FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ

Colecția „OPERE FUNDAMENTALE”
Coordonatorul colecției: acad. EUGEN SIMION

TITU MAIORESCU

OPERE

I Critice

Ediție îngrijită, cronologie, note și comentarii
de D. VATAMANIUC
Studiu introductiv de EUGEN SIMION

ACADEMIA ROMÂNĂ
BIBLIOTECA
108772/108773

Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă
univers enciclopedic

București, 2005

845399

ROMÂNĂ

Coperta: PODALV
Redactor: Elisabeta SIMION
Tehnoredactor: Liliana KIPPER

Cartea a apărut cu sprijinul
S.C. PETROM SERVICE S.A. București
și al

COMPANIEI NAȚIONALE „LOTERIA ROMÂNĂ" S.A.

Mulțumim Regiei Autonome „Monitorul Oficial",
îndeosebi Doamnei Director General,
ing. Eugenia Ciubâncan, pentru sprijinul
acordat tipăririi acestei lucrări.

© Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin
Fundației Naționale pentru Știință și Artă și
Editurii Univers Enciclopedic

ISBN: 973-7934-46-6

ISBN: 973-637-115-8
973-637-116-6

STUDIU INTRODUCTIV

1. „Figura autorului" în două fotografii

Am scris în mai multe rânduri despre Maiorescu și am observat că se petrece, aproape fără voia mea, un fapt foarte ciudat: în loc să vorbească despre textele sale, discursul meu critic fuge spre omul din spatele lor. „Fugă" vinovată, inacceptabilă într-o epocă în care, așa cum ne-a avertizat încă din anii '60 Roland Barthes, *autorul este mort*, iar locul autorului este luat de *funcția-autor*, cum zice filosoful Michel Foucault, adică de un discurs care-l reprezintă în lume și-l identifică printre alte, infinite discursuri literare. Chestiuni complicate, chestiuni subtile, temă profundă de meditație, azi ca și ieri. Pus în temă (am scris, doar, o carte despre *Întoarcerea autorului!*), n-am putut, totuși, și nu pot nici azi să împiedic fenomenul de care vorbeam mai sus: fuga discursului meu spre omul care scrie, autoritarul Maiorescu, cel care i-a contestat pe filologii, istoricii, juriștii, dar și pe mulți dintre scriitorii grafomani și aberanți ai epocii sale. O epocă plină de fervoare și confuzii. Pot da, la nevoie, mai multe explicații de ce în preajma lui Maiorescu încalc regulile lui Barthes și Valéry, dar cum nu acesta este subiectul *prefeței* de acum, amân reflecțiile pentru altă dată. Fără să promit însă că voi stăpâni atât de bine lucrurile încât voi vorbi, în cele ce urmează, numai de ideile și de

scenariile culturale ale lui Maiorescu și deloc de *personalitatea lui umană* (cum zice elevul său, Mihail Dragomirescu) sau de *personalitatea sa ideală*.

Despre aceste două personalități, dacă acceptăm ideea că ele pot fi despărțite, am scris deja un studiu amplu în *Ficțiunea jurnalului intim*, III, acolo unde analizez diarismul românesc. Maiorescu este un reprezentant timpuriu al genului în literatura noastră. Începe să noteze în caietele sale la 15 ani și încheie în preziua morții sale (1917). Din aceste însemnări și din corespondența care s-a păstrat, putem deduce personalitatea omului care vrea să pună ordine într-o cultură amenințată de invazia *formelor fără fond*. Cu ele luptă, la început, Maiorescu, adaptându-și mijloacele critice, iar când are sentimentul că a reușit și că lucrurile au intrat în normalitate, declară că trebuința criticii generale a slăbit și, în consecință, se retrage. Nu de tot, dar nu mai face ceea ce se cheamă critică militantă, cu alte vorbe: nu mai combate sistemul ortografic al latiniștilor ardeleni și nu mai caută argumente pentru a respinge sistemul juridic propus de Bărnuțiu...

G. Călinescu remarcă (în *Istoria literaturii române*) „îngustimea recepțiunii sale critice" și „o doză de platitudine" în scrisul lui Maiorescu și, ba chiar sărăcia sa sufletească. Judecată discutabilă, cel puțin în ceea ce privește ființa interioară a criticului, așa cum reiese ea din însemnările confesive. Este drept că tot G. Călinescu dă o justificare acestei programate *platitudini*: nivelul scăzut al culturii din vremea criticului, lipsa de rafinament intelectual, confuzia, pe scurt, de valori, puținătatea conceptelor sănătoase... „Un Maiorescu estet al esențelor rare ar fi fost un dezgustat, un neîncrezător în literatura română" – zice autorul *Vieții lui Eminescu*, renunțând, astfel, la stilul ceremonios și encomiastic folosit de urmașii lui Maiorescu în critica românească. Maiorescian el însuși, în sensul că acceptă primatul autonomiei esteticului, G. Călinescu încearcă să treacă dincolo de aparențele spiritului

olimpian și să descopere motivațiile interioare. Ce descoperă este de natură să șocheze. Mai întâi, faptul că Maiorescu nu operează, când e vorba de literatură, cu mari subtilități, ci cu câteva principii „mărginite dar sănătoase". Principiile funcționează, sunt potrivite într-o epocă în care spiritul estetic al vremii nu este deloc complicat, iar gustul public este așa de elementar. Concluzia vine de la sine: „Criticul [Maiorescu] n-avea nici o greutate să afirme valoarea lui Eminescu, după ce cu atât de norocoasă ușurință o afirmase Vulcan". O propoziție ce merita să fie discutată, ca și cele dinainte. Cât de îngustă este recepțiunea critică a lui Maiorescu, cât de mare este doza de platitudine din gândirea sa critică, în fine, cât de reală este, dacă este, sărăcia sufletească a criticului care are curajul de a pune în 1872 poezia lui Eminescu, contestată în epocă, îndată după aceea a veneratului de toți Alecsandri? Cu aceasta simt că discursul meu fuge din nou spre *figura autorului* care ajunge spre noi însoțită de două fantasme:

a) un Maiorescu impus de elevii și admiratorii săi universitari celebri (de la Ion Petrovici la Tudor Vianu): un spirit olimpian, autoritar, omul care aduce conceptele în cultura română, criticul care a despărțit apele de uscat în literatură, păstorul spiritual al unei mari epoci de creație în cultura română etc. E. Lovinescu a schimbat ceva în acest scenariu. Dând puțin la o parte perdeaua care acoperă acest înalt spirit olimpian, el scoate la iveală complicațiile sentimentale ale marelui intelectual și tribulațiile lui sociale (avocatura, agitația politică etc.). Rămâne însă, dominantă, imaginea omului care impune legi și trasează frontiere în mai multe domenii... Să ne amintim numai de metafora degetului de lumină, la răspântie de drumuri, în vremuri tulburi... Însă pe acest Maiorescu – filosoful de școală, omul silogismului – îl contestă vehement tinerii filosofi din anii '30. Ei pun în discuție filosofia ca sistem și vor să revizuiască toate conceptele puse în circulație în cultura română de Maiorescu și elevii săi. Noica îl numește, până

târziu, pe șeful spiritual al junimismului „bietul Maiorescu". Filosofia ființei nu rimează cu omul de sistem și filosofia de școală. Dintre tinerii critici de atunci doar Eugen Ionescu regretă în *Nu* absența unui critic de direcție ca Maiorescu într-o literatură care, după opinia lui, cultivă impostura și merge în ritmuri de vodevil spre dezastru.

b) G. Călinescu a încercat să construiască în *Poezia realelor* (1948), fantasma unui alt Maiorescu, trecând dincolo de aparențele olimpianismului. Eseul merită a fi luat în seamă și altfel: ca o tentativă de a face o tipologie a geniului în literatura română, variantă la mai vechea încercare de a clasifica spiritele exemplare în funcție de datele caracterului, psihicului etc. Călinescu răstoarnă imaginea dinainte și vede în Maiorescu un arivist superior, subtil, „ușor melancolic, energic cu delicatețe" (asta în alt eseu, din aceeași perioadă, *Domina bona*). În *Poezia realelor* revine asupra ipotezei și face o demonstrație amplă, extinzând ideea tipologiei spiritului în câmpul întregii literaturi române. Credința lui este că Maiorescu e structural un țăran și că ruralismul lui se justifică nu atât prin origine (Maiorescu este, se știe, nepot de țăran ardelean!), cât prin atitudinea față de femeie și prin instinctul de conservare economică individuală... Criticul aduce în sprijinul acestei ipoteze date din biografia lui Maiorescu, cum ar fi despărțirea de Clara, relația cu Mite, a doua căsătorie – cu „încântătoarea Anette", coroborate cu elemente luate din opera propriu-zisă. Concluzia la care ajunge Călinescu este cunoscută: ca și țăranul român, Maiorescu, consideră femeia un bun material, ea este inferioară intelectualicește bărbatului, superior, între altele, pentru că se poate obiectiva și, prin asta, se poate ridica la adevăr...

Maiorescu ar manifesta, în discutarea acestei chestiuni, o tendință spre *divortium*. Este un idealist dialectic și, om al epocii de tranziție economică, se poate remarca la el „foarte puțină preocupare de valorile care transcend existența istorică"... N-a

lăsat o operă întinsă pentru că n-a avut timp s-o scrie, dar nici nu l-a căutat. A făcut avocatură ca să câștige bani mai mulți și n-a suferit pe cât se crede atunci când a fost scos din Universitatea care nu-i putea asigura o existență confortabilă... Opțiunea lui politică pentru Partida Conservatoare s-ar explica, tot așa, prin dorința spiritului rural de a pătrunde în clasa aristocrată... Călinescu strânge, repet, toate datele biografiei și ale ideologiei maioresciene în jurul acestei scheme și fixează la urmă portretul unui fin *terian ardelean* în latura morală...

Trebuie să spunem că portretul este, ca execuție artistică, reușit și eseul în totalitate este remarcabil pentru că sparge, cum am precizat deja, o schemă ce părea de nemișcat în cultura noastră. Portretul este, cu toate acestea, discutabil din alt punct de vedere. Corespondența de tinerețe a lui Maiorescu arată – vom vedea deîndată – un om mai profund, cu o psihologie oricum mai complexă. Că Maiorescu este un ambițios este în afară de discuție, că-și stăpânește instinctele și, în genere, că nu se lasă dus de soartă în mai toate împrejurările vieții este, iarăși, cert. După cum este cât se poate de evident că fiul profesorului Ioan Maiorescu vrea să pătrundă în cercurile de sus ale societății românești și să-și creeze relații utile... Încercările unor cercetători mai noi de a face un examen psihanalitic n-au dus la mari rezultate. Oricum, n-au modificat prea mult cele două imagini cu care circulă de un secol în lumea spiritului românesc criticul *Convorbirilor literare...*

2. „Omul simțurilor". Cineva care se bazează numai pe el însuși

Ce-am putea reproșa acestor portrete morale? Înainte de orice, caracterul lor reducționist, schematic... Sentimentul puternic pe care îl ai când citești, azi, jurnalul intim și scrisorile

(îndeosebi acelea de tinerețe) este acela că Maiorescu e infinit mai mult și, în același timp, cu mult mai puțin decât zic comentatorii lui că este... El rămâne și din acest punct de vedere „un caz" în literatura noastră, un subiect deschis interpretării... Nu mi-am propus, în studiul de față, să răstorn toate ipostazele critice privitoare la Maiorescu, nici să scriu un eseu biografic care să corecteze pe foarte competenții lui biografi... Mă interesează, repet, să determin structura de existență a unui spirit întemeietor așa cum se vede ea în și prin documentele intime. În cazul de față dominantă este corespondența care, inutil să mai precizez, trebuie judecată și ea în spirit critic. O scrisoare are un destinatar precis și, prin chiar acest simplu fapt, cuprinde un anumit grad de convenționalitate. Mai sincer este jurnalul intim care nu-i destinat, de regulă, publicității. Scrisorile lui Maiorescu nu contrazic prea mult jurnalul său, dar arată un suflet mai complex. Luăm, de pildă, atitudinea față de femeie, citată ca probă principală de G. Călinescu în examenul mentalității maioresciene. În ce măsură se justifică *ruralismul* lui? Prin atitudinea discriminatorie față de femeie, zice criticul, trimițând la o propoziție în care Maiorescu arată că femeia are o capacitate craniană cu zece la sută mai mică decât a bărbatului și, în consecință, nu putem încredința soarta popoarelor pe mâna unor astfel de ființe...

Citatul este exact, numai că, în alte împrejurări, Maiorescu exprimă un punct de vedere diferit. De pildă, în comentariile din epistola adresată doamnei Agnes Le Prêtre sau într-o scrisoare (24 aug. 1860) către Th. Rosetti. Aici dăm peste următoarele argumente când vine vorba de locul pe care îl ocupă femeia în istoria universală: „de fapt, influența femeilor n-a fost încă deloc apreciată istoric; că, în filosofia istoriei omenirii și în primul rând într-o istorie universală psihologică, cum pare s-o fi conceput Edgar Quinet, femeile ar trebui luate în considerare ca un factor principal. Un termometru este cu atât mai bun cu cât este mai sensibil la temperatură. Poziția femeilor este, de aceea, o unitate de măsură excelentă, fiindcă este cea mai bună și cea mai sensibilă pentru măsurarea acelei temperaturi a istoriei universale pe care o numim civilizație. Aceasta este o idee poate, fructuoasă". Cât de discriminatorie este această opinie față de femeie și în ce măsură transpare în aceste fraze poziția unui Tănase Scatiu superior? Chestiunea este relativă. Maiorescu nu se gândește, este cert, să dea destinul omenirii pe mâna femeilor, dar nu neagă brutal capacitatea lor intelectuală și nici rolul lor în societatea modernă. Amicului Capellmann, proaspăt căsătorit, îi face această recomandare care, citită detașat, are valoarea unui aforism: „Elementul moral în căsnicie începe în primul rând cu respectul, nu cu subjugarea personalității celuilalt". N-am putea spune, văzând această propoziție, că *terianul* Maiorescu vrea să țină femeia în lanțuri.

Cât de specific rurală este această moralitate? Este mai degrabă o prejudecată să crezi că numai ruralii au spirit practic și că numai ei sunt ambițioși, dornici de a promova în altă clasă. Ambiția se manifestă în toate straturile unei societăți și este de mirare că G. Călinescu, care l-a citit bine pe Balzac, nu observă că marii ambițioși se nasc pretutindeni și că nici intelectualii nu sunt incoruptibili la acest capitol. Dar nu trebuie să dramatizăm acest aspect. Maiorescu este un om al timpului său (timpul european) și, în comparație cu mentalitățile din cele trei mari provincii românești, el este, negreșit, cu un pas înainte. Criticul cultivă o concepție mai degrabă liberală asupra femeii, oricum nu vede în ea, pentru a folosi o altă vorbă a lui G. Călinescu, a cincea roată a carului, adică un animal de povară sau un obiect strict erotic... Și, apoi atitudinea teoretică față de femeie nu trebuie separată total, când judecăm pe omul Maiorescu, de romanul său sentimental. Omul se definește nu numai prin ceea ce gândește, dar și prin ceea ce face.

Este interesant de urmărit, pe scurt, romanul sentimental al tânărului Maiorescu, așa cum reiese din scrisorile către familia Kremnitz și, în parte, către sora sa Emilia, ținută la curent cu încurcăturile pasionale ale fratelui. În jurul vârstei de 20 de ani, tânărul valah, aflat la studii la Berlin, apoi la Paris, este copleșit de iubire pentru *nepreținta Clarchen* și duce o bătălie susținută pentru a căpăta asentimentul familiei Kremnitz pe drept circumspectă cu acest tânăr ambițios venit din altă civilizație. Este vorba de o căsătorie calculată, o alianță de rațiune? Tânărul valah pare sincer îndrăgostit și agitația pe care o depune nu pare deloc calculată. Să mai citim o dată scrisorile din faza logodnei. Unele dintre ele par scrise de un personaj din romanele lui Stendhal. La 3 ianuarie 1860 pretendentul cere oficial în căsătorie pe Clara și, după o scurtă discuție în familie, cererea este acceptată. I se îngăduie s-o sărute în fața părinților, face, apoi, muzică, dansează, cinează în familie. Primește îngăduința, chiar, să rămână singur cu Clara în cameră... E fericit și comunică numaidecât starea lui Emiliei: „Dumnezeul meu sporește astfel în întindere, Emilie, iar legăturile mele cu viața se înmulțesc".

Când pleacă din Berlin spre Paris, Clara este zdrobită, totuși se stăpânește, rămâne „senină și hotărâtă, uriașă"... Maiorescu crede că trebuie să fie fericit și că lumea este expresia dreptății... Helenei, altă fată Kremnitz, îi face teoria fericirii prin cunoaștere sau a cunoașterii ca fericire: „singura fericire este cunoașterea, căci pe aceasta se întemeiază mulțumirea"... Aici Maiorescu este acela pe care îl știm. Curtenitor și speculativ, atent cu tot clanul Kremnitz. Dar, iată, un fragment în care omul rece, calculat, cum este numit deseori Maiorescu, își pierde capul și se lasă cuprins totalmente de beatitudinea iubirii. Scenă bună de roman, și anume scena pregătitoare a intimității: „Lupta spiritului cu trupul are în mine toate predicatele teribilului – ciudățeniile mele, ce vrei. Ieri era cât pe-aci

să fiu copleșit de senzualitate, dar Clara este totuși un înger senin al moralității. În jurul oricărei fecioare și a orice e fecioresc se dezvoltă o asemenea atmosferă de vrajă încât mie unul ca alde noi mi se pare ca un animal care pătrunde nătâng și bâjbâind acolo. Iar animalul pătrunde totuși pe bâjbâite; și orice primă clipă a unui nou teritoriu abia cucerit este una solemnă și păstrează încă beatitudinea dragostei, dar îndărătul oricărei noi realități se află un paradis pierdut. Atinge în treacăt aripa fluturelui; de ce trebuie oare ca pulberea lui să fie iremediabil pierdută. Cu luni în urmă îmi dădea brațul îmbrăcat; apoi mâna goală, apoi i-am atins obrazul; m-am aninat de buze; ea mi-a lăsat în voie sânul, în cele din urmă piciorul – pfui, sună oribil când scriu asta; și totuși sunt atât de fericit când o face; dar când mă gândesc la acest lucru mi se face teamă!"

Fragmentul, cu puțină ironie, multă exaltare și oarecare melancolie de tânăr cultivat, face parte dintr-o misivă către Th. Rosetti (22 aprilie 1860). Se poate, deci, conta pe sinceritatea ei. Mai reținem din altă însemnare câteva comparații, metafore în discursul îndrăgostit maiorescian: Clara este „dragul și voiosul meu înger", un înger „atât de plin de viață și de rezon". Este la mijloc, cum am sugerat, și o mică ipocrizie de om tânăr decis să reușească, o ofensivă pe mai multe planuri... Maiorescu dorește să escaladeze pragurile și reușește. O face mai bine decât alții și cu mijloace intelectuale. Mentalitatea rurală, cel puțin așa cum o prezintă proza românească, nu intră deloc în discuție... Căsătoria este pentru el o probă necesară, ca doctoratul, dar și un spațiu de securitate...

Ce se întâmplă mai departe contrazice și mai mult ideea unui Maiorescu rece și arivist. Complicațiile în care intră (scandalul de la Școala Centrală de fete din Iași, amorul, aproape conjugal, cu Mite, divorțul de Clara, crizele de disperare și singurătate etc.) denotă mai degrabă altceva. Un carierist dornic să ajungă, prin orice mijloace, ar fi procedat altfel,

ar fi evitat anumite situații, și-ar fi stăpânit mai bine sentimentele... Dimpotrivă, Maiorescu produce tărăboi (cum îi scrie lui Carp) oriunde se bagă și nu practică deloc prudența. Cultivă teoretic discreția, dar este acuzat public pe drept sau pe nedrept de imoralitate... Este greșit să credem (cum crede G. Călinescu) că Maiorescu trece totdeauna cu umor peste aceste încercări... Scrisorile și jurnalul arată, dimpotrivă, o mare inchietudine și, în anumite clipe, omul este sincer disperat și se gândește să-și pună capăt zilelor.

Maiorescu este, repet, un suflet conjugal și chiar în aventura tăinuită cu Mite el trăiește într-o conjugalitate amoroasă. Divorțat de Clara și despărțit de Mite, o ia, de la capăt cu geloasa, posesiva Anette care taie toate punțile sentimentale din jurul familiei... Le domină, le disprețuiește, la manipulează Maiorescu pe femeile care au jucat un rol în viața lui? Impresia este mai degrabă că femeile, inferioare lui intelectualicește, îi acaparează existența și, dacă nu i-o determină în liniile esențiale, i-o influențează și i-o colorează în amănunt... Ceea ce nu-i deloc de ignorat...

Faptul că în momentele decisive ale vieții Maiorescu a avut tăria să taie nodul gordian arată că omul sentimental este controlat, totuși, de omul spiritului. *Divortium* nu intră, în nici un caz, în mentalitatea rurală. Superbul paradox călinescian nu pare a fi, așadar, confirmat. Unde se poate vorbi, într-adevăr, de *ruralismul* lui Maiorescu este în respectul său pentru noblețe și în aspirația de a pătrunde în aristocrația societății românești... Aici, da, Călinescu a prins exact nuanța. Cu o precizare, totuși: Maiorescu înțelege prin aristocrație nu o aristocrație a bunurilor materiale, ci o aristocrație a spiritului, în sensul dat mai târziu acestei categorii de Berdiaev... Că este așa o dovedesc părerile din jurnal și din scrisori despre Pogor, Carp și ceilalți amici politici, tratați fără menajamente... Este nevoie de aceea să se bizuie pe sine („numai pe mine însumi"), nu numai în viața politică...

*

A fost Maiorescu un mare profesor? A creat, oricum, un stil în Universitatea românească, dar nu putem spune (și aici G. Călinescu are dreptate) că Maiorescu a fost un martir al învățământului. Spre bătrânețe ținea același curs și făcea, mecanic, aceleași ironii... Influența lui a fost considerabilă prin articolele pe care le-a publicat și, în genere, prin prestigiul său intelectual... Crede în Dumnezeu? Se declară *ateu* și nu face caz, în *criticile* sale, de elementul religios. Are mari succese ca orator parlamentar și, în genere, el este un om al monologului, nu al dialogului. Dezvoltă ideile sale în fața unui public select, chiar și lecturile – arată *Însemnările zilnice* – le face într-un cerc de amici... Nu-i un spirit sedentar, agreează călătoria de studii și călătoria sentimentală însoțit, iarăși, de un grup de tineri amici sau de o femeie pe care o iubește. Îi este teamă de singurătate și, când izbucnește conflictul cu Clara, casa din strada Mercur îi pare dezolantă... Nu-l putem închipui pe autorul *Direcției noua* retras la o mănăstire din Carpați pentru a medita și a pune ordine în categorii. Observăm că atunci când caută solitudinea, solitudinea lui este, ca și aceea a lui Montaigne, populată: solitudine în mijlocul unui cerc de amici.

Maiorescu este, după criteriile propuse de Tournier (*Vol du vampire*, 1981), un *spirit primar*, nu un *spirit secundar*. Este atent la istoria ce se face sub ochii lui și nu pune mare preț pe trecut. Nu mitizează istoria și nu crede, necondiționat, în rațiunile ei. Își asumă responsabilități publice, dar nu găsește stilul potrivit pentru a dăinui. Pune la cale mari reforme (în învățământ), dar n-are timp să le aplice. De altfel, proiectele sale de reformă nu sunt ireproșabile... Știe să fie prieten și arată loialitate în relații. Este, totuși, mefient și cu prietenii și cu adversarii, dar mai niciodată cinic, duplicitar în modul bizantin... Cultivă onorabilitatea și, într-o lume schimbătoare, Maiorescu a voit să construiască un stil de existență durabil

și esențial. A reușit. Stilul a devenit pe măsură ce opera s-a impus ca model spiritual. Marea lui șansă este că modelul nu vine spre noi singur: vine însoțit de ceea ce el a descoperit și încurajat în literatură... Căci nu-i suficient să fii un spirit eminent într-o epocă în care domină mediocritățile, trebuie să fii în cultură și un spirit rodnic. Ținând seama de nivelul intelectual al epocii și de starea gustului estetic al publicului, n-a fost, poate, o mare greutate și un enorm risc pentru Maiorescu să recunoască valoarea poeziei lui Eminescu, dar, iată, la 1872, decizia lui a fost hotărâtoare. Chiar dacă, după Eminescu, el citează poeți contemporani care nu mai spun nimic azi. Important este faptul că în puținele pagini care alcătuiesc *Criticele* sale, Maiorescu are, ca și Iosif Vulcan, „norocoasa ușurință" de a impune talentul lui Eminescu, Slavici, Creangă, I.L. Caragiale... Nu-i dat oricui acest noroc...

Putem încheia acest portret spunând că omul care trece din când în când prin „dezolanta singurătate" și se gândește la sinucidere sau la exil are de foarte tânăr conștiința personalității (și chiar a „preeminenței") sale și își face un program de lucru în care intră mai toate disciplinele umanistice. Este interesat în grad maxim de filosofie („o știință divină"), citește *Biblia* și o comentează cu prietenul său de gimnaziu Capellmann, analizează *Faust* și descoperă, cu oarecare uimire, că Goethe are o remarcabilă *politețe a inimii* (formulă de reținut), după ce, mai înainte, găsise că spiritul lui este „lingușitor reptil", studiază dreptul, filologia, învață să cânte la flaut și dă lecții de franceză. Este orgolios, nu-și ascunde ambițiile, știe deja la 15–16 ani să-și organizeze timpul și să facă proiecte mari. Merge regulat la opera din Viena și, într-un rând, ascultă *Lohengrin*. E îngrozit („e muzică asta?") și, întors acasă, încearcă să explice în carnetele sale de ce Wagner n-a păstrat unitatea dintre muzică și poezie. Are, în genere, explicații pentru toate lucrurile și nu ezită, nici acum (la începutul tinereții),

nici mai târziu, să atace teme generale de cultură, de la filosofie, repet, până la istorie, filologie și, bineînțeles, literatură. Nu reiese din *Însemnările zilnice* că este un șoarece de bibliotecă. Consultă lucrările esențiale, își face o idee despre o problemă de estetică sau de filologie, iar când se apucă să redacteze un articol are deja schema argumentării în cap. Nu-și încarcă articolul cu multe referințe bibliografice, din când în când citează o autoritate în materie, pentru a-și întări ideea, nu pentru a-și dovedi cultura. Este decis, autoritar, nu-i un spirit al nuanței, nu-i place să despice firul în patru, limbajul este, se va putea ușor constata, exact și memorabil. C. Rădulescu-Motru, care i-a audiat cursurile, spune că Maiorescu nu făcea prea mari eforturi intelectuale, repeta cu o distincție bine regizată ceea ce știa, în fine, elevul crede că profesorul venerat de atâtea generații de intelectuali nu prea era bun la suflet... În schimb, Maiorescu ar fi fost „bun vânător de oameni", în sensul că avea intuiția calității și a caracterului lor. Cât de bine, se vede din jurnalul intim și din aforismele sale. Maiorescu este mizantrop, părerile despre prietenii și adversarii săi sunt revelatorii în acest sens.

3. „Omul ideilor". Proiectul cultural Maiorescu. Lupta cu „megalografia" noastră

În studiul *Din experiență* (publicat în 1888 în *Almanahul Societății Academice „România Jună"* din Viena), Maiorescu reia vechea, banala idee că într-un singur om sunt cel puțin doi oameni (*omul ideilor* și *omul simțurilor*) și atrage atenția că este greșit să judeci pe cineva numai după ideile sale. „Trebuie să aștepți ocaziile de a-i constata adevăratele lui simțiri cel puțin în privințele mai importante" – zice el. Dacă în privința *omului simțurilor* ne-am făcut o idee, să vedem, acum,

cum arată *omul ideilor* Maiorescu. Există deja o întreagă literatură în acest sens. O literatură care acoperă o gamă întinsă de atitudini pentru că Maiorescu este în calea tuturor ideilor noastre și, cum spune în mai multe rânduri Lovinescu, revenim la el ori de câte ori avem nevoie să clarificăm o problemă de ordin intelectual. Problema „degetului de lumină"... Ce-ar putea arăta acest deget de lumină generațiilor care nu mai cred în modelele clasicității, nu mai cred nici în acelea ale modernității, generațiile de intelectuali care consideră că am intrat deja într-o epocă post-istorică, post-industrială, post-creștină, post-modernă etc. ...?

Primul lucru pe care îl observi când recitești *Criticele* lui Maiorescu din această perspectivă, este sentimentul lui stăruitor că trăiește într-un *haos al erorilor* și într-o epocă *a frazei goale, a formelor deșarte*... Studiul de patologie literară *Răspunsurile „Revistei contimporane"* din 1873 se încheie cu câteva fraze despre misiunea și folosul criticii. Misiunea este de a denunța pericolul frazelor goale și a iluziilor deșarte, iar folosul este acela de a sădi în sufletele tinere ideea că neadevărul nu este etern: „Lupta în contra lui [pericolul că „formele deșarte pot ținea locul fondului solid"] ne pare a fi misiunea principală a criticei române. Fără îndoială, ea nu va fi niciodată în stare să stârpească cu desăvârșire fraza goală și acea iluzie deșartă din viața publică a poporului nostru: se vor găsi totdeauna oameni cari, exploatând aparențele ușoare, vor pune nălucirea în locul realității și caricatura în locul ființei adevărate. Totul este însă ca acestui fel de oameni să nu le fie îngăduit să ocupe locul cel de frunte în mișcarea intelectuală a poporului lor. Datoria și folosul criticei este, aici, de a le arăta treapta pe care stau, pentru ca nu cumva încurajarea lor să producă în juna generație ce-i încunjură falsa credință că roadele se pot dobândi fără muncă și laurii fără merit."

Acesta este punctul de plecare a ceea ce poate fi numit proiectul Maiorescu în cultura română. Un proiect care, în fapt, depășește granițele culturii, punând în discuție societatea românească în totalitatea ei, de la morală la mecanismele economiei și de aici la ceea ce tot Maiorescu numește „megalografia" noastră. Văzând exemplele aduse de critic, constatăm fără dificultate că *megalografia* a rămas și că *viținl neadevărului* n-a dispărut nici azi în lumea românească. În fine, discutăm și acum, în epoca informației și a cunoașterii, despre ce trebuie și ce nu trebuie să împrumutăm de la alții, dovadă că procesul *formelor fără fond* nu s-a încheiat încă. Multe propoziții din discursul lui Maiorescu, vreau să spun, au rămas actuale, altele s-au datat. Răsfoiesc *Criticele* (a câta oară?) și dau la întâmplare peste propoziția următoare (aceea care răspunde la întrebarea: *ce critică este autorizată?!*): „aceea care în limitele obiectului ei cuprinde adevărul". O propoziție arhicunoscută, un bun de manual școlar, bine de pus sub ochii generațiilor succesive. Propoziția nu mai are, azi, nici o rezonanță în spiritul nostru, ea se subînțelege de la sine atunci când te apuci să faci critică literară. Când mergi mai departe cu lectura *Criticelor*, remarci că ceea ce pare azi o banalitate are o mare îndreptățire pentru Maiorescu întrucât ea se leagă de programul său concentrat asupra luptei contra neadevărului în societatea timpului. Tema adevărului și a neadevărului este, în fapt, prioritară în această fază de început. O aflăm, sub diverse forme, în toate studiile sale estetice, lingvistice, filosofice, în articolele despre morală și, în genere, despre fantasmele timpului său.

Ceea ce numim *demersul maiorescian* (modul de apropiere de operă, criteriile de apreciere, stilul critic, punctele de referință etc.) este determinat într-o măsură hotărâtoare de fantasma neadevărului care, în mod fatal, nu poate fi percepută decât în raport cu iluzia că adevărul există și că poate fi determinat și apărat. Sunt atâtea referințe la această chestiune în

textele lui Maiorescu încât e greu să te oprești la una singură. Într-un loc vorbește de culpa de a tăcea în fața neadevărului. „Tăcerea ne pare o lipsă de conștiință" – zice criticul în studiul *Asupra poeziei noastre populare* (1868). Mai înainte (în *O cercetare critică*, 1867), vorbise de datoria științei (prin care înțelege și critica literară) de a se opune „în contra răului contagios" și de a separa modelele bune de cele rele. Se va vedea de îndată că *a separa* este un verb esențial în discursul critic maiorescian. Deocamdată suntem la capitolul principiilor generale și capitolul începe cu lupta în contra *viițiului neadevărului*, cum am precizat deja. Când scrie despre *Limba română în jurnalele din Austria* (1868), Maiorescu revine asupra tăcerii în fața aberațiilor lingvistice. Stilul jurnaliștilor din regiunile citate „nu mai îngăduie tăcerea cu care a fost primit până acum". Criticul denunță, în continuare, „o monstruoasă germanizare", „haosul erorilor", „îngreuiarea stilului paralel cu exagerarea lui" și dă exemple într-adevăr savuroase prin artificialitatea lor. Maiorescu nu are milă față de înaintașii săi ardeleni (cu Cipariu se înrudea chiar), execuția este făcută la rece, profesoral. Bieții cărturari învățați și onești sunt decapitați pur și simplu. Limba lor pare, într-adevăr, aberantă: „o viață națională *conștiută* și *scoposită*", „că pe care", „că cum să strămutăm adresa" etc.

Neadevărul din sfera lingvistică este urmărit, metodic, în diverse compartimente. Unul cuprinde „disproporția între iuțeala gândirii și forma prin care se exprimă". Aceasta vrea să spună că numărul de cuvinte folosit este prea mare pentru ceea ce ele vor să exprime. Altfel zis, gazetarul de peste munți cade în beția de cuvinte. Vin la rând, apoi, „miraculoasele exemple de asta manie a exagerării" în scrierile beletristice din *Familia* și, prinzând un capăt al firului, criticul desface tot ghemul acestor exagerațiuni, repetiții, tautologii, aberații... E limpede că exercițiul decapitării cuprinde nu numai cruzime, dar și o

anumită plăcere. Plăcerea cruzimii maioresciene! După ce aduce atâtea dovezi care, puse la un loc, alcătuiesc un mic muzeu al erorilor, criticul formulează, în stilul său, regula sau, mai bine zis, abaterea de la regulă: „Greșala fundamentală în toate aceste provine din necunoașterea valorii proprii ce o are limba unui popor. Limba în orice manifestare a ei, în gramatică ca și în expresiuni și idiotisme, este un product necesar și instinctiv al națiunii, și individul nu o poate niciodată modifica după rațiunea sa izolată. Fără îndoială, limba nu există decât în rațiunile indivizilor, și toată viața îi este atârnată de cugetarea și reproducerea în mințile generațiunii prezente și a celor viitoare. Însă această viață, în esență, nu este reflexivă, ci instinctivă, și se produce în majoritate cu forța fatală a legilor naturale, și nu după arbitriul reflecțiunii individului."

Într-un singur loc Maiorescu se înșeală, cred. Atunci când respinge termenul *referitoriu*, zicând că „document referitoriu" este un nonsens. Cuvântul s-a păstrat, totuși, în limba română, lângă cuvântul *relativ* pe care îl propune criticul. Așa că bietul gazetar din *Federațiunea*, acela care vorbea de „document de concesiune referitoriu", poate fi iertat pentru această culpă. Pentru altele nu. Le citim azi cu oarecare satisfacție pentru umorul lor involuntar. În *Observări polemice* (1869), acolo unde este vorba de „megalografia" noastră în politică, dovezile de încălcare a adevărului lingvistic curg urmărite de ochiul rece și ucigător al criticului. Se oprește, la un moment dat, pentru a formula regula generală. Regula adevărului sau regula care ar trebui să împiedice producerea neregulelor în literatură, lingvistică, morală, societate. Maiorescu nu renunță, în nici o situație, la ideea de a da o lege morală. O morală bună, în cazul de față, într-o fabulă despre răul contagios: „De la sine nu se îndreptează nimic în capetele unei generațiuni; căci orice cultură este rezultatul unei lucrări încordate a inteligenței libere, și datoria de a afla adevărul și de a combate eroarea se

impune fără șovăire fiecărui om, care nu se mulțumește cu existența sa privată de toate zilele, ci mai are o coardă în sine, ce răsună la fericirea și la nefericirea națiunii din care s-a născut." Criticul dă și rețeta succesului în lupta pentru progresul adevărului: în afară de libertatea inteligenței pe care o reclamă în fragmentul citat mai sus (în alt loc spune „inteligență amică"), el amintește de *un anumit grad de prudență* și *cel puțin simțământul elementar pentru ceea ce numește bună-cuviință*. Nu admite tranzacțiuni când e vorba de realizarea adevărului și articolul (ne referim în continuare la *Observări polemice*) se termină în stil, ca de obicei, moralistic: „Căci nu fără lupte grele poți rupe roadele din pomul cunoașterii, și îndărătul fiecărui adevăr la care ai ajuns lași o iluzie pierdută"...

4. Împotriva „formelor fără fond". Maiorescu nu respinge, totuși, integral sincronismul. Un spirit național cu fața spre Europa

Înfățișările neadevărului în critica maioresciană acoperă o lungă narațiune. Multe, oricum, și în toate domeniile. O veritabilă comedie a erorilor sau, dacă vrem să ajungem la rădăcinile răului generalizat, putem spune: o mitologie a ceea ce criticul numește curentul de idei bizantine sau, în alt loc, „incorigibila suficiență", domnia frazei goale, agresiunea formelor fără fond, proliferarea vorbelor fără rost, gradul sporit de neștiință, în fine, invazia de fantasmagorii în cultură... Cu acești monștri se luptă tânărul Maiorescu în perioada 1867–1873 și nici mai târziu nu-și abandonează tema, dovadă că, în 1883, simte nevoia să scrie din nou despre *Progresul adevărului*, rezumându-se, aici, la progresul adevărului în sfera literaturii. Comentariile de acum au o notă filosofică mai pronunțată.

Criticul vorbește de „entuziasmul impersonal", citează teoria gravitațiunii lui Newton, amintește de Buckle și Lecky, trimite la *Phedra* lui Racine și la *Phedra* lui Pradon, voind să dovedească faptul că succesul imediat poate fi înșelător; în fine, face apel la elita intelectuală a timpului pentru a lupta pentru obiectivitate („entuziasm impersonal") și, bineînțeles, pentru adevăr. În calea adevărului, încheie Maiorescu, nu stă ignoranța, ci ignorarea... Nu mai dă exemple de neadevăruri, pentru că nu mai are timp să le caute în presa timpului sau nu-i mai sunt de trebuință în acest mic eseu în care cercetează, mai degrabă decât viciul neadevărului, filosofia adevărului.

Faza militantă, în ceea ce privește această temă, rămâne cea din jurul anului 1870. Acum sunt denunțate, în stilul reputat prin recea lui cruzime, abaterile de la adevăr, fantasmele, viciile, inerțiile, agresiunile neadevărului văzut, repet, ca un rău primordial pentru o societate civilizată și pentru o cultură sănătoasă, cum le dorește criticul acesta format la școala germană. La acest capitol intră și lupta lui Maiorescu contra formelor fără fond. Este alt mod de a numi manifestarea neadevărului în societate prin împrumuturi care se dovedesc a fi neproductive pentru că nu există un fond care să le susțină. O teorie prea cunoscută pentru a fi repetată și o dispută care, așa cum am precizat mai înainte, nu s-a încheiat nici azi în cultura română. În orice epocă există partizani ai imitației țărilor dezvoltate (împrumutul de forme) și adepți ai ideii că evoluția unei țări se face în chip organic, fără bruscări, fără transfer de forme străine și, mai ales, fără a renunța la sănătoasele tradiții, singurele care reglează progresul adevărului. Maiorescu, Eminescu sunt, cu hotărâre, împotriva formelor fără fond și, în consecință, combat ideile *roșilor* care, vorba unui personaj al lui I.L. Caragiale, vor progresul cu orice preț. Subiectul a trecut de la o generație la alta și, în perioada interbelică, a fost reluat, între alții, de sociologi, ideologi, critici literari. E. Lovinescu

a dovedit în *Istoria civilizației române moderne* (1924–1925), apoi în studiile junimiste din jurul anului 1940, de ce proiectul lui Maiorescu, bazat pe eliminarea formelor fără fond, a fost greșit și că a fost o binefacere faptul că ministrul Instrucțiunii Publice n-a avut timp să desființeze școlile care nu aveau profesori buni. Împrumutul de forme, zice, E. Lovinescu, adept al sincronismului, este necesar chiar dacă nu există încă un conținut (fond) stimulativ, creator, pentru că formele, odată adoptate, se adaptează și își creează fondul de care au nevoie... Școlile își creează profesori, academia de artă dramatică își formează actorii care s-o ilustreze în chip adecvat etc...

Teorie cunoscută, teorie verificată în multe situații, teorie, totuși, mereu pusă în discuție sub diverse forme. Cel mai virulent împotriva acestui proces este, se știe, Eminescu. Critica *formelor goale* atinge în publicistica lui nu numai un grad maxim de violență, dar și un punct înalt metafizic pentru că, în jurul acestei idei, poetul adună teoriile sale despre lume și convingerile, fantasmele sale despre spiritualitatea românească. Teoria lui, în sferă strict socială, este discutabilă, ca să nu zicem nerealistă, cei care au dreptate, în epocă, sunt cei care vor să modernizeze România, să aducă drumul de fier și sistemul bancar... Dar critica acestui proces inevitabil, în fond, este îndreptățită pentru că procesul asociază un număr mare, coplesitor, exasperant de falsuri, improvizații etc. Este îndreptățită și altfel: în ordine dialectică pentru că un fenomen nou, sincronic, are nevoie pentru a rodi într-o societate în veșnică tranziție, de critica fenomenului, de o privire aspră și justă care să-l vegheze și să-i arate fantasmagoriile (un termen pe care îl folosește des și Eminescu). Fără a mai pune la socoteală creația din interiorul acestei proze politice vehemente și strălucite în ordine intelectuală...

Dar Maiorescu? Maiorescu este ceva mai ponderat în combaterea procesului de imitare a formelor. Definește fenomenul

și îl combate teoretic fără a se inflama, ca Eminescu. Ideea lui este că haosul erorilor este provocat, nu numai de neștiință, dar și de modelele rele pe care românii le împrumută și le folosesc fără spirit critic. Proces cu urmări grave pentru că el provoacă incultura, succesul imposturii, încurajează mediocritatea, în fine, discreditează valorile adevărate și, în genere, cultivă confuzia... Este cunoscut pasajul din studiul *În contra direcțiunii de astăzi a culturei române* (1868) în care criticul denunță amploarea acestei mistificări: „Forma fără fond nu numai că nu aduce nici un folos, dar este de-a dreptul stricăcioasă, fiindcă nimicește un mijloc puternic de cultură. Și, prin urmare, vom zice: este mai bine să nu facem o școală deloc, decât să facem o școală rea, mai bine să nu facem o pinacotecă deloc, decât să o facem lipsită de arta frumoasă; mai bine să nu facem deloc statutele, organizarea, membrii onorarii și neonorați ai unei asociațiuni, decât să le facem fără ca spiritul propriu de asociare să se fi manifestat cu siguranță în persoanele ce o compun; mai bine să nu facem deloc academii, cu secțiunile lor, cu ședințele solemne, cu discursurile de recepțiune, cu analele pentru elaborare, decât să le facem toate aceste fără maturitatea științifică, ce singură le dă rațiunea de a fi. Căci, dacă facem altfel, atunci producem un șir de forme ce sunt silite să existe un timp mai mult sau mai puțin lung fără fondul lor propriu. Însă în timpul în care o academie e osândită să existe fără știință, o asociațiune fără spirit de societate, o pinacotecă fără artă și o școală fără instrucțiune bună, în acest timp formele se discreditează cu totul în opinia publică și întârzie chiar fondul, ce, neatârnat de ele, s-ar putea produce în viitor și care atunci s-ar sfii să se îmbrace în vestmântul lor deprețuit."

Văzând exemplele de elucubrațiuni pe care le aduce, admitem că Maiorescu are dreptate să fie atât de necruțător cu contemporanii săi care, așa cum zice unul dintre ei, „asudă pe piscurile țepeșe ale filosofiei"...

Maiorescu nu-i, totuși, atât de orbit în atitudinea lui față de formele fără fond, încât să nu înțeleagă faptul că o cultură nu poate trăi izolată de mișcarea de idei a timpului. Mi-au căzut ochii zilele acestea pe un fragment pe care, nici eu nu știu de ce, nu l-am luat în seamă până acum, deși am citit de atâtea ori *Direcția nouă*. Iată cum sună el: „Îndată ce în apropierea unui popor se află o cultură mai înaltă, ea înrâurește cu necesitate asupra lui. Căci unul din semnele înălțimei culturei este tocmai de a părăsi cercul mărginit al intereselor mai individuale și, fără a pierde elementul național, de a descoperi totuș și de a formula idei pentru omenirea întreagă. [...] La această chemare nu te poți împotrivi: a se uni în principiile de cultură este soarta *neapărată* (*s.a.*) a fiecărui popor european. Întrebarea este numai dacă o poate *face ca un soț de asemenea, sau ca un rob supus; dacă o poate face scăpându-și și întărindu-și neatârnarea națională sau plecându-se sub puterea străină*" (s.n.).

Ce-i neadevărat în aceste fraze? Înainte de a spune ce-i neadevărat, să spunem ce ne pare a fi adevărat. De pildă, ideea sincronizării culturilor, cel puțin a culturilor europene: „a se uni în principiile de cultură este soarta *neapărată* a fiecărui popor european". A doua idee justă este că o cultură națională trebuie să depășească spațiul *mărginit al intereselor individuale* și să ofere idei întregii omeniri, să fie, altfel spus, deschisă spre universalitate. În fine, este în textul lui Maiorescu și observația că unirea „în principiile de cultură" trebuie făcută în așa fel încât cultura să-și întărească „neatârnarea națională"... Încă o dată: ce-i greșit în acest punct de vedere, unde este conservatorismul lui Maiorescu, ce se întâmplă cu faimoasa lui ostilitate față de „formele fără fond" etc.? Se întâmplă că, în fapt, Maiorescu nu-i un adversar necondiționat al sincronismului în cultură. El acceptă parteneriatul în culturile europene, cu o condiție: ca această colaborare să se poate facă „ca un soț de asemenea", nu „ca un rob supus"... Și, mai ales, ca în acest

proces neapărat să nu se micșoreze, cumva, *neatârnarea națională*. Cu alte cuvinte: cultura română să nu-și piardă identitatea în procesul inevitabil de *unire* (întâlnire, înrâurire reciprocă „în principiile de cultură"). Clauze corecte.

Pe scurt: Maiorescu, membru de frunte al unui partid conservator, nu-i cu totul străin în cugetările sale – și chiar în sfera criticii estetice pe care o practică – de spiritul just al sincronismului. Vrea numai ca sincronismul să nu uniformizeze culturile naționale. În limbajul politologiei de azi, Maiorescu nu-i un *altermondialist*, este un adept moderat al *universalizării*. Tot Maiorescu a spus, nu mai știu exact unde (prin anii '80) că trebuie să fim „naționali cu fața spre universalitate". El se gândea, desigur, la atitudinea spiritului românesc în cultură, dar propoziția memorabilă poate fi luată și ca un punct de reper pentru poziția lui generală față de progresul adevărului în circumstanțele dificile ale dominației neadevărului și a frazelor goale.

*

Filosofii din anii '30, care reiau tema formelor fără fond, nu-l trec pe Maiorescu printre *organiciști* (Kogălniceanu, Eminescu, Hasdeu, Iorga, Nae Ionescu). Mă gândesc la *portretele* vitriolante ale lui Petre Pandrea. Ceilalți, filosofii ființei, nu-l acceptă nici ei pe Maiorescu, am văzut din ce motive. Totuși, prin felul lui de a gândi și de a fi, Maiorescu nu-i departe nici de linia organicistă, nici de cea care promovează înnoirea. Vrea numai ca, și într-un caz și în celălalt, tradițiile și progresul social să treacă prin teritoriul adevărului. El nu combate progresul, combate vehement și documentat impostura morală și națională care proliferează în numele progresului. Altminteri, ca individ, Maiorescu se bucură mai mult decât adversarii săi de binefacerile civilizației. Îi place confortul, se comportă civilizat în societate și cere tuturor să respecte regulile unui comportament civilizat, când osândește pe cineva,

îl citește în prealabil cu atenție și atacă ideile, nu omul care scrie, în fine, criticul recomandă buna-cuviință și respinge trivialitatea. Este, putem zice, un factor de progres, un om cu stil, un spirit european, care, în tot ce scrie, vrea să pună o frână în calea improvizației și a confuziei de valori.

5. Delimitări necesare. Contra „relelor aberațiuni" în literatură

Ideile estetice ale lui Maiorescu au fost îndelung examinate de câteva generații de specialiști și au intrat de mult în manualele școalare. Amestec de hegelianism și schopenhauerism – zice G. Călinescu. Alții au descoperit și alte surse. Spirit sistematic, criticul începe în *Poezia română* să examineze *condițiunea materială a poeziei*, apoi *condițiunea ideală*. Așa va proceda în toate ocaziile: definește întâi teoretic obiectul, folosindu-se de un număr de concepte clare, trece apoi la identificarea obiectului de artă, folosind citate doveditoare. Studiul citat mai sus este, în rezumat, un mic manual de poezie pentru uzul celor care nu vor să rătăcească în pădurea de confuzii a literaturii din epoca frazelor goale. Esteticianul, stăpân pe noțiunile generale, procedează didactic, expune limpede ideile, le sistematizează, apoi dă la urmă o definiție ce se poate memora: *poezia este chemată să exprime frumosul, știința se ocupă de adevăr, materialul poetului nu se află în lumea din afară, frumosul nu este o idee teoretică, ci o idee învăluită și incorporată în formă sensibilă, poetul nu trebuie să aleagă cuvinte abstracte, poetul nu poate fi totdeauna nou în idei, poate fi însă nou în veșmântul sensibil* etc. „Estetică dogmatică și dualistă", conchide Călinescu văzând aceste propoziții intrate în vocabularul elevilor. Dogmatice și dualiste, aceste propoziții elementare trebuie spuse la 1867 când educația estetică a publicului nu arată semne de mare subtilitate. Maiorescu înțelege

necesitatea de a se supune imperativelor timpului: organizează „prelecțiuni", scrie studii de inițiere filosofică și estetică, clarifică noțiunile, aduce exemple din cultura clasică, citează modelele bune și, vom vedea de îndată, osândește producțiunile literare rele...

Mai face ceva înainte de a trece la partea ilustrativă a teoriilor sale, și anume desparte frumosul (artele, în speță poezia) de falsele alianțe. Criticul le zice „rele aberațiuni". Arată, de pildă, de ce poezia nu poate sta în aceeași lojă cu politica („politica este un product al rațiunii; poezia este și trebuie să fie un product al fanteziei") sau: ura, tristețea, desperarea sunt obiecte ale poeziei, în timp ce perceptele morale, considerațiunile politice sunt obiecte ale științei; în consecință, poezia nu trebuie să se rătăcească în sfera științei sau a politicii etc. Precizarea din urmă a stârnit, în epocă și mai târziu, multe comentarii, considerându-se că, dacă admitem această disociere radicală, respingem din sfera artei poezia-patriotică. Ideologii postbelici au combătut cu multă sârguință și puțină subtilitate această idee care, ca orice idee estetică, poate fi discutată. Adevărul este că, într-o epocă de o descurajantă mediocritate pusă mai totdeauna sub semnul patriotismului, o asemenea despărțire radicală a lucrurilor era necesară. Maiorescu este, din nou, pe față și nu ezită să spună ce trebuie. Mai târziu, va nuanța lucrurile și va respinge numai *patriotismul ad-hoc* în poezie. La 1867 scrie însă, cu îndreptățire, că „poezia nu e tractat de fiziologie", „poetul să nu-și înjosească obiectul", recomandă în artă „simțământul natural" și judecă poeziile în funcție de „cătătimea mai mare sau mai mică de sensibilitate", osândind rătăcirile bolnăvicioase... Criterii, încă o dată, elementare, estetică dogmatică, propoziții de manual școlar, adevărat, dar cât se poate de folositoare când e vorba să întâmpini și să judeci o literatură în care toate se amestecă. Exemplele aduse de Maiorescu în sprijinul teoriilor sale acoperă tot spațiul literaturii, de la Shakespeare, Goethe și Victor Hugo la Bolintineanu,

Andrei Mureșanu și Alecsandri. Mai interesante sunt citatele negative. Aici criticul este în elementul său. Versurile culese din foile literare ale timpului sunt delicioase elucubrațiuni, ca să folosesc un termen repetat de critic. Le însoțește mai totdeauna cu scurte comentarii ironice. Celebra ironie maioresciană!

*

În *Direcția nouă în poezia și proza română* (1872), Maiorescu încearcă să aplice principiile formulate anterior la producțiile literare ale vremii. Remarcă, înainte de orice, *o nouă direcție*, o direcție salutară, după el, caracterizată prin „simțimânt natural, prin adevăr, prin înțelegerea ideilor ce omenirea întreagă le datorește civilizației apusene și totodată prin păstrarea și chiar accentuarea elementului național". O precizare pe care trebuie s-o ținem minte. Ea sugerează încă o dată faptul că Maiorescu, adversar al formelor fără fond, nu este ostil pătrunderii civilizației apusene. Cu alte vorbe, nu respinge, principial, procesul sincronizării. Îl asociază însă – cu îndreptățire – cu elementul național.

Așadar: *direcția nouă* merge spre adevăr și în fruntea ei se află Alecsandri. Criticul citește *Pastelurile* și este satisfăcut. Satisfacția estetică este justificată elementar, dar sigur – prin limba frumoasă, simțirea curată și puternică în fața naturii etc. Criterii, repet, corecte, dar insuficiente pentru a dovedi că *Pastelurile* constituie „o podoabă a literaturei române îndeobște"...Ele sunt, esteticește vorbind, frumoase, dar din cu totul alte pricini. Maiorescu se mulțumește să le așeze într-un compartiment luxos al poeziei în baza a două–trei criterii generale. Nu greșește, dar nu le justifică estetic. Un procedeu (un demers) asupra căruia voi reveni. După Alecsandri, urmează numele lui Eminescu, însoțit de celebrele fraze: „Cu totul osebit în felul său, om al timpului modern, deocamdată blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai

peste marginile iertate, până acum așa de puțin format, încât ne vine greu să-l citâm îndată după Alecsandri, dar, în fine, poet, poet în toată puterea cuvântului, este dl Mihail Eminescu". Ce-ar putea îndreptăți aceste norocoase propoziții? Criticul aduce argumentele următoare: *farmecul limbajului, o concepție înaltă, iubirea și înțelegerea artei antice*. Argumente, iarăși, generale, corecte, dar insuficiente. Mai puternice, mai convingătoare sunt citatele bine alese din *Venere și Madonă*, *Epigonii*, *Mortua est*... Nu-i place cuvântul *pală* și nu-i mulțumit de antiteza „foarte exagerată" din *Epigonii*, iar în poemul *Venere și Madonă* crede că unele comparațiuni sunt repetitive și, prin aceasta, slăbesc efectul poeziei... Rezerve minore, criterii estetice prea abstracte. Folosindu-se de ele, Maiorescu a reușit să atragă atenția asupra unui poet tânăr despre care, douăzeci de ani mai târziu, va spune că este om al timpului modern și că literatura secolului XX va începe sub auspiciile geniului său (*Eminescu și poeziile lui*, 1889)... Intuiție bună, intuiție norocoasă pentru un critic.

Celelalte exemple aduse în sprijinul *direcției noi* nu mai sunt atât de fericite. Poeziile lui Bodnărescu, ale Matildei Cugler, Șerbănescu nu sunt deloc elocvente. Infinit mai elocvente pentru discursul său critic sunt producțiunile poetice negative pe care le citează. Aici este un regal. Maiorescu își regăsește stilul și ironia superioară. Ce urmează este un măcel (Petrino, Ciru Oeconomu, Petre Grădișteanu, E. B. Stănescu, N. Cristian, M. Botta, B. Petric, dr. I. C. Drăgescu, Iustin Popfiu, Pătârlăgeanu ș.a.). Erorile de gramatică, tautologiile, non-sensurile, absurditățile... pe scurt, *elucubrațiunile* minților bolnave sunt pescuite în însuflețitoarele producții literare din toate provinciile românești și expuse, ca niște vietăți ciudate, în vitrina unei critici negatoare, dar niciodată injurioasă... *Direcția nouă* se sprijină, în ceea ce privește proza, pe Odobescu, Negruzzi, Gane, Vârgolici. Prilej pentru Maiorescu de a pune,

din nou, chestiuni generale de estetică și de a osândi improvizațiile în sfera științei, inclusiv pe acelea ce se află sub oblăduirea tinerei *Societăți Academice*. Cu aceasta din urmă tânărul Maiorescu (are 32 de ani când publică *Direcția nouă!*) intră în conflict și, cum explică într-o notă, demisionează formal. Revine și, mai târziu (în anii '80), acceptă să fie chiar vicepreședintele Academiei Române. Deocamdată are dificultăți cu stilul greoi al producțiilor științifice, cu utopiile învățaților noștri, cu pedantismul filologilor și galimatia publiciștilor daco-romani...

6. Demersul critic maiorescian: a pune pietre de hotar, a trage linia de despărțire între modelele bune și elucubrațiunile primejdioase. Critica de identificare. Critica enunțiativă

Ca să înțelegem mai bine critica lui Maiorescu și venerația pe care ea a provocat-o în rândurile mai multor generații de scriitori și critici trebuie să citim *Comediile d-lui Caragiale* (1886), *Poeți și critici* (1886), *Eminescu și poeziile sale* (1889) și, în parte, *Literatura română și străinătatea* (1882). Aici se remarcă mai bine gustul său estetic și ceea ce am putea numi demersul său critic, adică modul de apropiere de opera de artă și punctul în care se oprește *critica estetică generală*. Citind articolele în ordine cronologică, observăm că principiile și criteriile formulate în 1867–1868 și verificate în 1872 în *Direcția nouă* sunt utilizate și aici, în notele în care e vorba, în afară de Alecsandri și Eminescu, de Slavici și de „neprețuitul Creangă". Maiorescu face, în stilul său enunțiativ, teoria novelei și a romanului poporan, trimițând, cam hazardat, la Flaubert, George Sand și Richardson, fără mari legături cu

scrierile românești. Justificarea ar fi că Maiorescu pune orice discuție estetică în context european, arată direcția... În cazul lui Caragiale, el apără piesele de acuzațiile de imoralitate (îndeosebi *O scrisoare pierdută*), formulând teoria „înălțării morale" a individului în fața operei de artă și a „înălțării impersonale" ca o condiție absolută a impresiei artistice. Ideea simplă și adevărată este că arta are o misiune morală, dar că morala ei depinde de impresia artistică pe care o produce. Criticul folosește în demonstrația sa câteva formule care au făcut, apoi, carieră în critica și estetica românească: *emoțiunea impersonală, lumea ficțiunii ideale, privire curat obiectivă, patriotism ad-hoc* etc. Demonstrația este bună și, la apariția piesei, era foarte necesară. Puținele argumente estetice sunt, în continuare, generale (armonia părților, verosimilitatea caracterelor etc.). Criticul și-a format un model și, în orice situație, compară opera cu modelul ideal. O critică, este locul să spunem, nu de justificare estetică a operei literare, ci o *critică de identificare* a operei în sfera artei sănătoase (adevărate).

Pentru a defini mai precis acest demers, să citâm câteva fragmente semnificative. Cel dintâi, în ordinea importanței, este sfârșitul studiului *Comediile d-lui Caragiale*. Aici, Maiorescu formulează, mai direct decât oriunde în textele sale, scopul criticii, mijloacele pe care le folosește și, cum am spus mai înainte, etapele demersului său: „Terminând această încercare de înțelegere, ne aducem aminte de cuvintele cu care am început-o: în materie de gust literar discuția e totdeauna grea, și tocmai în fața acestei greutăți *am trebuit să ne mărginim la simpla tragere a liniei de hotar între ceea ce este artă și se poate cere de la artă și între ceea ce nu este artă și nu i se poate cere. Odată hotarul așezat, nu mai încape îndoială că se pot face multe deosebiri și înlăuntrul terenului artei; numai să se recunoască mai întâi că ne aflăm pe teren de artă* (s.n.). Valoarea va fi mai mare sau mai mică după însemnătatea mai mare sau mai mică a caracterelor prezentate, a conflictului, a situațiilor. Și în această

privință am simțit și noi, ca toată lumea, diferența de valoare în diferitele comedii ale d-lui Caragiale; și noi credem, de exemplu, că *O scrisoare pierdută* este superioară farsei *D'ale carnavalului. Dar nu vedem pentru moment nici o trebuință de a stărui asupra acestui punct.* Cu atât mai puțin, cu cât atunci s-ar da ultimei piese a d-lui Caragiale o însemnătate la care nu aspiră. *D'ale carnavalului* este o simplă farsă de carnaval, precum se și numește, veselă și fără pretenții, și un public neprevenit nu-i poate cere alta decât un moment de bună petrecere. Însă în aceste limite mai modeste și această lucrare rămâne o lucrare de merit. Căci *literatura adevărată, cu feluritele ei produceri, se poate asemăna unei păduri naturale cu feluritele ei plante. Sunt și copaci mari în pădure, este și tufiș, sunt și flori, sunt și simple fire de iarbă. Toate împreună alcătuiesc pădurea, fiecare în felul său trăiește și înveselește ochiul privitorului; numai să fie plantă adevărată, cu rădăcina ei în pământ sănătos, iar nu imitație în tinichea vopsită, cum se pune pe unele case din oraș.* (s.n.) Comediile d-lui Caragiale, după părerea noastră, sunt plante adevărate, fie tufiș, fie fire de iarbă, și dacă au viața lor organică, vor avea și puterea de a trăi."

Dacă punem acest text esențial, repet, pentru înțelegerea demersului critic maiorescian, într-un mic scenariu, ce observăm? a) scopul criticii este să tragă o *linie de hotar între ceea ce este artă și se poate cere de la artă și între ceea ce nu este artă și nu i se poate cere*; b) odată linia de hotar trasă, se poate pătrunde (se pot face *multe deosebiri*) și în interiorul spațiului marcat (interiorul operei), dar funcția principală a criticii rămâne aceea de a identifica teritoriul artei sau, în termenii lui Maiorescu, *să se recunoască mai întâi că ne aflăm pe teren de artă*; c) criticul recunoaște posibilitatea acestei analize, dar n-o introduce printre preocupările sale: *nu vedem pentru moment nici o trebuință de a stărui asupra acestui punct*; misia criticii se încheie aici; d) Maiorescu avea prilejul să facă aceste *deosebiri*

chiar în cazul pe care îl discută: teatrul lui I.L. Caragiale; să dovedească, de pildă, de ce *O scrisoare pierdută* este, estetic vorbind, superioară farsei *D'ale carnavalului*; nu face însă această justificare, se mulțumește doar să tragă o linie despărțitoare între cele două piese: una este artă adevărată, cealaltă o simplă, „veselă și fără pretenții" farsă care nu are alte pretenții decât aceea de a produce publicului un moment de petrecere.

Sunt multe lucruri de obiectat față de acest refuz: mai întâi că un enunț nu înseamnă un adevăr sau un neadevăr; Maiorescu se bizuie doar pe autoritatea sa când formulează propoziția citată mai sus; în critică, însă, simplu enunț despre valoarea sau nonvaloarea operei de artă nu-i suficient; autoritatea criticului este importantă, desigur, dar autoritatea nu scutește pe critic de a justifica estetic opera pe care o prezintă; procedând în felul în care procedează, Maiorescu sugerează că nu vrea să depășească limitele criticii generale, *criticii enunțiative* (i-am putea spune), *criticii de pură identificare*, importantă, dar nu suficientă în critica modernă; mai este, în fine, ceva nepotrivit în acest enunț, și anume faptul că nu-i deloc sigur că *D'ale carnavalului* este o piesă fără nici o pretenție artistică; este, într-adevăr, o farsă, dar nu toate farsele sunt menite să producă doar un moment de petrecere; pot avea și ambiții artistice mai înalte, ceea ce este și cazul farsei lui I.L. Caragiale... Dovadă, încă o dată, că simpla linie de hotar în critică nu lămurește toate cauzalitățile operei și nici valoarea ei specifică...

Maiorescu propune o mică fabulă care sugerează mai bine scopul și limitele criticii de identificare; o fabulă puțin naivă, dar nu lipsită de sens: literatura este o pădure în care se află tufișuri, flori, iarbă etc.; fiecare specie are îndreptățire să existe și să fie recunoscută ca atare dacă e adevărată în raport cu natura (genul) ei. Condiția recunoașterii critice este să fie dincoace de linia de hotar, adică în teritoriul artei adevărate, *nu imitație în tinichea vopsită, cum se pune pe unele case de oraș*; așadar: problema capitală în critică este aceea de a așeza unde

trebuie pietrele de hotar, de a despărți corect arta de non-artă, plantele adevărate de imitațiile în tinichea vopsită.

*

Tema liniei de hotar apare și în alte însemnări ale lui Maiorescu, unele anterioare articolului despre comediile lui Caragiale. *Condițiunea materială a poeziei* se încheie cu recomandarea, deja citată de noi, că o critică sănătoasă trebuie *să curețe literatura de mulțimea erorilor, să distingă modelele bune de modelele rele*. Precizările acestea sunt, repet, din 1867. Încă de acum, Maiorescu are clar în minte trebuințele criticii sale și, totodată, scenariul pe care trebuie să-l urmeze. Lupta împotriva neadevărului în toate domeniile spiritului face parte din acest scenariu și marchează tipul său de discurs: tranșant, enunțiativ, polemic, dar fără a cădea în pamflet, ironic când este vorba de „vițiul erorilor" și de haosul absurdităților, nonsensurilor în literatură.

Pornind o cercetare într-un domeniu oarecare (filologie, drept, poezia populară etc.), el pune mai întâi ordine în concepte și trage, apoi, *linia de hotar*: între poezie și politică, între știință și artă, între adevăr și confuzie, între ce e artă și ce este improvizație... În studiul *În contra direcției de astăzi în cultura română* vorbește de necesitatea de a trezi în sufletul generației tinere o reacție energică față de neadevăr și de necesitatea de a-i deștepta „voința de a pune fundamentul adevărat acolo unde se află astăzi numai pretenții iluzorii". *A pune fundamentul adevărat* este alt mod de a trage linia de hotar sau a pune pietre de hotar între ceea ce este și ceea ce nu este adevărat în diverse domenii... *Critica de identificare* depășește, așadar, sfera literaturii.

Să mai aducem un exemplu. Voind să arate ce caracterizează *direcția nouă* în cultură de *direcția veche*, Maiorescu spune că direcția veche era îndreptată spre *formele din afară*, în timp ce *direcția nouă și jună* caută mai întâi „fundamentul

din lăuntru" și, atunci când nu-l găsește, „disprețuiește forma din afară ca neadevărat și nedemn". Ergo: direcția nouă și jună știe să tragă linia de hotar, a deprins regulile adevărului, a învățat deja să deosebească plantele reale de tinichelele vopsite... Mai putem cita, tot din acest studiu, și ideea *de curățire* la care se referă în mai multe rânduri criticul sau, cum spune el, *procesul de curățire* („trebuie dar susținut și terminat acel proces de curățire"). Procesul de curățire este o etapă importantă în în buna așezare a lucrurilor. Maiorescu revine asupra acestei idei și, pentru a o explica mai bine, ne sugerează o altă fabulă: statuia zeiței se află, undeva, înconjurată de haosul erorilor, prejudecăților, neadevărurilor, de o pădure, pe scurt, de confuzii. Pentru a ajunge la „statuia albă" (opera de artă veritabilă) trebuie dat la o parte tufișul inestetic ce o înconjoară... Trebuie, altfel zis, „procesul de curățire". Aceasta-i sarcina criticii adevărate, a criticii de identificare... Îndată ce terenul a fost eliberat, criticul se oprește. A pus semnele de hotar și contemplă, liber, trupul zeiței și îndeamnă pe cititorii săi să facă același lucru. Trebuințele criticii s-au încheiat.

7. „Dublul proces de apropiere și de depărtare". Critica de situare. Critica prospectoare, critica de întemeiere. Mitologia critică maioresciană dominată de personaje buimăcite de vorbe

Vorbind de stilul lui Maiorescu, E. Lovinescu face observațiile următoare: „Limpiditatea lui se scurge neoprită prin nimic – obiectul se prezintă singur, și nu prin intercesiunea unui mijlocitor, care ține să dea relieful cuvenit ideilor expuse, adevărului simplu și elementar. Cu toată nuditatea, calitatea lui literară e cu atât mai mare cu cât e mai puțin aparentă: el e strict noțional și fără imagini sensibile. Rece în genere, în

unele pagini circulă totuși o căldură emoțională, care-i dă stilului o mișcare, un ritm mult mai viu, deși în aceeași tonalitate de seninătate și de noblețe [...]. Secretul artei lui de scriitor este la fel cu cel al oratoriei: *dublu proces de apropiere și de depărtare, de scoborâre și de înălțare a conținutului și a expresiei* [s.n.] Conținutul este redus la un minimum de formule clare; orice complică, secundar sau parțial, este înlăturat sistematic pentru a nu rămâne decât miezul elementar. Procesul de simplificare a ideilor e urmat apoi de un proces de înălțare a expresiei lor la o demnitate stilistică, la o proprietate de termini, la un ton susținut, ce le dă în formă ceea ce le luase în conținut. De aici satisfacția cetitorului de a putea urmări cu lesniciune idei recunoscute ca subtile într-o formă a cărei elevație e totuși evidentă".

Două idei putem reține de aici: calitatea expresiei se bazează pe lipsa figurației, iar secretul artei pe dublul proces al simplificării conținutului și al înnobilării lui prin demnitatea stilului rece și noțional, fără podoabe imagistice. Lăsăm deoparte problema discutabilă a stilului figurat în critică și ne oprim asupra atitudinii lui Maiorescu față de opera literară. *Simplificare*, zice comentatorul lui, și apoi *înălțare* a ceea ce a fost simplificat, ordonat prin exercițiul gândirii. Am arătat mai înainte că Maiorescu nu exclude posibilitatea de a disocia și în interiorul operei, dar, odată hotarul fixat, el nu simte impulsul să treacă în „înăuntrul terenului artei". Critica maioresciană rămâne, în esență, *o critică de situare* a operei în plan estetic general. Rolul criticului este să separe, în pădurea literaturii – să mai citâm o dată propoziția știută – plantele adevărate (cu „viața lor organică") de imitațiile „în tinichea vopsită, cum se pune pe unele case din oraș". Iată, aici, logica lui *da* și *nu* în critică, iată, încă o dată, sugerat printr-o metaforă comună, programul criticii selective și prospectoare. Critica lui *dincoace* și nu a lui *dincolo*; critică pedagogică în sens superior, pentru că, arătând ce nu este arta, creează premisele pentru a vedea

și înțelege bine arta; critică, într-un cuvânt, a *întemeierilor* despre *creații întemeietoare*.

Viața criticii moderne începe, totuși (are dreptate E. Lovinescu), în momentul în care legislatorul se decide să treacă de la identificarea și contemplarea exterioară a operei la analiza universului interior. Maiorescu rămâne, ca Moise, la marginile ei, după ce a distrus robia prejudecăților și a pus hotare pustiului intelectual din epoca lui. Dacă înălțarea în lumea conceptelor ideale este sensul demonstrației sale, figura interioară a criticii se exprimă prin obsedantul lui apel la *hotare, temelii, principii*, printr-o extraordinară voință de a îngrădi deșertul și de a găsi elementele stabilizatoare. Ori de unde ar începe și indiferent dacă este vorba de *etimologismul ciparian*, de teoriile juridice ale lui Bărnuțiu, de analogismul lui Pumnul sau de beția de cuvinte în literatură, Maiorescu caută *temelii*, linii despărțitoare și, negăsindu-le în mintea contemporanilor, le așează fără a trăi drama omului de cultură nevoit să facă de toate. El se simte competent și în drept, și în politică, și în filologie, și în istorie, și în literatură.

A limita neadevărul și a pune peste tot bazele adevărului rămâne atunci preocuparea esențială a criticului. Toată logica (imaginația) lui se învârte în jurul acestui cuplu de noțiuni. Imaginația este, în sens literar, săracă: câteva analogii, o comparație dezvoltată și atât. Demonstrația se menține la nivelul limbajului noțional și, pe calea speculației, tinde să ajungă la adevăr. Însă, ca să se apropie de adevăr, critica maioresciană trebuie, s-a văzut, să treacă prin teritoriul neadevărurilor. Această realitate determină tipul de apropiere de operă, ritmul și strategia critică a lui Maiorescu. Ritm incisiv, penetrație directă, desfășurare progresivă de forțe. Energia criticii se consumă în cea mai mare parte în acest spațiu larg (spațiul mistificației, spațiul „imputărilor nechibzuite") care înconjoară spațiul mai restrâns al operei (al adevărului). Am văzut cum analizează el (sau cum nu analizează) comediile lui Caragiale. Tot ce discută

se menține într-un plan teoretic general. Scopul este a dovedi moralitatea piesei, nu valoarea ei estetică (pe aceasta doar o enunță). Să revenim și la articolul despre Eminescu (1889). Ce aflăm aici? Aflăm lucruri adevărate, și anume că: generația tânără este sub influența operei poetice a lui Eminescu, că ea exprimă „aspirarea generației noastre spre cultura occidentală", că personalitatea lui Eminescu este caracterizată de „o așa covârșitoare inteligență", că naivitatea geniului său este cuprins de „lumea ideală" și că spiritul pesimist este „eterizat sub forma mai senină a melancoliei". Criticul aduce, apoi, citatele doveditoare care, în genere, sunt bine alese. Articolul este memorabil, totuși el spune prea puțin despre substanța lirismului eminescian. Maiorescu n-a depășit nici aici scenariul critic cunoscut deși avea prilejul s-o facă (poetul tocmai murise, opera lui literară putea fi analizată). N-a trecut linia de hotar. A mai contemplat o vreme trupul zeiței albe, a notat câteva impresii proaspete și a încheiat comentariul său printr-o frază celebră: secolul al XX-lea va porni sub auspiciile geniului poetic eminescian. Încă o dată: *critică de situare, critică bazată pe principiul autorității, critică enunțiativă, critică de curățire* a spațiului ce împiedică identificarea și buna percepție a operei.

*

Este firesc, atunci, ca în creația maioresciană să apară o mitologie cu precădere negativă, opera unei inteligențe ironice. În *Beția de cuvinte* și celelalte studii de patologie literară dăm peste monștrii ignoranței, fantasmagoriile gândirii lenește, *figurile*, pe scurt, ale neadevărului. Aici ies la iveală puterea de invenție a criticului și eficacitatea metodei sale. V.A. Urechia, Pantazi Ghica, George Marian din Ploiești sunt eroii lipsei de logică și ai lipsei de constrângere în fața evidenței. Personaje buimăcite de vorbe, ca și acelea din comediile lui I. L. Caragiale, și construite, ca și acelea, pe unica dimensiune a ignoranței.

Este vorba însă de o ignoranță prodigioasă, de o „slăbire manifestă a inteligenței" care găsește însă o compensație în proliferarea formelor goale, în lărgirea vidului. Maiorescu dă multe citate din contemporanii săi, unde se vede limpede că lipsa de talent și de onestitate se manifestă printr-o fecunditate extraordinară în plan formal. La o observație a criticului de la *Convorbiri literare*, apare o ploaie de răspunsuri în *Revista contimporană*. Adevărul suportă agresiunea disproporționată a neadevărurilor. De aici vine oroarea criticului față de *proliferarea formelor*. Citatele din Pantazi Ghica și îndeosebi acelea despre vestitul armaș Dincă Sârbu arată la Maiorescu o sensibilitate extraordinară la degradarea (prin multiplicarea celulară) a textului, o oroare și o jubilație, în același timp, în fața formelor fără fond.

Maiorescu observă la contemporanii săi că falsificarea minții începe odată cu falsificarea limbajului. Personajele sale folosesc zece cuvinte pentru că nu știu să folosească cuvântul adecvat, dau mai multe nuanțe (care, în plus, se mai și contrazic), neavând talentul să cadă pe singura sugestie potrivită. Apare atunci comedia diminutivelor în lanț, juxtapunerea frazelor goale, înmulțirea exasperantă a determinantelor (ca acelea, citate, despre Dincă Sârbu: „șearpe încolăcitor, ființă târâtoare, astucioasă, hipocritcă, furbă și trădătoare, suflet damnat...'). Acest fragment este reprodus de două ori în articolele lui Maiorescu și parafrazat, încă o dată, în textul critic propriu-zis, pentru a sublinia printr-o ironie atroce îngrămădirea absurdă de vorbe fără sens. Neadevărul se sprijină nu numai pe fraze goale, dar și pe un număr amețitor de nume proprii, îndeosebi străine, chemate să apere eroarea și prostul-gust. Maiorescu depistează asemenea texte însângerate cu nume de filosofi și istorici și le flutură pentru a proba rătăcirile spiritului contemporan. Spațiul care înconjoară opera începe să se populeze de o faună provenită dintr-un prea plin al ignoranței. Pe acest loc

dezolant crește o adevărată mitologie în care lucrurile umblă cu capul în jos, iar adevărul este totdeauna copleșit de falsele adevăruri.

Lupta spiritului critic este să elibereze antecamera operei de acești falși ambasadori, dar ce reușește să ridiculizeze și să distrugă logica necruțătoare a criticului reface involuntar fantezia lui creatoare. Paradoxul criticii maioresciene este de a construi prin arta negației o *formă critică*, de-o extraordinară vivacitate intelectuală, a *formelor fără fond*. Strategia eliminării neadevărului s-a transformat într-o strategie a creației în lumea neadevărului. Patologia literară duce la mitologia criticii.

9. Întâlnirea cu opera literară: o ceremonie rece și scurtă. Figura depărtării și a înălțării

Există la Maiorescu o decizie a refuzului în fața operei, așa cum este o decizie a acțiunii atunci când trebuie să fixeze hotarele din preajma operei. El nu are, în orice caz, nici conștiința limitei, nici conștiința eșecului. Întâlnirea cu opera de artă este o ceremonie rece și scurtă. Ca o festivitate grăbită după o bătălie lungă. Se poate medita, din această perspectivă, la ceea ce am putea numi *figura depărtării* maioresciene. *Distanța* este o altă formă a *înălțării impersonale*, un alt mod, cu alte cuvinte, al refuzului de a asuma obiectul pentru care criticul a dus o bătălie dură.

Lucru iarăși, curios, Maiorescu nu cunoaște ezitarea pe care o au mulți în fața literaturii. S-a vorbit despre indeciziile lui Sainte-Beuve și despre drumul ocolit pe care îl alege spre a ajunge la inima operei literare. Să luăm și exemplul lui E. Lovinescu sau G. Ibrăileanu. Când îi citim *Criticele*, observăm că, de la început, spiritul lovinescian este instalat în interiorul operei de artă și mișcarea lui pe o rază întinsă de

probleme este în jurul unei noțiuni-cheie care, de regulă, este *expresia* operei. Intenția de a prinde, din primele rânduri ale articolului, nota unică, originală a creației vine, desigur, de la impresioniști, interesați, cum se știe, să traducă într-o formulă memorabilă conținutul și originalitatea unei cărți. Lovinescu dezvoltă această tehnică și, pe măsură ce trebuie să facă față unei literaturi din ce în ce mai complicate, o transformă într-o metodă coerentă, numită de el într-un loc „centripetism estetic", adică: „Mergerea directă spre centrul operei de artă, spre ideea creatoare, spre punctul de sprijin al geometrului antic. Descoperind elementul generator și făcându-l apoi tangibil cititorului, opera de elucidare a totului e mult mai reușită decât practicarea unei analize parțiale și a unei inciziuni experimentale, operație ce reclamă fixarea lanternei critice numai în centrul de unde pleacă sistemul nervos al creației sau al scriitorului și modestia limitării la esențial, cu renunțarea la biruințl dialectice ușoare pe chestiuni secundare" (*Istoria literaturii române contemporane, 1900–1937*, p. 60).

G. Ibrăileanu pune între operă și gândirea critică un număr de concepte (*specificitate, mediu, atitudine morală*) și până să ajungă la adevărul estetic al cărții spiritul trebuie să străbată lanțul acestor noțiuni ce înconjură și determină, după opinia criticului, secretul creației. Emoția este totdeauna mediată, proiectul critic se realizează mereu *à travers*... pornind din afară spre interiorul operei. Imaginația lui Lovinescu urmează un traseu invers: criticul este deja instalat în inima operei, când începe propriu-zis analiza el a atins „elementul generator" și *demersul* începe prin a străpunge, spre exterior, pereții ce o despart de domeniile învecinate. În jurul ideii centrale apare astfel o rețea de imagini explicatoare și apreciative. Imaginile sunt adunate apoi într-un portret, fantezia critică se repliază, revine la punctul de la care a pornit. Durata acestei navete marchează ritmul și simetria textului lovinescian. Ritm domol,

epic, cu judecăți clare, memorabile. Portret cu linii precise, cu spații de respirație până ce o idee se consumă și alta se pregătește să-i ia locul. *Centripetismul* (figura criticii lovinesciene) poate fi comparat cu procesul de „cristalizare" de care vorbește Stendhal în eseul *Despre dragoste*: străbătând cercurile operei, ideea critică se încarcă de cristalele unei imaginații profunde și ordonatoare, ca ramura uscată aruncată și scoasă dintr-o mină de sare.

Maiorescu știe de la început unde trebuie să ajungă, tonul este hotărât, drumul cunoscut. O tactică a acțiunii pe față. Armele criticii lui sunt, în primul rând, armele logicii formale. Complicarea instrumentelor ar diminua efectul acțiunii. Maiorescu alege o cale (calea cea mai simplă) și nu se abate, în tot cursul demonstrației, de la ea. Există de aceea, în demersul său, un fel de *uscăciune*, sesizabilă și în limbajul noțional, și în iubirea criticului pentru categorii abstracte. *Uscăciunea* formală corespunde unei *răceli sensibile* în structura maioresciană, manifestată și în preferința criticului, când este vorba de poezie, pentru *melancolia senină, impersonală* și disprețul față de „galanteriile pleoștite". Orice cădere sub un anumit grad de intelectualitate și de discreție (demnitate) a sensibilității și, inerent, a stilului este sancționată cu asprime: „slăbirea manifestă a inteligenței", „nici un respect pentru acea parte a naturei omenești care se numește inteligență".

În ororarea de proliferare a formelor se manifestă, la Maiorescu, și oroarea lui de indiscreție, de pierderea bunului-simț, a *naturalului* în literatură. Pleoștitele galanterii merg împreună cu pleonasmul și nonsensul, rătăcirea limbajului exprimă nu numai o confuzie a gândirii, dar și un gol al sensibilității. A surprinde și a izola aceste simptome ale patologiei literare reprezintă grija și, am putea zice, bucuria spiritului maiorescian. O grijă culpabilă pentru că spiritul trebuie

să se limiteze la acțiunea de degajare a scenei din vecinătatea operei. O bucurie tristă deoarece *mitologia* (care este sensul oricărei creații majore) iese dintr-un viu sentiment al vidului și al agresiunii pe care o exercită asupra lectorului *grămădirea* de absurdități.

Contactul propriu-zis cu opera este, din aceste cauze, limitat. S-ar putea spune că Maiorescu cunoaște, în această întâlnire, un eșec lipsit de patetism. Un sacrificiu care vrea să fie un elogiu ce se exprimă indirect. Cine dictează acest sacrificiu, cine curmă desfășurarea laudei? Trebuința, ne vine să răspundem numaidecât. Într-o epocă de confuzii, a pune ordine în idei este actul critic esențial. Și când vedem ce exemple aduce Maiorescu, înclinăm să acceptăm explicația. Totuși... Faptul că Maiorescu nu trece decât rar (și neconcludent) linia dintre cele două *spații* arată și natura specială a sensibilității sale. O sensibilitate ce refuză sistematic apropierea, asumarea obiectului. O structură intelectuală ce îndepărtează sugestiile imaginarului și vede în figurația limbajului numai o manifestare (o sensibilizare) a ideii. Ea tinde să abstractizeze elementele operei și să le cuprindă, atunci când le cuprinde, cu brațele reci ale conceptelor.

Ne apare limpede faptul că demersul critic maiorescian este prin excelență *eliberator și întemeietor*, construit după un scenariu dinainte calculat și desfășurat pe un traseu sigur, fără evaziuni în subiectivitate. El se oprește la o comodă distanță de operă și nu-și asumă, niciodată, responsabilitățile ei interioare. Își asumă, în schimb, o altă responsabilitate, nu mai puțin gravă și profundă: nașterea, întemeierea operei ca obiect estetic total. A nu încălca frontiera ce duce spre *lăuntricul* acestui obiect este modul criticului de a-i sublinia prezența iradiantă. *Depărtarea și înălțarea* reprezintă o înstrăinare care face posibilă identificarea operei.

10. Moralistul, portretistul Maiorescu

Cine citește aforismele lui Maiorecscu (multe scoase din scrisori sau din însemnările sale zilnice) constată ce moralist extraordinar este acest critic căruia i s-a reproșat totdeauna sterilitatea, ce fin observator al naturii umane este omul reputat pentru răceala și egoismul său! Maiorescu caută, în mod sigur, o cale morală în tot ceea ce gândește și face. O morală detașată de micul interes personal, o regulă de conduită în care să fie înfrântă reacția viscerală, o morală, de putem spune așa, a totalității, nu a fragmentului. Omul activ, zice el, este condamnat la fragment, dar el trebuie să facă în așa fel încât fragmentul să se așeze în sensul totalității, veriga să permită continuarea lanțului cauzal... Am rezumat una dintre ideile sale. Nu-i plac, e limpede, cei care nu fac nimic din teama de a nu fi desăvârșiți pentru că, observă el, *pregătirea fără sfârșit împiedică fapta*. Preferă, așadar, în privința desăvârșirii, *sănătoasa cale de mijloc*. O propoziție ce poate să supere pe perfecționiștii din sfera artei. Criticul are, totuși, dreptate pentru că în artă perfecțiunea este totdeauna imperfectă și desăvârșirea nu ajunge niciodată să se desăvârșească.

Criticul are în tot ceea ce scrie o doză importantă de scepticism. Este prudent cu amicii și, de multe ori, neîncrezător în privința femeilor. Nu trebuie să-ți arăți sentimentele, zice el, decât față de oamenii buni. Dar, atenție, trei sferturi dintre oamenii care sunt în jurul nostru sunt răi, iar din sfertul rămas „abia a zecea parte poate fi bună"... Dumnezeule! Moralistul acesta nu ne dă mari șanse. Dacă este așa cum zice, cum să ghicim a zecea parte din sfertul care a mai rămas în jurul nostru? Maiorescu oferă, totuși, o soluție: în privința femeilor, ne putem lăsa „cu totul în voia simțurilor", dar, în acest timp, spiritul trebuie să rămână treaz și să ia aminte de două ori... O condițiune greu de împlinit pentru că, mă întreb, dacă ne

lăsăm în voia simțurilor, mai rămâne treaz spiritul nostru, mai poate lua el aminte de două ori asupra lucrurilor? Remarc un mic paradox în judecata acestui moralist de clasă. Pe de o parte, recomandă veghea spiritului în tot ceea ce facem, pe de altă parte zice că, în momentele decisive ale vieții, individul nu mai este condus de mintea lui, ci de inimă: „direcția finală o dă inima". Nu-i o slăbiciune a spiritului, nu-i recunoașterea că, în fapt, în clipele hotărâtoare ale existenței, sentimentul (inima, instinctul) este superior rațiunii?... Același moralist ne spune că omul se construiește pe sine și devine, în viață, ceea ce reușește să facă din sine. Aici are dreptate. Maiorescu însuși este o creație a sa. Acest lucru l-a observat prima oară Lovinescu și-l confirmă jurnalul său intim. Aforismele încearcă să definească, nu un model universal, ci doar atitudinea omului superior încolțit de circumstanțe.

Ce-ar trebui să facă și cum ar trebui să se comporte individul pentru a-și stăpâni natura și a se bucura de binefacerile ei? Maiorescu recomandă, s-a văzut, calea de mijloc și, totodată, spune că omul nu trebuie să se bizuie pe împrejurările din afară: „ești ce ești tu însuți". Omul trebuie să se bazeze, cu alte vorbe, pe sine, istoria este nesigură, amicii te pot trăda, ca să reușești în viață trebuie să prețuiești mai mult caracterul decât inteligența...

Observația din urmă mă pune pe gânduri. Am considerat totdeauna caracterul o formă de manifestare a inteligenței, iar inteligența o creație a bunătății sau o formă de manifestare a bunătății umane. Putem despărți aceste lucruri? Putem, zice Maiorescu. Omul inteligent nu-i cu necesitate și un om bun. E mai degrabă invers, insistă el... Nu mai zic nimic. Nu merg mai departe. Pot spune, doar, cu imensă modestie (poate fi modestia imensă?; dacă poate să fie, atunci modestia devine vanitoasă, adică se contrazice pe sine, cade în sofism!), că inteligența nu justifică niciodată răutatea individului. Măcar atât să recunoaștem, dacă nu putem face ca individul să umble cu

bunătate prin inteligența lui... Vorba lui Maiorescu: „numai chestie de măsură"... Măsura care ne oprește să punem mijloacele inteligenței în serviciul răului...

*

Surprinde plăcerea lui Maiorescu de a desena fizionomiile, de a face, cu alte vorbe, portretul fizic și portretul moral. *Criticile* și *Jurnalele* lui sunt pline de asemenea schițe care arată un bun psiholog și un nemilos observator. Am descoperit în articolul *Leon C. Negruzzi și Junimea* din 1890 un portret pe care, până acum, îl trecusem cu vederea. Este portretul unui bărbat fără originalitate și fără spirit de inițiativă, un om, în fine, de bun-simț, fără dușmani, un prieten iubit și un părinte neprețuit... Criticul vorbește, cu toate aceste puține semne de diferențiere, de „excepționala personalitate" a celui dintâi fiu al lui C. Negruzzi și-i face un portret verosimil, amestecând locuri comune cu observațiile interesante de psihologie socială. Iese la urmă un portret al junimistului de rând, rămas mereu în planul doi în această societate de iubitori ai literaturii și ai științei... Sau, cum zice criticul cu o splendidă formulă: „erau o lume aparte, un vis al inteligenței libere, înălțat deasupra trivialității reale".

În această lume și în marginea acestui vis trăiește și modestul Leon Negruzzi, născut în același an cu Maiorescu (1840): „Leon Negruzzi, înalt la statură, lat la față și la piept, cu umbletul balansat ca al marinarilor, cu gestul larg și cu râsul zgomotos al temperamentului sanguinic, era mai întâi de toate un om bun la inimă, milos, cinstit și vesel până la ușurință. Cu veșnicul lui optimism, era dispus să primească toate întâmplările din partea lor cea bună și niciodată ura, invidia, descurajarea nu au găsit loc în sufletul lui. Crescut în atmosfera culturei occidentale, era destul de pătruns de rezultatele ei pentru a înțelege și cel puțin a simți valoarea elementelor de civilizație. În știință, ca și în politică și în artă, dacă nu avea

spiritul de inițiativă, era însă foarte primitor pentru orice impulsiune sănătoasă și era capabil să o judece, fiind înzestrat cu acel dar prețios care într-o generație ametită de atâtea idei nemistuite și de atâtea aspirații nehotărâte a devenit foarte rar, cu ceea ce numesc francezii *bunul-simț*. La aceste însușiri personale ale amicului nostru trebuie să adăugăm că era – cu bunul-simț și cu inima sa cea bună – un soț și un tată iubitor și iubit".

Plăcerea și priceperea lui Maiorescu de a defini, printr-o formulă norocoasă, caracterele individului sunt cunoscute. În acea „lume aparte" care este „Junimea" el remarcă, cine nu știe?, pe „veselul voltairian" Pogor, pe „sistematicul politic" Carp, pe melancolicul Theodor Rosetti, pe „închisul estetic" Burghele laolaltă cu „vârtosul glumeț" Creangă, „înaltul visător" Eminescu, „popularul" Slavici ș.a. Aceste pregnante caracterizări au rămas, chiar dacă mulți s-au îndoit după aceea de justețea lor. Critica din secolul nostru a văzut în Creangă mai mult decât un vârtos glumeț și l-a uitat de tot pe „rafinatul Naum"...

În însemnările intime, schițele de portret sunt mai tăioase. Maiorescu notează repede, prinde o figură în câteva linii și încearcă să ghicească viața interioară a individului. Domnul consilier comercial Frentzel e autodidact, „foarte citit, foarte simplu, dar calm-franc în judecată". Hedwiga, sora doamnei Frantzel, pare să fie deșteaptă, are optsprezece ani, voce plăcută, este vioaie, încântătoare și un chip „ca venețiana lui Tizian". Criticul, sensibil cum se știe, la această latură a vieții, o laudă cu convingere pe doamna Hedwiga. Nu face același lucru cu doamna v. Radowitz, o frumusețe care începe să se ofilească, cam corpolentă, „roșie după vin, impertinent, orgolios atrăgătoare", remarcă ochiul expert al criticului. Contele Andrássy este zvelt, manierat, dar (iată și rezistența omului cu o formație clasică față de imperfecțiunile trupului!) „urât, nas mongoloid, față gălbuie, ochi, nu frumos și limpede"... În fine, secretarul de stat v. Hamburger, mâna dreaptă a lui Gorceakov, este

sinistru: „Cocoșat, gât de hienă, gură urâtă, obraz osos, palid", tot așa ambasadorul rus la Viena, Novikov: „urât, mic, blond, ochi încețoșat, aproape mort, albastru ca marea, cu străfulgerări de oțel în aparența greoaie"...

În însemnările din 11/23 septembrie 1876 Maiorescu dă o listă a oamenilor de care ar putea dispune („o importantă falangă pentru mai târziu") în timpul ministeriatului său. Printre ei sunt și câțiva scriitori din cercul „Junimii". Omul politic nu-i deloc sentimental cu ei. Îi judecă din unghiul utilității, ca oameni publici. Slavici îi pare excepțional de harnic și plin de însuflețire. Poate candida, prin aceste însușiri, la un post de profesor de filosofie, jurnalist, subprefect, sau revizor școlar? (ordinea este dată de Maiorescu). Criticul își mai pune o întrebare, cea mai tăgăduitoare: „Oare onest?" Dar Eminescu? Iată fișa lui: „*bun* revizor școlar, rău profesor, idealist". Alte caracterizări: Samson Bodnărescu („bun director de școală normală, moale"), Vârgolici („dubios"), Creangă („bun institutor și scriitor popular"), N. Burghelea („conștiincios, punctual, slab, politicos cu toată lumea")...

Moralistul acesta rece, precis în observații, hotărât în clasificări și imperturbabil când este vorba să despartă talentul omului de creație (Eminescu este un exemplu) de aptitudinile lui sociale, nu mai este atât de sigur când este vorba de sine. Jurnalul din această perioadă (care coincide cu momentul despărțirii de Clara) îl arată nefericit, cu gândul la sinucidere, intrat, pe scurt, într-o dezolantă singurătate... Este o latură a acestui spirit olimpian pe care au subliniat-o toți biografii săi, de la E. Lovinescu la Z. Ornea. Totuși, pe măsură ce în *Jurnalul și epistolarul* său apar documente noi, observăm că prăpastia între omul social și omul intim se adâncește. Criticul care luptă pentru cuprinderea adevărului și pune, în câteva discipline umaniste, pietre de hotar, este încolțit de clienți (trăiește din avocatură) și exasperat de complicațiile vieții conjugale. Aleg, aproape la întâmplare, din însemnările zilnice

acest fragment lămuritor: „Sunt prin a mea sclavie în căsătorie așa de amărât la orce constrângere exterioară, fie cât de mică, încât degenerez într-un mare egoist. Negreșit, țin încă seamă de alții, dar în silă. Aproape sunt sătul de toate, viața îmi apare scurtă și pierzându-se în fața mea însumi în limitare lipsită de bucurii".

Cum rămâne, atunci, cu modelul Maiorescu, cu Legislatorul absolut, spiritul olimpian, omul, în fine, care judecă netulburat pe prieteni și pe potrivnici? Modelul continuă să funcționeze acolo unde trebuie: în spațiul culturii. Aici a adunat criticul toate forțele lui morale și spirituale și aici s-a exersat, în grad maxim, voința lui de adevăr. Are dreptate E. Lovinescu: Maiorescu este opera voinței sale, și personalitatea sa, excepțională, este produsul unei inteligențe ambițioase și al unui caracter rectiliniu. Celălalt, omul intim (*omul simțurilor*)[1], s-a ascuns în jurnal și în scrisori. Când le citim, azi, rămânem pur și simplu surprinși de complexitatea sufletească și mentalitățile acestui „terian ardelean" care, oriunde s-ar afla, începe prin a trage linii de hotar și a marca, astfel, ceea ce separă adevărul de neadevăr, arta de elucubrațiunile din sfera artei, logica de nelogică, sensul de nonsens...

EUGEN SIMION

6 decembrie 2005

[1] L-am reconstituit și l-am analizat, în amănunt, în *Ficțiunea jurnalului intim*, III, pag. 103–151.

CRONOLOGIE[1]

1840

februarie 11. Titu Maiorescu se naște la Craiova, fiu al lui Ion Maiorescu, profesor și inspector la Școala Centrală de aici, și al Mariei, despre care știm destul de puține lucruri. Familia se numea Trifu, pe linie paternă, și era originară din Bucerdea-Grânoasa, veche comună românească de lângă Blaj, menționată în documente încă în 1303. Ion Maiorescu, născut în 1811, se înrudea, prin mama sa, cu Petru Maior și după ce folosește numele I. Trifu Maiorean, I. Maior, I. Măiorescu, se oprește la forma Maiorescu, pe care o transmite și familiei sale.

Maria, mama viitorului critic, născută în 1819, descindea din familia Popazu, din Vălenii de Munte, cu origini mai îndepărtate din Macedonia. Era soră cu Ioan Popazu, episcopul din Caransebeș. Căsătoria lui Ion Maiorescu cu Maria Popazu are loc în 1837 și Emilia, cel dintâi copil al lor, se naște în 1838.

1837

iulie 1. Ioan Maiorescu este transferat la Craiova cu funcția de profesor și director de gimnaziu.

---

[1] *Cronologia* de față este alcătuită pe baza lucrărilor lui T. Maiorescu, *Însemnări zilnice* și *Jurnal și epistolar*, a monografiei lui E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I–II, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", 1940.

1842

martie. Destituit din funcțiunile didactice, Ioan Maiorescu pleacă din Craiova, stabilindu-se din nou la Brașov.

1843

august 13. Ioan Maiorescu se întoarce la Craiova, profesor și inspector la Școala Centrală, dar fu silit să părăsească postul în urma unei critici virulente la adresa vieții culturale din țară. Îl întâlnim, cu numele Ion Maior, profesor la Seminarul Veniamin din Iași. Rostește, la întoarcerea în Craiova, cu ocazia examenelor de sfârșit de an, un discurs în apărarea clasicismului, care făcu impresie. Titu Maiorescu va proceda în chip asemănător și, profesor la Iași, va pleda, în cel dintâi *Anuar* pe care îl scoate în 1863, în favoarea limbilor clasice cu rol în disciplinarea minții și în educație.

1845

Asistă la Sibiu la reprezentarea comediei lui August von Kotzebue, *Încurcătura*, ale cărui piese sunt traduse și la noi încă din 1839.

1846–1848

Titu Maiorescu frecventează o școală primară, unde pictorul Const. Lecca, întors de la studii din Italia, preda caligrafia.

1847

Asistă în București la reprezentarea piesei *Boeria de trei zile*. Este vorba, probabil, de piesa lui Ion Dumitrescu-Movileanu, *Două sute de galbeni sau Paharnicia de trei zile*, care se joacă și în timpul revoluției din 1848.

1848

iunie 13. Ioan Maiorescu se alătură revoluționarilor din Muntenia și ia parte la zădărnicirea planurilor de înăbușire a revoluției. Mai înainte, în ianuarie 1848, colindă prin Munții Apuseni și adună documente despre lupta revoluționarilor transilvăneni, pe care le publică în cartea *Die Rumänen der Österreichischen Monarchie*. Guvernul provizoriu îl numește agent pe lângă Dieta din Frankfurt.

1848–1949

Ioan Maiorescu lăsa cei doi copii, pe Emilia și Titu, în grija soției sale. Știrile despre familie, din acești ani, sunt puține, de proveniență orală. Se pomenește despre o călătorie la Sibiu, unde Emilia, sora criticului, se găsea în pensionatul d-rei Vauthier, și de peregrinări prin Transilvania, pline de primejdii în timpul revoluției. Titu Maiorescu, în vârstă de 8 ani nu păstrează amintiri din acele vremuri tulburi, cu mari frământări sociale.

1850

noiembrie 1. Titu Maiorescu se înscrie ca elev în clasa I la gimnaziul din Brașov, înființat atunci și care funcționa cu o singură clasă. Avea și un singur profesor, Gavril Munteanu, pentru toate materiile.

1851

iulie 31. T. Maiorescu ține cuvântarea de sfârșit de an la împărțirea premiilor, care se publică în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, fără numele elevului. „Primiți dar de la cei 300 și mai bine de școlari – se adresează copilul de 11 ani autorităților școlare – ce învață în această școală patronată de dumneavoastră, primiți, onorabili patroni, prin mine, fragedul lor organ, mulțumirile cele mai sincere și fiți încredințați că recunoștința lor va fi veșnică în inima lor ca și roadele învățăturii semănate în mintea lor prin generozitatea dumneavoastră." Va fi el sau nu și autorul cuvântării, important rămâne faptul că ea este cea dintâi manifestare a aceluia care avea să devină unul dintre cei mai buni oratori ai României.

1851

august. Ioan Maiorescu își cheamă familia la Viena. Maria, împreună cu cei doi copii, pleacă din Brașov în septembrie, ajungând la Viena după o călătorie de trei săptămâni.

octombrie. Se înscrie la Gimnaziul Academic, o anexă pentru elevii externi ai Institutului *Theresianum.*

decembrie. I se echivalează anul de la Gimnaziul din Brașov și este admis ca elev cu statut regulat în clasa a doua a Academiei. Făcu la sfârșitul anului cea mai bună compoziție în germană, fiind clasificat printre elevii eminenți.

1855

martie. Titu Maiorescu primește un stipendiu (bursă) de la Consistoriu, cu sprijinul lui Timotei Cipariu pe lângă mitropolitul Sterca Șuluțiu.

noiembrie. Inaugurează jurnalul său cu o recapitulare a evenimentelor petrecute între noiembrie 1847 și noiembrie 1855. Maiorescu asistă în acești ani, la București (1848), la Brașov (1848–1850) și la Sibiu (1845) la reprezentarea unor piese din autori români și din August von Kotzebue, la Viena, la Burgtheater, unde au loc spectacole cu piese de Shakespeare, Goethe, Schiller, Lessing. Frecventează și Opera, unde se reprezintă spectacole cu opere de Rossini, Donizetti, Mozart. Jurnalul ocupă un loc aparte prin extinderea în timp și prin bogăția de informații, pe care nu le găsim în altă parte.

• Termină piesa *Die Blödsinnige (Idioata),* pe care dorea să o trimită la Josephstädter Theater să i se reprezinte, ceea ce nu se întâmplă. Acum scrie și primele versuri în germană.

1856

aprilie. Titu Maiorescu se angajează să dea lecții de desen copiilor contelui Coronini, îndrăgostindu-se de fiica acestuia Olga, contesa Coronini-Kronberg.

iunie 1. Ioan Maiorescu este pensionat din slujba de la Ministerul Justiției din Viena și pleacă spre Țara Românească.

octombrie 1. Titu Maiorescu devine elev intern la *Theresianum* din Viena. Pe baza rezultatelor la învățătură, tatăl său îi obține de la prietenii săi bursa Romanțai pe trei ani școlari: 1856/1857, 1857/1858 și 1858/1859. După cum obține o subvenție din partea lui Barbu Știrbei pentru studiile fiului său pe anii 1856–1858.

octombrie 24. Începe *Epistolarul,* scrisori de prim ordin pentru cunoașterea vieții sale și a persoanelor cu care corespondează. Cea dintâi scrisoare o adresează lui R. Keichel, profesorul său de greacă, latină și limba germană de la Gimnaziul Academic, care îl prețuia pentru diligențele la învățătură. Își exprima recunoștința pentru profesor și regretul că, fiind intern la *Theresianum,* nu-i putea prezenta personal mulțumirile sale. Scrisoarea este pregătită în stilul ceremonios al cancelariilor austriece. Scria, tot acum, unui amic al său J. Cornea (Iosif Kernbach), cu numele căruia ne mai întâlnim în *Jurnal și epistolar,* plecat în concediu în Moldova. Îi scria și tatălui său în latină, surorii sale Emilia și Adelei Rainhardt, o scrisoare de dragoste cu considerații filozofice, care nu cucerește inima colegei sale.

decembrie (st.v.). Asistăm la prima încercare a adolescentului Maiorescu de a-și face intrarea în presă. Îi trimite lui Iacob Mureșanu, redactorul *Gazetei Transilvaniei,* o traducere, *Noaptea de Anul Nou* de Jean Paul (Jean Paul Friedrich Richter), însoțită de o lungă scrisoare cu considerații lingvistice, care îl arată adeptul sistemului etimologic, folosit și de Ioan Maiorescu, tatăl său. Cere să i se răspundă la numele *Aureliu.*

1857

ianuarie 2. Iacob Mureșanu răspunde la scrisoarea lui Maiorescu privind colaborarea sa la *Gazeta Transilvaniei,* deloc încurajator. „V.A. [Viena, Aureliu]. Intențiunea e bună, proba mică, vom vedea."

iulie 10. Constată cu satisfacție că „școala filozofică", pe care o constitui în jurul său, cucerea teren. Notează școlarii săi: Baronul Kutschera, Cavalerul Czapka-Winstetten, Cavalerul Ozegowici, Nobilul Rossmanit, Nobilul Rechtenberg, Contele Pavacini, Contele Monteconccoli, Contele Welserheimb. Să-l alăturăm pe Richard Capellmann și el din aristocrația austriacă, cu care leagă cea mai strânsă prietenie. Alături de notațiile din *Însemnări zilnice* și de scrisorile din *Epistolar,* manuscrisele sale cuprind și un mare număr de poezii, în care întreține dialogul cu „școlarii săi, în cea mai mare parte catrene cu caracter aforistic". Maiorescu, cu origine socială modestă, se impune la

Theresianum prin studiul individual și prin cultivarea relațiilor cu colegii săi ca să-l recunoască „șef de școală". Studiile de la *Theresianum* îl pregătiră și pentru activitatea de mai târziu în România. Th. Rosetti, P.P. Carp, V. Pogor, I. Negruzzi, descendenți ai boierimii moldovene, îl primesc în mijlocul lor pe Maiorescu, care aparținea altei stări sociale, și îl recunosc „șef de școală".

1858

iulie 27. Încheie susținerea examenului de bacalureat la *Theresianum*, clasificându-se primul. La festivitatea de încheiere este ales să rostească cuvântarea din partea elevilor absolvenți. Susține cuvântarea în limba latină, în prezența ministrului Cultelor, Thun.

august 7–octombrie 27. Vacanță la Brașov după terminarea studiilor la *Theresianum*. Bogată corespondență cu foștii săi colegi de la Viena, cunoscuți și membri ai familiei sale, din alte localități. Informații privind starea sănătății tatălui său nu prea bună, gata pentru sacrificii ca să-și sprijine copiii, însă sever în raporturile cu ei; mama, prezență cotidiană în familie; sora sa, confidenta cea mai apropiată, cum îi va rămâne toată viața.

noiembrie 3. Ajunge la Berlin, la aproape trei săptămâni după începerea cursurilor universitare. S-a înscris la Universitatea din Berlin, nedecis dacă să studieze dreptul sau filozofia.

noiembrie 8. Scrisoare către mama sa. Primele impresii despre oraș. „Viena n-ajunge nici la unghia Berlinului. Mai întâi aici nu e nici o stradă strâmbă, toate fără excepțiune sunt drepte și large", strada principală „poditâ cu asfalt" și aleele cu tei și monumente făceau o „impresiune pompoasă".

1859

ianuarie 30. Ține lecții în familia consilierului de justiție, Kremnitz. Dăduse un anunț prin Biroul de intelectuali din Berlin, încă în 9 noiembrie 1858: bacalaureat „cu prima distincție de la Viena" se oferea pentru meditații, după preferință și ținute la domiciliu. Probabil, în urma acestui anunț și în alte împrejurări este angajat de consilierul Kremnitz să țină lecții de franceză. Face cea dintâi prezentare a familiei Kremnitz: „Sunt 4 copii ai consilierului care învață cu mine. Fata mai mare (20 de ani), Clara, blondină germană de o paloare mată, cam trecută de anii învățăturii și de aceea, când lucrează, făcând multe greșeli. Cea mai mică, de 15 ani, Hélène, de tot frumoasă, neagră, cap foarte dezvoltat. Ça ira. – Hermann de vreo 16 ani, cap bun, lucrează bine; Wilhelm, de vreo 17 ani, german – cam ca Cornea și samănă – nasone excepto". Cornea este I. Kernbach, colegul său de la *Theresianum*, cu care întreținea dialogul epistolar. Ne întâlnim și cu Hermann în scrisorile lui Maiorescu. Wilhelm, căsătorit cu Mite, este doctorul regelui Carol I. Hélène, nestatornică în relațiile din societate, va ști să se folosească de frumusețea ei. Clara, mai mare cu un an decât Maiorescu, căreia îi face un portret nu tocmai favorabil, va fi soția sa. Sunt și persoanele care vor juca rolul principal în drama sa sentimentală.

iunie 26. Maiorescu își trece doctoratul la Giessen cu o teză, susținând exegeții săi, *De Philosophia Herbarti*, care însă nu s-a găsit. T. Vianu face investigații la Universitatea din Giessen și nu găsește nici o mărturie în această privință. Și totuși se găseau alte informații importante prin care să clarifice această chestiune. O facem acum după *Jurnal și epistolar*. Maiorescu adresă o scrisoare decanului de la Universitatea din Giessen în 23 aprilie 1859, în care solicita să încuviințeze să-și treacă acolo doctoratul în filozofie. Îl informa în această scrisoare că absolvise cursurile, ca intern al „Academiei cavalerești Tereziane", cu distincție și că urma dreptul la Universitatea din Berlin. Dacă i se da această încuviințare se putea prezenta de îndată să se supună la „examenul oral" pentru trecerea doctoratului. Această încuviințare i se dă și se supune la examenul oral, singurul care se cerea la această universitate, pentru trecerea doctoratului. Îi scrie tatălui său, în aceeași zi la ieșirea de la examen. „Tocmai depusei doctoratul verbal în filozofie. Sunt aprobat «magna cum laude»". O înștiință în aceeași zi și pe Emilia, sora sa, că „povestea asta cu doctoratul este o jucărie". Adresează o scrisoare și lui Johann baron Kutschera, colegul său de la *Theresianum*, pe care îl informează că trecuse doctoratul „magna cum laude" și îl roagă să vestească de acest lucru pe toți cunoscuții lor din Germania.

Problema doctoratului lui Maiorescu se clarifică definitiv. Îl trece la Giessen cu un examen oral, cum se accepta la această universitate, și invocarea unei teze, pe care ar fi prezentat-o, ține de fabulație, cum se întâmplă adeseori în evocările din memorialistică.

august 13–august 21. Călătoria din Germania–Budapesta–Timișoara–Buziaș–Giurgiu–București. Călătoria cu trenul îl umple de funingine de la locomotivă și grănicerii români îl privesc ca pe un „carbonar". Aluzie la revoluționarii italieni. În timpul călătoriei pe Dunăre schimbă mai multe vapoare, unele mai rele decât altele. Consideră că Dunărea la Porțile de Fier este mai măreață decât Rinul. Vidinul îi apare ca un oraș turcesc, din „cocioabe de lut, clădite în neorânduială", între care se înalță minarete „ascuțite și pitorești". Vaporul trece pe lângă o insulă stearpă. Se vedeau sute de pelicani, iar în jurul ei „cocori în masă". Bucureștiul îi apare prin viața trepidantă „un haos de nedescris". Scrisoarea către Hermann și Wilhelm Kremnitz din 13 august 1859, în care relatează cele de mai sus, este cel dintâi jurnal de călătorie din scrisul maiorescian.

septembrie. Ține la București conferința *Socialism și comunism*, despre care amintește în scrisoarea de mai sus, însă nu se ocupă de ea, cum ne-am aștepta, în *Jurnal și epistolar*. O cunoaștem din darea de seamă pe care i-o consacra Al. Pelimon în 2/24 septembrie 1859. Maiorescu ar fi lăudat „liberalismul", „ideea cea mai măreață și mai umană".

octombrie 13–14. Pleacă din București spre Paris, via Berlin.

noiembrie 15. Ajunge la Paris. Și-a echivalat testimoniul de la *Theresianum* cu cel francez de *„bachelier es lettres"* și primul an de studii la Drept absolvit la Berlin. Astfel se poate înscrie ca student în anul II al Facultății de Drept din Paris.

1860

martie 4. Adresează o petiție Eforiei Școalelor ca să fie trimis la Paris pentru studii de drept. Îi scria, în ziua următoare și surorii sale, relatându-i scena despărțirii de Berlin, de Clara Kremnitz.

martie 27. Îi scrie tatălui său despre pregătirile pentru examene. De aici aflăm că studia la Paris cu un „stipendiu" primit de la Eforia Școalelor.

aprilie 22. Începutul corespondenței, foarte bogată, cu Theodor Rosetti, frate cu Elena Cuza, soția domnitorului Alexandru Ioan Cuza. Îl recomanda călduros surorii sale, cu intenții matrimoniale, care nu se vor îndeplini. Theodor Rosetti va fi cel mai apropiat prieten al său, între fondatorii Societății „Junimea".

mai 19. Scrisoare către tatăl său, în care respinge „admonițiunea" (mustrarea) că își „bătea joc de limba română", când părăsea sistemul etimologic, în corespondența sa. Scrisoarea este cea dintâi mărturie că Maiorescu se desprinse de „ciparism".

iulie 24. Compune un „răspuns magistral", cum spune Maiorescu, pe care îl trimite ziarului *Național*, în apărarea tatălui său, atacat de G. I. Valentineanu în ziarul *Reforma*, în care îl învinuia, că, în calitate de director al școalelor publice, promova o politică „antinațională și machiavelică." Răspunsul nu se publică. Este o nouă încercare de a intra în presă, care însă rămâne fără succes.

decembrie 19. Scrisoare către tatăl său, în care îi aduce la cunoștință că fusese proclamat de Universitatea din Paris, *licencié ès lettrés*. Îi comunică și obiectul tezelor: pentru teza franceză: *La rélation. Essai d'un nouveau fondament de [la] philosphie;* pentru teza latină: *De sophistarum philosophia*. În prima teză își propunea să demonstreze că eclectismul lui Victor Cousin era o dovadă de „impotență filozofică", iar în a doua să înlăture opiniile false cu privire la apologia sofiștilor în contra lui Platon. Asupra modului cum își propunea să prezinte filozofia lui Cousin, îl informează și pe Th. Rosetti în scrisoarea din 11 decembrie 1860. Teza este respinsă și nu rezultă de nicăieri până acum că și-a trecut și doctoratul la Sorbona.

• Trimite la sfârșitul anului lucrarea *Einiges Philosphische in gemeinfasslicher Form*, scrisă sub influența lui Herbart, filozoful german, care se bucura de trecere la acea vreme. Este prima lucrare de filozofie a lui Maiorescu și ultima. Va mai elabora numai tratatul *Logica*, tipărit în mai multe ediții și care va servi ca manual de școală.

1861

aprilie 27. Ține la Philosophische Gesellschaft (Societatea de Filozofie) din Berlin conferința *Die alte französische Tragödie und die Wagnersche Musik*, în care manifestă rezerve față de muzica lui Wagner, cum va arăta și mai târziu. Este ales membru extraordinar al Societății filozofice din Berlin, „organul central al hegelienilor". Un rezumat al Conferinței se publică în revista *Der Gedanke* din Berlin. Maiorescu ține această conferință mai întâi la Berlin în 10 martie 1860, în folosul monumentului lui Lessing la Kamenz, și o repetă la Paris în 12 aprilie 1861, la Cercles des Sociétés savantes. Conferința în rezumatul din *Der Gedanke* este reprodusă de T. Vianu în studiul său *Influența lui Hegel în cultura română*. La conferința lui Maiorescu asistă și Franz Bopp, profesorul lui Eminescu de sanscrită la Universitatea din Berlin, Karl Werder, profesorul său de estetică teatrală la aceeași universtate, și Fr. A. Trendelenburg, profesor de filozofie la Universitatea din Berlin, pe care îl invocă poetul în apărarea lui Maiorescu, acuzat de plagiat în 1877.

Maiorescu peregrinează în timpul studiilor sale universitare între Berlin, Paris și Giessen și ne-am aștepta să luăm cunoștință de profesorii de la cele trei universități și de activitatea lor științifică. Caietul său cu însemnări zilnice nu se păstrează pentru acești ani. Nu aflăm mare lucru în această privință nici din *Jurnal și epistolar*. Dialogul epistolar este dominat de scrisorile către familia Kremnitz să-i câștige încrederea pentru căsătoria cu Clara, fata mai mare, ceea ce se va și întâmpla nu peste multă vreme.

noiembrie 2. Susține examenul de licență la Facultatea de Drept din Paris, cu teza *Du régime dotal*.

noiembrie 27. Se întoarce în țară, doctor în filozofie de la Universitatea din Giessen și înainte de a avea o situație materială asigurată se angajează să intre în viața publică.

decembrie 10/22. Cu autorizarea Eforiei Instrucțiunii Publice, ține la Academia Națională conferința *Educația în familie*. Maiorescu își face intrarea în viața publică cu o conferință care se încadra în preocupările sale din epoca studiilor universitare.

1862

aprilie 24. Critică violentă la adresa lui V. Pogor, care intenționa să publice traducerea sa din *Faust*. O tipărește în colaborare cu N. Skelitty în 1862. Maiorescu nu o mai critică, cum ne-am aștepta. V. Pogor intrase în gruparea care va constitui Societatea „Junimea" și nu mai era, ca mai înainte, un „individ" și un „infam". Sunt primele mărturii ale criticii partizane maioresciene.

iulie 12/24. Căsătoria cu Clara Kremnitz, fiica consilierului de justiție, sora lui Wilhelm Kremnitz, medicul de mai târziu al regelui Carol I. Căsătoria se oficiază la Berlin, în rit protestant, și la București, în rit ortodox.

noiembrie 13. Este numit de ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, prin *Decretul 992*, director al Gimnaziului și Internatului din Iași.

noiembrie 16. Primește din partea ministrului și numirea ca profesor de istorie universală la Universitatea din Iași.

decembrie 3. Inaugurează activitatea sa în învățământ – preia conducerea gimnaziului din Iași într-un moment când acesta era în plină anarhie. Directorul școlii, soția sa și economul fură bătuți de un grup de elevi. Maiorescu găsi mijloacele să pună ordine și la sfârșitul anului publica cel dintâi *Anuar al Gimnaziului și Internatului din Iași*, pe care îl expediază, sub baderolă, la peste o sută de adrese. În listă figurează instituțiile de învățământ din Berlin, Viena, București, Craiova, Brașov, Cernăuți. Tipărește în acest prim *Anuar* studiul *Pentru ce limba latină este chiar în privința educației morale studiul fundamental în gimnaziu?* pledoarie în favoarea culturii clasice, cum avea să facă și Eminescu mai târziu. Datele școlare pe care le introduce în *Anuar* fac din el, alături de studiul maiorescian, o lucrare de referință pentru cunoașterea învățământului din Moldova.

decembrie 9. Ține la Universitatea din Iași cursul *Despre istoria republicii romane, de la introducerea tribunilor plebei până la moartea lui Iuliu Cezar*. Maiorescu își făcea intrarea în învățământul universitar, unde va preda istoria filozofiei și logica. Problemele învățământului stau și în atenția lui Ioan Trifu Maiorescu, tatăl său, care publică, cu acest nume, lucrarea *Reflexiuni fugitive asupra*

modificărilor și reformelor ce se introduc în ramul instrucțiunii publice prin bugetul pe anul 1853. Tatăl și fiul aveau vocația pentru învățământ.

1863

februarie 10. Inaugurează în sala Băncii Moldova un ciclu de „Prelecțiuni populare", care se bucură de mare succes. I se alătura P. P. Carp și V. Pogor, la aceste conferințe, inițial fără un program bine stabilit. Maiorescu își propuse să vorbească despre religie, individualitatea poporului, socialismul și comunismul în Franța, V. Pogor despre Revoluția Franceză, iar P. P. Carp despre trei Cezari (Iulius Cezar, Carol cel Mare, Napoleon). Se prefigura constituirea Societății „Junimea".

februarie. Consiliul universitar ratifică numirea lui Maiorescu ca profesor titular definitiv. Este ales decan al Facultății de Filozofie.

martie 28/aprilie 9. S-a născut Livia, fiica lui Titu Maiorescu.

octombrie (începutul lunii). Este ales rector al Universității din Iași, în locul lui N. Ionescu, viitorul său adversar.

octombrie 8. Activitatea în fruntea Gimnaziului și Internatului din Iași cu rezultate bune determină Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice să-l treacă la conducerea Institutului „Vasile Lupu" (Vasilian), care pregătea învățători. Școala se afla în plină dezorganizare și Al. Odobescu, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, hotărăște amânarea deschiderii cursului cu două luni și Maiorescu pleacă în Prusia să se informeze asupra școlilor din această categorie. Cursurile încep la 8 ianuarie 1864, cu vreo 22 de elevi și cu doi profesori: Teodor Burada pentru muzică și Maiorescu pentru gramatică românească, compunere și psihologie populară.

• Maiorescu întocmește și acum un anuar pentru primul an de învățământ, *Anuarul Institutului „Vasile Lupu" (Școala Normală de la Trei Ierarhi)* cu informații școlare foarte importante. Aici tipărește și *Regulile limbei române pentru începători*, lucrare menită să răspundă nevoilor predării în clasă a limbii române. Are între școlarii din clasa I pe Ion Creangă, care va retipări, mai târziu, lucrarea cu învoirea profesorului său. Aceste reguli pentru începători constituie punctul de plecare în activitatea desfășurată de Maiorescu pentru stabilirea regulilor limbii române.

1864

• Fondează Societatea „Junimea", cum se arată în *Albumul Societății „Junimea"*, împreună cu Vasile Pogor, P. P. Carp, Iacob Negruzzi și Th. Rosetti, intelectuali cu pregătire academică la Universitățile din Franța și Germania. Direcțiile de manifestare se definesc de la înființarea ei: „prelegerile populare", tipografie proprie și înființarea unei reviste, să susțină activitatea literară și științifică. Societatea exercită o puternică atracție. Se înscriu patru noi membri în 1864, optsprezece în 1865 și numărul lor sporește la peste o sută până în 1885. Societatea se ilustrează prin durabilitatea în timp și prin marile personalități creatoare.

august 2. Încetează din viață la București Ioan Trifu Maiorescu, tatăl criticului.

noiembrie 13. Se stinge din viață Maria Maiorescu, mama criticului.

octombrie 9. Suspendarea din toate funcțiile deținute în învățământ în urma deschiderii procesului pentru imoralitate, organizat de Nicolae Ionescu, profesor la Universitatea din Iași, conducătorul „Fracțiunii libere și independente", adversar politic al lui Maiorescu. La proces se prezintă ca martoră a acuzării și Veronica Micle, elevă, fapt pentru care Maiorescu nu o va ierta toată viața.

1865

februarie 4–8. Judecarea procesului de un complet sub președinția lui Gheorghe Racoviță, junimist și prieten cu Maiorescu de la Viena. Avocații apărării: V. Pogor, P. P. Carp, Octav Teodor, G. Mârzescu, Iacob Negruzzi.

februarie 8. Pronunțarea sentinței de achitare în procesul de imoralitate, cu majoritate de voturi (2 din 3). Aceasta a dus la tergiversarea situației până la reluarea procesului în instanța de apel și pronunțarea sentinței definitive (27 aprilie).

mai. Restabilirea în toate funcțiile deținute înainte de destituire: director al Institutului Vasilian, profesor și rector al Universității din Iași.

iunie 6/18. Pleacă împreună cu familia într-o călătorie în Germania și Franța.

iunie. Titu Maiorescu înaintează o cerere pentru a i se acorda libertatea de a profesa avocatura.

1866

ianuarie 10/22. Rezoluția Curții de Apel din Iași prin care Maiorescu primea dreptul de „a exersa misia de avocat". Documentele nu se cunosc, mai important fiind actul de împământenire, „Fracționiștii" ieșeni se prevalează de acest lucru și cer în instanță ștergerea lui Maiorescu din listele electorale. Justiția se pronunță în favoarea sa.

august 1–15. Apare în broșură studiul *Despre scrierea limbei române,* în care critică sistemul etimologic (T. Cipariu) și cel fonetic (A. Pumnul).

1867

martie 1. Începe să apară la Iași revista *Convorbiri literare* sub direcția lui Iacob Negruzzi, bilunar, în paginile căreia își publică lucrările Maiorescu, Eminescu, Slavici, Creangă și alți scriitori. Revista se mută la București în 1885 și pierde o parte din colaboratori. Va apărea până în martie 1944, fiind , alături de *Familia* și de ziarul *Telegraful român* din Sibiu, revista cu cea mai lungă perioadă de apariție în presa românească.

octombrie 27. Curtea de Casație anulează prin decizie „sentința judecătorească prin care se hotărî că nu putea fi înscris în listele electorale, întrucât nu avea cetățenia română". Intrarea lui Maiorescu în viața politică este întâmpinată cu ostilitate de „fracționiștii" ieșeni.

1867–1868

Acțiune, fără precedent, în asanarea vieții culturale și literare: *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867, În contra direcției*

de azi în cultura română, Limba română în jurnalele din Austria. Teoria „formelor fără fond" și caracterul ei contestativ. Introducerea lor de Al. Cuza, din nevoie de apropiere – „temporizare" – a societății românești de țările apusene. Pledoaria lui Eminescu pentru învestirea „formelor" cu „fondul" care lipsea: oameni pregătiți și cu dragoste de țară.

1868

Tipărirea în volum a studiului *Contra școalei Barnuțiu,* respingerea tezelor cărturarului transilvănean, profesor la Universitatea din Iași, privind ideea utopică a restaurării dreptului și a republicii romane în România. Mutarea luptei cu „bărnuțiștii" de pe teren cultural în viața politică.

1869

aaugust 12. Titu Maiorescu se retrage din Societatea Academică, dominată de etimologismul ardelean, pe care criticul nu-l accepta.

1871

aprilie 15. Vizita Principelui Carol I la Iași, însoțit de reprezentanții guvernului în frunte cu G. Costaforu. Întrevederi cu Costaforu și propunerea făcută de acesta „junimiștilor" să intre în viața politică. Constituiți într-o societate declarată în afara luptelor politice, „junimiștii" intră totuși în viața parlamentară.

mai 15. Începe publicarea, în *Convorbiri literare,* a studiului *Direcția nouă în poezia și proza română.*

mai. Colegiul IV de la Severin și Pitești îl aleg deputat. Titu Maiorescu intră în viața politică și se va impune ca mare orator. *Discursurile* sale tipărite în cele cinci volume, între 1897 și 1915, ilustrează istoria constituirii României moderne.

Mutarea luptei dintre „Junimea" și „Fracțiunea liberă și independentă" ieșeană din disputele locale pe scena tribunei parlamentare.

iunie 9. B. P. Hasdeu deschide lupta împotriva „noii direcții", care va culmina cu farsele pe care le face *Convorbirilor literare,* în două rânduri. Maiorescu și I. Negruzzi evită dialogul cu Hasdeu.

iunie 27. Ține în Cameră primul discurs, în care se pronunță împotriva agitatorilor de la Universitatea din Iași; cere extinderea învățământului la sate și susținerea lui prin prevederi înscrise în bugetul pe 1872.

august. Societatea „Junimea" este acuzată de către „Fracțiunea liberă și independentă" din Iași de cosmopolitism, iar disputele pe această temă se poartă și în Societatea „România jună" a studenților români din Viena, după Serbarea de la Putna, din august 1871. Eminescu definește în aceste discuții din cadrul Societății studenților români din Viena și orientarea criticii lui Maiorescu. „Principiul fundamental al tuturor lucrărilor d-lui Maiorescu este – arată Eminescu –, după câte știm noi, *naționalitatea în marginile adevărului.* Mai concret: ceea ce nu-i *adevărat* nu devine adevărat prin împrejurarea că-i național; ceea ce-i injust nu devine adevărat prin împrejurarea că-i național; ceea ce-i urât nu devine frumos prin aceea că-i național, ceea ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i național." Eminescu pregătește acest articol pentru *Românul,* iar Ioan Slavici stăruie să nu-l publice, să nu dea o nouă ocazie pentru disputele din sânul societății studențești. E. Lovinescu apreciază că articolul reflectă o maturitate ieșită din comun pentru un tânăr în epoca studiilor universitare.

octombrie. Demiterea lui Titu Maiorescu din învățământ pe motiv că nu-și îndeplinește obligațiile de la Universitate, după intrarea lui în viața parlamentară. Va rămâne departe de viața didactică timp de 13 ani.

1872

ianuarie. Schițează „Programa" de lucru pentru 1872: să termine articolul *Direcția nouă (Proza),* să țină câteva prelegeri publice, să tipărească cartea tatălui său despre românii din Istria și să întocmească un manual de filozofie pentru bacalaureat.

februarie 6. Ține în Aula Universității prima prelegere, ca introducere la studiul *Mijloacele educației*; primire favorabilă; continuă traducerea *Aforismelor* lui Schopenhauer, pe care le citi la Societatea „Junimea".

martie 12/24. Depune la Cameră o *Moțiune* cu privire la bugetul învățământului; rostește un discurs timp de o oră și jumătate și face o bună impresie, după ce vorbiră, înaintea sa, mai mulți „palavragii".

iulie. Prima întâlnire cu Mihai Eminescu, la Botoșani.

august. Călătorie de vacanță în țările apusene. Asistă, la Viena, la reprezentarea operei lui R. Wagner, *Lohengrin* și îi face cea mai rea impresie prin zgomotele instrumentelor muzicale (200 la număr) și urletul corului (200 de persoane). Masivitatea nu conduce și la frumusețea muzicală. Revin aprecierile critice la adresa muzicii lui Wagner din conferința ținută la Berlin cu câțiva ani mai înainte.

noiembrie 26. Fiul său Liviu, născut în 9 august 1869, încetează din viață.

1873

ianuarie. Schițează *Proiecte* pentru lucrările ce urma să le elaboreze: să termine publicarea articolelor de critică, să încheie traducerea *Aforismelor* lui Schopenhauer, să tipărească o broșură în chestiunea evreiască, să publice complet lucrarea tatălui său despre românii din Istria și să publice *Logica* sa.

mai. Publică *Beția de cuvinte* în *Convorbiri literare,* VII, nr. 2, mai 1873.

mai 1–iulie 1. Polemică cu V.A. Urechia, G. Sion, Petre Grădișteanu și Pantazi Ghica, colaboratori ai *Revistei contimporane.*

octombrie 4/16. Însemnări despre Mite Kremnitz, fiica doctorului Bardeleben, profesor la Facultatea de Medicină din Berlin; căsătoria cu Wilhelm Kremnitz, împotriva voinței ei; caracterizarea ei: „cap pătrunzător, foarte inteligent". Însemnările anticipează relațiile lui Maiorescu cu Mite Kremnitz și drama sa familială.

1874

aprilie 7. Intră ca ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice în guvernul conservator condus de Lascăr Catargiu. Pleacă la Cernăuți în ziua numirii sale și poartă discuții cu Gheorghe Hurmuzachi pentru preluarea arhivei lui Eudoxiu Hurmuzachi, încetat din

viață în februarie 1874. După îndeplinirea unor formalități complicate, documentele ajung în țară câteva luni mai târziu și ele stau la baza istoriografiei noastre naționale.

aprilie. Se mută de la Iași la București și locuiește la familia Kremnitz, apoi cu chirie la diferiți proprietari până în ianuarie 1879 când se mută în casa lui din str. Mercur, nr.1. Aici vor avea loc ședințele literare. Casa din Iași o vinde în 1874, dar are, în continuare, legături intermitente cu capitala Moldovei, prin vizitele pe care le face Emiliei, sora sa, căsătorită cu profesorul și compozitorul W. Humpel, și prin participarea la aniversările „Junimii".

• Publică primul volum *Critice,* București, „Socec".

1875

iulie 6/18–august 15/27. Pleacă din București în excursie: Pitești–Câmpulung–Bran–Brașov. Călătorește cu diligența, iar de la Rucăr călare, până la trecerea granitei. Notații privind oamenii care îl găzduiesc și frumusețea peisajului.

octombrie–septembrie. Amintește de traducerile Mitei Kremnitz din românește în germană; excursii împreună cu ea la Măgurele – „clipe luminoase".

1876

ianuarie. Întocmește *Proposita,* planul său de lucru pentru acest an: să publice cuvântările ținute în Cameră, să tipărească lucrarea tatălui său despre călătoria în Istria, să publice *Aforismele* lui Schopenhauer în *Convorbiri literare,* să publice partea a II-a a *Logicei* și a *Criticelor.*

ianuarie 13/25. Considerații sumbre și chiar gânduri de sinucidere. Aprecia că săvârșise un pas greșit căsătorindu-se cu Clara Kremnitz. Își propunea să o trimită la Berlin pe Clara, împreună cu Livia, la părinții soției, iar el să emigreze în America. Situația din familie continuă să se agraveze, însă îi va lipsi curajul, încă mulți ani, până la desfacerea căsătoriei.

ianuarie 29/februarie 10. Demisionează din guvernul Lascăr Catargiu.

februarie 9/21. Ține în Cameră, „marea cuvântare" în apărarea lui Lascăr Catargiu; cuvântarea și dezbaterile pe marginea ei se tipăresc în *Discursuri parlamentare* (II, p. 378–384).

aprilie 3. Guvernul condus de Lascăr Catargiu demisionează. Se formează pentru scurt timp două efemere guverne ale Coaliției de la Mazar-Pașa, pentru ca la 24 iulie 1876 să se formeze guvernul Ion C. Brătianu, care va fi marea guvernarea liberală (1876–1888).

• Între ianuarie 1875 și februarie 1876, Maiorescu rostește mai multe discursuri importante, privind: bugetul pentru restaurarea bisericii de la Curtea de Argeș (16 ianuarie 1875), repararea Teatrului Național din București (18 februarie 1875), suprimarea unor catedre universitare (12 și 13 decembrie 1875), proiectul său de reformă a învățământului (21, 22 ianuarie 1876), înființarea Facultății de Teologie la Iași (6 februarie 1876).

mai 31/iunie 12. Primește decretul de numire ca agent diplomatic al României la Berlin. Este primit de Principele de Coroană la Potsdam, noul palat imperial. Întreprinde lungi tratative în chestiunea neutralității Dunării, încununate de succes. Este nevoit să-și prezinte demisia în 2/14 iulie 1876.

iulie 10. Camera Deputaților propune trimiterea în judecată a miniștrilor din guvernarea conservatoare: Lascăr Catargiu, I. Em. Florescu, P. Mavrogheni, Al. Lahovari, V. Boerescu, N. Kretulescu, G. Costaforu, P.P. Carp, Th. Rosetti, G. Gr. Cantacuzino, T. Maiorescu, pentru abuzuri în guvernare și ingerințe în alegeri. Cercetările durează până la 26 ianuarie 1878, când sunt sistate din ordinul lui I. C. Brătianu.

21 iulie/3 august. Se reîntoarce singur la București.

septembrie 11/23. Întocmește lista persoanelor de care ar putea dispune mai târziu în activitatea sa politică și culturală; scurta caracterizare ale lor: Eminescu „bun revizor școlar, rău profesor, idealist", Slavici, „profesor de filozofie, jurnalist", Samson Bodnărescu, „director de școală normală"; Creangă „bun institutor". Sunt cuprinse în listă aproape o sută de persoane.

1877

ianuarie–aprilie. Conduce ziarul *Timpul*, înființat în 16 martie 1876. Demisionează ca urmare a „invaziunii rușilor", a căror politică o condamnă în termeni severi.

aprilie 26. Declarația opoziției conservatoare publicată în *Timpul*, prin care informa opinia publică despre hotărârea sa de a nu face dificultăți guvernului liberal, ca urmare a situației grele în care se afla țara cu armatele țariste pe teritoriul său.

mai–august. Ține seama de declarația opoziției conservatoare. Nu găsim în jurnal însemnări despre evenimentele grave prin care trecea, intrată în război, alături de armatele imperiale ruse. O însemnare din 5 iulie arată că își propunea să adopte, față de soția sa, o atitudine „rece, însă mai natural și mai adevărat". Frecventează familia Kremnitz și se întâlnește în fiecare zi cu Mite Kremnitz, spre nemulțumirea lui Wilhelm Kremnitz, soțul ei, indispus și ursuz. De evenimentele politice și luptele din Balcani se va ocupa în introducerile la discursurile parlamentare.

august–septembrie. Campania de presă susținută de G. Zotu împotriva lui Maiorescu, acuzându-l de plagiat în elaborarea lucrării *Logica*, publicată în 1876 și retipărită încă în cinci ediții până în 1913.

• Polemica lui Eminescu cu G. Zotu în apărarea personalității lui Maiorescu și respingerea acuzației de plagiat.

1878

ianuarie 23–24. Colegiul I de Iași îl alege deputat în Parlamentul României, din partea opoziției conservatoare. Contestarea alegerii de către „fracționiștii" ieșeni și atacurile lui Alexandru D. Holban la adresa lui Maiorescu și a „Junimii" ieșene, că promovau filozofia lui Schopenhauer, dizolvatoare a societății românești, împiedică validarea mandatului.

• Eminescu, prin două articole publicate în *Timpul*, protestează împotriva acestor manevre care falsificau filozofia lui Schopenhauer.

aprilie 1. Alegerea lui T. Maiorescu este validată prin gestul lui C. A. Rosetti, președintele Camerei, de a introduce în urnă o bilă împotriva raportului de invalidare. Gestul a atras și alte voturi în favoarea lui Maiorescu.

iulie-iulie. Congresul de la Berlin prin Tratatul de pace condiționează recunoașterea independenței României de schimbarea unor articole din *Constituție*. Dispozițiile *Tratatului de pace* se înfățișau, arată Maiorescu, ca „o umilire nemeritată" adusă României, după efortul și sacrificiile în războiul împotriva Imperiului otoman. Modificarea acestui articol este supusă dezbaterilor în Parlament, la care ia parte și Maiorescu, cum se vede din discursurile sale parlamentare.

iulie 1/13. Clara, soția sa, își dă consimțământul pentru divorț, dar amână să ia o hotărâre în această privință. Maiorescu îi asigura ei și Liviei, fiica lor, care trăiau în Germania, o pensie foarte importantă plătită lunar. Mite, cu care călătorea la Viena, era „amabilă și neobosită". E. Lovinescu prezintă raporturile lui Maiorescu cu Mite Kremnitz, încă de la începuturile lor, după jurnalul criticului (*T. Maiorescu*, II, p. 78–110).

noiembrie 11/23. Pleacă la Iași să participe la a XII-a aniversare a „Junimii". Îi ia și pe Eminescu, Caragiale și Slavici, pe seama sa. Caragiale citește la „Junimea" *O noapte furtunoasă de la No 9*, „via lui comedie", iar I. Slavici, *Gura satului*, o capodoperă a prozei românești. Nu se face nici o referire la participarea lui Eminescu la ședință. Acesta plecase să se întâlnească cu Veronica Micle, de care se despărțise la stabilirea în București, în 1877.

1879

februarie. Ernesto Rossi (1827–1896), artist italian, mare interpret al teatrului lui Shakespeare, reia reprezentațiile sale din ianuarie 1878, cu același mare succes. Asistă la spectacolele lui Rossi și îl are ca invitat la masă.

aprilie 1/13. Călătorie la Viena. Îl ia și pe Caragiale să facă cunoștință cu civilizația apuseană. Asistă la Burgtheater la reprezentarea piesei lui Shakespeare, *Visul unei nopți de vară*, cu mare încântare.

mai 24. Reintră în Academia Română reorganizată prin Decretul din 29 martie 1879.

mai. Alegerile pentru Constituantă, care să modifice Articolul 7 din *Constituție*. Maiorescu este reales la Colegiul I de Iași, contra lui

Vasile Alecsandri. Dezbaterile în Corpurile Legiuitoare durează până în octombrie.

iunie 1/13. Schițează în jurnal o scenă a unei întâlniri dintre Eminescu și Mite Kremnitz și notează: „Grea epocă Eminescu". Aprecierea privea criticile lui Eminescu la adresa lui Maiorescu în legătură cu discursurile sale din Parlament în chestiunea împământenirii evreilor.

septembrie. Maiorescu rostește discursul său în chestiunea reviziuirii Constituției.

octombrie. Se reiau reuniunile „Junimii", la care apare și Ana Rosetti.

1880

februarie 10/22. Inaugurează la București primul ciclu de conferințe publice, pe care le ține la Ateneul Român. Deschide acest ciclu cu conferința *Despre cunoașterea de sine și cunoașterea altora.* Îi urmează *Înțelesul cuvintelor* (17/29 februarie), *Despre visuri* (24 februarie), *Artele în educațiune* (2/14 martie). Conferințele sunt prezentate de Eminescu în *Timpul*, cotidianul bucureștean.

martie 23/aprilie 4. Conferința la Ateneul Român, *Despre ideal și realitate*, pentru un spital din Iași, prea scurtă, „decepționat de rea."

aprilie 8. Citește în Academia Română raportul privind ortografia în scrierea limbii române.

aprilie 15. Este ales vicepreședintele al Academiei și ocupă fotoliul de vicepreședinte pe perioada 15 aprilie 1880–27 martie 1887.

aprilie 24/mai 5. Viața grea în familie; Clara, soția sa are ieșiri violente împotriva Anei Rosetti, prezență stăruitoare în familie. Este îngrijorat de informațiile care circulau cu privire la legăturile sale cu Mite Kremnitz, pe care le aprecia drept lipsite de temei.

mai–iunie. Întâlniri cu Eduard Grisebach, consulul Prusiei la București, prin intermediul căruia cunoaște scrierile lui Alarcón, din care traduce *O bună pescuire.* Tot prin el cunoaște și literatura populară braziliană și cântecele tiroleze.

• Slavici îi prezintă un manuscris, probabil al nuvelei *Moara cu noroc*, despre care face mențiune.

septembrie. Reia „miercurile literare", la care participă, între alții, M. Gaster, venit de la Breslau, și Ion Creangă. Slavici este menționat cu monografia sa, *Die Rumänen in Ungarn, Siebenburgen und der Bukowina*, pe care Maiorescu o prezintă în studiul *Literatura română și străinătatea.*

noiembrie–decembrie. Ține patru prelegeri despre *Logică*, pe care le publică în *România liberă.* Eminescu rezumă prima dintre ele, *Logica și aplicările ei*, și publică a doua prelegere *Inducție-Aristotel-Retorica-Emoția-Argumentul-Logica-Metodica.* Remarcă talentul oratoric al conferențiarului și promite să prezinte și celelalte prelegeri, însă nu o face, probabil, la cererea lui Maiorescu, care nu putea fi mulțumit de modul prea personal, cum prezenta poetul tezele sale filozofice.

decembrie 20. Partidul Conservator se reconstituie sub conducerea lui Lascăr Catargiu, cu participarea generalilor I. Em. Florescu și G. Manu, Al. Lahovari, Th. Rosetti, Al. Știrbei, Menelas Ghermani, Gr. Triandafil, Gr. Păucescu, P. Teculescu, T. Maiorescu. Sunt nume cu care ne întâlnim și în discursurile parlamentare.

decembrie. Publică în *Deutsche Revue* articolul *Zur politischen Lage Rumäniens*, în care pledează pentru apropierea României de Imperiul austro-ungar. Eminescu traduce articolul cu titlul: *„Despre situația politică a României" de Maiorescu* și îl publică în 31 decembrie. Considerat ca un nou program al Partidului Conservator, articolul determina discuții aprinse în presă.

1881

ianuarie 24/februarie 9. Discuții la Clubul conservator în legătură cu articolul din *Deutsche Revue*, opinii defavorabile în privința oportunității publicării lui; Maiorescu voia să-și dea demisia.

martie 14. Proclamarea României ca regat, la care conservatorii aderă, însă nu participă la festivitățile organizate de guvernul liberal. Maiorescu consacră acestui eveniment un editorial, pe care îl publică în *Timpul* și în care arată că acest act va fi bogat în roade

pentru „toată dezvoltarea noastră politică în viitor" (*Discursuri parlamentare*, III, p. 14).

martie 29. Ține la Iași conferința *Trecutul și viitorul*, pentru Societatea de binefacere a doamnelor; seara participă la ședința „Junimii" ieșene; se citește „satira" lui Eminescu, cu „Mircea și actualul «liberal»", proteste din partea lui Gh. Panu pentru critica la adresa liberalilor.

noiembrie 1. Publică în *Convorbiri literare* articolul *Neologismele*, mărturie, ca în toate intervențiile sale privind limba română, a unei bune documentări și a bunului-simț, întemeiate pe cunoașterea limbii vorbite.

1882

februarie 2. Dare de seamă asupra prezenței literare române în spațiul cultural german. Traducerile făcute de Carmen Sylva și Mite Kremnitz, *Rumänische Dichtungen* (Lipsca, 1881), Mite Kremnitz, *Rumänische Skizzen* (București, 1877), Mite Kremnitz, *Neue rumanische Skizzen* (Lipsca, 1880) și W. von Kotzebue, *Rumänische Volkspoesie* (Berlin 1857). Importante sunt și cele două volume ale lui W. von Kotzebue, *Aus der Moldau, Bilder und Skizzen* (Lipsca, 1860) și *Laskar Viorescu* cu prezentarea societății și a vieții culturale din Moldova la jumătatea secolului al XIX-lea. Acordă importanță, pe bună dreptate, lucrării lui I. Slavici, *Die Rumänen in Ungarn Siebenbürgen und der Bukowina* (Viena și Teschen, 1881), cea dintâi prezentare a poporului român sub toate aspectele într-o limbă de mare circulație. Teoria romanului popular, obiect de controverse. Studiul își păstrează actualitatea prin latura sa documentară. Publicațiile din care își face extrasele, sau la care trimite, nu se păstrează în bibliotecile noastre.

februarie 8. Scrisoare a lui Eminescu către Veronica Micle, în care îi comunică faptul că Maiorescu i-a dat *Convorbirile literare* pe 1870–1871, unde se află *Venere și Madonă* și *Epigonii* să le revadă pentru volumul de *Poezii*, în pregătire, care se va tipări în anul următor.

martie 5/17. Ședință a „Junimii" bucureștene cu un mare număr de persoane, între care Alecsandri, Eminescu Slavici, Nica, Chibici.

Macedonski citește poezia „*Noapte de oct[ombrie]* sau *noiembrie*", „teatral și arogant". Poetul *Nopților* participa prima dată la reuniunile de la Maiorescu, iar acesta consemnează prezența lui ironic, sugerând că nu-și amintea nici poeziile pe care le citise.

martie-aprilie. Face lecturi din Wilhelm von Kotzebue cu Ana Rosetti, care asistă la primirile în familie, îl însoțește în vizitele protocolare la cunoscuți și în excursiile prin țară și străinătate „întotdeauna încântătoare"; o prezintă în scrisoarea către W. de Kotzebue „inteligentă domnișoară în vârstă de 29 de ani", iar în jurnal o numește Anna, Annette, Anicuța. Agravarea vieții de familie.

aprilie 11. Ține un nou ciclu de conferințe pe diferite probleme științifice. După *Ipnotismul*, cu care deschide acest ciclu, prezintă *Darwinismul în progresul intelectual, Temperamente, Originea limbajului*. Conferințele se încadrau în preocupările sale despre limbă.

septembrie. Scrisoare către Pedro Antonio Alarcón, în care îl informează despre interesul cititorilor din România, privind opera sa. Traduce din scrierile sale nuvela *O bună pescuire*, pe care o include în volumul *Patru nuvele*, tipărit la Craiova în 1882.

noiembrie 5/17. Trimite studenților români din Viena pentru *Almanahul* Societății Academice Social-Literare „România Jună" traducerea alegoriei Reginei Carmen Sylva, *Vremea și iubirea*; poeziile din „alegorie" sunt traduse de Eminescu.

noiembrie 12. Ține un discurs în Cameră, prin care justifică acceptarea de către unii membri de frunte ai Partidului Conservator a unor funcții din partea guvernului liberal. P. P. Carp primește să reprezinte guvernul liberal la Viena, Petre Mavrogheni la Roma, iar Theodor Rosetti trece în fruntea Curții de Casație (*Discursuri parlamentare*, III, p. 129–161). Eminescu condamnă în termeni necruțători gestul, apreciindu-l ca o abandonare a principiilor în lupta politică. „Ce suntem, comedianți – se întreabă Eminescu – saltimbanci de uliță să ne schimbăm opiniile ca [și] cămășile și partidul ca cizmele?" Articolul nu se publică și rămâne în manuscrise.

decembrie 13/25. Termină articolul *Despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare*, pe care îl trimite la Viena pentru

Almanahul... „României june". Trimisese mai înainte poemul *Luceafărul,* poezii de Alecsandri și proze de I. Slavici, N. Gane și I. Negruzzi.

1883

februarie 18/martie 2. Asistă la Cernăuți la reprezentarea piesei *Florin și Florica,* jucată de amatori și o remarcă pe Aglaia Drogli, sora lui Eminescu, interpretă „excelentă și în unele pasaje de-o strengărească drăgălășenie".

aprilie. Publică în *Almanachul SocietățiiAcademice Social-Literare Română din Viena,* eseul *Despre progresul adevărului în cercetarea literară,* ca urmare a cererii studenților români din Viena să fie sprijiniți în activitatea lor literară. Corespondență privind pregătirea materialelor pentru această publicație. Alături de eseul său apare și poemul *Luceafărul* pregătit pentru forma definitivă în lecturi la „Junimea" bucureșteană. *Almanahul...* este opera lui Maiorescu și fără demersul său Eminescu nu trecea la elaborarea definitivă a poemului și rămânea în manuscrise în stadii pregătitoare spre marea pierdere a culturii române.

iunie 28/iulie 10. Trece în jurnalul său cuprinsul cărții de vizită pe care i-o transmite soția lui Slavici: „Domnu Eminescu a înnebunit. Vă rog faceți ceva să mă scap de el că foarte rău". Catherine Szöke Magyarosy, prima soție a lui Slavici, cu puțina ei știință de carte îi pune lui Eminescu diagnosticul. Maiorescu se conformează și îl internează pe poet într-o casă de sănătate. Doctorii preiau diagnosticul de la Maiorescu și îi aplică lui Eminescu tratamentul prevăzut pentru asemenea boli, fără să întreprindă investigații, cum cerea profesia pe care o practicau. Cercetările întreprinse în anii din urmă condamnă această conduită și pun cu totul alt diagnostic.

decembrie. Apare la Editura Socec, în condiții frumoase, volumul Mihai Eminescu, *Poesii,* cu o prefață de T. Maiorescu. Cuprinde poeziile din *Convorbiri literare* și nu le include și pe cele din *Familia,* dinainte de 1870. Se retipărește în mai multe ediții, care stau și la baza traducerilor din lirica eminesciană.

1884

februarie. Răspunde la *Scrisoarea* lui Eminescu trimisă de la Sanatoriul din Viena, din 4/16 februarie 1884, în care își exprima dorința să se întoarcă în țară. Părăsea diagnosticul pus de soția lui Slavici și aprecia că Eminescu se găsea sub un fel de „depresiune [depresie] a moralului". Îl trimite pe Alexandru Chibici Revneanu, prietenul lui Eminescu încă din anii școlarității la Cernăuți, să-l însoțească și la întoarcere ia măsuri să nu mai intre în presă. Face demersurile necesare să fie numit bibliotecar la Iași.

octombrie. Maiorescu este numit la Universitatea din București, la Facultatea de Litere și Filozofie, profesor de *Logică* și *Istoria filozofiei secolului al XIX-lea.*

noiembrie 13/25. Asistă la Teatrul Național la reprezentarea piesei lui I. L. Caragiale, *O scrisoare pierdută,* cu mare succes. Asistă și Regina. Organizează seara, acasă la el, un „supè", în cinstea lui Caragiale pentru succesul său.

1885

aprilie 9/21. Asistă cu o zi mai înainte la reprezentarea piesei lui Caragiale, *D-ale carnavalului,* pe „jumătate căzută, dar din cauza unor pretenții injuste". Piesa nu era decât „o simplă farsă veselă și nu vrea să fie mai mult".

septembrie 1. Publică în *Convorbiri literare* articolul *Comediile d-lui Caragiale,* acuzat de imoralitate în piesele sale, „Singura moralitate ce se poate cere de la ele – arată Maiorescu – este înfățișarea unor tipuri, simțăminte și situații în adevăr omenești, care prin expunerea lor artistică să ne poată transporta în lumea închipuită de autor și să ne facă prin deșteptarea unor emoțiuni puternice, să ne uităm pe noi înșine și interesele noastre personale și să ne înălțăm la o lume curat obiectivă a operei produse". Maiorescu nu folosește aici termeni ca „înălțare impersonală", „emoții impersonale" și E. Lovinescu apreciază că posteritatea critică a lui Maiorescu nu găsește „o formulare mai justă și mai lapidară".

septembrie 7/19. Guvernul liberal îi expulzează pe Al. Ciurcu și N. Ciurcu, G. Ocășanu, G. Secoșanu, membri ai Societății „Carpați", înființată în 24 ianuarie 1882, pentru întocmirea și

difuzarea unei *Reclamații* împotriva politicii guvernului liberal, în apărarea românilor transilvăneni. Maiorescu se ocupă de această problemă în *Discursuri parlamentare*, (III, p. 65).

1886

februarie 25. Ședință „interesantă" a „Junimii" bucureștene. Participă V. A. Urechia, B.P. Hasdeu, adversari ai săi, P. P. Carp, Th. Rosetti, T. Nica, Gr. Păucescu. Vizita neașteptată a lui Eugen Brote, vicepreședinte al Partidului Național Român; mai târziu, condamnat la închisoare ca semnatar al *Memorandumului*, se refugiază în România. Tipărește lucrarea *Die rumänische Frage in Siebenbürgen und Ungarn*, printre cele mai documentate scrieri referitoare la românii din Transilvania.

aprilie 1. Publică în *Convorbiri literare* articolul *Poeți și critici*, în care ia apărarea lui V. Alecsandri. Invocă „incompatibilitatea radicală" între „natura poetului" și „natura criticului", teză prin care interzice poetului să se pronunțe asupra actului creat în literatură și artă. Se încheia activitatea lui Maiorescu în critica culturală.

aprilie 5/17. Ține raportul la Academia Română în privitor la culegerea lui Dumitru Vulpian, *Poesia populară pusă pe muzică*, tipărită în 1886, pe care o propune pentru premiere, printre puținele rapoarte favorabile, pe care le întocmește până la sfârșitul activității sale la Academia Română.

aprilie 24/6 mai. Schimbări în locuința sa, în absență, fiind plecat în străinătate: „Terasa s-a mărit, asemenea camera de baie, în camera mea de culcare covor și draperii verzi, camera cea mică pompeiană zugrăvită cum trebuie și volumele mele Auguste Comte legate". Schimbările sunt făcute după gustul său pentru interior și luăm cunoștință și de una din cărțile sale preferate.

iunie 1. Polemică cu Aron Densușianu, profesor la Universitatea din Iași, poet și autor de sinteze în istoria literară, adversarul cel mai important al „Junimii", pregătit să întemeieze și o școală literară a sa. Avertismentul *În lături!* privea, pe bună dreptate, o persoană care trebuia scoasă din viața culturală. Avertismentul nu avu această urmare și Maiorescu recunoaște, mai târziu, când se ocupă la Academia Română de *Negriada*, epopeea adversarului său, că „în materie de critică literară este greu, dacă nu cu neputință, a aduce dovezi categorice pentru toți".

octombrie 12/24. Asistă la sfințirea bisericii de la Curtea de Argeș, după restaurarea ei făcută de Lecomte du Nouy, la propunerea sa ca ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice. Nu se pomenește la festivitate numele său, nici al lui Al. Odobescu, care întocmise documentarea în 1874 (*Discursuri parlamentare*, I, p. 263–275).

noiembrie 7/19. Publică în *Convorbiri literare* articolul *Contraziceri? Mic studiu de strategie literară*, în care răspunde la trei contraziceri, de care este învinovățit de Constantin Dobrogeanu-Gherea și de alți contestatari ai criticilor sale. Se menține, în răspunsurile sale, la teze generale, cunoscute de mai înainte și nu face critică specială – biografie, istorie, estetică, stilistică – deși se anunță cu o „strategie literară". Critica specială trece în mâinile lui C. Dobrogeanu-Gherea și a posterității maioresciene.

1887

aprilie 13/25. Asistă la Caransebeș la festivitățile de învestire a lui Ioan Popazu, unchiul său, ca episcop. Întâlnire cu Ștefan Velovan, profesor și director al „Preparandiei" din Caransebeș, colaborator la *Convorbiri literare* și susținător al lui Ioan Popovici-Bănățeanul, prețuit de Maiorescu, cum se vede din criticile sale.

iunie 3/17. Sentința în divorțul de Clara se publică în *Monitorul Oficial.* Clara se stabilește, împreună cu fiica lor Livia, în Germania. Maiorescu stabilește obligațiile sale materiale pentru susținerea lor, în ianuarie 1887, în rate lunare, sume importante pentru tot restul vieții lor.

august 15/27. Notează în jurnalul său: „Din când în când, adâncă tristețe pentru Clara". Asemenea însemnări și altele din trecutul său rămân străine noii sale soții.

septembrie 3/15. Căsătoria civilă cu Ana Rosetti la Primăria din București, căsătoria religioasă în 5/17 septembrie 1887 la Curtea de Argeș. Consemnează în jurnal cheltuielile cu această a doua căsătorie și numele celor peste o sută de persoane, pe care

le vestește despre această schimbare din viața sa. Noua soție va supraveghea cu strășnicie viața în căminul conjugal.

octombrie 31. Ședința „Junimii" bucureștene. Prezența lui D. Zamfirescu și I.L. Caragiale după o lungă absență. Peste doi ani, la încetarea din viață a lui Eminescu, I.L. Caragiale, va avea cele mai aspre cuvinte pentru gazda sa, la aceste reununi literare.

noiembrie 5/17. Expediază la Viena nuvela *Leidlos (Scăpat de suferință)* de Carmen Sylva pentru *Almanahul...* „României june".

decembrie 23. Își face *Testamentul* în 8 puncte, în care prevede modul de repartizare a bunurilor sale între fiica sa și cele două soții. Manuscrisele să rămân în custodia soției sale, biblioteca să fie împărțită între membrii familiei, la alegere, iar cele care vor rămâne după această operație să fie donate, câte una, ca amintire, studenților săi de la Facultatea de Filozofie și să se facă din cărți un dar și Gimnaziului din Brașov. Îl numește executor pe Theodor Rosetti, cel mai apropiat și statornic prieten al său.

1888

martie 23. Constituirea guvernului conservator-junimist sub președinția lui Th. Rosetti, în care Maiorescu deține portofoliul Cultelor și Instrucțiunii Publice până la 11 noiembrie 1888.

mai 1. Revista *Convorbiri literare* reproduce din *Almanachul Societății Academice Social-Literare „România jună"* articolul *Din experiență.* E. Lovinescu îl considera un eseu „de factură de filozofie populară". Face pentru acest *Almanach* și traducerea, în românește, a nuvelei *Scăpat de suferință*, de Carmen Sylva despre care avea păreri rele. La tipărirea articolului în volum, Maiorescu îi anexează un grupaj de *Aforisme*, important pentru cunoașterea opiniilor sale în filozofie, poezie și artă.

1889

iunie 13/30. Asistă la serviciul funebru pentru Eminescu la Biserica Sf. Gheorghe Nou și însoțește convoiul mortuar până la Cimitirul Bellu. În jurnal face considerații privind cuvântările și persoanele din cortegiul funerar.

noiembrie 1. Publică în *Convorbiri literare* articolul *Eminescu și poeziile sale*, cu o privire mai cuprinzătoare asupra personalității și poeziei eminesciene.

noiembrie 3/15. Constituirea unui nou guvern conservator condus de G. Manu, care deține și portofoliul de la Interne. Maiorescu nu intră în guvern la stăruințele soției sale. Se întoarce acasă, târziu, după ședința de constituire a guvernului „mulțumit", iar Anicuța „încântată".

1890

noiembrie 16. Remanierea guvernului condus de generalul Manu; Maiorescu devine ministru în locul lui Th. Rosetti la Culte și Instrucțiune Publică și ad-interim la Lucrări Publice, hărțuit de interpelări la lucrările publice.

1892

noiembrie 1. Ales rector al Universității din București, întocmește, în această calitate, *Anuarul Universității din București pe anul școlar 1892–1893*, și pentru anul următor: *Anuarul Universității din București pentru anul școlar 1894–1895.* Sunt lucrări importante prin bogăția de informații, privind instituțiile de învățământ superior.

1894

aprilie 2. Rostește cel dintâi Răspuns la un discurs de recepție în Academia Română, într-o ședință solemnă prezidată de regele Carol I. Este vorba de Răspunsul la Discursul de recepțiune al lui Anton Naum.

1895

octombrie 1. Publică în *Convorbiri literare* articolul *Ioan Popovici-Bănățeanul*, prin care se expune criticilor contemporanilor (D. Zamfirescu) și exegeților de mai târziu (E. Lovinescu, T. Vianu).

1898

februarie 15. Publică în *Convorbiri literare* o evocare a poetului Victor Vlad Delamarina, cu bune informații asupra acestui scriitor, mort tânăr, care se afirmase în poezia dialectică. Absent din viața parlamentară, Maiorescu își asumă sarcina să se ocupe de cărțile care intrau în concurs pentru premiile academice și aplică și aici judecată severă de selecție.

1900

iulie 7. Formarea guvernului condus de P. P. Carp, în care Maiorescu intră ca ministru de justiție (până în 14 febr. 1901).

• Fuziune în tabăra conservatorilor prin reintrarea junimiștilor în Partidul Conservator, sub conducerea lui Petru P. Carp. Procesul-verbal este semnat de Maiorescu, alături de N. Filipescu, Al. Marghiloman, Ion C. Grădișteanu și C. C. Arion.

1902

ianuarie 24–februarie 6. Trimite la Academia Română, prin I. A. Rădulescu-Pogoneanu, manuscrisele lui Eminescu, pe care acesta le transportă într-un „coș", fiind însoțit de servitorul criticului.

februarie 13. Demisia guvernului P. P. Carp, în urma unui vot de blam în parlament.

ianuarie 25/7 februarie. Ședința Academiei Române în care se primește donația lui Maiorescu. Declară în scrisoarea sa că ele i-au fost „dăruite" de poet, cu diferite prilejuri. Nu există nici un document în această privință. Manuscrisele lui Eminescu – „lada" în care le ținea – ajung la Maiorescu îndată după îmbolnăvirea poetului, nu se știe pe ce căi.

1902

decembrie 1. În articolul *Oratori, retori și limbuți* se ocupă de deputați și senatori remarcați prin cuvântări sau interpelări în Parlament, în vreme ce își pregătea pentru tipar volumul IV din *Discursuri parlamentare*, care va apărea în 1904. Stabilește trei faze în oratoria din țara noastră: 1866–1884, 1884–1889 și după această dată. Galeria parlamentarilor români de la sfârșitul secolului al XIX-lea o găsim în publicistica lui Eminescu. De la Maiorescu ne-a rămas această sintagmă devenită celebră: „oratori, retori și limbuți".

1906

martie 1. Convorbiri literare publică, concomitent cu *Analele Academiei Române*, referatul lui Maiorescu privind lucrările lui M. Sadoveanu prezentate pentru premire la Academie.

martie 1–mai 1. Convorbirile literare publică, concomitent cu *Analele Academiei Române*, raportul lui Maiorescu cu propunerea de premiere a volumului lui Octavian Goga, *Poezii*, tipărit în 1905, raport pe care îl prezintă în ședința din 21 martie 1906. Acceptă să întocmească acest raport și pentru motivul că i se oferea ocazia să facă o delimitare între poezia patriotică adevărată și cea care nu intra în domeniul creației artistice, delimitare pe care nu o făcuse mai înainte și își aduse critici în repetate rânduri și din diferite părți.

1907

mai 1. Convorbiri literare publică, concomitent cu *Analele Academiei Române*, raportul lui Maiorescu despre nuvelele lui I. Al. Brătescu-Voinești.

1909

mai 16. Răspunsul la discursul de recepție al lui Duiliu Zamfirescu, *Poporanismul în literatură* (Vezi: note și comentarii).

1909

octombrie 31. Se retrage din învățământ, este sărbătorit la București (13 noiembrie 1909), la Iași (20 noiembrie 1909)

1910

februarie. Sărbătorit cu prilejul împlinirii vârstei de 70 de ani la București și Iași, Viena de „România jună" (1 martie 1910). Se cunosc programele acestor manifestații omagiale și persoanele care l-au sărbătorit.

decembrie 29. Intră ca ministru de externe în guvernul condus de P. P. Carp.

1911

martie 7. Deschiderea lucrărilor Parlamentului. După cuvântul lui P.P. Carp, primul-ministru, Titu Maiorescu prezintă Mesajul Tronului.

1912

aprilie 2. T. Maiorescu formează un nou guvern conservator după retragerea lui P.P. Carp, ca urmare a manifestațiilor violente ale opoziției liberale.

1913

iulie 17–iulie 27. Prezidează Conferința de pace de la București, după încheierea celui de-al doilea război balcanic, cinste de care nu se bucurase nimeni înaintea sa dintre oamenii politici din România.

1914

ianuarie 3. Demisia guvernului conservator, pe care îl conduce. Își încheia cariera politică. Nu avu vreme să-și pună în valoare calitățile organizatorice. Era și prea târziu pentru vârsta sa.

aprilie 28. Moare Ana, soția sa, într-un sanatoriu din Heidelberg; vinde casa din str. Mercur nr.1 și se mută la o nepoată a sa, născută Bengescu, căsătorită cu N. Racotă; locuia în str. General Lahovari; îi poartă de grijă o domnișoară de companie, Neumann, până la sfârșitul vieții.

iulie 21. Consiliul de Coroană de la Sinaia; nu participă fiind plecat în străinătate, însă se cunoștea opțiunea sa pentru neutralitatea, de la care nu se abate până la sfârșitul vieții.

1917

iunie 18 /iulie 1. Titu Maiorescu încetează din viață și serviciul funerar se săvârși în ziua următoare. Este condus pe ultimul drum, la Cimitirul Bellu de câțiva prieteni și oameni politici.

„La răspântiile culturii române – își încheie E. Lovinescu monografia sa – veghează ca și odinioară degetul lui de lumină: pe aici e drumul. Autoritatea i s-a menținut și astăzi pentru că pleacă din însăși izvoarele spirituale fără moarte ale logicei, bunului-simț, bunului-gust, și s-a realizat într-o formă pură, fără vârstă".

1937

I. A. Rădulescu-Pogoneanu publică primul volum: Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, urmat de volumul II în 1939 și volumul III în 1943. Volumele ilustrează perioada 1855–1891.

1940

Sărbătorirea centenarului nașterii lui Titu Maiorescu.

Se publică volumul de versuri *Gedichte*, editat de I. A. Rădulescu-Pogoneanu.

E. Lovinescu publică monografia *Titu Maiorescu*, I–II.

Revista Fundațiilor Regale publică articole și evocări despre opera și personalitatea criticului.

1975–1989

Se publică *Jurnal și epistolar*, vol. I–IX, ce acoperă perioada noiembrie 1855–începutul lui ianuarie 1879. Editura Minerva, București. Ediție de Georgeta Rădulescu-Dulgheru (la vol. I, împreună cu Domnica Filimon).

1978–1988

Ediția critică *Opere*, întocmită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon (vol. I–III) și Georgeta Rădulescu-Dulgheru (vol. IV). Editura Minerva, București.

Discursurile parlamentare nu s-au reeditat, iar în manuscrise se păstrează un mare număr de texte pentru anii 1891–1917.

D. VATAMANIUC

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față cuprinde scrierile literare și traducerile lui T. Maiorescu publicate în timpul vieții și cele rămase în manuscrise.

Ediții tipărite de Maiorescu în timpul vieții:

I. Scrieri originale

Critice, București, Editura Librăriei Socec, 1874.

Critice (1866–1892). I–III. Ediție nouă și sporită. București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1892–1893.

Critice (1866–1907). I–III. Ediție completă, București, Institutul de Arte Grafice „Minerva", 1908.

Critice (1866–1907). I–III. Ediție completă. București, Institutul de Arte Grafice „Minerva", 1915.

Traduceri

Patru novele de Carmen Sylva, Alarcon, Bret-Harte... Traduse de Titu Maiorescu. Craiova, 1882 (Bblioteca pentru toți).

Arthur Schopenhauer, *Aforisme asupra înțelepciunii în viață.* Traducere de Titu Maiorescu. București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1890.

Ediții postume

T. Maiorescu, *Gedichte. 1855–1878.* Herausgegeben mit einem Vorwort von I. E. Torouțiu, Korresp. Mitglied der

Rumänischen Akademie [București, I. E. Torouțiu „Bucovina", 1940].

Ediție după manuscrise puse la dispoziția editorului de Livia Dymsza, fiica lui Titu Maiorescu.

Opere I. Critice I–II. Ediție, note, variante, indice, Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon. Studiu introductiv de Eugen Todoran. București, Editura Minerva, 1978.

Opere II. Critice III. Ediție critică, note, comentarii, variante și indice de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon. Note și comentarii de Alexandru George și Al. Săndulescu. București, Editura Minerva, 1981.

Opere III. Traduceri. Ediție, note, comentarii, variante, indice de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, Editura Minerva, 1986.

Opere IV. Încercări literare. Ediție critică, note, comentarii, variante și indice de Georgeta Rădulescu-Dulgheru. București, Editura Minerva, 1988.

Ediția Minerva reproduce în volumul I și II scrierile în ordinea din edițiile apărute în timpul vieții lui Maiorescu, iar în vol. II se tipăresc, pentru prima dată, rapoartele ținute de critic la Academia Română.

Volumele III–IV sunt consacrate textelor rămase în manuscrise și păstrate la Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Națională din București și Muzeul Literaturii Române din București.

Cuprinsul primelor două volume din ediția noastră: volumul I – *Critice* și *Rapoarte*; volumul II – *Traduceri* și *Încercări literare*.

În structurarea textelor în cadrul acestor volume am păstrat ordinea din volumele publicate de Titu Maiorescu, iar textele din manuscrise le-am grupat pe genuri literare sau tematic, pe domenii, în succesiunea acestora.

În întocmirea ediției de față, mai ales în elaborarea notelor și comentariilor s-a ținut seama de jurnalele și corespondența lui Maiorescu, folosind edițiile după cum urmează:

Însemnări zilnice. Publicate cu o introducere, note, facsimile și portrete de I. A. Rădulescu-Pogoneanu. I *(1855–1880).* București, Editura Librăriei Socec & Co.S.A., [1937];

Însemnări zilnice. Publicate cu o introducere, note, facsimile și portrete de I. A. Rădulescu-Pogoneanu. II *(1881–1886).* București, Editua Librăriei Socec & Co., S.A., [1939];

Însemnări zilnice. Publicate cu o introducere și note de I. A. Rădulescu-Pogoneanu III *(1887–1891)*, București, Editura Librăriei Socec & Co S.A.R. [1943).

Jurnal și epistolar. Vol. I *(noiembrie 1855–martie 1859)*. Studiu introductiv de Liviu Rusu. Ediție îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, București, Editura Minerva, 1975;

Jurnal și epistolar. Vol. II *(martie 1859–17 iulie 1860)*. Ediție îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru, Editura Minerva, 1978;

Jurnal și epistolar. Vol. III *(18 iulie 1860–10 iulie 1862).* Ediție îngrijită de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon. București, Editura Minerva, 1980;

Jurnal și epistolar. Vol. IV *(22 iulie 1862–30 iunie 1864)*, București, Editura Minerva, 1983;

Jurnal și epistolar. Vol. V *(10/22 iulie 1864–7/19 noiembrie 1866.* București, Editura Minerva, 1984;

Jurnal și epistolar. Vol. VI *(2/20 ianuarie 1866–17 aprilie 1870*). București, Editura Minerva, 1986;

Jurnal și epistolar. Vol. VII *(18 aprilie 1870–22 aprilie 1872).* București, Editura Minerva, 1987;

Jurnal și epistolar. Vol. VIII *(sfârșitul lui aprilie 1872–sfârșitul lui aprilie 1876).* București, Editura Minerva, 1989.

Jurnal și epistolar. Vol. IX *(sfârșitul lui aprilie 1876–începutul lui ianuarie 1879)*. București, Editura Minerva, 1989.

De asemenea, în note și comentarii am folosit volumele editate de I. E. Torouțiu:

I. E. Torouțiu și Gh. Cardas, *Studii și documente literare I.* „Junimea", București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1931;

I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare II. „Junimea"*, București, 1933;

Idem, *Studii și documente literare III. „Junimea"*, București, 1932;

Idem, *Studii și documente literare IV. „Junimea"*, București, 1933;

Idem, *Studii și documente literare V. „Junimea"*, București, 1934;

Idem, *Studii și documente literare VI. „Junimea"*, București, 1938.

Titu Maiorescu are sistemul său de lucru, de care am ținut seama. Abandonează părți din textul publicat în *Convorbiri literare*, la tipărirea studiilor respective în volum, le schimbă locul, alteori, de la volum la volum. Ținem seama de aceste transferuri, iar în secțiunea *Note și comentarii* reproducem textele la care renunță, spre a avea o imagine și asupra laboratorului său de creație. Georgeta Rădulescu-Dulgheru și Domnica Filimon, editoarele ediției în patru volume, cea mai completă pe care o avem până acum, întocmesc variante, privind și schimbările de cuvinte și expresii de la o ediție la alta. Aceste schimbări sunt importante pentru urmărirea modului cum s-au tipărit scrierile lui Maiorescu, însă nu sunt relevante pentru fondul problemelor, motiv pentru care nu ținem seama de ele, însă pentru care trimitem la ediția critică de la Editura Minerva. În privința notelor de subsol la textul lui Maiorescu, cu mențiunea *n.ed.*, precizăm că aparțin editoarelor celor patru

volume de *Opere*. Ultimul volum din această ediție este elaborat de Georgeta Rădulescu-Dulgheru și face legătura între textele din manuscrise și *Jurnal și epistolar*, cu o informație exhaustivă.

În *Note și comentarii* ținem seama de opiniile exprimate de exegeții operei lui Maiorescu cu privire la fiecare scriere în parte și aducem în discuție și documentele tipărite în ultima vreme, care relevă noi elemente pentru creația maioresciană.

Am adoptat, în transcrierea textelor normele ortografice stabilite de Academia Română.

D.V.

CRITICE
(1866–1907)

PREFAȚA AUTORULUI LA EDIȚIA DE LA 1874

Iluzii pierdute – iacă semnul timpului în care trăim.

Stăpânirea frazei încetează.

Numai deziluzionarea să nu treacă în scepticism.

Puținii bărbați eminenți ce-i avem au și început să se retragă unul câte unul din viața publică, iar în locul lor năvălește mulțimea mediocrităților și, cu steagul naționalismului și al libertății în frunte, acea gloată de exploatatori, pentru care Dunărea nu e destul de largă ca să-i despartă de Bizanț. În contra lor rezistența, fie și violentă, era o datorie.

De aci critica! Însă critica destructivă unde trebuie și constructivă unde poate.

Paginile următoare cuprind un șir de cercetări critice asupra câtorva forme de cultură română din ultimele decenii.

Scrierile astfel împreunate în volumul de față sunt o retipărire din Convorbiri literare. *Prezentându-se acum singure înaintea publicului și lipsite de vecinătatea și de sprijinul scriitorilor uniți cu noi în aceeaș tendință, ele sunt silite să răspundă îndată la o întâmpinare de princip, care caută să le tăgăduiască dreptatea și folosul.*

Direcția cea nouă – ni se zice – nu putea să se introducă în conlucrare pașnică pe lângă cea veche? Trebuia oare o critică așa de

neîmpăcată în contra celor mai multe forme și autorități de astăzi? Admițând chiar că transilvănenii scriu rău, că Bărnuțiu nu e om de știință, că Șincai nu e istoric, că Societatea Academică Română e stearpă, că cele mai multe ziare și poezii nici nu merită acest nume; de ce să fie totuș așa de amar combătute? Tot sunt creațiuni de cultură, forme fie și goale pentru primirea cuprinsului viitor, tot sunt ceva, sunt un semn de viață și sunt mai bine decât nimic.

La aceasta răspundem:

Puterile unui popor, fie morale, fie materiale, au în orce moment dat o cantitate mărginită. Averea națională a românilor are astăzi o cifră fixă, energia lor intelectuală se află asemenea într-o câtime fixată. Nu te poți juca nepedepsit cu această sumă a puterilor, cu capitalul întreprinderii de cultură într-un popor. Timpul, averea, tăria morală și agerimea intelectuală ce le întrebuințezi pentru o lucrare de prisos, necum pentru o lucrare greșită, sunt în veci pierdute pentru lucrarea cea trebuincioasă și cea adevărată. Amândouă nu pot merge lângăolaltă, tocmai fiindcă izvorul puterilor unei națiuni nu este nesecat, ci este din fire mărginit. Dacă dar îți lipsesc o mie de școlari silitori și modești, de industriali și meseriași naționali, de poeți și prozatori mai buni, de oameni de știință adevărați, cauza este că mărginitele puteri de care dispune poporul tău pentru aceasta sunt consumate de profesori ignoranți, de funcționari netrebnici, de academici, secretari, membri onorifici, asociați în cultură, jurnaliști, ateneiști, conservatoriști, poetastri, spânzurători de pânze la „expoziția artiștilor în viață", și celelalte, și celelalte.

Ai un singur bloc de marmură: dacă îl întrebuințezi pentru o figură caricată, de unde să mai poți sculpta o Minervă?

T. MAIORESCU

Iași, martie 1874

O CERCETARE CRITICĂ ASUPRA POEZIEI ROMÂNE DE LA 1867

PREFAȚA LA EDIȚIA DINTÂI

Cartea de față a fost altfel proiectată decât se prezintă publicului acum.

Sunt aproape doi ani de când membrii societății „Junimea" consacră o parte din timpul fiecării ședințe a lor la lectura poeziilor române publicate până astăzi, cu scop de a compune pentru juna generațiune română o antologie, în care toate poeziile să fie, dacă nu mai presus de orice critică, cel puțin insuflate de un simțământ poetic și ferite de înjosire în concepțiune și în expresiuni. Însă din miile de poezii cetite, societatea nu a putut alege un număr suficient pentru a compune un volum, și dintr-o colecțiune de poezii frumoase a ieșit o critică de poezii rele.

Critica se află la începutul volumului, iar câteva exemple de poezii mai bune la fine, și publicațiunea întreagă este un semn caracteristic al stării în care a ajuns literatura română în anul 1867.

T.M.

Iași, iunie 1867

Cercetarea noastră critică de acum 25 de ani rămâne dar numai ca un indicator pentru distanța străbătută pe calea evoluțiunii de progres.

T.M.

București, septemvrie 1891

PREFAȚA LA EDIȚIA DE LA 1892

Studiul elementar asupra poeziei române apăruse întâi în primele numere ale Convorbirilor literare *(1martie – 15 iunie 1867) și fusese apoi publicat în volum deosebit.*

„Exemplele de poezii mai bune", care însoțeau acel mic volum de la 1867, nu se mai află reproduse în reeditarea de față. Cele 11 poezii lirice, 10 fabule-epigrame și 13 balade de Gr. Alexandrescu, Alecsandri, Bolintineanu, M. D. Corne, G. Crețeanu, Donici, I. Negruzzi, Nicoleanu, T. Șerbănescu și A. Sihleanu, relevate atunci ca singure posibile, nu mai pot avea astăzi această însemnare.

De atunci încoace s-au ivit în literatura noastră multe alte lucrări. „Pastelurile" și baladele războinice ale lui Alecsandri, poeziile lui Naum, Vlahuță, Șerbănescu, Duiliu Zamfirescu, T. Robeanu, Ollănescu-Ascanio, A.C. Cuza, Bodnărescu, Coșbuc, Volenti, ale doamnelor Matilda Cugler-Poni, Lucreția Suciu, Veronica Micle și, mai ales, ale lui Eminescu ar trebui neapărat să figureze astăzi într-o asemenea antologie.[1] *Unele din ele au înălțat limba, forma, ideea poeziei române cu mult peste treapta de la 1866.*

[1] Astăzi (1908) ar mai trebui adăugate exemple din poeziile lui Octavian Goga, Al. Brătescu-Voinești, St. O. Iosif, P. Cerna, G. Vâlsan, M. Codreanu, ale d-rei Maria Cunțan, ale doamnei Elena Farago și ale altora. *T.M.*

POEZIA ROMÂNĂ
CERCETARE CRITICĂ

I
Condițiunea materială a poeziei

Poezia, ca toate artele, este chemată să exprime frumosul; în deosebire de știință, care se ocupă de adevăr. Cea dintâi și cea mai mare diferență între adevăr și frumos este că adevărul cuprinde numai idei, pe când frumosul cuprinde idei manifestate în materie sensibilă.

Este dar o condițiune elementară a fiecării lucrări artistice de a avea un material în care sau prin care să-și realizeze obiectul. Astfel, sculptura își taie ideea în lemn sau în piatră, pictura și-o exprimă prin culori, muzica prin sonuri. Numai poezia (și aci vedem prima ei distingere de celelalte arte) nu află în lumea fizică un material gata pentru scopurile ei. Căci cuvintele auzite nu sunt material, ci numai organ de comunicare. Cine aude silabele unei poezii sanscrite fără a înțelege limba sanscrită, deși poate primi o idee vagă de ritmul și de eufonia cuvintelor, totuș nu are impresia proprie a lucrării de artă, nici partea ei sensibilă, nici cea ideală; fiindcă sonul literelor nu are să ne impresioneze ca ton muzical, ci mai întâi de toate ca un mijloc de a deștepta imaginile și noțiunile corespunzătoare cuvintelor, și unde această deșteptare lipsește, lipsește posibilitatea percepțiunii unei poezii. Din contră, cine vede o pictură indică, și fără a înțelege ideea străină ce a încorporat-o poate

artistul prin colori, d.e. înfățișarea unui cult necunoscut al antichității, are totuș pe deplin partea sensibilă a lucrării de artă și este în stare a o apreția. Colorile picturei sunt dar un adevărat material, asemenea sonurile muzicei, piatra sculpturei; însă cuvintele poeziei sunt de regulă numai un mijloc de comunicare între poet și auditoriu.

Unde este atunci materialul sensibil al poetului, fără de care nu poate exista arta? Materialul poetului nu se află în lumea dinafară; el se cuprinde numai în conștiința noastră și se compune din imaginile reproduse ce ni le deșteaptă auzirea cuvintelor poetice. Când cetim, d.e., la Bolintineanu:

Într-o sală-ntinsă printre căpitani
Stă pe tronu-i Mircea încărcat de ani.

Astfel printre trestii tinere-nverzite
Un stejar întinde brațe vestejite.

Astfel după dealuri verzi și numai flori
Stă bătrânul munte albit de ninsori,

partea materială din ceea ce este frumos în această poezie sunt imaginile provocate în fantazia noastră prin cuvintele poetului: „Mircea încărcat de ani, ca un stejar ce-și întinde brațe vestejite printre trestii, ca un munte albit de ninsori de pe dealuri verzi" etc.

Prima condițiune dar, o condițiune materială sau mehanică, pentru *ca să existe o poezie* în genere, fie epică, fie lirică, fie dramatică, este: *ca să se deștepte prin cuvintele ei imagini sensibile în fantazia auditoriului*, și tocmai prin aceasta poezia se deosebește de proză ca un gen aparte, cu propria sa rațiune de a fi. Cuvântul prozaic este chemat a-mi da noțiuni, însă aceste noțiuni sunt abstracte, logice, desmaterializate, și pot constitui astfel un adevăr și o știință, dar niciodată o artă și o operă frumoasă. Frumosul nu este o idee teoretică, ci o idee învălită

și încorporată în formă sensibilă, și de aceea cuvântul poetic trebuie să-mi reproducă această formă. Noțiunea abstractă „cina cea de taină" poate fi adevărată, dacă îi cunosc relațiunile esențiale din istorie, însă pentru aceasta nu este încă frumoasă; vroiesc să fac din ea o operă de artă, trebuie să o încorporez într-o materie sensibilă, să mi-o deping cu colori într-un tablou (Leonardo da Vinci) sau să o descriu prin cuvinte, care să-mi deștepte imagini de sensibilitate adecvate cu obiectul ei (Klopstock, *Messias*).

Prin urmare, un șir de cuvinte care nu cuprind alta decât noțiuni reci, abstracte, fără imaginațiune sensibilă, fie ele orcât de bine rimate și împărțite în silabe ritmice și în strofe, totuș nu sunt și nu pot fi poezie, ci rămân proză – o proză rimată.

Pentru a demonstra acest adevăr – demonstrațiune cu atât mai importantă cu cât din ignorarea lui multe din poeziile noastre nici nu intră în categoria operelor de artă, ci sunt proză stricată prin rime, vom intra în câteva amănunte ale producțiunilor adevărat poetice și vom arăta cum o sumă de particularități esențiale ale poeziilor frumoase se explică numai pe baza acelui adevăr.

Poetul, chemat a deștepta, prin cuvintele ce le întrebuințează, aceleași imagini sensibile în conștiința auditorului, ce trebuie să le aibă el în fantazia sa, are a se lupta cu o primă greutate foarte însemnată: cu pierderea crescândă a elementului material în gândirea cuvintelor unei limbi. La început cuvintele corespundeau unei impresii sensibile, și cine le auzea atunci își reproducea prin ele acea imagine materială din care se născuseră. Cu cât înaintează însă limba, cu cât experiența se întinde peste mai multe sfere și cuprinde cunoștința a tot mai multe obiecte de acelaș fel, cu atât cuvântul ce le exprimă devine mai abstract, caută a se potrivi cu toată suma de obiecte câștigată din nou, pierde una câte una din amintirile sensibile de mai nainte și, devenind o noțiune generală, se ridică pe calea

abstracțiunii spre sfera științei, însă se depărtează în proporție egală de sfera poeziei. Să luăm, d.e., cuvântul *eminent.* Când zice astăzi cineva „inteligență eminentă", nu leagă nici o imagine sensibilă cu aceste cuvinte. Altfel a fost în vechime, în acea vechime romană, care a întrebuințat pentru prima oară cuvântul *eminens. Eminens* sta în legătură cu vechiul *meno,* care însemna a fi înălțat, a se ridica peste un nivel dat; de unde cuvântul *mensa,* care mai înainte vrea să zică orce ridicătură, masă, bancă, scenă pentru vinderea sclavilor etc.; *e-minere* arăta o ridicătură mai frapantă decât celelalte, scoasă la iveală dintre toate, și *eminens* cuprindea dar pe atunci o imagine sensibilă foarte semnificativă. Astăzi a dispărut elementul material din concepțiunea acestui cuvânt, *eminent* este o noțiune exclusiv intelectuală. *Eminens* cel vechi putea să fie o expresie poetică, *eminentul* de astăzi este o expresie esențial prozaică.

Ceea ce s-a întâmplat cu *eminens* s-a întâmplat cu cele mai multe cuvinte ale limbei române și a tutulor limbelor indo-europene: cuprinsul lor, în procesul psihologic al formării noțiunilor, a devenit așa de eteric, încât nu mai posedă decât o slabă amintire de sensibilitate.

Ce importanță are această eterizare pentru știință am arătat cu altă ocaziune.[1] Rezultatul însă pentru artă este că poetul nu mai poate întrebuința toate cuvintele limbei simplu, așa precum sunt admise astăzi pentru însemnarea obiectelor gândirii lui, ci trebuie sau să le ilustreze cu epitete mai sensibile, sau să le învieze prin personificări, sau să le materializeze prin comparațiuni, în orce caz însă să aleagă, dintre toate cuvintele ce exprimă aproape acelaș lucru, pe acele care cuprind cea mai mare doză de sensibilitate potrivită cu închipuirea fantaziei sale.

[1] *Despre scrierea limbei române,* în vol. II al acestei ediții.

Dacă, precum am arătat, prin progresul logic al inteligenței limbistice într-un popor, gândirea cuvântului, care gândire avea la început trup și suflet, și-a pierdut cu timpul trupul și și-a păstrat numai sufletul, un suflet rece și logic, oglindă credincioasă a rațiunii omenești, poetul trebuie mai întâi de toate să încălzească acest product și să resusciteze în imaginațiunea auditorului trupul evaporat din vechile concepțiuni de cuvinte.

1. Să privim acum mai cu de-amănuntul mijloacele poeților de a ne sensibiliza gândirea cuvintelor. Primul mijloc este alegerea cuvântului celui mai puțin abstract. Un exemplu va lămuri pe deplin această afirmare. Când zic „simt durere", cuvintele sunt numai prozaice, fiindcă-mi dau o noțiune intelectuală, dar nu mă silesc a o întrupa; când zic „durerea mă cuprinde", locuțiunea a devenit mai poetică, fiindcă verbul este mai expresiv, sau, cum se zice, mai pitoresc. „Durerea mă pătrunde, durerea mă săgeată" etc. sunt alte variațiuni corespunzătoare trebuinței de sensibilitate în cugetarea aceluiaș lucru. Și astfel vedem poeții preferând cuvintelor abstracte pe cele ce exprimă o gândire mai individuală și calități mai palpabile.

A. Mureșanu, în loc de a vorbi de armata turcească, de Rusia, de patria română, cuvinte cu totul prozaice, sensibilizează aceste noțiuni și zice:

N-ajunse *iataganul* barbarei semilune
A cărui plăgi fatale și azi le mai simțim,
Acum se vâră *cnuta în vetrele străbune,*
Dar martor ne e Domnul că vii nu o primim!

Schiller, în *Moartea lui Wallenstein*[1], zice:

Pălăria
De amiral mi-ai *smuls-o* de pe cap.

[1] Traducere română de E[milia] M[aiorescu], pag. 15, 22.

Și în alt loc:

Cu *ochi posomorât*
Privesc ei pe străini în țara lor,
Și bine le-ar veni să ne trimită
Acasă cu *un pumn de bani*
etc.

Camoëns zice (*Lusiada*, cântul V):

După ce am trecut linia arzândă ce separă lumea-n două.

Din aceeaș particularitate poetică se explică farmecul fabulelor lui La Fontaine. Obiectul acestor fabule este cunoscut din alți autori, poate nici unul nu este original al lui. Dar ceea ce este original în La Fontaine este acea alegere admirabilă de cuvinte, prin care în modul cel mai simplu se exprimă lucrurile în natura lor palpabilă:

Maître corbeau sur un arbre *perché*
Tenait en son bec un fromage,
Maître renard par l'odeur *alléché*
etc.

Il ouvre un *large* bec, laisse tomber sa proie
etc.

Shakespeare, modelul cel mai perfect pentru tot ce se va chema vreodată fantazie de poet, se ferește până la exagerare de cuvinte abstracte și, dacă le întrebuințează, le pune totdeauna alături o imagine sensibilă.

Exemple se află pe fiecare pagină a operelor sale. Să ne mărginim la câteva din cele traduse în românește, din *Macbeth*[1]:

Să pot *răsturna* cu viteaza mea *limbă*
Orce te-ar depărta de la *cercul de aur*.

[1] Traducere de P. Carp, p. 16, 23, 24, 52, 60.

„Cercul de aur" în loc de coroana regală, la care aspira Macbeth.

La finele actului I zice Macbeth:

Sum deplin hotărât: *întins e orce nerv*
Spre teribila faptă.

În actul III, scena I:

... eu sum *rădăcina*
Și tatăl multor regi.

În scena 4:

Am *înotat în sânge* atâta de departe,
Încât de-a mă întoarce tot așa greu îmi vine
Cât de-a merge înainte. În cap îmi *clocotesc*
Curioase gândiri.
Etc., etc.

Amis, ne *creusez* pas vos chères rêveries,

zice Victor Hugo *(Feuilles d'automne, 29)*.

2. Al doilea mijloc ce-l vedem întrebuințat de poeți pentru a produce materialul sensibil în gândirea cuvintelor din partea auditoriului sunt adjectivele și adverbele, ceea ce s-a numit „epitete ornante". Substantivul și verbul singur, chiar când se refer de-a dreptul la obiecte și acțiuni materiale, nu produc în mintea noastră decât o slabă amintire de sensibilitate, mai mult o nălucire a materiei decât o adevărată impresie. Când zicem, d.e., Hasdrubal fu ucis în bătălia de la Metaurus, nu ne gândim la imaginile sensibile ce ar trebui să fie cuprinse în aceste cuvinte. Nici pe Hasdrubal nu ni-l închipuim în figura lui, nici uciderea nu ne-o reproducem în cruzimea ei, nici bătălia, nici râul Metaurus: aceste substantive și verbe sunt numai semne uscate pentru gândirea abstractă a faptului istoric, gândire excluziv prozaică.

Poetul nu poate întrebuința asemenea verbe și substantive goale, ci este silit a le îmbrăca, a le împrospăta în partea lor sensibilă prin anume relevare a ei. Aci este cauza care ne explică, d.e., epitetele constante ce le aflăm în Homer lângă personalele principale din epopeele lui. Homer nu numește pe Achil singur, nici pe Diomed, nici pe Pallas Atene etc. Căci ce sunt aceste nume? Cuvinte reci, care nu silesc imaginația să-și reproducă persoana în plenitudinea ei de viață palpabilă. De aceea Homer zice totdeauna ποὺς οχυς Ακιλλεύς = *Achil cel grabnic* la picior, și te silește astfel să-ți construiești în fantazia ta o imagine mai sensibilă a eroului; Homer zice βοὴν αγαθὸς Διομήδης = *Diomed cel bun la strigăt*, γλαυκώπις Αθήνη = *Minerva cu ochiul albastru* etc.

Shakespeare, în *Macbeth*, unde vorbește Banquo cu vrăjitoarele, le descrie:

Se vede că înțelegeți,
Căci fiecare pune degetul *ciuntit*
Pe *zbârcitele* buze.

Și în alt loc:

Voi fi silit să iau
De la noapte-mprumut vreuna din a ei
Întunecate oare.

Alecsandri, în frumoasa poezie *Groza*, deșteaptă cea mai vie impresie prin adjectivele pline de sensibilitate cu care însoțește obiectele gândirii:

Galben ca făclia de *galbenă* ceară
Ce aproape-i ardea,
Pe o scândură *vechie* aruncat afară
De somnul cel veșnic Groz-acum dormea...

. . . . . .

Un moșneag atuncea, cu o barbă *lungă*,
La Groza mergând,
Scoase doi bani *netezi* din *vechea* sa pungă
Lângă, mort îi puse, mâna-i sărutând,
Mai făcu o cruce și zise plângând.
etc.

Frumos este adjectivul sensibil în strofa lui Mureșanu:

Înalță-ți *lata* frunte și caută-n jur de tine
Cum stau ca brazi în munte voinici sute de mii...

Foarte plastic în descrierile sale este Bolintineanu:

Noaptea se întinde, și din geana sa
Argintoase lacrimi peste flori vărsa.

. . . . . .

Colo, sub o neagră stâncă,
Geme râul spumător,
Pacea nopții e adâncă,
Luna doarme pe un nor.

. . . . . .

Caigi! vezi, noaptea vine
După dealuri *fumegând*.
Pe un pisc sălbatec și *vijelios*
Unde urlă-n poale Argeșul spumos,
Este o cetate
etc.

3. Un alt mijloc de a realiza aceeaș condițiune neapărată a frumosului poetic sunt personificările obiectelor nemișcătoare sau prea abstracte, precum și a calităților și acțiunilor. Prin aceasta se introduce în gândirea cuvintelor o nouă mișcare, neobișnuită în proză, și tocmai de aceea surprinzătoare, ce

deșteaptă imaginea sensibilă și colorează schema palidă a cuvântului prin cea mai energică viziune.

Nici Homer nu mai întrebuințează verbul simplu *a săgeta*, ci zice:

„Săgeata zboară cu voluptate pentru a gusta carnea inimică".

În Horațiu grija se urcă pe corăbii:

Scandit aeratas vitiosa naves
Cura.

Od. II. 16.

În Sofocle ajutorul are „ochi voioși" etc.

Cea mai pitorească fantazie și în această privință o are iarăș Shakespeare:

Lumina a intrat
Deja cu noaptea-n luptă,

zice Lady Macbeth.

Sacrilegul omor a călcat sfântul templu
Al regelui furând viața din altar,

strigă Macduff.

Păn-a nu mântui
Nocturnul liliac monachescul său zbor
Și păn-a nu trage cornuratul gândac,
Somnoros bâzâind, clopotul de noapte,
Se-mplinește-o faptă de crudă pomenire,

prevestește Macbeth.

Grozavul omor,
Ce santinela sa, lupul, l-a trezit
Urlându-i ora nopții, pășește stafios...
Pământ nestrămutat, n-auzi pasul meu
Orunde m-ar purta, ca nu pietrele tale,
Destăinuindu-mi fapta, să lipsească pe noapte
De grozava tăcere ce-acum nevoiește.

Trecând la literatura noastră, deși nu ne putem aștepta încă la aceeaș fantazie viguroasă, totuș constatăm întrebuințarea aceluiaș mijloc de personificare.

În exemplul citat din Bolintineanu:

Colo sub o neagră stâncă
Geme râul spumător.
Pacea nopții e adâncă.
Luna doarme pe un nor,

impresia produsă din această strofă provine mai ales din personificarea lunei în versul din urmă.

Asemenea în o poezie a lui Gr. Alexandrescu:

Este ora nălucirii: un mormânt se dezvelește,
O fantomă-ncoronată din el iese – o zăresc,
Iese – vine către țărmuri – stă – în preajma sa privește –
Râul înapoi se trage, munții vârful își clătesc.

Dintre toate poeziile „D-lui Marelui Logofăt" I. Văcărescu (publicate la 1848), aproape singurele strofe acceptabile ne par a fi cele dintâi din *O zi și o noapte de primăvară la Văcărești*, și frumusețea lor stă mai ales în personificarea amorului:

N-am să scap, în piept port dorul
Peste ape, peste munți,
Văz că peste mări amorul
Când o vrea își face punți.

La Carpați, mi-am adus jalea,
Lor am vrut să hărăzesc:
Răsunetul, frunza, valea,
Apele mi-o înmulțesc!

Mii de piedici, mii de curse;
Peste firea toat-a-ntins,
Lacrimi în zadar sunt curse:
Unde-oi merge, eu sunt prins.

Aceste exemple vor fi de ajuns pentru a da o idee despre personificările poetice și pentru a dovedi că și ele sunt născute din necesitatea de a sensibiliza gândirea prea abstractă a cuvintelor.

4. Să mai observăm în fine încă un mod prin care poetul caută să ajungă la acelaș rezultat – comparațiunea, metafora, tropul în genere. Un obiect al gândirii se pune în paralelă cu altul, care trebuie să fie sensibil, și cu cât această paralelă este mai nouă și mai frapantă, cu atât imaginația este silită a-și construi figurile sensibile cuprinse în cuvinte.

Talent fără noroc
E de prisos:
Tămâia fără foc
N-are miros,

zice Goethe în proverbele sale rimate.

H. Heine compară:

Ca un rege e păstorul,
Tron e dealul înverzit,
Iar coroana e deasupra-i
Soarele cel strălucit.

La picioare îi sunt mieii,
Curtizani lingușitori,
Cavaleri îi sunt viteii,
Ce aleargă printre flori.

Țapii sunt actori de curte.
Dar când păsări ciripesc,
Clopotele când răsună,
Fac orchestrul cel regesc.

Și toți cântă și încântă,
Apa-ncepe a șopti,

Și cu arbori-mpreună
Vor pe rege-a adormi.

În acest timp stăpânește
Un ministru, acel câne
Ce lătrând vrea să arate
Că veghează peste stâne.

Ca din vis oftează prințul:
Cârmuirea e prea grea!
Ah! aș vrea să fiu acasă
Și lângă regina mea.

Pe-al ei sân se odihnește
Capul meu cel obosit,
Și în ochii-i se cuprinde
Un regat nemărginit!

*

De tous les océans votre course a vu l'onde,
Hélas! et vous feriez une ceinture au monde
Du sillon du vaisseau,

compară V. Hugo (*Feuilles d'automne*, 6).

Tandis que votre ami, moins heureux et moins sage,
Attendait des saisons d'uniforme passage
Dans le même horizon;
Et comme l'arbre vert qui de loin se dessine,
A sa porte effeuillant ses jours, prenait racine
Au seuil de sa maison!

*

Ca un glob de aur luna strălucea,

începe Bolintineanu una din cunoscutele sale balade istorice.

Mihai mândru vine iară,
Falnic ca un stâlp de pară.

Două observări dintre cele multe ce se pot face asupra acestei materii ne par la ordinea zilei pentru starea actuală a poeziilor române: cea dintâi se referă la noutatea, cea de a doua la justețea comparațiunilor.

Punctul de plecare pentru orce comparare poetică a fost necesitatea sensibilizării obiectelor. Însă pentru ca acest scop să fie atins, comparațiunea trebuie să fie relativ nouă, altfel nu produce nici o imagine. Ceea ce am arătat că se întâmplă cu vorbele izolate se întâmplă și cu comparațiunile: prin uzul zilnic își pierd elementul sensibil. Auzind tot mereu una și aceeaș comparare, nu mai avem pentru ea atențiune, și nu ne mai reproducem cuprinsul material. Când zic, d.e., curajos ca un leu, nu-mi mai amintesc figura leului, ci primesc locuțiunea oarecum ca un semn convențional pentru gândirea abstractă a unei calități. Precum prin deasa întrebuințare se tocesc monetele și se pierde chipul și pajura exprimate pe ele, așa din comparațiunile prea des auzite se șterge imaginea sensibilă; și cu aceasta toată rațiunea lor de a fi.

Rămâne acum la tactul limbistic al poetului de a simți care metaforă se poate întrebuința cu succes și care a încetat de a mai fi comparațiune sensibilă și, prin urmare, trebuește, pentru un timp, sau cu totul depărtată, sau cel puțin modificată în poezie. În această privință, nouă ne pare că în poeziile române de astăzi sunt mai ales trei imagini așa de uzate și abuzate, încât poeții cei tineri ar face bine să se ferească de ele: aceste sunt florile, stelele și filomelele.

Toate amantele poeților noștri sunt ca o floricică sau ca o steluță sau ca amândouă în acelaș timp (lucru mai greu de închipuit), toți prinții, toate aniversarele, toate „zilele mărite" sunt ca o stea mare, și toate impresiile poetice se deșteaptă când cântă filomela. Astăzi însă am cetit atâtea flori și floricele, stele, steluțe, stelișoare și filomele în versurile române, încât acum primim aceste cuvinte numai ca niște semne uscate, obișnuite în vorbire, prin urmare fără nici un rezultat poetic.

Spre a mai putea fi întrebuințate asemenea metafore în literatura română, trebuiesc împrospătate în mod original prin alte cuvinte, care să fie în stare a renaște din nou imaginile în frumusețea lor primitivă. Drept model poate servi poezia lui Alecsandri, *Dedicațiune:*

Tu, care ești pierdută în neagra veșnicie
Stea dulce și iubită a sufletului meu...

. . . . . .

O, blândă, mult duioasă și tainică lumină...

Aci imaginea își produce efectul ei fiindcă este pregătită și reînnoită prin celelalte cuvinte marcante: tu, care ești *pierdută în neagra* veșnicie etc.

Cât de slabe, din contra (pentru a nu spune un cuvânt mai energic), sunt comparațiuni ca aceste:

Căci eu în lume sunt ca o floare,
Și cu iubirea mă mai nutresc
Ș-a filomelei dulce cântare
Pare că-mi zice: ah, te iubesc!

. . . . . .

Dragă Elizo, tu ești mai dulce
Decât o roză, decât un crin...

. . . . . .

Frumoasă ca o roză erai în astă lume,
Frumoasă ca o floare, ca floarea delicată...

. . . . . .

Tu ești o stelă, ce dai lumină...

. . . . . .

Ce e noaptea când nu cântă
Filomele printre flori?

Dacă e vorba să comparăm tot cu flori, să ne luăm mai bine de exemplu poeziile populare, chiar cele mai de rând, care toate au cel puțin originalitate în determinarea florilor și nu vorbesc numai de roze și de crini. Cât este de expresivă următoarea strofă, născută pe stradele Bucureștilor!

Frunză verde măr sălciu,
La grădină-n Cișmegiu,
Două fete frumușele
Mi-a furat mințile mele:
Una oacheșe și naltă
Ca o dalie învoaltă.
Alta blondă mijlocie
Ca o junâ iasomie,
Una are ochi de mură,
Care inimele fură,
Alta două viorele
Ce te scoate din oprele
etc.

A doua condițiune pentru admiterea comparărilor este: ca ele să fie juste. Comparările sunt chemate a da o imagine sensibilă pentru gândirea prea abstractă, însă această imagine trebuie să fie potrivită cu gândirea, altfel sensibilizarea ei produce contrazicere și constituie o eroare. E de necrezut cât de des păcătuiesc scriitorii în contra unei așa de elementare regule a conceperii, întrebuințând comparări false sau pline de confuzie.

Această parte a poeziilor române moderne este plină de erori uneori așa de comice, încât pot deveni un izvor bogat pentru almanacuri humoristice, și cu cât autorul vrea să fie mai solemn sau mai duios, cu atât, se înțelege, impresia este mai ridicolă.

Un poet compară:

Primăvara cea dorită de la sferele senine
Pe-a zefirului aripe între noi voioasă vine,
Sub ușoarele ei pasuri mii de flori au răsărit,
Câmpul, muntele și codrul de nou iar au înverzit,
Aerul senin s-adapă de-a suflării ei miroase,
Și din sânu-i rourează pe țarine ploi mănoase.

Primăvara vine cu pasuri ușoare și plouă din sân!

Altul zice:

Talia-ți naltă și subțirică
Ochii tăi negri de abanos,
Mâna ta albă și mititică
Face din tine un cer stelos.

Talie înaltă, ochi negri și mână mică fac un cer stelos!

Un poet cântă:

Să fiu zefirul, să fiu zambilă,
Prin cele fete să salt ușor.

Altul compară:

Sus la Petricica
Când mergea fetica
Și sta ziulica,
Viteii păzea –

Își lua de furcă,
Și ca o haiducă,
Și ca o nălucă,
În tufiș *torcea.*

Și în alt loc:

Ochii cum îi joacă
Ca la o șerpoaică,

Ca o panduroaică
etc.

Citim într-o foaie nouă din Iași (septemvrie 1866):

Ador tare adevărul,
Îl ador că e frumos,
Precum e în floare mărul,
Al livezii pom frumos.

Adevărul frumos ca mărul!
Unul începe:

Belă copilă, de grații plină,
Muză sublimă, soare d-amor,
Coruri de nimfe pe buza-ți lină
Le văd cum joacă încetișor.

Închipuiți-vă o buză pe care joacă coruri de nimfe!

Unul se adresează la iubita sa:

Tu, floare frumușică, ca cerul de măreață,
Ca dânsul de albastră...

Iar altul zice:

Aste inimi prea-nfocate
Cu stâlpări de nemurire
De al păcii imn legate
Cânt a patriei iubire!

Ce imagine teribilă! Inimi înfocate, legate de un imn cu stâlpări de nemurire!

Dar destul și prea destul din această infirmerie a literaturei române, și să revenim la partea serioasă a cercetărilor ce ne ocupă.

Recapitulând rezultatul dobândit din analizarea precedentă a amănuntelor poetice, constatăm ca demonstrate următoarele propoziții din începutul cercetării de față:

Particularitățile stilului poetic (expresii determinate, epitete, personificări, comparațiuni) purced toate din trebuința de a sensibiliza gândirea obiectelor; aceasta provine din necesitatea de a crea poeziei elementul material, ce nu-l află gata afară din sine, de care însă nu se poate lipsi nici o lucrare de artă, frumosul fiind tocmai exprimarea unei idei sub o formă sensibilă corespunzătoare.

Din aceste reflecții înțelegem în același timp ce vrea să zică mult discutata originalitate a poetului. Poetul nu este și nu poate fi totdeauna nou în ideea realizată: dar nou și original trebuie să fie în vestmântul sensibil cu care o învălește și pe care îl reproduce în imaginațiunea noastră. Subiectul poeziilor, impresiunile lirice, pasiunile omenești, frumusețile naturei sunt aceleași de când lumea; nouă însă și totdeauna variată este încorporarea lor în artă: aici cuvântul poetului stabilește un raport până atunci necunoscut între lumea intelectuală și cea materială și descopere astfel o nouă armonie a naturei.

Ne pare important a insista asupra acestor adevăruri fundamentale ale literaturei: căci tocmai ele sunt astăzi pierdute din conștiința tinerei noastre generații, și de aceea astăzi suntem în pericol de a nu mai avea unul din puternicele mijloace de cultură ale societății române. Este probabil că politica ne-a surpat mica temelie artistică ce o puseseră în țara noastră poeții adevărați, Alecsandri, Bolintineanu[1], Gr. Alexandrescu. Atât cel puțin este sigur, că cele mai rele aberațiuni, cele mai decăzute produceri între poeziile noastre de la un timp încoace,

[1] Înțelegem pe Bolintineanu de mai nainte, până la 1852, când se făcu publicarea primelor sale poezii; căci peste ultimele lucrări ale sale (*Eumenidele* etc.) trebuie să aruncăm un văl.

sunt cele ce au primit în coprinsul lor elemente politice. Și cauza se înțelege ușor: politica este un product al rațiunii; poezia este și trebuie să fie un product al fantaziei (altfel nici nu are material): una dar exclude pe ceailaltă.

De aceea vedem că poeziile politice, precum și cele rele istorice au toate viținl corespunzător: de a fi lipsite de sensibilitatea poetică. Exemple vor explica mai bine ce însemnează aceasta, și pentru mai multă lămurire să începem cu o poezie foarte caracteristică a unei celebrități de ale noastre către C. Negri:

O, Negri! inamicii a tot ce dă mărire
Și viață României nu-ți vor putea ierta
Că ai luat o parte de lauri la unire
Prin insistența ta!

A face un singur popol, o singură domnie
Din două; a restrânge atâția postulani:
Crezi tu că o să facă vrodată bucurie
Acestor sclavi tirani?

Cuvântul datorie spre țară e un nume!
Și patria o umbră, mărirea un eres!
A face să rămâie despreținită-n lume
Și-n umbră mai ales,

A pune interesul persoanelor nainte
De interesul țării, a nu simți vrun dor
Când jugul rău apasă aceste locuri sânte,
Aceasta-i legea lor!
etc.

Toate aceste strofe cuprind un șir de cuvinte reci, fără imagine, și prin urmare nici nu sunt poezie: sunt un articol de jurnal pus în rime – o monstruozitate literară. Dacă un

adevărat talent poetic a ajuns la această decadență, ce să mai așteptăm de la ceilalți?

Unul ne face următoarea „poezie" epică:

CEI 300 EROI DE LA SATUL PUTINEIUL (1594)

Cu o despărțire de români aleasă
Din oastea cea bravă a lui Bravu trasă,
Radu, Stroe, Preda, cei trei frați Buzești,
Și Stoica și Radu, frați Calomfirești,
În câteva ore bat oastea tătară
Și în două rânduri ei o sfărâmară;
Apoi pun pe goană hordele barbare.
Secerând cununa cea nemuritoare.

În această luptă trei sute olteni,
Bravi ca și eroii din Călugăreni.
Singuri se luptară, bravii mei români,
Cu douăsprezece de mii de păgâni;
Toți într-o unire bravii mei jurară
Pe păgâni să-nvingă sau cu toți să moară.

Manualul de istorie al lui Laurianu, pus în stanțe și trochee, și încă și aceste ca vai de ele.

Un alt scriitor, care acum „debutează" în poezie, se adresează într-un ziar (din octombrie 1866) la Dumnezeu și-i spune între altele:

Împărați, regi, principi, dară, toți sunt o necesitate
Pentru popoli: unii știu să-și împlinească datoria ce-ai impus,
Altul însă, plin d-orgoliu, speculează onestitate,
Calcă în picioare legea, făr-a fi de tine pus.

Triste scene, suferințe, care strigă răzbunare;
Tot ce-i sacru, nici virtute, toate aruncate-n vânt –

E tiranul! El domnește fără vro nerușinare.
Tată, fiu, soție, frate la el nu-i decât cuvânt.

Și așa mai departe în vro zece strofe, și, nota bene, toată această declamațiune politică este numai o introducere pentru a ajunge la exprimarea dorinței de a-și revedea amanta:

Elvirița absentează, nu-i viață pe pământ.

Într-un alt ziar nou (din august 1866) citim:

Să scriu la ode lingușitoare
N-am obiceiul, mărturisesc;
Chiar de cuvinte măgulitoare
Întotdeauna mă cam feresc;

Dar cu plăcere și cu căldură
Aș scrie multe, pre legea mea,
Strâmbe, sucite, fără măsură,
Fără de vină cum aș putea.

Aș face una acelui care
Democrația ar sprijini,
Și monstruoasa centralizare
Ca pe o spaimă o ar goni.
.....
Aș face una cu mulțămire
Acelui spirit îngrijitor,
Ce prin școli bune mai cu grăbire
Ar da lumina și în popor
etc.

Sperăm că, din opoziția frapantă între exemplele din urmă și între poeziile citate mai nainte, cetitorul va fi simțit deosebirea radicală ce desparte poezia de proză; fie aceasta simplă, fie rimată, și va fi înțeles că înainte de a putea fi vorba de poezie, trebuie cel puțin să se împlinească condițiunea mehanică a orcărei opere de artă: aflarea materialului sensibil care pentru poezie consistă în imaginile sensibile deșteptate prin cuvinte.

Odată această condițiune împlinită, începe tărâmul artelor, posibilitatea frumosului, critica estetică, și de aci înainte vin apoi cerințele artistice: ca dicțiunea să nu fie prea materializată prin imagini, ca cuvintele să fie așa de bine alese, încât să întrupeze în modul cel mai simplu și pregnant ideile poetului etc. După măsura acestor cerințe se dovedește apoi adevăratul poet, și se deosebește chiar și în privința cuvintelor literatura clasică de literatura decadenței. Dar, după cum am văzut, de aceste considerări mai înalte nu s-a tratat în paginile precedente, și nici nu credem oportun a se trata în literatura noastră, prea tânără încă pentru o estetică mai rafinată. Pentru noi a fost prima necesitate: a marca în mod demonstrativ linia de separare între poezie și celelalte genuri literare, pentru ca, cel puțin pe această cale, să se lățească în juna generație un simțimânt mai just despre primele elemente ale artei poetice.

II

Condițiunea ideală a poeziei

Trecând la partea a doua a cercetării noastre, ne propunem a analiza care este, în privința *ideilor* exprimate de poet, condițiunea fără a cărei împlinire nici nu poate exista poezia.

O veche împărțire a tutulor obiectelor gândirii omenești face deosebirea între lumea interioară sau sufletească și între lumea exterioară sau fizică. Însă și această lume fizică există pentru noi numai întru cât simțim ceva cu prilejul ei. Astfel, toate obiectele gândirii, fie externe, fie interne, se pot privi împreună și se pot apoi deosebi dintr-un alt punct de vedere: în obiecte ale rațiunii reci sau logice și în obiecte ale simțimântului sau pasionale, deosebire întemeiată pe cunoscuta dezbinare între minte și inimă.

Paralel cu această deosebire, constatăm pentru scopul ce ne ocupă următoarea propoziție limitativă: *ideea sau obiectul exprimat prin poezie este totdeauna un simțimânt sau o pasiune, și niciodată o cugetare exclusiv intelectuală sau care se ține de tărâmul științific, fie în teorie, fie în aplicare practică.*

Prin urmare, iubirea, ura, tristețea, bucuria, desperarea, mânia etc. sunt obiecte poetice; învățătura, preceptele morale, politica etc. sunt obiecte ale științei, și niciodată ale artelor; singurul rol ce-l pot juca ele în reprezentarea frumosului este de a servi de prilej pentru exprimarea simțimântului și pasiunii, tema eternă a frumoaselor arte.[1]

Și pentru ce aceasta?

Câteva din cauzele fundamentale ce deosebesc cele două sfere ale gândirii omenești ne par destul de simple pentru a putea fi explicate în cercetarea de față fără prea lungi digresiuni.

Și mai întâi poezia este un product de lux al vieței intelectuale, *une noble inutilité*, cum a zis așa de bine Mme de Staël. Ea nu aduce mulțimii nici un folos astfel de palpabil încât să o atragă de la sine din motivul unui interes egoist; ea există pentru noi numai întru cât ne poate atrage și interesa prin plăcerea estetică. Însă o condițiune fără de care nu poate fi interes și plăcere este ca, mai întâi de toate, poezia să fie înțeleasă, să vorbească la conștiința tutulor. Prin urmare, ea nu-și poate alege obiecte care se țin de domeniul ocupațiunilor exclusive, precum sunt cele științifice, fiindcă aceste rămân neînțelese pentru marea majoritate a poporului, ci este datoare să ne reprezinte simțiminte și pasiuni, fiindcă aceste sunt comune tutulor oamenilor, sunt materia înțeleasă și interesantă

[1] Goethe în *Faust* vorbește mult de științe, Corneille în *Horace* de fapte din istoria romană, Scribe (dacă este permis a-l numi lângă acești doi) în *Verre d'eau* de politica engleză: însă toate aceste numai pentru a arăta cu prilejul lor simțimintele și pasiunile omenești.

pentru toți. Ceea ce separă pe oameni deolaltă este cuprinsul diferit cu care și-au împlinit mintea; ceea ce-i unește este identitatea mișcărilor de care se pătrunde inima lor.

Dar chiar mărginindu-se poetul științific la acea minimă parte din public care se alcătuiește din oameni speciali, din politici, filologi etc., se naște pentru dânsul o nouă împotrivire: ceea ce, chiar pe acest tărâm, este interesant astăzi, nu a fost interesant ieri și nu mai interesează mâine, și o poezie însufletită numai de asemenea obiecte ar pierde din an în an din atracțiunea ei.

Astăzi se interesează societatea politică română de descentralizare; societatea ce se mai gândește la cercetări limbistice, de unificarea ortografiei și de terminațiunile cuvintelor nouă: vor trece oare mulți ani până când aceste preocupări să fie șterse de la ordinea zilei? Odată descentralizarea făcută, ortografia și limba unificate, mișcarea cauzată prin aceste îndeletniciri trecătoare va înceta, și nimeni nu le va putea reînvia în propriul lor interes intrinsec.

Prin urmare, poezia rătăcită în sfera științei și a politicei rămâne întâi neînțeleasă și neinteresantă pentru marea majoritate a oamenilor contimporani, și este, al doilea, pierdută în generațiunile următoare chiar pentru cercul restrâns de indivizi pentru care a avut un sens și o atracțiune în ziua nașterii ei.

Însă prea rară este, este de prea mare preț și valoare acea creațiune a spiritului omenesc ce se numește poezie, pentru a fi expusă vicisitudinii mobile a zilnicelor interese. De magica figură ce poetul a creat-o din abundanța inimei sale, trebuie să se frângă valul timpului și să o lase intactă pentru generațiunile viitoare, ca o scumpă moștenire seculară a geniului omenesc.

Numai copiii cei necopți, pentru a-și face o grădină, taie florile și frunzele din tulpina lor și le așează în nisipul spulberat: cea dintâi suflare a vântului le doboară, cea dintâi rază a soarelui le vestejește. Dar natura, marea noastră învățătoare, își

împlântă rădăcina stejarului în pătura cea mai adâncă și statornică a pământului, și de acolo dă creațiunii sale putere de a lupta și de a trăi.

Să analizăm acum o altă cauză, mult mai importantă, pentru care poezia nu poate trata obiecte științifice.

Frumoasele arte, și poezia mai întâi, sunt *repaosul inteligenței*. În mijlocul fluctuațiunii perpetue, de care este mișcat acel straniu product al formațiunilor animaliere ce se numește minte omenească, arta se stabilește ca un liman de adăpost, spre a reda inteligenței agitate o liniște salutară. Aceasta a fost cauza din care s-a lățit odinioară poezia între oameni; aceasta este cauza din care astăzi își păstrează valoarea ei nemăsurată pentru fericirea genului omenesc.

Dar activitatea științifică nu se potrivește cu această chemare a poeziei. Căci știința provine din acea însușire înnăscută a minții noastre prin care suntem veșnic siliți a întâmpina orce fenomen al naturei cu cele două întrebări specific omenești: din ce cauză? spre ce efect? Însă primul efect ce-l descoperim se arată a fi totdeodată o cauză pentru alt efect, care la rândul său este noua cauză pentru alte efecte, și pe nesimțite se deschide înaintea noastră linia timpului, care ne duce înainte într-un viitor nemărginit. Și asemenea cercetând înapoi, ni se arată prima cauză a unui fenomen ca fiind și ea efectul unei alte cauze, care iarăș este efectul unei cauze anterioare, și așa mai departe, se deschide și îndărătul nostru aceeaș linie infinită a timpului. Și astfel omenirea, împinsă în sufletul ei de forma apriorică a cauzalității, se urcă și se coboară pe scara timpului în sus și în jos, până când mințile îmbătrânite ale generațiunii actuale se apleacă la pământ și lasă altei generațiuni sarcina de a împinge piatra lui Sisifos cu un pas mai înainte; această altă generațiune o lasă generațiunilor viitoare, și așa mai departe se dezvoltă știința, și nu are nicăieri repaos și niciodată sfârșit:

căci prima cauză și ultimul efect sunt refuzate minții omenești; nici o limită eternă nu ne oprește, dar etern ne oprește o limită.

În această stare a inteligenței active se coboară arta ca o mângâiere binefăcătoare. Ea prinde atenția neliniștită și agitată spre infinit și, înfățișându-i o idee mărginită în forma sensibilă a frumosului, îi dă liniștea contemplativă și un repaos intelectual. Poezia în special trebuie să ne decline spiritul de la înlănțuirea fără margini a nexului cauzal, să ne manifesteze idei cu început și cu sfârșit și să dea astfel o satisfacțiune spiritului omenesc. De aceea ea este datoare să ne îndrepteze spre simțiminte și pasiune. Căci tocmai simțimintele și pasiunile sunt actele de sine stătătoare în viața omenească; ele au o naștere și o terminare pronunțată, au un început simțit și o catastrofă hotărâtă și sunt dar obiecte prezentabile sub forma limitată a sensibilității.

Celelalte arte, prin chiar condițiunile lor materiale, sunt restrânse în acest cerc estetic și sunt ferite de rătăcirea științifică: nici teorii politice, nici regule limbistice nu se pot sculpta în piatră sau exprima în muzică.[1] Poezia singură este în pericol de a-și confunda sfera, și aceasta din cauză că ea întrebuințează același organ pentru ideile ei pe care-l întrebuințează și știința pentru ale sale: adică limbagiul omenesc. Cu atât mai mult însă este de datoria poetului a-și îndrepta atențiunea spre diferența între aceste două sfere deosebite și a distrage mintea obosită de perpetua cauzalitate.

Recapitulând rezultatul dobândit din cercetarea teoretică de până-acum, afirmăm din nou adevărul cu care am început: ideea sau obiectul poeziei nu poate fi decât un simțimânt sau

[1] Nimic nu este absolut în omenire. Jurnalele din noiemvrie 1866 ne spun că un american a pus constituțiunea Statelor Unite în muzică; dar cel puțin aceasta ni se spune ca o monstruozitate americană. Când se va simți cu aceeaș claritate de toți ai noștri că o poezie asupra constituțiunii este tot așa de monstruoasă ca acea muzică americană!

o pasiune. Și precum am făcut în partea I, așa vom arăta și în această parte, că însușirile esențiale ale poeziilor celor frumoase în privința ideilor lor se explică numai pe baza acestui adevăr.

Poetul, chemat a exprima simțirile omenești, a aflat în însăș natura lor legea după care să se conducă. Între deosebirile ce disting afectul în genere, fie simțimânt, fie pasiune, de celelalte stări ale cugetului, se pot cita următoarele ca principale:

1. O mai mare repejune a mișcării ideilor. Observarea aceasta o poate face orcine. Exemplul cel mai lămurit dintre toate ni-l prezintă spaima, cu prodigioasa sumă de idei ce ne pot străbate mintea în momentele ei.

2. O exagerare sau cel puțin o mărire și o nouă privire a obiectelor sub impresiunea simțimântului și a pasiunii. Lucrurile gândite iau dimensiuni crescânde, micul cerc al conștiinței intelectuale se preface în linte microscopică și, privite prin ea, toate senzațiunile și toate ideile momentului apar în proporțiuni gigantice și sub colori neobișnuite.

3. O dezvoltare grabnică și crescândă spre o culminare finală sau spre o catastrofă, dacă luăm acest cuvânt și în sens bun, nu numai în împrejurări tragice.

Aceste trei semne caracteristice ale afectelor sunt totdeodată cele trei calități ideale ale poeziei.

1. Poezia adevărată, ca și pasiunea și simțimântul, ne arată dar o grabnică transițiune de la idee la alta și în genere o mișcare abundantă a gândirii. Gândirea fiind exprimată prin cuvinte, imitarea acelei particularități psihologice ne prescrie dar a stabili între idei și cuvinte un raport de preciziune, astfel încât cu orce înmulțire de cuvinte să se înmulțească în aceeaș proporție și suma de idei. Căci ceea ce întârzie transițiunea gândurilor și amorțește mișcarea abundantă sunt tocmai frazele cele lungi, în care după atâta auzire de sonuri nu se produce nici un progres de înțelegere în conștiință. Prin urmare, regula

ce o scoatem pentru poezie din această considerare a afectelor se poate exprima în mod negativ: poezia să nu se întoarcă în jurul aceleiaș idei, să nu se repete, să nu aibă cuvinte multe pentru gândiri puține. O excepție aparentă sunt poeziile cu refren (cupletele); dar numai aparentă. În realitate, refrenul, deși păstrând aceleași cuvinte, cuprinde în fiecare strofă o idee nouă sau cel puțin o altă privire a ideei celei vechi. D.e.:

VOCEA MUNTELUI

Colo-n vale se coboară
Trist și cu capul plecat
Un drumeț: doru-l omoară
Să ajungă de unde a plecat.

„Oare amorul mă așteaptă
Sau o piatră ș-un mormânt?"
Atunci eco se deșteaptă
Și răspunde: „*Un mormânt*".

Greu suspină și înainte
Grăbind pasul s-a-ndreptat,
Groaza tulbură-a sa minte,
Dorul l-a înaripat.
„În mormânt așa de iute!
Fie, pacea-i în mormânt!"
Ș-atunci eco din cel munte
Sună: „*Pace-i în mormânt!*"

„Vino dară, vino, moarte,
Ca pe-un dar eu te aștept,
Să merg nu pot mai departe
Moartă-i inima în piept!
Ah! de moarte nu mi-e frică
Mă tem că mă va uita!"
Din văi un glas se ridică
Și răspunde: „*Va uita!*"

Vai, furtuna în piept zbucnește
La sărmanul călător,
Și o lacrimă lucește
În ochiu-i: „Da' vreau să mor,
Dacă pacea pentru mine
Pacea-i numai în mormânt!"
Și din văile vecine
Eco strigă: „*În mormânt!*"

(Imit. din Heine de M. Corne)

Din acest exemplu se vede că refrenul, departe de a face excepție, confirmă regula de mai sus că poezia să nu se repete și să nu revie în jurul aceleiaș idei. Importanța acestei regule merge așa de departe, încât olandezul Hemsterhuis a putut defini frumosul: o producțiune ce ne dă cele mai multe idei în cel mai scurt timp.

Toți poeții cei buni sunt exemple pentru aceasta, și dacă este poate cu putință a le face obiecțiunea că sunt uneori prea concișI și chiar obscuri în expresiunile lor pregnante, nu li se va afla niciodată defectul contrariu, de a fi prea lungi, fiindcă aceasta s-ar îndrepta în contra propriei naturi a poeziei.

Considerată dintr-un punct de vedere exterior, această regulă implică, dar, pentru poezie cerința unei conformități între cuprins și întindere. Nu vrei să exprimi toate nuanțele simțimântului, îți sunt ideile reduse la un cerc mai strâmt de privire: poezia să-ți fie scurtă. Numai când abundanța nouălor gândiri îți crește astfel în conștiință încât sparge forma prea strâmtă a unei strofe și te silește a o întrupa într-o nouă formă, numai atunci vei adăoga un nou șir de cuvinte și-l vei continua până când te agită acest impuls irezistibil.

E caracteristic a arunca o privire în faimoasa colecțiune de poezii a lui Heine, *Buch der Lieder*. Majoritatea poeziilor sunt de una, de două, de trei strofe, și totuș în ele se cuprinde o

lume întreagă de idei poetice, de simțiminte și pasiuni. Însă în expresie nici un cuvânt de prisos; cea mai precisă legătură între son și idee! Din contră, cele mai multe poezii române sunt lungi, lungi de nu se mai isprăvesc – în cuvinte, nu în idei, și cu cât poetul este mai rău, cu atât poezia este mai lungă. Parcă mulțimea cuvintelor și cifra paginilor imprimate ar fi măsura valorii poetice!

Prin câteva exemple sperăm că se va lămuri pe deplin cestiunea de față. Începem cu două poezii[1] din colecțiunea citată a lui Heine:

Deodată eu am desperat
Că voi putea răbda,
Și-n fine toate le-am răbdat,
Dar cum? nu mă-ntreba.

Un poet mediocru ar fi făcut zece strofe ca să exprime aceeaș idee, și ar fi slăbit de zece ori efectul.

Aș vrea ca durerile mele
Vărsate într-un singur cuvânt
Să le pot arunca la vânturi,
Să le ducă etern pe pământ!

Să-l poarte la tine, iubito,
Cuvântul de chin și de foc.
Să-l auzi în orșice oră,
Să-l auzi în orșice loc.

Și pentru repaosul nopții
Când ochii abia ai închis,
El are să te urmeze
Și până-n adâncul tău vis.

[1] Traducere de T. Scheletti.

Să vedem acum câteva exemple contrarii. A. Mureșanu începe poezia sa *Vinovatul* cu strofa:

Cât de dulce armonie
Dormea cândva-n pieptul meu,
Cum știa toate să ție
Nesmintit acordul său!

Toate știa să ție acordul său vrea să zică că era *armonie în pieptul meu*, și cele două rânduri din urmă nu fac decât a mai spune încă o dată ceea ce spuseseră mai bine rândurile dintâi.

Pân-acum priveam la soare,
La roata lui cea de foc,
Ca un prunc ce-n al său joc
Privește la zburătoare.

Cum privește copilul la zburătoare, așa priveam eu la soare! Eroarea acestei imagini este tocmai că nimeni nu privește de bunăvoie în soare; dar eroarea s-ar fi strecurat nesimțită dacă ar fi comis-o poetul numai în versul întâi, mai ales că cuvântul *la* permite două sensuri; însă versul al doilea se repetă și insistă:

Pân-acum priveam la soare,
La roata lui cea de foc.

Stranie îndeletnicire, și periculoasă!

Dar acum ș-o rază mică,
Când la ochii-mi s-a ivit,
De nu-i închid, rău mă strică.

Se poate o manieră mai lungă de a exprima această idee? *Dar acum ș-o rază mică mă doare*, se-nțelege *dacă-mi ajunge la ochi*, se-nțelege *dacă nu închid ochii*. Atât de bine se-nțelege, încât este urât de a o spune. Poezia nu e tractat de fiziologie.

Și așa merge poezia mai departe încă cinci strofe. Și când se sfârșește, te miri pentru ce s-a sfârșit. Putea să mai continue cel puțin vro opt strofe, cu aceeași economie de spirit.

Pentru a varia lectura, să revenim la un exemplu bun din Heine:

Lacrima ce am vărsat
S-a schimbat în floare.
Și suspinul ce-am oftat,
În privighitoare.

Și de mă iubești, copilo,
Te-ncunun cu flori
Și un cor te va-ncânta
De privighitori.

Să mai citâm următoarea poezie a lui Alecsandri, remarcabilă prin sobrietatea cuvintelor și grabnica transițiune a gândirii:

STELELE

De la mine păn'la tine
Numai stele și lumine!

Dar ce sunt acele stele?
Sunt chiar lacrimele mele

Ce din ochii-mi au zburat
Și pe cer s-au aninat

Cum se-anină despre zori
Roua limpede pe flori.

Vărsat-am multe din ele
Pentru soarta țărei mele,

Multe pentru cei ce sunt
Pribegiți de pe pământ!

Multe lacrimi de jelire...
Iar de dulce fericire

Ah! vărsat-am numai două,
Și-s luceferi amândouă!

Dar deja în contra *Pescarului* aceluiaș poet am avea obiecțiuni de făcut în privința regulei ce ne ocupă. Cele dintâi cinci strofe sunt destul de variate în idei:

PESCARUL BOSFORULUI

De-ar vrea înaltul prooroc,
Mohamed, strălucit,
Să-mi fie ziua cu noroc
Și dorul împlinit,
De-aș prinde-acum în mreaja mea
Pe-al mării împărat,
Ce poartă-n frunte-o mare stea,
Un talisman bogat;

Eu, care sunt un biet pescar,
Purtat din val în val –
Eu, care dorm în Iuschiudar,
În iarba de pe mal,
Eu, Abdulah, cel mai voinic
Vâslaș de pe Bosfor,
Ce n-am decât un biet caic
Ș-un suflet plin de dor;

Allah! atunci orce-am dorit,
Allah! orce-aș vrea eu,
De la apus la răsărit
Ar fi îndată-al meu;
Caftane, șaluri de Cașmir
Cu late, scumpe flori,
Iuți armăsari de la Misir
Ca vântul de ușori,

Ș-un lung caic de abanos
În aur prelucrat,

Cu imnuri din Coran frumos
Pe margine săpat,
Și treizeci de vâslași osmani
Ce vesel ar zbura,
Mai repezi decât Elcovani
Pe-ntinsa Marmara.

Dar n-aș vrea nici stofe cu fir
Și cu mărgăritar,
Nici largi caftane de vizir,
Nici falnic armăsar;
N-aș vrea nici săbii de Taban
Deprinse la omor,
Nici lung covor de Ispahan
Ce saltă sub picior...

Dar strofa a 6-a reîntoarce gândirea la aceleași lucruri și slăbește efectul:

Allah! mă jur că de-aș avea
A mării talisman,
N-aș vrea să fiu vizir, n-aș vrea
Nici padișah-sultan;
N-aș vrea comori, n-aș vrea să am
Nici chioșcuri, nici sarai,
Nici să dezmierd în Bairam
Huriile din rai.

Apoi poezia culminează în următoarea strofă finală:

Ci-n mreja dulce prefăcând
Duioas' inima mea,
M-aș duce-ncet și tremurând
Să prind norocu-n ea,
Să prind copila lui Topal,
Frumoasa Biulbiuli,
Ce cântă noaptea lin pe mal,
Pe mal la Candili!

Scoțându-se afară strofa a șasea, poezia ar câștiga în efectul ei cel frumos.

Însă cu toată claritatea sperăm că se va simți eroarea menționată aci din următoarele strofe ale unui alt „poet", a cărui citare alăturea cu poeții de mai sus nu o putem scuza decât prin scopul didactic ce și l-a propus cercetarea noastră:

ÎNTRISTAREA[1]

Mult mi-e inima-ntristată,
Căci prea rău mă văd ursit,
Furtuni rele de la soartă
Peste mine-au năvălit.

Niciodată ver un bine
Stător nu am avut,
Relele toate cu mine
Petrecere ș-au găsit.

Din a mea mică pruncie
Cu norocul m-am luptat,
Dar el tot cu dușmănie
În mai rău m-a cufundat.

Favor deloc n-am găsit
În crudă anima lui,
Ci cu totul s-a silit
Să mă-nchin cruzimei lui.

O! dea cerul verodată,
Să pot să mă liniștesc –

[1] Poezia o reproducem din *Versuințîi romani*, adică: *Culesiune versuarie din foile naționale*, edată de studenții școalelor oradane. Oradea-Mare, 1854. Această stranie adunătură este plină de poezii de acelaș calibru.

Cu lumea cea înverșunată
Să pot să mă înfrățesc.

Dușmănia, neunirea
Ca fumul piară din noi;
Și dreptatea, fericirea
Cerul sădească-ntre noi.

Să nu mai fim niciodată
Unul altuia vrăjmași;
Ci cu anima curată
S-ajutăm pe pătimași.
etc., etc.

E cu neputință a ceti asemenea lucruri până la sfârșit. Toată strofa următoare își dă osteneala să mai spuie încă o dată ceea ce ne-a spus strofa precedentă.

Și cu toate aceste numai o mică reflecție asupra artei lor ar spune acestor poeți că dușmanul cel mai mare al poeziei este tocmai cuvântul. Ceea ce îngreuează efectul, ceea ce poate produce simțimântul de monotonie și de urât într-o lucrare poetică este mai ales mulțimea de cuvinte. S-a arătat în partea I a studiului de față că materialul poeziei nu sunt cuvintele, ci imaginile deșteptate prin cuvinte în fantazia cetitorului. Cuvântul nu este, prin urmare, decât un mijloc de comunicare, necesitatea fizică de care este înlănțuită ideea în trecerea ei din mintea poetului în mintea auditoriului. El nu are existență de sine, ci are singura misiune de a fi un organ de care să se anine gândirea în comunicarea ei, și trebuie să se mărginească strict la împlinirea acestei misiuni. Și aci, ca și în regulele anterioare, este o linie de demarcațiune foarte pronunțată între poeții cei chemați și între simplii fabricanți de rime.

O observare mai este de făcut la acest paragraf, sau mai bine zicând o întâmpinare de combătut.

S-a zis că poezia să fie abundantă în idei: cum se potrivește aceasta cu scurtimea ei? Bine că scurtimea face impresia frumoasă a unui raport precis între cuvânt și gândire, dar nu pare mai puțin adevărat că, d.e., într-o singură strofă cu puținele ei cuvinte, fie aceste orcât de precize, suma de idei nu s-ar putea numi abundantă și n-ar constitui o vie mișcare a gândirii. Cum se explică atunci justețea poetică a poeziilor celor mici?

Dacă analizăm efectul ce ni-l produc, constatăm în noi o mulțime de *idei de ale noastre proprii*, deșteptate cu *prilejul cetirii și alăturea de cuvintele poetului*. Nu numai ceea ce spune poezia ne ocupă conștiința, ci ea se află a fi în atâtea raporturi cu alte cercuri de gândiri ale noastre, încât și aceste sunt reproduse în conștiință și însoțesc și ilustrează oarecum percepțiunea poetică. Farmecul acestui fel de poezii nu este atât în ceea ce spun, cât în ceea ce reține și ce lasă în liberul joc al fantaziei lectorului. Experiența o putem face îndată cu strofa citată din Heine:

Deodată eu m-am desperat
Că voi putea răbda,
Și-n fine toate le-am răbdat,
Dar cum? nu mă-ntreba.

Nu mă-ntreba, fiindcă nu-ți pot răspunde, fiindcă tocmai culmea simțimântului, în durere, ca și în bucurie, nu se va descrie niciodată cu cuvintele reci, ci va fi reținută ca un rest inexprimabil al adâncului inimei omenești. Dar simțimântul pentru care eu n-am aflat expresie în cuvinte reprodu-ți-l tu prin propria simțire, și, cu imaginațiunea înviată prin puținele mele indicări, scoate la lumina conștiinței tale ceea ce este ascuns în cugetul meu.[1]

Să luăm alt exemplu, și vom afla acelaș fenomen:

[1] Compară Edgar Poe, analiza poeziei sale *Corbul*, publicată în traducere franceză în *Histoires grotesques et extraordinaires*.

Dacă privesc în ochii tăi,
Durerea mi s-a stins,
Și dacă gura ți-o sărut,
Un farmec m-a cuprins.

Pe pieptu-ți de mă odihnesc,
În inimă tresar,
Dar dacă-mi spui: eu te iubesc,
Aș vrea să plâng amar.
(Heine)

Pentru ce? Lectorul să o simtă, s-o afle în sine, și multele posibilități ale explicării, diferite după diferiții indivizi, constituie abundanța de idei ce caracterizează producțiunea poetică.

Alt exemplu:

Adese ochiul tău îmi pare
Întunecat de-un tainic dor,
Dar eu cunosc a ta-ntristare:
Viața pierdută, pierdut amor!

Și niciodat' n-a revenit
Copilăria cea trecută,
A ta ursită s-a-mplinit;
Amor pierdut, viață pierdută!
(Heine)

În fine un exemplu din Goethe:

De sub pământ
Un ghiocel
De-abia ieșise
Tinerel.
Veni o albină,
Gustă din el:
Să știi că natura
Când i-a creat,
Pentru olaltă
I-a destinat.

O perspectivă întreagă asupra frumoasei armonii în natură se deschide cu aceste cuvinte; dar poetul înțelept a dat numai un îndemn gândirii și a lăsat liber șirul reprezentărilor să se dezvolte în conștiința cetitorului după propria sa individualitate.

Voltaire a zis-o: *„le secret d'être ennuyeux c'est de tout dire"*, și dacă prima cerință pentru un artist este ca să știe ce să spună, desigur a doua cerință este ca să știe ce să nu spună.

Când curentul electric se transmite dintr-un loc în altul, numai o parte a lui merge pe firele văzute de metal: o altă parte, tot așa de esențială, străbate în ascuns prin pătura umedă a pământului. Tot așa, în lumea inteligenței, cuvântul zis este numai un fragment al raportului ce se stabilește între suflet și suflet: restul se acordă pe tăcute și formează ascunsa armonie a simțirilor omenești.

2. A doua asemănare între poezie și pasiune este un fel de exagerare a gândirii. Orce simțimânt produce o încordare extraordinară a înțelegerii momentane, și sub presiunea ei ideile lucrează asupra conștiinței noastre cu acea energie caracteristică al cării rezultat este mărirea obiectelor și perceperea lor în proporții și sub colori neobișnuite.

Mijloacele prin care se manifestă aceeaș particularitate în poeziile cele frumoase sunt felurite.

Mai întâi se poate constata observarea ei în alegerea obiectului. Obiectul poeziei este o idee care, fie prin ocaziunea, fie prin energia ei, se distinge și se separă de ideile ordinare, înălțându-se peste sfera lor. Simțimântul care-i servește de fundament l-am putut avea toți: gradul intensității lui, forma și combinațiunea sub care se prezintă sunt originale și proprie ale poetului. Această intensitate și combinațiune nouă ne explică pentru ce, privite din punct de vedere prozaic, poeziile par de regulă exagerate. Dar tocmai exagerarea lor, ținută în marginile frumosului, este timbrul emoțiunii artistice sub care s-au conceput.

Câtă exagerare, ce personificări nereale, însă în acelaș timp ce simțimânt adevărat al naturei se manifestă în următoarea poezie:

CONSOLAȚIUNE

Și dacă nici o iubită
La moarte-mi nu va jeli,
Cu rouă totuș florile
Mormântu-mi vor stropi.

Din trecători dacă nici unul
La el nu va privi,
A lunei rază călătoare
Cu dor se va opri.

Și dacă pe acest pământ
Mă va uita orcine,
Dumbrava și câmpiile
Se vor gândi la mine.

Căci și câmpia, și dumbrava
Și florile, și luna
De-a lor poet îșI vor aduce
Aminte totdeauna.

(Trad. din Justinus Kerner)

Un alt mic exemplu îl extragem din Lessing:

CÂNTEC SPANIOL

Ieri eram plin de amor.
Azi pătimesc,
Mâine-o să mor:
Totuși gândesc
Astăzi și mâine
La ieri cu dor.

Cât de decizivă este alegerea obiectului, din acest punct de vedere, se va lămuri mai bine din exemple contrarii, precum în genere regulele estetice au mai multă valoare negativă: nu pot crea binele, dar indică răul și contribuiesc la evitarea lui.

Trăiască pipa consolătoare,

începe un „poet“,

Și cu țigara ce ne distrăm, (?)
Ele-n necazuri ne dau uitare,
Oare fericii (?) la ele aflăm.

Când n-ai mijloace de amăgire
Pentru vro jună ce o iubești,
Cere la pipă povățuire,
Ea-ți va da-n grabă câte voiești,

și așa mai departe vro zece strofe, în care înjosirea ideilor este întrecută numai de cacofonia limbei (*Ea-ți va da-n grabă* etc.).

Un alt poet, pe care-l luăm tot din sus-citata „culesiune“ a studenților oradiani, se adresează la *una formosa* (citește: o frumoasă):

Soarele vieții mele
Resipitoare de rele,
Tu ești, o! nimfă frumosa
Ca Melita amorosa.

A! Ce zic? portretul tău
Singur e în stare, zău!
Ca să-mi insufle viață,
Nina, când nu ești de față.

C.P.A.

Măsura ritmică a cuvintelor, rima cea măgulitoare, melodioasa cadență și tot ce alcătuiește forma poeziei nu s-au descoperit de geniul omenesc pentru ca orce scriitor să ne spună că ia povățuiri de la pipă în cestiuni de amor. Asemenea lucruri sunt platitudini prozaice, dar nu concepțiuni de artă.

Cu cât are mai mult simțimânt poetic și mai distinse comparațiuni Barbu, țiganul din Iași, când cântă plin de melancolie:

Dragi boieri de lumea nouă,
Ziua bună vă zic vouă:

Eu mă duc, mă prăpădesc
Ca un cântec bătrânesc.

Ah, gândiți c-am fost odată
Glasul lumii desfătată,
Ș-închinați câte-un pahar
Lui biet Barbu lăutar!

Cunoaștem obiecțiunea ce o fac poeții „pipei“ și companie în contra acestei critice: poezia frumoasă trebuie să fie adevărată, *rien n'est beau, que le vrai* etc.

Obiecțiunea seamănă cu cei ce o fac.

Tot ce e frumos e adevărat! Fie; deși îți vine să întrebi cu Pontius Pilatus: ce este adevărul? Dar de aici încă nu rezultă că tot ce este adevărat trebuie să fie și frumos.

Nimeni nu contestă domnului C.P.A. că se uită la portret când nu-i este *Nina de față;* dar de aci nu urmează că această întâmplare adevărată să fie poetică. Din multele idei cu realitate ce trec prin capetele omenești, numai acele sunt și frumoase care, sub vălul unei sensibilități adecvate, ne prezentă simțiminte distinse prin forma, intensitatea sau ocaziunea lor.

Și în toate cazurile cuvântul *adevărat*, în aplicarea sa la artă, trebuiește înțeles *cum grano salis*. Ce este adevărat în frumoasa strofă citată:

Și dacă pe acest pământ
Mă va uita orcine,
Dumbrava și câmpiile
Se vor gândi la mine?

Este adevărat că se vor gândi câmpiile la poet? Nu; dar adevărat este că poetul și-o închipuiește, și că această închipuire îl mângâie.

Cuvintele poetului pot, dar, să fie tot așa de puțin reale în înțelesul lor exact ca nălucirea nebuniei, numai simțimântul cel profund al naturei să fie păstrat; și cine a înțeles odată natura vizionară a întregei existențe nu se va mira de aceasta.

Cu alte cuvinte: *adevărul artistic este un adevăr subiectiv*, și el nu prescrie niciodată lui C.P.A. de a face câte o poezie din toate evenimentele sale private, ci îi prescrie să-și întrupeze în forma poetică numai acele simțiminte adevărate care se disting prin noblețea lor și, introducând o suflare de idealism în existența de toate zilele, sunt demne de a manifesta o subiectivitate de om. Și aci este punctul unde se vede din nou cât de osebită este poezia de ocupațiunea științifică.

Un alt mijloc, prin care poezia caută a imita și a produce energia afectului, este contrastul, și ca exemplu citâm mai întâi următoarele versuri nouă ale unui june poet român:

Pe când frunza-ngălbenită
Pe creangă murea,
Inima-mi întinerită
Vesel te iubea.

Azi pe creangă cu plăcere
Frunza vei zări,
Azi inima-mi de durere
Poate va muri.
(M. D. Corne)

Ce efect frumos pot să producă contrastele ne probează următoarea poezie a lui Goethe:

MÂNGÂIERE ÎN LACRIMI[1]

„De ce, amice, ești mâhnit,
Când veseli toți ne-am strâns?
Eu după ochii tăi cunosc:
Desigur tu ai plâns."

[1] Traducere de N. Schelitti.

„Și dacă-am plâns, retras de voi,
Am plâns de chinul greu,
Și lacrimi curg așa de dulci
Alin sufletul meu."

„Amicii tăi voioși te rog
În sânul lor să vii
Și orce-n lume ai pierdut
Mâhnit să nu mai fii."

„Strigați, vuiți, dar să vă spun
Ce pătimesc nu pot.
Ah, nu! eu n-am pierdut nimic,
Deși-mi lipsește tot."

„Fii sprinten, dar și cu curaj,
Ești tânăr plin de foc,
În anii tăi oriunde-ajungi
Cu-amor și cu noroc."

„Ah, nu, acolo n-am s-ajung!
Stă prea sus ca să sper,
Lucește blând ș-așa frumos
Ca steaua cea din cer."

„De stele să ne bucurăm,
Dar nu să le dorim,
Și cu plăcere noaptea-ades
La ele să privim."

„Și cu plăcere zile-ntregi
Privesc ades la ea;
Lăsați ca nopțile să plâng
Cât inima mea vrea."

Un nou șir de reflecții decurge din acest paralelism între poezie și simțimânt îndată ce privim partea lui negativă. Dacă este greu și de multe ori imposibil a analiza natura pozitivă a cerințelor poetice, este, din contră, mai ușor și mai sigur a arăta ceea ce este oprit în poezie, și aci *estetica* practică își împlinește misiunea ei cea mai folositoare.

Din aceea că poezia, ca și pasiunea, mărește obiectul și se înalță într-o sferă mai distinsă, rezultă, *ex contrario*, că ea trebuie să se ferească de micșorare și de înjosire.

Vorbind mai întâi de defectul micșorării, atingem o cestiune destul de importantă pentru poezia română actuală: cestiunea diminutivelor. Formele de substantive și adjective în *ică, țică, șică, oară* etc. sunt astăzi vițiul contagios de care sufer *mai toate* poeziile române. Câte scapă de înjosirea ideilor mor de boala diminutivelor. Fiecare poet crede că nu este destul de poetic, de delicat, dacă nu-și diminuează cuvintele, și acum am ajuns așa de departe, încât cu greu se va mai afla vreo poezie română care să nu fie bântuită de aceste forme de decadență limbistică.

Scumpa mea Mariță,
Zâna mea din cer,
Ia dă-mi o guriță
Asta-i tot ce cer
Ș-apoi Ionițică

(Nu-i e destul *Ioniță*, a făcut *Ionițică!*)

Ce fac cu onoare,
Știi c-o gurițică
E ca și o floare
etc.

. . . . . .

Ia această cruciuliță
Și păstreaz-o-n sânul tău,
Tu mai dă-mi a ta guriță
etc.

. . . . . .

Gurița ta, fetiță, e dulce, rumeioară,
E garofița creată în a ei primăvară...
Și talia-ți gingașă e foarte mlădioasă,
A tale picioruțe, o scumpa mea frumoasă
etc.

. . . . . .

De-ți place, scumpă Lino, aceste versulețe
etc., etc.

Mariță, guriță, Ionitică, cruciuliță, garofiță, picioruțe, versulețe – pentru Dumnezeu! Ce limbă este aceasta? Ce forme de copii nevârstnici? Ce lingușire bizantină? Cu asemenea terminațiuni linse și corupte are să se producă energia, intensitatea, vigoarea impresiunii poetice?

Să ne înțelegem: ce rol pot juca diminutivele în poezie? Poezia are să mărească efectul; prin urmare, numai acolo unde anume prin micimea obiectului se produce impresiunea cea mai marcantă, numai acolo diminutivul poate avea locul său special. Toți poeții cei mari ne învață aceasta. Să ne aducem aminte de exemplul citat din Goethe:

De sub pământ
Un ghiocel
Abia ieșise
Tinerel.
Veni o albină,
Gustă din el:
Să știi că natura
Când i-a creat
Pentru olaltă
I-a destinat.

Și textul german cuprinde diminutive, unul din puținele exemple de diminutive în Goethe. Pentru ce? *Micimea obiectului* este punctul de contrast. Ideea este: armonia cea mare

a universului se manifestă până în cele mai mici ființe ale sale. Prin urmare, diminutivul are aci rațiunea sa de a fi.

Dar când se află diminutive în fiecare strofă și la fiecare ocaziune, când gura este mică, piciorul mic, Maria mică, Ioniță mic, garoafa mică, versul mic, atunci e mic și poetul, mică și literatura, și toate se află în decadență.

E de necrezut până unde merge această manie în literatura noastră. Un june student, altminteri plin de inteligență, începe a publica niște încercări poetice și le dedică lui V. Alecsandri într-un sonet, care se termină astfel:

Primește, poete, aste versurèle,
Căci sub ale tale falnice-aripèle
Vreau să leagăn gingaș dorul ce-am visat!

A-și închipui pe d. Alecsandri cu aripi este deja o întreprindere îndrăzneață; dar dacă aripele sunt mari, treacă-meargă! Însă a-și închipui pe d. Alecsandri cu aripèle este o imagine de un ridicol așa de pronunțat, încât, pentru onoarea gustului omenesc, trebuie să căutăm un fel de explicare la întrebuințarea ei.

Explicarea este ușurința rimei. Versuri și aripe nu se rimează; hai să facem *versurele* și *aripele*! Bălaie și vale nu merge; hai să zicem:

Măriuța bălăioară
Împreună două flori
Și le-aruncă în vălcioară.

Gură și garoafă nu se potrivește, hai să zicem: *tu ai o guriță ca o garofiță*; și așa în infinit. Diminutivele românești, în diferință de cele germane, au nefasta proprietate de a cuprinde în terminarea lor silaba intonată; prin urmare, orce cuvânt românesc rimează (când în rimă masculină, când în rimă feminină) cu orce alt cuvânt de acelaș gen îndată ce se pune în diminutiv. *Hinc lacrimae.*

Și pentru această negligență, pentru lenea poetului de a-și căuta o altă rimă, se corupe poezia întreagă și se introduce în literatură o efeminare și un spirit de miniatură precum nu se mai află nici în ultima decadență a lingușirilor persane și turcești.

Cu cât o rimă este mai ușoară, cu atât este mai ieftină și mai comună, și poetul trebuie să se gândească de două ori pentru a o întrebuința. Un poet distins nu va rima niciodată *guriță-garofiță.*

Adăugați la aceasta că noi românii avem o cauză specială de a ne feri de diminutive în poezie, și aceasta este întrebuințarea lor din partea țiganilor. Toți cunoaștem diminutivele servile ce le obișnuia această ginte asuprită, când vorbea limba noastră, și de atunci încoace diminutivele sunt *par excellence* o manieră țigănească. Ca să simțiți aceasta cu tot dezgustul, cetiți următoarele strofe ale unui autor – nu de rând, ci ale unui autor care este astăzi unul din bunii scriitori în proză, dar pe care în poezie... aveți să-l judecați după diminutivele sale[1]:

Ții tu minte, oară, pentru-ntâia oară
Când la tulpiniță, jos lângă gârliță,
Noi ne sărutam?

Ții tu minte, oară, noaptea de la moară,
Grămadă-n droșchiță, când eu pe chichiță
Țineam mâna ta?

Ții tu minte, oară, în acea căscioară
etc.
Ții tu minte, oară, acea dumbrăvioară
etc., etc.

Cu asemenea lucruri avem de gând să punem fundamentul literaturei române?

[1] C. Bolliac.

Dacă în rândurile precedente ne-am opus în contra abuzului diminutivelor, cu aceasta nu am voit să zicem că ele sunt cu totul de alungat. Din contră, suntem siliți a le primi în poeziile noastre mai mult chiar decât în poeziile orcărui alt popor, afară de cel italian; fiindcă numai noi și italienii avem în limbă atâtea forme diminutive și totdeodată atâta ușurință de a le aplica la orce cuvânt. Prin urmare, diminutivele sunt oarecum o particularitate caracteristică a limbei noastre, și din această cauză vor avea totdeauna o mare întindere la noi. Dar cu atât mai mult poeții să se simtă provocați a se feri de exces, a nu întrebuința diminutivele nepotrivite cu natura cuvântului (*versurele, droșchiță* etc.), în genere a nu întrebuința diminutivele prea des și, în orce caz, a nu le întrebuința într-un mod silit, numai pentru a produce rima.

Și aci, ca în toate cestiunile ce se refer la natura limbei, poezia populară ne poate servi de model. Cităm, ca exemplu, frumoasa poezie din România-mică, *Oltule, Olțețule:*

Oltule, Olțețule!
Seca-ț-ar pâraiele.
Să crească dudaiele,
Să trec cu picioarele.

Oltule, râu blestemat,
Ce vii așa turburat?
Ce te repezi ca un zmeu
Și-mi oprești pe Nițul meu!

Schimbă-ți, schimbă-ți apele,
Slăbește-ți vârtejele,
Să-ți văd petricelele,
Să treacă fetițele,
Să le speli picioarele.

Iaca neica! Nu e neica!
Că de-ar fi venit neicuța,
L-ar fi cunoscut leicuța,
Bine, bine, nu e neica!

Vântule, du-te de-i spune
Că zăbavele nu-s bune,
Că Florica duce dorul
Și i-a-nțelenit ogorul.

Vino, Nițule băiete,
Ce faci lelea să te-aștepte?
Busuiocul a negrit,
Rosmarinu-a-ngălbenit.

Lelea plânge, se jelește,
Nimeni n-o mai îngrijește.
Vino, Nițule băiete,
Ce faci lelea să te-aștepte?

În toată poezia nici un diminutiv nu este nefiresc sau silit din pricina rimei. *Petrele-fetele* s-ar fi rimat mai bine decât *petricelele-fetițele*, deși amândouă nu sunt rime curate; și *neica-leica* era o rimă tot așa de bună cu *neicuța-leicuța*. Diminutivele sunt dar, aci, numai dezmierdări populare.

O altă regulă negativă ce se poate învăța din acelaș punct de asemănare între poezie și pasiune este ca poetul să nu-și înjosească obiectul. Dispoziția poetică se înalță peste sfera de toate zilele; poetul trebuie să o mențină la această înălțime și să nu o coboare la un nivel inferior. Cea mai mare atenție merită, în această privință, alegerea cuvintelor; un singur cuvânt comun este în stare să nimicească toată impresia frumosului, și aceasta pe drept: fiindcă o asemenea înjosire din partea poetului dovedește că era însuși lipsit de entuziasmul poetic pe care ar voi să-l deștepte în noi. *Si vis me flere, dolendum est primum ipse tibi,* zice Horațiu în epistola *Ad Pisones*.

Iubeam cu frăgezime o junǎ pentru care
Viața mi-aș fi dat-o; dar, vai! o am pierdut!
Să fiu iubit de dânsa, doream cu înfocare,
Dar toat' a mea speranță ca vântul a pierit.
O, cât părea de dulce sublima-i sărutare,
Eram nebun de dânsa, nu *mint*, o am iubit
etc.

Mă *costă* c-am pierdut-o, mă *costă* pân' la viață
etc.

. . . . . .

Ce sunet mă *stârnește*
În a nopții grea tăcere?
Mamă bună, ea privește
Cine alin' a mea durere?
etc.

. . . . . .

De când n-avui *convenire*
Cu tine, frumoasă zână,
Anima mea, de perire
Nu-mi răsare zi senină.

Angerul vieții mele;
Tu ești frumoasa zeiță!
Tu între supărări grele
Al meu liman, *porumbiță!*

Amoru-n piept *sbocotește*
Și *poftește doftorie,*
Dar nimic nu-i folosește
Făr' tu! – orcine să vie,
etc.

Se înțelege de la sine că înjosirea este ceva relativ. Totul atârnă de la nivelul la care te pui. Cutare cuvânt este permis într-o poezie populară fiindcă aceasta începe cu expresii obișnuite și apoi se înalță în sfera poetică; pe când acelaș cuvânt în mijlocul unei versificațiuni alese înjosește și nimicește frumosul. Farmecul poeziilor populare e distanța relativă între ideile de rând, care servesc de fond, și între subita noblețǎ de simțimânt, care străbate și se înalță peste dânsele.[1]

Din contră, poeziile literare cele rele au un fond de cuvinte alese, de simțiminte cu pretenția de a fi distinse, și deodată din înălțimea lor artificială le aruncă câte un cuvânt în înjosirea de toate zilele, care acum îți pare îndoit de comun.

Unei poezii populare îi este permis să zică:

Frunză verde de piper!
Dacă nu e un mister
Că ești Dumnezeu în cer,
Dă-mi și mie ce îți cer;
Că nu-ți cer vrun lucru mare
Să-ți fie cu supărare,
Nici nu cer vro bogăție
Ca să-ți fie cu mânie:
Ci-ți cer pe drăguța mea,
Care m-am iubit cu ea
Din vârsta copilărească,
Din coliba părintească,
Frunză verde flori de soc!
Bată-l crucea de noroc,
Că tot umblă în gropi dând
Și nu dă la toți pe rând.
Unii cere bogăție,
El le dă drăguțe-o mie;

[1] De aci se explică profunda impresie ce o produc scenele populare din dramele lui Shakespeare, cu tot cinismul lor.

Unii cere flori de crini,
El le dă mănunchi de spini.
Nu mai e noroc în lume,
Și-a pierdut și el de nume!

Dar unei poezii literare nu-i e permis să se intituleze „geana de lacrimi" și apoi să zică:

Geana-mi de lacrimi e ca o salbă,
Arde-te-ar focul, demon spurcat!
etc.

Sau cum zice altul:

Iarăși am văzut-o, mare Dumnezeu!
Și iar în durere e sufletul meu,
Inima îmi arde, tâmplele îmi bat,
Sufletul meu zboară, parcă sunt *turbat!*

Sau cum zice Andrei Mureșanu în *Un rămas bun de la Brașov*:

Rămâneți, băști învechite,
Ce ades vă cercetam,
P-a voastre ruini *turtite*
Doamne! mult mai cugetam,
Că asemenea ursită
Va fi mie *rinduită!*

Tâmpă[1], frumoasă Sioane!
P-al tău vârf când mă suiam,
Ca în *nescari vii icoane*
Tot *ținutul* revedeam!
Oar' lăsa-m-a cruda soartă
Să te mai *calc păn' la moarte!*

Dar la ultimul grad de înjosire s-a coborât un scriitor ale cărui versuri cuprind exemple miraculoase pentru tot ce este

[1] Muntele de lângă Brașov.

neiertat în poezie. Trebuie să ne mărginim a extrage pentru cazul nostru numai câteva rânduri din o baladă a sa, întitulată:

TRIUMFUL AMORULUI

În natura toată totul reposa.
Până și chiar *gârla* în albia sa:
Numai o copilă singură veghea
Și-n tăcerea nopții astfel ea cânta:

Cânta că este orfană și că numai prin onoare poate să dobândească pe „Costică".

Însă în fereastră bate oarecare,
Numaidecât Liza suflă-n lumânare,
Totu intră-n tăcere. Un glas mângâios
În liniștea nopții vibr' armonios:
– Eu sunt, Elizo, nu te speria,
Dar aprinde lampa, să văd fața ta.
– A! tu ești, Costică? – Eu, angelul meu,
Și aștept d-aseară sub balconul tău.
– Frumoasă purtare! Bine șade zău!
Să ședzi toată noaptea sub balconul meu!
– Ci ia lasă gluma, dă-te iute jos,
Și dă-mi o guriță, angel radios!
– Să-ți dau o guriță, pe fereastră, eu?
Nu mă cunoști încă, domnișorul meu.
Eu îmi țiu parola pe care ți-am dat,
După cununie să-ți dau sărutat.
– Dar nici eu parola, Lizo, n-am uitat,
Ci dă-mi o guriță, căci am înghețat.
etc.

– Dă-mi o sărutare, o, Eliza mea,
Și îți jur că mâine tu ești soața mea!
– Fapte! fapte! fapte! căci de jurământ
Și de vorbe grase prea sătulă sunt
etc.

– Adio, Elizo! mă duc să mă-nec...
– Adio! vezi însă unde-i lacul sec...[1]
etc., etc.

Rezultatul este că a doua zi Costică se însoară cu Liza.

Cine ar fi crezut că asemenea platitudine de mahala să se îmbrace vreodată în haina poeziei?

Și fiindcă am vorbit de „Costică" și de „Liza", să mai considerăm un alt pericol de înjosire al poeziei: numele proprii. În poeziile epice cu fundament istoric numele proprii sunt, în mare parte, impuse poetului; nu le poate nici ocoli, nici schimba. Dar ele în asemenea cazuri nu strică impresia poetică: faptul că sunt istorice le dă oarecare nobleță de vechime și le ridică peste sfera comună. Însă în poezii lirice numele proprii sunt periculoase. Unele pot trece, d.e. *Elena*, poate din amintirea antichității grecești, *Maria*, poate din cauză că este purtat de o ființă venerată a religiunii creștine etc. Dar cele mai multe înjosesc poezia aducând lectorului mai întâi aminte de cutare sau cutare persoană foarte prozaică și comună, care poartă același nume.

Dar de ce, fetiță,
Așa crudă ești,
De al tău Ioniță
Nu compătimești?

*

Îmi ziceai odată, îmi aduc aminte,
Cu o voce dulce, ce mult mă-ncânta:
Te iubesc, Costică, te iubesc fierbinte,
Și nu-ți cer nimica decât mâna ta!

*

[1] C. D. Aricescu.

Doamne, cât e de frumoasă
Lizișoara mea!

Și cât e de drăgăstoasă
Când mă uit la ea...

Eliza s-ar putea zice, *Lizișoara* e cu neputință în poezie; *c'est du style de femme de chambre.*

Încă o dată: poetul nu are să reproducă realitatea crudă; și dacă pe amanta sa o cheamă în realitate Safta sau Lizișoara, atunci să-și păstreze numele pentru el, dar să nu-l pună în poezie, căci prin aceasta și-o înjosește. De poet trebuie să se zică ceea ce zicea Schiller de amiciția junelui Piccolomini:

Căci el sta lângă mine ca juneța mea
Și din realitate îmi făcea un vis,
Asupra tipelor palpabile
A lucrurilor astei lumi vulgare
Tinzând al aurorei magic văl.
De sufletul lui june, luminate și
Miraculoase deveneau,
În ochii mei uimiți, figurile
Banale, seci ale vieței.

3. Cea din urmă asemănare între pasiune și poezie ce ne-am propus a o analiza este *dezvoltarea grabnică și crescândă spre culminarea finală,* ce o au amândouă deopotrivă.

Pasiunea este o stare anormală a sufletului omenesc. Încordarea sensațiunilor, prin care se caracterizează, nu poate dura mult fără a pune sufletul în pericol, și terminarea ei, în proporție cu natura acestui afect, constituie totdeauna o criză intelectuală și fizică, a cărei scară variază de la plâns până la nebunie. Șirul fenomenelor pasiunii nu este decât apropierea crescândă spre acea catastrofă.

Poezia ne arată aceeaș însușire: și ea are cu necesitate un punct de culminare, în care se concentră ideile ei și pe lângă care toate celelalte expresiuni erau numai elemente pregătitoare, oarecum trepte de înălțare; și desigur strofa în care culminează poezia este cea dintâi, care s-a înfățișat în fantazia poetului în momentul concepțiunii și pentru răsărirea căreia poetul a compus pe celelalte; ea este esența, este fapta poeziei și totdeodată măsura pentru efectul ce-l produce; de la ea atârnă lungimea sau scurtimea lucrării, de la ea și tonul în care este concepută: atâtea strofe și acea coloare trebuie să aibă o poezie, câte și care se cer pentru ca strofa culminantă să ne facă impresia cea mai mare.

Un exemplu bun este poezia lui Goethe, *Erlkoenig*[1]:

CRAIUL CODRULUI

Prin vânt, prin codru-n al nopții sân
Trece călare tatăl bătrân.
El ține-n brațe copilul său
Și-l strânge dulce la piept mereu.

– Copile dragă, ce teamă ai?
– Tată, nu vezi pe-al codrului crai
Cu o coroană pe capul său?
– E ceața numai, copilul meu.

„Copile dulce, mult te-așteptăm,
Jocuri frumoase hai să jucăm,
Flori pentru tine am câte-i vrea.
Rochiți de aur muma ți-a da."

– Tată, pe rege n-ai auzit
În taină câte mi-a făgăduit?

[1] Traducere de N. Schelitti.

– Copile-ți pare, te-ai înșelat,
Prin frunzi uscate vânt a suflat,

„Cu mine, dragă, de vei veni,
Fetele mele te vor sluji,
Fetele mele te-or dizmierda
Și-n visuri dulce te-or legăna."

– Nu vezi tu, tată, colo cum joc
A regelui fete pe negrul loc?
– Uită-te bine, sunt trunchiuri mari
Și crengi căzute din vechi stejari!

„Plăcuta ta față mult o iubesc,
De nu vii singur, eu te răpesc."
– Tată, ah, tată, mâna a-ntins!
Craiul pădurii iată m-a prins.

Tatăl în spaimă aleargă mereu,
Băiatul geme în brațul său,
Și când în curte el a intrat,
Mort pe copil în brațe-a aflat.

Ca exemplu va fi tot așa de lămurită următoarea poezie mai scurtă de Th. Gautier[1]:

NORUL

Sultana vrea să intre în baia din grădină,
Ea ultima sa haină acum a azvârlit,
Și părul-i în libertate ca o manta divină
Pe corpul său cel fraged voios s-a răspândit.

De sus iată sultanul la dânsa că privește,
Și barba își dezmeardă, zicând în gândul său:

[1] Traducere de V. Pogor.

Pe turn eunucul aprig se plimbă și păzește,
Și nimeni p-astă lume n-o vede decât eu.

Dar lucru de mirare! un nor din cer răspunde
Zicând: „Și eu, o, Doamne, o văd colo de sus,
Văd sânu-i ce se umflă sub limpedele unde
Și corpu-i ce nud șade sub ochii mei expus".

Ahmet se făcu galben ca luna întristată,
Scoase din brâu hangerul cu artă cizelat...
Sultana favorită în sânge stă-necată,
Iar norul cel fantastic pe ceruri a zburat.

În aceste două poezii este o *faptă* de catastrofă, care înseamnă culminațiunea; însă culminațiunea există și acolo unde poetul arată numai impresiuni interioare. D.e.:

În a lacului tăcere
Raza lunei se adapă,
Roze palide-mpletește
Printre trestia din apă.

Cerbi se plimbă lângă țermuri
Sus la cer cătând,
În tufiș de-abia se mișcă
Paserea visând.

Ochiul meu se pleacă-n lacrimi
Prin' ntreaga-mi fire
Ca o rugăciune trece
O dulce amintire.
(Trad. din Lenau)

Ce zburat, ce vâjiire!
E un pâlc de ciocârlii!
Multe flutură prin arbori,
Alte zboară pe câmpii;

Una sus la cer se urcă
Pe scara cântului său;
Însă cea mai cântăreață
S-a ascuns în pieptul meu.
(Trad. din Uhland)

Pentru susținerea opiniei noastre vom cita acum, ca și la paragrafele precedente, câteva exemple de poezii rele, a căror eroare consistă în neobservarea regulei de culminare.

Cea dintâi eroare în această privință se poate comite prin lipsa totală de gradare treptată. Atunci strofele urmează unele după altele fără vreo măsură după care să se așeze șirul lor, așa încât strofa din mijloc ar putea să fie tot așa de bine cea dintâi sau cea din urmă, și poezia nu mai produce impresia unui întreg organic, ci a unei înșirări de strofe desunite.

Îngerel, suflet curat!
A ta roșioară față,
Trup tinerel delicat,
Îmi scurtează-a mea viață.

Darurile de la fire
Cu care ești înfrumsețită,
Sunt mai sus de omenire,
Prea frumoasă Afroditǎ!

Nici Minerva, nici Juna,
Ma nici frumoasa Diană,
Nu e ca tine nici una,
Nici a lui Venus icoană.

Luna e strălucitoare,
Însă ale sale rază
Nu-s așa desfătătoare
Ca delicata ta vază.

A tăi frumoși ochișori
Scot ruge în verce față,

Precum face uneori
Soarele în nor roșată.

De a tale dulci cuvinte
De-ar fi inima de piatră
Sau orcât de aspră minte,
Tot se va muia îndată.

Orce strofă din această poezie, extrasă iarăș din mult-citata *Culesiune* a studenților oradiani, se poate scoate din șirul său și se poate pune în locul orcărei strofe anterioare sau posterioare, fără a schimba impresia.

O altă eroare în contra regulei noastre este lipsa gradațiunii în culminare. Atunci partea cea mai însemnată a poeziei, impresia ei cea mai intensivă, se cuprinde încă de la început, și tot ce urmează este numai o scădere a simțimântului: poezia nu merge spre culminare, ci spre cădere.

Simț că consumă fără-ncetare
Un foc putinte sufletul meu,
Câteodată în disperare
Uit chiar voința lui Dumnezeu.

Însăș natura azi mă desparte
De o ființă ce o iubesc,
Și nu pot altfel decât prin moarte
Iar lângă dânsa să mai trăiesc.

Vai! suvenire de fericire
Încă păstrează inima mea,
În toate aflu nemulțumire,
Căci eu departe suspin de ea.

Cum un poet adevărat, care simte în realitate și nu simulează numai, ar putea vreodată, după ce a început a ne spune că este așa de desperat încât uită pe D-zeu și vrea să se ucidă, să termine zicând că este nemulțumit și că suspină!

După ce am constatat că se află identitate între poezie și între semnele caracteristice ale simțimântului și pasiunii, și totodată că în poeziile cele rele eroarea provenea din ignorarea acestei identități, conchidem prin inducțiune ceea ce afirmasem *apriori,* că poezia cea adevărată nu este decât un simțimânt sau o pasiune, manifestate în formă estetică.

De aci rezultă că tot ce este produs al reflecției exclusive, politica, morala, teoriile științifice etc., nu intră în sfera poeziei, și orce încercare pentru aceasta a fost o eroare. Exemple sunt din nenorocire prea multe în literatura română pentru a mai avea trebuință de o nouă citare în cercetarea noastră. Câteva, adică cele politice, se află la finea părții I; pentru altele, și mai ales pentru falsa aplicare a formei poetice la opinii asupra științelor, a patriei, a viitorului, a lui Dumnezeu etc., ne pot servi de colecțiune exemplară poeziile lui Heliade, care, cu toată vioiciunea inteligenței, nu arată în scrierile sale nici o inspirațiune de adevărat poet, ci numai o adunare de reflecții manierate.

Să nu uităm că în poeții cei mari, a căror chemare poetică este mai presus de contestare, în Corneille, Racine, Shakespeare, Goethe, nu se află nici un vers de politică sau de teorii serioase asupra științelor. Nu că poezia ar fi nedemnă de reflecția științifică sau reflecția științifică nedemnă de poezie: dar aceste sfere provin din operațiuni așa de radical deosebite ale minții omenești, încât confundarea lor este cu neputință, și anume cu neputință într-o stare sănătoasă a literaturei. Unde se întâmplă este un simptom rău nu numai pentru literatură, ci și pentru viața publică. Căci nesocotința deosebirii sferelor în literatură merge paralel cu ignorarea competinței autorităților în stat, și când se introduc reflecții politice în poezie, se introduc și fantazii poetice în politică – două confuzii între care este greu de hotărât care este mai primejdioasă.

Recapitulând acum toate concluziunile ce am încercat să le demonstrăm în studiul de față, dobândim următoarele idei principale asupra poeziei:

Poezia cere, ca o condiție materială a existenței ei, imagini sensibile; iar condiția ei ideală sunt simțiminte și pasiuni.

Din condiția materială se explică determinarea cuvintelor, epitetele, personificările și comparațiunile juste și nouă și totdeodată regula negativă, că poezia să se ferească de noțiuni abstracte.

Din condiția ideală se explică mișcarea reprezentărilor, mărirea obiectului și dezvoltarea gradată spre culminare, și totdeodată regula negativă că poezia să se ferească de obiecte ale simplei reflecțiuni.

Aceste adevăruri le-am demonstrat pe cât se poate demonstra în materie estetică, atât prin cercetări teoretice, cât și prin experiența din exemple.

Scopul lor nu este și nu poate fi de a produce poeți; niciodată estetica nu a creat frumosul, precum niciodată logica nu a creat adevărul. Dar scopul lor este de a ne feri de mediocritățile care, fără nici o chemare interioară, pretind a fi poeți, și acest scop îl poate ajunge estetica. Căci asemenea discipline au două mari foloase:

Ele îndeamnă întâi pe acela care are talentul înnăscut, să se perfecționeze în arta sa, deșteptându-i atenția asupra multor particularități importante, pe care le-ar fi trecut cu vederea.

Ele contribuie, al doilea, să dea publicului o măsură mai sigură pentru a deosebi adevărul de eroare și frumosul de urât.

În această din urmă privință ne-a părut importantă pentru noi o cercetare critică asupra poeziei române. Căci mica noastră literatură poetică este în pericol de a confunda acea deosebire elementară. Majoritatea poeților nu merită numele ce și-l uzurpă: din producțiunile lor se vede numai o fantazie seacă de imagini originale și o inimă goală de simțiri adevărate, și mai bine le-ar fi fost lor și nouă dacă niciodată nu ar fi luat pana în mână și nu ar fi lățit în public producțiunile lor

nedemne de limbagiul muzelor. Căci dacă lipsa de orce literatură este unul din semnele de barbarie a popoarelor, o literatură falsă și urâtă este cel dintâi pas spre degradarea culturei începânde.

Aci devine prima datorie a științei de a se opune în contra răului contagios. O critică serioasă trebuie să arate modelele bune câte au mai rămas și să le distingă de cele rele și, curățind astfel literatura de mulțimea erorilor, să prepare junei generațiuni un câmp liber pentru îndreptare.

ASUPRA POEZIEI NOASTRE POPULARE
(Din „Convorbiri literare“ de la 5 ian. 1868)

POEZII POPULARE ROMÂNE

(adunate de d. Vasile Alecsandri)

Poezii populare ale românilor adunate și întocmite de Vasile Alecsandri, tipărită cu spesele Azilului Elena Doamna. 1 vol. în 8°, VIII și 416 pag., București, Tipografia Lucrătorilor asociați, 1866

Jurnalele române nu și-au îndeplinit încă datoria lor față cu colecția de poezii populare publicată de d. Alecsandri. Mai toate foile noastre periodice însemnează în rubrica intereselor, de care promit să se ocupe, și cuvântul de *literatură*, însă mai toate sunt de o neglijență remarcabilă pentru această parte a vieței noastre publice. Noi cei dintâi admitem că pentru multe din producțiunile literare ale românilor tăcerea absolută este încă sentința cea mai blândă ce o merită, dar cu atât mai mult când este vorba de o publicațiune ca aceea a d-lui Alecsandri, tăcerea ne pare o lipsă de conștiință.

Convorbirile literare, îndată la aparițiunea cărții în cestiune, și-au împlinit datoria de a o anunța în câteva rânduri călduroase publicului cititor. Însă acel anunț al momentului nu este îndestul pentru cerințele criticei literare, și noi ne folosim cu plăcere de ocazia ce ni se oferă pentru a reveni încă o dată la lucrarea d-nului Alecsandri. Căci, pe lângă rangul necontestabil ce această colecțiune de poezii ne pare că ocupă înaintea

tutulor publicațiunilor din ultimul deceniu al literaturei noastre, cartea d-lui Alecsandri este și va rămâne pentru tot timpul o comoară de adevărată poezie și totdeodată de limbă sănătoasă, de notițe caracteristice asupra datinelor sociale, asupra istoriei naționale și, cu un cuvânt, asupra vieței poporului român.

D. Alecsandri împarte poeziile, culese și întocmite de d-sa din gura poporului, în balade (cântece bătrânești), doine și hore. În ele găsim poezia aproape a întregului popor: Moldova și Țara Muntenească, Transilvania și Basarabia sunt deopotrivă reprezentate. Mai la fiecare poezie, la fiecare aluziune socială din ea, la fiecare cuvânt mai greu, d. Alecsandri a făcut note explicative, care, în cea mai mare parte a lor, adaugă la meritul cărții și cuprind observațiuni pline de interes.

În articolul de față am dori să ne dăm în câteva cuvinte samă de impresiunea binefăcătoare de care ne pătrunde cetirea acestor poezii.

Ceea ce le distinge întâi în modul cel mai favorabil de celelalte poezii ale literaturei noastre este naivitatea lor, lipsa de orce artificiu, de orce dispoziție forțată, simțimântul natural ce le-a inspirat. Sunt două moduri de a privi lumea care ne încunjură: cu reflecția rece, speculativă sau speculătoare, și cu inima plină de simțiri. Din cel dintâi mod ies pentru literatură cărțile de știință, din cel de al doilea – lucrările de artă. Ceea ce constituie defectul operelor de artă celor rele este confundarea acestor sfere, este lipsa de inspirare sentimentală și producerea sub impresia reflecției. Cei mai mulți poeți ai noștri cântă fără cauză firească, simulează inspirări ce nu-i agită, descriu sentimente ce nu-i insuflă, și nu este o excepție junele de 17 ani care în anul trecut trimisese spre publicare un caiet de poezii plin de „iluziuni pierdute asupra sexului frumos". În acești oameni nechemați și nealeși predomnește calculul, ei iau pana în mână fără a ști încă ce să cânte, se hotărăsc mai întâi să facă „o poezie" și apoi își răsfoiesc mintea pentru a găsi o materie

convenabilă, și astfel lucrarea lor face o impresie tot așa de rece ca și reflecția din care a izvorât.

Nimic din toate aceste în poezia populară! Și ce ambiție calculătoare ar putea îndemna pe simplul sătean ca să-și întrupeze simțirea în forma poetică! Ceea ce abundanța tristeței sau bucuriei i-a scos din adâncul inimei sale nu este niciodată al lui; în *toate* inimele își află un răsunet și la toate le devine o proprietate: fapta lui devine fapta lor, el însuș piere necunoscut. Cea mai adâncă simțire numai îl silește astfel a se arunca afară din sine, și de aceea din poezia lui îți vorbește însăș durerea și însăș bucuria, dar nu un individ care sufere, un individ care se bucură. Însă tocmai aceasta este semnul adevăratei poezii, și ne putem explica cum asupra *Iliadei*, atribuite lui Homer, s-a născut controversa dacă în adevăr este compusă de un poet Homer, sau este numai un șir de balade populare de autori necunoscuți, într-atât poetul celei mai frumoase epopee s-a consumat și s-a pierdut fără vreo urmă a individualității sale în lucrarea ce a produs-o.

Pentru a însufleți această explicare teoretică cu exemple, vom cita din cartea d-lui Alecsandri câteva poezii luate după prima răsfoire, care toate poartă acel semn de adâncă inspirare adevărată:

Drum la deal și drum la vale
Îmi fac veacul tot pe cale,
N-am în lume sărbătoare,
Nici n-am partea mea la soare.
Ostenit mereu de ducă,
Noaptea-n codri mă apucă,
Copacilor sunt nălucă.

(*Doină din Valahia*, pag. 277)

Sub tufe de clocotel
Zace-un tânăr voinicel
Cu mândruța lângă el,

– Scoală, scoală, măi bărbate,
Nu mai tot zace pe spate,
Că mi-am urât zilele
Mutând căpătâiele
Când la cap, când la picioare,
Când la umbră, când la soare.
– Oh! dragă muierea mea,
Nu pot, nu pot, chiar de-aș vrea.
Boala mea nici că s-a duce
Pân' ce tu nu mi-i aduce
Mură-albastră și amară,
Sloi de gheață-n miez de vară.
– Oh! drăguț bărbatul meu,
Ajuta-ți-ar Dumnezeu!
Eu toți munții am călcat,
Mură-albastră n-am aflat,
Sloi de gheață n-am găsit,
Că pământu-i încălzit.
– Muierușcă din Brașeu!
Mură-albastră-i ochiul tău,
Care mă ucide rău.
Sloi de gheață netopită
E chiar inima-ți răcită
Și de mine deslipită!

(pag. 53)

BUSUIOCUL

– Busuioace, busuioace,
N-ai mai crește, nici te-ai coace!
– Dar de ce să nu mă coc,
Că mă port fetele-n joc?
– Trandafire, n-ai mai fi,
Nici în cale-ai înflori!
– Dar de ce să nu mai fiu,
Că mă poartă lelea viu?
– Tu ești viu, dar eu sunt mort,

Și de-abie-n lume mă port.
– Mergi în horă, saltă-n joc,
S-ai parte de busuioc.
Vin la horă ici în șir,
S-ai parte de trandafir.

(pag. 341)

Izvorând astfel poezia populară din plenitudinea simțimântului, în ea ne aflăm apărați de acele aberațiuni intelectuale care strică inspirarea multor poeți, chiar a celor cu talent.

Politica, declamările în contra absolutismului, reflecțiile manierate asupra divinității, imortalității etc., etc. nu ating cuprinsul lor sentimental și nu silesc pe cetitor a recădea din înălțimea impresiei poetice în mijlocul preocupărilor de toate zilele.[1]

Nu că doară poporul ar fi nesimțitor la asemenea lucruri; dar el când face poezie, nu face politică, când inima îi saltă, încetează sarcina reflecției. Și la români se găsesc poezii contra Rusiei și a Austriei, dar nu fiindcă Rusia este „cnuta colosală de la nord" și Austria „despoticul absolutism", ci fiindcă străinul îi rămâne străin sub orce formă politica l-ar subjuga.

Exemple aflăm multe în cântecele din Basarabia și în doinele din Transilvania.

Frunză verde de măslină,
Trecui Nistrul, apă lină,
Să vedem pânea de-i bună
Ca și-n țara mea străbună.
Fie dulce ca și mierea.
Mie-mi pare că-i ca fierea.

(pag. 405)

Când eram la mama fată,
Purtam rochii de bucată,

[1] Vezi mai sus critica poeziei române, pag. 25.

Dar de când m-am măritat
C-un moscal din cela sat,
Nici n-am fustă de purtat,
Nici papuci de încălțat!
Inima-mi e cu lăcată;
Când aș discuia odată,
Ar cunoaște lumea toată,
Cât amar și cât venin
Bea inima la străin.
(pag. 406)

DOINĂ HAIDUCEASCĂ

Murgule, coamă rotată,
Mai scoate-mă-n deal o dată
Să-mi fac ochișorii roată,
Să mă uit la lumea toată.

Veni-ar timpul să vie.
Ca românul iar să-nvie
Și de hoți să mântuiască
Țara lui Ardelenească!

Asta nu-i țară de câni,
Ci e țară de români,
Nu-i pământ de ungureni,
Ci de neaoși pământeni!
(pag. 311)

VRĂBIUȚA

Vrăbiuță de pe deal,
Zbori degrabă în Ardeal
Și te-ntoarce de îmi spune
Or vești rele or vești bune.
Du-te, vezi dacă mai sunt
Frați de-ai mei pe-acest pământ,

Sau dacă i-a omorât
Ungureanul cel urât?
De-or fi vii, să mă răpăd
Într-o fugă ca să-i văd,
De-or fi morți, să mi-i răzbun
Cu-o măciucă de alun
Ce-i bună de descântat
Și morții de răzbunat.
(pag. 317)

Cu toate aceste, autorii și publicul „din societate" s-ar înșela foarte mult când ar crede că simțimântul naiv al poporului nu este compatibil cu ideile cele înalte. Lumea se poate aprofunda tot așa de bine pe calea inimei ca și pe calea reflecției, și din aceea că poporul își exprimă numai simțirile sale nu rezultă că i-ar lipsi meditațiunea și delicatețea în exprimarea ei. Îndrăznim chiar să credem că mulți poeți de salon ar fi încântați când ar putea descoperi în fantazia d-lor idei cu o umbră numai de frumusețea celor populare, precum le aflăm, d.e., în următoarele poezii:

BADE TRANDAFIR

Bade, trandafir frumos!
Vrut-ai să te-arăți duios,
Dar te-ai arătat ghimpos
Și din minte nu m-ai scos.
– Vai! leliță din cel sat!
Ce-ai cerut și nu ți-am dat?
Cerut-ai faguri de miere,
Eu ți-am dat buzele mele;
Cerut-ai o viorea,
Ți-am adus inima mea.
– Dacă vrei dragoste-aprinsă,
Adă-mi gură neatinsă,

Și o inimă fecioară
Ca apa de la izvoară.
(pag. 309)

Sus în vârf de brăduleț
S-a oprit un șoimuleț,
El se uită drept în soare
Tot mișcând din aripioare.
Jos, la trunchiul bradului,
Crește floarea fragului,
Ea de soare se ferește
Și de umbră se lipește.
– Floricică de la munte,
Eu sunt șoim, șoimuț de frunte,
Ieși din umbră din tulpină,
Să-ți văd fața la lumină,
C-a venit până la mine
Miros dulce de la tine.
Cât am pus în gândul meu
Pe-o aripă să te ieu
Și să mi te port prin soare
Păn' te-i face roditoare
Și de mine iubitoare.
– Șoimuleț duios la grai,
Fiecare cu-al său trai.
Tu ai aripi zburătoare
Ca să te înalți la soare,
Eu la umbră, la răcoare,
Am menire-nfloritoare.
Tu te leagăni sus pe vânt,
Eu mă leagăn pe pământ.
Du-te-n cale-ți, mergi cu bine,
Făr-a te gândi la mine.
Că e lumea-ncăpătoare
Pentr-o pasăre ș-o floare!
(pag. 31)

Nu mai puțin frumoase sunt poeziile populare cât pentru delicatețea expresiilor și energia și justețea comparărilor; d.e., când zice Păunașul Codrilor (pag. 24):

Nu, eu mândra nu ți-oi da
Pân' ce capul sus mi-a sta,
Că eu când o am luat
În cosițe i-am jurat
Să n-o las de lângă mine
Și s-o apăr de orcine.

Sau când spune în *Doncilă* (pag. 113):

Rămâi, soro, sănătoasă,
Ca o viorea frumoasă
Într-un păhărel pe masă.

Sau când compară cu vioiciune plastică (p. 290):

Voinicelul nearmat
E ca știuca pe uscat,
Voinicelul fără cal
E ca peștele pe mal
Și ca mărul lângă drum,
N-are pace nicidecum,
Câți trec îl zburătuesc
Și de crengi îl sărăcesc
Dar voinicul înarmat
Și p-un zmeu încălecat
Drăgălaș e și frumos
Ca luceafăr luminos.

Sau la pag. 79:

Doamne-ajută! el zicea.
Barda-n mână apuca
Ca un vânt înviforat
Într-un lan de grâu uscat.

Am trece mult peste marginile unui articol de revistă când am sta să relevăm toate frumusețile din colecțiunea d-lui Alecsandri. Un singur punct ne permitem încă să semnalăm atenției cărturarilor noștri: cuvintele cele originale, care ne surprind mai pe fiecare pagină a acestor poezii populare. Ce importanță are originalitatea cuvintelor pentru poezie am arătat mai pe larg în o cercetare anterioară asupra acestei materii; aci voim numai să citățm câteva exemple din colecțiunea de față:

Eu la umbră, la răcoare
Am *menire*-nfloritoare.
(pag. 31)

Tu ai bani de vânturat.
(pag. 42)

Un brad verde, *cătinat*
Pe biserică plecat.
(pag. 21)

Sora cea *mezină*.
(pag. 14)

Unicelul.
(pag. 18)

Vă ia unul câte unul
Și din fugă vă cosește
Și vă taie chip *snopește*.
(pag. 81)

Terminând aceste puține observări asupra colecțiunii d-lui Alecsandri, nu avem decât să-i mulțumim D-sale și celor ce l-au ajutat în culegerea și publicarea poeziilor populare pentru lucrarea cu care au înzestrat literatura noastră.

LIMBA ROMÂNĂ ÎN JURNALELE DIN AUSTRIA

(1868)

Stilul jurnaliștilor români din Transilvania, Bucovina și Banat a ajuns într-o stare ce nu mai îngăduie tăcerea cu care a fost primit până acum. Prin formarea noualor expresii și prin construcțiunea lor sintactică, compatrioții noștri de peste Carpați introduc pe toate zilele în limba română o denaturare a spiritului propriu național, care în întinderea ei de astăzi a devenit primejdioasă, cu atât mai mult cu cât cei ce au cauzat-o și cei ce o continuă nu par a avea conștiința răului, ci răspândesc încrederea de a fi cei mai buni stiliști ai literaturei române.

Încă zece ani de o asemenea convingere publică, încă o generație de tineri cu acelaș sistem de expresii – și limba română poate deveni o ruină, nu reparată, ci stricată prin construcții străine fără nici o adaptare de stil și incapabile de a-i manifesta propria idee în modul ei originariu.

Rândurile de față au scopul de a arăta acea direcție falsă a autorilor români din Austria și de a deștepta în spiritele, care în mijlocul contagiului general vor mai fi putut păstra judecata lor sănătoasă, o tendință de reacțiune.

Susținem dar și ne vom încerca să dovedim că jurnaliștii români de peste Carpați – nu rareori, pe ici pe colo, din scăpare de vedere, ci sistematicește, după deprinderea obștească – în

fiecare număr publicat de dânșii, fac greșeli neiertate în contra limbei române, introducând construcțiuni false de cuvinte, stil greoi antiromân și mai întâi de toate o monstruoasă germanizare în expresii. Și când vorbim de jurnaliștii români de peste Carpați, nu înțelegem pe cei obscuri, ci înțelegem pe cei de frunte și cei mai recunoscuți, în prima linie pe cei de la *Gazeta Transilvaniei, Albina, Telegraful român, Federațiunea, Foaia Societății* din Cernăuți, *Transilvania*, pe lângă care vom cita numai în treacăt *Concordia* și *Familia*.

Recunoștința ce se datorește acestor foi pentru serviciile aduse cauzei politice a românilor austriaci nu ne poate scuti de datoria unei opoziții energice în contra formei cu care se prezintă; căci ușor s-ar putea întâmpla ca în rezultatul final câștigul dobândit în politică să fie cumpănit prin pierderea suferită în limbă.

I

În haosul erorilor de care avem să ne ocupăm, vom introduce mai întâi o ordine a pertractării. Din antologia îmbelșugată ce ne-au înfățișat-o numerii de jurnale apărute în aceste patru-cinci luni ale anului 1868 (căci nu am avut trebuință să ne întindem peste un timp mai îndelungat), vom așeza citațiunile în trei grupări deosebite; vom arăta întâi germanizarea limbei, vom cita apoi îngreuiarea stilului paralel cu exagerarea lui și vom vorbi, în fine, despre falsa originalitate în formarea și întrebuințarea cuvintelor.

Probele de germanisme în foile române austriace sunt așa de numeroase, încât (cu singura excepție a *Archivului* filologic al d-lui Cipariu, care este scris în limbă curată) nu am aflat nici o coloană a vreunui număr care să fi fost lipsită de ele. Citâm din foile ce le avem înainte-ne câteva exemple:

Gazeta Transilvaniei din 7 febr. 1868 zice:

„După un telegram generalul Neipperg s'ar fi străpus la Brünn. O muzică de pisici i se pregăteà în Posoniu."

Ce va să zică un *general străpus la Brünn?* Lectorii din România liberă vor crede, la prima citire, că este o greșală de tipar și că ar trebui să fie *străpuns*. Dar cine cunoaște sistemul jurnaliștilor transilvăneni, de câte ori nu înțelege un cuvânt, îl traduce în nemțește și apoi îl retraduce în românește. *Străpus*, tradus în nemțește, ne dă *verlegt* și *versetzt*, și aceasta însemnează pe românește *strămutat*. Astfel, aflăm că generalul nostru a fost strămutat la Brünn.

Însă altă greutate! Ce întâmplare neînțeleasă este aceea cu *pisicile* care îi pregăteau generalului o *muzică? Muzică de pisici* se cheamă nemțește *Katzenmusik*, ceea ce va să zică pe românește, cu un termin admis la noi ca în toată Europa (vezi și vocabularul francezo-românesc de Poenaru, Aron și Hill), *charivari*, adică o „muzică făcută în bătaie de joc".

În *Albina* din 28 aprilie 1868 cetim:

„*Pesti Naplo*, organul corporal al partidei guvernului".

Traducând acest organ corporal, dăm de *Leiborgan*, și *Leiborgan* însemnează organ favorit, organ de predilecțiune, și astfel *Pesti Naplo* devine jurnal favorit al partidului guvernamental.

Telegraful român din 25 aprilie 1868 ne spune că:

„Succesul acesta nu poate fi dătător de măsură".

„Dătător de măsură" este traducerea literală din nemțescul *massgebend* și însemnează: deciziv, hotărâtor, așa încât după dânsul să poți prevedea sau măsura și alte fapte. Ce ar zice francezii când le-ar vorbi un jurnalist *d'un succès donateur de mesure!*

Albina din 19 aprilie 1868 zice:

„Motivându-și deputațiunea rogarea sa, D. Ministru aduse una și alta în contra."

Pe nemțește: *der Herr Minister brachte eins und das andere dagegen vor*, iar pe românește: d. ministru făcu mai multe obiecțiuni.

În *Gazeta Transilvaniei* din 7 februarie 1868:

„Introducerea unei taxe uniforme de 40 cr. s'a propus în Senat a se pune în viață."

Die Einführung einer Taxe soll ins Leben treten, adică: introducerea unei taxe se va pune în practică, sau mai bine: o taxă uniformă de 40 cr. se va introduce.

Albina din 5 februarie 1868:

„Monitorul francez trebuia să bage în socotință",

adică: să ia în seamă, să ție seamă de; nemțește: *in Rechnung, in Anschlag bringen.*

Gazeta Transilvaniei din 24 aprilie 1868:

„În consunetul statutelor se convocară membrii reuniunii".

În consunetul statutelor? În consunetul trâmbițelor, dar nu al statutelor! Nemțește: *im Einklange mit den Statuten*, românește: în conformitate cu statutele.

Tot *Gazeta* zice în no. din 17 aprilie 1868:

„După sunetul învoelei ratificate".

Un sunet de învoială! Nemțește: *laut ratificierten Abkommens*, românește: după cuprinsul învoielei, sau, cum se zicea în stilul vechi de tribunale: după glăsuirea tocmelei.

O altă analogie falsă o vedem în *Telegraful* din 25 aprilie 1868:

„Se sună, că în personalul acestui oficiu se vor face schimbări",

adică: se aude că; nemțește: *es verlautet.*

Asemenea în *Albina* din 12 mai 1868:

„Între alte afaceri de restanță intonăm cestiunea naționalităților."

„Intonăm" un cântec, dar nu intonăm o cestiune de naționalitate. Însă nemții zic: *eine Frage betonen*, adică a releva, a accentua.

Telegraful din 28 aprilie 1868 zice:

„Keglevich mai vine o dată asupra interpelațiunei de alaltăeri. La aceasta răspunde ministrul, că el nu poate avea în vedere numai singuratecii, ci tesaurul întreg al Statului."

„Keglevich mai vine o dată asupra" vrea să zică: mai revine, nemțește: *kommt nochmals auf*; „singuratecii", pe care nu-i poate avea în vedere ministrul, sunt indivizii, nemțește: *die Einzelnen.*

În *Federațiunea* din 22 apr. 1868:

„Un public ales constatator din baroni, conți, principi."

Românește: compus din. Nemțește: *bestehend aus.*

„Pot spune din funtâna credibilă."

Românește: de la o persoană demnă de crezut, sau din izvor destul de sigur. Nemțește: *aus glaubwürdiger Quelle.* Închipuiți-vă un francez care ar zice: *Je peux affirmer de fontaine croyable.*

Tot *Federațiunea* din 9 mai 1868 spune:

„D. Radich fu încredințat cu prezintarea lor la casa magnaților."

Românește: D. Radich fu însărcinat cu prezentarea. Nemțește: *H. R. wurde betraut mit.*

„Se citește referatul în cauza urcării de plată a domesticilor casei."

Românește se zice sporire de leafă. Numai nemții zic mai bine *Erhöhung des Gehalts*, în loc de *Vergrösserung.* Sunt forme de vorbire consacrate prin uz, pe care nu-i este permis unui autor să le prefacă fără nici o cauză binecuvântată. Ce am zice noi de un neamț care ar traduce cuvântul nostru „nepomenit" cu *unerwähnt*? Nu e vorbă, și *unerwähnt* vrea să zică nepomenit; dar terminul german admis în certe locuțiuni este *unerhört*, și prin urmare nu se poate înlocui cu *unerwähnt.*

„Domesticii casei" este traducerea literală și nechibzuită a germanului *Hausdiener*. Domestic cuprinde deja în sine ideea de casă *(domus)*, așadar domesticii casei nu merge. Servitorii!

În *Albina* din 25 aprilie 1868:

„O foaie nemțească, care stă aproape de minister."

Românește: care este inspirată de minister, nemțește: *dem Ministerium nahe steht.*

În *Federațiunea* din 15 aprilie 1868:

„Lupta va fi cu atât mai crâncenă, deoarece astăzi..."

Românește: cu atât mai crâncenă, cu cât astăzi. Dar nemțește: *der Kampf wird um so hartnäckiger sein, indem* – cu observațiune că și acest *indem* se găsește numai în stilul cel neîngrijit al germanilor din Austria, ale căror jurnale sunt uneori tot așa de rău scrise, în comparare cu cele prusiene, ca jurnalele române austriace în comparare cu cele din România liberă.

Transilvania își începe no. 1 din 1 ianuarie 1868 cu următorul anunț:

„Începem acest No. al *Transilvaniei* cu lucrările adunărei generale din a. 1867 nu numai pentruca aceleaș trebue să se publice ca și până acum, și și pentrucă acea adunare a dat viața acestei foi periodice, pentru care faptă și-a și castigat drept la recunoscința publică.

Red."

Această citațiune ne arată mai întâi abuzul ce se face, nu numai în *Transilvania*, ci în mai toate foile de peste Carpați, cu pronumele *acelaș*. *Acelaș* nu este identic cu *acela* sau *acesta*, ci cuprinde o accentuare specială, o constatare a identității, care nu se află în simplul pronume demonstrativ. Când zic: „În *acea* scrisoare îi descriam călătoria și în *aceeaș* scrisoare i-am cerut etc.", cuvântul *aceeaș* accentuează identitatea între scrisoarea cu descrierea călătoriei și cu cererea. „Apuc-o pe aceeaș cale" nu însemnează în genere: apuc-o pe această cale, ci însemnează „apucă pe o cale pe care a mai apucat cutare, și nu pe alta", va să zică este o accentuare a acelei căi în opoziție cu orcare alta.

Prin urmare, când zice *Transilvania*: „Începem acest No. cu lucrările adunării generale din anul 1867, pentru că *aceleași* trebuie să se publice", aceasta ar presupune, că a fost vorba să se publice alte lucrări, și că în *Transilvania* au să se publice numai aceleași în opoziție cu celelalte. Însă este evident că intenția autorului a fost numai să zică simplu: aceste sau ele, și că *aceleaș* al d-sale este o eroare de germanism. Germanii ar putea zice: *wir beginnen diese Nr. mit den Arbeiten der allg. Versammlung, weil dieselben* etc., cu observațiune că și acest *dieselben* este mai mult stil rău austriac, decât stil bun german, și că românescul „acelaș", chiar în traducere, nu vrea să zică *derselbe*, ci *eben derselbe*.

Să ne fie iertat a releva în treacăt sfârșitul pasagiului citat, cu care începe noua foaie:

„Adunarea a dat viață acestei foi periodice, pentru care faptă și-a câștigat dreptul la recunoștința publică."

Foaia nu a apărut încă bine, este primul număr ce-l cetim, n-am văzut încă dacă va fi bun sau rău și recunoștința publică s-a și câștigat adunării pentru înființarea ei?

Noi am dori să nu slăbim întru nimic încrederea redacțiunii în meritul foii sale, însă trebuie să mărturisim că, dacă *Transilvania* va continua ca până acum, și mai ales cu aceeaș limbă cu care sunt scrise primele 11 numere, dreptul la „recunoștința publică" merită să fie micșorat în mod considerabil.

Pentru a reveni la germanisme, găsim în no. 1 al *Transilvaniei*:

„În legătură cu acest raport și amăsurat paragrafului."

„Amăsurat" este nemțescul *gemäss*, care la noi s-a tradus pe românește cu *conform*. Pentru ce *conform* și nu *amăsurat*? Pentru că *conform* este un cuvânt nou primit de la francezi, pe când *amăsurat* este un cuvânt nou tradus de la germani, și

că nu mai încape îndoială, când este conflict între aceste două popoare, de la care trebuie să primim mai întâi cuvintele.

În no. 2 al aceleiaș *Transilvania*:

„La cetirea lor membrii prorupseră în cele mai entusiastice strigări de «să trăiască», ce păreau că nu mai vor să încete."

„Prorupseră", nemțește *ausbrechen*, românește izbucniră. Și fraza „ce păreau că nu mai vor să încete" este de-a dreptul luată din nemțește: *welche nicht mehr enden zu wollen schienen*, are însă nefericirea de a însemna, în deosebire de înțelesul convențional al frazei germane, că domnii aceia de la adunare aveau cu tot dinadinsul voința hotărâtă de a nu mai înceta cu strigările.

Familia scrie (la pag. 327 a nu știu cărui an, fiindcă lipsește începutul coalei):

„În tragedia *Galilei* a nemuritorului Ponsard vin înainte mai multe observațiuni" etc.

„Vin înainte" este o traducere literală a nemțescului *kommen vor* și însemnează românește: se află.

În acelaș no. (pag. 328):

„Sultanul va fi încortelat la Schönbrunn."

Nemțește *einquartiert*, dar și nemțește este rău.

Aceeaș *Familie*, pag. 328:

„Bărbatul a fost judecat la închisoare."

Ceea ce vrea să zică pe românește: Tribunalul s-a dus la temniță și a judecat pe acuzatul acolo și poate în sentința sa l-a dezvinovățit. Dar intențiunea autorului este de a zice că l-a *condamnat* la închisoare. Germanii zic *zur Kerkerstrafe verurteilt*, și fiindcă *urteilen* se cheamă a judeca, d. colaborator al *Familiei* a crezut că și *verurteilen* va fi tot a judeca. *Geurteilt* sau *verurteilt*, tot *urteilt* este pentru dumnealui.

Pe aceeaș pagină se întitulează o știre în parenteză

„(Și o glumă)".

Și o glumă! Nemțește *auch ein Scherz*.

Într-o pag. 322 a aceleiaș foi citim:

„Eruditul Eliade împreună cu mai vreo câțiva bărbați zeloși."

Acest „mai" este nemțescul *noch: mit noch einigen Männern*.

Într-o pag. 144, ni se spune de o

„tânără engleză avută fără măsură".

Fără măsură? Autorul vrea să zică: peste măsură de avută, nemțește: *unermesslich reich*.

Albina din 17 aprilie 1868 zice:

„Conchizând de la tonul ce-l poartă foile rusești."

O foaie poartă un ton! Nemțește *Ton* sau mai bine *Sprache führen*.

În acelaș număr:

„Onorata d-na Gabriela Ionescu, nepoata d-lui A. Gavra, a păsit în *Bărbierul de Sevila*, reprezentând pe Rozina."

„A păsit" vrea să zică românește: a făcut pași; autorul însă vrea să zică: s-a produs pe scenă. Nemțește *ist aufgetreten*.

Albina din 28 aprilie 1868:

„Am să scriu un ce asemene caracteristic."

Nemțește: *etwas ebenso charakteristisches*.

Gazeta Transilvaniei din 17 aprilie 1868:

„În puterea datoriței noastre purcezătoare din deregătoria archipăstorală, imbăerată cu responsabilitate."

Dorință purcezătoare din deregătorie, îmbăerată cu responsabilitate! Nemțește *hervorgegangen, verknüpft*.

Transilvania își începe no. de la 1 mai cu următoarea traducere:

„*Disce ab hoste*... Învață dela dușmanul."

„Învață de la dușmanul" nu e românește, ci: învață de la dușman, fără articol, fiindcă în limba noastră substantivele după prepoziționi (afară de *cu*) nu se articulează când stau singure. Nemții zic: *lerne vom Feinde*, precum zic: *setze auf den Tisch*, unde noi zicem: pune pe masă, și nu: pune pe masa.

Aceeaș eroare de articulare, într-un exemplu mai tare, este în *Albina* din 18 aprilie 1868:

„Diecesa Dalmației numără 80.000 suflete și din budgetul Statului primește la anul 60.000..."

La anul 60.000? După articularea substantivului s-ar crede că este vorba de 60.000 după sau înainte de Christos. Dar nu! Autorul vrea să zică: pe an 60.000 florini.

Telegraful român din 25 april vorbește de un

„Atac de răpire."

Românește: o prădare. Nemțește: *Raubanfall.*

Tot *Telegraful român* din 21 aprilie 1868 zice, relatând o faptă trecută:

„Spre norocire."

Noi zicem în acest caz, cu o distingere fină, „din norocire", lăsând „spre norocire" pentru tendința în viitor; însă nemții zicând *zum Glück* în amândouă cazurile, se înțelege că trebuie să ne stricăm și noi limba după ei.

Acelaș *Telegraful român* spune într-un anunț ce are bunătate a face *Convorbirilor literare* (no. din 14 martie):

„*Convorbirile literare*, foae din Iași, apar de două ori la lună."

Putem asigura pe d. redactor al *Telegrafului*, că foaia în cestiune, ce e drept, apare în intervale de câte 15 zile, însă nu la lună, ci la soare, publicându-se dimineața.

În *Albina* din 5 mai 1868, într-o corespondență din Brașov, care vorbește de succesul teatrului d-lui Pascali, se zice:

„Publicul român l-a îmbrățișat cu căldură, ocupând toate locurile de șezut, încât acum numai locurile de stat mai sunt libere."

Nemțește: *Sitzplätze* și *Stehplätze*. Însă „locuri de stat" pe românește sunt *places de l'état, Staatsplätze*, nu *Stehplätze*; iar „locurile de șezut" ne cerem voie să nu spunem ce sunt.

Corespondența se termină cu fraza:

„Numai mâne este până poimâne și eaca 3 Mai, memorabila zi de la 1848."

Albina din 12 mai 1868:

„Această odihnă este foarte bătătoare la ochi."

Bătătoare la ochi = *in die Augen fallend, auffallend.*

Adjectivele în *-tor, -toare* se fabrică de confrații noștri de peste Carpați din o sumă de cuvinte, dar mai toate sunt nepotrivite. Forma *tor* e la noi mai mult o formă de substantiv sau de adjectiv substantivat, și nu de adjectiv propriu cu substantivul calificat alăturea, de aceea asemenea încercări au adeseori ceva forțat, siluiesc limba.

Un public *constătător* nu se zice românește; precum asemenea nu se zice ceea ce cetim într-un faimos articol literar din foiletonul *Concordiei* (1866, critica unui almanac):

„Object legător de atențiune."

Nemțește *die Aufmerksamkeit fesselnd.* Noi zicem: legător de cărți (subst.), dar nu legător de atențiune (adject.).

Asemenea exemple de germanisme credem că sunt de natură a deștepta în toți cetitorii o dreaptă neliniște asupra soartei finale a unei limbi astfel maltratate; și acest simțimânt s-ar pronunța încă mult mai tare, dacă toți cetitorii ar fi făcut ceea ce a trebuit să facem noi, dacă ar fi cetit timp de patru luni cu luare-aminte mai toate foile române din Austria. Atunci ar

fi văzut că germanizarea limbei noastre din partea compatrioților de peste Carpați nu este excepție, ci este regulă, și că citațiunile reproduse de noi au fost numai o slabă culegere din o sumă nenumărată de alte exemple de același fel.

De unde să provină acest fapt? din negligența autorilor? sau din un sistem de procedare precugetată? În cazul dintâi lucrul se osândește de la sine, și câteva critice care să dovedească acelor domni că publicul urmărește cu oarecare atențiune stilul d-lor vor putea avea un rezultat bun pentru îndreptare. În cazul al doilea însă întrebarea este mai grea: dacă, în adevăr, jurnaliștii citați vor să-și justifice germanismele, atunci impresia ridiculă ce ne-o produce stilul d-lor nu este îndestul pentru a-i îndrepta, ci noi trebuie să scoatem toată cauza din sfera simțimântului instinctiv despre ceea ce este și ce nu este limbă română, și să o ridicăm la înălțimea unei argumentări teoretice din principii.

Când zice *Telegraful român*, din 14 martie, anul 1868:

„De vom luà acest recurs spre examinare sub cuțit canonic",

pentru ce constituie aceasta o eroare de limbă? Nemții zic: *unter das kritische Messer nehmen*, de ce să nu zicem și noi „a luà sub cuțitul canonic"? Limba noastră este o limbă încă săracă în idei, de abia acum se dezvoltă cu progresul de cultură al întregei societăți; nu este bine să primim expresiile figurate din limba germană sau din alte limbi și să ne înavuțim astfel pe a noastră? și care ar fi cauza legitimă, ce s-ar opune în contra acestei procedări?

Cauza foarte legitimă, care se opune în contra acestei procedări și care nu va ierta niciodată germanismele jurnaliștilor noștri de peste Carpați, ne pare că rezultă din următoarele reflecții:

Orce cuvânt este exprimarea unei noțiuni abstracte prin sonuri articulate. Până când sufletul omului nu s-a înălțat încă la o abstracțiune, până atunci nu are cuvinte, ci numai gesturi sau exclamațiuni nearticulate pentru a-și exprima dorințele și

simțimintele. Când însă în conștiința copilului s-au adunat mai multe imagini despre același fel de obiecte, atunci, prin un proces psihologic cunoscut, se întunecă din aceste imagini tot ce aveau individual și rămâne numai partea lor comună, prin care li se susține unitatea felului, și această restanță este ceea ce se numește noțiunea acelui obiect. De aci se vede că orce noțiune este abstractă și că, prin urmare, nu se poate afla niciodată realizată în lumea sensibilă. Noțiunea *carte*, d.e., nu se află nicăieri în realitate palpabilă, ci numai o carte individuală, care cuprinde o sumă de însușiri sensibile ce au a face cu cartea în genere, adecă cu acea nălucire intelectuală (dacă mi se iartă cuvântul), prin care suntem în stare să recunoaștem orce carte ce ni s-ar mai prezenta de acum înainte ca un obiect de același fel, de care sunt și cărțile văzute până acum. Această abstracțiune generică se sensibilizează și se deosebește de altele prin *cuvânt*, și cuvântul este numai ajutorul fonetic pentru fixarea unei gândiri abstracte.

Însă această abstracțiune a gândirii are grade deosebite, și gradarea se face după cătățimea mai mare sau mai mică de sensibilitate ce se mai păstrează în gândirea noțiunilor. Și ceea ce se întâmplă cu noțiunile comparate întreolaltă se poate întâmpla cu una și aceeaș noțiune, adecă cu unul și același cuvânt, în deosebitele sale întrebuințări. Se poate întâmpla ca, din suma de însușiri a căror gândire se deșteaptă în mintea omului când aude un cuvânt, să fie mai ales una care în cutare legătură cu alte cuvinte să ne pară cea mai importantă. Atunci, dacă această legătură se întâlnește mai des în conștiința omului, dispare încetul cu încetul, însă numai pentru acel raport special, gândirea restului de însușiri sensibile, și rămâne pronunțată în suflet numai însușirea particulară care a motivat raportul. D.e., când zicem noi românii: *fuge mâncând pământul*, din *mâncând* nu ne gândim la toate însușirile sensibile, care altfel se deșteaptă în mintea noastră când îl auzim, nu ne gândim la punerea obiectului pe limbă, la mestecarea lui cu dinții etc.,

ci numai la unul din efectele sensibile ale mâncării, adecă la micșorarea succesivă a obiectului consumat, și ne închipuim că în acelaș mod vizibil se micșorează distanța de pe linia pământului ce o parcurge cineva fugind. Aceasta este doar o nouă abstracțiune chiar în sfera noțiunii *a mânca*.

Precum însă se cere ca un copil, pentru a avea noțiunea unui obiect și nu numai reproducerea imaginei lui individuale, să fi văzut acest obiect de mai multe ori și în mai multe exemplare, altfel contopirea psihologică a calităților individuale și răsărirea celei esențiale nu se întâmplă, asemenea pentru cazul deosebitelor abstracțiuni în gândirea aceluiaș cuvânt este neapărat necesar ca acel cuvânt să se fi aflat adeseori în aceeaș legătură cu celelalte cuvinte, în privința cărora nu i se cere decât una anume din însușirile sale sensibile. Numai atunci locuțiunea devine, cum se zice, convențională, adică și-a șters în imaginațiunea noastră toată sensibilitatea afară de acea mică parte, care îi susține raportul cu celelalte cuvinte din locuțiune. O asemenea evaporare a sensibilității este așadar rezultatul unui fel de educații intelectuale anterioare, este un fapt psihologic, care se află identic numai în acele conștiințe în care s-a produs mai înainte, prin uzul zilnic, un grad egal de abstracțiune. Acum vom înțelege cauza pentru care este cu neputință de a transplanta idiotismele unei limbi în altă limbă, prin traducere literală a cuvintelor. Căci în ceailaltă limbă, unde acea legătură de cuvinte nu s-a produs de la început și nu s-a lățit prin uz convențional până la ștergerea unei mari părți a sensibilității, fiecare cuvânt deșteaptă în conștiința celui ce-l aude întreaga masă de însușiri sensibile ale lui, și în această masă spiritul se confundă și nu găsește îndată și adese nu găsește niciodată anume acea însușire care a justificat și care susține raportul.

Pentru a ne convinge de aceasta, să revenim la exemplul nostru de mai sus și să încercăm a-l traduce literal în alte limbi: fuge mâncând pământul, franțuzește *il fuit en mangeant la terre,* nemțește *er flieht indem er die Erde isst.* Cine cunoaște

aceste două limbi simte îndată că traducerile sunt imposibile, și cauza este că francezii și nemții, cari nu și-au micșorat prin uz convențional sensibilitatea acelor noțiuni, se gândesc la întreaga imagine a cuvântului *mâncare* și mai întâi la mestecarea în gură, și nu numai la acea parte care a motivat idiotismul român, adică la dispărerea obiectului consumat. Prin urmare, fraza astfel tradusă, pe lângă greșeala de a fi ridiculă, mai are și greșeala mult mai mare de a rămânea cu totul neînțeleasă.

Nu avem să cercetăm aci cum se produc asemenea raporturi de idiotisme; dacă este maniera înnăscută a unui popor, sau influența climatică, sau invențiunea unui cap genial, a cărui expresiune nouă să se fi lățit îndată și să fi devenit proprietate comună a poporului, sau mai bine toate aceste împreună, care dau prima naștere idiotismelor. Ceea ce e sigur este că întrebuințarea unui idiotism presupune deja formată acea dispoziție a conștiinței intelectuale într-un popor, care să admită cuvântul locuțiunii numai în partea trebuincioasă a sensibilității sale și nu în celelalte. Fără această conformare anterioară a spiritelor, idiotismul este cu neputință și traducerea lui literală dintr-o limbă în alta este cea mai mare eroare ce se poate comite în contra limbei și în contra spiritului unei națiuni.

Pentru a aduce acum toată explicarea precedentă la o formulă mai precisă, vom zice că un popor are un idiotism de câte ori la un cuvânt împreunat cu altele nu gândește toată sensibilitatea lui, ci numai o parte mică prin care se află în legătură cu celelalte cuvinte din locuțiune; sau altfel zicând: idiotismul este o abstracțiune convențională. Prin urmare, înțelegerea lui atârnă de la o educațiune prealabilă și comună a inteligenței, care să fixeze în mod identic pentru toți gradul abstracțiunii, fără de care compunerea cuvintelor din locuțiune nu are înțeles. Toate erorile limbistice (nu gramaticale) în traducere provin dar din nepotrivirea cantității de sensibilitate ce la auzirea aceluiaș cuvânt se deșteaptă în conștiința a două popoare diferite,

sau cu o expresiune tehnică: din incongruența sferelor cuvântului original și a celui tradus.

Nemții pot zice, d.e., în frază convențională: *die Herren liessen die Köpfe wie begossen hängen*, dar noi nu putem traduce, cum face foaia *Albina* din 28 aprilie 1868:

„Domnii cei ce așteptau spectacole plecară capetele ca vărsați cu apă rece",

fiindcă în această locuțiune neobișnuită noi ne gândim la toată acțiunea sensibilă a vărsării cu apă, și nu la efectul mai mult moral ce-l are în vedere fraza germană. Cuvântul nostru convențional este *plouat*, care, din contră, în traducerea literală de *beregnet* ar produce la germani o impresie falsă.

Din aceeași cauză *Telegraful* din 21 aprilie 1868 face un germanism inadmisibil când zice:

„Baronul B. se ridică din postul său de Ambasador din Paris."

Noi, la aceste cuvinte, vedem trupul domnului B. ridicându-se de pe scaun, pe când nemții, când zic *Baron B. wurde seiner Stelle enthoben*, nu înțeleg decât o depărtare mai ideală de la funcțiune.

Asemenea și următoarele germanisme:

În *Albina* din 17 aprilie 1868:

„Comandantul Napier a devins pe Teodor regele Abisinilor în față de Magdala."

„În față de Magdala" nu e românește, ci trebuie să se zică: înaintea orașului Magdala. Nemțește: *im Angesichte von Magdala.*

În *Foaia Societății* din Bucovina (p. 120 din anul 1867, nefiindu-ne la îndemână numerii apăruți în 1868):

„Teologul începător se va introduce într-un mod amăsurat în câmpia științelor teologice."

Nemțește: *wird in angemessener Weise in das Feld der theol. Wissenschaften eingeführt.*

La pag. 2 din același an:

„Vom înșira aici oarecare idei bătătoare în această direcțiune."

Nemțește: *diese Richtung einschlagend.*

La pag. 100:

„Având Românii un stat consolidat, adevărata lor misiune *zace* în cultul științelor și al artelor."

Nemțește: *ihr wahrer Beruf liegt in der Pflege der Wissenschaften und Künste.*

Federațiunea din 2 iunie 1868, în critica ce face d. A. Densușianu asupra unei cărți publicate de noi, zice:

„Asupra confusiunei ideilor despre deosebitele specie de poezie cari d. critic nu le ia în considerațiune, fără voește a le trage toate pe un calapod, vom reveni mai în jos."

Nemțește: *über einen Leisten ziehen* sau *schlagen.*

Și așa mai departe.

Pentru a varia lectura acestor citațiuni, vom arăta acum un alt fel de germanisme introdus în foile române din Austria: germanismele mai fine în reproducerea idealismelor nemțești. Aceste idealisme se potrivesc cu gradul cel înaintat, până la care este în stare a se înălța conștiința poporului german în abstracțiunile sale, și, într-adevăr, nu este popor modern care să aibă atâtea idei abstracte și, prin urmare, atâtea cuvinte abstracte câte le au germanii. Cauza trebuie să fie o predispoziție naturală. În proporția în care un popor este mai puțin impresionabil prin sensuri decât altul, în acea proporție el va fi mai aplecat spre abstracțiunile științei, pe când celălalt va fi mai atras spre sensualitatea artelor. Cercetările cele mai înalte de filosofie abstractă sunt fapta națională a spiritului german și englez, precum reprezentarea cea mai perfectă a frumosului în pictură este fapta naționalității italiene și spaniole, și cea mai mare claritate a formei și a stilului, fapta francezilor, și

niciodată la italieni și la francezi nu se va putea naturaliza filozofia lui Hegel, precum niciodată germanii nu au produs coloratura vie a picturei italiene, aceste osebiri fiind efectul unei predispoziții înnăscute.

Limba este o reproducere credincioasă a acestei deosebiri. În vocabularul francez, italian, român sunt un șir de cuvinte a căror sensualitate oarecum pipăită nu-și află echivalent în nici un cuvânt german; și viceversa, sunt în limba germană cuvinte, mai ales noțiunile compuse, a căror abstracțiune este cu neputință de reprodus în limbele romane. Orce încercare de a confunda aceste margini de abstracțiune produce o falsificare a geniului propriu al națiunii și rămâne neînțeleasă pentru marea majoritate a poporului, prin urmare este osândită în fapt. Dar nici în teorie nu se poate justifica: fiindcă nu ar fi drept să zicem că limba germană este preferabilă celei franceze sau viceversa. Francezii, cu plasticitatea lor, sunt incapabili de ultimile abstracțiuni ale filozofiei germane, dar au în limbă o calitate tot așa de prețioasă: limpezimea practică, pe când limbei germane în noțiunile ei cele mai eterizate îi lipsește tocmai controlul experienței sensibile și, prin urmare, siguranța adevărului. Filozofia lui Fichte este imposibilă în limba franceză, și – să o mărturisim cu sinceritate – francezii nu pierd prea mult prin aceasta.

Așadar, noi nu suntem și nu putem fi chemați a introduce în spiritul român toate finețele idealismului terminologiei germane, și orce cuvânt german care trece peste nivelul mai coborât al abstracțiunii române trebuie să fie redus la acest nivel, chiar cu pierderea unui grad din idealitatea sa: idealitatea pierdută i se compensează prin mai marea lămurire și simplicitate ce dobândește:

De exemplu: adjectivele din *Foaia Societății* bucovinene (pag. 215 din 1867):

„Noi românii voim o viață națională conștiută și scopositǎ"

ne par greșite în românește. Nemții zic cu deplină claritate *zweckbewusstes Leben*, dar pentru noi „viața conștiută și scopositǎ" este o abstracțiune fără înțeles. Noi nu putem zice decât „o viață națională care să-și cunoască scopul".

Din aceeaș cauză

„Cultura specială de chemare"

ne pare un germanism *(Spezielle Berufsbildung)*.

Și propoziția cu care își începe *Foaia Societății* anul 1867:

„Omul inteligințe, care a devenit la cunoștința conștiută, că are" etc.

este un germanism neînțeles pentru români. Noi am zice: Omul, care începe să simță sau să știe că are etc., dar niciodată: care a devenit la cunoștința conștiută. (Nemț. *bewusstes Erkennen.*)

Ne mărginim la exemplele citate și terminăm aceste observări asupra germanismelor, provocând juna generație de autori români din Austria să părăsească direcția urmată până acum de jurnalele lor. În mijlocul luptelor de naționalitate, ce în imperiul austriac se agită mai mult decât orunde, și în lipsa de o literatură română destul de bogată, compatrioții noștri de peste Carpați au îndoita datorie de a păstra cu scumpătate spiritul deosebit al limbei materne și de a nu-l falsifica prin elemente străine. Căci o cauză națională apărată cu o limbă stricată este pe câmpul literar o cauză pierdută și, desigur, cu „organe corporale", cu „muzică de pisici", cu „legători de atențiune", cu „cuțite canonice" nu vom putea întări împotrivirea patriotică în contra germanizării și a maghiarizării din Austria.

II

O altă grupare de greșeli caracteristice în numitele jurnale se deosebește prin disproporția între iuțeala gândirii și forma prin care se exprimă, atât în construcțiunea frazei cât și în întrebuințarea cuvintelor. Fraza nefiind decât exprimarea unei

idei, înțelesul și puterea fiecărui cuvânt din ea se îndreptează numai după cuprinsul tutulor noțiunilor din gândire. Stilul prozaic este bun când între cugetare și propoziție este cel mai strâns raport de congruență: stilul devine greoi când numărul de cuvinte întrebuințat este prea mare pentru ideea ce au să exprime; stilul este exagerat când înțelesul sau intensitatea cuvintelor izolate covârșește intensitatea gândirii ce vor să o exprime în împreunarea lor, stilul este prea restrâns – dar de acest extrem nu e de trebuință să ne ocupăm, căci în scrierile române de până acum nu credem că se va constata vreundeva o prea mare îmbelșugare de idei în comparare cu cuvintele întrebuințate.

Ce e drept, întrebarea pusă în acest fel se apropie prea mult de ultimele margini ale unei critice îngăduite. Căci, în fine, stilul greoi provine din înțelegerea grea a celui ce scrie, și cine face vorbe multe la idei puține are o cauză foarte firească pentru aceasta. Însă din parte-ne ar fi o lipsă de rezervă neiertată când am numi această cauză cu adevăratul ei cuvânt și când am aplica epitetul respectiv la majoritatea jurnaliștilor noștri. Aceasta nici nu ne este intenția.

Noi venim, din contră, a apăra inteligența colegilor de peste Carpați în contra propriului stil al d-lor, care o ascunde întrucâtva, și ne vom încerca să arătăm că este numai o rea deprindere în forma dinafară, și nu un defect al cugetării, care îi face să-și întunece ideile prin introducerea unor cuvinte pe cât logicește de prisos, pe atât urâte la auz.

După cât am putut constata, cele mai obișnuite din cuvintele care îngreuiază stilul compatrioților noștri din Austria sunt pronumele *acela* în toate genurile și cazurile lui și conjuncțiunea *că* și *cumcă*. Exemplele următoare pentru această eroare stilistică probează întinderea răului și trebuința de a-l stavili odată.

Începem citațiunile cu un pasagiu care are meritul de a fi în felul său un model foarte lămurit:

Transilvania din 15 fevruarie 1868 scrie (pag. 74 și 75):

„Comitetul cu privire la opul d. I. Chițu decide, că acela să se retrimită domnului auctor pe lângă observațiunile făcute la acelaș din partea Comisiunii esaminatoare, compusă din unii membri ai Comitetului, cu acea indigetare, că numitul domn folosindu-se de acele observațiuni, să-și prelucre opul în acel sens, și retrimițându-l la Comitet, acesta apoi îl va recomanda adunării generale."

Se poate o propoziție mai grea la înțeles și mai urâtă la auz? și aceasta numai din cauza pronumelor nesfârșite *acela, acelaș, acea, acele, acel, acesta*, a căror întrebuințare, în cazul de față, este cu atât mai inexplicabilă cu cât din nici un punct de vedere nu erau necesare, fiindcă fraza întreagă ar deveni mai simplă, mai clară și mai plăcută la auz înlăturând acele demonstrative. Pronumele demonstrative se pun pentru a îndrepta atențiunea în cazurile unde altfel ar rămânea nefixată asupra cuvântului important. Dar unde direcția este de la sine indicată prin celelalte cuvinte, îndreptările nu pot produce decât confuzie. Proverbul german: Sunt atâți arbori, încât nu mai vezi pădurea.

Cele zise se vor ilustra și mai mult prin următoarele citațiuni:

Telegraful român din 25 apr. 1868:

„O cestiune nouă se vede pe orizontul politic, și aceea este ceea a fortăreței Mainz."

După logică și eufonie: O cestiune nouă se vede pe orizontul politic, aceea a fortăreței Mainz.

Albina din 18 aprilie 1868:

„Dr. Maniu e de părerea aceea, că emendamentul acesta e numai" etc.

Mai românește: D. Maniu e de părere că acest amandament etc.

Transilvania, no. 1:

„Avem a înregistra împrejurarea cumcă d. Eötvös" etc.

A înregistra împrejurarea cumcă...!
Telegraful din 14 martie 1868:

„De aci urmează și aceea că învățătura..."

Adecă: de aci mai urmează că învățătura.
Federațiunea din 15 aprilie 1878:

„Ne dăm un cont destul de chiar despre aceea, că ce va să zică când poporul francez este nemulțămit."

Mai simplu: despre ce va să zică etc.
Telegraful din 25 aprilie:

„Cugetând acum puțin asupra lucrului, apoi venim la convingere..."

„Apoi" e cam târziu; dacă se poate: îndată, și atunci nu se exprimă aparte, ci se zice: cugetând asupra lucrului, venim la convingere. Numai în stilul epistolarielor din Germania secolului 18 se mai află construcțiuni cu *sintemal und alldieweil wir über die Sache nachdenken, alsdann gelangen wir zu der Ueberzeugung.*
Transilvania din 1 mai 1868:

„D. Vice-președinte a primit de la Excelența Sa d. Președinte o scrisoare a d-lui secretar privitoare la redigerea foii, cu acea însărcinare, ca aceea să se propună comitetului."

Tot *Transilvania* din 10 ianuarie:

„Propunerea însă cade prin acea declarațiune a d-lui Chifa, că comisiunea respectivă încă nu și-a încheiat lucrările."

Familia, pag. 143:

„R. C., acesta e numele unui nebunatic din Viena, a fost fiul unui teatralist excelinte și a avut acea idee fipsă, că el e adunător de tesaure."

Românește fără *acea* și fără *el*: a avut ideea fixă că e adunător de tesaure.
Tot *Familia*, la pag. 144:

„Vă rugăm să ne înștiințați încă o dată, că cum să strămutăm adresa."

Că cum să strămutăm o adresă!
Albina din 17 aprilie 1868:

„A. Csaky interpelează pe ministrul de interne, că pe care lege s'a bazat..."

Că pe care!
Telegraful român din14 martie 1868:

„După aceasta Parohul gr. or. din Romos Vasiliu Basaraba adause din parte-și cam următoarele:
Ilustrisime domnule Comis-locuțiitor!
Cu acela simț de respect îmi iau îndrăznire a face cunoscut, precum că și eu fiind ales ca deputat din Sc. Orestei spre a veni și a gratulà Ilustrății Voastre, pe lângă aceea că'ți poftim să trăești la mulți ani, îndrăznesc a'ți face cunoscut și aceea că înțelegând parochii noștri de legea gr. reser. din Sc. Orașției că sunt ales a'ți gratulà, m'au rugat, ca în numele d-lor se descoper Il. Voastre și acea dureroasă împrejurare" etc.

După asemenea citări de stil îngreuiat, face o impresie îndoit de neplăcută în scrierile acestor jurnaliști exagerarea cuvintelor întrebuințate pentru a exprima lucruri simple de natura lor. Dar se vede că și aci, ca în toate lucrurile, un extrem greșit naște greșeala celuilalt extrem și mintea autorului, întârziată prea mult prin cuvintele sale cele de prisos, caută a-și răzbuna prin zborul fără de veste spre o idee nepotrivită în exagerarea ei.

De exemplu, un corespondent al *Albinei* (de la 12 mai 1868) vrea să scrie ceva despre o societate de cetire ce s-a înființat în Beiuș, și se exprimă așa:

„Mult onorații patroni ai societății noastre de lectură (din Beiuș) doresc poate ferbinte unele înștiințări despre starea acelei Societăți."

Dacă inimele patronilor de la Beiuș fierb numai la dorul de o înștiințare despre starea societății de lectură, în ce stare de temperatură se vor afla la întrebări mai importante? Nouă ne e teamă că celui ce fierbe la lucruri așa de mici nu-i mai rămâne la lucruri mai mari decât să se evaporeze cu totul.

Când asemenea exagerări în expresiune ar fi izolate, nici nu ar merita vreo relevare critică. Dar o repetim: numărul lor este așa de mare, încât au stricat stilul jurnalelor române, atât a celor austriace, cât și a celor din România, și ce este mai rău: cu cât lucrarea cere un stil mai simplu și mai rece, cu atât acele *salto mortale* de vocabular sunt mai dese.

Se poate, de exemplu, închipui o scriere mai stâmpărată și mai diplomatică decât protocolul unei ședințe? sau o dare de seamă pentru intrarea banilor de subscripțiune etc.? Ei bine, tocmai asemenea prilejuri le caută jurnaliștii pentru a-și colora limbagiul cu expresiunile cele mai vii.

Transilvania (1 fevruarie 1868), continuând publicarea protocolului adunării de la Cluj din anul trecut, zice într-un loc:

„Adunarea primește ambele aceste propuneri între cele mai sincere și însuflețite aclamațiuni; și când vine a'și descoperi aci votul său de mulțumită profundă tuturor locuitorilor români de Clușiu, precum și d-lor diletanți, ce luară parte în concert: cu bucurie răpesc ocaziunea a însemna pe aceste pagine mai vârtos două nume, numele grațioaselor domnișoare *Aurelia Popu* și *Isabela Vasiciu*, dintre care una mai întâi ne încântă prin jocul său pre forte-pian, executat cu desteritatea unei artiste, ear cealaltă ne fermecă prin frumusețea melodielor“ etc.

În *Federațiunea* din 9 mai 1868 se vorbește de o altă societate de lectură, în care se propune a se lua nu știm ce măsură secundară,

„propunere pe lângă care se alipiră cu înfocare inimile membrilor“.

Transilvania, într-un prea faimos discurs asupra literaturei române și *lipsa unei istorii critice a literaturei române*, zice într-altele (numărul din 15 fevruarie 1868):

„Din aceste înșirate până aci, deși numai pe scurt și așa zicând ca prin treacăt, v'ați putut convinge, Domnilor! că avem și noi literatură și încă ce literatură! Însemnată prin anticitatea sa, remarcabilă prin estensimea sa și demnă de considerat prin prestanța sa!

Ce nu avem, ce ne lipsește dar?

Nu avem, ne lipsește, domnilor, un *panteon*, unde *atleții* adormiți ai literaturei noastre să-și afle recunoștința și remunerarea meritată, și lângă tipurile lor să vedem strălucind acolo icoanele atleților, cari sunt în viață și lucră încă, ca văzând exemplele lor mărețe, să învățăm“ etc.

În acelaș discurs aflăm fraza:

„Să punem o sărutare fierbinte și pe modesta cruce a poetului *Ioan Văcărescu*. El a cântat amoarea, poharul, primăvara, gloriile pierdute. Și când cântă naționalizmul, părea că auzi umbra plângândă a lui Ștefan pe ruinele mucezite ale patriei căzute“.

Miraculoase exemple de astă manie a exagerării se află în scrierile beletristice, în *Familia*, în novela d-lui Marinescu, *Petru Rareș*, în almanahul de la Oradea-Mare, *Fenice* etc. În acest din urmă, dacă ne aducem bine aminte, se povestește iarăș pe lung și pe larg istoria propriei sale înființări, și se spune, între altele, că „cestiunea vitală a almanahului flăcără necontenit pe buzele conducătorului“ etc., etc.

În chiar interesul jurnaliștilor români din Austro-Ungaria noi nu putem decât să ne exprimăm părerea de rău la aflarea unor asemenea abateri stilistice. Căci din cauza lor foile de peste Carpați nu vor putea pătrunde niciodată în masa poporului și nu vor avea, prin urmare, nici o înrâurire asupra societății române. În starea de față a culturei noastre este încă o cestiune controversată, dacă prin literatură îndeobște, fie cea mai bine scrisă, putem produce cu oarecare siguranță o

deșteptare a simțului de viață în poporul român. Dar ceea ce e sigur și mai presus de controversă este că niște scrieri pline de germanisme, de exagerări și de confuzii stilistice, ca cele arătate, nu pot avea nici cel mai mic rezultat pozitiv asupra națiunii noastre. Și aceasta este o daună cu atât mai mare cu cât de altminteri jurnalele române din Austria se deosebesc prin silința neobosită, prin regula și consecința cu care își urmează fiecare direcția sa politică.

III

Ne rămâne a vorbi, în fine, despre ceea ce am numit *falsa originalitate* în limba jurnalelor române austriace. Cu această numire am voit să calificăm atât introducerea de prisos a cuvintelor nouă acolo unde avem alte cuvinte vechi cu același înțeles, cât și întrebuințarea nemotivată de cuvinte vechi pentru alt înțeles decât cel obișnuit. Prin urmare, nu orce introducere de cuvinte nouă și orce aplicare de cuvinte vechi la înțelesuri nouă constituie o originalitate falsă, ci eroarea se comite numai acolo unde introducerea este de prisos și aplicarea falsă. În cazurile din urmă însă ne credem cu atât mai mult datori a combate o asemenea tendență spre inventiuni nouă cu cât fenomenul ei nu este izolat, ci stă în raport cu un șir de alte procedări analoage în literatura noastră. Aceeași originalitate falsă a autorilor și aceeași tendență de a schimba toate o întâlnim și în sfera gramaticală și pe tărâmul discuțiunilor ortografice.

Greșala fundamentală în toate aceste provine din necunoașterea valorii proprii ce o are limba unui popor. Limba în orce manifestare a ei, în gramatică ca și în expresiuni și idiotisme, este un product necesar și instinctiv al națiunii, și individul nu o poate niciodată modifica după rațiunea sa izolată. Fără îndoială, limba nu există decât în rațiunile indivizilor și toată viața îi este atârnată de cugetarea și reproducerea în mințile generațiunii prezente și a celor viitoare. Însă această viață

în esență nu este reflexivă, ci instinctivă, și se produce în majoritate cu forța fatală a legilor naturale, și nu după arbitriul reflecțiunii individului. De aceea, limbile s-au înavuțit și se înavuțesc totdeauna prin scrierile poeților geniali, cari, fără a se gândi la teoriile limbistice, se exprimă după simțimântul ce-l au despre ceea ce este potrivit cu limba lor; dar nu se înavuțesc niciodată prin filologi, prin membri de societăți academice etc., al căror studiu reflexiv îi face capabili de a afla legile ascunse ale simțimântului după care poporul cu poeții săi și-a creat și-și mărește limba, dar îi face totdeodată prin chiar faptul acestei reflecțiuni incapabili de a o forma și reforma din nou.

Singurul rol ce scriitorii reflexivi, filologii mai întâi, dar apoi și ceilalți prozaiști ai științei îl pot avea în privința limbei lor materne este de a i se supune fără împotrivire, de a o recunoaște ca autoritate legală a naturei proprie a poporului lor. În această privință ei se află în poziținea oamenilor de știință fizică, a căror chemare este de a descrie fenomenele și de a le explica, constatându-le legea după care se conduc, iar nu de a face hipoteze despre ceea ce ar fi trebuit să fie acele fenomene. Ce am zice de un astronom care, în loc să ne explice legea lui Jupiter, ne-ar spune că Jupiter, după calculul lui, s-ar cuveni să se miște mai bine între Mercur și Venus decât între Mars și Saturn?

Tot așa de nepotrivită ne pare procedarea filologului care ar voi să ne silească astăzi să zicem *ursili* în loc de *urșii*, sau *ul Domn* în loc de *Domnul*, sau *meniciune* în loc de *menire*, motivând asemenea schimbare prin faptul că așa i se pare lui mai rațional.

Singura rațiune de îngăduit în această materie este uzul poporului, care face lege și care își are totdeauna cauza lui binecuvântată și mai profundă decât rațiunile filologilor. Astfel, scrierile care se încearcă a silui o limbă, precum sunt, de exemplu, la noi *Tentamen criticum* al lui A.T. Laurianu, *Gramatica* d-lui Cipariu, *Dicționarul academic* Laurianu-Massimu, nu merită să fie calificate decât de curiozități literare, fără valoare

practică în ceea ce privește direcția lor originală la formarea limbei.

Între forma limbistică ce unui individ îi pare mai rațională și între forma obișnuită în dialectul cel cult al poporului nu este iertată nici măcar șovăirea. Forma individuală trebuiește înlăturată și uzul trebuiește primit ca lege superioară.

Este de cea mai mare importanță pentru direcția sănătoasă a unei literaturi de a se pătrunde de acest adevăr. Căci în opoziția dintre formele gramaticale sau expresiile limbistice originale primite de un număr mărginit de autori și dintre formele și expresiile obișnuite în dialectul cult al poporului, limba poporului rămâne totdeauna deasupra, și nu este exemplu în istorie ca vreodată să se fi întâmplat altfel. Rezultatul necesar este, dar, că o literatură scrisă în asemenea mod rămâne înapoi și se perde pentru popor, și că acesta își continuă calea sa fără a se putea lumina de învățătura altmintrelea poate folositoare a literaților săi.

Când astfel de originalități se produc în scrieri ca cele citate ale d-lor Laurian și Cipariu, eroarea, deși nu rămâne mai puțin eroare, arată totuș studiul răbdător și consecuent din care a izvorât și, scuzând prin aceasta pe autorii săi, poate produce prin luminarea altor întrebări de-alăturea oarecare folos.

Dar când se vede mania originalităților din partea multor autori ai noștri, care poate niciodată nu au gândit cu seriozitate asupra inovațiunilor ce le încearcă, ci le introduc numai din deprinderea necoaptă de a face altfel decât cum face toată lumea, atunci arma adevărată ce li se cuvine nu este cercetarea serioasă, ci persiflarea satirică, precum a încercat-o domnul Alecsandri, și locul propriu pentru ilustrarea acelor elucubrațiuni originale ar fi scena comică sau jurnalele de felul *Ghimpelui* și al *Nichipercei*.

Câteva exemple vor arăta că această judecată nu este prea aspră.

„Junele poet de peste Carpați, d. J. C. Fundescu, autorul frumoasei poezii *Florica*, publicată într-unul din numerii trecuți ai foii noastre, reintornând din străinătate petrecu o zi în jurul nostru și avu frăgezimea de a ne promite conlucrarea sa."

Așa cetim într-o pagină 411 a *Familiei*.

Lăsând la o parte imaginea petrecerii domnului Fundescu în *jurul* colaboratorilor *Familiei*, ne întrebăm numai ce însemnează „frăgezimea unui poet de a promite o lucrare"? Adjectivul *fraged* prin uz convențional se poate aplica și în înțeles mai ideal. Dar substantivul *frăgezime* aplicat în sfera ideală își aduce cu sine tot parfumul meseriei de la care este împrumutat și dă frazei întregi un aer de măcelărie.

Și apoi ce construcțiune este aceea a verbului *reintornare*! „D. Fundescu reintornând din străinătate"? Reintornând pe cine? Pe sine însuș? Atunci românește se zice *reîntornându-se*, cu construcțiunea reflexivă.

Asemenea pe o pagină 144 a aceluiaș jurnal se zice:

„Forcade *reintorcând* din Veneția a nebunit."

Românește: reîntorcându-se.

Nu cumva *Familia* are dorința originală de a stârpi verbii reflexivi din limba română?

Pentru a ne despăgubi, *Federațiunea* din 9 mai anul 1868 introduce un reflexiv acolo unde nu trebuie să fie:

„Oare putem noi să *ne* uităm *de* acele zile?"

Românește *uităm ceva* și *ne uităm la ceva*, dar nu *ne uităm de ceva*.

În acelaș număr vorbește *Federațiunea* de un

„document de concesiune *referitoriu* la calea ferată dela Oradea-Mare".

Noi am apucat odată a zice *relativ*, precum zic toate limbele romanice. Pentru ce să inventăm cuvântul *referitoriu*? și,

nota-bene, când *document referitoriu* este un nonsens? Un om poate fi referitoriu – formă activă, dar un document este numai relativ – formă pasivă.

Însă dacă originalitatea a născocit forma de *referitor* în loc de *relativ*, o compensează prin o întoarcere inversă a altei expresii obișnuite. După ce toți ne-am obișnuit să zicem *o ofertă de bani*, aflăm în *Albina* din 12 mai:

„Consemnarea bunevoitoarelor *oblate* în favoarea Alumneului roman."

Și expresia *bunevoitoare* este falsă. Noi zicem *bunăvoință*, însă zicem *binevoitor, binevoiește*. Cu drept cuvânt; căci substantivul se califică prin adjectiv, dar adjectivul și verbul se califică prin adverb.

Prin urmare, *oblata bunăvoitoare* este o eroare atât în contra obiceiului cât și a gramaticei. Dar, ce e drept – e originală!

Verbul *ferre* mai are și altele de suferit în jurnalele austriace. În no. 1 al *Transilvaniei* cetim despre

„Referata d-lui secretar",

unde obiceiul întrebuințează forma pasivă *relațiunea* sau, când aceasta e ambiguă, *raportul. Referata* are pentru noi un aer desprețuitor. *Transilvania* nu fuge de cuvântul *raport*, căci îl vedem întrebuințat în același număr mai la vale; însă această concesiune la uzul comun ne-o răscumpără și aci prin adjectivele baroce cu care își însoțește substantivul:

„un raport *informativ* și *opinativ*".

În *Federațiunea* din 9 mai cetim trei expresii stranie de același fel:

„Protocolul ședinței trecute se *străpune* casei deputaților"

și apoi

„Moțiunea să se *transpună* la Ministeriu",

și, în fine,

„Se decide *îndrumarea* epistolelor la comisia de zece inși".

Nu cunoaștem ce păcate are verbul *a trimite* de se ferește d. colaborator al *Federațiunii* cu atâta stăruință de el și-l înlocuiește cu expresii care de care mai extraordinare? Ce e drept, după mulțimea sinonimelor se judecă bogăția unei limbi și gradul de fineță al deosebirilor intelectuale într-o națiune. Dar aceasta este un fapt care se află sau nu se află în masa poporului, și dacă nu se află, nu se poate crea în mod artificial de fiecine. Este o procedare nevrednică și neadevărată, când își dă cineva aerul de a avea mai mult decât are. Deosebiri fine ale noțiunilor, care trec peste sfera uzului primit în popor, sunt iertate numai în tractate științifice, și atunci întrebarea încetează de a fi limbistică, căci pentru cuvântul cel nou se dă o definițiune proprie a lui și, prin urmare, s-ar putea numi tot așa de bine X sau Z.

În același număr

„În fiecare ședință ne surprind șese *până în zece* membri cu opuri frumoase originarie, cu poezioare mândre și cu traduceri bune."

Noi zicem: șease până *la zece* membri, dar nu *până în*.

„S-a deșermurit",

cu înțeles de: s-a hotărât, pe când înțelesul propriu al cuvântului *deșermurit* ar fi mai curând *s-a mărginit, s-a îngrădit*.

„Numărul din *Musa română* a eșit și suntem foarte îndestuliți."

Limba de rând zice mult mai bine *mulțumiți; îndestuliți* este un compliment îndoios pentru numărul 1 al acelei muze române.

Într-o *conversare cu cetitoarele*, în *Familia*, se zice:

„De aceea vă spun din capul locului, să nu vă mirați, de cumva veți căscà prea des cetind aceste orduri."

Ordurile *Familiei* însemnează rânduri.
Telegraful din 25 aprilie vorbește de

„Mișcămintele politice",

adică mișcările.

„Parte integritoare",

expresia consacrată din franțuzește este *parte integrantă*.

Când ar zice *Telegraful: intregitoare*, ai crede cel puțin că vrea să romanizeze forma; dar *integritoare* nu are nici un motiv binecuvântat. După aceeaș analogie am trebui să zicem *delict flagrator* în loc de *flagrant*. Tot așa aflăm mai jos

„Putere impunătoriă",

în loc de impozantă. Dar apoi și

„Prusia reprezintantă a întregului."

Va să zică nu este antipatia în contra formei *ant*, ci numai tendența de a vorbi altfel de cum vorbesc ceilalți.

Foaia Societății din Bucovina vorbește de

„tineri capaci".

O farfurie poate fi *capace*, un tânăr este *capabil*.
În *Albina* din 15 aprilie:

„A dăruit două stele de metal pentru *instinctul* emulațiunei (la școlari)",

adică pentru instigarea.

„Steagul s-a *binezis*",

adică s-a binecuvântat.

Transilvania din 1 mai:

„Comitetul fù așa zicând improvizat cu punctele dechiarațiunei d-lui secretar, neavând comitetul timp a cugetà cu seriozitatea cerută asupra acelora."

Comitetul improvizat cu puncte însemnează că punctele s-au proclamat în pripă membri ai comitetului.

Înțelesul însă este: Comitetul fu surprins prin.

Transilvania în no. 1 din 1 februarie:

„Domnul I. R. *pledează pre lângă* propunerea d-lui dr."

A pleda pe lângă o propunere!

„Aceia, cari se cuprind cu asemenea lucrări",

adică se ocupă de.

„D. B. ia cuvântul și între atențiunea generală aduce la cunoștința adunărei."

Între atențiune?

„Se rapoartă și despre fondul destinat pentru *eternizarea* memoriei laureatului poet Andrei Mureșanu."

Aci originalitatea este de scuzat. Limba română, cu bunul-simț profan ce o caracterizează, nu ar fi aflat niciodată în vocabularul ei cel de rând un cuvânt vrednic de a exprima o idee așa de încântătoare în originalitatea ei! Ce simptom admirabil al timpului! Fonduri pentru eternizarea memorielor! Imortalitate după măsuri și greutăți!

„Membrii asociațiunei se adunară împreună cu un număr respectat de oaspeți."

Număr respectat? Poate respectabil.
Telegraful din 14 martie:

„Treaba *cestiunată* nu se va decide."

Adică treaba în cestiune. Ce înțeles poate avea *treaba cestiunată?*

Multă supărare face acelor jurnaliști și cuvântul *francez*. *Francez* e un cuvânt bun românesc, obișnuit de mult timp în România liberă, format după analogia curată a limbei noastre,

Genova – genovez, Holanda – holandez etc. Dar aceasta nu-l apără de respingerea confraților de peste Carpați, cari caută care de care numiri mai originale pentru a-l înlocui. *Transilvania* vorbește de un poet franc; *Albina* de o parte *francească*, alții de *francic*, alții de *franco galic*, și cu toate aceste francez este și rămâne cuvântul cel mai bun. *Franco-galic* se rapoartă la timpurile evului vechi și nu se potrivește cu însemnarea actuală, iar *franc, francesc, francic* sunt de-a dreptul false, referindu-se la franci, seminție germană *(Franken)*, și nu la francezi *(Franzosen)*.

Transilvania în primele sale numere publică o *privire fugitivă peste literatura română*, în felul ei un model caracteristic. Autorul din extasă în extasă ajunge la culmea sublimului, face și pasul despre care vorbește răutăciosul proverb francez și conchide că noi avem eroi și literatură în calitatea și cantitatea dorită și că acum ne lipsește numai un *Plutarch* și o *Istorie critică a literaturei naționale* (pag. 84). Aceste idei sunt exprimate într-un stil a cărui originalitate se va aprecia din următoarele două probe:

„Enache Cogălniceanu, eroldul de pe urmă al cetății naționali în Moldo-România, a depus trompeta sa."

Și în partea finală:

„Eacă colea falanga politicilor și a publiciștilor...: mai colea alții, care își culeg merite pe câmpul verde al științelor naturali; alții cari asudă pe piscurile țepeșe ale filosofiei" etc.

Să mai continuăm cu citațiunile? Să mai vorbim de *lucrătivitatea științală*, de *limba propunețivă* și *ființală*, de *meniciunea* și de *repețiciunile*, de așezămintele *pusățive* ale *Foaiei* din Bucovina, care urmează îndemnul d-lui Aron Pumnul?

Credem că exemplele de până acum sunt de ajuns și că cetitorii sunt puși în stare să judece înșii în cunoștință de cauză

despre dreptatea unei împotriviri critice în contra degenerării limbei din jurnalele austriace.

Această datorie odată împlinită, putem recunoaște fără rezervă că publicistica română în Austria se află într-o poziție mai grea decât cea din România liberă, prin elementele străine în mijlocul și în contra cărora este silită a se lupta. În această împrejurare, scriitorii jurnalelor politice (dar nu ai celor literare) vor putea afla o scuză pentru neîngrijirea formei sub care își prezintă ideile – o scuză, nu atât înaintea publicului, cât mai mult pentru liniștirea conștiinței d-lor private. Căci înaintea publicului și privind lucrul în sine însuș, precum trebuie privit, fără considerări personale, cerința unei limbi curate este o cerință absolută, de la a cării împlinire nu se poate dispensa nici un jurnal care își respectă publicul sau cel puțin se respectă pe sine însuș în misiunea ce și-a ales-o de a fi conducătorul poporului pe calea progresului național.

OBSERVĂRI POLEMICE

(1869)

I

– A critica este ușor; e greu a face mai bine.

– Fără îndoială. Dar de aci nu urmează, precum par a crede cei ce ne întâmpină cu asemenea opinii nouă, că a critica este de prisos. Ușoară sau nu, critica a fost și va rămânea o lucrare necesară în viața publică a unui popor. Înțelegerea răului este o parte a îndreptării.

Din acest punct de vedere, înființarea unei reviste *(Convorbiri literare)* cu o tendință critică mai pronunțată ne pare a împlini un gol lăsat în mica noastră mișcare literară.

În adevăr, publicistica română prezintă deocamdată în tonul și maniera criticelor sale spectacolul a două extreme greu de împăcat. Foile politice, cu prea puține excepții, sunt pline de personalități la adresa celor ce susțin o opinie contrară, jurnaliștii se tractează de inimici, nu de adversari, „oameni corupți, trădători de patrie", în timpul din urmă „conspiratori austro-maghiari", sunt epitetele obișnuite cu care un partid atacă pe celălalt, și, fiindcă acesta răspunde tot așa celui dintâi, publicul cu bun-simț a sfârșit prin a le crede pe amândouă și s-a depărtat cu oarecare dezgust de la asemenea polemici fără demnitate.

În sfera literară procedarea este tocmai contrară. Aci toți autorii par a fi, dacă nu amici, cel puțin camarazi în înțeles de

camaraderie. Unii caută a întrece pe ceilalți în atribute linguşitoare, şi în literatura română nu se află decât poeți şi prozaişti admirabili – în genere, capete de geniu. Şi fiindcă toți se ilustrează cu atâta mărinimie unii pe alții, publicul cu bun-simț a sfârşit prin a nu crede pe nici unul şi a se depărta cu acelaş dezgust de la o asemenea „societate lăudăcioasă", cum o numeşte d. I. Negruzzi în „poeticale".

Explicarea citatei deosebiri între maniera scriitorilor politici şi a celor literari ar scoate articolul nostru din marginile exclusive ale *Convorbirilor literare*, care au binevoit a-l primi în coloanele lor. Trebuie să ne îngrădim în sfera curat literară. Dar şi aci am aduce o probă de prisos când am voi să mai cităm întregul şir al încercărilor de mistificare îndreptate în contra opiniei publice, de la celebrarea lui Ţichindeal până la încrederea formulată în o adunare solemnă a unei asociații de cultură, că după ce avem

„o literatură însemnată prin anticitatea sa, remarcabilă prin estensiunea sa şi demnă de considerat prin prestanța sa",

ne lipseşte

„un panteon, unde atleții adormiți ai literaturei noastre să-şi afle recunoştința şi remunerarea meritată, şi lângă tipurile lor să vedem strălucind acolo şi icoanele atleților care sunt în viață şi lucră încă".[1]

Va fi de ajuns să caracterizăm numai creşterea acestei mişcări nesănătoase, şi ca măsură a judecării simptomelor vom lua raportul în care scriitorii noştri pun cultura occidentală cu propria noastră cultură.

Pe treapta dintâi noi căutăm numai să imităm. Recunoaştem superioritatea străină, însă ne dăm aerul a păşi tot în direcția ei şi a o ajunge cât de curând, şi, confundând extensiunea

[1] Vezi *Transilvania* din 15 februarie 1868, discursul d-lui Justin Popfiu.

cu intensivitatea şi cantitatea cu calitatea, ne grăbim a arăta rezultatele dobândite.

O lucrare caracteristică pentru această treaptă este *Lepturariu rumânesc* al lui A. Pumnul, de la Cernăuți. În gimnaziele austriace există pentru literatura română o carte de lectură întocmită de un Mozart, în care se află culese bucăți de model din poezia şi proza germană. După deosebitele clase, materia e deosebită, în volumele din urmă sunt adăogate tractate estetice şi biografii scurte ale autorilor celor mai renumiți. Pentru a înzestra şi cursul de limba română din gimnaziile bucovinene cu o asemenea carte de lectură, răposatul A. Pumnul a publicat nu mai puțin decât 6 volume de exemple din literatura noastră, cele din urmă cu notițe biografice asupra celebrităților române! 6 volume de modeluri literare la români? Mare descoperire şi grea – în aparență. Dar când te uiți mai de aproape, te miri de ce au ieşit numai 6 volume. Căci în această colecție, după cum se vede, sub literatură se înțelege adunarea tutulor literelor tipărite şi chiar netipărite, şi în acest chip se puteau umple zeci de volume cu extracte de aceeaş valoare.

În partea I a tom. IV, unde ajung citatele literare până în secolul nostru, întâlnim la pagina 104 pe literatul român Ioan Pralea[1]. O notiță biografică ne spune că acest Pralea a fost

[1] Într-o seară a „Junimii" la Iaşi ne povestea Alecsandri despre Pralea. Pralea locuia în Iaşi pe şesul Bahluiului lângă mănăstirea Frumoasa. În odaia lui îşi alcătuise un pat mişcător, scânduri atârnate la părete, ce le tot schimba după direcția soarelui şi pentru care îşi bătuse câțiva pari în zid după punctele geografice. Pe lângă aceşti pari se mai aflau în părete un şir de cuie de lemn, bătute în linie dreaptă de la uşe şi până la locul unde se întâmpla să-i fie patul în acea zi. Când intra Pralea în odaie seara, pentru ca să se culce, începea să se dezbrace la uşe, şi de cuiul dintâi îşi acăța căciula, şi aşa mai încolo, de fiecare cui câte o parte a îmbrăcămintei, până când ajungea la pat în starea lui Adam. Dimineața începea apoi procedura inversă şi, descuiindu-şi vesmânt după vesmânt, ajungea gata la uşe. Pentru asemenea anecdote era bun Ioan Pralea. Cine ar fi crezut că va ajunge şi model de literatură într-un „lepturariu" gimnazial!

„cu un spiret plin de artele frumoase: poet, muzic, architect, croitor, ciobotar și aflător de lucruri nouă. Spiretul lui țintea la universalitate"

și, cu un cuvânt, că era

„un bărbat genial și ciudat în felul său".

Despre cel dintâi din aceste adjective nu vedem probe în citările ce urmează, dar cel de al doilea se explică. Căci ni se înfățișează întâi un psalm, care începe așa:

Doamne-Dumnezeul mântuirii mele,
Ziua, cum și noaptea ți-am strigat la grele,
Intre-ți înainte a mea rugă, bunul:
Urechia ți-o pleacă rugii mele, unul.

. . . . . .

Cu cei ce-s în groapă socotit fui troinic,
Om neajutatu-s între cei morți volnic,
Depărtați de mine ai mei cunoscuți,
Au-mă de ură și rămâi cu muți.

Apoi vine *Viața și vitejia lui David*, care se termină astfel:

Eșii spre întâmpinare
La filisteanul cel mare
Și pentru a lui lungime
Sudui-mă cu asprime.

Ear smulgându-i lung-lat-taiul,
Pre Criș ceva mai scurtaiul.
Și am ridicat ocara,
Și așa am scăpat țara.

Curios om răposatul Pralea! Însă după descrierea d-lui Pumnul înțelegeam că începe secolul al XIX al scriitorilor noștri, fiindcă este o figură tipică pentru mai toți. Mai toți suntem spirite universale, ca Pralea, și, ca dânsul, bărbați geniali – însă cam ciudați în felul nostru.

Pe lângă acest faimos literat, aflăm pe dr. Vasile, sau cum zice d. Pumnul: *Văsiliu*, Pop,

„un bărbat deștept și plin de zel..."

apoi pe George Săulescu, Vasile Ianovici *e tutti quanti* până la d. A. Densușanu. Cu o lungă biografie, de patru ori mai lungă decât a lui Grigorie Alexandrescu, și în care ni se povestesc multe intrigi călugărești[1], figurează între poeți Neofit Scriban. Neofit Scriban model de literat român? Cum nu! La pag. 216 vedem lista operelor sfinției-sale „științale și literale", peste tot 14 numere, însă bine cifrate ar ieși mai multe, căci no. 10 cuprinde

„mai multe deșertăciuni (citește: disertațiuni) politice, mai multe cuvinte și cuvântări; toate în număr mai bine de 60".

Cu părere de rău aflăm că din aceste cea mai mare parte încă nu s-au publicat! Și între celelalte 14 numere sunt vro câteva afectate de aceeași soartă. Cum se vede multe opere ale acestui literat se țin de literatura nepublicată.

Păcat că nu se țin toate de această literatură! Cel puțin dacă este să le judecăm după proba de la pag. 217 și 218 ale *Lepturariului*. Acolo se află o poezie a părintelui Scriban, scrisă cu ocaziunea sfințirei temeliei de la arcul care împreunează cele două binale ale liceului din Iași. Poezia începe așa:

Oh! obiect de veselie și de întristare plin!
O! lucrare, care mesteci bucuria cu suspin

[1] De exemplu: „Văzând neamicii lui N. Scriban sporirea școalei, i-au mijlocit derădicarea de la această școală. Cu toate acestea, nu târziu fu chemat de Epitropia Seminarului central din Mon. Socola ca să ocupe acolo catedra de istorie universală, unde a rămas până la 1854, când iarăș, printr-o intrigă mitropolitană, condusă de preasfințitul Suhopan, fu nevoit a demisiona" etc. Cel mai mic defect al acestei narațiuni este neadevărul. Întrebarea cea mare este dacă e iertat a tracta asemenea lucruri într-o carte de școală? Să nu uităm că păr. Suhopan trăiește încă, și în timpul publicării *Lepturariului* era profesor de teologie la Universitatea din Iași.

și are refrenul:

Veselia și mâhnirea deodată o ocupează,
Că în om e mestecare de moarte și de viață.

În tomul III întâlnim între literați pe Daniil Scavinschi. O mică probă din acest autor hazliu, dar cam vulgar, merită poate un loc într-o hrestomatie română. Dar d. Pumnul consacră pentru scripturele lui nu mai puțin de 76 de pagini din *Lepturariu.* La pag. 402 începe traducerea lui Democrit cu următoarele versuri de introducere ale domnului Scavinschi:

A lui Democrit ce vesel întâmplare comicească
De Regnard alcătuită în limba cea gălicească,
Dar astăzi este tradusă întru această rumână
Pentru obștească plăcere de a unui tânăr mână,
De un Dăniil Scăvinschi cel mititel la statură,
Pe care plăcu naturei a-l lucra-n miniatură.

Mai înainte se află curioasa *călătorie la Borsec*, în care Scavinschi se vede foarte maltratat de tovarășii săi de drum, boierii Vasilică Milu, aga Costache, hatmanul Palade cu cocoanele lor și care se termină așa:

La Borsec, cu feredee, cu mese, cu adunare,
Se uitase mai cu totul a drumului supărare.
Adeseori făcea baluri nobilimea ungurească
Să le pară mai plăcută clima acea chiar ursască.
Făceau și plimbări cu toții pe jos pe la sticlărie,
Ba încă și peste munte până la o vizunie...
Săvârșind deci toată cura în cinci săptămâni de zile,
Trimetându-ni-se caii de paharnicul Vasile,
Ne-am pornit către Moldova cu nespusă nerăbdare,
Ca să-ajungem pe acasă mai curând fieștecare.

După aceste probe credem că cetitorii ne vor scuti de a le mai culege și alte flori din câmpia *Lepturariului românesc,* și nu ne rămâne decât a dori studenților din Cernăuți să se înveselească cât se poate de mult cu asemenea modeluri de stil, dar

să le imiteze cât s-ar putea mai puțin. Alecsandri, Bolintineanu, Grigore Alexandrescu, Constantin Negruzzi pot servi de model în multe poezii ale lor; dar cât pentru ceilalți, să ne întoarcem mai bine la traduceri din cartea d-lui Mozart și din alte antologii străine, până când vom avea noi înșine o literatură mai îmbelșugată.[1]

Pe a doua treaptă a cochetării cu alte literaturi, noi nu suntem numai imitatorii încă slabi, ci începem a ne crede ajunși la un nivel egal și provocăm compararea cu Occidentul cel cult. Caracteristică pentru această treaptă este opinia ce Societatea academică română din București, de la care *Gazeta Transilvaniei* din 6 august 1869 așteaptă „cu mare sete urdirea grandeței romane antice", a publicat-o asupra gramaticelor prezentate în anul trecut la concurs. Lucrarea premiată a fost cea cu deviza *si consuetudo vicerit* etc., ce s-a văzut apoi a fi a d-lui Cipariu. Academia începe lauda acestei scrieri în următorul mod:

„La operatul care porta deviza *Si consuetudo vicerit, vetus lex sermonis abolebitur* comisiunea s-a aflat facia cu una lucrare în adevăr seriosa, consciinciosa și plena de profunda eruditiune și vaste cunoscentie asupra obiectului, lucrare care ar face onore și literaturelor celor mai avute și mai dezvoltate în această parte a filologiei și pre care orce academie ar potea-o încorona cu amendouă manele".

De unde o știe, de unde o poate ști aceasta Academia din București? Că o gramatică a domnului Cipariu va fi „în adevăr serioasă", aceasta o crede ușor orcine cunoaște lucrările distinsului nostru filolog. Dar ce caută aci academiile străine?

Nouă ne-ar părea mult mai cu tact a lăsa în judecata „literaturilor celor mai avute" înșele, dacă ele s-ar simți onorate de lucrările noastre, și întrebarea dacă o academie străină ar încorona gramatica ieșită din Academia Română se cade a fi dezlegată nu de Academia Română.

[1] Articolul e scris la 1869.

Atât pentru buna-cuviință. Cât pentru stil academic, suntem la toată întâmplarea de părere că atunci când o academie occidentală va veni să-și exprime aprobarea ei pentru cartea d-lui Cipariu, o va face cu o metaforă de mai bun gust decât încoronarea cam pripită „cu amândouă mânile", la care aspiră „academicii" din București.

Între acești academici nu vedem încă figurând pe d. Justin Popfiu. Cu toate acestea, d-sa are buna-voință a ne spune (*Poezia și proza*, I, 146) că „lira română de sub degetele lui Murășanu, Sion, Tăutu, Baronzi se aseamănă cântărilor lui Orațiu și Dante". Dante și Baronzi! După această declarare patriotică, nu ne îndoim că d. Popfiu va fi d-sa celebrat între „ante-luptătorii națiunii" și va deveni cât mai curând membru al Academiei Române.

A treia treaptă a relațiunii noastre cu literaturile străine este cea mai înaltă. Ajunși până aci, noi răspândim încrederea că am întrecut cultura Occidentului și susținem pe toate tonurile că, prin un privilegiu special al naturei, tot ce iese din capul nostru este mai presus decât tot ce se află în capetele altor popoare.

O foaie în multe privințe interesantă și care caută a se menține mereu la înălțimea acestui punct de vedere este *Adunarea Națională*, jurnal nou și serios din București. În numărul de la 8 iunie 1869 găsim acolo un foileton al d-lui Vasile Alexandrescu-Urechiă, intitulat: *Văcărescu și Goethe* din care scoatem următoarele:

„Mai multe din poemele (lui Văcărescu) sunt pline de reminiscinți de la scriitorii germani; câteva sunt chiar imitațiuni de la Goethe... Când Văcărescu traduce numai, noi nu-l cunoaștem, când însă numai construează cu material împrumutat, atuncea el este *mare*. Iată un singur exemplu, dar care va lămuri vercui cine-i Văcărescu, alăturea chiar cu marele Goethe."

Apoi se citează cunoscuta poezie a lui Goethe:

Ich ging im Walde
So für mich hin
Und nichts zu suchen,
Das war mein Sinn.

Im Schatten sah ich
Ein Blümchen stehn,
Wie Sterne leuchtend,
Wie äuglein schön etc.

Și apoi urmează imitarea lui Văcărescu și observările *Adunării Naționale*:

Într-o grădină,
Lângă-o tulpină,
Se află o floare
Ca o lumină...

S-o tai? – Se strică!
S-o las? – Mi-e frică
Că vine altul
Și mi-o ridică!

„Suntem oare pretențioși proclamând superioritatea poeziei lui Văcărescu? În ea se *simte* și dilema neresolută ce face poetul cu floarea, s-o taie sau s-o lase, satisface, încântă anima. La Goethe e germanul practic, el desleagă dilema ca un grădinar de la Erfurt; scoate floarea cu rădăcină cu totul și o resădește în grădina frumoasei sale case... Bravo omul practic! Bravo grădinar ales! Dar sublim este:

S-o tai? – Se strică!
S-o las? – Mi-e frică
Că vine altul – Și mi-o ridică!

Goethe și Văcărescu? Ἡρακλῆς καὶ πιθήκος[1] Goethe – un om practic, și Văcărescu – un poet sublim?... Cum spuserăm, *Adunarea Națională* e o foaie foarte interesantă!

În numărul din 6 iulie 1869, același d. Alexandrescu-Urechiă vorbește de *noua expoziție de opere artistice* la muzeul din București, care este așa de frumoasă, încât nimeni n-a putut ieși de acolo

„fără ca cu inima plină de recunoștință și speranță să strige o dată mai mult:

Să trăiască Carol I
împământenitorul și protectorul
frunoaselor arte!"

Intrând în descrierea celor expuse, autorul ne zice:

„Nu știm care din sculptură și pictură poate reclama preferința noastră. Sculptura totuși ne-a lovit mai mult atențiunea, pentru că ea este încă cea mai înapoiată în renașterea noastră artistică, ea care altădată a creat sublime adornamente de temple la Argeș și Trei Erarchi, ea care a creat porți de altare și de biserici ce ar face invidioși pe Nicolae de la Pisa, pe Giotto, pe *Cimabue*."

Nicola Pisano și Giotto invidioși de sculptura și arhitectura noastră? Dacă e vorba să gratificăm numaidecât pe vreunul din acești italieni cu vițiul invidiei, atunci unica probabilitate ar fi pentru Cimabue, care, fiind ilustru în pictură – și nu în arhitectură – poate tot s-ar mulțămi să fi făcut măcar biserica de la Trei Ierarhi.

Ne pare folositor să arătăm prin mai multe citări că această glorioasă încredere în sine nu se mărginește la câteva exemple izolate, ci se produce așa de des în scrierile române, încât pare a fi una din tendențele caracteristice ale spiritului public.

[1] Heracles și Pithicos (gr.) (*n. ed.*).

În *Foaia pentru minte, inimă și literatură* se află publicată o biografie a lui Vasile Fabian (Bob), care e reprodusă *in extenso* în tom. III al *Lepturariului* lui Pumnul. Și acest scriitor este dar silit să fie model de literatură română pentru cartea din Cernăuți, și într-un articol al lui *Traian*, ieșit din pana domnului tahigraf Misail, îl vedem figurând între bărbații cei mari ai românilor, despre care ni se spune cum au învățat carte.

În biografia acestui bărbat mare cetim următoarele:

„Trista stare a Moldovei de atunci nime nu e în stare a o descrie mai frumos și mai viu de cum a descris-o pana acestui talent deosebit. Iată câteva versuri din acea poemă:

S-a întors mașina lumii, s-a întors cu capu-n jos,
Și curg toate dimpotrivă, anapoda și pe dos.
Soarele de-acum răsare dimineața la apus,
Și apune despre sară către răsărit în sus.

Apele, schimbându-și cursul, dau să-ntoarcă înapoi,
Ca să bată fără milă cu izvoarăle resboi.
S-a smintit, se vede, firea lucrurilor, ce la cale
Aflându-se din vechie, urma pravilelor sale.
Ș-au schimbat, se vede, încă și limbele graiul lor;
Că totuna va să zică de mă sui sau mă pogor.

Câtă înălțime, câte frumusețe și măiestrie este în aceste versuri! Drept că aceste idei le-a împrumutat din Ovidiu, favoritul său, și anume, din *libr. tristium eleg. XIII.*

Alături acuma cineva versurile de mai sus cu ale lui Ovidiu, și va vedea prea ușor că într-ale lui Ovidiu este numai un schelet de idei, numai întâiele trăsături ale unui tablou, fără față, fără colori și fără nici o umbrire, așa cât cetitorul e nevoit a-și suplini însuși cele ce lipsesc. Acest schelet și aceste linii primare ale unui tablou le-a suplinit geniul lui Fabian cu culori așa de firești, cu umbriri așa de potrivite și cu atâta măiestrie poetică, cât din acelea nu mai poți șterge nimica, nici adăoga ceva, și ești la îndoială de al căruia geniu să te miri mai

mult: de al lui Ovidiu, carele a produs acel schelet și acele liniaminte primare, or de al lui Fabian, carele a suplinit acel schelet cu atâta măiestrie?"

Ovid și Fabian? Iarăș Ἡρακλης καὶ πιθηκος? Iacă începutul elegiei lui Ovid despre care vorbește biograful lui Fabian:

Spre izvoarele lor vor curge adâncele râuri
De la mare fugind, și înapoi va mâna
Soarele caii cerești: pământul stele purta-va,
Iară cerul de plug se va vedea spintecat;
Flacări ieși-vor din ape, și din flăcări iar apă;
Nu-și va păstra nimic drumul său cel hotărât;
Toate se vor opune în contra legii naturei
Și ce n-aș fi crezut totuși se va întâmpla;
Căci de unde credință să mai rămâie, în lume
Când amicul la nefericiri m-a trădat!

Compară acum versurile lui Ovid cu acea caricatură a lui Fabian, și vei fi „la îndoială de al cărui geniu să te miri mai mult: de al lui Ovidiu, carele a produs acel schelet și acele liniamente primarie, or de al lui Fabian, carele"...?

În politică „megalografia" noastră este mai pronunțată chiar decât în sfera literară, și multe pagini ale proclamațiunilor și jurnalelor române sunt în stare să ne umple inima de fală și de uimire. În *Românul* din 3 martie 1866, d. D. Brătianu se adresează cu următoarele cuvinte către compatrioții săi:

„Români!

În mai puțin de două luni ați trăit mai mult de doi seculi. Voi, născuți de ieri la viața libertății, ați devenit învățătorii lumii civilizate... Europa, uimită de înțelepciunea patriotismului vostru, a suspens cursul lucrărilor sale și așteaptă tot de la voi, de la voi singuri, astăzi poporul-Messia al întregei omeniri gemânde de durere și palpitânde de speranțe... Nu simțiți, fraților, nu simțiți că dumnezeirea furnică în toată ființa voastră?"

Dar coroana dintâi în această luptă pentru gloria „națională" și-o merită *Adunarea Națională* din 24 iulie 1869, prin următoarele rânduri:

„Două din cele mai mari evenimente în istoria Europei moderne au priimit direcțiune, sau cel puțin s-au născut, la signalul dat pe pământul nostru: revoluțiunea franceză și cele două uniuni naționali ale Italiei și Germaniei.

Revoluțiunea franceză este numai continuațiunea revoluțiunii lui Hora, cu singura deosebire că a lui Hora avea o direcțiune națională pre lângă cea socială. De altminterea, până și scăderile, erorile revoluțiunii lui Hora le aflăm și în cea franceză.

La sunetul eraldului, anunțând unirea Moldovei și a Munteniei, se deșteaptă Garibaldi și Bismarck; unirea românilor este semnalul lucrărilor spre unirea Italiei și a Germaniei. Vorbind în conferința de la Paris, care dădu convențiunea pentru Principate, vorbind în această conferință despre unirea românilor, comitele Cavur se deprinse a vorbi mai târziu despre cea a Italiei.

Mai puțin zgomotoasă, dar de rezultat nu mai puțin mare, fu revoluțiunea românilor în sensul liberalismului, a democrației. Constituțiunile ce ne am dat în anii acești din urmă sunt și ele premergătoare noului spirit în Europa. După noi, Austria își reveni la parlamentarism; după noi, Spania face revoluțiunea sa; după noi, însăș Francia va face câțiva pași înainte în sensul democrației."

În urma acestor cuvinte, foaia citată ne dă sfatul:

„Să nu surâdă nimeni cetindu-le".

Aceasta trece peste glumă, onorabilă *Adunare Națională!* Surâsul cel puțin trebuie să ne fie iertat! Căci una din însușirile cele mai fericite ale neamului omenesc și care formează un mijloc de apărare în contra multelor greutăți ale vieții sociale și literare sunt tocmai acele mișcări jumătate trupești, jumătate sufletești, care încep cu simplul surâs și se termină cu izbucnirea de veselie ce, din recunoștință pentru vioiciunea geniului antic, ne-am dedat a o numi un râs homeric.

În mijlocul unei tendențe a spiritului critic, precum am văzut-o din exemplele citate, câțiva juni scriitori s-au întâlnit în credința că pentru onoarea bunului-simț și în interesul tinerimii noastre ar fi timp a se restabili odată măsura lucrurilor; și de aceea la înființarea *Convorbirilor literare* s-au încercat, fie prin explicări teoretice, fie prin schițe umoristice, a răspândi o judecare mai serioasă a literaturii române. Pentru noi, patriotismul nu putea fi identic cu imperfecțiunea, și o lucrare slabă nu merita laudă prin aceea că era românească.

Din contră, tocmai încercarea de a învăli greșelele sub mantaua „românismului" ne-a părut a fi o înmulțire a pericolelor, deja prea multe, în contra cărora avem să ne luptăm, și o îndoită provocare de a ne împotrivi în contra lor. Eram, prin urmare, datori a pune acelor domni întrebarea: nu cumva cred că există un naționalism al științei, capabil de a face din eroare adevăr, dacă numai eroarea provine de la un autor român? Că, d.e., Academia din București, care pentru orce stat cult ar fi o concentrare de neștiință pretențioasă, să poată fi un focar al științei adevărate cel puțin până unde curg apele Dâmboviței? Că teoriile limbistice ale d-lui Cipariu, care pentru orce filolog apusean nu sunt decât un șir de erori, să fie bune și drepte măcar în hotarul Târnavelor? Că *dreptul public* al d-lui Barnuțiu, care pentru un jurist cu noțiuni elementare de știință este o țesătură de interpretări false și de confuzii neiertate, să rămână „tablele dreptului român" cel puțin pe malul Bahluiului? Că scrierile lui Pralea, Tăutu, Țichindeal, Săulescu, A. Densușanu etc., care în alte state ar deveni un izvor nesecat de împrumutare pentru foi umoristice, să fie destul de bune pentru *Lepturariul* serios al d-lui Pumnul, din care să se nutrească mintea tinerimii române?

Demnitatea noastră de oameni nu ne permite ca din produceri ce la popoare culte ar fi obiecte de râs sau de compătimire să facem o colecție venerabilă și să o depunem pe altarul

patriei cu tămâia lingușirii. Ce este rău pentru alte popoare este rău și pentru noi, și frumoase și adevărate nu pot să fie decât acele scrieri române care ar fi frumoase și adevărate pentru orce popor cult.

Că această direcție a criticei din *Convorbirile literare* va atrage asupră-și luarea-aminte a jurnalelor române era prima noastră speranță. Că va deștepta mânia celor ce se simțeau atinși și că această mânie își va afla răsunet în organele lor era speranța noastră a doua. Speranță, și nu temere. Căci polemica jurnalelor, când produce vreun folos (adese nu produce nici unul), pune numai în mișcare interesul publicului pentru punctul în discuție: publicul începe a ceti – iacă rezultatul cel bun; iar opinia definitivă se fixează de regulă după puterea argumentelor, nu după gândul jurnaliștilor, și astfel un autor, dacă merită a se nimici, se nimicește numai prin propriele sale scrieri, dar niciodată prin scrierile altora, și cu cât acestea sunt mai numeroase și mai violente, cu atât mai puțin.

Aceste două speranțe ale noastre s-au îndeplinit. *Trompeta Carpaților, Federațiunea, Familia, Transilvania*, în timpul din urmă *Archivul filologic, Traian* etc. au binevoit a susține cu vioiciune critica literară și a confirma ruperea pactului tacit de lăudare reciprocă ce se încheiase mai înainte în această parte a vieței noastre intelectuale.[1]

Lucrul important este acum ca această direcție mai bună să se ferească de celălalt extrem ce-l văzurăm în jurnalele politice, de necuviința de a pierde din vedere obiectul și de a discuta numai cu personalități.

Din nenorocire, unele din anticriticile menționate ne par că alunecă tocmai pe acest povârniș, și, văzând că se adună tot

[1] Articolul de mai sus a fost publicat, cum am zis, în 1869. Astăzi se cuvine să amintim și lupta noastră cu *Revista contimporană*, foaie literară înființată la București în martie 1873 și acum de mult dispărută.

mai multe exemple de alunecare, credem că obiectul merită o observare polemică.

Personalități într-o critică literară se pot face în două moduri: sau se atinge de-a dreptul persoana privată a autorului criticat, sau se afirmă prea mult persoana privată a autorului care critică. Vom începe cu câteva exemple pentru maniera a doua, fiindcă este mai fină.

În *Convorbirile* din 15 aprilie 1869 s-a publicat o poezie a d-lui Pogor, *Sfinx egiptean*. Puține zile după aceea, *Traian*, într-un articol anonim, citează câteva versuri din ea, spune că nu le înțelege și conchide că poezia este un „galimatias". Aceeași manieră în no. 19 din 8 iunie 1869:

„Sub pomposul titlu de *Istoriele civilisațiunii*, d. A. D. Xenopol începe prin niște «considerațiuni generale» un lung studiu care promite de a fi și mai obscur în «considerațiunile sale speciale».

Ne-a fost peste putință de a înțelege ceea ce vrea autorul.

În adevăr, însuș Edip n-ar fi în stare să priceapă o frază, ca această bunăoară:

«Se sfarmă forma specifică de înțelegere a lumei cu crierii celor din care ea pornește»."

Și acest articol din *Traian* este nesubscris.

Cum stă acum întrebarea? D. Pogor sub numele său publică o poezie, d. Xenopol, asemenea, un studiu istoric. Vine un anonim și declară că nu le înțelege pe amândouă. Aceasta o credem, fiindcă o spune. Dar ce urmează de aci? Lăsând cu totul la o parte meritul sau nemeritul poeziei și al studiului citat și privind numai la buna-cuviință literară, ne pare evident că ar trebui să fie cineva de o inteligență și competență recunoscută pentru a putea conchide de la neînțelegerea lui la confuziunea altora. Dar un anonim? Aceasta o știm cu toții, că o poezie și un studiu, fie chiar din cele mai lămurite și populare,

vor găsi totuș capete peste a căror grad de inteligență au trecut. Prin urmare, în faptul că cineva vine și mărturisește că nu le-a înțeles, singurul lucru interesant este publicarea acestei mărturisiri.

O manieră analoagă o vedem într-un pasagiu al lungei anticritice ce d. Densușianu face în no. 82, 83 et sqq. din *Federațiunea* (1868) asupra cercetării noastre despre poezia română:

„Mai în sus am promis că voi reveni și asupra acelei împrejurări că d. critic are desastrul a se împedica tot de poesiile cele rele, care nu mai au trebuință de critică, fiind criticate ele prin sine însești.

D. critic, pentru a ilustra sau mai bine susținea teoriile d-sale cu esemple, scoate *în cea mai mare parte* esemple din poesiile (!) studinților de la Oradea-Mare, parte din versificațiunile altor copii tineri sau bătrâni cari joacă și ei d-a poezia.

A critica poezia sau versuri d-acestea nu înseamnă, nici mai mult, nici mai puțin, decât a demonstra că negrul e negru, și nu alb.

Dacă d. critic a voit să dee junei generațiuni române un îndreptariu pe terenul poeziei române, pentru ce nu a descoperit și probat totdeauna în critica d-sale efectele acelor poeți români cari până acum *taliter-qualiter* îi ținem de autorități de rangul prim?

De ce n-a demustrat pentru ce nu sunt bune poesiile lui Bolintineanu, Alecsandri ș.a., pe care generațiunea junâ le citește cu plăcere și alții le și imitează?"

Aci toată argumentarea se face așa: d. Densușianu, neaflând din cunoștințele d-sale literare de cine sunt versurile criticate în *Poezia română*, conchide că sunt de autori obscuri, „copilași de la Oradea", și că, prin urmare, critica lor era de prisos.

În fapt, lucrul e altfel.

În toată cercetarea noastră critică asupra poeziei române se află citate 44 exemple de poezii rele. Autorii lor nu sunt numiți în text. Din aceste, 41 sunt luate din operele d-lor Alecsandri, Bolintineanu, Sion, Văcărescu, A. Mureșanu, Tăutu, Bolliac, Baronzi, Pelimon, Asachi, Istrati, Orășanu, Aricescu etc. Rămân dar din poeziile citate numai trei, care sunt extrase

din *Versuințe române*, compilate de studenți oradiani, și anume, cele de la pag. 43, 51 și 52 sau 59. Dar și extragerea lor se explică prin faptul că numita compilare nu coprinde numai poeziile studenților oradiani, cum crede d. Densușianu, ci o antologie „din foile naționale de la a. 1838", precum este scris pe coperta cărții și precum am relevat și noi expres în citarea de la pag. 38. Aci sunt poezii de la Vasici, Istrati, Babeș, C. Negruzzi, Paris Momuleanul, I. Mureșanu, H. Ioanid etc.

Dar să nu ne mirăm atât de știința literară a d-lui A. Densușianu, ci să ne păstrăm mirarea pentru știința mai gravă a unui urmaș al d-sale. D. Justin Popfiu a publicat o disertație a sa despre istoria literaturei române, cetită înaintea societății „Transilvania", și cu toate că obiectul cercetărilor d-sale este tocmai literatura română, și deși rectificarea noastră de mai sus apăruse în *Convorbiri literare*, d-sa face totuș nota următoare:

„Eară T. Maiorescu, în opul său *Poezia română, cercetare critică*, ne-a dat o critică a poeziei române, care însă, ocupându-se mai mult cu criticarea produpturilor de puțină reputațiune, ne face a conclude că autorul nu avu curajul a face o serioasă critică a poeziei române."

(*Poezie și proză*, I, 261)

Domnii aceștia nu sunt în stare să recunoască un adevăr? În cercetarea noastră critică, a cărei intenție era de a se ocupa de obiect, și nu de persoane, autorii criticați sunt „celebrități" în înțelesul d-lor Densușianu și Popfiu. Însă numele lor ne-au fost indiferente pentru text; căci publicul de rând putea ignora persoanele, iar puținii „scrutatori" literari, cărora persoanele le sunt interesante, trebuiau să aibă destulă cunoștință de cauză pentru a afla îndată paternitatea ilustră a exemplelor citate. A cui este vina dacă d-nii Densușianu și Popfiu nu vor să intre în categoria a doua?

Trecând acum la personalitățile prin care se atacă de-a dreptul caracterul privat al unui autor, ne vom sfii a cita exemplele

în care o asemenea necuviință ni s-a prezentat fără încunjur. Este rău că astfel de lucruri s-au putut produce o dată în coloanele unui jurnal: nu este bine să se reproducă încă o dată.

Însă trebuie să admirăm în public lipsa de generozitate a acelor scriitori care au început la noi felul de critică amestecată. Aceasta consistă în a introduce în acelaș articol și personalități și argumente *ad rem*. La cele din urmă am răspunde, dar cele dintâi ne impun tăcere, și astfel se împiedică o discuție, de altminteri poate folositoare.

De această categorie se ține critica lungă de 24 de coloane ce reverendisimul domn I. M. Moldovan, profesor la Blaj, face în contra subscrisului.[1] Între o apărare a lui Șincai și o interpretare a lui Petru Maior, asupra cărora s-ar putea discuta, ne spune că observările noastre în contra lui Șincai provin din *invidie*.

O lungă combatere a broșurei noastre *Despre scrierea limbei române*, în care combatere se susține din nou etimologismul și care ar putea fi din nou criticată, se termină așa:

„Numai una singură observare voi mai face.

D.M. se clătena încoace și încolo și întru scrierea numelui nostru gentile și acuș îl scrie: rumân, acuș român și acuș roman.

De la rectorul unei universități române, de la un membru al societății literare române, cu drept cuvânt poate pretinde orce român (și mai vârtos acelia de intru ale căror dări își capătă plata de rector și banii de drum la ședințele societății literare), că și se știă și se vrea a-i scrie numele cumsecade."

Se înțelege că după asemenea cuvinte acest domn a pierdut dreptul la o discuție cuviincioasă, și întrebarea interesantă despre *rumân* și *român* trebuie lăsată pentru altă ocazie.[2]

În fine, *last not least*, mai citâm apostrofarea ce ne face la pag. 460:

[1] În n-rii XXIII și XXV ai *Archivului filologic* din 1869.

[2] Vezi mai jos, *Direcția nouă, proza*.

„La ce este cineva învățat dacă nu spre a lucra și judeca întru toate mai presus și nu după modul vulgar?

De aceea d. M. se nevoiește a se destinge de judecata vulgariă nu numai pe câmpul literaturei și filologiei române, ci și pre al celei latine, deși acest din urmă, doar va recunoaște d. M., era cultivat destul de bine și înainte de ivirea d-sale.

Că cine a mai auzit până aci de verbul lat. *meno*, care d-sa îl pune de două ori în «scrierea limbei rom.», p.150, și derivă din el pre *eminere?*

Lumea ținea până aci că *eminere* este de la rădăcina *mineo*, ce ocure la Lucretiu în două locuri nendoite, cartea VI, v. 563 și 1.193. Vom vedea, afla-se-va măcar un filolog carele să se cucerească prin d. M. și să accepteze pe *meno* în tezaurul limbei latine ca rădăcină a lui *eminere*, sau d. M. va dechiara că în 1. c. al scrierii d-sale *bonus dormitat Homerus*?"

Atâtarea personală se vede din aceea că *emineo* este indiferent pentru etimologismul și fonetismul ortografiei române, cărora le este consacrată disertațiunea noastră despre scriere. În privința obiectului în discuție nu are nici o însemnătate dacă este rea sau nu derivarea noastră și bună aceea a d-lui Moldovanu, și o simplă amintire într-o notă, fără atâta ironie, ar fi fost de ajuns.

Din întâmplare, lucrul este tocmai dimpotrivă, și ironia și-a greșit adresa. Latinescul *emineo* se află derivat de la rădăcina *meno* (*mineo* în nici un caz nu putea fi rădăcină) în o carte fundamentală pentru etimologia limbei latine, adică în *L. Doederlein, lateinische Synonimen und Etymologien*, vol. V, pag. 226, și această derivare este reprodusă și în lexiconul latinesc al lui Georges, edit. 10, nu sub rubrica *meno*, nici la *emineo* sau *mineo*, unde va fi căutat d. Moldovanu, ci la cuvântul *mensa, ae.*

Georges este un lexicon lățit printre școlarii gimnaziilor austriace, și reverendisimul Moldovanu va fi, dar, în stare să controleze exactitatea notiței precedente.

Dar destul de această materie neplăcută!

A critica este ușor (revenim la începutul observărilor noastre polemice), însă pare a fi o lucrare a minții omenești ce reclamă totuș câteva cunoștințe, un grad de prudență și cel puțin simțimântul elementar pentru ceea ce se numește bună-cuviință.

II

Interesante sunt sofismele ce se opun în contra direcției critice în literatura română, și cu arătarea lor vom termina deocamdată observările de față.

Așadar, ce este de zis în contra criticei în genere? Această întrebare se înțelege că nu se adresează la partizanii convinși ai tendințelor criticate. Cei ce cred, în adevăr, că limba și scrierea română se va îndrepta după dd. Cipariu sau Pumnul, că operile d-lui Barnuțiu sunt cărți de știință și că d. Heliade este poet, cu aceia nu avem de discutat. Timpul își ia sarcina asupră-și de a le arăta perspectiva adevărată, și nu va fi a noastră vina dacă, în această schimbare optică, ceea ce astăzi pare figură serioasă devine din zi ce merge mai mult caricatură, până când dispare de tot. Dar avem de discutat cu acei adversari, mai numeroși decât s-ar crede, cari în opinia lor intimă recunosc ca și noi greșelele criticate, însă își dau aerul de a le susținea din alte considerări.

Și mai întâi se zice că așa-numita „epocă de tranzițiune" a fost la toate popoarele o epocă imperfectă și că, prin urmare, nici starea noastră literară nu poate fi deodată bună, ci trebuie să treacă încă prin multe schimbări până va ajunge la o expresie mai estetică.

Să admitem că este așa. Ce dovedește aceasta în contra criticei? Oare din starea imperfectă a unei epoce, poporul s-a ridicat lăudându-și imperfecțiunea, sau s-a ridicat criticând răul pentru a prepara binele? Din momentul în care se recunoaște că suntem în transițiune, din acel moment se recunoaște legitimitatea criticei și se osândește lenevirea, care așteaptă binele

în viitor fără nici o luptă în care, văzând răul, îl măgulește cu speranța că se va îndrepta de la sine. De la sine nu se îndreptează nimic în capetele unei generațiuni; căci orce cultură este rezultatul unei lucrări încordate a inteligenței libere, și datoria de a afla adevărul și de a combate eroarea se impune fără șovăire fiecărui om care nu se mulțumește cu existența sa privată de toate zilele, ci mai are o coardă în sine, ce răsună la fericirea și la nefericirea națiunii din care s-a născut.

Cine a tăgăduit vreodată că ceea ce este are cauza și motivele sale de a fi așa cum e? Desigur, noi, românii, dacă suntem într-o stare deplorabilă, a trebuit să fi fost cotropiți de atâtea elemente nefaste înlăuntru și înafară, încât să nu putem ajunge la o stare mai bună. Dar a înțelege necesitatea unui lucru nu va să zică a-l primi fără împotrivire, ci ar putea să zică numai a provoca o judecată mai blândă pentru persoanele care au marcat viața publică a poporului. În contra persoanelor însă în valoarea lor privată nu s-a îndreptat niciodată critica noastră. Fiecare din noi simte și este gata să afirme că Petru Maior, Șincai, Cipariu, Pumnul sunt bărbați de valoare personală, care și-au jertfit viața lor la binele public așa precum l-au înțeles, și anume, și-au jertfit-o fără a căuta interese personale, precum face marea mulțime a urmașilor lor. Dar această onoare și demnitate personală nu schimbă întru nimic judecata obiectivă asupra operelor, ea nu poate face din cartea lui Petru Maior o istorie, din compilarea fără critică a lui Șincai o hronică, din etimologismul d-lui Cipariu și din limba lui Pumnul un adevăr limbistic. Din contră, cu cât persoanele sunt mai presus de critică, cu atât erorile literare trebuiesc supuse unei critici mai serioase, și numai simțirea și combaterea acelor erori e mijlocul propriu de scăpare. Căci dacă istoria scrisă admite explicări, adevărul de realizat nu admite tranzacțiuni. El neagă eroarea absolut, orcare ar fi fost motivele ei, precum se neagă în dezvoltarea omenirii orce popor care nu a știut să-și însușească elementele de cultură în timpul priincios.

Prin urmare, din aceea că o stare de lucruri se poate explica istoricește nu rezultă că se poate justifica, și numai prin o raționare sofistică s-ar aduce de aci un argument în contra criticei.

Dar, în genere, toată ideea aceasta are trebuință de o meditare mai strânsă. De câte ori se arată nulitatea unei lucrări literare, fie tractat științific, fie culegere de poezii, ni se obiectează: Nu descurajați! Toate începuturile sunt mici.

Toate începuturile sunt mici! Atârnă de la înțelesul ce se dă cuvântului mic. Dacă e vorba de cantitate, sau mai bine de extensiune, atunci e adevărat că începuturile sunt mici; dar dacă e vorba de calitate, de valoare intensivă, atunci toate începuturile sunt mari. Un început de cultură, în orce ram al ei s-ar întâmpla, trebuie să cuprindă întâi ceva ce nu a fost până atunci în viața publică a acelui popor, dar al doilea, totdeodată, ceva ce poate servi de fundament pentru o clădire și urmare mai departe. Numai cu aceste două elemente este un început. Din cel dintâi se vede pentru ce la prima sa ivire este mic, adecă mic extensiv. În generația în mijlocul căreia se prezintă, află cu necesitate un număr mai mare de adversari decât de amici; fiindcă este o nouă combinare și percepțiune de forme ale viitorului, pe care numai spiritele eminente le pot înțelege și primi îndată; și aceste sunt în minoritate. Însă numărul cel mic de adepți crește din zi ce merge, și pe când în scurta actualitate domnește eroarea învechită, ideilor de reformă li se păstrează o viitorime fără margini.

Dar pentru ca această continuare în viitor să se întâmple, începutul cel mic la întindere a trebuit să fie mare prin adevărul ce-l cuprinde, prin valoarea energică, ce-i dă putere de a rezista și, biruind greutățile timpului, a produce șirul neîntrerupt de forme nouă de viață.

La erorile contimporane se observă tocmai contrariul. Corul de apologiști în cantitatea lui stă în proporție inversă cu valoarea dinlăuntru a obiectului lăudat, și soarta prea blândă,

fiindcă a rezervat nulităților despretul uitării în viitor, le mângâie cu parfumul ieftin al linguşirilor majorității contimporane.

Prin urmare, obiecțiunea cu începuturile cele mici este sofistică în aceea că se folosește de cuvintele tezei adevărate: toate începuturile sunt mici (în cantitatea adepților, dar mari în valoare), pentru a-i substitui înțelesul absurd că toate începuturile pot fi mici în valoare și mari în adepți.

Asemenea încercări nu sunt nici un început, ci sunt timp pierdut, și toată cifra partizanilor nu le poate da viața dinlăuntru, ce le lipsește de la naștere.

Critica neobosită în contra lor este una din datoriile cele mai urgente în împrejurările noastre. Căci românii nu mai sunt acea *tabula rasa* care erau la începutul secolului prezent, un câmp roditor și nestricat pentru a primi semințele culturei adevărate. De două generații încoace, direcția lor s-a pronunțat, și s-a pronunțat într-un mod primejdios pentru chiar existența poporului. A încerca prin toate mijloacele să punem o stavilă curentului de idei bizantine ce învârtește capetele generației prezente ne pare singura misiune oportună a publicității bine înțelese.

În această încredere nu ne poate slăbi opoziția de bună și de rea-credință ce am întâmpinat în marea majoritate a publiciștilor români, ea ne servește numai pentru a măsura întinderea răului. Căci, să nu confundăm! Majoritățile sunt un fapt de cea mai mare însemnătate în politică, fiind termometrul sigur pentru a arăta până unde certe idei au intrat și s-au înrădăcinat într-o societate și când se pot, prin urmare, formula ca legi practice ale ei. Dar când e vorba de o lucrare în sfera ideală, fie operă de artă, fie teorie științifică, fie numai o critică, majoritățile nu însemnează nimic, fiindcă totdeauna asemenea lucrări au fost primite la început de o minoritate, și dacă și-au câștigat teren, și l-au câștigat numai în viitorul poporului lor.

Este o adevărată mângâiere de a se pătrunde de acest fapt al progresului culturei, mângâiere trebuincioasă în contra prea

multor sarcini ale situației impuse. Căci nu fără lupte grele poți rupe roadele din pomul cunoștinței, și îndărătul fiecărui adevăr la care ai ajuns lași o iluzie pierdută. Cu simțiminte de recunoștință și cu inima plină de speranțe, ai intrat în templul tutulor, și în loc de statuie ai găsit idoluri, și în locul templului visat te-ai deșteptat într-un haos de ruine, fericit dacă afli în mijlocul lor o inteligență amică, care să simtă cu tine dezolarea generală.

În asemenea momente este bine să nu cauți înapoi, nici împrejur, ci, păsind înainte, să-ți păstrezi încrederea că progresul adevărului *trebuie* să se facă și că formula lui este aceasta: mulți din cei ce astăzi sunt în rătăcire vor veni mâine pe calea adevărului, dar nici unul din cei ce au înțeles o dată adevărul nu se va mai întoarce la vechile erori.

ÎN CONTRA DIRECȚIEI DE ASTĂZI ÎN CULTURA ROMÂNĂ

(1868)

Convorbirile literare au publicat un șir de cercetări critice asupra lucrărilor mai însemnate prin care s-a caracterizat cultura română în timpul din urmă, asupra poeziei de salon și poeziei populare, asupra etimologismului d-lui Cipariu și *Lepturarului* d-lui Pumnul, asupra dreptului public al românilor după școala Barnuțiu și asupra limbei române în jurnalele din Austria.

Aceste critice nu au rămas fără răspuns; însă toate răspunsurile, după obiceiul introdus la noi, erau pline de personalități, așa încât, din respect pentru publicitate, au trebuit să fie trecute sub tăcere. Căci ce are a face în asemenea discuții persoana scriitorului!

O excepție se poate admite numai în privința ultimului răspuns al *Transilvaniei,* fiindcă unele observări din el dau ocazie de a caracteriza întreaga cultură română din ziua de astăzi și, prin urmare, merită să fie relevate. Afară de aceasta, *Transilvania* este organul public al Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român, redactat de unul din cei mai cunoscuți bărbați ai noștri, de d. Barit, și, întrucât reprezintă astfel floarea dezvoltării intelectuale din Ardeal, are drept să ceară a nu fi ignorată.

Transilvania[1], răspunzând la articolele noastre despre limba română în jurnalele austriace, retipărite în volumul de față, începe prin a reproduce anticritica *Familiei* din Pesta, care este de opinie că erorile limbistice criticate de noi sunt numai niște „bagatele". *Transilvania* însăș recunoaște că jurnalele austriace scriu rău românește, se miră însă pentru ce și cele din Iași scriu rău și citează ca exemplu niște pasaje pline de erori din *Săptămâna*. În celelalte observări ale sale pare a se uni cu opinia *Familiei* despre „bagatelele" criticate de noi și zice:

„În marele număr de proverbia românești este și unul care zice: satul arde, baba se piaptănă. Acuma, uită-te, acuma la anul 1868 și află d. T. Maiorescu timpul de a cere de la publiciști de dincoace stil neted, gramatică, ortografie."

Cine ne face aceste întâmpinări? Am înțelege când ele ne-ar veni de la *Albina, Federațiunea, Telegraful*, fiindcă acestea sunt foi mai ales politice, care, în sprijinirea importantelor interese constituționale cărora sunt consacrate, se pot cel puțin scuza, dacă nu au avut destulă luare-aminte pentru limba în care scriu. Dar ca tocmai cele două foi literare, *Transilvania* și *Familia*, să aibă drept a ni le face, aceasta nu o putem primi.

Este, din contra, caracteristic pentru starea în care a ajuns cultura noastră intelectuală dacă organul oficial al asociațiunii transilvănene pentru *literatura* română și *cultura* poporului român – are – cum să o numim cu un termin parlamentar? – are *inspirațiunea* de a ne răspunde că este o „pieptenare de babă", dacă în anul 1868 îi cerem gramatică, stil și ortografie!

Nu știm ce vor fi gândit membrii acelei asociațiuni la cetirea unui astfel de răspuns din partea reprezentantului d-lor. Noi însă ne-am pus următoarea întrebare: Dacă o foaie literară nu este în stare să scrie după gramatică, dacă se declară incapabilă de a avea ortografie și stil bun, atunci de unde a luat

[1] *Transilvania* din 1 august 1868.

curajul de a se mai prezenta pe arena publicității? Și ce folos își închipuiește că va putea produce prin lucrarea ei literară?

Răspunsul neapărat la aceste neapărate întrebări aruncă o lumină așa de tristă asupra organului asociațiunii transilvane, pentru a nu mai vorbi de *Familia*, încât ne simțim provocați a căuta însine împrejurările ușurătoare care i-ar putea explica purtarea într-un mod mai puțin defavorabil și care i-ar lua o parte din răspunderea ce și-a atras-o.

Asemenea împrejurări ușurătoare există, și datoria noastră este acum de a le pune în vederea cititorilor.

Foaia *Transilvania* și atâtea alte foi literare și politice ale românilor sunt așa de slab redactate, așa de stricăcioase prin forma și cuprinsul lor, fiindcă trăiesc într-o atmosferă stricată și se inspiră de ideile și de simțimintele ce caracterizează marea majoritate a „inteligenților și anteluptătorilor" români. Viciul radical în ele, și, prin urmare, în toată direcția de astăzi a culturei noastre, este *neadevărul*, pentru a nu întrebuința un cuvânt mai colorat, neadevăr în aspirări, neadevăr în politică, neadevăr în poezie, neadevăr până în gramatică, neadevăr în toate formele de manifestare a spiritului public.

Cufundată până la începutul secolului XIX în barbaria orientală, societatea română, pe la 1820, începu a se trezi din letargia ei, apucată poate de-abia atunci de mișcarea contagioasă prin care ideile Revoluțiunii franceze au străbătut până în extremitățile geografice ale Europei. Atrasă de lumină, junimea noastră întreprinse acea emigrare extraordinară spre fântânele științei din Franța și Germania, care până astăzi a mers tot crescând și care a dat mai ales României libere o parte din lustrul societăților străine. Din nenorocire, numai lustrul dinafară! Căci nepregătiți precum erau și sunt tinerii noștri, uimiți de fenomenele măreț ale culturei moderne, ei se pătrunseră numai de efecte, dar nu pătrunseră până la cauze, văzură numai formele de deasupra ale civilizațiunii, dar nu întrevăzură fundamentele istorice mai adânci, care au produs cu necesitate acele

forme și fără a căror preexistență ele nici nu ar fi putut exista. Și astfel, mărginiți într-o superficialitate fatală, cu mintea și cu inima aprinse de un foc prea ușor, tinerii români se întorceau și se întorc în patria lor cu hotărârea de a imita și a reproduce aparențele culturei apusene, cu încrederea că în modul cel mai grăbit vor și realiza îndată literatura, știința, arta frumoasă și, mai întâi de toate, libertatea într-un stat modern. Și așa de des s-au repetit aceste iluzii juvenile, încât au produs acum o adevărată atmosferă intelectuală în societatea română, o direcție puternică, ce apucă cu tărie egală pe cei tineri și pe cei bătrâni, pe cei cari se duc spre a învăța și pe cei cari s-au întors spre a aplica învățătura lor. În deosebire de poetul antic, care, admirând greutățile enorme ce le-a învins statul roman până la constituirea sa, exclamă faimoasa frază *tantae molis erat romanam condere gentem*, coborâtorii acestor romani își cred ușoară sarcina de a așeza gintea română pe bazele civilizațiunii, și mulți din ei sunt chiar încredințați că astăzi această așezare este aproape de a fi terminată. Avem de toate cu îmbelșugare – își închipuiesc ei – și când îi întrebi de literatură, îți citează cifra coalelor înnegrite pe fiecare an cu litere române și numărul tipografiilor din București, și când le vorbești de știință, îți arată societățile mai mult sau mai puțin academice și programele discursurilor ținute asupra problemelor celor mai grele ale inteligenței omenești; dacă te interesezi de arta frumoasă, te duc în muzee, în pinacoteci și gliptoteci, îți arată expoziținea artiștilor în viață și se laudă cu numărul pânzelor spânzurate pe părete; și dacă, în fine, te îndoiești de libertate, îți prezintă hârtia pe care e tipărită constituțiunea română și îți citesc discursurile și circulările ultimului ministru care s-a întâmplat să fie la putere.

Față cu această direcție a publicului român, noi nu putem crede că adevăratul mobil care l-a îndemnat spre cultura occidentală să fi fost o prețuire inteligentă a acestei culturi. Mobilul propriu nu a putut fi decât vanitatea descendenților lui Traian, vanitatea de a arăta popoarelor străine cu orce preț, chiar cu disprețul adevărului, că le suntem egali în nivelul civilizațiunii.

Numai așa se explică viținul de care este molipsită viața noastră publică, adecă lipsa de orce fundament solid pentru formele dinafară ce le tot primim.

Și primejdioasă în astă privință nu e atât lipsa de fundament în sine, cât este lipsa de orce simțire a necesității acestui fundament în public, este suficiența cu care oamenii noștri cred și sunt crezuți că au făcut o faptă atunci când au produs sau tradus numai o formă goală a străinilor. Această *rătăcire totală a judecății* este fenomenul cel mai însemnat în situațiunea noastră intelectuală, un fenomen așa de grav, încât ne pare că este datoria fiecării inteligenți oneste de a-l studia, de a-l urmări de la prima sa arătare în cultura română și de a-l denunța pretutindenea spiritelor mai june, pentru ca acestea să înțeleagă și să primească sarcina de a-l combate și nimici fără nici o cruțare, dacă nu vor să fie înșiși nimiciți sub greutatea lui.

La 1812, Petru Maior – pentru a nu pomeni compilarea de citate făcută de Șincai fără nici o critică – scrie istoria sa despre începutul românilor în Dacia. În tendența ce are de a dovedi că noi suntem descendenți necorupți ai romanilor, Maior susține în paragraful al patrulea că dacii au fost cu totul exterminați de romani, așa încât nu s-a întâmplat nici o amestecare între aceste două popoare. Pentru a proba o hipoteză așa de nefirească, istoricul nostru se întemeiază pe un pasaj îndoios din Eutrop și pe un pasaj din Julian, cărora le dă o interpretare imposibilă de admis cu mintea sănătoasă, și astfel începe demonstrarea istorică a romanității noastre cu o falsificare a istoriei.

La 1825 apare *Lexiconul de la Buda*, „românesc-latinesc-unguresc-nemțesc", care se încearcă să stabilească prin derivări de cuvinte că limba noastră este cea mai pură romană și foarte puțin amestecată cu cuvinte slavone. Câteva exemple vor arăta valoarea acestor derivări:

„Verbul nostru *găsesc* se derivă de la latinescul *consecuor*, substantivul *boier* de la *voglia*, i. e. *voluntas*, substantivul *ceas* de la *caedo, caesum, caesura, quia dies in 24 partes quasi caesuras est devisa.*"

Cu asemenea procedare începe știința noastră despre latinitatea cuvintelor române, și primul pas se face prin o falsificare a etimologiei.

La 1840 se publică *Tentamen criticum in linguam romanicam*. Scrisă în latinește, această carte are scopul de a arăta străinilor ce fel de limbă curată este aceea care se vorbește de poporul român, însă arată o limbă care nu s-a vorbit și nu se va vorbi niciodată în poporul român. Acolo întâlnim forme gramaticale și fraze ca cele următoare:

„Aburiu și abureru auditu, abébiu, abebimu, abeboru făcutu, abiu, voliu fire cantatu; do invetiasses aleque, nu abi fire asi superstitiosu, que a fedu, do se et asconde, do me et laudi cu gula la, quomu ari, asi secili etc., etc."

Și, astfel, gramatica română începe cu o falsificare a filologiei.

O repetim: ceea ce surprinde și întristează în aceste producte nu este eroarea lor în sine, căci aceasta se explică și uneori se justifică prin împrejurările timpului, dar este eroarea judecății noastre de astăzi asupra lor, este lauda și suficiența cu care se privesc de inteligențele române ca adevărate fapte de știință valabilă, este orbirea de a nu vedea că zidirea naționalității române nu se poate așeza pe un fundament în mijlocul căruia zace neadevărul.

Dacă străinii știu astăzi și recunosc că noi suntem de viță latină, meritul este nu al nostru, ci al filologilor Dietz, Raynouard, Fuchs, Miclosich, Max Müller și alții, cari nu prin iluzii pretențioase, ci prin legile solide ale științei au dovedit latinitatea esențială a limbei române. Iar cărți de natura *Tentamenului critic* și a *Lexiconului de la Buda* nu puteau decât să împiedice adevărul, producând neîncredere în contra unei teze care avea trebuință de argumente așa de greșite pentru a fi susținută.

Direcția falsă o dată croită prin cele trei opere de la începutul culturei noastre moderne, inteligența română a înaintat cu ușurință pe calea deschisă, și, cu acelaș neadevăr înlăuntru și cu aceeaș pretenție în afară, s-au imitat și s-au falsificat toate formele civilizațiunii moderne. Înainte de a avea partid politic, care să simță trebuința unui organ, și public iubitor de știință, care să aibă nevoie de lectură, noi am fundat jurnale politice și reviste literare și am falsificat și deprețuit jurnalistica. Înainte de a avea învățători sătești, am făcut școli prin sate, și înainte de a avea profesori capabili, am deschis gimnazii și universități și am falsificat instrucțiunea publică. Înainte de a avea o cultură crescută peste marginile școalelor, am făcut atenee române și asociațiuni de cultură și am deprețiat spiritul de societăți literare. Înainte de a avea o umbră măcar de activitate științifică originală, am făcut Societatea academică română, cu secțiunea filologică, cu secțiunea istorico-archeologică și cu secțiunea științelor naturale, și am falsificat ideea academiei. Înainte de a avea artiști trebuincioși, am făcut conservatorul de muzică; înainte de a avea un singur pictor de valoare, am făcut școala de bele-arte; înainte de a avea o singură piesă dramatică de merit, am fundat teatrul național – și am deprețiat și falsificat toate aceste forme de cultură.

În aparență, după statistica formelor dinafară, românii posed astăzi aproape întreaga civilizare occidentală. Avem politică și știință, avem jurnale și academii, avem școli și literatură, avem muzee, conservatorii, avem teatru, avem chiar o constituțiune. Dar în realitate toate aceste sunt producțiuni moarte, pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr, și astfel cultura claselor mai înalte ale românilor este nulă și fără valoare, și abisul ce ne desparte de poporul de jos devine din zi în zi mai adânc. Singura clasă reală la noi este țăranul român, și realitatea lui este suferința, sub care suspină de fantasmagoriile claselor superioare. Căci din sudoarea lui zilnică se scot mijloacele materiale pentru susținerea edificiului fictiv, ce-l

numim cultură română, și cu obolul cel din urmă îl silim să ne plătească pictorii și muzicanții noștri, academicii și atenianii din București, premiele literare și științifice de pretutindenea, și din recunoștință cel puțin nu-i producem nici o singură lucrare care să-i înalțe inima și să-l facă să uite pentru un moment mizeria de toate zilele.

Ca să mai trăim în modul acesta este cu neputință. Plângerea poporului de jos și ridicolul plebei de sus au ajuns la culme. Pe de altă parte, prin înlesnirea comunicărilor, vine acum însăș cultura occidentală la noi, fiindcă noi nu am știut să mergem înaintea ei. Sub a ei lumină biruitoare va deveni manifest tot artificiul și toată caricatura „civilizațiunii" noastre, și formele deșerte cu care ne-am îngâmfat până acum își vor răzbuna atrăgând cu lăcomie fondul solid din inima străină.

Mai este oare timp de scăpare? Mai este oare cu putință ca o energică reacțiune să se producă în capetele tinerimii române și, odată cu disprețul neadevărului de până acum, să deștepte voința de a pune fundamentul adevărat acolo unde se află astăzi numai pretenții iluzorii? Poate soarta ne va acorda timp pentru această regenerare a spiritului public și, înainte de a lăsa să se strecoare în inimă nepăsarea de moarte, este încă de datoria fiecării inteligințe ce vede pericolul de a se lupta până în ultimul moment în contra lui.

O primă greșală, de care trebuie astăzi ferită tinerimea noastră, este încurajarea blândă a mediocrităților. Cea mai rea poezie, proza cea mai lipsită de idei, discursul cel mai de pe deasupra – toate sunt primite cu laudă, sau cel puțin cu indulgență, sub cuvânt că „tot este ceva" și că are să devie mai bine. Așa zicem de 30 de ani și încurajăm la oameni nechemați și nealeși! Domnul X e proclamat poet mare, domnul Y – jurnalist eminent, domnul Z – bărbat de stat european, și rezultatul este că de atunci încoace mergem tot mai rău, că poezia a dispărut din societate, că jurnalistica și-a pierdut orce

influență; iar cât pentru politica română, fericite articolele literare, cărora le este permis să nu se ocupe de dânsa!

De aci să învățăm marele adevăr că mediocrităţile trebuiesc descurajate de la viața publică a unui popor, și cu cât poporul este mai incult, cu atât mai mult, fiindcă tocmai atunci sunt primejdioase. Ceea ce are valoare se arată la prima sa înfățișare în meritul său și nu are trebuință de indulgență, căci nu este bun numai pentru noi și deocamdată, ci pentru toți și pentru totdeauna.

Al doilea adevăr, și cel mai însemnat, de care trebuie să ne pătrundem, este acesta: forma fără fond nu numai că nu aduce nici un folos, dar este de-a dreptul stricăcioasă, fiindcă nimicește un mijloc puternic de cultură. Și, prin urmare, vom zice: este mai bine să nu facem o școală deloc decât să facem o școală rea, mai bine să nu facem o pinacotecă deloc decât să o facem lipsită de arta frumoasă; mai bine să nu facem deloc statutele, organizarea, membrii onorarii și neonorați ai unei asociațiuni decât să le facem fără ca spiritul propriu de asociare să se fi manifestat cu siguranță în persoanele ce o compun; mai bine să nu facem deloc academii, cu secțiunile lor, cu ședințele solemne, cu discursurile de recepțiune, cu analele pentru elaborate decât să le facem toate aceste fără maturitatea științifică ce singură le dă rațiunea de a fi.

Căci dacă facem altfel, atunci producem un șir de forme ce sunt silite să existe un timp mai mult sau mai puțin lung fără fondul lor propriu. Însă în timpul în care o academie e osândită să existe fără știință, o asociațiune fără spirit de societate, o pinacotecă fără artă și o școală fără instrucțiune bună, în acest timp formele se discreditează cu totul în opinia publică și întârzie chiar fondul, ce, neatârnat de ele, s-ar putea produce în viitor și care atunci s-ar sfii să se îmbrace în vestmântul lor disprețuit.

Întorcându-ne de la aceste reflecții generale la punctul concret de unde am plecat, vedem cât de ușor ne putem explica

acum purtarea foaiei *Transilvania* și a altor colege ale ei. *Transilvania* este cuprinsă de amețeala formelor deșerte, prin care se caracterizează așa-numita cultură română din ziua de astăzi. Ea crede că înaintează literatura când înmulțește cifra coalelor periodice în literatura română; că referatele despre asociațiunea transilvăneană, ce le publică și din care se vede o lipsă totală de activitate inteligentă, produc un folos, fiindcă sunt protocoale subscrise de un președinte și de un vicepreședinte și de un secretar; că elucubrațiunile de gimnaziast ale d-lui T. asupra economiei politice și trâmbițările d-lui P. asupra literaturei române cu „prestanța" ei și asupra necesității unui panteon în care să figureze și învățații români „cari asudă pe piscurile țepeșe ale filozofiei" sunt fapte lăudabile de știință, fiindcă s-au rostit ca discursuri solemne într-o adunare anuală a asociațiunii pentru cultura poporului român. Ea se miră cum de noi, în anul 1868, îi cerem fond pentru aceste forme, cerem limbă bună, ortografie, gramatică pentru o foaie literară, și ne declară că nu are timp să se ocupe de asemenea „bagatele".

Cum am zis: noi înțelegem și ne explicăm această purtare; dar tot așa de bine înțelegem datoria impusă junimii române de a o osândi și de a părăsi o dată pentru totdeauna direcția acestor „anteluptători" ai națiunii.

Căci fără cultură poate încă trăi un popor cu nădejdea că la momentul firesc al dezvoltării sale se va ivi și această formă binefăcătoare a vieței omenești; dar cu o cultură falsă nu poate trăi un popor, și dacă stăruiește în ea, atunci dă un exemplu mai mult pentru vechea lege a Istoriei: că în lupta între civilizarea adevărată și între o națiune rezistentă se nimicește națiunea, dar niciodată adevărul.

DIRECȚIA NOUĂ ÎN POEZIA ȘI PROZA ROMÂNĂ

(1872)

I

POEZIA

ALECSANDRI, EMINESCU, BODNĂRESCU, MATILDA CUGLER, ȘERBĂNESCU, PETRINO

Sunt întrebări care în starea normală a unei societăți nu există, dar care, o dată născute, se impun atenției tutulor și cer neapărat un răspuns de la cei ce se gândesc la interesele publice.

Va avea România un viitor? Se mai află în poporul ei destulă putere primitivă pentru a ridica și a purta sarcina culturei? Căci cultura e o sarcină care cere și consumă neîntrerupt puterile vitale ale unei națiuni. Va putea să pășească în lucrare pașnică pe aceeaș cale pe care civilizația apuseană a adus atâta bine omenirii?

O parte a răspunsului atârnă de la direcția spiritelor din societatea de astăzi, direcție a cărei manifestare este literatura în înțelesul cel mai larg al cuvântului.

Pe când în lumea noastră politică neliniștea a ajuns la culme și totul pare întunecat în confuzia unor tendințe lipsite de princip, se dezvoltă, alăturea cu acele mișcări nesănătoase, o literatură încă junǎ și, în parte, încă nerecunoscută, dar care, prin spiritul ei sigur și solid, ne dă primul element de speranță legitimă pentru viitor. Această speranță va deveni o realitate în proporția în care noua viață, pe de o parte, se va întări în cercul ei, iar pe de alta, va fi înțeleasă și primită de societatea română, mai ales de juna generație, în mijlocul căreia trăim.

Starea literaturei noastre și direcția spiritului public până la 1867 le-am analizat într-un șir de critice anterioare și le vom mai atinge în decursul cercetărilor de față. Din criticile științifice văzusem falsitatea și pretențiile necoapte ale istoricilor, filologilor și jurnaliștilor noștri în marea lor majoritate; din „critica poeziei" ne încredințasem despre lipsa de valoare a celor mai mulți contimporani și urmași a lui Alecsandri și Bolintineanu până la acel an.

Din norocire, o reacție salutară a spiritului nostru literar se constată în producerile ultimilor patru ani. Noua direcție, în deosebire de cea veche și căzută, se caracterizează prin simțimânt natural, prin adevăr, prin înțelegerea ideilor ce omenirea întreagă le datorește civilizației apusene și totodată prin păstrarea și chiar accentuarea elementului național. Ne pare timpul venit de a atrage atenția publică asupră-i, și în paginile următoare ne încercăm a arunca o scurtă privire asupra câtorva reprezentanți ai acestui început de scăpare, ai acestei nașteri sau renașteri literare. Valoarea lor nu este deopotrivă; sunt câteva talente eminente între ei, sunt multe talente inferioare, și unii și alții însă sunt pe calea naturală și aspiră cu bună-credință spre adevăr. Din acest punct de vedere, toți împreună merită o atenție binevoitoare.

În fruntea nouei mișcări e drept să punem pe Vasile Alecsandri. Cap al poeziei noastre literare în generația trecută, poetul *Doinelor* și *Lăcrămioarelor*, culegătorul cântecelor populare păruse a-și fi terminat chemarea literară. Și nici atenția publicului nu mai era îndreptată spre poezie; o agitare stearpă preocupa toate spiritele. Deodată, după o lungă tăcere, din mijlocul iernei grele ce o petrecuse în izolare la Mircești, și iernei mult mai grele ce o petrecea izolat în literatura țării sale, poetul nostru reînviat ne surprinse cu publicarea *Pastelurilor*.

În fund, pe cer albastru, în zarea depărtată,
La răsărit, sub soare un negru punt s-arată;
E cocostârcul tainic în lume călător,
Al primăverei dulce, iubit prevestitor.

El vine, se înalță, în cercuri line zboară
Și repede ca gândul la cuibu-i se coboară,
Iar copilașii veseli, cu pieptul dezgolit,
Alerg sărind în cale-i și-i zic: bine-ai sosit!

În aer ciocârlia, pe case rândunele,
Pe crengile pădurei un roi de păsărele
Cu lungă ciripire la soare se-ncălzesc,
Și pe deasupra bălții nagâții se-nvârtesc.

Ah! iată primăvara cu sânu-i de verdeață!
În lume-i veselie, amor, sperare, viață,
Și cerul și pământul preschimbă sărutări
Prin raze aurite și vesele cântări!

Pastelurile[1] sunt un șir de poezii, cele mai multe lirice, de regulă descrieri, câteva idile, toate însuflețite de o simțire așa de curată și de puternică a naturei, scrise într-o limbă așa de frumoasă, încât au devenit fără comparare cea mai mare podoabă a poeziei lui Alecsandri, o podoabă a literaturei române îndeobște.

RODICA

Purtând cofița cu apă rece
Pe ai săi umeri albi, rotunjori,
Juna Rodică voioasă trece
Pe lângă junii semănători.

Ei cu grăbire îi sar în cale
Zicând: „Rodico, floare de crin,
În plin să-ți meargă vrerile tale,
Precum tu, dragă, ne ieși cu plin!

[1] Apărute în *Convorbiri literare* de la 1868–1871.

Până la toamnă s-ajungi mireasă!
Calea să-ți fie plină de flori,
Și casa casă și masa masă
Și sânul leagăn de pruncușori!"

Ei zic ș-o seamăn cu grâu de vară,
Apoi cofița întreag-o beu;
Copila râde și-n cale-i zboară,
Scuturând grâul din părul său.

Am citat două din ele, le-am putea cita pe toate; nicăieri declamații politice, simțiri meșteșugite, extazieri și deșperări de ocazie, pretutindeni concepția naturală și un aer răcoritor de putere și sănătate sufletească.

Cu totul osebit în felul său, om al timpului modern, deocamdată blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste marginile iertate, până acum așa de puțin format încât ne vine greu să-l citățm îndată după Alecsandri, dar, în fine, poet, poet în toată puterea cuvântului, este d. Mihail Eminescu[1]. De la d-sa cunoaștem mai multe poezii publicate în *Convorbiri literare*, care toate au particularitățile arătate mai sus, însă au și farmecul limbagiului (semnul celor aleși), o concepție înaltă și, pe lângă aceste (lucru rar între ai noștri), iubirea și înțelegerea artei antice.

Ideal perdut în noaptea unei lumi ce nu mai este,
Lume ce gândea în basme și vorbea în poezii,
O! te văd, te-aud, te cuget, tânără și dulce veste,
Dintr-un cer cu alte stele, cu-alte raiuri, cu alți zei.

Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scânteie,
Braț molatic ca gândirea unui împărat poet,
Tu ai fost divinizarea frumuseței de femeie,
A femeiei, ce și astăzi tot frumoasă o revăd...

astfel începe strania sa poezie *Venere și Madonă.*

[1] Despre Eminescu, ajuns la culmea dezvoltării lui, vezi o cercetare mai întinsă în volumul din urmă al acestor *Critice.*

Ironia amară care străbate din puținele poezii ale răposatului N. Nicoleanu este mult mai puternică și mai aprofundată în Eminescu.

Iară noi? noi, epigonii,

întreabă el, după ce a cântat frumusețele poeților anteriori,

simțiri reci, harfe zdrobite,
Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrâne, urâte,
Măști râzânde puse bine pe-un caracter inimic;
Dumnezeul nostru: umbră, patria noastră: o frază,
În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază;
Voi credeați în scrisul vostru, *noi nu credem în nimic*!

Și de-aceea spusa voastră era sfântă și frumoasă,
Căci de minți era gândită, căci din inimi era scoasă,
Inimi mari, tinere încă, deși voi sunteți bătrâni.
S-a întors mașina lumii: cu voi *viitorul* trece;
Noi suntem iarăși *trecutul* fără inimi, trist și rece,
Noi în noi n-avem nimica, totu-i calp, totu-i străin!

Reproducem, în fine, din *Mortua est* ultimele strofe:

Dar poate... o! capu-mi pustiu cu furtune,
Gândirile-mi rele sugrum cele bune,
Când sorii se sting și când stelele pică,
Îmi vine a crede că *toate-s nimică.*

Se poate ca bolta de sus să se spargă,
Să cadă nimicul cu noaptea lui largă,
Să văd cerul negru că lumile-și cerne
Ca prăzi *trecătoare* a morții *eterne*...

Ș-atunci, de-ai fi astfel... atunci în vecie
Suflarea ta caldă ea n-o să învie,
Atunci graiu-ți dulce în veci este mut...
Atunci acest înger n-a fost decât lut.

Și totuși, țărână frumoasă și moartă,
De racla ta razim eu harfa mea spartă,
Și moartea ta n-o plâng, ci mai fericesc
O rază fugită din haos lumesc.

Ș-apoi cine știe de este mai bine
A fi sau a nu fi; dar știe orcine
Că ceea ce nu e nu simte dureri,
Și *multe* dureri-s, puține plăceri.

A fi? Nebunie și tristă și goală!
Urechea te minte și ochiul te-nșeală;
Ce-un secol ne zice, ceilalți o deszic –
Decât un vis sarbed, mai bine nimic.

Văd vise-ntrupate gonind după vise,
Păn' dau în morminte ce-așteaptă deschise,
Și nu știu gândirea-mi în ce să o sting:
Să râd ca nebunii? Să blăstem? Să plâng?

La ce? Oare *totul* nu e nebunie?
Au moartea ta, înger, de ce fu să fie?
Au e *sens* în lume? Tu, chip zâmbitor,
Trăit-ai anume ca astfel să mori?

De e sens într-asta, e-ntors și ateu,
Pe palida-ți frunte nu-i scris Dumnezeu.

Ocazia la observări critice nu lipsește în aceste poezii. *Venere și Madona* cuprinde o comparare confuză. Femeia a fost divinizată în Venerea antică și apoi (de Rafael) în Madona. Tot așa, poetul asupra unei fețe „pală de o bolnavă beție" aruncă „vălul alb de poezie" și o divinizează. Însă Madona nu este o idealizare a Venerei, nici Venera antică o realitate brută pe lângă Madona modernă, și strofa

O, cum Rafael creat-a,

prin care poetul rezumă încă o dată compararea, nu o lămurește mai bine, ci slăbește poezia prin repetiție. Originală și plină de efect, însă prea calculată (*recherchée,* cum ar zice francezii) este tranziția „Plângi, copilă?..."

Epigonii cuprind o antiteză foarte exagerată. Pentru a arăta micimea epigonilor, se înalță peste măsură poeții mai vechi, și lauda ditirambică a lui Țichindeal, d.e., și a lui Heliade cu greu va putea încălzi cetitorii mai critici de astăzi.

Cea mai bună din cele trei poezii ale d-lui Eminescu ne pare a fi cea din urmă, *Mortua est,* un progres simțit în precizia limbagiului și în ușurința versificării.

Dar și aici, ca în celelalte, sunt greșeli ce trebuiesc neapărat îndreptate.

Abuz de cuvântul *pală*, care poate n-ar trebui uzat deloc, uneori gândiri și expresii prea obișnuite, multe rime rele.

Nu înțelegem, nu putem primi această negligență a formei. Nepăsarea publicului român, care în aceeaș linie cu adevărații poeți pune și pe Tăutu și pe Sion și pe *tutti quanti*, și, pe de altă parte, precipitarea întregei noastre activități intelectuale, ce se vede produsă sub neliniștea unei amenințări statornice, explică, dar nu excuză greșala arătată.

Tocmai spre deșteptarea publicului român din nepăsarea lui trebuie prezentate numai formele estetice cele mai curate și, în mijlocul agitărilor politice și sociale, arta este anume chemată a ne da un liman de adăpost. Când mișcarea, altfel trecătoare, a unei inimi pline de simțiri vrea să se întrupeze în forma poeziei, ea, prin chiar aceasta, intră într-o lume unde timpul nu mai are înțeles. Cea mai scumpă îngrijire pentru curățenia formei este atunci o datorie a poetului, ca astfel concepția lui să rămâmă o moștenire neatinsă a generațiilor viitoare. Și care poet, în momentul adevăratului entuziasm, nu ar trebui să uite marginile actualității și, încălzit de raza unei încrederi adese iluzorie, nu și-ar înălța aspirarea spre o nemurire omenească?...

Era într-o seară lină de mai din anul 1871; dar în salonul unde se adunase atâta mulțime de oameni nu se observa frumusețea naturei renăscute; pasiunile politice erau la ordinea zilei și cu cea mai mare încordare se agitau întrebările momentului.[1] În fundul acestei săli, atinsă încă de razele luminilor, se înălța pe un piedestal închis o marmoră albă, frumoasă imitare a unei statui antice; și pe când toți oamenii erau cuprinși de discuțiile lor politice, în mijlocul cuvintelor aprinse, a gesticulărilor vii și a emoțiunii tutulor, în confuzia acestei mișcări țintite spre un singur punct din viața reală – punct trecător, de o importanță peste măsură în prezent, de o nulitate fără măsură în viitor – statua albă, cu surâsul ei blând, sta senină deasupra haosului, forma ei trecea neatinsă peste valurile timpului: păstrată în trecut, sigură de viitor, ea își purta înaintea noastră, cu o liniște supranaturală, viața-i eternă.

Da, în lumea fericită a artei, timpul nu mai are putere și nu mai are înțeles, și cine, înălțat în sfera ei, a știut să plăsmuiască forma frumoasă, acela desigur – dar numai acela – a ajuns pe calea nemuririi.

Cine a fost Tiberius? A fost în realitate așa tiran, a fost acea pildă de spaimă, precum trăiește astăzi în conștiința omenirii? Cine o mai poate hotărî! Însă figura lui a intrat astfel sub forma maestrită a lui Tacitus, și, pe când actualitatea lui s-a cufundat în întunericul istoriei, el e osândit la aspectul sub care ni l-a păstrat clasicul autor.

A fost lordul Granby, a fost duca de Grafton așa de înjosiți precum stau astăzi în memoria poporului? Cine se mai întreabă? Scrisorile lui Junius, cu forma lor strălucită și nepieritoare, i-a stigmatizat pentru totdeauna. Și pastorul Goeze și consiliarul

[1] La Iași, în casele lui „beizade" Grigore Sturdza (acum seminar), care propunea membrilor partidului conservator adoptarea așa-numitei „petiții de la Iași", concepută și redactată de el.

Klotz mai există numai prin critica nimicitoare a lui Lessing – insecte efemere, păstrate într-un chihlibar mai trainic.

Și degeaba veniți astăzi și voi, cei cu gândirile groase, cu forma incultă, cu stilul greoi, filologi, academici, jurnaliști, sau cum vă mai numiți; degeaba vă încercați să loviți cu atâta patimă în direcția cea nouă: voi n-aveți formă, ziua de mâine nu vă mai cunoaște.

Al treilea poet despre care credem că merită să ocupe atenția publică este d. Bodnărescu. D. Bodnărescu s-a introdus în literatura noastră prin tragedia *Rienzi* (publicată în 1868), apoi au urmat *epigrame*, câteva poezii lirice, *mici escursiuni* în proză etc. Înaintea publicului celui mare aceste produceri par a fi trecut fără apreciare dreaptă, poate fără nici o apreciare. Cu toate aceste, nu încape îndoială că lucrările d-lui Bodnărescu sunt demne de studiat, deși stilul d-sale, mai ales în tragedia *Rienzi*, este prea greoi.

E drept să nu uităm că greutatea limbei se explică în parte și prin greutatea materiei. Alta e tragedia, alta e balada sau poezia lirică. În aceasta din urmă vedem pe poetul nostru mult mai ușor și îndemânatic.

DE I.A MARE

I

„Iată-ne în altă lume!
Dragă luntre, stai la mal;
Voi să cerc de-i pentru mine,
Tu te leagănă pe val."

Și așa am priponit-o
De-un țăruș și m-am tot dus,
Când în dreapta, când în stânga,
Când spre-amiază, când spre-apus.

Dar n-am fost, ah! nici aicea
Fericit cu al meu dor.
„Mai departe, mai departe,
Dragă luntre, zbori ușor!"

II

Călător pe-a lumei valuri,
De-i vedea în calea ta
Luntre, vâslă părăsite,
A cui sunt nu întreba.

Un cârmaș avu și ele,
Unde-i azi, nu se mai știe;
Valul greu când le lovește,
Ele sună a pustie.

Înțelegi tu, al meu suflet,
Glasul lor ce vrea să zică?
A pustiu grăiesc cu valul,
A pustiu și a nimică.

Terminăm citările din d. Bodnărescu prin câteva epigrame:

Mult iscusita spre geamul ferestrei încet înclinat-a
Vesela față zâmbind, drag îmi era s-o privesc.
Înțelepțește apoi a suflat și gingaș pe sticlă
Ceața din sufletul ei mândru, deprins cu senin,
Și a-nceput să se joace, ștergând-o cu degetul ager,
Semne de farmec făcând numai pe ici, pe colea;
Drepte erau pentru dânsa, întoarse pe dos pentru mine;
Poate a scris te iubesc, eu am citit te-amăgesc.

Draga-mi e tristă, albastra-i privire în lacrimi se stinge;
Fug în grădină; viola stropită cu rouă-i frumoasă.

Este fânarul lumina din zare, or lampa iubitei?
Ea mă așteaptă, prin ochii ferestrei privește lumina-i;

Calea-mi de-a lungul și vântul și poaia s-o stingă
se-ncearcă,
Însă zadarnic: curând voi ajunge, Amor o va stinge.

Pe lângă acești poeți însemnați prin înălțimea ideilor și, în parte, prin felurimea formelor poetice ce le-au introdus, ar fi nedrept să uităm încercările altora mai noi, care, în sfera lor mai restrânsă, ne prezintă o mișcare naturală, exprimată în limbă corectă, adese elegantă, totdeauna ferită de înjosiri.

Plăcerea noastră – și, poate, nu e exagerat să zicem: un fel de recunoștință pentru producerile literare ale d-rei Matilda Cugler (astăzi d-na Poni) și ale d-lui Șerbănescu – va fi cu atât mai ușor de explicat cu cât ne vom aminti mai mult mijlocul literar în care le aflăm. Intenții politice, afectări sentimentale, limbă forțată, expresii crude sunt încă la ordinea zilei pentru majoritatea scriitorilor noștri de poezii, și sperăm că generația viitoare își va explica cu greu cum cu o formă așa de puțin plăcută și cu un bagaj așa de ușor de idei au îndrăznit atâția contimporani ai noștri să se introducă în literatură. Să nu mai vorbim despre dd. Aricescu, Tăutu, Hasdeu, Bolliac (Hasdeu și Bolliac ca poeți; ca autori prozaici sunt, fără contestare, dintre cei mai buni) etc. Despre aceștia s-a vorbit destul în singura revistă critică ce a avut-o România, în *Convorbiri literare*. Dar să ne aducem aminte și de alții, să ne reprezentăm încă o dată societatea în care sunt siliți să trăiască poeții noștri cei adevărați.

În vremile noastre, pentru a cita *ex abrupto* câteva exemple, d. Vulcan, redactorul *Familiei*[1], trece de poet, când cântă:

Sum calic ca vai de mine
Și amar mă mai trudesc,
Totuși fără de suspine
Și voios eu vețuesc.

[1] Astăzi membru al Academiei Române. *Dignus erat intrare* (notița e de la 1872).

*

Nici dânsa nu-i vro escepțiune,
Nu-i unică-n genul seu;
Nici despre ea nu mai pot spune
Că-i fara de greșeli, nu zeu!

*

Ce-i mai scump aci sub soare?
Libertatea-ncântătoare,
Imnul de eliberare,
Cântul de triumful mare?
Că mai scump ești zeu,
Angerelul meu.

*

Am avut o crengușoară
Ce mult a întinerit
Cu plăcuta-i umbrișoară – etc.

În vremile noastre apar poeți ca d. Pătărlăgeanu, care în „orele de repaos" (București, 1861) ne arată „dorința" d-sale:

Nu-i nimic în astă lume
Să mă facă fericit.

Nici averi, nici mare nume,
Nu e ținta ce-am dorit;
Ci dorința mea e toată
Să-mi văd țara c-a-nflorit.

Să văd legea electorală
Că odată s-a lărgit,
Și comisia centrală
Din Focșani că s-a urnit,
Curtea de casațiune
etc ., etc.

Dar, ce e drept, prefața d-lui Pătărlăgeanu dezarmează critica, rugându-ne:

„Să fiți indulgenți, aducându-vă aminte că smerita mea muză se află încă în fașe."

În vremile noastre apar poeți ca d. Petre Grădișteanu, care a scris:

Uă noapte pe ruinele Târgoviștei, sau umbra lui Mihai Viteazul, tablou într-un act cu versuri (București, 1857), cu următoarea arătare de persoane:

„Umbra lui Mihai Viteazul învălită în lințoliu și purtând pe dedesupt costumul seu

Viorica, Marica, Florica } fete de țărani gătite de la horă

Costache Ghimpeanu, june român de 25 de ani, grav și plin de scepticism, începând a se întoarce la credință prin sentimentul naționalității și convingându-se de puterea divină numai la luptă etc."

În scena I, între cele trei țărance se declamă o poezie lirică cu 63 (cetește șaizeci și trei) de strofe, d.e., ca aceste:

Două împreună
Noi facil putem
De orce furtună
Să ne apărăm.

Să cercăm Unire,
Aci e speranța,
Căci în desunire
Nu cunoaștem viața.

Și să nu uităm că, de altminteri, d. Petre Grădișteanu e un om de spirit.

În vremile noastre d. Iustin Popfiu își întocmește limba maternă în rime ca aceste:

XII

DOMNIȘOAREI CONSTANTI'A DUNCA[1]
(Camil'a D'albu)

Catra tine suna debil'a-mi cantare;
Va ajunge ore colo-n departare?!
Fiica Romei vechie! svava floriora!
Va petrunde ore bland'a-ți animiora?!...
Cand nalțai la ceriuri santa rogatiune
Se-i cer indurarea pentru-a mea națiune,
De aceste fiice densei i-am doritu,
Ruga mea ferbinte eca s-a-mplinitu!
Nu te cunosc inca, scumpa floriora!
N-am privit eu inca faci'a-ți rumeniora,
Nece ale tale buze mititele,
Nece ochi-ti mândri, aste blande stele;
Peptulu mieu cel fraged totuși venereza
etc.

Și trebuie să știți că d. Popfiu este preot, conrector al unui seminar clerical, bărbat chemat să fie cel puțin serios înaintea publicului și, de altminteri, plin de zel pentru literatura națiunii.

În vremile noastre d. dr. I. C. Drăgescu, acela ce cu o rară necuviință a adresat scrisorile publice către generalul Türr și d. Carp, tipărește *Amor și patria* (Turin, 1870) și acolo ne zice:

De unsprezece seculi romanul se ostește,
De atâta timp îl suge un crunt infam vampir:

[1] „Domnișoara Constantia Dunca petrece în Paris, secerând prin operile sale scrise în limba franceză despre romani și educatiune apretiarea și aplaudele invățaților Franciei. După cum îmi face îns'a-și magulitorea declaratiune, această poezie contribui și ea încât-va, spre a o indemna să intoarne la frații sei, in patria sa" *(nota d-lui Popfiu).*

Iar azi *tigrul* și *ien'a* de nou se înfrățește,
Voind să nimicească pe acest popor martir.

Horia strânge pe români,
Domnii fug ca niște câni.

DOMNIȘOAREI ELENA P.

Copila grațioasă, ești tu o moritoare,
Ori ești un candid înger din Câmpii Elizei?
Din rai căzută-aici o belă, scumpă flore,
Sunt soarele și lun'a și Venus frații tei?

Venus, fratele d-rei Elena!

Populi, voi, care-n sclavie
Gemeți încă umiliți,
Pe altariul de frăție
Punând dreapta vă uniți,
Tirania veți strivi
Când uniți ve veți osti.

Cât ești de belă și-ncântătoare,
Zână gentilă, nemuritoare,
Pe pura-ți frunte porți cu mândrie...

Sosit-a, popoli, ora... sculați-vă din tină
Și-n apa libertății vestmintele spălati,
Sub steagul independinței cu fruntea-vă senină
Pe biblia iubirei jurați că veți fi frați.

„Pe pura-ți frunte porți cu mândrie, când uniți vă veți osti, jurați că veți fi frați" – cât de părăsit de toți dumnezeii trebuie să fie cineva pentru a crede că asemenea țâstiitură este limbă poetică!

Și să nu uităm prefața:

„*Cetitorului salute!*

Aș fi publicat toate încercările mele poetice, le-aș fi ilustrat, dacă nu mă impedecau cercunstanțe nedependinți de voința mea.

Poeziile cuprinse în acest mic volum sunt o parte din visele mele, sunt copiii mei de aur.

În ele am depus partea cea mai bună din mine: anima și conșciința mea."

Foarte bine! Dar nu s-ar putea ca „inima și conștiința" acestui domn să fie mai mult modeste și mai puțin cacofonice?

În vremile noastre „junimea clericală din Arad" îndrăznește a publica un *Almanah pe 1859* cu poezii ca aceste (de dd. E.B. Stănescu, N. Cristian, M. Bota):

CATRA DEMOSELL'A S.P.

Eram in o seară,
Într-o zi de vară,
Când me preumblam
Printr-o luncă mare,
Pe malul unei
Ape curgătoare:
Când in *cea mai prima amoare*
Foarte melancholizam.
Cugetu-mi incepu să zboare.
Și-n tine m-amorizam.
În amoarea *cea mai noua*
Ce e ca o prima roua
Pre cutarea *nouă frunză*
Ce e ca o primă rază
Carea *mai întâiu o zerește,*
Cel ce pe lume se ivește,
Ce e ca o primă legănare,
Dar tocma ca un somn ultim mare;

și cu faimosul *Foc al Lipovii*:

Juh! cum dete tresnet din cer!
Pocnind – durr, durr – se prade,
Fum a pucioasă dă în crier,
Vai! ce-i? Lip'a-n foc arde.

Pif, paf, puf, trosc cu puștile!
Bătaia lui Dumnezeu!
Dur, bumb, și cu bombeștele,
Lângă Mureș vaet reu!

În vremile noastre, la Lugoș, în a. 1861, d. „doctorand în medicină din Viena" B. Petric, care își bate joc de almanahul precedent, publică:

POEZII NAȚIONALE
ca
UNA MITUTICA FLAMURA
cu
Deviza simțirilor sale naționale

Și-n această flamură cu simțirile naționale ale d-lui Petric ni se spune:

SALUTARE
(Cucoanelor române din *Lugoșiu*)

Când eram de voi departe
Și de voi numai prin carte
Câteodată-nțelegeam
Cumcă sunteți sănătoase,
Tot fidele, tot voioase –
Eu tare mă bucuram.

Primiți-mă dar bucuroase,
Fete de Lugoș frumoase,
Și să nu vă fiu străin,
Să-mi fiți mie tot voioase,
Plăcute, petrecănoase,
Că sum june de român.

*

Tot voios sum eu pe lume,
De când maica m-a făcut;
Superat nime n-a spune
Vreodat' că m-a văzut.
Când am bani, pornesc pe stradă,
Fluer, cânt ca ș-un boer,
Mă arăt pe promenadă
Parcă sum milioner.

Când n-am bani, iar nici că-mi pasă,
Cu amicii ospetez,
Președinte sum la masă,
Fiindc-atunce eu contez.
Niren-Braten, Schweins-Cotlet,
Eu numai ce poruncesc,
Un Pfiff Wein și omelet
Beu, mănânc, dar nu plătesc.

Să citim acum precuvântarea, care este interesantă ca tip caracteristic al celor mai multe de acest fel:

„În onoarea si, cât se poate zice d'in partea' mea fără vătămarea modestiei, în folosul și distracțiunea publicului cititor, aduc și eu pe altarul națiunei niște floricele, sperând, ca toți autorii, dacă nu complimente, cel puțin bună primire, pentru că am cutezat ca un ziar nou, fără multă esperiență, a pune și floricelele mele în stratul comun a Națiunei, care are acum literați demni de cel mai destins respect ce și eu îl port în mine; unde a greșit mintea mea doară încă nu destul poleită după dorința cetitorilor, acolo fac apel la simțirile mele dinlountru, la cugetul meu curat, care mă îndeamnă a aduce și eu mica ardere."

Ce are a face mâncarea neplătită a d-lui doctorand Petric cu „stratul comun" al națiunei?

În vremile noastre *Revista contimporană* (1 ianuarie 1874) publică o poezie a d-lui Ciru Oeconomu, care sfârșește cu următoarea strofă:

Cânta-voi, combăte-voi cu furie nebună,
În mâna mea sdrobi-voi și monstrul și-ai lui pui,
Și dac-a mele cânturi ave-vor o cunună,
Veni-voi l-ale tale picioare s-o depui.

Ș-ai lui pui? Cânta-voi, combăte-voi, zdrobi-voi, ave-voi? Și se mai îndoiește d. Ciru Oeconomu dacă ale sale cânturi armonioase ave-vor o cunună?

Aci, scrutând abisul imens, fără hotare,
Bravând exilul, moartea, dând suflet la fricoși,
Scoțând dintr-a ta harpă mânii vizionare,
Persecutai cu biciul tiranii scrofuloși.

Tiranii scrofuloși! Aceste versuri minunate le dedică d. Ciru Oeconomu lui Victor Hugo și le începe cu modestul motto: *ed io anche son pittore.*

Ed io anche son pittore! Și adecă de ce nu, vă rog? Victor Hugo și domnul Ciru Oeconomu! După „tiranii scrofuloși" toate sunt cu putință.

Dar să nu mai continuăm exemplele de acest fel! Când s-ar ivi izolate, când ar forma excepția, cine și-ar impune datoria de a le răsfoi din literatura zilei! Însă ele formează astăzi încă majoritatea literaturei noastre poetice, și în modul cum se produc ne par a fi simptomul unui rău destul de însemnat pentru a merita o atenție serioasă.

Citatul d. Petru Grădișeanu era aproape copil când și-a publicat *Umbra lui Mihai Viteazul*; asemenea, *Almanacul* din Arad este lucrarea unor juni necopți; și dd. Vulcan și Drăgescu, dacă este să-i judecăm după publicările de până acum, nu pot fi departe de această vârstă fericită; și poate autorii celor mai multe poezii ce primejduiesc cetirea jurnalelor politice pe la noi se află în acelaș caz.

Că în acest timp al vieței lipsa de cugetare matură și o deșertăciune neînfrânată împinge pe atâția juni nechemați și nealeși a maltrata limba, torturând-o în rime și metruri

imposibile, acesta este un fapt general, pentru care nu avem nici un motiv să credem că junii români să fie mai mărginiți sau mai deșerți decât junii altor popoare înzestrate cu o literatură. Dar ce nu se va întâlni la nici un popor cult și ce se petrece numai la noi este necuviința cu care asemenea „păcate ale tinereței" – cum ar fi zis răposatul C. Negruzzi – se publică, se impun în literatură și se primesc de o parte a publicului drept poezie; incorigibila suficiență ce o păstrează autorii lor și încrederea în care se susțin că au făcut o faptă meritorie pentru literatura țării lor când au sustras atâtea coale de hârtie de la o destinație mai firească.

Altundeva societatea este destul de bine organizată pentru a se garanta în contra unor asemenea abnormități; respectul pentru public, respectul în care au știut să se ție jurnalele și curagioasa veghere a unei critice neobosite formează la suprafața vieței intelectuale o pătură destul de puternică pentru a apăsa și menține în întunerecul ce li se cuvine acele producte stricăcioase. La noi însă ele se răzlățesc în toată voia și amenință a falsifica judecata publicului și a îneca lucrările cele bune. O sumă de tineri se molipsesc de epidemia literară, își părăsesc studiile regulate și se încântă cu laurele ieftine ale publicității de o zi, și le este așa de însemnat numărul, încât astăzi își fac unii altora un eco destul de tare pentru a se înșela întreolaltă asupra meritului producerilor lor. Lucrul a ajuns până acolo, încât cine din tinerii noștri este numai incapabil rămâne scriitor pe la tribunale și prin poliții, dar cine, pe lângă incapacitate, adaugă aroganța devine „om de litere", jurnalist, poet și, îndată ce cu o limbă și cu o ortografie deplorabilă știe să rimeze libertate cu dreptate, colegii săi se grăbesc să-i deschidă „cu fericire coloanele" d-lor, să-l patenteze drept literat și „anteluptător al culturei naționale".

De aci înainte timpul și activitatea acestor nefericiți se pierde cu producerea de maculatură literară, și o parte a timpului și activității generației june se pierde cu cetirea acestei maculaturi.

Aci e răul; din acest punct de vedere, partea nesănătoasă în mișcarea literaturei române merită să fie observată, și poate cetitorul nepărtinitor nu va găsi de prisos dacă vom mai releva și procedarea uniformă, tipicul după care acei scriitori exploatează atenția tinerimii și profanează una din cele mai frumoase aspirații ale ei.

Drapelul sub care se introduc aceste deșertățiuni personale și cruditați estetice este totdeauna Națiunea și Libertatea și, astfel, două idei din cele mai înalte au ajuns a fi scara pe care, călcând-o în picioare, se urcă oamenii cei mai lipsiți de orce merit. Și atunci numai vezi pe d. Drăgescu făcând din cacofoniile sale un omagiu „libertății și nedependinței", pe d. Petric producând înjosirile sale „ca una mitutică flamura cu deviza simțirilor naționale", pe d. Pătârlăgeanu scoțându-și muza din fașe pentru a o depune pe altarul națiunii; și apoi vin în precuvântările d-lor, care sunt totdeauna lipsite de demnitate, sau prea smerite, sau prea arogante (și nu știi ce este mai arogant: aroganța sau smerenia), și ne explică ce mare iubire pentru patrie i-a făcut să ne înzestreze literatura cu prețiosul nume al d-lor! Și foile noastre publice, *Familia, Telegraful, Plebeul, Poporul, Secolul, Armonia* și cum le mai cheamă salută cu entuziasm pe „confratele" cel nou și, continuând mistificarea mai departe, îndrăznesc a identifica națiunea română cu aceste anomalii ale ei și strigă că se atacă românismul îndată ce se atacă aceste rătăciri bolnăvicioase ale literaturei române.

Cine cunoaște calibrul unor asemenea poeți și jurnaliști nu se miră de purtarea lor, o găsește naturală și – la dreptul vorbind – indiferentă. Nu ar fi însă natural când publicul român ar continua să-i încurajeze crezând că astfel încurajază literatura; și, pe de altă parte, ar înceta de a fi indiferent îndată ce am privi la înrâurirea ce o poate avea asupra tinerimii noastre.

De aceea împotrivirea energică în contra direcției false arătate în aceste rânduri ne va părea totdeauna o datorie literară, și încercarea de a pune o stavilă în contra ei, atât prin criticarea

producerilor rele, cât și prin relevarea scrierilor mai bune, și de a produce un fel de presiune îndestulătoare a opiniei publice în contră-i, va trebui să fie repetită, fără obosire și cu puteri unite, până când va izbuti – presupuind că va izbuti vreodată.

Este dar o parte mai fericită a aceleiaș datorii literare dacă de la privirea rimărilor citate mai sus trecem, printr-un contrast cam violent, la reamintirea lucrărilor acelora care, în încercările lor, fie cât de restrânse în privința sferei de idei în care se mișcă, arată o natură mai aleasă, simțiri simple, dar neafectate, și produc în cetitor acea impresie senină, care este adevărata binefacere a artelor frumoase. Din numărul lor ne-am propus să vorbim despre d-ra Cugler și dd. Șerbănescu și Petrino.

Poeziile d-rei Matilda Cugler (mai târziu d-na Burlă[1]) sunt publicate în *Convorbiri literare* și înavuțesc multe numere ale acestei reviste de la prima ei ivire. Ne cerem voie a reaminti cetitorilor câteva din cele mai caracteristice.

Ai plâns și tu odată?
Eu, zău, nu pot să cred.
Ah! lacrimi lasă urme
Ce ani întregi se văd.

Un ochi care odată
A plâns de dor și chin,
Mă crede, nu degrabă
Se face iar senin.

Un ce fără de nume
Rămâne-n el ascuns –
Dar ochii tăi sunt limpezi:
Nu pot să cred c-ai plâns.

*

[1] Astăzi d-na Poni.

Floarea-n câmp când vestejește
Alta-n locu-i înflorește.
Dar în pieptul omenesc
Florile când vestejesc,
Cade roua în zadar –
Alte-n loc nu mai resar.

*

El a venit spre mine
Și mâna mi-a luat.
Și-n ochii lui atuncea
Adânc am căutat.

Dar ce-am văzut în dânșii,
Ah! nime n-a afla,
Căci toat-a mea durere
Și dorul meu era.

Ceea ce va fi atras pe cetitorii acestor poezii lirice este eleganța limbagiului lor și, poate, sinceritatea simțirii. Un merit deosebit este precizia cu care sunt compuse și care le ferește de lungile repetiții ale aceleiaș idei, ce, de altminteri, se întâlnesc în atâtea poezii ale literaturei noastre. Pe de altă parte, nu este de tăgăduit că din poeziile d-rei Cugler apare o înrâurire predomnitoare a lui Heine și a lui Lenau; dar, în fine, avem cel puțin a face cu înrâurirea lui Heine și a lui Lenau.

Între cele mai plăcute produceri ale literaturei române sunt și vor rămânea poeziile d-lui Șerbănescu. De la cele dântâi încercări ale d-lui Bolintineanu, care se deosebeau prin aceeaș însușire, nu cunoaștem poezii a căror limbă să fi produs auzului aceeaș plăcere ca poeziile citatului autor. Într-o literatură unde limba poetică este deja formată, meritul aparent al unei versificații elegante consistă adesea numai în reproducerea credincioasă a formelor de stil obișnuite de autorii recunoscuți, și în Franța și în Germania se găsesc rar poeți începători ale căror versuri să fie mai mult decât o imitare palidă a lui Musset și

a lui Heine. La noi, însă, unde în toate ramurile literare stilul caută încă să se formeze și este încă foarte crud, farmecul limbei într-o poezie rămâne un merit adevărat și primitiv.

LACRIMA

Ah! în ochiul tău cel negru ca o noapte fără lună
Eu o lacrim-am zărit,
Și pe geana ta cea brună,
Lunecând, ea s-a oprit.

Ce-nsemna, copilă junǎ ca și o simțire nouă,
Acel ud mărgăritar,
Acel grăunte de rouă,
Semnul dorului amar?

Lacrima-i o poezie ce se scrie în tăcere
La tulpina unui dor;
Bătrân – lacrima-i durere,
June – lacrima-i amor.

Tu, ce junǎ ești ca raza ce în faptul zilei luce,
Nu-mi mai spune al tău dor;
Lacrima din ochiu-ți dulce
E un gingaș trădător.

*

Un nor vine să-mi ascunză
A vieței mele stea...
Vântul tremură în frunză,
Ș-amoru-n inima mea!

Negrul nor, iată, păsește,
Către-a vieții mele stea.
Vântu-n frunză greu mugește,
Ș-amoru-n inima mea!

Norul dușman crește, crește
Ș-acopere draga-mi stea...
Frunza-n vânt se risipește,
Moare-n dor inima mea!

În anul 1870 s-a publicat la Cernăuți *Lumine și umbre*, o culegere din poeziile d-lui Petrino. Pintre multe prea de jos, despre care credem că ar fi fost mai bine să rămână nepublicate, întâlnim și câteva poezii adevărate; mai ales din „florile de mormânt" vorbește o simțire adâncă și bine exprimată. Vreo două exemple:

Că te iubesc, că te iubesc,
Știu toți ce-n cale mă-ntâlnesc,
Știu cei ce m-au văzut plângând
Și cei ce m-au văzut râzând.
Căci râsul ca și plânsul meu
Nasc numai din cuvântul tău,
Și râsul lumea mi-l impune,
Când plânsu-mi despre tine spune,
Încât toți cei ce au iubit
Și de amor au suferit,
Ei știu, de-abia ce mă zăresc:
Că te iubesc, că te iubesc!

*

Pe furiș dă-mi o guriță,
Jur că nime nu va ști;
Fâlfăind a ta rochiță
Nime n-o va auzi.
De va fi ușa închisă,
Pe fereastră vei sări;
Dragostea când e decisă,
Ea intrare-și va găsi.
Într-o taină a pus cerul
Tot ce-i mai dumnezeiesc;
Fericirea și misterul
În amor se înfrățesc.

Steaua care nu se vede,
Nu-ncetează a fi stea;
Omul în zeire crede,
Crede, făr' de-a o vedea.
Căci ce-i tainic pentru lume
Este mult mai răpitor;
Sărutarea făr' de nume
Poartă numele – *amor*,
Pe furiș dar orce bine
De pe buza-ți aș sorbi,
Să-nchizi ochii lângă mine,
Și-atunci – taină tot va fi.

Ne-a părut însă că tristețea pentru nefericirea de care ne spune poetul că a fost lovit prin moartea soției sale este o coardă prea întrebuințată, așa încât se apropie de monotonie. Observarea noastră va avea mai multă putere dacă o vom însoți de sfatul ce-l dă Goethe poeților tineri: „Întrebați-vă la orce poezie dacă cuprinde o simțire ce ați avut-o în adevăr în viața voastră, și dacă această simțire *v-a înaintat întru ceva*. Nu sunteți înaintați dacă nu faceți decât a jeli o iubită ce ați pierdut-o prin despărțire, necredință sau moarte. Aceasta nu e niciodată bine, orcât de mult talent ați jertfi pentru asemenea poezii. Țineți-vă de progresul vieții și examinați-vă când se ivește prilejul: atunci se vede îndată dacă aveți viață, și mai târziu, dacă ați avut-o."

În privința limbei, am însemnat câteva cuvinte ce nu ne par îngăduite în poezii serioase (*electrizată, constatată* etc.), mai multe expresii înjosite:

În sfârșit, azi încă-o dată
Călcă-n tine-al meu picior,
Bucovină adorată etc.,

abuz de cuvântul *zbârcit* și, în fine, întrebuințarea multor eliziuni greșite (*zidur'le, valur'le* etc.).

În altă privință, suntem siliți a protesta în contra exagerărilor bolnăvicioase ale fantaziei d-lui Petrino. O poezie ca aceasta:

În mormânt, ah, mult e rece,
Mult e trist și-ngrozitor!
Dar din viața care trece,
Acolo trebui să plece
Orșicare muritor!
Pe gurița ce odată
De iubire înfocată
Mii de sărutări primea
Suge-un vierme hrana sa.
Deci mi-e groază când gândesc
Că în sânul pământesc
Inimile putrezesc,

nu este de publicat. Arta e senină, trebuie să rămâie senină chiar când exprimă desperarea; și o desperare ce nu se poate dezlipi de cugetări așa de întunecate e semnul unei mari nefericiri private, dar nu ocazia unei concepții poetice. Să nu uităm antichitatea binecuvântată! Moartea, care, după simțul corupt al simbolizării creștine, se înfățișează de moderni sub forma unui schelet hidos, era în fantazia greacă și romană un geniu frumos, cu facla întoarsă.

II

PROZA

ODOBESCU, STRAT, SLAVICI, A. XENOPOL, BURLĂ, VÂRGOLICI, I. NEGRUZZI, PANU, LAMBRIOR, P. P. CARP, T. ROSETTI

A fi regisorul unui teatru trebuie să fie un lucru foarte plăcut. Te încrezi în convenția tăcută încheiată între tine și public – din partea ta de a-l amăgi, din partea lui de a se lăsa să fie amăgit – și conduci cu mâna sigură iluzia spectatorilor. Îți trebuie un rege, arunci pe umerii unui actor o manta cusută cu codițe de iepure alb, îi pui o coroană pe cap și un sceptru în mână, și iluzia este gata. Vreai un ministru, iai alt actor, îi coși pe frac o stea de decorație în locul inimei și-l pui să facă gesturi cam înțepenite. Se cer doftori, magistrați, academici, profesori (se înțelege: în comedii), ia câțiva figuranți, le pui o perucă mare pe cap și ochelari pe nas, îi îmbraci în talare negre, în fracuri cusute cu verde sau în fracuri descusute, și ți-ai îndeplinit scopul.

Cu vremea, spun cei ce cunosc meseria, regisorul ajunge să fie foarte pătruns de însemnătatea lui și crede că el este cauza de căpetenie pentru succesul unei piese. Însuș cuprinsul și spiritul piesei îi pare lucru de a doua mână – pentru dânsul orce dramă nu e decât un balet.

Regisorul este de râs cu această închipuire a lui. Dar când o parte mare a unei societăți ar împărtăși acest ridicol, și încă în întrebările cele mai reale ale vieței publice?

Întreabă pe cineva de progresul culturei literare și artistice la noi: îți va cita cifrele din statistică, atâtea școli de „bele-arte", atâtea conservatorii de muzică, atâtea ziare, atâtea „expoziții ale artiștilor în viață" etc. Dar dacă este o țară menită să ducă *ad absurdum* concluziile obișnuite ale statisticei, este a noastră. Mai toate acele cifre nu sunt interesante decât prin curajul de a fi așezate în rubricele unde le vedem, și nouă zecimi din „progresul" nostru se întemeiază pe delictul prevăzut de art. 208 al codicelui penal, care pedepsește uzurparea de titluri ce nu se cuvin. Singura realitate în toate aceste o au tablele cu inscripțiile cele pompoase, pe care publicul are uneori naivitatea de a le lua în serios.

De aci se explică starea cea hazlie a opiniei publice în România.

Pentru ce d. X este învățat? Pentru că e profesor la Universitate. O stare mai sănătoasă ar cere ca acest domn să fie profesor la Universitate numai fiindcă este învățat. Căci dacă nu este învățat, atunci forma goală a înfățișării sale publice nu-l înalță, ci-l face mai întâi de râs și apoi primejdios.

Pentru ce d. Y este om politic? Fiindcă e redactorul a câtorva coli de hârtie ce se publică în intervaluri regulate. O stare mai solidă ar cere ca numai aceia să publice ziare cari sunt oameni politici.

Și așa mai departe.

Opinia ce o vedem astfel predominând în judecarea lucrurilor în ființă o întâlnim, firește, și în privința lucrurilor de înființat. Ne lipsește activitatea științifică, cercetări originale în toate ramurile științei sau nu există deloc, sau sunt prea puține și prea puțin îndestulătoare. Dar îndeplinirea acestei lipse nu se poate improviza sau lua în întrepriză de comisii guvernamentale; din contră, toate mijloacele de care dispunem trebuiesc deocamdată concentrate la un învățământ mai elementar; școale mai multe și mai bune, profesori din ce în ce mai puțin ignoranți, încetul cu încetul gustul științei deșteptat în tinerime, și apoi speranța că peste câteva generații va începe și o

mică activitate științifică originală în mijlocul nostru. Nu așa au gândit „anteluptătorii" noștri de progres grabnic, naționaliștii zeloși cu privilegiul excluziv al focului patriotic: într-o dimineață guvernul a decretat și promulgat în *Monitorul oficial* cultura României prin Societatea Academică din București, a patentat 21 de învățați, împărțiți în 3 categorii: categoria istoricilor, categoria filologilor și categoria fizicilor. Dar cei mai mulți membri ai acestui înalt institut se țin de o a patra categorie, pe care politeța ne oprește să o numim.

Nu avem activitate literară și – lucru caracteristic – romanuri și novele nu se scriu deloc, toate se traduc. Chiar poeziile păreau a fi dispărut, Alecsandri era izolat, proza în cea mai deplorabilă stare. Cu încetul, se va schimba și aceasta; și mai întâi ceva liniște politică, dacă ne o va îngădui soarta; apoi îndreptare materială, cu aceasta – după câteva generații – și deșteptarea gustului pentru produceri estetice. Vor veni atunci oameni cari să simtă puternic și să-și exprime frumos ceea ce au simțit și alții cari să gândească bine și să-și exprime simplu ceea ce au gândit.

Nu așa crede majoritatea publicului nostru; un reprezentant al ei, într-un discurs ținut sub aplauzele Asociațiunii transilvane pentru cultura poporului român, a cerut de urgență o istorie a literaturii române, *Panteonul,* în care să se venereze deja eroii spiritului nostru, și, pe de altă parte, cu o încântătoare consonanță de idei, guvernul român a recunoscut gravitatea trebuinței și – pe când cele mai multe sate nu au de unde să învețe a ceti și a scrie – a deschis la Universitate catedra de istoria literaturei române.

Toți cunoaștem importanța teatrului pentru un popor, toți știm, asemenea, că ne lipsește acest element de cultură. Vom traduce dar dramele eminente din alte literaturi, vom încuraja începuturile noastre cele bune, dacă le avem, vom descuraja pe cele rele și ne vom interesa, la timp oportun, de a forma actori adevărați... zeci și zeci de ani vor trece înainte de a se

putea compune o singură trupă de actori care să merite acest nume. Dar de la Pesta ne-a venit o provocare măreață, subscrisă de bărbați celebri, însuflețită prin adunări numeroase, condusă de un comitet al națiunii: este vorba de a strânge banii pentru ca mai întâi de toate să zidim casele teatrului. De aci încolo, lucrurile vor merge repede și bine: zidurile să le avem, dramele vor veni.[1]

---

[1] *Familia* din Pesta publică (1872) în contra celor zise mai sus următoarea rectificare:

„Trebuie să protestăm în contra acestor șire din urmă. Nu esiste nici o provocare a comitetului pentru fond de teatru prin care acesta ar fi făcut apel d-a contribui ca mai nainte de toate să zidim casele teatrului. Astfel de provocare nici s-a putut face, căci scopul societății este numai de a crea un fond, «din care cu timpul să fie posibil înființarea unui teatru național român» (§ 1 din Statute). Va să zică, este vorba numai d-a aduna bani. Cum se va înființa apoi cu timpul acel teatru: forma-se-va întâi un repertor și o trupă de actori și apoi zidi-se-va un teatru, și unde? – sunt cestiuni la care va respunde acea adunare generală care (§ 21) se va convoca anume spre acest scop atunci când vor fi bani."

Familia, în această rectificare, ne citează §§ 1 și 21 din statutele societății constituite cu scop de a înființa „un fond pentru teatrul național român". Dar critica noastră a avut în vedere ideea începătoare și a citat „provocarea" Comitetului, adecă „apelul cătră publicul român", făcut la Pesta în 7 aprilie 1870 din partea d-lui „Președinte" dr. Iosif Hodoș, a d-lui „secretar" Iosif Vulcanu și a d-lor membri ai „comitetului", V. Babeș, P. Mihalyi și A. Mocioni. În acest apel se publică „programul preparativ la inființarea unui fond pentru teatru național român", votat de „inteligința română din Buda-Pesta", și se zice între altele:

„Nu este aici vorba despre posibilitatea unei realizări grabnice, pentru care și alte națiuni au avut trebuință de mai mulți ani, ci scopul și intențiunea noastră este numai de a înființa cu încetul un fond, din care mai târziu națiunea să poată înălța un templu al Thaliei române".

Nedeprinși cu metafore poetice în programe pentru strângere de bani, noi am crezut că „templul Thaliei române" are să fie în adevăr un edificiu pentru teatru.

Dacă însă, precum ne observă *Familia,* acel templu nu vrea să zică numaidecât un templu, ci poate însemna și un repertoriu și o trupă de actori, și dacă această interpretare este autentică (?), atunci, mulțumindu-i

În contrastul arătat până aci se cuprinde cea mai lămurită explicare a direcției nouă în osebire de cea veche. Direcția veche a bărbaților noștri publici este mai mult îndreptată spre formele dinafară; direcția nouă și junĕ caută mai întâi de toate fundamentul dinlăuntru și, unde nu-l are și până când încă nu-l are, desprețuiește forma dinafară ca neadevărată și nedemnă.

---

pentru observarea făcută, ne grăbim a rectifica interpretarea noastră și, păstrând cu toate aceste critica în înțelesul ei propriu, schimbăm propoziția citată în următorul mod:

„Dar de la Pesta ne-a venit o provocare măreață, subscrisă de bărbați celebri, însuflețită prin adunări numeroase, condusă de un comitet al națiunii; este vorba că mai întâi de toate să alcătuim o societate, să-i alegem comitete, să-i facem statute și să strângem banii pentru înființarea unui fond teatral. De aci încolo lucrurile vor merge repede și bine: societatea, comitetul, statutele, poate și banii îi vom avea, dramele vor veni."

Căci ceea ce ne lipsește mai întâi de toate sunt dramele; aceste însă nu se înființează nici prin comitete, nici prin statute, nici prin bani, și cu teatrul din Ungaria are să se întâmple în mic ceea ce s-a întâmplat cu Societatea Academică din București în mai mare. Acolo era vorba să se înalțe un „templu" al Minervei române: Zappa a dat banii, guvernul a numit membrii, Universitatea a dat localul – lipsește numai Minerva.

Dar ce e de făcut? Așa sunt zeițele antice, cam toate capricioase; și, dintre toate, cele mai capricioase se zice că sunt tocmai Minerva și Thalia.

La această notă, scrisă în 1874, e interesant să adăogăm o înștiințare despre soarta acelui „fond de teatru" după vreo 16 ani. În *Tribuna* de la 7 sept. 1889, găsim următoarea corespondență din Banat:

„Societatea pentru adunarea unui fond, din care ar fi să construim și să întreținem un teatru românesc dincoace de Carpați, își ține în fiecare an regulat adunarea generală. Rezultatul este când mai bun, când mai slab, după împrejurări. De mai mulți ani încoace, primirea ce se face societății nu se prea poate numi din cele mai însuflețite. Toată reușita adunărilor generale se mărginește la partea așa-numită socială: banchet, bal, câte o producțiune teatrală, escursiuni etc.

Să o spunem curat în public ceea ce mereu ne-o spunem unul altuia: *Nu ne putem însufleți pentru o idee care deocamdată ni se pare nerealizabilă.*

Astăzi, când avem atâtea neajunsuri de înlăturat, atâtea instituțiuni de folos practic urgent de întreținut și de creat, mi se pare o greșeală

După această explicare introductivă ne vom încerca să urmărim mai de aproape aspirările celei din urmă, și fiindcă vorbim aici de literatură prozaică, vom împărți cercetarea noastră, după cele două specii ale ei, în cercetarea științifică și în cea estetică sau cel puțin stilistică. Reproduceri din chiar operele autorilor, precum le-am făcut în studiul asupra poeziei, nu pot avea loc aici: întinderea lucrărilor prozaice se împotrivește la aceasta. Trebuie să ne mărginim a cita numai titlul scrierilor și a scoate la iveală elementele comune care le împreunează în una și aceeaș direcție.

A

Ca reprezentanți ai direcției noua în privința științifică privim pe dd. A. Odobescu (*Cercetări archeologice*, disertații publicate în *Revista română*, 1861; despre cântecele poporane, poeții Văcărești, satira romană etc.), Strat (*Economia politică*, 1870), Slavici, Burla, Xenopol, P.P. Carp, Vârgolici, Panu, Lambrior, T. Rosetti (scrierile acestor din urmă publicate în *Convorbiri literare*).

Caracterizarea acestor autori să o începem însă cu o rezervă, fără de care observările noastre ar părea exagerate. Nici una din

---

economică, o idee eronată ca să aducem jertfe materiale pentru o instituțiune – în sine foarte măreață – dar de care încă mulți ani putem și trebuie să ne lipsim.

Fiindcă nu se poate ca publicului mereu să-i ceri, fără a-i da orcât de puțin în schimb – mai anii trecuți s-a hotărât a se da din venitul capitalului un premiu pentru vreo piesă teatrală sau a se premia cutare societate de diletanți. Iacă o idee practică, potrivită de a mai încălzi inimile pentru fondul teatral. Dar la idee a rămas. În public n-a mai transpirat nimic despre realizare. Noi așa știm, că statutele sunt astfel de nenorocit compuse că nu permit nici cea mai mică abatere de la marea idee de a zidi un teatru. Astfel, nu ne rămâne decât în fiecare an a da, mereu a da și a trimete parale acolo de unde nu este întoarcerea."

Cum rămâne cu vechea rectificare a *Familiei*?

scrierile citate, privite din punctul de vedere al științei generale, nu este de vreo însemnătate extraordinară: nici o creație nouă, nici o suflare de acea puternică originalitate, care de pe înălțimea culturei secolului împreunează elementele date spre o nouă combinare sau află în intuiție primitivă un adevăr până atunci nepătruns de înțelegerea omenească; nimic din toate aceste nu se află în scrierile române de păn-acum, și nici nu se poate afla deocamdată. Căci o dezvoltare așa de înaltă a lucrării științifice presupune alte pături de cultură din trecut, prin care să i se fi format pământul roditor pentru hrana și creșterea ei.

Dd. Odobescu, Lambrior, Strat și ceilalți sunt dar reprezentanți ai literaturei noastre științifice numai în marginile restrânse în care o asemenea activitate a fost cu putință pe treapta de cultură pe care ne aflăm. Dar în aceste margini, scrierile lor, în deosebire de celelalte analoage din literatura noastră, se razimă pe fundamente solide și sunt însemnate prin două însușiri bune ale autorilor: cunoștința ce o au despre starea științei de astăzi în privința materiei de care se ocupă și sinceritatea cu care spun rezultatul cercetărilor lor.

Căci la noi, cari suntem vecini cu o cultură superioară, orce întrebare de știință este mai întâi de toate o întrebare de conștiință, și conștiința ne impune aici două datorii: întâi, să studiem materia despre care scriem într-atât, încât nici unul din principiile fundamentale la care a ajuns Europa cultă să nu ne fi rămas ascuns, așadar, să ne aflăm la nivelul culturei în acea privință sau, cu o expresie franceză, să fim în *curentul* ei. Cetiți disertația d-lui Odobescu despre cântecele poporane, sau articolele filologice ale d-lui Burla, sau criticele d-lui Carp etc., îndată veți simți siguranța fundamentului pe care autorul își ridică clădirea sa, fie cât de mică, și folosul ce-l puteți trage din cetirea unei lucrări care rezumă în sine rezultatul progresului științei în acea materie. Și acest folos este mare chiar atunci când

opinia autorului este greșită; căci și în acest caz ea are lângă sine propriul său corectiv, arătând izvoarele de unde a provenit.

A doua datorie de conștiință este: să avem destulă iubire de adevăr pentru a spune cu sinceritate ceea ce am aflat, în bine sau în rău. Introducerea d-lui Strat la *Economia politică,* studiul d-lui Slavici asupra maghiarilor, al d-lui T. Rosetti în contra lipsei noastre de progres real, criticele d-lui Panu în contra părților fantastice din istoria, de altminteri interesantă, a d-lui Hasdeu etc. ne dau asemenea exemple de sinceritate și nepărtinire și ne fac impresia mulțămitoare a unei fapte oneste și bărbătești.

Cele două însușiri despre care vorbirăm acum se găsesc în mii de cărți germane, englezești și franceze, sunt chiar regula autorilor științifici în țările Europei culte. La noi, însă, sunt excepție, și o excepție așa de rară, încât ele singure au fost în stare a marca o adevărată direcție nouă, în opoziție cu cea obișnuită până acum. Meritul autorilor de care ne ocupăm este dar cu atât mai mare cu cât ei își păstrează acele însușiri în mijlocul unei vieți publice în care cel dintâi titlu pentru pretenții exorbitante pare a fi lipsa de cunoștință de cauză, și cea dintâi misiune, amăgirea opiniei publice.

Această calificare a vieței noastre de până acum nu este exagerată, toți cei cu experiență și cu bună-credință o recunosc, și dacă în rândurile următoare ne încercăm să mai aducem un șir de dovezi pentru a o întări, o facem din încrederea că prin chiar aceasta se va înțelege cu atât mai lămurit în ce consistă însemnătatea direcției celei noua, ca una ce s-a produs mai întâi din trebuința instinctivă de a ne scăpa de pe povârnișul pe care ne-au lăsat anteluptătorii cei vechi.

Tinerimea de astăzi, de la care atârnă îndreptarea în viitor, trebuie să înțeleagă odată unde este adevărul și unde este eroarea în această luptă de idei; înaintea ei trebuie dar susținut și terminat acel proces de curățire; înaintea ei trebuie dovedită acuzarea ce am adus-o în contra celor mai mulți din publiciștii

noștri literari și științifici, acuzarea lipsei de conștiință, atât în privirea cunoștinței de cauză, cât și în privirea voinței de a spune adevărul în chestiile de care se ocupă. Vom reveni dar la dovedirea acuzării printr-un nou șir de exemple, care, în împreunarea lor, sperăm că vor face o impresie destul de adâncă asupra orcării inteligențe nestricate.

Începem cu acele grade de neștiință care, prin mărimea lor față cu datoria poziției și cu pretenția autorului, constituie o adevărată lipsă de conștiință. Nu vom vorbi de acel înalt funcționar al Ministerului Instrucțiunii Publice care propunea reforma metoadelor învățământului primar și care, auzind de la noi numele de Pestalozzi, ne întreba cine este (V. Alexandrescu-Urechia, director general la 1865). Nici de acel director de gimnaziu (Petrescu, la Iași) care, la provocarea ministerului de a face o programă pentru învățământul clasic, aduna din cataloage nume de autori latini și propunea prin adresă oficială studiarea poemii lui Ovid, *Ars amandi*, pentru clasa a V-a gimnazială. Vom cita numai exemple a căror controlare să fie destul de ușoară pentru a se putea face de orcine va voi.

Cel dintâi exemplu îl găsim iarăș în *Societatea Academică din București*.[1]

Această academie a științelor, pe lângă alte misiuni, se crede, mai întâi de toate, menită a stabili și promulga regulele pentru limba și scrierea română și a susține unitatea națională în această privință. După opinia noastră, acea încredere este iluzorie. Dar să zicem că este întemeiată. Ce fac atunci

[1] Cetitorul nu ne va lua în nume de rău dacă ne ocupăm așa des de acest institut: căci majoritatea membrilor săi se compune tocmai din anteluptătorii cei mai recunoscuți ai noștri, iar rangul ce-l ocupă în ochii mulțimii a atras atenția publicului asupra lucrurilor lui, și astfel critica noastră, îndreptându-se în contra unui obiect mai cunoscut, oarecum în contra unui model de cristalizare neregulată, va cuprinde mai sigur în sine elementele pentru judecarea chestiei. În fine, să nu uităm că *Gazeta Transilvaniei* (6 aug. 1869) așteaptă de la Societatea Academică „cu mare sete urzirea grandeței romane antice".

membrii Academiei pentru a corespunde misiunii ce înșii și-o atribuiesc? Întrebările limbistice și ortografice se hotărăsc în acel areopag al științei prin votare: se ridică mâna pentru sau contra unei propuneri, și majoritatea părerilor hotărăște. E dar lucru firesc să ne întrebăm dacă majoritatea e competentă pentru această hotărâre. Toți membrii votanți ai Academiei s-au pus oare să studieze limbistica? Sunt „în curentul" ideilor europene în această privință? Bopp, Diez, Renan, Max Müller etc. le sunt familiari? Pentru cei ce cunosc membrii și lucrările Societății Academice răspunsul este neîndoios. O minoritate de specialiști se află acolo, marea majoritate votează fără a-și da osteneala ca să-și dobândească știința trebuincioasă pentru votul ce-l dau și pentru locul ce-l ocupă.

Chemarea naturală a acestei Academii era de a aduna tezaurul limbei române, așa cum a vorbit-o și cum o vorbește poporul în toate provinciile locuite de români – lucrare foarte însemnată, pentru care numirea membrilor din deosebite țări era nemerită și pe care membrii înșii, cu bună plecare și silință, ar fi putut-o îndeplini. În locul acestei simple lucrări de culegere credincioasă, academicii și-au arogat autoritatea de a pronunța cum ar trebui să fie limba și scrierea și au început a tortura ortografia și cuvântarea, dând sentințe în privința fonetismului și-a etimologismului, în privința „corupțiunii eufonice" și radicalismului în derivare. Dar dacă majoritatea membrilor Academiei era în stare să facă serviciul modest, însă foarte important, al unor culegători de cuvinte, le lipsește orce competență de a se pronunța în materii controversate ale științei filologice și de a prescrie națiunii lor cum să vorbească și cum să scrie, în contra uzului comun, și dacă totuș în asemenea chestii își ridică mânile pentru *da* sau *nu*, dovedesc lipsă de conștiință. Ce să ne mirăm de cei obscuri, când însuș d. Cipariu, de altminteri un reprezentant eminent al etimologismului între români, răspunzând în *Archivul* său filologic la niște obiecții limbistice ce-i făcusem în Academie, afirmă că nu cunoaște scrierile limbistice

ale lui Max Müller și, după atâta timp, nu căutase încă să le cunoască. Dacă d. Cipariu – iacă tot ce putem răspunde la aceasta – nu cunoaște pe Max Müller, paguba nu este a lui Max Müller.[1]

Un alt academic, d. Bariț, vorbind în *Transilvania* (15 aprilie 1872) despre dicționarul și glosarul Societății Academice Române, adaogă câteva observări la adresa *Columnei lui Traian* și a *Convorbirilor literare*. Extragem pe cele din urmă:

„Oamenii serioși n-au aflat demne de atențiunea lor criticele ieșite în Iași, care presupun că filologii români, daca voiesc a studia, vorbi și scrie bine limba românească, au se învețe mai întâi toate limbele Asiei, antice și moderne, să călătorească până pe sub muntele Himalaya, precum fac unii literați maghiari, în interesul limbei lor, și numai după aceea să se apuce de gramatică și de dicționar. Limba elină are expresiunea *Morosophos*, care în limba noastră și în alte limbi mai mult analitice decât sintetice nu se poate traduce cu o singură expresiune. Nu ar fi vreun lucru plăcut când unii literați de ai noștri ar da românilor ocaziune de a se folosi de această expresiune în limba lor. Acela care voiește să critice cu bun rezultat pentru limba și literatura noastră, trebuie să lase orice jucărie la o parte, să se și ferească de orice pedanterie."

Această critică pare a fi îndreptată în contra articolelor d-lui Burla, care, arătând erorile filologice ale d-lui Cipariu,

[1] Autorul acestor *Critice*, numit membru al Societății Academice Române încă din anul înființării ei (1867), luase parte la discuțiile ortografice și limbistice din primele sesiuni. Văzând însă direcția etimologică ce majoritatea membrilor de atunci căuta să impuie vorbirii și scrierii române, și-a dat formal demisia și a rămas multă vreme străin de lucrările academice, nevoind să ia nici o răspundere pentru înstrăinarea limbei culte de limba poporului, după modelul gramaticei Cipariu și al dicționarului Laurian-Massimu. Peste vreo 10 ani, după reconstituirea Academiei Române prin legea de la 29 martie 1879, noua delegațiune a invitat pe vechiul membru să reintre în Academie, deoarece membrii acestei instituții, fiind numiți și aleși „pe viață", nu pot demisiona și de altminteri înlăturarea nepotrivitului etimologism devenea acum posibilă, precum s-a și întâmplat. Vezi mai jos, în vol. 2, cele două rapoarte asupra ortografiei.

dovedește prin chiar acest exemplu importanța neapărată a studiului sanscrit pentru filologia modernă. Acum ce vrea d. Bariț? D-sa găsește nemerit ca *filologii* care vor să *studieze* limba lor să *nu* învețe limba sanscrită? Și găsește lucru de râs când d. Burla pretinde că, după starea științei limbistice de astăzi, aflarea legilor variației, analogiei și eufoniei unei limbi este cu neputință fără studiul filologiei comparate? Dar d. Bariț pe ce studii se întemeiază pentru a susținea aceasta în contra d-lui Burla? De unde își scoate autoritatea de a nega valoarea neapărată a studiului sanscrit? În Europa cultă de astăzi nu există un singur filolog care să îndrăznească a se numi astfel și a se ocupa de legile vreunei limbi când nu posede acel studiu comparativ, și opoziția ce d. academic o face în contra filologiei moderne este o dovadă mai mult... pentru ceea ce voim să dovedim cu aceste exemple.

Dar să citâm un alt caz, dintr-o sferă cu totul deosebită. Este obicei cunoscut al guvernelor noastre de a se ocupa de lucruri de prisos, neîngrijind pe cele trebuincioase. Nu ne vom mira dar văzând și pe actuala administrație a instrucțiunii publice bântuită de grijile ortografiei și limbei române, care nu sunt de competența ei. Dar ce este de mirat e modul cum a încercat să se ușureze de aceste griji. Uitând că Societatea Academică a publicat o dată regulele ortografice ale limbei, sau nevoind a le ținea în seamă, consiliul permanent al instr. publice, cu ministrul în frunte, publică un nou regulament pentru îndreptarea limbei și scrierii române. Acest act literar este născut în ședința consiliului de la 28 octomvrie 1871 și se caracterizează, în ortografia și spiritul lui, prin următoarea citație:

„Avînd in vedere diversitatea orthographielor que se observă în limba scrisă și typăriță inquât nu numai fie-quare carte, ci și fie-quare individ 'și are ortographia sa particulară;

Considerând greutatea que intimpină din aquéstă confusiune atât scolari, quât și chiar publicul maturu, neavând o regulă de quare să se țină;

Consiliulu permaninte, sub presedința d-lui Ministru al cultelor și instrucțiunii publice, in dorința de a face să dispară aquésta anarchie orthographică și ajunge la o uniformitate în modulu de a scrie și a ceti etc., etc., decide:

Modificarea unoru forme ale dicerilor

Substantivele derivate de a treia declinațiune latine facu nominativulu în limba română qua ablativulu in cea latină, precum: *professore, revisore, pontifice, carnifice* ș.c.l.

Adiectivele participiale, derivate de la a 2-a și a 3-a conjugare latină, facu după regula precedinte, nominativulu qua ablativulu latinu: dar după analogie se scriu și se pronunță *inte* prequum: *presinte, absinte, putinte, existinte, dependinte, descendinte* ș.c.l. Asemenea se scriu și se pronunță și substantivele formate din acele adiective participiale, prequm: *presință, absință, existință* ș.c.l. Aceste regule orthographice se vor introduce in scoale in mod obligatoriu, atât in cărțile didactice și in ocupațiunile scripturistice ale scolarilor, quât și în corespondința corpului didacticu cu autoritățile instrucțiunii publice, și vor servi de normă generală."

Pretenția regulamentului este dar de a hotărî întrebările controversate ale limbei și ortografiei române pe cale administrativă și de a impune hotărârea sa tuturor școlarilor și profesorilor filologi, a căror chemare este în parte de a susținea tocmai acea controversă științifică. Subscriși sunt ministrul Chr. Tell, membrii consiliului A. Orescu, Aaron Florian. G. Zalomit, A. Marin și D. Petrescu. Cine sunt acești domni? D. Christache Tell e general, d. Orescu arhitect, d. Aaron istoric, d. Zalomit profesor de filozofie (pentru a nu zice filozof), d. Marin fizic și d. Petrescu matematic. Nici unul din dumnealor nu este limbist. Dar atunci de unde își aroagă dreptul de a impune opiniile d-lor nemistuite asupra scrierii și limbei ca regule obligatorii școalelor române? Cum! generalul Tell, arhitectul Orescu, fizicul Marin și ceilalți vor să ordoane filologilor Laurianu, Massimu, Circa, Burla, Lambrior etc., profesori specialiști în această materie, ca să-și părăsească scrierea lor de păn-acum și să primească pe aceea a consiliului permanent? Nemții au un proverb de batjocură: cui i-a dat Dumnezeu un post, i-a dat și mintea trebuincioasă pentru el. Nu cumva domnii de la consiliu au luat acest proverb în serios?

Trecem acum la o altă ordine de idei. A nu cunoaște lucrul de care vorbești este un grad mic de greșală în comparare cu deprinderea de a ascunde adevărul, de a răspândi cu intenție știri false și de a nu le rectifica niciodată. Acesta însă este viținul caracteristic al publicității, în special al jurnalisticei române, și de aceea presa noastră, cu rare excepții, deși toți „anteluptătorii" contribuiesc la conducerea ei, a ajuns a-și pierde din valoare și a devenit un obiect de dezgust pentru mulți oameni cu minte.

Un exemplu destul de tare – și cu el începem dovedirea acuzării – este strigătul de „cosmopolitism!", prin care, de câțiva ani încoace, presa română, nu cea de rând, s-a obișnuit să combată juna direcție din Iași. Atacul s-a încercat întâi într-un discurs solemn rostit la 1869 în Societatea Academică din București de către d. Bariț, care, cu claritatea și mai ales sinceritatea limbagiului, pentru care este renumit, s-a pronunțat în contra direcției noastre „cosmopolite". D. Misail, *par nobile fratrum*, l-a secundat îndată pe calea jurnalistică, aplicându-ne cu acea ocazie toată eleganța stilului d-sale.

De aici încolo *Columna lui Traian, Trompeta Carpaților, Federațiunea, Uniunea liberală, Revista contimporană* s-au grăbit care de care a-și pune cunoscuta gingășie și bună-cuviință a limbagiului d-lor în serviciul sfintei cruciade în contra cosmopolitismului, pe care jurnalul *Prahova* îl numește în ultimul rând o „immondicitate".

Foarte bine! Păcat numai că tot strigătul acesta e o mistificare a opiniei publice. Adevărul este că poate în România întreagă, dar desigur cel puțin în „Junimea" din Iași, nu există

cosmopolitism, dacă sub acesta se înțelege frumoasa utopie de a căuta fericirea omenirii într-o constituire comună a ei cu negarea individualității naționale.[1] Nici un singur articol din *Convorbirile literare* în genere, nici o singură propoziție scrisă sau pronunțată de mine îndeosebi nu susține cosmopolitismul; atât eu, cât și ceilalți membri ai „Junimii" din Iași suntem partizani ai ideii naționalității și ne-am pronunțat totdeauna în acest înțeles.

Iacă o declarare foarte lămurită, pe care o dovedim îndată.

Începând istoricește, prima atingere a acestei întrebări din partea vreunuia din noi s-a făcut în 1864, în una din prelecțiile publice populare ce le țineam în sala Universității din Iași (vezi *Convorbiri literare* de la 1 martie 1867). Era prelecția a zecea din acel an, ținută de mine asupra temei *individualitatea poporului și cosmopolitismul.* Ținta acestei prelegeri fusese de a ne pronunța pentru individualitate și în contra cosmopolitismului.

În anul 1866, având trebuință pentru lucrările societății „Junimea" de a ne lămuri asupra ortografiei române, am scris și publicat studiul *Despre scrierea limbei române.*[2] Cuvintele puse în fruntea acestei cărți sunt următoarele:

„Secolul XIX se va numi în istorie cu drept cuvânt secolul naționalităților. În el s-a lămurit și se realizează ideea că popoarele sunt chemate a se consolida în cercuri etnografice, specializându-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură.

Noi suntem de viță latină – iacă punctul de plecare al civilizațiunii noastre, iacă adevărul ce este menit a deveni cel mai important în ziua în care pentru toate sferele dezvoltării noastre vom ști a-i trage consecințele practice."

[1] Și în acest înțeles s-a făcut critica în contra noastră, după cum probează următoarele cuvinte delicate din sus-citatul discurs al d-lui Bariț: „În zilele noastre a început a se forma o școală așa-numită a cosmopoliților, care-și bat joc de ideea naționalității, pe care nici că o pricep deloc" (*Analile Societ. Acad. Rom.*, II, pag. 65).

[2] Retipărit în volumul II al ediției de față.

În *Convorbiri literare* de la 15 iulie 1867 publică d. Al. Xenopol disertația sa despre cultura națională care începe cu cuvintele:

„Trebuie bine să ne însemnăm noi, românii, că orice progres pe calea civilizațiunii nu are pentru noi o adevărată valoare decât întru cât influențează asupra naționalității noastre. Cosmopolitismul nu e pentru noi."

În fine, tot în *Convorbiri literare* au apărut articolele noastre în contra germanizării limbei române din partea jurnalelor de peste Carpați, care se încheie cu următoarele cuvinte:

„Terminăm aceste observări asupra germanismelor, provocând juna generațiune de autori români din Austria să părăsească direcția urmată până acum de jurnalele lor. În mijlocul luptelor de naționalitate, ce în imperiul austriac se agită mai mult decât orunde, compatrioții noștri de peste Carpați au îndoita datorie de a păstra cu scumpătate spiritul distinctiv al limbei materne și de a nu-l falsifica cu elemente străine. Căci o cauză națională apărată cu o limbă stricată este pe terenul literar o cauză pierdută."

Tocmai această apărare a elementului național în limbă în contra germanizării d-lor Bariț, Babeș, Roman, Vulcan etc. a fost punctul de plecare al polemicei între noi, și dd. Bariț și Vulcan, declarând de *bagatele* germanizările d-lor, au început printr-o stratagemă de mult cunoscută să strige în contra antinaționalismului nostru.

Ne-am oprit poate prea mult la constatarea acestui fapt. Dar fiindcă s-a făcut atâta vorbă deșeartă despre el în jurnalistica română (numai din lunele iunie, iulie și august 1871 avem înainte-ne 86 numere de jurnale române pline de insulte la adresa noastră ca pretinși cosmopoliți), ne-am crezut o dată datori să restabilim adevărul faptelor în mijlocul falsificării cu care jurnalisticei noastre îi place să-și îngâne publicul.

Este dar dovedit că societatea „Junimea" din Iași nu e cosmopolită, că în *Convorbirile literare* s-a susținut totdeauna naționalismul de către fiecare din noi, dar – ce e drept – nu

ca pretext pentru a ascunde sub drapelul și sub strigătul lui „Ștefan cel Mare" și „Mihai Viteazul" toate mizeriile și cruditățile celor nechemați și nealeși, ci ca punct de pornire pentru o dezvoltare mai energică și mai conștiențioasă a activității literare și științifice în mijlocul poporului român.

Dar, dacă este așa, atunci cum rămâne cu acuzările d-lor Bariț, Bolliac, Misail și celorlalți în contra cosmopolitismului nostru? Răspunsul la această întrebare îl lăsăm în sama cetitorilor.

Pentru a termina, să citățm un ultim exemplu, mai nou. Cu prilejul dezbaterii unui budget al instrucțiunii publice, în iunie al anului 1871, autorul acestei cărți, împreună cu alți deputați, am propus în Camera României a se schimba două catedre politice de la Universitatea din Iași cu două alte catedre, pe care le credeam mai importante, a se înlocui adecă dreptul constituțional și economia politică prin istoria națională și limba română. De era întemeiată sau nu propunerea nu examinăm, dar ceea ce trebuie să examinăm este modul cum a fost discutată în jurnalistica noastră.

Românul a început corul prin a zice că am făcut propunerea în înțelegere cu d. Radovitz, consul general al Prusiei! Acesta era un neadevăr și o necuviință, de altminteri și un nonsens. Au urmat apoi *Telegraful, Trompeta, Uniunea liberală.*

Federațiunea, relatând cele petrecute în Cameră, spune în no. ei din 11 iulie 1871:

„Titu Maiorescu calomniază gintea română, numind-o necultă, necapabilă, de pe înălțimea tribunei, în Parlamentul român. Iată programa Camerei prezente:

1. Stârpirea a tot ce este românesc. 2. Înlocuirea românilor prin străini și evrei. Și ministerul? Ministerul a promis că va lucra întocmai după programa lui Maiorescu."

Toate aceste ziceri ale *Federațiunii* sunt neadevărate din cuvânt în cuvânt. *Monitorul oficial*, unde stau reproduse discursurile din Cameră o atestă. Aceleași neadevăruri, cu

plângeri duioase asupra cinismului și cosmopolitismului nostru, le cuprinde și articolul *Albinei* din 18 iulie 1871. Că și d. Babeș a putut aluneca pe această cale am înțeles la început. D-sa se va fi luat după confrații d-sale în jurnalistică, și fiindcă aceștia spuneau neadevăruri cu voie, d-sa le va fi spus fără voie. Dar după ce au apărut discuțiile budgetare în *Monitor*? Dar după ce s-au reprodus într-un suplement al *Curierului din Iași* anume propunerile și cuvintele subscrisului și i s-au trimis și d-sale? De ce a tăcut *Albina* și nu și-a rectificat neadevărul?

Înțelegem foarte bine ca cineva să tacă asupra cuvintelor noastre, dar dacă le ia în băgare de seamă și vorbește asupra lor, atunci nu face bine când spune neadevăruri.

Nu face bine nici pentru demnitatea sa, nici pentru scopul ce în acel moment îi poate părea folositor, adecă de a ne discredita pe noi.

Calomniez, il en reste toujours quelque chose, poate să fie un proverb adevărat în relațiile personale. Aceasta nu o știm și ne este indiferent. Ceea ce știm însă este că, în privința vieței publice, proverbul e foarte greșit. Și dovada ne-o dă tocmai rezultatul atacurilor făcute pe acea bază de cea mai mare parte a jurnalisticei române în contra junimiștilor. Sutele de jurnale care au vorbit în contra noastră au susținut mai întâi neîntreruptă atenția publicului asupră-ne. Marea majoritate a cetitorilor în primul moment a trebuit – ce e drept – să rămână sub impresia neadevărurilor cuprinse în acele jurnale. Dar fiindcă cel puțin atenția era deșteptată în privința noastră, a fost cu neputință ca această ascultare unilaterală să țină mult timp. *Audiatur et altera pars* e o regulă prea naturală a dreptății încât să poată rămânea totdeauna neaplicată.

Cei dintâi care au simțit trebuința de a ceti înainte de a osândi au fost desigur cei mai drepți și cei mai cu minte dintre adversarii noștri. Ce impresie însă a putut produce asupra unui om drept și cu minte descoperirea țesăturei de neștiință și neadevăr cu care jurnaliștii au crezut că e bine să ne întâmpine,

aceasta și-o poate închipui orcine: neîncrederea în contra celor ce l-au amăgit până acum și interesul de a urmări mai de aproape o direcție în contra căreia nu s-au întrebuințat încă armele adevărului. Pe cât însă este de sigur că un om cu minte face mai mult decât o sută de mărginiți, pe atât este de sigur că, îndată ce din mijlocul unui public este câștigată opinia celor cu judecată neatârnată, și ceilalți din public vor urma în curând, ca unii ce sunt deprinși a se lua după judecata altora.

Și iată cum se explică neapărata răspândire a teoriilor foarte combătute, dar rău combătute. Căci nu ceea ce spun alții despre scrierile noastre, ci numai ceea ce este cuprins în chiar aceste scrieri poate hotărî despre soarta lor. Soarta lor este astăzi de a fi mult mai răspândite decât la început, și va fi mai greu acum decât a fost înainte de a lăți atâtea neadevăruri asupră-ne.

Dacă dar în rândurile de mai sus am deplâns lipsa de iubire de adevăr în majoritatea publiciștilor noștri, nu a fost din teamă că invectivele lor vor fi putut rămânea puternice împotriva noastră: căci asemenea săgeți se întorc totdeauna în contra celui ce le-a slobozit.

Cauza deplângerii este alta. Este simțirea însemnătății ce o are critica în orce manifestare a vieței publice și părerea de rău că juna noastră direcție a fost lipsită de un asemenea control, fie cât de aspru, numai să fi fost adevărat. O mie de insulte și de calomnii am primit, dar o mie de insulte nu fac încă o singură critică, și o singură critică încă nu am primit.

Bărbații pe care din copilărie eram obișnuiți a-i admira în fruntea mișcării noastre naționale, în loc de a fi venit, în experiența și maturitatea ce o aveau, să lumineze și să modereze cu bunăvoință aspirările cele nouă, par a fi privit viața publică a poporului român ca o stăpânire exclusivă a lor, și astfel, uitându-și demnitatea vârstei, au început a se purta în contră-ne în modul dovedit mai sus prin atâtea exemple neplăcute.

Din vina lor viața noastră publică a ajuns astăzi într-atât, încât deziluzionarea a devenit semnul de recunoaștere pentru

oamenii de bună-credință. Din vina lor junimea este osândită să-și caute singură calea viitorului: în combinare nefirească, ea trebuie să împreune energia vârstei sale cu prudența altei vârste și, bătrână înaintea vremii, să ia asupră-și sarcina îndoită ce un timp mai fericit o împarte între deosebite generații.

Ne lipsește însoțirea celor bătrâni întru căutarea adevărului, ne lipsește controlul experienței și critica oamenilor mai maturi.

Cine însă fără critică poate păși cu siguranță? Și de când lipsa de combatere leală nu ar fi fost primejdioasă? Curat îți este focul ce-l aduci pe altar; va fi însă curată și flacăra – aceasta numai urma o poate alege, urma pe care o aștepți, lucrând deocamdată cu inima împărțită între încredere și îndoială.

B

Între cei de mai nainte însă a fost o excepție; a fost un bărbat a cărui inimă rămăsese destul de tânără pentru a continua împreună cu juna generație lucrarea comună: Vasile Alecsandri. Și tocmai exemplul lui dovedește cât de bine poate aduce împreunarea autorității mature cu aspirările tinerimii.

Vasile Alecsandri, prin scrieri și sfătuiri orale, ne-a întărit în tendența de a ne emancipa limba din pedantismul filologilor și de a o primi așa cum iese, ca un izvor limpede, din mintea poporului. El a dat susținerii noastre teoretice sprijinul renumelui său literar, și dacă încercările de îndreptare limbistică vor izbuti, o mare parte a meritului îi revine lui.

Cu aceasta trecem la partea din urmă a expunerii noastre: la proza estetică în juna direcție, adecă la proza privită în forma ei, în limbă și stil. *Copiile de pe natură* ale d-lui Iacob Negruzzi, *Nuvelele* istorice ale d-lui A. Odobescu, studiile d-lor Vârgolici și Lambrior, *Nuvelele* d-lui Nicu Gane sunt exemple pentru explicarea rândurilor următoare.

Forma limbei române în cei mai mulți scriitori ai ei era și este apăsată de stilul limbiștilor din Transilvania. Înrâurirea școalei transilvane asupra stilului nostru a fost cu atât mai firească cu cât tot începutul nostru de cultură – bun, rău, cum este – îl datorim ei. Școalele (Lazăr, Laurianu), știința (Cipariu), jurnalele (Bariț și Mureșanu) au fost începute sau cel puțin susținute de ei, merit cunoscut și recunoscut al confraților noștri de peste Carpați.[1] Dar pe lângă aceste, transilvănenii ne-au adus și o deprindere greșită în limbă și stil, și datoria noastră este acum, după ce am primit înrâurirea cea bună, să ne desfacem de elementele cele rele ale lor.

Stilul transilvănenilor, cu puține excepții, este dictat de școala etimologică. Însă stilul etimologilor, chiar al celor mai buni, este pedant și greoi, și ceea ce la magistri s-ar putea numi uneori nebăgare de seamă devine la școlari un sistem întrebuințat înadins, oarecum un principiu de întunecare a limbei.

Pentru un cap cu înțelegere sănătoasă este îndestul stilul ciparianilor pentru a osândi sistemul din care a putut izvorî. Căci un sistem limbistic care produce confuzia și îngreuiarea limbei nu poate fi decât fals. Asemenea capete însă sunt totdeauna rare, și fiindcă ne e teamă că cei mai mulți cipariani au pierdut chiar putința de a mai judeca ce este limbă lămurită și ce este limbă încurcată, revenim din nou, deși numai în scurt și din alt punct de vedere la critica sistemului etimologic.

Ciparianii, și întru aceasta foile și cărțile școlare din Transilvania și Ungaria sunt mai toate cipariane, urmează în limba lor după două regule: întâi, după regula etimologiei și al doilea, după regula analogiei cuvintelor, această din urmă păzită și de fonetiștii bucovineni.

[1] Începătorii proprii ai ziaristicei române sunt Heliade și Asachi. *Albina* lui Asachi ținu 20 ani (1829–1849), iar *Curierul* lui Heliade, 19 (1829–1848), însă *Gazeta Transilvaniei* datează de la 1838 și se publică și astăzi (chiar la 1908, când și-a sărbătorit aniversarea de 70 de ani).

În ceea ce privește etimologismul[1], este știut că el nu e atât un sistem ortografic, cât mai mult un sistem limbistic. El vrea ca forma cea mai veche a cuvintelor să fie și cea mai bună, fiind mai apropiată de latină, și declară schimbările eufonice ce le-a făcut cu vremea poporul român de *spurie*, adecă false, corupte, pe care trebuie să le alungăm, păstrând regula gramaticei și etimologiei d-lui Cipariu.

Să ne încercăm a face o aplicare a sistemului.

În muzeele de curiozități vechi, d.e. în Muzeul Sauvageot de la Paris, se află, printre sticlării, săpături în inoroc etc., și frumoasele pahare rotunde, stil rococo, cu desemnuri emblematice și înscripții în medalioane. Unul din aceste arată un brad cu frunzele verzi și are deasupra înscrierea:

Je ne change jamais.

Să o traducem: „Niciodată nu mă schimb!" Chiar această exprimare este cam nepotrivită pentru o deviză: „niciodată" e prea lung în comparare cu *jamais*; dar, în fine, este cea mai precisă traducere a acestui emblem epigramatic. Dar lăsați să-l traducă un ciparian! El va zice:

Nece una data nu me scaimbu!

E cu putință să fii mai greoi și mai ridicol?

Pentru ce *nece* și nu *nici*? Pentru ce *una* și nu *o*? Pentru ce *scaimbu* și nu *schimb*? Fiindcă sunt forme vechi. Dar de ce forma mai veche să fie mai bună decât cea populară de astăzi? Pentru că e mai apropiată de regulele etimologice. Dar acum la întrebarea proprie: pentru ce regulele etimologiei filologilor

[1] Combaterea lui științifică specială se află în partea a patra a disertației noastre *Despre scrierea limbei române*, publicată din nou în volumul 2 al ediției de față. Vezi și articolele d-lui Burla din vol. V al *Convorbirilor literare*.

să fie mai bune decât legea eufonică a poporului, nu se dă nici un răspuns rațional.

Scopul vorbirii și scrierii este numai unul: împărtășirea cugetării. Cu cât cugetarea se poate exprima mai iute și mai exact, cu atât limba e mai bună. Unul din izvoarele vii din care decurge legea eufonică a popoarelor, pe lângă elementul fiziologic, etnic etc., este și iuțeala crescândă a ideilor și trebuința unei împărtășiri mai grăbite. Până când cuvântul latin *una* arăta numai un număr a putut să rămâie sub forma *una*. Când a devenit la noi articol nehotărât, cum se zicea în gramatica veche, s-a schimbat într-o formă mai scurtă, mai curentă, și s-a făcut, *o*. *Nece* e greoi și nu a sunat bine românului, *nici* a fost mai scurt și mai eufonic pentru el; și așa mai departe întru toate. Aceste variații eufonice ale cuvintelor sunt oarecum sufletul limbei poporului, elementul intelectual și estetic al progresului lui.

În contra acestui progres, în contra puterii organice a limbagiului, etimologia unui gramatist cu paralelismul paradigmelor lui nu poate să aibă nici cea mai mică valoare. Alcătuirea paradigmelor este operația seacă și uscată a unui cap teoretic. Latinește *neque*, așadar la noi *nece*, latinește *una*, așadar la noi *una*, sunt formalisme goale, dar nu viața reală și împlinită a unui popor. Poporul caută spirit tot mai preciz și potrivit în limba sa, nu petrificările trecutului, și fraze ca aceste: „discusionea de una camu data este fipsata si nu lassa nece una indoentia asupr'a coprensului ei", din „prefationea" *Dicționarului limbei române* de dd. Laurianu–Massimu (1871), sunt, pentru vremea de astăzi, curiozități literare, dar nu model de limbă românească.

Acest adevăr trebuie să se lățească și se va lăți cu timpul în toată tinerimea noastră. Ceea ce-i stă încă împotrivă este lipsa de cultură estetică în acea tinerime, neputința de a prețui stilul cel bun, la unii poate chiar plăcerea cam barbară de a face paradă cu lucruri baroce și stranie. Poate mulți își par că sunt

învățați când scriu *doptore* în loc de *doftor, indoentia* în loc de *îndoială*. Dar aceștia să-și aducă aminte că o limpezime inteligentă a fost totdeauna prima calitate a unei limbi bune, și galimatia medicilor și filologilor a deșteptat totdeauna, de la Rabelais și Molière până astăzi, numai batjocura oamenilor cu minte. Această batjocură a avut în Europa cultă de rezultat a răspândi iubirea și deprinderea unui limbagiu lămurit și a alunga pedantismul simplilor eruditi din sfera vieței publice. Ni s-ar cădea oare nouă să-i deschidem un adăpost național și să-l patentăm drept institut de adevărată cultură?[1]

Tot așa de greșită este aplicarea legii analogiei. Ni se cere să zicem „direptore" în loc de director fiindcă la cuvintele latine de declin. a 3-a se pretinde că noi primim forma ablativului și fiindcă *c* înainte de *t* în multe cuvinte românești se schimbă în *p*, și un profesor de la Univesitatea din Iași a ajuns să fie vestit prin stăruința ce o pune pe la toți studenții lui ca să zică *pândepte* în loc de *pandecte*.[2]

Toată această cerință a analogiei este nedreaptă. În privința schematismului conjugării, ea există în orce limbă, dar în privința formei cuvintelor izolate nu există în nici una și nu a existat niciodată. Mai întâi, în chiar limba poporului de până-acum analogia nu e regulat observată; sunt multe cazuri în care cuvintele noastre, deși se refer la substantive latine de a 3-a declinare, nu au forma ablativului în *e: leu* (și nu *leune*), *lotru* (și nu *lătrune*), *nucă* (în loc de *nuce*), *nume* (în loc de

[1] Se înțelege că filologii în contra cărora se îndreptează critica de mai sus sunt numai cei învechiți, care își închipuiesc a avea misia formării unei limbi. Reprezentanții limbisticei moderne, cum sunt Bopp, Diez, Littré, Müller etc., sunt, din contră, oameni de adevărată știință, care fără a-și întinde pretențiile peste marginile cuvenite, au făcut din filologie un sistem de cercetări exacte cu acelaș metod și mai cu aceeaș siguranță ca și științele naturale.

[2] Răposatul P. Suciu.

numine), *piept* (și nu *pieptore*), *fulger* (și nu *fulgure*), *șarpe* (și nu *serpente*), *păun* (și nu *păune*), *secetă* (și nu *secetate*) etc.

Dar al doilea: nu se poate ști în nici un moment dat dacă împrejurările care au produs odinioară forma limbistică mai sunt și astăzi în lucrare; și dacă nu sunt, atunci poporul nu mai are nici un motiv ca să-și tortureze cuvintele cele nouă în patul cel vechi al lui Procrustes. Când pentru noi trăia încă limba latină, când eram în legătură mai strânsă cu grecii, cu bulgarii, cu polonii, am putut urma unei imitări eufonice pe care astăzi nu o am mai avea. Poate a dispărut și viața organică a unei certe părți a formărilor (căci, în această privire, viața limbei seamănă cu viața plantelor) și atunci cuvintele nouă rămân așa cum le introducem, fără a se înfrânge după formele vechi. D.e., deși din *rogatio, rogationis* am ajuns de mult să zicem *rugăciune*, totuș, nimeni nu poate fi sigur că izvorul viu al limbagiului poporului nostru de astăzi mai cere ca să zicem, tot prin analogie, *năciune, stăciune*; poate (și e chiar probabil) că vom rămânea să zicem *nație, stație*[1] etc.

Și celelalte limbi arată asemenea încetări ale formărilor analoage dintr-un timp, le arată uneori chiar pentru unul și acelaș cuvânt. D.e., francezii, cari au schimbat o dată cuvântul latin *fragilis* în forma lor analogică *frêle*, au primit mai pe urmă, încă o dată, forma *fragile*, o întrebuințează astăzi alături cu *frêle* și nu o mai schimbă după analogia veche. Tot așa, au, alături cu *hôpital*, forma *hôtel* din *hospitalis, impliquer* și *employer* din *implicare, grave* și *grief* din *gravis, natif* și *naïv* din *nativus, pâtre* și *pasteur* din *pastor, rigide* și *raide* din *rigidus* etc. (Vezi Fuchs, *Roman. Sprachen,* pg. 125.) Dar orcum ar fi cu aceste observări, un lucru rămâne sigur: limba se dezvoltă în mod instinctiv de poporul întreg, și nici un individ izolat nu este chemat a așeza, prin reflecție apriorică, regula după care să se

[1] Cu introducerea drumurilor-de-fier la noi s-a constatat că nici un țăran nu zice stațiune, deși acesta este termenul oficial; toți zic *stație*.

primească formele cuvintelor nouă. Generațiile viitoare ale poporului nostru se vor pronunța prin „uzul lor general" de atunci, dar astăzi nimeni nu poate legifera în această materie.

Așadar, noi, scriitorii, cari, printr-o sărire făr' de veste în dezvoltarea poporului, ne vedem siliți a introduce o sumă de idei nouă, pentru care limba noastră de păn-acum nu are cuvinte, suntem liberi să alegem acele forme care ne par mai potrivite cu geniul limbei, și anume, fără nici o monotonie și uniformitate. La întrebarea: *-ție* sau *țiune*? *român* sau *rumân*? noi răspundem: și una și alta, după cum i se pare scriitorului mai bine la auz.

Acesta este înțelesul practic al mult citatei fraze, că ne aflăm într-o „epocă de tranziție".

Dar ni se obiectează: se poate ca un popor să nu aibă o singură formă nici măcar pentru numele său? Să scrie când *român*, când *rumân*, când *romîn*?

Se poate foarte bine și s-a putut la multe popoare. Francezii, până când era, șovăiau între *françois* și *français*; academicii se țineau de *françois*. Voltaire își bătea joc de ei și scria *français*; și, se înțelege, scrierea lui Voltaire a rămas cea bună. Nemții scriau cu vro 30 de ani în urmă când *teutsch*, când *deutsch* etc.

Într-o asemenea nehotărâre suntem și noi astăzi pentru foarte multe cuvinte, și pentru câteva este orce limbă în orce moment dat. Italienii zic astăzi *deschiude* și *schiude, oscuro* și *scuro*, nemții *etwan* și *etwa, fragte* și *frug* etc.; urma va alege care din aceste scrieri va rămânea, sau dacă vor rămânea amândouă.

Limba este o ființă organică, și nu o figură geometrică, ea poate avea grație și fără să aibă simetrie și regulă paradigmată, ea cere forma și dezvoltarea liberă a copacului natural și nu primește subjugarea pedantă, precum o încerca Ludovic XVI la merișorii de pe terasa din Versailles, ciuntiți în piramide regulate și – urâte.

Că la noi sunt prea multe forme nefixate, aceasta o recunoaștem; că o asemenea stare a limbei e bine să se schimbe și că se va schimba, și aceasta ne pare sigur. Dar drumul schimbării și reformei nu sunt legiferările vreunei academii sau vreunui filolog individual. Diversitatea limbei la noi provine din lipsa unei poezii și proze recunoscute de clasice între toți, și prin urmare unificarea nu se poate naște decât odată cu nașterea acelei poezii și proze care va fi proza autorilor estetici, nu proza filologică.

Germanii secolului nostru, după ce Luther le dase o limbă comună, au primit proza lui Lessing și a lui Goethe, francezii proza lui Voltaire, iar înaintea răspândirii acestor autori și la ei era o deplină varietate sau – cum ar zice etimologii – confuzie în limbă.

Cine însă poate să știe dacă vreunul din contimporanii noștri și care din aceștia va fi primit de către generațiile viitoare ale poporului nostru ca formatorul limbei sale? În această privință, ca în atâtea altele, viața instinctivă se sustrage de la orice calcul al reflecțiunii și-și păstrează o neatârnare oarecum capricioasă. Și istoria cuvintelor unei limbi, pentru a da un exemplu, ne-o dovedește pe fiecare pagină. Lessing (în scrisoarea literară de la 1 fevr. 1759) citează cuvântul *entsprechen* ca un dialectism șvițeran în stilul lui Wieland; de la Wieland însă l-a primit literatura germană, și astăzi se întrebuințează de toată lumea. În *Critique de l'école des femmes* a lui Molière se ia cuvântul *obscénité* drept inovație ridiculă, astăzi este pretutindeni întrebuințat în Franța, pe când altele au devenit „obsolete". De la Goethe au primit germanii cuvintele *anempfinden* și *mitgeboren*, iar provincialismul lui *gegen ihm über* în loc de *ihm gegenüber* nu s-a primit. Și așa mai departe. Prin urmare noi, cei de astăzi, nu putem avea nici o știință despre ceea ce va primi și va respinge poporul de mâine dintre toate formele și cuvintele de acum. Tot ce știm este numai că această alegere se face instinctiv, și nu după reflecție, și că se îndreptează mai

ales după poeți; și datoria noastră este dar de a ne împotrivi în contra orcării monotonizări a limbei sub jugul vreunei filologii și a aștepta venirea acelei poezii și proze clasice care să fixeze limba. Cel mult mai putem constata că pentru epoca de acum autorii cei mai buni și mai răspândiți ai românilor sunt Alecsandri, Bolintineanu și Odobescu[1] și că multe forme ale vorbirii adoptate de ei au dintre toate cea mai mare probabilitate de a rămânea, tocmai fiindcă Alecsandri, Bolintineanu și Odobescu sunt scriitori estetici, și nu eruditi reflexivi, și fiindcă în materie de limbă urechea lor singură face mai mult decât capul a o sută de filologi.

În emanciparea limbii dar de sub jugul filologiei transilvane vedem un alt semn caracteristic al direcției celei nouă, și pentru noi, în special, un alt obiect de critică salutară în contra direcției celei vechi.

Cât de necesară era critica în această parte se vede din modul cum s-a primit din partea adversarilor. Ei nici nu vor să intre în discuție, sunt așa de deprinși a se vedea stăpâni în domeniul limbistic, încât o controversă nu le mai pare o deprindere legitimă a vieței literare, ci oarecum un act de rebeliune. D. Hăsdeu, întrebuințând un drept recunoscut al comediei, a personificat în *Ortonerozia* tendințele limbistice ale ciparianilor și le-a luat în râs cu acel spirit viu ce-l are în scrierile satirice. Jurnalele de dincolo de Carpați nu au tactul de a lua gluma cum se dă, sau, dacă privesc lucrul ca o critică serioasă, de a o cerceta cu seriozitate, ci vorbesc despre această scriere a d-lui Hăsdeu ca despre o felonie. Vezi *Federațiunea* și *Transilvania*.

În *Convorbiri literare* a publicat d. Alecsandri *dicționarul* său *grotesc*, unde își bate joc, uneori cu haz, de diformările

[1] Articolul e scris acum 36 de ani. Astăzi am numi și pe Eminescu, Creangă, Caragiale, Duiliu Zamfirescu, Al. Brătescu-Voinești, M. Sadoveanu, Coșbuc etc.

limbistice la noi. Răspunzând la aceasta, *Archivul filologic* din Blaj a contestat d-lui Alecsandri competența, dându-i a înțelege ca să nu se amestece unde nu are ce căuta. În privința limbei române să tacă poetul Alecsandri și să vorbească filologii Târnavelor? Iacă o perucă din vremurile trecute, cu care nu se mai poate face paradă în ziua de astăzi.

Cel din urmă semn caracteristic în stilul direcției nouă despre care ne-am propus să vorbim este depărtarea neologismelor celor de prisos. Neologismele au ajuns a fi o adevărată îmbolnăvire literară la noi.[1] Punctul de plecare fusese tendința de a depărta din limbă cuvintele slavone, înlocuindu-le cu cele latine, dar sub acest pretext, cei mai mulți scriitori ai noștri întrebuințează fără nici o critică cuvinte nouă latine și franceze chiar acolo unde avem pe ale noastre, de origine romanică, și alungă și acele cuvinte slavone care sunt prea înrădăcinate în limba noastră încât să le mai putem scoate din ea. Atât punctul de plecare însuș, cât și aplicarea lui sunt deopotrivă greșite și provin iarăș din formalismul cel gol al teoriei, de care limba reală a poporului nu s-a ținut niciodată.

Căci „puritatea" limbii e o cerere nedreaptă, care nicăieri nu s-a putut realiza. Genealogia limbilor se judecă după schematismul lor flecționar: acesta arată de exemplu netăgăduit că noi suntem de viță latină. Dar lexiconul limbei este totdeauna pestriț și arată ca o oglindă credincioasă, popoarele care au înrâurit asupră-i, împreună cu ideile ce le-a primit de la dânșii. Asemenea legături limbistice între popoare nu se pot tăia și sunt cu atât mai dese cu cât poporul a rămas mai puțin izolat și a putut mai mult împrumuta din comunicarea cu vecinii. Așa a fost totdeauna și așa va rămânea. Limba latină e plină de cuvinte grecești, cea franceză plină de cuvinte nemțești, cea spaniolă de arabe, cea engleză de franțuzești etc.

[1] Vezi o cercetare mai întinsă asupra neologismelor în volumul 2 al ediției de față.

Așa fiind, depărtarea *tutulor* cuvintelor slavone este o utopie și înlocuirea lor prin cuvinte latine sau franceze o îngreuiare a limbei, cu atât mai primejdioasă cu cât înstrăinează poporul de mișcarea literară de-abia începută a claselor mai culte. Se înțelege de la sine că acolo unde, pe lângă cuvântul slavon, există un cuvânt curat roman, acesta trebuie menținut și acela depărtat. Vom zice dar binecuvântare și nu blagoslovenie. Se înțelege, asemenea, că acolo unde astăzi lipsește în limbă un cuvânt (nu numai la terminii tecnici), iar ideea trebuie neapărat să fie introdusă, vom primi cuvântul întrebuințat în celelalte limbi romanice de astăzi. Vom zice dar primitiv, constituție, disciplină etc.

Dar nu se înțelege cu ce drept am introduce fără nici o noimă cuvinte nouă chiar acolo unde avem pe ale noastre de origine romană. Dacă, d.e., am primit să se zică binecuvântare în loc de blagoslovenie, nu putem primi să se zică *benedicțiune* în loc de binecuvântare. D. Laurianu scrie în istoria sa *donuri* în loc de daruri; alții zic *terra* în loc de pământ, *cercustanța* în loc de împrejurare, *nu am op* în loc de nu am trebuință, *surg* în loc de se nasc etc.

Un exemplu foarte tare până unde poate merge introducerea greșită de cuvinte nouă ni-l dă limba răposatului Heliade.

Ești belă, Serafita! belisimă-ntre zee,
Tu ești al frumuseței și gemmă ș-ornament,
Te văz și văz Olimpul, grădinele-empiree,
Ești fericirea lumii și centru-n firmament.

O, belă ești, dilecto! și, capelura-ți blondă,
De voluptate peplu, ca crinii lui Amor
Cu buclele lui Phebu te-ammantă te circondă
Electric radioasă. Te-acoperă că mor!

(*Serafita – Poesii inedite*, București, 1872)

Un alt exemplu îl luăm din scrierile lui Pumnul. Pumnul vrea să gonească din limbă toate cuvintele străine, chiar terminii grecești, și păzea totodată cu scumpătate regula sus criticată a analogiei. Cu aceste două „principii filologice" a izbutit să scrie așa:

„Intruducăciune pregătitivă în filosofie sau sciemânt. Prodata intruducăciunii este cunoscăciunea insemnânței sciemântului ca mama nascativă a celorlalte sciințe!

Astă cercetăciune este cu putință pe trei drumuri: *a)* pe drumul verbământal (etimologic); *b)* pe drumul suflemântal (psichologic); *c)* pe drumul tâmplătural (istoric) etc."

(Din manuscriptul despre filozofia populară)

Direcția nouă a făcut dar un pas spre progres când, dezrobindu-ne de acele sisteme greșite, ne-a îndreptat luarea-aminte spre o limbă mai potrivită cu vorbirea poporului de astăzi, spre limba frumoasă în care scria Constantin Negruzzi și pe care nu am fi trebuit să o părăsim, rătăcindu-ne după confuziile filologilor. Multe întrebări și îndoieli se nasc, firește, și aici. Că e mai bine să zicem roditor decât *fertil,* mai bine a unelti decât a *machină*, mai bine obicei decât *abitudine*, ne pare vederat. (Vezi și critica d-lui Vârgolici în contra *Transacțiunilor literare*, în *Convorbiri literare* de la 1 mai 1872 și interesantul articol al d-lui Lambrior, în no. de la 1 decemvrie 1873.) Trebuie însă totdeauna să zicem priincios în loc de *favorabil*? nădejde în loc de *speranță* etc.? Este bine să împrospătăm vorbirea cea veche în întinderea în care o face d. Lambrior? Aceste sunt întrebări al căror răspuns ni-l va da instinctiv acel scriitor pe care natura îl va fi înzestrat cu darul de a cunoaște firele din care se țese limbagiul poporului român. Nouă, celorlalți, nu ne rămâne decât a urma, depărtați de orice silă teoretică, simțului nostru limbistic, știind bine că judecata din urmă nu o pot pronunța decât urmașii noștri.

Terminând această expunere, sperăm că prin ea se va fi lămurit mai bine deosebirea între ceea ce s-a numit direcția nouă și între direcția mai veche.

A explica această deosebire ne-a părut o temă foarte însemnată. Căci poziția morală în care se află poporul român este poate unică în istorie, cât pentru greutatea ei și cere cu atât mai multă luare-aminte asupra mișcării lui literare, ca una ce este oglinda acelei poziții.

Îndată ce în apropierea unui popor se află o cultură mai înaltă, ea înrâurește cu necesitate asupra lui. Căci unul din semnele înălțimei culturei este tocmai de a părăsi cercul mărginit al intereselor mai individuale și, fără a pierde elementul național, de a descoperi totuș și de a formula idei pentru omenirea întreagă. Aflarea și realizarea lor a fost de multe ori rezultatul experiențelor celor mai dureroase; dar jertfa o dată adusă, ele se revarsă acum asupra omenirii și o cheamă a se împărtăși de binefacerea lor îmbelșugată. La această chemare nu te poți împotrivi: a se uni în principiile de cultură este soarta *neapărată* a fiecărui popor european. Întrebarea este numai dacă o poate face ca un soț de asemenea, sau ca un rob supus; dacă o poate face scăpându-și și întărindu-și neatârnarea națională sau plecându-se sub puterea străină. Și această întrebare se dezleagă numai prin energia vieței intelectuale și economice a poporului, prin bunavoință și iuțeala de a înțelege și de a-și asimila cultura în activitate potrivită.

Pe noi, românii, ne-a scos soarta fără de veste din întunericul Turciei și ne-a pus în fața Europei. Odată cu gurile Dunării ni s-au deschis și porțile Carpaților, și prin ele au intrat formele civilizației din Franța și din Germania și au învălit viața publică a poporului nostru. Din acest moment am pierdut folosul stării de barbari fără a ne bucura încă de binefacerea stării civilizate.

Când am fi singuri într-o insulă, când ne-ar fi dat să trecem prin orce schimbare a vieței publice fără a fi amenințați dinafară în chiar existența noastră, am putea aștepta în liniște dezlegarea

problemelor, lăsând timpului viitor sarcina de a ridica, încetul cu încetul, greutățile de astăzi.

Așa însă nu este situația noastră. Timpul dezvoltării ne este luat, și tema cea mare este de a-l înlocui prin îndoită energie. Tot ce este astăzi formă goală în mișcarea noastră publică trebuie prefăcut într-o realitate simțită, și fiindcă am introdus un grad prea înalt din viața dinafară a statelor europene, trebuie să înălțăm poporul nostru din toate puterile până la înțelegerea acelui grad și a unei organizări politice potrivită cu el.

Pentru aceasta se cere mai întâi o cultură solidă a claselor de sus, de unde pornește mișcarea intelectuală.

Aci însă este greutatea! A vota, a guverna, a scrie jurnale, a ține prelecții necontrolate, a fi membru de academii și profesor de universitate, această formă a culturei apusene convine anteluptătorilor noștri mai ales când forma se întâlnește și cu un § corespunzător din budgetul statului. Dar a îndeplini cu aceeași seriozitate sarcina ei intelectuală, aceasta nu le convine; și când îi critici în această parte a vieței lor publice, atunci se indignează, spun că suntem încă într-o stare nepregătită, că noi să ne asemănăm cu Franța de acum 300 de ani, că meritele lui Șincai, Asachi, Bariț, Tăutu, Laurianu trebuiesc privite dintr-o perspectivă istorică seculară!

Dar dacă vă asemănați cu Franța de acum 300 de ani, de ce îi luați formele de cultură ale anilor din urmă?

Aci este contrazicerea cea primejdioasă. Nu e cu putință ca un popor să se bucure de formele dinafară ale unei culturi mai înalte și să urmeze totodată înlăuntru apucăturilor barbariei. Și fiindcă a da înapoi e cu neputință, nouă nu ne rămâne pentru existența noastră națională altă alternativă decât de a cere de la clasele noastre culte atâta conștiință câtă trebuie să o aibă și atâta știință câtă o pot avea.

Iacă pentru ce lupta neîmpăcată în contra ignoranței pretențioase și a neadevărului ne-a părut cea dintâi datorie și pentru ce nu am putut primi punctul de vedere al acelora care sunt

deprinși cu o privire mai blândă și se mulțumesc cu o lungă așteptare a îndreptării în viitor.

Românii, anticipând formele unei culturi prea înalte, au pierdut dreptul de a comite greșeli nepedepsite și, depărtați din starea mai normală a dezvoltărilor treptate, pentru noi etatea de aur a patriarhalismului literar și științific a dispărut. Critica, fie și amară, numai să fie dreaptă, este un element neapărat al susținerii și propășirii noastre, și cu orce jertfe și în mijlocul a orcâtor ruine trebuie împlântat semnul adevărului!

BEȚIA DE CUVINTE ÎN „REVISTA CONTIMPORANĂ“

(STUDIU DE PATOLOGIE LITERARĂ)

(1873)

Darwin ne spune că multe soiuri de maimuțe au aplecare spre băutura ceaiului, a cafelei și a spirtuoaselor; „ele sunt în stare, zice el, să fumeze și tutun cu multă plăcere, precum însumi am văzut. Brehm povestește că locuitorii din Africa de meazănoapte prind pavianii cei sălbatici puindu-le la locurile unde se adună vase pline cu bere, de care se îmbată. El a văzut mai multe maimuțe în această stare și ne dă o descriere foarte hazlie despre purtarea lor și despre grimasele ciudate ce le făceau. A doua zi erau foarte rău dispuse și mahmure, de durere își țineau capul cu amândouă mânile și înfățișau o privire din cele mai duioase. Dacă li se oferea bere sau vin, se depărtau cu dezgust, dar le plăcea mult zama de lămâie. O maimuță americană, un ateles, după ce se îmbătase o dată cu rachiu, n-a mai vrut să-l mai bea și a fost, prin urmare, mai cuminte decât mulți oameni" (Ch. Darwin, *Descendența omului și selecțiunea sexuală,* I, 1).

Va să zică plăcerea noastră pentru amețeala artificială, produsă prin plante și preparatele lor, este întemeiată pe o predispoziție strămoșească, comună nouă cu celelalte rudenii de aproape, cu maimuțele de exemplu, din al căror neam ne coborâm.

Nu ne vom mira dar de lățirea cea mare a acelui obicei și de feluritele mijloace pentru mulțumirea lui. Cânepa, macul, vița de vin, tutunul etc., etc. sunt producte ale naturei cu care omul își nutrește pasiunea lui pentru amețeală.

Există însă un fel de beție deosebită între toate prin mijlocul cel extraordinar al producerii ei, care se arată a fi privilegiul excluziv al omului, în ciuda celorlalte animale: este beția de cuvinte.

Cuvântul, ca și alte mijloace de beție, e, până la un grad oarecare, un stimulant al inteligenței. Consumat însă în cantități prea mari și mai ales preparat astfel încât să se prea eterizeze și să-și peardă cu totul cuprinsul intuitiv al realității, el devine un mijloc puternic pentru amețirea inteligenței. Efectele caracteristice ale orcării beții sunt atunci și efectele lui, *„la debilité des fonctions intellectuelles et le penchant à la violence"*, cum ne arată Cabanis în memoarul 8 din *Rapports du physique et du moral de l'homme.*

Simptomele patologice ale amețelei produse prin întrebuințarea nefirească a cuvintelor ni se înfățișază treptat după intensitatea îmbolnăvirii. Primul simptom este o cantitate nepotrivită a vorbelor în comparare cu spiritul căruia vor să-i servească de îmbrăcăminte. În curând se arată al doilea simptom în depărtarea orcărui spirit și în întrebuințarea cuvintelor seci; atunci tonul gol al vocalelor și consonantelor a uimit mintea scriitorului sau vorbitorului, cuvintele curg într-o confuzie naivă și creierii sunt turburați numai de necontenita vibrare a nervilor acustici. Vine apoi slăbirea manifestă a inteligenței: pierderea orcărui șir logic, contrazicerea gândirilor puse lângă-olaltă, violența nemotivată a limbagiului.

Ar da poate un caracter prea pedant acestei neînsemnate cercetări literare dacă am voi să așezăm exemplele practice pentru teoria mai sus expusă după chiar gradele arătate: ne mărginim a le cita în total, lăsând binevoitorului cetitor sarcina de a le clasa în ordine, de va voi.

Pentru alegerea exemplelor ne-a fost un singur semn patologic hotărâtor: întrebuințarea cuvintelor pentru plăcerea sonului lor și fără nici un respect pentru acea parte a naturei omenești care se numește inteligență.

În București a apărut la 1 martie al anului 1873 o gazetă lunară sub numele de *Revista contimporană.* Litere-Arte-Științe. Se spune că vro 20 sau 30, alții zic chiar 40 de redactori-colaboratori însuflețesc tinerețea acestei plăpânde ființe. Noi deocamdată ne îndeplinim datoria de a-i mulțumi pentru îmbelșugata culegere de exemple ce ne ofere în primele sale numere în folosul și spre ilustrarea tratatului de față asupra beției de cuvinte în toate fazele ei, și nu ne îndoim că, de va merge mai departe pe aceeaș cale, va deveni una din cele mai importante întreprinderi pentru acest scop.

În primele două numere ale *Revistei contimporane* ne atrage mai întâi suvenirea d-lui Sion despre poetul Conachi. Bietul Conachi! Nu știm prin ce nefericită împărțire a materiei s-a întâmplat că în întregul număr de la 1 martie, deși cuprinde vro 15 pagine despre el, nu i se citează decât două exemple: *Oda la Moruzi*, „cea mai sarbădă și cea mai prozaică", după chiar părerea d-lui Sion, și următoarele versuri:

Na, vouă banilor! Na, ție Conachi!
Bravo ție, Mihalachi!

Pas acum și te mai îndoiește de încântătoarea frumusețe a muzei lui Conachi!

Oda sus-citată în lauda domnului Alexandru Moruzi începe așa:

După ce cu-ndestulare
Din milă, cu bunătate,
Aduci ape curgătoare
În orașele-nsetate;

și aici d. Sion ne lămurește că în adevăr Moruzi a adus apa la Monastirea Golia din Iași, „de unde, vărsându-se prin o gură de leu, se împărțea pe la mai multe cișmele", și apoi continuă:

„am citat aceasta pentru ca să arăt că inspirațiunea lui Conachi nu era o adulațiune, *ci esploziunea unui entusiasm nobil* pentru îmbunătățirile ce poetul vedea că se fac în țară".

Cum? Câteva cuvinte rimate asupra unor țevi de apă aduse de prințul Moruzi se și numesc de d. Sion „esploziunea unui entusiasm nobil" din partea poetului?

Deși aceasta este deocamdată un abuz încă neînsemnător, poate chiar neobservat pentru cetitorii mai puțin deprinși, totuș el constituie primul simptom al suferinței de care este cuprins d. Sion. Cele următoare vor fi mai tari.

La pagina 15 ni se citează câteva versuri din *Psaltirea* lui Dositei, d.e.:

Limbele să salte
Cu cântece nalte,
Să strige-n tărie
Glas de bucurie.

Simpla citare a acestor versuri este foarte nevinovată, deși versurile sunt urâte, dar nevinovăția încetează din momentul în care d. Sion cu ele se amestecă în prozodie: d-sa își permite a numi aceste trohee ale lui Dositei... *hexametre!*

Versurile de la pag. 17:

Ascultă-mi ruga, Dumnezeu sfinte,
Și nu mă trece, ci-mi ia aminte,

d. Sion le numește... *pentametre*!

În împrejurări normale nu ar fi iertat unui literat, fie chiar membru al Societății Academice Române, să scrie asemenea lucruri. Dar în starea în care se află d. Sion când scrie, și în care, precum vom vedea mai jos, se află și alți scriitori principali

ai *Revistei contimporane*, asemenea fenomene trebuiesc privite mai mult cu un fel de interes psihologic.

D. Sion, în urma acelei stări, pare uneori a pierde conștiința sigură despre ceea ce face, scrie când fără înțeles, când în contrazicere, când cu o violență de expresii nemotivată, de exemplu pag. 22:

„prima simptomă a *perfecționării* sufletului lui Conachi fu predilecțiunea sa pentru poezie",

și îndată mai jos:

„toți știm cum ajunge cineva poet: el mai întâi trebuie să se *nască* cu asemenea predilecțiune".

Apoi, la pag. următoare:

„de la 1806 până la 1834 Conachi a fost *mereu* în funcțiuni",

și îndată mai jos:

„dar *în intervalul interupțiunilor sale din funcțiuni* se ocupa cu profesiunea specială de inginer hotarnic".

Apoi la pag. 90:

„Pe atunci însă, cată să știm, amorezații nu-și făceau curte *în modul prozaic de astăzi*, pe la teatruri, pe la baluri și pe la grădine: damele nu ieșeau fără bărbații lor nicăierea, nici primeau visite când erau singure acasă; apoi bilete dulci și parfumate nu erau în datina timpului. Curtea se făcea precum ne spune poetul Alecsandri în *Barbu Lăutaru*: amantul umbla cu lăutarii cântând toată noaptea pe sub ferestrele Dulcineei; sau, dacă era poet ca Conachi, făcea versuri, pe care... nu le da la gazete, nici la tipar, ci punea pe lăutari să le cânte.

Nu voiu să zic *că cu moduri atât de prozaice* Conachi făcea curte nobilei sale amante; nu e însă mai puțin adevărat că de la 1812–1828 versurile lui făceau gloria lăutarilor dintr-un capăt până la celalt al Moldovei."

La pagina 24 d. Sion ne vorbește despre

„junele adolescinte".

Poate îi era teamă că vom crede adolescintele bătrân! Tot acolo ne spune că

„țara era în *convulsiunile* cele mai *înflăcărate*",

și la pagina următoare vrea să examineze cartea lui Conachi și să vadă

„de ce *calibru* este".

La paginile 102 și 103, d. Sion, vorbind de sine însuș, scrie:

„Apoi când m-am *ridicat* din adolescență și m-am *așezat* în capitală... mă duceam la casa lui Conachi adeseori, și ospitalitatea aceasta o plăteam cetindu-i câteodată vreo compunere..."

Demn de observat e d. Sion când se desfată în tăria expresiilor. La pag. 96, vorbind despre ochi, zice:

„Cine nu și-a scăldat sufletul în deliciul acestor stele, care se zice că sunt scaunul sufletului și al inimei?"

A-și scălda sufletul în deliciul unor stele care sunt un scaun – iacă o imagine a cării soață se află numai în următoarea strofă a d-lui A. Pelimon (nu este și d-sa între cei 30–40 de redactori-colaboratori ai *Revistei*?):

Aste inimi prea-nfocate
Cu stilpări de nemurire
De al păcii imn legate
Cânt a patriei iubire.

Departe duce pe om beția de cuvinte!
La pag. 90, d. Sion ne arată cum

„Conachi revărsa florile imaginațiunii sale în adorațiunea idolului ce încântase sufletul său",

dar la pag. 93 se întrece și zice:

„poetul vărsa tezaurii imaginațiunii sale cu profuziunea unui crater în irupțiune".

Despre întrebuințarea de neologisme, precum sunt *alegre*, în loc de vesele, *tandrețe*, *abandonez* etc., nu este locul să vorbim aici: ne grăbim a termina critica în ceea ce privește partea d-lui Sion din *Revista contimporană* prin citarea ultimelor sale cuvinte:

„Iată materia mea *epuizată*. Fie ca această lucrare să se urce ca fumul de tămâie către sufletul acestui veteran al Parnasului român, care a depus *premiile geniului și cugetării* sale pe altarul culturei naționale! *Respect, venerațiune și glorie memoriei numelui său!*"

Premiile geniului și cugetării (adecă poeziile) și *gloria memoriei numelui* sunt un nonsens și un pleonasm, care încheie într-un mod armonic lucrarea d-lui Sion, cetită la Ateneu, cetită la Cernăuți, cetită la Bacău, și, în sfârșit, tipărită în *Revista contimporană*.

Un alt autor care umple coloanele acestei reviste este d. Pantazi Ghica. D-sa ne îmbie cu o novelă istorică întitulată *Marele vistier Cândescu*. Ce palid devine d. Sion, cu toată „înflăcărarea convulsiunilor" și cu toată „profuziunea craterului în irupțiune", îndată ce-l punem alături de violența limbagiului d-lui P. Ghica, care ar fi înmărmurit și pe mai-sus-pomenitul Cabanis!

Pag. 80:

„Mihnea nu săvârșise încă aceste cuvinte, când o mulțime de femei, copii, bătrâni, sângerânzi, palizi, cu hainile rupte, sfâșiete, cu părul smuls, cu mânile rănite, intrară în gloată, în desordine, înspăimântați, alergând, în sala sfatului domnesc.

Din acea mulțime speriată, exasperată, două fete, două copile, se repeziră în brațele vistierului Cândescu, strigând: «Scăpare, tată! scăpare!»"

Simțiți, vă rog, toată gingășia logică a acestei îmbelșugări de cuvinte: mulțimea intră în gloată și în dezordine, ea este nu numai înspăimântată, ci și speriată și exasperată, ea are hainele nu numai rupte, ci și sfâșiate, și atunci în brațele vistierului Cândescu se reped două – nu numai fete, ci și copile.

La pag. 82:

„Boieri, femei, copii, bătrâni, oșteni ieșiră toți în liniște dar având pe figuri aceeaș durere, aceeaș exasperațiune, aceeaș desperare".

Durere, exasperațiune și desperare!

„Armașul Dincă Sârbu, șearpe încolăcitor, ființă târâtoare, astucioasă, hipocrită, furbă și trădătoare, suflet damnat, spion și confident al lui Mihnea, când intră domnitorul în biserică, opri pe comisul Comăneanu la ușa sfântului locaș."

Grozav e Dincă Sârbu, și ar fi și mai grozav dacă nu ar deveni ridicol în această descriere.

„Astfel se făcu trista și rușinoasa instalare a lui Mihnea III, cu pronosticuri atât de lugubre și în condițiuni atât de funebre pentru țară."

Condițiuni funebre? Aceasta nu prea are înțeles în românește. Dar pe d. Ghica nu-l supără neînțelegerea. În fantazia d-sale cea învăpăiată, adjectivele înoată cu grămada, și d-sa pescuiește când pe unul, când pe altul, și-l aruncă fără alegere în brațele vreunui substantiv. Folosul acestei procedări literare este că poți petrece timpul cu variații asupra aceleiaș teme, cu combinări și permutări în marginea numărului de cuvinte date. Înțelesul rămâne acelaș și uneori fraza câștigă. D.e.:

„Astfel se făcu lugubra și funebra instalare a lui Mihnea cu pronosticuri atât de triste și în condițiuni atât de rușinoase pentru țară".

Și mai sus, pag. 75:

„Nici o voce nu răspunse, toată lumea, tăcută și cuprinsă de o adâncă întristare, păstra un silențiu lugubru".

Lumea tăcută păstra un silențiu! Sau, tot așa de bine, lumea silențioasă păstra o tăcere. Sau, mai amplificat: lumea lugubră păstra un silențiu tăcut.

Am cita mai multe simptome ale d-lui Pantazi Ghica, dacă am fi avut răbdarea să cetim novela d-sale și în numărul revistei de la 1 aprilie 1873. Dar această răbdare n-am avut-o și ne mărginim să spunem că d. Ulysse de Marsillac în *Journal de Bucarest* o laudă foarte mult și o numește savantă.

Între expresiile cu care d. Pantazi Ghica înavuțește sărmana limbă română figurează, pe lângă silențiul lugubru, rapace, avaricios, astucios, furb și adat *(adonné)*.

Mult mai fin e d. Vasile Alexandrescu-Ureche.

Oh, d-sa vorbește cu preferință despre lucruri pe care, necunoscându-le însuș bine, presupune că nici cititorii nu le cunosc, și pe acest fundament înșiră la cuvinte de o fenomenală combinațiune.

După un tipic cunoscut încă din *Adunarea națională,* pe care o inspira d-sa odinioară, d. Alexandrescu-Ureche, în studiul asupra lui Miron Costin, cu care începe juna *Revistă,* vrea să ne arăte meritul lui Miron Costin ca om de știință și ne zice:

„După cum Cantù definește istoria *conform ultimelor, modernelor teorii:* «l'histoire est le récit d'événements importants afin de connaître le passé et par lui de conjecturer l'avenir probable»... așa a zis Miron Costin când ne spune că istoria ne învață: *«Cu acele trecute vremi să pricepem cele venitoare! »*

Care e meritul lui M. Costin ca om de știință? Dar ce dezvoltare mai admirabilă de inteligență ca aceea a lui M. Costin, care ajunge la concluziunile științei *cu secole mai nainte de atâți nemuritori lucrători* în ogorul științific, în ogorul istoriei, la Apusul Europei!"

Ce mistificare mai este și aceasta? Nu este adevărat că ideea de a concepe istoria ca o știință a vremilor trecute pentru a pricepe pe cele viitoare este o „ultimă modernă teorie". Aceasta a trebuit să treacă prin capul tutulor istoricilor, de când istorici

există, și este anume relevată în Polybius, în Tacitus, în Cicero, dacă, după dorința lui Cornelius Nepos, îl numărăm și pe acesta printre istorici. Prin urmare, Miron Costin în fraza citată nu a făcut alta decât a spus și el o cugetare de istoric, dar nu a anticipat „cu o admirabilă inteligență concluziunile științei" moderne.

La pag. 1 și 2 a revistei ni se susține că:

„istoria, fiica filozofiei, nu vine decât după ce poezia populară începe a tăcea",

și îndată se adaogă:

„istoria germanilor începe cu cântul lui Siegfried din poemul Analelor (?)".

La pag. 2, d. Alexandrescu vorbește despre lăutarii, care singuri

„fac istorie... pe timpul lui Atila (5), la palatul Biciului lui Dumnezeu".

Acel (5) pus lângă Attila ne trimete în josul paginei, la autorii antici din care îi izvorăște d-lui Ureche această știință. Acolo găsim numit, pe lângă Priscus, și pe *Am. Marcellinus*. Ammianus Marcellinus citat pentru timpul lui Attila? Mare descoperire! Ammian (născut pe la 330) era de mai mulți ani mort când a început domnirea lui Attila (434–453) și istoria lui merge numai până la 378 d.Chr.

La pag. 9, eruditul nostru profesor de istorie la Universitatea din București ne spune că „istoria de caracter filozofic" se născu

„cu Voltaire, abia în secolul XVII și XVIII".

Voltaire istoric în secolul 17? Dar Voltaire este de 6 ani când se sfârșește secolul al 17-lea, și în această vârstă el de-abia ar fi putut scrie un tractat ca acela al d-lui Ureche, necum o istorie de „caracter filozofic".

Dar unde este tare d. Ureche este în citarea de nume proprii. Acolo d-sa se află în elementul său, începe a-și pierde

cumpătul, sonul gol al cuvintelor de botez și de familie îl transportă în acea lume fericită, unde prozaica lege a logicei și a exactității științifice nu mai domnește. Cu deosebire ne preumblă atunci prin țara spaniolilor, pe unde controlul este mai greu, și ne încântă cu sonuri ca cele următoare:

„Nu, orcât am putea supăra vreunul din acele spirite de care altădată râdeam, pe care azi le deplângem – spirite pururea gata a deprecia ce este românesc – nu, repetim, Miron Costin nu este Villehardouin, nici sire de Joinville, Froissart, Filip de Comines, el nu este Olanyro Morales, Zurita, Garivay, Muntaner, Mariana, Moncada; nu este asemenea autorul cronicelor de Napoli, nici Villani; nu este *a fortiori*, catalogarii de date și domni ai Germaniei feodale... Miron Costin este în fond *«istoric»*!"

Bietul zețar nu s-a prea orientat în așezarea literelor acestor spanioli, și astfel *errata* de la sfârșitul numărului ne invită să cetim *Ocampo, Morales* în loc de *Olaniro Morales*. Fie și Ocampo, Morales!

Să ne atragem în treacăt – deși cu multă mâhnire din parte-ne – râsul sau deplângerea d-lui Ureche, mărturisind cu sinceritate că, după părerea noastră, nu ar fi nici o scădere pentru Miron Costin de a fi comparat lui Comines sau lui Froissart. D. Ureche crede că Miron Costin le este fără comparare superior, după acelaș tipic după care credea altă dată, într-un foileton al *Adunării naționale*, că o palidă imitare a lui Văcărescu este superioară originalului lui Goethe.

La pag. 6, d. Ureche ne înșiră alte nume, spunându-ne că:

„Miron Costin este deja istoricul care întreabă la fapte cauzele lor, și la cauze recunoaște o ordine, o sistemă oarecare, ca Vico, Leibnitz, Descartes, Rotek, Cantù, Thiery".

Ce-o fi căutând printre acești istorici Leibniz și Descartes? Altă dată, d. Ureche, vorbind despre arhitectura noastră, ne spunea că celebrii arhitecți ai Italiei ar fi invidioși de ea și ne cita între aceștia și pe Cimabue, care însă este celebru în pictură.

Dar în starea intelectuală în care se află d-sa când scrie nici nu e vorba de exactitate a citărilor. Totul e ca sonul gol al numelor proprii să producă efect, și în această privință trebuie să recunoaștem că Cimabue e foarte bine ales.

În numărul *Revistei contimporane* de la 1 aprilie ni se înfățișează doi autori mai noi, cu lucrări mai scurte.

Unul este D. Aug. Laurianu. D-sa face o critică a unei traduceri din Molière și a dramei d-lui Scurtescu, *Rhea Silvia*. Știți că despre fabuloasa Rhea Silvia ne spune Livius în câteva rânduri, la începutul istoriei sale, că a fost vestală, dar că a născut totuș pe Romulus și Remus. Completa lipsă de tradițiuni mai lămurite asupra ei nu împiedică pe d. Laurianu de a scrie:

„Pentru a tracta asemene subiecte, se cere, pe lângă atâtea alte condițiuni, pe care d. Scurtescu le posedă îndestul, și un studiu aprofundat al timpului, moravurilor, cu un cuvânt, al mezului social în care se petrece acțiunea, și acest mez social să radieze în toate epizodele dramei *Rheei Silviei*".

Mediul social de pe timpul Rheei Silviei! Lucrul nu prea are înțeles, dar cuvintele sună a ceva.

Acelaș domn scrie la pagina 158 și 159:

„Nu este aici locul de a căuta rațiunea preeminenței traducțiunilor asupra compoziținii și raportul ce esistă între autor și esecutor. Când vom scrie în special despre teatrul nostru, vom elucida aceste chestiuni colaterale rândurilor de astăzi. Deocamdată, ne mulțumim de a declara într-un mod categoric că n-avem idei preconcepute contra nici unuia din modurile în care se manifestă literatura scenală la noi".

Auzi, frate! Junele Laurianu ne declară „într-un mod categoric" că nu are „idei preconcepute"!

Ce fericire pentru „literatura scenală" a României și pentru „cestiunile colaterale rândurilor de astăzi"!

Cel din urmă autor însemnat în no. 2 al *Revistei* se numește George Marian. D-sa pare a fi de la Ploiești, căci ne vorbește despre

„un colț al țărei unde m-am ploștit – era să zic pleoștit".

Acest domn de la Ploiești, eram să zic... are mult spirit. D-sa iubește „la causerie" ca la Paris și o introducere în *Revista contimporană* prin un *Ciaiu la doamna Cutare*. Ce mai eleganță în toată conversația! Domnul de la Ploiești o începe prin a face doamnei Cutare din București un

„compliment pentru toaleta sa de un perfect bun-gust",

și complimentul era, fără îndoială, de un perfect bun-gust, ca și cel următor, despre care ne spune d. Marian:

„cultul frumosului esistă în Țara Românească. Mă inhățai de acest cuvânt ca să spun că n-ar puteà fi indoință despre aceasta decât numai când frumosul n-ar fi reprezintat la noi prin imagine vii ca d-na *Cutare*. Complimentul însă nu produse efect."

Dar nu pentru aceste galanterii ploștite, eram să zic..., intră d. George Marian în această mică cercetare. D-sa merită a figura în ea fiindcă împărtășește ameteala d-nului Ureche în privința numelor proprii. După ce ne-a spus, desigur cu multă competență, că concertele Societății filarmonice sunt

„destinate a face pe public să fugă văzând numai numele lui Beethoven pe afiș",

continuă:

„Grație d-nei *Cutare*, mă împăcam cu muzica clasică de care mă desgustase concertele puțin divertisante ale Societății filarmonice. Un caet din Mozart se află pe piano. Doamna *Cutare* îl deschise și ne jucă nemuritoarea uvertură a operei *Freischütz* (Robin des Bois)."

Admirabila doamna Cutare! Deschide un caiet din Mozart și joacă din el uvertura lui *Freischütz*. Ai să vezi că în numărul

viitor al *Revistei* are să deschidă caietul lui Weber și să ne joace uvertura lui *Don Juan*.

După exemplele fenomenale, citate până acum, am mai adăoga câteva cuvinte în privința întregei întreprinderi numite *Revista contimporană,* dar ne e teamă că redactorii ei vor declara, cu modestia junelui domn Laurianu,

„într-un mod categoric",

că nu au *idei preconcepute* nici măcar în contra – beției de cuvinte.

RĂSPUNSURILE „REVISTEI CONTIMPORANE"

(AL DOILEA STUDIU DE PATOLOGIE LITERARĂ)

(1873)

Lupta între *Revista contimporană* și critica din *Convorbiri literare* s-a încins cu multă căldură. *Revista* de la 1 iunie 1873 publică un răspuns lung al d-lui P. Grădișteanu, un răspuns ceva mai scurt, dar foarte puternic, al d-lui V. Alexandrescu-Ureche și câteva cuvinte gentile ale d-lui D. Aug. Laurianu, iar d. Pantazi Ghica și-a ales un cerc mai întins de cetitori și își răspândește observările d-sale în contra noastră prin cel mai însemnat jurnal politic din capitală.

Fiind vorba de o luptă literară, să ne fie iertat a înlătura mai întâi tot ce ne pare că trece peste limitele ei.

Așa, d. Petru Grădișteanu vorbește de victemele *arțagului* meu, de *piticii* din *ortaoa* „Junimei", zice că noi tăgăduim *cu sfruntare, cu turbare* meritul părinților literaturei și spune că *pamfletul* meu îi reamintește *că Voltaire compară pe unii critici cu broaștele care se zice că sug veninul pământului spre a-l comunica celor care le ating.*

D. Vasile Alexandrescu-Ureche observă că *unui zețar îi e permis să fie ignorant ca un redactor de la* Convorbiri, că, de cetea mult *Convorbirile*, de *tâmpire* nu scăpa, și împărtășește cetitorilor săi că *în casa d-lui Maiorescu nu lipsește o clarinetă și un contrabas, pe lângă un piano.*

D. Pantazi Ghica numește pe adversarul său *un fel de farceur literar,* spune că unii membri ai societății „Junimea" sunt *adați la umorism între mai multe pahare de bere* în *Borta rece* (o cârciumă cunoscută din Iași, citată și de d. Laurianu-junior în contra noastră) și observă că stilul meu *cam se aduce mult cu stilul și buna-cuviință ce ar găsi cineva în epistola unui comis-voyageur negutătoresc.*

La aceste cuvinte și altele mai tari de felul lor nu am nici un răspuns. Ele sunt personalități fără interes într-o discuție literară; ar fi chiar de natură a tăia orce discuție, dacă alte considerări mai însemnate nu ar impune continuarea ei ca o datorie.

Lăsăm dar expresiilor reproduse mai sus tot caracterul lor, fără a le mai atinge.

Căci ele nu ne înaintează în dezlegarea singurei întrebări importante aici: cum rămâne cu obiectul propriu al criticei noastre literare?

Cum rămâne cu trocheele lui Dositei, pe care *Revista contimporană* le numește hexametre? Cum cu *esploziunea entuziasmului nobil* pentru țevile de apă aduse de prințul Moruzi? Cu *convulsiunile înflăcărate*? Cu *profuziunea craterului în erupțiune?* Cu *ridicarea* d-lui Sion *din adolescență* și *așezarea* d-sale *în capitală?*

Cum rămâne cu *lumea tăcută* a d-lui Pantazi Ghica, care *păstra un silențiu?,* sau cu Armașul Dincă Sîrbul, care era

„șearpe incolăcitor, ființă târâtoare, astucioasă, hipocrită, furbă și trădătoare, suflet damnat, spion și confident al lui Mihnea?"

Cum rămâne cu Ammianus Marcellinus, pe care îl citează d. Ureche pentru timpul lui Attila? Sau cu Voltaire, care începe istoria de caracter filozofic în vârsta de 6 ani? Sau cu Cimabue, care devine celebru în arhitectură?

etc., etc., etc.

Cum rămâne cu aceste fenomenale... scăpări din vedere, aceste... mici erori strecurate într-o câtățime cam mare în primele două numere, numerele de recomandație, ale unei *Reviste* de literatură, artă și știință, publicată în anul 1873 în capitala unui stat care aspiră la cultură și nu este cu totul lipsit de viața literară?

Iacă singura întrebare la care se aștepta un răspuns din partea *Revistei contimporane,* și totodată singurul punct în jurul căruia se poate mișca discuția noastră mai departe.

I

Așadar: ce a răspuns *Revista* la erorile imputate și cum a răspuns?

Critica noastră relevase cinci articole: studiele literare ale d-lor Sion și Ureche, novela d-nului P. Ghica, recenziunea d-lui D. Laurianu și un articol al d-lui Marian. Începem cu o mărturisire împăciuitoare: în privirea apărării ce d. Grădișteanu face în favoarea d-lui G. Marian de la Ploiești, suntem aproape de a ne înțelege cu d-sa. D. Grădișteanu (p. 390) numește scrierea d-lui Marian

„un articol de *blagues* – cuvântul în limba română n-are ecuivalent decât, poate, *mofturi*".

Din momentul în care *Revista* califică articolul d-lui Marian de *mofturi,* nu mai avem de discutat asupra acestui punct. S-ar simplifica discuția chiar și asupra celorlalte puncte, dacă *Revista* ar consimți să numească cu aceeași expresie calificativă și celelalte articole relevate de noi, critica d-lui Laurianu, novela d-lui P. Ghica și mai ales studiul istorico-literar al d-lui Ureche. Căci *mofturi* este îndeaproape înrudire cu numele ce ne-am permis noi a-l aplica de la început acelor articole din *Revistă* și despre care presupunem că nu este încă uitat.

Asemenea, suntem datori să recunoaștem că nu mai încape discuție asupra uverturei lui *Freischütz,* pe care d-nul de la Ploiești o atribuia lui Mozart. În aceeași zi (1 mai) în care a apărut critica noastră în *Convorbirile literare* din Iași, a apărut în

no. 3 al *Revistei* din București rectificarea. Pasagiul criticat de noi din no. 2 al *Revistei* era:

„Un caiet din Mozart se afla pe piano. D-na Cutare îl deschise și ne jucă nemuritoarea uvertură a operei *Freischütz.*"

și aici *Erata* din no. 3 observă:

„În no. 2 al *Revistei,* la pag. 186, rândul 11, sărindu-se un rând din manuscris, după cuvântul *jucà* să se adauge: Sonata în sol major, apoi termină cu."

Așadar, d-na Cutare jucă din caietul lui Mozart sonata a 8-a și apoi termină cu uvertura operei *Freischütz.*

Unii se miră cum de zețarul sărise rândul din manuscript așa de bine încât fraza tipărită avea un aer foarte natural, mai natural chiar decât cea îndreptată, și par a se îndoi de istoria cu rândul cel sărit.

Noi însă nu ne credem în drept a pune la îndoială erata *Revistei,* și, prin urmare, primim rectificarea făcută fără rezervă.

Mergem chiar mai departe: ne mirăm de ce *Revista* nu s-a folosit de *Erata* ei într-un mod mai bogat, oarecum mai isteț? Nu vedea că aici este mijlocul cel mai simplu de a scăpa de toate greutățile?

De exemplu: la pag. 15 din no. 1 al *Revistei* zicea d. Sion:

„În adevăr, voiți exametre? ascultați:
Limbele să salte
Cu cântece nalte."

De ce să nu zică erata din no. viitor al *Revistei*:

„În no. 1 al *Revistei,* pag. 15, rândul 6 de jos, sărindu-se câteva cuvinte din manuscris după cuvântul *voiți* să se adauge: «trochee care nu sunt»... exametre?"

și toată greșeala a dispărut!

Asemenea pentru d. Ureche:

„În no. 1 al *Revistei,* la pag. 2, rândul 2 de jos, unde se citează autorii pentru timpul lui Attila, sărindu-se două rânduri din manuscris, după cuvântul *Am. Marcellinus* să se adauge: «din nenorocire nu scrie nimic despre Attila, dar cu atât mai mult scrie»... Priscus".

Și așa mai departe și pentru celelalte erori *in dulce infinitum.*

Dar revista nu a ales acest mod expeditiv și prudent de a întâmpina critica făcută, ci și-a susținut erorile, încercându-se a aduce argumente în favoarea unora din ele.

Să le examinăm și pe aceste.

Constatăm însă mai întâi că acea parte a criticei care privea disertația d-lui Sion asupra poetului Conachi a rămas fără întâmpinare. O menținem dar deocamdată așa cum a fost făcută.

Trecem la d. Ureche, care s-a crezut obligat să-și susție cele 7 erori ale d-sale cu orce preț – vom vedea îndată cu ce preț.

1. *Eroarea d-lui Ureche relativă la Ammianus Marcellinus.*

Pasagiul din no. 1 al *Revistei contimporane* este în întregul lui următorul:

„Mult timp, multe sute de ani, coloniștii lui Trajan n-avură alți istorici decât *tradițiunea* fidelă, și alăturea cu ea pre acei lăutari, cari, încă la Roma, aveau deprinderea a cântà la ospețe faptele oamenilor celebri.[4] Pe timpul lui Attila[5], la palatul *Biciului lui Dumnezeu,* ca și mulți secoli după aceea la curtea domnilor români, singuri lăutarii fac istorie.

[4] *Soliti* sunt primis temporibus in epulis canere convivae ad tibicinem de clarorum hominum virtutibus. Salustiu.

[5] Am. Marcellinus. Priscus."

În contra acestui pasagiu făcusem noi în *Convorbirile literare* de la 1 mai 1873 următoarea critică:

„Acel (5) pus lângă Attila ne trimete în josul paginei la autorii antici, din care îi izvorește d-lui Ureche această știință. Acolo găsim numit, pe lângă Priscus, și pe *Am. Marcellinus.* Ammianus Marcellinus citat pentru timpul lui Attila? Mare descoperire! Ammian (născut pe

la 330) era de mai mulți ani mort când a început domnirea lui Attila (434–453), și istoria lui merge numai până la 378 d. Chr."

Ce are de zis d. Ureche la această critică? Cum își va susține *singurul* punct în discuție: citarea lui Ammianus Marcellinus după cuvintele „pe timpul lui Attila"?

Iacă răspunsul d-sale (*Revista* din 1 iunie 1873, pag. 320, 321, 322):

„Un no. 5 stă pus după vorba *Attila* în scrierea mea (pag. 2), și nu știu de ce supără pe nervosul d. Maiorescu.

Oare nu este adevărată aserțiunea că *lăutarii*, primii cântăreți, *poeți, fac istorie... până pe timpul lui Attila?*

Probeze-mi-se că nu, și va remâne de minciună Voltaire cu opiniunea sa despre ignoranța criticilor."

Nu am să probez că nu, și nu am să probez că da, fiindcă nu s-a vorbit nici un cuvânt despre aceasta. Singurul punct în discuție este: citarea lui Amm. Marcellinus pentru timpul lui Attila.

Să relevăm deocamdată cuvântul *până* vârât acum de d. Ureche înaintea cuvintelor *pe timpul lui Attila*. Acest *până* nu stă în pasagiul criticat.

D. Ureche continuă:

„Ce este greșit în aserțiunea mea când, citând pe *Salustiu*, am scris că la romani încă istoria începe cu poezia, cu cântecele (*soliti* sunt primis temporibus etc.)?"

De această aserțiune a d-sale nu e vorba în critica noastră.

„De acest obicei ne vorbește și *Nonniu* (II, 70), care amintește că Varon numeà pe cântăreți: *pueri modesti...*"

Poate să vorbească Nonniu: nu sunt în chestie *pueri modesti*. Departe de aceasta!

„Ce păcat făcui susținând că acest mod de a face *istoria* a trecut și la Dacia și că persistă până chiar sub Attila?"

Nimeni nu a relevat vreun asemenea păcat, nu este în chestie.

„Erà oare permis filozofului, literatorului din Iași a nu ști cine fură barzii la gali (vezi Lucan, I, v. 27), scaldi la scandinavi etc.?...

Cetit-a eruditul d. Maiorescu pe Tacit? Apoi nu spune el cum se cântà la barbari pe timpul lui (Canitur adhuc barbaras apud gentes. Annal., II, 88)?

D-sa, care știe toate, nu știe că la *goți* în **Dacia** încă se cântau la ospețe faptele strămoșilor, după cum o spune Iornandes (după Cassiodore, ministrul lui Theodosiu)?"

Nu sunt în chestie nici barzii la gali, nici Tacitus, nici goții din Dacia. În chestie este un singur punct: citarea lui Amm. Marcellinus pentru timpul lui Attila.

„Apoi nu cumva eruditul d. T. Maiorescu pretinde că Ammian Marcellin este rău citat pentru descrierea moravurilor hunilor?"

întreabă d. Ureche. Nu pretinde aceasta d. Maiorescu.

„Istoricilor de la *Convorbiri* aceasta poate să le pară lucru nou, dar Ammian Marcellin este autoritate pentru epoca aparițiunii hunilor și isgonirea goților de cătră ei din Dacia."

Nu este în chestie epoca aparițiunii hunilor, nici izgonirea goților.

„Ce ar zice acest ilustru domn când într-o carte cu titlu *Histoire d'Attila et de ses successeurs* ar aflà citat pe Ammian Marcellin de nenumărate ori?...

Histoire d'Attila și Amm. Marcellin!

– E un ignorant, ar esclamà negreșit d. Maiorescu.

Acel ignorant se chiamă însă *Amédée Thierry!*"

De o fineță admirabilă! D. Ureche își asociază pe Amédée Thierry și ne dă a înțelege că în privința lui Ammianus Marcellinus este de aceeaș erudițiune.

Să nu batjocorim memoria lui Amédée Thierry, de-abia răposat! Nu el este în chestie: nu el ar fi putut să aibă vreodată

inspirările d-lui Ureche asupra izvoarelor istorice. Când în *Histoire d'Attila et de ses successeurs* a lui Am. Thierry se vede citat Ammianus Marcellinus, nu este pentru chiar timpul domnirii lui Attila, ci pentru prima apariţiune a hunilor în Europa şi pentru moravurile lor de atunci, de care a trebuit să se ocupe Thierry în eminenta sa lucrare.

Dar, cum am zis, nu este aici punctul în discuţie. Să revenim la el.

„Pentru ce dar acel no. 5 îl pune în furie contra mea?"

Lăsând *furia* la o parte: pentru că prin acel 5 se citează Ammianus Marcellinus pentru timpul lui Attila.

Dar aici d. Ureche răspunde:

„Eu n-am citat pentru epoca lui Attila pe Ammian Marcellin şi no. 5 pus după vorba lui Attila nu se raportă la Attila, ci la epoca hunilor."

Aşa? Apoi atunci de ce atâta sfadă? De cel acel nomol de erudiţiune? Acele săgeţi de întrebări îndreptate în contra criticului din Iaşi?

Chestia este cu mult prea simplă pentru aceasta:

„No. 5 pus după vorba Attila nu se rapoartă la Attila".

Iacă cea mai simplă şi cea mai elegantă ridicare a greutăţii.

Păcat atunci de întreaga pagină 321 din *Revistă* şi de jumătăţile paginelor 320 şi 322. Lucrul se făcea mai bine după sfatul ce ne-am permis să-l dăm adineaori printr-o îndreptare în *Erata* acestei interesante *Reviste*. D.e.:

„Erata.

No. 5 pus la pag. 2 a *Revistei* după vorba Attila nu se raportă la Attila, ci..."

nu mai ştiu la ce.

Mai bine să făcea lucrul desigur în acel chip, dar de tot bine tot nu se făcea. De tot bine se va face lucrul numai atunci când *Erata* vreunui număr viitor al *Revistei* ne va zice:

„La pag. 2 *a Revistei, no. 1 să se şteargă numele Ammianus Marcellinus cu totul.*"

Căci ce vrea să dovedească d. Ureche cu Ammianus? Să lăsăm la o parte, după dorinţa d-sale, timpul lui Attila, şi să presupunem că d-sa ar fi citat pe Ammian numai pentru acel timp al hunilor despre care se ocupă în adevăr istoria lui.

Ei bine, până pe timpul lui Attila, în epoca *apariţiunii hunilor*, pentru care Ammian este autoritate, ce vrea să ne arete d. Ureche prin citarea lui? Dacă-i recitim pasagiul în discuţie, vedem că este vorba de afirmarea d-sale că:

„singuri lăutarii fac istoria; lăutarii şi *tradiţiunea fidelă*".

De unde o scoate aceasta d. Ureche?

„Pentru Ammian Marcellin eu n-am indicat o anume pagină",

zice d-sa cu oarecare naivitate. Dar *putea* să indice o anume pagină sau, mai exact, un anume capitol şi o anume carte din Ammian?

Nu putea, fiindcă nu există. Am cetit din nou întreaga carte 31 din istoria lui Ammian, în care vorbeşte de huni, am recitit capitolul 3 şi îndeosebi capitolul 2, cel cu celebra descriere a acelei ginte sălbatice, nicăieri nu există nici cea mai mică aluzie la *cântăreţi, lăutari sau tradiţiunea fidelă a hunilor*; din contră, după ce Ammian a spus că hunii „rătăcesc fără locaşuri hotărâte, fără vatră şi lege, fără obicei statornic", rezumă barbaria lor în frumoasele cuvinte: „Nimeni dintre ei nu poate răspunde la întrebarea: de unde eşti? Căci fiecare a fost aiurea zămislit, aiurea născut, aiurea crescut."

La o asemenea ginte nu poate fi vorba de *tradițiune fidelă* și de *lăutari* care *fac istorie*, și dar citarea lui Ammianus Marcellinus trebuie suprimată.

2. *Eroarea d-lui Ureche relativă la Voltaire.*

Pasagiul d-lui Ureche criticat de noi este următorul (*Revista*, no. 1, pagina 9):

„Metoda cealaltă «*ad probandum*» relată evenimentele numai spre a lua din ele ocaziunea de a discurge de organizarea politică a popoarelor, despre legile lor, despre progrese, civilizare... Această din urmă metodă dădù naștere, cu Voltaire, abia în secolii XVII și XVIII, istoriei de caracter filozofic. După pilda acelui geniu dominant între enciclopediști, scriseră istoriile, disertațiunile lor Millot, Raynal în Francia; Hume, Robertson, Gibbon în Anglia etc."

La aceasta am observat noi în *Convorbiri literare* de la 1 mai 1873:

„La pag. 9 eruditul nostru profesor de istorie la Universitatea din București ne spune că «istoria de caracter filozofic» se născu cu Voltaire, abia în secolii XVII și XVIII. Voltaire istoric în secolul 17? Dar Voltaire este de 6 ani când se sfârșește secolul al 17-lea, și în această vârstă el de-abia ar fi putut scrie un tractat ca acela al d-lui Ureche, necum o istorie de «caracter filozofic»."

Care este întâmpinarea d-lui Ureche în contra acestei critice? Va fi mai ușor de astă dată să o analizăm, fiindcă știm acuma, din experiența cu Ammianus Marcellinus, metoada d-sale de apărare, zigzagurile prin care încearcă a se feri de direcția dreaptă a discuției.

„Ce-i pasă d-lui T. Maiorescu că Zarate (*Manuel de littérature*, edit. 7, 1856, pag. 170) a zis: «în secolii XVII și XVIII *luă istoria caracterul filozofic propriu al său. Voltaire fu primul care în Francia îi dete această direcțiune*»."

În adevăr, ce-mi pasă? Istoria a putut să ia caracter filozofic în secolii 17 și 18. Voltaire a putut să fie cel dintâi care *în Franța* i-a dat această direcție: chestia nu e aici! Chestia este dacă istoria de caracter filozofic s-a născut cu Voltaire în secolul al 17-lea?

„Această formă *sileptică* de cugetare să nu încapă în mintea filozofului supusă la atâtea *silepse*!"

Forma sileptică poate autoriza împreunarea mai multor obiecte *felurite* într-o singură expresie, dar nu autorizà niciodată și nicăieri împreunarea sintactică de contraziceri, și dacă cineva, d.e., în loc de a zice: *multe bătălii celebre s-au câștigat pe timpul romanilor, asemenea multe, mai ales prin perfecționarea armelor de foc, s-au câștigat în zilele noastre*, ar zice: multe bătălii celebre s-au câștigat de la romani până în zilele noastre prin perfecționarea armelor de foc, ar comite – nu o silepsă, ci o eroare, fiindcă timpul romanilor exclude perfecționarea armelor de foc, precum vârsta lui Voltaire exclude scrierea istoriei filozofice din partea sa în secolul 17.

„Zicând ca *Zarate* că istoria filozofică este din secolul XVII și XVIII, făcut-am o erezie?

Nimeni nu a vorbit de o asemenea erezie.

„Dar nu sunt din secolul XVII Rollin, Bossuet, Fleury?"

Nu sunt în chestie Rollin, Bossuet, Fleury.

„Și oare nu este adevărat că numai în secolul XVIII, cu *Voltaire*, istoria luă definitiv caracterul ce-l avu sub pana lui Millot, Raynal etc.? Voltaire e acela care" etc.

Aceasta poate să fie adevărat, dar nu e în chestie, precum nu e în chestie nici tirada următoare asupra meritelor lui Voltaire.

Într-atâta se încheie întâmpinarea d-lui Ureche asupra acestui punct. Neprobând ea nimic, eroarea d-sale cu Voltaire rămâne nejustificată.

Când ar rămânea numai atât! Dar prin întâmpinarea d-sale se înmulțesc erorile, erori de același fel: contraziceri și citări false.

Să recapitulăm observările din răspunsul de la pag. 423:

„Zarate a zis: «în secolii 17 și 18 luă istoria caracterul filozofic propriu al său. Voltaire fu primul care în Franța-i dete această direcțiune.»"

D. Ureche crede în autoritatea lui Zarate, fiindcă ni-l opune. Așadar, cel dintâi care în Franța dete istoriei caracter filozofic fu Voltaire; însă istoricul Voltaire știm că a fost în secolul al 18-lea. Cu toate aceste d. Ureche zice îndată mai jos:

„Zicând ca *Zarate* că istoria filozofică este din secolul 17 și 18, făcut-am o erezie? Dar nu sunt din secolul 17 Rollin, Bossuet, Fleury?"

Așadar, francezii Rollin, Bossuet, Fleury au scris, după d. Ureche, istorii filozofice în secolul 17. Dar atunci cum rămâne cu afirmarea de mai sus a lui Zarate că Voltaire (din secolul 18) fu *primul* care *în Franța* dete istoriei direcțiunea filozofică?

Aceasta cam are aerul de contrazicere. Sau este numai o formă sileptică?

Să relevăm altă greșală, oarecum mai substanțială:

„Dar nu sunt din secolul 17 Rollin, Bossuet, Fleury?"

exclamă d. Ureche pentru a proba că istoria filozofică este și în secolul 17.

Nu i-a fost destul experiența cu Voltaire; trebuie s-o mai pățească și cu Rollin!

Rollin nu este istoric în secolul 17. Rollin este, ce e drept, născut în secolul 17 (și Voltaire era născut în secolul 17), dar nu devine autor decât în secolul al 18-lea. Prima lui publicare este din 1713, iar *Histoire ancienne* este de-abia de la 1730–1738.

Hotărât lucru, numele proprii sunt nefericirea d-lui Ureche.

3. *Eroarea relativă la începutul istoriei germanilor.*

În primele pagini ale *Revistei contimporane* d. Ureche zisese:

„«Orice neam începe întâi prin poezie
Ființa de-și pricepe»

este un adevăr ieșit din poetica pană a lui Văcărescu. Și acest adevăr îl confirmă cercetarea desvoltării cugetării la toate popoarele Europei. Acest studiu demonstră, ca regulă nestrămutată, că filozofia, că istoria, fiica filozofiei, nu vin decât după ce poezia populară începe a tace, nu vin decât atunci când națiunea s-a așezat și a gustat din viața liniștei publice. Mai mult încă, *Hist. Var.* ale lui *Elien*, în *Ermip* (1), în *Aristot* (2) aflăm că grecii *cântară* până și legile lor înainte de a cunoaște scrisoarea.

La început istoria nu se scrie, ci se face, zice *Quinet*. Tradițiunile sunt conservate sub forma poetică și transmise din tată în fiu cu toate erorile proprii copilăriei popoarelor, fără conesiune de cauze cu efecte. Așa, istoria germanilor începe cu cântul lui *Siegfried în poemul Analelor*."

Între simptomele de suferință de care se ocupa gluma noastră literară (glumă și nu prea) era și „contrazicerea gândirilor puse lângăolaltă".

Ca exemplu am relevat și acel pasagiu din studiul asupra lui Miron Costin cu următoarele cuvinte:

„La pag. 1 și 2 a revistei ni se susține că istoria, fiica filozofiei, nu vine decât după ce poezia populară începe a tăcea, și îndată se adaogă: istoria germanilor începe cu cântul lui Siegfried din poemul Analelor (?)"

Cum se justifică acum d. Ureche? *Revista* de la 1 iunie, pag. 319 și 320:

„Ce află d. Titu Maiorescu în aceste șiruri ale mele chiar și alese de domnia-sa, după trebuința cauzei sale?

O erezie?"

Nu: de erezie nu este vorba.

„Să probeze că nu e adevărat că:

«Orce neam începe întâi prin poezie ființa de-și pricepe», cum zice Văcărescu."

Nu am să probez fiindcă nu e în chestie.

„Am zis că primii poeți, că primii muzicanți fură primii cronicari ai popoarelor...

Istoria *nemților* domnului Maiorescu, ea însăș începe, adause, cu un cânt din Niebelungen... Dar tot eu am arătat ce diferință este între linus, peani, treni, rapsozi, între cântăreții primi ai faptelor și între *istorici*. **Istoria** însă nu este balada lăutarilor cântând la mesele domnilor faptele domnilor trecuți cu laudă. Unde este contrazicere dară când, spunând ca Quinet (pag. 299, tome IX, ed. 1857, Paris) că „*L'histoire allemande commence par le chant de Siegfried*", adaog că **istoria** (nu balada, nu cronicul, ci **istoria**, fiica filozofiei) nu vine decât după ce poezia populară începe a *tăcea*?"

Unde este contrazicerea? În chiar aceste cuvinte! Dacă se susține că *istoria* (orce fel de istorie) vine *după ce poezia* populară tace, nu se poate susținea îndată că *istoria* germanilor începe cu *cântul* lui *Siegfried*.

Aici este aceeaș contrazicere ca în cazul citat mai sus cu istoria filozofică în Franța din secolul 17, și din aceeaș cauză, adică din cauza citărilor nemistuite. Dar d. Ureche nu se liniștește cu atât. D-sa continuă:

„Istoria germanilor începe cu cântul lui Siegfried în poemul *Analelor*.

D. T. Maiorescu pune aci un?

Să adăogăm și noi la? al d-lui Maiorescu pe unul al nostru mai compact?

Ce însemnează acel? acel erudit?

Privește el vorba *analelor*, cum a tipărit-o un zețar căruia e permis să fie ignorant cât un redactor de la *Convorbiri*?

Poemul *analelor!*... Are de ce râde d. Maiorescu, căci zețarul, tot atât de familiar ca d-sa cu numele unor istorici ca Ocampo, Morales, le-a zețuit greșit, d-sa nu știu corige *Analelor* prin *Amalelor*!

Într-adevăr, Voltaire avea dreptate: *nu este mai rea ignoranță decât a criticilor!*"

Un semn de întrebare pus în paranteză după propoziția unui autor este știut că însemnează îndoiala aceluia care a pus semnul de întrebare despre adevărul propoziției.

Semnul de întrebare al nostru exprimă dar îndoiala despre adevărul afirmării d-lui Ureche că istoria germanilor începe cu cântul lui Siegfried din poemul *Analelor*, greșeala de tipar a *Revistei* d-sale, nu a noastră, pe care o îndreptează d. Ureche prin *Amalelor* (ar fi fost mai bine să zică Amalilor, fiindcă este vorba de amali, eroii goților). *Poemul Amalelor* d-lui Ureche este, cum ne spune d-sa însuș în răspunsul citat mai sus, poemul german *Nibelungen*.

Dar este oare sigur că istoria germanilor începe cu cântul lui Siegfried din *Nibelungen*?

Dacă pe la 1857 a fost poate iertat unui literat francez să zică *l'histoire allemande commence par le chant de Siegfried*, în anul 1873 nu mai este iertat unui literat să zică așa în treacăt: istoria germanilor începe cu un cânt din *Nibelungen*. Astăzi, după polemica iscată la 1851 de I. Grimm în contra lui Lachmann, literatura germană este lămurită asupra timpului Nibelungilor și susține că acest poem a fost compus în secolul al 12-lea după Christos din tradiții poetice mai vechi.

Nimeni însă nu va putea afirma că istoria germanilor începe cu un cânt tocmai din secolul al 12-lea d. Chr. Dacă era vorba de a se cita cel mai vechi poem însemnat al germanilor, trebuia să fie citat așa-numitul *Cânt* al lui *Hildebrand*, din secolul al 8-lea, și nu *Nibelungen*, din secolul al 12-lea.

Iacă ce voia să zică acel semn de întrebare pus după afirmarea d-lui Ureche; și acum rămâne numai să ni se explice ce voia să zică semnul mai compact al d-sale?

4. *Grămădirea nepotrivită a numelor proprii.*

„Dar unde este tare d. Ureche" –

scrisesem noi în *Convorbiri literare* –

„este în citarea de nume proprii. Acolo d-sa se află în elementul său, începe a-și pierde cumpătul, sonul gol al cuvintelor de botez și

de familie îl transportă în acea lume fericită unde prozaica lege a logicei și a exactității științifice nu mai domnește. Cu deosebire ne preumblă atunci prin țara spaniolilor, pe unde controlul este mai greu, și ne încântă cu sonuri ca cele următoare:

«Nu, or cât am puteà supărà vre-unul din acele spirite, de care altă dată râdeam, pe care azi le deplângem, spirite pururea gata a deprecia ce este românesc, nu, repetim, Miron Costin nu este Villehardouin, nici sire de Joinville, Froissart, Filip de Comines, el nu este Olanyro Morales, Zurita Garivay, Muntaner, Mariana, Moncada; nu este asemenea autorul cronicelor de Napoli, nici Villani; nu este *a fortiori*, catalogarii de date și domni ai Germaniei feodale... Miron Costin este în fond „*istoric*"!»"

La aceasta răspunde d. Ureche în *Revista* de la 1 iunie:

„Ce-mi mai impută d. T. Maiorescu?

«Unde este tare d. Ureche, scrie d. Maiorescu, este în citarea de nume proprii... Cu deosebire ne preumblă prin țara spaniolilor, pe unde controlul este *mai greu* și ne încântă cu sonuri ca cele următoare...»

Aici citează din scrierea mea pasagiul începând cu aceste vorbe:

«Nu, or cât am puteà supărà vre-unul din acele spirite de care altă dată râdeam, pe care azi le deplângem, spirite pururea gata a deprecia ce este românesc, nu, repetim, Miron Costin nu este Villehardouin, nici sire de Joinville, Froissart, Filip de Comines... Miron Costin este în fond istoric.»

Și d. Maiorescu, ca să probeze că sunt ignorant, numește **spanioli** istoricii cronicari francezi și italieni. Când vorbește de Froissart, Comines etc. zice că mă preumblu în țara *spaniolilor!* D. T. Maiorescu, care știe cum s-a prăsit tot neamul redactorilor *Convorbirilor* din maimuțele lui *Darwin*, ignoră cine fu un Comines, un Morales!...

Ah! ignoranța criticului este cea mai rea din ignoranțe!"

Ce mai fineță de procedare! Nu cumva d-nul Ureche și-a scris răspunsurile d-sale pentru acel soi de cititori cari într-o discuție se mulțumesc de a citi numai pe una din părți, fără a se întreba ce zisese și ceailaltă? Atunci ne-am explica denaturarea prea fățișe ce o încearcă d-sa în privința tutulor punctelor în discuție. Însă, pe lângă acel soi de public, există fără

îndoială – deși într-un număr mai mic – cititorii cu simțimântul elementar de dreptate, care într-o discuție, dacă o urmăresc, își dau osteneala să asculte *amândouă* părțile. Și, înaintea acestor oameni mai cu minte, cum va rămânea d. Ureche cu răspunsul d-sale?

În relevarea noastră critică reprodusesem *întreg* pasagiul d-lui Ureche, cu acea duzină de nume proprii citate de d-sa, și fiindcă cea mai mare parte a acestor numiri sunt numiri de spanioli, am zis: „cu deosebire ne preumblă atunci prin țara spaniolilor". Cine zice „cu deosebire țara spaniolilor", zice două lucruri: întâi că sunt și alte țări în chestie, al doilea, că între ele țara spaniolilor este deosebită. Și, în adevăr, d. Ureche în citatul pasagiu ne preumblă prin Franța, prin Italia, prin Germania, dar ne preumblă „cu deosebire" prin țara spaniolilor.

D-sa însă acum, răspunzând criticei noastre, lasă la o parte tocmai numele spaniole în reproducerea pasagiului său, și susține apoi că noi am numit spanioli pe cronicarii francezi și italieni.

Prestidigitatorii obișnuiesc cunoscutul *tour de passe-passe* de a prezenta mai întâi două obiecte și de a face apoi să dispară unul din ele în mânecă, spre marea surprindere a copiilor spectatori. Tocmai pe spanioli și-a găsit d. Ureche să și-i escamoteze astfel din propriul său citat? Ce neagră ingratitudine!

5. *Eroarea d-lui Ureche cu definiția istoriei.*

Întregul pasagiu în chestie, publicat de d. Ureche în no. 1 al *Revistei contimporane*, este următorul:

„Care sunt meritele lui M. Costin ca istoric, ca om de știință? Înțeles-a el, ca și Ureche, predecesorele său, ce diferență este între un cronic și între o istorie? Înțeles-a el diferența ce trebuie să fie între el istoric și între acei lăutari care, pe timpul său și a fiului său, N. Costin, *«la mesele domnilor cântau cântecele domnilor trecuți»?* Este Miron Costin cronicarul saxon, alcătuitorul de o specie de almanahe istorice seci și grele de mistuit, almanahe care însemnà la anul cutare *nașterea*

cutăruia domn, la data aceasta *ivirea unei comete*, la luna cealaltă *împușcarea de către rege, la vânătoare, a unei vulpe...*; sau este M. Costin deja *istoricul* care întreabă la fapte cauzele lor, și la cauze recunoaște o ordine, o sistemă oarecare, ca Vico, *Leibnitz, Descartes*, Rotek, Cantù, Thiery etc.? La toate aceste întrebări M. Costin răspunde cu câteva cuvinte, când din convingere științifică ne spune, ne definește care este după el scopul istoriei. Vornicul Ureche, desvoltând definițiunea dată despre *istorie de Valeriu Flacu, «rerum cognitio praesentium»*, a zis că: *«mulți scriitori s-au nevoit de au scris rândul și povestea țărilor și au lăsat isvod pe urmă și bune și rele se rămână feciorilor și nepoților, să le fie cele bune de învățătură, iar cele rele ca să se poată ferire și să se socotească, și celor bune să urmeze»*. Miron Costin a zis și mai bine decât Ureche. Acest al doilea cronicar al nostru ne-a spus, ca Herder, cum *«istoria ne deschide mintea de ajungem cu credință spre Dumnezeu»*, cum ea, istoria *«depărtate locuri de ochii noștri ne face de le putem vede cu cugetul nostru»*. Ca și Cicerone, care definea istoria prin *«testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae»*, și după cum Cantù o definește, conform ultimelor, modernelor teorii: *«l'histoire est le récit d'événements importants, afin de connaître le passé et par lui de conjecturer l'avenir probable...»* așa a zis Miron Costin, când ne spune că istoria ne învață: *«Cu cele trecute vremi să pricepem cele venitoare!»*

Care e meritul lui M. Costin ca om de știință? Dar ce desvoltare mai admirabilă de inteligență ca aceea a lui M. Costin, care ajunge la concluziunile științei cu secoli mai nainte de atâți nemuritori lucrători în ogorul științific, în ogorul istoriei, la apusul Europei!"

În contra concluziunii de mai sus am scris noi în *Convorbiri literare:*

„Ce mistificare mai este și aceasta? Nu este adevărat că ideea de a concepe istoria ca o știință a vremilor trecute pentru a pricepe pe cele viitoare este o «ultimă, modernă teorie». Aceasta a trebuit să treacă prin capul tutulor istoricilor de când istorici există, și este anume relevată în Polybius, în Tacitus, în Cicero, dacă, după dorința lui Cornelius Nepos, îl numărăm și pe acesta între istorici. Prin urmare, Miron Costin în fraza citată nu a făcut alta decât a spus și el o cugetare de istoric, dar nu a anticipat «cu o admirabilă inteligență concluziunile științei moderne»."

În adevăr mistificarea este manifestă.

Dacă recitim întregul pasagiu al d-lui Ureche, vedem următorul șir al ideilor d-sale: „Care e meritul lui Costin ca om de știință? Înțeles-a el diferența între cronică și istorie? *La toate aceste întrebări* răspunde Costin prin definiția istoriei conform ultimelor modernelor teorii." Și acum d-nul Ureche revine cu aceleași cuvinte la întrebarea de la începutul pasagiului: „*care e meritul lui M. Costin, ca om de știință? Dar ce desvoltare mai admirabilă de inteligență ca aceea a lui M. Costin, care ajunge la concluziunile științei cu secoli mai nainte de atâți lucrători în ogorul istoriei.*" Așadar, după d. Ureche, definițiunea lui Cantù este ultima modernă teorie, și meritul lui Costin este de a o fi anticipat. Aici era obiectul criticei. Să vedem acum întâmpinarea d-lui Ureche.

„Probat-a d. T. Maiorescu că definițiunea adusă de mine de la Cantù: *«L'histoire est le récit»* nu este definițiunea la care s-a oprit, după certe *pro* și *contra* știința, istoricii moderni?"

Nu am trebuit să o probăm, fiindcă nu am pus-o în chestie.

„Învățatul Maiorescu... vine să spună, ca o înfruntare, ignorantului Ureche că, că M. Costin nu e *om mare*, căci a definit istoria ca Polibiu, Cicero, Tacit, lucru ce zisesem încă din 1860 și o tipărisem în 1865!"

Dacă d. Ureche la 1865 tipărește o opinie și la 1873 tipărește opinia contrară, atunci ne dă un nou exemplu pentru acel simptom de suferință ce i-l cunoaștem deja și care se numește contrazicere, iar noi, din parte-ne, nu facem alta decât să susținem pe d. Ureche de la 1865 în contra d-lui Ureche de la 1873.

Relevăm în treacăt neadevărul că am fi contestat mărirea lui M. Costin în genere.

„Dar va zice d. Maiorescu cu aerul său triumfal: dar aceste toate nu justifică asserțiunea că Miron Costin *«a anticipat cu o admirabilă*

inteligență concluziunile științei moderne». Ce apropiere face d-sa între vorba *concluziunile* (la înmulțit) și între *difinițiunea* istoriei de M. Costin?

Acele *concluziuni* ale științei moderne, întrevăzute de Costin, se referă la multe alte puncte, pe cari le recomand cu generozitate de creștin d-lui Maiorescu, a le citi barem acum în dicționarul filozofic al lui Voltaire la vorba *Histoire* (pag. 195)."

La alte puncte? La punctele din dicționarul lui Voltaire? Apoi atunci discuția iarăș s-a simplificat. Observăm numai că despre aceste nu a fost vorba în pasagiul citat și că *concluziunile* (la înmulțit) sunt în deplină apropiere cu obiectul lor, adică cu *ultimele moderne teorii* (asemenea la înmulțit) conform cărora definește Cantù istoria, după d. Ureche.

Dar, în fine, dacă d-sa retractează înțelesul pasagiului de mai nainte, dacă recunoaște că meritul lui Costin este altundeva decât în anticiparea definițiunii istoriei, atunci nu mai avem nimic de zis, și rămâne chestia cum rămăsese cu acel 5 „pus după vorba Attila", „care nu se raportà la Attila".

6. *Ceailaltă grămădire nepotrivită de nume proprii.*

În critica din *Convorbiri literare* se mai zicea în privința studiului literar al d-lui Ureche:

„La pag. 6, d. Ureche ne înșiră alte nume, spunându-ne că:

«Miron Costin este dejà istoricul care întreabă la fapte cauzele lor, și la cauze recunoaște o ordine, o sistemă oarecare, ca Vico, Leibnitz, Descartes, Roteck, Cantù, Thiery». Ce-o fi căutând între acești istorici Leibnitz și Descartes?"

La aceasta răspunde d. Ureche:

„Eruditul d. Maiorescu ignoră că *Leibnitz* a scris *istorie!* Pentru numele lui Dumnezeu, erudite critic, *un coup* de Bouillet, iute... Ce zice? «Leibnitz mourut en 1716... Il fut à la fois jurisconsulte, publiciste, théologien, physicien, mathématicien et historien!!»"

Nu este în chestie ce știe sau ce ignoră d. Maiorescu. În chestie este dacă, într-un studiu literar asupra lui Miron Costin, citându-se istoricii Vico, Rotteck, Cantù, Thierry, în opoziție cu cronicarii, se poate cita și Leibniz printre ei. Și aci susținem că nu. Fiindcă Leibniz este celebru ca filozof și matematic, iar nu prin faptul secundar că a scris și *scriptores rerum Brunsvicensium* etc., așadar, nu ca istoric.

Tot așa de greșită ar fi, d.e., următoarea grădămire de nume proprii: N.N. este un adevărat pictor ca Ingres, Delacroix, Cornelius, Kaulbach, Goethe, și orcine ar fi în drept să întrebe: ce o fi căutând Goethe printre acești pictori? Căci, deși Goethe a făcut multe picturi în viața lui și a avut chiar timpuri (în Frankfurt, la 1772 și în Roma, la 1787) unde s-a ocupat cu o pasiune aproape exclusivă de pictură și se credea destinat pentru această artă, totuș, celebritatea lui fiind altundeva decât în pictură, nu se poate cita printre pictorii celebri ca un semen al lor.

„Numele lui *Descartes* supără pe d. T. Maiorescu? De ce numele lui nu ar putea sta alăturea cu ale unor istorici?"

continuă a întreba d. Ureche. De ce nu? Fiindcă nu este istoric, nu este istoric deloc, nici măcar atât cât Leibniz.

„«La recherche de la vérité dans tous les ordres d'idées et la communication de cette vérité par les moyens même que Descartes a employés, **toute** *la littérature du 17-e siècle est là»* (Nisard, *Hist. litt. franc.*, T. II, 3-e ed., 1863)",

întâmpină d. Ureche mai departe. Ei și? Din aceea că Nisard zice *toute la littérature du 17-e siècle est là,* urmează că Descartes este istoric? În *toute la littérature* se cuprinde și poezia; urmează de aici că s-ar putea zice: N. N. este poet celebru, ca Lamartine, Victor Hugo, Heine, Lenau și... Descartes?

„Ce păcat făcui că vorbind de nouele căi ale istoriei mă referiiu la Descartes, acest *génie effrayant,* cum îl califică Nisard?"

Nisard poate să califice pe Descartes *génie effrayant*, Descartes tot nu devine istoric.

Menținem dar și această parte a criticei noastre așa cum a fost făcută și ne grăbim a închide dosarul d-lui Ureche cu ultima observare.

7. *Eroarea cu Cimabue*

„Altă dată d. Ureche, vorbind despre arhitectura noastră, ne spunea că celebrii arhitecți ai Italiei ar fi invidioși de ea, și ne cita între aceștia și pe Cimabue, care însă este celebru în pictură."

La aceasta întâmpină d. Ureche:

„Să admitem că aș fi zis aceasta cu ocaziunea vreunui discurs improvizat la vreo solemnitate, unde înlocuiam vreun ministru ca director al cancelariei cultelor; dar mai întâi eu n-am pretențiunea a ști toate, și apoi Giotto, școlarul lui Cimabue, nu era arhitect?"

Nu *să admitem că aș fi zis,* ci d. Ureche a zis-o în adevăr și asemenea nu e vorba aici de vreo improvizare *orală* (de aceasta nu ne-am fi atins), este vorba de un articol publicat cu numele d-sale în *Adunarea națională* din 6 iulie 1869. Și dacă nu am citat această foaie în *Convorbiri literare* de la 1 mai 1873, cauza este că o citasem deja în *Convorbiri literare* de la 15 august 1869, fără a numi atunci pe d. Ureche, fiindcă atunci puteam încă crede că este un *lapsus calami* din partea d-sale, și a trebuit să vie *Revista contimporană* să ne arete ce fel de *lapsus* sunt acele ale d-lui Ureche și ale altor scriitori de tăria d-sale.

Așadar, cum rămâne cu Cimabue *publicat* arhitect celebru?

„Eu n-am pretențiunea de a ști toate",

zice d. Ureche. Însă cine afirmă ceva pretinde de regulă că ceea ce afirmă este adevărat, și cel dintâi mijloc pentru d. Ureche, ca pentru orcare altul, de a dovedi că nu are *pretențiunea de a ști toate* este de a nu afirma nimic acolo unde nu știe nimic.

„Și apoi",

mai adaogă d. Ureche,

„și apoi Giotto, școlarul lui Cimabue, nu era arhitect?"

Acest argument îl lăsăm fără răspuns.

Orce am mai zice noi, i-ar slăbi efectul.

Cu aceasta am terminat recapitularea criticei noastre în contra studiului d-lui Ureche și ilustrarea întâmpinării d-sale la acea critică.

Ne rămâne încă o datorie de îndeplinit: ne rămâne de arătat cetitorilor că o asemenea critică minuțioasă își are însemnătatea ei în starea literaturei române de astăzi și că nu este o lipsă de respect pentru publicitate dacă ne-am oprit așa de mult la cercetarea unei procedări puțin obișnuite în viața literară.

Ne vom îndeplini această datorie după ce mai întâi vom fi încercat să ne explicăm și cu d. Petre Grădișteanu.

II

Cu d. Petre Grădișteanu ne putem explica mai ușor. D. Grădișteanu, într-un avânt de generozitate, a intervenit în discuția noastră cu unii (nu cu toți, cum pretinde d-sa) din scriitorii *Revistei contimporane*, s-a pus neprovocat să apere pe dd. P. Ghica, Laurianu și Marian și să critice apoi, la rândul său, *Convorbirile literare*.

D. Grădișteanu fusese, ce e drept, și d-sa criticat în *Convorbirile literare* de la 15 sept. 1871 pentru o mică fantazie dramatică asupra umbrei lui Mihai Viteazu.[1] Dar dacă acest fapt poate pune la îndoială imparțialitatea judecății d-sale asupra noastră, nu împuținează întru nimic generozitatea avântului d-sale.

[1] Vezi mai sus, pag. 178.

D. Grădișteanu nu este erudit și literat *ex professo*, nu este, ca d. Ureche, profesor de literatură și istorie la o universitate a statului, și dacă d-sa ar comite chiar, pe ici, pe colo, unele erori în afirmările sale, dacă ar arăta chiar oarecare lipsă de cunoștință de cauză în cauzele în care binevoiește a se amesteca, dacă, d.e., ar cere (pag. 294) de la o rimă masculină a d-lui Eminescu să aibă

„aceeaș silabă ultimă",

ca și când rima ar reclama aceasta vreodată și nu s-ar cere numai *identitatea sonurilor începând de la vocala intonată*, fără privire la celelalte sonuri ale silabei (d.e., *l*oi-*f*oi, *ch*aos-*fl*ots, *gl*oire-*b*oire; *Racine*): dacă, în alt exemplu, ar susține în contra d-lui Bodnărescu (pag. 395) că epigrama trebuie să fie

„de genul satiric",

ceea ce, precum știu toți câți au studiat această materie, este neexact; dacă, în al treilea exemplu, ar crede (pag. 400) că după Darwin oamenii sunt descendenți direcți ai maimuțelor, pe când Darwin, ca și Haeckel – precum este obștește cunoscut în lumea cultă – susține că oamenii se coboară numai din același neam cu maimuțele de astăzi și nu sunt descendenții, ci colateralii lor – totuș, asemenea erori ale d-sale nu sunt primejdioase, nu se impun minții școlarilor cu autoritatea unui curs de literatură și știință și nu viciază cunoștințele altora în urma vreunei încrederi deosebite în afirmările d-sale.

Trebuie chiar să relevăm cu recunoștință în d. Grădișteanu că înainte de a intra în arena luptelor critice ne arată pregătirile d-sale pentru acest scop, ne învață (pag. 385) etimologia grecească a cuvântului critică

„Κρίτειν a judeca, τέχνη artă",

și ne spune înalta idee ce și-o face d-sa despre misiunea criticului:

„Criticul trebue să semene cu acei înțelepți bătrâni ai lui Fénelon cari președ la luptele pacifice ale atleților în arena ce ei au implut odinioară de sgomotul triumfului lor".

Bătrânețea înțeleaptă și triumfurile anterioare le cere d-sa cu tot dinadinsul de la un critic, pare a ne imputa nouă lipsa de bătrânețe (pag. 390) și se întreabă cu ironie (pag. 391):

„Dar unde este și arena pe care d. Maiorescu să o fi umplut vreodată cu sgomotul triumfurilor sale?"

Aceste aspre condiții ce le impune d. Grădișteanu unui critic în chiar momentul când și d-sa îmbrățișează această misiune produce o mare impresie în favoarea d-sale, și din parte-ne, fără a-l mai întreba de vârstă, suntem pe deplin încredințați de *sgomotul triumfurilor* cu care a *umplut* odinioară *arena* literară.

Așadar, cu un asemenea critic sperăm că ne vom înțelege mai ușor, și ne grăbim de a o încerca.

Despre d. P. Ghica observase critica din *Convorbiri literare* că d-sa, într-un limbagiu violent, grămădește cuvintele cu prea mare îmbelșugare, deși cu *toată gingășia logică*.

D. Grădișteanu justifică unele din aceste îngrămădiri, explicându-ne deosebirea ce există între terminii lor, și așa ne arată ce bine a împreunat d. P. Ghica *în gloată* și *în desordine, speriat* și *exasperat, rupt* și *sfâșiat, două fete* și *două copile, durere, exasperațiune* și *desperare*.

Noi credem că d. Grădișteanu nu a nemerit punctul în discuție. Întrebarea nu era dacă în grămada de cuvinte a d-lui P. Ghica se poate găsi vreo deosebire lexicală între fiecare cuvânt și celelalte puse lângă dânsul. Căci aceasta era știut de mai nainte: limba nu-și creează cuvintele în zadar; din momentul în care pentru același fel de idei sunt mai multe vorbe dintr-o limbă, este sigur că fiecare din ele va avea o nuanță de înțeles prin care se deosebește de celelalte: altfel nici nu s-ar fi creat.

Dar singura întrebare era: dacă este iertat unui scriitor să grămădească cuvintele în modul cum a făcut-o d. Pantazi Ghica, deși fiecare cuvânt are nuanța sa proprie de înțeles?

Și aici noi am susținut și susținem că nu. Căci tocmai operația logică de a distinge nuanțele prea fine ale unor cuvinte cam de același înțeles este contrară intenției unui stil de novelă.

Așadar, imputarea adusă scrierii d-lui Pantazi Ghica este acea „gingășie logică", precum anume am observat-o, și d. Grădișteanu a crezut că apără pe d. P. Ghica expunându-ne cu de-amănuntul tocmai lucrarea intelectuală prin care se pot deosebi cuvintele d-lui Ghica cât pentru „gingășia logică"!...

Dacă, d.e. (variem exemplele cu o citare din ultimul număr al *Revistei*), d. Pantazi Ghica scrie (pag. 350):

„Radu era tânăr, frumos, voinic, mândru și viteaz",

atunci face o grămădire de cuvinte greșită, cel puțin mândru și viteaz trebuiau să lipsească, și când d. Grădișteanu și-ar da osteneală să ne arete aici deosebirea ce există totuș între *voinic, mândru și viteaz*, noi i-am răspunde admirându-i „gingășia logică".

Un ultim exemplu din d. Pantazi Ghica (*Revista*, pag. 353), și am terminat explicarea.

„Dacă cineva a putut descrie bucuria, fericirea ce simt niște vechi amici regăsindu-se în supreme momente de primejdie, își poate face o idee de bucuria și fericirea acelor nobili cai și a lui Radu Buzescu regăsindu-se: caii ninchezau, săriau, se jucau, puneau boturile lor pe obrazul său; el ridea, plângea, îi mângâia, îi săruta, îi îmbrățișa într-o nespusă frenezie de mulțumire.

Doamna, deșteptată și dânsa, privea pe fereastră această scenă poetică, lacrime curgeau pe figura ei, lacrime dulci și consolătoare astă dată: ea trăise până atunci lângă o fiară selbatică, și acum se găsia între oameni cari, ca dânsa, aveau o inimă, simțeau și lăudau pe Dumnezeu.

După ce așeză caii lui Radu la grajd, puse de-i curăță, îi tesălă, îi periă, le așternu floare de fân și paie moale..."

Nu le dete și ovăz?

Dar destul despre aceste lucruri elementare, așa de elementare încât d. Grădișteanu (pag. 386) ne cam ia în nume de rău *puțina seriozitate* a punctului nostru de vedere, din care am criticat numai cuvintele și nu *caracterele persoanelor, verosimilitatea situațiunilor, teza morală* a novelei d-lui Ghica. Pare că ar fi fost cu putință să se vorbească despre caracterele și teza morală a unui scriitor din a cărui pană au ieșit pasagele miraculoase relevate mai sus.

Și cum eram să discutăm noi fie și cea mai mică finețe de stil cu d. Pantazi Ghica când însuș d. Grădișteanu, care, fără îndoială, scrie mai bine decât d. Ghica și are o simțire mai dreaptă despre convenienta stilistică, arată, cum am zice, sinceritatea de a ne imputa din observările noastre asupra d-lui Marian, cel care băuse *ceaiul la doamna Cutare,* următorul galicism:

„Mai cu samă îmi displace, de la un critic atât de autorizat, galicisme ca acesta: «D-sa iubește *la causerie*»; de când e țara românească, românii au zis: «D-sale îi place», dar nu: «D-sa iubește *la causerie*». A trebuit să iasă la iveală un limbist de forța d-lui Maiorescu ca să se introducă asemenea locuțiuni."

Grozavă e slăbiciunea limbistului criticat de d. Grădișteanu! Închipuiți-vă numai: el vrea să-și bată joc de un autor care într-un mod cam greoi imitează stilul francez de foiletoane, și în loc de a zice despre acest autor ca toți românii că-i *place să stea la vorbă,* zice ca francezii: „D-sa *iubește* la «causerie» ca la Paris și o introduce în *Revista contimporană*". Ce mai galicism!

Este aceasta o epigramă sau o enigmă? întreabă d. Grădișteanu (pag. 396). Și una și alta: epigramele, ca și finețele de stil, sunt uneori enigme, a căror dezlegare atârnă de la înțelegerea cetitorului.

Ar mai rămânea să vorbim despre mica parte a d-lui D. A. Laurianu din critica noastră. Însă în privința modestiei acestui june autor de a declara *într-un mod categoric* că nu are

idei preconcepute, nu credem că se mai poate discuta, și nu am mai reveni nici la *moravurile și mediul social* de pe timpul Rheei Silviei, dacă d. Grădișteanu, cu această ocazie, nu și-ar fi permis a pronunța cuvântul de lealitate, imputându-ne că am înjumătățit în critica noastră ideea d-lui Laurianu.

Chestia e așa. Noi zisesem în *Convorbiri literare*:

„Știți că despre fabuloasa Rhea Silvia ne spune Livius în câteva rânduri, la începutul istoriei sale, că a fost vestală, dar că a născut totuș pe Romulus și Remus. Completa lipsă de tradițiuni mai lămurite asupra ei nu împedecă pe d. Laurianu de a scrie: «Pentru a tractà asemenea subiecte, se cere pe lângă atâte alte condițiuni, pe care d. Scurtescu le posedă îndestul, și un studiu aprofundat al timpului, moravurilor, cu un cuvânt, al mezului social în care se petrece acțiunea, și acest mez social să radieze în toate epizodele dramei *Rheei Silviei*».

Mediul social de pe timpul Rheei Silviei! Lucrul nu prea are înțeles, dar cuvintele sună a ceva."

Să fie oare așa greu de a nemeri și aici punctul în discuție? Singurul lucru criticat este că s-a cerut studiul mediului social unui timp fabulos, lipsit de orice tradițiune mai lămurită. Însă, observă d. Grădișteanu, în pasagiul anterior se explicase d. Laurianu. Să-i citâm dar și pasagiul anterior:

„Nu pretindem că cel ce cântă o epocă greacă, romană etc. să scrie în limba acelei națiuni; departe de noi această aberațiune. Cerem însă ca Achile să nu facă tirade de amor, ca un gentilom de la curtea lui Ludovic XIV, cum ni-l presinta Racine în *Iphigénie en Aulide*; și ni se pare că Romul e mai mult un democrat revoluționar din secolul al XIX decât un tâlhar crescut în codri când se adresează la Amuliu în modul următor..."

Urmează apoi câteva versuri din actul V, scena VII.

„Pentru a tractà asemenea subiecte, se cere pe lângă atâte alte condițiuni, pe care d. Scurtescu le posedă îndestul, și un studiu aprofundat al timpului, moravurilor, cu un cuvânt, al mezului social în care se petrece acțiunea, și acest mez social să radieze în toate epizodele dramei.

Aceasta lipsește *Rheei Silviei.*"

În ce raport stă acel pasagiu anterior cu obiectul criticei noastre? Tot ce a putut zice d. Laurianu în pasagiul precedent nu-l autorizează *întru nimic* mai mult a adresa d-lui Scurtescu (și cu ce ton magistral!) cererea stranie de a face

„un studiu aprofundat al timpului, al moravurilor, cu un cuvânt, al mediului social în care se petrece acțiunea",

mediu social fabulos, necunoscut, lipsit de orce descriere istorică.

Prin urmare, cuvântul de *lealitate* este aici, ca și la pag. 387, aruncat cu nechibzuință din partea d-lui Grădișteanu.

Am terminat partea esențială a răspunsului ce eram datori să facem adversarilor din București.

Dar acum vedem pe autorii criticați din *Revista contimporană* uitându-se cu mândrie la atacul ce d. Grădișteanu la rândul său îl încearcă în contra *Convorbirilor literare*, a acestei *foițe* tâmpitoare (expresia d-lui Ureche), din care toate numerele de 6 ani încoace nu au avut nici a zecea parte din succesul unui singur număr din *Revistă* (expresia d-lui Pantazi Ghica) și pe care se însărcinează *Revista* a o face cunoscută în țară prin binevoitoarea ei citare (expresia d-lui P. Grădișteanu, toți trei redactori colaboratori ai *Revistei contimporane*).

Însă față cu critica d-lui Grădișteanu în contra *Convorbirilor literare*, poziția mea este ușoară, fiindcă este poziția unei complete rezerve. Datoria mea (datorie ce o cred de oarecare importanță) era de a susținea critica începută în contra *Revistei contimporane* în primele sale numere. Aici era toată chestia, și în privința acestei chestii stratagema d-lui Grădișteanu de a schimba obiectul criticei nu mă privește, fiindcă nu contribuie în nici un mod la întărirea sau slăbirea criticei făcute.

Să fi fost scrise alte jurnale literare de mai nainte orcât de rău ar fi vrut, aceasta nu micșorează greșelele relevate ale *Revistei* de acum, și dacă în tot timpul lor de 6 ani provincialele *Convorbiri* din Iași nu ar fi fost alta decât o *foiță tâmpitoare*, aceasta nu era un motiv suficient pentru ca în capitala României, în care se concentrează toate ilustrările ei, la 1 martie și la 1 aprilie 1873 să ni se prezente numerele din *Revista contimporană* așa cum ni s-au prezentat.

Modul de apărare ce se încearcă prin asemenea contraatacuri ne pare a se întemeia mai mult pe o sofismă oarecum populară decât pe o idee bine cugetată, și nu înțelegem cum s-ar putea vreodată examina legitimitatea unei critice din ceea ce s-ar fi zis mai înainte sau mai în urmă fără nici o relație directă cu ea însăș. Căci la întrebarea: care critică este autorizată? răspunsul este: aceea care, în limitele obiectului ei, cuprinde adevărul! Alt criteriu pentru judecarea ei nici nu poate exista. Și, spre a arăta eroarea acelei sofisme populare chiar în poziția ei cea mai favorabilă, să admitem că nu numai *Convorbirile literare* în totalitatea lor, dar îndeosebi noi, care am început critica contra *Revistei contimporane*, am dat prin scrierile noastre anterioare dovadă că suntem cel mai de rând autor al limbei române, că avem un stil mai rău decât acela al d-lui Pantazi Ghica și o aparentă mai falsă de erudițiune cu un fond mai slab de cunoștințe solide decât d. Ureche; totuș, acest fapt nu ar nimici, nici nu ar slăbi critica noastră în contra erorilor *Revistei,* dacă de altminteri este dreaptă în marginile ei; s-ar vedea atunci numai că un scriitor foarte mediocru în propriile sale scrieri a fost, cu toate aceste, în stare să apere literatura în contra înjosirii ei din partea altora, și noi am semăna acelui medic care – incapabil de a-și face diagnoza sa însuș – este totuș folositor prin facultatea de a descoperi relele ce bântuie pe alții.

Dacă un autor ar avea această facultate pentru viața literară, folosul lui nu s-ar putea tăgădui. Căci viața literară a dobândit caracterul unei deosebite gravități. Ceea ce se scrie și se tipărește

nu mai rămâne mărginit la cercul mic al amicilor și cunoscuților: un public mare și necunoscut, uneori un întreg popor, o lume întreagă ia parte la acea lucrare, și nimeni nu poate prevedea cu siguranță cât bine sau cât rău va produce cuvântul aruncat prin mijlocul tiparului spre perceperea tutulor inteligențelor. Orce carte, orce jurnal devine astfel o întrebare de *ordine publică,* și viața literară a unui popor în întregimea lui, crescută prin libertatea fiecăruia de a-și exprima opiniile, s-ar coborî la cea din urmă degradare, dacă nu s-ar simți și nu s-ar recunoaște dreptul și *datoria* cel puțin a câtorva scriitori de a veghea asupra celorlalți și de a le spune din când în când fără nici o cruțare: aici ați greșit, dacă în adevăr au greșit.

Numai așa se poate susține într-un popor acea neprețuită lucrare comună care este primul semn de viață a inteligenței lui: căutarea sinceră a adevărului.

Și fiindcă s-a pronunțat cuvântul adevăr și fiindcă trebuie cu toții să dorim ca sincera căutare a lui să fie scopul manifest în orce discuție, să ne fie iertat – revenind la *Revista contimporană* – să protestăm în contra procedării ce și-o permite în numărul din urmă. Noi am fost surprinși în modul cel mai neplăcut văzând alături de d. Ureche și pe d. Petre Grădișteanu, de la care așteptam păzirea condițiilor elementare ale publicisticei, luând parte la o manoperă literară despre a cărei demnitate se va judeca îndată. Ultimele citări și relevări critice, ce cu părere de rău ne vedem siliți să le mai facem în rândurile următoare, nu vor fi de prisos, căci în ele este vorba de lucrul cel mai grav ce se poate întâmpla în publicitate, de răspândirea neadevărului cu bună-știință că este neadevăr.

D. P. Grădișteanu, la sfârșitul articolului său din *Revista* de la 1 iunie, își explică *atacul* nostru prin *sistemul întreg* al *direcției noue*, susținute de societatea „Junimea" din Iași, ne spune că această societate e organizată pentru *admirațiunea mutuală* și că are următoarele principii:

„Numai literatura și filozofia germană sunt ce sunt; în școală chiar se înlocuim pe autorii latini cu autori germani; limba să nu se mai

poată înavuți cu nici un neologism împrumutat de la limba mumă, se contestă chiar ca limba latină să fie limba noastră mumă.

Sub pretest de adevăr istoric, se pune înainte că românii sunt o amestecătură de romani, de slavi și de germani. Pe tărâmul economic și social pedeapsa de moarte și cosmopolitismul. Iacă în resumat direcția *nouă*."

Despre o parte a acestor afirmări ale d-nului P. Grădișteanu, cu toată inexactitatea lor, suntem siguri că d-sa le-a făcut de bună-credință, închipuindu-și că sunt adevărate. Dar o parte a afirmărilor d-sale sunt neadevăruri intenționate și, cu toată greutatea acestor cuvinte, nu le putem retrage.

Iacă dovezile: 1. Poate pentru a prepara critica admirațiunii noastre mutuale, d. Grădișteanu scrie la pagina 392:

„*Genialul* d. Eminescu, pe care *direcția nouă* îl pune imediat alăturea cu d. V. Alecsandri!"

Direcția nouă citată aici de d. Grădișteanu este titlul unui lung articol publicat de noi în *Convorbiri*[1], în care se cercetează producerile mai nouă ale literaturii române și, după ce s-au citat în fruntea lor *Pastelurile* d-lui V. Alecsandri, se face următoarea tranziție spre poeziile d-lui Eminescu:

„Cu totul osebit în felul său, om al timpului modern în faza lui trecătoare, blazat în cuget, iubitor de antiteze cam exagerate, reflexiv mai peste limitele permise, până acum așa de puțin format încât ne vine greu a-l cita îndată după Alecsandri, dar în fine poet, poet în toată puterea cuvântului, este d-nul M. Eminescu."

Simpla alăturare a acestor rânduri pe lângă afirmarea d-lui Grădișteanu că noi am pus pe Eminescu *imediat alăturea* cu d. Alecsandri ne scutește de a mai insista asupra acestei prime dovezi.[2]

[1] Vezi mai sus, pag. 161 și urm.

[2] Ce ar zice astăzi d. Grădișteanu, chiar dacă am fi pus pe Eminescu imediat alături cu Alecsandri, precum n-am făcut-o și nu o puteam face la 1872, numai după trei poezii începătoare ale lui!

2. D. Grădișteanu atribuie *Direcției nouă* că „limba să nu se mai poată înavuți cu *nici un neologism* împrumutat de la limba mumă".

Pasagiul nostru relativ la neologisme în citatul articol intitulat *Direcția nouă* este următorul:

„Cel din urmă semn caracteristic în stilul direcției nouă, despre care ne-am propus să vorbim, este depărtarea neologismelor celor de prisos. D. Odobescu de la început, d. Vârgolici în timpul din urmă pot servi de model în această privință, care își are și ea însemnătatea ei. Neologismele au ajuns a fi o adevărată îmbolnăvire literară la noi.

Se înțelege de la sine că acolo unde, pe lângă cuvântul slavon, există un cuvânt curat roman, acesta trebuie menținut și acela depărtat. Vom zice dar binecuvântare și nu blagoslovenie. Se înțelege, asemenea, că acolo unde astăzi lipsește în limbă un cuvânt (nu numai la termenii tehnici), iar ideea trebuie neapărat să fie introdusă, vom primi cuvântul întrebuințat în celelalte limbi romanice de astăzi. Suntem dar nevoiți să zicem primitiv, constituție, disciplină etc.

Dar nu se înțelege cu ce drept am introduce, fără nici o normă, cuvinte nouă chiar acolo unde avem pe ale noastre, de origine romană. Dacă, d.e., am primit să se zică binecuvântare în loc de blagoslovenie, nu putem primi să se zică *benedicțiune* în loc de binecuvântare. D. Laurianu scrie în Istoria sa *donuri* în loc de daruri; alții zic *terra* în loc de pământ, *cercustanța* în loc de împrejurare, *nu am op* în loc de nu am trebuință, *surg* în loc de se nasc" etc.

3. *În școală chiar să înlocuim pe autorii latini cu autorii germani*, ne atribuie d. Grădișteanu. Nu putem susține că d-sa a scris acest neadevăr cu rea-credință, fiindcă poate s-a încrezut în colegul d-sale de la *Revistă*, care afirmă același lucru la pag. 324. Însă acest coleg de la *Revistă*, d. Alexandrescu-Ureche, înaintează neadevărul cu rea-credință, fiindcă ne citează însuș „*vestita*" noastră *disertațiune despre limba latină în gimnazii* și ne anunță că va publica asupra-i *o serie de articole* (pag. 317). Ei bine, această *vestita disertațiune* de la 1863, prima noastră publicare în limba română, are titlul:

„Pentru ce limba latină este *chiar* în privința educațiunii morale studiul fundamental în gimnaziu?"

și zice la pag. 22:

„Gradul suprem între toate studiile gimnaziale se cuvine dar limbei latine. Având ca limbă și literatură în genere o sferă din cele mai întinse și predomnitoare în inteligența școlarilor, acest studiu, ca studiu antic, mai are și propagă calitatea cea eminentă a întregei anticități, pe care unii o numesc obiectivitate, alții realitate, și a cărei esență este: a scoate egoismul sau mai bine individualismul din fiecare om și a-l supune pe acesta unei sfere superioare, adecă întru cât este cetățean – statului și disciplinei, întru cât este spirit gânditor – naturei lucrului și adevărului. Astfel, subiectivitatea, cu luptele nefericite ce le produce, lipsește dintr-însa. Și de aici provine impresiunea de repaos și de mărime ce ne-o produce anticitatea, pare că dintr-un râu turburat intrăm în oceanul limpede; de aici provine diferența că, pe când în scrierile modernilor auzim totdeauna vorbind un individ cu mărginirea sa egoistă, în operele clasicității, în Tucidide, în Cesar și în Salust, nu auzim pe istoriograf, ci pare că auzim însăș Istoria, în epopeele lui Omer și în cântecele rustice ale lui Virgilie nu vedem pe poet, ci chiar întâmplarea și realitatea poetică. Cu un cuvânt, anticitatea și studiul ei nu ne dă o lume modificată prin creierii vreunui individ pronunțat, ci ne dă lumea simplă și adevărată, precum este în ea însăș. Aceasta este calitatea nemuritoare care impune spiritului junimii studioase direcțiunea cea mai sănătoasă, care îi deschide un câmp întins pentru activitatea rațiunii, însă o supune totdeodată sub legea naturei lucrurilor sau a adevărului și astfel îi taie din rădăcină aberațiunea egoismului. Această calitate este puternicul argument pentru care studiile clasice au fost până acum nutrimentul principal al inteligenței în omenire și vor rămânea totdeauna, până când va fi vorba de bine, de adevăr, și de frumos. Însă această calitate o împărtășește limba latină cu limba elină. Ceea ce este *propriu* limbei latine și o înalță peste cea elină din punct de vedere al instrucțiunii gimnaziale este simplicitatea și regularitatea gramaticei. Gramatica latină, cu cele mai puține excepțiuni, cu o brevitate lapidară, cu o rigoare și energie de stil pare că ar fi granit turnat, este unică între gramatice și va rămânea, prin urmare, de-a pururea cel mai bun fundament și cea mai bună disciplină pentru orce parte a gândirii noastre."

Multe lucruri sunt iertate într-o polemică. Dar a atribui unui om care a scris aceste pagine cu un entuziasm poate prea juvenil pentru limba latină în gimnaziu, a-i atribui că vrea să gonească autorii latini și să-i înlocuiască cu nu știm care alții, iacă un lucru prea tare chiar pentru *Revista contimporană.*

4. Se înțelege, după toate aceste, că nu putea să nu ne atribuie și d. Grădișteanu *cosmopolitismul.*

Însă asupra acestui punct în chiar articolul *Direcția nouă,* la care se refere d. Grădișteanu, discuția era lămurită. Am susținut acolo și am dovedit că:

„Nici un singur articol din *Convorbirile literare* în genere, nici o singură propoziție scrisă sau pronunțată de subscrisul îndeosebi nu susține cosmopolitismul; atât subscrisul cât și ceilalți membri ai «Junimii» din Iași sunt partizani ai ideii naționalității și s-au pronunțat totdeauna în acest înțeles."[1]

Am citat acolo cuvintele noastre publicate în *Scrierea limbei române*, am mai citat cuvintele d-lui A. Xenopol din *Convorbirele literare* de la 15 iulie 1868, am arătat că tot strigătul acesta de cosmopolitism îndreptat contra noastră este

„o mistificare a opiniei publice".

Mistificarea a fost inventată de aceia cari s-au aflat loviți prin critica noastră tocmai în punctul unde erau periculoși pentru întărirea naționalității române, a fost inventată de unii dintre scriitorii noștri din Austria, ale căror germanisme au fost criticate de noi (în *Convorbiri literare* de la 1 iunie 1868), a fost inventată de partizanii școalei Barnuțiu, căreia i-am dovedit greșelele în contra dreptului roman[2]; a fost dar inventată de aceia cari, spre a depărta atenția publică de la o critică poate

[1] Vezi mai sus, pag. 200.

[2] Vezi această cercetare critică în vol. 2 al ediției de față.

incomodă pentru d-lor, s-au tupilat sub steagul „românismului" și au strigat în o mulțime de jurnale că se atacă națiunea când se atacau cruditățile d-lor literare și științifice.

A trebuit să vie și d. Grădișteanu și să ia parte la o manoperă devenită prea ieftină prin mulțimea celor ce au întrebuințat-o înaintea d-sale!

Am terminat observările noastre la răspunsurile *Revistei contimporane*. Ele cuprind din parte-ne ultimul cuvânt în această discuție.

Răbdarea cetitorilor a fost prea încercată prin lunga expunere de până acum, și noi nu am avea nici un drept la indulgența lor dacă analizarea procedării literare a d-lor Ureche, P. Ghica și Grădișteanu nu s-ar justifica prin înțelegerea răului ce niște scriitori ca d-lor pot aduce unei literaturi începătoare.

Poporul român, de câteva decenii, se află inundat sub formele nenumărate ale civilizației apusene. Pentru el este astăzi o condiție de existență de a resorbi din această inundare tot ce poate fi folositor spre înrodirea pământului său.

Un singur mijloc ne este dat aici: munca cinstită, și clasele cele culte, cărora în prima linie le este încredințată introducerea noualor forme în viața reală, sunt cele dintâi chemate la acea muncă cinstită. Cu încordarea tutulor puterilor trebuie fiecare din noi să lucreze în sfera ce și-a ales-o: fie ea orcât de mică, numai lucrul să fie făcut în conștiință.

Într-o asemenea situație trebuie să ne ferim mai ales de un pericol: de fraza goală, de iluzia că formele deșerte pot ține locul fondului solid, și acest pericol este tot așa de mare în literatură ca și în politică.

Lupta în contra lui ne pare a fi misiunea principală a criticei române. Fără îndoială, ea nu va fi niciodată în stare să stârpească cu desăvârșire fraza goală și acea iluzie deșartă din viața publică a poporului nostru; se vor găsi totdeauna oameni cari, exploatând aparențele ușoare, vor pune nălucirea în locul realității și caricatura în locul ființei adevărate.

Totul este însă ca acestui fel de oameni să nu le fie îngăduit să ocupe locul cel de frunte în mișcarea intelectuală a poporului lor.

Datoria și folosul criticei este aici de a le arăta treapta pe care stau, pentru ca nu cumva încurajarea lor să producă în juna generație ce-i încunjură falsa credință că roadele se pot dobândi fără muncă și laurii fără merit.

CRITICE
(1866–1907)
II

DESPRE SCRIEREA LIMBEI ROMÂNE

(1866)

PREFAȚA
LA EDIȚIA DINTÂI DE LA 1866

În Iași s-a format o societate literară „Junimea", pentru a cărei revistă era neapărat de trebuință să hotărâm o ortografie a limbei române. După discuții prelungite fără sistem, toți membrii ne-am încredințat că prin opinii fragmentare asupra deosebitelor experimente ortografice ce s-au ivit până acum în scrierile autorilor români, nu se aduce nici un folos, și că întrebarea trebuiește odată cercetată în mod sistematic și complet, așa încât să se câștige un criteriu mai exact pentru judecarea materiei întregi.

Supt impresia acestei cerințe au fost scrise paginile următoare. Publicarea lor provine mai întâi din datoria de a prezenta publicului cetitor justificarea ortografiei adoptate. Și apoi ne-a condus credința că ele vor putea contribui la înlesnirea greutăților alfabetice ce ocupă astăzi într-un grad așa de mare atenția autorilor români.

Dacă din această cauză tractatul ortografic de față va afla cetitori, și cetitori critici, îi rugăm să observe că dezvoltarea ideilor coprinse în el se face pe cale demonstrativă, atât după cercetări fonetice asupra alfabetului latin, cât și prin deducțiuni din principiul scrierii analizat în partea a treia. Fiecare opinie își află dar înțelesul și justificarea în legătură cu cele ce o preced și ce o

urmează, și de aceea o critică care ar despica numai câteva fraze izolate ar fi nedreaptă. Principiis obsta.

Cu această rezervă însă primim orce discuție asupra materiilor propuse și vom urmări cu luare-aminte toate observările ce ni s-ar face. Îndeosebi suntem datori să susținem lupta cu școala etimologică și cu cea fonetică, dacă vor răspunde obiecțiilor ce le facem; până ce, în sfârșit, se va înțelege puterea tutulor argumentelor și se va putea pronunța o judecată în cunoștință de cauză.

Iași, iunie 1866

I.A EDIȚIA A DOUA

Discuția cu școala etimologică și cu cea fonetică, de care vorbim în ediția I, a fost provocată mai mult de străini decât de ai noștri. Ce e drept, Foaia Societății *din Bucovina a făcut o dare de seamă despre încercarea noastră; d. Sbiera într-o disertație a sa, d. Cihac în prețiosul său dicționar etimologic o amintesc; dar de folosul unei critice adevărate am fost lipsiți. Un autor de la Blaj și-a dat osteneala să ocupe multe coloane din* Archivul filologic *al d-lui Cipariu cu critica noastră îndeobște, însă maniera sa puțin literară nu ne-a iertat alt răspuns decât tăcerea. (Vezi* Critice, *vol. I, pag. 135.) Mai importante sunt observările ce străinul Hugo Schuchardt le face în revista* Romania *din ian. 1873 asupra principiului scrierii propus de noi. I-am răspuns în partea a treia, cap. II, a cercetării de față. Vezi și notița d-lui Picot în* Revue linguistique, *vol. II.*

Astfel, în această ediție a doua, dealtminteri revăzută și îndreptată, critica etimologismului și a fonetismului rămâne în tăria ei relativă de mai nainte.

București, ianuarie 1873

I.A EDIȚIA A 3-A

De la edițiile anterioare încoace ideile cuprinse în aceste cercetări asupra scrierii române și-au făcut drumul. Etimologismul Lauriano-Ciprian și fonetismul Pumnian sunt învinse pe toată linia. Multe din controversele ce acum 20 de ani se discutau cu mare vioiciune sunt astăzi hotărâte prin uzul general al scriitorilor români. Momentul deciziv în această mișcare a fost părăsirea ortografiei etimologice chiar din partea Academiei Române în anul 1880. Raportul ce l-am prezentat atunci în numele unei comisiuni și care a fost adoptat de Academie în unele părți esențiale se află retipărit în acest volum.

Și u *mut sau ŭ scurt, scăpat prin o întâmplătoare sau intenționată absență a unui membru votant și mai vegetând în publicările Academiei ca o curiozitate de tranziție, este astăzi părăsit de marea majoritate a scriitorilor.*

Unificarea grafică fiind astfel aproape desăvârșită (mai sunt deosebiri în scrierea lui u *scurt,* i *scurt,* sc *în loc de* șt *și a diftongilor* ea *și* oa*), ne rămâne acum datoria să ajungem la unificarea gramaticală.*

Cauterets, iulie 1893

I.A EDIȚIA DE FAȚĂ

Unificarea grafică de care vorbește prefața precedentă este acum desăvârșită în Academia Română. Ea se vede introdusă și în toate actele oficiale, în toate cărțile de școală ale Regatului Român și este primită de cei mai mulți scriitori dincoace și dincolo de Carpați. Reforma se datorește deciziunii luate de Academie în sesiunea generală de la 1904, pe temeiul unui nou raport, prezentat de subscrisul în numele secțiunii literare și asemenea reprodus în volumul de față.

Pe cât se poate prevedea, această ortografie – chiar astăzi predomnitoare – se va răspândi tot mai mult și va rămânea în esență neschimbată. Stăruința de a scrie sonul â *pretutindeni cu*

î și de a însemna pe ĭ *scurt, cu care se mai deosebesc unii scriitori, nu credem că va putea rezista uzului general. Considerări filologice, explicări fiziologice, precum se încearcă pentru* ĭ *scurt, sau argumentul unității între literă și son, invocat pentru* î, *nu ne par hotărâtoare. Din contră, sunt mai tari unele asocieri de idei, scumpe românilor culți, care sprijinesc scrierea academică. Numele „român" este indisolubil asociat cu numele „Roma, roman" și scrierea „romîn" cu* î *nu este firească în dezvoltarea culturii noastre.*

Însuși semnul î *propus în loc de* â *seamănă prea tare cu* i *și la vedere se confundă ușor cu el. Pentru începutul cuvintelor aceasta nu are inconvenient, dar în mijlocul lor le dă un aer străin.* Când, cântare, mână *fac impresie firească unui român cult, dar* cînd, cîntare, mînă *apar multora ca prea heterogene. Asemenea* ĭ *scurt este o introducere grafică mai puțin potrivită decât regula Academiei;* i *simplu la sfârșitul cuvintelor se pronunță scurt, iar în puținele cazuri unde este lung sau accentuat, se însemnează cu accentul grav* ì, *cunoscut și recunoscut pentru această misiune din limbile romanice. Vom scrie dar* auzi, doi, *însă* a auzì, a îndoì. *O însemnare deosebită a lui* ĭ *scurt ne cotropește scrierea cu semnele scurtării, înstrăinându-ne aspectul grafic, parc-am fi cehi, și apoi produce la învățarea ortografiei din partea școlarilor confuzia de a avea alt înțeles decât la* ă, *unde însemnează* ъ.

Dealtminteri noi am adăogat aceste puține reflecții, pe lângă cele coprinse în rapoartele academice reproduse mai jos, nu atât pentru a arăta îndreptățirea ortografiei adoptate, cât mai mult pentru a contribui la adoptarea unei singure ortografii.

Mărturisim că în faza în care, din fericire, a ajuns astăzi chestia scrierii române, unificarea ei totală ne pare preferabilă unei dezbinări orcât de întemeiate. Fie că în viitor s-ar adopta ĭ *scurt și s-ar întroduce* î *și în corpul cuvintelor, fie că ar rămânea scrierea acestor semne așa cum e stabilită astăzi de Academie: deosebirea, redusă numai la atâta, este prea mică pentru a stânjeni unificarea definitivă a ortografiei române.*

T. MAIORESCU

București, iunie 1908

SCRIEREA LIMBEI ROMÂNE

PARTEA ÎNTÂIA

DESPRE LITERILE LATINE PRIMITE DE NOI FĂRĂ SCHIMBARE

Secolul XIX se va numi în istorie cu drept cuvânt secolul naționalităților. În el s-a lămurit și se realizează ideea că popoarele sunt chemate a se întări în cercuri etnografice, deosebindu-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură. Pe lângă tezaurul comun al popoarelor civilizate, mai are fiecare tărâmul său aparte, în care își dezvoltă în mod special individualitatea și, separându-se aci de toate celelalte, își constituie naționalitatea sa. Astfel, se cere ca poporul modern să aibă o formă de stat națională și mai ales o literatură și o limbă națională.

A fost dar urmarea cea mai dreaptă a ideilor timpului în care trăim dacă și între români s-a deșteptat în secolul acesta conștiința naționalității lor și a câștigat astăzi valoarea unui adevăr lățit și înrădăcinat în popor. Fiecare român știe că e roman, și în orce va face el de acum înainte va căuta cu necesitate să se puie în legătură, pe cât va putea mai nemijlocită, cu tradiția latină, de la care însuș a primit viața sa intelectuală. Noi suntem viță latină – iacă punctul de plecare al civilizației noastre, iacă adevărul ce este menit să devie cel mai important în ziua în care pe toate sferele dezvoltării noastre vom ști să-i tragem urmările practice.

Până acum acest adevăr avu numai în limba și scrierea noastră o urmare mai practică, și aceasta cu tot dreptul. Căci

pentru români limba este cea mai scumpă rămășiță de la strămoșii latini, care astăzi le amintește încă o nobilă antichitate și care totdeauna le-a fost busola unică, dar sigură spre a le păstra direcția dreaptă și a-i feri de rătăcirea și pierderea în mijlocul valurilor de popoare imigrante ce bântuiră Dacia lui Traian.

După limbă însă se îndreptează și scrierea. În momentul în care românii s-au pătruns de adevărul că limba lor este o limbă romană, în acel moment și forma exterioară sub care avea să se prezente aceasta, adecă scrierea sau, exprimată prin elementele ei, literile trebuiau să fie luate tot de la romani. Și, astfel, alfabetul slavon, care învălea mai mult decât revela limba română, și pe care îl primisem numai dintr-o oarbă întâmplare externă, fu alungat din scrierea noastră cea nouă și fu înlocuit prin alfabetul latin. Această înnoire este o urmare așa de naturală a latinității poporului nostru, încât nu noi trebuie să dovedim pentru ce acum scriem cu litere latine, ci adversarii ar trebui să dovedească pentru ce să împrumutăm de la străini literile lor după ce știm că avem pe ale noastre?

Primim dar astăzi alfabetul latin pentru scrierea cuvintelor române.

Însă cum?

La această primă întrebare vom răspunde apucând lucrul de la început, și insistăm asupra acestui început, fiindcă numai așa putem scoate întrebarea din starea confuză în care au adus-o ortografiștii noștri prin disputele lor asupra metoadei fonetice, etimologice, fonetico-etimologice și cum le mai cheamă. O metodă, înainte de a fi fonetică sau etimologică sau fonetico-etimologică, trebuie să fie simplu logică.

Pentru ca să luăm dar lucrul în adevăr de la început, noi presupunem că până în minutul acesta am scris numai cu buchile slavone și că acum pentru întâia dată ne încercăm să introducem literele latine. Această metamorfoză va începe, fără îndoială, cu constatarea sonurilor ce voim să le scriem de acum înainte cu semne romane.

Sonurile limbei române sunt în număr de 27, dintre care 20 consonante și 7 vocale. Consonantele sunt:

б	ч	d	ф	г
х	к	л	m	n
п	р	с	т	в
ц	з	ш	џ	ж

Iar vocalele:

а е і о ѹ ъ î

Acum vom căuta pentru fiecare din ele litera latină corespunzătoare. Aci însă întâmpinăm prima greutate însemnată: adecă să știm cum pronunțau latinii literele lor. Când nu am avea decât manuscriptele latine dintr-o singură epocă, fără alte notițe și fără legătură cu alte limbi, greutatea ar rămânea neridicată sau cel puțin nu s-ar putea înlătura cu siguranță științifică. Însă, din norocire, câteva elemente auxiliare contribuiesc a hotărî chestia în parte:

1. Romanii nu au pierit cu totul, ci au lăsat descendenți în popoarele romane de astăzi, în italieni, francezi etc. Fiecare din aceste popoare, pe lângă deosebirea lor născută din amestecările cu deosebite neamuri, are o parte comună în limba, adecă, pentru cazul nostru, în pronunțarea sa. Această parte comună nu poate să provină decât de la originea comună, de la romani. De aci câștigăm regula, dacă nu absolut sigură, cel puțin foarte probabilă: *Consonantele și vocalele a căror pronunțare este identică la toate popoarele romane de astăzi s-au pronunțat în acelaș mod și de romani.*

2. Multe cuvinte romane, mai ales nume proprii, se află scrise cu literele unei limbi contimporane, adecă a grecilor, și din comparația acestor semne între ele și cu limba greacă de astăzi ne rezultă un nou mijloc de a fixa pronunțarea latină.

3. Ne-au rămas de la înșiși autorii romani notițe care ne explică destul de lămurit cum se pronunțau câteva din literele latine. Asemenea notițe se află mai ales în gramatiștii din timpul decadenței. Donatus (sec. IV p. Ch.), Diomedes, Marius Victorinus (sec. IV) și Priscianus (sec. VI); mai nainte

încă în Varro, *De lingua latina,* în Quintilian, câte unele și în Aulus Gellius etc.

4. În fine, avem probe despre scrierea latină în deosebite timpuri. Din compararea schimbărilor ce se ivesc în scrierea unuia și aceluiaș cuvânt se poate asemenea înțelege pronunțarea literelor lui.[1]

Înzestrați cu aceste mijloace și regule, aflăm cu siguranță că următoarele sonuri din limba noastră se vor scrie cu următoarele litere latine, fiindcă și latinii le ceteau aproape tot așa:[2]

Pentru sonul român			б	litera	romană	b
»	»	»	д	»	»	d
»	»	»	г	»	»	g
»	»	»	л	»	»	l
»	»	»	m	»	»	m
»	»	»	n	»	»	n
»	»	»	п	»	»	p
»	»	»	р	»	»	r
»	»	»	с	»	»	s
»	»	»	в	»	»	v
»	»	»	з	»	»	z
»	»	»	а	»	»	a
»	»	»	о	»	»	o
»	»	»	ȣ	»	»	u

[1] O epocă nouă în știința epigrafică începe cu investigările lui Ritschl din Bonn și din Lipsca. În cercetările fonetice ce urmează, ne-a ajutat vol. I din *Doctrina elementară a limbei latine* de K.L. Schneider (Berlin, 1819), o autoritate în această materie pe vremea lui. Dealtminteri, știința epigrafică, de la publicarea primei noastre ediții încoace, s-a înavuțit cu lucrări foarte însemnate. Ritschl, *Zur Geschichte des lateinischen Alphabets* (1869), H. Schuchardt, *Der Vocalismus des Vulgärlateins,* 3 vol. (1866–68), W. Corssen, *Über Aussprache, Vocalismus und Betonung der lat. Sprache,* 2 vol., ed. 2 (1868–70) etc.

[2] Cel puțin în timpul ce ne privește, adecă de când ocupară Dacia și puseră fundamentul etnografic pentru poporul român de astăzi, prin

Unii din scriitorii noștri nu ne lasă nici această posesie de patrusprezece litere în siguranță, ci scriu, d.e., chiar sonul român *i,* căruia în mod necontestabil îi corespunde semnul latin *i,* cu alte semne, când cu *e,* când cu *a,* și așa pentru toate vocalele și pentru multe consonante. În loc de *dimineață,* ei scriu *demanetia,* în loc de *puteam,* scriu *poteamu* etc. Acești scriitori sunt etimologiștii. Cauzele scrierii lor fiind însă limbistice, și nu alfabetice, nu se pot analiza acum, ci se vor critica pe larg în partea a patra a cărții de față. Aci, pentru a nu întrerupe șirul cercetărilor noastre alfabetice, anticipăm în contra lor regula ortografică: *acele sunete române pentru care se știe litera latină corespunzătoare se scriu cu această literă, făcând abstracție de la considerări etimologice.*

Știm dar să scriem cu litere latine patrusprezece din sonurile noastre; rămâne încă de aflat cum să exprimăm pe celelalte treisprezece. Pentru literele fiecăruia din ele vom face o cercetare deosebită.

E

După cum se cetește astăzi limba latină, sonul *e* are trei litere: *e, ae* și *oe.* Să-l scriem și noi cu toate trei, sau numai cu semnul *e*?

Dacă cercetăm pentru ce latinii scriau diftongii *ae* și *oe,* vedem, din câteva indicii sigure, că aceasta se făcea fiindcă pronunțau amândouă vocalele, *a* și *e, o* și *e.* Când genitivul de la *familia* se scria *familiae,* atunci se și cetea *familia-e,* ba chiar *a* se auzea mai mult decât *e;* cuvântul scris *foederati* se și cetea *fo-ederati* etc.

Probele pentru aceasta sunt cunoscute filologilor. Noi copiem pe cele mai importante:

urmare de la sec. II d. Chr. Mai în vechime se înțelege că nici sonurile, nici literele latine nu erau toate fixate, *B* se confunda cu *V, V* cu *U, U* cu *O* și *I* etc.

ae se confunda cu *ai*, ceea ce nu ar fi fost cu putință dacă s-ar fi cetit *e*, ci numai dacă se cetea *a-e*. Virgilie (*Aen.*, III, 354) scria: *Aulaï in medio libabant pocula Bacchi*, în loc de *aulae*. În alt loc (*Aen.*, IX, 26), *Dives equum, dives pictaï, vestis et auri*, în loc de *pictae*.

În latinitatea veche se punea *aï* de regulă în loc de *ae*, deși se află și *ae, Aidilis, quaistor, Aimilius, aire*, în loc de *Aedilis, quaestor, Aemilius, aere*. În inscripții mai nouă se află același cuvânt scris când cu *ae*, când cu *ai*, d.e., *Caesaris* și *Caisaris, Caisar* în loc de *Caesar* se află încă pe monumente din timpul lui Vespasian.

Vel. Long., vorbind despre ortografia declinației întâi, zice că se poate scrie *ae* și *ai* în singular și în plural *(sed nihil obstat quo minus hoc aut illo modo – ai aut ae – scribamus in utroque numero)*.

Cuvintele *quapropter* și *antehac* provin din *quae propter* și *antehaec*. Pierderea lui *e* și menținerea lui *a* arată nu numai că diftongul *ae* nu se cetea *e*, ci că, din contră, *e* se auzea mai puțin decât *a* și se putea absorbi de către acesta.

Foarte lămurit este un pasagiu din Quintilian: „Silaba *ai*, pe a cărei literă a doua noi am schimbat-o acum în *e*, o pronunțau cei vechi în mod variu prin *a* și *i*, unii totdeauna ca grecii, alții numai în genitivul și dativul singular, de unde a introdus Virgilie în versurile sale *pictaï vestis* și *aulaï;* iar în pluralul acelorași cuvinte întrebuințau pe *e, hi Syllae, Galbae.*" *(„Ai syllabam, cuius secundam nunc E literam ponimus, varie per A et I efferebant, quidam singulariter tantum, quum in dativum vel genitivum casum incidissent, unde «pictai vestis» et «aulai» Virgilius, amantissimus vetustatis, carminibus inseruit. In iisdem plurali numero E utebantur, hi Syllae, Galbae."* – Quint., *Inst. orat.*, I, 7.)

Asemenea *oe* se află confundat cu *oi*, ceea ce probează că nu s-a cetit *e* sau ö, ci *o-e*. *Oinone* și *Oenone, Coilius* și *Coelius, coiperit* în loc de *coeperit*, în Senatus consultul de Bacchanalibus *foideratei* în loc de *foederati* etc.

O confirmare mai mult ne dă faptul că unele cuvinte latine, care pe urmă se scriau (și ceteau) cu *u*, la început se scriau (și ceteau) cu *oe*. Căci tranziția de la *oe* spre *u* nu s-a putut face decât dacă în *oe* se auzea mai ales *o*. *Cicero* (*De leg.*, III, 3) citează o lege veche: *„Ast quando duellum gravius discordiaeve civium escunt, oenus idem iuris quod duo consules teneto"*, unde *oenus* stă în loc de *unus*. Și mai departe (III, 4): *„at si quid erit quod extra magistratus coeratore oesus sit"* etc. în loc de *curatore usus*.

Din cele arătate rezultă că, dacă găsim în manuscripte vechi confuzie între *ae* și *e*, și între *oe* și *e* și *ae*, aceasta provine de la confuzia ce exista în însăș pronunțarea cuvintelor respective, iar nu numai în scris. Când se scria dar *saeculum* și *seculum, coena, caena* și *cena* atunci se și cetea *sa-eculum* și *seculum, co-ena, ca-ena* și *cena*. O probă definitivă ne dă Varro în această privință: „La țară multe cuvinte se pronunță cu *e*, d.e. *hedus*, cărora în oraș li se adaugă un *a, haedus" („In Latio rure hedus quod in urbe, ut in multeis, a addito haedus"*, Varro, *De lingua latina*, Edit. Nisard, V, 97).

De-abia în timpul din urmă, adecă în secolul de mijloc, când nu mai trăiau romanii, s-a lățit asupra tutulor cuvintelor neglijența pronunțării lui *ae* și *oe*, ca *e* și *ö*, și astfel se explică cetirea de astăzi. Noi însă nu avem să ne ocupăm de pronunțarea călugărilor secolului de mijloc, ci de alfabetul latin din timpul romanilor.

Prin urmare, sonului roman **e** *îi corespunde o singură literă latină care să fi fost pronunțată în același mod, adecă* **e**, *și astfel se va scrie numai cu semnul* **e**.

I

Sonul *i* are în manuscriptele latine trei semne: *i, j, y*. Să cercetăm pe care să-l primim.

Litera *y*, împrumutată de la greci, nu se află din vechime în alfabetul latin și, în genere, nu se află în nici un cuvânt

latinesc, ci numai în cele luate de la greci. Cicero ne spune că pe timpul lui Ennie, adecă pe la an. 180 înainte de Christos, nu se întrebuința *y*, ci că s-a întrodus de-abia în timpul său, adecă în secolul întâi înainte de Christos. (*„«Burrum» semper Ennius, nunquam «Pyrrhum»; «Bruges», non «Phryges» ipsius antiqui declarant libri; nec enim graecam literam adhibebant. Nunc autem etiam duas". Orat.*, XLVIII.)

Cuvintele cu *y* luate din vechime de la greci, sau cel puțin comune amândouă popoarelor, sunt scrise și pronunțate în latinește de regulă cu *u*, câteva cu *i*, niciodată cu *y*. Înlocuirea lui *y* prin *u* a fost cu atât mai naturală cu cât o ginte a grecilor înșișì, eolii, ceteau pe *y* de multe ori ca *u*, de unde se și află în inscripții eolice *ov* în loc de *v*.[1]

Astfel, avem în latinește: *angulus* (ἄγκυλος), *cluo* (κλύω), *cubus* (κύβος), *cutis* (κύτος), *duo* (δύο), *mullus* (μύλλος), *muraena* (μυρανυα) etc. Nume proprii sunt foarte puține; cu atât mai frapant este numele orașului *Cumae*, grecește Κύμη, care era tocmai o colonie eolică. Pentru vechea schimbare a lui *y* în *i* sunt puține exemple: *stipes* din στύπος, *stilus* din στύλος, *lacrima* din λακρυον *Ulixes* din Ὀδυσσεύς etc.

După ce astfel limba latină se formase în scrierea ei fără a avea pe *y*, romanii intrară în contactul literar cu grecii, prin care se caracterizează cultura lor de la Cezar până la căderea imperiului. Cu această ocazie auziră sonul *y*, pe care grecii de atunci nu-l pronunțau nici *u*, nici *i*, ci cu un son mijlociu, poate *ü*. Dovadă pentru aceasta este un pasagiu din Quintilian, unde zice: „noi, romanii, nu avem două din cele mai plăcute sonuri ale grecilor, dintre care unul este vocala *y*, și astfel ne-am dedat a le împrumuta sonul și litera de câte ori întrebuințăm vreun nume grecesc, d.e., *Ephyris*". (*„Et jucundissimas ex Graecis literas non habemus, vocalem alteram, alteram consonantem, quas mutuari solemus, quoties illorum nominibus utimur... ut in Ephyris"* etc. *Inst. orat.*, XII, 10, Edit. Nisard, pag. 471, 472.)

[1] Boekh, *Staatshaushalt der Athener*, II, 397.

De ce dar au introdus romanii în câteva cuvinte străine împrumutate de la greci, și mai ales în numele proprii, litera *y*? Fiindcă această literă avea să însemneze o vocală nouă, care nu era nici *u*, nici *i*, ci un alt son mijlociu pentru a cărui scriere a trebuit să primească litera *y*. Romanii când scriau *Pyrrhus* nu ceteau nici *Pirrhus*, nici *Purrhus*, ci poate *Pürrhus* etc. Din contră, acele cuvinte care în grecește se scriu cu *v*, pe care însă romanii le ceteau cu *u*, sau cu *i*, le și aflăm scrise în latinește cu *u* sau cu *i* și niciodată cu *y*, după cum arătarăm mai sus.

Prin urmare, noi, cari nu mai avem în limba noastră vreun son corespunzând lui *y*, nu putem întroduce această literă pentru scrierea vocalei *i*. Înșișì latinii, astăzi, când ar pronunța cuvântul *typographie* ca noi, adecă *i* în prima silabă, nu ar scrie niciodată *typographie*, ci *tipografie*, precum au scris *stipes*, și nu *stypes* etc. Este dar de combătut în ortografia noastră primirea lui *y*, precum o încearcă câțiva autori din București. Exemplul scrierii franceze sau germane, la care poate se gândesc dumnealor, nu este nemerit în cazul nostru. Limba franceză are o literatură scrisă, care ține în șir neîntrerupt de la căderea Imperiului roman sau cel puțin de la a. 1000 până astăzi, *ortografia lor este dar o ortografie tradițională*. Dacă întrebăm pe francezi pentru ce scriu astăzi, d.e., numele Cyprien cu *y*, singurul lor răspuns este că îl află scris cu *y* de sute de ani și îl păstrează tot așa. Pentru noi însă, cari nu avem vreo tradițiune ortografică, ci cari introducem acum pentru prima oară alfabetul latin din secolul II d. Chr., pentru noi primirea lui *y* este imposibilă, fiindcă ar fi tocmai în contra spiritului scrierii latine, pe care voim să o introducem.

Atât pentru lepădarea lui *y*. Ce se atinge de *j*, aceasta este o literă pe care nu o cunoșteau romanii cei vechi. Ea s-a primit mai târziu în manuscriptele lor de către gramatiștii decadenței, pentru a deosebi cele două nuanțe ce le aflăm în pronunțarea

lui *i*, adecă *i consonans*, d.e., *jacio*, și *i vocalis*, d.e., *fluvius*. Ce mică trebuie să fi fost deosebirea pronunțării se vede din faptul că pe când *i* în *jacio* era consonant și se scria de gramatiști cu *j*, acelaș *i* în *iambus* era vocal și se scria cu *i*.[1] Trebuința acestei deosebiri n-a putut dar să existe decât pentru prozodia latină, care observa cu atâta luare-aminte hiatul, precum și lungimea și scurtimea vocalelor prin pozițiune, și așa vedem că *i consonans* nu produce hiatus, deși este precedat de o vocală, și produce, din contră, pozițiune când este însoțit de o consonantă. Tot astfel, pe când silaba dintâi a cuvântului *fluvius* este scurtă, Virgil o întrebuințează ca lungă prin pozițiune, făcând pe *i consonans*, de aceea gramatiștii au și scris, în asemenea cazuri, *fluvjus*. Însă în scrierea prozaică deosebirea aceasta nu a avut nici o însemnătate, și așa, romanii în scrierea lor n-au primit două litere deosebite pentru nuanțele lui *i*. Prin urmare, nici noi nu le vom primi, și aceasta cu atât mai mult cu cât acel *i consonans*, în multe cuvinte române, a devenit o adevărată consonantă foarte deosebită de *i*, adecă ж, și dar *j* va rămânea întrebuințat pentru scrierea lui ж.

În contra acestei simplificări a scrierii lui *i* se opun etimologiștii, în fruntea lor Cipariu. Ei scriu pe *i consonans*, care la noi provine din înmuiarea unei consonante, de regulă a lui *l*, cu consonanta primitivă, d.e., *liertare* în loc de *iertare (libertare)*, *copili* în loc de *copii* etc. Etimologismul nu ne pare de îngăduit în ortografie, și de aceea trebuie să combatem și scrierea lui *i* cum se află la Cipariu. Dar cauzele pentru și contra le vom discuta în partea a patra a disertațiunii de față.

[1] Romanii nu au cunoscut sonul ж, și nici gramatiștii; când au introdus pe *j* nu l-au putut ceti ca, d.e., *жак о*. Căci ж este o consonantă așa de pronunțată, încât, dacă latinii ar fi cetit *Pompejus* Помпежъс, atunci vocativul nu ar fi putut fi *Pompej*, ci *Pompeje*. Asemenea *ajo* nu ar putea avea în persoana 2 *ais, ait*, ci *ajis, ajit*, ceea ce nu este. Dar o repetăm: în manuscriptele latine vechi nu se află *j* deloc.

Mai mult de cauze fonetice decât etimologice ne pare condus un alt gramatist român, d. Circa, când scrie pe *i consonans* cu *y*; d.e., *gayină*. Noi suntem în contra acestei scrieri. Mai întâi introducerea lui *y* pentru acest caz ar fi o adevărată eroare paleografică. În paginile precedente am arătat ce însemnare a avut *y* în alfabetul latin și cum astăzi nu se poate primi la noi nici chiar în cuvintele în care se află primit la romani, fiindcă astăzi a dispărut sonul pentru care se introdusese în vechime. Acum dacă nu întroducem pe *y* în cuvintele speciale în care îl păstrează alfabetul latin, cu ce drept l-am lua și l-am întrebuința pentru un son pentru a cărui însemnare nu a funcționat niciodată la romani?

Să nu uităm punctul de plecare. *Noi nu suntem astăzi chemați să inventăm alfabete și să facem proiecte de creațiuni grafice: noi avem să introducem alfabetul latin.* Din momentul în care este constatat că în alfabetul latin *y* avea de însemnat sonul *ü* sau un alt son analog, dar nu *i*, nu ne mai este iertat să-l întrebuințăm pentru *i consonans*. Altfel, pierdem orce regulă și, în loc de vechiul și cunoscutul alfabet latin, introducem fantaziile moderne ale vreunui autor mai mult sau mai puțin ingenios, în orce caz însă prea individual pentru a deveni legislator ortografic.

A doua opoziție ce am face-o d-lui Circa, primind chiar deosebirea între cele două pronunțări ale lui *i*, este că alfabetul nu e chemat și nici nu e în stare să însemneze toate nuanțele sonurilor unei limbi.[1] Și romanii au avut, ca și românii, amândouă sonurile lui *i*, și cu toate aceste s-au mulțumit cu o singură literă. Tot ce am putea dar îngădui d-lui Circa drept controversă de discutat ar fi însemnarea lui *i consonans* prin diëresis sau prin doi *i*, așa încât exemplul citat s-ar scrie *găïna*

[1] Dovedirea acestei restricțiuni a sistemului fonetic se află în partea a III-a a disertației de față.

sau *găiina*. În această privință ne poate susținea un pasagiu din Quintilian, unde în privința vocalelor sfătuiește pe gramatiști să deosebească pe cele ce s-au primit ca consonante, d.e., *i* în *coniicit*, și apoi le spune că Cicero avea obiceiul să scrie *Aiio* și *Maiia* cu doi *i* pentru a exprima acea natură consonantică a lui *i*. (*„Atque etiam in ipsis vocalibus grammatici est videre, an aliquos pro consonantibus usus acceperit... Atqui litera I sibi insidit; coniicit est ab illo iacit. Sciat etiam Ciceroni placuisse Aiio Maiamque geminata I scribere: quod si est, etiam iungetur ut consonans.*" Quint., *Instit. oratoricae*, 4.) Însă tocmai *neprimirea* acestei maniere a lui Cicero din partea celorlalți scriitori latini ne probează cât de puțin voiau romanii să deosebească în scris pe *i consonans* de *i vocalis*; în orce caz, chestia astfel pusă, fiindcă nu mai privește introducerea unei litere nouă ci numai duplicarea unei litere primite, iese din sfera cercetărilor alfabetice ce formează obiectul cărții de față și devine o controversă gramaticală.

Rezultatul final al discuției de mai sus este: *sonului român* ***i*** *îi corespunde o singură literă latină:* ***i***, *și prin urmare se va scrie numai cu semnul* ***i***.

ж

ж este un son necunoscut romanilor. Când zicem necunoscut, nu înțelegem cuvântul în mod absolut, ci zicem numai că nu aflăm indicii sigure care să ne facă a presupune existența lui ж la latini. Din contră, avem indicii care o neagă, după cum văzurăm în nota de la pag. 21.

Considerând însă că în cuvintele adevărat românești ж se naște totdeauna dintr-un *i*, sau de-a dreptul prin întărire consonantică, sau dintr-un *z*, care tot prin influența lui *i* s-a schimbat în ж, precum prin aceeaș influență din *d* se făcuse *z*, conchidem că sonul ж este o dependență consonantică a lui *i*, și astfel îl scriem cu semnul adoptat în acest caz, adecă cu *i* lung sau *j*. (Exemple: jocu – *ioco*, judec – *iudico*, jur – *iuro*, june – *iuvenis*, junghiu – *iugulo*; *repejune* din a repezi, *putrejune* din a putrezi etc.)

Sonul român ж *se va scrie dar cu j*.

ф

În alfabetul latin, după pronunțarea modernă, sonul *f* are două litere: *f* și *ph*. Vom vedea însă că această pronunțare nu este potrivită cu cea latină, care făcea deosebire între *f* și *ph*.

Literele *ph*, ca și *y*, s-au introdus de romani numai în câteva cuvinte grecești, pentru a exprima sonul ф, pe care nu-l aveau romanii și căruia nu-i corespundea litera lor *f*, așa încât au fost siliți să circumscrie. Litera *f* se pronunța la început altfel de cum o pronunțăm noi astăzi. Quintilian, în pasagiul citat, ne spune lămurit: „Limba latină este mai aspră decât cea grecească, și ne lipsesc chiar două sonuri din cele mai plăcute ale grecilor, unul vocala *y* și altul consonanta ф, pe care le împrumutăm de câte ori întrebuințăm cuvintele lor, d.e., *Ephyris* și *Zephyris*. Când le citim grecește, pare că ne surâde limba cu o grație neexprimabilă; iar când le scriem cu literele noastre, au ceva surd și barbar, și în locul lor se pun niște sonuri triste și dure, pe care nu le cunoaște Grecia. Căci litera a 6-a a alfabetului nostru, adecă *f*, mai că nu se pronunță cu voce omenească, sau mai bine nu se pronunță cu nici o voce, ci trebuie să fie șuierată printre dinți." (*„Latina facundia... est ipsis statim sonis durior; quando et iucundissimas ex Graecis literas non habemus vocalem alteram, alteram consonantem, quibus nullae apud eos dulcius spirant, quas mutuari solemus quoties illorum nominibus utimur. Quod quum contingit nescio quomodo hilarior protinus renidet oratio, ut in Ephyris et Zephyris: quae si nostris literis scribantur, surdum quiddam et barbarum efficient, et velut in locum earum succedent tristes et horridae, quibus Graecia caret.*

Nam et illa quae est sexta nostrarum, paene non humana voce vel omnio non voce potius inter discrimina dentium efflanda est.“ Quint., *Instit. orat.*, XII, 10.*)*

Așadar, pentru scrierea sonului φ, fiindcă *f* nu se potrivea cu el, au fost siliți romanii să inventeze pe *ph*. Ce se atinge de pronunțarea lui *f*, filologii se ostenesc mult a o imita după descrierea lui Quintilian, fără să-și poată închipui bine sonul latin. (Spalding ajunge chiar a crede că *f* se cetea ca *v* francez, pe când *v* s-ar fi cetit ca *w* englez etc.).

Pentru noi, cari am păstrat multe din particularitățile ce se aflau în pronunțarea strămbunilor noștri, descrierea lui Quintilian este foarte limpede, și în dânsa recunoaștem tocmai modul în care o mare parte a poporului român din Transilvania și Banat pronunță încă astăzi pe *f*, ei zic *χiu* în loc de *fiu* (cu un χ șuierător) *șierbinte* etc.

Vom înțelege acum fără greutate cum *f* era la început un fel de aspirațiune neprecizată ca *digamma aeolicum* și cum se confunda cu *h*, așa încât se zicea *hircus* și *fircus, hoedus* și *foedus* etc.[1]

În timpul din urmă al limbei latine însă *f* se apropie din ce în ce mai mult de pronunțarea noastră și se face ca și la noi deosebire între pronunțarea țărănească ca χ și între cea cultă din urbe ca *f*. Dar niciodată la romani nu a dispărut de tot deosebirea între *f* și *ph* sau φ, și încă din secolul VI, adecă după căderea Imperiului Apusean, ne spune Priscianus: „Locul lui φ, îl ține la noi *f*, ceea ce se vede din cuvintele luate de la greci, cum sunt *fama, fuga, fur*. Cu toate aceste, trebuie să știm că este oarecare deosebire în pronunțarea lor, precum o arată însăș mișcarea cerului gurei, a limbei și a buzelor.“ *(„φ locum apud nos f obtinet, quod ostenditur in his maxime dictionibus quas a Graecis sumsimus, h.e.* **fama, fuga, fur**. – *Hoc tamen scire debemus quod... est aliqua in pronuntiatione differentia, ut ostendit ipsius palati pulsus, linguae, labrorum.“* Priscianus, *Instit. gram.*, pag. 543, 548.)

Prin urmare, romanii au introdus literele *ph* în alfabetul lor pentru că litera *f* nu corespundea sonului grecesc φ; iar unde sonul primitiv φ devenise în limba latină *f*, d.e., *fuga, fama* etc., acolo se și scria cu *f*. Cu alte cuvinte, *ph* însemna un alt son decât *f*.

De aceea, noi astăzi, după ce am pierdut deosebirea între *ph* și *f*, după ce toate cuvintele aceste le cetim cu *f*, nu mai avem nici o cauză de a scrie *ph* și am comite o eroare în contra alfabetului latin când, cetind *filozofia*, am mai scrie *philosophia*.

Din cele arătate rezultă lepădarea lui ***ph*** *din alfabetul român și mănținerea singurei litere latine* ***f*** *pentru sonul nostru* φ.

T

Sonul *t* în scrierea latină, cum se cetește astăzi, se află exprimat în două moduri: prin *t* și prin *th*.

Însă *th* în pronunțarea romanilor nu era niciodată identic cu *t*, ci avea misiunea specială de a însemna ϑ grecesc, care era un son aparte al grecilor și deosebit de orce literă latină. Când romanii scriau *theatrum*, nu ceteau *teatrum*, ci ϑ*eatrum*.

În limba noastră însă s-a pierdut chiar din cuvintele grecești sonul ϑ; la noi nu se mai zice ϑ*eatru* sau ϑ*eolog*; prin urmare *th* nu mai are nici o rațiune în ortografia română, și trebuie să fie lepădat, precum l-au lepădat și latinii din toate cuvintele în care n-au cetit ϑ *(patior-παϑ, lateo-λαϑ, triumphus-*ϑρίαμβος etc.).

Compararea cu ortografia franceză sau germană nu este admisibilă, precum arătarăm la litera *y*. Noi nu suntem chemați să introducem în scrierea noastră regulele, și cu atât mai puțin neregularitățile altor popoare moderne: noi introducem alfabetul latin cu logica sa. Și logica acestui alfabet ne silește

[1] Vezi citațiuni despre aceasta în Cipariu, *Elemente de limba romană*, pag. 43.

să nu primim nici *th*, nici *y*, nici *ph*, fiindcă astăzi sunt semne fără son.

Prin urmare, sonul ***t*** *se va scrie românește cu singura literă* ***t****.*

χ

Literei greco-slavone χ și sonului nostru χ nu le corespunde litera latină *h*. *H* cel latin era *spiritus asper* al grecilor, care în timpurile vechi se și însemna prin aceeași figură *H*, până când, mai pe urmă, s-a împărțit în două, lăsându-se numai partea stângă pentru *spiritus asper*, iar partea dreaptă pentru *spiritus lenis*.

Prin urmare, *h* nu era, exact vorbind, nici vocală, nici consonantă, ci o simplă aspirațiune a lor. Asupra acestui punct tradițiunile autorilor sunt lămurite. Aulu Gellie scrie: „Litera *H*, care mai bine trebuie să se numească aspirațiune decât literă, o introduceau părinții noștri în foarte multe cuvinte pentru a le întări pe cât se putea mai mult și a le face sonul mai viu și mai accentuat. Acest obicei pare să-l fi împrumutat din studiul și după exemplul limbei atice. Căci este destul de cunoscut că aticii, în contra obiceiului celorlalte ginți grecești, pronunțau cuvintele ἰχθύς și ἶρος și multe altele de acelaș fel cu aspirația primei litere. Tot așa s-a zis la noi: *lachrymae, sepulchrum, ahenum, vehemens, inchoare, helluari, halucinari, honera, honustum*. Introducând în toate aceste cuvinte acea literă sau aspirantă, ei nu au avut altă rațiune decât a spori tăria glasului etc." („**H** *literam, sive illam spiritum magis quam literam dici oportet, inserbant veteres nostri plerisque vocibus verborum firmandis roborandisque, ut sonus earum esset viridior vegetiorque, atque id videntur fecisse, studio et exemplo linguae atticae. Satis enim notum est, Atticos* ἰχθῦν *și* ἶρον *et multa itidem talia, citra morem gentium Graeciae ceterarum, inspirantis primae literae dixisse. Sic lachrymas, sic sepulchrum, sic ahenum, sic vehemens, sic inchoare, sic helluari, sic halucinari, sic honera, sic honustum*

dixerunt. In his enim verbis omnibus literae seu spiritus istius nulla ratio visa est, nisi ut firmitas et vigor vocis, quasi quibusdam nervis additis intendentur." A. Gellius, *Noctes Atticae*, II, 3.)

Important în această privință este și următorul pasagiu din Quintilian:

„Cu timpul, scrierea aspirațiunii *h* s-a schimbat cam des la noi. Cei vechi o întrebuințau cu multă rezervă chiar înaintea vocalelor, căci ziceau *oedos* și *ircos*. Apoi s-a observat mult timp regula de a nu se aspira consonantele, precum în *Graccis* și *triumpis*. Deodată însă se lăți obiceiul lui *h* într-un mod așa de exagerat, încât astăzi încă a rămas în unele inscripțiuni: *choronae, chenturiones, praechones* despre care scriere excesivă tratează cunoscuta epigramă a lui Catul.[1] De aci s-a păstrat până la noi scrierea *vehementer* și *comprehendere* și *mihi*; în cărțile vechi, mai ales ale autorilor tragici, aflăm chiar și *mehe*

[1] Să ne fie iertată localizarea în traducere:

„DESPRE ARIESCU

Ariescu avea obiceiul să zică și să scrie *honoare* când vrea să zică *onoare* și *historie* în loc de *istorie*, și apoi spera că vorbise minunat de frumos dacă zisese din toate puterile *historie*. Cred că tot așa pronunța și mumă-sa, și unchiu-său, și moșu-său și bunica. Când fu trimis în țara grecească, începură să se odihnească urechile tuturor, căci auzeau aceleași cuvinte pronunțate cu blândețea ce li se cuvine și nu se mai temeau să le audă cu acea pronunțare sălbatică; când deodată veni știrea grozavă că Marea Ionică, de când s-a dus Ariescu la dânsa, nu se mai numește Ionică ci Hionică."

DE ARRIO

Chommoda dicebat, si quando commoda vellet
Dicere, et hinsidias Arrius insidias;
Et tum mirifice sperabat se esse locutum,
Quum, quantum poterat, dixerat hinsidias,
Credo sic mater, sic Liber avunculus eius,
Sic maternus avus dixerit atque avia,
Hoc misso in Syriam, requierant omnibus aures.
Audibant eadem haec leniter et leviter.

în loc de *me.*" („**H** *literae ratio mutata cum temporibus est saepius. Parcissime ea veteres usi etiam in vocalibus, quum* **oedos ircos***que dicebant. Diu deinde servatam, ne consonantibus aspiraretur, ut in* **Graccis** *et* **triumpis**. *Erupit brevi tempore nimius usus, ut* **choronae, chenturiones, praechones** *adhuc quibusdam inscriptionibus maneant: qua de re Catulli nobile epigramma est. Inde durat ad nos usque* **vehementer** *et* **comprehendere** *et* **mihi**; *et* **mehe** *quoque pro* **me** *apud antiquos tragoediarum praecipue scriptores in veteribus libris invenimus.*" Quintillianus, *Inst. orat.*, I, 5.)

Astfel, romanii, când voiră să exprime pe χ grecesc, care este o consonantă preciză, cu asprimea ei, trebuiră să ia alte semne, fiindcă *h* era o aspirațiune prea blândă; și așa au întrebuințat pe *c* aspirat prin *h*. Din această aspirare a rezultat o mare apropiere a sonului *ch* de sonul *k*, fără ca să se fi identificat încă la romani precum s-a identificat în câteva cuvinte la noi.

Avem dar următoarele regule:

Litera slavonă-greacă χ se va scrie cu *h* acolo unde este aspirare de vocală, d.e., *haină, han, harnic, hartă, holdă, humă* etc.; însă se va scrie cu *ch* acolo unde nu este numai aspirare, ci se exprimă cu tărie consonantică apropiată de *k*, d.e., *chronologie, Christos, chor, chaos, archangel* etc.; se va scrie, în fine, cu *c* acolo unde s-a format sonul curat *k*, pierzându-se orce aspirațiune, d.e., *creștin, coardă* etc.

Tendența pronunțării noastre este înlăturarea sonului *ch* și schimbarea lui sau în aspirarea *h*, sau în consonanta *c*. Astfel, vedem că pe când în numele propriu *Christos* se mai aude un

Nec sibi post illa metuebant talia verba:
Quum subito adfertur nuntius horribilis:
Jonios fluctus, postquam illuc Arrius isset,
Iam non Jonios esse, sed Hionios.
(Catullus, 84)

h, în *creștin* se aude numai *k*. În genere, numele proprii străine rămân încă toate cu χ, adică cu *ch*, din simpla cauză că se păstrează, pe cât se poate, cum sunt, fiind indicări individuale; așadar, scriem și citim: *Charon, Charibda, Chersones, Chimera, Chios, Christos, Chrisostom* etc. La numele comune însă (afară de cele rare: *chronologie, chor, chaos* etc.) s-a și schimbat *ch* sau în *h* sau în *c*, d.e., *hartă* (în deosebire de *carte, hărți* și *cărți* etc.), *hârtie, horă* (însă *chor*), *caracter, coardă, creștin.*[1]

În nici un caz însă nu este iertat a mai scrie pe *h* acolo unde s-a pierdut cu totul în pronunțare, d.e. în *istorie, onoare* etc. Cine scrie *historie, honoare* și aduce de exemplu ortografia latină nu argumentează în cunoștință de cauză. Pasagiele citate din Quintilian și Catul ne arată confuzia ce domnea și la romani în pronunțarea și scrierea lui *h*. Ar fi fără chibzuire să o perpetueze și românii, cari nu au nici o cauză pentru aceasta. *H* trebuie scris numai unde se aude.

K

Pentru sonul *k* se află în alfabetul latin trei semne: *c, k* și *qu*.

Însă noi nu putem primi nici pe *k*, nici pe *qu*.

În ceea ce privește litera *qu*, tradițiile latine sunt așa de confuze, încât este greu a da lectorului o idee lămurită despre natura ei. Vel. Long. crede că semnul lui *q* este o împreunare a literelor *CV*; Quintil., din contra, îl derivă din Koppa cel grecesc ϙ și îl pune astfel între literele cele mai vechi aduse din Grecia. Fie aceasta cum va fi, pentru cercetările noastre sunt numai următoarele constatări de interes:

1. În timpul scrierii latine mai regulate și desigur în secolul ce ne privește, litera *q* se întrebuința numai când urma un *u*

[1] Tendența arătată mai sus e și mai pronunțată astăzi, după 42 de ani, când cei mai mulți scriu *Hristos, haos, arhanghel* și iarăș *cor, cronologie* etc.

cu o altă vocală după dânsul, așa încât toate trei să formeze o singură silabă. Funcția lui *q* era să arate unirea diftongică a lui *u* cu vocala următoare. „Mai avem încă litera *q*, scrie Quintilian, care face silabele dure și este de folos numai pentru a uni vocalele ce urmează, iar încolo este foarte de prisos..." (*„Dura et illa syllabas facit quae ad coniungendas demum subiectas sibi vocales est utilis, alias supervacua; ut equos hac et equum scribimus."* Quintillianus, *Instit. orat.*, XII, 10.)

Proba convingătoare despre această funcție a lui *q* ne dă și faptul că în scrierea veche chiar dativul *cui* se află scris *qui*, când din cauză prozodică trebuie să se restrângă într-o singură silabă. Viceversa, când silaba cu *qu* trebuia să se lungească în două, *qu* se înlocuia cu *c*; așa la autorii comici se află foarte des *relicuus* în loc de *reliquus*, și în Plaut (*Casina*, II, scena 2, vers 33 sau 192) *delicuum* în loc de *deliquum* etc.

2. Sonul lui *qu* nu se potrivea cu nici unul din sonurile limbei noastre, cel puțin nu era nici *cu*, nici *cv*, ci un son mijlociu. Probă despre aceasta ne este controversa între gramatiști asupra naturei sonului următor lui *q*. Charisius îl numește vocală, Vel. Long. opune că atunci orce silabă începătoare cu *q* ar trebui să fie lungă din cauza celor două vocale, ceea ce nu este (*aquĭla, quŏd, equŭs* etc., sunt scurte), și, prin urmare, numește pe *u* consonantă; după dânșii se dezbină în acelaș mod și ceilalți. Quintilian, aducând exemplul citat de *equum*, adaugă: „aceste două vocale, *uu*, produc un sunet aparte, precum nu se află nici unul în limba greacă și care de aceea nu se poate scrie cu literele lor". (*„Quum etiam ipse hae vocales duae – scil. uu – efficiant sonum, qualis apud graecos nullus est ideoque scrivi illorum literis non potest."* Quintillianus, *Instit. orat.*, XII, 10.)

De aci provine confuzia ce o vedem în scrierea grecească de câte ori vrea să exprime pe *qu*, d.e. la numele proprii latine. Așa găsim în Plutarch Κουαδραντια pentru *Quadrantia*, în *Evanghelia lui Marcu* din contră (12, 42) Κοδράντες pentru *quadrans*; unii scriau Κουᾶδροι pentru *Quadri*, Σεκουανοὶ pentru *Sequani*, alții Κυρῖνος pentru *Quirinus*, Ταρκύνιος pentru *Tarquinius*, ba chiar Κοίντος pentru *Quintus*.

Chiar la romani însă sonul propriu al lui *qu* dispare cu începutul și se schimbă în *c*. De mult nu se mai zicea și nu se mai scria *coquus*, ci *cocus*, nu *loquutus*, ci *locutus*; în secolul întâi după Christos se schimbă și *quum* în *cum, quotidie* în *cotidie* etc.

La noi, această schimbare și-a aflat terminarea ei: în limba română nu mai există sonul *qu* deloc și, prin urmare, nici litera nu mai poate exista. Iar a o scrie, cum fac unii, în loc de sonul *k* sau ч (d.e., *quînd, querquetare*) este o greșală în contra alfabetului latin, fiindcă atunci se primește o literă latină pentru a exprima un alt son decât acela pentru însemnarea căruia se întrebuința, și aceasta este o născocire neîngăduită. Romanii înșii, dacă ar fi pronunțat cuvântul *când* ca noi, nu l-a fi scris *quand*. Quintilian (sec. I d. Chr.) își bate joc de cei ce mai voiau să păstreze pe *qu*, d.e., în scrierea cuvântului *cotidie*, zice însă că asemenea „copilării netrebnice" dispăruseră pe vremea lui. Nu știm de ce a mai venit d. Heliade și urmașii lui să le împrospăteze pe vremea noastră. (*„Frigidiora alia ut quotidie – scriberetur, non cotidie, ut sit: quot diebus. Verum haec iam etiam inter ipsas ineptias evanuerunt."* Quintilian, *Instit. orat.*, I, 7.)

A treia literă cu care se află exprimat în scrierea romană sonul ce ne ocupă este *k*. Tradițiile asupra lui *k* sunt foarte lămurite și după dânsele nu mai încape îndoială că această literă trebuiește alungată din alfabetul nostru. *K* s-a introdus din vechime la romani și s-a păstrat câtva timp din cauză că era singura literă care exprima cu precizie sonul *k*; căci litera *c* la început se întrebuința și pentru sonul *g*. Așa cetim pe Columna rostrată *leciones* în loc de *legiones, macestratos* în loc de *magestratos* etc. Se vede că pronunțarea romanilor celor vechi nu făcea încă destulă deosebire între *c* și *g*. De-abia în secolul al treilea înainte de Christos s-a introdus litera *g*, formându-se prin o mică schimbare din *c*. După spusa lui Plutarch, Spurius Carvilius ar fi descoperitorul ei. Litera *g* o dată introdusă,

c slujește excluziv la exprimarea sonului *k*, iar litera *k* se pierde din scrierea latină cu totul, rămâind întrebuințată numai ca notă de abreviatură când o urmează un *a* (d.e., *K* pentru *Cadeso*, fiindcă abreviatura *C* însemna deja *Gaius; K* pentru *Calendae*). Cei mai buni autori o resping din scrierea latină: Quintilian zice de-a dreptul că nu trebuie să întrebuințăm pe *k* în nici un cuvânt („**k** *in nulli verbis utendum puto*". *Instit. orat.*, I, 7); Priscianus o numește cu totul de prisos („*et* ***k*** *quidem penitus supervacua est*". Prisc., pag. 543) etc. Respingând-o dar înșii romanii, nu avem noi nici o cauză pentru a o introduce.

Rezultatul cercetării de mai sus este: *Sonul* ***k*** *nu se va scrie nici cu litera* ***qu****, nici cu litera* ***k****, ci numai cu* ***c*** (și înainte de *e* și *i* cu *ch*, precum vom vedea la partea următoare).

Cu aceasta am terminat cercetările fonetice asupra acelor litere din alfabetul latin al căror son nu era destul de lămurit pentru a fi ele primite fără control în scrierea noastră. O mică observare mai este de făcut în privința lui *x*. Această literă este o consonantă dublă pentru a exprima *cs* sau *gs* (de regulă). Ea este dintre literele nouă ale alfabetului latin, deși mai veche decât *g*, fiindcă se află pe Columna rostrată, unde aceasta lipsește. După Grotefend, *x* este împrumutat din sistemul cifrelor etrusce; după opinia comună însă este o împreunare grafică dintr-un *C* întors și dintr-un S = ↄS,)(, X.[1] Ca o

[1] La cele zise mai sus se cuvine să adăogăm din Corssen că originea alfabetului latin nu este nici astăzi hotărâtă fără controversă. Despre o împrumutare a lui x din sistemul cifrelor etrusce, cum credea Grotefend, nu poate fi vorba. Corssen arată că alfabetul latin nu se naște din cel etrusc, ci din vechiul alfabet campan sau greco-apusean (rectificându-și astfel la pag. 102, vol. 2, după Kirchhoff, opinia susținută mai înainte, pag. 5, vol. I, despre originea dorică). În vechiul alfabet latin, cu 21 litere, se afla de la început x, fiindcă era și în alfabetul campan, din care numai ϑ, φ și χ se lăsase la o parte. Mai pe urmă se pierde, pentru a se reprimi iarăș, împreună cu *y*, pe timpul lui Cicero, când alfabetul latin număra 23 litere (Corssen, I, 28).

asemenea înlesnire grafică se poate întrebuința și la noi, unde întrebuințăm consonanta îndoită cs.

Recapitulând acum rezultatele cercetărilor din partea a doua și continuând lista alfabetică începută la pag. 17, constatăm că următoarele sonuri din limba noastră se vor scrie numai cu următoarele litere corespunzătoare:

Sonul român		*e*	cu litera latină			*e*
»	«	*i*	«	«	«	*i*
»	«	ж	«	«	«	*j*
»	«	ф	«	«	«	*f*
»	«	*t*	«	«	«	*t*
»	«	χ		«	«	*h* și *ch*
»	«	*k*	«	«	«	*c*, resp. *ch*.

iar literele *ae, oe, y, ph, th, qu* și *k* din alfabetul latin nu pot fi primite în scrierea română.

Această parte a disertației noastre o credem dovedită cu toată tăria, și, prin urmare, încercarea ce o fac câțiva autori români de a introduce literele *ph, y, qu* etc. în scrierea noastră nu ne mai pare o controversă, ci o greșală.

PARTEA A DOUA

DESPRE SCRIEREA LUI Ч, Ц, Ш, Щ, Ъ, Î

În partea întâi a disertației noastre am constatat, după starea științei de astăzi, cum ceteau romanii literele lor și care din ele trebuiesc să fie primite în limba noastră. Pe când însă din acest studiu a rezultat că unele din literele latine nu se pot primi în scrierea română, nemaiaflând în limba noastră vechiul son latin pe care-l însemnau, în paginele următoare vom vedea, din contră, că unele din sonurile române nu-și află litera corespunzătoare latină fiindcă în timpurile romane aceste sonuri sau nu au existat deloc, sau nu au existat în acea întindere ca la noi. Prin urmare, alfabetul latin aplicat la scrierea română are, pe de o parte, litere prea multe, cărora trebuia să le refuzăm primirea, pe de alta, nu are litere destule și suntem siliți să le înlocuim prin altele – o disproporție ce nu ne poate mira dacă ne aducem aminte că noi, după o dezvoltare limbistică de 17 secole, primim un alfabet petrificat din secolul al doilea.

Între literele ce lipsesc romanilor, notăm mai întâi o literă specială pentru sonul nostru.

Ч

Sonul Ч nu se află în limba latină din timpul în care o privim noi, adecă în primii secoli după nașterea lui Christos.

Litera *c* înainte de *e* și *i* nu se înmuia deloc, nici în ч cum cetim noi și italienii, nici în *s*, cum cetesc francezii, nici în ц, cum cetesc germanii, ci rămânea *k*.

Probele sunt următoarele:

1. Nici unul din vechii gramatiști latini, deși se ocupă cu amănuntul de pronunțarea literelor, nu arată vreo deosebire între pronunțarea lui *c* înainte de *e* și *i* și pronunțarea lui înaintea celorlalte vocale și a consonantelor. Dar și ceilalți autori păzesc o tăcere absolută asupra sonului Ч; Quint., în locul citat mai sus, unde vorbește despre deosebirea dintre pronunțarea latină și cea greacă (XII, 10), l-ar fi menționat desigur dacă ar fi existat.

2. *Toate* cuvintele grecești *fără excepție* în care se află *k* înainte de *e* și *i* se transcriu în latinește prin *c*, d.e.: insula *Ceos* (Κέως), *Cebren* (Κέβρήν), *Cecrops* (Κέκροψ), *cedrus* (κέδρος), *centrum* (κέντρον), *Cimon* (Κίμον) etc., etc.

La numele comune *cedrus, centrum* etc., s-ar putea zice că, deși la început, când s-au primit de la greci, s-au cetit *kedrus, kentrum*, totuș, mai pe urmă s-a muiat *c* în ч și s-a cetit ч*edrus,* ч*entrum*. Însă această obiecție cade de la sine când vedem alăturea numele proprii cari nu sunt supuse înmuierii ca cele comune. Dacă *c* înainte de *e* și *i* s-ar fi cetit ч, atunci romanii n-ar fi scris pe Κίμον cu *C*, ci sau *Kimon*, sau *Chimon*.

3. Constantă este asemenea scrierea greacă cu *k* a cuvintelor latine cu *c* și aceasta fără excepție. Cicero se află scris pretutindenea în scriptele vechi grecești, d.e.: în Appian Alexandrinul (sec. II, p. Chr.) Κικέρων, Scipio Σκιπίων (în Appian, în Polibie [sec. II. a Chr.] etc.), Decius Δέκιος etc.

Să fi fost *c* altfel pronunțat în aceste nume, *s-ar fi încercat cel puțin unul din greci să le scrie altfel cu* τσ sau cu ζ sau cu τζ etc. Unanimitatea tutulor scriitorilor greci de a exprima pe *c* latin înainte de *e* și *i* prin *k*, în paralelă cu unanimitatea tutulor scriitorilor latini de a exprima pe *k* grecesc și înainte

de *e* și *i* tot prin *c*, este o probă convingătoare că *c* se cetea *k* și înainte de *e* și *i*.

4. Gramatistul Terentius Scaurus, învățătorul împăratului L. Verus (sec. II d. Chr.), vroind în cartea sa *De orthographia* să susțină scrierea literei *k*, zice: „eu însă pretind că mai de prisos este litera *c* decât *k*, fiindcă, după cum se vede la greci, *k* are chiar valoarea sonului *c*". *(„Ego autem contenderim magis supervacuum esse* **c** *quam* **k**, *quoniam* **k**, *ut apud Graecos, satis vim etiam* **c** *literae exprimat.")*

5. Quintilian, într-un pasagiu citat, zice: „În scurt, întrebuințarea lui *h* se lăți în mod excesiv, și de atunci ne-a rămas încă în câteva inscripții cuvintele *coronae, praeconis* și **centuriones** scrise *choronae, praechonis* și **chenturiones**." *(„Erupit brevi tempore nimius usus, ut choronae, chenturiones praechones adhuc quibusdam inscriptionibus maneant."* Quintil., *Instit. orat.*, I, 5.*)* Dacă *centuriones* s-ar fi cetit ч*enturiones*, nu s-ar fi scris niciodată *chenturiones*.

6. Alte probe secundare despre aceasta, mai mult indicii decât probe, sunt: 1. duplicitatea scrierii latine în cuvintele *decimus* și *decumus*, *decimare* și *decumare* și a altor analoage, care este ușor de explicat dacă se cetea *dekimus* și *dekumus*, însă ar fi fost greu de admis dacă s-ar fi cetit *de* ч*imus* și *dekumus*; 2. aflarea lui *k* sau *g* în cuvintele comune germanilor cu latinii: *Cella* = Keller, *carcer* = Kerker, *cerasum* = Kirsche, *macer* = mager, *cista* = Kiste.

Prin urmare, sonul ч nu se pronunța la romani. Cum să-l scriem dar noi cu alfabetul latin?

Dacă cercetăm toate cuvintele românești (nu slavone etc.) în care se pronunță sonul ч, constatăm nu numai că el s-a născut din latinul *c*, ci că, *pretutindeni unde acest* **c** *se află înainte de* **e** și **i**, *s-a înmuiat în* ч. Când s-ar vedea numai că ч, acolo unde se află, provine din *c*, atunci ч ar fi o dependență *întâmplătoare* a lui *c*, o înmuiare *neregulată* a lui și ar trebui dar să se noteze poate *c* cu un semn expres, d.e. prin *ç*. Fiindcă

însă se constată mai mult, se constată că în toate cuvintele romane unde *c* s-a aflat înainte de *e* și *i* s-a schimbat în ч, de aceea semnul este de prisos, căci acum regula generală a vorbirii și scrierii noastre este că înainte de *e* și *i* nici nu încape *k*, ci numai ч.

O consonantă, chiar prin natura sa de a fi consonantă, adecă de a nu se putea pronunța singură, ci în unire cu vocala următoare, ne silește înainte de a o pronunța, să ne uităm la vocala următoare. Uitându-se românul ce vocală urmează după consonanta *c* și văzând că urmează *e* sau *i*, prin însăș natura limbei sale și fără altă regulă trebuie să cetească ч, fiindcă în cuvintele romane nu sufere *k* înainte de *e* și *i*; și, din contră, când vede altă vocală sau o consonantă, trebuie să cetească *k*. Ar fi dar o silă impusă spiritului nostru ca să scriem, cum vrea d. Pumnul, *celtuesc* și să cetim *keltuesc*, pe când pentru ч*ine* să scriem *cine*.

Obiecția ce ni se va face este că aflăm cu toate aceste sonul *k* și înainte de *e* și *i* și sonul ч înaintea celorlalte vocale și a consonantelor. Să cercetăm unde.

K înainte de *e* și *i* se află în limba română:

a) În cuvinte slavone, grecești, ungurești. Acestea fiind cu totul străine naturei limbei noastre și numai niște împrumuturi lexicale, iar nu gramaticale, nu ne pot influența în nașterea ei o regulă ortografică. Fiindcă însă se află și trebuiesc scrise, vom arăta excepția și străinătatea lor întărind sonul ч pentru a-l face iarăși *k*, întroducând dar între *c* și vocala *e* sau *i* singurul semn ce l-au fixat romanii pentru aceasta, adecă *h*. (Vezi mai sus cercetarea noastră asupra acestei litere. Însemnarea lui ч pentru a-l ceti *k* înainte de *e* și *i* nu se poate arăta prin *u* sau prin alte semne, și aceasta din simpla, dar incontestabila, cauză că noi nu avem să inventăm acum un alfabet, ci introducem alfabetul latin. Dacă în alfabetul latin, semnul întăririi, după cum arătarăm mai sus, a fost *h*, și românii trebuie să-și arete prin *h* întărirea sonurilor lor.)

Vom scrie: *cheltuesc, chilie* (când ar veni din lat. *cella*, s-ar fi făcut *ceale* sau *ceae*, dar nu *chilie*: în această formă este cuvânt străin), *chilav, chimir, chindisesc, chin, chip, chir, chitesc, chit* (luat din grecescul τὸ κῆτος și nu din lat.), *chivără, chivot, strachină, smochină, răchită* etc.

b) În cuvintele romane, unde mai nainte după *c* venea un *l* sau un *u*, așa încât a rămas *k* numai din această cauză conformă regulei *românești*. Cuvintele sunt puține: cheie *(clavis)*, chem *(clamo)*, chiar *(clarus)*, chilinesc *(clino)*, chimin *(cuminum)*. Afară de aceste cuvinte și derivatele lor se mai află *chi* în terminarea *chiu, chie*, provenind din *culus* și *cula*: unchiu *(avunculus)*, rărunchiu *(ranunculus)*, urechie *(auricula)*. Și aceste cuvinte sunt puține.

c) Singura excepție ar fi *chelar* și *chingă*, dacă aceste provin de-a dreptul din latinele *cellarius* și *cingula*, ceea ce nu este probabil, comparând toate celelalte cuvinte și considerând, pentru *chingă*, că aveam verbul *cingu* și am fi zis *cingă*, dacă am fi primit cuvântul de la romani.

Ч de-a dreptul înaintea vocalelor *a, o, u,* ъ, *î*, se află numai în cuvinte străine, mai ales slavone, și aceste, neputându-ne schimba regula noastră română din fundament, se vor scrie cu *ci*. Iacă mai toate aceste cuvinte: *cias, cioban, ciocan, ciocârlie, ciocârtesc, cioci, cioc, cioaie, cioloboc, ciomag, cioandră, ciont, cioplesc, cioară, ciorbă, cioarec, ciort, ciosvârtă, cioturos, ciovică, ciubăr, ciobotă, ciucăr, ciudă, ciugulesc, ciulină, ciumă, ciungăresc, ciupesc, ciupercă, ciur, ciută, corcioc.*

În cuvinte românești nu se află nicăieri ч de-a dreptul înaintea vocalelor *a, o, u,* ъ, *î*, ci numai când între aceste s-au aflat *e* sau *i*, care dar trebuie exprimate: ceară (lat. *cera*), ceapă (lat. *cepa*), rugăciune (lat. *rogatio*), și așa toate în *ciune*, urceor (lat. *urceolus*), fecior (lat. *fetiolus*). Vezi Diez, *Rom. Grammat.*, II, pag. 261, și Cihac, *Dict. etim.*, la cuvântul *făt*), și așa toate în *cior*.

Fiind dar constatat că în cuvintele românești c *sună totdeauna* k *înainte de* a, o, u, ъ, î *și totdeauna* ч *înainte de* e *și* i, *și că numai în unele cuvinte străine sună, din contră,* k *înainte de* e *și* i, *trebuie să lăsăm litera* c *singură să exprime pe* ч *înainte de* e *și* i *și numai atunci să o marcăm prin semnele alăturate* h, *resp.* i, *când, în contra geniului limbei noastre, înainte de* e *și* i *are să se pronunțe* k *și înainte de celelalte litere* ч.

Este dar o eroare în contra logicei a apuca lucrul de-a-ntoarsele, cum face d. Pumnul, a însemna pe *c* înainte de *e* și *i* când are să se citească ч și a-l lăsa fără semn, când are să se citească *k*. Aceasta va să zică a face din excepție regulă și din regulă excepție.

Ц

Ceea ce s-a zis despre *k* și ч, se înțelege din aceleași cauze și pentru г și ц. Amândouă sonurile se vor însemna prin litera *g*, știindu-se că înainte de *a, o, u,* ъ, *î* și înaintea consonantelor se pronunță r, iar înaintea lui *e* și *i* se pronunță ц. În cuvintele unde și înainte de *e* și *i* trebuie să se cetească un г, acesta se va exprima prin *gh*, și în cuvintele unde, din contră, înainte de celelale vocale și de consonante se află ц, acesta se va exprima prin *gi*. Vom scrie dar ghimber, ghimpe, ghips, ghiulea, ghem (lat. *glomus*), ghiață (lat. *glacies*), ghindă (lat. *glandes*), unghiu (lat. *angulus*), ghebos (lat. *gibbosus*) – singurul cuvânt român în care *g*, deși nemijlocit înainte de *i*, nu s-a schimbat în ц; este dar probabil, că în latinitatea vulgară nu se zicea *gibbosus*, ci *gubbosus*,[1] și atunci am avea aici un caz analog cu cel de la litera *c* înainte de *u* sau *l* (pag. 43); compară spre întărire scrierea *gybbosus* în latinitatea evului mediu și forma *gob* în limbele romane de astăzi (în ital. etc.). Vom scrie, din contră: *giamantan, giam, giamie, Giurgiu.*

[1] Vezi și Schuchardt, *l.c.*, I, 29.

ц

Sonul ц nu a existat la romani în întinderea în care îl avem noi. Singurul caz în care mai târziu îl întrebuințau romanii, era pentru *t* înaintea unui *i* urmat de altă vocală (gramaticul Pompeius, probabil din secolul V după Chr.: „*non debemus dicere ita, quemadmodum scribitur, Titius, sed Titsius*"), și aceasta pare a fi fost o rafinare a limbei, de care în timpul clasic se fereau cei culți. De aceea vedem că acest son nici nu are literă aparte, ci rămâne numai ca o nuanță de pronunțare a lui *t*.[1]

La noi însă **ц** a devenit un son foarte lățit și primit și înaintea vocalelor simple. Din nenorocire, în starea actuală a limbei nu se vede întrebuințat după o regulă demonstrabilă. Pe când sonul *k* în *toate* cuvintele românești, unde s-a aflat nemijlocit înainte de *e* și *i*, s-a schimbat în **ч**, și astfel și *k* și **ч** se scriu prin *c* fără alt semn, sonul **ц**, deși, acolo unde se află, vine din *t*, totuș nu este o modificare regulată a acestui *t*. Căci dacă *t* înainte de *e* și *i* în multe cuvinte românești s-a schimbat în **ц**, în tot atâtea alte cuvinte a rămas *t*. Să cercetăm acest punct mai de aproape.

1. În flecțiunile de declinare și conjugare vedem pe *t* totdeauna schimbat în *ț* înainte de *i* (afară de cazul când este preces de *s*[2]) și rămâind neschimbat când se află înainte de *e*.

[1] Asupra trecerei lui *c* în ч sau ц și a lui *t* înainte de *i* cu o vocală în ц, compară următoarele pasage: „Cu drept cuvânt, zice Raumer, tranziția guturalului *ci* în palatalul *ci* se întâmplă în timpul dinaintea migrațiunii popoarelor. Însă schimbarea palatalului *c* în *tsch* și *ts* nu începe decât în veacurile migrațiunii popoarelor" (Schuchardt, *l.c.*, I, 194). Contra: „Până în sec. VII d. Chr. asibilarea lui *c* nu s-a putut întâmpla decât pe ici, pe colo, în limba vulgară sau în dialecte provinciale, și romanii cei culți pronunțau încă în timpul longobarzilor Kaesar, Kikero!" (Corssen, *l.c.*, I, 36). „De la secol. II d. Chr. încoace, a început asibilarea generală a lui *ti*, însă pe timpul lui Ulfilas nu era încă pretutindinea primită" (Schuchardt, I, 162). Contra: „Această opinie a lui Schuchardt se razimă pe inscripții nesigure și nu se poate susținea. Asibilarea (lui *ti* în *tsi*) este

Exemple: *tot, toți, toate; pot, poți, poate* etc. Însă și aci câteva excepții la infinitivele în *i* și la timpurile lor derivate: zicem *a ascuți, a împărți, a păți, a minți*; dar zicem și *a găti, a chiti, a răsplăti, a aminti.*

2. În alte forme generale de derivație gramaticală ale limbei noastre[1] vedem că *t* înainte de *i* rămâne tot *t*: *antic, venetic, roșatic, fanatic, lunatic, tomnatic*[2]; *cărticică, lăptișor, părticică,*

obicei general în gura celor culți în sec. V d. Chr. Ce e drept, trebuie să fi început înaintea sec. V, dar fiindcă Ulfilas însemnează cuvântul latin *lectio* în scrierea gotică prin *laiktjo*, asibilarea nu poate să fi fost obișnuită în sec. IV în vorbirea celor culți" (Corssen, I, 65, 66).

[2] În pronunțarea română nu s-a putut suferi lângăolaltă două sunete șuierătoare, precum sunt *s* și *ț*. De aceea, înmuierea lui *t* înainte de *i* s-a aruncat înapoi asupra lui *s* făcându-l pe acesta *ș*, iar *t* a rămas neschimbat; d. ex.: acest, acești, onest, onești. Astfel se explică această modificare citată de d. Pumnul (*Gram. der rum. Sprache*, 1864, pag. 43, nota). După aceeaș lege eufonică *c* preces de *s* și urmat de *e* sau *i* nu se schimbă în ч, ci înmuierea lui se aruncă înapoi asupra lui *s*, care devine *ș*, iar *c*, neputând rămânea *k* înainte de *e* și *i*, s-a pronunțat cu celălalt son mai moale înrudit, adică cu *t*, d. ex.: cresc, crești, crește, lumesc, lumești. Această regulă de eufonie ne pare pretutindeni observată, unde *sce* sau *sci* se află într-o singură silabă. Pronunțarea modernă a cuvintelor *scenă, sceptru* nu dovedește nimic, fiind introdusă cu pierderea simțirii de analogie și nefiind intrată în popor. Primii introducători au zis *ștenă* și *șkiptru*. De aceea, și asemănarea între *sc* al nostru cu pronunțarea milaneză, precum se observă de Diez (*Gram.*, I, 346) și, după dânsul, de Schuchardt (*Vocalismus*, I, 165), trebuie luată, *cum grano salis*. Exemplele populare citate de acești învățați, cărora dealtminteri știința limbistică română se cade să le fie pentru totdeauna recunoscătoare, nu se prea potrivesc, fiindcă în ele *sc* nu se află în aceeaș silabă, *căs-cioară, des-cinge*. Dacă, d. ex., pentru cetirea franceză se dă regula că *i* înainte de *n* se cetește ca *e* cu *n* nasal = *ĩn*, atunci *fine* nu este excepție, fiindcă aici *i* și *n* sunt în două silabe: *fi-ne*. Din contră în dialectul milanez *s'cepp, s'cetta, s'ciav* etc. (Cherubini, *Vocabolario milanese-italiano*, Mil., 1843).

[1] Comp. Diez, *Rom. Gram.*, II, pagina 249 sqq. (edit. I).

[2] Mulți din cei ce nu admit însemnarea lui *t* pentru a-l face *ț*, pretinzând a vedea o regulă generală pentru înmuierea lui (înainte de *i*), scriu *lunatec, tomnatec*, pentru a-și scăpa teoria. Dar aceste sunt siluiri

rotiță, artist, flautist, măritiș, multișor etc. În altele însă de acelaș fel se schimbă iarăși în *ț*: *cărțișoară, înavuțire, mulțime* etc. Zicem, cu toate aceste, *latină*, însă *căpățină*.

3. Înainte de două vocale aceeaș confuzie. Avem *hârtie, cutie, argintie, gratie* etc., însă zicem *avuție, frăție, beție* etc. Și o repetăm: toate exemplele aceste sunt cuvinte românești, nu primite de la străini.

4. Făcând abstracție de formele gramaticale și luând numai cuvintele izolate din lexicon, aflăm, asemenea fără nici o regulă, când *t*, când *ț*: *clatină, latină, ție, ține, tine, tigru, titulă, țipă, tină, tigae, țigan, tindă, timp*[1] etc.

5. Înainte de *e* și *ă* aflăm: *țes, țest, țeară, țăran, țărână, țărmure*, și iarăși: *termin, teasc, tem, tei* etc.

6. Caracteristice sunt cazurile unde se pronunță când *t*, când *ț* în acelaș cuvânt, d.e.: *eu ascut* și *eu ascuț, eu trimet* și *eu trimeț* etc.[2]

Din cele arătate mai sus suntem siliți să conchidem: pe când sonul *k*, în toate cuvintele românești unde s-a aflat nemijlocit înainte de *e* și *i*, s-a schimbat în ч și, prin urmare, se poate scrie în amândouă cazurile cu *c*, având o regulă generală a cetirii; sonul *t*, după starea de astăzi a limbei noastre, nu păzește nici o regulă demonstrabilă în tranziția lui spre ц și, prin urmare, se naște întrebarea dacă se pot scrie amândouă sonurile *t* și ц numai cu litera *t*, sau dacă trebuiesc deosebite în scris? și, în cazul din urmă, prin ce fel de însemnare grafică să se constate deosebirea?

În răspunsul însă la aceste întrebări este cuprinsă controversa principală a scrierii române. Pentru a ne lămuri pe deplin

de limbă, care nu pot fi îngăduite. Românul zice adesea *tomnatic*, rar *tomnatec*, și nu i se poate schimba limba în grația teoriilor ortografice, ci, dimpotrivă, ortografia trebuie făcută după limbă.

[1] Așa zice românul, și nu *tâmp*, cum vor cei arătați în nota precedentă. *Tâmp* vrea să zică *prost* pe românește.

[2] Pumnul, *Rum. Gram.*, pag. 164.

asupra ei și a ajunge la un rezultat sigur în mijlocul șovăirii opiniilor contrare, suntem siliți să facem o cercetare sistematică și completă asupra acestei materii. O asemenea cercetare, dacă va izbuti, ne va conduce la aflarea regulei fundamentale pentru scrierea tutulor sonurilor nouă în limba română. Înainte de a o începe, trebuie dar să vedem care sunt aceste sonuri și până unde are să se întindă dezlegarea controversei. Căci, precum am zis, odată sfera cercetării hotărâtă, unul și acelaș principiu de scriere, dacă vom fi în stare să-l dobândim, va cuprinde în sine regula pentru fiecare din sonurile cele nouă. Aceste sonuri, afară de cele arătate mai sus, sunt ш, ъ și *î*.

Ш

Notăm câteva cuvinte din care se vede neregularitatea tranziției lui s în ш.

Gras, grași, însă *grăsime; gros, groși*, însă *grosime; a ursi, ursită*, însă *arșită; a păși, a ieși, simt, singur, sălbatic, șed, sine, șine, șipot, șir* etc.

Ъ și Î

Sonurile ъ și *î* nu se văd a fi existat la romani în latinitatea clasică. Ce e drept, variabila vocalizare latină tocmai în cuvinte, unde și noi întrebuințăm sau am fi întrebuințat ъ sau *î*, e foarte surprinzătoare *(facio, feci; legendus, legundus; dicendus, dicundus; maximus, maxumus; cani* = κυνί[1] etc.). Cu toate acestea, științificește vorbind, nu suntem autorizați să zicem mai mult decât că vocalizarea clasică, acolo unde a fost nehotărâtă, a lăsat cu atât mai mult tărâmul liber pentru

[1] Cipariu, *Elem. de limba rom.*, p. 24 și 25. *Tractatul de ortografie* din *Lexiconul de la Buda*, § 19.

introducerea altor sonuri în limbele romane moderne. Mai probabil pare a fi că ъ și *î* au existat în limba latină vulgară.

Din nenorocire nici ъ nici *î* nu sunt primite în limba noastră după vreun principiu demonstrabil, ci după o eufonie puțin fixată.

În privința lui ъ singura regulă generală ce au putut-o da gramatiștii noștri este negativă: ъ nu se află la începutul cuvintelor[1] (cu excepția dialectică: *ъla, ъsta*). Iar toate celelalte așa-numite regule ale gramatiștilor noștri sunt numai niște generalizări a câtorva pronunțări de un fel, paralel cu care merge generalizarea a câtorva pronunțări de alt fel. Sau mai bine zicând: regula și excepția au cumpănă egală și, prin urmare, excepția are tot atâta drept să fie marcată ca și regula.

Să cercetăm aceasta mai de aproape pentru ъ.

1. Ъ vine din *a* când acesta și-a pierdut sonul: *laud, lъudam; fac, fъceam: carte, cъrticică* etc.

Cu toate aceste, *a* rămâne de multe ori *a*, deși nu mai are ton. De ex., *batjocură, balamuc, calic, datori, familie, fasole*[2], *macriș, materie, raritate* și în sumă de cuvinte străine sau mai nouă, în care nu s-a făcut tranziția în ъ, deși sunt intrate în popor: *basma, para, pardoseală, canar, hangiu, falangă, pahar, papuc* (alte cuvinte nouă, în care asemenea a rămas *a*, mai sunt: *cazarmă, cadavru, cafenea* sau *cafană, canapea, canava, canonic, capot, castană, catedră, catolic, catichism, magistrat, pardoseală, paroh, patron, patriot, patriarh, salată* etc.). Rămâne apoi *a*, deși nu mai are ton, la începutul cuvintelor: *așa, aveam, avut, arat, aramă, argint, acum* etc. Dar și aci este o excepție, când adică după *a* vine *n*. Atunci nu rămâne *a*, dar nu se schimbă nici în ъ, ci se face *î, înger, întâi* etc. Însă și acesta nu pretutindeni. În *an, anțert, anin, Andrei (anaforă, antereu)*, rămâne *a*.

[1] Pumnul, *Rum. Gram.*, § 13; Cipariu, *l. c.*, pagina 8.

[2] Unii autori bucovineni, ca să-și scape regula, ne siluiesc limba și zic fășole, cădavru etc. *Vivat orthographia, pereat lingua!*

2. Ъ se află venind din *a* și acolo unde acesta nu și-a pierdut tonul: *carte, cъrți; mare, mъri; carne, cъrnuri; cale, cъi;* însă: *cal, cai; mъtase, mătъsuri, sъbii, pъsъri* etc. Din contră, *vacă, vaci; fragă, fragi; împart, împarți; adъp, adapi.* Însă iarăși *lъudъm*, spre deosebire *de lъudam, lъudъ, spre deosebire de lъuda, împъtur, înfъșur, mъr* (sau aici din *e*? Diez, *Gram.*, I, 336). Însă *mъtura* și *matura*.

3. Ъ vine din *e*, când acesta nu are tonul: *tânăr, răcit, răsplată, văratic* etc.

Cu toate acestea *e* rămâne de foarte multe ori *e*, deși nu mai are tonul: *înverzit, venin, temut, șezut, dreptate* etc.

4. Ъ se află venind din *e* și acolo unde are ton: *văd, învăț, rău, văr* etc., etc.

5. Ъ vine și din celelalte trei vocale, dar mai rar.

6. Mussafia[1] arată influența consonantelor și a lui *i* asupra formării lui ъ. Dar și cercetările lui întăresc cele spuse de noi asupra lipsei unei simple regule generale.

În privința lui *î* avem următoarea lege a aflării lui:

1. În cuvintele românești *î* vine de regulă din influența nazalului *n* (și *m* combinat cu altă consonantă), ceea ce nu vrea să zică că orunde este *n* (și *m* combinat) vocala precedentă se schimba în *î*, ci numai că acolo unde vocala s-a schimbat în *î*, cauza a putut fi *n* (și *m* combinat). Exemple: *în, împărat, român, înger, mînă, cînt, vînd, făcînd, zicînd, lăudînd, sîn, sînt, grîu (= granu), rămîi (= reman), frîu (= fren), cînt (= cant), brîu (= brin)* etc. De aceea, alfabetul nostru cel vechi avea un singur semn pentru silaba *în* și *îm*.

2. Eufonia română sufere greu un *i* ascuțit după *r* și-l umbrește cu predilecție în *î: rîs, rîpă, rîu, a omorî, urî* etc.

3. *Î* mai provine dintr-un *a* dinaintea lui *r* combinat, d.e.: *hîrtie, tîrziu, cîrnat.*

[1] A. Mussafia, *Zur rumänischen Vocalisation*, Viena, 1868.

4. *Î* se află, în fine, în multe cuvinte slavone și apoi în cuvinte onomato-poetice (care imitează sunetele naturei), d.e.: *fîlfîie, mîrîie* etc.

După cele expuse, constatăm că toată controversa scrierii române se află acum mărginită la exprimarea a patru sonuri: **ц, ш, ъ** și *î*, pentru care nu am aflat, în simpla cercetare paleografică a alfabetului latin, modul de a le scrie. Ele ne conduc la un studiu mai întins al scrierii îndeobște, căruia îi destinăm partea următoare. Mai înainte însă de a-l începe, este locul să vorbim încă în această parte despre accente și, cu prilejul lor, despre scrierea diftongilor *ea* și *oa*.

Accentele, așa cum se văd obișnuite în scrierea grecească – acut, grav, circumflex, *spiritus asper* și *lenis* – se zice că sunt descoperirea lui Aristophanes Byzantius (sec. III d. Chr.). În manuscriptele vechi grecești nu se află deloc până în sec. VII după Christos. Așadar, descoperirea lui Aristofan nu a putut servi până atunci decât numai gramaticilor. („*Verum haec omnia – sc. spiritus asper et lenis, accentus accutus, gravis et circumflexus – ante septimum saeculum a librariis neglecta prorsus videntur: nam codices vetustissimi quinti sextive saeculi iis prorsus carent.*" Montfaucon, *Palaeogr. graec.*, pag. 33.)

În înțelesul lui Aristofan, adică pentru însemnarea silabei intonate, nu s-au întrebuințat accentele *niciodată* în scrierea latină.[1] Numai pentru însemnarea vocalelor lungi, fără privire la tonul lor, se găsește, începând de pe timpul lui Cesar, semnul numit *apex*, care în inscripțiile din timpul împăraților are forma ′, rareori ’, iar mai târziu în scrierea cărților -, cum se întrebuințează și astăzi. Acest *apex* se află pus, deși nu regulat, nici pretutindeni, deasupra vocalelor *a, ae, e, ei, o* și *u*, când

[1] Vezi Corssen, *l. c.*, I, 21–26.

sunt lungi, iar *i* lung se însemnează prin mărirea literei, *I*, de unde apoi *J* în limbele romane moderne.

Neexistând dar nici o cauză paleografică pentru scrierea accentelor, rămâne numai trebuința logică drept singura cauză pentru primirea lor. Trebuința logică însă în limba română cât pentru accentuare se mărginește la conjugații. Acolo deosebirea tonului aduce deosebirea înțelesului, tonul trebuie dar exprimat prin accent. Vom scrie dar *a lovì, a primì, făcù, avù* etc.

Accentul ′, întrebuințat până acum peste *e* și *o* pentru a exprima diftongii *ea* și *oa*, este o invenție nesănătoasă, atât în contra regulei scrierii românești formulată mai sus (acele sonuri române, pentru care se știe litera latină corespunzătoare, se scriu cu această literă, făcând abstracție de la considerări etimologice), cât și în contra naturei semnelor, nefiind chemat accentul în nici un alfabet din lume să exprime pe *a*.

Dar accentul ′ este chemat să exprime vocala intonată, vor zice apărătorii acestei scrieri, și fiindcă diftongii *ea* și *oa* vin totdeauna din *e* și *o* intonat, trebuiesc scrișì *é* și *ó*, pentru a fi cetiți ca diftongi și nu *e-a* și *o-a*. La aceasta răspundem: Or de unde ar veni *ea* și *oa*, din momentul în care vocalele *e* și *o* au primit o schimbare fonetică, pentru a cărei scriere se află o literă în alfabetul latin, nu pot fi lipsite de această scriere, pentru a li se descoperi una nouă. Dacă dar *e* și *o* din cauza intonării și-au însoțit un son, pentru care există litera latină corespunzătoare, adică *a*, nu pot fi scrise altfel decât prin *ea* și *oa*. Iar obiecția că atunci nu se vede dacă trebuiesc citite ca diftongi *e͡a* și *o͡a* și nu *e-a* și *o-a* nu ne pare întemeiată, căci scrierea nu este silită să arăte absolut toate nuanțele vorbirii, și așa nu este nici chemată să arăte diftongarea.

Dar sunt și altele de zis în contra acestei scrieri. Și, mai întâi, nu este exact că orce *e* și *o* intonat se preface în *ea* și *oa*. Regula exactă ne-o dă Pumnul și după dânsul d. Mussafia:[1]

[1] *Zur rumänischen Vocalisation*. Vezi acolo explicarea excepțiilor în *noră, soră, vorbă*.

e intonat, dacă în silaba următoare se află *a*, ъ și, mai rar, *e*, se preface în *ea*; în celelate cazuri rămâne *e*, deși este intonat, d.e.: vorbesc, vorbești, vorb*ea*scă, obștescul, obșt*ea*sca, șepte, șe*a*rpe, alăturea cu șepte, șerpe. *O* intonat, dacă este urmat de *a*, ъ și *e*, se preface în *oa*, dar înainte de *i* și *u* rămâne *o*, d.e.: port, porți, p*oa*rtă, m*oa*rte, m*oa*rtă, mortul, morții.

Așadar, semnul accentului de intonare pus deasupra lui *e* și *o* ar putea să aibă numai atunci înțelesul diftongului *ea* și *oa*, când în adevăr orce *e* și *o* intonat s-ar și preface în *ea* și *oa*. Dar fiindcă, precum am văzut, nu este așa, ci din contră *e* și *o*, deși intonate, în jumătatea cazurilor nu se prefac în *ea* și *oa*, însemnarea lor cu accentul intonării pentru a le arăta diftongarea este lipsită de logică.

Însă argumentul cel mai puternic în contra numitului accent ne pare a fi următorul: acel *a*, ce și-l însoțesc uneori vocalele *e* și *o* când sunt intonate, nu este o simplă ușurare a limbei, oarecum un obicei fonetic, care ar putea tot așa de bine să dispară din pronunțare și căruia dar îi este de ajuns să fie numai arătat în treacăt prin semnul intonării[1]; acel *a*, din contră, a ajuns în limba noastră tot așa de important ca și sonul radical din care vine, fiindcă uneori îl consumă chiar pe acesta și rămâne singur.

[1] Mai ales unii bucovineni comit această greșală în privința lui *o* intonat, și tot studenții din Bucovina trebuie să fi indus în eroare și pe distinsul profesor Mussafia de l-au făcut să zică în citata sa disertație că *o* intonat sună ca *o͡a*, însă cu accentul pe *o*. Putem asigura pe d. Mussafia că în diftongul *oa* accentul este pe *a* tocmai ca în diftongul *eá*, și că în românește curat se zice *oámeni*, precum se zice *aceásta*. Orce alte considerări, de ex. din fiziologia vocalizării, trebuie să se plece înaintea faptului necontestabil: că așa se pronunță românește curat. Un filolog bucovinean, care ar pronunța *omeni* în loc de *oámeni*, ar trece în societatea cultă din București de un provincial cam necioplit în privința limbei, și este de mult cunoscut, de ex. din comediile lui Alecsandri, cum românul își bate joc de grecii care nu sunt în stare să zică *roátă*, ci zic *rota*.

D.e., din *veară, peană, peară, veargă, vearză, measă, afoară* etc., românul a făcut *vară, pană, pară, vargă, varză, masă, afară* etc.; și adese, acolo unde a păstrat diftongul *ea*, l-a prefăcut în *ia*, d.e. *piatră, iapă* etc. (Legea fonetică, după d. Mussafia, este că *ea* și *oa* tind a se preface în *a* mai ales după labiale și *r*, uneori și după sibilante.) Această pierdere a lui *e* din diftongul *ea* și prefacerea lui în simplul *a* este așa de înrădăcinată în limbă, încât unele cuvinte cu un *e* primitiv sunt apoi variate în declinare ca și când ar fi avut un *a* primitiv. Pe când, d.e., în pluralul din *pană, pară, vargă,* se reînfățișează *e* și se zice *pene, pere, vergi,* în alte cuvinte analoage nu se mai înfățișează nici atunci, ci *a* se schimbă în ъ ca un *a* primitiv, *țară, țări, pradă, prăzi* etc.

Este dar cu neputință să se ascundă sub accent sonul *a* provenit din intonarea lui *e* și *o*, și acești diftongi nu se pot scrie logic decât prin *ea* și *oa*.

Se înțelege că cercetarea noastră de mai sus s-a raportat numai la cazurile când *ea* și *oa* proveneau în adevăr din lungirea lui *e* și *o* prin accent. Căci în celelalte cazuri, unde *a* este din capul locului o vocală de sine stătătoare, cu un înțeles propriu gramatical, chiar cei ce dealtminteri scriu *é* cu accent trebuie să însemneze pe *a* deosebit. D.e.: *face, făceà; duce, duceà*. Aici *a* este vocala flecționară a imperfectului și a scrie *făcé, ducé*, este o greșală de ortografie.

PARTEA A TREIA

DESPRE PRINCIPIUL SCRIERII ȘI O CRITICĂ A SISTEMULUI FONETIC

Partea a doua a cercetării noastre despre scrierea limbei române s-a terminat cu următoarele întrebări: sonurile ц, ш, ъ și *î*, provenind de regulă din *t, s, a* și *e*, trebuiesc ele însemnate cu aceste litere, fără nici o deosebire? sau trebuiesc însemnate deosebit? și atunci prin ce fel de semne?

La aceste întrebări, cari cuprind în sine toată greutatea proprie a grafiei și ortografiei române, întâlnim în literatura noastră un răspuns foarte ușor, dat de așa-numitul sistem fonetic al școalei bucovinene.

Sistemul fonetic are de principiu: fiecare cuvânt se scrie cum se pronunță[1] și, prin urmare, pentru fiecare son deosebit trebuie o literă deosebită. Sau cum s-a zis din vechime: *„Ego sic scribendum quidque iudico quomodo sonat. Hic enim usus et literarum, ut custodiant voces"* (Quintilian, *Inst. orat.*, I, 7, 30). Răposatul A. Pumnul, cel mai conștiincios între reprezentanții acestui sistem, îl numește „foarte simplu, natural și ușor", însă, cu toate aceste predicate măgulitoare, sistemul fonetic este mult mai greu decât ar părea, cel puțin este pretutindeni de înțeles

[1] Pumnul, *Gram. d. rum. Spr.*, § 9.

cum grano salis și, mai întâi de toate: *el nu este un principiu general și absolut al scrierii române, ci trebuie restrâns în mod esențial.*

Pentru a înțelege această restrângere[1], nu avem decât să facem o aplicare practică a fonetismului. Să scriem dar cu ajutorul său cea dintâi propoziție ce ne trece prin minte, d.e.: фіерѫлъ este рошѫ.

Spre a ști cum să scriem aceste cuvinte, ar trebui numai să ne întrebăm cum se pronunță. Însă tocmai aici este greutatea. Cuvântul фіерѫлъ și mai toate cuvintele se pronunță în zeci de feluri. Unii zic *fier*, alții zic *hier*, alții *her*, alții *șer*, alții într-un mod șuierător, graficește neexprimabil, *şjer* etc. Tot așa la cuvântul рошѫ. Unii pronunță *roșu*, macedonenii însă *rosu*, bănățenii *roshiu*; cu care din deosebitele sale pronunțări are să se scrie un cuvânt? A. Pumnul răspunde „cuvântul se scrie cum se pronunță *după uzul general al limbei*". Dar aceasta nu înlătură greutatea. Căci îndată se naște iarăși întrebarea: care este uzul general al limbei? Și la aceasta trebuie să răspundem: nici unul. O provincie întreagă zice *hier*, o altă provincie întreagă zice *șer* etc. Aproape nici un cuvânt, afară de monosilabe, nu se pronunță în același fel de toți românii, prin urmare, pentru mai nici un cuvânt nu există un uz general al limbei ca normativ al scrierii tutulor sonurilor. Și ceea ce este drept pentru români este drept pentru toate popoarele europene literate.

[1] Restrângere pe care fonetiștii, cel puțin școala din Bucovina, sunt cei dintâi a o primi. Este o datorie de dreptate să le constatăm aceasta îndată la începutul cercetării. Ceea ce zicem dar noi aici despre restrângerea fonetismului nu este o polemică în contra fonetiștilor (polemica vine mai târziu), ci numai o explicare și deducție a faptului pentru cei ce nu sunt încă deprinși cu această materie; și mărturisim că nu am înțeles pentru ce etimologiștii din Transilvania au combătut pe fonetiști tocmai în privința întinderii, zicându-le că sistemul fonetic, întrebuințat absolut, ar dezbina limba în dialecte etc. Nu se cade să combați pe un adversar în lucruri pe care el nici nu le susține.

Nici un popor nu scrie cum pronunță și nu pronunță cum scrie, nici măcar în majoritate, necum în uzul general.

Care ar fi acum prima urmare a sistemului fonetic, dacă l-am aplica în mod absolut, fără restricțiune (precum însă nu-l aplică nici fonetiștii)? Urmarea ar fi că ne-am sparge limba în atâtea bucăți câte pronunțări provinciale se află în România, și pe această cale am ajunge peste sute de ani la o dezbinare completă a poporului, așa încât moldoveanul n-ar mai înțelege pe muntean, munteanul n-ar mai înțelege pe bănățean etc., nici în vorbă, nici în scris. Aceasta însă este o urmare *ad absurdum*, fiindcă scrierea, din contră, are între altele și menirea de a întări unitatea națională sau etnografică a unui popor, dar nu de a o frânge și a o nimici.

Dar, cum am zis, observarea unității limbei nu atinge chiar esența sistemului fonetic: căci fonetismul este mai întâi de toate o întrebare alfabetică, iar nu o întrebare ortografică. Totul este ca să se fixeze numai semnele grafice pentru sonurile elementare ale limbei, spre a se putea scrie ceea ce se vorbește. Dar dacă se vorbește bine sau rău și cum trebuie să se vorbească într-un mod unitar, aceasta nu privește alfabetul, ci trebuie mai întâi să se hotărască în limba unui popor fie prin gramatiști, fie prin alți literați ai săi, și când un țăran de lângă București ar scrie *hier* în loc de *fier*, atunci ar comite o greșală nu în contra alfabetului, ci în contra vorbirii corecte.

Să atingem dar o altă greutate, care lovește în chiar esența fonetismului: *greutatea generală de a exprima sonurile prin litere.* Nici un alfabet din lume nu exprimă și nu este în stare să exprime toate sonurile unei limbi. Limba franceză, care posede atâtea litere, accente, diftongi etc., nu exprimă nici pe departe toate sonurile sale. *A* în *madame* (pron. mâ͡edâ͡em) este altul decât acelaș *a* în *matin* (pron. mătin), altul în *mari* și altul în *marais*. *E* este altul în *ballet* și altul în *coquette*. Dar să luăm limba italiană, cea cu faimosul alfabet fonetic. Nici un italian nu-ți citește *pesca* (persică) ca *pesca* (pescărie), *torre* (a lua) ca *torre* (turn), deși le scrie în mod identic. Aceleași litere, dar sonuri așa de deosebite, încât prin deosebirea lor se simte deosebirea înțelesului. Să venim acum la limba latină, de la care luăm alfabetul. Câte sonuri exprimau romanii prin o singură literă! Din pasagiul citat al lui Quintilian (XII, 10) s-a putut constata că noi astăzi din litere nu putem avea nici o idee despre deosebitele nuanțe ale pronunțării latine. Un alt pasagiu caracteristic este în cartea I, cap. 4, unde zice Quintilian: „Se mai află un son mijlociu între *u* și *i* (pentru care însă nu este literă), căci altfel pronunțăm noi *optimum* și altfel *opimum*, și în cuvântul *here* nu se aude nici *e*, nici *i* deplin" etc.

Nu mai este de trebuință să mai aducem exemple și din alte limbi, d.e. din cea engleză, care ne-ar prezenta curioase ilustrații de caricatură la teoria că orce son trebuie să aibă o literă și orce literă un son deosebit. Ne mărginim a constata faptul evident: că litera nu exprimă cu identitate sonul, ci numai *à peu près*.

Cauza acestei nepotriviri este cunoscuta imposibilitate fiziologică de a substitui reprezentărilor unui sens reprezentările altui sens. Niciodată văzul nu poate suplini auzul, sferele acestor două feluri de senzațiuni nu sunt congruente.

Dar nici în limitele în care s-ar putea ușor exprima prin semne văzute sonurile unei limbi nu se primește și nu este bine să se primească această exprimare în gradul complet al posibilității. Căci nuanțele tutulor sonurilor unei limbi sunt așa de numeroase, încât folosul ce s-ar naște din completa lor scriere ar dispărea în comparare cu greutatea de a ceti aceste semne. De aceea la nici o limbă nu s-a adoptat până acum această consecință a fonetismului absolut, ci a existat totdeauna o restrângere înțeleaptă a numărului literelor unui alfabet, restrângere provenită din dreaptă cumpănire între scrierea tutulor sonurilor importante și între înlesnirea de a le ceti apoi. Valoarea unui alfabet nu consistă dar, precum s-ar părea după fonetismul absolut, în numărul mai mare al literelor, ci în stricta

lor subsumare sub unitatea gândirii și ușurința percepțiunii, și, d.e., alfabetul vechi albanez cu 52 de litere[1] este barbar pe lângă cel latin cu 22.

Rezulatul acestor expuneri este că fonetismul nu se poate aplica ca principiu general sau ca regulativ absolut al scrierii unei limbi, ci ne silește îndată să-l restrângem, atât pentru a nu ne dezbina literatura în dialecte, cât și din cauza firești imposibilități de a exprima toate impresiile auzului prin forme vizibile, cât și, în fine, din cauza greutății de înțelegere a unui număr prea mare de asemenea forme. De aceea, nimeni în Europa și în special nimeni la români, nici Pumnul, nici alții, nu sunt fonetici cu toate consecințele sistemului, ci numai fonetici *à peu près*, și chiar cu un *à peu près* destul de depărtat de la punctul de plecare, căci o sumă de sonuri românești nu se exprimă deloc (d.e., *ghin*, care nu este nici *vin*, nici *ghin*, ci *γin*; *fratghie*, nici *frate*, nici *frache*; *șhine*, nici *cine*, nici *șine*; *rea*, care nu se pronunță *re-a*, oricât de iute am împreuna vocalele; asemenea, *roată* nu se pronunță numai prin diftongarea lui *o* și *a*, căci atunci nu ar întâmpina străinii, mai ales grecii, atâta greutate; *dzîc*, dialect moldov., care este departe de *zic* etc.).

Nu este dar iertat unui om de știință să zică fără restricțiune: noi scriem cum vorbim sau: dacă auzim un son, să-l și scriem, fiindcă multe se aud ce nu se scriu, și multe se aud ce nu se pot scrie. Prin urmare, rămâne constatat că fonetismul nu este un normativ absolut al scrierii și cu atât mai puțin principiul cel mai „simplu, natural și ușor"; și dacă ne încredințăm lui exclusiv, în speranța unei direcții sigure pe calea noastră grafică, la prima îndoială busola se dovedește a fi un fier brut fără spirit magnetic, și cu toții suntem siliți să căutăm acum ideea superioară care, hotărând marginile fonetismului, să ne arate câte litere trebuie să aibă un alfabet, fiindcă nu le poate avea toate, și ce formă exterioară trebuie ele să aibă, ca să se primească de inteligență cu iuțeala corespunzătoare scopului.

[1] V. Hahn, *Alban. Studien*, I, pag. 280.

I

Câte litere trebuie să aibă alfabetul român? Înainte de a dezlega această întrebare, este bine să nu exagerăm greutatea cercetării impuse. Noi, din norocire, nu ne prezentăm pentru prima oară înaintea acestei probleme, nu suntem întorși înapoi spre munca seculară prin care omenirea în vechime a descoperit fixarea alfabetică a sonului și a ideei. Alfabetul îl avem: este alfabetul latin, necesar pentru noi din cauza arătată în partea întâi a disertației de față. Tema noastră este dar numai să *aplicăm* alfabetul vechi latin la limba nouă română. Prin aceasta, cea mai mare parte a greutății este ridicată, fiindcă am câștigat regula (pe care o vom apăra în partea următoare în contra etimologiștilor): pentru sonurile române, cărora le corespunde o literă latină, întrebuințăm această literă.

Greutatea scrierii noastre, astfel mărginită, se află numai în privința neajunsului literelor latine. Numai aci se nasc întrebările a căror dezlegare ni se impune: care sonuri trebuiesc însemnate prin litere și prin ce fel de litere?

După ce am văzut că fonetismul, ca regulă mecanică, nu ne dă nici o lămurire, vom trebui să studiem materia într-un mod mai întins, să o urmărim de la izvorul ei și să o constatăm atât prin un șir de raționări teoretice, cât și prin proba istoriei, care a fost și este scopul alfabetului, din ce cauză omenirea europeană a părăsit scrierea pitorească și hieroglifică și a primit pretutindeni literele și, prin urmare, care este misiunea specială a literelor.

Orce scriere este o întrebuințare de semne văzute, cu scop de a deștepta prin ele certe gândiri. La început ea își îndeplinește acest scop înfățișând chiar icoanele obiectelor, a căror gândire vrea să o producă în cetitor. Probă hieroglifele. Când egipteanul cel vechi voia să zică *arbore*, desemna sau sculpta de-a dreptul un arbore, când voia să zică *piramidă*, înfățișa o piramidă etc. Acest fel de scriere se numește iconică, iar

hieroglifele, care imitează de-a dreptul obiectele, se numesc chiriologice. Cel dintâi neajuns ce se simți în scrierea iconică fu neputința de a exprima obiectele nesensibile, ideale, d.e. tăria, curajul etc.

Pentru aceste se făcu un pas mai departe în cultura grafică: se întrebuințară icoane de obiecte materiale în înțeles simbolic pentru a exprima obiecte ideale. Așa, leul ca hieroglifă simbolică însemna la egipteni curajul, albina însemna ascultarea supușilor etc.

Trecerea de la însemnarea simplă iconică („chiriologică") spre cea simbolică este naturală logicei omenești și nu se află numai la egipteni, ci, d.e., și la vechii locuitori din Mexico, cari poate nu au stat în legătură intimă cu Egiptul. Al. Humboldt în *Vues des Cordillières et Monuments des peuples indigènes de l'Amérique* ne arată că, în scrierea iconică a mexicanilor, *direcția* mișcării se exprima prin urme de picior, *rangul* regilor și al preoților prin îmbrăcăminte și colori, *nobilimea* persoanelor prin lungimea nasului etc.

Un exemplu nou foarte interesant și totdeodată autentic pentru scrierea pitorească-simbolică este petiția ce au adresat-o câțiva capi ai seminției indienilor sălbatici cipive prezidentului Statelor Unite din America în anul 1849. Petiția, scrisă pe coajă de mesteacăn, avea de scop să arate voința acestor indieni de a se civiliza și de a se așeza lângă lacurile mici pe teritoriul Statelor Unite. Această idee a lor este înfățișată în următorul mod: pe coaje sunt mai întâi desemnate 7 figuri de animale deosebite; fiecare corespunde numelui unei ginți de indieni și îi ține loc de pajură („totem"). Din ochiul animalului celui mai înaintat sunt trase 6 linii spre ochii celorlalte animale, pentru a simboliza egalitatea intențiilor. În fiecare din animale, colorate după natură, se mai află desemnată câte o inimă roșie, și toate inimele sunt iarăș împreunate cu câte o linie pentru a arăta unitatea simțimintelor. Din ochiul celui dintâi animal mai purced două linii, una înainte pentru a arăta direcția

călătoriei, alta îndărăt, peste capetele animalelor, spre patru lacuri mici (desemnate sub animalul cel din urmă și colorate în albastru) pentru a arăta regiunea unde voiau indienii să-și fixeze locuința lor. Pe o altă scoarță de mesteacăn a aceleiaș petiții sunt desemnați mai mulți vulturi, dintre care cel mai din față prin lungimea ciocului său arată pe căpitanul misiunii. Înaintea lui se află reprezentat prezidentul Statelor Unite în locuința sa oficială din Washington. Ochiul său este unit printr-o linie cu ochiul căpitanului indian și amândoi își dau mâna în semn de amiciție. Sub vulturi sunt desemnate trei case mici, simbolul așezării în locuințe fixe ca opoziție cu viața nestatornică de mai nainte.[1]

Adesea asemenea simbolizări sunt foarte depărtate de legătura naturală, cel puțin după înțelegerea modernă, între obiectul ideal și cel material prin care se exprimă. La egipteni penele ca hieroglifă simbolică însemnează ura, lăcusta însemnează pietatea inițiată în misterele divine; dreptatea se exprimă prin pană de păun, slăbiciunea spiritului, care se pleacă altora, prin o scoică în care șade un rac etc.[2] De aci lipsă de precizie în arătările hieroglifice și divergențe de opinii în privința înțelesului lor, nu numai în timpurile moderne, ci și în antichitate. Diodor Siculul, d.e., ne spune (I, 48) că în monumentul regelui Osimandias, pe păretele dintâi, se vedea desemnat acest rege la asediul unui zid înconjurat de un râu, și anume luptându-se, însoțit de un leu, în contra unor adversari, dar că o parte a interpreților acestui monument erau de părere să se înțeleagă sub hieroglifa leului un leu adevărat, pe care l-ar fi domesticit regele și care apoi i-ar fi ajutat în război, pe când alții credeau că sub hieroglifa leului trebuie să se înțeleagă dispoziția energică și arogantă a regelui.

---

[1] Schoolcraft, *Historical and Statistical Information of the Indian Tribs of the United States*. Citat în Steinthal, *Entwicklung der Schrift*, pag. 64, 65.

[2] W. v. Humboldt, VI, 457.

De la sine se înțelege că prima confuzie în astfel de scriere se va naște din îndoiala dacă obiectul desemnat trebuie luat în înțelesul său natural sau în înțelesul simbolic, ca reprezentare a unei gândiri nemateriale. D.e., dacă leul arată tăria, cum să se arate animalul leu? Egiptenii ajunseseră până acolo, încât simbolizau și obiectele materiale prin alte semne, fiindcă reproducerea lor naturală avea înțelesul stabilit de a simboliza substantive ideale. Urmarea a fost că adevărata scriere hieroglifică era înțeleasă numai de preoți prin tradiție secretă de la părinți (Diod. Sicul., III, 3).

Este însă o clasă de lucruri pentru a căror exprimare arta grafică trebuia să facă un progres și mai mare în abstracțiune, și aceste sunt numele proprii. Deosebirea lor consistă în aceea că toată natura le e conținută în son. Necesitatea de a exprima numele proprii a silit dar pe egipteni să *simbolizeze sonurile* și, de când cu descoperirea pietrei de la Rosetta și în urma ingenioasei demonstrări a lui Champollion (junior), se știe că egiptenii, pe lângă hieroglifele chiriologice și cele simbolice, aveau și *hieroglife fonetice*, prin care se află, d.e., exprimate numele Ptolomeu, Cleopatra etc., corespunzând fiecărui ton, cel puțin fiecării consonante, un semn deosebit.[1]

Însă această scriere egipteană era o urmare a aceleiaș direcții, care se manifestase și în hieroglifele figurative și simbolice: adecă de a exprima obiectul fie de-a dreptul, fie prin simbol, și prin urmare rămânea radical deosebită de alfabet. Căci unde e vorba să se scrie un nume propriu *ca nume* și nu ca persoană reală, acolo obiectul scrierii e însuș sonul, și prin urmare tot numai reproducerea lucrului silise pe egipteni să

[1] După Champollion, cunoștința noastră despre limba și scrierea egipteană s-a înavuțit mai ales prin cercetările lui Lepsius și lui Brugsch. Brugsch a publicat în 1872 un registru de hieroglife cu valoare fonetică în număr de 600.

introducă hieroglifele fonetice, orcât de mare a fost întinderea ce le-au dat-o mai târziu.

Cu un cuvânt rezumător: *hieroglifele erau o scriere obiectivă.*

De aci însă se vede că o lume întreagă de gândiri nu se puteau întrupa prin semnele egiptene: ideile noastre subiective asupra obiectelor. Să lămurim aceasta mai întâi prin câteva exemple populare. Când vorbim de obiectul material *masă*, ne putem exprima prin însușiri ale lui și zicem, d.e., o masă aurită, o masă mare, o masă colorată etc. Acestea erau exprimabile prin hieroglife. Ne mai putem însă exprima prin cuvinte subiective ale impresiei noastre: d.e., ce mai masă! sau mescioară, sau, din contră, măsoaie. Cum s-ar fi însemnat prin hieroglife expresiile din urmă? Foarte cu greu; căci hieroglifa, acolo unde zic eu mescioară, mi-ar fi putut numai desemna o masă mică lângă o persoană mai mare. Însă este vederat că alta este o masă mică, și alta o mescioară sau o măsuță. Înțelesul propriu al cuvintelor măsoaie și mescioară nu este de a arăta atât mărimea relativă a obiectului, cât, din contră, impresia mea subiectivă de plăcere sau neplăcere la vederea acestei mărimi.

Să luăm alt exemplu mai important, să privim multele cuvinte, care toate însemnează aproape acelaș lucru. Despre o câmpie pot zice că este plăcută, însă pot zice prin gradațiune că este frumoasă, sau sublimă, sau admirabilă, sau încântătoare etc., etc., pot, în fine, întrebuința la orce obiect marea sumă de calități care se refer la impresia mea subiectivă despre acel obiect.

Toate aceste erau și rămâneau neexprimabile sau cel puțin foarte greu exprimabile prin hieroglife.

Însă aci s-ar putea întâmpina că, deși asemenea impresii individuale și expresii gradate au importanța lor, totuș ele nu sunt așa de esențiale, încât să devie semnul caracteristic al artei grafice și să o silească pe aceasta la o schimbare radicală numai din cauza lor.

De aceea, punctul principal unde se arată firea mărginită a hieroglifelor și neputința lor de a se întinde și la popoarele

de cultură europeană ne pare că rezultă mai bine din următoarea analiză:

Inteligența mai cultă a omenirii, îndeosebi a popoarelor indo-europene, are un mijloc admirabil de a se susține la o înălțime dobândită și de a păși de la ea mai departe: este împreunarea repede a mai multor idei într-un singur act al cugetării. Fără deprinderea acestei însușiri, suma crescândă a cunoștințelor adunate de oameni ar covârși perceperea lor, și generațiile mai nouă, în viața lor totdeauna prea scurtă, s-ar afla în neputința de a cunoaște, de a întrebuința și de a înmulți comoara intelectuală lăsată de secolii precedenți.

Cum se întâmplă și ce însemnătate are acel proces psihologic al împreunării grabnice pentru formarea gândirilor abstracte numite *noțiuni*, vom explica ceva mai pe larg în partea a patra a disertațiunii de față. Pentru cercetarea neajunsului hieroglifelor va fi destul să ne mărginim la privirea unui singur element, la analizarea *formei gramaticale* în exprimarea cugetării, îndeosebi a *flecțiunilor*. Orce limbă arică posedă un șir de forme ale gândirii, care în modul cel mai intensiv rezumă în sine o clasificare fundamentală a lucrurilor în privința acțiunii, a timpului, a modului, a numărului, a persoanei, a genului lor etc., și anume le rezumă într-un singur act al gândirii și, conform lui, într-un singur cuvânt.

Când românul zice, d.e., *atinșilor*, exprimă prin acest cuvânt următoarele gândiri felurite: 1. ideea acțiunii de a atinge – verb; 2. ideea că această acțiune este aplicată de altcineva asupra persoanelor despre care vorbește – forma pasivă; 3. ideea că acea atingere s-a întâmplat într-un timp trecut – perfectul; 4. ideea că această acțiune suferită a devenit o însușire a persoanelor – participiul; 5. ideea că atingerea a lovit mai multe persoane – pluralul; 6. ideea că aceste persoane sunt de sexul bărbătesc – genul; 7 – ideea că cineva se adresează la ele acum – vocativul.

Aceste șapte idei sunt exprimate prin faptul că la rădăcina cuvântului *atingere* s-a adăogat forma flecționară – *șilor*, și astfel în simplul cuvânt *atinșilor* se concentrează o sumă de idei fundamentale asupra modului, timpului, formei, genului, numărului, cazului acelui obiect al gândirii, idei percepute într-o singură lucrare a inteligenței noastre. În aceasta se rezumă așa-numita analiză gramaticală a unei limbi, forma logică a cuvintelor ajunse la un grad mai înalt al dezvoltării lor.

Ce ar putea să facă hieroglifele pentru a exprima o asemenea operațiune a inteligenței omenești? Ele ar începe să desemneze, când în mod chiriologic, sau figurativ, când în mod simbolic, fiecare idee în parte coprinsă în acea sinteză intelectuală! Ele ne-ar da (ca și sinogramele chinezilor) un desemn pentru acțiunea atingerii, un desemn alăturea pentru a arăta pasivitatea persoanelor în chestie, un desemn pentru ideea trecutului, un amănunt al desemnului pentru genul bărbătesc, un desemn pentru alocuțiune etc., ne-ar da, cu alte cuvinte, o descompunere analitică și întârziată în locul concentrării sintetice produse în minte cu iuțeala fulgerului.

Dar atunci când egipteanul exprimă prin șapte desemnuri deosebite, fiecare cu înțelesul său propriu, o împreunare de șapte idei, ce trebuiesc să fie îmbrățișate într-un singur act al înțelegerii, și-a întârziat de șapte ori gândirea și ne-a explicat chiar numai din forma scrierii sale, unde-i este marginea primitivă a dezvoltării intelectuale și pentru ce toată cultura sa, orcât de măreață ar fi fost, nu s-a putut întrupa în forma unui progres nesfârșit, ci – asemenea stagnațiunii chinezești – a rămas amorțită la un grad hotărât peste care nu a fost în stare să treacă.

Revenind acum la obiectul principal, a cărui exprimare trebuia să fie cerută de la o scriere mai perfectă, vom zice: toate flecțiunile, gen, număr, caz, persoană, timp, mod, comparativ, superlativ, radical, derivat, diminutiv, augmentativ... sunt o sumă de modificări unificate în același cuvânt spre a exprima într-o formă din ce în ce mai adecvată minunata lume de

impresii interioare deosebite, cu care împodobește și înviază subiectul simpla percepere a lucrurilor externe, în unul și același act al gândirii sale. Pentru toate aceste, pentru acest microcosm ideal înflorit în mijlocul realității obiectelor – scrierea egipteană era mută, semnele lor erau în princip și în aplicare imposibile.

De aceea la popoare cu o mai puternică dezvoltare intelectuală nu s-au putut introduce hieroglifele în nici un mod; ci din capul locului trebuia să se schimbe sistemul de a marca gândirile în mod vizibil. Pentru fenicieni, pentru greci, pentru romani nu sta importanța în arătarea brută a obiectelor, ci era vorba să se arate feluritele lor idei despre aceste obiecte și împreunarea lor intensivă într-o grabnică cugetare. Însă aceste idei și împreunări sunt întrupate în cuvinte și înfinita lor varietate este arătată prin modificările sonurilor și terminărilor, adică în parte prin flexiuni. Astfel, scrierea lor a trebuit să se adapteze sonurilor și, pentru a corespunde mobilității cuvintelor în flecțiuni, a trebuit să fie compusă din elemente mobile și strămutabile după libera impulsiune a ideii ce aveau să o realizeze. Iacă aci necesitatea intelectuală a alfabetului, care, în opoziție radicală cu hieroglifele egiptene, se poate numi o scriere subiectivă.

Prin urmare, la întrebarea noastră despre scopul scrierii îndeobște și al literelor îndeosebi, constatăm următorul răspuns dobândit din cercetarea de până acum: Scrierea trebuie să înfățișeze pe cât se poate de bine ideile. Dar ideile nu coprind numai obiecte, ci și relațiuni între ele. Câteva relațiuni fundamentale le stabilește inteligența popoarelor mai înaintate la toate obiectele însemnate ale cugetării ei și le întrupează într-un singur act al gândirii. De aceea, hieroglifele și scrierea ideografică au putut corespunde numai popoarelor cu limbi primitive monosilabe (fără gramatică proprie), dar au trebuit să fie părăsite de popoarele indo-europene cu limbi flecționare. La aceste popoare, atât ideile cât și relațiunile lor întrupate într-un singur act al gândirii sunt perfect exprimate în limbă

cu gramatica ei. De aceea scrierea la ei a început să arate obiectele nu de-a dreptul, ci prin *cuvintele* cu care sunt însemnate, și a ajuns să oglindească natura logică a limbei, iar nu natura sensibilă a obiectelor. Însă limba se compune din sonuri organice (articulate). Acestea trebuiau dar însemnate în scris. Sonurile fiind mobile pentru a arăta mobilitatea raporturilor împreunate într-o singură gândire (flecțiuni de declinare, conjugare, gen, număr, persoană, timp, mod, adică: gramatica limbei), și semnele lor au trebuit să devie mobile, și astfel s-au produs literele sau alfabetul.

Întru cât dar scrierea este „imaginea fidelă" a sonurilor? Întru cât sonurile sunt imaginea fidelă a ideilor și a raporturilor lor. Dar întru cât s-ar afla sonuri care, departe de a exprima curat ideile și relațiunile, sunt numai nuanțe confuze ale pronunțării, va să zică nu un element ideal, ci numai un produs fiziologic al limbagiului sau o deprindere materială a urechei, într-atât scrierea le va alunga de la sine ca pe niște lucruri străine și afară din misiunea ei seculară.

Prin urmare, bunătatea unui alfabet nu se poate judeca din câtățimea sonurilor pentru care există în el litere deosebite. Căci scopul final al scrierii nu este, ca la notele muzicale, sunetul, ci înțelesul, și acestui înțeles trebuie să i se supună absolut numărul și forma literelor.

Geniala descoperire a alfabetului propriu din partea semiților, în deosebire de hieroglifele fonetice ale egiptenilor, se caracterizează de îndată în natura ei intelectuală prin restrângerea sonurilor exprimate în scris: cu 22 de litere se pun fenicienii din Asia în fruntea culturei europene. Criteriul alfabetului este dar acesta: litere numai pentru atâtea sonuri câte sunt neapărat trebuincioase spre deosebirea înțelesului cuvintelor, adică a radicalelor și a formelor flecționare!

Literele sunt astfel semne esențial logice și nu simplu fonetice, și, pe lângă cele 22 semne primitive ale alfabetului semitic, este, cum am zis, barbar alfabetul albanez cu 52 de litere și sunt

afară din orce înțelegere a naturei proprie unui alfabet nenumăratele sinograme de clasa a VI-a în scrierea chineză și cele 600 de hieroglife fonetice pe care ni le explică ultimii egiptologi.

Aplicând acum la stabilirea alfabetului nostru român lumina dobândită din cercetările precedente, ne vom aduce aminte că – după ce am primit 21 litere din alfabetul latin corespunzătoare la 23 sonuri române – greutatea se reduce la exprimarea grafică a celorlalte sonuri, cărora nu pare să le corespundă nici o literă latină.

Întrebarea este dar: care din sonurile românești, cărora nu le corespunde o literă latină, trebuiesc exprimate, descoperindu-li-se o nouă însemnare? Cercetarea noastră de mai sus ne dă următorul răspuns: să analizăm care din ele au dobândit în limba noastră misiunea de a deosebi ideile în cuvintele radicale sau de a exprima raporturile flecționare între ele, cu alte cuvinte: care sunt sonuri logice, iar nu numai producte brute ale gâtlejului nostru? bine știind că nu ar fi o perfecționare, ci o confundare dacă am introduce prea multe litere.

Sonuri nouă românești, pentru care alfabetul latin nu are litere aparte, sunt, între altele: **ъ**, *î*, **ш**, **ц**, *tghe, she, γie* etc. Ne vom întreba la fiecare dacă are importanță logică sau gramaticală? Dacă o are, sonul se va însemna. Dacă nu o are, sonul nu se va însemna.

Sonul **ъ** are în limba noastră misiunea logică: 1. de a marca timpurile în conjugarea I la persoana a treia în opoziție cu *a*; d.e.: *mută* – imperfect, *mută* – perfect; 2. de a însemna deosebirea între subtantivele feminine articulate și nearticulate, d.e.: *lună, luna*; 3. de a umbri vocala fără son, făcând astfel limba îndoit de lămurită în flecțiunile ei (*laudă, lăuda; cai, căi*). Prin urmare, sonul **ъ** trebuie însemnat în scrierea română.

Sonurile *ș, ț* au importanța gramaticală de a contribui la marcarea numerilor și a persoanelor, și cât este de necesară această misiune a lor pe lângă vocalele finale cu acelaș scop, vom arăta mai jos în critica etimologismului.

Toate celelalte sonuri din vorbirea românească nu au nici o importanță logică în starea actuală a limbii; nu vom însemna dar prin litere nouă pe *thge, she, γie, î* etc.

Aceasta este concluzia firească din premisele precedente.

Însă pe când celelalte puncturi ale concluziei se primesc de fonetiști, în privința lui *î* se vede o mare rezistență. Argumentele acestei rezistențe nu ne par de natură a răsturna o urmare firească a principiului intelectual, a cărui introducere o propunem în scrierea noastră. Am constatat că *î* nu are importanță gramaticală în limba română, el este numai o nuanță de umbrire mai adâncă decât **ъ**, după legea aflării arătată mai sus. Pentru ce dar să se deosebească în scris? Atunci, am trebui să deosebim și toate celelalte sonuri dialectice ale limbii. Noi ne-am mira de alte popoare când ar comite o asemenea exagerare de fonetism. Germanii pronunță adese un **ъ** când au pe *e* final, cu *n* sau *r*; *Mutter* nu se citește *Mutter*, ci de-a dreptul *Mutтьr* etc. Cu toate aceste, nici unui german nu i-a trecut încă prin cap să puie acolo vreun semn aparte, și aceasta din cauză că acel **ъ**, deși întrebuințat de toți și admis ca o particularitate a pronunțării germane, totuș nu este decât o umbrire a lui *e* fără importanță logică pentru limbă. Asemenea la *st* și *sp*, care uneori se cetesc *st* și *sp*, iar alteori *șt* și *șp*. Tot așa de puțin însemnează francezii nazalul lor înainte de *n* și *m*; pentru pronunțare, nazalul constituie o particularitate esențială a limbii franceze, dar de scris nimeni nu-l scrie.

Ei bine, sonul *î* este aproape în aceeaș situație la români. Fonetiștii moderni îi dau o importanță care nu este naturală limbii noastre. Cu mai mult bun-simț a păsit *Lexiconul de la Buda* pe calea contrară și ne-a arătat restricțiunea lui. „Mai este de observat", zice § 6 din faimosul tractat de ortografie compus de Petru Maior, „că românii din Dacia lui Aurelian nu întrebuințează niciodată sonul *î*, ci numai **ъ**, ei nu zic *mîni*, ca românii din Dacia veche, ci *mъni;* și ușor s-ar putea dezvăța și românii din Dacia veche de acest son (?). Atât cel puțin este

sigur, că mulți, deși îl pronunță, nu-l scriu niciodată, ci întrebuințează totdeauna litera ъ și pentru *î*. În manuscriptele vechi nu se vede nicăieri *î*, ci numai ъ. Îmi aduc chiar aminte că am auzit în copilăria mea vorbind oameni bătrâni, din a căror gură nu se auzea niciodată *î*." *(Animadvertendum venit, Valachos Aurelianæ Daciæ nunquam uti sono* î, *sed solum* ъ, *e.g. illi non dicunt* mîni *manus, uti Valachi veteris Daciæ, sed* mъni. *Facile dediscere possent etiam Valachi veteris Daciæ, sonum* î. *Certo multi, etiamsi in ore habeant illum sonum, nunquam tamen scribunt* î, *sed etiam pro eo utuntur litera* ъ. *Ac*[1] *in manuscriptis nunquam est videre* î, *sed solum* ъ. *Quin memini, me adolescentem in mea patria audivisse senes loquentes in quorum ore nunquam resonabat* î, *sed pro eo quoque sonum* ъ *edebant. Lexic Bud.*, 1826, *Orthogr. rom.*[2]).

Prin urmare, argumentele cu care susține A. Pumnul[3] litera *î* nu ne par destul de tari. Iată aceste argumente: 1. „*î* este o particularitate esențială a limbei române". Fie, dar aceasta nu probează nimic pentru scris. Și nazalul este particularitate a limbei franceze, și *şp* și *şt* sunt particularități ale limbei germane; toți le pronunță, dar nimeni nu le scrie. Noi nu zicem că nu trebuie să se audă sonul *î*: cine vrea, să-l tot pronunțe. Dar zicem că nu este rațional să se scrie cu un semn deosebit, și aceasta este cu totul altceva. Alți fonetiști, pentru a ne arăta însemnătatea lui *î*, îl găsesc și în limba latină, după cum am văzut mai sus. Dar acesta e un argument în defavoarea scrierii lui. Dacă romanii l-au avut în pronunțare și totuș n-au introdus nici o literă pentru a-l scrie, să facem și noi ca ei. 2. „Lipsind *î*, s-ar naște îndoială asupra înțelesului foarte multor

[1] După cum se vede, latinitatea autorului nu era prea conștiincioasă. *Ac* nu trebuie să stea înaintea unui cuvânt care începe cu o vocală.

[2] Probe despre confundarea lui *î* cu ъ în manuscriptele vechi, vezi în Cipariu, *Analecte literarie* (Blaj, 1858).

[3] *L. c.*, pag. 26.

cuvinte ce se disting numai prin diferența sonurilor ъ și *î*". Aceasta ar fi mai grav, dacă ar fi adevărat. Însă ne pare că Pumnul exagerează: nu sunt foarte multe cuvinte, ci foarte puține. Căci, din cele arătate de Pumnul, câteva sunt așa de rare, încât pentru ele nu se va ivi niciodată ocazia de a fi confundate, d.e. *mînos* (care are mâni mari) și *mъnos* (plin de mană); *rînișoară* (o bancă mică de iarbă) *rъnișoară* (? o rană mică), *rîmușoară* și *rъmușoară* – și alte asemenea diferențieri de diminutive neîntrebuințate. Dacă *î* nu are altă treabă decât să deosebească înțelesul acestor cuvinte, atunci ar putea dispărea fără nici o daună din limba românească, necum din scriere. Rămân însă vreo două-trei exemple mai serioase. *Rîu* și *rъu*, *vîr* și *vъr* se deosebesc în adevăr numai prin ъ și *î*. Aici răspundem că numai două-trei cazuri nu probează nimic pentru stabilirea unui alfabet; asemenea confundări sunt neapărate în orce scriere și nu au mult neajuns practic, pe cât timp sunt mărginite la cazuri izolate.

Singurul argument serios în favoarea însemnării deosebite a lui *î* ne pare aflarea lui în formele gerundiale ale conjugării noastre: *aflînd, zicînd* etc. Aici tocmai este o chestie de controversă. Dacă *î* și în acest caz este numai o nuanță de umbrire a lui ъ, nu i se poate încă atribui o valoare proprie gramaticală. Dacă însă este un son propriu și caracteristic, trebuie să i se atribuie o valoare gramaticală și o însemnare grafică deosebită.

Dealtminteri punctul principal, asupra căruia insistăm, este numai principiul intelectual al scrierii în genere și urmarea că orce nouă stabilire de alfabet în limbele indo-europene să-l păzească; iar cât pentru *î*, așteptăm să-l vedem mai bine susținut de vreun fonetist științific sau cel puțin primit într-un mod mai general de scriitori.

Totdeodată însă punem aci principiul pentru viitor: în ziua în care *î* sau unul din sonurile respinse acum din marcarea grafică va câștiga importanță logică în limba noastră, adecă va arăta deosebirea înțelesului mai multor radicale sau deosebirea

flecțională a timpurilor, persoanelor, a genului, a numerilor sau a cazurilor, în acea zi sonul cel nou a câștigat rangul unui son logic și trebuie să aibă o literă aparte.

La aceste scrise în edițiile anterioare, adăogam în ediția de la 1893 că menționata controversă se hotărâse din ce în ce mai mult prin uzul general în favoarea însemnării deosebite a lui *î* și că am trebuit să ne supunem și noi acestui uz. Acum – 1908 – *î* se află scris și în noua ortografie a Academiei Române cu semnele lui proprii, toți autorii fără excepție îl deosebesc de ъ și, prin urmare, controversa discutată la 1866 nu mai există[1].

Rezumând critica noastră în contra fonetismului și răspunsul la întrebarea ce ne-a ocupat în această parte a cercetărilor, conchidem:

Fonetismul nu este un *principiu fundamental* al scrierii, ci este o regulă secundară, supusă adevăratului principiu, care este intelectual. Este dar falsă orce formulare a regulei fonetice exprimată în mod absolut, precum se află la Pumnul (*Gram.*, pag. 28): „scrierea nu este *nimica alta* decât o icoană fidelă și văzută a sonurilor" și sunt false și consecințele grafice trase din această formulare. Din contră, scrierea este, mai întâi de toate, comunicare a ideilor noastre cu relațiile lor, pe când pentru fixarea numai a sonurilor se descoperiseră hieroglifele fonetice, părăsite de europeni, și se întrebuințează încă astăzi notele muzicale. Fără îndoială, scrierea va fi în cea mai mare parte a ei fonetică, dar nu pentru a exprima sonul în sine, ci numai întru cât și sonul exprimă ideea și este cea dintâi încorporare a ei. Aceasta este dependența rațională a regulei fonetice de la principiul logic în scrierea limbei.

[1] Din literatură română mai nouă, vezi asupra lui ъ și *î*: *Etymologicum Magnum Romaniae* de P. B. Hasdeu, lit. *ă* (tom. II, fasc. 4, 1892). Asupra pronunțării literelor latine: cercetările prof. Pilția în anuarele gimnaziului român din Brașov de pe la 1892 încoace. Asupra fonetismului român: *Încercări în vocalismul limbei române* de Alesiu Viciu, profesor (Blaj, 1893).

De aceea, alfabetul român pe lângă cele 21 de litere luate de la romani, mai are trebuință numai de 3 semne pentru sonurile **ъ**, **ѫ**, **ѭ**, fie și de un al patrulea pentru *î*. Iar celelalte sonuri, *dz, she, ghie, ŭ* scurt, *ĭ* scurt, nu cer litere deosebite nefiind sonuri cu însemnare intelectuală sau flecțională.

II

Prin ce fel de litere trebuie să exprimă sonurile ъ, ѫ, ѭ?

Scrierea română de până acum ne-a dat atâtea răspunsuri felurite la această întrebare, încât greutatea nu este de a introduce de acum înainte vreun semn nou pentru sonurile de care ne ocupăm, ci de a afla criteriul după care să judecăm valoarea celor introduse și să ne putem pronunța pentru unele, combătând pe altele.

Cele mai multe gazete și cărți române din Austria, după inițiativa luată de eminentul filolog Cipariu, al cărui etimologism ne încercăm să-l combatem în partea din urmă a cercetărilor de față, nu admit pentru sonurile **ъ**, **ѫ** și **ѭ** vreo însemnare statornică în toate cazurile, ci le exprimă prin literele *a, e, s, t*, fără alt semn, dând câteva regule pentru citirea lor și însemnând numai excepțiile. Așa *Transilvania*, foaia Asociației transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, scrie (no. 11, an. VI):

„Trufi'a Sultanului s'a simtitu vetamata prin impregiurarea cà nu potea se'si implinésca poft'a de a pune man'a pe Bracoviciu... Serbii erau trantiti... Asiá ei inaintandu cu fervóre in urm'a Turciloru dein avangarda..."

Cum se vede din acest exemplu, **ъ**, **ѭ** și **ѫ** nu sunt însemnate deosebit. *A* final, când este articol, se deosebește prin apostroful pus înainte *(trufi'a)*, nearticulat devine **ъ** și nu se mai deosebește *(avangarda)*, uneori **ъ** și *a* se însemnează prin accent *(cà asià)*, dealtminteri trebuie să vie în ajutor regula

accentuării: *a* și *e* accentuate se citesc *a* și *e*, iar neaccentuate, **ъ** *(vetemata)*. În *trantiti* nu se deosebește cari din acești doi *t* este ц și care *t*. Rămâne să știm că *de regulă* (dar am văzut neregularitatea mai sus) *t* și *s* înainte de *i* în forme flecționare se citesc ц și ш. Înaintea lui *i* urmat de o altă vocală, *t* și *s* se citesc asemenea ц și ш. De aceea se intercalează uneori *i* pentru a produce această înmuiare. Se scrie *asia* pentru a se ceti *așà*.

Argumentele aduse în favoarea acestei scrieri nu ne par temeinice și noi suntem siliți să o respingem ca pe una ce nu îndeplinește misiunea principală a alfabetului fiindcă nu însemnează prin litere deosebite sonurile flecționare.

Și apoi nu ni se poate răspunde că ea este cea mai apropiată de alfabetul latin, care asemenea nu avea litere deosebite pentru **ъ**, ц și ш. Căci dacă alfabetul latin nu avea vreo literă pentru aceste sonuri, cauza este tocmai că limba latină nu le avea ca sonuri distinctive ale flecțiunilor sale sau poate nu le avea deloc. Limba română însă care le are în această însușire caracteristică, trebuie să ceară de la alfabet însemnarea lor.

Iar dacă este vorba să păstrăm numai scrierea latină, atunci adversarii noștri nu ar trebui să întrebuințeze nici accentele grav, acut și circumflex pentru deosebirile sonurilor **ъ** și *a*, căci romanii nu aveau nici aceste accente. Și dacă totuș introducem asemenea semne neobișnuite în scrierea romană (acel *apex* citat din câteva inscripții nu are a face cu obiectul nostru), atunci e mai rațional să introducem semne anume destinate pentru exprimarea cea mai lămurită a flecțiunilor.

Dar, ni se va zice, scrierea cipariană nu nimicește deosebirea sonurilor *a* și **ъ**, *s* și ш etc.; ea numai nu le însemnează prin semne statornice, dealtminteri ne dă regule după care să știm în fiecare caz dacă litera *a* trebuie să fie citită *a* sau **ъ** etc.

La aceasta răspundem: în starea limbei române de astăzi, precum am văzut, tranziția sonurilor primitive *a, e, t, s* în **ъ**, ц, ш nu este fixată într-un mod regulat și universal, precum este aceea a lui *c* și *g* înainte de *e* și *i*. Prin urmare, o regulă

simplă și unică nu se poate încă da pentru aceste cazuri. Se va putea numai afla (Pumnul și Mussafia ne-au arătat-o) un șir de regule pentru pronunțarea noualor sonuri, paralele cu cari vor merge o sumă de excepții. Ce e drept, gramatica ne poate învăța toate aceste regule și astfel putem ajunge, după oarecare reflecție, să ne aducem aminte la vederea literei *a* dacă după cutare sau cutare regulă trebuie să o citim *a* sau **ъ**. Însă tocmai această îngreuiare a cetirii, fie ea orcât de mică, este de-a dreptul contrarie adevăratei meniri a scrierii. Căci lucrarea mijlocitoare a literelor, de a deștepta prin văz amintirea sunetului cuvintelor, spre a ajunge la gândirea înțelesului lor, cere cu necesitate forma cea mai lămurită pentru ochi și de la sine completă, spre a fi priceputâ cu cea mai mare iuțeală. Litera în sine, întru cât este un lucru văzut, nu are pentru mintea mea nici o valoare, ci are valoare numai întru cât îmi deșteaptă înțelesul. Noi înțelegem mai întâi și apoi vorbim, noi vorbim mai întâi și apoi scriem, însă nu vorbim și nu scriem decât pentru a înțelege, și anume pentru a înțelege nu vreo regulă ortografică sau gramaticală, când nu este ea obiectul gândirii, ci exclusiv numai obiectul acestei gândiri.

Prin urmare, timpul ce mi-l ocupă simpla vedere a scrisoarei și amintirea deosebitelor regule gramaticale pentru cetirea ei este un timp pierdut. Litera nu are altă treabă decât să mă conducă pe cât se poate de iute afară din sine, spre auz și înțeles, și este vederat că în proporția în care mă va ocupa mai mult litera ca semn văzut, în aceeaș proporție îmi voi fi întârziat mai mult scopul scrierii, adecă înțelegerea, și ideea comunicată prin scris se va afla mai împiedicată și mai înlănțuită în elementul străin firii sale, în care a strămutat-o trebuința de sensibilitate a oamenilor.

Într-atât se încheie întâmpinarea noastră din principiu în contra acestui fel de scriere. Iar în contra deosebitelor deprinderi ortografice, ce se văd la mulți scriitori cu acest sistem, ar fi alte observări de făcut.

D.e., intercalarea lui *i* după *t* pentru a-l face ц nu este logică; *i* numai atunci s-ar putea întrebuința pentru însemnarea lui ц, când ar fi o regulă constantă a limbei noastre că *t* înainte de *i* urmat de altă vocală se citește ц. Dar tocmai aceasta nu este. Am arătat în paginele precedente exemple contrarii: *hîrtie argintie, gratie* etc. Prin urmare, dacă *t*, acolo unde se află înainte de *i* cu o vocală, nu se citește ц, la ce ne-ar folosi pentru citirea lui ц intercalarea lui *i* acolo unde nu se află? D.e., dacă vreau să scriu cuvântul *brațe* și-l scriu *bratie*, tot nu știu încă dacă am să-l citesc *braце* sau *brat-i -e*. Viceversa naște altă greutate: dacă ni se dă regula de a citi pe *t* înainte de *i* cu o vocală ca ц, ce vom face cu cuvintele unde în acest caz trebuie totuș să se citească *t*? Pentru excepția lor este de inventat un nou semn, altfel, în loc de *grat-i-a, hîrt-i-a, pîrt-i-a* etc., vom fi în pericol să citim *grața, hîrța, pîrța*.

Curioasă este maniera de a însemna pe ц adoptată de alți scriitori. Ei păzesc regula că *t* înainte de *i* se citește ц, și prin urmare scriu în acest caz sonul ц cu litera *t* fără alt semn. Atunci însă când *t* rămâne *t* și înainte de *i*, întrebuințează un semn; dar semnul nu-l pun la *t*, ci încarcă vocala următoare cu un circumflex. D.e., pronumele ц*i* îl scriu *ti*, dar pronumele *tine* îl scriu *tîne*.

Noi nu am putea primi în nici un mod această ortografie. Căci a întrebuința cunoscuta literă *t* fără nici un semn pentru sonul ц și a o însemna, din contră, când are să arate propriul și vechiul său son *t*, aceasta este o procedură ce nu se poate califica decât de logică pe dos. Tot atât de pe dos ne pare ceailaltă procedură, de a pune semnul nu sub *t*, ci peste litera următoare, cu totul nevinovată la greutatea ortografică. Cu aceeaș consecință am trebui să scriem, d.e., *a̱ñtaî* însemnând pe *n* și *i* pentru a arăta modificarea vocalei precedente *a* și alte asemenea curiozități. Dar avem o altă obiecție în contra acelei scrieri. Semnul circumflexului nu este un semn inventat de noi,

ci un semn cunoscut din vechime cu înțelesul său propriu. Circumflexul arată de regulă contragerea a două vocale în una sau lungirea unei vocale sau baterea accentului peste o vocală lungă etc. Când însă autorii de cari vorbim scriu *sîne, tîne*, circumflexul d-lor nu înseamnă nimic din toate aceste; el te invită numai să citești consunele *s* și *t* cu propriele lor sonuri de *s* și *t*. Însă un semn trebuie să fie mai întâi de toate preciz și obștește cunoscut în înțelesul său. Prin urmare, nu putem veni astăzi să abuzăm de circumflex într-un înțeles care este împotriva întrebuințării sale de atâtea secole.

O altă manieră de a însemna pe *t* și ц este prin intercalarea lui *h*, precum s-a adoptat la *c* și la *g*. Atunci *t* înainte de *i* se scrie cu *th*, iar *t* înainte de *i* se scrie cu *t* singur. În contra acestei ortografii observăm că *h* aplicat la *c* și *g* arată întărirea unei consune, care altfel s-ar înmuia după genul limbei române. Cu ce drept am putea însă să întărim pe *t* înainte de *i* prin *h*, când el nici nu este în pericol de a se înmuia, fiindcă în o sumă de cuvinte românești *t* înainte de *i* rămâne tot *t*? (Pe când *c*, în toate cuvintele unde s-a aflat nemijlocit înainte de *e* și *i* s-a schimbat în ч.)

Așadar, ne trebuiesc semne *statornice*, anume destinate pentru exprimarea grafică a sonurilor ъ, ц și ш. Până când teoria scrierii, precum o dezvoltarăm în paginile precedente, este adevărată, până atunci toate considerările secundare, care s-au împotrivit în contra acestei însemnări, trebuie să dispară. Noi nu zicem că, d.e., pentru totdeauna ц și ш vor trebui să fie deosebite de *t* și *s*; este cu putință, este chiar probabil că peste câteva sute de ani limba română să-și reguleze tranziția lui *t* în ц și a lui *s* în ш pentru toate cazurile, precum și-a regulat tranziția lui *k* în ч și a lui *g* în ц; atunci semnul deosebit pentru ч și ш va putea să dispară din scrierea noastră. Dar până atunci noi, cari nu suntem chemați a anticipa ortografia secolelor viitoare, nici a introduce ortografia secolelor trecute, ci a scrie

limba română de astăzi în logica ei, noi trebuie să menținem separarea grafică a celor două sonuri.

Discuția nu mai poate fi dar asupra faptului însemnării lui **ъ**, **ѫ** și **ѭ**, ci numai asupra modului cum să se însemneze.

În această privință domnește o mare confuzie la noi. Pentru a ne orienta în critica ei, trebuie să privim întrebarea în toată întinderea.

Când ne-am îndrepta numai după sistemul fonetic, el ne-ar răspunde îndată: pentru son nou literă nouă. Atunci consecința cea mai naturală a fonetismului este primirea de-a dreptul a semnelor slavone **ъ**, **ѫ** și **ѭ**, fie și *î*, în alfabetul latin. Aceasta ar avea folosul de a introduce pentru acele sonuri semne cunoscute și totdeodată foarte ușoare la aplicat. Deși între noi nu a avut încă nimeni sinceritatea să susție acest sistem pe calea publicității, știm, cu toate aceste, că are partizani destul de numeroși, cari sunt plini de încredere că astfel s-ar tăia în modul cel mai simplu nodul gordian al ortografiei române.

Dintre străini, d. Hugo Schuchardt pare a avea această opinie. Vezi articolul său despre ortografia limbei române, publicat în revista franceză *Romania* (no. din ianuarie 1873) și tradus în *Columna lui Traian* din 1 iunie 1873.

Noi suntem siliți să ne pronunțăm și în contra acestui fel de scriere și îl combatem prin următoarele argumente.

Mai întâi credem că latinitatea alfabetului nostru se opune la primirea unor litere de aspect așa de heterogen precum este, d.e., **ъ**. Deși forma literelor slavone ne conduce la originea lor comună cu a celor latine (o privire în *Palaeographia graeca* a lui Montfaucon ne-o dovedește), totuș dezvoltarea deosebită ce fiecare alfabet o primește la deosebitele popoare devine cu timpul așa de însemnată, încât după trecerea mai multor secole nu se mai pot introduce litere izolate dintr-un alfabet în altul, fără a-l împestrița în modul cel mai străin.

Numai atunci am fi autorizați să alergăm la asemenea împrumutări, când sistemul nostru alfabetic însuș ar fi lipsit de

orce mijloc pentru o formare de litere nouă. Însă aceasta nu este. Alfabetul latin, din contră, atât la romani, cât și la descendenții lor, la francezi, ne arată în dezvoltarea sa istorică cum a scris literele nouă ce s-a văzut silit să le introducă. Este știut că litera *G* nu exista la romani din început; atât *c* cât și *g* se însemnau prin *C*. Însă cam pe timpul primului război punic se introduce deosebirea grafică între *tenuis*, care se însemnează prin vechiul *C*, și între *media g*, care se însemnează prin o literă nouă, formată din C cu ajutorul unui fel de sedilă alăturată = *G*.

De atunci literele *C* și *G* sunt primite cu această formă în alfabetul tutulor limbelor romane. Când francezii mai pe urmă au avut trebuința de a exprima în scris noua asibilare a lui *c* înaintea vocalelor *a, o, u,* au păzit aceeaș metodă ce o întrebuințaseră și romanii și au introdus o sedilă sub *c* în alt înțeles *(ça, aperçu)*.

Unde dar un son nou, pentru care nu există încă literă, este format din sonuri vechi, care au literele lor, acolo în spiritul tradiției latine litera cea nouă trebuie să se formeze din litera veche prin o mică adăugire grafică la forma ei primitivă.

Și cu aceasta trecem totdeodată la al doilea și cel mai important argument, care se opune în contra primirii lui **ъ**, **ѫ** și **ѭ** în alfabetul românesc. Am dovedit prin cercetările de mai nainte, pe de o parte că menirea caracteristică a literelor este de a exprima ideile prin scrierea cuvintelor lor flecționare, iar pe de alta că sonurile **ъ**, **ѫ** și **ѭ** sunt mai ales importante ca derivări de flecțiune din *a, e, t* și *s*. De aci rezultă *a priori* că acea însemnare grafică a lor va fi cea mai bună care va exprima mai lămurit dependența lor flecționară din sonurile primitive. Dacă, d.e., sonul **ѫ** în pluralul *cărți* provine ca schimbare flecționară din sonul *t* în singularul *carte*, atunci litera cea mai nemerită pentru exprimarea lui grafică va fi acea care, însemnându-i sonul deosebit, îi va aminti totuș și originea primitivă (nu originea etimologică, ci originea flecționară).

Orce flecțiune este o schimbare. Însă pentru a cunoaște o schimbare se cer două lucruri: 1) reprezentarea stării neschimbate, 2) reprezentarea stării schimbate.

Astfel dar, scrierea sonurilor **ъ**, **ц** și **ш** prin semne care să fie numai modificări ale literelor primitive *a, e, t* și *s*, pe lângă păstrarea caracterului de latinitate în alfabet, are și meritul mult mai mare de a fi singură potrivită cu natura psihologică a semnelor. Pe cât este de unilaterală și prin urmare, greșită scrierea acelor sonuri derivate fără nici un semn, fiindcă amintește numai sonul primitiv al flecțiunii fără a arăta însăș modularea flecționară, pe atât este de unilaterală și greșită în înțelesul contrar scrierea lor prin semne cu totul deosebite de radical, fiindcă ne înfățișează schimbarea fără amintirea stării din care a provenit.

Aici este chiar una din cauzele pentru care alfabetele prea fonetice sunt mai puțin clare decât cele restrânse și, d.e., scrierea noastră veche cu litere slavone, deși putea exprima aproape toate sonurile românești, era mai mult o întunecare decât o lămurire a limbei. Ca să simțim aceasta oarecum la prima vedere, va fi de ajuns să punem alăturea o scriere a flecțiunii aceluiaș cuvânt românesc cu litere slavone și una cu litere latine, aceste însă însemnate după regula susținută mai sus:

фачере	facere
am фъкut	am făcut
фак	fac
laudъ	laudă
lъudat	lăudat
lъuda	lăuda
карте	carte
кърцi	cărți
кътічікъ	cărticică

Întrebare: întru cât putem cunoaște că literele *fac, făcut* arată raporturi de dependență în timp, persoană, mod, număr a uneia și aceleiaș idei? Răspuns: numai întru cât știm că *fac, făcut* sunt forme schimbate ale aceluiaș cuvânt *facere,* sau, vorbind gramaticește: numai întru cât ne aducem aminte că verbul în chestie este *facere* și că *fac, făcut* sunt timpuri și moduri din conjugarea lui.[1] Alfabetul latin, însemnat după regula stabilită mai sus, ne exprimă îndată strânsa legătură între persoana, timpul și modul de conjugare a acestor cuvinte, arătându-ne sonurile de flecțiune prin aceleaș litere, însemnate numai cu o trăsură pentru a le ști modificările. Iar alfabetul slavon nu ne exprimă aceasta, ci ne strică toată fizionomia cuvântului, schimbându-i literele, pare c-ar fi altul la infinitiv și altul la indicativ sau la particip. Când scriu *făcut,* înțeleg îndată că am a face cu o dependență logică a ideei exprimate prin semnele *facere,* dar când scriu фъкѹt, nu înțeleg îndată

[1] Aici privim lucrul numai din punct de vedere al înțelegerii psihologice, iar nu al studiului filologic. După principiile acestuia, trecutul *făcut,* prezentul *fac* și, în genere, flecțiunile de conjugare, precum și cazurile declinațiunii, nu se refer la infinitive sau nominative, nici la ablative, precum se obișnuiește la noi în câteva derivări din substantivele latine de declin. 3. Ci atât infinitivul și nominativul, cât și celelalte forme de conjugare și declinare se refer toate împreună la o rădăcină primitivă a cuvântului. În fiecare substantiv și în fiecare verb se află o formă radicală, care este mai veche decât flecțiunile lui și din care s-au format sau mai bine lângă care s-au lipit toate sonurile caracteristice de declinare și conjugare. Acea formă radicală este purtătorul comun al acestor schimbări declinative și conjugative, ea este vechea tulpină, nu din care s-au ramificat, ci în care s-au altoit deosebitele crengi mai tinere.

De acest principiu *etimologic* nu este vorba în textul de mai sus și nici nu trebuie să fie vorba la o stabilire de alfabet, precum vom arăta mai pe larg în „critica etimologismului". În cazul nostru este vorba de partea cea mai importantă a alfabetului, de partea lui psihologică, adică de tranziția de la semnele văzute spre înțelesul cuvântului, orcare ar fi rădăcina lui etimologică.

că am a face cu un mod de conjugare a verbului фачере, fiindcă amândouă nu au nici o literă comună afară de *f*.

Aceeaș întrebare pentru toate exemplele. Întru cât știm că literele *cărți* arată un plural? Numai întru cât simțim că avem aici o declinare de substantiv, cuvântul *cărți* fiind același cuvânt care în singular se scrie *carte*. Alfabetul nostru cel nou ne-o arată îndată; nu avem decât să vedem literele *cărți* pentru a înțelege că ele sunt o declinare a substantivului *carte*. Alfabetul slavon, din contră, ne încurcă reminiscența.

Instructivă este o privire asupra scrierii altor limbe. Când germanul vede: *Väter*, simte că are pluralul de la *Vater*, întrucât litera *ä*, prin forma ei văzută, îi amintește pe *a* din care s-a schimbat și astfel pluralitatea se simte din literele văzute prin opoziție cu singularul reprodus. Tipul unei mari părți a flecțiunii germane (bazate pe ceea ce numesc ei „Umlaut", nu „Ablaut") s-ar strica dacă sunetele *ä, ö, ü* s-ar scrie prin alte semne.

Cu luare-aminte se păzește acest princip psihologic în „ortografia" conjugării și declinării franceze. *Loué, louée, loués, louées, louez*, aceste cinci cuvinte au toate aproape același sunet. Însă cel întâi arată că *loué* este un bărbat, cel de-al doilea că este o femeie, cel de-al treilea că sunt mai mulți bărbați, cel de-al patrulea că sunt mai multe femei, cel de-al cincilea că este vorba de o acțiune cerută unei a doua persoane etc. Să ne închipuim acum aceste cuvinte scrise numai după sunetul lor („foneticește" curat). Pentru toate înțelesurilor lor deosebite, pentru această felurime de declinare, de conjugare, de gen, de număr, de mod, aș scrie numai *loué, loué, loué, loué, loué!* Orcine simte că în această monotonie s-a stins lumina înțelesului. În aceste semne identice ne-au rămas numai cinci cadavre, din care a dispărut viața intelectuală.

Ce e drept, francezii își păstrează ortografia lor mai mult din tradiție. Pentru cele mai multe cazuri a fost un timp unde ei pronunțau așa cum scriu astăzi, dar de când pronunțarea lor de astăzi s-a tocit și a lăsat o sumă de sonuri la o parte, scrierea

a rămas mai bine conservată în formele ei vechi, și astfel a devenit acum foarte nepotrivită cu vorbirea. O schimbare a ortografiei lor este neapărată,[1] însă schimbarea credem că nu va putea merge până a nimici semnele flecționare. Scrierea deosebită a cuvintelor *loué, louée, loués* etc. credem că va rămânea, deși sonurile sunt aceleași, și cu cât francezii, în marea lor mobilitate intelectuală, își „corump" din zi ce merge limba, cu atât mai mult îi silește logica lucrurilor să-și păstreze în schimbarea ortografiei *limitele flecționare*.

În toate aceste moduri de a scrie, în semnele noastre *ă, ș, ț*, ca și în germanele *ä, ö, ü* și în literele flecționare *ée, és, ées*, la francezi, avem importanta încercare a artei grafice de a fi *mai lămurită* decât cuvintele izolate ale limbei vorbite. Sonurile celor cinci cuvinte *loué, louée, loués, louées, louez* sunt, după cum am zis, aproape aceleași, dar prin scrierea lor se vede îndată deosebirea înțelesului flecționar.

Unde scrierea modernă, *fără a vătăma principul ei fundamental de a fi un organ pentru comunicarea cea mai grabnică a înțelesului prin însemnarea cea mai potrivită a cuvintelor*, poate să fie în exprimarea grafică a cuvintelor mai lămurită decât pronunțarea lor, acolo are un merit cu atât mai însemnat și își îndeplinește cu atât mai bine chemarea. Căci de la sine ea nu va putea să ajungă niciodată la aceeaș deplină potrivire între înțelegere și exprimarea ei, la care a ajuns limba, și, prin urmare, trebuie să caute a înfățișa prin ea însăș toate auxiliarele înțelegerii acolo unde se poate, cel puțin a avea cea mai strânsă logică în literele ei flecționare. Cu aceasta va putea până la un punct oarecare să compenseze marea scădere ce o are alăturea cu limba vorbită, adică lipsa de gest și accent. Cât de însemnat este mai ales accentul pentru înțelegere, o știu toți cei ce s-au ocupat de această materie. Și aici nu este vorba numai de

[1] Prevederea de la 1873 a început să se realizeze de pe la 1893 încoace și mișcarea de reformă crește din an în an.

accentul ordinar, de introducerea unei anumite silabe în fiecare cuvânt: pe acesta l-ar putea exprima arta grafică, și Pumnul – fonetic consecvent precum a fost – a și întrebuințat semnul acutului pentru arătarea accentuării afară de paroxitone, d.e. *secerișuri*. Dar este vorba de accentul mult mai important al înțelesului, de modularea oarecum morală a vocalelor, de accentul intelectual al frazei întregi, de acea declamare naturală a cuvintelor, care este sufletul unui limbagiu și pentru care suntem așa de simțitori la auzirea unei cetiri sau a unei piese de teatru. Și aceasta nu numai în fraze întregi, ci și la cuvintele izolate. În limba cochinchineză, ne spune Léon de Rosny, toate cuvintele sunt monosilabe și înțelesul lor se deosebește adesea numai prin deosebitele accente ale pronunțării. Așa, d.e., silaba *dai* însemnează 23 de lucruri cu totul deosebite, după cum se accentuează în mod deosebit, și astfel cochinchinezii nu vorbesc niciodată fără un fel de cântare. La aceasta adaogă Max Müller[1]: „Și noi am mai păstrat ceva din această însușire a limbei. Cuvântul «da» îl pronunțăm altfel dacă arată simpla afirmare (da, așa este), altfel dacă însemnează *poate* (da, poate să fie așa), altfel în înțeles de *firește* (da, o știu) sau în înțeles de *așa?* (da? Este adevărat?) sau de *sigur* (da, așa vreau)".

Scrierea nu poate să exprime aceste accentuări ale limbei, și aici se vede o dată mai mult cât este de puțin științifică formula fonetismului: scriem cum vorbim. Pentru a compensa în alt loc adevărata incongruență între sonurile auzite și semnele văzute, scrierea a căutat cu drept cuvânt să fie cel puțin mai lămurită în exprimarea literelor flecționare.

De când cu descoperirea tipografiei, cetirea a câștigat în omenire o importanță vitală pentru dezvoltarea spiritului nostru; astăzi nu mai este exact să zicem că înțelegerea cuvintelor cetite trece totdeauna mai întâi prin reproducerea auzului și apoi a înțelesului lor: astăzi cetim atât de mult și atât de iute

[1] *Prelecțiuni asupra științei limbei*, vol. II, prelect. 1.

încât gândirea se agită adeseori numai între literă și înțeles și, în măsură dreaptă cu intimitatea acestui raport, scade valoarea sonului brut pentru scris și crește importanța literei ca semn de tranziție aproape nemijlocită spre idee, și noi nu putem formula și din acest punct de vedere opoziția în contra fonetismului mai preciz decât în cuvintele: nu auzirea, ci înțelegerea este scopul scrierii.

În contra acestor expuneri ale noastre, d. Hugo Schuchardt, în articolul său publicat în numărul 5 al revistei *Romania*, din 5 ianuarie 1873, pag. 75, face următoarele observări: „*On nous dit d'abord que l'écriture phonétique obscurcirait la grammaire. C'est M. Maiorescu qui, dans sa brochure* Despre scrirea limbei române *a largement développé cette thèse. M. Maiorescu n'admet comme constitutif ni le principe phonétique, ni le principe étymologique, mais il veut que l'un et l'autre soient subordonnés au principe* intellectuel. *Selon lui, l'écriture a pour but d'amener le plus vite possible l'intelligence de l'idée, et la reproduction exacte des sons n'y suffit pas toujours.*"

„*L'écriture doit être encore plus claire, s'il est possible, que les sons isolés du discours: car le discours s'explique par les gestes et le ton, mais l'écriture doit contenir en elle même tous les auxiliaires de la compréhension, et par conséquent la logique la plus sévère doit régner dans la forme sous laquelle elle apparaît.*"

„*Et il s'en rapporte au principe* psychologique *dans la déclinaison et la conjugaison françaises (p. ex.,* louer, louée, loués, louées, louai). *Mais ce n'est point l'accent ni le geste qui peuvent distinguer* loués *de* loué, *et en écrivant, par exemple,* j'aime, tu aime, il aime, ils aime, *le français ne perdrait pas plus de clarté que l'anglais en écrivant* I love, we love, you love, they love. *Il n'y a pas de grammaire hors de la langue parlée.*"

Observările d-lui Schuchardt nu ne par întemeiate. Exemplul *j'aime, tu aime, ils aime,* în paralelă cu *I love, you love, they love,* nu se potrivește. Latinul zicea *amo, amas, amant,* fără a fi silit să adauge *ego amo, tu amas, illi amant,* fiindcă

terminările lui flecționare, *o, as, ant* erau încă păstrate în vorbire și se simțeau în înțelesul lor. Francezii, tocindu-le și pierzându-le din vorbă, ar pierde toată lămurirea conjugării când nu le-ar înlocui prin *pronumele* puse înainte. Aceste țin tocmai locul flecțiunii, și pe când *aime, aime, aime* ar fi o completă confuzie, *j'aime, tu aime, ils aime,* este tot așa de lămurit ca *amo, amas, amant*, însă numai din cauza pronumelor.

Dar întrebarea noastră era pusă pentru cazurile unde numai flecțiunea fără auxiliare este chemată să exprime numărul, cazul, genul, modul. De unde să știm dacă cuvântul *loué* exprimă un bărbat sau o femeie, sau mai mulți bărbați sau mai multe femei sau un imperativ sau un infinitiv etc.? Când vorbim, deosebim aceste categorii ale înțelesului prin gest și accent. *Louez, je vous l'ordonne* – accentul scurt și oarecum brusc al vorbirii și gestul natural care însoțește aici pronunțarea imperativului *louez* îl deosebește în vorbire de un infinitv, cum ar fi, d.e., acesta: *louer lui paraissait impossible;* și singularul masculin în *loué, comme vous l'avez été, vous pouvez être content* se deosebește în vorbire de pluralul feminin în *louées, comme vous l'avez été, vous pouvez être contentes* numai prin accentul intelectual al frazei, care, după pronunțarea lui *loué*, lungește și înalță tonul pentru a arăta că nu se sfârșește gândirea acolo, ci stă în legătură după propoziția secundară *comme vous l'avez été* cu cuvântul final *content* sau *contentes* și astfel, prin accentuarea cuvintelor din frază, se stabilesc în vorbire acordurile de gen, număr, caz etc., acolo unde s-au tocit terminările flecționare și nu s-au înlocuit prin alte cuvinte.

Aceasta este așa de învederat, încât, fără a insista mai mult, ne putem mărgini în repetarea principiului intelectual al scrierii: scrierea, lipsită fiind de ajutorul gestului din vorbire, trebuie să arate cu atât mai lămurit formele flecționare, și de aceea se scrie când *louez* cu *ez*, când *loué* cu *é*, când *louées* cu *ées,* deși se pronunță în acelaș fel, și de aceea este mai bine să scriem *carte, cărți*, decât cu litere slavone *карте, кърцi*.

Așadar, la afirmarea d. Schuchardt *il n'y a pas de grammaire hors de la langue parlée,* răspundem prin contra-afirmarea mai întemeiată: *la moitié de la grammaire est en dehors de la langue parlée.* Și, în adevăr, cum ar putea să fie altfel, când în chiar exemplul citat limba vorbită a șters orce deosebire din cuvântul *loué*, și cu toate aceste el este când infinitiv, când particip trecut masculin, când feminin, când singular, când plural, și, prin urmare, întreaga lui analiză gramaticală se face în afară de exprimarea lui fonetică, prin ceea ce adăogăm noi în mod intelectual la sonurile brute ale cuvântului, așa încât propria gramatică este *dans la langue pensée* și nu *dans la langue parlée.*

Aceasta nu este vreo descoperire a noastră, ci un adevăr știut între limbiști, și nu ne rămâne decât să aducem aminte d-lui Schuchardt de următoarele cuvinte ale lui Humboldt: „Relațiunile gramaticale atârnă cu totul de la intenția în care sunt stabilite. Ele nu sunt atât alipite de cuvinte, cât sunt mai mult gândite de cel ce vorbește și aude... Cuvintele și relațiunile gramaticale se pot adăoga în gândire fără a fi totdeauna exprimate prin vreun semn în limbă" (W. v. Humboldt, *Über das Entstehen der grammatischen Formen und ihren Einfluss auf die Ideenentwicklung. Op. compl.* III, 272, 277).

Să recapitulăm acum rezultatele dobândite și să facem ultimii pași spre ajungerea punctului căutat prin cercetările de față.

Sonurile limbei române, pentru care trebuiește fixată o însemnare grafică deosebită, pe lângă vechile litere latine, sunt numai **ъ**, **ш** și **щ** (acum și *î*). Această însemnare nu se poate face numai prin literele sonurilor radicale, din care sunt ele derivate, fiindcă tranziția lui *a, s* și *t* în **ъ**, **ш** și **щ** nu este așa de hotărâtă în limba noastră, încât să i se poată da o simplă regulă generală, iar mai multe regule pentru cetire sunt contrare scopului scrierii de a da cea mai grabnică înțelegere a ideei. Pe de altă parte, însemnarea acelor sonuri nu se poate face prin literele corespunzătoare lor din alfabetul slavon, fiindcă

atunci am părăsi fără nici o cauză îndestulătoare tradiția alfabetului latin, ce l-am primit o dată pentru scrierea noastră, și fiindcă am întuneca prin aceasta o parte a schimbărilor flecționare, ce dealtminteri le-ar putea arăta scrierea chiar cu mai multă lămurire decât vorbirea izolată. Astfel, scrierea sonurilor ъ, ш și щ va trebui să arate literele primitive *a, s* și *t*, modificate însă prin semne statornice, care să le fixeze deosebirea de sonurile lor primitive și funcționarea lor numai pentru sonurile ъ, ш, щ.

Ultima întrebare: Cum trebuie să fie semnele adăogate pe lângă literele *a, s* și *t* pentru a exprima sonurile ъ, ш și щ?

Răspunsul la această întrebare nu poate fi lăsat în voia fiecărui scriitor, pare c-ar fi o simplă chestie de arbitriu individual; căci scrierea este un mijloc general de înțelegere și, prin urmare, trebuie să recurgem totdeauna la principiile generale întru stabilirea ei. Aici psihologia, de a cărei sferă se ține întrebarea, ne dă următoarea știință: Orce semn, fie el literă, fie îndreptare de drum, fie drapel militar sau semafor, trebuie să împlinească două condiții esențiale: Întâi să aibă un înțeles fix, așa încât să nu se interpreteze în două sau mai multe moduri, al doilea să fie cunoscut de toți în acest înțeles al său. Nu este iertat nici unui individ să întrebuințeze în asemenea materie el singur un semn aparte și să-l impuie, fiindcă atunci încetează de a fi semn și devine o ficțiune neînțeleasă.

Aplicând aceasta la cercetările noastre, aflăm numai următoarele semne corespunzătoare: pentru însemnarea lui *s* ca să se citească ш va servi sedila = *ș*, pentru însemnarea lui *t* ca să se citească щ va servi asemenea sedila = *ț*, iar pentru însemnarea lui *a* ca să se citească ъ va servi semnul scurtării = *ă*, afară de persoana 3 sing. a perfectului conjugării I, unde ъ se scrie prin *â*.

Argumentele se înțeleg ușor din explicarea teoretică de mai nainte. Sedila este obștește cunoscută din limba franceză; ea nu are alt înțeles decât acela al înmuierii unei consonante; ea este și întrodusă la noi cu acest înțeles al său, mai toate cărțile

și jurnalele României libere, prin urmare partea cea mai considerabilă a literaturei noastre, exprimă pe ш și щ prin *ș* și *ț*.

Dar rațiunea scrierii lui ъ prin *ă* (și într-un singur caz prin *â*) este aceasta: sonul ъ al nostru se naște de regulă din *a* scurt, înțelegând scurtimea atât după tonul modern cât și după cantitatea antică. În privința dintâi știm că în cele mai multe cazuri un *a* fără ton, adică scurt, devine ъ. În privința cantității a observat Diez[1] că mai ales din *a* (și *e*) scurt s-a forma ъ, pe când *a* lung s-a păstrat curat (cu excepția câtorva cuvinte, d.e., *cărnuri* [din *căro, carnis*] și aceasta numai la plural, sub influența lui *i*). Prin urmare, semnul cunoscut al scurtării pus deasupra lui *a* va putea exprima pe ъ. Această scriere este introdusă astăzi în toate cărțile și jurnalele României libere. (De la 1893 încoace în mai toate publicările române din orce țară.)

O excepțiune importantă, provenită nu din eufonie, ci din cauza gramaticală, trebuie însemnată deosebit. Verbii de conjugarea I au în pers. 3 sing. a perfectului simplu un ъ accentuat, prin urmare lung din accent, și totdeodată contras din vechiul *avit*, sau din o formă analogă a lui în dialectul vulgar, prin urmare lung din contragere și, în fine, născut din *a* al primei conjugări latine, prin urmare lung și din cantitatea antică. Importanța acestui ъ lung și accentuat consistă în deosebirea ce o arată între prezent, imperfect și perfect pers. 3 sing., d.e. *află, aflà, aflâ*. Aici accentul este neapărat trebuincios; a-l pune peste semnul scurtării ar grămădi semnele în contra obiceiului și al grabnicei înțelegeri; pe de altă parte nu este corect să marcăm pe ъ al perfectului cu semnul scurtării, când tocmai el este din toate punctele de vedere cea mai lungă vocală a flecțiunii române. De aceea, pentru acest singur caz introducem circumflexul peste *a* = *â*, fiindcă circumflexul este aici accentul specific indicat, însemnând din vechime atât tonul, cât și lungimea, cât și contragerea. (Dacă însă primim însemnarea deosebită

[1] *Rom. Gram.*, I, pag. 134, 136, 138, 139, 140, 336 (ediția 2, 1856).

a lui *î* prin circumflex, atunci nu rămâne decât a însemna pe acel *ă* al perfectului tot cu ◡ = *à*, deși nu e scurt.)

Așadar, sonul *ă* se scrie de regulă cu *ă*.

În contra sedilei și a semnului scurtării, pe lângă obiecțiunile de principiu, pe care le-am combătut în paginele precedente, se mai aduc câteva întâmpinări de a doua mână, pe care le relevăm numai în treacăt, și se încearcă introducerea altor moduri de însemnare, ce le vom trece într-o scurtă revistă pentru a le vedea contrare teoriei semnelor.

Se zice întâi că sedilele sunt urâte. Însă chemarea literei nu este de a fi frumoasă sau urâtă, și nu se poate *întru nimic* judeca din acest punct de vedere exterior. Litera trebuie să fie pe cât se poate mai *indiferentă ca semn văzut*, pentru a servi de cea mai repede tranziție spre gândire. Numai călugării veacului de mijloc se îngrijau de frumusețea literelor și-și puneau răbdarea a le ilustra cu desemnuri și colori. Pe atunci trăiau semnele și mureau ideile.

Se zice, apoi, că sedila și semnul scurtării îngreuiază scrisul cerând prea mult timp. La aceasta răspundem că cel dintâi scop al scrierii este cetirea; unul scrie, o mie cetesc; scrierea grabnică este o întrebare stenografică, dar nu ortografică, și de când cu descoperirea tiparului nu mai are nici o însemnătate.

Dintre celelalte moduri de a scrie sonurile **ъ**, **ѫ** și **ѭ** însemnăm mai întâi pe acela al d-lui Pumnul. A. Pumnul scrie așa:

„Însemnînțele biografice despre unii scriptori se aflœ puse mai pe larg, despre alții mai pre scurt, ear' despre alții neci decum. Asta vine de acolo, cœ nu s'a putut afla despre viața tuturor cu deamœruntul, și de aceea s'a pus despre ficœcarele atîta cît s'a putut află. Scœderile cred cœ se vor putea suplini cu timpul mai târdiu."

Argumentele în contra acestei scrieri sunt vederate. Mai întâi pauza pusă deasupra lui *s* și *t* pentru a le face **ѫ** și **ѭ** este în contra teoriei semnelor. Înțelesul obștește cunoscut al pauzei este sau dublicarea consoanei sau lungimea vocalei sau întreruperea

gândirii; dar niciodată pauza nu poate fi întrebuințată pentru înmuiarea lui *s* și *t*. Apoi scrierea lui **ъ** prin *œ* este tot așa de puțin rațională, fiindcă *œ* este un semn luat din alfabetul latin într-un înțeles contrar celui ce-l avea la romani. De aci vine impresia barocă ce ne-o face ortografia lui Pumnul și care este așa de motivată, încât ajunge pentru a condamna scrierea lui *œ* pentru **ъ**. Și aci nu se poate obiecta că litera *œ* ne pare barocă numai fiindcă nu suntem obișnuiți cu ea, sau cel puțin obiecțiunea nu ar fi demnă de bărbați de știință. Căci omul se poate obișnui cu multe lucruri și cu cea mai mare absurditate. Până când se va învăța în școalele române limba latină, până atunci experimentul de a scrie pe **ъ** cu *œ* va rămâne mai mult o curiozitate literară decât o scriere serioasă.

De aci încolo vedem alte ficțiuni individuale. *Lexiconul de la Buda* însemnează pe **ъ**: *a'*, *e'* etc. Ce să fie semnul deasupra acestor vocale? Virgula? *Spiritus lenis?* Diez propunea în ediția dintâi a gramaticei limbelor romane *e* cu două puncte – *ë*; în ediția a doua a părăsit această ortografie și scrie *e*. F. W. Eichhoff[1] recomanda aceleași două puncte pentru orce modificare adusă vocalei primitive, v. Hahn[2] pare a avea în vedere același son când propune pe *e* cu o pauză dedesubt = *e̲*. Lepsius[3] scrie *e* cu un cerc *ę*.

Toate aceste pot fi bune și frumoase, dar sunt și rămân ficțiuni individuale în comparare cu argumentul adus în favoarea semnului scurtării și al sedilei.

Tărâmul semnelor este tărâmul cel mai alunecos în scriere. Îndată ce părăsim înțelegerea lor cunoscută din vechime, introducem o confuzie, de a cărei responsabilitate ar trebui să se ferească orce autor cuminte. Aci este câmpul cel mai nepotrivit pentru descoperiri nouă. Astăzi își însemnează Pumnul

[1] În apendicele la *Parallèle des langues de l'Europe et de l'Inde*.
[2] *Albanesische Studien*, II, pag. 3.
[3] *Das allgem. linguistische Alphabet*, 1855, pag. 24.

pe *t* cu o pauză, mâine va zice unul că pauza este urâtă și va pune un punct sub *t*, poimâine va veni altul și va pune un cerc, altul va pune un unghi slavonesc, și așa fără margini se va înmulți confuzia scrierii române prin ficțiuni care de care mai individuale.

Terminăm această revistă critică asupra feluritelor moduri de a exprima sonurile **ъ**, **ш** și **щ**, stăruind din toate punctele de vedere în scrierea lor cunoscută cu *ă, ș* și *ț*; iar cât pentru celelalte scrieri, să ne fie iertată o observare finală, pe care suntem siguri că ne-o vor primi toți cei ce se vor fi ocupat cu seriozitate științifică de această materie: originalitatea este o însușire eminentă, când e vorba de idei, dar când e vorba de ortografie, nu-și are locul.

Acum, după ce am terminat studiul asupra fiecărui son al limbei române față cu litera latină prin care trebuie să fie exprimat, suntem în drept să alcătuim următoarea tablă alfabetică începută și continuată în parte la paginile 17 și 37 ale ediției de față.

Pentru sonul român			*a*	se scrie litera			*a*
»	»	»	*e*	»	»	»	*e*
»	»	»	*i*	»	»	»	*i*
»	»	»	*o*	»	»	»	*o*
»	»	»	ȣ	»	»	»	*u*
»	»	»	ъ și *ї*		»	»	*ă*
							(â, î?)
»	»	»	ъ	»	»	»	*b*
»	»	»	ч	»	»	»	*c*
»	»	»	*d*	»	»	»	*d*
»	»	»	ф	»	»	»	*f*
»	»	»	г	»	»	»	*g*
»	»	»	χ	»	»	»	*h, ch*
»	»	»	ж	»	»	»	*j*

»	»	»	к	»	»	»	*c*
»	»	»	л	»	»	»	*l*
»	»	»	*m*	»	»	»	*m*
»	»	»	*n*	»	»	»	*n*
»	»	»	п	»	»	»	*p*
»	»	»	ρ	»	»	»	*r*
»	»	»	*c*	»	»	»	*s*
»	»	»	*t*	»	»	»	*t*
»	»	»	в	»	»	»	*v*
»	»	»	ц	»	»	»	*g*
»	»	»	ш	»	»	»	*ș*
»	»	»	щ	»	»	»	*ț*
»	»	»	з	»	»	»	*z*

PARTEA A PATRA

CERCETĂRI LIMBISTICE ȘI CRITICA SISTEMULUI ETIMOLOGIC

Punctul nostru de plecare în stabilirea alfabetului român, precum am încercat-o în cele trei părți precedente, a fost regula de a scrie sonurile române cu litera latină corespunzătoare, fără considerări etimologice; iar la sonurile nouă de flecțiune, pentru cari nu ne-au ajuns literele latine, am aplicat litera radicală însemnată cu semnul sedilei sau al scurtării pentru a marca modificarea flecționară. Rezultatul acestor cercetări a fost tabela alfabetică de pe pagina precedentă și regula ortografică: fiecare din cele 26 (cu *î* 27) sonuri gramaticale ale limbei române se scrie numai cu litera însemnată în tabelă la rândul său.

Opus acestei ortografii este în princip și în practică sistemul etimologic. Tema noastră este acum de a cerceta rațiunile acestui sistem și, dacă nu-l vom primi, precum nu l-am primit, de a demonstra cauza respingerii.

O explicare prealabilă este necesară în confuzia de astăzi a scrierii române. Mulți din compatrioții noștri sunt de opinie că deosebirea între sistemul fonetic și cel etimologic pentru ortografia română consistă în aceea că fonetiștii primesc semnele de sedilă sau de scurtare sau de pauză etc., pentru *ț, ș, ă, î*

etc., pe când etimologiștii scriu aceste sonuri derivate fără nici un semn, dând numai o regulă pentru cetirea lor.

Această opinie este greșită.

Nota caracteristică a sistemului etimologic nu este lepădarea semnelor; din contră, d. Cipariu și școala lui ar putea foarte bine să primească astăzi semnele noastre, și cu toate aceste să urmeze calea etimologică, pe care au apucat. Dovadă *Lexiconul de la Buda.*

Esența etimologismului în ortografie este alta. El cere ca, după ce literele alfabetului s-au stabilit, fie cu semne, fie fără semne, scrierea ortografică însăș să nu se îndrepteze după vorbirea actuală, foarte influențată prin legi eufonice, ci după legile derivației cuvintelor de la originea lor, întru cât aceasta se poate urmări în întreaga tradiție a limbei. De aceea d. Cipariu scrie cuvântul *bine* nu cu *i*, cum îl pronunțăm noi, ci cu *e*, adecă *bene, e* fiind vocala originară.

După cum se vede, etimologismul nu este o întrebare alfabetică, ci ortografică, limbistică, și de aceea am trebuit să-i rezervăm un capitol aparte în cercetarea de față. Prima noastră datorie este acum să expunem cu lămurire fundamentul etimologismului, și aceasta o facem prin propriele cuvinte ale eminentului său reprezentant și cu propria sa ortografie.

„Legile gramatecei si ale etimologiei de multe ori infrangunduse in pronunciare pre in legile eufoniei limbei, urmeza cà in scriere au se se oserbeze legile gramatecei si etimologiei fora atentiune la legile eufoniei.

Toate sunetele derivate strinsu luandu se potu infacisià de *spurie* si coruptiuni in catu se abatu de la cele primitive, de si de in partea eufoniei, care se nevoliesce a aduce mai multa armonie in cuventare, se paru a fi prefectiuni.

Sunetele derivate, in catu au litera respondietoria in alfabetu, au dar a se reduce la sunetul primitivu si a se scrie cu literele respundietorie acestor'a.

Spurie si de lapedatu in ortografia sunt: *a* in locu de *ea*, d.e. *masă, vară, fată*, etc., *e* in locu de *ú*, d.e. in *fie, chiemu, inghietatu, i* in locu de *î* și *e*, d.e. in *inimă, cuvinte*, bine.[1]"

Etc., etc.
Și astfel d. Cipariu scrie:

mesa	în	loc	de	*masà*
vera	„	„	„	*vară*
feta	„	„	„	*fată*
fia	„	„	„	*fie*
chiamu	„	„	„	*chem*
scaimbu	„	„	„	*schimb*
bene	„	„	„	*bine*
volia	„	„	„	*voie* etc.

Multe au observat fonetiștii în contra acestei ortografii: că este prea grea și chiar imposibilă, presupuind la toți cunoștința limbei latine; că nu este științifică, nelimitând până unde să se urmărească rădăcina etimologică etc.[2] Mărturisim că observările fonetiștilor, pe cât le cunoaștem, nu ne par nici îndestulătoare, nici drepte. Căci nu este drept să se critice un principiu din starea încă imperfectă a realizării lui de astăzi. O teorie este numai atunci învinsă când i se îngăduie realizarea cea mai perfectă și totuș i se arată tocmai atunci vițiul în însăș concepția ei. Și din acest punct de vedere hotărâtor trebuie să încercăm analizarea sistemului etimologic.

Admitem dar că etimologismul scrierii române s-a determinat cu toată precizia științifică, că a constatat fazele istorice ale limbei, că ne poate spune până unde să mergem cu derivația

[1] Cipariu, *Elemente de limba romana după dialecte si monumente vechi.* Blasiu, 1854, pag. 83, 86 și 87.

[2] Vezi artic. d-lui Sbiera în no. 7 și 8 din *Foaia Societății* bucovinene, a. 1865.

etimologică și care sunt formele originare ale cuvintelor române. Și, după această concesie, punem întrebarea: *Este rațional și este cu putință să introducem în scrierea și în vorbirea limbei de astăzi formele mai primitive și mai curat etimologice ce le-am aflat în secolii trecuți sau ce le aflăm în vreo provincie incultă de astăzi?*

Dacă este rațional și este cu putință, atunci, fie opera grea, fie ușoară, toate silințele noastre trebuie concentrate spre susținerea principiului etimologic. Iar dacă nu este rațional și nu este cu putință, atunci toate discuțiile de alăturea sunt de prisos, principiul etimologic al scrierii cade de la sine.

Iacă importanța întrebării, a cărei rezolvire o încercăm în paginile următoare, atât pe calea istorică cât și pe cea teoretică.

Cercetând istoria limbelor mai multor popoare, ne surprinde un fapt constant în toate: metamorfoza neapărată ce o sufăr cu propășirea timpului. Nici un popor nu mai vorbește peste un timp oarecare cum a vorbit la o epocă dată, și noi astăzi n-am mai înțelege fără studiu special limba noastră de acum o mie de ani, chiar dacă ne-ar fi rămas vreo tradiție literară din acest timp. Tot așa constată poetul latin Horațiu că el nu mai înțelegea vechele poeme Saliarice[1], și Polibiu ne spune[2] că deosebirea limbei vechi latine de ceea ce se vorbea pe timpul său era așa de mare, încât romanii cei mai culți înțelegeau cu greu vechele tractate cu cartaginienii. Câteva forme caracteristice și fundamentale, oarecum o canava pentru țesătura viitoare, rămân neatinse în vicisitudinea timpurilor și formează unitatea unei limbi în varietățile ei istorice: însă acele forme sunt puțin numeroase, sunt numai o parte a scheletului sintactic și flecționar, pe când toate celelalte forme,

[1] Horatius, *Epist.*, II, 1, 85, 86.

[2] Polibius, *Hist.*, III, 22.

terminările, cuvintele izolate și pronunțarea lor se află într-o perpetuă mișcare.

Nu este mult timp de când această metamorfoză a atras atenția filologilor, și studiul istoric al limbei se poate numi o știință esențial modernă. Însă astăzi este un princip al limbisticei de a urmări, d.e., fiecare cuvânt francez prin toate schimbările lui până la forma primitivă, de a-i căuta apoi ascendenții în limba latină și colateralii în limbele romane, de a trece pe urmă de la cuvântul latin la cuvântul corespunzător grecesc, de a căuta în fine, dacă nu izvorul, cel puțin paralela amândora în limba sanscrită până la rădăcina cea mai primitivă, care arată îndărătul ei o limbă și mai veche. Este observarea cea mai interesantă de a vedea până la ce grad de siguranță au ajuns astăzi aceste investigații comparative[1] și cum din o singură silabă, din un singur son se poate deduce un șir întreg de concluzii solide asupra timpului, locului, alianței etnografice a limbei de care se ține. „Despre Nabucodonosor se știe că avea obiceiul să-și imprime numele în fiecare din cărămidele întrebuințate la clădirea palaturilor colosale din timpul imperiului său. Acele palaturi au căzut în ruine, însă din ruinele lor s-a luat vechiul material și s-a destinat la clădirea orașelor mai nouă. Astfel, Rawlinson, cercetând pietrele zidurilor noului Bagdag pe malurile Tigrului, descoperi în ele urmele conservate ale acelui timbru împărătesc." Tot așa se conservă marca antică în edificiul limbelor moderne; și *ele* sunt clădite cu materialul luat din ruinele colosale ale limbelor vechi, și fiecare cuvânt al lor, bine studiat, dezvălește timbrul nemuritor ce i l-au

[1] Pentru a avea o idee lămurită despre starea actuală a limbisticei, ne-am folosit în cercetările următoare de eminentele prelecțiuni asupra științei limbei ținute de Max Müller în Institutul Britanic la 1861 și 1863, completându-le cu cercetările lui W. de Humboldt și lui A. Schleicher *(Die deutsche Sprache,* ed. II, 1869, introducere, și *Die Darwinsche Theorie und die Sprachwissenschaft,* 1863).

întipărit părinții familielor arice și semitice într-un timp din care a dispărut orce altă tradiție omenească.

Atrași de miraculoasa lege conservativă ce domnește în limba omenească prin toate transformările ei, filologii europeni, de când cu introducerea studielor sanscrite, cercetară cu predilecție proprietățile comune între deosebitele limbi, din aceste cercetări rezultă faptul că liniile istorice ale limbelor moderne sunt convergente înapoi, tinzând toate spre câteva origini comune. Astfel s-au stabilit trei mari familii limbistice: familia indo-germană, cea semitică și cea turanică, și pentru fiecare din ele s-au alcătuit acei arbori genealogici de descendențe etnografice, cari sunt cu drept cuvânt una din gloriile științei moderne.

Odată intrată în direcția comparativă, filologia a început să desfacă toate cuvintele compuse în elementele lor simple, și între aceste s-au ivit apoi rădăcinile comune tutulor limbelor de aceeaș familie.

Elementele cele mai simple s-a dovedit că sunt niște *rădăcini predicative sau demonstrative,* și anume toate monosilabe. Gramatiștii limbei sanscrite au redus întregul tezaur de vocabule sanscrite la 1706 rădăcini, adecă au admis atâtea cuvinte (silabe) radicale câte le-au trebuit după sistemul lor pentru a deriva din ele toate numele, adjectivele, pronumele, verbii, adverbii, prepoziționile și conjuncțiunile ce se află în limba sanscrită. Însă o luare-aminte mai minuțioasă, mergând mai departe decât derivarea lexicografică, descopere și în aceste 1706 cuvinte compuneri din elemente și mai primitive, și astfel acest număr se reduce la mai puțin de a treia parte a lui. Cam de 500 este dar numărul total al radicalelor din care s-a format între altele cea mai mare parte a limbelor europene: română, franceză, spaniolă, italiană, portugheză, germană, engleză, greacă, slavonă, cu toată prodigioasa câtățime a cuvintelor lor.

Limba evreiască asemenea s-a redus la vreo 500 de rădăcini, și limba chineză, deși nu formează derivări, se mulțumește cu 450 de radicale.

Astfel se constată că, de când există limba în genul omenesc și de când se tot schimbă deosebitele ei expresii, nu s-a mai descoperit nici o rădăcină de cuvânt prin generațiile mai nouă, așa încât noi astăzi vorbim cu același material limbistic cu care a vorbit și închipuitul Adam, schimbând numai partea formală a cuvintelor.

Cu cât însă este mai statornic acest tezaur antediluvian al limbelor omenești, cu atât este mai nemărginită felurimea modulărilor formale introduse în acele sute de rădăcini primitive. Explicarea acestui punct ne va răspunde totdeodată la întrebarea: cum din 500 de radicale s-au format sutele de mii de cuvinte ce le vorbesc popoarele indo-europene?

Dacă studiem astăzi o limbă modernă în scop de a-i înțelege compunerea ei, deosebim mai întâi, între suma de cuvinte ce conține, cuvinte compuse și cuvinte simple; și prin aceasta vedem primul mijloc ce-l întrebuințează limba pentru a se înavuți: ea alătură un cuvânt radical lângă altul și formează astfel încorporarea unei nouă idei.

Un alt izvor mai bogat de înmulțire a cuvintelor sunt flecțiunile lor gramaticale, adică terminările cazurilor, numerilor, timpurilor, persoanelor, modurilor etc., care fac de un singur cuvânt, intrat odată în formalismul gramatical, produce sute de forme nouă și sute de relațiuni deosebite ale aceleiaș idei. Când zic cânta-*m*, acest *m* arată că nu mai cânt acum, că acțiunea se înțelege într-un timp trecut; când zic cânta-*i*, se înțelege aceeaș acțiune în același timp, însă acum se referă la o altă persoană. Ce forță magică are litera *m*, încât dintr-o acțiune prezentă face o acțiune trecută, și de unde vocala *i* schimbă persoana întâi în persoana a doua? Și aceeaș întrebare pentru toate terminările declinative, conjugative, derivative etc. ale limbelor moderne. Pentru ce silaba *rai* adaugă verbului *aime* = *aime-rai*, arată timpul futur? Pentru ce silaba *ment*, care izolată este fără înțeles, exprimă, fiind adăugată la finele unui cuvânt calitativ, modul cum se manifestă o acțiune, d.e. *grand, grandement?*

Cu cât urmărim asemenea terminări ale limbelor moderne în timpuri treptat mai vechi, cu atât le vedem câștigând din ce în ce o formă mai întinsă, până când, în fine, toate se arată a fi fost odată cuvinte independente, cu uzul și înțelesul lor propriu, așa încât toate sonurile terminative, care astăzi nu mai au valoare proprie de cuvinte, sunt corupții fonetice din expresii primitive neatârnătoare. Litera neînțeleasă *m* din imperfectul nostru *cântam* ne conduce în timpuri mai vechi la forma *am* = *cântaam*, apoi, în limba latină, de unde a venit, la forma *bam* – *cantabam*. Acest *bam*, prefăcut în spaniolește în *ba*, în italienește în *va*, se demonstrează a fi un verb auxiliar independent, același verb care se păstrează în sanscritul *bhavâmi*, în anglo-saxonul *beom* = eu sunt.

Urmărind în acest mod toate flecțiunile tutulor limbelor, și mai ales a limbelor din familia turanică, constatăm legea generală: că orce literă de terminație este rămășița unui cuvânt întreg primitiv alipit lângă o rădăcină mai puternică. Acest adevăr se poate demonstra cu atât mai ușor cu cât sunt astăzi încă limbi în care ceea ce a devenit la noi simplă terminație este încă cuvânt propriu, dar arătând totuș legătura cu o altă rădăcină, oarecum linia de închegare terminațională. De la aflarea acestei legi limbele existente se împart în trei clase deosebite.

Clasa întâi (limbe izolătoare) este aceea în care toate cuvintele sunt radicale neschimbate și de regulă monosilabe. Pe această treaptă se află limba chineză veche și cea egipteană. Flecțiunea este aci necunoscută. Raporturile ce le exprimă flecțiunile și terminările noastre se arată în ea prin cuvinte întregi radicale puse lângăolaltă. D.e., *ʒin* însemnează chinezește om, *kiai* mulțime; pluralul nostru oameni se exprimă prin *ʒin kiai*, unde *kiai* nu este terminație, ci un cuvânt aparte,

cu propriul său înțeles. Ў este chinezește un cuvânt radical și însemnează întrebuințare, *ćang* însemnează băț, expresia noastră *cu un băț*, lat. *baculo* (unde *cu* al nostru este o simplă prepoziție și latinul *o* o simplă terminare fără înțeles radical și fără uz propriu) se traduce chinezește: Ў *ćang*, unde fiecare din cuvinte are sensul său radical, cum am zice: întrebuințare baston.

A doua clasă (limbe aglutinante) este aceea unde, din două cuvinte radicale, puse astfel lângăolaltă, unul își pierde înțelesul propriu și devine terminație, iar celălalt își păstrează însemnarea sa și rămâne în toate formele un radical ca la început. De această clasă se țin limbele din familia turanică, și între ele îndeosebi limba turcească și cea ungurească. Aceste sunt limbe etimologice în sensul cel mai riguros. Ele păstrează rădăcina cuvântului fără corupție fonetică și *cu simțire perpetuă a înțelesului primitiv,* pe când terminația cuvântului, deși ea este asemenea un cuvânt, nu mai produce simțirea înțelesului propriu, și tocmai astfel devine terminație. Forma participială *sever* însemnează turcește *iubire*; conjugarea prezentului iubesc, iubești, iubiți se face astfel: *sever-im, sever-sen, sever-siz*. Finalele prezentului *im, sen, siz* nu sunt finale corupte ca ale noastre, esc, ești, iți, ci sunt cuvinte, și anume pronumele: eu, tu, voi (așa încât traducerea literală ar fi: iubind-eu; iubind-tu, iubind-voi), însă fiindcă în această compunere nu se mai simte înțelesul lor propriu, din care cauză se și schimbă în imperfect, de aceea au decăzut în simple terminații. Ungurește: *ir-at-ok* = a scrie las eu. Mai lămurit va fi un exemplu dintr-o limbă mai cunoscută, pe care o putem controla cu înțelegerea noastră. Futurul conjugării franceze se formează prin finala *ai* pusă lângă infinitiv: *aimer, j'aimer-ai, tu aimer-as, il aimer-a, nous aimer-ons, vous aimer-ez, ils aimer-ont*. Aceste finale, *ai, as, a* etc., nu sunt alta decât prezentul verbului *avoir* și, prin urmare, *j'aimer-ai* va să zică *j'ai à aimer, tu aimer-as = tu as à aimer* etc., literal tradus: am să iubesc, ai să iubești, sau voi iubi, vei iubi.

(În mod analog se explică forma latină: *ama-bo*.) Probă convingătoare pentru justețea acestei explicări este vechiul dialect provençal, unde formele se află descompuse: în loc de *(je) vous dirai* se zice forma mai primitivă *dir vos ai* (am a vă zice). În spaniolește, asemene, în loc de *lo har-e*, voi face aceasta, se zice *hacer* (scurtat: *har*) *lo-he*, a face aceasta am = *facere id habeo*. Așadar, finalele futurului francez *aimerai, aimeras, aimera* etc. sunt prezentul verbului *avoir* lipit lângă verbul *aimer*; însă fiindcă nu li se mai simte înțelesul lor propriu de *avoir*, rămâind ele numai o însemnare a ideei futurului, nu mai pot fi cuvinte, ci sunt simple terminații.

Să dăm și un exemplu din limba română. În conjugarea interogativă: fi-voi, fi-vei, fi-va, înțelesul propriu al cuvântului *voi* s-a pierdut; el nu mai însemnează a voi, *vouloir*, ci are numai funcția de a însemna futurul și este dar pe cale să devie o simplă terminație. Tot așa când zic *voi fi*, voi de la început nu mai are alt înțeles decât a arăta futurul lui fi, și de aceea românul, pentru a da lui „voi" sensul său propriu, nu mai poate întrebuința infinitivul curat în verbul următor, ci trebuie să introducă subjunctivul cu „să", nu mai zice: voi merge *(= je veux aller)*, precum zice, d.e., pot merge, ci trebuie să zică spre deosebire: voi să merg *(= je veux que j'aille)*.

În a treia clasă a limbelor (limbele flecționare) se află limbele arice, prin urmare cea latină și a noastră. Ele nu mai respectează nici forma, nici înțelesul primitiv al elementului radical și cu atât mai puțin al cuvântului terminațional. De-abia filologul este în stare să le dea de urmă.

Să luăm, de exemplu, exprimarea numărului 20 în franțuzește. Numărul 20 este un compozit și arată două zecimi. Limba chineză l-ar exprima dar punând amândouă elementele de compoziție neschimbate lângăolaltă. Zece se cheamă chinezește *șĭ*, două *eúl*, douăzeci = *eúl-șĭ*. În limba tibetană *cĭu* însemnează zece, *nyi* doi, *nyi-cĭu* douăzeci; în limba burmeză *șĭ* zece, *nhi* doi, *nhit-șĭ* douăzeci. Cu totul altfel limba

franceză, italiană, engleză etc. Francezii zic *vingt*. Ce este *vingt?* Nimeni din popor nu are cunoștință despre cuprinsul lui; francezii îl învață pe dinafară din tată în fiu. Dacă analizăm însă și urmărim acest cuvânt, dăm mai întâi de forma lui mai veche latină *viginti*. *Viginti* corespunde sanscritului *visanti*. Amândouă se compun din două cuvinte: din *vi* și *santi* sau *ginti*. Acest *vi* este o corupție din *dvis* = doi, precum latinul *bis* este o corupție din *dvis*, engl. *twice*, grec. δις care *dis* apare iarăș în latinește în sensul de împărțire în două, d.e. *discussio* etc. Iar *santi* sau *ginti* sunt abreviaturi din sanscr. *dasati*, care însemnează o decadă, de la *dasan* = zece. *Vingt* spune dar, pentru cine știe să-l asculte, o istorie întreagă și arată prin multe vicisitudini înțelesul împreunat de două și de zece; dar pentru poporul modern limba lui este mută. Sonul și sensul s-au corupt.

Ca toate limbele moderne, a supt astfel și limba română măduva înțelesului primitiv din trunchiurile celor mai multe cuvinte ale sale, și aceste stau astăzi fără legătură sensibilă cu pământul din care au crescut, numai ca niște forme indiferente, ca niște scheme ale inteligenței, și tocmai de aceea ca niște instrumente potrivite pentru a primi sfera și conținutul prin care le va defini subiectul gânditor.

Limbele de clasa a treia ne dovedesc dar că așa-numita corupție fonetică este un izvor nou de înmulțire a limbei prin flecțiuni de cuvinte, care toate reproduc raporturile subiective între idei. Prin urmare, ceea ce numim noi logica sau gramatica limbei române și a celorlalte limbe indo-europene și prin aceasta marca lor etnografică națională, provine din modulările fonetice, și aci vedem cauza adevărat limbistică pentru care atât limba cât și scrierea trebuie să arate cu cea mai mare lumină toate literele flecționare.

Ce voiește acum etimologismul în ortografia română? Și cu aceasta ne întoarcem din câmpul interesant al filologiei la obiectul disertației noastre. Etimologismul voiește să declare spurie și falsă metamorfoza fonetică de sute de ani prin care a trecut limba română; voiește să ne aducă gramatica la forma

cea mai etimologic pură, să ne arunce limba cu secole înapoi, încercându-se să stavilească fluctuația miilor de ani prin care a fost împinsă limba română spre dezbinarea fonetică de cea latină, limba latină spre dezbinare de cea sanscrită, cea sanscrită spre dezbinare de o limbă mai veche, despre care nu mai avem tradiție contimporană.

Orcare ar fi opinia ce o avem despre așa-numita corupție fonetică, atât rămâne constatat, că această „corupție" este marca distinctivă a limbelor indo-europene și în specie a limbei române și totdeodată legea fatală după care se metamorfozează limbele noastre până unde le putem urmări în istoria omenirii. Aci un individ, cu schematismele sale gramaticale, nu poate să folosească și nu poate să strice nimic. Dezvoltarea limbei, și anume corupția fonetică, este un product instinctiv al naturei omenești, un fapt de istorie naturală, și niciodată nu se va pleca după rațiunea calculătoare a individului. Încercările gramatiștilor și ale puriștilor de a frânge geniul ascuns al unui popor prin micile lor paradigme și teorii au rămas totdeauna și cu drept cuvânt fantasmagorii impotente. Din viața împăratului Tiberius ni se referă că odată, comițând o eroare în contra limbei, Marcellus i-a relevat-o și i-a îndreptat-o; dar Capito, un alt gramatist ce era din întâmplare față, observă că limba împăratului este limbă bună sau, cel puțin, dacă nu este îndată, va deveni peste curând. La aceasta însă Marcellus răspunse: *„Capito este un mincinos, Cesare: tu poți acorda împământenirea cea mare unui om, dar niciodată unui cuvânt"*.

Școala etimologică este dar ceva străin și nenatural în scrierea limbelor indo-europene; idealul, la care ar voi etimologiștii să ne ducă ortografia română, este maniera turcească, o predilecție ce intră în sfera gusturilor, despre care zice proverbul latin că nu mai este de disputat.[1]

[1] Vezi și observările din articolul *Direcția nouă*, proza (*Critice*, vol. I, pag. 208 și urm.).

Ortografia unei limbi, în orce epocă dată, afară de aceea în care a fost stabilită, este de la sine destul de osebită de vorbirea aceleiaș epoci. Cauza este că limba se tot modifică pe nesimțite și lasă astfel ortografia învechită îndărătul său. Când divergența a devenit prea mare, se nasc revoluții ortografice, care tind să dea scrierii un impuls înainte spre a ajunge propășirea fonetică a limbei. Atunci vorbirea și scrierea iarăș se mai identifică până la un grad oarecare, pentru a reîncepe după câtva timp acelaș proces de separare. Este dar sigur că ortografia ce o vom stabili noi pentru limba română de astăzi nu va mai corespunde limbei strănepoților noștri, ci le va impune sarcina de a o echilibra din nou după metamorfoza întâmplată de acum și până atunci. Cu cât însă s-ar mări greutatea pentru noi și s-ar îndoi pentru ei, dacă nu am fixa astăzi o ortografie corespunzătoare măcar limbei române din secolul XIX, ci am lărgi distanța între vorbă și scris, potrivind scrierea de astăzi după vorbirea timpului de ieri, sau a unui dialect incult, care totuș niciodată nu va mai reînvia în limba cultă.

În paginele precedente am dovedit că purismul etimologic, încercând în literatură introducerea unei stări fonetice pe care limba a învins-o și din care a ieșit, este un sistem imposibil, și aceasta am dovedit-o pe calea istorică a faptelor, indicând legea nestrămutată a perpetuei metamorfoze fonetice.

Acum însă vom arăta în teorie psihologică de ce etimologismul, chiar dacă ar fi cu putință în fapt, nu ar fi rațional și ar trebui să fie combătut ca o piedică pentru dezvoltarea intelectuală.

Orce cuvânt este incorporarea sensibilă a unei noțiuni (a unui concept). Noțiunea este o idee (reprezentare) formată din alte idei, iar nu de-a dreptul prin impresia sensibilă. Adică: conștiința noastră primește din experiență mai multe reprezentări asupra aceluiaș fel de obiecte. Un copil, d.e., are

la început despre obiectul masă o idee sau reprezentare potrivită numai cu acea masă unică ce a văzut-o în odaia sa. Mai târziu vede și alte mese, cu patru picioare, cu trei picioare, cu un picior, de lemn, de piatră, de metal, rotunde, pătrate, poligoane etc. Din această sumă de reprezentări relative la acelaș fel de obiecte conștiința lui extrage într-un moment dat reprezentarea lor comună și, lăsând la o parte deosebirile de tot individuale ale multelor exemplare din acelaș obiect, formează *noțiunea* acestuia.

Noțiunea coprinde dar esența lucrurilor ce s-au înfățișat minții noastre, alegând din ideile lor numai părțile importante și respingând pe celelalte. În acest proces de abstracție, noțiunile pierd oarecum materialismul reprezentărilor primitive și devin eterice, pierd sensibilitatea și devin obiecte pure ale gândirii. În lumea fizică, d.e., nu există noțiunea *plantă*, ci numai o plantă individuală oarecare cu suma ei de calități unice.

Însă fiind astfel abstracte, noțiunile s-ar pierde una de alta, dacă n-ar fi fixate prin semne subiective, în locul sensibilității reprezentărilor din care s-au scos. Aceste mărci subiective pentru deosebirea noțiunilor sunt cuvintele. De aceea cuvintele însemnează numai generalități și nu sunt niciodată în stare să exprime individualitatea. Să încerc, d.e., a arăta prin cuvinte pana cu care scriu. Voi zice: *această pană*. Însă această pană este orce pană în apropierea căreia mă aflu și numai gestul arătării o individualizează. *Această pană neagră*; însă această pană neagră este orce pană neagră în apropierea căreia mă aflu și așa mai departe; orcât determinez pana prin adjective nouă, îi adaug numai calități generale și nu ajung niciodată prin limbă a o separa ca exemplar unic de toate celelalte. Limba este focul în care reprezentările obiectelor își mistuiesc toată materialitatea și nu lasă decât ideea lor abstractă și generală.

Ce importanță nemăsurată au noțiunile pentru sufletul omenesc, pentru formarea caracterului etc., știu toți cei ce s-au

ocupat de această materie. Aci va fi destul să atingem numai unul din efectele lor. Mărginirea cea mare și neajunsul inteligenței omenești provin din prea puține reprezentări ce le poate coprinde conștiința deodată. De-abia vreo patru-cinci idei ocupă în acelaș timp atenția noastră; tot ce trece peste acest număr dispare, de regulă, din sfera percepțiunii intelectuale și se întunecă. De aci provin lacunele, unilateralitatea, în genere defectele caracteristice ale inteligenței celor mai mulți oameni. Singurul mijloc pentru a scăpa întrucâtva de acest neajuns este de a introduce în conștiință noțiunile generale în locul reprezentărilor sensibile și de a avea astfel în același cerc mărginit al conștiinței esența unui câmp foarte întins de reprezentări primitive. Astfel, pe când simplul grădinar își încarcă conștiința și memoria cu reprezentările individuale ale fiecărui exemplar de flori ce le cultivă și prin aceasta nu are inteligența liberă pentru alte gândiri, naturalistul științific primește numai noțiunile generale despre felurile plantelor, are în extract esența tuturor, și inteligența lui rămâne liberă să conceapă alte tărâmuri ale naturei și să formeze astfel o știință universală. Fiindcă dar noțiunile cuprind mai puțin decât reprezentările originale, însă conțin toată esența lor, de aceea operația cu ele este cea mai potrivită iuțelei de progres în inteligența omenească, pe când cei ce operează numai cu reprezentări poartă cu sine masa greoaie și superfluă a sensibilității și-și întârzie și-și încurcă prospectul. Astfel, întrebuințarea noțiunilor este de comparat operării cu chintesențe în locul specialelor de plante, cu chinina în loc de chinchină, și noțiunea se raportă la reprezentare ca formula algebrică la calculul cu cifre sau ca logaritmul la numărul său. Tocmai prin această libertate a generalizării este omul în stare să-și concentreze mintea și să câștige acea circumspecție peste un câmp întins de experiențe ce-l deosebește de toate celelalte ființe ale naturei. El nu este uimit și cotropit prin felurimea nesfârșită a indivizilor din natură și nu este, ca animalul, fatal legat de impresia momentului, ci liber aruncă

căutătura abstracției în univers și reduce masa, multiplă și extensivă, la o câtățime mărginită dar intensivă, scoate în idei sucul și măduva senzațiilor și, astfel, domnind peste ele, câștigă locul și timpul spre a le compara între sine și cu trecutul și viitorul, și formează, din ceea ce năvălea din capul său ca un caos orb al întâmplării, sfera luminată și regulată a inteligenței.

Noțiunile sunt dar productul cel mai important, productul specific al rațiunii omenești. Însă ele se modifică, își schimbă conținutul, devin mai abstracte, după cum se modifică și progresul cunoștințelor omenești.

Să comparăm, d.e., noțiunea scrierii, precum s-a putut afla în mintea romanilor, cu aceeaș noțiune în mintea noastră după atâtea descoperiri geografice. Romanii timpului din urmă e probabil că nu cunoșteau decât alfabetul lor campan, cel grecesc și hieroglifele. Despre scrierea pitorească, despre nodurile peruviane, despre cua-lele chinezești, despre silabarul japonilor etc. nu aveau vreo idee, și astfel le lipseau părți esențiale pentru a-și forma o noțiune generală despre scriere, precum o avem noi. Însă nu numai la obiecte de cultură științifică există deosebirea: mai toate noțiunile popoarelor moderne sunt deosebite de aceleaș noțiuni antice. Altă idee are românul și altă idee avea romanul despre pământ, despre îngrășarea lui, despre mașine agricole, despre vestminte, despre căi de comunicație, despre suflet, despre guvern, despre religie etc., etc., așa încât astăzi cu greu se va găsi o noțiune modernă congruentă cu cea antică corespunzătoare. De regulă, noțiunile posterioare sunt mai generale decât cele primitive, și inteligența popoarelor în sumă totală face un progres pronunțat spre abstracțiune.

Paralel cu această transformare tăcută a cuprinsului noțiunilor în laboratorul intelectual al omenirii merge o schimbare corespunzătoare a formelor lor externe, adecă a cuvintelor. Când pentru prima oară se dă unei noțiuni numele, adecă cuvântul său, partea principală a sonurilor acestui cuvânt se ia de regulă din sonurile reprezentărilor nemijlocite din care

s-a format noțiunea. Ele sunt dar o oglindă credincioasă a gradului de abstracțiune pe care se aflau oamenii în timpul când au botezat tânăra noțiune. Până când inteligența poporului se află pe aceeaș treaptă de abstracțiune, până atunci sonurile păstrează un înțeles primitiv al lor și din această cauză sunt respectate. Îndată ce însă poporul face un progres de abstracțiune în privința coprinsului aceleiaș noțiuni, se desface legătura ce o unea cu reprezentările mai materiale și mai mărginite de la început, sonurile ei primitive își pierd înțelesul și, nemaiavând pentru ce să fie respectate, se modifică și se „corump" foneticește.

Să luăm, de exemplu, noțiunea și cuvântul francez *espiègle*. Între tradițiile populare ale germanilor din veacul de mijloc figurează un Till Eulenspiegel, un fel de Isop modernizat, care făcea o sumă de glume înțelepte și șiretlicuri mai puțin înțelepte (poveștile lui sunt reproduse în românește de Barac sub titlul foarte literal tradus de Tili-Buh'-Oglindă). Acest nume devine popular și în Franța sub pronunțarea coruptă de *Ulespiegle*, în loc de Eulenspiegel; numele lui a început să se generalizeze și să se aplice la orce om șiret și glumeț. Cu timpul, această aplicare mai generală a predomnit; individul Eulenspiegel, care i-a dat naștere, s-a uitat, a dispărut încetul cu încetul din mintea generațiilor următoare. Din acest moment cuvântul *ulespiègle* se corumpe, se face *espiègle*, mâine-poimâine se va corumpe și mai mult după legea eufonică a limbei franceze; și aceasta cu tot dreptul, fiindcă *espiègle* însemnează astăzi o însușire omenească în genere, și nimeni, pronunțând acest cuvânt, nu se mai gândește la Isopul veacului de mijloc.

Bumper englezește însemnează un pahar plin. Urmărindu-l în timpuri mai vechi, îl aflăm sub forma de *bomper*, pe urmă *bompere;* în fine, *bonpere*, și cu această ultimă formă îi dăm de originea normană. Normanii din Bretagne, catolici credincioși, aveau obiceiul să închine la începutul orcărui ospăț primul pahar papei de la Roma, bunului părinte = *au bon père!* De aci a rămas numele de *bon père* primului pahar plin, în genere, ce

se închină la un ospăț, apoi s-a generalizat și mai mult și s-a întrebuințat pentru orce pahar plin. Din acel minut, legătura cu *bon père* nu mai exista și sonurile lui au început să se modifice. Astăzi sub *bumper* nimeni nu mai vede pe papa de la Roma, și de aceea un ortograf etimologist nu ar avea drept să sileaască pe englezi ca să scrie *bonpere* în loc de *bumper*, pentru a-și aminti originea. Conștiința acestei origini este stinsă în poporul lor, și ortografia va fi cea din urmă care să o reînvieze.

Noțiunea ne pare în această privință ca un balon aerostatic, care se înalță deasupra pământului. La început o mulțime de sonuri primitive îl leagă încă de originea sa telurică; însă, în proporția în care conținutul său se umple de materia eterică ce-i este destinată, repulsia în contra pământului devine mai mare, până când, în fine, rupe funiile și se înalță într-o sferă unde nimic nu-i mai amintește substratul material din care a pornit.

Care ar fi acum rezultatul etimologismului în scrierea și vorbirea română?

Etimologismul ar sili poporul român să revie la sonurile primitive ce corespundeau unui grad de dezvoltare a noțiunilor lui, peste care astăzi a trecut de mult. Etimologismul ar voi să restrângă înțelegerea noțiunilor noastre și să le readucă la forma materială primitivă, pe care ele au spart-o de atâta timp, fiindcă devenise prea strâmtă pentru spiritul lor de generalizare.

De ce am mai scrie noi astăzi *mesa* în loc de *masă*? Știm bine că în scriptele române vechi se află *measă*, mai nainte poate *messa*, în fine, la latini, *mensa*. Dar aflarea formelor acestora nu ne poate face să schimbăm *masa* noastră din ceea ce este. Latinii aveau un bun motiv ca să scrie și să vorbească *mensa*. *Mensa* lor sta în legătură cu vechiul *men*, de unde *eminere* = a fi înălțat, și însemna la început orce lucru proeminent sau înălțat: masă, bancă, scena pe care se prezentau sclavii pentru a fi vânduți etc. Dar *masa* noastră nu știe nimic

din toate aceste, și fiindcă a pierdut înțelesul primitiv al legăturii cu *men*, nu mai are nici o cauză de a-i păstra literele.

Etimologiștii ne îndatoresc să vorbim sau cel puțin să scriem *anima* în loc de *inimă*, zicând că *i* este „spuriu". Dar *inima* noastră nu mai are a face cu *anima* veche, și *i* stă acolo tocmai pentru a arăta că nu mai are a face. *Anima* era în legătură cu ἄω = a sufla, a respira, și însemna mai întâi principiul respirației materiale și deveni apoi principiul vieții intelectuale, suflet, curagiu etc., însă în perpetuă amintire a acelei origini fiziologice. Dar *inima* noastră a devenit astăzi altceva: ea este locașul sentimental de durere și de bucurie și nu mai este răsuflarea, *anima*, care a dat origine numelui antic.

Sper că cele spuse vor fi de ajuns pentru a constata că regenerarea dialectică și ceea ce numesc etimologiștii corupție fonetică este propria viață a limbei și a inteligenței unui popor, și că nimeni nu are dreptul să li se opuie din plăcerea de a vedea derivările lui etimologice exprimate prin litere.

Noi, cari am fost conduși spre aceste cercetări mai mult din interesul lor filozofic, constatăm următoarea lege psihologică-limbistică: Ceea ce susține sonurile unui cuvânt în unirea lor integrală este conștiința înțelesului lor primitiv. Îndată ce inteligența poporului a modificat acest înțeles primitiv, generalizându-l și desfăcându-l de originea materială, viața conservativă a sonurilor s-a stins. De aci încolo ele se prefac, se înmoaie, se corump, se pierd și din întregul lor primitiv rămân numai câteva sonuri reci, drept semne pentru noțiunea arbitrară ce și-a format-o poporul. Tot astfel la moartea unui organism încetează puterile ce i-au susținut până atunci unitatea organică și încep a lucra puterile chimice cari în sensul organismului descompun și nimicesc, iar în sensul lor compun și creează nouă formații cu o nouă viață.

„Corupția fonetică" începe dar într-o limbă atunci când mintea poporului a făcut un progres așa de însemnat în

abstracțiune, încât a pierdut legătura materială pentru o mare parte din cuvinte. Corupția, odată începută din această cauză legală, nu se mai poate opri, ea se întinde peste mai toate cuvintele, și peste multe numai din cauze eufonice. Dar totdeauna începerea ei este un semn de progres al noțiunilor poporului în care se întâmplă.

Etimologiștii, susținând cu orce preț literele vechi din cari a dispărut înțelesul, fac ca egiptenii, cari îmbalsamau mumiele fără viață, uitând amândoi că descompunerea și reformarea corpurilor este un proces de o egală importanță cu forma lor organică de la început.

Aceste sunt cauzele istorice și teoretice pentru care etimologismul în ortografia română ne pare pe cât de imposibil, pe atât de nerațional.

NOTĂ

La partea a treia, pag. 66. Am insistat asupra deosebirii între hieroglife și litere, fiindcă nu ne-a părut pe deplin explicată în nici unii din autorii consultați, nici în Champollion, Steinthal și Lepsius, nici în câteva scrieri apărute de la publicarea primei noastre ediții, Brugsch, *Gramnaire hiéroglyphique* (1872), idem: *Über Bildung und Entwicklung der Schrift* (1868), Ebers, *Über das hieroglyphische Schriftsystem* (1861), Geiger, *Ursprung und Entwickelung der menschlichen Sprache und Vernuft* (1872, II, pag. 96–107).

Explicarea psihologică a concentrării mai multor idei într-un singur act al gândirii, exprimat prin flecțiunea limbistică, credem că este cheia întregei întrebări.

Din cele zise în text se va înțelege că egiptenii pe calea scrierii lor puteau să ajungă la descoperirea hieroglifelor fonetice, dar niciodată la un alfabet general pentru exprimarea ideilor lor prin cuvinte și că, viceversa, alfabetul nu este un progres grafic rezultând din sistemul hieroglifelor. Din contră: alfabetul și hieroglifele, și anume și hieroglifele fonetice, sunt radical deosebite. Hieroglifa din capul locului are de princip: *a imita obiectul prin semne văzute.* Când obiectul este material vizibil, îl desemnează de-a dreptul; când este nematerial, îl materializează în simbol; când este material auzibil, cu sonurile numelui propriu, îl traduce în sfera ochiului și îl desemnează prin

semne materiale văzute. Din contră, scrierea alfabetică din capul locului nu imitează obiectele, ci numai *cuvintele noastre* despre obiecte; ea nu desemnează, d.e., obiectul masă, ci scrie sonurile *m-a-s-ă*, prin care se exprimă subiectul meu asupra acelui obiect. Astfel, deși obiectul este acelaș, scrierea lui variază după deosebirea limbelor. Nemții îl scriu *Tisch*, francezii *table* etc., pe când ca hieroglifă chiriologică el ar rămânea identic la toate popoarele. În aceasta vor fi văzut și egiptenii valoarea scrierii lor. Hieroglifele chiriologice sunt o adevărată pasigrafie, o scriere universală inteligibilă pentru toată lumea, și când toată lumea nu ar voi să-și comunice alta prin scriere decât numai obiecte, hieroglifele egiptene, cu perfecta fineță a executării lor, ar fi idealul orcării scrieri. Însă această treaptă obiectivă corespunde numai stării puțin culte a oamenilor. Popoarele, cu cât încep a se dezvolta mai mult, cu atât își înavuțesc lumea lor subiectivă, cugetările lor fundamentale asupra obiectelor exprimate în flecțiunile limbistice. Limba atunci cu necesitate se dezbină și se individualizează după individualitatea popoarelor; și în urma ei se individualizează și scrierea. De aceea este o idee necoaptă de a se ocupa de descoperirea unei pasigrafii pentru limbele europene. Firea limbei consistă în subiectivitatea ei individuală și, prin urmare, nu se va putea exprima niciodată prin pasigrafie cosmopolită.

Pentru hieroglifa fonetică la numele proprii sonul era scopul final al însemnării; pentru scrierea alfabetică sonurile însemnate sunt numai un mijloc de tranziție spre gândirea obiectului real, pe când pentru însemnarea sonului ca obiect s-au introdus notele muzicale. Egiptenii, prin scrierea lor, voiau să-și reprezinte de-a dreptul obiectul; noi, prin scrierea noastră, deși voim să ne amintim obiectul, dar nu voim să ni-l reprezentăm de-a dreptul, ci numai trecut prin filtrația subiectului marcată în cuvânt. Prin urmare, lucrul stă așa, că după gradul înălțimii intelectuale a limbei în unele popoare scrierea a trebuit să fie de la început alfabetică, pe când în alte popoare ea a fost de la început și până la sfârșit hieroglifică. Aci se vede intima legătură între vorbire și scriere, și se înțelege ușor pentru ce limbele monosilabe, de ex. cea chineză, nu au alfabet, ci numai însemnări ideografice, fie ele orcât de amestecate cu elemente fonetice.

Această amestecare cu elemente fonetice este foarte întrebuințată și în scrierea egipteană, și nu trebuie să credem că hieroglifele fonetice erau mărginite numai la nume proprii. Ele în timpul din urmă se întindeau la foarte multe obiecte, însă nu stau singure, ci erau de regulă *însoțite de hieroglifele simbolice ale obiectelor*. Acelaș lucru se exprima dar în acelaș timp în două moduri: prin son și prin figură. În opoziție cu autorii citați mai sus, noi credem că această împreunare trebuie să se explice astfel: Partea cea slabă a scrierii egiptene, în afară chiar de imposibilitatea de a arăta multe impresii subiective, rămânea totdeauna confuzia simbolizării. Cu cât cercul cunoștințelor lor se întindea mai mult, cu atât și confuzia devenea mai mare, fiindcă numărul simbolelor celor ușor de înțeles era cu necesitate foarte mărginit. O primă încercare de a învinge greutatea a fost întrebuințarea mai multor figuri pentru un lucru ce nu s-ar fi putut simboliza în mod simplu. Așa, *mierea* se arată prin două figuri, prin o albină și un vas; *setea*, prin apă și un viței în fugă; verbul *a conduce* se scria prin un braț și un bici etc. Această compunere de semne a ajuns la o culme clasică în scrierea chinezească, unde mai toate conceptele se exprimă prin împreunarea figurativă a tuturor părților lor simple, așa încât scrierea devine oarecum o definiție analitică desemnată. *Lacrima* se exprimă chinezește prin *ochi* și *apă*, *frica* prin *inimă* și *alb*, *caracterul* prin *inimă* și *născut*, *a iubi* prin *inimă* și *ascuns*, *pedeapsa* prin *crimă*, *judecată* și *execuțiune* (cuvânt și sabie) etc. Astfel, scrierea chinezilor este un tezaur prețios, care cuprinde analizate ideile lor poetice și morale asupra deosebitelor obiecte ale gândirii.

Însă unui popor mai mobil decât chinezii și egiptenii nu-i puteau fi de ajuns nici aceste compuneri; căci ele au mai întâi defectul fundamental de a înfățișa dezbinate în mai multe figuri și, prin urmare, în mai multe acte de gândire ideile, a căror concentrare într-un singur act al gândirii alcătuiește o parte însemnată a valorii lor pentru progresul inteligenței omenești. Și apoi compunerile sunt departe de a fi lămurite. Descompunerea analitică a unui concept în elementele sale constitutive este o lucrare prea grea și opinia despre aceste părți este prea deosebită în deosebiții indivizi, încât să se poată generaliza ca mod de scriere a lor, ca normativ al cetirii și înțelegerii. Nu toți își închipuiesc iubirea ca o pasiune ascunsă în inimă, precum vrea scrierea chinezească, nu toți caracterul ca o calitate înnăscută. Prin

urmare, și întrebuințarea mai multor figuri pentru un singur lucru nu depărta confuzia, ba încă mai adăuga îndoiala dacă două semne reprezentau două concepte deosebite sau trebuiau să fie unite în gând spre o singură simbolizare, și astfel greutatea primordială a scrierii hieroglifice rămânea și pe această treaptă a dezvoltării ei.

În ce consista acea greutate analizată mai de aproape? Greutatea sau confuzia hieroglifelor provenea din lipsa de tranziție necesară de la simbolul văzut spre obiectul gândirii. Să ne explicăm acest punct cu toată precizia posibilă. Când văd eu, în exemplul nostru de mai sus, o figură a inimei și o figură a nașterii, aceste două reprezentări nu mă conduc cu siguranță spre conceptul ce au să-l simbolizeze, nu mă silesc cu necesitate să mă gândesc la caracter. Căci orce tranziție de la o gândire la alta are o cauză determinată, orce simbolizare trebuie dar să aibă o legătură. Însă în cazul nostru legătura este ascunsă. Când cineva, având ideea de înnăscut și de inimă, se poate gândi de îndată și la caracter? Numai atunci când de mai nainte, prin o mai adâncă cugetare și o experiență a lumii, a dobândit convingerea despre radicala deosebire și neschimbare a caracterelor omenești, care ne silesc să le atribuim unei fatalități de la naștere. Întru cât dar ne-am gândit de mai nainte la aceste lucruri, întru cât identitatea caracterului și a însușirilor înnăscute în inimă ne-a fost de mai nainte cunoscută, într-atât s-a format prin coexistență o legătură de aducere-aminte între aceste două lucruri și numai într-atât, văzând unul din ele, ne putem gândi la celălalt. Însă nu toți au făcut aceeaș experiență, nu toți au aceeaș opinie despre caracter, prin urmare nu în toate capetele există aceeaș conexitate între ideea de înnăscut și ideea de caracter, și astfel, lipsind legătura, nu poate trece gândirea de la unul la altul. Pentru ca aceasta să se întâmple în toate cazurile sau numai în majoritatea lor, ar trebui să presupunem o educație comună, o combinație identică a tuturor ideilor în întregul popor, lucru imposibil din minutul în care mulțimea și mobilitatea ideilor le împedică perceperea lor din partea fiecărui individ și le face proprietatea numai a câtorva. În exemplul de mai sus a fost dar *coexistența* cauza tranziției de la un gând la altul. În alte cazuri sunt altfel de legături. Una din cele mai obișnuite este comunitatea unei părți la două concepte deosebite. Pe aceasta se bazează toate metaforele, comparațiile și o mare parte a simbolizărilor. D. e., dacă Achil se compară cu un leu, gândirea poate

să facă o tranziție de la Achil la leu, fiindcă amândouă aceste concepte au o parte constitutivă în comun, adecă tăria sau curajul. Justiția se poate simboliza prin o sabie, fiindcă amândouă pătrund cu agerime în inima obiectelor etc. Să ne întrebăm acum ce s-ar întâmpla când o asemenea comparație sau o simbolizare ne-ar fi întunecată și am voi să ne-o explicăm? Fără îndoială, pentru a putea trece cu mintea de la simbolul văzut spre obiectul ce-l înfățișează, am căuta mai întâi acea parte care, fiindu-le comună, a servit de punte de tranziție între ele. Odată aceasta aflată, simbolul este explicat. *Tocmai aceasta au făcut egiptenii când au pus hieroglifele fonetice peste hieroglifele simbolice pentru a înlesni cetirea.* Ca să înțelegem aceasta, trebuie să știm mai întâi care erau motivele lor de simbolizare, adecă legăturile psihologice prin care să poată trece mintea lor de la desemnul material văzut spre lucrul ideal gândit? Cu alte cuvinte: care era sistemul scrierii hieroglifice?

Întru cât este iertat să ne pronunțăm în starea actuală a descifrării hieroglifelor, asemănarea interioară, adecă comunitatea unei calități constitutive era la început motivul cel mai întrebuințat pentru simbolizarea materială a obiectelor ideale. Scrierea egipteană era metaforică și metonimică. Astfel, d. e., iepurile este hieroglifa simbolică pentru fertilitate, hipopotamul pentru imprudență, pasărea Ibis cu penele sale albe și negre pentru divinitatea jumătate manifestă și jumătate ascunsă etc.

Până când cercul simbolizărilor fu restrâns la asemănări așa de palpabile precum sunt cele de sus, înțelegerea hieroglifelor nu putea avea greutăți prea mari. Însă la multe obiecte ideale nu se putea găsi cu ușurință vreun obiect material care să aibă cu dânsele o parte mai însemnată în comun și astfel să le poată servi de simbol inteligibil. Atunci egiptenii recurseră la un nou izvor de simbolizări: înfățișară obiectul ideal prin figura unui obiect material, a cărui *nume* era identic cu numele celui dintâi, așa încât în asemenea cazuri *sonurile egale* formau legătura de tranziție între o gândire și alta. D. e., în limba egipteană bufnița se numește *ba*, însă și sufletul se numește tot *ba*, și astfel vedem bufnița întrebuințată ca hieroglifă simbolică pentru a scrie *suflet*. Și, în adevăr, în ce alt mod ar fi putut egiptenii să simbolizeze sufletul? În limba egipteană cuvântul *mas* însemnează adjectivul tânăr, dar și substantivul copil și verbul a naște și un boboc

înverzind; astfel vedem că desemnul unui boboc înverzind este hieroglifa simbolică pentru *copil*, pentru *tânăr* și pentru *a naște*. Coșul se cheamă egiptenește *neb*, însă *neb* însemnează și domn; astfel figura unui coș este hieroglifa simbolică pentru *domn*. Și alte exemple sumă.

Egiptenii, puși în cea mai grea poziție prin necesitatea de a simboliza în mod ușor gândiri ideale, trebuiră să profite, în fine, de ambiguitatea limbei ce o vorbeau, pentru a continua scrierea obiectivă ce o adoptaseră odată și care corespundea așa de bine geniului lor. Acest expedient era cu atât mai indicat pentru egipteni, cu cât limba lor, în esență monosilabă, ca toate limbele monosilabe, dispunea de foarte puține cuvinte sau silabe radicale. Câte vor fi fost nu se știe încă astăzi. În orce caz au fost puține în comparare cu mulțimea ideilor, și astfel fiecare cuvânt avea, desigur, cel puțin două înțelesuri cu totul deosebite. Dacă unul din acestea se raporta la un obiect material, iar altul la un obiect ideal, simbolizarea era gata. Și acum ne explicăm pentru ce cu toate ostenelile date înainte de descoperirea pietrei de la Rosetta, nu au fost în stare europenii să descifreze hieroglifele; ei voiau să le înțeleagă toate pe calea metaforică și metonimică, pe când sistemul scrierii multora dintre ele era bazat pe homonimie, adecă pe sonuri identice la lucruri deosebite. Pentru a moderniza explicarea noastră, putem zice: scrierea egipteană era în mare parte un șir sistematic de rebus și de „bons mots" ilustrate.

După ce însă aceste simbolizări grafice, prin progresul limbei și prin mulțimea cuvintelor ce s-ar fi potrivit cu acelaș desemn, deveniseră întunecate, egiptenii se folosiră de descoperirea hieroglifelor fonetice, pe care poate la început le întrebuințau numai pentru numele proprii, pentru a lămuri prin dânsele vechea scriere întunecată. Și astfel, deasupra hieroglifei simbolice a unui obiect vedem scrise hieroglifele fonetice (oarecum literele), care cuprind numele aceluiaș obiect, pentru a arăta că *sonurile* numelui sunt puntea de tranziție spre gândirea ideală simbolizată. Cotul, egiptenește *ma*, este din vechime hieroglifa adevărului. Pentru ce? Pentru că și adevărul se cheamă tot *ma*. Pierzându-se însă în urmă simțirea legăturei între cot și adevăr, neștiind adecă toți egiptenii dacă oare cotul nu simbolizează mai curând prin metonimie lungimea sau măsurarea sau întinderea etc., cei mai culți dintre ei au scris deasupra cotului cu hieroglife fonetice (adică prin o seceră = *m* și un braț = *a*) cuvântul *ma* și a vrut să zică

prin aceasta: figura desemnată a cotului, care cot se numește în limba noastră *ma*, arată cel mai însemnat din lucrurile ideale numite tot *ma*, și acesta este adevărul.

Din argumentarea de mai sus rezultă: hieroglifele fonetice puse deasupra celor simbolice pentru exprimarea aceluiaș lucru, nu sunt o scriere alfabetică, ci sunt numai auxiliare psihologice pentru înțelegerea legăturii între desemnul simbolic și conceptul simbolizat.

În această hipoteză și numai în această hipoteză ne putem acum explica pentru ce hieroglifele fonetice nu le vedem întrebuințate în toate cazurile, ci numai în câteva (adică unde erau ambiguități), și pentru ce și în aceste cazuri ele sunt însoțite de hieroglifele primitive simbolice, pe care aveau numai să le explice.

Prin urmare, menținem opinia exprimată în text despre deosebirea radicală între scrierea egipteană și cea alfabetică, și hieroglifele fonetice, departe de a răsturna această teză, nu fac decât a o întări, arătând cea din urmă consecință a acelei scrieri obiective.

Sunt dar pentru însemnarea grafică a ideilor omenești două sisteme deosebite, fără trecere organică de la unul spre altul: or se înfățișază obiectul, și atunci se întrebuințează hieroglife *figurative*, simbolice și fonetice, or se arată maniera omului de a se exprima asupra obiectului, adică cuvintele, și atunci se întrebuințează *literele*, adică semnele văzute ale sonurilor. La aceste două sisteme nu se poate aplica aceeaș măsură de progres și nu se poate zice: hieroglifele ocupă o treaptă de jos, alfabetul o treaptă de sus pe aceeaș scară. Ci amândouă sunt terminate în sine, fiecare ajunge la culmea înălțimii sale. Numai că însușirile lor sunt diametral împotrivite: hieroglifa e pitorească naturalistă, litera e logică subiectivă, împotrivire izvorâtă din limbele și geniile deosebite ale popoarelor care au primit una sau cealaltă din aceste două scrieri.

DOUĂ RAPOARTE CETITE ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ ASUPRA ORTOGRAFIEI

(1880 și 1904)

I

RAPORT CETIT ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ (SESIUNEA GENERALĂ DE LA 1880) ASUPRA UNUI NOU PROIECT DE ORTOGRAFIE

Domnilor membri,

Academia Română în ședința ei de la 4 iunie anul trecut 1879, după o propunere a d-lor Hasdeu, Bariţiu, Odobescu, Caragiani și a subscrisului, a hotărât: „a se pune la ordinea zilei ortografia cu care să se publice de acum înainte toate publicațiile Academiei Române“ (*Anale*, seria II, tom. I, pag. 25–26).

S-a numit o comisiune pentru dezbaterea unui proiect ortografic, însă lucrarea nu s-a putut termina în acea sesiune extraordinară, mai ales din cauza dezbaterii noualor statute, care a trebuit să fie prima ocupare a înaltului Institut Național, sancționat din nou prin legea promulgată la 29 martie 1879.

În sesiunea ordinară a anului curent 1880 însă, și anume în ședința din 24 martie, s-a ales o nouă comisiune pentru proiectul ortografic, compusă din d-nii Alecsandri, Bariţiu, Hasdeu, Quintescu și Maiorescu, care, constituindu-se sub prezidența d-lui G. Bariţiu și secretariatul d-lui N. Quintescu, a dezbătut în mai multe ședințe cestiunea ortografiei și, înțelegându-se asupra proiectului de propus pentru scrierea *Analelor* Academice, a însărcinat pe subscrisul cu prezentarea acestui proiect așa precum a rezultat din dezbaterile urmate.

Domnilor membri,

Ortografia cu care au fost scrise până acum publicările Academiei Române se întemeiază pe o decizie luată de Societatea Academică în anul 1869 și formulată în așa-numitul „mod de scriere pentru publicarea *Analelor* și altor lucrări ale Societății Academice Române" din 13 septembrie 1869, al cărui alineat final zice însuș:

„Acest mod de scriere este provizoriu și numai pentru Societate până la definitiva stabilire a ortografiei limbei române".

Modul de scriere, chiar așa provizoriu precum era, a fost rezultatul a multe și înfocate dezbateri încinse în sânul Academiei în anii 1867, 1868 și 1869.

Orcare va fi modul definitiv ce-l vor primi literați români pentru scrierea limbei noastre materne, ei vor trebui să-și aducă aminte cu recunoștință de acele prime încercări făcute în Societatea Academică, încercări care dovedesc din partea autorilor lor adeseori multă erudiție și totdeauna cel mai mare zel pentru îndeplinirea importantei misiuni ce aveau.

Așa întâlnim, între lucrările academice în această privință, mai întâi „operatul" răposatului G. Munteanu „asupra ortografiei", publicat în vol. I al *Analelor,* pag. 37 și urm.; vedem apoi „raportul Comisiei ortografice", scris de I. C. Massimu și însoțit de un întreg proiect studiat în toate amănuntele lui (*Anale,* vol. I, pag. 66 și urm.); vedem contraproiectul d-lui I. Sbiera (vol. I, pag. 79 și urm.); vedem pe I. Heliade-Rădulescu, cel dintâi președinte al Societății noastre, care, după ce avusese o salutară influență asupra scrierii române în timpul tranziției ei de la alfabetul cirilic spre cel latin, găsește de trebuință, în ultimii ani ai vieții sale, să-și susție prin publicarea unor „principie de ortographia română" (*Anal.*, vol. I, pag. 189 și urm.) punctul de vedere cam izolat ce-l ocupa acum în această mișcare literară; vedem, în fine, și dacă citâm această lucrare ca cea din urmă în ordinea înșirării, trebuie să o relevăm

ca cea dintâi în valoarea ei, pe însuș Timotei Cipariu înavuțind *Analele* noastre cu „sistema ortografica" (vol. I, pag. 88 și urm.), un elaborat plin de vastă erudiție și de cercetări conștiincioase, cunoscutele calități ce disting toate lucrările venerabilului nostru coleg.

Dacă ne uităm cu luare-aminte la calea prin care a trecut cestiunea ortografică de la aceste prime proiecte până la formularea citatului „mod de scriere provizoriu" din 1869, și iarăș de la această epocă până astăzi, putem constata îndată o diferență în punctul de vedere din care diferiții membri ai Academiei priveau toată mișcarea: unii se arătau mai mult ca teoretici intransigenți, alții se vedeau mai dispuși să ție seamă de împrejurările de fapt în care se află literatura română și să primească orce mod de scriere rațional, care să împace numai cerințele marei majorități, dacă nu a unanimității scriitorilor români.

Răposatul și regretatul nostru coleg Massimu, unul din cei mai zeloși, dar și din cei mai intransigenți teoretici, în raportul său dintâi asupra acestei cestiuni, se exprimă astfel: „Comisiunea a crediut și nu se indoesce ca acestea suntu și vederile societatei întrege, ca e chiamata a da un proiectu de ortografia, nu provisoriu și de transitiune, ci mai multu sau mai pucinu una adeverata teorie ortografică ale careia principie bine stabilite se se póta desvoltà cu rigóre in carti scolastice de dat în mânele junimei studióse. Provisoriul neci nu aru fi demnu de decisiunile acestei societati, neci nu ne-ar scóte din incurcăturele in cari ne sbatemu. D'in acestu punctu de vedere privindu lucrulu, Comissiunea a crediut cà semnele trebuescu inlaturate d'in unu planu de teoria de ortografia romana" (*Anale,* seria I, tom. I, pag. 69).

Însă deja în ultima ședință a aceleiaș prime sesiuni a Academiei, d-l Massimu se vede silit să constate că „preste asceptarea marei majoritati a societatei, lucrulu n'a potutu merge asià de neted si de ràpede", că s-au găsit „voci protestatórie", cari „au aflatu resunetu in sinulu societatei" și că, prin urmare,

a trebuit să lase „campu liberu, desbateriloru... asupra principiului care aru trebuì se diréga ortografia romana“ (vol. I, pag. 123 și 124).

Un mod mai împăciuitor de a vedea lucrurile transpiră de acum înainte în toate dezbaterile, și după ce în al treilea an al Societății Academice se stabilește un mod de scriere, acesta se numește însuș provizoriu, și d. A. Treb. Laurian, în discursul d-sale de închiderea sesiunii din 1869, zice cu prudență: „Cestiunea ortografiei s'a desbătut serios într-un mare număr de ședințe și ne putem felicità că prin lămurirea ideilor am ajuns la un rezultat mulțumitor, așa încât fără a prejudecà viitoarea desvoltare a limbei, are să se țină etimologia cuvintelor și printr'însa să se conserve legătura de familie cu limba latină și cu limbele surori, care stau în fruntea civilizației moderne, și să nu pătimească nici fonetica limbei noastre, unde pronunția este secură“.

De atunci încoace necesitatea unei tranzacții în sensul fonetismului s-a accentuat tot mai mult. Ortografia provizorie, stabilită de Societatea Academică, nu s-a lățit în literatura română; nu există astăzi în întreagă Românie liberă nici un singur ziar, nici o singură revistă care să o fi primit. Chiar dincolo de Carpați, ea nu câștigă, ci pare a pierde din terenul ocupat. Probă pentru aceasta, între altele, este însemnata discuție publicată în *Telegraful român,* no. 133–159 din 1879, în urma „concesiunilor unui ciparian“.

Chiar majoritatea membrilor actuali ai Academiei Române urmează în scrierile lor o altă ortografie decât cea obișnuită până acum în *Analele Academiei.*

Această stare de lucruri anormală a trebuit să preocupe cu drept cuvânt întreaga Academie. Căci dacă în cestiuni de pură știință abstractă singura normă a noastră trebuie să fie cercetarea necondiționată a adevărului, indiferent dacă acest adevăr este împărtășit de mulți sau de puțini oameni, în cestiuni de o dezvoltare organică generală și oarecum instinctivă, precum este limba și împreună cu dânsa și scrierea, elementul *uzului*

adoptat de mulțimea celor ce vorbesc și scriu este totdeauna un element de cea mai mare însemnătate, pe care nu ne este iertat să-l ignorăm.

Sub impresia acestor împrejurări a început comisia noastră ortografică lucrarea sa și, mulțămită spiritului de conciliare de care au fost conduși toți membrii și de care a dat probă îndeosebi stimatul nostru președinte d. Barițiu (singurul dintre noi care luase parte și la toate dezbaterile ortografice din anii 1867, 1868 și 1869), comisia dv. a putut ajunge la un rezultat în privința chestiilor parțiale de care a avut timpul să se ocupe. O parte din aceste chestii s-a putut hotărî cu unanimitatea membrilor, o altă parte s-a hotărât numai după majoritatea părerilor, totdeauna însă discuția s-a urmat cu dorința învederată a tutulora de a ajunge la un rezultat practic – o dovadă mai mult pentru adevărul că timpul și experiența îmblânzesc adeseori contrastele și permit să se găsească un teren comun de înțelegere acolo unde mai nainte nu se vedeau decât câmpuri separate și inimice.

Trecând acum, domnilor membri, la însăș arătarea principiului sau mai bine principiilor care au predomnit la stabilirea proiectului ortografic ce avem onoarea să-l supunem aprobării d-voastră, întâmpin oarecare greutate în caracterizarea lui prin o singură frază.

Antagonismul obișnuit la noi în materie ortografică între ceea ce se numește etimologism și între ceea ce se numește fonetism, nu-mi pare a corespunde punctului esențial în discuție. Precum foarte bine a zis d. Hasdeu în una din ședințele noastre (*Anale,* seria II, vol. I, pag. 30), „ceea ce este etimologic astăzi era fonetic atunci când s-a aplicat un mod de scriere la o limbă oarecare. La început chiar ortografia franceză și cea engleză, atât de etimologice astăzi în aparență, erau fonetice, se scria cum se vorbea. Cu toate acestea, în starea lucrurilor de astăzi nu e posibil în ortografie un fonetism pur – căci fiecare individ ar avea atunci dreptul de a aplica pe hârtie idiosincrasiele sale personale de pronunțare – nici un etimologism pur, de vreme

ce derivația cuvintelor în orce limbă este în cea mai mare parte necunoscută sau controversabilă. Posibilă și practică este numai o ortografie eclectică, relativă, un termen mediu între fonetism și etimologism."

Că asemenea idei drepte s-au putut lăți și la noi, și încă într-un timp așa de scurt, este unul din foloasele ce ni le-a adus și nouă studiul comparativ al limbelor în genere. În proporția în care s-a afirmat și s-a întins limbistica generală, s-a redus valoarea unui etimologism mărginit la un anume popor și la o anume epocă. S-a înțeles că ceea ce părea o formă consolidată era în esență o formă fluidă, și că dintr-un *etymon* mai primitiv fiecare popor și, înlăuntrul fiecărui popor, fiecare șir de generații își face *cuvântarea sa proprie* prin modulări fonetice ce i le impune și prin care-l variază. Departe de a putea admite cu d. Cipariu (*Elemente de limba romană*, pag. 83), că „toate sunetele derivate se pot înfățișà ca spurie și corupțiuni încât se abat de la cele primitive" și că „au dar a se reduce la sunetul primitiv", vom înțelege, din contră, că tocmai în această variare fonetică se arată viața proprie a unei limbi și că legea eufonică este unul din semnele fundamentale și caracteristice ale geniului limbistic într-un popor.

Pentru cei ce sunt însă deprinși cu antagonismul dintre etimologism și fonetism și ne-ar cere numaidecât o caracterizare a proiectului nostru ortografic după acea despărțire oarecum scolastică, putem zice în scurte cuvinte: pe când ortografia de până acum a Academiei Române era întemeiată pe un etimologism temperat prin concesii fonetice, *ortografia propusă în proiectul de față este întemeiată pe un fonetism temperat prin necesități etimologice.*

Punctul nostru de plecare este dar acesta: fiecare cuvânt se scrie cum se pronunță sau, precum a zis-o din vechime Quintilian (*Instit. orat.*, I, 7, 38): *„Ego sic scribendum quidque iudico quomodo sonat. Hic enim usus est literarum, ut custodiant voces."*

Acest principiu va da limbei române o scriere simplă, ușoară, conformă atât cu ideile limbistice moderne cât și cu cerințele pedagogice în școală.

Aplicând astăzi acel princip fonetic la alfabetul latin, cu care suntem datori să scriem limba noastră, fiindcă este propriul nostru alfabet strămoșesc, constatăm că, pe de o parte, alfabetul latin are unele litere cărora nu le mai corespunde în limba română nici un sunet deosebit și care ne sunt, prin urmare, de prisos, și că, pe de altă parte, limba română are câteva sunete nouă, care trebuiesc însemnate în scris, dar pentru care alfabetul latin nu are litere deosebite.

Acest fapt din urmă ne impune introducerea unor semne nouă, și, în limitele strâmte ale acestei nouă introduceri, trebuie să ținem seamă de considerări etimologice, mărginite la însăș limba română. Dealtmintrelea rămâne principiul: *Acele sunete române, pentru care avem litera latină corespunzătoare, se scriu totdeauna cu această literă.*

Iată cele două regule generale de care a fost condusă comisia d-voastră în stabilirea ortografiei. Viu acum să vă arăt aplicarea lor la cazurile speciale de care ne-am ocupat și în privința cărora am putut fixa modul de scriere.

I. *Litere și deprinderi ortografice latine care nu se mai potrivesc cu limba română și trebuie dar eliminate din scrierea noastră.*

1. Literele latine *y, ph, th, qu* și *k,* nemaiavând în limba noastră de astăzi sonurile corespunzătoare (vezi *Critice,* de T. Maiorescu, pag. 87 și urm.[1]), nu se vor întrebuința în scrierea română. Excepțiune: pentru unele nume proprii, Quintilian, Ypsilant etc.

2. Duplicarea consonantelor se admite numai acolo unde provine din alipirea a două cuvinte române, din care unul se termină și altul începe cu aceeaș consonantă sau cu o consonantă de același organ, însă numai înlăuntrul limbei române

[1] În ediția de față, pag. 20 și urm. ale acestui volum.

unde se și aude. Vom scrie dar: *innotare, innăscut, innoire* etc. Vom scrie însă aprobare (cu un singur *p*), *afirmare, colaborare, comoditate* etc.

Se lasă însă latitudine a se scrie *inmulțire* sau *immulțire, inmormântare* sau *immormântare.* Vom scrie însă totdeauna: *impreună, impilare, impăcare* etc.

3. Se admite duplicarea lui *s* în puținele cuvinte în care poate servi pentru evitarea confuziei între două înțelesuri diferite: massă *(la masse)* și masă *(la table),* rassă *(la race)* și rasă *(rasée),* cassă *(la caisse)* și casă *(la maison).*

4. Deosebirea nuanței de pronunțare a lui *s* ca *z* în mijlocul și la terminarea cuvintelor nu se însemnează, aflându-se numai în câteva cuvinte nou primite, și prin urmare nici *s* nu se duplifică în mijlocul cuvintelor, acolo unde rămâne *s* după natura lui. Vom scrie dar: *rosă, francesa, sintesa, nasal, nasul, frumosul* etc.[1]

5. Consonanta dublă *x*, păstrată în alfabetul latin din vechiul alfabet campan, o putem primi și noi ca o înlesnire grafică pentru împreunarea lui *c* și *s* în neologisme și în nume proprii: *xilografie, lexicon, Xenocrat, Alexandru.*

Se lasă însă latitudine să se scrie: *expedițiune* și *espedițiune, exemplu* și *esemplu,* după cum vrea să pronunțe scriitorul.

II. *Sunete și cerințe ortografice ale limbei române pentru care nu se află litere în alfabetul latin.*

1. Sonul ж se va scrie totdeauna cu *j.*

2. Sonurile ч și ц se vor scrie cu *c* și *g* înainte de *e* și *i* și cu *ci* și *gi* înaintea celorlalte vocale. Când însă literele *c* și *g* au să sune к și r înaintea vocalelor *e* și *i*, se vor scrie cu *ch* și *gh.*

Vom scrie dar: *cine, ginere, ceapă, geană, ciaslov, ciocârlie, ciută, giam, Giurgiu, cheie, unchi, ghem, ghindă* etc., etc.

[1] După modificarea din urmă (1904) a ortografiei academice s-a primit pretutindeni litera *z* pentru sonul *z* și se scrie *roză, franceză* etc.

3. Sonurile ш și щ se vor scrie totdeauna cu *ș* și *ț*, adecă *s* și *t* însemnate cu sedila franceză.

Pentru sonul *z* se admit două scrieri. Acolo unde flecțiunea română îl arată ca provenind dintr-un *d*, se va scrie cu *ḑ;* asemenea acolo unde se arată *d* fie și din cuvintele primite în limba română ca neologisme; în celelalte cazuri se va scrie cu *z.*

De exemplu: *creḑi* (cred), *verḑi* (verde), *ḑeu* (divin), *ḑioa* (diurnă), însă *zâmbesc, zălog, lucrez, botezat.*

N. B. Subscrisul s-a unit aici cu părerea majorității Comisiunii, numai pentru a nu face dezbinare asupra unui punct de o importanță mai mică, deși crede că este o abatere de la regula generală primită pentru scriere[1].

4. щ se scrie cu *sc* unde vreo formă flecționară română arată un *sc*, din care a provenit: *cunosci* (cunosc), *pesce* (pescuit), *românesci* (românesc); asemenea și în cuvântul a *sci* cu derivatele lui, *sciință, consciință* etc. Se scrie însă *Ștefan, ștergar, aștept.*

Subscrisul se unește și cu această mică inconsecință, numai pentru a nu face dezbinare[2].

5. ъ și ѫ se vor însemna cu semnul ˘ pus deasupra vocalei din care înlăuntrul formelor flecționare ale limbei române și chiar ale neologismelor introduse se vede că au provenit. Numai în persoana 3-a singular a perfectului simplu de conjugarea I se va însemna *â* (cu circumflex). Acolo unde nu se constată proveniența lui ъ și ѫ înlăuntrul limbei române, se vor însemna cu *ă*, afară de *î* la începutul cuvintelor cu *in,* care se va însemna cu *i.* Vom scrie dar: *păscut, păstor* (pasce), *vĕd, vĕzĕnd* (vedere), *lăudând, culegĕnd, mâna* (manual), *lăudâ, umblâ, pănă, când, fântână, in, indată, inceput* etc.

D-nii Alecsandri și Quintescu au rămas de părere să se introducă un semn deosebit pentru *î*, și anume *i* cu circumflex.

[1] Ultima modificare de la 1904 a și înlăturat această abatere.

[2] S-a înlăturat asemenea la 1904.

Ceea ce a condus pe majoritatea a fost, pe lângă sfiala de a introduce prea multe semne nouă, mai ales convingerea că *î* este numai o nuanță de pronunțare a lui ъ, că în unele dialecte române nici nu se aude și că din manuscriptele vechi (până pe la 1750) se vede o completă amestecare între ъ și ѫ, care (afară de *î* începător) se deosebeau numai caligraficește, așa încât ъ final se însemna mai întotdeauna cu semnul lui ѫ și ѫ mijlociu mai întotdeauna cu semnul lui ъ.

La obiecția că *î* este o particularitate esențială a pronunțării române, se poate răspunde că scrierea nu este chemată să exprime toate nuanțele pronunțării, ci numai sonurile radicale și de valoare flecționară. Și nazalul este o particularitate a limbei franceze, și ъ în loc de *e*, în *Mutter, Vater* etc., este o particularitate a limbei germane; toți le pronunță, dar nimeni nu le scrie[1].

Și aici se cuvine să cităm și să traducem următoarele cuvinte din celebrul tractat de *Ortographia romana sive latino-valachica,* compus de Petru Maior și publicat în fruntea *Lexiconului de la Buda* din 1825:

„Mai ales este de observat că Românii din Dacia lui Aurelian nu întrebuințează niciodată sonul ѫ, ci numai ъ, ei nu zic mâni, ca Românii din Dacia vechie, ci mâni; și ușor s-ar putea dezvăța Românii din Dacia vechie de acest son (?). Atât cel puțin este sigur, că mulți, deși îl pronunță, nu-l scriu niciodată, ci întrebuințează totdeauna litera ъ și pentru ѫ. În manuscriptele vechi nu se vede nicăieri ѫ, ci numai ъ. Îmi aduc chiar aminte că am auzit în copilăria mea vorbind oamenii bătrâni, din a căror gură nu se auzea niciodată *î*."

6. *ŭ* scurt final se va elimina în toate cazurile unde nu se aude. Vom scrie dar: *Om bun, vedeam, lucram* etc. Aceasta este părerea majorității Comisiunii.

[1] Noua ortografie de la 1904 a primit pentru sonul *î* însemnarea prin *î* la începutul cuvintelor și prin *â* la mijloc.

D-nii Bariţiu şi Quintescu stăruiesc însă a menține pe *u* scurt pentru rațiuni gramaticale. După d-nia lor, fără *u* scurt se pierde regula pentru deosebirea genului masculin de feminin, se pierde regula unor forme de declinare, regula articolului și deosebirea între singular și plural la conjugare.

Majoritatea nu s-a putut abate prin aceste obiecții de la regula generală primită pentru scriere, adică de a se scrie cum se vorbește. Dacă pronunțarea română a șters pe *u* final în cele mai multe cazuri, nu poate scrierea să introducă o vocală gramaticală pe care a lepădat-o odată vorbirea; căci nu poate exista o gramatică a scrierii în contra gramaticei vorbirii.[1]

Adăogăm aici că asupra acestui punct încep și unii ciparіani de peste Carpați să fie transigenți și sunt dispuși să facă concesii, precum rezultă din importanta controversă ortografică, publicată în *Telegraful român* din Sibiu (no. 134 din 15 noiemvrie 1879).

7. *i* scurt se va însemna cu *i* simplu, fără semnul scurtării. Regula pentru cetire este: *i* final simplu se pronunță totdeauna scurt, afară numai unde este cu neputință. În cazurile unde este lung (în unele forme de conjugare) se arată lungimea prin accentul grav.

Vom scrie dar: *oameni, copii, arbitri, a auzì, el auzì, tu auzi.*

Așa, semnul scurtării va rămânea în scrierea română numai pentru însemnarea umbririi vocalelor ъ și ѫ, simplificare foarte importantă pentru învățarea cetirii și scrierii în școale.

8. Articolul nedefinit, pronumele și numeralul *o*, d.e. *o casă, odată, am dat-o,* se va scrie cu *o* și niciodată cu *uă*.

9. Apostroful nu se pune înaintea articolului feminin *a*; prin urmare se va scrie: *casa, masa* etc.

10. Neexistând nici o cauză paleografică pentru scrierea accentelor, rămâne numai trebuința logică drept singura cauză pentru primirea lor. Trebuința logică însă în limba română

[1] Deși poate exista pe lângă aceasta. Vezi în vol. de față pag. 93 și urm.

pentru accentuare se mărginește la conjugațiuni. Acolo deosebirea tonului aduce deosebirea înțelesului, tonul trebuie dar neapărat exprimat prin accent, și anume prin accentul primit și cunoscut pentru asemenea cazuri. Vom scrie dar *lauda* însă a *lăudà, fac* însă *făcù, simți* însă *a simțì*.

11. Accentul, întrebuințat până acum peste *e* și *o* pentru a exprima diftongii *ea* și *oa*, este atât în contra regulei scrierii românești: că acele sonuri române pentru care se știe litera latină corespunzătoare se scriu cu această literă, cât și în contra naturei semnelor, nefiind chemat accentul în nici un alfabet să exprime pe *a*.

Dar accentul este chemat să exprime vocala intonată, zic apărătorii acestei scrieri, și fiindcă *ea* și *oa* provin totdeauna din *e* și *o* intonat, trebuie scrișì *é* și *ó*, așa cere principiul etimologiei române. La aceasta se poate răspunde: ordeunde ar proveni *ea* și *oa*, din momentul în care vocalele *e* și *o* au primit o schimbare fonetică, pentru a cărei scriere se află o literă în alfabet, nu pot fi lipsite de această scriere pentru a li se descoperi una nouă. Dacă dar *e* și *o*, din cauza intonării, și-au însoțit un son pentru care există litera latină corespunzătoare, adică *a*, nu pot fi scrise altfel decât prin *ea* și *oa*. Altmintrelea pierdem consecința și intrăm în deplin etimologism. Iar obiecția că nu se vede dacă *ea* și *oa* trebuiesc citite ca diftongi, *ea* și *oa* și nu *e-a* și *o-a* nu ne pare întemeiată. Căci scrierea nu este silită să arate absolut toate nuanțele vorbirii și așa nu este nici chemată să arate diftongarea. Dacă ar fi altfel, de ce atunci s-ar mărgini exprimarea diftongilor la *ea* și *oa* și nu s-ar întinde la toți diftongii, d.e. *voios, iepure, aluat, căutat?*

Dar, afară de aceasta, nu este exact că orce *e* și *o* intonat se preface în *ea* și *oa*. Regula exactă ne-o dă Pumnul: *e* intonat, dacă în silaba următoare se află *a*, ъ și mai rar *e*, se preface în *ea*; în celelalte cazuri rămâne *e*, deși este intonat; d.e.: *vorbesc, vorbești, vorbească, obștescul, obștească; șeapte, șearpe* alăturea cu *șepte, șerpe. O* intonat, dacă este urmat de *a*, ъ și *e*, se preface în *oa*, dar înainte de *i* și *u* rămâne *o*, d.e.: *port, porți, poartă, moarte, moartă, mortul, morții.*

Așadar, semnul accentului de intonare pus deasupra lui *e* și *o* ar putea să aibă numai atunci înțelesul diftongului *ea* și *oa*, când în adevăr orice *e* și *o* intonat s-ar preface în *ea* și *oa*. Dar fiindcă, precum am văzut, nu este așa, ci, din contră, *e* și *o*, deși intonate, în jumătatea cazurilor nu se prefac în *ea* și *oa*, însemnarea lor cu accentul intonării pentru a le arăta diftongarea este lipsită de logică.

Un alt argument în contra numitului accent ne pare următorul: acel *a* ce și-l însoțesc uneori vocalele *e* și *o*, când sunt intonate, nu este o simplă înlesnire a limbei, oarecum un obicei fonetic, care ar putea tot așa de bine să dispară din pronunțare și căruia dar îi este de ajuns să fie numai arătat în treacăt prin semnul intonării; acel *a*, din contră, a ajuns în limba noastră așa de important ca și sonul radical din care provine, fiindcă uneori îl consumă chiar pe acesta și rămâne singur.

D.e.: din *veară, peană, peară, veargă, vearză, measă, afoară* etc., românul a făcut *vară, pană, pară, vargă, varză, masă, afară* etc., și adese, acolo unde a păstrat diftongul *ea*, l-a prefăcut în *ia*, d.e. *piatră, iapă* etc. (Legea fonetică este că *ea* și *oa* tind a se preface în *a* mai ales după labiale și *r*, uneori și după sibilante.) Această pierdere a lui *e* din diftongul *ea* și prefacerea lui în simplul *a* este așa de înrădăcinată în limbă, încât unele cuvinte cu un *e* primitiv sunt apoi variate în declinare, ca și când ar fi avut un *a* primitiv. Pe când, d.e., în pluralul din *pană, pară, vargă*, se reînfățișează *e* și se zice *pene, pere, vergi*, în alte cuvinte analoage nu se mai înfățișează nici atunci, ci *a* se schimbă în ъ ca un *a* primitiv: *țară, țări; pradă, prăzi* etc.

Caracteristic este și exemplul unui *oa* provenit nu din *o*, ci din *a* primitiv: *foame* din lat. *fames*. Este dar cu neputință să se ascundă sub accent sonul *a* provenit din intonarea lui *e* și *o*.[1]

[1] Precum se vede, raportul academic reproduce aici textual argumentele din *Scrierea limbei române* (vezi mai sus pag. 52) ce le publicase autorul cu 14 ani mai nainte.

Această argumentare nu este însă împărtită de întreaga comisiune: unii membri susțin scrierea *é* și *ó*, între aceștia e d. Barițiu, care a fost totdeauna de părere că, în genere, trebuie luată de principiu ortografic *etimologia mărginită la formele actuale ale limbei române.* Rămâne ca în urma unei discuții generale a d-voastre tutulor să decidă majoritatea voturilor și asupra acestei controverse.

Trebuie să amintesc însă că și aici unii cipariani sunt dispuși să facă concesii, și mă refer iarăș la citatul studiu ortografic al *Telegrafului român* din Sibiu. Cauza pentru care acești cipariani nu se împotrivesc la scrierea *ea* și *oa* este că văd sunetele radicale *e* și *o* păstrate și în această scriere și că, odată sunetul radical păstrat, le este etimologic indiferent dacă glăsuirea *ea, oa* se arată prin accent sau prin însăș litera nou introdusă. Se citează și exemple din alte limbi neolatine, relativ tot la diftongarea lui *o* latin, span. *bueno* (bonus), *luego* (locus), franc. *neuf* (novus), *feu* (focus), dar mai ales ital., d.e. conjugarea lui *morire: muoro, muori, muore, moriamo, morite, muorono* etc.

Se înțelege că cercetarea noastră de mai sus s-a raportat numai la cazurile unde *ea* și *oa* proveneau în adevăr din lungirea lui *e* și *o* prin accent. Căci în celelalte cazuri, unde *a* este din capul locului o vocală de sine stătătoare cu un înțeles propriu gramatical, chiar cei ce dealtmintrelea scriu *é* cu accent trebuie să însemneze pe *a* deosebit. D.e.: *face, făceà, duce, duceà.* Aici *a* este vocală flecționară a imperfectului și a scrie *făcé, ducé* ar fi în orice caz o greșală de ortografie. Asemenea trebuie să se scrie *stea* și nu *sté.*

Domnilor membri,

Acesta este rezultatul dezbaterilor urmate în sânul comisiunii ce ați binevoit să o alegeți pentru lucrarea proiectului de ortografie.

Fără îndoială, lucrarea noastră, așa cum vi se prezentă, nu dezleagă și nici nu atinge toate întrebările ce ni le pune ortografia română. Noi am crezut că deocamdată a fost bine să se însemneze prin câteva lineamente mari forma generală a scrierii noastre, lăsând anilor viitori sarcina de a fixa toate amănuntele ortografice, unele în parte atârnând de la o lucrare definitivă asupra gramaticei și asupra vocabularului limbei române.

Orcare va fi decizia d-voastră pentru astăzi, cred că toți vom fi inspirați de dorința de a publica *Analele Academiei* sub o formă a scrierii lor care să nu ne dezbine de mișcarea generală a literaturei noastre în această privință, ci să puie Academia Română înlăuntrul și în fruntea acestei mișcări.

București, 8 aprilie 1880

II

REVIZUIREA ORTOGRAFIEI

RAPORT ÎNFĂȚIȘAT ACADEMIEI ROMÂNE ÎN NUMELE SECȚIUNII LITERARE ÎN SESIUNEA 5 GENERALĂ DE LA 1904

D o m n i l o r m e m b r i,

Sunt acum 24 de ani de când ortografia Academiei Române a fost supusă unei revizuiri prin care s-au înlăturat unele exagerări etimologice ale așa-numitului „mod de scriere provisoriu" introdus în anul 1869 pentru publicarea *Analelor* și a altor lucrări ale societății noastre.

După o propunere din anul 1879 s-a ales la 24 martie 1880 o comisiune, compusă din d-nii Alecsandri, Barit, Hasdeu, Quintescu și subscrisul, care în scurtă vreme s-a putut înțelege, cel puțin în majoritatea membrilor săi, asupra principalelor reguli ale scrierii celei nouă.

Prin raportul subscrisului de la 8 aprilie 1880, concluziunile comisiunii au fost supuse plenului, care le-a adoptat în aceeaș sesiune generală, însă cu introducerea mai multor modificări.

Pe când primul mod de scriere al Academiei era întemeiat pe un etimologism puțin temperat prin concesiuni fonetice, ortografia primită de majoritatea de la 1880 era în esență un fonetism temperat prin „necesități etimologice".

Din tot spiritul raportului reiese că aceste necesități nu erau atât de natură științifică, cât mai ales de natură practică; ele proveneau din dorința unei tranzacțiuni între tendințele antagoniste spre a le apropia pe cât se putea de o ortografie sau, mai exact, de o grafie comună.

În acest înțeles zicea raportul subscrisului de la 1880: „Dacă în cestiuni de pură știință abstractă singura normă a noastră trebuie să fie cercetarea necondiționată a adevărului, indiferent dacă acest adevăr este împărtășit de mulți sau de puțini oameni, în cestiuni de o dezvoltare organică concretă, precum este limba și împreună cu dânsa și scrierea, elementul *uzului* adoptat de mulțimea celor ce vorbesc și ce scriu e totdeauna un element de cea mai mare însemnătate, pe care nu ne este iertat să-l ignorăm", și se termina cu speranța „că toți vom fi inspirați de dorința de a publica *Analele Academiei* sub a formă a scrierii lor, care *să nu ne dezbine de mișcarea generală a literaturii noastre, ci să puie Academia Română înăuntrul și în fruntea acestei mișcări*".

Aceleași considerațiuni dictează astăzi Academiei o nouă revizuire a modului ei de scriere. Din acest îndemn Secția literară a ales în sesiunea de la 1903 o comisiune *ad-hoc*, în care, pe lângă cei trei membri rămași în viață din vechea comisiune de la 1880, adică d-nii Hasdeu, Quintescu și subscrisul, au intrat d-nii Iacob Negruzzi și Ioan Bianu. Îndeplinind misiunea ce i-a fost încredințată în limitele indicate de majoritatea ei, comisiunea, în ședința de la 1 martie a.c., a luat cunoștință de raportul subscrisului și a hotărât, în majoritate de trei membri contra părerii d-lui Quintescu (al cincilea membru, d-l Hasdeu, n-a luat parte la lucrări), ca raportul, redus la 6 propuneri de modificare, să se supună Secțiunii literare. Încercarea subscrisului și a câtorva membri de a discuta și hotărî mai multe alte cestiuni relative la unificarea ortografiei, d.ex. la scrierea numelor lunilor (Septemvrie, Octomvrie etc.), la scrierea cuvintelor: *finanțe, piață, celă-lalt, teatru, neatârnare* sau (după părerea d-lui Quintescu) la punerea accentelor etc., a fost după oarecare discuțiune înlăturată de comisiune,

rămânând ca aceste cestiuni să formeze obiectul dezbaterilor ulterioare în Secțiunea literară. Pentru momentul de față majoritatea a admis că este urgent și oportun a se mărgini hotărârea la cele 6 regule ce vi se propun mai jos.

Aduse astfel la cunoștința Secțiunii literare, regulele au fost discutate în ședințele de la 6, 8 și 9 martie a.c. și aprobate de Secțiune, și anume prima regulă, cea relativă la scrierea diftongilor *ea* și *oa*, cu unanimitatea membrilor prezenți, celelalte cinci cu majorități variabile. D-l Quintescu a fost la toate cinci de o părere principial contrară, pe care a dezvoltat-o într-un deosebit memoriu.

Domnilor membri, fiind și de astă dată ales raportor al Secțiunii literare în cestia ortografică, sunt dator să vă dau mai întâi un scurt rezumat al motivelor cari vorbesc în favoarea propunerilor ce vi le facem.

Mișcarea semnalată prin ortografia Academiei de la 1880 s-a accentuat de atunci încoace în sensul unui fonetism din ce în ce mai pronunțat, și concesiunile etimologice făcute mai înainte din motive de oportunitate, spre a pregăti adoptarea generală a unei scrieri definitive, nu mai par necesare în timpul de față.

Majoritatea ziarelor și revistelor române de astăzi sunt scrise curat foneticește, fără nici un etimologism, și – ceea ce este cu desăvârșire important – cerințele mai tuturor profesorilor de limba română de la școalele secundare din țară reclamă aceeaș simplificare a scrierii. Dovadă adresa conferinței lor oficiale de la 25 mai 1903, înaintată Academiei Române. Dacă mai adăugăm că profesorii celor trei catedre de filologie și literatură română de la Universitățile din București și Iași, d-nii A. Philippide, Ovid Densusianu și I. Bianu, se arată în scrierile lor adepți ai fonetismului curat și-l introduc astfel la viitorii învățători ai limbii române, ne pare de la sine indicată direcțiunea în care se cuvine să facem acum modificările ortografiei noastre.

Asemenea modificări erau în parte propuse și hotărâte încă de Comisiunea de la 1880, însă la discutarea și votarea lor în plenul Academiei au fost înlăturate printr-o întâmplătoare majoritate, care a contribuit astfel să diferențieze și mai mult scrierea academică de uzul din ce în ce mai general al autorilor români.

Va fi dar drept să reluăm în seria propunerilor ce vi le facem astăzi, în sensul fonetismului, mai întâi pe acele ce fuseseră arătate de subscrisul raportor încă din 1880 și în parte primite de comisiunea de atunci. Din norocire nu mai avem trebuință să stăruim pentru suprimarea lui *u* mut (scris ca *u* scurt), care suprimare fusese și ea propusă de comisiunea de la 1880, însă înlăturată cu majoritate de un vot, pentru a fi mai pe urmă – față de presiunea unei legitime opiniuni publice – din nou discutată și, în sfârșit, adoptată cu 15 ani mai târziu, de-abia la 11 martie 1895.

Dar din celelalte regule propuse și neadoptate atunci, propunem din nou următoarele patru, care răspund totodată la unele din cererile profesorilor secundari cuprinse în menționata adresă:

1. Diftongii *ea* și *oa* să se scrie totdeauna *ea* și *oa*, iar nu *é* și *ó*, fiindcă regula nestrămutată a scrierii românești este: că acel sonuri, pentru cari se știe litera latină corespunzătoare, se scriu cu acea literă și, prin urmare, nu se poate suprima și ascunde *a* sub accent.

2. Grupul de consonante *șt* se va scrie totdeauna *șt*, indiferent dacă vine dintr-o formă flecționară cu *sc* sau nu; vom scrie dar: crești, pești, știință etc., conform regulei menționate mai sus.

3. Asemenea și din aceeaș cauză sonul *z* se va scrie totdeauna *z*, chiar când vine ca formă flecționară dintr-un *d*; vom scrie dar: verde, verzi, roza, poezie etc.

4. *I* scurt se va însemna cu *i* simplu, fără semnul scurtării, asemenea *u* scurt cu *u* simplu. În puținele cazuri însă, unde

la sfârșitul cuvintelor sunt întonate (d.ex. la unele forme de conjugare), intonarea se va arăta prin accentul grav. Vom scrie dar: oameni, copii, iubire, tu auzi, el auzì, a întocmì, nou, sau, tăcù, făcù.

Ortografia are să indice litera sonului, dar nu și toate nuanțele de pronunțare ale lui. Astfel, semnul scurtării va rămânea în scrierea noastră numai pentru vocala întunecată ă, simplificare foarte importantă la învățarea cetirii și scrierii în școală, și totdeodată mai apropiată de ortografiile limbilor romanice, în fața cărora nesfârșitele noastre semne de până acum, mai ales multele scurtări peste *i* și *u* și accentele peste *e* și *o*, ne arătau prea înstrăinați.

*

După aceste patru propuneri relativ ușoare, să trecem la cele două mai grele și mai importante.

5. Sonul ъ se va scrie totdeauna cu ă. Așa cere, conform principiului fonetic, trebuința pedagogică și uzul majorității scriitorilor români. Litera fiind numai semnul văzut al sonului auzit și amândouă având (cât pentru vorbe, în deosebire de notele muzicale) menirea de a provoca cea mai grabnică deșteptare a înțelesului, cestiunea se ține mai ales de teoria asociațiunii ideilor și, prin urmare, în prima linie de psihologie și pedagogie, iar nu de filologie și etimologie. Acestei psihologii și pedagogii, reprezentate prin uzul mai general și prin cererea profesorilor secundari, se cuvine să ne supunem.

6. Sonul î se scrie cu î, însă acolo unde este imediat precedat de consonantele *c* sau *g*, se scrie cu â. Motivul acestei din urmă modificări este analogia cu uzul general, introdus la noi ca și la italieni, de a citi literele *c* și *g* înainte de *i* drept *ce* și *ge*, iar înainte de *a* drept *k* și *gh*. Astfel, dacă am scrie, d.e., gînd, cînd, cîntec cu î, acest *i*, cu tot circumflexul deasupra lui, ne-ar sminti obiceiul cetirii acelor consonante înaintea vocalei *i*, pe

când scriind cu â, rămânem în conformitate cu deprinderea de mult admisă la *c* și *g*.

Pe lângă aceasta propunem, ca excepție importantă, scrierea lui î prin â în cuvântul *român* și derivatele lui, *România, românism* etc. Cu acest mod de scriere s-a identificat românimea de la renașterea ei modernă încoace, el este introdus în oficialitatea regatului nostru independent pe toate monedele, pe toate inscripțiile, pe toate pecetiile. Prin urmare, nu se poate schimba.[1]

*

Trebuie să adaug, înainte de a termina, că Secțiunea literară, în ședința sa de la 9 martie a.c., a ales o comisiune, compusă din d-nii: I. Bianu, Ovid Densusianu și subscrisul, căreia i-a dat însărcinarea ca, după ce veți fi hotărât d-voastre în ședință plenară asupra celor 6 propuneri de mai sus și conform cu această hotărâre, să alcătuiască o broșură cuprinzând aplicări la cât mai multe cazuri îndoioase, pentru a pune ortografia adoptată la îndemâna scriitorilor români.

București, 10 martie 1904

[1] În ședința plenară Academia a adoptat primele 5 propuneri ale raportului, iar a 6-a a simplificat-o așa: sonul î se scrie cu â în corpul cuvintelor (*când, vând, Român*) și cu î la începutul lor (*înger, îndoit, însă*).

NEOLOGISMELE

(1881)

Au trecut 14 ani de când pentru întâia oară s-a arătat în *Convorbiri literare* o direcție critică în contra limbei obișnuite pe atunci în multe scrieri ale literaturii române.

Critica voia, pe de o parte, să combată construcțiile arbitrare ale filologilor care, sub cuvânt de „purificare", întocmeau un vocabular de termini necunoscuți românului și depărtau vorbirea claselor culte de la izvorul de viață al limbei populare; iar pe de alta voia să lovească în germanismele infiltrate printre scrierile de peste Carpați și Molna, care falsificau geniul propriu al limbei române și micșorau astfel valoarea luptei lor pentru existența națională.

Dacă astăzi și-ar da cineva osteneala să recitească acele articole critice, ar dobândi, desigur, încredințarea că orice s-ar putea zice în contra lor, numai un singur lucru nu s-ar putea zice: că au fost dictate de un spirit antinațional. Prea aspre le pot părea la unii, prea puțin oportune la alții, prea lipsite de respect pentru vechile autorități la ai treilea, dar orce cap nepărtinitor va trebui să recunoască, în tendința de a readuce limba română la viața ei populară și de a combate germanismele, o tendință mai întâi de toate națională.

Cu toate acestea – și de aici se vede în ce stare ajunsese literatura noastră în privința iubirii de adevăr – tocmai prin prepusuri și bănuieli asupra „patriotismului" ne-au întâmpinat mai întâi cei atinși de critica noastră, și astfel s-a putut întâmpla să auzim contestându-se „românismul" unei direcții, în jurul căreia se grupaseră scriitori ca Negruzzi, Gane, Eminescu, Creangă, Slavici, Șerbănescu, Lambrior etc., fără îndoială scriitori dintre cei mai cu limbă românească ce i-a avut vreodată literatura noastră.

Și câte nu s-au încercat în contra *Convorbirilor literare!* Mai toate ziarele de pe atunci au năvălit asupra lor; d. Bariț într-un discurs solemn al Academiei Române ne-a denunțat de cosmopoliți; d. P. Grădișteanu, în *Revista contimporană*, de germanizatori; voluminoasa espresiune a spiritului academic din acea epocă, *Dicționarul limbei române* de A. T. Laurianu și Massimu, era cât p-aci să ne cufunde – nu prin greutatea sa științifică, ci prin cea fizică; în fevruarie 1876 d. Hasdeu cu vreo 25 de alți „redactori" înființară în București chiar o întreagă *Revistă literară și științifică*, a cărei prefață o arăta mai ales menită a fi o direcție „sănătoasă" în contra așa-numitei direcții „nouă" a noastră.

Astăzi însă – pare c-ar fi zecimi de ani la mijloc și generațiuni întregi – lupta a încetat ca prin minune. În chiar mijlocul Transilvaniei, în Sibiu și în Brașov, s-au arătat prieteni călduroși ai direcției noastre literare; nimeni din cei cu minte nu mai pune la îndoială principiile critice rezumate la începutul acestui articol; *Revista literară și științifică* a dispărut după al patrulea număr al ei; iar *Convorbirile literare* își urmează și astăzi viața lor regulată, și la 1881 redactorul lor d. Negruzzi a fost primit ca membru în aceeaș Academie Română care mai nainte se arăta așa de dușmană foaiei literare din Iași.

Va fi avut și aici timpul influența sa binefăcătoare; vor fi ajuns oamenii încetul cu încetul să se înțeleagă mai bine unii pe alții și să se mai îmblânzească, se va fi arătat încă o dată legea

cea cunoscută, după care o stăruință neclintită nimicește în orce evoluțiune a spiritului rezistențele mai ușoare.

Dacă dar în aceste rânduri de introducere am amintit o luptă acum împăcată din mica noastră mișcare literară, nu este pentru a redeștepta violența vechilor dezbateri, ci este, din contră, pentru a ne arăta bucuria că, întru dezlegarea multelor întrebări ce mai sunt la ordinea zilei pentru vorbirea și scrierea românească de astăzi, avem un câmp mai liber al discuțiunii și ne putem aștepta la o ascultare mai liniștită a argumentelor pentru și contra, din a căror dreaptă cumpănire, fără insinuări și prepusuri, va rezulta mai curând aflarea adevărului.

Între acele întrebări, care astăzi sunt încă deschise pentru întemeierea vorbirii și scrierii românești, este mai ales una, asupra căreia ne credem datori să atragem luarea-aminte a celor ce iubesc limba română și doresc dezvoltarea ei firească în juna noastră literatură: este întrebarea neologismelor.

Într-un număr al *Convorbirilor literare* de pe la 1874 încercasem cea dintâi formulare a unor regule pentru primirea și respingerea lor, dar o încercasem numai în treacăt și cu acel ton agresiv și oarecum fragmentar ce eram pe atunci încă siliți să-l avem în contra numeroșilor noștri adversari.

Revenind prin articolul de față la aceeaș întrebare, ne propunem a studia mai de-amănuntul[1] și a supune la judecarea cititorilor noștri câteva principii în privința neologismelor, stăruind mai ales în susținerea acelora care nu ne par încă bine înțelese sau cel puțin nu sunt încă primite de mulți scriitori români.

Principiile neologismelor le putem despărți în patru regule, pe care le vom expune în paginile următoare și vom căuta să le întemeiem.

[1] Vezi și însemnatele cinci scrisori ale d-lui Negruzzi în vol. X și XI ale *Convorbirilor literare* (1877–1878).

I

Acolo unde pe lângă cuvântul slavon există în limba românească populară un cuvânt curat românesc, cuvântul slavon trebuie să fie depărtat și cuvântul român păstrat.

Vom zice dar *binecuvântare* și nu *blagoslovenie*, vom zice *preacurată* și nu *precistă, bunavestire* și nu *blagovestenie*.

Această regulă este de la sine înțeleasă, însă nu ne aduce mare folos pentru literatura laică, fiind prea puține cuvintele la care se potrivește. Mai însemnată este regula în aplicarea ei la cărțile bisericești; căci în bisericele de pe la multe sate și mănăstiri din România se zice încă *blagoslovenie* și nu *binecuvântare, maica precistă* și nu *maica preacurată*. Ceea ce împedică pătrunderea îmbunătățirii limbei în biserică este în mare parte exagerarea neologiștilor, cari s-au încercat să introducă și în *Biblie* atâtea schimbări și atâtea expresii recomandate numai de o filologie nepricepută și trecătoare, încât au pus în neliniște pe capii bisericei și i-au făcut să se împotrivească la toate schimbările de teama schimbărilor celor rele sau pripite. Iar fără conlucrarea episcopilor nu ne putem aștepta la nici o reformă în biserică. Dar când vedem cu ce ușurință s-au pus neologiștii la lucru întru ale sfintelor scripturi și au îndrăznit să știrbească minunata traducere a *Bibliei* introdusă în biserica română în secolul al 17-lea; când citim, d.e., în **Santa** *Scriptură*, „revăzută" și publicată de Societatea britanică (Iași, Goldner, 1874), cuvinte ca acestea:

La început creâ Dumnezeu ceriul și pământul;
Coruptiunea oamenilor;
Și Dumnezeu ordinâ omului;
Dumnezeu zise lui Noe: fă-ți o arcă din lemn de gofer, că eu voi aduce deluviu;
Invaziunea Canaanului;
Circumciziunea,

și altele și altele; sau când găsim în Oratoriul Melchisedek, care își propune „a da expresiunilor și prin ele ideilor mai multă

chiaritate, exactitate și precizitate decât în traducțiunile anterioare" (pag. VIII), exemple de „chiaritate și precizitate" ca următoarele:

„Miraculoasă făptură arătându-se noue făcătoriul, ... să căutăm: Iisuse, cuvântule, necuprinsibile, Iisuse, putere neajunsibilă, ... înțelepciune necugetabilă. ... domnia necalculabilă. Iisuse, împărăția cea neinvincibilă, Iisuse, stăpînira cea infinită. Iisuse, autoritate eternă" (pag. 145) etc.,

nu ne putem mira de împotrivirea celor mai mulți capi ai bisericei în contra unor asemenea încercări.

II

Acolo unde avem în limba noastră obișnuită un cuvânt de origine latină, nu trebuie să introducem altul neologist. Vom zice dar: *împrejurare* și niciodată *cercustanță* sau *circonstanță, binecuvântare* și nu *benedicțiune* etc.

Și această regulă este de la sine înțeleasă; cu toate aceste ea trebuie anume formulată și trebuie să stăruim cu toții întru păzirea ei în scrisori și în ziare, pe catedra școlii și la tribuna parlamentului. Căci profesorii, deputații și scriitorii noștri mai de frunte și-au făcut o parte însemnată a studiilor în limbi străine. De aici urmează, firește, că o sumă de cuvinte și de deprinderi sintactice le vin mai întâi în minte sub forma limbei străine pe care o cunosc mai bine.

Însă cea mai ușoară deșteptare va fi de ajuns pentru a trezi pe acești scriitori din felul de letargie intelectuală în care se află cât pentru limba lor și a le aduce aminte că și limba română are geniul ei propriu și cuvintele ei proprii și că acestea trebuiesc cunoscute și trebuiesc deprinse. Mai toți știm pe dinafară fraze din Voltaire și din Alfred de Musset, din Schiller și din Heine. Dar dacă este să vorbim și să scriem bine românește, trebuie *neapărat* să ne dăm osteneala de a cunoaște și

Biblia română în frumoasa limbă din secolul al 17-lea, și cronicarii noștri, și poveștile, poeziile și proverbele populare. Fără această cunoștință nu poți fi scriitor român.

Și aici nu vorbim în contra acelor exagerări pe care le simțim mai toți că sunt greșeli și de care, prin urmare, nu avem să ne temem că se vor întinde prea departe. Versuri ca ale lui Heliade din timpul decadenței sale,

> O belă ești, dilecto, și capelura-ți blondă
> Ca buclele lui Phedru te-ammantă, te circondă,

nu credem că vor mai fi imitate de alții. Nici terminii din dicționarul academic de A. T. Laurianu și Massimu, *catellare* (a făta căței), *bussul* (cutiuță, tabatieră), *cacumen* (vârf), *dapatic* (măreț), *dedecore* (rușine), *fodicare* (a împinge), *frecente* (adeseori), *granditate* (mărime), *gulos* (lacom) etc., etc. nu pot avea speranță să primească vreodată drept de cetățenie în limba română. Cu atât mai puțin avem să ne temem de franțozismele unui deputat cunoscut din Camera română, d. N. Blaramberg, care nu se sfiește să zică și să scrie:

> Sunt incapabil de asemenea *anguementuri.*
> Nu voesc *de* o înălțare *(Je ne veux pas de...)*
> Mă părăsesc *la* personalități *(Je m'abandonne aux...)*
> Speranța apoteozei și temerea potenței (adică a furcilor de spânzurătoare, franț. *potence).*
> Efasment momentan.
> O îmbrățișare prea tandră.
> A pune la profit historia.
> A da schimbul *(donner le change)*
> etc., etc.[1]

De asemenea limbă râd toți oamenii cu minte și poate ar râde și autorul ei, dacă i-am face pe franțuzește ceea ce ne face d-sa pe românește; dacă i-am zice cu ton serios: *ne vous battez pas la tête avec ces pensée; il tire avec la queue de l'oeil; pas de livre, pas de part* (n-ai carte, n-ai parte) și alte asemenea glume. (Vezi și teoria idiotismelor în vol. I al ediției de față, pag. 87 și urm.)

[1] N. Blaramberg: *România și rezbelul actual sau Guvernanții și guvernații,* ediț. a 2-a, București, 1878.

Dar trebuie să vorbim în contra acelor neologisme de prisos, care se strecoară prin scrierile noastre fără a bate prea tare la ochi și ne înstrăinează limba din ce în ce mai mult de la înțelesul ei popular. Pentru ce să zicem, de e.: *este suficient,* cuvânt pe care nu-l înțelege nici un țăran român, și să nu zicem „este de-ajuns", cuvânt de origine asemenea latină, însă înțeles de toată lumea? Tot așa va trebui să zicem „a ajunge la ceva" în loc de *a parveni,* sau, cum scrie d. I. Popescu din Sibiu, *a perveni la ceva;* „agerime" în loc de *sagacitate;* „adâncit" în loc de *aprofundat;* „dinadins" în loc de *cu intențiune;* „deșertăciune" în loc de *vanitate;* „a aiuri" în loc de *a delira, a divaga;* „a înapoia" în loc de *a restitui;* „aprig" în loc de *avid* și *impetuos;* „aspru" în loc de *sever;* „a încredința" în loc de *a confia;* „a lua asupră-și" în loc de *a asuma;* „îmbunătățire" în loc de *ameliorare,* și sute de alte exemple.

Suntem încredințați că numai cu puțină luare-aminte la această regulă, stilul multor scriitori de-ai noștri s-ar îndrepta și s-ar face adevărat românesc din prea împestrițat și străin ce este astăzi. Exemple de stil bun în acest înțeles ne dau unele ziare din București, *România liberă* și articolele d-lui Eminescu din *Timpul.*

III

Acolo unde astăzi lipsește în limbă un cuvânt, iar ideea trebuie neapărat introdusă, vom primi cuvântul întrebuințat în celelalte limbi romanice, mai ales în cea franceză. (Nu vorbim de termenii tecnici.)

Și în privința acestui principiu credem că ne putem ușor înțelege mai toți scriitorii. El deschide poarta cea mare pentru neologismele ce se introduc și trebuiesc să fie introduse în vechea limbă română. O transformare așa de radicală a statului român și în genere a provinciilor locuite de români, precum s-a întâmplat de la 1848 încoace, nu s-a putut face fără a lăsa urme adânci în limbă. Sute de organizări nouă, mii de idei nouă; mulțime de cuvinte nouă – altfel nici nu se putea.

Numai să nu uităm și cele două îngrădiri puse principiului de mai sus: întâi, neologismele de introdus trebuiesc luate din limbile romanice, iar nu din limbi care ne sunt cu totul străine, precum ar fi cea germană sau maghiară. (De greaca sau slavona nici nu mai e vorbă.) După această regulă am combătut neologismul „amăsurat" (nemțește *gemäss, angemessen*) din foile transilvănene și am propus „conform" după franțuzește; asemenea, trebuie să zicem „profan" și nu „laic" (nemțește *Laie*) în înțelesul de necunoscător al unei specialități etc.

Al doilea: neologismele sunt numai atunci de primit când ne lipsește cuvântul în limba de până acum, iar ideea trebuie *neapărat* să fie introdusă. Acest *neapărat* cere oarecare cumpănire. Nu lenea unui traducător din limbi străine de a găsi, fie și prin mai multe cuvinte, expresia congruentă în limba română poate să autorizeze un neologism. Noi nu putem primi, d.e., „măsura în ochi" din *Psihologia* d-lui I. Popescu (nemțește *Augenmass*) în locul măsurei după simpla vedere, nici „salvagardarea" atâtor oratori din Camerele române (franț. *sauvegarder*) în locul scăpării neatinse sau a păstrării în întregime.

Dar mai ales trebuie să oprim strecurarea acelor neologisme care tind a introduce din limba germană unele noțiuni abstracte, obișnuite și firești inteligenței germane cu idealismul ei mai eteric și uneori cam pierdut în nori, dar care nu se potrivesc deloc cu inteligența mai realistă, mai plastică a geniului limbei române. Fiindcă zic germanii *Zeitraum*, noi nu putem croi

„spațiul timpului" (*Psihologia,* Popescu), nici „precalculaver" (pentru *vorher berechenbar*), nici „viața conștiută și scopositâ" pentru *zweckbewusstes Leben (Foaia Societății* din Bucovina). Nivelurile de abstracțiune nu se pot egaliza între două popoare, și a introduce cu sila asemenea forme de gândiri străine într-o limbă însemnează a-i slăbi elementul ei specific național.

IV

Depărtarea *tutulor* cuvintelor slavone din limba română și înlocuirea lor cu neologisme ar fi o greșală și este cu neputință.

Asupra acestui principiu părerile scriitorilor români sunt încă foarte dezbinate; cu atât mai mult suntem datori, în cercetarea acestei controverse, să cântărim cu luare-aminte greutatea argumentelor pentru și contra.

Întâia întrebare ce ne-o punem este: cum stă controversa astăzi în privința însemnătății ei pentru naționalitatea noastră, adică pentru păstrarea neatinsă și pentru recunoașterea acesteia?

Răspunsul se rezumă în următoarele două fapte, știute de toți:

Întâi, limba română este astăzi recunoscută de întreaga Europă cultă ca o limbă romană și națiunea română ca o națiune de rasă latină, în același înțeles în care și limba și națiunea franceză, spaniolă etc. sunt de origine latină. Tendința vizionară a vreunui autor rus de a ne crede slavi, sau mania bătrânului Schuller de a ne face anglo-saxoni sunt curiozități izolate, pe care nimeni nu le mai ia în serios. De la francezul Raynouard, prin germanii Diez, Schuchardt, Diefenbach, până la slavul Miklosich, nimeni nu mai pune la îndoială cel puțin latinitatea noastră limbistică. Dacă dar de la începutul secolului până pe la 1840 istoria lui Petru Maior, *Lexiconul de la Buda, Tentamen criticum* al lui A. T. Laurianu erau aplecate a exagera nota latinității noastre pentru a răspunde la exagerările celor ce ne-o contestau, astăzi acest motiv de exagerare a dispărut: lupta este câștigată pentru noi pe tărâmul științific.

Al doilea: ideea naționalității sau mai bine zicând simțul naționalității este așa de viu deșteptat în tinerimea română de astăzi, încât nici nu poate fi vorba de vreo *sporire* a cuvintelor slave în limba română peste numărul celor ce se află în ea de mai nainte. Nici un scriitor, nici un orator român nu introduce cuvinte nouă din slavonește, miile de neologisme primite de la 1848 încoace sunt mai toate din limba franceză și latină, unele din italienește, puține (și totdeauna greșite) din limba germană.

Prin urmare, înavuțirea limbei noastre în privința lexicală și toată propășirea ei merge de acum înainte numai în înțelesul latinității și nu are nimic de temut de la vreo nouă influențare prin elemente slavone. Așadar, întrebarea despre cuvintele slavone nu privește vreo nouă introducere a lor, ci numai înlocuirea sau neînlocuirea lor, întru cât se află din vechime înrădăcinate în limba română.

Mărginind astfel câmpul discuțiunii la adevărata lui însemnătate, îl vedem totdeodată deschis pentru o cercetare mai rece și mai nepărtinitoare a întregei întrebări.

Așadar, încă o dată: este cu putință și este bine să depărtăm toate cuvintele slavone din limbă?

Dacă am asculta *Dicționarul* academic al lui A.T. Laurianu și Massimu, el ne-ar răspunde îndată: *da* – cu ușurința cu care filologii de felul răposaților se credeau chemați de soartă să schimbe limba ce se întâmpla să o vorbească[1]; ne-ar răspunde prin următoarele cuvinte din „Prefațione" (pag. VI):

„Vorbele de origine neromanica nu potu si nu se cade se aiba locu într'unu dictionaru romanescu".

Și așa am vedea scriindu-se după acel dicționar

[1] Vezi și *Purismul în limba română* de răposatul G. Munteanu (*Revista română,* vol. II, 1862).

ciconia	în	loc	de	*barză,*
amare	„	„	„	*iubire,*
dracone	„	„	„	*zmeu,*
trabe		„	„	*bârnă,*
popinariu	„	„	„	*cârciumar*

și așa mai departe.

Însă dacă n-ar fi decât acel dicționar academic, părăsit astăzi de însăș Academia din care a ieșit, am crede de prisos să mai stăruim în această cercetare; căci numărul adepților lui, de va fi fost vreodată mai mare, astăzi desigur scade pe zi ce merge; și poate va ajunge cu timpul și protopopul Ioane Marcu cu „inteligența" din Satu-Mare să înțeleagă că nu se croiește nici o limbă după asemenea tipar.

Dar ceea ce ne-a pus pe gânduri și ne-a îndemnat să scriem acest articol este deprinderea stilistică ce am observat-o în timpul din urmă în *Psichologia empirică* a d-lui Popescu (vezi darea noastră de seamă în *Convorbiri literare* de la 1 octomvrie 1881), în articolele unor scriitori de la *Telegraful român* din Sibiu și de la *Gazeta Transilvaniei* din Brașov etc. Limba scrisă în aceste publicări ne pare adeseori bună și este foarte deosebită de limba întrebuințată mai nainte în Transilvania. Afară de aceasta, cu mai mulți din acești scriitori ne știm astăzi în oarecare unire de păreri asupra întrebărilor literare. Cu atât mai vârtos am dori să ne unim acum și în privința slavismelor; adecă sau să ne convingă d-nealor pe noi sau să-i convingem noi pe d-nealor, se înțelege pe temei de argumente.

Pentru a ne da seamă de înțelesul practic al greutății, am recitit în grabă literele B și C din elementele slave ale dicționarului *d'étymologie daco-romane* de Cihac și însemnăm aici în fuga condeiului câteva cuvinte, spre a vedea în privința lor dacă pot să fie depărtate din limbă și cum ar putea să fie înlocuite:

balan, balaur, ban, bici, blană, bob, bolovan, brazdă, breaslă, brici, bujor, buruiană; cârcei, calic, cârciumă și birt, cârje, cârmă,

cârn, cârpă, cârtiță, ceată, ceață, cep, ciocan, ciolan, cireadă, clătesc, clește, clocotesc, clopot, coajă, coabe, copită, cosiță, coș, covrig, crâncen, castravete, creț, crivăț, croiesc.

Ce trebuie să facem cu aceste slavisme înrădăcinate în limba poporului român?

Să nu uităm că am însemnat numai câteva din ele, luate din literele B și C, și că în totalitatea limbei populare se mai găsesc cu sutele.

A le da deodată afară și a decreta academicește alte cuvinte în loc este cu neputință: sunt prea multe și prea de-aproape legate de viața zilnică a țăranului. Cum să-și schimbe țăranul brazda sa de pe pământ, bujorul din grădină, ciocanul din cui, castravetele de pe masă, cleștele de pe vatră și Crăciunul din calendar?

Și când întrebăm: cum să-și schimbe, nu ne gândim numai la greutatea generală de a pătrunde cu reformele în viața unui element așa de conservator precum este țăranul, ci ne gândim la greutatea specială a acestei probleme a slavismelor. Ea este specială din două puncte de vedere: întâi din cauza mulțimii cuvintelor de origine slavonă, pătrunse din vechime în limba populară. „Mulțime" este o expresie relativă. Ca să-i înțelegem însemnătatea pentru problema noastră, trebuie să căutăm a ne face o idee despre cantitatea aproximativă a cuvintelor întrebuințate de deosebiți oameni în vorbirea lor obișnuită. Renan, în *Histoire des langues sémitiques,* ne arată că *Vechiul Testament* întreg are numai 5 642 de cuvinte. Max Müller, în *Prelecțiunile asupra științei limbei* (I, 7), ne spune, pe de altă parte, că libretul unei opere italiene trece rareori peste vro 700. La el cetim și notița că un englez cult, cu studii academice, nu întrebuințează în vorbirea sa mai mult de 3 000 cuvinte, desigur nu 4 000, și că, după arătarea conștiincioasă a unui preot de la sat, niște salahori dintr-o parohie engleză nu aveau mai mult de 300 de vorbe în vocabularul lor.

Dacă dar un muncitor incult din Englitera întrebuințează în viața lui zilnică 300, iar un englez cult 3 000 de cuvinte, nu vom fi acuzați că micșorăm tăria limbistică a țăranului român de mijloc, dacă îi presupunem una mie de cuvinte. Din această una mie de cuvinte, să nu zicem, ca d. Cihac, că aproape jumătate sunt slavone, să zicem că numai a treia parte sunt slavone.

S-au gândit vreodată neologiștii ce însemnează a dezvăța pe cineva de o a treia parte din limba lui zilnică și a-l învăța a treia parte dintr-o altă limbă? Aceasta însemnează aproape a învăța poporul o a doua limbă pe lângă ceea ce o vorbește. Căci în limbele străine ce le învățăm noi cărturarii prin școli, afară de rarele cazuri unde le învățăm așa de bine încât să le vorbim ca și în limba noastră maternă, cantitatea cuvintelor ce le întrebuințăm nu ajunge nici la a treia parte din cuvintele ce ne stau la îndemână în limba maternă.

Însă cine știe ce vrea să zică a face pe școlar, cu tot numărul anilor petrecuți în școalele mai înalte, să învețe o limbă străină, își poate închipui ce rezultat practic ar avea încercarea de a schimba o treime din vorbele de astăzi ale țăranului și a le înlocui cu alte vorbe, lui necunoscute.

Dar greutatea este mare și din alt punct de vedere. Să scoatem vorbele slavone cele înrădăcinate și să le înlocuim cu ce? Am citat mai sus brazda de pe pământul țăranului, bujorul din grădină, castravetele de pe masă, ciocanul din cui, cleștele de pe vatră.

Cine să ne spuie ce alte cuvinte să punem în loc? Glosarul Laurianu și Massimu ne-ar propune, d.e., pentru brazdă vro cinci-șase cuvinte, care mai de care: *sulc, liră, plancă, rasoriu, cespete;* dar nu credem că se va găsi vreun om cu mintea sănătoasă care să-și închipuiască pe toți țăranii români zicând *cespete* sau *rasoriu* în loc de *brazdă*. La cuvântul *bujor,* Glosarul academic se gândește la „rosa de Alpi" (!); în loc de *castravete* îi place „cucumă"; la *ciocan* ne vorbește de „toacă" sau de

„maior" (diminutiv din *mai*); la cleşte nu ne spune alta decât latinul *forceps, forficula* – nu cumva să-i zicem *forcipe*?

Întrebarea pusă pe acest tărâm, şi de acest tărâm nu poţi scăpa, se sustrage de la orce discuţie serioasă.

Ne grăbim dar să rezumăm rezultatul cercetării de până acum şi să zicem:

Slavismele înrădăcinate în limba populară nu se pot scoate astăzi din cursul vorbirii şi scrierii româneşti, întâi fiindcă sunt aşa de numeroase încât lipseşte oarecum instrumentul cu care să se facă această operaţiune prea întinsă, şi al doilea fiindcă nu avem astăzi nici cea mai mică formă de înţelegere asupra cuvintelor cu care să le înlocuim.

Însă, vor întâmpina neologiştii, adecă aceia din neologişti cari ştiu să raţioneze, asemenea schimbări de cuvinte se întâmplă adeseori într-o limbă; s-au întâmplat chiar în limba română, cel puţin în cea vorbită de clasele culte, şi încă nu ca fenomen izolat şi mărginit la câte o singură expresie, ci pentru o mulţime de cuvinte în acelaşi timp. Aşa, pe când până la 1830–1840 toţi românii ziceau *nădăjduiesc, îmbelşugare, priincios, jertfă, destoinic, îndeobşte, polcovnic,* astăzi mai toţi românii culţi zic *sper, abundanţă, favorabil, sacrificiu, capabil, în genere, colonel.* Ceea ce s-a întâmplat o dată se mai poate întâmpla şi altă dată, şi cum s-a întâmplat pentru clasele culte, se poate întâmpla şi pentru poporul întreg.

Fără îndoială, răspundem noi; numai că trebuiesc căutate împrejurările sub care s-a întâmplat şi trebuieşte aflată legea după care se întâmplă.

Ceea ce a produs metamorfoza parţială a limbei române de la 1848 încoace şi a făcut cu putinţă înrădăcinarea atâtor cuvinte nouă şi scoaterea atâtor cuvinte slavone din limba obişnuită a claselor culte a fost curentul general al opiniunii publice în momentul redeşteptării spiritului naţional în România liberă, în Transilvania şi în Bucovina. Aşa de puternică a fost raza de lumină ce s-a revărsat atunci asupra ţărilor române,

încât nu a existat un singur om din clasele de sus care să nu se fi deşteptat la atingerea ei. Cu focul tinereţei s-au aruncat cu toţii pe calea cea nou deschisă, şi mai ales de la sora noastră franceză am primit, împreună cu impulsul mişcării politice, şi o întreagă comoară de cuvinte latine, şi deodată ne-am deprins cu toţii să vorbim de *libertate*, să ne gândim la *constituţiune*, să *sperăm* în viitor, să ne credem *capabili* de orce *reforme*. Cu inima deschisă tinerimea a primit cuvintele cele nouă din gura conducătorilor naţionali, şi toată societatea română cea cultă a fost pe atunci ca o singură şcoală de învăţământ mutual pentru limba neolatină.

În această mişcare vedem noi ca element esenţial: emoţiunea puternică lăţită într-o parte întinsă a poporului român. Căci legea acestui fenomen limbistic ne pare a fi cea următoare: cuvintele (afară de terminii tehnici, care sunt indiferenţi şi de aceea sunt şi cosmopoliţi) nu se nasc şi nu se înrădăcinează din destilarea rece a reflecţiunii, ci din căldura simţimântului. Neologismul se lipeşte de organismul unei limbi sub fierberea emoţiunii. Exaltarea religioasă, aprinderea revoluţionară, mişcarea poetică a unui întreg popor sau a unei părţi însemnate din el – iacă izvorul de viaţă al cuvintelor nouă ce şi le însuşeşte o limbă.

Acest izvor de viaţă însă, întru cât curgea din revoluţiunea socială şi politică de la 1848 până după 1857, a secat astăzi de mult, entuziasmul s-a răcit aşa de tare, încât o mare parte a societăţii noastre este cuprinsă de un fel de lâncezime sceptică pentru tot ce se mai numeşte „reformă" politică şi socială.

Cauza acestei lâncezimi este tocmai faptul că mişcarea de la '48–'58 a fost prea unilaterală, prea mărginită numai la clasele de sus ale poporului. Nouăle instituţiuni ce le-am copiat în pripă, nouăle cuvinte ce le-am primit noi cei cu ştiinţă de carte au rămas mărginite în cercul nostru cel restrâns şi nu au pătruns în poporul de jos. Declamările noastre cele mai sincere pentru *libertate* nu au scos poporul din *robia* cea veche a

cugetului său; și *speranța* noastră în viitor nu a putut preface *deznădăjduirea* lui din trecut.

Din contra, fenomenul cel mai caracteristic al stării noastre de astăzi este abisul între pătura de sus și pătura de jos a națiunii române, și dacă este ceva în stare să deștepte o direcție nouă și mai salutară a spiritului public, nu numai în limbă, ci și în politică, ar trebui să fie tocmai simțirea acestui abis și necesitatea de a-l acoperi.

Într-o asemenea stare de lucruri noi, nu credem că astăzi s-ar putea introduce mai multe neologisme în limba poporului, și nu vedem elementul esențial pentru o asemenea reformă, adecă: mișcarea generală a simțimintelor sociale în această direcție.

Putem să deplângem acest fapt, putem să dorim cu nerăbdare ziua mai fericită când tot poporul român va fi mișcat prin durerile și speranțele de facere a unui nou entuziasm religios sau a unei nouă forme politice și sociale: dar până când această zi nu a sosit, trebuie să ținem seamă de starea reală a spiritelor de astăzi și să vorbim și să scriem cuvintele populare așa cum le găsim în popor. Aceasta este o aplicare mai mult a adevărului științific că limba nu este rezultatul vreunei convențiuni între oamenii cei învățați, ci este un product instinctiv al poporului român.

Iată una din cauzele pentru care credem că întrebuințarea necugetată a atâtor neologisme în ziarele și în cărțile noastre moderne trebuie combătută și pentru ce nu putem primi cuvintele cele nouă și neînțelese de popor, când avem cuvinte vechi, înțelese de toată lumea, fie și de origine slavonă.

Nu pricepem dar cum, d.e., d. Ioan Popescu din Sibiu, scriind cu sânge rece la masa d-sale o *Psichologie empirică,* să ne scoată deodată din limbă cuvântul *slab* și să ne zică pretutindenea „debil" sau să se ferească de cuvântul *obișnuit* și să silească pe școlarii d-sale să zică „habitual". Nu prin cărți de școală sau prin articole de ziare va uita vreodată poporul român

cuvintele *slab, slăbit, slăbiciune,* pentru a zice în locul lor „debil, debilitat, debilitate", și orce încercare în acest sens este o încercare zadarnică, și, prin urmare, greșită, al cărei rezultat nu poate fi decât îngreuiarea înțelegerii școlarilor și înstrăinarea câtorva din ei de la limba populară.

Am dovedit până acum că nu este cu putință să depărtăm slavismele înrădăcinate, pentru care nu avem echivalente române în limba populară. Vom căuta acum să arătăm că nici nu este bine să le depărtăm.

Punctul de plecare pentru întreaga mișcare neologistă în limba română este acesta: limba română este limba unei națiuni de gintă latină; așa fiind, și elementele acestei limbi, cuvintele, se cade să fie de origine latină, ca unele ce sunt manifestarea specială a spiritului național, față cu care orce cuvânt de origine heterogenă are în sunetele lui ceva nepotrivit.

Acest punct de plecare este adevărat – deși în exagerarea lui răstoarnă deosebirea limbei române de cea latină – și noi îl putem primi ca dovedit. Din el rezultă că *idealul* limbei române este întrebuințarea de cuvinte a căror origine să fie exclusiv latină.

Dar valoarea orcărui ideal atârnă de la partea lui cea realizabilă; prin aceasta idealul se deosebește de închipuirile deșerte ce se numesc utopii.

Privind lucrul din acest punct de vedere, constatăm îndată că nici o limbă vorbită astăzi în lume nu a realizat pe deplin un asemenea ideal și putem dar zice *a priori* că trebuie să fie o cauză binecuvântată pentru această nerealizare, adecă o cauză mai reală, prin urmare mai cuminte decât acel ideal etimologic.

Această cauză foarte rațională ne pare a fi următoarea:

Cuvintele sunt un element național – fără îndoială. Dar întru cât? Numai întru cât au cutare sunete articulate? Sau mai ales întru cât sunt semnele auzite pentru înțelesul unor idei caracteristice?

Orcât de importantă este partea curat fiziologică în formarea primitivă și în articularea cuvintelor și orcât de mult s-ar manifesta și aici o diferențiere a naționalităților, adevărata importanță a cuvintelor, misiunea lor principală este de a fi purtătoare de înțeles.

Spiritul național al unei limbi stă mai ales în partea spirituală a acestei limbi, în înțelesul specific al cuvintelor ei.

Dacă ne întrebăm dar: ar fi bine ca în limba poporului român cantitatea cuvintelor de origine latină să fie din ce în ce mai mare? Trebuie să răspundem: ar fi bine – cu o condițiune, ca și cantitatea înțelesului, adecă suma de putere intelectuală manifestată prin cuvinte, să crească în aceeaș proporție.

Căci dacă s-ar întâmpla ca pe de o parte să sporească elementul latin în sunetele cuvintelor, iar pe de alta să scadă intensitatea operațiunii intelectuale a celor ce le întrebuințează, atunci s-ar da o lovitură de moarte vieței naționale în principala ei manifestare.

Revenind la întrebarea noastră asupra cuvintelor slavone înrădăcinate în poporul român, ne putem acum explica mai bine expresiunea „înrădăcinat".

Cuvânt înrădăcinat este acela al cărui înțeles face parte din întreaga viață sufletească a poporului, și semnul acestei înrădăcinări este întrebuințarea cuvântului în toate manifestările geniului unui popor: în rugăciunea izvorâtă din credința sa religioasă, în proverbul ieșit din înțelepciunea sa lumească, în povestea născocită de fantazia sa și în poezia înflorită din adânca sa mișcare.

Cine, înțelegând odată această comoară sufletească a poporului cuprinsă în cuvinte, s-ar mai putea gândi la sunetul brut al unui cuvânt și nu mai întâi de toate la cuprinsul său intelectual!

Când, prin urmare, ni se vorbește de un neologism care să înlocuiască un cuvânt de origine slavonă, întâia noastră întrebare trebuie să fie: unde să-l înlocuiască?

În proverbele, în poeziile, în rugăciunile și în poveștile poporului român? Sau numai în capul vreunui ziarist sau a vreunui filolog academic?

În cazul din urmă întrebarea este fără nici o însemnătate și înlocuirea nici nu merită să fie încercată.

În cazul dintâi întrebarea este de cea mai mare însemnătate, însă a intrat totdeodată pe un tărâm real: pe tărâmul vieții populare.

Și aici răspunsul nu poate fi decât acesta: dacă ești în stare să depărtezi cuvântul slavon din proverbele, din poeziile populare, din rugăciunile și din poveștile în care se află, fă-o; dacă nu ești în stare, atunci nu mai încerca un neologism prin care introduci numai o formă goală de cuvânt, dar nu un cuvânt real, cu viața lui proprie.

Câteva exemple ne vor lămuri mai bine.

Cuvintele *rai* și *bolnav* sunt slavone. Dicționarul etimologilor zice să le depărtăm și să le facem *paradis* și *morbos*. Se poate una ca aceasta? Vei scoate vreodată din capul românului versurile:

Pe-un picior de plai,
Pe o gură de *rai*,
Iată vin în cale
Se cobor la vale
Trei turme de mei
Cu trei ciobănei?

Și va fi bine să le scoți?
Sau îl vei face să uite:

De trei zile-ncoace
Gura nu-ți mai tace,
Or iarba nu-ți place,
Or ești *bolnăvioară*,
Miorița, Mioară,

și să zici Miorița *morboasă*?

Vei depărta vreodată din conștiința românului rugăciunea lui zilnică „și nu ne duce pe noi în ispită", pentru a-i vorbi de *tentațiune*?

Va schimba oare poezia populară începuturile ei „frunză verde de bujor", pentru a zice frunză verde de *roză de Alpi*?

Vei face pe român să-și uite proverbele: „cine întreabă nu greșește" – „vorba multă, sărăcia omului" – „câte bordeie atâtea obiceie", pentru a-i vorbi de *eroare*, de *paupertate*, de *habitudine*?

Va ajunge poporul nostru vreodată să fie așa de slab în puteri, încât să-și uite poezia:

Lasă boii, frățioare,
Și te dă la vânătoare,
Că nu-i timp de plugărie,
Ci e timp de vitejie.

Codri, codri, mă jur eu
Să ucid cu brațul meu
De tot cornul un dușman,
De stejar un căpitan,

așa încât să-i vorbim de *bravură* și de *inimic*?

Se va putea șterge din inima copilului român adânca simțire a bocetului bucovinean:

Scoală-te, mămuță dragă,
Căci e jale-n casa-ntreagă,
Scoală-te de ne privește
Și din gură ne grăiește,

pentru a-l face să zică *doliu*?

Apoi dacă nu, atunci ce pozițiune limbistică mai pot avea asemenea neologisme?

Adevăratele cuvinte cu înțelesul cel bogat, însuflețit prin cântece și prin rugăciuni, prin proverbe și prin povești, ar fi cele slavone, iar alăturea de ele s-ar mai afla niște neologisme latine, sărace în înțeles și primite numai în mod artificial de prin cărți și de prin ziare: iată o deducție *ad absurdum* dintr-un punct de plecare ce avea o aparență așa de națională și de rațională!

De aceea și vedem cum scriitorii cei mai buni și cei mai „români" ai literaturii noastre de astăzi fug de neologisme și aleg acele cuvinte vechi, fie și de origine slavonă, în care se află încă toată măduva înțelesului popular. Făcând astfel, ei aduc o pierdere în câteva sunete de etimologie latină, dar aduc un câștig în gândirea și în simțirea poporului român.

Tu care ești pierdută în neagra veșnicie,
Stea dulce și iubită a sufletului meu,

cântă Vasile Alecsandri, și cu acest cântec a străbătut în înțelegerea poporului său și a știut să-i înduioșeze inima. Ar fi un sacrilegiu în contra spiritului poetic și național, dacă în locul acestor cuvinte am zice:

Tu care ești pierdută în neagr'eternitate,
Stea dulce și amată a sufletului meu.

Căci cuvântul numai în dicționarele cărturarilor se înfățișează ca o unitate izolată de câteva litere împreunate laolaltă, cari prin permutări se pot preface îndată în alte unități; în realitatea vieței sufletești cuvântul este un complex de înțelesuri și de simțiri, care nu există niciodată singuratice, ci sunt totdeauna legate cu înțelesurile și simțirile din alte cuvinte și alcătuiesc astfel între ele țesătura cea trainică a personalității unui individ ca și a unui popor.

Această legătură este mai întinsă sau mai restrânsă, mai îndesată sau mai pe deasupra, după cum este și firea individului: dar totdeauna este împletită din multe ițe ale spiritului omenesc, și din când în când se ivesc încrucișări de fire cari pot pune în mișcare țesătura întreagă, și cu un simplu cuvânt se deschide adâncimea adâncimilor sufletești.

CONTRA ȘCOALEI BARNUȚIU

(1868)

INTRODUCERE LA EDIȚIA DE LA 1868

Sub titlul Dereptulu publicu al Românilor de Simeone Barnuțiu[1] *apăru în anul 1867 o carte publicată prin îngrijirea școlarilor răposatului profesor, care cuprinde prelegerile ținute asupra acestei materii de Simeon Barnuțiu la Universitatea din Iași, de la 1855 până la 1863.*

Cu drept cuvânt s-a început publicarea proiectată a tutulor operelor lui Barnuțiu cu volumul de față: în el găsim sistemul său politic în întregimea sa și avem, cum se zice, evanghelia școalei.

Căci lectorilor trebuie să le spunem că Barnuțiu a fundat o adevărată școală de principii în politica română.

Dacă n-am fi știut-o de mai nainte, am afla-o de la propriii săi școlari, cari zic în notița biografică din capul volumului (pag. XXV):

„Barnuțiu în forte scurtu tempu și-a format scola sa din care esiră mai multi teneri luminati, cu cunoscintie solide si intinse, care astadi facu onore etc.“

Cine a văzut, cu oarecare surprindere, răsărind în Constituanta României doctrinari ca d-nii Lateș și Tacu, cine a auzit teoriile emise din când în când de d-nii Gheorghiu și Suciu, cine

[1] Un vol. în 8° de 473 pag. și XXXVI pref. și biogr., Iași, 1867.

a aflat despre direcțiunea politică a Primăriei din Iași, condusă sufletește de acești domni, să știe că izvorul acestor emanații originale în politica română a fost Barnuțiu și că doctrina acestei școli se află întrupată în cartea despre „dreptul public al românilor".

Este dar, pe de o parte, interesul științific al materiei, iar pe de alta, influența practică ce școala lui Barnuțiu începe să o aibă în politica română, cari ne îndeamnă să analizăm scrierea de față și să prezentăm publicului cetitor câteva observări critice asupra ei.

POST-SCRIPTUM LA O NOUĂ EDIȚIE DE LA 1893

În momentul reeditării de față, școala lui Barnuțiu, ai cărei adepți se grupaseră sub numele de „fracțiune liberă și independentă", a dispărut din viața noastră publică și nici nu putea să fie altfel după confuzia de idei istorice și erorile de principii juridice pe care se întemeiase. Cercetarea noastră critică nu mai poate avea dar astăzi alt interes decât de a da un exemplu de grabnica rectificare a unor erori.

I

IDEILE ȘCOALEI BARNUȚIU

Care este ideea fundamentală în scrierea lui Barnuțiu? La această întrebare răspunde el însuș în primele cuvinte ale cărții:

„Dereptulu Românilor e dereptulu Romanu; de aceea e si neaparatu a'lu desvolta necontenitu în conformitate cu principiele cele naturali si eterne de dereptu, pre care le au stabilitu si le au probatu poporulu Romanu; asemene desvoltare cere insasi esistenti'a natiunii Române, caci dereptulu natiunilor viue, nu se nasce casualmente, nece nu se împrumuta de la straini, ci se nasce dein indigentiele loru interne, ca si limb'a; deci precumu ar fi nenaturale, neratiunale si nenatiunale a'si corumpe limb'a prein limbele straine, asia e si cu dereptulu."[1]

Așadar: dreptul românilor e dreptul roman! Tot ce din secolul al 2-lea după Chr. până în secolul al 19-lea s-a introdus afară din acest drept roman, toată dezvoltarea de 17 secole, întrucât este contrară dreptului roman, este pernicioasă, și tendința noastră politică trebuie să fie: a ne reîntoarce întocmai

[1] Reproducem citatele cu ortografia proprie (ciparianã) a cărții lui Barnuțiu, pentru ca cetitorii de astăzi să-și dea mai bine seamă de ce pericol literar ne-a scăpat lupta în contra etimologismului.

la starea romană de la care am pornit, fiindcă ea este cea mai perfectă și singura potrivită cu națiunea română!

Acesta este principiul ideilor lui Barnuțiu. Înainte de a-i cerceta soliditatea demonstrației și modul pertractării, vom arăta consecințele la care ajunge Barnuțiu și școala lui, pentru a dobândi astfel o idee despre însemnătatea practică a teoriei ce ne ocupă.

Prima consecință a școalei Barnuțiu: Religiunea creștină este periculoasă și trebuie înlocuită prin cultul păgân al romanilor, potrivit naturei române.

Simion Barnuțiu era un om prudent. O consecință așa de frapantă să nu ne așteptăm a o vedea exprimată cu francheța limpede cu care o spunem noi aci; însă totuș o aflăm, jumătate învălită și jumătate dezvălită, în atâtea locuri, încât nu mai poate încăpea îndoială că așa se rezumă credința răposatului profesor.

Primul pasagiu ce-l întâlnim în această privință este în § 44 (pag. 55), un paragraf scris cu multă căldură și cu oarecare frumusețe de stil. Acolo se zice:

„Constantinu M. au bătutu pe Goti si au recuperatu Dacia; dar nu pentru folosulu Romaniloru, ci pentru ca se intrecă pre Traianu, dar preste podulu lui n'au trecutu nece legiunile, nece Romanii lui Traianu, ci au trecut legiunile de speculatori, cărora s'a fostu datu în posesiune sufletele Romaniloru si nationalitatea lor după introducerea nouei religiuni dominatorie."

Cine sunt *speculatorii sufletelor românești* introduși de Constantin cel Mare? Paragrafele 47 și 48 ne răspund:

„Aci e locul ca se espunemu schimbarile ce s'au făcutu în Constitutiunea romana mai alesu incependu dela Constantinu M., fora de a caror'a cunoscenti'a n'amu potè se apretiamu marimea periculiloru cu care au avutu a se lupta natiunalitatea romana" (pag. 57, 58).

Paragraful următor enumără ca cel dintâi din aceste „pericule":

„Constantinu M. au redicatu religiunea crestina la gradu de religiune dominatoria, la 313 au datu crestiniloru libertate de cultu, baserecelor crestine diferite privilegie, dein contra sacrificiele etnice romane le au proibitu; prein aceste mesure nou'a religiune au cestigatu preponderentia, cea vechia au scadiutu, si dupa ce Teodosiu I au închisu toate templele romane si dupa ce le au confiscatu averile, apoi au si cadiutu, numai poporulu au mai conserbatu unele dein institutiunile ei".

La no. 2 al aceluiaș § se zice:

„La 330 d. C. Constantinu au mutatu scaunulu gubernului de la Rom'a la Bisantiu – alta plaga asupra elementului romanu".

Va să zică *plaga*, adecă nevoia, și nefericirea și lovitura dintâi a fost religiunea creștină!

Am zis că d. Barnuțiu era un om prudent. Aceasta o dovedește nota la pag. 58. Pentru a nu intra cu toată lămurirea în atacul religiunii creștine, d-sa învălește lucrul și-și dă aerul de a trece pe alăturea:

„Gibbone in diferite locuri atribuesce caderea imperiului religiunii crestine; Mamiani 'lu combate. Noi avendu de scopu si de problema continuitatea dereptului Romanu si după introducerea religiunei crestine, nu intramu în atari discusiuni, ci ne tienemu de scopulu si problem'a nostra, ceea ce amu si facutu."

Se înțelege că nu intră în discuțiune; pentru d-sa cestiunea este decisă.

În § 58, unde este vorba de tenacitatea românilor, se zice:

„Adeveratu ca fiindu Românii in comerciu cu alte genti, au intratu in vieti'a loru diferite institutiuni si apucature straine... pentru esemplu: de la Iudei si Greci au luatu confesiunea religionaria si idee contraria vietiei romane etc. In contra acestor institutiuni si apucature straine Românii s-au luptatu necontenitu... Natiunea le uresce si le considera cente de ani totu ca straine si ca pre nesce sorgenti ale nefericirei ei... Hebraismulu si grecismulu au datu si voru da de resistentia in tenacitatea romana. Numele dileloru si ale luneloru,

serbatorieloru anticei Italie, pre care le tienu si astadi Românii cu stremosiasca pietate, limba nostra si celelalte ale vietiei nostre române areta continuitatea acesteia, areta legatura ei cu trecutulu celu romanu alu natiunii nostre de care nu voesce a se desparti nece unu Românu, areta totu deauna data si basile cele adeverate, pre carile au se'si asiedie in venitoriu fiii României regenerarea natiunale."

Și modul mai energic în care se exprimă partea a doua ne ridică orce îndoială:

„S'au intemeliatu, s'au consolidatu si s'au latitu jureprudenti'a politic'a si concordi'a natiunale, pentruca stramosii nostri atunci nu dedicau temple unor jidovi si greci necunoscuti, ci dedicau virtutii, concordiei si legilor natiunali (pag. 190). Anse astadi spre nefortuniulu Românilor au adoptatu ebraismulu si grecismulu eclesiasticu si Sclavinii... Adeveratu ca Românii s'au batutu în contra Grecilor bizantini, ei s'au fostu emancipatu de suptu dominatiunea lor, dar cugetarea si ratiunea romana nu s'au emancipatu nicaliurea, ea au remasu aserbita grecismului si judaismului; acesta serbitute spiretuale s'au facutu elementulu predominatoriu în vieti'a Românilor dela Constantinu M. pană in diu'a de astadi, era elementulu loru celu originariu italicu de atunci e subjugatu si numai toleratu ca vechile saturnalia, fioralia, rusalia si palilia italice. Pre acestu gradu umilitu l'au sentitu Costinescii, Neculce si pucini Români ca ei, l'au sentitu si mai de multu Mirce si Vladu si Stefan M. candu au facutu legatura cu Turcii si candu au datu consiliu Românilor ca se nu se unesca cu principii crestini" (pag. 192, 193).

Acum sperăm că ideea scoalei Barnuțiu s-a prezentat lectorilor destul de lămurit din chiar scrierea lui.

După școala lui Barnuțiu, religiunea creștină e un pericol și o plagă, pe care trebuie să o urască națiunea; preoții creștini sunt speculanți ai sufletelor, sfinții Petru și Pavel, Ion-Gură-de-Aur etc. sunt niște jidovi și greci necunoscuți, cărora n-ar fi trebuit să le ridicăm biserici, și tendința noastră trebuie să fie de a ne scăpa de acest jug al servituții sufletești.

Pe noi nu ne înspăimântă această consecință a principiului lui Barnuțiu; consecința logică și francă este un drept al orcării investigații științifice, și noi am fi cei din urmă cari l-ar nega. *Damusque petimusque vicissim.* Însă este bine să se știe și să se spună asemenea lucruri; omul de știință trebuie să aibă curajul opiniilor sale, și neplăcut ne-a fost în cartea d-lui Barnuțiu numai artificiul prea prudent de a-și învăli opinia și de a o arunca în treacăt pe ici, pe acolo.

Dacă însă de la cartea lui Barnuțiu trecem la modul practic, după care își îndreptează școlarii săi conduita politică, trebuie să constatăm o mare indulgență în privința acelei consecințe. În momente politice, la alegeri, la chestiunile de mică administrație ale primăriei de Iași etc., vedem pe școlarii lui Barnuțiu dându-și mâna cu preoții creștini și lucrând împreună cu aceștia. Cine ar fi crezut că partizanii doctrinari ai pâgânismului roman să se unească vreodată cu „speculanții sufletelor", cari se închin la „jidovi și greci necunoscuți"!

Însă preoții români ar face mai bine să se gândească mai de aproape la acea consecință a cărții lui Barnuțiu și să știe că din acelaș principiu din care Barnuțiu voia să gonească pe jidovi afară din România (lucru plăcut la mulți preoți), din acelaș principiu Barnuțiu vrea să gonească și religiunea creștină afară din România, fiindcă, după părerea d-sale, este religiune greco-jidovească, nepotrivită cu România.

A doua consecință a școalei Barnuțiu: împărțirea proprietății fonciare de astăzi nu este dreaptă. Românii au dreptul să ia proprietarilor cea mai mare parte din stăpânirile lor actuale, pentru a le împărți în mod egal între toți românii, și de aici înainte să fie oprit fiecărui individ de a avea o mai mare proprietate fonciară decât ceilalți din comună.

Și această idee este prea extraordinară și prea revoluționară (fără a cerceta încă dacă în sens bun sau în sens rău), pentru ca prudentul d. Barnuțiu să o fi expus în toată goliciunea ei.

D-sa a învălit-o mai întâi într-un văl strămoșesc: primul pasagiu în care o întâlnim este scris latinește. Iată ce spune d. Barnuțiu (pag. 125):

„Vom recunosce cumca divisiunea teritoriului român de astadi nu respunde nece scopuriloru, nece dereptului natiunii române, vomu recunosce totu de una data si dereptulu ei de a postula ut locus publicus (civitatum, municipiorum, coloniarum, oppidorum, vicorum, pagorum) occupatus a privatis, per curatores locorum publicorum judicandorum ex decreto Senatus, populi plebisque Trajanensis ex privato in publicum restituatur, ac postea lege et aequo jure assignetur ac dividatur".

Noi, nevăzând nici o cauză binecuvântată pentru care să lăsăm această opinie interesantă manifestată numai în limba strămoșilor și a învățaților, ne cerem voie să o traducem în limba poporului de astăzi. Pe românește zice d. Barnuțiu: „că națiunea noastră are dreptul să ceară ca tot ce a fost odinioară loc public, al comunităților, municipiilor, coloniilor, orașelor, satelor, comunelor (cu alte cuvinte: întreaga țară), însă acum se află trecut în posesie privată, să fie luat din posesia privată și restituit comunității primitive prin curatori pentru judecarea locurilor publice, împuterniciți prin un decret al Senatului, poporului și al plebei Traianense, și după aceea să se împartă și să se dea (indivizilor) după lege și drept echitabil".

D. Barnuțiu ne spune că:

„Româniloru adusi in Dacia de Traianu si de alti imperatori s'au datu si s'au asemnatu pamentu si case ca proprietate (pag. 120), si ca prin urmare Românii au dereptu a postula nu numai reviziunea codiciloru, ci si a institutiuniloru ce i'au lipsitu de mosia parentesca" (pag. 131).

„Ce e de facutu (se întreabă apoi d. Barnuțiu la § 91), spre a face erasi pe toti Românii proprietari liberi atatu de pamentu, catu si de alta proprietate nemobile si mobile si spre a le asecura proprietatea pre venitoriu? Mai antaniu, proprietatea ce se afla în serbitutea Româniloru nu se pote elibera decatu importindu si asemnandu cele

doue dein trei parti, cu rescumperare. Dupa ce (continuă § 92) se voru face proprietari liberi toti Românii si tote comunele Române, esistenti'a si maiestatea natiunale cere, ca statulu Românu se le asecure proprietatea si libertatea."

Pentru acest scop ne arată § 93, între altele, că să se oprească vinderea moșiei private la locuitori din alte comune, iar în aceeași comună să se oprească grămădirea de moșii în aceeași mână, să se oprească imposesuirea și fiecare să-și cultiveze singur pământul, *„si Românii se se tienia si in acestu punctu de sistema strabunilor Romani, carii n-aveau aplecare pentru imposesiunare, cumu dice Columella"* etc. (pag. 138).

Precum se vede, școala Barnuțiu tinde în acest mod a intra din dreptul public în dreptul privat și a anula validitatea proprietăților bazate pe moștenire, pe contracte private sau pe prescripție, dacă aceste proprietăți par „națiunii" prea mari.

Ar fi interesant să știm în ce mod practic își închipuiește școala Barnuțiu că se va putea opera această transformare radicală a posesiunilor teritoriale. Din nenorocire, tocmai la acest punct important cartea de față este mută. Barnuțiu aruncă cestiunea iarăș într-o notă de alături la pag. 135, în care ne spune că *„nu e lucru mai greu decatu a regula proprietatea"* și adaugă: *„noi nu putemu intra in amenuntele acestei intrebari dificili, lasamu statului Românu (?!) se determine catu pamentu se se asemene fiecarei comune Române și fiecarui Românu"*.

A treia consecință a școalei Barnuțiu: Principele străin este așa de periculos și de contrar statului român, încât votul dat contra lui de un singur român, este de ajuns pentru a-l declara anulat de drept.

Un singur vot dat contra principelui străin îi anulează existența juridică, chiar de s-ar fi declarat unanimitatea poporului minus unul pentru el! Plini de această doctrină, d-nii Lateșu și Tacu au votat în Constituantă contra principelui străin, deși se vedeau într-o minoritate de dispărut, și – cine știe? – poate

astăzi încă d. Lateșu, sau Tacu, sau Gheorghiu (căci unul numai este de trebuință după teoria Barnuțiu) sunt mândri în convingerea că poartă ascunsă în inima d-lor nulitatea juridică a principelui României, Carol de Hohenzollern.

Pasagele relative la toată această cestiune sunt numeroase în cartea d-lui Barnuțiu, mai ales de la pag. 155–180. Cel mai lămurit este însă la pag. 105:

„In poterea dereptului fiacarui Românu de a respinge fiace dominatiune, afora de dominatiunea legiloru natiunali si afora de ascultarea de magistratii natiunali, votulu unui Românu e de agiunsu în contra veri carui domnu strainu, adeca de alu declara natiunalmente neposibile si nulu".

Apoi la pag. 255:

„Cumca Românii nu potu se aiba decatu Domni Romani alesi din sinulu loru daca voescu a fi si a vietui ca natiune libera, acesta tese atatu e de naturale si evidente, în catu e absolutu cu nepotentia a sustiene si a apara antitesa contradiptoria fora de a revolta despre una parte sentimentulu fiecarui Românu si fora de a redica despre alta parte legele cugetărei si derepturile naturali".

La paginele 158–159:

„Dereptulu nostru la XII tabule dice: *adversus hostem aeterna auctoritas,* unde *hostis* insemna *strainu,* precumu esplica Cicerone (de off. I. XII); «*hostis* enim apud majores nostros is dicebatur quem nunc *peregrinum* dicimus, indicant XII tabulae: ut status dies cum *hoste*; itemque: adversus *hostem* aeterna auctoritas»; deci sensulu legii e ca Românulu are autoritate sau, precum o traduce d. Ortolan, *garantia* eterna in contra *strainului* ca adeca strainulu nu pote câstigà nece una data posesiunea unui lucru, carele erà alu unui cetatianu Romanu; de unde potemu conchide cumuca atatu mai pucinu pote strainulu se cêstige totu teritoriulu Românilor cu Români cu totu forà de a se violà atatu majestatea poporului Românu, catu si dereptulu fiacarui Românu, carii in acestu casu ar avé autoritate eterna in contra acelui strainu; *adversus hostem aeterna auctoritas!*"

„Fiendu asiadara dominatiunea *straina* contraria atatu dereptului privatu, catu si celui publicu, internu si externu: e evidente si *nepotenti'a juridica* de a pune séu de a impune Românilor *Domnu strainu*".

În fine, la pag. 157:

„Nece unu Românu, nece una adunare si nece universitatea tuturoru Românilor insasi nu are dereptulu cà se dé tier'a la *domnu strainu*".

Așa de departe merge combaterea prințului străin, încât d. Barnuțiu care (la pag. 102) între drepturile naturale ale fiecărui român pune acela *de a cugeta, de a vorbi, de a scrie liber,* îi neagă această libertate în privința principelui străin, zicând că *n-ar mai fi libertate când ar lucrà pentru domnu strainu.*

Despre valoarea argumentelor d-sale vom vorbi în partea a doua a acestei critice.

A patra consecință a școalei Barnuțiu: guvernul constituțional nu se potrivește pentru români; lor le trebuie republica cu magistrați ieșiți din alegeri.

Sinceritatea excepțională cu care această idee a d-lui Barnuțiu este răspândită în toată cartea d-sale face onoare libertății ce domnește în statul nostru și care a îngăduit și îngăduie ca pe catedră și în cărți să se lățească idei a căror tendință este surparea formei de stat sub care trăim.

Extragem din cartea d-lui Barnuțiu câteva citații relative la acest punct:

„Form'a republicana e cea mai buna pentru Romani, pentru ca e cea mai acomodata după natur'a loru si a umanitatii" (pag. 144).

„Domnii Românilor au fostu si s-ar cadé să fie ceea ce au fostu consulii séu pretorii la Romani, judecători in tempu de pace si imperatori séu duci in tempu de belu" (pag. 147).

„Românii au uritu totu de un'a ide'a ereditatii" (pag. 171).

„Tote comunitatele Românilor de astadi sunt inca libere si republicane, fiindu ca'si alegu ele insesi pe magistratii loru" (pag. 183).

„Elementu republicanu respinge dominatiunea ereditaria; unde se afla, acolo impune politicului datoria a o ridica acést'a e datori'a si a fiacarui Românu" (pag. 83).

A cincea consecință a școalei Barnuțiu: străinii nu pot să dobândească proprietatea fonciară în România, din contră, românii au dreptul să-i dea afară dacă își cred interesele împedecate prin ei.

Iacă vro câteva pasage în care d. Barnuțiu exprimă această convingere a d-sale:

„Nece potestatea constitutiva, nece cele constitute, cu atatu mai pucinu privatii potu se dee locu strainiloru pe pamentulu Românu, pana când se afla vre unu Românu care are opu de acelasi si vointia de a se asedia pre d'însulu" (pag. 102).

„Adunarile si magistratii Românîloru nu potu se faca atari fapte cu străinii care le aru impedecà interesile agricoli, industriali, comerciali s.a." (pag. 171).

„Natiunea româna pote reduce numerulu strainiloru catu se nu fie condemnati Românii a tiene tote Sambetele si serbatoriele jidovesci, si a'si cumpara imbracamentulu, pana si panea din tote dilele de la jidovi, nemti si de la alte adunature" (pag. 106).

„Se se iee comerciulu si industri'a dein manele strainiloru si se se restituesca Românîloru si inainte de tote comerciulu lucrurilor de prima necesitate (viptualile, panurari'a si cele pentru imbracamente) si locuintia, cari nu se unesce cu demnitatea natiunii Române si e o violatiune a dereptului personalitatii ei că se-i ocupe strainii urbile si tergurile si Românii se fia chirigii jidovesci, nemtiesci, bulgaresci, lipovinesci &" (pag. 140, 141).

Ne mărginim în arătarea acestor cinci consecințe mai însemnate ale teoriei d-lui Barnuțiu. Ele sunt îndeajuns pentru a da lectorului o idee despre tendințele acestei aparițiuni nouă pe câmpul politicei române.

Însă și aici suntem datori a constata în privința conduitei practice a școalei Barnuțiu în Iași atâtea îmblânziri la teoria

expusă, încât infidelitatea comodă și modernă a școlarilor ne poate întrucâtva liniști în privința eroismului antic în sistemul magistrului. Căci pe unul din acești partizani ai persecuțiunii străinilor și, prin urmare, ai uciderii concurenței mercantile îl vedem ocupând – catedra de economie politică la Universitate: pe alt partizan al republicei române și adversar doctrinar al constituționalismului „*nemțesc* și *galofranc*" îl vedem profesând la aceeaș Universitate – dreptul constituțional și administrativ; și pe toți partizanii împreună, pe acești inimici jurați ai prințului străin, pe doctrinarii cari susțin nulitatea juridică a domnitorului Carol de Hohenzollern, îi vedem formând astăzi în Iași – partidul guvernamental al aceluiaș domnitor.

Și apoi se mai plânge d. Barnuțiu (pag. 58) de *stratagema bizantina,* care *la părere* face una, *dar în fapt alta?*

II

VALOAREA DEMONSTRAȚIUNILOR

În partea precedentă am arătat prin citațiuni din scrierea d-lui Barnuțiu că d-sa combate monarhia constituțională, vrea să introducă republica romană, să depărteze prințul străin și pe toți străinii, vrea să schimbe și religiunea creștină și să împartă proprietatea între toți cetățenii.

Această revoluțiune radicală a statului român pe ce argumente o razimă d. Barnuțiu? Și cu această întrebare intrăm în partea a doua a criticei de față și ne propunem a cerceta valoarea demonstrațiunilor din cartea ce ne ocupă.

Argumentarea d-lui Barnuțiu în această privință nu se bazează atât pe teorii asupra dreptului și a statului, cât mai mult pe un fapt pozitiv ce d-sa îl susține, și acesta este: că așa a fost în dreptul roman.

Prin acest mod de argumentare cartea d-lui Barnuțiu se scutește de mai întinse demonstrațiuni filozofico-politice asupra valorii relative a ideilor ce le susține, și anume, a celor cinci consecințe practice ce le-am relevat în partea I-a a criticei de față: ci în loc de asemenea idei, mai mult sau mai puțin discutabile, d-sa dă școlarilor săi un tărâm în aparință sigur, dreptul roman, și zice: precum fiecare popor are limba sa proprie, așa trebuie să aibă și dreptul său propriu (pag. 1), și noi, care avem o limbă romană, trebuie să avem și dreptul roman, ca cel mai potrivit cu natura noastră. Să ne punem dar mai întâi pe acest tărâm și să vedem dacă, admițându-l ca just, concluziunile d-lui Barnuțiu sunt justificate.

Dreptul românilor e dar *dereptul roman!* Aci se naște îndată întrebarea principală: care drept roman? dreptul roman din care epocă și pe ce treaptă a dezvoltării lui?

Să nu uităm că este vorba de dreptul public, și nu de dreptul privat. În dreptul privat se poate zice că de la cele XII table până la expunerea sistematică și cazuistică din institute și pandecte, jurisprudența romană a fost un șir neîntrerupt de dezvoltare a acelorași principii de drept, și că, prin urmare, ea prezintă o unitate sistematică, întinsă numai peste distanțele timpului. Dar în dreptul public împrejurările sunt cu totul altfel; aci nu se poate vorbi simplu de drept roman, fiindcă aceste cuvinte nu au nici o preciziune și nici un înțeles hotărât.

Pentru a explica mai bine și dintr-o perspectivă mai apropiată ce voim să zicem cu această observare, să schimbăm pentru un moment hipoteza și să ne închipuim că în acest an 1868 imperiul francez se dărâmă și că Franța devine supusă unei dominațiuni străine, sub al cărei jug îi dispare dreptul și limba ei proprie și îi rămâne numai o literatură moartă. Să admitem însă că una din coloniile externe, d.e. Algerul, deși atinsă de această catastrofă pentru câtva timp, își păstrează totuș naționalitatea franceză și, trecând prin multe vicisitudini, ajunge, în fine, după vreo 1000 de ani, la conștiința vechei

legături naționale și voiește să reînvieze în sine toate formele de existență aflate în antica și glorioasa sa metropolă. Dacă atunci, pe la anul 3000 d.Chr., ar veni un profesor de la universitatea acelui Alger și ar zice studenților săi: dreptul algeric e dreptul francez, ce înțeles ar putea să aibă aceasta pentru contimporani? Când ar fi vorba de dreptul privat, atunci oamenii culți din acea viitorime s-ar putea învoi să înțeleagă numai Codicele Napoleon, fiindcă în el s-a terminat ca într-o culme finală dezvoltarea juridică a francezilor, compusă parte din dreptul consuetudinal, parte din dreptul roman. Dar când ar fi vorba prin acele cuvinte de dreptul public sau politic, atunci învățătorul de la Alger ar fi profesat, fără îndoială, o frază lipsită de înțeles preciz. Căci peste Franța au trecut în cei din urmă 80 de ani toate formele de stat: la 1788, monarhie absolută, la 1793, republică moderată, în acelaș an democrație absolută și teroristică, la 1795, constituțiune cu două camere și guvern directorial, la 1799, constituțiune consulară, la 1804, imperiu absolut, la 1814, monarhie absolută cu aparența de constituționalism, la 1830, monarhie constituțională, la 1848, republică, de la 1852–1867, absolutism cu iluzii liberale. Care din aceste forme de stat s-ar putea înțelege peste 1000 de ani, când am vorbi atunci de „dreptul public" al francezilor fără a preciza epoca? Toate sau nici una, și în amândouă cazurile cuvântul ar fi deopotrivă gol de înțeles, și acel profesor din Alger nu ar putea prin el decât să introducă obscuritatea în capul studenților săi.

Aceeaș obscuritate există în cartea d-lui Barnuțiu. Romanii au trecut prin atâtea forme de stat osebite unele de altele și care nu prezintă nici o unitate coexistentă de sistem, încât cuvintele „dreptul public roman", fără precizarea epocei, sunt cuvinte deșerte. La 509 a. Ch., se răstoarnă monarhia și se introduce o republică aristocratică, cu consuli luați numai dintre patricii. La 494 se introduc tribunii plebei, la 366 participarea definitivă a plebeilor la consulat. Activitatea legislativă, care la

început se mărginea numai în *comițiele curiate*, trece și asupra *comițielor centuriate*, și în parte și a *comițielor tribute*. De la rogațiunile lui Publius Philo (338 a.Ch.), și mai ales de la *lex Hortensia* (286 a.Ch.) *ut eo jure, quod plebs statuisset, omnes tenerentur*, începe epoca democratică a republicei romane; nu numai poporul întreg, ca în comiții, ci și plebea în parte câștigă puterea legislativă, plebiscitele devin legi. Războiul cu Tarent și războaiele punice abat atenția poporului de la dezvoltarea dreptului politic. La 146 se dărâmă în fine Cartago, la 133 Numanția, și chiar în același an reîncepe mișcarea politică internă, deșteptată acum de Gracchi, 133–121. Tendința Gracchilor este de a introduce egalitatea *socială* prin împărțirea proprietăților fonciare la toți; însă încercările lor rămân zadarnice, amândoi pier uciși în revoltă publică. În această luptă democrația se ruinează; începe războiul civil dintre Marius și Sulla, Sulla devine dictator (82), legile Cornelii schimbă constituțiunea, reiau puterea din mânile plebeilor și o dau Senatului. De aci încolo tendința monarhică este tot mai pronunțată. Cesar primește întreaga putere pentru sine și pentru descendenții săi masculini, Augustus și Tiberius sunt de-a dreptul împărați, însă cu o umbră de aparință republicană, succesorii lor rămân împărați absoluți.

Repetăm acum întrebarea a cărei legitimitate am dovedit-o în expunerea precedentă: care este dreptul public roman pe care școala Barnuțiu ar voi să-l introducă la români, fiindcă istoria romană cuprinde toate formele dreptului public? La această întrebare însă cartea d-lui Barnuțiu nu răspunde; d-sa vorbește de dreptul public al romanilor, pare că s-ar înțelege de la sine care este, și astfel se introduce o confuzie așa de radicală în întreaga lucrare, încât meritul ei dispare în ultimul moment.

Să fie oare confuzia scrierii o consecință involuntară și necesară a confuziei autorului? sau, explicare mult mai defavorabilă, să fi avut autorul conștiință de acea lacună a cărții și totuș să o fi lăsat să subziste? Nu îndrăznim să rezolvim

dilema, dar trebuie să arătăm consecințele ei în lucrarea d-lui Barnuțiu, fiindcă acea confuzie anulează orce valoare științifică a ei în proporție dreaptă cu comoditatea cu care d. Barnuțiu o exploatează.

Căci artificiul care de acum înainte îl vedem transpirând în toată scrierea răposatului profesor consistă tocmai în a se folosi de acea confuzie la fixarea dreptului public roman, spre a găsi argumente în legile romane pentru fiecare din opiniile d-sale. Ambiguitatea fiind astfel pusă în fundament, sarcina d-lui Barnuțiu în edificare mai departe a sistemului său devenea ușoară. Dacă, după cum am văzut, dreptul roman cuprinde în diferitele sale faze istorice mai toate formele de stat, se înțelege *a priori* că se vor găsi în dânsul argumente care să sprijinească mai toate opiniile în dreptul public. Însă un *sistem unitar* al acestor opinii izolate nu este pentru aceasta încă un sistem care să fi existat vreodată în acelaș timp la romani.

Prin urmare, admițând chiar, ceea ce nu este, că pentru fiecare din ideile sale luate în parte d. Barnuțiu ne-ar putea proba că au fost realizate în una din multele faze deosebite prin care a trecut dreptul public la romani, totuș d-sa nu ar fi în drept să susție că *împreunarea acestor diferite idei într-o unitate de coexistență* s-a aflat vreodată la romani și a format dreptul lor public. Din contră, asemenea împreunare de *membra disjecta*, de părți diverse luate din diverse epoce, nu poate produce decât un veșmânt eclectic foarte modern și foartè arbitrar, potrivit cu gustul unor indivizi, dar niciodată cu sistemul dreptului roman așa precum a existat în realitatea acestui popor.

Pentru a dovedi acea confuzie din scrierea d-lui Barnuțiu, vom fixa o epocă în dezvoltarea dreptului public al romanilor ca punct de plecare, și vom analiza față cu dânsa opiniile autorului nostru.

În sine este indiferent care epocă o alegem, fiindcă sistemul d-lui Barnuțiu, nepotrivindu-se cu nici una, se înțelege că, din orcare am purcede, am da de anacronisme. Însă, fiindcă

tot trebuie să fixăm, vom alege pe cea mai importantă și netăgăduită pentru români, și aceea nu poate fi alta decât cea din sec. al 2-lea și al 3-lea după Christos, când s-a fundat patria noastră română și când a fost încă în legătură nemijlocită și neîndoioasă cu statul și cu dreptul roman. La 106 d. Chr., Traian fundă provincia Dacia și o coloniză cu o mulțime nenumărată de oameni din tot Imperiul roman; la 274, Aurelian o părăsi, strămutând autoritățile oficiale peste Dunăre, în Moezia. Vasăzică, timpul în care fără îndoială a domnit în țările noastre dreptul roman este cuprins între anii 106 și 274 după Christos. Să vedem acum dacă în această epocă se află realizate principiele ce le susține d. Barnuțiu.

În privința religiunii, d. Barnuțiu are dreptate pentru acel timp. După libertatea nemărginită ce existase mai nainte pentru orcare cult religios, după ce încercările republicane de a mărgini această libertate s-au arătat fără efect, tocmai sub Traian, ca și mai nainte sub Nero și Domițian și mai pe urmă sub alții, vedem creștinii persecutați. Din epistolele lui Plinius jun., dintre care unele le-a scris în calitatea sa de proconsul din Bithynia către împăratul Traian, și din răspunsurile acestuia[1] nu ne rămâne nici o îndoială asupra acestui fapt. După practica dreptului public roman din timpul lui Traian și al succesorilor săi este dar adevărat că am găsi dispoziții ce ne-ar autoriza să silim pe creștini să-și schimbe religia și, dacă nu, să-i masacrăm.

Însă a doua consecință a d-lui Barnuțiu, care vorbește de împărțirea proprietății fonciare, nu are nimic a face cu timpul împăraților și este luată din vremi cu sute de ani înapoi. Cestiunea agrului public în înțelesul radical al d-lui Barnuțiu se agită pentru ultima oară la 122 înainte de Chr. de Sempronius Gracchus, și la 91 a. Chr. prin *lex Titia* și *lex Livia*. Dispoziții parțiale se iau și mai pe urmă, însă ultima lege agrarie *proprio sensu* este și în această întindere puțin cunoscuta *lex Antonia*

[1] Vezi Plin., *Epist.*, X, 97 și 98.

de la anul 44 a. Chr. Sub împărații de la Traian încoace nu mai e vorbă de asemenea lucruri, ci numai de colonii militare. Pe atunci aproape în toată Italia nu se află agru public, și nimeni nu se gândește a lua din posesiunea privată a romanilor, fie uzurpată, fie legitimă, proprietatea pământului.[1]

A treia consecință a d-lui Barnuțiu, despre principele electiv indigen, se justifică întrucâtva prin dispoziții din timpul împăraților; însă predilecția republicană, ce o arată d. Barnuțiu în a patra consecință menționată de noi, se înțelege că nu se potrivește cu timpul împăraților și se rapoartă la un timp încă înainte de Cesar, vrea să zică cu 200 de ani înapoi.

A cincea consecință a d-lui Barnuțiu, care cuprinde idei inimice străinilor este contrară dreptului public roman în timpul ce ne ocupă. Până a nu fi fost Dacia părăsită de Aurelian, când eram noi încă sub practica nemijlocită a dreptului roman, prin *constitutio Antoniana de civitate*, realizată la începutul secol. III, s-au dat la toți, la întregul *orbis romanus*, drepturile politice romane. Prin urmare, „jidovii și celelalte adunături", de care vorbește d. Barnuțiu la pag. 106 a cărții d-sale, ar fi putut dobândi la romanii din Dacia toate drepturile, chiar și cele politice, care li se refuză astăzi la românii din România.

Confuzia ce o arătarăm acum în privința celor cinci idei fundamentale ale lui Barnuțiu față cu epocele istorice ale dreptului roman, aceeaș confuzie domnește și în toate cestiunile de detai. D.e., la pag. 130, se vede un citat din dreptul roman, ce are de scop să ne prepare la ideea d-lui Barnuțiu că românilor să li se oprească vinderea pământului la locuitori din alte comune (pag. 138). În adevăr:

„Impp. *Leone* și *Antemiu* scriu lui *Nicostratu* P. P. an. 468, că se nu se dee voia nece unui *strainu* că *se poseda in metrocomie (sate)* ver in ce modu, ci de va voi ore carele dein *sateni* (vicanis), a'si *instrainà locurile propria*, se nu'i fia permisu a trece dominiul si posesiunea pamenturiloru sale de catu numai la locuitoriu ascrisu

[1] Revenim mai jos asupra acestei cestiuni.

acelui satu; almentere se va desface contraptulu făcutu cu strainulu, si acestuia se va redà numai ce au datu."

Dar nu vede d. Barnuțiu că împărații Leon M. și Antemie sunt bizantini în toată forma? că au venit după Constantin cel Mare, de la care începe ceea ce numesc juriștii *jus novum*, în diferință de propriul *jus vetus* al romanilor, și ceea ce numește d. Barnuțiu (pag. 58) *periculile și plagele* contra românilor? că acelaș Leon este chiar cel dintăi împărat care, după spusa lui Teofan, a primit coroana din mâna patriarhului și a dat astfel o nouă ocazie la preponderența eclesiastică creștină în politică și la cearta pentru investitură?[1] că dacă admitem legile pozitive ale împăratului Leon într-o privință ca drept public, trebuie să le admitem și în celelalte privințe, în toate dispozițiile lor, în *stratagemele bizantine*, în exploatările financiare și sistematice ale țăranului (vezi Gibbon, *loc. cit.*) etc.?

Un alt exemplu de aceeaș confuzie, care se vâră până în noțiunile elementare despre istoria dreptului roman celui vechi, este în § 23 al scrierii. Iacă acel paragraf:

„§ **23 Legelatiunea**

Era propriamente a poporului. *Lex* in sensu publicu e decretulu facutu de poporu in comitia. «Gai., I, 3, *Lex est quod populus jubet atque constituit. Instit.*, I, 2, 4. *lex est quod populus romanus senatorio magistratu interrogante, velut consule, constituebat.* »

Legile cele mai vechi se făceau în *Comitiale curiate* si se refereau cea mai mare parte la negotiale familiei cumu erau arogatiunea, testamentele, altele determinau cumu se se faca alegerile magistratiloru, asia erà *lex curiata de imperio.*

De la *Serviu Tuliu* au începutu se legeferesca si *comitiale centuriate,* mai *tardiu* s'au numitu *leges* si decretele *comitialor tribute,* cu toate ca acele se numescu «*plebiscita*».

Diferentia intre *lex* si *plebiscitum* asia se espune (*Atei. Capit.* la Gell., X, 20): «*plebiscitum est lex quam plebes, non populus scivit*». XV, 27: «*plebiscita appellantur, quae tribunis plebis ferentibus accepta sunt*».

[1] Vezi Gibbon, cap. 36, a 457–474.

Legea in sensu mai strimtu cuprinde inse si plebiscitele (*Capitone* la Gell., X, 20): «*lex est generale jussum populi aut plebis, rogante magistratu*», asia erau *lex Aquilia* si *Voconia* plebiscite.

Legile comitialoru centuriate regulau mai alesu dereptulu publicu, relatiunile esterne ale Romei si negotiale a totu poporulu.

Plebiscitele la începutu au avutu influentia mai pucina, in urma prein legea *Valeria Oratia* (Liv. III, 55), *Publia* (*Lib.* VIII, 12) si *Ortensia* s'au făcutu universalmente obligatorie. Caiu, I, 3: «*dupa aceea s'au adusu legea Ortensia, prein care se asiedia cà plebiscitele se oblige pre totu poporulu. Deci ele s'au făcutu in acelu modu ecari cu legile*».

Plebiscitele aveau mare însemnătate pentru dereptulu privatu ca-ci mai toate legile erau plebiscite".

Inocența cu care d. Barnuțiu confundă în acest § epocele, fără altă explicare și fără nici o aparență de conștiință a adevărului istoric, este foarte remarcabilă.

Legelatiunea erà propriamente a poporului; când? a cărui popor? a totalității sau, cum zice d. Barnuțiu, a *universității* cetățenilor? Dar tot d. Barnuțiu citează diferența între *lex* și *plebiscitum,* zicând că plebiscitul este o lege pe care a votat-o plebea, și nu poporul, pe când *lex* este ceea ce a votat numai poporul (Gai., I, 3); și apoi iarăș d. Barnuțiu spune că *in sensu mai strimtu* (cetește: în sens mai larg) legea cuprinde și plebiscitele și chiar că mai toate legile erau plebiscite. Va să zică: mai toate legile sunt plebiscite, însă plebiscitele sunt legi votate de plebe, și nu de popor, și cu toate aceste, legelațiunea era a poporului.

Și apoi se cere de la bieții studenți să înțeleagă asemenea confuzii, pe care profesorul însuș nu le-a înțeles?

Explicarea chestiilor politice atinse în acest paragraf se poate da numai *distingându-se diferitele epoci istorice.* La întrebarea: a cui era *legelațiunea* la romani? trebuie să se răspundă: să distingem epocile. La început ea se făcea în *comițiile curiate,* unde cetățenii se adunau după legăturile lor de ginte și unde în timpul republicei erau admiși și plebeii, care în origine juridică fuseseră oamenii de casă ai patricianilor și care acum

votau cu aceștia împreună în curii.[1] Câtva timp după introducerea constituțiunii numite a lui Servius Tullius, legislațiunea trece și asupra *comițielor centuriate,* adecă a adunării cetățenilor după censul averii și după îndatorirea la serviciul militar. Mai în urmă, de la a. 307 *ab urbe condita,* dar cu oarecare însemnătate mai ales de la 422 încoace, legislația se face și în *comițiile tribute,* adecă în adunările plebeilor și a patriciilor, împărțiți după locul proprietății lor fonciare primitive, care constituia un fel de *origo* ereditară, neatârnată de domiciliu. Propoziția d. Barnuțiu că „decretele comițielor tribute se numesc plebiscita" este falsă și de la sine se înțelege că în *comițiele tribute,* care erau adunări după despărțirile locale ale proprietăților imobiliare, trebuiau să voteze și patricii, fiindcă și aceștia erau proprietari de imobile, și, din contră, nu votau mulți plebei, fiindcă mulți din ei nu aveau proprietăți imobiliare. Cu alte cuvinte: comițiele tribute sunt adunări de „proprietari", fără distingere de patriciat sau plebeiat.

Legislațiunea în aceste trei specii de comiții se exercită dar de *populus,* adecă de împreunarea patriciilor și a plebeilor, și patricii, ca și plebeii, au egal drept la vot, cu restricțiunea că în comițiile tribute votează numai patricii și plebeii *proprietari.* Deciziunile acestor trei comiții poartă toate numele oficial de *leges,* pentru toate se află cele două condiții formale ale legilor, adecă întrebarea prealabilă a auspicielor și confirmarea posterioară de către senatul patrician; iar faptul că legile se votează când de una, când de alta din acele comiții atârnă de la natura obiectului lor, mai mult după o practică uzuală decât după un drept strict.

[1] Prin urmare, în timpul republicei comițiile curiate nu erau adunări exclusive de patricii, cum s-a crezut de mulți până acum, ci erau adunări unde votau atât patricii, cât și plebeii, numai că aci se vota după ginți, pe când în comițiile centuriate se vota după cens, iar în cele tribute după despărțiri locale. Acesta este rezultatul definitiv al ultimelor cercetări în această privință. Vezi Mommsen, *Röm. Forschungen,* I, pag. 129–284.

În toate aceste nu este încă vorba de plebiscite, și înainte de 415 (*leges Publiliae*), sau, mai exact, înainte de 465 *(lex Hortensia)*, plebiscitul nu este lege, adecă dispoziție obligatorie pentru cetățenii statului roman, nu poartă titlul oficial de *lex* și nu obligă decât pe plebeii cari au votat conform dreptului lor de asociațiune, dar nu și pe patricii. Toate celelalte semne se potrivesc cu această restricțiune: votanții la plebiscite se numesc *plebs,* și nu *populus,* fiindcă patricianii nu iau parte, adunarea se numește *concilium,* și nu *comitia,* deciziunea *scitum,* și nu *lex;* întrebarea auspiciilor și confirmarea senatului lipsesc.

În aceste adunări ale asociațiunii plebeice toți plebeii votează la început *curiatim,* adecă după împărțirea în care se aflau la comițiile curiate, se înțelege, cu excluderea absolută a patriciilor; însă se vede că totuș oamenii de casă, clienții patriciilor, aveau preponderența, și așa se decide la 283 a.u.c., după propunerea lui Volero Publilius, că votările plebiscitelor să se facă de acum înainte *tributim,* adecă după împărțirea proprietăților imobiliare. În acest mod burghezimea plebeică proprietară de pământ câștigă preponderența și exclude pe plebeii fără proprietate, cari erau mai curând supuși influenței guvernului. De acum înainte dar adunările exclusive ale plebeilor se convoacă, și plebiscitele se votează *tributim,* însă rămân încă dispoziții particulare ale asociațiunii lor, obligatorie pentru dânșii și între dânșii, dar nu pentru cetățenii romani ca atari, și prin urmare sunt deosebite de *comițiile tribute,* la care participau și patricii și ale căror deciziuni erau *legi* obligatorii pentru toți cetățenii romani![1]

Tocmai în secolul V de la clădirea urbii se introduce în aceste raporturi și modificarea fundamentală. Prin *lex Hortensia* de la a. 465 a.u.c., o lege primită în comițiele centuriate, se decide că dispozițiile votate de către plebe în adunările ei separate să fie obligatorii pentru toți cetățenii, și aceasta în

[1] Așadar, prin aceea că plebeii votează *tributim* , adunările lor nu sunt comiții tribute, precum nu erau comiții curiate înainte de 283, când votau *curiatim.*

virtutea dreptului ce-l are poporul roman, adică patricii cu plebei împreună, de a numi un depozitar al puterii sale legislative. Astfel, adunarea proprietarilor plebei devine oarecum mandatara poporului în privința legislativă (precum mai târziu devin împărații mandatari personali), și de aci înainte, dar numai de aci înainte, plebiscitele sunt și se numesc oficial *leges*, au aceeaș valoare practică, deși în modul propunerii lor rămân încă diferințe între ele și legile proprie ale comițielor curiate, centuriate și tribute, care mai subzistă încă și după acest timp.

Prin urmare, fraza d-lui Barnuțiu, „legea în sens mai strimt cuprinde și plebiscitele, așa erau lex Aquilia și Voconia plebiscite" (pag. 30) este confuză și trebuie astfel restabilită: legea, care nu are sens strâmt sau larg, cuprinde până la a. 465 a.u.c. numai deciziunile comițielor curiate, centuriate și tribute, însă de aci încoace, în urma legii Hortensie, ea cuprinde și deciziunile concilielor plebee, adică plebiscitele, și, astfel, plebiscitele lui Aquilius și lui Voconius, fiindcă sunt votate după a. 465, adică a lui Aquilius la 467 sau 573 (data nu este sigură, dar sigur este că a fost după *lex Hortensia*), și a lui Voconius la 575, au titlul oficial de legi.

În primul secol înainte de Christos și în secolele posterioare modificarea merge mai departe: se introduc *leges datae* sau *constitutae*, adecă decrete ale unei singure persoane *(imperator)*, care decretează ca un mandatar al poporului *(lex rogata)* dispoziținni cu putere de legi. Legislațiunea devine dar personală, și astfel forma guvernului este ceea ce numim noi, modernii, absolutism.

Revenind acum de la această expunere prea întinsă[1] a legislațiunii romane la cartea ce ne ocupă, credem a fi dovedit

[1] Expunerea am făcut-o pentru a nu lăsa să se strecoare în capul studenților asemenea erori în privința istoriei dreptului roman. Din același interes citâm și aci textele originale prin care se susțin afirmările de mai sus. Laelius Felix la Gellius, 15, 27: *(„plebis scitis) ante patricii non tenebantur, donec. Q. Hortensius dictator legem tulit, ut eo iure quod plebs statuisset omnes Quirites tenerentur"*. Plin. *h.n.* 16, 10, 37: *„Q. Hortensius dictator cum plebs secessisset in Ianiculum, legem in Aesculeto tulit, ut quod ea iussisset omnes Quirites teneret"*. Gaius, 1, 3: *„olim patricii dicebant se plebis scitis non teneri, quia sine auctoritate eorum facta essent; sed postea lex Hortensia lata est, qua cautum est, ut plebis scita universum populum tenerent, itaque eo modo legibus exaequata sunt"* (Comp. *Inst.*, 1, 2, 4). Pomponius, *Dig.*, 1, 2, 2, 8: *„quia multae discordiae nascebantur de plebis scitis pro legibus placuit et ea observari lege Hortensia, et ita factum est, ut inter plebis scita et legem species constituendi interesset, potestas autem eadem esset"*.

lectorilor nepărtinitori că, admițând chiar punctul de vedere al d-lui Barnuțiu, adecă dreptul roman, totuș, sistemul d-sale nu este decât o țesătură de confuzii cronologice sau un sistem de anacronisme.

În critica de până acum am presupus că ideile d-lui Barnuțiu se pot justifica în parte ca legi realizate în dreptul public al romanilor, și am arătat numai că, și în acest caz, *împreunarea* lor în sistemul Barnuțiu nu este decât o confuzie anacronistică de dispoziții care se combat unele pe altele.

Însă chiar acea presupunere a fost prea favorabilă; căci, în adevăr, ideile fundamentale ale d-lui Barnuțiu, luate în parte, nu sunt toate din domeniul dreptului roman, și tendința d-sale de a ni le prezenta totuș ca legi realizate în viața practică a acelui popor este o denaturare a adevărului istoric.

Și mai întâi ideea ce și-o face d. Barnuțiu de domnitorul românilor nu este romană. Domnitorul românilor, zice d. Barnuțiu, să fie judecător în timp de pace și duce în timp de „bel" (pag. 247), el să nu fie *legibus solutus*, ci să recunoască drepturi nemutabile mai presus de orcare autoritate (pag. 148), să nu lucreze de capul său, ci cu consiliul celor mai înțelepți (pag. 149) etc. Toate aceste pot fi opinii foarte filantropice, dar nu sunt romane. Împăratul roman, care ne-a adus pe noi în Dacia, și toți împărații romani câți ne-au stăpânit erau absoluți, despoți în toată forma, autorizați de dreptul public al

romanilor de a fi așa. Consiliul celor mai înțelepți, de care vorbește d. Barnuțiu, nu însemnează nimic. De la sine se înțelege că orce împărat va avea sfătuitori mai mult sau mai puțin înțelepți; din contră, anume la guvernele despotice se produc asemenea consilii de stat, compuse din oamenii intimi ai curții, cari joacă rolurile cele mari și de regulă funeste în stat, în mijlocul cărora se află vatra intrigilor, din care se formează camarilele etc. Întrebarea este totdeauna: cine numește consilierii și ce competință au? Dacă tot prințul îi numește și dacă rămâne tot în a lui liberă dispoziție de a le urma sfatul sau nu, atunci avem tocmai ceea ce se cheamă absolutism sau despotie.

Și un asemenea absolutism despotic era la romani. Gaius o spune cu deplină lămurire că împărații decretează legi prin edicte și chiar prin simple scrisori, și că niciodată nu s-a pus la îndoială puterea de legi a acestor ordine[1]; iar Ulpian zice că ceea ce-i place prințului are putere de lege, fiindcă prin *lex regia* i s-a conferit lui întreaga potestate legislativă.[2]

Aceste sunt texte pozitive ale juriștilor romani, și în fața lor nimeni, dacă admite o dată dreptul roman, nu ne mai poate produce iluzia unui prinț „responsabil", supus legilor, ascultător de sfatul poporului, și alte asemenea sentimentalități moderne, care au putut exista în închipuirea d-lui Barnuțiu, dar care nu au existat niciodată în jurisprudența romană.

Însă cea mai gravă din erorile istorice ale d-lui Barnuțiu este cea relativă la cestiunea proprietății fonciare, la *agrul*

[1] Gai., I, 5: *„Constitutio principis est quod imperator decreto, vel edicto, vel epistola constituit; nec umquam dubitatum est, quin id legis vicem obtineat, cum ipse imperator per legem imperium accipiat".*

[2] Ulpianus, L. I. pr. *D. de constitutionibus principum* (I, 4): *„Quod principi placuit, legis habet vigorem, ut pote cum lege regia, quae de imperio ejus lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat. – Quodcunque igitur imperator per epistolam et subscriptionem statuit vel congnoscens decrevit, vel de plano interlocutus est, vel edicto praecepit, legem esse constat."*

public. Am arătat la începutul criticei noastre, unde vorbeam de consecințele practice ale școalei Barnuțiu, că ideea răposatului magistru în această privință era de a se lua din mâna proprietarilor moșiile lor și de a se împărți între toți, rămâind a se determina de către stat modul și cătățimea fiecării posesiuni.

Citâm acum cele mai importante din dovezile istorice pe care scrierea d-lui Barnuțiu vrea să se razime în această privință:

„Nece unul dein scopurile natiunii romane nu e cu potentia, pana candu vor fi Românii condemnati la paupertate afora de altele si prein impartirea cea de astadi a teritorului natiunale.

In contra acestei perniciose degenerari a proprietati române dela scopurile sale s'au declaratu si s'au luptatu dereptulu romanu in tote timpurile, s'au declaratu si s'au luptatu cei mai mari atatu in Itali'a catu si in Daci'a; éc'a orecare documente despre acestu belu sacru agrariu:

Consulele *Sp. Cassiu* (485 a.C.) au proieptatu, cà *se se imparta agrii castigati cu armele* atatu intre plebe catu si între soci. Ce e dreptu, elu au fostu condamnatu la morte de curiele patriciloru, dar legea agraria n'au muritu de impreună cu elu.

Legea Thoria agraria (111 ani a.C.): «care locu, agru, edificiu s'au datu, asemnatu, se fia aceluia, caruia s'au datu prein lege si plebiscitu si altul se nu lu aiba, se nu lu poseda, se nu lu folosesca, *nece* se se *despolia* de posesiunea lui (neive eo agro, loco, edificio *spolietur*).

Care agru locu s'au datu *sateniloru* in tier'a Italiei... acel'a se nu se *venda* almentre de cumu are a se *vende* dupa acesta lege».

Legea Licinia (365 a.C.): «se nu pota avé, tiené, posedé nimene dupa acesta lege suptu nece unu dereptu seu titlu modu mai mare de 500 jugere, 100 de vite mari, 500 mici.

De cate ori va jubé poporulu Romanu a se imparti agrulu prein curatori, se nu se asemne mai pucine jugre de siepte.

După ce va fi adusa (perlata) acesta lege, Parentii, Calarii, Plebea si chiaru totu poporulu Romanu se jure ca o va serbă cu santitate (sancte se servaturum jurato).

Totu agrulu ce va avé, va tiené, va posedé cineva peste modulu prescrisu se i se iee, si se se imparta cu pretiu ecu (aequo pretio) la pauperii ce n'au agru.»

Tiberiu Gracchu (132 a.C.) au propusu renovarea legii *Licinie*, 500 jugere pentru fiecare cive romanu, 250 jugere pentru fiecare copilu subtu potestatea patria. Elu au cadiutu cu 300 dein poporu, dar legea au resuscitat'o frate-seu *Caiu Gracchu* (120 a.C.), elu inca au fostu omoritu, dein preuna cu vreuna trei sute, dar' poporulu recunoscatoriu au redicatu statue amenduroru fratiloru si i au numitu *confesori ai libertatii*, si legea agraria n'a muritu cu ei.

Legea Sempronia: «Totu agrulu ce va lua cineva prein impartire si asemnare, pre acel'a se n'aiba voia elu si eredele lui a lu transcrie, a lu aliena, a lu vende altuia».

Legea Iulia de agrorum divisione: «De va posedé cineva mai multu de catu e permisu prein legea *Licinia*, totusi cei XX de barbati se nu-lu scota dein posesiune in contra vointie sale.

De nu va ajunge agrulu publicu, cei XX de barbati se cumpere catu va fi de ajunsu de la cei ce vor voi a vende.

Pretiul fundilor de cumperatu se nu se permită arbitrului celor XX barbati, ci se se solba posesoriloru dupa censulu dein urma.

Celu ce va lua agru dein acesta lege a nostra, elu si eredele lui se n'aiba potere a lu vende in XX ani de la asemnare.

Celu ce va miscá dein locu, dolo malo, terminii statuiti, se fia condemnatu a dá pentru fiacare terminu, de cate ori va face, cate cinci dieci auri in profitul coloniei in alu careia agru se va face un'a cá aceea.

Senatulu si poporulu Romanu se jure ca va serbá cu sanctitate acesta lege...»

Prin urmare, Românii au dereptu a postulá nu numai revisiunea codiciloru, ci si institutiuniloru, care i'au lipsitu de mosi'a parentesca si de libertatea lor cea originaria.

Cu acést'a statulu Românu e *datoriu natiunii Române, adeca sié'si*; elu nece ca pote se mai amáne implenirea acestei detorie fora de a'si negá originea sa romana si esistentia sa.

Prein improprietarea Româniloru, proprietatea cea mare de astadi, institutiune feudale si ostile natiunei Române, s'ar face proprietate si institutiune Romana cumu au fostu; astadi ea redica atatu libertatea Românilor catu si valoarea si esenti'a adeveratei proprietati" (pag. 126, 127, 128, 131, 132).

Din acest lung citat rezultă opinia d-lui Barnuțiu că în contra împărțirii de astăzi a proprietății fonciare s-ar fi „declarat și luptat dreptul roman" și că „prin urmare" românii cei fără proprietate au dreptul să-și ceară înapoi „moșia părintească" de la cei ce o posed, mai ales de la marii proprietari.

Însă textele citate de d-sa din dreptul roman nu probează aceasta, și nici un text nu o poate proba, fiindcă nu este. Spre dovadă, vom căuta mai întâi să explicăm natura *agrului public* și apoi să arătăm jurisprudența lui din chiar citatele reproduse mai sus.

Agrul public este pământul câștigat statului roman prin subjugarea unei țări, uneori și prin donațiune. Cea mai mare parte a acestui pământ era la început domeniu al statului și se îngăduia cetățenilor spre întrebuințare cu plată *(possessiones)*, iar dacă pământul nu era cultivat, se lăsa în ocupațiunea lor, însă tot cu o mică dajdie *(loca relicta)*. Acele posesii însă puteau să fie vândute și moștenite de către cetățeni. Astfel fiind, posesiunile primitive tindeau chiar în timpurile cele dintâi să devie proprietate privată și prin urmare plata posesiei să devie un simplu impozit fonciar. După 111 a. Ch., prin așa-numita *lex Thoria*, ele devin cu totul proprietate privată, fără nici un impozit.

De aci rezultă necesitatea de a distinge în fiecare epocă dacă este vorba de un agru public moștenit de mai nainte, sau de un agru public nou, care atunci se dobândește de statul roman și în privința căruia se naște cerința de a se împărți *(assignari)* în mod egal între toți.

Orunde apare această cestiune în dreptul roman, are două cuprinderi distinse: 1) o recunoaștere a posesiei celei vechi; 2) dispoziții asupra împărțirii agrului celui nou. Cu cât ne depărtăm mai mult de timpul lui Licinius Stolo (367 a. Chr.), cu atât acea recunoaștere este mai formală și mai întinsă, așa încât în ultimul secol înainte de Christos și în tot timpul după Christos, prin urmare și în tot timpul în care am fost noi, cei din Dacia, sub Imperiul roman, nu se află nici o singură lege

în dreptul roman care să fi atacat vechile proprietăți moștenite de pământ provenit din agrul public, ci, din contră, toate le recunosc ca proprietate privată. Ultima încercare de a face un asemenea atac este revoluția lui Caius Sempr. Gracchus (121 a. Chr.), care rămâne fără rezultat.

După această expunere a adevăratei stări de lucruri, trecem la documentele d-lui Barnuțiu „despre acest bel sacru agrariu"[1] în tot dreptul roman.

1) Consulul Sp. Cassiu (485 a. Chr.) a proiectat împărțirea agrului public.

Dar acest proiect trecut-a în dreptul public roman? Nu; Sp. Cassiu a fost condamnat la moarte din cauza lui. Stranie confirmare a teoriei d-lui Barnuțiu!

2) Legea Thoria (111). Agrul public să fie al aceluia căruia i s-a dat și care să nu fie despoiat de el.

Cum a putut d. Barnuțiu să citeze această lege în susținerea opiniei sale!

Așa-numita legea Thoria de 111 a. Chr. este o lege prin care tocmai aristocrații proprietari, din reacțiune violentă în contra încercării Gracchilor, și spre a nimici o dată pentru totdeauna asemenea atacuri în contra posesorilor agrului public, au izbutit a decreta că posedarea agrului public din partea lor, chiar cea abuzivă și exorbitantă, este bună și sfântă, că ar fi o prădare, o spoliare când li s-ar lua, că ea trebuie chiar să fie prefăcută în proprietate privată a lor (pe când mai nainte s-ar fi putut considera numai ca o luare în posesie de la stat), și, în fine, că asemenea posesii să fie scutite chiar de contribuții.

Această „lex Thoria" este anularea juridică a orcării încercări de a mai reveni la *ager publicus*, și un profesor al unei facultăți de drept s-a găsit să o citeze ca document pentru a începe astăzi la noi lupta agrului public în contra unor proprietăți de sute de ani! Față cu asemenea fapt, ne abținem de la

[1] Remarcați expresia: război sfânt pentru moșie.

orce altă critică a noastră și citâm numai cele două texte cunoscute din autorii antici, prin care se explică înțelesul legii în cestiune: „(După moartea lui Gracchus) proprietarii cei bogați despoiară din nou cu violență pe cei săraci sub diferite pretexte. Astfel, soarta acestora deveni tot mai tristă, și, în fine, Sp. Thorius făcu să se voteze o lege care anula absolut pe cea agrară și consolida proprietățile în mânile a chiar posesorilor lor. Fiind astfel proiectul lui Gracchus, care ar fi fost așa de folositor republicei, dacă s-ar fi putut realiza, nimicit prin asemenea dispoziții viclene, se mai adaugă, în fine, o lege, care suprima și impozitul bănesc de pe acele proprietăți" (Appianus Alex., *De Civil. Rom. Bell.*, I, 27). „Sp. Thorius, prin o lege vițioasă și nefolositoare, a desființat impozitul de pe agrul public" (Cicero, *Brutus*, 36).

3) Al treilea document al d-lui Barnuțiu este: Legea Licinia (365 a. Chr.), care dispune că din agrul public vechi să nu aibă nimeni mai mult decât 500 de jugere etc., iar din cel ce se va împărți de acum înainte să se dea fiecărui cel puțin 7. Aceasta probează că, pe când la agrul public *viitor* se fixează un minimum de egalitate, pentru posesiunile vechi se sancționează prin lege ocuparea abuzivă de 500 jugere, cifră enormă, și care nu putea produce decât peirea proprietăților celor mici care mai rămăseseră.[1] Dar și așa cum era, legea a fost fără efect durabil, căci,

4) Tiberius Gracchus (la 132 a. Chr.) propune renovarea legii Licinie, prin urmare ea nu se mai observa. Însă măcar această propunere devenit-a drept public al romanilor? Nu; Tiberius Gracchus este ucis din cauza ei.

5) Frate-său Caius Sempronius (121 a. Chr.) renoiește propunerea. Însă și el este ucis din cauza ei.

[1] Din care cauză Mommsen presupune (*Röm. Gesch.*, I, pag. 275, ed. II) că Licinius Stolo a lucrat mai mult în interesul proprietarilor celor mari cu intențiunea de a deturna tendențele plebeilor săraci, și citează pentru aceasta și faptul semnificativ că Licinius Stolo a fost unul din cei dintâi condamnați pentru excesul acelui *maximum* de 500 de jugere.

Ce să continuăm mai departe? După C. Sempr. Gracchus vine citata „lex Thoria" de la 111 a. Chr., care desființează orce lege agrarie și face din posesiunile agrului public proprietăți private. Și de aceea vedem legile posterioare mărginindu-se cât pentru vechile posesii în recunoașterea lor, așa, d.e.,

6) *Legea Julia de agrorum divisione* (59 a. Chr.) citată de d. Barnuțiu: de va posede cineva chiar mai mult decât e permis prin legea Licinia, totuș, să nu fie scos din posesie în contra voinței sale etc.

Rezumând acum observările noastre critice asupra demonstrației d-lui Barnuțiu în această privință, constatăm că *dreptul public* al romanilor, așa precum îl citează d-sa, nu ar putea sprijini niciodată un atac în contra proprietăților actuale din România, fiindcă din „documentele" d-sale unele probează tocmai contrariul de ceea ce voiește d-sa, altele explică teoria d-sale numai în privința agrului nou, însă confirmă posesiile vechi, altele, în fine, nu sunt drept public, ci numai proiecte de legi anulate cu energie din momentul nașterii lor, tendințe și aspirații ale unui partid politic la romani, dar nu legi realizate în dreptul lor public.

Prin urmare, d. Barnuțiu numai atunci s-ar putea provoca la legile agrarie ale romanilor în susținerea opiniei d-sale, când am câștiga noi un agru public nou, d. e. am cuceri o parte din Turcia[1] și când s-ar naște întrebarea cum să împărțim teritoriul ei public. Dar când este vorba numai de împărțirea actuală a pământului României, d. Barnuțiu nu are cuvânt să înceapă „belul sacru" în contra proprietății cu dreptul roman, și cea mai bună dovadă că nu are cuvânt este tocmai uciderea lui Tib. și Sempr. Gracchus, care dă școalei Barnuțiu o lecție despre soarta ce ar aștepta-o și pe ea când am fi noi acei romani al căror drept public pretind d-lor să ni-l explice în acest mod.

[1] Cum am și cucerit Dobrogea la 1878. Notă la edit. actuală. [1908 – *n. ed.*]

Ce e drept, d. Barnuțiu se mângâie de uciderea Gracchilor cu aceea că „poporul le-a ridicat statuie"; însă și aci ar fi ușor de dovedit că totuș *juriștii* romani (fiindcă e vorba de dreptul public al romanilor) nu au încetat a numi încercarea Gracchilor o încercare criminală și a lăuda pe cei ce i-au ucis; și, pentru a termina șirul citațiilor d-lui Barnuțiu, vom adăoga și noi un citat roman, care are avantagiul de a fi cunoscut de toată lumea: „De mult, Catilina – se adresează un consul republican către acesta – aș fi trebuit să te trimet la moarte: au nu știm noi cum pe Tib. Gracchus, care începuse numai a clătina ordinea republicei, îl ucise P. Scipio, celebrul nostru compatriot!" Aceste cuvinte le pronunță în prima sa oratie catilinară Cicero republicanul, autorul de predilecție al d-lui Barnuțiu, despre care zice d-sa ca să ne ținem „de gloria și onoare a-i studia cărțile, fiindcă *a fostu una data celu de antaniu politicu in lume, si magistrulu tuturor seculilor in politica*" (pag. 156).

Cetitorii care au avut răbdarea să urmeze critica noastră până aci își vor fi format din cele zise o idee destul de lămurită despre valoarea argumentelor d-lui Barnuțiu, întru cât se razimă pe dreptul roman; și acum ne rămâne numai să examinăm valoarea demonstrației d-sale într-o parte a cărții, unde nu se putea răzima pe acel drept: în chestia principelui străin.

Din norocire pentru noi, chestia principelui străin este hotărâtă, și hotărâtă într-un mod contrar ideilor școalei răposatului profesor. Această hotărâre ne pune în stare să judecăm argumentele d-lui Barnuțiu din practică, comparând întâmplările de care ne amenință d-sa, dacă am alege un principe străin, cu starea actuală a noastră după ce l-am ales.

D. Barnuțiu arată mai ales următoarele consecințe ale introducerii unui domn străin:

1. Națiunea română și teritoriul român ar înceta să fie liber.

„Nece una natiune fora de teritoriu liberu nu pote fi libera; dara teritoriulu supusu unui Domnu strainu nu e liberu; asia dara nece natiunea supusă la Domnu strainu înca nu e libera" (pag. 158).

2. „Domnul străin va umplea țara de străini, va da din capul locului o direcție străină la toată administrația și educația publică; spre acest scop el se va «îngrădi» cu oameni din națiunea sa, iar pe români îi va da la o parte" (pag. 162).

3. „El va ridica toate libertățile românilor și, înainte de toate, libertatea presei" (pag. 263).

4. „Contribuțiile și veniturile țării nu le va întoarce spre folosul românilor, ci cu aceste va transporta coloni străini pe pământul românilor" (pag. 163).

5. „Domnul străin va da în mânile străinilor și industria și comerciul care se mai exercită astăzi de români" (pag. 164).

6. „De aci înainte, nici un român nu se va mai naște liber, ci fiecare se va naște sclavul domnului străin" (pag. 165).

7. „Averea țării va fi averea domnului străin" (pag. 166).

8. „Domnul străin ereditar va preferi românilor pe toți perucherii străini, pe toți renegații și veneticii care ar avea vreo capacitate de a înșela pe români, de a-i stoarce și de a-i face ca să le fie rușine de numele lor" (pag. 169).

Pentru a cruța gustul cetitorului și simțimântul de bună-cuviință, ne oprim de a mai înmulți asemenea citări. Cele reproduse până aci sunt prea de ajuns spre a dovedi valoarea ideilor școalei Barnuțiu în această privință și – lipsa de tact de a le publica în timpul de față.

Prevederile magistrului ei, după cum toți ne-am încredințat astăzi, nu s-au realizat, ci s-a realizat contrarul lor. În ceea ce privește partea dreptului public din acele prevederi, eroarea lor era de la început manifestă, amenințările d-lui Barnuțiu despre pierderea libertății teritoriului și pierderea averii naționale sub domnul străin erau numai o nouă dovadă de confuzia istorică ce domnește în toată cartea d-sale. Acele pericole s-ar fi putut referi la timpurile feodale, pe care însă de la revoluția franceză încoace le-a învins Europa o dată pentru totdeauna. Nici un principe dintr-o țară a Europei apusene nu se mai gândește astăzi să confunde statul cu persoana sa, averea

statului cu averea sa privată. Atât regii Prusiei, Engliterii și Italiei, cât și împărații Franței și Austriei primesc sub forma listei civile un salariu de la stat ca cei dintâi funcționari ai lui, și veniturile și cheltuielile statului se fixează prin budgete publice separate, care n-au nimic a face cu averea principilor. A ignora asemenea lucruri de pe catedră ar vrea să zică a specula cu neștiința auditorilor pentru a le introduce în cap o confuzie, potrivită poate cu interesul unui partid, dar nu cu interesul adevărului.

Iar în ceea ce se atinge de urmările practice ale principelui străin în privința naționalității, s-a întâmplat ceea ce putea să prevadă orce om cu minte și cu bună-credință că se va întâmpla: în loc ca principele străin să ne fi înstrăinat pe noi, el s-a indigenat pe sine, și nu noi tindem a ne face germani; ci germanul tinde a se face român.

Și dacă este vorba de temut, ne cerem voie să spunem că singura noastră temere ar fi astăzi nu că noi vom deveni vreodată germani, lucru imposibil, dar că principele german ar putea deveni – prea român.

III

MODUL PERTRACTĂRII

După ce am arătat ideile principale ale școalei Barnuțiu și valoarea demonstrării lor, ne rămâne să vorbim despre modul pertractării și stilul scrierii ce ne ocupă.

Vom căuta și aici, ca și în observările precedente, să punem pe cetitori în stare prin citate numeroase din cartea autorului să-și formeze înșii o opinie nepărtinitoare.

Ceea ce de la început ne-a surprins la cetire a fost lipsa de înțeles preciz al cuvintelor întrebuințate și contrazicerea în care se pun unele pasage cu celelalte și, prin urmare, se anulează

reciproc. Impresia produsă prin această manieră este din cele mai neplăcute; toată fraza are aerul de a permite două înțelesuri contrare și toată demonstrațiunea păcătuiește prin eroarea logică numită *quaternio terminorum*.

Analizați, d.e., un pasagiu ca acesta:

„Domnii Românilor n'au fost *neresponsabili* cumu au fostu si sunt dominatorii feudali".

„Adevăratu ca Românii n'au esecutatu pre Domnii loru ca Anglii si Francii cei civilisati: totusi si ei i'au judecatu, si pre unii i au numit buni si mari, pre altii rei si cumpliti. Apoteosile si sentintiele lor sunt scrise in analele si in animele Românilor: *Radu cel mare, Alexandru* si *Stefanu celu bunu si mare, Aronu celu cumplitu &.*"

Nu vrea să zică aceasta a-și bate joc de înțelegerea cetitorului? *Responsabil* în înțelesul dreptului public este acela care poate fi dat în judecata unei autorități constituite a statului și condamnat de acesta. Un domnitor, un ministru etc., sunt, prin urmare, responsabili când la încetarea funcției pot fi trași la răspundere pentru faptele lor și dați justiției civile sau criminale. În locul acesteia, d. Barnuțiu ne vorbește de judecata „în inima Românilor" și în opinia istoricilor. Dar în acest chip și țarul Petru al Rusiei (Petru „cel mare") și Ludovic XIV al Franței *(le roi soleil)* și *Charles le fainéant* erau responsabili, fiindcă s-au judecat de inimile oamenilor privați prin niște epitete populare, și toată argumentația responsabilității este un joc de cuvinte.

Alt exemplu. În § 97 d. Barnuțiu începe combaterile sale contra domnului străin prin a zice (pag. 150):

„Românii dein Daci'a s'au batutu necontenitu in contra dominatiunii straine".

Asemenea la pag. 157:

„Onorea fiecarei natiuni se tiene de derepturile loru totu de un'a firme, nemutabili si nealienabili cá si libertatea ei, acumu a supune pre Români la *domni straini* va se dica a le atacá *onoarea nationale*, fiendu desonore a fi una natione supusa la *straini*; precum acést'a au demontratu-o si Germanii in dilele nostre candu s'au redicatu toti ca unulu in contra lui *Napoleone*."

Aceeaș confuzie în cuvinte, aceeaș eroare în concluzie. Alta este domnul străin și alta este dominația străină. Germanii nu s-au revoltat în contra persoanei lui Napoleon, ci în contra subjugării lor sub Franța. Însă fiindcă principele străin al României se ține de casa Hohenzollern, România nu este supusă principatului Sigmaringen sau regatului Prusian, și pericolele ce le arată d. Barnuțiu în dominația străină n-au a face cu chestia domnului străin.

Al treilea exemplu:

În § 57 d. Barnuțiu numără între probele despre dominația *continuă* a nației române asupra Daciei și limba națională ca cel mai prețios monument, care ne-a conservat o sumă de nume geografice romane, d.e. Ampoiul, Ardesiul, Calata, Câmpulungul, Iassii, Caracalul etc.

Dar aceste nu pot proba *continuitatea*, ci numai existența odinioară a românilor pe pământul Daciei, pe care nimeni n-a pus-o la îndoială. Pentru 20 de nume geografice romane în țara noastră ni se pot arăta o sută de nume slavone (Milcovul, Dâmbovița, Ialomița, Glavaciocu, Priscovu, Bucovățul, Dobrovățu, Popoveni, Lacrița, Preajba, Ilfovu, Jilava etc., etc.), care însă iarăș nu probează continuitatea domniei slavone peste noi, ci numai existența slavonilor odinioară în țara noastră.

Al patrulea exemplu:

D. Barnuțiu, în § 73, se întreabă: cine e român? și arată apoi între semnele adevăratului român și *religiunea*, „fiindcă religiunea consacră naționalitatea, așa cât nu e nici un om mai nereligios decât cel ce sacrifică dreptul și constituția națiunii sale la familii străine" (pag. 98).

Aceasta vrea să zică iarăș a se juca cu cuvântul *religiune*. Religia este o credință relativă la cele supranaturale, care după scopul și spiritul ei nu a avut niciodată a face cu naționalitatea pământească, ci, din contra, a avut totdeauna un caracter

cosmopolit; de aceea s-a și zis că preotul, ca preot, nu are națiune, și de aceea, dacă noi am cădea, d.e. sub domnirea Rusiei, nu ar suferi religia noastră întru nimic, deși ar suferi orce altă parte a existenței noastre.

Alt exemplu:

„*Limb'a Românilor e limba unui poporu republicanu;* si acesta institutiune si garantia republicana e mai tare decatu tote; ea face cá poporulu se aiba comuniunea vietiei si libertatea spiritului, adeca se fia *republica* in sensulu celu naturale alu cuventului si atunci candu i s'au redicatu celealalte institutiuni si garantie republicane.

Fiendu spiritul Românilor republicanu, pe care l'au conserbatu mii de ani in natur'a lui cea originaría, precumu areta limb'a lor republicana, nu pote fi mai acomodata pentru d'insii nece una forma de guberniu decatu form'a republicana" (pag. 143, 144).

Remarcați acum ce joc se face cu vorba republică. La pag. 80 ni se spune că românii, după ce au scăpat de bizantini și de barbari, s-au învoit să fundeze „două republice sau ducate". Republice *sau* ducate!

Dar misterul se explică prin nota de la § 71:

„Ceea ce numescu alte natiuni *statu* noua se cuvine se numimu cu Romanii *republica*, nu numai pentruca asia cere firea limbei nostre, apoi ca statulu românu pana astadi e *republica*, dar' si pentruca cuventulu *statu*, cá si cuventulu «*guberniu*», e forte ambiguu, si de aceea se pote suci forte usioru in defavoarea libertatii."

„Atat'a autoritate avea numele *republica* si inaintea imperatoriloru, in catu de au si introdusu *Monarchi'a* o au numitu totu deun'a republica."

Noi în loc de *stat* să zicem *republică*, fiindcă cuvântul *stat* se poate suci. Dar când despoții romani au păstrat pentru despoțiile lor tot numele de *republică*, nu s-a sucit republica? Și dacă *republica* va să zică *stat*, atunci ce însemnează sus-citata laudă a *limbei noastre republicane*, care ne arată să nu alegem altă formă de stat decât cea republicană?

Alt exemplu. La pag. 9 aflăm următoarea explicare:

„Jureprudenti'a Romana e «*divinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia*», adecă jureprudenti'a Romana e *sistem'a* de adeveruri juridice si politice carile se deducu cu necesitate logica dein principiele supreme recunoscute si consentite de toti Romanii". (Sufragiul universal?)

Cuvintele latine *divinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia* însemnează pe românește: cunoștința lucrurilor divine și umane, știința justului și injustului. Comparați cu această traducere explicarea d-lui Barnuțiu, și recunoașteți că la d-sa cuvintele latine sunt numai un pretext nepotrivit pentru a substitui ideile d-sale cu totul deosebite de textul latin.

În alte pasage, unde nu se vede de-a dreptul un joc de cuvinte, apare totuș o lipsă de orce înțeles folositor.

Încă de mai înainte am citat faimoasa notă asupra împroprietăririi egale a românilor, în care d. Barnuțiu ne mărturisește că nu este chestie mai grea decât aceasta și în loc să ne-o înlesnească prin luminile d-sale, ne spune numai că lasă *statului român* să o determine mai departe.

Tot așa de folositoare sunt sfaturile asupra condițiilor sub care să se consolideze unirea între România și Moldova, chestie gravă pentru țara noastră și care merita o explicare lămurită din partea răposatului magistru. Iată ce spune d-sa:

„Unirea Moldovei si a tierei Române se fia *federatiunea* amenduroru suptu un Duce. Federatiunea recunosce si respepta autonomi'a comuniloru, tienuturiloru si pre a amenduroru tieriloru, ele sacrifica numai atatu dein autonomi'a loru catu cere interesele publice a tota natiunea Româna, in celelalte remanu libere si autonome.[1]

[1] Pe baza acestui pasagiu s-ar putea uni școlarii lui Barnuțiu și cu separatiștii din Iași.

Comunile si tierile Române prein federatiune nu pierdu nemica dein drepturile si folosele ce au avutu, si natiunea câstiga *poterea*, pre care n'au avut'o nece una data si care'i e atatu de necesaria."

Vine apoi obligația de a reintroduce dreptul roman, apoi o frază contra principelui străin și contra coloniilor străine – lucruri ce n-au a face cu condițiile unirii – și, în fine, la pag. 64 ni se spune:

„Nu e mai putinu periculosa lips'a *concentratiunii* necesairie, acésta e lips'a de potere si duce la anarchia.

Aci asia dar nu e nemica mai de doritu decatu cá Românii se nu se conduca in opera unirii de inspiratiuni straine, ci se se conduca de geniulu loru Românu cela ce i a conserbatu pana acumu."

Așadar, teoria luminoasă prin care d. Barnuțiu prepară pe școlarii săi din Iași la chestia cea grea a decentralizării este că Moldova să sacrifice din autonomia ei atât cât cere interesul națiunii, iar pe de altă parte să nu fie lipsită de centralizare, căci ne-ar duce la anarhie.

Nu știm dacă școlarii d-sale sunt acum mai lămuriți decât erau și mai nainte asupra acestei întrebări.

Dar cele mai curioase pasage sunt acele unde d. Barnuțiu, din lipsă de gândire precizá sau de atenție la ceea ce scrie, cade în contraziceri. D.e.:

„Fiendu societatile unu dreptu naturale alu omenilor, potestatea n'are dreptu a le proibi, a le pune piedece si dificultati, ele se potu formá de catra cetatiani si fora de concesiune dein partea potestatii" (pag. 103).

Însă în contra *societăților secrete*, d.e. francmasoneria, trebuie să vie întru ajutor

„potestatea legelativa *proibindu-le* pre tote in forma. Potestatea legelativa are se determine ce societati se potu formá cu permisiunea ei, ce baserice, ce comunitati, ce corporatiuni, ne fiendu nece dereptu, nece politicu a se formá atari fiientie *straine* pe teritoriulu natiunale:

dupa legea romana *(L. 1. de colleg. D. quod cujuscunque universit.) corporatiunile, colegiale, comunile* se potu constitui numai cu permisiunea statului" (pag. 104).

Așadar: românii, la pag. 103, sunt liberi să formeze societăți fără *concesia* potestății, dar la pag. 104 societățile lor nu se pot constitui fără *permisia* potestății.

Alt exemplu:

La pag. 41 se zice despre dreptul consuetudinal că „își are fundamentul în conștiința cea morală și religioasă a poporului și trăiește în aceasta ca o tradiție și ereditate națională", iar cel scris se naște „comunemente" din arbitriuri și din scopuri egoistice și „contranaționali". Însă la pag. 23 cetim:

„Dupa ce s'au dat legile regie, cea mai mare parte a dereptului consuetudinariu s'au prefacutu in dereptu scrisu, totusi au remasu multe nescrise, dereptulu erá *necertu (incerto jure,* Pomp. D. I., 2, L., 2 § 3) si judecii poteau se asupresca si se faca abusuri. Deci plebeii au cerutu codice, pre care se nu lu pota suci dupa arbitriulu loru consulii si judecii patriciani ce'si cautau numai interesulu propriu."

Dar cea mai însemnată și mai periculoasă contrazicere a d-lui Barnuțiu este argumentarea d-sale din dreptul natural, cum noi avem suveranitatea peste teritoriul vechei Dacie.

„Cei ce sustienu, ca nu e nece unu dereptu naturale, si ca totu dereptulu e numai positivu si istoricu, sustienu totudeuna data, ca nu e nece unu dereptu naturale nece pentru genti, si ca totu *dereptulu* asia numitu *alu gentiloru* (jus gentium) e aseminea numai *positivu* si *istoricu.*

Noi ne declaramu in contra acestei triste doptrine si aci cumu ne amu declaratu in dereptulu publicu internu si provocamu la ratiune, fontan'a derepturiloru omenesci, si la personalitatea gentiloru, carea fiendu comune si naturale acestor' a tuturoru, se intielege, ca aceste deu se aiba si *derepturi naturali* unite cu ratiunea si cu personalitatea lor, derepturi mai vechi de catu ver ce autoritate séu conventiune, neviolabili si nedependenti de la aceste si de la poterea precumpanitoria.

Esistu asia déra, afora de derepturile cele positive ale gentiloru, pre care le au nascut si le schimba arbitriul celoru potenti, si unu dereptu nascutu dein ratiunea gentiloru si nemutabile pre carele de si nu lu recunoscu congresele celoru potenti, elu esiste cu tote aceste, pentru ca lu recunosce umanitatea ferecata in catene de acesti'a si condamnata la paupertate si nescientia; lu recunoscu gentile despoiate de personalitatea loru, sfasciate si condamnate de dereptulu positivu a fi proprietatea unoru familie fortunate care'si au edificatu palatiale loru pre mormentele acelorasi; de la autoritatea lui suprema, ceea ce da voia asupritiloru a *respinge poterea cu potere*, 'si ascepta reinvierea si gentile pre care le au omoritu tirani'a positiva, si autoritatii lui cata se se supuna tote gentile si tote derepturile istorice ale acestor'a si ale dominatoriloru loru, pentru ca acestu dereptu e mai vechiu de catu tote derepturile loru istorice, mai vechiu de catu istori'a" (pag. 181, 182, 183).

Foarte frumos zis! Să vedem, însă, în ce raport stau aceste cu Dacia:

„Prein *dereptulu teritoriului* intielegemu dereptulu de proprietate ce are universitatea natiunii române asupr'a pamentului Daciei, carele in Moldov'a si in Tier'a Românesca in respeptu catra straini e *dominium plenum* (cumu dicu politicii) *si de jure si de facto;* in Besarabi'a si Bucovin'a inca e alu universitatii natiunii Romane *si de jure si de facto,* ma e afeptatu cu sebitute rusesca si nemtiesca" (pag. 116).

Întrebare: de unde derivă dreptul nostru, adică dreptul romanilor, asupra pământului Daciei? Cum, după pasagele elocuente ale d-lui Barnuțiu citate mai sus, întemeiază d-sa suveranitatea noastră teritorială?

Despre aceasta găsim numai o mică notă laterală la pag. 124 în următorul coprins: *„Romanilor erà solemne a luà agrii celor învinși in belu si a-i de la ai lor ca premiu al viptoriei"*.

Orcine simte contrazicerea acestor rânduri cu acea argumentare din dreptul natural. Va să zică noi posedăm Dacia în contra dreptului natural invocat de d. Barnuțiu! Va să zică romanii au venit cu „putere precumpănitoare", au învins pe daci, i-au despuiat de teritoriu și l-au împărțit la ai lor, nimicind naționalitatea supusă!

După asemenea început al suveranității noastre teritoriale, d. Barnuțiu ar fi făcut mai bine să nu invoce „personalitatea și dreptul etern al ginților despoiate".

Cu cartea d-sale în mână Rusia și-ar putea justifica subjugarea Basarabiei și ar putea justifica o subjugare a României întregi, citind fraza citată din dreptul public al d-lui Barnuțiu: noi, rușii, suntem ca romanii, nouă ne este „solemne" a lua agrii celor învinși „in bel" și a vă împărți România între ruși ca premiu al „viptoriei".

Însă adevărul nu e nici în una, nici în ceealaltă din aceste două contraziceri ale d. Barnuțiu. Adevărul ne pare a fi în propoziția că un popor are dreptul de existență națională și teritorială nu în urma naționalității sale brute, ci numai în măsura contribuirii ei individuale la cultura omenească, și, prin urmare, că un popor care a rămas indiferent când s-a spoliat de o parte a teritoriului său, de limba, de tradițiile și de legile sale, a meritat să le piardă, și că, pe de altă parte, numai atunci va avea dreptul să-și recâștige pământul pierdut când în mijlocul concurenței cu vecinii săi întru însușirea culturei se va arăta demn de vechea poziție geografică la care aspiră și de suveranitatea ce o reclamă.

Câteva cuvinte ne rămân de zis în privința stilului cărții de care ne ocupăm. Două pasage scrise cu căldură și bine inspirate ne-am făcut datoria să le reproducem: este întâi cel relativ la Constantin M. din § 44, citat în partea I a criticei noastre, este apoi acela despre dreptul naționalităților subjugate, citat în partea aceasta.

Dar alte probe nu am întâlnit în cartea d-lui Barnuțiu, și nici nu putem aștepta stil bun de la un autor căruia i-am arătat în critica de față un șir atât de mare de erori în contra logicei și de ambiguități limbistice.

Dacă totuș mai relevăm încă vreo câteva pasage relative la stilul d-lui Barnuțiu, este numai pentru a protesta din partea noastră în contra unor expresii ce nu ne par potrivite cu tonul de demnitate și de bună-cuviință ce trebuie să caracterizeze scrierile științifice.

Despre „perucherii" ce, după opinia d-lui Barnuțiu, ni-i va aduce principele străin pentru a ne „stoarce" am vorbit mai sus. De acelaș calibru sunt următoarele expresii:

„Congresele si conferintiele principiloru aru fi numai congrese si conferintie de talhari, aseminea si conventiunile si traptatele loru asupr'a gentiloru numai conventiuni si traptate de talhari" (pag.182).

„În ultra domnii franci si italiani afora de aceea ce aru introduce absolutismu si in tierile Româniloru, spre carele sunt aplecate tote dinastiele, ei aru umplé posturile cu de ai loru, si pre Românii injuriati si nemultumiti i aru traptá cá pe rebeli. Apoi candu aru vedé Românii pre domnulu francu séu italianu incungiuratu de toti arlechinii, fachinii si favoritii culesi de in tota Gali'a si Itali'a, si înaintati la grade inalte politice si militari cu delaturarea Româniloru, si candu aru vedé toate prensoriele României-unite pline de Români pusi în fera dereptu crimeni politici etc." (pag. 160).

„Se aiba Românii grigia speciale de marginile teritoriului loru cá se se intaresca cu locuitori Români pre malulu Dunarii, care acum *e furata*" (pag. 141).

„Se nu fia condemnati Românii a tiené tote sàmbetele si serbatoriele jidovesci, si a'si cumpará imbracamentulu, pana si panea de tote dilele de la jidovi, nemti si alte *adunature &*" (pag. 106).

„*Comuniunea utilitatii* si *salutea tuturoru* (salus omnium), pre care o doresce si o voesce totu Românulu areta si necesitatea comuniunii derepturiloru si a detorieloru, ca-ci ar' fi contradiptiune cà unii se se bucure numai de folosele unite cu proprietatile intense, cu posturile grase" (pag. 181).

O altă înjosire, însă nu în expresii, ci din nenorocire mai adâncă, se află la pag. 11:

„Jureprudenti'a Romana nu desparte sistem'a juridica si politica de catra morale si religiune, asia cumu fac politicii Franci si Germani mai nuoi; acesti'a credu cá legelatiunea cu atatu va fi mai deplinita cu cat va fi mai departata si mai desbracata de tote ideele si sentimentele natiunii cele religiose, morali si omenesci."

Aceasta nu este adevărat, și noi nu ne putem ascunde impresia ce ne-a rămas când am văzut o carte de școală deșteptând în spiritul studenților prin asemenea propuneri neexacte ura în contra culturei a două națiuni, care ne sunt superioare în toate privințele și de la care avem încă multe de învățat. Noi provocăm pe orcine să ne citeze un singur politic german sau francez care să fi crezut că legislația va fi cu atât mai bună cu cât va fi mai dezbrăcată de toate ideile religioase, morale și omenești. Până când nu ni se va da această dovadă, noi, din câtă cunoștință avem despre autorii *germani* și *francezi*, repetăm că acea asertiune este un neadevăr neiertat într-o carte de știință.

Ne oprim aci și ne grăbim să terminăm această prea lungă critică.

Penibilă trebuie să fi fost impresia ei asupra cetitorilor, penibilă a fost și pentru noi lectura cărții domnului Barnuțiu și sarcina de a o urmări în toate sinuozitățile ei.

Numele acestui bărbat și meritele necontestate ce și le-a dobândit în anii 1848 și 1849 pentru românii transilvăneni, sub împrejurările cele mai grele, ne-au impus datoria de a ține samă și de lucrarea sa științifică, și nu este a noastră vina dacă singurul tribut ce l-am putut aduce reputației sale a fost numai silința și atenția încordată cu care i-am cetit cartea.

Mai departe nu era în stare și nu era în drept să meargă respectul nostru pentru Barnuțiu. O reputație câștigată în luptele din Transilvania de la 1848 și '49 nu putea să prefacă eroarea în adevăr, fanatismul în umanitate, despotismul în școală liberală. Și dacă Simeon Barnuțiu a alunecat pe această cale falsă, tocmai numele lui ne-a provocat să-l combatem și

să-i respingem eroarea, pentru ca nu sub bandiera acestui nume cunoscut de români să se introducă contrabanda neadevărului în politica României libere.

O norocire pentru noi este că erorile fundamentale ale acestei școli sunt susținute prin cartea magistrului ei într-un mod așa de imperfect, cu argumente slabe, cu demonstrații false și cu o lipsă de spirit științific, precum n-am fi crezut cu putință să le aflăm într-o carte de știință. Fraza din prefațiunea școlarilor domnului Barnuțiu:

„Potemu asecura pe orcine ca in scrierile lui Barnuțiu generatiunea nostra si cea venitoria voru afla tablele dereptului natiunale alu Românilor, dein care voru invetia a trai ca natiune libera, chiamata de a avé partea sa legitima in vieti'a poporeloru regenerate",

caracterizează – nu scrierile lui Barnuțiu, ci încrederea ce merită școlarii săi.

Nu, nu, aceste nu sunt „tablele dreptului național" al românilor, ci vai de națiunea noastră dacă conducerea ei s-ar inspira vreodată de asemenea principii. În contra lor trebuie să apelăm la adevărul nestrămutat și să le spunem că regenerarea noastră nu poate începe decât în spiritul culturei moderne, iar nu prin reacțiune la dreptul roman, și cu atât mai puțin prin rătăcirea la idei barbare ce niciodată nu au fost realizate la acel drept.

Contra atacului religiei creștine, dovedit din pasagele citate în critica noastră, vom aduce aminte școalei Barnuțiu că cel dintâi progres adevărat al omenirii europene este datorit creștinismului, care a proclamat ideea egalității și iubirii frățești între toți oamenii fără excepție și a răsturnat astfel cu drept cuvânt Imperiul roman, a cărui religie putea să „dedice temple virtuții, concordiei și legilor naționale", dar nu putea să împedice una din petele cele mai negre care stigmatizează cultura unui popor, adecă sclavia, sclavie ridicată la romani în sistem legal, admisă și susținută de dânșii în tot timpul, pusă chiar în fruntea

jurisprudenței lor, a cării Institute despre dreptul persoanelor încep cu teribila frază: *Summa divisio de iure personarum haec est, quod omnes homines aut liberi sunt aut servi* (*Inst.*, I, 3 pr.), adică: cea mai înaltă împărțire a dreptului persoanelor este aceasta, că toți oamenii sunt sau liberi sau sclavi.

Contra întregei tendințe de a reintroduce dreptul roman la noi, de a reînvia prescriptele celor XII table, de a produce luptele agrului public, de a redeștepta politica agresivă a vechei metropole, opunem faptul decadenței statului roman. Care a fost rezultatul politicei romane? După ce au învins pe rivalii lor, după ce cu o cruzime rară au ruinat (146 a. Ch.) vechea Cartagine, după ce la 133 au dărâmat și Numantia, acum, când romanii se aflau afară din orce pericol extern, când în aparență erau în culmea puterii lor și când aveau să ne dovedească valoarea lor de civilizație pașnică – acum ne desfășoară un tablou de corupție și de decadență precum nu s-a mai văzut și poate nu se va mai vedea în istoria Europei. De la 133 până la 121 sunt revoluțiile Gracchilor, năbușite cu fier și cu sânge, la 110 apare Marius, la 88 este războiul civil cu Sulla, la 73 teribila răscoală a sclavilor, cari nu mai puteau suferi jugul dreptului roman, la 63 rușinoasa revoluție a lui Catilina, și apoi nouă războaie civile între Cesar și Pompeius, între triumviri și partidul republican, apoi, în fine, monarhia – și ce monarhie! Primul succesor al lui August, Tiberiu, este o pildă de spaimă, care indignează conștiința istoricilor de 18 secole; după el vine Caligula cel nebun, înaintea căruia senatorii romani ajung la ultima turpitudine, apoi vine Claudiu cu faimosul regim al Mesalinelor și Agripinelor, apoi Nero, tiranul proverbial al omenirii. Și ceea ce este înspăimântător în acest tablou al istoriei romane nu este apariția acestor figuri denaturate de oameni, dar este faptul că romanii le-au suferit, și-au plecat capul sub jugul lor, au sfărâmat toată cultura lumii vechi pentru a primi *panem et circenses*.

Dar ce să descriem noi cu o pană modernă, bănuită de parțialitate, acele timpuri romane? Să lăsăm pe romani să vorbească, să-și descrie înșii pe republicanii lor din secolul I înainte de Christos: „Romanii de astăzi – zice Sallustiu (*Catilina*, cap. XII și XIII) – oamenii cei mai lași ce se pot afla, cred că a face nedreptate este o probă de întrebuințarea puterii. Nerușinarea, desfrânarea, toate viițiile au năvălit peste Roma. Bărbații se prostituie ca femeile, femeile își afișează în public nerușinarea lor; tinerimea, după ce și-a risipit averea de la părinți, se aruncă cu ardoare în crime; cu inimile pătate de toate relele, nu există pasiune de care s-ar putea lipsi, și, pentru a o satisface, orce mijloc de a câștiga bani și de a-i cheltui le este bun. Într-un stat așa de întins și așa de corupt, Catilina a putut cu cea mai mare ușurință, să grupeze în jurul său o mulțime de oameni dedați la toate crimele și la toate viițiile!"

Iacă rezultatele dreptului public și moravurilor romane!

Dar chiar abstracție făcând de această dovadă istorică și admițând că dreptul public și administrația romanilor erau cele mai perfecte, totuș tendința de a începe îmbunătățirea poporului nostru prin introducerea dreptului roman nu este mai puțin falsă și periculoasă. Dacă romanii cei vechi au fost virtuoși și fericiți în statul lor, cauza desigur nu a fost jurisprudența lor cea bună, ci, din contră, ei au fost cauza jurisprudenței celei bune, și aceasta a fost numai efectul virtuții romane. Faceți întâi pe poporul român mai cult și mai activ, dați-i prin școli bune și prin o bună dezvoltare economică lumina și independența de caracter a adevăratului cetățean, și apoi forma juridică, după care își va întocmi el relațiunile sale publice și private, va veni de la sine și va fi acomodată stării sale de cultură. Dar nu începeți cu regulamentare administrativă și cu constituție, căci de când e lumea nu s-a reglementat nici un popor prin legi și prin guverne; ci legile și guvernele au fost numai expresia incidentală, rezultatul extern al culturei interioare a unui popor, și a aștepta cultura de la

jurisprudență și de la guvern vrea să zică a răsturna ordinea naturală, a introduce spiritul centralizării și patronagiului guvernamental, a lua cetățeanului încrederea în sine însuși, acel prețios *selfgovernment*, care el singur plătește mai mult decât toate codificațiile publice și private și care este unica bază solidă a adevăratei democrații.

Contra ultimei consecințe a școalei Barnuțiu de a opri comerciul străinilor și de a goni pe toți străinii și mai ales pe evrei afară din țară ca periculoși existenței române, opunem ideile fundamentale de umanitate și de liberalism pe care, sub nici un cuvânt, pentru nici un timp și cu nici un pretext, nu este permis a le înfrânge.

Mulțimea străinilor și în special a evreilor în țara noastră este un simptom al unui mare rău, nimeni nu o neagă. Dar ce mijloc nechibzuit de a ataca simptomul și de a lăsa răul!

Răul nostru este lipsa de activitate economică și lipsa de cunoștințe în poporul român. O dată aceste defecte date, tot comerciul și toată știința trebuiau să devie străine, și străinii au fost prin urmare în mijlocul răului reprezentanții părței celei bune, de care nu se poate lipsi un stat fără a peri. Evreii au înlesnit la noi activitatea comercială, școalele din Franța și din Germania ne-au dat ideile de cultură. Noi numai atunci ne putem lipsi de aceste auxiliare străine, când vom fi înșii în stare să le suplinim din propriul nostru fond național. Dar această suplinire se dovedește prin fapte pozitive, adică prin însăș activitatea noastră economică și prin însăș inteligența noastră, dar nu prin negația existenței străinilor. Pe evrei îi vom înlătura când vom fi tot așa de activi ca și dânșii, ideile germane și franceze le vom înlocui când ale noastre vor fi tot așa de mature și solide. Până când însă aceasta nu este, a începe persecuția contra străinilor vrea să zică a desfrâna barbaria în contra libertății, a susținea obscurantismul în contra inteligenței.

Singura noastră cale de scăpare este lățirea cunoștințelor și deșteptarea activității economice, și orce timp care afară din aceste sfere ni se consumă cu intoleranță și cu exclusivismul așa-numit național este un timp pierdut, spre ruinarea statului nostru.

„Naționalitatea", dacă acest cuvânt vrea să aibă un merit și o valoare, nu poate fi un pretext sub care să se ascundă lenea și barbaria, și ținta noastră în viitor nu este de a ne păstra numai limba și sângele și teritoriul brut, fără altă aspirație mai nobilă. Pe această treaptă stau și indienii sălbatici din America, dar de aceea indienii din America constituie o hordă, și nu o națiune. Limba și sângele și teritoriul sunt elemente prețioase ca mijloc spre un scop mai înalt, și acest scop nu poate fi altul decât progresul civilizației omenești prin toleranță și știință, prin bunăstare materială și morală potrivită totdeauna cu gradul culturei unui popor. Dar a susținea mijloacele prin un sistem care nimicește scopul este cea mai absurdă din toate rătăcirile politice ce se pot închipui.

Ceea ce nimeni n-ar fi crezut cu putință în secolul al XIX-lea la noi s-a întâmplat. S-au găsit profesori din învățământul public și bărbați din așa-numitul partid liberal care să se facă agenții motori ai persecuției, s-au găsit preoți creștini care să se fălească în adunări publice cu ura ce o poartă în contra de-aproapelui lor de altă credință politică sau religioasă. Și unii, și alții au uitat rațiunea existenței lor, au uitat că știința și libertatea sunt focarul toleranței umanitare, au uitat că religia creștină este iubirea necondiționată a tutulor oamenilor fără excepție.

În orce masă de popor, și cu atât mai mult în masa unui popor încă incult, există pe lângă însușirile cele bune și un instinct primitiv, teluric, brutal, pe care toți oamenii de bine și toate dispozițiile salutare caută să-l ție în ascuns, să nu-i permită ieșirea la lumina zilei, de care nu este vrednic. În acest instinct se concentrează relele naturei omenești: lenea, injustiția, invidia contra celui mai bun și cruzimea sângeroasă. Să nu ne atingem, să nu ne dezlegăm acest element animal! Secole nu sunt de ajuns pentru a-l înfrâna și a readuce poporul pe calea adevărului și a binelui, și adese sunt ruine nereparabile singura rămășiță ce atestă existența lui de odinioară.

Apelul la acest instinct inimic naturei omenești – iacă rezultatul fatal la care ne-ar duce școala lui Barnuțiu.

Din norocire, noi nu suntem încă așa de departe, sunt numai încercări, încercări de-abia teoretice, care tind să ne împingă spre acea prăpastie.

Însă de aceea ne-a fost o datorie de a dezvăli sistemul în toată goliciunea lui și de a-l combate, pentru ca oamenii de bun-simț, adevărații prieteni ai națiunii române, să știe unde vor să ne ducă tendențele școalei Barnuțiu.

Ceea ce ne susține curagiul în mijlocul acestei confuzii a timpului este încrederea neclintită că dacă s-a întâmplat vreodată ca civilizația să învingă barbaria, nu s-a întâmplat niciodată ca barbaria să învingă în mod durabil civilizația, și în lupta acestor două elemente nu încape îndoială al cui va fi viitorul!

DESPRE PROGRESUL ADEVĂRULUI ÎN JUDECAREA LUCRĂRILOR LITERARE

(PUBLICAT ÎNTÂI ÎN
„ALMANAHUL SOCIETĂȚEI ACADEMICE «ROMÂNIA JUNĂ»“
DIN VIENA)

(1883)

Mulți scriu și multe se scriu în literatura lumii; multe idei trecătoare, foarte multe păreri greșite, unele adevăruri și, din când în când, o creațiune frumoasă.

Regele egiptean Thamus, după spusa lui Plato (*Phaedrus*, LIX) din adânca vechime își arătase temerea că mare stricăciune va aduce scrierea între oameni, slăbindu-le memoria, dezvățându-i de la propria gândire și deprinzându-i mai mult cu părerile altora despre înțelepciune decât cu însăș înțelepciunea.

La noi, ce e drept, se scrie mai puțin, dar tot se scrie câte ceva; și poate nu se va găsi de prisos ca să ne întrebăm odată într-un mod mai general: pentru ce scriem?

Scriem pentru a ne răspândi gândirea mai departe decât o duce vorba. Vorba nu poate trăi mult nici în timp, nici în spațiu. Rostită acum, ea amuțește apoi: auzită aici, ea se pierde acolo. Uneori o prinde cel ce o aude și își aduce aminte de ea, o poartă chiar din loc în loc. Dar tot nu mai este vorba dintâi; aducerea-aminte e necredincioasă; vorba purtată de altul nu e gândul vorbitorului, ci graiul purtătorului.

De aceea sunetul trecător caută a se transforma în litera statornică, și ideea astfel întrupată, spărgând marginile

spațiului și momentului, tinde a străbate în depărtarea locurilor și în viitorul timpurilor.

Dar ce idee merită această transformare? Ce simțire poate fi menită a ieși din marginea mai firească a simplului grai și a se răspândi într-un popor întreg, poate în lumea largă, din generație în generație?

Numai acea idee și acea simțire care prin coprinsul ei și din chiar izvorul ei s-a înălțat peste interesul strâmt al individului și a găsit în capul celui ce o produce acel prisos al concepțiunii care îi dă valoarea universală.

Nu scopul de a ajunge la un folos individual prin scriere; nu deșertăciunea de a te vedea trecut printre autori; nu ambițiunea de a întrece pe alții – nu aceste interese personale îți dau dreptul de intrare în literatură. Numai entuziasmul impersonal pentru ceea ce știi că este adevărat în gândirea ta și pentru ceea ce simți că este frumos în închipuirea ta, numai acesta îți pune pe frunte semnul celor chemați. Și dacă un tânăr cu minte și cu inimă, dar care se îndoiește încă de sine, ne-ar întreba: „Prin ce să cunosc dacă sunt printre cei aleși?", i-am răspunde, repetând un aforism zis odinioară: „Acela are vocațiune, care în momentul lucrării se uită pe sine".

Căci ceea ce împiedică atâția oameni, dealtminteri inteligenți, de a vedea bine, de a gândi adevărat și de a scrie frumos și ceea ce îi condamnă să rămâie totdeauna mediocri este tocmai mărginirea personalității lor la interese exclusiv individuale. Prin negura egoismului nu străbate lumina adevărului, nici căldura frumosului.

Așadar, entuziasmul impersonal – iacă semnul hotărâtor al celor chemați!

Măsurată la această scară, cea mai mare parte a literaturii zilnice nici nu merită să existe, nici nu poate exista; și dacă se pare astăzi a fi, se vede mâine că nu este și rămâne ca cum n-ar fi fost.

Să restrângem prin urmare, cercul cercetării noastre la literatura în propriul înțeles al cuvântului și, după ce am văzut că cei ce scriu din chiar vocațiune internă o fac pentru a răspândi o idee sau o simțire de valoare universală, să ne punem a doua întrebare: Cum lucrează o asemenea scriere asupra celorlalți? Cum străbate ea în mulțime? Cum ajunge a fi, din gândul și din simțirea unui om, gândul și simțirea tutulor oamenilor de cultură? Cu alte cuvinte: cum se face progresul în recunoașterea și primirea adevărului?

Când vorbim dar aici de progresul adevărului, nu ne gândim la vreo abstracțiune metafizică; nu ne oprim la celebra îndoială a scepticului Pilat: ce este adevărul? Nici la cercetarea teoretică dacă există sau nu frumosul absolut. Tot așa de puțin ne ocupăm de analizarea cauzelor și efectelor progresului general al spiritului european, așa cum au încercat-o Buckle și Lecky.

Ci, dintr-un punct de vedere mai practic pentru noi, românii, dar și mult mai modest, luăm în privire acele întâmplări ale vieței intelectuale în care mișcarea de la o stare a opiniei publice mai înapoiată spre o stare mai perfectă s-a putut constata într-un mod netăgăduit în privința unor lucrări izolate din știință, artă și îndeosebi din literatură.

În această mișcare a părerilor de la o generație la alta și adeseori înlăuntrul aceleiași generații aflăm o nouă specie de evoluțiune chiar în cercul mărginit al cercetării noastre: evoluțiunea psihologică în judecățile literare. Încercându-ne să analizăm – deși numai într-o repede schițare – această evoluție în fazele ei firești, vom putea întrevedea totdeodată însăș formula progresului în recunoașterea unui adevăr, fie și relativ.

Pentru a înțelege mai bine despre ce ne este vorba, vom cita mai întâi din viața intelectuală a altor popoare câteva exemple relative la cercetarea de față.

Teoria gravitațiunii lui Newton, concepută de el încă pe la sfârșitul anului 1665, apare în 1687 sistematic dovedită în *Philosophiae naturalis principia mathematica*. Deși această teorie

fundamentală este de un adevăr evident și a fost de natură a introduce o întreagă reformă a astronomiei, totuș, lumea științifică în Franța i s-a împotrivit la început cu desăvârșire. De-abia după 45 de ani, la 1732, încearcă Maupertuis a o susținea și a o apăra în contra celor ce o combat, și încă la 1738 scrie Voltaire: *„La France est jusqu'à présent le seul pays où les théories de Newton en physique et de Boërhave en médecine soient combattues. Nous n'avons pas encore de bons éléments de physique; nous avons pour toute astronomie le livre de Bion, qui n'est qu'un ramas informe de quelques mémoires de l'académie"* (Voltaire, Edit. Beuchot., vol. 57, corresp. 340).

Astăzi însă, și de mai bine de un secol, nici un om de știință, nici în Franța, nici aiurea, nu mai pune la îndoială legea gravitațiunii lui Newton, și progresul adevărului în această privință este făcut.

La 1677 se reprezintă pentru întâia dată *Phedra* lui Racine în Hotel de Bourgogne la Paris. În aceeaș seară și în același oraș se reprezenta *Phedra* lui Pradon. În primul moment Pradon fu înălțat la cer prin laudele entuziaste ce i se dau, iar Racine se văzu părăsit și aproape insultat de critica contimporană. Dar astăzi cine mai citește pe Pradon? Și cine nu a citit *Phedra* lui Racine? Întregul nume al lui Pradon s-ar fi perdut de mult în întunericul uitării dacă nu l-ar fi atins din când în când o rază nemilostivă din gloria lui Racine.

Opera lui Mozart *Don Juan* începe a se juca la Berlin în 1790, peste trei ani după cea dintâi reprezentare a ei în Praga. Succesul este mediocru, critica muzicală îi este nefavorabilă. Părerile momentului se rezumă în următoarele rânduri din *Musik-Zeitung* de atunci: „Nu am auzit încă pe nici un cunoscător al artei muzicale zicând că Mozart este un artist corect, cu atâta mai puțin îl va declara o critică dreaptă de un compunist adevărat și cu inspirații frumoase". Astăzi însă nu se va găsi în Europa un cunoscător sau iubitor al muzicei care să nu se mire sau să nu râdă de o asemenea judecată.

În 15 aprilie 1784 se dă întâia reprezentare a tragediei „burgheze" a lui Schiller *Kabale und Liebe* și în aceeași primăvară se publică tragedia și prin tipar. Un arheolog și gramatic foarte cunoscut pe atunci, Karl Philipp Moritz, rector la gimnaziul „Graues Kloster" și mai pe urmă profesor al artelor frumoase la Academia din Berlin, face în *Vossische Zeitung* de la 21 iulie 1784 o recenziune asupra ei, în care zice, între altele: „Iacă un nou product, care este o rușine pentru timpurile noastre. Ce frunte trebuie să aibă un autor când scrie și tipărește asemenea absurdități! Și cum trebuie să fie capul și inima unui om care se poate uita cu plăcere la astfel de emanațiuni ale spiritului său!" etc.

Însă după vreo patru-cinci ani Moritz însuș ajunge a fi un admirator al lui Schiller, și astăzi nu există nimeni în toată lumea literară care ar voi să subscrie acele rânduri ale criticului de la 1784.

Cine vrea să înmulțească asemenea amintiri literare găsește întâmplări analoage în viața lui Goethe, ca și în a lui Beethoven, în soarta lui Victor Hugo, ca și în a lui Schopenhauer și în sute de alte exemple.

În toate aceste cazuri s-a făcut un progres netăgăduit al adevărului în opinia publică, și sarcina noastră este acum de a cerceta care sunt formele esențiale de evoluțiune prin care trece acest progres până la așezarea lui definitivă.

Pentru a ne mărgini la împrejurările posibile ale propriei noastre stări de cultură, ne închipuim un june autor care, în acele excepționale condiții subiective despre care am vorbit, își înalță concepțiunea până la formularea unui adevăr nou pentru noi, fie în știință, fie în politică, fie în literatură.

Nu ne preocupăm de însuș cuprinsul acestui adevăr. Nu este destul ca el să fie izvorât din entuziasmul curat al autorului și să se recunoască în noutatea sa relativă acel element de bună-credință impersonală care îi dă valoarea permanentă ca unei produceri esențiale a chiar naturei omenești.

O dată adevărul conceput, autorul îi dă întruparea literară și îl aduce în viața publică.

Presupunem că a ales un timp oportun și că nu este vorba de o concepțiune în afară de atmosfera actualității, ci de o idee, deși nouă, dar născută din chiar mijlocul luptelor intelectuale ale epocei în care trăiește și ale poporului din care s-a născut. Atunci prima întâmpinare din partea publicului și totdeodată primul simptom natural al evoluțiunii spre progres este combaterea violentă din partea celor mai mulți.

Căci ce este o idee sau o formă nouă în mișcarea intelectuală a unui popor dat? Este o idee ale cării premise au putut să existe în capul mai multora sau tutulor, dar a cării formulare mai clară se naște numai în capul unuia care este și autorul ei. Tocmai prin acest plus de putere intelectuală, prin care concluziunea sau formularea se încheagă numai în inteligența unuia, acest unul se deosebește de ceilalți și stă deasupra și în afară de orizontul lor momentan.

Însă este o proprietate caracteristică a fiecărei inteligențe omenești de a se simți de regulă îndeplinită în cercul ei, orcât de restrâns ar fi, și fiecare cap, mai ales cel mediocru, este convins de sine însuș. Adevărat este pentru capul mediocru ceea ce s-a obișnuit să primească ca adevărat, în acest obicei își află îndestularea lui, și orce noutate îi apare ca un dușman al liniștei lui sufletești. Împotrivit la orce nouă încordare a inteligenței, nedeprins și nevolnic la munca intelectuală de a supune unei perpetue examinări fundamentul părerilor sale, el își are cercul inteligenței închis, se opune noului adevăr și, făcând aceasta, crede chiar că are în sine o mișcare în folosul inteligenței, pe când, în fapt, nu are decât acea rezistență a inerției care stăpânește elementele intelectuale, ca și pe cele fizice. Cel ce este mai viu în acest simțimânt al inerției caută să combată fapta literară a noului adevăr prin o scriere de luptă, și această scriere găsește cu necesitate un răsunet puternic în

toți cari sunt de seama lui, adecă în marea majoritate a mediocrităților contimpurane. Așa este și nu poate să fie altfel.

Nu doară că orce combatere ar fi o dovadă pentru valoarea ideei combătute; dar se dovedește că orce idee de valoare este la început combătută.

Însă dacă înțelegem în mod obiectiv că este așa și că a fost și va fi totdeauna așa, nu putem privi decât cu cea mai adâncă simpatie la junele autor în această fază a vieții lui publice. Nu este ușor momentul în care ideea cea nouă, născută din adâncimile unui cap cugetător, încălzită la focul iubirii de adevăr, crescută prin concentrarea tutulor puterilor, părăsește locașul tainic al formării intelectuale și, aruncată făr' de veste în zgomotul lumii dinafară, întâlnește acea dușmană împotrivire ale cărei cauze necesare le-am arătat mai sus. Scriitorul, care crede a fi scăpat de munca încordării și a fi câștigat acum dreptul la o recunoaștere a activității lui, se află față în față cu violenta rezistență a încunjurimii și se vede iarăș aruncat în starea de mai nainte, care îi adresează veșnicul apel la sacrificiul de sine însuș. Nu cu pânzele desfășurate îi plutește vasul spre marea senină, ci pe o luntre de scăpare reintră dinaintea furtunii în vechiul port al meditațiunilor singuratice.

Aici însă se regăsește pe sine, și durerea dă acum sufletului său ultima consecrațiune și o adâncime până atunci necunoscută. Din ea trebuie să adune puteri nouă și un nou sprijin întru îndeplinirea menirii sale. Cu îndoită concentrare își reîncepe lucrarea, și resignațiunea, ce de-acum înainte apare fără voie în toate manifestările sale, le dă un farmec surprinzător. În curând felurite alte idei vin în ajutorul concepțiunii primitive, dar nu mai năvălesc acum ca ploaia zgomotoasă de vară, ci se așează lin, ca fulgii de zăpadă, peste lucrarea sa, o acopăr, o ocrotesc și îi dau o nouă înrodire. A venit iarna vieței sale sufletești, timp de amorțire în aparență, dar în realitate timp de neobosită pregătire pentru renașterea primăverii.

Și această primăvară nu poate lipsi; evoluțiunea recunoașterii adevărului intră cu necesitate în a doua fază a progresului ei.

Căci dacă este adevărat că ideea cea nouă întrece prin chiar aceasta capacitatea mediocrităților contimporane, este tot așa de adevărat că ea trebuie să se afle în relație de înrudire cu minoritatea mai inteligentă a timpului ei. Punctul cel greu de trecut este numai că oamenii inteligenți sunt de regulă ocupați cu un obiect propriu al gândirii lor și sunt, prin urmare, mai retrași din agitarea zilnicelor întâmplări. Însă tocmai aci rezistența mediocrităților îndeplinește fără voie și fără știre, o funcțiune folositoare în viața publică. Strigătul lor de alarmă, repercutat în marea mulțime a celor ce le seamănă, dă mișcării intelectuale proporțiuni ce fără de aceasta nu le-ar fi avut și o face să pătrundă cu necesitate în sfera de atențiune a minorității inteligente, orcât de retrasă ar fi și orcât de absorbită prin propriele gândiri.

De aci înainte soarta progresului este asigurată. Căci adevărata lui piedică nu era ignoranța, ci ignorarea. Nu era trist pentru autorul ideei să se afle în fața luptei celor ce-l combăteau, ci să rămâie în mijlocul indiferenței celor ce l-ar fi putut înțelege; trist era să nu audă răsunetul din inimele înrudite, să nu vadă răsfrângerea în capetele congeniale, ci să simță că ideea lui, născută pentru a trăi din viața tuturor, era amenințată să piardă în propria ei singurătate.

Dar, printr-o ironie a soartei, tocmai această piedică sunt însărcinați să o ridice adversarii cei nepricepuți.

O dată ideea ajunsă la cunoștința oamenilor eminenți, ea este așezată în domeniul ei predestinat, și cu cât a fost mai violent atacată până atunci, și cu cât a fost mai rău înțeleasă și mai cu intenție denaturată, cu atât renașterea ei în capetele cele nouă este acum mai puternică, fiindcă se află întărită acolo nu numai prin pătrunderea intelectuală, ci și prin acel simțimânt de generozitate care se ridică în unele inimi omenești în contra orcării nedreptăți.

Și chiar atunci când ideea cea nouă nu intră de îndată și fără de luptă în capetele eminente, ci se află și aici în opoziție cu părerile admise de mai nainte și trebuie să-și câștige pas cu pas locul ce i se cuvine, totuș, această luptă este de alt gen și pe alt tărâm decât lupta de mai nainte.

Nu mai este vorba de rezistența oarbă și instinctivă a inerției, ci este vorba de însăș cumpănirea argumentelor, și din lumina acestei discuțiuni rezultă cel mai mare folos pentru întemeierea adevărului. Pe de altă parte, tocmai acel fapt dă noilor adepți, pe lângă puterea convingerii, și o deosebită aptitudine pentru a conduce ideea mai departe spre succesul definitiv.

Căci nimic nu este mai greu în lume decât a înțelege pe altul, și iarăș fără a-l înțelege este peste putință să-l convingi. A înțelege pe altul însă însemnează a avea sau a fi avut în sine o parte identică sau analoagă cu gândirea lui; cine nu a avut aceasta îi rămâne străin.

De aceea, adevărații luptători pentru progres sunt cei ce-au împărtășit ei înșii mai nainte vechea eroare și au găsit în chiar dezvoltarea lor internă argumentele pentru noul adevăr. Cu aceste argumente sunt acum în stare să adapteze adevărul la gradul și la felul de inteligență al celorlalți.

Din momentul acestei adaptări, progresul adevărului intră în a treia și cea din urmă fază a evoluțiunii lui, în faza recunoașterii generale. Și aici, ca în toate formele de viață, există lupta pentru existență. Capul cel eminent a primit ca moștenire o mai energică stăruință în gândire, o mai ingenioasă întrebuințare a tutulor argumentelor spre întărire, și, măsurându-se zi pe zi cu mediocritățile ce-l încunjură, rezultatul nu poate fi altul decât supunerea lor sub autoritatea lui.

Pe de altă parte, vine un nou ajutor de la oamenii nepreveniți și nepărtinitori, deși, dealtminteri, indiferenți. Acum și ei se simt puși în mișcare de vibrarea dezbaterilor și nu pot face alta decât să lucreze în înțelesul adevărului celui nou. Căci orce adevăr este o formulare mai clară a regulelor nestrămutate, care

sunt însuș fundamentul universului și corespunde direcțiunii veșnice a inteligenței omenești spre întinderea cunoștințelor și sporirea condițiilor binelui general.

Tocmai acel element impersonal în chiar momentul concepțiunii noiei idei își arată acum valoare sa adevărată. Căci persoana se lovește de altă persoană, gândul egoist se paralizează de alt gând egoist. Dar ceea ce este impersonal este din patrimoniul comun al omenirii întregi și, îndată ce prin luptă s-a dovedit a fi de o asemenea natură, străbate prin toate individualitățile viitoare ca o parte integrantă a lor.

Atunci lupta merge spre apus, discordia dispare încetul cu încetul, autoritatea celor mai maturi se lățește asupra celorlalți și, într-o generație viitoare, adevărul cel combătut odinioară ajunge a fi adevărul primit de toți ca un substrat de sine înțeles pentru cugetarea comună.

Apa a trecut, pietrele au rămas, și din piatră în piatră pășește adevărul spre viitorul său nemărginit.

DIN EXPERIENȚĂ

(PUBLICAT ÎN „ALMANAHUL SOCIETĂȚII ACADEMICE «ROMÂNIA JUNĂ»“ DIN VIENA)

(1888)

De mult s-a zis, și s-a zis cu drept cuvânt, că lucrurile simple sunt cele mai grele de priceput și de primit; și această veche maximă rămâne din nefericire aplicabilă și în starea actuală a așa-numitei culturi, pe când, din contră, adevărata cultură nu va fi mai bine întemeiată decât în proporția restrângerii acelei maxime, adecă atunci când lucrurile simple vor fi din ce în ce mai ușor înțelese și mai îndeobște primite.

Confuzia ce domnește astăzi în atâtea discuții publice și private de cel mai mare interes, confuzia, d.e., în politică, în educația tinerimii, în etică, în relațiile sociale, provine din starea înapoiată în care se află încă toate științele numite „biologice", îndeosebi psihologia.

Nu e vorbă, de învățat se învață întruna psihologie (sau „știința sufletului") în școalele publice; ea este chiar introdusă în licee, necum la universități. Dar ceea ce ni se dă aici drept știință este în cea mai mare parte o frazeologie lipsită de folos practic și în multe priviri nedemnă de cuvântul știință.

Dovadă este că în școală poți învăța să cunoști animalele dacă ai urmat un curs bun de zoologie și poți învăța să cunoști plantele și pietrele dacă ai avut parte de un profesor bun de botanică și de mineralogie; dar vai de omul care ar vrea să

cunoască oamenii numai după un curs de psihologie cum se predă în școalele și în cărțile fie și cele mai moderne.

Dovadă mai este că în viața practică un grădinar de frunte sau un agronom pot întrebuința cunoștințele dobândite din cărțile lui Decandolle sau ale lui Liebig, un proprietar de mine se poate întemeia pe cercetările lui Lyell; dar dacă ai întreba pe vreunul din marii cunoscători de oameni, d.e. pe Bismarck, cu ce manual de psihologie s-a folosit întru aceasta, ți-ar răspunde printr-un hohot de râs.

Cunoașterea omului – un lucru așa de neapărat trebuincios și încă de o trebuință crescândă cu sporirea tutulor relațiilor omenești – nu se poate dobândi astăzi, afară de micul ajutor al unor culegeri de maxime și aforisme și poate al unor romanuri și drame, decât prin propria experiență. Ce e drept, propria experiență este cea mai bună școală; numai că taxele acestei școli sunt prea scumpe; le plătești de regulă sub forma unei adânci suferințe, și când ți-ai câștigat testimoniul absolutoriu, ai ajuns adeseori la sfârșitul vieței și este prea târziu ca să te mai folosești de el.

Singură știința, în înțelesul strâns al cuvântului, ar fi chemată să aducă aici o îndreptare. Căci o notă caracteristică a științei este anume de a prinde și de a rezuma rezultatul a mii de cazuri individuale sub o singură formulă generală și de a scuti astfel pe om de o mare pierdere de timp și de puteri. Din care cauză între adevărata știință și între viața practică nu poate fi niciodată antagonism, ci trebuie să fie, din contră, o continuă înlesnire reciprocă.

Însă de două mii de ani, de când se tot vorbește de o știință a sufletului, rezultatul este până acum o desăvârșită neștiință în cele sufletești. Una din cauzele acestei lipse de progres într-o materie așa de capitală este tocmai acea curioasă alergare după întrebările cele mai complicate înainte de a se fi asigurat răspunsul la întrebările cele mai simple. Dascălii și-au bătut capul cu probleme excentrice despre „nemurirea" sufletului, despre relațiile „între Dumnezeu și om", despre „facultăți" etc. și au

lăsat la o parte conștientioasa constatare a acelor elemente simple care sunt de cel dintâi folos pentru cunoașterea sufletului omenesc și numai după a căror stabilire solidă s-ar fi putut întinde cercetările și asupra problemelor mai complicate, despre care nu este încă sigur dacă vor fi vreodată primitoare de o dezlegare științifică.

Ce este de făcut în această stare de lucruri?

În această stare de lucruri nu ne rămâne deocamdată decât observarea a două regule de procedare pentru a pune psihologia pe calea proprie a științei și a o împăca prin chiar aceasta cu cerințele vieței practice. Întâi, regula negativă: să ne ferim de orce metafizică în cercetările și explicările asupra sufletului și, asemenea, de orce sistemizare precipitată. Al doilea, regula pozitivă: să adunăm acel material de observări și de experiențe sufletești a cărui constatare să fie primită de toți ca un adevăr sigur. Cu alte cuvinte, mai întâi lucrurile simple (nu simple în înțelesul chimiei analitice, ci simple în înțelesul constatării și a priceperii prealabile) și apoi încercările mai complicate de explicări și sistemizări. Zeci de ani, poate sute de ani vor trece până când acest material va putea fi elaborat spre o știință sistematică cu dreptul de a purta acest nume.

Așadar, în privința sufletului omenesc trebuie astăzi să renunțăm la toate pretențiile de sistem, să părăsim peruca medievală și tonul autoritar de pe catedre, să aruncăm coaja cuvintelor lipsite de miezul înțelesului și, restrângându-ne în poziția smerită ce ne-o impune sărăcia și neștiința în care ne aflăm până acum, să ne mărginim la observarea neprevenită, la constatarea și la pătrunderea urmărilor acelor stări sufletești care nu sunt supuse la îndoială îndată ce sunt bine observate. Multă vreme va trebui să treacă numai cu acest inventariu elementar al constatărilor de fapt.

Poate ni se va recunoaște (unii chiar ne-o vor imputa) că prin cele zise mai sus am redus cercetările psihologice, câte ne par astăzi posibile, la un rol așa de modest, încât nu ni se va

lua drept lipsă de modestie dacă ne încercăm în paginele următoare să dăm un exemplu despre modul cum ne închipuim că ar trebui să se facă acea adunare de material din experiența sufletească a fiecăruia. Se va vedea îndată (și aceasta e totdeauna un semn bun pentru valoarea materialului) că orce asemenea constatare are numaidecât aplicabilitatea ei practică, adică în prima linie ne înlesnește pentru o parte oarecare cunoașterea oamenilor – cunoaștere fără de care psihologia nu are nici un folos, precum chimia nu ar avea nici unul dacă nu ne-ar da măcar cunoașterea și deosebirea elementelor fizice.

Așadar, problema vieței practice în relațiile omenești și, prin urmare, atât punctul de plecare, cât și ținta orcării psihologii viitoare, este cunoașterea oamenilor, și de la dezlegarea acestei probleme atârnă în mare parte și scopul final al tutulor silințelor noastre: fericirea putincioasă a individului omenesc.

Problema este foarte grea.

De unde vine greutatea? Nu greutatea artificială, nu greutatea etică – cum ne vom explica mai jos – ci greutatea firească, greutatea din naștere, la a cării ridicare trebuie mai nainte de toate să ne concentrăm luarea-aminte.

Oamenii pot să nu se înțeleagă, să nu se cunoască unii pe alții din cauza lipsei de un organ comun de comunicare, adică lipsei de un înțeles comun al cuvintelor, prin care își exprimă gândirile, deși vorbesc aceeaș limbă. Să facem abstracție de această greutate oarecum artificială. Oamenii mai pot să nu se cunoască din cauza falșității intenționate, adică din cauza deosebirii între ceea ce gândesc și ceea ce spun. Să înlăturăm și această greutate etică.

Să presupunem, din contră, pentru a simplifica problema în prima ei stabilire, că avem a face cu doi oameni inteligenți, adică, în genere, capabili de a-și da seamă despre cele sufletești, cari prin o educație intelectuală comună au aceeaș limbă cu aproape acelaș înțeles al cuvintelor întrebuințate. Să mai presupunem că sunt amândoi de bună-credință, că nu vor să se

înșele unul pe altul, ci își spun cu sinceritate cugetările și simțirile lor. În ce va sta totuș de la început greutatea lor de a se cunoaște unul pe altul și pentru ce se va cere cu necesitate un timp îndelungat până să poată ajunge la această cunoștință, și încă în margini destul de restrânse?

Cauza proprie a greutății de a ne cunoaște unii pe alții este următorul fapt primordial al vieței sufletești: miile și sutele de mii de impresii, de cugetări, de simțiri, de emoțiuni ce au trecut și trec prin capul unui om și-l caracterizează în individualitatea sa nu sunt niciodată în totalitatea lor prezente în conștiința lui actuală, ci stau în cea mai mare parte întunecate și ascunse în sufletul sau în memoria lui. În conștiința lui actuală stă pe primul plan al atențiunii o singură idee, pe lângă ea se asociază, însă în doilea și al treilea plan, încă vreo câteva altele, poate până la șapte: toate celelalte, sutele de mii, de care dispune acest om în diferitele momente ale vieței sale, rechemându-le din memorie, stau în fiece moment dat ascunse, nu încap în prea strâmta conștiință actuală, ci rămân în afară de lumina ei; și nu numai că stau ascunse pentru observatorul străin, ci stau ascunse pentru însuș individul care le are și care se miră adeseori singur de curioasele idei ce-i „vin în minte" sau de curioasa lipsă de idei și de emoțiuni ce ș-o constată uneori în propria lui conștiință.

În această „îngustime" a conștiinței, sufletul omului (pentru a varia celebra comparare a lui Platon) seamănă unei imense colecții cu mii și mii de felurite obiecte, ascunsă într-o peșteră întunecoasă, în care n-ai putea pătrunde cu altă lumină decât cu un mic felinar blindat, al cărui focar strâmt ar arunca un mănunchi subțire de raze asupra cel mult șapte obiecte deodată. Dacă astfel vreai să-ți dai seamă de cuprinsul și valoarea acelei colecții, trebuie să plimbi succesiv micul cerc luminos de la unele obiecte la altele, să observi cu luare-aminte pe cele principale, și cine știe dacă în aceste condiții vei avea vreodată timpul necesar ca să-ți faci o idee despre totalitatea colecției. Dar încă dacă nu este numai o singură colecție, ci sunt mai multe, și ți se cere să le cunoști și pe aceste!

Dealtminteri, compararea, ca toate comparările, este în parte nepotrivită; căci nu cercul luminos al conștiinței se plimbă de regulă peste feluritele stări sufletești, ci el pare a fi nemișcat, și, din contră, stările sufletești par a ieși din întunerecul memoriei sau a se forma din întâmplătoarea încunjurime externă și a trece în mișcare succesivă prin strâmta lumină a conștiinței.

Într-o așa întunecime fatală este cufundată viața sufletească a fiecărui om pentru el însuș, necum pentru altul, și numai un așa mic mănunchi de raze are fiecare pentru a-și lumina întunerecul în sine și în alții, cel puțin în starea actuală a evoluțiunii creierilor omenești, care în cei 4000 de ani, de când se poate urmări literaricește, nu arată nici o schimbare notabilă întru aceasta și nici vreun semn sigur că se va schimba și cum se va schimba după alți 4000 de ani.

Această „îngustime" a conștiinței nu a putut scăpa din vederea psihologilor; o atingere a ei se află chiar și în literatura română, în una din cele mai bune cărți de școală, *Psihologia empirică* a d-lui I. Popescu (ed. II, § 10); cercetări psihofizice asupra numărului exact de idei ce pot încăpea în fiecare moment dat al conștiinței s-au făcut (Wundt): o explicare a fenomenului s-a încercat (Herbert Spencer). Dar aceste „elaborări științifice" *(sit venia verbo!)* sunt insuficiente și premature. În locul lor și înainte de ele starea actuală a cunoștințelor noastre cere încă numeroase constatări de fapte interne relative la acest fenomen, îndeosebi înțelegerea și urmărirea influenței lui asupra tutulor relațiilor sufletești în om și între oameni, orcare ar fi, dealtminteri, explicarea științifică în viitor.

Această influență a strâmteței cercului luminos este așa de hotărâtoare, încât trebuie să fie adevăratul punct de plecare al cunoștinței de oameni, și este numai de mirat cum de nu s-a simțit până acum marea însemnătate ce o are pentru toate explicările psihologice posibile și cum de nu a intrat încă în domeniul cunoștințelor comune ca un adevăr elementar.

Să încercăm aici a ne da seama de unele din urmările principale ale acelui fapt spre a ne pătrunde cel puțin de valoarea practică a lucrului și a întrevedea totdeodată modul cum ar putea fi întrebuințate observările culese din experiență.

*

I. Fiindcă omul cult are atâta mulțime de impresii, de emoțiuni și de cugetări ascunse în memoria lui și fiindcă din această mulțime de stări sufletești, de câte ori ne întâlnim cu el, nu poate avea prezente în conștiință decât o cantitate neînsemnat de mică, nu trebuie să judecăm întru nimic despre valoarea lui dintr-o întâlnire, nici din două, nici din trei. Sute de convorbiri se cer în felurite ocazii, în care să se poată manifesta atât ideile, cât și simțirile lui, pentru ca din însumarea și rezumarea lor să ne putem forma o părere mai întemeiată asupra lui și să avem dreptul de a zice că-l cunoaștem.

Fără timp îndelungat nu poate fi vorba de aceasta, tocmai fiindcă sufletul omului este în neputință absolută de a se deschide deodată și este dintr-o fatalitate a naturei legat de forma înceată a strecurării succesive prin lumina conștiinței actuale.

Dacă am voi să ne exprimăm în forma aforismelor obișnuite, am putea zice: un izvor adânc este ascuns în fiecare om de cultură, însă precum izvorul s-a transformat picătură cu picătură de la momentul nașterii, tot așa nu clocotește la lumina zilei decât picătură cu picătură până în momentul morții, și cei mai mulți din noi ajung chiar la ultima clipită a existenței lor fără să-și fi putut spune ultimul cuvânt.

Dar asemenea exprimări ale adevărului primordial sunt prea lipsite de preciziune pentru a fi folositoare. Căci, mai întâi, izvorul are una și aceeaș apă, pe când sufletul omenesc are ape felurite. Și apoi, dacă ar fi lucrul numai așa, atunci ar trebui să desperăm de orce experiență omenească, căci ar fi în genere cu neputință de a cunoaște pe cineva. Niciodată nu am avea destul timp, nici destule ocazii de a observa toate ideile și toate simțirile lui, și aceasta cu atât mai puțin cu cât în el însuș, la

diferite epoce, ele sporesc sau se împuținează în cantitate și adeseori se modifică în calitate.

Deși dar, mai ales în starea actuală a ușurinței cu care cei mai mulți oameni judecă despre ei înșii și despre alții, este bine să ne pătrundem din capul locului de mărginirea orcărei manifestări sufletești, nu trebuie totuș să ne exagerăm greutatea până într-atât, încât să credem că este cu neputință să cunoaștem sufletul unui om. Această cunoaștere, orcât de grea ar fi, este în certe condiții cu putință. Și iată cum și pentru ce:

Ideile și simțirile ce au trecut și trec prin capul unui om sunt nenumărat de multe cantitativ și foarte felurite calitativ. Poate în nici un moment dat al vieței sale starea sufletească a unui om nu este strict identică cu vreo stare anterioară a aceluiaș om. Dar pentru trebuințele practice nici nu se cere această strictă identitate. Este destul că unele idei și simțiri sunt aproape aceleași în diferite momente, și afară de aceasta este destul și mai important că în fapt multe idei și multe simțiri stau în oarecare legătură de asemănare și se pot grupa (asocia) într-un fel de unități colective, diferite unele de altele, dar înrudite înlăuntrul fiecăreia din ele.

Astfel, problema practică se reduce în greutatea ei. Nu mai este vorba de a cunoaște sutele de mii de idei și de simțiri ale unui individ în izolarea lor distinctivă – ceea ce ar fi cu neputință – ci este vorba de a cunoaște numai sutele sau zecile de grupări ale ideilor și simțirilor înrudite – ceea ce este, în genere, cu putință. Observi modul de impresionabilitate al unui om la cutare scenă a naturei și la cutare alta, auzi părerea lui asupra cutărui om și cutărui altuia, vezi simțirea lui în cutare împrejurare și în cutare alta, afli judecata lui asupra cutărei opere de artă și asupra cutărei alteia; dintr-o sumă suficientă de asemenea experiențe poți dobândi o cunoștință rezumată asupra direcției gustului, simțirilor, ideilor și impresiilor lui, și această direcție o vei găsi apoi predomnitoare în miile de cazuri individuale de aceleaș fel.

Totul este acum de a face inventarul acestor grupări înrudite de idei și de simțiminte care pot caracteriza diferitele individualități omenești și prin care se pot manifesta și diferitele dispoziții înnăscute în mintea și în inima fiecăruia.

Cât este de înapoiată psihologia se vede și aici. Nici măcar acest inventar nu este făcut, nu sunt încă aflate cuvinte precize în înțelesul lor pentru toată distingerea dealtminteri simțită a felurimii și a gradului acelor grupări și acelor însușiri înnăscute. Când vreai să caracterizezi pe cineva după oarecare cunoaștere a lui, te izbești îndată de greutatea exprimării precize.

Limba populară însă și-a ajutat, până la un grad, întrebuințând un număr de cuvinte distinctive pentru însemnarea deosebitelor însușiri sufletești, cu toată lipsa de preciziune și de rubricare completă a acestor deosebiri. Deocamdată nu ne rămâne decât să ne mulțumim cu ele. Și așa vedem că se poate vorbi cu oarecare înțeles despre un om bun la inimă, milos, blând, generos, slab, sau crud, rău, invidios, răzbunător, strașnic; violent, cumpătat, arțăgos, împăciuitor; vesel, posomorât, nepăsător; ambițios, deșert; fricos, curajos; darnic, zgârcit; modest, îndrăznet; ușor la minte, serios, inteligent, ager, cu duh, mărginit, tâmpit; distras, observator; om de cuvânt, înșelător etc., etc.

Iacă un șir de rubricări cam vage luate în fuga condeiului din vorbirea obișnuită. Însăș putința acestor rubricări în mintea omului observator, care și ea este fatal mărginită în strâmtețea cercului luminos al conștiinței, a provenit dintr-un alt fapt al vieței sufletești: din faptul contopirii unei mari sume de impresii și idei, dacă sunt cam de aceleaș fel, într-un singur act de gândire, care cuprinde partea lor esențială și comună într-o formă mai abstractă. (Fenomenul abstracțiunii, care este condiția internă, fără de care nu s-ar produce nici o gândire științifică în mințile omenești, a fost destul de bine studiat în cercetările psihologice și logice de până acum, dar trece peste cadrul acestor pagini scrise dintr-un punct de vedere cu totul popular.)

În aceste rubricări, orcât de puțin precize ar fi, trebuie să adunăm și să rezumăm observările noastre din diferitele momente ale întâlnirei cu un om; și fără o experiență suficientă și reflectată asupra principalelor lui grupări colective și dispoziții înnăscute nu putem vorbi de cunoașterea cuiva. Tocmai aici se fac cele mai multe greșeli în viața practică, și este de necrezut cu câtă ușurință proced oamenii în această privință și câte neajunsuri și câte nefericiri se nasc din o asemenea ușurință.

Un om îți promite că va face ceva. În momentul promiterii este de bună-credință: prin strâmtul cerc luminos al acelui moment se mișcă o mică sumă de idei înrudite, față cu care lucrul promis se află în relație armonică și oarecum încălzitoare. Vine însă momentul realizării; dar acum în cercul luminos al aceluiaș om se pot afla, pe lângă amintirea lucrului promis, o mică sumă de idei cu totul diferite, față cu care promisiunea se află în relații disparate și oarecum refrigerante; și cu aceeaș bună-credință cu care a promis atunci nu-și ține acum promisiunea. Ușor la minte este omul care, neținând seamă de această varietate succesivă a stărilor sufletești, se încrede în promisiunile altuia înainte de a-i fi constatat prin o îndelungată experiență egalitatea și tăria sufletească în urma căreia să aibă deprinderea excepțională de a se ține de cuvântul dat. Câte încercări industriale nu se pericliteză, câte împrumuturi de bani nu sunt riscate și – fie-ne permis să adăogăm – câte „reviste literare", începute cu entuziasm, nu se sfârșesc într-un mod deplorabil – toate din această cauză!

Dar ce este mai grav și ce atinge mai de-a dreptul fericirea și nefericirea omenească: câte relații de inimă nu se încheie cu aceeaș ușurință! Se văd doi oameni de câteva ori prin adunări și prin saloane, adică în împrejurări fără multă varietate; ușor se găsesc aici „de acord" în unele idei generale și în unele simțiri superficiale, cu atât mai mult că se află și înlăuntrul unor forme identice de convenință socială. Și pe această temelie șubredă se grăbesc a se împrieteni, făcându-și destăinuiri intime, sau se unesc în căsătorie, sacrificându-și unul altuia o parte a vieței.

După puțin timp vine dezamăgirea, și atunci îi auzi plângându-se că au fost „înșelați", și mai au naivitatea să zică că celălalt „s-a schimbat". Dar în acea strecurare succesivă a stărilor sufletești prin cercul luminos al conștiinței actuale, tocmai schimbarea este forma obișnuită a manifestărilor sufletului omenesc, și trebuie, din contră, o experiență mai îndelungată pentru a constata cu oarecare siguranță cari sunt – în această lume internă așa de schimbătoare – totuș ideile și simțirile ce revin mai constant, cari sunt dispozițiile înnăscute sau formate ce pot fi predominătoare, care este apa ce curge peste pietrele ce rămân.

Fără o conștiințioasă luare-aminte asupra acestei deosebiri așa de adânc împlântate în chiar rădăcina sufletului omenesc, vei da un exemplu mai mult pentru nefericita greșeală de a-ți lega soarta sub o formă esențial permanentă pe temeiul unor situații sufletești esențial trecătoare.

*

II. Omul tânăr nu este, ci devine; numai despre omul bătrân se poate întrucâtva zice că este, fiindcă a fost și s-a dovedit. În mișcare, nu în repaos, ni se înfățișază toate stările sufletești. Un diamant îl poți găsi după zece ani cum l-ai lăsat acum zece ani: diamantul este anorganic; un om nu rămâne după un timp oarecare cum l-ai lăsat mai nainte: omul este viață organică.

Prin urmare, mijlocul cel dintâi pentru a-ți da seamă de ființa unui om răspunde la întrebarea: în ce direcție se mișcă lucrarea lui sufletească? Unde vrea să ajungă, unde mai poate ajunge? Și mai practic: merge înainte sau dă înapoi? Sau, cum ziceau astrologii medievali: este *in ascendente domo* sau *in cadente domo?*

Vezi un tânăr de aparență foarte simpatică, se interesează la toate, a învăța bine în școală, a fost dintre „premianți", „promite mult". Trebuie să mai aștepți înainte de a-ți forma judecata asupra lui. Nu e lucru mare să promită, lucru mare e să

ție ce promite. Îl urmărești câtva timp, îl întâlnești iarăș după câțiva ani. Ce a făcut de atunci încoace? A progresat în dezvoltarea lui? S-a înfiripat? A întreprins ceva cu succes? Și-a întemeiat cu propria sa muncă existența materială? A scris ceva și lucrează mai departe? Îl vezi după alți ani. A mai crescut? Și-a menținut progresul? A rămas credincios idealului din tinerețe?

Dacă da, atunci a devenit om de valoare și acum este cineva. Dacă nu, este pierdut; și foarte mulți școlari eminenți ajung bărbați mediocri sau mai rău decât mediocri.

Numai vârsta hotărăște aici, vârsta matură, în care individul a avut timp îndestulător pentru a-și manifesta în lungul șir de momente ale vieței sale ceea ce sta ascuns în el ca dispoziții înnăscute, ca idei câștigate și ca simțiri predomnitoare. Atunci numai se poate constata ceea ce pentru mintea și inima lui a fost de o mai puternică stăruință și, prin urmare, a revenit în mod hotărâtor ca o notă caracteristică în mijlocul marei schimbări a stărilor sale interne și a împrejurărilor externe, și atunci numai știi ce este omul acum matur, fiindcă știi cum a devenit.

Tinerețea e totdeauna o enigmă, vârsta matură e dezlegarea enigmei.

Și acest fapt nu e decât o urmare a acelei condiții primordiale a sufletului omenesc, după care viața lui este legată de forma succesivă a timpului și nu se poate deschide simultan ca spațiul; omul este istoric și nu poate fi statistic; formula lui este o formulă de mișcare, și nu de echilibru stabil.

*

III. De aici se înțelege și marea valoare a disciplinei intelectuale. Nu câte idei felurite ai adunat în memoria ta este lucrul cel important, ci importantă este legătura între idei. Tu poți ști multe în multele momente ale vieței: dacă nu-ți aduci aminte de ceea ce-ți trebuie într-un anumit moment și dacă această aducere-aminte nu trage după sine în șir regulat tot ce se află în tine pentru susținerea, simplificarea și ilustrarea

obiectului în discuție, degeaba îți sunt toate cunoștințele rămase cufundate în partea ascunsă a sufletului. Cunoștințele tale trebuie să aibă o toartă de care să le prinzi și tu trebuie să ai lanțul cu care să le aduci în mișcare regulată din întunericul memoriei la lumina îngustă a conștiinței actuale.

O mie de boabe stau împrăștiate în diferite locuri, tu îți pierzi vremea ca să le cauți una câte una; dar dacă au fost prinse de un fir comun, cu o singură apucare a mânei stăpânești totalitatea șiragului.

*

IV. În fiecare om sunt cel puțin doi oameni: omul ideilor și omul simțirilor (minte și inimă).

Vei greși totdeauna dacă vei judeca pe om numai după ideile ce le exprimă, chiar dacă ai constatat că sunt adevăratele lui idei. Trebuie să aștepți ocaziile de a-i constata adevăratele lui simțiri, cel puțin în privințele mai importante.

Greșala vine mai ales de acolo că (fără temei) presupunem un fel de consecință unitară în sufletul unui om, un fel de armonie între ideile și simțirile lui, și o presupunem mai ales în direcția propriului interes al nostru (nu al lui), în sensul dorinței noastre ca să fie așa, nu în sensul vreunei realități observate că este așa.

Ce e drept, o consecință trebuie să existe în ascunsa rădăcină a creațiunii sufletului omenesc cu toată felurimea manifestărilor lui, căci altfel nu ar fi o unitate de organism vital. Și, precum s-a zis despre figura fiecărui om că nu ai putea schimba nimic din formele ei, orcât de disproporționate ar părea față cu un ideal de frumusețe regulată, fără a produce prin această schimbare ceva nefiresc și mai urât, așa de armonizate de la natură sunt diferitele trăsături ale figurei în felul ei individual, tot așa trebuie să fie în ultima instanță o adâncă armonie a tuturor manifestărilor unui suflet, așa încât nu a-i putea să-i

scoți o parte a dispozițiilor lui înnăscute fără a denatura și surpa pe toate celelalte.

Dar această concepțiune generală este prea vagă pentru a avea în starea actuală a cunoștințelor noastre vreo valoare practică, tocmai fiindcă acea rădăcină unitară a rămas ascunsă în întunerecul formărilor anteconștiente și inconștiente.

Spre a da observărilor noastre mai multă siguranță, trebuie să luăm faptul așa cum se prezintă, și în experiența vieței faptul se prezintă așa că cele mai disparate împărecheri între stările intelectuale și între dispozițiile sentimentale se pot produce în același individ; de unde rezultă că nici o concluzie oarecum teoretică nu se poate trage de la unele la altele, ci fiecare trebuiește anume constatată prin experiență și până când n-ai avut ocaziile suficiente pentru această constatare, trebuie să te ferești de orce anticipare a judecății.

Cauza este aceeaș condiție primordială a sufletului omenesc. Sunt așa de felurite și de schimbătoare întâlnirile simultane ale puținelor idei și simțiri în cercul luminos al fiecărui moment dat, încât nu se poate vorbi de o armonizare a întregei mulțimi de idei și de simțiri făcută sub lumina conștiinței. Sunt poate în fiecare om diferite grupări de idei și de simțiri ce nu ajung niciodată a se întâlni în strâmtul cerc luminos al vreunui moment din viața lui, ci fiecare vine de-a rândul și izolată sub lumina inteligenței, fără nici o privire posibilă asupra celeilalte, așa încât nu au ocazia de a se potrivi și a se rectifica întreolaltă.

Celebrul fiziolog Rudolf Wagner (†1864), succesorul lui Blumenbach la Universitatea din Goettingen, era un mare naturalist și totdeodată un mare bigot. În fiecare zi îngenunchea la 8 ore dimineața în biserică, fără a-și turbura evlavia cu vreo aplicare a metodelor de analiză exactă la cercetarea minunilor povestite în *Biblie*, și apoi la 10 ore își ținea la Universitate prelegerile asupra fiziologiei și anatomiei comparate, fără a-și turbura cercetările exacte prin admiterea de minuni necontrolate.

Dacă aceasta s-a putut întâmpla într-un suflet înlăuntrul a chiar sferei intelectuale, ce împărecheri stranie pot exista în unul și același om între diferitele idei și diferitele simțiminte!

Printr-o comparare cam exagerată s-ar putea zice că cercul luminos al omului este ca un vas care cu egală indiferență primește astăzi un lichid și mâine altul fără a fi alterat prin această schimbare, și flacăra spiritului care arde acum în acest vas nu se stinge prin apa care l-a ocupat mai nainte. Căci tocmai succesiunea în timp dă putința contrastelor.

Amintindu-ne dar acele rubricări ale limbei obișnuite, din care am citat mai multe într-o pagină anterioară, la orce judecată asupra unui om se cade să avem în vedere că cele mai felurite combinări de însușiri disparate pot exista în fapt în unul și același suflet omenesc. Sunt oameni cari sunt entuziaști în impresiile artistice și zgârciți în viața zilnică, miloși în unele momente și invidioși în altele, generoși și totodată deșerți și fricoși, foarte inteligenți și totodată foarte cruzi și foarte înșelători ș.c.l., ș.c.l. Numai constatarea efectivă din experiență ne poate arăta care anume amalgam există în omul ce ne interesează, și orce concluzie anticipată de la unele însușiri constatate la altele încă neconstatate este greșită. Aplecarea noastră de a presupune fără reflecție că cine este, de ex., inteligent este și bun, că cine este entuziast are să fie generos, trebuie din capul locului înfrânată pe temeiul înțelegerii acelei condiții primordiale a îngustimii conștiinței.

*

Să fie destule pentru fragmentara scriere de față aceste patru observări „din experiență". Ele ni se arată toate ca urmări ale mărginirii radicale în chiar înființarea conștiinței omenești. Prin nenumărate și nenumărabile evoluțiuni, puterea creatoare a naturei a scos din starea primitivă a haosului amorțit formele mișcătoare ale vieței organice. Și înlăuntrul acestei vieți organice, prin cea mai concentrată încordare a lucrării de mii și

poate milioane de ani, de-abia s-au putut urca organismele de la mișcarea automatică în plante spre licărirea inteligenței în animale și spre cercul luminos al înțelegerii de sine în om. Când pentru întâiaș dată s-a deschis ochiul conștiinței în lumea până atunci întunecată și neștiutoare, s-a înființat o a doua lume – lumea ideilor – peste vechea lume a materiei nereflectate. Dar așa de rafinată a fost această nouă înființare, așa de greu a fost saltul vital peste abisul ce desparte materia de spirit, încât până astăzi numai o îngustă rază de lumină ne-a putut fi deschisă pentru a ne da seama de viața sufletească.

Cum prin această rază îngustă ni se arată lumea internă, trebuie să cercetăm cu luare-aminte și să însemnăm cu răbdare; poate va veni și epoca fericită când vom ști cum este această lume și cum trebuie explicată în adânca ei esență și rădăcină. Experiența stăruitoare, dar neprevenită, va rămânea pentru mult timp singura noastră călăuză pe calea cea întunecată; ea va trebui să ne ferească mai ales de a nu aluneca pe povârnișul spre care înclină tocmai acea idealitate a inteligenței nou zămislite, adică de a ocupa cu fantome și ficțiuni ale imaginării subiective tot locul gol lăsat acolo unde nu s-a putut încă forma o corespondență exactă între lumea reală și reflectarea ei în idei.

În mijlocul curentului în care trăiește generația noastră și care, prin dezvoltarea științelor fizice, este cu tărie îndreptat spre interesele materiale, ni se impune cu atât mai mult datoria de a aduce studiele psihologice pe calea experiențelor exacte și de a le apropia astfel prin identitatea metodei de spiritul predomnitor al mișcării moderne. Numai așa vom reda cercetărilor sufletești locul ce li se cuvine între toate investigările științifice, adică locul cel dintâi. Căci dacă creștinismul de la originea lui a înscris în fruntea preceptelor sale pentru regenerarea simțirilor faimoasa cerință: iubește pe de-aproapele tău, știința cea mai exactă în toată dezvoltarea ei nu poate culmina pentru regenerarea gândirilor decât în cerința finală: cunoaște pe de-aproapele tău.

ANEXĂ

CÂTEVA AFORISME

O măsură a oamenilor și a lucrurilor este propria lor umbră.

*

Omul rău se pierde prin partea sa cea bună, omul bun – prin partea sa cea rea.

*

Don Quijote credea că morile de vânt sunt uriași. Oamenii de rând cred că uriașii sunt mori de vânt.

*

Sălbaticii din America schimbau aurul și mărgăritarele pentru cioburile de oglindă din Europa. Așa fac și copiii, și mulți dintre noi rămân copii toată viață.

*

Respectul exagerat pentru întregimea cugetării împiedică acțiunea. Căci orce faptă este o verigă ruptă dintr-un lanț infinit, și omul activ este din capul locului condamnat la fragment.

*

Oare pârâul de la munte ar fi așa de limpede și de voios dacă n-ar fi rece?

*

Ferește-te de a da sfaturi. Problema e prea grea și răspunderea mare. Tu dai sfatul după natura ta. Aceasta însă rareori se potrivește cu natura celui ce te întreabă. Altfel spui tu, altfel înțelege el. Sfătuind prudență, produci slăbiciune, și unde cereai tărie se aplică violență. Un element străin s-a introdus în sufletul celuilalt, și el și-a pierdut măsura.

*

Nemărginit îți este dorul: cum vreai să încapă în realitatea mărginită? Totdeauna rămâne un prisos: desperare sau ironie.

*

Studiul creierilor să înlocuiască știința sufletului? Cine cunoaște mecanismul clavirului poate să ghicească felurimea nemărginită a melodiilor?

*

Cu drept cuvânt s-a zis licență poetică, și nu licența poetului. Numai cea dintâi este iertată.

*

Cine are vocațiune? Cel ce în momentul lucrării se uită pe sine.

*

În fața unui abis te înfiorezi. Tot așa în clipa în care simți deosebirea adâncă ce te desparte de celălalt.

*

Mijlocul e superior scopului și-i regulează valoarea. Prin urmare, fraza iezuiților trebuie întoarsă: mijlocul justifică scopul.

*

Păzește-te a doua zi după un succes.

*

Nu cere de la pârâu cuprinderea mării, nici de la deal cuprinderea muntelui. În înțelesul celor mari stă și înțelesul celor mici, dar niciodată dimpotrivă.

*

Treapta dintâi pe care ne înălțăm e un altar de jertfă.

*

Între un diamant și o grămadă de pietriș cui i-ar fi alegerea grea? Așa, între aprobarea unui om cuminte și aplauzele zgomotoase ale mulțimii.

*

Ce liberal e Beethoven în orchestrație! Tot instrumentul e întrebat să-și dea părerea și reproduce pe răspunderea sa ideea principală. Ideea principală câștigă astfel o varietate de fețe originale, e când înaltă, când burlescă, când tristă și când voioasă, și în impresia totală rămâne o lume harmonică aparte, adevăratul *humor* al omenirii.

*

Unii înaintează prin protecție, mulți prin supunerea oarbă la opinia altora, câțiva prin împotrivire energică la tot ce dezaprobă, croindu-și viața după a lor individualitate. Toate aceste căi pot duce la țintă numai să fie urmate cu statornicie. A-ți schimba deodată felul, a deveni energic din pasiv ce erai, a te

arăta independent din supus ce ai fost, aceasta nimicește succesul vieței.

*

Este lipsă de dreaptă cugetare când cineva, pentru a se justifica de o faptă, arată cauza care a produs-o. Firește că tot ce se întâmplă în lume are o cauză. Dar a o explica nu va să zică a se justifica.

*

Neputându-se modifica oamenii după preceptele morale ale religiunii, s-a modificat aplicarea preceptelor după oameni.

*

Care e folosul artelor? Dar care e folosul folosului?

*

Ai simțit imensitatea mării? Atunci e totuna, dacă marea este în liniște sau e mișcată de furtună, dacă strălucește sub răsăritul soarelui sau dacă deasupă-i ultima rază de lumină se luptă cu întunericul nopții.

Și în sufletul de-aproapelui tău poate fi o imensitate, și îndată ce ai înțeles-o ești subjugat.

*

Guvernele cad prin aceleași mijloace prin care au ajuns la putere.

*

Nu există prieteni în politică, există numai prieteni politici.

*

Evenimentele cele hotărâtoare se ivesc pe nesimțite. Limba de pe cumpăna soartei stă în echilibru: un grăunte mai mult, și s-a hotărât mișcarea.

*

Păstrează-ți emoțiunile pentru lucrurile ce le merită.

*

Nu e nimic mai primejdios decât a întemeia o formă statornică pe simțiri trecătoare.

*

Arta vieței? Rezervă, discrețiune, cumpătare, în genere negațiune și în rezumat abnegațiune.

*

Când curentul electric se repede dintr-un loc în altul, numai o parte a lui merge pe firele văzute; o altă parte străbate prin ascunsul pământului. Tot așa, în lumea inteligenței cuvântul pronunțat este numai un fragment al raportului dintre om și om; restul se stabilește pe tăcute.

*

Soarta nu vrea extreme. Din chiar mijlocul răului se naște reacțiunea spre bine, și gerul cel mai greu zugrăvește pe fereastră flori de primăvară.

*

Tot ce e folositor poate fi și stricăcios; e numai chestie de măsură. Dealtminteri, dacă n-ar putea fi stricăcios, n-ar putea fi nici folositor.

*

Durerea înalță pe omul de valoare și coboară pe cel de rând. Nu în orce noapte se arată stelele, numai în noaptea cea senină.

*

Unde e o necesitate, trebuie să fie o posibilitate.

*

Omul trebuie înțeles ca un element de evoluțiune. Să nu ne întrebăm: ce este *cineva?* Să ne întrebăm: *ce devine?* Crește, stă sau dă înapoi?

*

Corabia străbate marea cu putere și lasă în drumul său brazda valurilor mișcate. Valurile ajung luntrea cea mică, o saltă și o răstoarnă.

*

Numai durerea încheagă gândurile și le dă puterea de a pătrunde. Fulgii de zăpadă cad leneși la pământ, sloiul de gheață izbește.

*

Toate hotărârile importante trebuie să le iai singur, din adâncul individualității tale, fără influența altora.

*

Nici o putere nu se poate suprima în natură; de aceea e așa de periculos a o comprima.

*

Imaginea nuielei împlântate în apă se frânge și se abate în altă direcție. Tot așa, ideea unuia în capul celor mai mulți.

*

Tot cerul senin, un singur punct negru jos la orizont: dar acesta aduce furtuna.

*

Ce bogată e literatura în idei și ce săracă este istoria în fapte! S-ar putea concepe o istorie a celor neîntâmplate.

*

Când se află omul în momentele hotărâtoare ale vieții, nu-l mai conduce mintea; ea arată numai alternative. Direcția finală o dă inima.

CRITICE

(1866–1907)

LITERATURA ROMÂNĂ ȘI STRĂINĂTATEA (1882)

I

În timpul din urmă, mișcarea politică și literară a României începe să fie un obiect de mai mare luare-aminte pentru Europa apuseană.

Vitejia armatei noastre în războiul de peste Dunăre a fost o surprindere pentru opinia publică a Europei, care până atunci era deprinsă a-și dobândi cunoștințele sale despre noi mai ales prin corespondenții de ziare. Astăzi oamenii luminați din străinătate par a simți că în privința întregei viețe a poporului român au fost prea puțin și prea rău informați și se întorc cu oarecare curiozitate spre cunoașterea unei națiuni ce a arătat o valoare mai mare decât i se presupunea.

Se înțelege că o parte a acestui interes s-a îndreptat și spre literatura română, ca spre manifestarea cea mai directă a chiar firei poporului. Însă, din necunoștința limbei, interesul ar fi rămas zadarnic, dacă, cel puțin în Germania, nu s-ar fi aflat publicate tocmai în timpul din urmă un șir de traduceri a multora din poeziile și novelele care au caracterizat literatura română din zilele noastre. Dar așa, întâlnindu-se și interesul și mijlocul de a-l mulțumi, s-a putut produce în Germania o întreagă mișcare de critică literară relativă la viața noastră

intelectuală, adecă la acea parte a ei care se găsește exprimată în forma poetică.

Convorbirile literare[1] se cred chemate a da seamă cetitorilor lor despre acest fapt de oarecare însemnătate. Vorbind însă de traducerile cele nouă, ni se impune datoria de a reaminti împreună cu ele lucrările mai vechi ale d-lui W. Kotzebue, care pe timpul publicării lor nu au avut poate răsunetul meritat din cauza lipsei de interes ce ne întâmpina pe atunci în Germania, dar care astăzi sunt menite să ia locul ce-l merită atât în judecata străinilor, cât și în recunoștința noastră.

Cărțile germane, despre a căror primire ne propunem astfel să facem o scurtă dare de seamă, sunt următoarele:

1. Carmen Sylva și Mite Kremnitz, *Rumänische Dichtungen* (1 vol. în 12° de VIII + 214 pag., Lipsca, 1881, la Wilhelm Friedrich).

2. D-na Mite Kremnitz, *Rumänische Skizzen* (1 vol. în 12° de XXII + 232 pag., București, 1877, la Socec).

3. Aceeaș: *Neue rumänische Skizzen* (1 vol. în 8° de VIII + 161 pag., Lipsca, 1880, la W. Friedrich).

4. W. von Kotzebue: *Rumänische Volkspoesie* (1 vol. în 16° de XVI + 178 pag., Berlin, 1857, la Decker).

5. Acelaș: *Aus der Moldau. Bilder und Skizzen* (1 vol. în 12° de 140 pag., Lipsca, 1860, la Carol B. Lork).

6. Acelaș: *Laskar Viorescu* (1 vol. în 8° de 307 pag., Lipsca, 1863, la Voigt & Günther).

Trecem cu vederea, ca fiind mai în afară de obiectul acestui articol, traducerile d-lui Theochar Alexi (*Rumänische Kunstdichtungen*, Kronstadt, 1880), precum și publicările novelistice din viața societății române de Karl Emil Franzos, de George Allan (*Aus der rumänischen Gesellschaft*, Leipzig, 1882, o parte apărută și în revista din Berlin *Nord und Süd*, de la august 1880),

[1] Unde a apărut această dare de seamă, la 1 ianuarie 1882.

de M. Brociner (*Aus zwei Zonen. Rumänische Kulturbilder*, Bremen, 1880) etc.

Dar și în darea de seamă asupra cărților enumerate mai sus ne vom mărgini a reproduce pe scurt câteva din opiniile criticilor germani asupra lor, fiind aici vorba – nu de părerea noastră, ci de efectul produs asupra publicului străin prin literatura română ajunsă la cunoștința lui. Numai în privința scrierilor d-lui Kotzebue ne vom permite a spune și părerea noastră, fiindcă nu mai putem controla opiniile presei din timpul publicării lor.

Cel mai mare răsunet din acele 6 publicări îl are în momentul de față cea însemnată în rândul dintâi: *Poezii române*, traduse de Carmen Sylva și publicate de d-na Mite Kremnitz, care le-a înavuțit și cu traduceri de ale sale. După o dedicare „la patria mea" (*an meine Heimat*) de Carmen Sylva și o scurtă notiță literară a editoarei, cartea cuprinde 36 de poezii traduse de Carmen Sylva și 27 de d-na Kremnitz. Din poeziile traduse, cele mai multe sunt de Alecsandri și de Eminescu, celelalte de Bolintineanu, Iacob Negruzzi și Șerbănescu.

Se știe astăzi, și, prin urmare, nu comitem nici o indiscreție spunând-o și noi, că sub pseudonimul Carmen Sylva se ascunde, adică nu se mai ascunde, însăș regina României, Elisabeta, născută prințesă de Wied. Poate această ilustră proveniență a cărții a contribuit și ea la impresia produsă în Germania și a făcut-o așa de răspândită, încât în momentul de față, puține luni după publicarea întâiei ediții, se pregătește ediția a doua[1]. Casa princiară de Wied este bine însemnată în memoria germanilor, și nu pentru întâia dată se întâlnește un reprezentant al ei în sfera literaturei germane. Cu atât mai mare recunoștință trebuie să avem noi românii pentru regina al cărei renume și ale cărei lucrări au contribuit să ne facă mai bine cunoscuți și mai bine judecați în Germania și Austria

[1] Care a și apărut, dar fără dată.

Dealtminteri, oprindu-ne de la orice exprimare a părerii noastre proprie asupra traducerilor publicate, ne mărginim a rezuma aici glasurile criticei germane.

Literarische Beilage der Montags-Revue din 21 martie 1881, după o traducere asupra timpurilor vechi, vorvește despre literatura română de astăzi și zice:

„România poate privi cu mulțumire și cu mândrie la creșterea sănătoasă și puternică a literaturei sale naționale, care în poezia lirică a ajuns aproape la înălțimea celor mai frumoase produceri ale acestui gen literar la celelalte popoare".

Urmează apoi o laudă a lui Alecsandri:

„cel mai mare și mai iubit poet al României, căruia izvorul poeziei lirice îi curge nesecat",

și reproducerea poeziilor sale *Stelele* (doină) și *Fântâna*, în traducerea reginei.

„După Alecsandri trece de cel mai însemnat poet M. Eminescu, reprezentantul pesimismului. Însă multe din cântecele sale sunt lipsite de claritate și de preciziune. Câteva poezii lirice ale acestui autor le cunoaștem de mai nainte din *Gegenwart* (vol. XIV, no. 29, vol. XV, no. 17). În totalitate, spiritul său se arată înrudit cu al lui Leopardi."

Se reproduce după aceasta, în traducerea „măiastră" a reginei, *Crăiasa din povești* de Eminescu. Articolul urmează:

„Un poet de talent este Iacob Negruzzi, ale cărui poezii plac prin simplicitatea lor naturală".

Se vorbește apoi despre „probele frumoase" de poezii ale lui Șerbănescu, se reproduce *Sărutarea* lui și se amintesc „admirabilele" trei balade de Bolintineanu.

Cu aceeaș recunoaștere a valorii poeziei române și a meritului traducătoarelor se exprimă *Magdeburgische Zeitung* din 18 august 1881; cu laudă, dar cu mai multă rezervă, *St. Petersburger Zeitung* din 27 iulie 1881; cu admirare pentru

regina traducătoare, dar cu puțină cunoștință de cauză, o notiță din *Neue Freie Presse* de la 1 martie 1881; cu multă căldură, un articol din *Rivista internazionale*, asemenea de la 1 martie.

În fine, ca să lăsăm la o parte pe celelalte, *Neue preussische (Kreuz-) Zeitung* (no. 22, 1881) zice, între altele:

„Poeții traduși ne conduc într-o lume particulară. Pare c-ar fi un văl ușor care este aruncat peste toate aceste cântece, de-abia se ivește o izbucnire mai vie a bucuriei; iubirea înflăcărată a patriei este însă o temă adeseori tratată. Considerând aplicarea muzei române spre tristețe, nu este de mirat că a produs și un reprezentant al pesimismului, M. Eminescu, ale cărui poezii sunt în colecția de față cele mai însemnate lângă acele ale lui Alecsandri, poetul de predilecție al patriei sale".

Trecând la a doua și a treia din cărțile enumerate mai sus, vedem în *Schițele române*, introduse și traduse de d-na Kremnitz, o ochire asupra literaturei române dată sub formă de prefață; apoi urmează traduse: *Crucea din sat* și *Popa Tanda*, de Slavici; *Popa Gavril* și *Cucoana Nastasica*, de I. Negruzzi; *Mihnea cel Rău*, de Odobescu; povestea *Doi feți cu stea în frunte*, după redacțiunea lui Slavici, și *Șanta*, de N. Gane.

Nouele schițe române, publicate de aceeaș autoară, cuprind traducerea a două nuvele de Slavici: *Gura satului* și *Budulea Taichii*, a două novele de Gane: *Andrei Florea Curcanul* și *Sfântul Andrei*, și a unei copii de pe natură de I. Negruzzi: *Ioniță Cocovei*. Din aceste traduceri, *Gura satului* apăruse mai nainte, cu ilustrațiuni, în revista *Ilustrierte Welt* (Hallberger, no. 22 și 23 din 1879), iar *Andrei Florea Curcanul*, în revista *Nord und Süd* (red. Paul Lindau, numărul de la decemvrie 1879).

Rezumând aici unele din părerile criticei germane asupra acestor lucrări, lăsăm la o parte notițele, dealtminteri foarte favorabile, publicate în unele organe de mai puțină însemnătate pentru opinia literară în Germania, precum sunt *Europa* (no. 12 din 1881), *Wiener Allgemeine Zeitung* (no. 243 din 1880), *Berliner Fremdenblatt* (no. 207 din 1880) etc., precum

și critica d-lui Remy din *Vossische Zeitung*, reprodusă în întregul ei în *Convorbirile literare* de la 1 ianuarie 1878.

În *Blätter für literarische Unterhaltung*, no. 40 din 1880, cetim:

„*Rumänische Skizzen* etc. Aceste nuvele țărănești, povești și istorioare, pline de atracție și scrise cu inimă, sunt introduse din partea traducătoarei prin o ochire asupra dezvoltării literaturei române. Primele patru novele de Slavici și Negruzzi sunt bogate în observări fine, toate pline de un humor adevărat, însuflețite de o veselie aleasă, și se citesc în traducere ca niște lucrări de mare însemnătate. Unele amănunte, d.e., cum fiecare din cei doi amanți, Bujor și Ileana, stăpâniți de patimă, părăsesc noaptea repaosul lor, cum fata se duce la mama încă neînduplecată a iubitului ei, Bujor în aceeaș intenție la tata Ilenei; apoi metoda popei Tanda care, dintr-un sat căzut în mizerie (Sărăcenii) face mai întâi prin predică, apoi prin batjocură, apoi prin mustrare și, în fine, prin un admirabil model de muncă, un sat plin de bogăție, meritâ cea mai mare laudă și sunt demne de punctul de vedere al unei înalte culturi. Plină de măduvă este narațiunea *Mihnea cel Rău*, foarte plăcută povestea *Doi feți cu stea în frunte*, care în parte aduce aminte de poveștile germane, și interesantă novela *Șanta*. Cartea întreagă stă cu mult deasupra literaturei de romane obișnuite și novelele țărănești ale lui I. Negruzzi și Slavici se pot pune alăturea cu ale lui Auerbach."

Din aceeaș revistă, pag. 137 și 138 din 1881:

„*Neue Rumänische Skizzen* etc. Traducătoarea urmărește scopul de a câștiga câțiva noi amici pentru literatura română. Nu toate novelele vor contribui la aceasta. Unele din ele sunt prea neînsemnate în cuprinsul lor sau, ca novela populară din Transilvania *Budulea Taichii*, de o nesuferită lungime. Însă cele două novele, puse cu drept cuvânt în fruntea cărții, *Gura satului* de Slavici și *Andrei Florea* de Gane, produc, din contra, un efect mai mare decât îl așteaptă traducătoarea; ele ne pun în stare să privim foarte de aproape în viața țăranului român, adică a națiunii române aproape întregi; ne arată omul din popor în pașnica idilă săteană și în vârtejul bătăliei, și ne dovedesc în mod evident că ultimele fapte războinice ale românilor au deșteptat simțimântul național al acestui popor, despre care până acum abia se făcea amintire, și au deșteptat totdeodată o puternică lucrare literară."

Urmează apoi o analiză a cuprinsului celor două novele de Slavici și Gane, cu relevarea textuală a unor pasaje marcante.

Magazin für die Literatur des Auslandes (no. 22, 1878), într-o întinsă dare de seamă scrisă cu o vie simpatie pentru obiectul traducerilor doamnei Kremnitz, zice între altele:

„Cartea produce un interes călduros pentru poporul român... Figurile sunt atât de vii și zugrăvite cu un realism atât de palpabil, încât nu ne putem îndoi că ele au fost luate din viața adevărată... Orcât de deosebită ar fi materia și concepția acestor novele, în o privință le este tuturora întipărită marca unei literaturi tinere, care înaintează cu multă pază... pe o cale puțin bătută. În toate lipsește elementul în care literatura Europei cu civilizația veche își află în ziua de astăzi punctul de gravitate: analiza psihologică. Această lipsă devine aici, după materia tratată, când un defect, când un merit. Idila *La crucea din sat* de I. Slavici nu are, în simplicitatea ei naturală și în descripția ei puternică, trebuință de o dezvoltare psihologică. Acești oameni simpli nu reflectează asupra faptelor lor, care sunt spontanee ca ei înșii, ci stau înaintea noastră așa cum au fost scoși din viață... Schița lui Slavici este, prin privirea ei clară asupra vieții țăranului român, cea mai remarcabilă și cea mai originală dintre toate... Chiar și mici lucruri exterioare, cum sunt, d.e., numele de femei pline de dulceața vocalelor, ne ating în mod plăcut... Cele două schițe de I. Negruzzi, *Popa Gavril* și *Cucoana Nastasica*, întrec această novelă simplă în ceea ce privește măiestria descripției, dar nu le este atât de hotărât imprimat spiritul specific românesc. *Popa Gavril* e o mică capodoperă de humor, are însă o trăsătură predominant rusească, care în *Cucoana Nastasica* iese și mai mult la iveală... Autorul își desemnează micul tablou cu atâta precizie și cu atâta siguranță realistă, încât parcă avem înaintea noastră o schiță a marelui descriitor al moravurilor rusești, numai cu mai puțină psihologie de cum obișnuiește Turgheniev... În *Popa Tanda* de I. Slavici și în *Șanta* de N. Gane se dă însă pe față lipsa unei concepțiuni mai adânci..."

În *Gegenwart* (no. 34, 1879) cetim despre aceleași traduceri, între altele:

„Valoarea principală a acestor povestiri stă în înfățișarea plină de căldură a vieței poporale române. S-a făcut atâta abuz de vorba ironică despre «naționalitățile cele interesante». Însă viața populară română e într-adevăr interesantă și nu merită ironie. Ea posede o comoară de cântece populare, de care nu are să-i fie rușine (a fost dintru-ntâi adunată de Alecsandri), are proverbe pline de înțelepciune. Între povestirile comunicate aș vrea să relev mai ales două: *Popa Gavril*, de Negruzzi, și *Popa Tanda*, de Slavici, două portrete de preoți ortodocși de la sat, zugrăvite cu mare claritate, o imagine luminoasă și o imagine întunecată din istoria lor. Cea din urmă, de Slavici, este un mărgăritar al cărții, chiar din punct de vedere al operei de artă în sine, făcând abstracțiune de valoarea ei pentru istoria culturei..."

Urmează apoi o analiză a novelelor *Popa Gavril* și *Popa Tanda*.

Cunoscutul etnograf și limbist Lorenz Diefenbach zice în *Völkerkunden Osteuropas*, vol. II, pag. 187, asupra acelorași scrieri:

„Cele două novele sătene de Slavici (*Crucea din sat* și *Popa Tanda*) stau pe aceeași treaptă cu cele mai bune novele germane de felul lor. Istoria lui Gane (*Șanta*) e mișcătoare, iar povestea (*Doi feți cu stea-n frunte*), o minune..."

Luând cunoștință de aceste aprețieri ale criticei germane, mulți cetitori vor constata, poate cu părere de rău, că scrierile unor autori de ai noștri, pe care străinătatea îi înalță alături cu Turgheniev și cu Auerbach, sunt mai puțin cunoscute și par a fi mai puțin prețuite în patria lor proprie.

Dar aceasta să o spunem încet și numai între noi, ca să nu ne audă străinii. Iar până când vor ajunge și străinii să ne audă și să ne înțeleagă în chiar limba noastră, să sperăm că ne vom fi îndreptat și vom fi ieșit din nepăsarea în care ne aflăm astăzi.

Nu putem încheia un articol despre literatura română în Germania, fără a vorbi cu recunoștință de lucrările mai vechi ale d-lui de Kotzebue[1]. Dacă în rândurile următoare ne încercăm

[1] Vezi și mai jos notița de la 1887: *Întru amintirea lui Wilhelm de Kotzebue.*

a ne îndeplini această datorie, sperăm totdeodată că favoarea ce au găsit-o în literatura germană ultimele traduceri se va răsfrânge și asupra scrierilor d-lui Kotzebue și va redeștepta în conștiința publicului cetitor de astăzi aducerea-aminte a acestui cunoscător și prieten de frunte al poporului român.

Locul cel dintâi atât în privința cronologică, cât și în privința meritului, îl ocupă traducerea poeziilor române de d-nul Kotzebue în *Rumänische Volkspoesie* de la 1857. Cartea, dedicată d-lui Alecsandri, cuprinde, între altele, *Miorița, Toma Alimoș, Meșterul Manole, Blăstemul, Movila lui Burcel, Înșiră-te mărgărite* și, ca apendice, două poezii de Conachi și câte una de Constantin Negruzzi, Sion și Crețeanu. Poeziile populare sunt urmate de note explicative. Traducerea d-lui Kotzebue este din cele mai bune și cel ce cunoaște amândouă limbile rămâne surprins de arta cu care traducătorul a știut să reproducă într-o limbă așa de heterogenă, precum este cea germană, o parte esențială a farmecului poeziei populare române.

Meritul d-lui Kotzebue este cu atât mai mare, cu cât însăș literatura germană nu-i oferea prea multe exemple de traduceri bune. Este curios să vezi tocmai în Germania disproporția între calitatea și cantitatea traducerilor ce se publică. De când cu *Stimmen der Völker in Liedern* ale bătrânului Herder – a trecut un secol de atunci – germanii s-au arătat a fi națiunea care se interesează mai mult de spiritul literar al altor popoare. Suma de traduceri ce apar în Germania din franțuzește, englezește, italienește etc. este foarte mare și întrece singură toate traducerile făcute în celelalte limbi, afară de literatura științifică, în care Franța de câtva timp încoace urmărește cu mare silință producerile străine. Dar obiceiul germanilor de a traduce romanurile, dramele și poeziile altor popoare nu pare a le fi întărit și arta de a traduce, și ușurința, greutatea stilului și nepriceperea multor traduceri germane a ajuns să fie un fel de calamitate literară, în contra căreia, dealtminteri, se ridică astăzi cu energie însăș critica germană. Nu este chemarea noastră de

a intra aici în amănunte; am atins acest punct numai pentru a ne putea bucura cu atât mai mult de traducerea d-lui Kotzebue, care se înalță cu mult deasupra celor mai multe lucrări de felul ei. Cine a putut traduce, d.e., pe *Toma Alimoș*, precum se vede tradus în pag. 15–20 din cartea d-lui Kotzebue, merită epitetul de a fi un traducător din cei de frunte și de model ce vedem că i se dă în prefața la *Rumänische Skizzen* și la *Rumänische Dichtungen*.

Celelalte două cărți ale d-lui Kotzebue ies din cadrul articolului de față, nefiind traduceri din românește, ci lucrări originale ale autorului. Însă materia acestor lucrări este luată din viața românilor moldoveni și este tractată cu atâta cunoștință de cauză, cu atâta iubire de adevăr și totdeodată cu atâta iubire a românilor încât ne înfățișează despre țara noastră de acum 30 de ani o icoană credincioasă, care trebuie să contribuie și ea a ne face mai bine înțeleși și mai bine văzuți în străinătate. Noi ne vom îngriji ca aceste scrieri ale d-lui Kotzebue să fie traduse în românește, căci dacă ele pot fi interesante pentru germani, vor fi, desigur, cu atât mai interesante și mai prețioase pentru români, cărora le înfățișează oglinda unor vremuri pentru totdeauna trecute[1].

Bilder und Skizzen aus der Moldau ne dau următoarele „copii de pe natură" din societatea noastră dintre 1852 și 1856: o vânătoare în Moldova, mănăstirea Tomnatica (Varaticul), băile de la Slănic; o istorie țărănească; o vizitare a bâlciului sau a „iarmarocului" din Fălticeni. Toate sunt scrise cu vioiciune, cu îngrijire pentru amănuntele împrejurărilor reale și, pe lângă unele mustrări meritate, cu bunăvoință pentru noi. Numai douăzeci și cinci de ani[2] au trecut de la epoca descrisă acolo,

[1] Traducerile de care se vorbește aici s-au și publicat de atunci încoace, și anume *Schițe din Moldova* (București, Haimann, ediția a 2-a, 1886) și *Lascăr Viorescu* (ibid., 1892), amândouă traduse de d-na A. M.

[2] Acum (1908) 52 ani.

și de-abia ne mai putem recunoaște în schițele d-lui Kotzebue. Viața boierească din povestirea de la început s-a schimbat astăzi pretutindeni, categoria a treia a călugărițelor, de care se plânge autorul cu drept cuvânt (fetele de boier duse cu sila la călugărie) a dispărut asemenea din mânăstirile noastre, băile de la Slănic s-au reformat și „iarmarocul" din Fălticeni a încetat de mult să mai fie ceea ce era pe atunci. Numai țăranul român, în bine și în rău, și frumusețea naturei au rămas neschimbate și sunt încă elemental statornic în marea mișcare a țării românești.

Pe o scară mai întinsă ne dă și romanul *Laskar Viorescu* o descriere a vieței noastre sociale din generația trecută, adecă de pe la 1851, și ne înfățișează tocmai tranziția de la obiceiurile vechi spre spiritul cel nou al generației după 1848. Contrastul între junele Lascar și bătrânul Ienachi însuflețește întreaga lucrare, și mai ales figura lui Ienachi este o creațiune ce poate sta alături cu cele mai însemnate produceri ale romanului modern.

Încheind darea noastră de seamă, nu ne putem opri de la încercarea de a ne explica favoarea neașteptată ce au găsit-o mai ales în Germania literatura poetică a unui popor care până atunci fusese întâmpinat sau cu nepăsare sau cu antipatie.

Ceea ce a trebuit să placă străinilor în poeziile lui Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu și Șerbănescu și novelele lui Slavici, Negruzzi și Gane este, pe lângă măsura lor estetică, originalitatea lor națională. Toți autorii aceștia, părăsind oarba imitare a concepțiunilor străine, s-au inspirat de viața proprie a poporului lor și ne-au înfățișat ceea ce este, ceea ce gândește și ceea ce simte românul în partea cea mai aleasă a firei lui etnice. Acest element original al materiei, îmbrăcat în forma estetică a artei universale, păstrând și în această formă ca o rămășiță din pământul său primitiv, a trebuit să încânte pe tot omul luminat și să atragă simpatica lui luare-aminte asupra poporului nostru. Căci orce individualitate de popor își are valoarea ei absolută, și îndată ce este exprimată în puternica

formă a frumosului, întâmpină un răsunet de iubire în restul omenirii ca o parte integrantă a ei.

La această cauză generală se mai adaogă, îndeosebi pentru novelele lui Slavici, Gane și Negruzzi, întâmplarea favorabilă că ele se găsesc în armonie în privința obiectelor ce ni le înfățișează și care sunt mai ales figuri tipice din popor, cu un întreg curent al gustului estetic în Europa, curent pe care noi îl credem foarte sănătos și în urma căruia romanurile țărănești și descrierile tipice au ajuns să fie cele mai prețuite produceri ale literaturei de noveliști.

Poate nu se va găsi nepotrivit dacă, pornind de la novelele noastre populare, ne oprim ceva mai mult asupra unei discuții estetice, care se află în legătură așa de strânsă cu mișcarea noastră literară.

Citirea unor romane și novele ca *Laskar Vioresku* de Kotzebue, ca *Buna pescuire* a spaniolului Alarcon (vezi *Convorbirile literare* de la 1 ianuarie 1881), ca *Rabbiata* lui Heyse, ca *Gura satului* de Slavici, *Amintirile din copilărie* de neprețuitul Creangă, *La mare au diable* și *Petite Fadette* de George Sand, *Madame Bovary* de Flaubert, *Memoriile unui vânător* și *Nov* de Turgheniev, *Norocul în Roaring-Camp* de Bret Harte (vezi *Convorbirile literare* de la 1 ianuarie 1874), *David Copperfield* de Dickens și, mai presus de toate, *Ut mine Stromtid* de Fritz Reuter, ne-a întărit în convingerea că se poate formula de-a dreptul un nou principiu estetic în privința romanului modern, în deosebire de tragedie.

Se știe, și acest punct se află studiat în multe tractate de estetică și formulat și de Goethe, că în tragedie persoana principală este mai întâi de toate activă, este izvorul propriu al faptelor sale, prin care se înlănțuiește catastrofa finală, și în această activitate problema tragică este cu atât mai clară și cu atât mai măreață cu cât acea persoană este mai puternică, mai puțin strâmtorată prin mărginirea împrejurărilor și, prin urmare, mai liberă să lucreze după firea sa individuală. De aceea

subiectele tragediei sunt mai ales regii și eroii, în genere un tip de o puternică individualitate, dar fără nici o mărginire națională și afară de orce idee tipică de clasă.

În roman și în novelă, din contra, persoana principală este în esență pasivă și, departe de a stăpâni la început împrejurările, este ea stăpânită și bântuită de ele și trece prin conflicte tocmai din cauza întâmplărilor din afară. De aceea, susținem acum noi, subiectul propriu al romanului este viața specific națională, și persoanele principale trebuie să fie tipurile unor clase întregi, mai ales a țăranului și a claselor de jos. Căci o figură din popor este de la început pusă sub stăpânirea împrejurărilor ca sub o fatalitate, ea poate fi pasivă fără a fi slabă, fiindcă înfățișează în sine toată puterea impersonală a tradiției de clasă, și totdeodată exprimarea simțirilor și pasiunilor ei poate fi mai clară, fiind mai primitiv firească și mai puțin meșteșugită prin nivelarea culturei înalte.

De aceea și vedem că romanul poporan se poate înălța la o culme de emoțiune ce-l pune alături cu adânca mișcare a tragediei, la care nu ajung romanurile din societatea de cultură cosmopolită, și scene ca aceea în care Havermann din *Ut mine Stromtid* părăsește cu o acțiune violentă pe stăpânul său Axel, sau în care Miron din *Gura satului*, despărțindu-se de Marta, își frânge fluierul de genuchi și pleacă din sat, sau în care bătrânul Ienachi din *Laskar Vioresku* nu știe să zică soției sale dinaintea iconiței Maicii Domnului decât simplele cuvinte „nu mă părăsi", sunt de o putere mișcătoare de gradul cel mai înalt și pun efectul romanului în linie paralelă cu cel formulat de Aristotel pentru tragedie: de a produce adecă, deșteptând un fior de frică și de compătimire în cetitor, o catharsis, o înălțare și purificare a acestor pasiuni. Dar pe când eroul tragic cu tip individual poate exista în toate țările (Hamlet nu e specific danez, Antigone nu e numai greacă sau *Mizantropul* francez), eroul romantic este mai bine caracterizat prin tipul său național, cu care nu poate exista decât într-un anume popor și

într-o anume țară (Havermann e specific german, Miron român, Madame Bovary franceză, Stumpy californian, Bumple englez); și pe când eroul tragediei, împins de puternica sa personalitate, își creează însuș prin simțirile și faptele sale conflictul împrejurărilor și o catastrofă în acțiune, eroul romanului se află de mai nainte pus într-un mod fatal în limitele de clasă și în limitele de naționalitate, și evoluțiunea lui stă în lupta de suferință cu aceste limite spre o catastrofă în simțimânt. În această evoluțiune eroul romantic se înalță din strâmtoarea timpului și a spațiului spre o simțire universal omenească, și catastrofa lui psihologică samănă cu momentul în care un râu, ținut până atunci în îngustimea țărmurilor, se varsă deodată în oceanul nesfârșit.

Teoria romanului expusă aci, ca toate teoriile estetice, nu vrea să fie o formulare absolută: îndeosebi nu vrea să condamne romanurile moderne, care nu ar fi o reprezentare a figurilor tipice dintr-un popor dat, și să recunoască exclusiv numai romanurile claselor de jos. Nici tragedia nu este exclusiv mărginită la regi și la eroi, ci există și tragediile așa-numite burgheze, precum e *Cabala și amorul* de Schiller și *Nora* de Ibsen.

Dar ceea ce voim să zicem este că, precum tragedia prin chiar natura ei a fost silită să-și ia mai ales regii și eroii drept persoane principale, tot așa romanul este și va fi din ce în ce mai mult silit să-și caute elemental său propriu în tipurile mărginite ale unei anume clase sociale dintr-un anume popor, de regulă ale claselor de jos. Căci mai ales tipul poporan este nemeșteșugit și se impune cu realitatea unui product al naturei primitive. Figurile romantice din societatea înaltă sunt întrucâtva rezultate ale convențiunii; simțirile lor sunt în mare parte meșteșugite prin *modă* și trecătoare ca și moda. Conflictele de salon ale domnilor și doamnelor lui Octave Feuillet vor fi tot așa de sarbede și fără interes peste o sută de ani, precum sunt astăzi Pamela și Clarissa lui Richardson de acum o sută de ani, pe când Sancho Pansa și Vicarul de Wakefield trăiesc din viața veșnică a omenirii.

Însăș firea omenirii și nu moda convențională este obiectul artei novelistice; de aceea tipul poporan este materialul ei, și nu figura din salon.

Tot așa statua frumoasă înfățișează conturele tipice ale omului, fie nude, fie astfel învălite încât linia lor să apară cu claritate. Venus de la Milo este pe jumătate nudă, Pudiciția din Vatican este în haină transparentă; iar statua unei femei îmbrăcate după cea din urmă modă de la Paris ar fi poate o caricatură.

Dar lăsând la o parte teoria romanului explicată mai sus, un lucru rămâne sigur: că romanurile poporane de felul celor citate în articolul de față sunt primite astăzi cu o deosebită favoare în lumea apuseană și că a fost, prin urmare, o coincidență fericită ca literatura noastră mai nouă să poată da cetitorilor străini tocmai niște probe alese din acest gen.

Noi românii însă trebuie să ne bucurăm văzând că, după ce mai multe generații ale tinerimii noastre au primit atâtea idei de știință și atâtea simțiri de artă din străinătate, a sosit timpul ca și noi să putem răspunde cu ceva, și că tânăra literatură română a fost în stare să dea bătrânei Europe prilejul unei emoțiuni estetice din chiar izvorul cel curat al vieței sale populare.

II

În partea dintâi a cercetării de față am făcut o dare de seamă asupra primirii ce au aflat-o în Germania traducerile unora din poeziile și novelele române.

Văzând favoarea de care s-a bucurat în străinătate aceste probe ale literaturei noastre, nu ne putem ascunde părerea de rău că numai prin poezii și prin novele ne-am manifestat viața intelectuală și că nu am avut și nu avem din toată viața noastră publică de vro treizeci de ani încoace aproape nici o lucrare

pe care să o fi putut arăta oamenilor luminați din Europa ca o dovadă a activității noastre științifice.

Lucrul merită, desigur, cea mai serioasă luare-aminte și, introdus precum este astăzi regatul României în familia cea mare a Europei apusene, el are și datoria de a se întreba care este partea de cultură și suma de adevăruri științifice cu care contribuie la comoara generală a cunoștințelor omenești.

Două lucruri așteaptă străinii și sunt în drept să aștepte de la știința română: istoria patriei noastre și cercetarea limbei noastre materne.

Cum răspundem noi la aceste așteptări?

Știința istoriei (dacă putem numi istoria o știință) este aproape părăsită în generația română de astăzi[1]. După niște începuturi care promiteau ceva, după Șincai, Petru Maior și *Magazinul istoric* de Laurian și Bălcescu, după publicarea *Letopisețelor* de Mihail Kogălniceanu, lucrarea noastră a amorțit cu desăvârșire pe acest tărâm.

Lumina erau în drept să o aștepte românii de la cele două universități, înființate în orașul lor de căpetenie, în București, și în Iași. Din nefericire, profesorii de istorie de la aceste institute de cultură ale țării nu s-au arătat la înălțimea chemării lor. Avem un profesor titular de istoria universală la Universitatea din București (Petre Cernătescu), unul la Universitatea din Iași (Nicolae Ionescu), un profesor titular de istoria română la București (Vasile Alesandrescu-Urechiă), unul la Iași (Andrei Vizanti). Acești profesori, puși de atâția ani în fruntea studiilor celor mai importante pentru națiunea română, n-au făcut toți patru împreună aproape nimic pentru înaintarea științei ce o profesează. Nici un studiu prin arhive, nici o publicare de documente, nici o monografie de oarecare valoare asupra vreuneia din multele părți obscure sau controversate ale trecutului nostru, necum o istorie întreagă – nimic, absolut nimic. Și

[1] E vorba de anul 1882.

astfel vedem că universitățile române, în cei douăzeci de ani ai existenței lor, nu au produs nici un scriitor istoric și că înșelate au fost așteptările țării în privința acelor bărbați cărora le încredințase căutarea și înaintarea celei mai prețioase științe a ei.[1]

Spre umilirea noastră, istoria română nu se poate încă astăzi cunoaște decât din lucrările străinilor, și tot la Engel, ba chiar și la Rösler și la Jung, cu neajunsurile lor, trebuie să se adreseze cine vrea să știe ceva despre trecutul nostru.

Dar dacă cele două universități, din București și din Iași, nu au produs nimic, trebuie să amintim că, în afară de cercurile lor, s-au arătat unele lucrări române care dau cel puțin elemente de ajutor pentru studiul istoriei. Câteva cercetări arheologice ale d-lui Odobescu (pentru a nu vorbi de răposatul Bolliac, care nu știa ce e știința), câteva notițe numismatice ale d-lui Mihail Șuțu și Dimitrie Sturdza își au valoarea lor pentru aceasta.

De însemnătate ar fi mai ales publicările de documente, întreprinse de unii și de alții, dacă meritul celor mai multe nu ar fi așa de redus prin lipsa lor de sistem și uneori chiar prin lipsa de seriozitate. Fără îndoială, orce document autentic privitor la istoria română are prețul său, fie că este adevărat și trebuiește primit ca temei pentru cele ce spune, fie că este neexact și trebuiește combătut. Dar când este vorba de o anume publicare de documente, precum sunt cele încercate

[1] De atunci încoace lucrurile au început să se îndrepteze întrucâtva. Petre Cernătescu a încetat din viață; d. Nicolae Ionescu s-a retras la pensie; d. Urechiă publică două voluminoase istorii: a școalelor, de la 1800 la 1864, și a românilor; d. Al. Xenopol, numit mai târziu profesor la Universitatea din Iași, a terminat în 6 volume *Istoria românilor*, o dovadă cel puțin de mare stăruință. Dintre cei citați în text la 1882, numai d. Vizanti continuă a fi în activitate bugetară și în neactivitate profesorală. (Nota scrisă la 1893.)

Cât pentru starea de astăzi (1908), vezi mai jos adaosul de la sfârșitul acestui studiu, pag. 37 și urm.

la noi, atunci sunt de păzit oarecari regule, fără a căror păzire publicarea își pierde cea mai mare parte a folosului ei. Dacă ni se înfățișează, d.e., o publicare de documente din vreo arhivă sau bibliotecă străină, această publicare trebuie, pe lângă exactitatea ei, să îndeplinească neapărat o condițiune esențială: să fie *completă*, sau completă în înțelesul cel larg de a ne da *toate* documentele din acea arhivă privitoare la români, sau cel puțin completă în înțelesul de a ne da toate documentele principale privitoare la cutare epocă sau la cutare obiect special din istoria română. În amândouă cazurile, ea aduce istoricului folosul de a-i cruța osteneala propriei sale cercetări asupra aceluiaș obiect în aceeaș arhivă.

Lucrul este elementar și nici nu merita să fie relevat aici, dacă nu-l vedeam trecut cu vederea de câțiva „istorici" de ai noștri și de opinia multor tineri asupra lor.

Așa, d.e., noi credem *Tezaurul de monumente istorice pentru România*, început de Papiu Ilarianu și întrerupt după vreo câțiva ani, o întreprindere cu desăvârșire greșită în concepție și în executare. Ce înțeles poate să aibă, d.e., retipărirea tratatului latinesc al arhiepiscopului Verancius *De apparatu Ioannis regis contra Solimanum* (1536 – 1538) din *Monumenta Hungariae historica* (1857) și traducerea lui în românește? Nici *Monumenta Hungariae historica* nu sunt o carte rară, nici limba latină nu este o limbă care va putea fi necunoscută unui viitor istoriograf român.

Dar și la cărțile mai rare, precum este *Războiul lui Ioan Vodă* de Gorecki, *Istoria turburărilor Moldovei* de Baret (Joppecourt) și alte curiozități publicate așa pe sărite în *Tezaurul* lui Papiu, noi nu vedem folosul în raport cu mijloacele intelectuale și materiale întrebuințate pentru traducerea și răspândirea lor. Memoriile lui Joppecourt Baret sunt tipărite în franțuzește la 1620, se află menționate în lexiconul cel voluminos al lui Feder, citate în Haner și chiar în Engel. Cartea se găsește în biblioteca de la Paris, Petersburg, Odessa, Brașov. Ea nu este una

din acele scrieri de valoare universală care ar merita să fie traduse și s-ar putea răspândi printre cetitorii români de toate clasele; ea este o carte interesantă numai pentru istorici. Apoi își poate închipui cineva astăzi un istoriograf român care să nu cunoască limba franceză nici măcar cât răposatul Papiu, ci să aibă trebuință de traducerea acestuia pentru a înțelege pe Baret?

Tezaurul lui Papiu este plin de asemenea lucrări zadarnice, și toată publicarea sub un aer de „profundă erudițiune" este foarte puțin serioasă. Iar de *Istoria românilor din Dacia superiore* nici nu putem vorbi aici; ea este o scriere tendențioasă, poate patriotică, poate și politică, dar istorică nu.

Și mai puțin serioase sunt îndeletnicirile d-lui C. Esarcu cu de-ale istoriei. D-sa a „descoperit" deodată în câteva orașe italiene, în Veneția, în Florența etc., documente istorice, le-a „dezgropat" din arhive, a „scuturat pulberea lor de mai multe ori seculară" și a pus de i-a copiat câteva și le-a tipărit în *România (Documente istorice descoperite de C. Esarcu*, București, 1878, o broșură de 97 pag.).

Aceste „descoperiri" din Italia au aprins în d. Esarcu, după cum ne mărturisește (pag. 7), o „adevărată pasiune" și au dat „spiritului" d-sale „o impulsiune irezistibilă către cercetările istorice".

Dacă pasiunile d-lui Esarcu se deșteaptă așa de ușor, ne cerem voie să-i recomandăm mai întâi de toate... Arhivele Statului din București. Aici sunt în adevăr foarte multe documente de „dezgropat" și ne e teamă că ele vor da și prilejul de a „scutura pulberea de mai multe ori seculară" de pe ele, pe când arhivele străine, mai bine așezate și mai mult întrebuințate, se țin de regulă și mai curat, și n-ai decât să te adresezi la directorii lor pentru a „descoperi" cele mai multe acte relative la România fără nici o muncă.

În afară de orce comparare mai însemnată este *Arhiva istorică a României*, a cărei publicare o începuse d. Hasdeu la 1865. În trei părți sau două tomuri apărute, ea cuprinde documente

române de „ne-române", mai ales slavone, din arhiva statului, din arhiva municipală și alte arhive din Lemberg, din *acta Tomiciana,* din alte publicări rusești etc. D. Hasdeu dă adeseori textul original slavon, dă totdeauna traducerea română, însoțește actele de observări foarte viu scrise, ne expune în *Introducere* niște principii de publicare și „regule de clasificațiune" foarte bune, precum în general d. Hasdeu poate păcătui uneori prin a exagera importanța lucrurilor ce nu prea au importanță, dar nu păcătuiește niciodată prin a nu releva importanța întreprinderilor d-sale.

Dar ce folos! De-abia începuse publicul să se încălzească la lumina *Arhivei*, de-abia cetitorii mai critici erau dispuși să se bucure de cunoștințele împărtășite dintr-o limbă așa de puțin cunoscută românilor, precum e cea slavonă, și să uite neajunsurile publicării, lipsa ei de sistemă în privința complectării vreunui șir de documente, lipsa de registre, pe care d. Hasdeu le promitea în broșuri separate, „astfel încât broșurele pe *zece* ani (!) să formeze un tom", când deodată toată *Arhiva* încetă de a mai apare, fiind suprimată, după cum ne spune d. Hasdeu într-o notă malițioasă, „din ordinal d-lui ministru de instrucțiune publică, C. A. Rosetti" (1867).

De atunci d. Hasdeu a mai publicat câteva cărți dintr-o *Istorie critică a românilor*, cu multe lucruri frumoase pe copertă și cu multe ipoteze nedovedite în text, a ajuns chiar a fi mai mulți ani de-a rândul și este și astăzi director al Arhivelor Statului din București. Însă nervul d-sale istoric pare a fi amorțit: d-sa face acum limbistică, și cu *Arhiva istorică* și cu *Istoria critică* s-a întâmplat ceea ce s-a întâmplat cu multe alte întreprinderi literare ale d-sale: au promis mult și au ținut puțin.

Singura publicare istorică de o valoare netăgăduită, complectă în felul ei, folositoare pentru istoriografii viitori, întrucât îi scutește de muncă, de a mai cerceta ei înșii arhivele din Viena, este culegerea de documente a lui Eudoxie Hurmuzachi. Dacă nu se poate recunoaște acelaș merit însuș textului istoric

compus de Hurmuzachi și dacă nici nu ar fi drept să facem pe răposatul autor întru toate răspunzător de fragmentele publicate după manuscriptul său postum, tocmai fiindcă lucrarea a fost întreruptă prin moartea lui, nu putem găsi, din contră, destule cuvinte de laudă pentru culegerea documentelor. Mai multe zecimi de ani de muncă conștiințioasă au pus pe Hurmuzachi în stare să deschidă scriitorilor români o adevărată comoară pentru istoria țării și să lase totdeodată urmașilor săi o operă desăvârșită, un model pentru lucrările de felul ei. La privirea acestei culegeri dobândim dreapta măsură pentru meritul compilărilor din arhive întreprinse de alții, și tinerimii române trebuie să-i arătăm pe Hurmuzachi, dacă vrea să înțeleagă ce însemnează ca cercetători de arhive Papiu, Hasdeu, necum Esarcu.

Dar Hurmuzachi a murit, culegerea lui de documente este o condițiune pentru scrierea istoriei, dar nu este însăși istoria, și pe tot câmpul literaturei române nu mai vedem deocamdată decât un singur autor, care ne-a dat dreptul de a aștepta ceva de la d-sa pentru istoriografia română: d. Grigore Tocilescu. Cartea d-sale *Dacia înainte de romani* (594 pag., în 8 mare, 4 harte și 38 stampe litogr., București, 1880) are meritul de a cuprinde într-un mod aproape complet datele cunoscute asupra obiectului ce-l tratează și, deși d-sa nu ajunge adeseori la un rezultat precis al cercetărilor și păcătuiește prea des prin aparențele erudițiunii, fără a avea totdeauna realitatea ei folositoare, totuș lucrarea publicată este un început de valoare, și cine ar fi citit numai paginele 559–574, unde d. Tocilescu face critica părerilor d-lor Hasdeu și Bolliac asupra alfabetului dacic, sau importantul capitol XII (p. 412–554) despre monumentele Daciei, va recunoaște în d-sa un autor care are destulă metodă și destulă erudițiune pentru a putea fi un scriitor de istorie.

Aceste merite, dacă sunt reale în d. Tocilescu, nu pot fi micșorate prin alții. Critica violentă și personală ce d. Hasdeu a publicat-o în primăvara anului trecut (*Binele public*, martie

1881) în contra școlarului său, în contra singurului și unicului său școlar, despre care încă la 1878 (*Cuvente den bătrâni,* I, pag. 315) zicea că este un june amic, ale cărui cercetări sunt „totdeauna solide", va fi pentru d. Tocilescu (ba poate și pentru d. Hasdeu) o lecție de mare folos și-l va face să-și îndrepteze mai curând greșelele ce și le-a însușit tocmai în școala magistrului; incoherența părerilor, publicarea pripită a unor cercetări fără rezultat și mai ales îmbrobodirea cu aparențele deșerte ale erudițiunii.

Cu aceste notițe critice am încheiat inventarul sărăciei noastre istorice, și dacă ne mai cerem voie să-i adăogăm câteva rânduri de anexă, în care să vorbim despre o carte a d-lui Slavici, este pe de o parte materia acestei cărți ce ne îndeamnă, iar pe de alta legătura ei cu obiectul întregului articol de față. Deși, precum am văzut mai sus, nu putem arăta învățaților străini, afară de cartea d-lui Tocilescu și de notițele d-lor Odobescu, M. Șuțu și Sturdza, nici o cercetare istorică în literatura română mai nouă care să aibă o adevărată valoare și de care să se poată folosi știința în genere, le putem arăta cel puțin un român care, din contra, a scris în limba străină o carte bună despre națiunea sa. Într-o lucrare colectivă în limba germană asupra etnografiei și istoriei culturei popoarelor din Austro-Ungaria, întreprinsă sub auspiciele baronului Helfert din Viena, a apărut volumul al șaselea sub titlul: *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina, von I. Slavici* (1 vol. în 8°, 236 pag., Viena și Teschen, ediț. lui Karl Prohaska, 1881).

Lucrarea germană a domnului Slavici este de mare interes și a început să atragă luarea-aminte a Germaniei asupră-i (vezi dările de samă în *Augsb. Allgem. Zeit.* din iulie 1881, în *Ausland*, no. 39/1881, în *Globus*, no. 17 din 1881 etc.). Scrisă într-o limbă destul de bună, cartea, dacă nu coprinde multă știință istorică sau etnografică, are cel puțin meritul de a fi întemeiată pe o intuițiune originală a obiectului ei. Deprins, precum era d. Slavici, cu viața poporului român, observator sigur, conștiințios la lucru, d-sa a dat mai ales prin expunerile sale asupra situațiunii geografice, asupra religiunii și asupra particularităților naționale o icoană credincioasă a culturei noastre de peste Carpați și Molna, cu atât mai interesantă, cu cât este dezbrăcată de orce pedantism pretențios și însuflețită oarecum de însăș pulsarea vieței reale a poporului.

*

Să trecem acuma la celălalt obiect al activității științifice, pe care suntem datori să-l examinăm de câte ori ne gândim la punctul de vedere din care trebuie să privească Europa progresul vieței intelectuale în România.

A doua întrebare ce se pune științei române cu drept cuvânt are de obiect limba noastră maternă. Care sunt elementele ei constitutive? Care este evoluțiunea ei istorică? În ce stă geniul ei individual?

Din norocire, starea noastră intelectuală este pe cale de a se îndrepta în această privință, și, pe cât ni se pare, începe a se revărsa lumina zilei în întunericul de până acum. După ce cu *Tentamen Criticum* al bătrânului Laurianu și cu *Dicționarul* academic Laurianu-Massimu ne înfundasem într-o potecă fără ieșire, ne întoarcem astăzi pe calea cea adevărată, și poate că aici știința română va fi în stare să aducă cel dintâi folos adevărat științei generale. Câteva monografii de merit publicate în *Convorbiri literare* de Lambrior și Burla, cercetările lui Lambrior în revista franceză *Romania*, studiile d-lui Gaster ne deschid o perspectivă mai sigură în viitorul acestei ramure a științei în România. Prețioasa *Crestomația sau Analecte literare* de Cipariu asemenea este de amintit aici.

Dar mai nainte și mai presus de aceste lucrări încă prea fragmentare suntem datori să punem studiile d-nului Hasdeu asupra limbei române vorbite în secolul XVI, apărute în 1878 și 1880 sub titlul *Cuvente den bătrâni*, 2 volume, cu un supliment la vol. I și cu o primă fascioară al unui al treilea volum,

publicată în 1881. Cu cât aproape toate lucrările de mai nainte ale d-lui Hasdeu nu puteau să înâmpine decât neîncredere din partera unui cetitor serios, cu atât mai mult trebuie să ne bucurăm când vedem pe d-nul Hasdeu, ajuns astăzi într-o vârstă mai matură, că s-a arătat în stare de a îndeplini cerințele unei adevărate științe și că via d-sale inteligență, ajutată de o memorie însemnată și de o mare putere de lucru – însușiri ce nu i s-au tăgăduit niciodată – au putut să se concentreze până la o așa pătrundere a materiei și să câștige acea stăruință conștiințioasă în urmărirea unei probleme, fără de care nu se poate aștepta nici un rezultat de la munca științifică.

Cele patru volume din cartea despre care vorbim nu ne par să aibă o egală valoare. Așa, suplimentul la tomul I arată încă unele din relele deprinderi ale d-lui Hasdeu: violența dusă până la injurii în contra celor ce-l combat (aici în contra d-lui Cihac) și o nepotrivită amestecare a personalităților în materie științifică. Pe de altă parte, fascioara I din tomul III, cu principiile de limbistică în genere, dovedește cât de greu îi este unui autodidact ca d. Hasdeu să se deprindă cu mânuirea noțiunilor abstracte ce pare să-i fi lipsit în tinerețe. Alăturea de paragrafe scrise lămurit, unele chiar ingenioase, precum este §19 despre limba în circulațiune, dăm de paragrafe pripite, a căror confuzie nu se poate acoperi prin tonul apodictic în care își expun cuprinsul lor.

Dar tomul I și mai ales tomul II ne par mai presus de laudă. Lucrate cu o deosebită silință, consolidate prin îmbrățișarea celui mai întins câmp de cercetări, luminate prin argumentări ingenioase și înfrumusețate printr-un stil foarte viu: observările d-lui Hasdeu cuprinse în notele tomului I. *Glosariul* d-sale de cuvinte române intercalate în documentele slavice, dar mai ales „ochirea asupra cărților poporane" și monografiile asupra baladei *Cucul și turturica* și asupra povestei numerelor din tomul II, fac din această operă a d-lui Hasdeu o carte de

mare folos pentru știință în genere și o adevărată podoabă a încercărilor științifice la români.

Fie ca d-l Hasdeu, ajuns astăzi la înălțimea științei și văzând luarea-aminte și laudele Europei culte, cu drept cuvânt atrase asupră-și (Schuchardt, Gubernatis în *Nuova Antologia*, 1878, Gustav Meyer în *Augsb. Allgem. Zeit.*, no. 42 din 1879 etc.), să-și aducă aminte că *noblesse oblige* și, părăsind violențele personale din publicările de mai nainte și descurcându-se mai curând din „principiile" generale de limbistică, să ne dea în sfârșit din comoara cunoștințelor sale opera cea adevărat însemnată și adevărat națională, ce dintre toți românii de astăzi numai d-sa ne-o poate da: Istoria limbei române![1]

Ca un anex la ochirea de mai sus asupra științei limbistice în România, trebuie să menționăm și aici cartea unui român, scrisă într-o limbă străină, asupra acestei materii, o carte distinsă prin sufragiile Institutului de Franța, apreciată în deosebite moduri de critica științifică străină, dar consultată de toți

[1] Așteptarea nu s-a îndeplinit, cu toată favoarea împrejurărilor. Prin munificența regelui, prin alocațiuni în bugetul Ministerului Cultelor și cu ajutoare de la Academia Română, s-au adunat cu îmbelșugare mijloacele materiale pentru marele „dicționar al limbei istorice și poporane a românilor". După propunerea d-lor Alecsandri, Dimitrie Sturdza și a subscrisului, regele (cu Academia) a încredințat lucrarea domnului Hasdeu încă în 1884; d. Hasdeu a întreprins-o cu înfocarea d-sale obișnuită... la început, după un an a și apărut fascicula I, după alt an era terminat vol. I de 1116 coloane (litera A până la *amurțesc*, dar vol. II cu sfârșitul literei A s-a întârziat 7 ani, și acuma suntem abia la începutul lui B, împănat cu alotrii nepotrivite pentru dicționar (genealogia popoarelor balcanice etc.). Mijloacele continuă a se da d-lui Hasdeu, dar lucrarea d-sale lâncezește, focul e stins. D. Hasdeu s-a apucat de redacția unei noua reviste, dar mai ales de spiritism. Însă în mijlocul acestor vicisitudini rămâne totuș una din cele mai interesante figuri literare.

Notă scrisă în 1893. Vezi și adaosul de la 1908, la pag. 37 și urm.

cei ce se ocupă de obiectul ei ca o lucrare fundamentală. Vorbim de

Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Par A. de Cihac.
Vol. 1. Éléments latins (1870).
Vol. 2. Éléments slaves, magyars etc. (1879).

Nu putem numi pe d-l Cihac fără a-i mulțumi pentru marele serviciu adus literaturei române prin aceste două dicționare etimologice ale d-sale. A-i aduce mulțumirea în public ne pare o datorie de conștiință. Volumul al doilea din lucrarea d-sale, adecă cel cu elementele slavone, a fost obiectul unor atacuri foarte vii din partea literaților români, cărora însă și d-l Cihac le-a răspuns cu violență. Că unele din derivările d-lui Cihac vor trebui să fie îndreptate, nu mai încape îndoială; că părerile d-sale din prefață asupra cantității relative a latinismelor și a slavonismelor se pot combate cu temei, și aceasta ne pare sigur. *Quel est le dictionnaire qui ne donne pas prise par quelque côté à la critique, et même à une très juste critique?* zice prefața dicționarului Academiei Franceze. Câmpul este deschis tutulor discuțiilor și va fi cea mai fericită zi pentru limbistica română când contrazicătorii d-lui Cihac vor pune în locul dicționarului d-sale o altă lucrare tot așa de amănunțită, însă lipsită de greșeli. Dar până atunci trebuie să recunoaștem că d. Cihac a făcut ceea ce n-au putut face ceilalți limbiști ai noștri, și chiar după statornicirea unei etimologii mai sigure pentru toate cuvintele române, va rămânea d-lui Cihac meritul de a fi pus temelia unui dicționar complet de etimologie daco-română.

*

Recapitulând acum la sfârșit impresia ce ne lasă întreaga noastră mișcare literară de astăzi, ne putem rezuma în două constatări deosebite:

În literatura poetică ne aflăm în progres, și progresul este netăgăduit; avem autori de merit, și de merit statornic; prin urmare, influența lor se va răspândi din ce în ce mai mult în tinerimea română și, dacă chiar străinătatea îi recunoaște, cu atât mai mult îi va prețui patria lor proprie.

În literatura științifică am rămas înapoi: studiile istorice sunt aproape pierdute, studiile limbistice sunt de-abia susținute.

Cauza acestei disproporții trebuie să fie mai adâncă și, dacă am fi chemați să o exprimăm într-o singură frază, am întrebuința următoarea formulă din teoria evoluționistă aplicată la viața spirituală a poporului: pătura psihologică a generației noastre de astăzi este pregătită pentru poezia lirică și pentru novela poporană, dar nu este încă pregătită pentru lucrarea științifică.

Înlănțuirea logică a unui foarte întins șir de idei, și aceasta este știința, este o treaptă mai târzie a dezvoltării intelectuale și cere o tărie mai mare a gândirii abstracte decât se găsește astăzi în majoritatea capetelor noastre.

Dar ceea ce nu este astăzi trebuie să fie mâine; și, pentru ca să fie, trebuie să fie pregătit.

O pregătire, un ferment al evoluției, este simțirea neajunsului stării de astăzi.

Când majoritatea tinerimii va fi în adevăr pătrunsă de această simțire, se va face cu siguranță cel dintâi pas spre îndreptare.

De aceea critica.

*

ADAOS LA 1908

De părăsirea studiilor istorice nu ne mai putem plânge astăzi. Îndreptarea semnalată în nota de la 1893 a continuat, și acum profesorii noștri universitari, dacă nu toți cei vechi, dar, desigur, cei nou numiți își îndeplinesc datoria, în ceea ce privește istoria națională, cu tot zelul cerut. Dintre cei vechi, Vasilie Alexandrescu-Urechia și Nicolae Ionescu au încetat din

viață fără a fi lăsat în urma lor vreo scriere de valoare. Andrei Vizanti s-a văzut silit să părăsească țara; d. Al. Xenopol a mai publicat, între altele, 2 volume despre Cuza-Vodă fără nici o însemnătate (mult mai bună este o scurtă broșură a d-lui Petru Rășcanu, scrisă cu prilejul aniversării de 40 de ani de la abdicarea lui Cuza) și se vede încurcat în formularea unei pretinse legi istorice. Nici d. Gr. Tocilescu nu ne pare a se fi ferit de greșelele atinse mai sus la pag. 30[1]; dar trebuie să i se recunoască meritul publicărilor relative la monumentul de la Adam Klissi.

Însă renașterea și întemeierea istoriografiei noastre naționale se datorește profesorilor universitari mai noi, d-lor N. Iorga și D. Onciul, cărora li se poate adăoga, din partea studiilor paleo-slavice, d. I. Bogdan. Comoara de documente descoperită și pusă la îndemâna publicului de nepilduita sârguință a d-lui Iorga, soliditatea cercetărilor, claritatea și cumpătarea expunerii în scrierile d-lui Onciul, precum și – alături de ele – monografiile d-lui Bogdan au făcut să se nască o literatură istorică din cele mai însemnate și au avut totdeodată darul să producă, drept rezultat al înrâurirei asupra tinerimii universitare, un șir de scriitori mai noi, cari de pe acum garantează continuarea ei în acelaș spirit și cu aceeaș conștiință.

Totdeodată Academia Română urmează fără preget cu publicarea documentelor începută sub auspiciile numelui Eudoxie Hurmuzachi; și în această ordine de idei trebuie să amintim și conștiințioasa *Bibliografie română* a d-lor I. Bianu și Nerva Hodoș.

În ceea ce privește cercetările arheologice relative la țara noastră, d. Teohar Antonescu începe să publice temeinicele sale studii; pe de altă parte, d. Al. Tzigara-Samurcaș se distinge prin zelul și prin gustul cu care știe să scoată la iveală partea frumoasă din produsele artelor și meseriilor indigene.

În oarecare legătură cu cele de mai sus se cuvine să menționăm și publicările folcloristice ale răposatului membru al Academiei Române, Fl. Marian.

Cât pentru a doua cerință de care vorbea cercetarea noastră de la 1882 și la care se refere nota de la 1893, adică activitatea relativă la filologia română, și ea se arată astăzi în cel mai îmbucurător progres, ceea ce se dovedește și cu prilejul noului dicționar academic al limbei române. După citirea notei de la pag. 34, nu se va mira nimeni că lucrarea dicționarului a fost luată din mâinile d-lui Hasdeu, și în acel moment nu se afla alt filolog român căruia Academia să-i fi putut încredința acea mare operă decât d. Al. Philippide, profesor la Universitatea din Iași. Distinsul filolog a și început lucrarea cu cea mai mare râvnă, și-a consacrat tot timpul misiunii ce o primise și – ajutat de câțiva foști elevi ai săi – a pregătit din nou un foarte bogat material de citațiuni, deoarece d. Hasdeu nu predase pe cel adunat în vremea d-sale mai ales prin înlesnirile administrației publice. Dar când a fost vorba de însuși redactarea textului (în limitele de timp dorite de regele donator și în întinderea de explicări și citațiuni hotărâtă de Academie), d. Philippide, care la început declarase formal că primește lucrarea în condițiile Academiei, refuză să reducă numărul excesiv al citațiunilor și se declară în neputință de a respecta timpul prevăzut pentru terminarea lucrării. Situația în care se afla Academia față de rege, după penibila întârziere și zădărnicire cauzată de d. Hasdeu, nu-i mai permitea să se supuie la greutățile provocate de d. Philippide.

Din norocire, pe când la început nu se distinsese, după d. Hasdeu, ca filolog român în adevărata accepțiune a cuvântului, decât d. Philippide, se iviseră acum alți doi învățați, ale căror lucrări dovedeau o deplină competență în această specialitate: d. Ovid Densusianu, profesor la Universitatea din București, și d. Sextil Pușcariu, astăzi profesor la Universitatea

din Cernăuți. La amândoi se adresează, așadar, Academia cu cererea de a începe împreună redactarea prea întârziatului dicționar. Amândoi au primit în princip însărcinarea comună, dar când a fost vorba de alegerea colaboratorilor secundari, d. Ovid Densusianu nu s-a învoit cu condiția pusă de Academie ca toți colaboratorii să fie români, stăruind să-și asocieze un străin de neam. Astfel, dicționarul academic a rămas numai în sarcina d-lui Sextil Pușcariu, care – pentru neologisme și pentru traducerea lor în franțuzește – și-a asociat pe d. I. A. Rădulescu-Pogoneanu. Dicționarul a și început să apară și se înfățișează în cele mai bune condiții posibile, după împrejurările arătate mai sus. Ce e drept, d. Philippide, care critica mai nainte în termeni foarte vii părerile filologice ale d-lui Densusianu, precum și d. Densusianu, care critica în același mod părerile filologice ale d-lui Philippide, se unesc acum în atacuri tot așa de vii contra dicționarului d-lui Pușcariu. Dar asemenea vivacități par a fi o specialitate a filologilor. Este însă de bun augur pentru dicționarul academic, așa cum se lucrează astăzi, că d. Sextil Pușcariu își păstrează cumpătarea și demnitatea față de toate atacurile; și, dealtminteri, orce părere am putea avea în privința acestor controverse, un lucru rămâne sigur: atât în d. Sextil Pușcariu, cât și în dd. Al. Philippide și Ovid Densusianu filologia română are reprezentanți de o competență evidentă, iar literatura noastră științifică a făcut și în această privință pasul hotărâtor.

Înainte de a termina această privire fugitivă asupra actualei literaturi istorice și filologice, trebuie să amintim și deșteptarea unei însemnate activități pentru studiarea elementelor fizice ale regiunilor locuite de români. Geografia, prin interesantele scrieri și lecțiuni universitare ale d-lui S. Mehedinți, geologia, prin explorările d-lor L. Mrazec și Murgoci, zoologia, în parte și mai ales prin stăruința d-lui Gr. Antipa, începe a se întemeia în România; iar cunoașterea plantelor noastre, după *Prodromul* răposatului academician Brandia, este înlesnită prin dicționarul botanic al d-lui Zah. C. Panțu, alcătuit cu deosebită îngrijire.

COMEDIILE D-LUI I. L. CARAGIALE
(1885)

O noapte furtunoasă, *Conul Leonida față cu reacțiunea*, *O scrisoare pierdută*, *D-ale carnavalului* – cine din cei ce se duc la teatrul român nu a văzut una sau alta din aceste comedii? Mulți cunosc pe cea dintâi, mai toți pe cea de-a treia și câțiva pe celelalte.[1]

De meritat toate merită să fie cunoscute și, după părerea noastră, lăudate – toate fără excepție.

Publicul primelor reprezentări a judecat altfel. *Scrisoarea pierdută* a avut un succes mare; și *Noaptea furtunoasă* a avut succes; dar *Conul Leonida*, jucat pe o scenă de a doua mână, nu a plăcut; și *D-ale carnavalului* a fost fluierată.

Foarte bine!

Este însă vremea să ne explicăm o dată asupra acestor lucruri, dacă se poate; și cine știe de nu se va putea? În materie de gust literar – ce e drept – discuția e totdeauna grea, și e grea mai ales acolo unde lipsește încă tradiția literară și prin urmare comunitatea de idei în privința operelor ce le numim frumoase.

[1] De când a fost scris articolul acesta d. Caragiale a îmbogățit opera sa teatrală cu *Năpasta*, după părerea noastră cea mai puternică concepțiune dramatică a autorului, cu toată esagerarea caracterului femeii.

Dar greutatea este uneori un îndemn mai mult pentru încercare, și tocmai când nu există încă siguranța principiilor, stabilirea lor este cu atât mai de trebuință.

Și mai întâi să căutăm a ne înțelege asupra părții celei mai puțin contestate din meritul literar al d-lui Caragiale, care ne pare a fi următoarea:

Lucrarea d-lui Caragiale este originală; comediile sale pun pe scenă câteva tipuri din viața noastră socială de astăzi și le dezvoaltă cu semnele lor caracteristice, cu deprinderile lor, cu expresiile lor, cu tot aparatul înfățișării lor în situațiile anume alese de autor.

Stratul social pe care îl înfățișează mai cu deosebire aceste comedii este luat de jos și ne arată aspectul unor simțiminte omenești, dealtminteri aceleași la toată lumea, manifestate însă aici cu o notă specifică, adecă sub formele unei spoieli de civilizație occidentală, strecurată în mod precipitat până în acel strat și transformată aici într-o adevărată caricatură a culturei moderne.

Conul Leonida citește jurnale, explică nevestei sale esența republicei cum o pricepe el, valoarea lui „Galibardi" și teoria halucinațiilor. Jupân Dumitrache, cherestegiul, caută să înțeleagă în convorbiri cu ipistatul Nae Ipingescu ce este „sufragiul universal", este pătruns de demnitatea gardei civice și primește de la Rică Venturiano deslușiri asupra suveranității poporului; iar cocoana Veta își cântă amorul „într-un moment de fericire și printr-o perlă de iubire". Candidatul de la percepție vrea să scape de dureri după sistemul lui Mattei; Mița Baston jură pe statua libertății din Ploiești și ipistatul *Carnavalului* pune un „potrabac" cu muzică la „lotărie". Ziaristul Nae Cațavencu și advocatul Farfuridi fac discursuri electorale asupra progresului economic și revizuirii constituționale; Dandanache își susține dreptul la deputăție prin tradiția de la „patruzșopt", iar polițaiul Ghiță este un element principal pentru alegerea „curat constituțională". Adevăratul om onest este simplul „Cetățean" alegător, care este totdeauna „turmentat".

Printre aceste figuri, cu straniul lor vestmânt de aparența unei culturi superioare, se agită pornirile și pasiunile omenești, desertăciunea, iubirea, goana după câștig și mai ales exploatarea celor mărginiți, cu ajutorul frazelor declamatorii neînțelese – unul din semnele caracteristice ale epocei noastre.

„Ce lume, ce lume!" zice prefectul Tipătescu, și așa zicem și noi când prindem de veste că este în adevăr o parte a lumii reale ce ni se desfășură astfel înaintea ochilor.

În acest caleidoscop de figuri, înlănțuite în vorbele și faptele lor spre efecte de scenă cu multă cunoștință a artei dramatice, d. Caragiale ne arată realitatea din partea ei comică. Dar ușor se poate întrevedea prin această realitate elementul mai adânc și serios, care este nedezlipit de viața omenească în toată înfățișarea ei, precum în genere îndărătul orcărei comedii se ascunde o tragedie.

Lăsând acum la o parte, în această privire mai generală asupra lucrărilor d-lui Caragiale, întrebările de o ordine secundară, dacă, de exemplu, unele situații și expresii nu sunt exagerate din punct de vedere al chiar realității ce vor să reproducă, dacă în diferitele piese nu este un fel de monotonie a figurilor înfățișate sau cel puțin a modului înfățișării lor, o lipsă, aproape desăvârșită, a părților mai bune ale naturei omenești ș.c.l., și mărginindu-se la relevarea meritului necontestabil al comediilor autorului nostru, putem constata și recunoaște acest merit în scoaterea și înfățișarea plină de spirit a tipurilor și situațiilor din chiar miezul unei părți a vieței noastre sociale, fără imitare sau împrumutare din literaturi străine.

Și oare acesta este puțin lucru? Oare nu este aici un adevărat început de literatură dramatică națională, independentă, trăind din propriile sale puteri, în înțelesul aceleiaș mișcări intelectuale sănătoase, în care sunt și *Novelele* lui Slavici, și *Amintirile* lui Creangă, și *Copiile de pe natură* ale lui Negruzzi, și *Poeziile* lui Eminescu – mișcare deșteptată în literatura noastră prin acea culegere de poezii populare prin care Alecsandri

a îndreptat spiritul tinerimii de astăzi spre izvorul veșnic al tuturor inspirațiilor adevărate: simțirile reale ale poporului în care trăim, și care simțiri numai întru cât sunt oglindite prin artă în această realitate a lor devin o parte integrantă a omenirii exprimată în forma literară?

Privită din acest punct de vedere, lucrarea d-lui Caragiale se învederează cu însemnătatea ei și se arată a fi, în afară de orce comparare, superioară acelor piese meșteșugite din atmosfere străine, care caută în zadar să se intereseze la peripețiile unor marchizi și a unor dame cu camelii, pentru a căror înțelegere lipsește și publicului și actorilor noștri orce element mai apropiat[1].

Dar dacă poate ni se admite de mulți cititori această parte a meritului d-lui Caragiale, este însă o imputare ce o auzim făcându-se adeseori în contră-i și care, tocmai fiindcă este așa de des repetată, merită o mai de aproape cercetare.

Și fiindcă zicem că merită o mai de aproape cercetare, se înțelege de la sine că nu poate fi vorba de insinuarea ce nu s-a sfiit a se produce și în unele organe de publicitate, că adecă comediile d-lui Caragiale urmăresc scopuri politice și vor să-și bată anume joc de unele apucături ale partidului liberal, și că, prin urmare, ar trebui oprite de pe scena teatrului din ordinul guvernului de astăzi (pe atunci ministerul I. C. Brătianu).

O asemenea imputare este prea puțin serioasă pentru a fi discutată, și avem numai interesul să dovedim că s-a adus în adevăr prin publicitate.

Citim pe a doua pagină a unui ziar liberal din București, de la 23 aprilie 1885, despre comedia *D-ale carnavalului*:

[1] Pe când de la *Năpasta* încoace d. Caragiale nu a mai publicat nici o scriere dramatică, iar cele apărute de la alții sunt lipsite de valoare, în momentul de față (1908) doi autori de talent, dd. Al. G. Florescu și Ioan Miclescu, par a redeștepta literatura noastră dramatică și a o îndruma în direcția sănătoasă arătată mai sus.

„Și ce piesă! O stupiditate murdară, culeasă din locurile unde se aruncă gunoiul. Femei de stradă de cea mai joasă speță, bărbieri și ipistați, în gura cărora se pun cuvinte insultătoare pentru mișcări ca cea de la 11 fevruarie, pentru libertate și egalitate, cari sunt baza organizațiunii noastre politice.

Palma primită de la public, care a fluierat, nu ne mulțumește; e de datoria ministrului instrucțiunii să puie în vederea direcțiunii ce *caragialiadă* a făcut, și pe acest temei s-o schimbe, ca incapabilă și nedemnă. Voim un teatru național, nu o gașcă de opoziție nedemnă, în care se insultă poporul și instituțiile țării.

Cerem cu insistență ministrului instrucțiunii să intervie."

Și foaia acelor tineri, foarte tineri, din capitală, care își închipuiesc că sunt socialiști, se grăbește a doua zi să țină isonul ziarului citat mai sus și scrie pe pagina întâi a numărului de 24 aprilie 1885:

„Ziarul*** publică în numărul său de ieri două articole foarte drepte la adresa direcțiunii teatrelor, prin care critică drumul pe care a apucat și supunerea pe care o arată unei oarecare găști literare din București.

Avis celor în drept a lecui răul."

Adecă, cum am zice, poliția în contra literaturei! Cenzura guvernamentală în contra spiritului comediilor! Destituirea comitetului teatral și poate pedepsirea autorului!

Cum se repetă toate în lume, deși *mutatis mutandis*! Și în Franța secolului trecut, la sfârșitul terorismului, Ducancel pusese pe scenă *„l'intérieur des Comités révolutionnaires"*, unde își bătea joc de radicalii teroriști și „insulta instituțiunile țării", și atunci foaia radicală *L'ami des lois* ceruse pedepsirea autorului, care *n'expierait point par mille morts tout le mal qu'il a fait à la liberté"*.

Numai că vremurile s-au schimbat, și s-au cam schimbat și oamenii. Radicalii teroriști din Franța de atunci își executau dorințele lor prin sânge, și în contra lor a trebuit să opereze ghilotina; radicalii noștri de astăzi își arată dorințele dumnealor

prin cerneală, și în contra lor e destul să opereze o foaie de hârtie sugătoare.

Căci pentru orce om cu mintea sănătoasă este evident că o comedie nu are nimic a face cu politica de partid; autorul își ia persoanele sale din societatea contimporană cum este, pune în evidență partea comică așa cum o găsește, și acelaș Caragiale, care astăzi își bate joc de fraza demagogică, și-ar fi bătut joc ieri de iș̦lic și tombateră și își va bate joc mâine de fraza reacționară, și în toate aceste cazuri va fi în dreptul său literar incontestabil.

Așadar, nu la asemenea imputări nechibzuite ne putem opri. E însă o altă imputare mai serioasă ce se face autorului nostru, și pe aceasta ne credem datori să o cercetăm mai de aproape.

Comediile d-lui Caragiale, se zice, sunt triviale și imorale; tipurile sunt toate alese dintre oameni sau viț̦ioși, sau proș̦ti; situațiile sunt adeseori scabroase; amorul e totdeauna nelegiuit; și încă aceste figuri și situații se prezintă într-un mod firesc, parcă s-ar înț̦elege de la sine că nu poate fi altfel; nicăiri nu se vede pedepsirea celor răi și răsplătirea celor buni.

Pentru cei ce cunosc multele discuț̦ii deș̦teptate și în literatura altor țări asupra acestor întrebări, ne-am putea mărgini să răspundem: există aceste tipuri în lumea noastră? sunt adevărate aceste situații? Dacă sunt, atunci de la autorul dramatic trebuie să cerem numai ca să ni le prezinte în mod artistic; iar valoarea lor morală este afară din chestie. Nici în comediile lui Aristofan, nici în *Mariage de Figaro*, nici în *Sganarelle*, nici în sute de comedii cunoscute și recunoscute nu e vorba de o asemenea morală.

Dar acest răspuns, îndestulător poate acolo unde sunt tradiț̦ii literare, nu este îndestulător la noi, și de aceea ne cerem voie să motivăm ceva mai pe larg părerea noastră asupra punctului în discuț̦ie.

Dacă ni se pune întrebare: arta în genere și în special arta dramatică are sau nu are și o misiune morală? contribuie ea la educarea și înălț̦area poporului? Noi răspundem fără șovăire: da, arta a avut totdeauna o înaltă misiune morală, și orce adevărată operă artistică o îndeplinește.

Va să zică, asupra acestui punct nu suntem dezbinați.

Rămâne numai să ne înț̦elegem în ce consistă, în ce poate consista acea influență morală a lucrărilor de artă.

Și aici trebuie să stabilim mai întâi un punct de plecare elementar: influența morală a unei lucrări literare nu poate să fie alta decât influența morală a artei în genere. Dacă arta în genere are un element esențial moralizator, acelaș element va trebui să-l găsim și în orce artă deosebită, prin urmare și în arta dramatică.

Ar fi o confuzie, care ar împiedica de la început orce dreaptă înț̦elegere a lucrului, dacă ne-am închipui că poezia, fie lirică, fie epică, fie dramatică, are altă esență morală decât arta în genere. Poate să o aibă într-un grad mai mare sau mai mic, dar nu poate să o aibă de o altă natură și nu trebuie să ceri poeziei o altă influență morală decât o ceri muzicei, sculpturei, arhitecturei și picturei. Căci întâmplarea că poezia întrebuințează acelaș organ de comunicare sau acelaș material brut ca și codicele penal și catehismul de morală, adică cuvintele, nu-i poate schimba esența ei de artă, precum nu se poate confunda arta sculpturei cu meseria pavajului, deși amândouă întrebuințează materialul piatră.

Aceeaș influență asupra înălț̦ării morale a individului ce o poț̦i aș̦tepta din producerea simț̦imântului estetic la auzirea unei simfonii de Beethoven și la privirea statuei lui Apollo din Belvedere sau a Venerii de Medicis, aceeaș, și nu alta, trebuie să o aș̦tepți de la citirea unei poezii sau de la asistarea la o reprezentare dramatică.

Este destul să aducem această considerare generală în cercetarea noastră de față, pentru ca orce inteligență neprevenită să

fie îndată convinsă despre temeiul ei elementar; și nici că a fost vreundeva îndoială serioasă asupra acestui punct.

De aici câștigăm însă prima măsură mai potrivită pentru judecarea întregei întrebări.

Venera aflată la Milo este jumătate nudă; cea de Medicis este nudă de tot. Amândouă sunt expuse vederii tutulor în muzeele din Paris și din Florența, și cine găsește că sunt imorale?

În ce consistă dar moralitatea artei?

Orce emoțiune estetică, fie deșteptată prin sculptură, fie prin poezie, fie prin celelalte arte, face pe omul stăpânit de ea, pe câtă vreme este stăpânit, să se uite pe sine ca persoană și să se înalțe în lumea ficțiunii ideale.

Dacă izvorul a tot ce este rău este egoismul și egoismul exagerat, atunci o stare sufletească în care egoismul este nimicit pentru moment, fiindcă interesele individuale sunt uitate, este o combatere indirectă a răului, și astfel o înălțare morală. Și cu cât cineva va fi mai capabil prin dispoziția sa naturală sau prin educație a avea asemenea momente de emoțiune impersonală, cu atât va fi mai întărită în el partea cea mai bună a naturei omenești.

Aceasta este cu atât mai important în zilele noastre cu cât simțimântul religios, care mai nainte îndeplinea misiunea de a înălța spiritele deasupra intereselor egoismului zilnic, dispare din ce în ce mai mult din clasele culte și trebuie înlocuit cu alte emoțiuni impersonale.

Înălțarea impersonală este însă o condiție așa de absolută a orcărei impresii artistice, încât tot ce o împiedică și o abate este un dușman al artei, îndeosebi al poeziei și al artei dramatice. De aceea poeziile cu intenții politice actuale, odele la zile solemne, compozițiile teatrale pentru glorificări dinastice etc. sunt o simulare a artei, dar nu artă adevărată.

Esența acesteia este de a fi o ficțiune, care scoate pe omul impresionabil în afară și mai presus de interesele lumii zilnice, orcât de mari ar fi în alte priviri.

Chiar patriotismul, cel mai important simțimânt pentru cetățeanul unui stat în acțiunile sale de cetățean, nu are ce căuta în artă ca patriotism ad-hoc, căci orce amintire reală de interes practic nimicește emoțiunea estetică.[1]

Există în toate dramele lui Corneille un singur vers de patriotism francez? Este în Racine vreo declamare națională? Este în Molière? Este în Shakespeare? Este în Goethe?

Și dacă nu le are Corneille și Goethe, să ne învețe domnul X. Y. din București ca să le avem noi?

Subiectul poate să fie luat din realitatea poporului, dar tratarea nu poate să fie decât ideal-artistică, fără nici o preocupare practică.

Prin urmare, o piesă de teatru cu directă tendență morală, adecă cu punerea intenționată a unor învățături morale în gura unei persoane spre a le propaga în public ca învățături, este imorală în înțelesul artei, fiindcă aruncă pe spectatori din emoțiunea impersonală a ficțiunii artistice în lumea reală cu cerințele ei, și prin chiar aceasta îi coboară în sfera zilnică a egoismului, unde atunci – cu toată învățătura de pe scenă – interesele ordinare câștigă preponderență. Căci numai o puternică emoțiune impersonală poate face pe om să se uite pe sine și să aibă, prin urmare, o stare sufletească inaccesibilă egoismului, care este rădăcina orcărui rău.

Așadar, arta dramatică are să expună conflictele, fie tragice, fie comice, între simțirile și acțiunile omenești cu atâta obiectivitate curată, încât pe de o parte să se poată emoționa prin o ficțiune a realității, iar pe de alta să se înalțe într-o lume impersonală. Nici fraza de morală practică, nici intenționata pedepsire a celui rău și răsplătire a celui bun nu se țin de artă, ci îi sunt de-a dreptul contrare.

[1] Vezi și darea de seamă asupra poeziilor d-lui Goga în vol. acesta.

Cât este de adevărat, aceasta se poate constata din examinarea multora din dramele cele mai renumite, care au încântat și încântă lumea spectatorilor.

Ce tendență de morală practică este în Othello? Othello este gelos; în gelozia sa sugrumă pe Desdemona. Ce a păcătuit Desdemona de este așa de crunt lovită? Care este răsplata nevinovăției ei?

Ofelia iubește pe Hamlet. Face vreun rău cu aceasta? Ea rămâne virtuoasă și supusă, însă înnebunește din cauza lui, și de cea mai puternică emoțiune este scena în care ni se înfățișază nebunia ei. Ce învățătură de morală practică putem scoate de aici?

Falstaff este un berbant bețiv, care râde totdeauna, face glume indecente și ne face să râdem și noi. Cine a condamnat vreodată această figură a lui Shakespeare?

Alceste-Mizantropul este omul cel mai virtuos, dar ceilalți își bat joc de el, Celimena îl părăsește, și el rămâne singurul nefericit în piesă. Unde e moralitatea?

Sunt de ajuns aceste exemple, care dealtminteri s-ar putea înmulți cu sutele, pentru ca să înțelegem cât ar fi de greșită la operele de artă cerința unei morale în înțelesul practic al cuvântului; și nu putem întări mai bine această expunere decât făcându-i oarecum contraprobă și arătând unde ajungem cu opinia ceailaltă, că adecă piesa de teatru să aibă o intenție morală.

Între puținele traduceri din Shakespeare ce le avem în românește, cea mai veche este a lui Toma Bagdat, publicată la București în 1848 din „Tipografia lui Josef Kopainig". Ea cuprinde *Romeo și Julieta* și *Othello*.

D. Bagdat era de părerea celor ce așteaptă de la comediile d-lui Caragiale mai multă moralitate, și de aceea a însoțit traducerea d-sale cu o „consecuență morală" după fiecare tragedie. Iacă la ce rezultat ajunge D. Bagdat din acest punct de vedere în privința lui *Othello* (p. 214, 215):

„Această tragedie cuprinde în sine moralul: înfățișându-ne primejdiile amorului peste măsură, ale ambiției din care ies mai multe și mari răutăți și ale descrederii ce trebuie să avem în femei. Ale amorului, întâi pentru că dacă Desdemona era mai păzită și se lăsa după alegerea părinților săi, nu pătimea astfel de nenorocire, și al doilea că dacă Roderigo n-ar fi fost atât de uimit după Desdemona, n-ar fi îndemnat pe Jago, spurcatul, să surpe amorul maurului cu venețianca ce iubea el. Din ambiție pentru că Jago insuflat de Roderigo că generalul nu-l înalță ca pe Cassio, pe care îl favorizează mult, să mijlocească să-l surpe, ajunse până în minutul cel mai după urmă al înființării planului său. Din descrederea ce trebuie să avem în femei, pentru că Jago, încredințând taina soției sale, fu descoperit de dânsa, care dimpreună cu stăpâna sa și cu stăpânul său fu prada ambițiosului, nelegiuitului, cruntului și preaspurcatului acestuia, care rămase a se munci în veci pe lumea aceasta și pe cealaltă.

«Dintr-aceste puteți lua o bună și frumoasă lecție de moral, în care poetul englez scrie cu atâta foc pentru binele omenirii.»"

„Consecuența morală" a d-lui Bagdat ne scutește de a mai adăoga ceva în contra unor asemenea consecvențe.

Revenind acum la comediile d-lui Caragiale, vom zice: singura moralitate ce se poate cere de la ele este înfățișarea unor tipuri, simțiminte și situații în adevăr omenești, cari prin expunerea lor artistică să ne poată transporta în lumea închipuită de autor și să ne facă, prin deșteptarea unor emoțiuni puternice, în cazul de față a unei veselii, să ne uităm pe noi înșine în interesele noastre personale și să ne înălțăm la o privire curat obiectivă a operei produse.

Aceasta trebuie să o cerem de la autor. De la noi, spectatorii, trebuie să cerem unei opere de artă să ne prezentăm dispuși, nepreveniți, fără intenții străine artei. Căci dacă artistul nu este totdeauna capabil de a lucra, ci trebuie să fie inspirat, nici spectacolul nu este în fiece moment capabil de a primi o impresie estetică; poate unii nu sunt capabili niciodată; și cine la o piesă de teatru nu-și poate uita grijile sale personale, sau legăturile sale de partid politic, sau catehismul său de morală convențională, acela să nu se mai amestece în ale artei.

Dacă ne-am putut înțelege cu cetitorii noștri până aici, ușor va fi să ne înțelegem asupra „trivialității" ce se mai impută.

Orce concepție artistică este în esența ei ideală, căci ne prezentă reflexul unei lumi închipuite. Prin chiar aceasta ne produce caracteristica impresie impersonală. Tipurile înfățișate în comediile d-lui Caragiale trebuie să vorbească cum vorbesc, căci numai astfel ne pot menține în iluzia realității în care ne transportă. Menținerea acestei iluzii este singurul element hotărâtor, și un limbagiu academic în gura lui Nae Ipingescu ar nimici toată lucrarea; pe când în gura lui Ramiro din eleganta *Sara la curte* a d-lui Ioan Cerchez este foarte potrivit.

Murillo a zugrăvit madone, dar a zugrăvit și copii murdari și zdrențuroși, care mănâncă pepene. Poate zice cineva că madonele lui Murillo se țin de adevărata pictură, iar acei copii zdrențuroși ar fi prea triviali pentru artă?

În faimosul *Salon Carré* din Louvre la Paris, unde este așezată la un loc chintesența picturei frumoase, se vede, alăturea cu Sfânta familie a lui Rafael, Femeia hidropică a lui Gérard Dou, dinaintea căreia stă doctorul, examinându-i lichidul într-o sticlă. A contestat vreodată cineva acestui tablou al lui Dou marea lui valoare artistică?

Aici concepția artistului inspirat este unica măsură a convenienței, și în lumea artei adevărate nici nu poate fi vorba de trivial. „Trivial" este o impresie relativă din lumea de toate zilele, ca și decent și indecent.

Dacă pseudoartistul rămâne el însuși în această lume de rând, dacă el însuș nu este cuprins de inspirația impersonală, și, prin urmare, nu ne poate transporta nici pe noi în lumea curată a ficțiunilor, atunci se înțelege că lucrarea se poate să fie trivială, indecentă, lascivă, după cum îi este felul și ținta. Dar aceasta nu atârnă nici de la obiect, nici de la expresii, ci de la chiar genul inspirării sale; și atunci o împărătească cu expresii academice, manierate, după gustul trecător al unui public trecător, poate să fie în adevăr trivială, pe când soția cherestegiului Dumitrache nu este.

Terminând această încercare de înțelegere, ne aducem aminte de cuvintele cu care am început-o: în materie de gust literar, discuția e totdeauna grea, și tocmai în fața acestei greutăți am trebuit să ne mărginim la simpla tragere a liniei de hotar între ceea ce este artă și se poate cere de la artă și între ceea ce nu este artă și nu i se poate cere.

O dată hotarul așezat, nu mai încape îndoială că se pot face multe deosebiri și înlăuntrul terenului artei; numai să se recunoască mai întâi că ne aflăm pe teren de artă. Valoarea va fi mai mare sau mai mică după însemnătatea mai mare sau mai mică a caracterelor prezentate, a conflictului, a situațiilor. Și în această privință am simțit și noi, ca toată lumea, diferența de valoare în diferitele comedii ale d-lui Caragiale; și noi credem, de exemplu, că *O scrisoare pierdută* este superioară farsei *D-ale carnavalului*.

Dar nu vedem pentru moment nici o trebuință de a stărui asupra acestui punct. Cu atât mai puțin, cu cât atunci s-ar da ultimei piese a d-lui Caragiale o însemnătate la care nu aspiră. *D-ale carnavalului* este o simplă farsă de carnaval, precum se și numește, veselă și fără pretenții, și un public neprevenit nu-i poate cere alta decât un moment de bună petrecere.

Însă în aceste limite mai modeste și această lucrare rămâne o lucrare de merit. Căci literatura adevărată, cu feluritele ei produceri, se poate asemăna unei păduri naturale cu feluritele ei plante. Sunt și copaci mari în pădure, este și tufiș, sunt și flori, sunt și simple fire de iarbă. Toate împreună alcătuiesc pădurea, fiecare în felul său trăiește și înveselește ochiul privitorului; numai să fie plantă adevărată, cu rădăcina ei în pământ sănătos, iar nu imitație în tinichea vopsită, cum se pune pe unele case din oraș.

Comediile d-lui Caragiale, după părerea noastră, sunt plante adevărate, fie tufiș, fie fire de iarbă, și dacă au viața lor organică, vor avea și puterea de a trăi.

POEȚI ȘI CRITICI
(1886)

Sunt de-abia 14 ani (acum sunt 36) de când prin câteva articole sub numele *Direcția nouă în poezie și proză* ne-am încercat să arătăm ce trebuie să se ceară de la o mișcare sănătoasă a literaturei române.[1]

Acele articole erau purtate de oarecare speranță, dar de mai puțină încredere. În poezie, *Pastelurile* lui Alecsandri erau un semn de renaștere, asupra lui Eminescu – „poet în puterea cuvântului" – se atrăgea luarea-aminte a publicului, Șerbănescu, Petrino, Matilda Cugler, Bodnărescu erau apreciați. În proză – cu împotrivire energică în contra pedantismului Ciparo–Barnuțio–Pumnian – se cerea limba firească a poporului român, iubire de adevăr și cunoștință de cauză; din proza curat literară se relevau Alecsandri, Iacob Negruzzi, Gane; din proza științifică, între altele, primele încercări ale d-lor P. P. Carp, Lambrior, Th. Rosetti, Xenopol, chiar și ale d-lor Burla și Panu.

Dacă privim astăzi la literatura din ultimii ani, timida speranță de atunci se poate schimba într-o încredere sigură pentru direcția sănătoasă a lucrărilor intelectuale în România. Nu doară că toți cei salutați la 1872 au împlinit ceea ce se aștepta de la ei; dar unii au întrecut așteptările și relativ mulți alții și-au adaos puterile pentru a da acelei mișcări un avânt – dacă nu destul de general, dar cel puțin destul de puternic pentru a ne face să simțim un adevărat progres în anul prezent, comparat cu anul 1872.

Alecsandri ne-a înavuțit poezia cu *Ostașii noștri* și cu drame, îndeosebi cu *Fontâna Blanduziei*; Eminescu a adus lirica română la o culme de perfecțiune; lor li s-au adaos poeții Naum și Vlahuță, comediile d-lor Caragiale și I. Cerchez, novelele d-lor Slavici, Creangă, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Gane, Duiliu Zamfirescu, traducerile din Horațiu de d. Ollănescu, lucrările științifice ale d-lor Hasdeu și N. Densușanu, Lambrior, Tocilescu, Brândză, culegerile de poezii și povești populare ale d-lor Jarnik-Bârseanu, Ispirescu, G. Dem. Teodorescu, T. Burada, M. Pompiliu, cercetările critice ale d-lor Onciul și Bogdan; iar *Convorbirile literare* sub redacția d-lui Iacob Negruzzi încep al 20-lea[1] an al activității lor – o întreagă mișcare, ce dă ultimului deceniu un aspect cu totul deosebit și îmbucurător.

În proporția creșterii acestei mișcări, scade trebuința unei critice generale. Din momentul în care *se face* mai bine, acest fapt însuș este sprijinul cel mai puternic al direcției adevărate. *Poeziile* lui Eminescu, *Pastelurile* și *Ostașii* lui Alecsandri vor curăți de la sine atmosfera estetică viciată de Macedonski, Aricescu, Aron Densușanu etc., etc. *Cuvintele din bătrâni* ale d-lui Hasdeu sunt de la sine lovitura de moarte a dicționarului Laurian-Massim și a rătăcirilor „filologice" de la Târnave. Și așa mai departe.

[1] Vezi vol. I al ediției de față, pag. 157 și urm.

[1] Acum al 42-lea, sub redacția d-lui S. Mehedinți. Asupra altor observări relative la literatura științifică de astăzi, vezi mai sus „Adaosul de la 1908", pag. 37.

Nu e vorbă, aprețierile critice izolate nu vor lipsi și nu vor trebui să lipsească niciodată dintr-o mișcare intelectuală, și noi înșine am citat mai sus articolele d-lor Onciul și Bogdan ca un semn binevenit al timpului de îndreptare. Dar aceste sunt lucrări de amănunte. Sinteza generală în atac, izbirea unui întreg curent periculos o credem acum ștearsă de la ordinea zilei pentru părțile esențiale în literatura proprie și în știința teoretică. Rămâne încă la ordinea zilei în politică, dar de aceasta nu ne ocupăm aici.

Misiunea criticei – misiunea dealtminteri totdeauna modestă, dar nu fără importanță în modestia ei – ne pare a fi în momentul de față mai mult de a lărgi cercul activităților individuale, de a deștepta tinerimea încă prea amorțită de pâcla trecutului și de a îmbărbăta spiritele spre lucrarea roditoare.

Este cu mult prea îngustă albia curentului celui nou: în dreapta și în stânga trebuiesc desfundate alte șiroaie, care să întărească mișcarea principală, mișcarea însăș trebuie să pătrundă mult mai afund. Fără îndoială, rectificările, mai ales în materie de știință, nu vor putea lipsi uneori din o aprețiare a operelor celor mai bune; fără îndoială, în mijlocul unei activități critice pentru răspândirea lucrărilor sănătoase se va simți pe ici, pe colea și necesitatea unei loviri directe în contra nulităților, care se amestecă fără nici o chemare în ale literaturei: un energic „în lături!" va trebui dar din când în când să fie rostit în orce mișcare intelectuală.

Însă de aci nu rezultă că ar fi bine să se piardă acum timpul cu o tendință critică în contra acelora care au meritul de a reprezenta astăzi însăș mișcarea cea bună în o parte esențială a ei.

Din acest punct de vedere nu este poate de prisos să facem câteva observări în contra încercării unor autori de a accentua mai ales părțile slabe din întinsa lucrare literară a d-lui Alecsandri și de a-și ascuți spiritul lor critic înaintea prea micului nostru public cetitor pe socoteala acestui reprezentant de frunte al tinerei noastre literaturi.

Așa am cetit într-o *Cronică teatrală*, publicată în *Epoca* din 11 ianuarie 1886 de d. Barbu Ștefănescu (Delavrancea), o critică aspră în contra lui *Despot-Vodă* și în genere în contra dramelor d-lui Alecsandri. Așa am auzit că într-o conferință ținută la Ateneu în 27 fevruarie 1866, d. Vlahuță a înălțat poeziile lui Eminescu între altele și prin coborârea unei poezii a lui Alecsandri.

Dacă dd. Delavrancea și Vlahuță ar fi oameni de a treia mână, nu am pierde nici un cuvânt asupra criticei lor; dar fiindcă sunt dintre scriitorii cu talent ai junei generații, credem că lucrul merită o discuție publică, merită și în ceea ce privește poziția lor literară, merită și în ceea ce privește poziția literară a lui Alecsandri.

Se înțelege de la sine că nu noi vom tăgădui orcărui om de bună-credință și de bună-știință dreptul de a spune ceea ce crede adevărat și ceea ce știe greșit într-o activitate publică.

Și fiindcă dd. Delavrancea și Vlahuță sunt oameni de bună-credință și de bună-știință în ale literaturei, dreptul lor de a face critica așa cum au făcut-o este mai presus de contestare.

Dar una este dreptul și alta este folosul întrebuințării dreptului în fiece moment. Va fi având și activitatea critică noima ei, și nu orce dispoziție războinică merită să fie întrupată într-o scriere.

Și mai întâi trebuie să constatăm că, de regulă, poeții înșii sunt cei mai răi critici asupra poeziei altora, în genere artiștii înșii cei mai contestabili aprețiatori teoretici ai artei.

Deși în feluritele combinări ale inteligențelor omenești s-a putut și se poate întâmpla ca un poet bun să fie și critic bun, aceasta însă va fi totdeauna o excepție rară, care va trebui foarte tare legitimată înainte de a fi primită în contra acelei regule generale.

Cine a cetit o dată critica lui Voltaire în contra dramelor „barbare" ale lui Shakespeare va sta totdeauna pe gânduri când

va mai vedea poeții apucându-se de meseria criticei și nu se va găsi liniștit prin dramele criticului Lessing.

Și, în adevăr, între natura poetului și natura criticului este o incompatibilitate radicală.

Poetul este mai întâi de toate o individualitate. De la aceleași obiecte chiar despre care noi toți avem o simțire obișnuită, el primește o simțire așa deosebit de puternică și așa de personală în gradul și în felul ei, încât în el nu numai că se acumulează simțirea până a sparge limitele unei simple impresii și a se revărsa în forma estetică a manifestării, dar însăși această manifestare reproduce caracterul personal fără de care nu poate exista un adevărat poet.

Din multe părți ale lumii primește poetul razele de lumină, dar prin mintea lui ele nu trec pentru a fi stinse sau pentru a ieși cum au intrat, ci se *răsfrâng* în prisma cu care l-a înzestrat natura și ies numai cu această răsfrângere și colorare individuală.

Astfel descrie lumea Goethe, altfel o descrie Heine, altfel Leopardi, altfel Victor Hugo, deși cu toții au primit impresii de la aceeaș lume.

Voltaire a fost foarte capabil de a exprima lumea conform prismei sale personale, dar s-a arătat incapabil de a simți *exprimarea* lumii ieșită din prisma lui Shakespeare.

Căci prisma poetului este menită a răsfrânge raza directă a luminei, dar nu este menită a mai răsfrânge raza o dată răsfrântă de o prismă străină.

Aceasta însemnează individualismul poetului.[1]

Criticul, din contra, pre cât este mai puțin impresionabil pentru însăș lumina directă a obiectelor (din care cauză nici nu se încheagă în el vreo senzație a lumii până la gradul de a cere manifestare în forma poetică) pre atât este și mai puțin individual. Căci criticul este tocmai foarte impresionabil pentru

[1] Individualismul, în acest înțeles, nu are dar nimic a face cu egoismul părtinitor.

razele răsfrânte din prisma altora, și individualitatea lui este dar consumată în înțelegerea și simțirea altor individualități.

Criticul este din fire transparent; artistul este din fire refractar.

Esența criticului este de a fi flexibil la impresiile poeților; esența poetului este de a fi inflexibil în propria sa impresie.

De aceea criticul trebuie să fie mai ales nepărtinitor; artistul nu poate fi decât părtinitor.

Nu este dar chemat d. Barbu Șt. Delavrancea, nu este chemat d. Vlahuță, a cărui prismă este poate înrudită cu a lui Eminescu (și am dori să nu-i fie prea înrudită, ci să-și păstreze individualitatea dacă o are), nu sunt ei chemați să judece pentru public lucrarea poetică a d-lui Alecsandri în genul ei propriu. Această sarcină să ne-o lase nouă, publicului care, neavând însine nici o individualitate poetică pronunțată, suntem mai lesne primitori pentru tot ce este lumină în felurimea manifestării ei.

Junii noștri poeți sunt chemați să-și exprime, fiecare în propria sa formă, simțirile primite direct de la lumea reală, dar nu să-și slăbească această lucrare creatoare prin priviri de alături spre o altă lume subiectivă. Puterea lor intelectuală trebuie întrupată în opere de artă, și nu mistuită în elaborări de critică.

Dacă observările de mai sus sunt legitime în teorie, ele se legitimează îndată și în practică; și cu aceasta trecem la o scurtă privire a poziției lui Alecsandri în literatura română de astăzi.

Îndărătul conferenței d-lui Vlahuță, în partea relativă la antiteza între poeziile lui Eminescu și poezia lui Alecsandri, se ascunde o întrebare pe care d-sa însuși nu a pus-o de-a dreptul înaintea publicului, dar care rezultă întrucâtva din modul d-sale de procedare și care, în orce caz, este pusă de alții, întrebarea: cine este mai mare poet, Eminescu sau Alecsandri?

Întrebarea astfel pusă ne pare din capul locului greșită, și ne pare greșită fiindcă este unilaterală și – exact vorbind – o confuzie de cuvinte.

Poet mare! Poet în ce înțeles? Poet în care întindere?

Să ne fie îngăduit să limpezim mai întâi discuția printr-o paralelă din două literaturi străine.

De la Leopardi avem numai 35 de poezii, toate sunt admirabile. De la Victor Hugo avem sute de poezii, avem și drame, avem și romane, multe sunt contestabile. Cine este mai mare poet, Leopardi sau Victor Hugo?

Neputința de a răspunde dovedește confuzia întrebării.

Dacă este vorba numai de poezia lirică, și încă, înlăuntrul poeziei lirice, numai de exprimarea cea mai frumoasă a unei adânci melancolii în mijlocul aspirării spre ideal și totdeodată a celei mai amare satire, Leopardi este neajuns și stă deasupra lui Victor Hugo.

Dar numai de aceasta poate fi vorba? Victor Hugo este încarnarea geniului francez al timpului său în mai toate aspirările poetice. Iubirea și ura contimporanilor săi, mândria și vanitatea lor, dezrobirea spiritelor de sub jugul clasic și de sub jugul politic, emoțiunea măririlor și căderilor istorice, lupta celor mizeri în contra celor preaputernici – toate aceste vibrațiuni ale unei întregi epoce au trecut prin răsfrângerea lui Victor Hugo.

Și acuma ce înțeles poate avea întrebarea cine este *mai mare poet?* Înțelesul de a măsura incomensurabilele, adică nici un înțeles.

Să ne întoarcem acuma la ale noastre.

Dacă din cele 70 de poezii ale lui Eminescu, în adânca lor melancolie și în amărăciunea lor satirică, am lua pe cele mai bune și le-am pune alături cu cele mai bune din sutele de poezii lirice ale lui Alecsandri, în eleganța lor străvezie și în simplitatea lor gingașă, uneori banală, discuția ar fi cu putință.

Dar o asemenea alăturare nu este dreaptă.

Alecsandri are o altă însemnătate. În Alecsandri vibrează toată inima, toată mișcarea compatrioților săi, câtă s-a putut întrupa într-o formă poetică în starea relativă a poporului nostru de astăzi. Farmecul limbei române în poezia populară – *el* ni l-a deschis; iubirea românească și dorul de patrie în limitele celor mai mulți dintre noi – *el* le-a întrupat; frumusețea proprie a pământului nostru natal și a aerului nostru – *el* a descris-o; „chauvinismul" gintei latine și ura în contra evreilor – *el* le reprezintă"; când societatea mai cultă a putut avea un teatru în Iași și București – *el* a răspuns la această dorință, scriindu-i comedii și drame; când a fost chemat poporul să-și jertfească viața în războiul din urmă – *el* singur a încălzit ostașii noștri cu raza poeziei.

A *lui* liră multicordă a răsunat la orce adiere ce s-a putut deștepta din mișcarea poporului nostru în mijlocia lui.

În ce stă valoarea unică a lui Alecsandri?

În această *totalitate* a acțiunii sale literare.

CONTRAZICERI?

Mic studiu de strategie literară (1892)

În *Voința națională*, ziarul partidului național-liberal, s-au publicat multe articole de polemică violentă. Firește, un organ de luptă trebuie să atace pe adversari. Mai ales când propriele idei sunt puține, combaterea ideilor altora devine îndeletnicirea de căpetenie și este atunci ademenită să fie și violentă: tăria cuvintelor vrea să acopere slăbiciunea argumentelor.

Multe articole s-au publicat și în contra subscrisului, și pe unul din ele, unul mai lung, l-a crezut onorabila redacție așa de important, încât l-a scos și în broșură. Titlul: *Contrazicerile d-lui T. Maiorescu*, coperta: roșie (se-nțelege: roșie), tipografia: Dorotea Cucu, prețul: 10 bani (ieftin de tot).

Se cade să ai un fel de recunoștință pentru articolele scrise în contra ta. Cu cât sunt mai multe, cu atât e mai bine. Adversarii iau asupra lor sarcina grea de a-ți răspândi numele în lume – mare câștig în materie literară și politică! Nu e vorbă, adversarii vor să asocieze pe lângă numele tău și o idee nefavorabilă și să-ți facă un *nume rău*. Dar calificativul *rău* se poate dezasocia cu vremea, dacă ești tu dealtminteri bun, și cu cât adversarii au atras mai mult atenția lumii asupra ta, cu atât dezasocierea se produce mai ușor. Rezultatul final este un câștig curat: *renumele*.[1]

[1] Vezi și vol. II, pag. 162.

Așadar, un fel de recunoștință adversarilor!

Însă o chestie curat personală nu merită să ocupe publicitatea. Ce-i pasă publicului de contrazicerile noastre, dacă există? Și dacă nu există, ce-i pasă că *Voința națională* afirmă că există?

Numai atunci când îndărătul chestiei personale se arată o chestie de princip, lucrul merită discuția publică.

Din acest punct de vedere, mai cuviincios credem că trebuie să ne ocupăm de acea broșură a *Voinței naționale*, și pentru a înlătura astăzi orce gând de acuitate personală, relevăm faptul că broșura este publicată încă din anul 1886.

Dealtminteri, „contrazicerile" de care s-a îngrijat așa de mult organul național-liberal din București sunt în număr de trei: una singură este relativă la politica zilei, a doua privește o părere literară în comparare cu o teorie de politică generală, iar a treia este curat estetică. Dar și din partea politică noi nu vom studia aici decât metoda. Ne va fi indiferent dacă materia discutată este din domeniul politicei sau ar fi din al zoologiei; numai modul discutării, artificiul argumentărilor, procedarea pentru descoperirea sau ascunderea adevărului ne va interesa.

*

Tema broșurei cu coperta roșie este următoarea:

„Ne-am propus să facem astăzi un studiu mai interesant, nu asupra contrazicerii în purtarea grupului junimist... ci asupra acelei în părerile unuia din cei doi luceferi ai «Junimei» – *par nobile fratrum* – d. T. Maiorescu. Aceste contraziceri au ajuns așa de caracteristice, încât merită fără îndoială o cercetare patologico-psihologică".

(pag. 5)

Și acum se analizează cele trei contraziceri „patologice" ale noastre, două descoperite de broșura roșie, iar a treia împrumutată din revista socialistă *Contemporanul* și descoperită de d. Gherea.

Ne permitem o primă observare de strategie literară. În rândurile citate se vede un fel de imitare a unor fraze, inversiuni și cuvinte, de care ne-am servit mai ales noi în criticele literare. Și justificarea polemicei prin *au ajuns așa de caracteristice, încât merită fără îndoială* (*Convorbiri literare*, II, pag. 301, III, pag. 210 etc.) și ironica paranteză *par nobile fratrum* (*Conv. lit.*, VI, p. 221) și mai ales cuvântul *cercetare patologico-psihologică* (*Conv. lit.*, VII, p. 79) sunt arme din arsenalul nostru. Se vede că autorul sau autorii anonimi ai broșurei (în curând s-au descoperit a fi frații Xenopol, și astfel în adevăratul înțeles al cuvântului *par nobile fratrum*) și-au făcut școala literară în cercul „Junimii" și acum vin să ne plătească, după vorba franceză, cu aceeaș monetă.

A plăti cu aceeaș monetă este o greșeală de strategie literară. Moneta poartă semnul suveranității celui ce a introdus-o în circulație; cine o întrebuințează pare a recunoaște această suveranitate și prin chiar aceasta devine inferior; cine o contrafăce are aerul de a se izbi de un articol din codul penal și prin chiar aceasta devine suspect. În orce caz, imitarea este o dovadă de mediocritate.

Dar să venim la „contraziceri".

Contrazicerea întâi:

„D. T. Maiorescu spune (în *România liberă* din 2 octomvrie 1886): «Oare distanța care desparte (pe junimiști) de generalul Manu și de Alexandru Lahovari este așa de greu de pășit? Au avut vreodată asemenea distanțe barierele închise?»

Acelaș d. Maiorescu însă accentua în Cameră deosibirile care despart pe junimiști de conservatori, anume că d-lor recunosc legalitatea Camerelor, pe când conservatorii ar urma o cale rătăcită prin o politică de abținere și că sunt de regretat atacurile îndreptate contra capului statului.

Apoi d. M. nu înțelege ce contrazicere flagrantă există între cele spuse în Cameră și cele mărturisite în *România liberă*? Cum? Nu este nici o distanță între oamenii care vreau să combată pe calea legală și oamenii ce provoacă la revoluție, între oamenii ce recunosc de inviolabilă persoana statului și alții ce o insultă?"

Ba este o distanță, ziceam noi, dar nu va fi așa greu de pășit.

„Și crede d. Maiorescu că bariera poate fi sărită așa de ușor și anume de către cine? De către grupul junimist pentru a trece în lagărul conservatorilor, după cum singur o mărturisește?"

Ba nu o mărturisește singur, mărturisirea e un adaos al broșurei. De la sine era evident că nu junimiștii puteau să-și schimbe atitudinea lor, adecă să tăgăduiască deodată legalitatea Camerelor, pe care o recunoscuseră totdeauna din princip de ordine constituțională, și să atace deodată Coroana, pe care nu o atacaseră niciodată din acelaș princip de ordine. Articolul din *România liberă* nu făcea decât să prevestească necesitatea schimbării de atitudine a celorlalți, schimbare ce s-a și întâmplat în 1888, și mărginea, dealtminteri, prevestirea la dd. Manu și Lahovari, despre care se știa că nu împărtășeau vederile partidului asupra punctelor în chestie, ci se supuseseră din disciplină unei majorizări produse mai ales prin elementul vernescan de atunci.

Prin urmare, nu a existat nici o deosebire între cele zise de noi în Cameră și cele scrise în *România liberă*.

Cum s-a construit totuș contrazicerea în broșura roșie și cum s-a putut prezenta cetitorilor ca să pară plauzibilă?

Prin următoarea procedare: broșura citează mai întâi exact cuvintele noastre din *România liberă*, dar când, după câteva pagine, le reproduce ca să le puie în paralelă cu cele zise în Cameră, nu le mai citează exact, ci intercalează câteva cuvinte de ale sale, prin care amplifică înțelesul și produce o contrazicere. De unde noi ziceam că distanța e ușor de pășit, broșura zice „nici o distanță"; de unde noi vorbeam numai de o barieră ce se poate trece, broșura adaogă că noi vom trece bariera.

Acest artificiu de argumentare intră în categoria sofismelor de mult știute și se numește tocmai sofisma amplificării. În cunoscuta cercetare a unui foarte cunoscut filozof asupra *Eristicei*, adică asupra meșteșugului disputării sofistice, se enumeră toate tertipurile (*Kunstgriffe*) întrebuințate de cei ce vor să aibă cu orce preț dreptate. Cel dintâi tertip explicat acolo și însoțit de exemple este amplificarea, și este pus ca cel dintâi, fiindcă este cel mai obișnuit, știut încă din topicele lui Aristotel.

De aici putem scoate o altă observare de strategie literară: nu întrebuința niciodată tertipuri sofistice; iar dacă firea te împinge la ele, alege cel puțin pe cele mai fine și ferește-te de cele triviale, pentru a căror demascare ajunge simpla mențiune a unor scrieri elementare de logică.

Contrazicerea a doua:

Broșura roșie continuă:

„Ne aducem aminte de un frumos discurs al d-lui M. ținut în Camerile de revizuire din 1883, în care d-sa vrea să dovedească că lărgirea colegiilor electorale, idee patronată de defunctul C. A. Rosetti, nu era cerută de un curent popular. D-sa susținea atunci că numai acele mișcări ale opiniei publice sunt reale care pornesc spontaneu de la popor; că toate acele ce au drept izvor păreri individuale nu ar fi decât niște ecouri, glasuri moarte, ce răspund fără conștiință unui glas viu... Cu alte cuvinte, d. M. susținea că numai acele idei politice sunt adevărate care au de bază o mișcare a poporului și nu sunt productul unei păreri individuale.

Tot pe atunci, pe când d. M. emitea în Cameră acea părere (politică), d-sa scria în cabinetul său liniștit de filozof un articol «asupra progresului adevărului în judecarea lucrărilor literare», publicat în almanahul stud. rom. din Viena. D. M. se ocupă în această scriere[1] de modul cum adevărul (științific literar) ajunge a învinge eroarea și a-și întinde stăpânirea asupra conștiinței omenești. Ce este o idee sau

[1] Reprodusă în vol. II al ediției de față.

o formă nouă în mișcarea intelectuală a unui popor dat? Este o idee ale cărei premise au putut să existe în capul mai multor sau a tuturor, dar a cărei formulare mai clară se naște numai în capul unuia, care este și autorul ei.

Așadar, d. M. pune pentru geneza adevărului științific sau artistic teoria cea exactă, că aceasta pornește de obicei *din capul unuia* și se lățește în cele multe. În privința adevărului social și politic, d-sa răstoarnă teza și spune că ar trebui *să pornească de la cei mulți* către acel ce-l formulează. Așadar, ar urma că sunt două soiuri de adevăruri... Deși însă lucrul în sine este peste putință, se pot afla filozofi pe cari păcatele lor i-a împins în politică spre a deszice acolo *sub îmboldirea interesului* ceea ce stabilise odată *în spiritul lor rece și neinteresat.*"

(pag. 8–13)

Fraza din urmă – ca să începem cu ce e mai aproape – ne pare nechibzuită. Lăsând la o parte „păcatele", care n-au ce căuta aici, tot contrastul între presupusa eroare a politicului, provenită *din îmboldirea interesului*, și *spiritul rece* și *neinteresat* al literatului, este un argument *ad personam* așa de slab, încât îl vom putea răsturna odată.

Aceeași deosebire între procedarea literară pentru stabilirea unui adevăr ideal și procedarea politică pentru înfăptuirea unei legi de valoare practică, precum se arată în discursul nostru din Camera de la 1883 și în articolul simultan din Almanahul vienez, absolut aceeași deosebire se află cu 14 ani mai înainte formulată în *Observările* noastre *polemice* din *Convorbirile literare* de la 1869, retipărite în ediția *Criticelor* de la 1874, pag. 318. Acolo se zice (*Critice*, ediț. actuală din 1908, vol. I, pag. 141): „Să nu confundăm! Majoritățile sunt un fapt de cea mai mare însemnătate în politică, fiind termometrul sigur pentru a arăta până unde certe idei au intrat și s-au înrădăcinat într-o societate și când se pot, prin urmare, formula ca legi practice ale ei. Dar când e vorba de o lucrare în sfera ideală, fie operă de artă, fie teorie științifică, fie numai o critică, majoritățile nu însemnează nimic, fiindcă totdeauna asemenea

lucrări au fost primite la început de o minoritate și, dacă și-au câștigat teren, și l-au câștigat numai în viitorul poporului lor."

La 1869, când au fost scrise rândurile de mai sus, nici nu fusesem vreodată deputat, nici nu era vorba de vreo anume chestie politică, nici nu se putea ști că se va discuta la 1883 revizuirea constituțiunii. Acele rânduri au fost, prin urmare, scrise cu *spiritul rece și dezinteresat* al literatului.

Dacă dar părerea noastră se găsește dezinteresat formulată cu 14 ani mai nainte și aceeaș părere se găsește reprodusă în mijlocul luptelor politice cu 14 ani în urmă, insinuarea că acum ar proveni *din îmboldirea interesului politic* cade de la sine.

De unde ne permitem a deduce o a treia regulă de strategie literară: studiază-ți bine adversarul, dacă te crezi dator să te ocupi de el, și când nu te poți opri de la explicări psihologice (totdeauna riscate) ale atitudinii lui, cel puțin ferește-te de afirmări care se pot dezminți îndată în mod autentic.

Dar broșura pretinde, pentru a construi contrazicerea, că noi am fi zis în Cameră *cu alte cuvinte* (alte de tot) că numai acele idei politice sunt adevărate care au de bază o mișcare a poporului și nu sunt produsul unei păreri individuale.

Însă o asemenea absurditate nu am zis-o niciodată. Și nici nu era vorba de adevărul, ci de oportunitatea legiferării unor idei politice. Compararea cu glasul lui C. A. Rosetti și cu ecoul câtorva capete goale spunea lămurit că ideea sa despre reforma constituțională nu era împărtășită cu înțelegere de opinia publică, că, prin urmare, nu se justifica legiferarea revizionistă și că numai atunci când în urma propagării ideilor de reformă se va fi format o majoritate de convingere va fi momentul venit de a le traduce în lege. Textual: „Aceste idei de reformă să fie aruncate în dezbaterea opiniei publice, iar până când aceasta nu se va pronunța, să nu prejudecăm chestia" (*Monitorul dezbaterilor* din 1883, nr. 10, pag. 98).

Așadar, deosebirea între sfera literară și cea politică nu este de la concepție la concepție, ci de la concepție la legiferare.

Noua concepție de valoare științifică sau artistică se manifestă de originalul cap al unui individ într-o scriere care stabilește adevărul, sau într-o operă care întrupează frumosul, și prin chiar aceasta este îndeplinită, orcare ar fi combaterea contimporanilor, rămânându-i recunoașterea treptată, dar sigură, în viitor. Noua concepție de valoare politică neputându-se realiza decât prin legiferare, are trebuință pentru îndeplinirea ei de convingerea prealabilă a majorității contimporane.

De unde rezultă că broșura, pentru a ajunge la concluzia contrazicerii noastre, și-a fabricat singură o premisă falsă, substituind ideei noastre de legiferare ideea de simplă concepție în politică.

Această eroare de argumentare se numește în manualele de logică (vezi Maiorescu, *Logica*, pag. 137), cu un termen consacrat din vechime *πρῶτν φεύδος*.

Ce politicos și erudit sună acest termen grecesc! Îmi pare rău că pe românește nu ai libertatea de variare în traducere decât pentru cuvântul *πρῶτν* pe care îl poți exprima sau prin *întâi*, sau prin *de la început*, sau prin *fundamental*. Dar cuvântului *φεύδος* n-ai ce-i face: acesta pe românește n-are altă însemnare decât *minciună*.

Contrazicerea a treia (de la d. Gherea):

Această *contrazicere* se ține în amândouă părțile ei de domeniul curat estetic-literar și este cam de mirat că o vedem discutată într-un ziar politic. Dar se pare că dorința de a găsi cu orce preț contrazicerile noastre a împins pe onorabila *Voință națională* până la teoriile abstracte ale literaturei și a dus-o chiar, cu rizicul de a se compromite, până la revista socialistă *Contemporanul*, în al cărei volum V a dat de *contrazicerea* descoperită de d. Gherea.

Ce stăruință, ce alergare pentru a mai găsi o contrazicere! Și teamă ne este că și aici toată munca a fost zadarnică, precum sperăm să o dovedim fără prea multă greutate.

Dacă vreunul din domnii colaboratori ai organului „național-liberal" ne-ar face și astăzi cinstea de a se munci după contrazicerile noastre, i-am ușura cu plăcere osteneala, arătându-i noi înșine o contrazicere, de astă dată una reală, nu una sofistică: este deosebirea între părerea noastră din *Convorbirile lit.* de la aprilie 1870 asupra admiterii preoților ca învățători sătești și părerea din discursul de la fevruarie 1891, ținut în Senat asupra reformei învățământului. La o distanță de 20 de ani, după experiența dobândită în administrația generală, părerea din 1870 se vede acum modificată, și se și arată pentru ce. Dar aceasta este numai o paranteză, care nu trebuie să ne abată prea mult de la drumul articolului de față.

Să ne folosim cel puțin de ea ca de un exemplu pentru o a patra și cea mai grea regulă de strategie literară, în deosebire de cea militară: mărturisește-ți singur eroarea, chiar dacă nu a văzut-o altul; iar dacă a văzut-o înainte de tine, recunoaște-o fără rezervă; căci orce discuție cinstită nu poate avea alt scop decât adevărul.

Și acum să revenim la chestie, adecă la contrazicerea a treia, publicată în *Contemporanul*, publicată în *Voința națională*, republicată în broșura roșie și re-republicată cu ceva poleire și în vol. II al *Studiilor critice* ale d-lui Gherea, pag. 53–67.

Iacă de ce este vorba:

În două articole scrise cu un interval de câteva luni în *Convorbirile literare* de la septemvrie 1885 și de la aprilie 1886[1], am atins chestia personalității sau mai bine a impersonalității și totuș individualității artistului, în special a poetului.

[1] Reproduse în volumul de față al *Criticelor*, pag. 43 și pag. 61 și urm.

În cel dintâi articol, pentru a apăra comediile d-lui Caragiale în contra imputării de imoralitate, accentuam impersonalitatea ca o condiție etică a orcării lucrări de adevărată artă; în articolul al doilea, pentru a apăra pe Alecsandri în contra criticelor d-lor Delavrancea și Vlahuță, accentuam personalitatea sau individualitatea ca o condiție estetică a orcărui adevărat poet.

Tocmai aici vede broșura roșie după d. Gherea o contrazicere, și pentru ca să facem pe cititori să înțeleagă înșii ceea ce a înțeles d. Gherea și... ceea ce n-a înțeles, se cuvine să-i lăsăm mai întâi d-sale cuvântul, iar noi vom adăoga la început câteva întâmpinări secundare și la sfârșit întâmpinarea principală asupra închipuitei contraziceri.

D. Gherea scrie și ne citează așa:

„D. Maiorescu vrea să apere lucrările d-lui Caragiali împotriva învinuirii de nemoralitate, și pentru atare sfârșit d-sa își pune întrebarea dacă arta are ori nu misiune moralizatoare, și răspunde «da, arta a avut totdeauna misiune moralizatoare și orice adevărată operă artistică o îndeplinește». Rămâne dar să înțelegem în ce stă moralitatea artei. La această întrebare ni se dă următorul răspuns: «Orce emoțiune estetică, fie deșteptată prin sculptură, poezie, fie prin celelalte arte, face pe omul stăpânit de ea, pe câtă vreme este stăpânit, să se uite pe sine ca persoană și să se înalțe în lumea ficțiunilor ideale...»

«Numai o puternică emoțiune impersonală poate face pe om să se uite pe sine și să aibă prin urmare stare sufletească inaccesibilă egoismului, care este rădăcina orcărui rău».

Am reprodus o față întreagă din articolul d-lui M. pentru că ea caracterizează modul d-sale de a scrie; pe de altă parte, atare împletire metafizică nici nu poate fi spusă cu cuvintele noastre și într-o limbă lămurită" (*Studii*, pag. 53, 55).

Cum „cu cuvintele noastre"? Adecă cu cuvintele d-lui Gherea? Aceasta e probabil; rămâne numai să vedem ce urmează de aici, și vom vedea îndată. Căci d-nul Gherea continuă:

„Aceste expresii grele, metafizice, mai sunt și neesacte. Să luăm vorba «emoțiune impersonală». Emoțiunile sunt în general cât se

poate de personale, fiindcă sunt urmarea unei atâtări nervoase, care se petrece într-un organism individual, într-o persoană" (pag. 56).

Ce curioasă observare face aci d. Gherea! De ce adecă ar fi neexactă expresia „emoțiune impersonală"? Fiindcă toate emoțiile se petrec într-o persoană și, prin urmare, nu pot fi decât personale? Dar după acest soi de vorbă tot ce gândește un om, tot cuvântul ce-l rostește, ar trebui numaidecât să fie numit personal, fiindcă se petrece „în organismul lui individual". Și, prin urmare, nu s-ar mai putea zice în bună și lămurită limbă românească, d.e.: opinia ce o arată d. X nu este personală a lui, ci a luat-o orbește din cutare carte sau de la cutare om? Căci ar avea cineva dreptul să întâmpine: nu este exact, fiindcă orce exprimare a unei opinii se petrece cu necesitate în organismul individual al celui ce o exprimă, și, prin urmare, este personală a lui?! Și de acum înainte nu s-ar mai putea zice despre Eminescu, cum s-a zis cu o așa de bună caracterizare etică a lui: Eminescu era omul cel mai impersonal, fiindcă ar veni numaidecât cineva care să întâmpine: nu e adevărat, Eminescu nu a putut fi impersonal, fiindcă a fost o persoană!

Dacă ar fi să răspundem d-lui Gherea „cu cuvintele d-sale", ar trebui să-i imputăm de ce întrebuințează și d-sa pe aceeaș pagină expresia *altruism* în opoziție cu egoism, și să-i zicem după acelaș calapod: tot ce simt eu este un act al egoismului meu, fiindcă se petrece în mine, prin urmare și când simt o curată compătimire pentru altul și când fac ceva numai pentru binele altuia, este o expresie neexactă să mi se atribuie un simțimânt altruist, fiindcă simțimântul este al meu, *ego, meus*, așadar egoist.

Ce mai ceartă de cuvinte!

Tot ce se poate cere de la cel ce introduce asemenea expresii care trec peste nivelul conversațiilor de rând este să le precizeze mai înainte înțelesul. O dată înțelesul bine precizat, întrebuințarea este îndreptățită, și tocmai partea cea mai importantă a discuțiilor științifice etice, estetice ar fi de-a dreptul

imposibilă, dacă limbagiul ar fi osândit să se restrângă în cercul „cuvintelor noastre" de rând. *Altruist* este o expresie bine precizată în înțelesul ei încă de A. Comte, și, prin urmare, legitimată, precum și este astăzi indispensabilă în discuțiile etice. *Impersonal* este o altă expresie bine precizată și indispensabilă în discuțiile estetice. Dealtminteri, i s-a amintit înțelesul precis tocmai în pasagiul ce ni-l citează d. Gherea: „numai o emoțiune impersonală face pe om să *se uite pe sine*", de aceea se și numește impersonală.

Am insistat asupra acestei prime obiecțiuni a d-lui Gherea fiindcă este din capul locului hotărâtoare și fiindcă de la confuzia ce și-o creează d-sa însuș prin neobservarea nuanțelor înțelesului din expresia *impersonal* derivă și contrazicerea ce ne-o atribuie nouă.

Dar înainte de a veni la aceasta, să mai urmărim puțin felul întâmpinărilor d-lui Gherea.

„Nu e adevărată nici fraza că «egoismul e rădăcina orcărui rău»",

continuă d-sa în contra noastră la pagina 56.

Să relevăm mai întâi imprudenta întrebuințare a cuvântului *adevărat* în acest caz. Teoriile etice sunt încă astăzi, și probabil pentru mult timp, așa de controversate, așa de nesigure din punctul de vedere al evidenței științifice, așa de puțin „pozitivate", cum ar zice școala lui A. Comte, încât expresia *nu este adevărat* dovedește puțină familiarizare cu materia în chestie. Nu este dovedit, e contestabil, e exagerat sunt expresiile întrebuințate în asemenea discuții din partea oamenilor competenți.

Și imprudența d-lui Gherea se pedepsește îndată, fiindcă primul argument al d-sale pentru a stabili neadevărul acelei fraze devine un adevărat instrument de pedeapsă în contra d-sale. Iată-l:

„Dacă simțimentele și faptele altruiste sunt trebuitoare pentru păstrarea neamului omenesc, prin urmare și a individului, apoi sentimentele și faptele egoiste sunt trebuitoare pentru păstrarea individului, și, prin urmare, și a speciei, care e formată din indivizi. Așadar, și unele și altele pot fi morale! (pag. 56).

Dar ce are a face această obiecție (chiar dacă ar fi exactă, ceea ce nu credem) cu fraza în chestie? Este așa de puțin deprins d-nul Gherea cu operațiile argumentării, încât nu-și poate da îndată seama de raportul extensiunii sau sferei de aplicare a noțiunilor?

Eu zic: egoismul e rădăcina orcărui rău. Generalitatea este aici în cuvintele „orcare rău", și propoziția redusă la paradigmele obișnuite în manualele de școală (toți *s* sunt *p*) glăsuiește: tot răul este din egoism. Aceasta însemnează că întreaga sferă a noțiunii rău este legată de sfera egoism, dar nu însemnează că și întreaga sferă a noțiunii egoism este legată de rău, ci din contră numai o parte. Când zic: toți leii sunt animale, aceasta nu însemnează că și toate animalele sunt lei, ci numai că unele animale sunt lei; celelalte pot fi cum vor voi: vulpi, papagali sau alte animale mai puțin citabile. (Vezi Maiorescu, *Logica,* pag. 47.)

A înțeles d. Gherea această mică explicare elementară? Dacă-i este prea abstractă, să-i mai dăm un exemplu concret dintr-o știință materială. Cineva afirmă: microorganismele sunt cauza oricării boli infecțioase. Vine altul și vrea să-l combată zicând: nu este adevărat, căci microorganismele sunt și cauza multor fenomene folositoare, d. e. : a fermentațiunii.

Poate va zice acum și d. Gherea, în orice caz o vor zice cei deprinși cu argumentările juste: n-are a face una cu alta.

Prin urmare, când d. Gherea se încearcă să combată fraza noastră că egoismul este rădăcina oricărui rău, prin arătarea că egoismul este și rădăcina multor lucruri bune, nu o combate întru nimic, și opinia ce o are că afirmarea dintr-o parte a sferei unei noțiuni se poate dovedi neadevărată prin o constatare din altă parte a sferei aceleiaș noțiuni, este o eroare de logică.

Și, în sfârșit, tot la pag. 56 ne mai spune d-nul Gherea:

„De asemenea, și «lume impersonală», «inspirare impersonală a ficțiunilor» ar fi trebuit mai bine lăsate nemților, cărora le plac atât de mult vorbe și fraze nebuloase".

Cum „lăsate nemților, cărora le plac fraze nebuloase"? Dar teoria ficțiunii ideale, care idealitate dă obiectului tratat de artist caracterul *tipic* (prin chiar aceasta artistul se înalță în lumea impersonală), este teoria lui Platon; aceste sunt așa-numitele „idei platonice", foarte clar reproduse cu acel caracter al lor în *Estetica* lui Schopenhauer, care Schopenhauer, deși fără îndoială german, se întemeiază în partea citată a filozofiei lui tocmai și anume pe Platon.

Faptul este știut și trebuie să fie știut de cei ce se ocupă de estetică în cunoștință de cauză, fie numai înlăuntrul micei noastre literaturi. Noi înșine am tradus în românește și am dat publicității toată această explicare a platonismului ca element fundamental de estetică (vezi *Convorbiri literare*, vol. 19, care cuprinde și articolul asupra d-lui Caragiale, pe care ni-l citează d. Gherea; vezi mai ales *România liberă* într-un șir consecutiv de numere de la 12 aprilie 1885 înainte).

Și d. Gherea este așa de inocent în materie, încât crede că ideile platonice sunt nemțești și vorbește de plăcerea nemților pentru fraze nebuloase? Multe se vor fi zis despre arta și filozofia grecească; dar (cu excepția lui Heraclit) nimeni nu le-a tăgăduit până acum claritatea senină.

Însă totuș ideea platonică îi pare d-lui Gherea nebuloasă și confuză? Se poate și se vede, dar a cui e vina?

Ne aducem aminte, din vremea când eram student la Universitate, că un compatriot de-ai noștri discuta cu un alt compatriot despre valoarea lui Shakespeare, pe care o tăgăduia cu violență, și după vreo două ore de discuție se constată

deodată că aprigul critic își închipuia că Shakespeare este un poet spaniol.

Ne aducem aminte că acum vro 9 ani, când am început prelegerile de logică la Universitatea din București, un ziar din capitală ne imputa în citarea *Analiticelor* lui Aristotel de ce am zis *pars prior* și nu *pars priora*, închipuindu-și acest ziarist erudit că singularul feminin de la *prior* este *priora*.

Ce poți să faci cu asemenea lucruri? Le constați și treci mai departe.

Să trecem și noi mai departe și să ajungem la sfârșit, adecă la însăș contrazicerea descoperită de d. Gherea și reprodusă de broșura roșie.

„Tot d. Maiorescu bate pe d. Maiorescu",

continuă d. Gherea la pag. 67,

„un tablou curios, dar adevărat".

Și în contra pasagiului nostru citat mai sus din apărarea d-lui Caragiale cu esențiala impersonalitate a poetului care îl înalță în lumea ideală, ne opune un alt pasagiu al nostru, scris după câteva luni în apărarea lui Alecsandri (chiar această scurtime de interval ar fi trebuit să facă pe d. Gherea mai prudent), și care zice:

„Poetul este mai întâi de toate o individualitate; de la aceleaș obiecte chiar, despre care noi toți avem o simțire obișnuită, el primește o simțire așa deosebit de puternică și așa de personală în gradul și felul ei, încât în el nu numai se acumulează simțirea până a sparge limitele unei simple impresii și a se revărsa în forma estetică a manifestării, dar însăș această manifestare reproduce caracterul personal, fără de care nu poate exista un adevărat poet. Din multe părți ale lumii primește poetul razele de lumină, dar prin mintea lui ele nu trec pentru a fi stinse, sau pentru a ieși cum au intrat, ci se răsfrâng în prisma cu care l-a înzestrat natura și ies numai cu această răsfrângere și coloare individuală".

Apoi care din două este adevărat, întreabă broșura roșie: poetul impersonal sau cel personal?

Amândouă, răspundem noi.

Așadar, cuvântul personal, ca și contrarul său, impersonal, are două înțelesuri?

Evident, și amândouă înțelesurile sunt clar expuse în pasagele citate, adecă clar pentru cine poate și vrea să înțeleagă. Tot așa are două înțelesuri cuvântul inductiv (aristotelic și baconian), cuvântul sintetic (*a priori* și *a posteriori*) etc.

Poetul adevărat este impersonal în perceperea lumii, întrucât în actul perceperii obiectului trebuie să se uite pe sine și să-și concentreze toată privirea în obiect, prin aceasta numai obiectul încetează acum de a fi individual mărginit și devine tip, se înfățișează sub *specie aeternitatis*, cum zice Spinoza, este o „idee platonică"; Shylock nu este un ovreu izolat, ci este ovreimea; Werther nu este un amorezat individual, ci este sentimentalitatea amorului. Aceasta constituie partea mai ales etică a artistului.

Dar o dată perceperea obiectului dobândită, manifestarea ei în o anume formă reproduce caracterul personal al poetului, și o asemenea răsfrângere în prisma lui proprie exprimă individualitatea lui esențială. Leiba Zibal din *Făclia de Paști* a d-lui Caragiale nu este nici el un ovreu izolat, ci este ovreimea, ca și Shylock, dar ce deosebire în forma exprimării după deosebita individualitate a scriitorilor! Impersonal sau tipic văzute amândouă figurile, personal sau individual tratate de fiecare autor. Și Luceafărul lui Eminescu nu este un individ amorezat, ci însăș sentimentalitatea amorului, ca și Werther. Dar aceeaș deosebire a manifestării, și din aceeaș cauză. Aceasta constituie partea mai ales estetică a poetului.

Iacă teoria clară, de mult știută și de mult comentată, a ideii platonice întrebuințate drept fundament de estetică și

împăcarea ei cu formele foarte diverse de manifestare în care se relevează diversele personalități ale poeților.[1]

Se înțelege că sunt și teorii contrare. Zola, d.e., definește: opera de artă e un colț al naturei văzut printr-un temperament. Noi credem din contră că opera de artă e un colț al naturei văzut cât se poate de impersonal și exprimat printr-un temperament cât se poate de individual.

Dar această luptă între teorii adverse este altă chestie. Chestia noastră era teoria platonico-estetică, combinată cu varietatea exprimării aceluiaș tip prin felurite forme artistice, teorie atinsă în treacăt de cele două articole ale noastre. Și aici am arătat că contrazicerea închipuită de d-nul Gherea nu există în acea teorie, ci există în capul d-sale.

Precum se vede, acele câteva fraze presărate în articolele noastre, scrise, dealtminteri, în termeni mai populari, erau numai niște semne de recunoaștere pentru o teorie estetică completă și sistematizată; sau, dacă într-un articol de strategie nu ni se ia în nume de rău o comparare militară, niște soldați trimiși înainte, nu ca slaba putere a unor indivizi răzleți, ci ca avantgarda unei întregi armate, cu care stau în legătură bine disciplinată.

De unde putem scoate ultima regulă de strategie literară: nu confunda avantgarda unei armate cu niște soldați răzleți, sau mai pe românește: las-o mai domol unde nu te pricepi.

[1] Teoria este așa de obștește cunoscută și admisă, încât nu „un neamț cu frazele nebuloase", ci O. Gérard în prefața la *Histoire des littératures comparées* a lui Loliée scrie ca de la sine înțeles: „Il se plaît à mettre en lumière le sens impersonnel et général par où les vrais génies s'identifient – non sans accuser chez eux-mêmes un grand relief de personnalité – avec leur, pays, avec leur temps, avec le genre humain tout entier".

ÎN LĂTURI!

(1886)

„Fără îndoială, în mijlocul unei activități critice pentru răspândirea lucrărilor sănătoase se va simți pe ici, pe colo și necesitatea unei loviri directe în contra nulităților, care se amestecă fără chemare în ale literaturei; un energic «în lături!» va trebui dar din când în când să fie rostit în orce mișcare intelectuală."

Un exemplu bun pentru aplicarea observării de mai sus, făcute în articolul nostru *Poeți și critici*, ne poate da cartea d-lui Aron Densușanu *Istoria limbei și literaturei române* (Iași, 1885).

Despre această carte d. Bogdan, în *Convorbirile literare* de la 1 noiemvrie 1885, a publicat o dare de seamă, prin care arată meritul lucrării d-lui Densușanu, întrucât este o culegere de cunoștințe istorico-literare prezentate sub o formă sistematică.

Aici d. Densușanu, care mai nainte nu prea era tare în ale literaturei române (vezi vol. I, pag. 133), pare a fi astăzi ceva mai la locul său.[1] Când d-sa s-ar fi mulțumit numai cu atât

[1] Dar numai pare. D. Hașdeu, adeseori citat și el de d. Densușanu, a făcut Academiei Române asupra cărții ce ne ocupă un raport care nimicește valoarea d-lui Aron Densușanu ca om de *știință* istorico-literară.

(*ne sutor supra crepidam*, Plin., *Hist. nat.*, XXXV, 36), n-am avea nimic de zis. Chiar acum, când nu s-a mulțumit numai cu atât, ci s-a pus *ex professo* să judece partea estetică a literaturei noastre, nu am fi avut nimic de zis dacă d. Densușanu nu ar fi profesor la Universitatea din Iași și dacă publicarea d-sale nu ar fi menită să formeze gustul literar al tinerimii. Dar așa fiind, este un interes oarecum pedagogic de a cerceta mai de aproape însuș gustul literar al d-lui profesor, pentru a vedea dacă este bine să-l urmeze tinerimea.

Asemenea cercetări au de regulă marele neajuns de a nu putea fi convingătoare. Cum să convingi pe cineva în materie de gust? Și dacă nu-l convingi, de ce să mai scrii?

Din norocire pentru noi, gustul d-lui Aron Densușanu este așa de... am voi să rămânem politicoși, să zicem dar așa de extraordinar, încât avem speranță de convingere pentru cei mai mulți cetitori.

Vom ataca de îndată un obiect principal al studiului, fiindcă este vorba de prima catedră a literaturei române înființată la Universitatea vechei capitale a Moldovei: judecata estetică asupra lui Alecsandri și idealul literar ce-l propune d. Densușanu studenților săi.

D. Densușanu este un adversar al lui Alecsandri și-i impută, între altele, în privința dramelor:

„Pe lângă defecte de fond, concurg și defecte de formă; limba împestrițată cu cuvinte străine și ordinare și neologisme, cu greșeli de gramatică și sintaxă, și adeseori versul neîngrijit și defectuos, numai ici-colea apar pasage bine scrise". (Pag. 265.)

În privința poeziei lirice:

„Poetul nu s-a ocupat în lirică cu un anume gen, nu s-a specializat, ci s-a legat mai vârtos de tot felul de ocaziuni externe, care, orcât le-ar nemeri poetul pentru moment, fiind ele trecătoare, slăbește și interesul și se răcește și sentimentul sau dispoziționea specială ce domina odată, și prin urmare slăbește și se șterge și valoarea poeziilor.

D-aici provine că poeziile lirice ale lui Alecsandri n-au putut prinde adânc și perzistent în viața și sentimentul întregului popor român, cum au prins *elegiile* lui Cârlova, *plângerile și baladele* lui Bolintineanu și *Deșteaptă-te, române* al lui A. Mureșanu.

Lirica (lui Alecsandri) a putut ușor fi imitată, pe când Cârlova... în elegie... și A. Mureșanu în odă au rămas neimitați." (Pag. 242.)

(Noi credem că au rămas necetiți – un mijloc foarte sigur pentru a rămâne neimitați.)

În privința comparării lui Alecsandri cu alți poeți d. Densușanu pune pe Bolintineanu *incontestabil* mai presus (pag. 245); dar pune mai presus și pe Andrei Mureșanu:

„În această epocă două creațiuni originale putem să constatăm pe terenul poeziei: *balada istorică* și *oda națională*. Cea dintâi, creată de D. Bolintineanu, a doua, de A. Mureșanu, din nefericire amândouă au apus cu ei. Cu Bolintineanu nime n-a cutezat a concura în balada istorică; nime în oda națională n-a atins înălțimea lui A. Mureșanu...

Ei rezumă întreg spiritul, aprofundează și cristalizează sentimentul și aspirațiunile întregului popor român, fără deosebire de provincie. *Singuri* acești doi poeți se înalță la ceea ce este misiunea adevăratei poezie, la universalitatea sentimentului, ideilor și aspirațiunilor unui popor". (Pag. 228, 229.)

„Dintre poeți cea mai frumoasă, mai aleasă și mai corectă limbă o aflăm la Bolintineanu; asemenea, a lui Mureșanu este plină, solemnă și corectă. La acești doi se vede gustul estetic în limbă. Ceilalți (aceasta privește îndeosebi și pe Alecsandri) oscilează între o limbă mai aleasă literară și între curentul de toate zilele; pentru aceea scrierile lor sunt o împestrițare acum de cuvinte foarte înaintate și de neologisme neîmpământenite, acum de elemente ordinare, lipsite de orce grație și estetică, cugetând ei că așa ar fi popular, fără să ieie seamă că nici în poezia populară nu afli cuvinte ca sburdalnic, harapnic, naprasnic, prielnic, îndoielnic, șagalnic, tovarăș, teafăr, jivină ș.a." (Pag. 232.)

Despre Mureșanu îndeosebi mai zice:

„Limba lui este curată românească, ferită de cuvinte vulgare sau de forme și de sunete neestetice, precum și de neologisme, afară de

vreo câteva latinisme... Din punctul de vedere gramatical și sintactic, limba este cât se poate de corectă...

A. Mureșanu nu este numai un poet, el este un om inspirat de divinitate, este profet pătrunzător de cele viitoare. În adevăr, poeziile lui conțin profeții. În poezia *O privire de pe Carpați* de la 1844 prezice «nourii de gheață ce vin spre țară» (Rușii, 1848); în *Deșteaptă-te, române* profețește «furarea Dunării prin intrigă și silă».“ (Pag. 240, 241.)

Iacă o parte din părerile și gusturile d-lui Aron Densușanu, textual reproduse din cartea d-sale. Luând cunoștință numai de acestea, cetitorii vor fi și început să-și formeze convingerea asupra capacității autorului nostru de a face critică literară. Dar deplina convingere credem că și-o vor forma după ce vom pune în evidență valoarea acelui poet pe care d. Densușanu vrea să-l înalțe cu mult mai presus de Alecsandri, adecă a lui Andrei Mureșanu.

Nu vorbim de compararea cu Bolintineanu. Nu doar că pentru noi ar fi îndoială cine în întregimea operei literare este superior, Alecsandri sau Bolintineanu? Ci pentru că discuția cere aici un șir de distingeri mai fine, care vor trebui să fie și ele făcute la vremea lor, dar care, tocmai fiindcă sunt mai fine, nu pot sta în nici o legătură cu părerile d-lui Densușanu.

Pentru judecarea acestor păreri este de ajuns să vorbim numai de Andrei Mureșanu.

Andrei Mureșanu a scris multe versuri, dar a făcut o singură poezie: *Deșteaptă-te, române.* Această poezie (deși prea lungă) arată un simțimânt patriotic adevărat, a venit în momentul unei mari agitări a spiritelor, a fost din întâmplare singura care a dat expresie acelei agitări în acel moment (1848) și astfel a devenit populară și a rămas cunoscută de toată lumea română.

Așa de întinsă și de adâncă era pe atunci mișcarea sufletească a poporului, încât nu putea să fie stăpânită în marginile obișnuite, ci, precum s-a revărsat în acțiuni istorice neobișnuite, a căutat să se exprime și în oarecare forme estetice ale emoțiunii, în poezie și în cântare. Cântarea era o trebuință

neapărată a situației, și pentru cântare se cerea și poezie. La *Deșteaptă-te, române* s-a adaptat îndată o melodie, cunoscută și astăzi, melodie deplorabilă, lâncedă, nepotrivită cu textul, o dovadă de puținul gust muzical al epocei, dar pe atunci nu era vorba de gust, ci de o impulsiune irezistibilă spre manifestare cu orce preț și în orce împrejurări. Ne aducem aminte că încă pe la 1850 mai cântau școlarii români din Brașov, cu o adevărată emoțiune, o poezie cu următoarea strofă la început:

Trist este românul
Pentru a sa patrie,
Căci că prefecții
Tot mai zac în robie.

Dacă a putut deveni popular „căci că prefecții“, se înțelege că a trebuit să devie popular *Deșteaptă-te, române.*

Dar ce dovedește aceasta pentru Andrei Mureșanu ca poziție literară în întregimea ei?

Tot așa Nikolaus Becker a devenit popular în Germania printr-o singură poezie: *Sie sollen ihn nicht haben, den freien deutschen Rhein*, venită la moment oportun în 1840 și la care Alfred de Musset, în fevruarie 1841, a făcut cunoscutul răspuns: *Nous l'avons eu, votre Rhin allemand. Il a tenu dans notre verre.* Iar mai târziu, și în mod postum, a ajuns celebră o altă singură poezie a lui Max Schneckenburger, *Die Wacht am Rhein*, așa de mult cântată în Germania de la ultimul război germano-francez încoace, peste douăzeci de ani după moartea autorului și treizeci de ani după compunerea ei.

Pe temeiul acestor celebrități monocotiledoane s-au încercat, ce e drept, editorii germani să puie în circulație și celelalte versificații ale lui Becker și Schneckenburger, însă încercarea lor a sporit numai numărul coalelor de maculatură, și nimeni astăzi nu mai știe ceva despre celelalte poezii ale lui Becker și Schneckenburger, necum să se fi găsit vreun Densușan

german care să puie pe Schneckenburger în comparare cu Heine sau cu Lenau.

Am luat din nou în mână culegerea poeziilor lui Andrei Mureșanu (ediția II, Sibiu, 1881), am recitit toate poeziile cuprinse în ea (sunt 58 originale) și, afară de *Deșteaptă-te, române*, toate, dar toate fără excepție... însă cum sunt toate aceste „poezii" să nu o spunem noi, ci să o simtă însuș cititorul după exemplele ce vor urma.

Vom cita dacă nu toate – căci pentru aceasta ne-ar lipsi și răbdarea cetitorului și spațiul revistei – dar cel puțin foarte multe strofe din vreo douăzeci de poezii luate de-a rândul, și atunci se va învedera pe deplin cu cine și cu ce avem a face:

Din poezia 1, *Fetița și păsărica*:

Spune ce-ai suferit toate
Dulcilor tale surori,
Să încungiure de se poate,
Cursele de vânători.
Și când zbor după mâncare,
Să privească tot la om,
Care de voi milă n-are,
Vă săgeată și din pom.

Cântă trist, pasere mică,
Pentru mine, care stau
Închisă ca-o turturică,
Ah, cântă-mi versul ce-ți dau;
– Ție-ți zic, tirană soarte,
Dac-ai vrut sclavă să fiu,
Să-mi fi ordinat prin moarte
Mai curând la scop să-mi viu!

Din poezia 2, *Teodor și Mărioța*:

Colo-n lunca cu terasă,
La isvor ei se opresc,

Unde-odată își jurase
Amor dulce și frățesc.

Floricelele rouate
D-al isvorului nectar
Depărtau prin suavitate
Orice grije și amar.

Filomela mai din vale,
Din răzoru-i pitoresc,
Amăgea luna din cale
Cu al său cânt îngeresc.

Încântați peste măsură
De cel râu, cu lin murmur,
Tinerii din nou se jură
Pe al cerului azur.

Măriuțo bălăioară,
Împreună două flori
Și le-aruncă în vălcioară,
Să plutească ca surori!

Din poezia 3, *Simpatie la Viena*:

Ce te prinde dar mirare,
Măiculiță, când mă vezi,
Că mă scol de la mâncare
Numai ca să mă așez
Vis-à-vis cu-a lui ședere,
Ochii mei în ochii lui,
Să-l descriu după plăcere,
Când altă scăpare nu-i.

De mă duc la promenadă,
Ochi-mi zboară-n sus și-n jos,
La surori fac semn să șadă,

Și-ntorcându-mă, dau dos,
Fac pasuri înduplecate
Cu scop ca să-l întâlnesc,
De-aș merge chiar și-n cetate,
P-acela care-l doresc.

Bate ora unu, două,
Bată, c-încă n-a sosit;
Bate două peste nouă,
Aud marșul, a venit!
Să grăbim în ceea casă,
Azi e marți, azi vine el,
Pune-ți lucrul tău pe masă,
Azi vine cel tinerel.

Din poezia 4, *Vinovatul*:

Un monstru mă intețește
Până și noaptea prin vis
Viul jude prea firește
Ce-mi zace-n suflet închis.

Din poezia 5, *O mustrare*:

De nu cumva mama fire
A propus din început:
Feară ferei spre nutrire,
Alt esemplu n-am văzut.

Iară, tu, mască pocită,
Trântore învederat,
M-ai lipsi într-o clipită
D-a suge aer curat!

Ah, căci nu sunt eu albină,
Să-mi vâr acul veninos
În viclenoasa ta splină,
Atunci aș muri voios!

Din poezia 7, *Un rămas bun la Brașov*:

Sus la deal, or jos la vale,
În deșert privesc oftând,
Cătră bine nu văd cale,
Simț că soarta are-n gând
Să-arunce-n munți cu ghiață,
Ah, amara mea viață!

Rămâneți, băști învechite,
Ce ades vă cercetam,
P-a voastre ruini turtite,
Doamne, mult mai cugetam
Că asemenea ursită,
Va fi mie rânduită!

Din poezia 9, *Răsunet*:

O, puternică ființă, ce cu naltă măiestrie,
Ai constituit pământul, cerul ș-alte câte sunt;
Care-ai pus soarelui metă, lumei lumină să fie,
La lună, stele și vânturi, să se ție de cuvânt!

Legea conștiinți-mi zice: „onoară pre Dumnezeu;
Încungiură nedreptatea: fugi de rău și fă ce-i bine;
Cunoaște p-al tău de-aproape și în opusul evreu,
Și spereaz-o fericire, care din aceste vine".

Cun nu te soarbe pământul, mârșave nelegiuit,
Care morților dai lege, să nu sufere-ntre sine
P-al lor frate de-o natură cu care-a convietuit,
De nu-i cu ei d-o credință, poate din a vremei vine.

Ma, nu; tu și soiul vostru; să rămâi afurisit,
A trăi ca Cain în lume, rătăcind sub largul soare,
Făr' să aibă omul voie, ca l-acel nefericit,
Mâna la el a-și întinde, cu prepus ca să-l omoare.

Din poezia 10, *O panoramă în vis*:

Vedeam în altă parte femei ce strică casă,
Fățarii ce înșeală, bărbați defăimători,
Ființe ce sugrumă țăranii și-i apasă,
Târându-se de diavoli în focul arzător.

Doriam să văd în urmă cu drepții ce s-a face,
Lor nu le era teamă, nici greață de sfârșit;
Pre ceia-i roade-un vierme, pe-aceștia-i lasă-n pace,
Localul lor e cerul. Aici m-am pomenit.

Din poezia 15, *Glasul unui român*:

Au doară lași ursitei să poarte cârma-n lume,
Sau sclav venii la ginte, și soțul meu de domn?
Atunci din legea firii s-a șters cerescul nume
De „drept" și de „dreptate", atunci viața-i – somn.

Ah, căci nu-mi pot răspunde străvechile morminte!
Spuind, ce țin în sinu-și, *român*, au gen străin?
Atunci s-ar frânge cearta, ce curge-acum ferbinte.
S-ar șterge-atunci ca ceața și vechiul meu suspin.

Din poezia 16, domnului Stăpânitor *Georgie D. Bibescu* (1842):

Georgie-i patronul, cu sulița călare
Omoară pe bălaur, înfrânge pe păgân;
Georgie clientu-i pe cap cunună are
Din mânele Minervei, de flori din al ei sân.

Sugrumă neștiința, gonește neagra ceață;
Deșteaptă strănepoții lui *Romulus* din somn;
În dreapta ținând Sceptrul, dă dreptului viață.
Și pravila în stânga, fiind *Iurist și Domn*!

Dar bun „profet pătrunzător de cele viitoare" a fost Andrei Mureșanu la 1843:

Din poezia 17 bis, *O privire peste lume*:

Un tată se silește s-adune-averi în lume,
Încungiură oceanuri cu mii nefericiri;
Când fiu-i se răsfață, văzând că are sume
Ce pot să corespundă la oarbele-i simțiri.

Fățarnicul se-nchină cu buzele pătate,
Iar inima-i vicleană gonește mijlociri
Să guste-n răsfățare și, ce altor nu-s iertate,
Să-ncarce pe săracul cu mii de asupriri!

În gura-i pângărită de false jurăminte
Bucată neiertată de lege n-a intrat.
Iar vorbe necurate, ocări de lucruri sânte.
Ca ploaia primăverei din rostu-i au sburat.

Din poezia 18, *Un suspin*:

Se teme matelotul d-a mării vijelie,
Când barca-i se aruncă de valuri nencetat,
Ma, tot sperează-n sine și că-n scurt va să revie
Bilanțul, ce pierise, minutul de scăpat.

Ma, vai! amar suspină o ginte părăsită,
D-al cărei fier odată păgânul tremura,
Văzând că nu mai este mijloc d-a fi păzită
Mărirea strămoșească și esistența sa!

Din poezia 19, *La muza mea*:

Tu cauți în palaturi eroii gintei tale,
Când ei visează liberi, prin munți, la mielușei,
Cercându-și eroismul cu urși ce ies în cale,
Ca Ercle din vechime și David la evrei!

Mă-nviți la tribunale, s-admir autoritatea,
Ce stă în strai și-n barbă la juzii întruniți,
Ma, nu-mi spui pe ce cale se capătă dreptatea
Și de e în favoarea țăranilor munciți!

Din poezia 22, *15 mai 1848*:

Aceasta e zioa în care românul,
Pătruns de chemarea spiritului său,
Își scutură jugul, impus de păgânul,
Ce n-avu nici lege, nici chiar Dumnezeu!

De astăzi blăstemul, contras din vechime,
S-a șters ca și umbra, ca norii prin vânt,
Și-ntocma ca floarea răsari, românime,
Pe brațele glorii, în vechiu-ți pământ!

Din poezia 23, *Omul frumos*:

Frumos e omul, Doamne, când mintea e regină,
Și simțul, ce ca șarpe spre rele îl înclină,
Supus loial și drept.

Sunt destule aceste 37 de strofe sau mai dorește cineva să înmulțim exemplele?

Orcum ar fi, tot trebuie să mai cităm prefața scrisă la 1862 de însuș Andrei Mureșanu și pusă în fruntea poeziilor sale:

„Din anul 1850 încoace, cerând împregiurările mele ca să mă asecur cevaș mai bine pentru viitor, atât în privința persoanei mele, cât și a familie-mi, și să nu fiu astrins a trăi din promisiuni, cari mai că nu se împlinesc niciodată; urmai chiămărei ce mi se făcu din partea guvernului c.r. civile și militare al Transilvaniei, în calitate de concepist guverniale, cu care post era împreunat și oficiul de translatură pentru limba românească, pe lângă o remunerațiune anuale, afară de salariul defipt pentru postul de concepist, și petrecui acolo unsprezece ani în pace și liniște, *fără să-mi fi părăsit lira, sau să mă fi depărtat de Parnas*, cum o ziseră unii și alții, până și în jurnalele publice, ale căror diatribe le trec aici cu vederea; căci nu mi-am propus a da cărții acesteia o prefață posomorâtă și cuprinzătoare de lamentațiuni, ci, pe cât se poate, o față veselă și serină; cum că nu-mi amuți nicicând lira se pot convinge onorații lectori din acea sontică împregiurare, că

în periodul cel nou al scrierilor mele, va să zică, concepist în Sibiu, am lucrat mai mult în resorțiul poeziei decât ca profesor în Brașov."

Acest „concepist guverniale" care pe lângă „salariul defipt" mai avea „o remunerațiune anuale pentru oficiul de translatură" și care astfel a putut „lucra mai mult în resorțiul poeziei", acesta este autorul român pe care d. Densușanu îl pune cu mult deasupra lui Alecsandri și despre care zice că are gustul estetic în limbă, că a rămas neimitat în odă, că a servit ca organ a unui ce superior, că a fost nu numai un poet, ci și un om inspirat de divinitate, că limba lui este curată românească, ferită de cuvinte vulgare și cât se poate de corectă din punct de vedere gramatical și sintactic, pe când Alecsandri (pag. 231) comite „enorme greșeli gramaticale și sintactice, și are limba împestrițată, cuvinte străine și ordinare".

Și cine o zice aceasta? Domnul Aron Densușanu?

Dar are d. Densușanu însuș simțimântul limbei proprii românești, nu celei îngroșate de maghiarisme și germanisme? Are cel puțin simțimântul celei mai elementare convenienție stilistice?

Am văzut felul scrierii d-sale din citatele de mai sus. Mai relevăm din pag. 207:

„Iar dacă voiam să le întunecăm gloria, pentru ca să putem brila noi, atunci să muncim ca ei, în liniște și fără zgomot, și posteritatea, ai cărei ochi nu se pot unge, va vedea".

Din pag. 263:

„Acest defect (se-nțelege că este iar vorba de Alecsandri!) nu l-a îndreptat nici în celelalte piese mai noi, căci poetul nici aici nu este în clar pe ce teren lucră".

Nemțește: *Er ist nicht in Klaren*. Nu știu cum va fi în ungurește.

Din pagina 265:

„El lucră mai mult cu sentimentul, și din contră nu se îngrijește deloc de pompa externă sau nu pune nici un pond pe ea".

Nemțește: *Er kümmert sich nicht, legt kein Gewicht darauf.* Etc., etc., etc.

În cartea de față d-sa ne citează anume (pag. 241) „amănunta analiză critică asupra poeziilor lui A. Mureșanu", publicată de d-sa în *Federațiunea* din Pesta „pe 1868".

Noi cunoaștem de mult această „analiză". În albumul de curiozități literare alcătuit de societatea „Junimea" pentru înveselirea membrilor ei, analiza d-lui Densușanu are un loc de onoare între adresa unui primar către un sergent-major de pompieri, care „s-a grăbit cu activitate să aducă Comunei acest intim serviciu și care și în viitor va ști a sacrifica cu aceeaș activitate pentru restabilirea incendiului" și o invitare la nuntă, în care se poftește lumea să asiste la „celebrarea emisei căsătorii civile și religioase".

Scoatem dar și din acea analiză câteva probe pentru ilustrarea d-lui Aron Densușanu:

„*Confecționarea* metrului este *târzie* și anevoioasă".

„În piesa cea dintâi chiar începutul cu « cugetam odinioară » este cu totul prozaic, pentru că omul în amor nu cugetă niciodată, fără arde de dor, se teme și sperează."

„Poetul a aflat calea ce i-a fost destinată. El lasă amorul doparte – s-a convins că nu este terenul lui, și nici îl mai atinge vrodată."

„În *acest* period se disting *Glasul unui roman* și *O privire de pre Carpați*. *Aceste* piese exprimă ideile fundamentale din *acest*, period, iar celalte sunt numai *variațiune* asupra lor, sau *uvertura* cum se zice în muzică."

Ești acum convins, iubite cititor? Ești convins și despre valoarea poetului Mureșanu și despre valoarea criticului Densușanu?

Dacă ești convins, atunci fă bine, subscrie acest articol împreună cu mine, n-ar fi decât pentrù strigătul *în lături!* cu care începe.

EMINESCU ȘI POEZIILE LUI

(1889)

Tânăra generație română se află astăzi sub influența operei poetice a lui Eminescu.

Se cuvine dar să ne dăm seama de partea caracteristică a acestei opere și să încercăm totdeodată a fixa individualitatea omului care a personificat în sine cu atâta strălucire ultima fază a poeziei române din zilele noastre.

Pe la mijlocul secolului în care trăim, predomnea în limba și literatura română o tendență semierudită de latinizare, pornită din o legitimă revendicare națională, dar care aducea cu sine pericolul unei înstrăinări între popor și clasele lui culte. De la 1860 încoace datează îndreptarea; ea începe cu Vasilie Alecsandri, care știe să deștepte gustul pentru poezia populară, se continuă și se îndeplinește prin cercetarea și înțelegerea condițiilor sub care se dezvoltă limba și scrierea unui popor.

Fiind astfel câștigată o temelie firească, cea dintâi treaptă de înălțare a literaturei naționale, în legătură strânsă cu toată aspirarea generației noastre spre cultura occidentală, trebuia neapărat să răspundă la două cerințe: să arete întâi în cuprinsul ei o parte din cugetările și simțirile care agită deopotrivă toată inteligența europeană în artă, în știință, în filozofie; să aibă,

al doilea, în forma ei o limbă adaptată fără silă la exprimarea credincioasă a acestei amplificări.

Amândouă condițiile le realizează poezia lui Eminescu în limitele în care le poate realiza o poezie lirică; de aceea Eminescu face epocă în mișcarea noastră literară.

I

Care a fost personalitatea poetului?

Viața lui externă e simplă de povestit, și nu credem că în tot decursul ei să fi avut vreo întâmplare dinafară o înrâurire mai însemnată asupra lui. Ce a fost și ce a devenit Eminescu este rezultatul geniului său înnăscut, care era prea puternic în a sa proprie ființă încât să-l fi abătut vreun contact cu lumea de la drumul său firesc. Ar fi fost crescut Eminescu în România sau în Franța, și nu în Austria și în Germania; ar fi moștenit sau ar fi agonisit el mai multă sau mai puțină avere; ar fi fost așezat în hierarhia statului la o poziție mai înaltă; ar fi întâlnit în viața lui sentimentală orce alte figuri omenești – Eminescu rămânea același, soarta lui nu s-ar fi schimbat.

Născut la 15 ianuarie 1850 în Botoșani, primind prima învățătură în gimnaziul din Cernăuți, părăsind la 1864 școala pentru a se lua după trupa de teatru a d-nei Fanni Tardini prin România și prin Transilvania, părăsind și această trupă pentru a se arunca cu cea mai mare încordare în studii felurite la Viena, susținut acolo și la Berlin în parte prin contribuțiile unor amici literari, numit între 1874 și 1876 revizor școlar și bibliotecar la Iași, destituit și dat în judecată de guvernul liberal, însărcinat apoi cu redacția ziarului *Timpul*, încălzit din vreme, dar mai intermitent, de farmecul unor femei, de la care au rămas în poeziile lui câteva urme de păr bălai, de ochi întunecați, de mâni reci, de *un nu știu ce* și *nu știu cum*, lovit în iunie 1883 de izbucnirea nebuniei, al cărei germen era din naștere, îndreptat întrucâtva la începutul anului 1884, dar

degenerat în forma lui etică și intelectuală, apucat din nou de nemiloasa fatalitate ereditară, Eminescu moare la 15 iunie 1889, într-un institut de alienați.[1]

La o privire superficială, fuga lui Eminescu de la gimnaziu după o trupă de actori, darea lui în judecată, activitatea lui ca redactor de ziar, care adică nu s-ar putea explica decât prin necesități materiale, lipsa de orce distincții convenționale, de premieri academice, de decorații și c.l., toate aceste puse în legătură mai ales cu izbucnirea alienației mentale par a da vieței sale o coloare romantică, și unele reviste și ziare care l-au ignorat câtă vreme era în toată vigoarea lui au găsit aci prilejul de a-și arăta sentimentalitatea și de a acuza societatea română, care ar fi lăsat un asemenea om nebăgat în seamă și într-o mizerie din cauza căreia ar fi înnebunit.

Noi credem că aceste aprețieri sunt greșite.

Ceea ce caracterizează mai întâi de toate personalitatea lui Eminescu este o așa de covârșitoare inteligență, ajutată de o memorie căreia nimic din cele ce-și întipărise vreodată nu-i mai scăpa (nici chiar în epoca alienației declarate), încât lumea în care trăia el după firea lui și fără nici o silă era aproape exclusiv lumea ideilor generale ce și le însușise și le avea pururea la îndemână. În aceeaș proporție tot ce era caz individual, întâmplare externă, convenție socială, avere sau neavere, rang sau nivelare obștească și chiar soarta externă a persoanei sale ca persoană îi erau indiferente. A vorbi de mizeria materială a lui Eminescu însemnează a întrebuința o expresie nepotrivită cu individualitatea lui și pe care el cel dintâi ar fi respins-o. Cât i-a trebuit lui Eminescu ca să trăiască în accepțiunea materială a cuvântului a avut el totdeauna. Grijile existenței nu l-au cuprins niciodată în vremea puterii lui intelectuale; când nu

[1] Amănunte exacte asupra fazelor din urmă ale vieței lui Eminescu le dă un articol al d-lui G. Kirileanu, publicat în *Convorbiri literare*, la 1907.

câștiga singur, îl susținea tatăl său și-l ajutau amicii. Iar recunoașterile publice le-a disprețuit totdeauna.

Vreun premiu academic pentru poeziile lui Eminescu, de a cărui lipsă se plânge o revistă germană din București? Dar Eminescu ar fi întâmpinat o asemenea propunere cu un râs homeric sau, după dispoziția momentului, cu acel surâs de indulgență miloasă ce-l avea pentru nimicurile lumești. Regina României, admiratoare a poeziilor lui, a dorit să-l vadă, și Eminescu a avut mai multe convorbiri literare cu Carmen Sylva. L-am văzut și eu la curte, și l-am văzut păstrând și aici simplicitatea încântătoare ce o avea în toate raporturile sale omenești. Dar când a fost vorba să i se confere o distincție onorifică, un *bene-merenti* sau nu știu ce altă decorație, el s-a împotrivit cu energie. Rege el însuș al cugetării omenești, care alt rege ar fi putut să-l distingă? Și aceasta nu din vreo vanitate a lui, de care era cu desăvârșire lipsit, nu din sumeția unei inteligențe excepționale, de care numai el singur nu era știutor, ci din naivitatea unui geniu cuprins de lumea ideală, pentru care orce coborâre în lumea convențională era o supărare și o nepotrivire firească.

Cine-și dă seama de o asemenea figură înțelege îndată că nu-l puteai prinde pe Eminescu cu interesele care ademenesc pe cei mai mulți oameni. Luxul stării materiale, ambiția, iubirea de glorie nu au fost în nici un grad obiectul preocupărilor sale. Să fi avut ca redactor al *Timpului* mai mult decât a avut, să fi avut mai puțin: pentru micile lui trebuințe materiale tot atât era. Numai după izbucnirea nebuniei, în intervalele lucide, în care se arătau însă felurite forme de degenerare etică, obișnuite la asemenea stări, devenise lacom de bani.

Prin urmare, legenda că mizeria ar fi adus pe Eminescu la nebunie trebuie să aibă soarta multor alte legende: să dispară înaintea realității.

Și nici munca specială a unui redactor de ziar nu credem că trebuie privită la Eminescu ca o sforțare impusă de nevoie

unui spirit recalcitrant. Eminescu era omul cel mai silitor, veșnic cetind, meditând, scriind. Lipsit de orce interes egoist, el se interesa cu atât mai mult la toate manifestările vieței intelectuale, fie scrierile vreunui prieten, fie studiarea mișcării filozofice în Europa, fie izvoarele istorice, despre care avea cunoștința cea mai amănunțită, fie luptele politice din țară. A se ocupa cu vreuna din aceste chestii, a cugeta și a scrie asupra lor era lucrul cel mai potrivit cu felul spiritului său. Și energia cu care a redactat *Timpul*, înălțimea de vederi ce apare în toate articolele lui, puterea neuitată cu care în contra frazei despre *naționalismul* liberal al partidului de la guvern a opus importanța elementului autohton sunt o dovadă pentru aceasta.

Cu o așa natură, Eminescu găsea un element firesc pentru activitatea lui în toate situațiile în care a fost pus. La bibliotecă, pentru a-și spori comoara deja imensă a memoriei sale; ca revizor școlar, pentru a stărui cu limpezimea spiritului său asupra noilor metode de învățământ; în cercul de amici literari, pentru a se bucura fără invidie sau a râde fără răutate de scrierile cetite; la redacția *Timpului*, pentru a biciui frazeologia neadevărată și a formula sinteza unei direcții istorice naționale – în toate aceste ocupări și sfere Eminescu se afla fără silă în elementul său.

Dacă a înnebunit Eminescu, cauza este exclusiv internă, este înnăscută, este ereditară. Cei ce cunosc datele din familia lui știu că la doi frați ai săi, morți sinucișsi, a izbucnit nebunia înainte de a sa și că această nevropatie se poate urmări în linie ascendentă.

Dealtminteri, și în vremea în care spiritul lui era în vigoare, felul traiului său făcuse pe amici să se teamă de rezultatul final. Viața lui era neregulată: adesea se hrănea numai cu narcotice și excitante; abuz de tutun și de cafea, nopți petrecute în citire și scriere, zile întregi petrecute fără mâncare, și apoi deodată, la vreme neobișnuită, după miezul nopții, mâncări și băuturi fără alegere și fără măsură: așa era viața lui Eminescu. Nu

această viață i-a cauzat nebunia, ci germenele de nebunie înnăscut a cauzat această viață. Ceea ce o dovedește este că toate încercările, adeseori și cu stăruință repetate de unii prieteni ai săi, între alții și de mine, nu au fost în stare să-l aducă la un trai mai regulat.

Și nici de nefericiri cari ar fi influențat sănătatea intelectuală sau fizică a lui Eminescu nu credem că se poate vorbi. Dacă ne-ar întreba cineva: a fost fericit Eminescu? Am răspunde: cine e fericit? Dar dacă ne-ar întreba: a fost nefericit Eminescu? Am răspunde cu toată convingerea: nu! Ce e drept, el era un adept convins al lui Schopenhauer, era, prin urmare, pesimist. Dar acest pesimism nu era redus la plângerea mărginită a unui egoist nemulțumit cu soarta sa particulară, ci era eterizat sub forma mai senină a melancoliei pentru soarta omenirii îndeobște; și chiar acolo unde din poezia lui străbate indignarea în contra epigonilor și a demagogilor înșelători avem a face cu un simțimânt estetic, iar nu cu o amărăciune personală. Eminescu, din punct de vedere al egoismului cel mai nepăsător om ce și-l poate închipui cineva, precum nu putea fi atins de un simțimânt prea intensiv al fericirii, nu putea fi nici expus la o prea mare nefericire. Seninătatea abstractă, iacă nota lui caracteristică în melancolie, ca și în veselie. Și, lucru interesant de observat, chiar forma nebuniei lui era o veselie exultantă.

Când venea în mijlocul nostru cu naivitatea sa ca de copil, care îi câștigase de mult inima tuturor, și ne aducea ultima poezie ce o făcuse, o refăcuse, o rafinase, căutând mereu o formă mai perfectă, o cetea parcă ar fi fost o lucrare străină de el. Niciodată nu s-ar fi gândit măcar să o publice: publicarea îi era indiferentă, unul sau altul din noi trebuia să-i ia manuscrisul din mână și să-l dea la *Convorbiri literare*.

Și dacă pentru poeziile lui, în care și-a întrupat sub o formă așa de minunată cugetările și simțirile, se mulțumea cu emoțiunea estetică a unui mic cerc de amici, fără a se gândi la nici

o satisfacție de amor propriu; dacă el se considera oarecum ca organul accidental prin care însăș poezia se manifesta, așa încât ar fi primit cu aceeaș mulțumire să se fi manifestat prin altul, ne este permis a conchide nu numai că era nepăsător pentru întâmplările vieței externe, dar și chiar că în relațiile lui pasionale era de un caracter cu totul neobișnuit. Cuvintele de amor fericit și nefericit nu se pot aplica lui Eminescu în accepțiunea de toate zilele. Nici o individualitate femeiască nu-l putea captiva și ținea cu desăvârșire în mărginirea ei. Ca și Leopardi în *Aspasia*, el nu vedea în femeia iubită decât copia imperfectă a unui prototip nerealizabil. Îl iubea întâmplătoarea copie sau îl părăsea, tot copie rămânea, și el, cu melancolie impersonală, își căuta refugiul într-o lume mai potrivită cu el, în lumea cugetării și a poeziei. De aci *Luceafărul* cu versurile de la sfârșit:

Ce-ți pasă ție, chip de lut,
Dac-oi fi eu sau altul?
Trăind în cercul vostru strimt,
Norocul vă petrece;
Ci eu în lumea mea mă simt
Nemuritor și rece.

II

Înțelegând astfel personalitatea lui Eminescu, înțelegem totdeodată una din părțile esențiale ale operei sale literare: bogăția de idei, care înalță toată simțirea lui (căci nu ideea rece, ci ideea emoțională face pe poet), și vom vedea în chiar pătrunderea acestei bogății intelectuale până în miezul cugetărilor poetului puterea mișcătoare care l-a silit să creeze pentru un asemenea cuprins ideal și forma exprimării lui și să îndeplinească astfel amândouă cerințele unei noi epoci literare.

Eminescu este un om al timpului modern, cultura lui individuală stă la nivelul culturei europene de astăzi. Cu neobosita lui stăruință de a ceti, de a studia, de a cunoaște, el își înzestra fără preget memoria cu operile însemnate din literatura antică și modernă. Cunoscător al filozofiei, în special a lui Platon, Kant și Schopenhauer, și nu mai puțin al credințelor religioase, mai ales al celei creștine și buddhaiste, admirator al Vedelor, pasionat pentru operele poetice din toate timpurile, posedând știința celor publicate până astăzi din istoria și limba română, el afla în comoara ideilor astfel culese materialul concret de unde să-și formeze înalta abstracțiune care în poeziile lui ne deschide așa de des orizontul fără margini al gândirii omenești. Căci cum să ajungi la o privire generală dacă nu ai în cunoștințele tale treptele succesive care să te ridice până la ea? Tocmai ele dau lui Eminescu cuprinsul precis în acele versuri caracteristice în care se întrupează profunda lui emoțiune asupra începuturilor lumii, asupra vieței omului, asupra soartei poporului român.

Poetul e din naștere, fără îndoială. Dar ceea ce e din naștere la adevăratul poet nu e dispoziția pentru forma goală a ritmului și a rimei, ci nemărginita iubire a tot ce este cugetare și simțire omenească, pentru ca din perceperea lor acumulată să se desprindă ideea emoțională spre a se înfățișa în forma frumosului.

Acel cuprins ideal al culturei omenești nu era la Eminescu un simplu material de erudiție străină, ci era primit și asimilat în chiar individualitatea lui intelectuală. Deprins astfel cu cercetarea adevărului, sincer mai întâi de toate, poeziile lui sunt subiectiv adevărate nu numai atunci când exprimă o intuiție a naturei sub formă descriptivă, o simțire de amor uneori veselă, adeseori melancolică, ci și atunci când trec peste marginea lirismului individual și îmbrățișează și reprezintă un simțimânt național sau umanitar.

De aici se explică în mare parte adânca impresie ce a produs-o opera lui asupra tutulor. Și ei au simțit în felul lor ceea

ce a simțit Eminescu, în emoțiunea lui își regăsesc emoțiunea lor; numai că el îi rezumă pe toți și are mai ales darul de a deschide mișcării sufletești cea mai clară expresie, așa încât glasul lui, deșteptând răsunetul în inima lor, le dă totdeodată cuvântul ce singuri nu l-ar fi găsit. Această scăpare a suferinței mute prin farmecul exprimării este binefacerea ce o revarsă poetul de geniu asupra oamenilor ce-l ascultă, poezia lui devine o parte integrantă a sufletului lor, și el trăiește de acum înainte în viața poporului său.

Dar cuprinsul poeziilor lui Eminescu nu ar fi avut atâta putere de a lucra asupra altora dacă nu ar fi aflat forma frumoasă sub care să se prezinte. Și fiindcă tocmai această formă este partrea cea mai sugestivă în opera lui, să ne fie permis a termina studiul de față prin repedea analizare a elementelor ei distinctive.

O rezervă trebuie făcută din capul locului, și este cu atât mai importantă cu cât mulți din imitatorii lui Eminescu nu par a o fi făcut. Volumul în care sunt adunate poeziile sale nu este publicat de el însuș din cauza împrejurărilor cunoscute și atinse în prefața noastră la ediția I de la 1883. Dacă, în starea în care se afla Eminescu atunci, am putut lua asupra-mi datoria de a publica culegerea poeziilor lui, nu aveam dreptul nici de a le modifica, nici de a lăsa pe unele la o parte. Prin urmare, așa cum se prezentă și astăzi unicul volum, el cuprinde toate poeziile, și cele de la început, pe care însă autorul declarase de mult că voia să le îndrepteze și în parte să le suprime. Nici cele 8 poezii citate în prefață la ediția I, nici *Călin*, nici *Epigonii*, nici *Strigoii* nu sunt Eminescu în toată puterea lui. Contururile tremurânde ale descrierilor fără destulă precizie intuitivă, lipsa de claritate a gândirii, greșeli în accentul ritmic și în rime sunt defecte al căror cel mai aprig critic era chiar Eminescu. Dacă

totuș și aceste poezii au meritat și vor merita să figureze în opera lui literară, este fiindcă în fiecare din ele apare deodată din mijlocul imperfecțiilor o frumusețe de limbă și o înălțare de cuget care prevesteau de la început ce avea să devie poetul ajuns la culmea lui.

Rezerva dar ce un simțimânt de dreptate elementară ne impune să o facem este că în cercetarea următoare nu vom avea în vedere decât poeziile, din norocire cele mai numeroase, pe care le-a scris Eminescu în epoca deplinei sale dezvoltări. Acestea însă reclamă toată luarea-aminte a criticei literare în privința formei lor, și cu deosebire a înrudirii cu poezia populară, din care s-au hrănit mai întâi și deasupra căreia s-au ridicat pas cu pas până la exprimarea celor mai înalte concepțiuni.

Condiția fundamentală a acestei ridicări a formei poetice era o mânuire perfectă a limbei materne, pentru ca ea să fie pregătită pentru o concepțiune mai întinsă și să poată crea din propria ei fire vestmântul noilor cugetări. Aceasta este

lupta dreaptă

ce o încearcă Eminescu, pentru

a turna în formă nouă limba veche și-nțeleaptă.

Pentru el limba română e

ca un fagure de miere,

dulce și străvezie, dar nu răzlețită în lipsă de contururi, ci prinsă în celula regulată a fagurelui.

Poeziile lui încep în această privință alipindu-se de-a dreptul de forma populară, dar îi dau o nouă însuflețire și o fac primitoare de un cuprins mai înalt. Așa sunt cele patru poezii:

Ce te legeni, codrule,
La mijloc de codru des,
De la Nistru pân' la Tisa,
Codrule, codrușule.

Din poezia populară și-a însușit Eminescu armonia, uneori onomatopeică, a versurilor sale:

Peste vârf de rămurele
Trec în stoluri rândunele,
Ducând gândurile mele
Și norocul meu cu ele.

Și se duc pe rând, pe rând,
Zarea lumii-ntunecând,
Și se duc ca clipele
Scuturând aripele.

*

Și blânde, triste glasuri din vuiet se desfac...
Ca molcoma cadență a undelor pe lac.

*

Lună tu, stăpâna mării, pe a lumei boltă luneci
Și gândirilor dând viață suferințele întuneci...
Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate,
Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate.

*

De ce dorm îngrămădite între galbenele file
Iambii suitori, troheii, săltărețele dactile?

*

Pe când oastea se așează, iată soarele apune,
Voind crestetele-nalte ale țării să-ncunune
Cu un nimb de biruință; fulger lung încremenit
Mărginește munții negri în întregul asfințit,
Păn' ce izvorăsc din veacuri stele una câte una,
Și din neguri, dintre codri, tremurând s-arată luna.

Nu au existat, nu vor exista în poezia română versuri mai frumoase decât acestea.

Tot din poezia populară și din citirea cronicarilor, din pătrunderea intimă a vechei limbi române au putut ieși versurile în care vorbesc solul și Mircea-Vodă în *Satira III*:

– Ce vrei tu?
– Noi, bună pace. Și de n-o fi cu bănat,
Domnul nostru-ar vrea să vază pe măritul împărat...

– Orce gând ai, împărate, și orcum vei fi sosit,
Cât suntem încă pe pace, eu îți zic: bine-ai venit!
Despre partea închinării, însă, Doamne, să ne ierți.
Dar acu, vei vrea cu oaste și război ca să ne certi,
Or vei vrea să faci întoarsă de pe-acuma a ta cale,
Să ne dai un semn și nouă de mila măriei-tale –
De-o fi una, de-o fi alta: ce e scris și pentru noi,
Bucuroși le-om duce toate, de e pace, de-i război.

După vremuri mulți veniră, începând cu acel oaspe
Ce din vechi se pomenește, cu Dariu al lui Istaspe.
Mulți durară, după vremuri, peste Dunăre vrun pod,
De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de norod;
Împărați pe care lumea nu putea să-i mai încapă
Au venit și-n țara noastră de-au cerut pământ și apă;
Și nu voi ca să mă laud, nici că voi să te-nspăimânt;
Cum veniră, să făcură toți o apă ș-un pământ.

Dar primind astfel din limba populară elementul firesc și armonios, Eminescu înalță rimele poeziei române peste acea formă obișnuită și adeseori neîngrijită care a dat atâtor poezii ale noastre de până-acum un aer aproape trivial.

Primul pas al lui pe această cale e de a lua unele cuvinte din cele mai familiare și prozaice și de a le ridica la splendoarea unei rime surprinzătoare:

Iar te-ai cufundat în stele
Și în nori și-n ceruri nalte?
De nu m-ai uita *încalte*,
Sufletul vieței mele.

*

O! vino iar în al meu braț,
Să te privesc iar cu *nesaț*,
Să razim dulce capul meu
De sânul tău, de sânul tău!

Ți-aduci aminte cum pe-atunci,
Când ne plimbam prin văi și lunci,
Te ridicam de *subsuori*
De-atâtea ori, de-atâtea ori?

*

O, eroi! care-n trecutul de măriri vă adumbriseți,
Ați ajuns acum la modă de vă scot din *letopiseți*.

Al doilea pas este introducerea, cu totul particulară poeziei lui Eminescu, a unor rime nouă, formate din împreunarea cu un cuvânt prescurtat, după felul caracteristic al limbei românești, sau din două cuvinte.

Pe-atunci erai tu singur, încât mă-ntreb în *sine-mi*
Au cine-i zeul cărui plecăm a noastră inemi?

*

Și dacă stele bat în lac
Adâncu-i *luminându-l*
E ca durerea mea s-o-mpac.
Înseninându-mi gândul.

*

Sus inimile voastre! Cântare *aduceți-i*,
El este moartea morții și învierea vieții.
Să cer a tale daruri, genunchi și frunte *nu plec*,
Spre ură și blestemuri aș vrea să te înduplec.

*

Traiul lumii, dragă tată,
Cine vor, aceia *lese-l*,
Dară sufletul mi-e vesel.

*

Oare ochii ei o mint,
Sau aievea-i, *adevăru-i*...
Flori de tei el are-n *păru-i*.

*

Când luna trece prin stejari,
Urmând mereu în *cale-și*,
Când ochii tăi tot încă mari
Se uită dulci și galeși?

*

De la Nistru pân' la Tisa
Tot românul plânsu-mi-s-a.

*

Fericească-l scriitorii, toată lumea *recunoască-l* –
Ce-o să aibă din acestea pentru el bătrânul dascăl?

*

Icoana stelei ce a murit
Încet pe cer se suie;
Era, pe când nu s-a zărit,
Azi o vedem, și *nu e*.

Însă unde inovația lui Eminescu în privința rimei se arată în modul cel mai neașteptat este în numele proprii luate din diferite sfere de cultură și introduse în modul cel mai firesc în versurile sale. Se știe ce riscată este întrebuințarea numelor proprii în poezia lirică, și într-o veche cercetare literară a noastră am citat câteva exemple înspăimântătoare[1]. Eminescu

[1] Vezi vol. I, pag. 54 – 55.

însă a știut să se folosească de ele cu măiestrie, și tocmai aceste rime sunt dintre cele mai frumoase și mai bine primite ale lui:

Ca să vad-un chip, se uită
Cum aleargă apa-n cercuri,
Căci vrăjit de mult e lacul
De-un cuvânt al sfintei Mercuri.

Ca să iasă chipu-n față,
Trandafiri aruncă tineri,
Căci vrăjiți sunt trandafirii
De-un cuvânt al sfintei Vineri.

*

Ce? să-ngâni pe coarda dulce, că de voie te-ai adaos
La cel cor ce-n operetă e condus de Menelaos?

*

Când vezi piatra ce nu simte nici durerea și nici mila,
De ai inimă și minte, feri în lături: e Dalila!

*

Cu murmurile lor blânde un izvor de *horum-harum*
Câștigând cu clipoceală *nervum rerum gerendarum*,
Cu evlavie adâncă ne-nvățau al minții scripet,
Legănând când o planetă, când vrun rege din Egipet.

*

După vremuri mulți veniră, începând cu acel oaspe
Ce din vechi se pomenește, cu Dariu al lui Istaspe.

*

În izvoadele bătrâne pe eroi mai pot să caut,
Au cu lira visătoare sau cu sunete de flaut
Pot să-ntâmpin patrioții ce-au venit de-atunci încolo?
Înaintea acestora tu ascunde-te, Apollo!

Așa că-nchipuindu-ți lăcrimoasele ei gene,
Ți-ar părea mai mândră decât Venus Anadyomene.

*

Rămâneți în umbră sfântă, Basarabi și voi Mușatini,
Descălicători de țară, dătători de legi și datini.

*

Pătimaș și îndărătnic s-o iubești ca pe-un copil,
Când ea-i rece și cu toane ca și luna lui april?
Încleștând a tale brațe toată mintea să ți-o pierzi,
De la creștet la picioare s-o admiri și s-o dezmierzi
Ca pe-o marmoră de Paros sau o pânză de Correggio,
Când ea-i rece și cochetă? Ești ridicul, înțelege-o!

*

Cu durerile iubirii
Voind sufletu-mi să-l vindic,
L-am chemat în somn pe Kama –
Kamadeva, zeul indic.

După o așa încordare, după o așa „luptă dreaptă" pentru a turna „limba veche în formă nouă", nu ne vom mira că a putut ajunge Eminescu, pe de o parte, la aplicarea sigură a unor forme rafinate în *Oda în metru antic*, în *Glossa* și în admirabilele *Sonete*, pe de alta, la cea mai limpede expresie a unor cugetări de adâncă filozofie, pentru care nu se găsea până atunci nici o pregătire în literatura noastră. Căci palidele imitări ale monoloagelor din *Faust* și din *Hamlet*, sau ale reflecțiilor mediocrului Aimé-Martin, din care se găsesc urme în încercările literare după '48, nu pot intra aci în comparație.

Încă în primele poezii ale lui Eminescu, cum e *Mortua est*, *Melancolie*, dealtminteri așa de imperfecte, se întâlnesc strofe ca acestea:

Ș-apoi cine știe de este mai bine
A fi sau a nu fi? Dar știe orcine
Că ceea ce nu e, nu simte dureri –
Și multe dureri-s, puține plăceri.

A fi? Nebunie și tristă și goală:
Urechea te minte și ochiul te-nșală;
Ce-un secol ne zice, ceilalți o deszic –
Decât un vis sarbăd, mai bine nimic.

*

Credința zugrăvește icoanele-n biserici –
Și-n sufletu-mi pusese poveștile-i feerici,
Dar de-ale vieții valuri, de al furtunei pas
Abia conture triste și umbre-au mai rămas.

Dar deplina stăpânire a formei clare pentru cuprinsul unei asemenea idei o arată Eminescu în poeziile din epoca sa cea adevărată:

Să cer un semn, iubito, spre-a nu te mai uita?
Te-aș cere doar pe tine, dar nu mai ești a ta;
Nu floarea veștejită din părul tău bălai,
Căci ultima mea rugă-i uitării să mă dai.

La ce simțirea crudă a stinsului noroc
Să nu se sting-asemeni, ci-n veci să stea pe loc?
Tot alte unde-i sună aceluiaș pârâu;
La ce statornicia părerilor de rău,
Când prin această lume să trecem ne e scris
Ca visul unei umbre și umbra unui vis?

*

Cu mâine zilele-ți adaugi,
Cu ieri viața ta o scazi,
Și ai cu toate astea-n față
De-a pururi ziua cea de azi.

Când unul trece, altul vine
În astă lume a-l urma,
Precum când soarele apune,
El și răsare undeva.

Se pare cum că alte valuri
Cobor mereu pe-acelaș vad,
Se pare cum că-i altă toamnă,
Ci-n veci aceleași frunze cad.

*

Vremea trece, vremea vine,
Toate-s vechi și nouă toate;
Ce e rău și ce e bine
Tu te-ntreabă și socoate.

Nu spera și nu ai teamă;
Ce e val, ca valul trece;
De te-ndeamnă, de te cheamă,
Tu rămâi la toate rece.

*

La-nceput, pe când ființă nu era, nici neființă,
Pe când totul era lipsă de viață și voință,
Când nu s-ascundea nimica, deși tot era ascuns,
Când pătruns de sine însuș odihnea cel nepătruns;
Fu prăpastie? Genună? Fu noian întins de apă?
N-a fost lume pricepută și nici minte s-o priceapă,
Căci era un întuneric ca o mare fără rază,
Dar nici de văzut nu fuse și nici ochi care s-o vază,
Umbra celor nefăcute nu-ncepuse a se desface,
Și în sine împăcată stăpânea eterna pace.
Dar deodat-un punct se mișcă… cel întâi și singur! Iată-l
Cum din haos face mumă, iară el devine tatăl!
Punctu-acela de mișcare, mult mai slab ca boaba spumii,
E stăpânul fără margini peste marginile lumii.

De-atunci negura eternă se desface în fășii,
De atunci răsare lumea, lună, soare și stihii,
De atunci și până astăzi colonii de lumi pierdute
Vin din sure văi de haos pe cărări necunoscute
Și, în roiuri luminoase izvorând din infinit,
Sunt atrase în viață de un dor nemărginit.
Iar în lumea asta mare noi, copii ai lumii mici,
Facem pe pământul nostru mușuroaie de furnici:
Microscopice popoare, regi, oșteni și învățați,
Ne succedem generații și ne credem minunați.
Muști de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul;
În acea nemărginire ne-nvelim, uitând cu totul
Cum că lumea asta-ntreagă e o clipă suspendată,
Că-ndărătu-i și nainte-i întuneric se arată.
Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze,
Mii de fire viorie ce cu raza încetează,
Astfel într-a veșniciei noapte pururea adâncă
Avem clipa, avem raza, care tot mai ține încă –
Cum s-o stinge, totul piere ca o umbră-n întuneric:
Căci e vis al neființei universul cel himeric.

Acesta a fost Eminescu, aceasta este opera lui. Pe cât se poate omenește prevedea, literatura poetică română va începe secolul al 20-lea sub auspiciile geniului lui, și forma limbei naționale, care și-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire până astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a vestmântului cugetării românești.

Notă asupra zilei și locului nașterii lui Eminescu

Într-un registru (păstrat de d. Iacob Negruzzi), în care membrii societății literare „Junimea“ și-au însemnat data și locul nașterii lor, stă scris pe pagina a doua de propria mână a lui Eminescu în dreptul numelui său: „20 decembrie 1849, Botoșani“, și deasupra este chiar intercalat sfântul „Ignat“, pe care biserica ortodoxă îl serbează în adevăr la 20 decemvrie.

Însă din corespondența ce am avut-o în a. 1889 relativ la biografia lui Eminescu, am și o scrisoare de la sora mai mare a poetului, doamna A. Drogli, din Cernăuți, 3 iulie 1889, în care se zice: „Biografia fratelui Mihail (publicată în *Familia*, no. 2, anul 1885) este exactă, cu deosebire că s-au născut în satul Ipotești lângă orașul Botoșani, depărtare de 1½ oră, proprietatea tatălui nostru".

S-a ivit astfel îndoială asupra locului nașterii; dar s-a ivit îndoială și asupra timpului; în matricula gimnaziului din Cernăuți, unde a studiat Eminescu, se vede trecută ziua nașterii lui ca fiind 14 decemvrie 1849.

Toată nedumerirea a încetat astăzi în urma cercetărilor d-lui N. D. Giurescu, al căror rezultat l-a publicat printr-o scrisoare în *Convorbiri literare* de la 1 iunie 1912, de unde extragem următoarele:

„După o zadarnică excursiune ce am făcut în Ipotești, satul copilăriei lui Eminescu, d. G. Cerchez (pe atunci prefectul județului Botoșani) a primit următorul răspuns la o scrisoare ce adresase maicei Agapia Gherghel, starița schitului Agafton, unde trăiește o mătușă a poetului:

«1891, martie, 29, Agafton

D o m n u l e p r e f e c t,

D. poet Eminescu este născut în Botoșani; aceasta este foarte sigur, căci am întrebat pe maica Fevronia Iorașcu, care au fost de față când s-a născut. Este cunoscut încă că botezul i s-au cetit de către preotul Dimitrie, de la Ospenia...

Agapia Gherghel»

Am pornit spre biserica Uspenia ce-i mai zice și biserica Domnească – catedrala din Botoșani. Am căutat pe preotul Dimitrie și după răscolirea câtorva groase volume prăfuite de vreme în care erau trecute numele tuturor botezaților de

«Dumnealui preotul iconom Ion Stamati» acuma răposat, începând cu a.1832 am găsit în «metrica partea I de nașteri și botezuri» următoarele rânduri pe cari le dau în exactă transcriere:

«Născut la 15 ghenarie 1850 din părinții: Gheorghe Eminovici, proprietar, și soția sa Ralu, născută Vasile Iurașcu, care primi botezul în 21 ghenarie; s-a numit Mihail, având naș pe dumnealui stolnicul Vasile Iurașcu.»

Acest volum se află în bună păstrare a preotului Dimitrie, de la mai sus pomenita biserică... Rămâne (așadar) cu totul sigur că Mihail Eminescu s-a născut în Botoșani în ziua de 15 ianuarie 1850."

Credem și noi că această concluziune a d-lui Giurescu trebuie primită și că, prin urmare, poetul nostru este născut la 15 ianuarie 1850 în Botoșani.

ÎNTRU AMINTIREA LUI WILHELM DE KOTZEBUE

(1887)

Un adevărat, un inteligent, un mare filo-român, singurul poate care mai rămăsese în Rusia de astăzi, Wilhelm de Kotzebue, a încetat din viață în ziua de 24 octomvrie (5 noiemvrie) 1887 la Reval, orașul său natal, în vârstă de 74 de ani.

Născut în martie 1813, al cincilea fiu al cunoscutului autor dramatic și politic August de Kotzebue (asasinat la 1819 în Mannheim de studentul german Sand), Wilhelm K., după terminarea studiilor, a început cariera sa în diplomația rusească. Căsătorindu-se apoi cu o moldoveancă de neam, din familia Cantacuzino, soră cu soția ministrului de externe Giers, el se retrase pe câtva timp din viața publică și trăi până la 1857 în Moldova, unde erau moșiile de zestre ale soției sale și unde un văr al său se afla la Iași în calitate de consul rusesc.

În acest timp al ședерii în Moldova, W. K. fu în strânse relații cu societatea din Iași, învață românește și dobândi acea cunoștință deplină a țării și a moravurilor noastre de pe atunci, pe care a dovedit-o mai târziu într-un mod așa de simpatic pentru noi în unele din scrierile sale publicate în limba germană.

Întrând iarăș în diplomație la 1857, el fu numit ministru plenipotențiar al Rusiei la Karlsruhe, apoi (1870) la Dresda și în fine (1878) la Berna. În anul 1879 se retrase în viața privată cu rangul de consiliar intim și petrecu cei din urmă 8 ani când la Dresda, când în Șvițera, când la moșia sa Orrenhof în Estonia.

Publicările sale literare le-a început sub pseudonimul W. Augustsohn, prin două drame, *Ein unbarmherziger Freund* și *Zwei Sünderinnen*, care însă au rămas departe de succesul dramelor și comediilor tatălui său, August. Cu numele său propriu a publicat *Künstliches und natürliches Leben* (Karlsruhe, 1869) și interesantele *Kleine Geschichten aus der grossen Welt* (ediția a doua, Lipsca, 1880).

Dar toate acestea se țin de literatura exclusiv germană. În ceea ce privește activitatea sa literară relativă la români, ea se rezumă în următoarele trei scrieri:

1. *Rumänische Volkspoesie*, traducere germană a 26 poezii române (Berlin, 1857);

2. *Bilder und Skizzen aus der Moldau* (Berlin, 1860), a căror traducere română de d-na A.M. a apărut întâi în *Convorbiri literare* și s-a publicat apoi în volum de editorul Haimann (București, 1884; ediția a doua, 1886);

3. *Laskar Viorescu* (Lipsca, 1862), un roman din viața moldovenească de la 1851, a cărui traducere română a apărut asemenea în volum la același editor (1892).[1]

Asupra acestor cărți ale autorului nostru am scris în *Convorbirile literare* de la 1 ianuarie 1882 și am reprodus în volumul de față câteva cuvinte de apreciare.

Aceste sunt scrierile publice ale autorului nostru; dar din ele transpiră și o parte mai intimă a personalității lui: spiritul său viu și senin, judecata sa discretă și o inimă caldă și binevoitoare.

Toți compatrioții noștri care l-au cunoscut mai de aproape și pe cari i-am putut întreba, d. Alecsandri, d. I.A. Cantacuzino, d. Pogor, sunt unanimi întru a-i recunoaște acele calități.

[1] Institutul Minerva e dispus să redeiteze aceste traduceri (1908).

Dar dacă d. Kotzebue a arătat în scrierile sale atâta simpatie pentru țara noastră, am putut și noi să-i răspundem în timpul din urmă prin simpatica primire ce au întâmpinat-o la publicul cetitor traducerile române ale acelor scrieri, și, ca un semn extern al acestei reciprocități, Academia Română l-a ales membru onorariu al ei.

Când s-a început în *Convorbiri literare* publicarea traducerilor *Schițelor din Moldova*, autorul ne scria la 2 martie 1882 din Dresda (în limba germană): „Mi-ar fi greu să exprim tot ce am simțit la primirea numerelor din *Convorbiri literare*; mă vedeam deodată transportat iarăș în acea țară care, în timp de 40 de ani, mi-a fost și mi-a rămas așa de dragă și de la care în primăvara 1881 mi-am luat pentru totdeauna rămas bun, cu un dor adânc în inimă. A fost o veche dorință a mea să văd traduse în românește *Schițele* și *Laskar Viorescu*. Mai ales în anii din urmă, după surprinzătoarele transformări prin care a trecut frumoasa d-tale patrie, descrierile mele au ajuns foarte curând a fi pagine din istoria unei culturi trecute. Generația de astăzi de-abia mai știe cum trăiau părinții ei acum 30 de ani; și – pre cât știu – nu există în literatură o altă descriere a acelei epoce. Întru aceasta poate sta și singurul lor merit; în alte împrejurări nici nu ar fi fost bine să fie reînviate și înfățișate sub noul vestmânt al limbei române."

Și în 18 mai, anul curent, cu câteva luni înaintea morții sale, pe care o prevede, Kotzebue scrie din Orrenhof (în limba franceză) d-nei A.M., traducătoarei scrierilor sale: „În fine, mă simt ceva mai întărit și pot cel puțin să vă scriu mai multe rânduri decât data din urmă, cu toate că și acum mă cuprinde un fel de paralizie a degetelor de câte ori iau condeiul în mână. Am fost foarte greu bolnav; tocmai la Clarens, pe țărmul lacului de Geneva, m-a părăsit fără de veste sănătatea mea, până atunci destul de solidă. M-au apucat niște atacuri de astmă așa de violente, încât fiecare amenința să-mi stingă suflarea. Halucinări îngrozitoare, insomnii, o confuzie în cap încât mă

rătăceam în puținele odăi ale apartamentului meu de la otel... și 74 de ani! Era destul ca să mori de mai multe ori pe zi. M-au transportat la Halle, în brațele unui amic, care este poate cel mai bun medic al Germaniei, dr. Küssner profesor la Universitate și el m-a întremat îndestul pentru a putea continua drumul până în patria mea – vă puteți închipui în ce stare. Dar în mijlocul acestei suferințe mi-a sosit ultima d-voastră scrisoare, noua ediție a *Schițelor din Moldova* și numărul *Convorbirilor* cu începutul traducerii lui *Laskar Viorescu*. Ce să vă zic și cum să vă mulțumesc? Când am citit scrisoarea d-voastră am început să plâng ca un copil"...

Și acum, că eminentul autor a încetat din viață, este ca o mângâiere pentru noi că anume din patria noastră, pe care a iubit-o el de când a cunoscut-o, i-a venit raza de bucurie care i-a încălzit ultimele zile ale vieței.

LEON C. NEGRUZZI ȘI „JUNIMEA"
(1890)

Leon Negruzzi, născut la Iași, la 5 iunie 1840, ca cel dintâi fiu al lui Constantin Negruzzi, a încetat din viață în noaptea de 15 spre 16 iulie 1890, la vârsta de 50 de ani. Învățătura de carte a început să o primească în Academia Mihăileană din Iași, sub direcția lui Malgouverné, iar la 1852 a fost trimis împreună cu fratele său, Iacob, la Berlin, unde și-a terminat studiile liceale. La Universitate voia să învețe medicina, dar disecțiunile anatomice fiindu-i prea antipatice, a trecut la filozofie și la drept, ascultând prelegeri în Berlin și Viena, fără a dobândi vreun titlu academic. Întorcându-se în țară la 1864, a fost numit judecător la Tribunalul din Iași și a înaintat succesiv până la Curtea de Apel, ca membru și ca procuror general. Sub ministerul Lascar Catargiu (1871–1876) a fost prefect al districtului Iași; a mai primit prefectura pe timpul Ministerului de Interne al lui Kogălniceanu în cabinetul I. Brătianu; apoi a fost ales primar al Iașului și senator. De la martie 1888 a funcționat iarăș ca prefect și, în fine, a fost numit epitrop la așezămintele S-tului Spiridon.

Activitatea publică a lui Leon Negruzzi s-a îndreptat și spre literatură. Îndemnat de mișcarea produsă în Iași prin societatea „Junimea" și prin revista ei *Convorbiri literare*, înființată de la 1 martie 1867 sub redacția fratelui său, Leon a scris mai multe novele.

Dacă este să judecăm lucrarea lui de om politic și de scriitor cu nepărtinirea ce se cuvine pentru prieteni ca și pentru potrivnici, trebuie să recunoaștem că nu a dat vreun rezultat mai durabil. Și cu toate acestea moartea lui a lăsat un gol neîmplinit în societatea ieșană și a fost simțită cu cea mai sinceră părere de rău de toți câți l-au cunoscut – și cine nu-l cunoștea? – fără deosebire de partid și de clasă socială. Căci Leon Negruzzi era figura cea mai populară din Iași, omul cel mai simpatic, unul din puținii bărbați pe lume care n-au avut dușmani, cu toată partea ce-a luat-o la luptele politice ale timpului său.

Această situație excepțională se explică prin excepționala lui personalitate, și pentru cei ce l-au cunoscut mai de aproape este ca o mângâiere de a se gândi la individualitatea lui și a fixa în trăsături precize o scumpă amintire.

Leon Negruzzi, înalt la statură, lat la față și la piept, cu umbletul balansat ca al marinarilor, cu gestul larg și cu râsul zgomotos al temperamentului sanguinic, era mai întâi de toate un om bun la inimă, milos, cinstit, și vesel până la ușurință. Cu veșnicul lui optimism, era dispus să primească toate întâmplările din partea lor cea bună și niciodată ura, invidia, descurajarea nu au găsit loc în sufletul lui. Crescut în atmosfera culturei occidentale, era destul de pătruns de rezultatele ei pentru a înțelege și cel puțin a simți valoarea elementelor de civilizație. În știință, ca și în politică și în artă, dacă nu avea spiritul de inițiativă, era însă foarte primitor pentru orce impulsiune sănătoasă și era capabil să o judece, fiind înzestrat cu acel dar prețios care într-o generație amețită de atâtea idei nemistuite și de atâtea aspirații nehotărâte a devenit foarte rar, cu ceea ce numesc francezii *bunul-simț*. La aceste însușiri personale ale amicului nostru trebuie să adăogăm că era – cu bunul său simț și cu inima sa cea bună – un soț și un tată iubitor și iubit.

Însă în cadrul în care s-a restrâns această scurtă notiță biografică, nu putem insista mai mult asupra persoanei lui private și nici asupra vieței lui politice, ci trebuie să ne dăm mai ales seamă de lucrarea lui literară.

Leon Negruzzi a publicat în revista fratelui său, pe lângă două poezii neînsemnate, următoarele șase novele: *Vântul soartei* (*Conv. lit.*, 1867), *Evreica* (1868–1869), *O răzbunare* (1874), *Țiganca* (1877), *Serghie Pavlovici* (1881) și *Osândiții* (1881–1882). Novelele aceste nu se disting prin originalitatea de concepțiune sau de stil. După miile de romanuri și de novele străine ce le-am citit toți și le-a citit și Leon Negruzzi, figurile sale, vorbirea, simțimintele și complicațiile lor ne par cunoscute din alte scrieri, fără a putea spune din care anume; probabil din mai multe deodată, însă numai din cele de felul romantic, nu de felul Balzac–Flaubert–Zola. Dealtminteri, limba în care sunt scrise este ușoară și firească, ca și în novelele lui Gane, de care însă autorul nostru se deosebește prin ceva mai mare tensiune a interesului.

Critica mai severă pe care subscrisul o crede îndreptățită la noi în privința operelor literare și științifice se află oarecum dezarmată în fața novelelor lui Leon Negruzzi. Cauza nu este ușor de explicat, deși o credem valabilă și compatibilă cu toată rigoarea unei judecăți estetice.

Leon Negruzzi este și el, în limitele talentului său, un adept al acelei școale literare din Iași despre care mult s-a zis, dar puțin s-a înțeles, adecă al societății „Junimea".

„Junimea" din Iași a fost – și acum putem vorbi de ea ca de un lucru trecut – o adunare privată de iubitori ai literaturii și ai științei, de iubitori sinceri. Din întâmplare, cei dintâi membri ai ei s-au găsit a fi înzestrați cu cunoștințe destul de felurite, fiecare după studiile și după gusturile sale, încât să se poată completa unii pe alții și totodată să se poată înțelege. Discuțiile cele mai animate, însă fără nici un amestec de interese personale, i-au apropiat și i-au împrietenit, atrăgând

încetul cu încetul pe mulți alții, a căror dispoziție de spirit îi făcea accesibili la asemenea cercetări adeseori abstracte. În primii ani ai acelor întruniri intime s-a urmărit cu stăruință cetirea mai tutulor operelor literaturei române de până atunci, bune-rele cum erau, și pe temeiul unor asemenea cetiri se iscau discuțiile: observări critice, încercări de stabilire a unui teren comun de înțelegere, teorii conduse la extrem și apoi limitate spre o aplicare mai firească, expuneri științifice despre estetică, despre limbă, despre scriere, despre multe alte obiecte ale gândirii omenești – căci științele se înrudesc – *de omnibus rebus et quibusdam aliis*, totdeauna libere, adeseori îndrăznețe, de regulă vesele, niciodată personale, sau meschine, sau învenînate. Și se formase astfel o atmosferă de preocupări curat intelectuale, care fără voie și pe nesimțite ajunsese a stăpâni pe toți, așa încât orele petrecute o dată pe săptămână la „Junimea" steteau în cel mai mare contrast cu viața de toate zilele, erau o lume aparte, un vis al inteligenței libere, înălțat deasupra trivialităților reale. Și așa de intensiv, și așa de puternic lucra această atmosferă asupra celor ce o respirau, încât forma ea însăși o legătură între ei și-i armoniza pe toți pentru timpul cât dura, pe unii pentru toată viața lor.

Cele mai disparate spirite s-au putut întâlni și s-au putut însufleți în acest contact: veselul voltairian Pogor cu sistematicul politic Carp, melancolicul Teodor Rosetti cu (pe atunci) humoristicul Iacob Negruzzi, scriitorul acestor rânduri cu militarul autodidact M. Cerchez, traducătorul lui Heine, N. Schelitti cu francuzitul M. Korné, închisul estetic Burghele cu vârtosul glumeț Creangă, juristul Mandrea cu hazliul Paicu, agerul și recele Buicliu cu sentimentalul Gane, spaniolul Vârgolici cu obscurul german Bodnărescu, horațianul Ollănescu-Ascanio cu liricul ofițer Șerbănescu, tăcutul Tasu cu vorbărețul Ianov, viul cugetător Conta cu poligraful Xenopol, exactul Melic cu „volintirul" Chibici, amarul critic Panu cu blândul Lambrior, anecdotistul Caraiani cu teoreticul Missir, bunul „papa"

Culianu cu epigramaticul Cuza, izbucnitorul Phillippide „Hurul" cu blajinul Miron Pompilie, super-gingașul Volenti cu filologul Burla, popularul Slavici cu rafinatul Naum, înaltul visător Eminescu cu nemilosul observator Caragiale, și alții și alții în umbră și în penumbră, iar din când în când, în mijlocul lor, întineritul Vasilie Alecsandri, cu farmecul povestirilor lui.

Unde sunt aceste timpuri și unde sunt acești oameni!

A venit realitatea practică, au venit cerințele vieții publice și i-au aruncat în diferite sfere de acțiune. Iar unde începe acțiunea, încetează răgazul contemplativ.

Și totuș, cutez a zice că la cei ce mai sunt în viață din vechea „Junimea" literară și chiar la cei dezbinați astăzi prin luptele politice a rămas ceva statornic și comun: în viața lor privată amintirea orelor petrecute la „Junimea" printre cele mai fericite momente ale tinereței lor, în viața publică o mai mare accesibilitate pentru orce idee de interes general.

Din această epocă a „Junimii" a izvorât și activitatea literară a lui Leon Negruzzi, precum el însuș, cu marea sa impresionabilitate, cu judecata sa sănătoasă și cu veselia sa, era un element esențial în compunerea acestei societăți. Novelele autorului nostru sunt scrise pentru plăcerea lui de a le scrie, exclusiv numai pentru aceasta – fără alt gând de alături, fără tendență, fără vanitate, fără scopuri piezișe, cu un cuvânt mai simplu: fără pretenție. De aceea cetirea lor îți lasă o impresie plăcută, și nu-ți vine să zici, ca la mulți alți scriitori de-ai noștri: mai bine făcea să nu le fi scris.

La cei ce l-au cunoscut în intimitate se mai adaogă amintirea mișcătoare a sfielei autorului față de scrierile sale. Leon Negruzzi avea în această privință o timiditate aproape femeiască; în corpul său uriaș se ascundea o gingășie sentimentală care se jena de ea însăș.

Și astfel, cele șase novele ne dau ultima trăsătură caracteristică pentru a fixa figura prietenului dispărut din mijlocul nostru.

IOAN POPOVICI BĂNĂȚEANUL

(1895)

Pe Ioan Popovici l-am văzut pentru întâia oară în decemvrie 1891. Într-o scrisoare cu eticheta „Liga pentru unitatea culturală a românilor. București 2, Pasagiul Român", datată „30 nov. 1892", îmi trimisese câteva poezii „spre apreciare", și eu l-am poftit la mine ca să ne înțelegem asupra lor din viu grai.

Și a venit un tânăr de vreo 23 de ani, îmbrăcat în haine de om sărac, statura mijlocie, slab la față, blond, ochii mari, albaștri, strălucitori, un surâs de sfială, dar de o nespusă blândețe pe buzele învinețite.

M-a mirat coloarea buzelor și l-am întrebat îndată de sănătate. Mi-a răspuns că nu e tocmai tare de constituție, că un medic i-a vorbit ceva de plămâni și de o hipertrofie a inimei.

Nu părea să-și dea seama de gravitatea stării lui fizice. Sau poate își da seama și nu voia s-o arate? Și poate fiindcă își da seama avea în toată înfățișarea lui acel aer de înstrăinare, parcă i-ar fi fost greu să ocupe un spațiu în lumea reală?

Clar și simplu precum vorbea, fără nici o afectare, fără acea intenție de a produce efect, care strică prima impresie a multor tineri din noua generație, omul devenea îndată simpatic și astfel s-a stabilit între noi un raport mai intim. Cel puțin,

trecând la cetirea poeziilor ce le adusese, am putut vorbi despre ele cu acea deplină sinceritate ce o întrebuințezi numai cu oamenii în care ai încredere, și l-am putut întreba fără indiscreție despre viața lui.

Născut în Lugoș, fiul unui meseriaș scăpătat, Popovici și-a terminat liceul în orașul său natal și apoi a intrat în Institutul de teologie și pedagogie din Caransebeș, care se afla pe atunci sub direcția d-lui St. Velovan. În primăvara anului 1892, din mijlocul pregătirii pentru examenul din urmă, părăsește institutul și vine la București, unde găsește ocupație de-abia retribuită, ca ajutor la contabilitatea Ligei culturale.

Asupra poeziilor ce mi le-a cetit în acea dimineață ne-am înțeles ușor: vro trei erau numai imitații din Eminescu, prin urmare fără valoare; am convenit să fie aruncate în foc. Următoarele patru, deși încă influențate de inversiunile și de unele cuvinte sugestive ale lui Eminescu, aveau totuș, pe lângă farmecul formei, propria lor viață, și astfel a rămas să fie publicate în *Convorbiri literare*.

CUM NU VINE EL

Visătoare stă la masă
Cu scrisoarea dinainte,
Iar de câte-i trec prin minte,
În piept capul i se lasă.

Ce-a citit nu-i vine-a crede
Și nici bine nu-nțelese,
Căci din șiruri parcă-i iese
Chipul – și mereu îl vede.

Și cum el frumos apare,
Se trezește amintirea...
Unde este întâlnirea
Și întâia sărutare?

Abia fruntea și-o ridică
Să citească încă-o dată;
Poate nu-i adevărată –
Dar din ochi lacrimi îi pică.

Cum nu vine el s-o vadă
Albă ca și albul cerii,
Și de farmecul durerii
Înaintea ei să cadă?

SARA DE TOAMNĂ

Prin văzduh nouri albaștri răsfirați ușor dispar,
Iar din negura de veacuri blânde stelele răsar;
Dinspre codri sfiicioasă iese luna-ngândurată,
Ca o dulce mângâiere dintr-o inimă curată.

A pustiu țârâiesc greieri prin câmpia sărăcită
De podoabe ce se-ntinde jalnică și ruginită;
Limbi de foc zglobii sălbatec se ivesc în fundul zării,
Și din când în când un chiot sfâșie liniștea sării.

Lunca-i mută, lunca-i moartă. De când toamna-n rece brumă
Amuțit-a ca prin farmec și horiri și râs și glumă,
Alungând în țări de vară ciripit de rândunele,
A zburat seninul vieții, bucuria mea cu ele.

Umbra crește ca durerea unui suflet pribegit,
Eu mă simt atât de singur și atât de părăsit;
Și pășesc încet, pe gânduri, înspre solitara-mi vatră.
La fereastra casii mele câinii hâuie și latră.

CU ADUCERILE-AMINTE

Cu aducerile-aminte
De viața din trecut
Tu mă certi, mă certi acuma,
Parcă nu m-ai cunoscut.

Dar, iubito, dacă astăzi
Rece sunt, să nu te miri,
Nici să turburi amintirea
Cu nedrepte-nvinuiri:

Căci tu nu mai eşti aceeaş,
Cu privire de eres
Să adormi durerea-n suflet,
Să dai vieţii înţeles.

Şi nici eu nu sunt ca-n vremuri,
Când atâta ne iubirăm...
E de mult – un veac îmi pare –
De când nu ne întâlnirăm.

Vezi, nici tu nu eşti de vină,
Dar nici eu nu am păcat;
Nendurata vreme, dragă,
Drumul ni l-a dezbinat.

Nu cu ceartă să te-aproprii,
Blândă tu să-mi ieşi în cale,
Pe frumos trecutul nostru
Să vărsăm lacrimi de jale!

SUB NUC

Sub nucul pus din vremi bătrâne
Ei s-au retras; la umbra lui
Îi spune basmul dorului
Ce s-a tot spus din vremi păgâne.

Blânzi ochii ei alunecară
Pe faţa lui mai dinadins;
Dar când privirea el i-a prins,
Ea s-a făcut ca şi de pară.

Încetişor o ia de mână –
„Mi-eşti dragă, cât nu pot să spun,
N-aş vrea, dar uite, mă supun
Să-mi fii de-a pururea stăpână."

Şi-apoi la pieptul lui o strânse –
Pierdută-n ochii lui, de dor
Atâta de fermecător,
Obrajii-n mâni ea îi coprinse.

Şi soarele sta-n asfinţire,
Ca şi al mamei cald surâs;
O dulce rază le-a trimis
Să lege sfânta lor iubire.

Mai ales această din urmă poezie şi în ea mai ales strofa din urmă mi-au părut plăsmuite de un adevărat poet, adecă de un poet original; numai din el puteau izvorî caracteristica comparare a asfinţitului de soare cu surâsul mamei şi calificativul „sfânt" atribuit iubirii pasionate.

Aici era îndemnul de a-l mai întreba despre viaţa lui, şi mai întâi dacă îi trăiesc părinţii.

– Trăiesc amândoi; dar tată-meu nu se mai numără între oameni, a căzut la beţie. Mama şade cu unchiul în Lugoş, şi tare mi-e dor de ea.

– Atunci cum de ai părăsit Banatul? De ce ai ieşit din institutul de la Caransebeş? Ce vreai să faci la Bucureşti? Contabilitatea „Ligei" nu e o carieră.

– Ştiu şi eu că nu e. Şi nici nu-mi place cum se petrec lucrurile acolo. Dar la Caransebeş nu mai puteam sta deocamdată, şi am venit la Bucureşti fiindcă mi s-a dat prilej. Însă mă duc înapoi îndată ce voi putea, şi vreau să-mi trec examenul dacă mi-or da voie de la consistoriu.

Mi-a părut prea indiscret să-l întreb de ce nu mai putea să stea „deocamdată" la Caransebeş; dar i-am promis să

intervin la direcția Institutului teologic ca să-l admită la examen. Aveam și gândul, înainte de a intra în relații mai de aproape, să mă informez pentru ce părăsise școala.

M-am mărginit dar la întrebarea despre alte lucrări literare, și după ce mi-a spus, cu oarecare sfială, că are vreo două novele, care nici n-ar merita acest nume, „niște povestiri din viața meșteșugarilor bănățeni", i-am zis să vie într-o sâmbătă sara și să ne cetească una din ele în cercul nostru literar.

Și ce frumoasă e povestirea pe care a venit să ne-o cetească întâi, și ce frumoasă a fost cetirea! Novela din viața meseriașilor bănățeni, care s-a publicat apoi în *Convorbiri literare*, are titlul vag, dar potrivit cu ea, *În lume*, și cetirea ei a făcut din acea seară de 16 ianuarie 1893 o sărbătoare literară.

De la început ne-a încântat cumpătarea, aș zice liniștea intensivă a stilului, plastica descriere a amănuntelor și acea limbă adevărat românească, plină de miez, care mai ales pe cei deprinși și cu alte limbi îi trezește ca din vis și le dă impresia unei vieți sufletești de cea mai mare adâncime a simțirii.

„Nu mai știa pe unde calcă, venea încet cu capul în pământ, dar locului n-ar fi stat, căci oboseala n-o simțea și parcă cineva îl împingea înainte.

Era toamnă târzie, câmpiile sărăcite și drumul pustiu. Plopii din marginea drumului își plângeau frunzele risipite de vânt și triști își încovoiau vârfurile țuguite.

Țarina săracă și moartă, iar dealurile fără glas se rumeneau în asfințitul soarelui ca omul pe care în clipa morții voiești să-l scapi cu cel din urmă leac. Și umbrele fântânilor răzlețe din întinderea zărilor se prelungeau mocnite, parcă jeleau viața și veselia de odinioară. Câte un cârd de cioare, speriate de cine știe ce, se înălța din mirиștile gloduroase și se așeza pe vârfurile plopilor bătrâni, dând din aripi și cloncănind a pustiu.

Dar Sandu nu vedea și nu auzea nimic; venea el înde el și vorbindu-și la inimă..."

Sandu e calfă de opincar, cinstit din naștere, tăcut și sfiicios, fără preget la muncă, cu dorul caracteristic de mamă, iubit de cei buni și tocmai de aceea urgisit de cei răi, menit să fie jertfa vieței – o imagine a autorului. Se bagă la „maistorul" Dinu Tălpoane, om de treabă, dar stăpânit de răutatea „maistoriței" Veta – amândouă figurile, în mijlocul vieții lor de meseriași, admirabil descrise. Peste această atmosferă greoaie aruncă o rază de lumină fiica lor Ana:

„cu mânile albe și cu fața și mai albă, nu-ți venea să crezi că-i față de meșteșugar. Ochii mari, albaștri și plini de bunătate, erau umbriți de sprâncene negre, și când râdea, se învăluiau într-o veselie ce-ți mângâia sufletul și mereu ai fi dorit s-o vezi râzând."

Sandu și Ana nu pot trăi lângăolaltă în nepăsare, și cu cât Sandu e mai retras, cu atât Ana se simte mai prinsă:

„Sandu se puse pe marginea unui scaun.

Ana cusea, iar el se uita la mâinile ei, și, în mișcarea lor repede, ochii lui se desfătau într-o priveliște necunoscută până acum și frumoasă. Ana simțea că se uită la dânsa, și ca să-și alunge acest gând, smâcnea acul și cusea mai repede. Un fel de căldură o prinse, și în fundul sufletului ei își zugrăvea pe Sandu cum sta pe scaun, cu ochii lui negri ațintiți la ea, și ochii erau frumoși și atât de vorbitori, iar Sandu era chipeș, și ea nu mai putea suferi, privirea lui o ardea.

– Sandule, de ce te uiți așa la mine?

– Eu... eu... nu mă uit.

– Și urmă o tăcere lungă.

Ei parcă nu-i venea să coasă, și acum lui îi era greu să-și arunce ochii la ea, îi era frică s-o supere.

Ana însă ar fi vrut s-o privească, acum ar fi vrut ca s-o învăluie în raza ochilor lui, căci în văpaia lor îi era bine, bine.

Dar Sandu nu-și mai ridică ochii. Ea scăpă ghemul de ață jos. Trezit de zgomot, Sandu sări ca ars, îl căută pe sub masă și-l văzu.

Ea uită să-i mulțumească, și el nu putea să înceapă vorba, căci ochii lor se întâlniră și se rușinară unul de altul."

Cu câtă măsură și cu ce gingășie e înfățișată situația. Și în toată novela se păstrează un fel de cumpănire a stilului, creșterea și descreșterea tonului sunt exact potrivite împrejurărilor.

Dar ce să stăruim în analiza novelei! Cetitorul o are acum la îndemână într-o ediție deosebită și poate primi de-a dreptul impresia de care e susceptibil.

Să revenim mai bine la obiectul propriu al acestei notițe, amintirile personale despre autor.

După cetirea novelei în acea sară, tânărul bănățean își câștigase afecțiunea tutulor celor de față, și deși a doua novelă, *După un an de jale*, cetită peste câteva săptămâni, a produs o impresie ceva mai slabă, dar puținele poezii ce ne-a fost dat să le mai avem de la el ne-au întărit convingerea despre talentul său excepțional.

Cu atât mai viu era interesul cu care așteptam știrile din Banat, și mare mi-a fost mulțumirea când au sosit și nu au turburat imaginea simpatică a poetului.

Popovici părăsise institutul din Caransebeș fiindcă se lățise vestea despre o relație de amor care compromitea situația lui în școală. Dealtminteri, informatorul meu, cunoscător în ale pedagogiei, spune că tânărul era un student foarte bun, modest, silitor și fără îndoială talentat, că până atunci avusese o purtare exemplară, dar că acea relație ar fi putut avea urmări rele pentru el, și promite să intervie în favoarea lui, fiind încredințat că „pățania lui a avut putere educătoare mai intensivă decât toate cele 6 semestre de povățuieli din institut".

Firește așa trebuia să scrie pedagogul; dar, firește, așa trebuia să facă poetul, fiecare după menirea lui în lume. Și ce puternică a fost simțirea junelui teolog, lumească, nu e vorba, dar sfântă, cum o numește el și cum are dreptul să o numească, se vede din poeziile lui.

DU-TE

Tremuri toată de fosnirea trădătoarei tale rochi
Și-ți întorci încremenită înapoi negrii tăi ochi;
Îți duci degetul la buze și nu te-ai mișca din loc,

Parcă-ntreaga fericire și întregul tău noroc
De la clipa asta-atârnă. Ai pleca, dar ți-este frică;
Lumea-n urma fugii tale, Doamne, câte n-o să zică!
Și al tău cărunt părinte, tot cătând a tale urme,
Sub a dorului povară viața trist poate să-și curme!
Ai voi să te-ntorci iarăș prin calde sărutări
Tu să-ți spui încet păcatul, el să-ți deie-a lui iertări...
Dar răsare-atunci în suflet un alt chip, cu dor păgân
Tu simțești că pe viață-ți și pe inimă-i stăpân.
Și-ai dori să vină dânsul, să citească-n al tău gând,
Și, în patima lui oarbă, să te smulgă tremurând...
Ce mai stai nehotărâtă și-al tău pas nu se îndreaptă
Spre portița unde dânsul de cu seară te așteaptă?
Nu-l vezi cum din întuneric se desprinde, cum s-arată,
Și n-auzi cât de a jale îți dă semn și cum te cată?
Toată viața el și-o spune, și la glasul lui duios
Se deșteaptă-ncet pădurea, cu un freamăt dureros.
Uite, noaptea luminoasă, blânda lună sus în cer
Și a stelelor clipire pentru dânsul mi te cer,
Vântul, crainicul durerii și al dorului, se-oprește
Lângă tine, și-n ureche despre dânsul îți șoptește,
Și lipiți unul de altul, dulce ochii să-i închizi
Și în frica de-a nu-l pierde, tu să-l strângi și să-i surizi.
El, cu șoaptele iubirii, câte-n soare o să-ți spuie,
Să-nțelegi că fericită ca și tine alta nu e...
Căci tu lui i-ai fost menită, pentru tine-i el născut,
Și pereche mai frumoasă alta nu s-a mai văzut.
O! Plecați, plecați alături, voi atât de potriviți;
N-a iubit acela care vă condamnă că fugiți.

PE-AL LUI UMĂR

Pe-al lui umăr ea-și înclină
Fruntea albă și ușoară;
Strâns cu el de subsuoară,
Se pierd dornici în grădină...

I-a șoptit să-i dea o floare;
Ea din păru-i o desprinde,
Rușinoasă i-o întinde
Si cu mâini tremurătoare.

Brațul el și-l încovoaie
Și ușor spre sine-o strânge,
Pare trupu-i că se frânge
Și din mijloc se îndoaie.

De văpaia răsuflării
Se deschide a ei gură,
Sărutatul el îl fură
În ispita-mbrățișării.

Când i-a zis încet pe nume,
I s-a dat pe veci robită,
Și atât de fericită
S-a trezit în altă lume.

El domol o depărtează,
Ca s-o vadă și mai bine,
„Spune drept, ți-e drag de mine?"
Iară ea-l îmbrățișează.

Și-n tufișe ciripirea
Păsăruicilor le cântă;
Când e dragostea-așa sfântă
E a voastră fericirea.

De la Eminescu încoace, a cărui influință dealtminteri se simte și în aceste poezii, nu s-a mai cântat iubirea cu atât adevăr și cu atâta frumusețe.

Acum viața sufletească a autorului ne era deslușită; nu doar că micile notițe biografice serveau la explicarea poeziilor, cum cere o rătăcire modernă a criticei literare, ci din contră, poeziile serveau la explicarea biografică a unei personalități atât de atrăgătoare.

Acest om trebuia ajutat și, dacă era omenește cu putință, scăpat. Ușor i s-au putut procura mijloacele ca să se întoarcă acasă, să-și revadă mama, să încerce a-și întări sănătatea și apoi să-și treacă examenul. Dorința lui era să se facă preot la sat și să scrie.

La plecare ne-a mai lăsat două poezii, una făcută atunci, cu o tristă presimțire semnificativă, alta de mai nainte, cu neliniștea dorului de mamă.

DANGĂTUL DE CLOPOT

Dangătul de clopot sună
În amurgul serii lin;
Să-l petreacă pân' la groapă,
Cu pași grei prieteni vin.

Și eu cuget la prieteni
Și mă-ntreb cu jale-acum
Câți or mai veni în urmă-mi
Când voi bate-al morții drum.

MAMEI

Nu mai plânge, nu mai plânge, mamă dragă, nu mai plânge!
Ale tale doruri toate și dureri nu le poți stânge
Cu a lacrimilor picuri;

Roiul chinurilor crude, tipărite-n supta-ți față,
Suferințele troiene din a ta trudită viață
Pe-a mea inimă le smicuri.

De ce plângi? Trecut-a vremea când tu alergai orașul,
Întrebând pe fiecare unde ți-este copilașul
Și erai de frică moartă.

Că-i pierdut, or căruțașii l-au călcat în drumul mare
Și tu n-o să-i dai de urmă, or să-l vezi fără suflare
Aducându-l lom pe poartă.

Când cu ochii seci de lacrimi, istovită de vegheat,
Te rugai așa fierbinte în genunchi lângă-al meu pat;
Doamne, Doamne! scapă-mi-l,

Căci e bun, e blând, cuminte, și e toat-a mea avere,
E nădejdea bătrâneții, singura mea mângâiere,
Și mi-e singurul copil!

Au trecut – și nu mai plânge. Ai văzut la rândunică
Puii, dacă prind aripe, de la cuiburi se ridică
Și în largul lumii zboară.

Și tu știi că toate-n lume, când ajung l-al vieții rost,
Se dezbină, se-mprăștchie, ca și cum nici n-ar fi fost
Frățior și surioară.

Ce-ți mai turburi dar viața și nu dormi nopțile-ntregi?
N-ai să schimbi tu mersul lumii, n-ai să darmi veșnice legi,
Nici să-ntorci vremea-napoi.

Și durerea cu viața deodată-i plămădită,
Până la mormânt cu truda și cu doru-i înfrățită –
Asta-i scrisă pentru noi...

Gârbovită și bătrână, nesimțită tu te-apropii
Cu durerile vieții, pân' la marginile gropii
Și nu poți muri de dor.

Lung te uiți în a mea cale, genele abia-ți ridici;
Și în inima pustie te frământi ca să despici
Zarea depărtărilor.

Dar fecioru-i dus departe, dar fecioru-ți nu mai vine,
Căci s-a pus atâta vreme între el și între tine,
Cale ce nu se mai curmă!

Mamă dragă, mamă dragă, nici atât nu ai pe lume
Să mă vezi în clipa morții, să mă strigi încet pe nume
Cu suflarea cea din urmă;

Să m-aplec plângând spre tine, să-nchid albele-ți pleoape
Și să pun o cruce simplă, semnul tristei tale groape,
Într-un colț uitat, tăcut,

Și împins de mâna sorții pe-a vieții neagră cale,
Cine știe de-oi ajunge să mă-nchin țărânii tale
Și mormântul să-ți sărut!

Cum a găsit pe mama și ce a aflat acasă ne spune o scrisoare a lui din Lugoș, de la 20 martie 1893:

„Ajuns acasă, cu schimbarea climei, frigurile m-au luat la goană, și nu-mi era că mă scuturau, ci-mi era că biata mamă se bătea cu alte gânduri și nu i se mai usca fața de lacrimi. A dat D-zeu însă ca mai bine să-mi fie, și d-atunci sălășluitu-s-a liniștea în casa noastră.

Dar ce liniște! O liniște înghețată. Mama nu mai e cum a fost. Și mult am să vă mulțumesc d-voastră că mi-ați făcut posibil să vin la ea, când mai ales avea lipsă de mine. Părăsită de tata, după ce în două rânduri a fost lovită de apoplexie, ea, un chip de frumusețe și femeie plină de energie și voință, astăzi este cu fața brăzdată și cu mintea turburată. Abia mișcă, speriată se uită în juru-i și când vorbesc cu ea, îmi face întotdeauna impresia unei fete mari care a păcătuit. Nu mai e stăpână pe ea, afară din cale timidă, mereu își duce degetul la bărbie când vrea să spună ceva, ochii îi apleacă, glasul i se moaie a frică și legătură sănătoasă între cuvintele ei abia mai găsești.

Și mi se rupe inima când aminte îmi aduc cum a fost și o văd acum în ce stare se află.

Moșul meu, om de 72 ani, cojocar și bolnav, necontenit tușește și se vaită; cât îl slăbește tusea, îi dă pe povețe și dăscălii, ba că nu ar fi trebuit să se facă așa, ci altcum, ba că dacă ar fi urmat mama și tata sfaturile lui, ar fi ferice de ei ș.c.l.

Și astfel mângâie pe mama de-i umple ochii de lacrimi; iar eu parcă-i citesc în suflet cuvintele: «Doamne, dă-mi putere să-i părăsesc odată casa!»

Sara însă e mai grozavă. Sunt și eu silit să mă culc dimpreună cu ei înainte de 9 ceasuri. Candela nu se mai stinge. Mama suspină. Moșu *șușcăe* și geme tușind. Vremea se scurge încet, gândurile se frământă și se încâlcesc. Închid ochii, de mai multe ori însă închegarea unor gânduri frumoase se spulberă în auzul vorbelor: «Doamne, nu mă mai chinui, Doamne, stinge-mă» ale omului a cărui viață poate nici nu este alta decât un chin și pentru el, și pentru alții.

Și când îl aud astfel, firul gândurilor altcum se împletește...

Un pui de frigură mă încălzește și acum și deci vă rog să mă iertați dacă am scris încâlcit sau confus."

Încâlcit sau confus? Dar e admirabil scrisă toată scrisoarea, cu acel stil intuitiv din care renaște realitatea și se înfățișează în acelaș timp transfigurată în imagini tipice. Ce duioasă e figura mamei „cu mintea turburată, uitându-se speriată în juru-i ca o fată mare care a păcătuit"! Și ce clar e moșul, cojocarul de 72 de ani, care „șușcăe și geme" toată noaptea! Și întreaga vedenie a acelei odăi mocnite, cu candela aprinsă, sub care se spulberă închegarea unor gânduri frumoase! Iacă talentul literar.

Mai copiez aici și unele părți din cele din urmă trei scrisori ce le-am primit de la Popovici, căci vor interesa pe cei ce au a ceti novelele și poeziile lui și desigur pe cei ce l-au cunoscut în persoană.

„Lugoș, 30 apr. 1893

Asupra lucrării ce mi-ați propus, «de ce Eminescu a avut atâta influență asupra generației de astăzi», am gândit și mi-am zis că este bine s-o despic în două, adecă într-o parte să am în vedere România, iar în cealaltă parte să arăt influința lui asupra ardelenilor, și în urmă să fac un scurt, dar concis rezumat. Aș avea însă lipsă de studiul lui Pătrașcu și de *Curentul eminescian* (or cum l-a botezat) de Vlahuță,

de altfel mai ales de sfatul d-stră dacă aprobați ca să fac lucrarea așa cum amintii mai sus."

. . . . . .

„Lugoș, 22 mai 1893

. . . . . .

Cum stau cu boala și cu mergerea la vrun loc de cură nici eu nu știu cu siguranță. Când e senin și frumos, mă simt mai bine, dar, parcă a vrajbă, ploile se țin lanț, apoi afurisitele de friguri se joacă cu mine ca pisica cu șoarecele. Am consultat doi medici, pe Dr.*** (român) și Keith (german); în curând însă m-am ținut numai de Keith, care mi-a născut credința că îmi ajută cât omenește se poate.

Dr. Keith însă, acum, când l-am întrebat dacă e bine sau nu să merg la vrun loc de cură, mi-a răspuns: «Câtă vreme ai friguri, eu nu pot să-ți recomand nici un loc, mai întâi să scapi de friguri și apoi să vedem ce e de făcut».

Acest răspuns, care contrazice cele ce a zis acu o lună, m-a pus pe gânduri și m-a neliniștit într-un mod grozav; deși l-am rugat de atâtea ori să-mi spună dacă e sau nu speranță de scăpare, întotdeauna mi-a dat astfel de răspunsuri, încât la urma urmei am să deviu și ipochondru. În tot cazul, însă, în săptămâna aceasta se va hotărî, și aș dori să-mi recomande chiar și un sat, căci cu vremea asta, stând mereu închis în casă, parcă mă înnădușesc și mă tâmpesc.

Sper că în 5–6 zile să scap de friguri, și atunci nu-l mai las să umble cu pisica în sac, ci voi stărui să-mi răspundă hotărât. Despre răspunsul medicului vă voi informa, tot asemenea dacă va fi să plec undeva."

. . . . . .

„Tușnad, 28 iunie 1893

. . . . . .

Că locul șederii l-am schimbat așa de târziu, pre lângă friguri și vremea mereu ploioasă, se mai motivează și prin multe împrejurări familiare, pe care n-am voit, dar acu trebuie să vi le spun, căci cel mai nemângâiat aș fi dacă d-stră ați avea și cel mai mic prepus că aș fi tărăgănat sau n-aș fi vrut să vin la băi.

O mică datorie, părinții mei, mai ales că sunt despărțiți, n-au plătit-o. Pârâți, era să le facă execuție, și eu nu puteam lăsa pe mama singură când ea abia cu mine știe vorbi. Apoi îmi trebuiau și mie lucruri indispensabile ca să pot pleca la băi, iar mama știind să coase, lucru firesc că nu le-a dat la cusătoreasă; dealtfel nu mai ieșea din plâns, ba că aci mă prăpădesc, ba că eu nu mai viu acasă, și câte și mai câte, încât până ce nu am domolit-o, n-am putut pleca.

. . . . . .

Dar acum sunt în Tușnad și mă bucur c-am venit aci. Aerul, apa îmi priesc de minune, pofta de mâncare mi-a crescut, respirația mi-e mai lungă și umbletul nu mă obosește cum mă obosea acasă. C-un cuvânt, simt cum mă întremez și cum prind putere, deși cura ce o fac e simplă, dar tocmai aceasta mă bucură. La medicul băilor am fost de două ori, dar tot de recomandațiile primei vizite mă țin, până ce nu voi observa ceva schimbare în mersul boalei. Iau capsule de creozot dimineața, sara lapte de capră, peste zi lapte amestecat cu apă, hrană bună, liniște, plimbare – iată tot ce trebuie să fac căci, zicea doctorul, mai mult hrana și aerul îmi vor ajuta decât medicinele."

. . . . . .

Aceasta e cea din urmă scrisoare ce am primit-o de la el. Speranța că prin petrecerea la Tușnad se va îndrepta a fost zadarnică. La începutul lui august s-a întors la Lugoș și în ziua de 29 august 1893 a încetat din viață. El însuș trebuie să-și fi presimțit sfârșitul, și ultimele versuri rămase de la el sunt cuprinse de tristețea morții.

LA GROAPĂ

La groapă toți o petreceau
Plângând-o ca pe-o moartă,
Pe când ea încă mai trăia,
Căci sufletu-mi o poartă.

Și trupul ei l-au așezat
În cripta seculară,
Pe când pe mine m-au uitat
Cu dragostea-mi afară.

CU PASUL

Cu pasul unui biet pribeag
Convoiul jalnic pleacă,
Și-n urmă nu e nimenea
La groapă să-l petreacă.

Încet alăturea m-am dus,
Durerea să mă frângă,
Căci de-oi muri, și-n urma mea
Nu-i cine să mă pângă.

Ba a fost cine să-l plângă, a fost cine să-l petreacă la groapă. În puținele luni de când se publicaseră scrierile lui în *Convorbiri literare*, ele au putut pătrunde în inima multor cetitori, și dacă nu toți vor fi priceput adevărata lor însemnătate, dar toți au simțit cu durere pierderea celui ce le-a conceput.

Într-o scrisoare din 31 august 1893 (care însă nu pomenește nimic despre ultimele zile: a suferit mult? sau l-a izbit moartea deodată? mama era față și durerea i-a luminat măcar pe o clipă mintea cea întunecată?), d. dr. Dobrin din Lugoș ne dă amănunte despre înmormântare:

„Ca unchi al răposatului Ioan Popovici din Lugoș mi-am permis duminica trecută ca să vă anunț trecerea lui din viață. De astă dată îmi iau voia a vă comunica precum că înmormântarea de azi a fost impunătoare.

Au participat la conduct corurile de plugari din Sihla și Satu-Mic, dimpreună cu Reuniunea română de cântări și muzica din Lugoș. O lume întreagă a petrecut pe răposat până la mormânt, iar d. protopresbiter dr. G. Popoviciu și tinerii L. Tâmpea cu C. Jurea prin cuvântările lor au dat însemnătatea cuvenită înmormântării.

Românii din Lugoș, îndemnați de publicările lucrărilor răposatului, nu au ezitat ca înmormântarea să o facă pe spesele comune și în numele românilor din Lugoș.

În răposatul, lugojenii au pierdut pe cel mai dibaci descriitor al datinilor și năravurilor lor; am năzuit dar cu toții ca să dăm tributul cuvenit tânărului de care am legat atâtea speranțe."

Au început să-l prețuiască cei ce au trăit împreună cu el, îl vor prețui și cei ce vor veni după el; căci în prea scurta lui trecere prin viață, Popovici a știut să înfățișeze o parte a poporului nostru muncitor în forma nepieritoare a artei.

ÎN MEMORIA POETULUI DIALECTAL VICTOR VLAD (DELAMARINA)

(1898)

De când s-au dus Creangă, Eminescu și Alecsandri, literatura lâncezește la noi. Ce e drept, cercetări istorice, filologice și din științele fizice se fac acum mai cu temei, dar poezia, novela, comediile dispar. Caragiale, Delavrancea, I. Negruzzi nu mai scriu decât articole de ziare, Naum a îmbătrânit în Academie, Vlahuță de-abia s-a descurcat din *Viața*, talentul lui Brătescu-Voinești[1] a amorțit, singur neobositul Duiliu Zamfirescu repercutează în romane și poezii impresiile din țara frumoaselor arte unde trăiește.

În curiosul ritm de urcare și coborâre prin care se manifestă la popoare mișcarea artistică, ca și cea religioasă, societatea română, cu micul ei interes literar, a ajuns astăzi mai jos de nivelul mijlociu, e *in cadente domo*, cum se zicea în astrologia medievală.

Dacă neamul românesc ar fi mărginit la cifra de 5 sau 6 milioane, precum e cel unguresc, o asemenea stare ne-ar apăsa ca o fatalitate fără speranța îndreptării în prezent. Din norocire, noi suntem mult mai numeroși, și în această hotărâtoare diferență cantitativă câteva alte milioane de români sunt prin

[1] A reînceput să scrie. Vezi mai jos rapoartele academice.

vicisitudinile istorice într-o situație destul de heterogenă pentru a permite oarecare varietate a vieței noastre culturale chiar în ceea ce privește ritmul relevat mai sus.

Tocmai în momentul când dincoace de Carpați par a se fi sleit puterile literare după producerea relativ mare din anii 1870–1890, românii de dincolo primesc impulsiunea dată de noi și continuă ei înșii mișcarea. Poezia li se trezește „din somnul cel de moarte" în care o adânciseră cenușa etimologismului de la Blaj și pătura groasă a germanismelor, amândouă dușmanele limbei populare. Deșteptată poate prin direcția critică a *Convorbirilor literare* și, în urma ei, prin discuțiile aprinse în societatea universitară „România jună" din Viena, solicitată apoi prin propagarea literară a *Tribunei* de la Sibiu (un merit al d-lui Slavici, care va îmblânzi întrucâtva judecata oamenilor nepărtinitori asupra agitării sale politice din Transilvania), întărită prin puternica influență a poeziilor lui Eminescu, tinerimea română de peste Carpați se înfățișază deodată cu deplina aptitudine de a simți și de a întrupa frumosul în formele literare, deocamdată în poezia lirică, în balade și în novele.

Cea dintâi surprindere în această privință ne-au adus-o poeziile d-rei Lucreția Suciu (mai pe urmă d-na Rudow), publicate într-o broșură de la 1889. E atâta adevăr al simțirilor în unele din ele și pe alocurea atât naturalism senin, până aproape de libertatea antică, încât mica borșură de la 1889, cu toate defectele ei, merită să fie considerată ca primul simptom al renașterii de care vorbim.

Vin apoi, pe o scară mai întinsă, poeziile și novelele lui Ioan Popovici, *Din viața meseriașilor bănățeni*, simple povestiri de întâmplări obișnuite, dar din mijlocul cărora se înalță încetul cu încetul o frumusețe sfioasă, cu atât mai încântătoare cu cât e mai discretă. Moartea prematură a tăiat aici firul unei dezvoltări de o excepțională valoare.[1]

[1] Vezi asupra lui Ioan Popovici-Bănățeanul paginile precedente.

Nu pot fi trecute sub tăcere nici alte încercări novelistice, d. e., cele din urmă ale d-lui Virgil Oniția din Brașov.

Dar mai presus de toți stă incontestabil marele talent al poetului Coșbuc. Că s-a putut forma un asemenea poet în Transilvania (și relativ format, precum apare astăzi, ne-a venit el în 1890 de la Sibiu) este dovada cea mai sigură despre transmiterea și reînvierea mișcării literare în ceailaltă parte a românimii.

„Relativ format", zicem noi. Căci la deplina formare, la acea înălțime a manifestării artistice la care se urcase Eminescu nu a ajuns Coșbuc și nu credem că va ajunge vreodată. Coșbuc are prea puțină cultură generală, nu cunoaște destul nici istoria veche, nici societatea modernă, și cetirea pe apucate a traducerilor germane din limbi asiatice nu-i poate împlini lacuna. De aceea, cu toată magistrala stăpânire a limbei și cu toată minunata notă distinctivă a veseliei, d.e. în *Nunta Zamfirei*, adeseori diformități, lungimi și repetiții, chiar în mult prețuita *Moartea lui Fulger*; de aceea și pericolul „clișeului". Se vede că-i lipsește varietatea cunoștințelor și acea neobosită și nemiloasă cizelare care transfigurează pe cei pătrunși de sfințenia formei, precum a transfigurat pe Eminescu în epoca sa de maturitate[1].

Pe o treaptă mult mai jos, dar totuș pe una din treptele care duc la înălțimile artei, încoltise printre românii din Banat talentul unui alt tânăr, mort și el cu zile ca Popovici, de-abia ieșit din copilărie, neavând timp să se formeze, rămas aproape necunoscut, dar meritând să fie cunoscut, căci în feluritele și dezordonatele încercări spre care l-a împins goana febrilă după ale artei, este una care – deși prea puțin dezvoltată, de-abia indicată de el – introduce un element nou în mișcarea noastră literară: poezia dialectală.

Tânărul de care vorbim este Victor Vlad, ascuns în foiletoanele câtorva ziare de peste Carpați sub pseudonimul

[1] La cei citați aici dintre poeții de peste Carpați am adăoga astăzi (1908) pe d. Octavian Goga și pe d-ra Maria Cunțan.

Delamarina. Născut la 31 august 1870 în Satu Mic lângă Lugoș, unde tatăl său era pe atunci „solgăbirău", crescut de o mamă inteligentă, Victor Vlad studiază în gimnaziul din Lugoș până la clasa a 4-a, din care este eliminat, fiindcă afișase pe tablă o cocardă națională cu inscripția „Trăiască România!" – era de 14 ani! Atunci vine la unchiul său, dr. C. Rădulescu, în București, care îl așează mai întâi în Liceul Sf. Sava, apoi în școalele militare din Craiova, Iași și București, de unde tânărul iese cu gradul de sublocotenent, trece la marină și în aprilie 1895 înaintează locotenent. Pe bricul „Mircea" își face primele exerciții navale în Marea Neagră, călătorește cu încrucișătorul „Elisabeta" prin Bosfor, în Grecia, spre Crimeea, la Odessa, apoi în Marea Mediterană și Adriatică, la Tarent și la Veneția. Dar, bolnav de piept precum devenise, începe – prea târziu – să-și caute de sănătate, se duce la Wörishofen, la Abbazia, la Meran. Simțind că i se apropie sfârșitul, grăbește înapoi spre locul nașterii (aprilie 1896), stăruie de maică-sa să fie dus afară, la pustă, în satul Herendești lângă Satu Mic, unde mai trăiește 5 zile, întins pe prispa casei, privind cu nesaț peste păduricea de-abia înverzită din lunca învecinată. La 3 mai de dimineață se stinge în brațele mamei, având în ochi ca ultimă icoană întinderea nesfârșită a câmpiei cu linia pierdută spre orizont.

A doua zi e înmormântat în Lugoș. Bătrânii din sate îl urmează până-n oraș, alături de tinerii ciobani, prieteni ai lui din copilărie. Iar în Lugoș orășenii toți însoțesc cortegiul, coroanele cu panglici naționale nu se sfiesc de ofițerii unguri de la cele două cazarme de honvezi, trec și pe dinaintea gimnaziului, de unde elevul Vlad fusese alungat, și sunt așezate pe mormântul din cimitir. Moartea împăcase toate.

Și nu e de mirat acest alai neobișnuit. Orce talent, fie cât de rudimentar, a fost un focar de lumină pretutindeni pe unde a trecut. În marea economie a naturii, inteligența vioaie e un ferment care lucrează cu atâta mai puternic cu cât e mai rar. Din prima copilărie, printre conșcolarii din gimnaziu, micul

elev avea prieteni entuziaști, care se însufleteau la naivele manifestări ale spiritului său inventiv. El le cetea povești, le explica istorii, le alcătuia reprezentări teatrale cu fantazia lui de copil, le făcea și desenuri, căci și pentru pictură avea talent: călătoriile lui de mai târziu sunt ilustrate cu acuarele, câteva din schițele lui colorate au fost expuse la vitrinele din București, una este astăzi în posesia doctorului Leonte.

Dar firește, prea scurtă i-a fost viața, și în scurtimea ei prea zbuciumată, prea a fost el aruncat dintr-un cerc de viață în altul și prea a fost împiedecat de suferința fizică pentru a ne fi lăsat o operă de trainică valoare. A încercat multe și de toate. A tradus monologul comic *Pentru ce mă-nsor*, a localizat comediile *Pe la miezu nopții*, *Lacheul pedagog*, *Gusturile nu se discută*, *Pacienta* – lucrări juvenile fără însemnătate. Când a călătorit ca ofițer de marină (călător, precum era, a tradus și cele *80 de zile în jurul lumii* ale lui d'Ennery și Jules Verne) și-a descris impresiile fugitive și le-a publicat în foiletonul *Dreptății* din Temișoara și în *Familia* din Oradea Mare.

Dealtminteri, descrierile nu sunt destul de caracteristice pentru niște locuri așa de mult cântate de alții. Ce era să ne mai spuie începătorul Delamarina despre Bosfor, despre coasta Crimeei, despre Veneția! Cu insuficienta sa cultură din câteva clase gimnaziale și din școalele noastre militare (la Odessa ne vorbește de Richelieu cel cu statua, dar nu știe bine cine era și nu caută să afle, deși era ușor de aflat). Delamarina ne interesează în toate aceste încercări numai prin activitatea fără răgaz ce o desfășoară și care dovedește că era în el o putere impulsivă spre literatură, posibilitatea unui autor pentru mai târziu, pentru timpul maturității, pe care însă soarta nu i l-a îngăduit.

Dar alături de aceste au rămas de la Victor Vlad câteva poezii, aruncate numai așa, din condei, scrise de el poate mai mult în glumă, dar totuș concepute cu instinctul sigur al omului de talent; ele îi desemnează un loc deosebit în mica noastră literatură. Sunt puținele poezii scrise de el în *dialectul lugojan*,

câteva de oarecare valoare în sine, toate de valoare prin faptul că sunt în adevăr dialectale. Căci cultura artelor nu se pregătește, după cum pare la prima vedere, din sus în jos, ci din jos în sus, și precum coroana înflorită la înălțimea copacului își are rădăcinile de hrană în pătura pământului, așa arta cea mai dezvoltată își primește sucul trăiniciei din viața populară în toată naivitatea ei inconștientă; de aceea și trebuie să fie națională, iar dialectele îndeosebi sunt un izvor de întinerire pentru toată ființarea limbei literare.

Din acest punct de vedere se cuvine să ne interesăm de primul nostru poet dialectal. În paginile următoare reproducem din scrierile lui Victor Vlad câteva poezii în dialectul bănățean sau mai specific lugojan, pentru a da cetitorilor prilejul de-a simți importanța relativă a noului element.

N-AM GHIȘCIT-O!

Câce (câte) stelĭe îs pră șĭerĭ (cer)
Tece (toate) îs lușioasă,
Câce fece (fete)-or fi muieri,
Tece îs frumoasă.
Ca și perăle dân pom,
Tece o să-mi placă,
D-aia batăr că mi-s om,
Nu-mi găsesc ortacă.

Așa îmi trec verilĭe
Și erñile iară,
Dă vin primăverilĭe
Iacă-mă și-n vară;
Și cad frunzălĭe din pom,
Toamna o să treacă –
Și io, batăr că mi-s om,
Nu-mi găsesc ortacă.

Dintr-atâcea (atâtea) mândre, zic,
Una-oi fi iubit-o
Mai mult ca p-alcele (altele)-un pic,
Hâm! da' n-am ghișcit-o.

PĂMÂNTU

Doamna vrea să își coboare
Dintr-un măr cracă cu floare.
Și ca s-o ajungă lesñe,
Cum eram baș la-ndemână
Taman c-o lopat-n mână,
Craca-n măr să ș-o ajungă,
I-o dădui, c-altfel, săraca,
Cum era s-ajungă craca?

Dar lopata pământoasă
I-o mânjit mâna frumoasă...
Apoi țin'ce! O fost mai gata,
Să m-arunșĭe-n cap lopata,
Pământu de pe mănușă,
Parcă o strânjea de gușă.
I se strânje fruncea creață,
Și-o ocări și în sudalme
Îmi și șcearse două palme.

Mă! zic io, nu-i lumea șoadă;
Când o astfel de neroadă
Dă pământ să gretelește
Să nu zâși: Doamne ferește?
Doamnă, dă n-ar fi pământu,
Cum ț-ar mai ajuta sfântu
Sa ce (te) sburzi în bogăție,
Lenoasă și grăsulie!
Nu ce (te) spurcă el cu-o pată,
Dar tu... o să-l spurși odată!

CARCE (SCRISOARE) ÎN DEPARCE

Biata Binca-i plânjĭ de milă,
Inimioara i-i zdrobită,
I-ĭ topită,
Opărită,
Fin'că viedz, biata-i udgită,
Moartă-n dor după Trăilă.
Parta – oprĭegu[1] și brâneţu
N-o chichiesc. Încolo-n ladă
Stau grămadă.
Las' să șadă.
Doamne, numa doru-l dă,
Doru ei, Trăilă-onvieţu![2]

Pră la joc n-o văd fișiorii,
Dă fișiori parcă-i ei secĭe (sete)!
Să se-mbece (îmbete)
Alce fĭece (alte fete).
Ea nu vrea să se arecĭe (arete)
D-ăl dă la onviet ei dor îĭ.

Parc-o iau visuri dușmañe!
Biata Binca – parcă moare.
Dar scrisoarea
Veștitoare
Dă sciri prea-mbucurătoare
Cadje taman dân cătañe.

I-ĭ căprar Trăilă-isteţu,
S-o făcut domn mare micu
Șî voinicu.
Toamna i cu –

[1] *Parta* – podoabă de cap; *oprĭeg* – catrință.
[2] *Onviet* – honved, soldat în armata ungară.

Cum îĭ dzâșĭe – ăla – obșicu[1],
Poi! Ce jĭoși (te joci) tu cu „onvieţu"?

Iuce (iute)'n – fugă-ncalță – opincă,
La jâdovu cu răchie,
Îl dă șcie
Cărț să scrie
Hălor duși în cătăñie,
Într-o clipă-ajungĭe Binca.

Jâdovu că bună samă
Ca orcare om cu carce (carte)
Pintr-o carce
În deparce
Dă căștig vrea s-aibă parce (parte),
Fie batăr și d-aramă.
Binca spune și plăcește.
Scrie jâdovu ș-adună.
Să minună
Binca-a bună.
Nici prin cap nu îi cășună
Cât dă, zău să păcălește.

„Scrie-i multă sânătace,
Că nis bucuroși, în pașĭe (pace),
Satu tașĭe (tace)
Fin' că-i plașĭe (place)
Șie (ce) mai boambe grâu fașĭe,
Și c-or fi-n ăsta an bucace."

Și mai spuñe câte toace (câte toate)
Și mai are biata fată,
Rușânată,
Îngrijată

[1] *Obșicu – Abshied*, liberare din serviciul militar.

Că spunând, bañii să gată
Și d-aficea nu să poace.

„Porșii nu mai vreau tărâță,
Scrie c-or crescut juncañii,
Mânc curcañii,
Și fincă mi-s gata banii,
Îl mai țuc (sărut) dă o groșâță!"

LA SERBAREA MILENIULUI UNGURILOR

Vântu-adună nori de ploaie,
Și-ntâmplarea întâlnisă
Rumân cu clăbăț de oaie
C-unu d-ăla uns cu clisă[1].

Ăl cu clisa pă mustețe,
Pă mustețe răsușcice,
Cu pinceñi pă șijme crețe
Sta dă vorbă. Drașie-mi-ce! (Drace-mi-te!)

– Moi! ișia (zicea) el, pe sub sore
Mai frumos nu fi ñimica
Dechit mare serbătoare
Din țara lu Ion Paprica!

(Sărbătoarea năvălirii,
Lumea toată ca să știe
Că copiii pustiirii
Îs p-aiși dă añi o mie.)

– Hăt la voi nu fi ospețe?
Vèselie, bùcurie?
Ișia ăl cu șijme crețe.
Da' rumânu: – Auzi prostie!

[1] *Clisă* – slănină. *Uns cu clisă* – ungur.

Dați-i voi cu jĭoc și cânturi,
D-aia baș nu ne prea pasă:
Voi vi-s (sunteți) d-ăi aduși de vânturi,
D-apăi noi – noi ni-s (suntem) acasă.

Nota bene. Într-un bun articol literar din foiletonul *Tribunei* de la 11 mai 1896, d. E. Dăianu face următoarele reflecții asupra poeziei reproduse mai sus: „Fondul poeziilor lui Victor Vlad Delamarina e acelaș ca și forma: strict poporan. Subiectele lui sunt scene din popor, ideile sunt ideile poporului țăran... În poezia despre mileniul unguresc vedem judecata țăranului român asupra mileniului. Lui nu-i pasă de toate sărbările milenare. Nu invidiază pe unguri, nu le strică voia, decât îi ia puțin peste picior pentru că prea se laudă. Nici de aceea nu se turbură că sărbările se fac pe socoteala lui, poate pentru că nu știe aceasta. El rămâne rece și nepăsător, căci el e *acasă*; el nu se simte venitură de acum o mie ori două mii de ani. El știe că moși de strămoșii lui aci au fost și aci e casa lui. În formă mai plastică, mai izbitoare nici că se poate exprima adevăratul patriotism al țăranului nostru de cum se exprimă bănățeanul lui Delamarina: *D-aia baș nu ne prea pasă, noi ni-s acasă*. Că ideea e adevărat din popor împrumutată, cred că nici nu mai trebuie dovedit. Incidental însă mi-a venit o dovadă foarte *à propos*. *Gazeta Transilvaniei* avea într-un număr din mai 1896 următoarea notiță: «În Bistrița, când s-au ținut slușbele pentru tămbălăul de la Budapesta, întrebă un patriot maghiar pe un țăran român: – Ei, rumun, de ce nu mere și voi la biserica, astăzi serbatore? – Ce sărbătoare? – Astăzi este o mie de ani de chind venit noi ungurii aici. – Așa? Apoi noi n-avem lipsă să ținem sărbătoare, că *noi suntem de aici.*» Țăranul din Bistrița a răspuns ca și fratele său bănățean, desigur fără să fi auzit ceva de poezia lui Delamarina, care s-a publicat încă în 1894."

ORATORI, RETORI ȘI LIMBUȚI

(1902)

O anecdotă de pe vremea lui Pitt, citată de Cornewall Lewis în *Istoria guvernamentală a Angliei, 1770–1830*, vorbește de o conversație asupra calității celei mai necesare pentru un prim-ministru. E elocvența, zice unul; ba sunt cunoștințele, susține altul; ba munca și sârguința, spune al treilea; ba nu, întâmpină Pitt, este răbdarea.

Orcare din aceste păreri ar fi cea adevărată (și probabil că după împrejurări toate pot fi aplicabile, iar luate ca regulă generală nici una), partea cea interesantă a caracteristicei anecdote este faptul că în Anglia a putut trece prin mintea unui om politic serios să facă din talentul oratoriu prima calitate a unui șef de guvern. Și ne-am adus aminte de articolul d-lui Mehedinți, *Politica de vorbe*, din numărul întâi al *Revistei române*, unde se zice că „toate partidele noastre au făcut greșala de a judeca prețul omului politic în primul rând după darul de a vorbi", și ne-am adus aminte și de greșala analoagă, în urma căreia republicanii francezi de la 1848 au ales pe oratorul-poet Lamartine membru al guvernului și republicanii spanioli de la 1873, pe oratorul-istoric Emilio Castelar prezident și dictator, rămâind ca rezultat final o amară decepție de la amândoi.

Cu toate aceste, pentru omul politic al unui stat constituțional darul de a vorbi este în orce caz o însușire de mare însemnătate, și găsind, dealtminteri, articolul d-lui Mehedinți foarte cuminte și opinia d-sale că „dacă *vorba curge*, aceasta nu e un semn de reală valoare" cu desăvârșire întemeiată, credem totuș că acea *curgere de vorbă* merită să fie tratată și din alt punct de vedere, d.e. în raportul ei cu obiectul discuției, abstracție făcând de „valoarea reală" a oratorului.

E un adevăr banal dacă zicem că pentru regimul nostru parlamentar, mai ales după demonetizarea presei, vorbirea într-o adunare publică a rămas cel mai puternic mijloc de manifestare a ideilor politice; dar e poate mai puțin banal dacă adăogăm că asemenea vorbire poate deveni totodată literaricește un element de dezvoltare a limbei, contribuind la îmbogățirea și clarificarea înțelesului cuvintelor. Îndeosebi trebuie notat efectul ce un cuvânt potrivit, rostit la momentul potrivit, îl produce în opinia publică, înlesnindu-i priceperea situațiilor politice mai complicate, uneori chiar în contra intenției oratorului. Cine nu-și aduce aminte de *sacul cu grăunțe* al lui Manolache Kostaki ca simbol al influenței guvernului în alegeri, sau de *vicleimu cu craii de la Răsărit* ai lui Kogălniceanu, pentru a semnala defilarea junilor deputați „liberali" înaintea lui Ioan Brătianu la 1884, sau de *porto-franco portofoliu* al lui Alexandru Lahovari, de *Regele și Dorobanțul* d-lui Petre Carp, de *colectivitatea* d-lui Eugeniu Stătescu. La congresul conservator din iunie 1902 vorba d-lui Delavrancea despre *revizuirea conștiinței naționale* a scăpărat în mințile auditorului și s-a lățit în țara întreagă. Ce alt mijloc ar fi produs acelaș rezultat de iuțeală a priceperii și a răspândirii?

Credem dar că nu e de prisos să ne ocupăm de discursurile politice din țara noastră, fie și numai după măsura conformității lor cu o cerință neapărată a vieței publice, și o facem cu atât mai mult în urma articolului d-lui Mehedinți cu cât

judecata exprimată acolo este ea însăș semnul unui mare progres al opiniei publice.

În adevăr, dacă încercăm să ne dăm seamă de arta oratòrie la noi, așa cum s-a dezvoltat de la noua Constituție din 1866 încoace, trebuie să deosebim în manifestarea ei, și mai ales în judecata publicului asupra ei, trei faze, pe care le-am putea data cu oarecare aproximație astfel: de la 1866 la 1884, de la 1884 la 1899, și de la 1899 încoace.

Numai în limitele acestor 36 de ani suntem îndreptățiți să vorbim din propria noastră experiență. Pe oratorii imediat anteriori, pe Barbu Catargi în Țara Românească și pe Anastasie Panu în Moldova i-am văzut, dar nu i-am auzit; necum să fi auzit pe vreunul din „mădularele" care luau parte în „obișnuita Obștească Adunare", la „tratația și debatația" articolelor de legi și la „întruparea" lor, cum se esprima procesul-verbal sau „jurnalul seanțelor" pe atunci (vezi *Analele Parlam.*, vol. XII, partea 2, pag. 11).

I

În epoca dintâi a oratoriei parlamentare române, epocă pe care am datat-o de la Constituanta din 1866 până la Camerile revizioniste din 1884, darul vorbirii se prețuiește oarecum în sine însuș, și de mari oratori trec cei ce vorbesc mai lung, mai sonor, *de omnibus rebus* și cu cea mai felurită și înflorită frazeologie. Ce e drept, și adevărații oratori și luptători parlamentari, cum au fost Mihail Kogălniceanu și Alexandru Lahovari – Kogălniceanu, orator politic în toată puterea cuvântului, Lahovari, mai mult un temperament politic înzestrat cu o elocvență impulsivă – se numărau de public printre oratorii de frunte. Se număra și Manolache Kostaki, om de o cultură care pe atunci trecea de serioasă, dar care astăzi ar părea superficială, distins ca orator prin ușurința improvizării și mai ales prin așa-numitele cuvinte de spirit.

Însă alături de ei erau citați, ascultați și prețuiți Nicolae Blaramberg, Gheorghe Brătianu și, mai presus de toți, d. Nicolae Ionescu, despre care răposatul ministru liberal Dimitrie Gusti în *Ritorica* sa (Iași, 1875, pag. 294), rezumând opinia lumii de atunci, scrie următoarele:

„Această sirenă a cuvântului, acest orator prin excelență e oratorul opoziținii parlamentare, este principele elocvenței române și se numește Nicolae Ionescu".

Dacă este să supunem astăzi acea judecată asupra d-lor G. Brătianu, N. Blaramberg și N. Ionescu unei revizuiri (vorba d-lui Delavrancea) și prin chiar aceasta să cercetăm progresul realizat în opinia publică de atunci încoace, se cuvine să aducem mai întâi câteva probe de elocvență din discursurile acelor vechi celebrități și apoi să stabilim gradele în termometrul valorilor, oarecum treptele pe care judecata publicului nostru urcă și coboară oamenii săi politici; cu alte cuvinte, să ne înțelegem asupra termenilor *orator, retor* și *limbut*.

Începem cu d. Gheorghe Brătianu – colegii din Camerele de pe la 1870–1876 îi ziceau Giorgio, pe italienește – unul din oratorii numiți kilometrici, care își măsoară înșiși valoarea discursului după lungime. Mic de statură, ca mulți dintre Brătieni, îmbrăcat pururea în negru, și cu părul negru, și cu niște ochi tot negri, a căror lumină sclipea neliniștit, ca flacăra bătută de vânt, Giorgio Brătianu își ținea discursurile după regulele lui Quintilian cu *exordium, narratio propositio, probatio, refutatio, peroratio*, și la glasul său puternic se adăoga o frazeologie bogată și cea mai solemnă gesticulare, parcă ar fi rostit o predică de pe amvon. Având obiceiul de a trage tabac, avea și batiste mari de mătase roșie, și când își desfășura un asemenea drapel în mijlocul discursului, era lucru știut că de acum avea să reînceapă vorbirea cu puteri împrospătate.

De exemplu, în ședința Camerei de la 19 ianuarie 1876, adresează Ministerului Cultelor o interpelare în contra

participării episcopului Melchisedek și a arhiereului Ghenadie la o conferință convocată în străinătate pentru împăcarea bisericilor, și o începe astfel:

„D-lor, dacă m-aș fi aflat în o Cameră care să-și fi manifestat în deosebite rânduri tendințele sale materialiste, indiferință pentru marile probleme cari agită societățile moderne, precum au agitat și societățile antice, desigur că vocea mea nu s-ar fi ridicat astăzi dinaintea d-voastră, pentru că nu voiesc niciodată să agit chestiuni ce nu pot găsi decât indiferență și nepăsare. Dar în mai multe rânduri ați știut să arătați că spiritele d-voastră, că aspirațiunile inimelor d-voastră tind la acele combinațiuni înțelepte, cari – alături cu mișcarea materialistă ce vedem că începe a se manifesta în societate – caută a da un rând principal, un loc capital marilor chestiuni cari ating sentimentele cele mai intime ale inimei omenești…"

Și celelalte, și celelalte. Apoi continuă:

„Dinpreună cu d-voastră, dinpreună cu țara, dinpreună cu sentimentele generațiunii prezente, precum și dinpreună cu sentimentele părinților și strămoșilor noștri, cred că și de astă dată vom ști a ne arăta la înălțimea datoriei ce ne impun și tradițiunile noastre, și mandatul nostru, și că nici de astă dată nu vom lăsa societatea noastră să cază pe priporul materialismului…"

Acum urmează lunga expunere a chestiei (*naratio propositio*) cu episcopul Melchisedek și apoi se face tranziția la observările în contra guvernului:

„Cât pentru domnul ministru de culte, puțin îi importă d-sale dacă religiunea noastră se slăbește; d-sale nu-i importă chiar dacă ea se distruge; aceasta e chiar scopul d-sale poate, ca liber cugetător, ca darwinian și ca mason".

Pauză. Se desfășoară batista roșie. Apoi, cu îndoită putere:

„Dv. știți că principiile școalei la care d. ministru aparține fiind materialiste, d-sa tinde a înlocui spiritul religios-dogmatic cu acela al liberului examen, al moralei independente. Totul fiind materie, religiunea e indiferentă, precum și partea psihică a naturei umane. Pentru d-sa virtuțile sunt fapte materiale, tendințe particolare ale organismului. Ceea ce noi numim amor de patrie, virtuți sociale, credințe religioase, toate acestea sunt chestiuni de mai mult sau mai puțin sânge în vinele noastre, de mai multe sau mai puține umori în ficatul nostru, de mai multe sau mai puține atome de fosfor în oasele noastre. Ceea ce noi credem imortalitate, suflet etc. e iluziune după d. ministru și școala la care aparține. Singurul lucru care e real și pozitiv e moartea. De aceea istoria umanității nu e decât o lungă procesiune de umbre care trec între zioă și noapte, pentru a cădea toate succesivamente în acel abis obscur, vag, insondabil, care se numește noian, singura atmosferă a universului."

Și așa mai departe „curgea vorba", valuri-valuri, până la peroarația finală, după care oratorul se așeza solemn pe bancă, plin de o vizibilă mândrie.

Despre ce vorbea? Asta era indiferent, numai vorbă să fi fost și să se fi putut deștepta luarea-aminte a auditorului prin vibrarea sonoră a unei cuvântări după tipic – o și spune Gheorghe Brătianu cu oarecare naivitate în pasagiul citat mai sus: „Nu voiesc niciodată să agit chestiuni ce nu pot găsi decât indiferență și nepăsare". Exactitatea sau sinceritatea discursului nu preocupau pe ciudatul deputat, precum în fapt și discursul de mai sus n-are a face cu ceva real: nici ministrul interpelat nu se ținea de școala „materialistă", nici interpelatorul nu avea vreo grije pentru „slăbirea religiunii" sau vreun respect pentru „sentimentele părinților și strămoșilor noștri"; puțin timp după acel discurs, a și părăsit țara, s-a așezat în Italia și a trecut la catolicism.

Cu totul alta era înfățișarea lui Nicolae Blaramberg. Înalt la trup, cu spinarea încovoiată, cu hainele prea largi ale omului prea subțire, cu părul răsfirat în puține șuvițe, cu ochii în fundul capului, cu o barbă rară care încadra neregulat o față îngălbenită, Nicolae Blaramberg în relațiile sale cu colegii din

Cameră se arăta mai întâi de toate de o politeță exagerată – în limbagiul său franțuzit, el ar fi numit-o *obsequioasă* – și sub ea se ascundea permanenta iritare a unei ambiții nemărginite și ura împotriva tuturor oamenilor politici care ce ridicase deasupra lui. Printr-o împărechere nefirească voia să îmbine aparența cavalerismului medieval cu iluzia unui catonism antic, iluzie ce o producea atitudinea sa antidinastică, pe atunci cu atât mai ieftină cu cât era mai lipsită de orce pericol pentru el. Adânca sa nemulțumire căuta să și-o mângâie întrucâtva cu laurii unei elocvențe distinse, și distincția o vedea anume în două note care au rămas caracteristice pentru discursurile sale: în adoptarea directă a idiotismelor franceze, ca și când limba curat românească n-ar fi fost destoinică să exprime concepțiile oratorului, și în citarea celor mai felurite izvoare și autorități străine drept dovada unei întinse erudițiuni.

Blaramberg a fost cel din urmă reprezentant al acelor deputați, acum din fericire dispăruți, cari veneau în Cameră (ca și advocații începători la tribunale) cu numeroase volume de autori și voiau să dea cuvintelor lor o deosebită greutate prin citarea cât mai multor pasage din diferiți scriitori străini, a căror părere însă nu proba niciodată nimic, fiindcă era scoasă din legătură și se aplica la împrejurări nepotrivite.

Câteva exemple vor pune și pe cititorii de astăzi în stare să-și facă o idee de felul elocvenței răposatului om politic.

Pe timpul ministerului Lascar Catargi de la 1871–1876 se adusese în dezbaterile Camerei un proiect pentru modificarea legii comunale. La discuția generală ia parte Nicolae Blaramberg (ședința de la 25 ianuarie 1874) și, vorbind contra proiectului – Blaramberg era totdeauna contra – zice între altele:

„Ce este comuna? Este ea o născocire? O creațiune a legiuitorului? Nu, d-lor, existența comunei este anterioară statului. *Royer Collard* zicea în 1818: «Comuna, ca familia, este anterioară statului, legea politică o găsește și nu o creează». Și un alt spirit eminent, d-l *Tocqueville,* caracterizează astfel instituțiunea comunală: «În comună reșede forța

popoarelor libere. Instituțiunile comunale sunt pentru libertăți ceea ce școalele primare sunt pentru știință» etc., etc. Dar mai țin la o cestiune, și aceasta ca să vă arăt că și capetele încoronate, *în momentele lor lucide*, apreciază libertățile comunale. *Carol Albert*, regele martir al Piemontului și părintele regelui Galantuomo, zicea în expunerea de motive a edictului de la 1847: « Libertățile comunale au fost totdauna considerate de predecesorii noștri ca izvorul pur al spiritului național și al amorului lor ».“

Apoi aduce lungi citate din *Vivien, études administratives*, t. 2, p. 15; iar ca argument final adaugă:

„D-lor, ce vă spun aci nu este numai părerea mea. D. *Dalloz* susține aceeaș teză la cuvântul comună § 203, și o susține mai pe larg decât am putut-o face eu aci. *Macavel* este de aceeaș părere.“

Vezi bine, dacă Dalloz și Macavel sunt de părerea d-lui Blaramberg, proiectul guvernului era nimicit!

Când mai târziu, în o altă Cameră conservatoare, se discută darea în judecată a ministerului Ioan Brătianu, Nicolae Blaramberg ocupă tribuna cinci zile de-a rândul cu opintirile sale de a face pe deputați să voteze acuzarea – Blaramberg avea totdeauna să acuze pe cineva – dar simțind că majoritatea nu pare accesibilă la pornirile de răzbunare politică, exclamă:

„În fața acestui trist și disperător spectacol, în fața acestor palinodii neiertate, mai că-mi vine să-mi întorc fața și să strig cu acel prizonier liberat: *Ramenez-moi aux carrières,* întoarceți-mă în întunericul și în adâncimile pământului, dar redați-ne inimele și caracterile de altădată, readuceți-ne la timpii când – deși sclavi sau tratați ca astfel – puteam cel puțin, însușindu-ne acel vers cunoscut al poetului italian, să exclamăm*: Siamo schiavi, si, ma schiavi ognor fremendi,* suntem sclavi, este adevărat, dar sclavi în veci vii, în veci tresărind“. (*Ședința Camerei de la 25 ian. 1890.*)

Și acum vrând să dovedească pentru ce este necesară darea în judecată a lui Ioan Brătianu și a altor 8 miniștri liberali, o

face iarăși cu înșirarea autorităților străine. Începe cu reproducerea unui script al *împăratului Germaniei*, care ocupă o coloană din *Monitor;* apoi vine citarea lui *Tonissen*; apoi prin cuvintele:

„dar iată ceva și mai explicit, și mai topic, și mai interesant în acest sens; e vorba de un memoriu coronat de Academia belgiană asupra responsabilității ministeriale, de memoriul d-lui Oswald de Kerchove de Denterghem",

introduce lungi și numeroase pasagii din acest Kerchove de Denterghem, care umple mai multe coloane din *Monitorul oficial.* Se înțelege de la sine că nu lipsește nici *Dalloz*, nici *Sirey*; și la sfârșit vine chiar și rândul dicționarului lui *Maurice Block.*

Încurcată în marea cantitate a citatelor, dicțiunea oratorului nostru nu putea fi decât mereu întreruptă – „sacadată", cum ar fi zis el – iar când ajunge la declamarea unor cuvinte străine ca cele reproduse mai sus, *ramenez-moi aux carrières, siamo schiavi, si, ma schiavi ognor fremendi*, glasul său devenea „strident".

Cât pentru franțuzismele blarambergiane, de mult semnalate ca o anomalie literară[1], ele nu lipsesc din nici o manifestare publică a sa, fie vorbită, fie scrisă, și sunt așa de extraordinare, încât este de mirat că n-au trezit mai de timpuriu veselia publicului.

În faimosul discurs din ședința Camerei de la 30 ianuarie 1871, în care atacă scrisoarea principelui Carol, numită inexact „către Auerbach", și amintește domnitorului nostru soarta împăratului Maximilian din Mexico, intransigentul deputat zice:

„Cât pentru pretinsa noastră sărăcie morală, cât pentru lipsa de virtuți *civice* în raport cu alte popoare, modul cu *care ne-am tras* în curs de secole din dificultăți *(nous nous sommes tirés)* ce au *amportat* alte popoare dovedește îndestul dacă în România a fost vreodată *dizetă* de inimi și de inteligenți. Cât pentru nevoința noastră de a ne *lăsà guvernà (de nous laisser gouverner),* este numai inversul, inversul singur care este adevărat."

[1] Vezi vol. II, pag. 167.

Și pentru ca să nu se creadă că de la acest discurs din 1871 încoace, sau cel puțin de la critica neologismelor sale în *Convorbirile literare* din a. 1881, unde i se citează exemple ca:

anguementuri,
efasment momentan,
a pune la profit istoria,
a da schimbul *(donner le change)* etc.,

oratorul nostru s-a îndreptat, sfârșește lungul său discurs de la 1890 pentru darea în judecată a lui I. Brătianu cu următoarea frază:

„Voi rămânea *chiar și când (quand-même)* omul adevărului, al libertății și al justiției".

Pentru acest „om al adevărului chiar și când" toate semnele caracteristice ale elocvenței sale, și erudiția citatelor, și politeța externă cu distincția franțuzismelor, și intransigența față de tron erau numai aparențe fără realitate.

Erudiția unui om care, pentru orce discuție mai însemnată, aduce o mulțime de autori străini deșteaptă din capul locului îndoiala celor cunoscători; căci este evident că cel ce împrumută prea mult de la alții are prea puțin în sine. Dar dovada deplină în această privință a făcut-o d. George Popovici, pe atunci în Bucovina, apoi în București, care într-o „dare de seamă critică", apărută în *Convorbiri literare* de la 1 noiembrie 1886, asupra voluminoasei cărți a lui Nicolae Blaramberg: *Essai comparé sur les institutions et les lois de la Roumanie depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours*, arată pas cu pas ignoranța scriitorului francezo-român și înlocuiește însuși nenorocita lucrare cu cea mai luminoasă deslușire a chestiei.

Și nici politeța cu franțuzismele ei nu era mai întemeiată, căci veșnica amărăciune a nemulțumitului izbucnea uneori fără voie în cuvintele cele mai puțin delicate. Așa, în discursul său din ședința Camerei de la 25 ianuarie 1890, pentru acuzarea lui Brătianu:

„Domnilor, încep a crede că am trăit prea mult, deoarece mi-a fost dat de a vedea pe atâți tovarăși de luptă întorcându-se ca câinele din *Biblie* la vărsătura lor",

sau în continuarea aceluiaș interminabil discurs, când zice despre unii din adversarii săi:

„Dacă aș fi avut un ocean în pieptul meu, tot nu mi-ar fi fost de ajuns ca să le pot scuipa în față tot disprețul meu".

În asemenea expresii se trăda adevărata fire a lui Nicolae Blaramberg.

Iar cât pentru intransigența față de coroană, a fost destul admiterea sa într-un cabinet pe sfârșite pentru ca în puținele zile ale funcționării în capul Ministerului Justiției, de la 5 la 26 noiembrie 1891, să se declare în Cameră nepoftitul apărător al prerogativelor regelui, pe care nimeni nu le ataca, și să preschimbe vechiul antidinasticism catonian într-un nou dinasticism mai bizantin.

Însă nici Nicolae Blaramberg, nici Gheorghe Brătianu nu reprezentau chintesența artei oratorie după gustul publicului de la 1866 la 1884; adevăratul ei reprezentant era d. Nicolae Ionescu, și avea dreptate *Ritorica* lui Gusti să-l numească „principele elocvenței române" de atunci.

Pe d. Nicolae Ionescu nu e de trebuință să-l descriem, căci, din norocire, se află în mijlocul nostru și e plin de viață (†1905). Dar se impune să ne ocupăm de discursurile sale cu atât mai mult cu cât ele dau tinerei generații de astăzi o enigmă de dezlegat. Nu doar că ar fi enigmatică favoarea de care s-a bucurat „oratorul" din punctul de vedere al elocvenței în sine. D. Nicolae Ionescu era înzestrat în gradul cel mai mare cu darul vorbirii: știa să vorbească și-i plăcea să vorbească. Glasul său era din cele mai melodioase, gama întreagă a modulațiunilor îi sta la dispoziție, cuvintele curgeau din belșugul unui izvor nesfârșit, fraza era totdeauna stilistic corectă și adeseori cu măiestrie armonizată. Cum se năștea o discuție, omul se simțea în elementul lui, și sălta în vorbă ca peștele în apă; avea și curajul de a se amesteca în toate, mai ales în chestii personale, și puterea fizică de a o duce înainte fără nici o oboseală. Până aci toate sunt firești.

Unde începe enigma este când vreai să-ți dai seama de *înțelesul* discursurilor sale, când afli că d. Nicolae Ionescu a trecut multă vreme de om politic serios și că în acea primă epocă vorba sa în Parlament era ascultată pentru interesul discuției, cu gândul de a găsi argumente valabile pentru sau contra unei idei. Cine încearcă astăzi să citească dezbaterile corpurilor legiuitoare din acest punct de vedere rămâne nu numai dezamăgit, ci de-a dreptul uimit: nici un discurs al d-lui Nicolae Ionescu, dar absolut nici unul, nu arată vreo consecvență a cugetării, nici unul nu coprinde vreun raționament admisibil, nici unul nu este menit să dovedească ceva, nimeni nu poate ști la începutul vorbirii la ce concluzie va ajunge sfârșitul, nici oratorul însuș; căci acesta este ostensibil stăpânit de cea mai capriționsă mobilitate a impresiilor; un aplaus, o întrerupere îi abate gândul spre alte obiecte, și discursul, apucat într-o direcție, continuă de regulă în direcție opusă și sfârșește rătăcit. De aci se explică și mulțimea și lungimea discursurilor lui Nicolae Ionescu: cine se joacă de-a cuvintele e totdeauna gata să vorbească și nu vrea și nu știe să sfârșească.

Înainte însă de a căuta să ne explicăm enigma succesului, fie și trecător, trebuie să dăm cititorului o probă a acelei elocvențe, și va fi echitabil să alegem proba din discursurile ținute de d. Nicolae Ionescu cu prilejul revizuirii Constituției,

deoarece d-sa trecea de foarte competent în materie și avea mai ales reputația de a cunoaște bine parlamentarismul englez.

Reproducem aci câteva părți din discursul rostit în ședința Camerei revizioniste de la 5 mai 1884, relativ la fixarea numărului deputaților. „Oratorul" începe:

„Domnilor, onor. reprezentant al colegiului al treilea din Craiova..."

Trebuie să știți că d. N. Ionescu voia să introducă în Parlamentul român obiceiul englez de a nu cita deputații pe nume, ci după colegiul lor electoral. În cazul nostru, acel „onor. reprezentant al colegiului al treilea de Craiova" era bietul domnul Ciocazan, cu care d. Ionescu intrase în luptă. Așadar:

„D-lor, onor. reprezentant al colegiului al 3-lea de Craiova v-a propus o normă după care să dispuneți distribuirea reprezentațiunii naționale în colegii... că populațiunea trebuie luată de bază pentru distribuirea reprezintanților națiunii. Cutez a ataca de frunte această credință populară, fiindcă astăzi nici maxima *vox populi, vox Dei* nu mai este adevărată, nu numai pentru că nu este D-zeu pentru unii, pentru filozofii ateiști, dar pentru că poporul nu totdeauna se exprimă cu acea maiestate cu care *Atotputernicul* prezidă la fenomenele naturei. Prin urmare, vedeți, dacă această maximă *vox populi, vox Dei* se atacă, cum nu am ataca noi norma propusă de d. Ciocazan ca în proporțiune cu numărul alegătorilor să fie și numărul reprezintanților?"...

Ce haz are raționamentul din chiar primele propoziții ale discursului! Numărul deputaților în raport cu al alegătorilor e o credință populară (?), însă maxima *vox populi* nemaifiind adevărată, de vreme ce poporul nu se exprimă cu maiestatea lui Dumnezeu (!), trebuie să nu proporționăm deputații după alegători.

Începutul promite; să vedem urmarea:

„Alte principii, alte elemente trebuie să luăm de normă ca să distribuim reprezentațiunea națională într-o țară. Trebuie ca reprezentațiunea națională a țării să fie astfel disseminată, încât ea să purceadă din organismul întreg al țării și să se formeze acea esență

cugetătoare și deliberativă care în adevăr să se poată numi reprezentațiune a unei țări. (Aplauze.) Acum, ca concluziune a aplauzelor d-tră este că, în lipsă de o bază mai raționabilă, să ne mulțumim cu ce avem astăzi, să ne mulțumim...cu județul. Județul este baza colegiilor noastre. Sunt județe care au sub raportul eclesiastic o importanță, sunt altele cari au o importanță mai mare sub raportul comercial..."

Aici întrerupe d. Costescu-Comăneanu cu vorbele „altele sub raportul militar", și numaidecât, d. Ionescu prinde ideea, schimbă direcția vorbirii și începe următoarea tiradă militaro-istorico-patriotică:

„Asemenea altele sub raportul militar. Vedeți că admit importanța județelor și sub raportul suvenirilor patriotice. Eu regret că catedrala de la Târgoviște nu se repară, căci ar merita să facem din Târgoviște un muzău al patriotismului. Eu nu sunt materialist și nu admit interesul material ca măsură a importanței reprezentațiunei. Înțelegeți dar că nu voi cere de la d-tră milă și grație pentru patria mea cea mică, Moldova; să fiți siguri că nu voi implora grația d-voastră ca să vă cer un număr de reprezentanți cuviincios și la înălțimea importanței acestui stat, care a ilustrat analele patriei și a contribuit cu contingentul său la unirea României. Nu voi cere, zic, grația d-voastră ca să dați Moldovei un număr de reprezentanți cuviincios, așa cum ar merita pentru importanța ei din trecut, pentru sacrificiile făcute în prezinte și pentru patriotismul ei viitor. (Aplauze.)"

Raționamentul e totdeauna uimitor: „Eu nu sunt materialist, eu admit importanța județelor sub raportul suvenirilor patriotice, prin urmare, *nu* voi cere să dați Moldovei un număr de deputați după importanța ei patriotică". Dar să vedem mai departe:

„Eu nu voiesc să anticip asupra viitorului, dar, dacă ar fi să vă fac o propunere, aceasta ar fi baza pe care v-aș propune să o adoptați, căci mi se pare că este un nou câmp încă înțelenit, nedefrișat, nespart; aș zice să luăm de bază interesele *economice* ale țării, să dăm țării un Parlament care să fie în raport cu interesele economice ale țării, pentru că numai intersele economice și sociale sunt cele mai permanente, sunt acele care au tradițiunile lor din trecut și o perspectivă extraordinară pentru viitor. (Aplauze.)"

Aici discursul apucă direcția opusă. Mai nainte stăruia asupra „suvenirilor patriotice", alături de interesele „materiale", acum cere ca bază „interesele economice", pentru că *numai* interesele economice etc., etc.

Însă concluzia părăsește și această direcție, lăsând auditoriul rătăcit în mijlocul drumului. Căci iată sfârșitul argumentării:

„Aș putea să vă propun (baza economică), dar nu o fac, pentru că nu voi să vă aduc aci teoriile filozofilor moderni, precum a făcut-o onor. raportor".

Să mai continuăm exemplele? Sunt toate la fel. Ne mărginim a cita încă un pasagiu de pe la mijlocul acestui discurs și a reproduce ca încheiere caracteristicile fraze finale:

„Fiindcă nu putem face o lege electorală cu totul liberală, cât o dorește d. primar de București, Fleva, care voiește să întinză sufragiul, să întindă votul încât să dăm dreptul și femeilor ca să voteze".

Dar aici îl întrerupe d. Petre Grădișteanu: „Mai sunt și alții, nu numai d. Fleva" și d. Ionescu se acață îndată de ideea cea nouă și o învârtește astfel:

„Eu departe de a blama, arăt că trebuie să protegem pe votanți, pentru că ei nu sunt singuri; pe lângă dânșii sunt și expresiunile altor ființe, poate mai multe, afară de cercul electoral, și trebuie să ne gândim la inteligența aceea care este pe dinafară, trebuie să ne uităm la mulțimea cealaltă a populațiunei, trebuie să ne uităm la partea cealaltă pe care o reprezintă mamele române, totdeauna tinere la cugetare, căci mamele române au aceeaș iubire și aceeaș iuțeală de cugetare".

Hazul argumentării se repetă pretutindeni; deoarece mamele sunt tinere la cugetare, trebuie să protegem pe votanți!

În sfârșit, oratorul își termină lungul discurs cu următoarele propoziții:

„D-lor, vom discuta în parte fiecare amendament propus și veți adoptă pe care-l veți voi. (Aplauze.)"

Aplauzele însemnate în *Monitor* ar fi aici inexplicabile – căci fraza este din cele mai anodine – dacă nu ne-am aduce aminte că d. Nicolae Ionescu avea glas frumos și dicțiune armonioasă. Cuvintele din urmă „veți adoptă pe care-l veți voi" trebuie să fi fost rostite cu o deosebită vocalizare a sunetelor *a,e,o,i,* așa încât să fi produs în auditor un fel de încântare muzicală, fără nici o privire la înțeles.

„Vă cer scuze, d-lor, că nu v-am vorbit nici de Moldova, nici de Suceava, nici de Târgoviște, fiindcă sunt sigur că d-stră veți aprecià vechele centruri ale populațiunei române și veți ști a face să fie o egalizare în reprezentațiunea națională. (Aplauze.)"

Sfârșitul se potrivește cu tot discursul. Oratorul cere scuze că n-a vorbit de Moldova, Suceava și Târgoviște, pe când vorbise anume și de Moldova și de Suceava și de Târgoviște; și conchide la „egalizarea reprezentațiunii naționale", de care nu se pomenise decât poate în propunerea Ciocazan, pe care însă oratorul o combătea.

După exemplele citate mai sus este lucru vederat că de la „această sirenă a cuvântului" nu ne putem aștepta la nici o idee politică de oarecare valoare, la nici o activitate publică de oarecare folos. Din contră, începem a înțelege modificarea judecății asupra celebrităților din acea epocă a oratoriei și inaugurarea unei a doua epoce, cea de la 1884 la 1889, de care ne vom ocupa în capitolul următor, căutând în același timp să dezlegăm și enigma cum de niște înșirări de fraze fără noimă au putut trece atâta vreme drept discursuri parlamentare și autorul lor drept orator politic serios.

II

Dacă exemplele de elocvență citate în capitolul precedent au produs asupra cetitorilor impresia de veselie pe care am avut-o și noi, dovada despre schimbarea judecății în privința

oratoriei noastre politice este prin chiar aceasta făcută. Declamația goală a lui Giorgio Brătianu, erudiția citatelor lui Nicolae Blaramberg și confuzia ideilor d-lui Nicolae Ionescu, cari toate împreună n-au împiedicat publicul din epoca de la 1866 la 1884 să considere pe autorii lor drept celebrități parlamentare, sunt astăzi socotite după cum merită și nu mai pot figura decât ca niște semne de rătăcire a gustului și a judecății. Pe atunci acei trei deputați au putut trece drept oratori, astăzi ei nu trec decât de retori, după definiția dicționarului „franțezo-românesc" al lui Poenar, Aaron și Hill de la 1841: „Retor se zice *spre rău* de acela a căruia toată elocuența stă într-un stil prefăcut, îngâmfat și declamatoriu", de vreme ce pe orator îl definește *spre bine*: „Acela care compune și pronunță cuvinte de elocuență".

Vorba „orator" în accepțiunea ei generală este un neologism: dicționarul academic Laurian-Massim îl însemnează cu steluța (*) cuvintelor importate după 1830; dicționarul de la Buda din 1825, cu tot latinismul exagerat al etimologiilor lui, nu-l are deloc, ci are numai „ritor", introdus firește odată cu influența culturei grecești, cam pe la 1700, precum se și găsește în *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir de la 1704, pe când Nicolae Costin, cu 13 ani mai în vârstă decât Cantemir, pomenind undeva pe „Țițero", îl perifrazează „acela domnul voroavei râmlenești" (*Predoslovia* la *Cartea pentru descălecatul dintâi*).

Cu grecescul „ritor" s-a întâmplat însă ceea ce s-a întâmplat cu slavonescul „jupân", care din înaltul său rang social de odinioară s-a coborât la cârciumarul evreu. Și ritorul, sau cu actuala pronunțare francezo-latină retorul, s-a coborât în termometrul valorilor, și din orator ce era mai înainte a ajuns la definiția dicționarului de la 1841, apropiindu-se astfel de familiarul guraliv sau limbut.

Atât oratorul, cât și retorul și limbutul au darul vorbirii; dar oratorul vorbește pentru a spune ceva, retorul pentru a se auzi vorbind, limbutul pentru a vorbi. Motivul oratorului este

precizarea unei situații publice, afirmarea sau combaterea unei idei, convingerea unui auditor; mobilul retorului este dorința de a trece de orator sau îngâmfarea erudiției, sau încântarea de sonoritatea proprielor sale cuvinte; pornirea limbutului este de a se amesteca și el în vorbă oriunde și orcum. Pe orator îl stăpânește scopul, pe retor – deșertăciunea, pe guraliv – mâncărimea de limbă. De aceea oratorul poate avea o valoare permanentă, retorul – numai una trecătoare, limbutul – nici una.

Distanța între aceste trei grade este așa de mare, încât te miri cum de a putut vreodată scăpa atenției publicului mai cult, și îndeosebi îndelungata reputație de orator politic a lui Nicolae Ionescu, în care, din contră, se arătau din capul locului toate notele clasice ale retorului *natus ab ostentatione declamatoria, non ad utilitatem, sed ad jactationem*, cum îl descrie și-l deplânge Quintilian (IV, 3), e așa de enigmatică, încât cere o îndoită explicare: întâi, cum de s-a putut întâmpla, și al doilea, dacă s-a întâmplat, cum de s-a putut schimba.

S-a putut întâmpla fiindcă majoritatea oamenilor noștri politici dintre anii 1866 și 1884 avea încă dispoziția sufletească a celor de la '48, cari, în entuziasmul lor pripit confundau cugetarea cu vorba și vorba cu fapta. Pentru ca deosebirea să fie făcută, trebuie ca vorba să aibă înlesnirea manifestării de la tribuna unor adunări numeroase, sau cel puțin de pe catedra unor școli superioare, de unde să fie controlată în raportul ei cu gândirea; iar priceperea raportului între gândire și lucrare presupune o întinsă împărtășire la viața politică. Când aceste condiții sociale nu sunt îndeplinite, publicul cel mare ia cuvântul drept idee și ideea drept acțiune.

Așa a fost la noi în anul 1866 și în primii ani după promulgarea Constituției. Cine a cunoscut pe răposatul Aristid Pascal, care în toată viața lui nu s-a distins nici prin judecată, nici prin acțiune, înțelege valoarea Constituantei de la 1866 din faptul că acest Aristid Pascal a fost ales raportorul ei pentru proiectul marelui „pact fundamental". Aristid Pascal raportorul

unei Constituții? Când te gândești la așa ceva, te apucă medievalul *horror vacui*, și la cetirea dezbaterilor Constituantei pricepi opinia lui Pitt, că răbdarea e însușirea de căpetenie a unui șef de guvern.

Pe vremea aceea, cu cât vorba era mai pompoasă, cu atât se confunda mai ușor cu ideea și părea mai aproape de fapta măreață. În anul 1866, îndată după răsturnarea lui Cuza, unul din fruntașii de la '48 putea să adreseze capitalei următoarea proclamație (v. *Românul* de la 3 martie 1866):

„Români!

În mai puțin de 2 luni ați trăit mai mult de 2 secoli. Voi, născuți de ieri la viața libertății, ați devenit învățătorii lumii civilizate. Europa, uimită de înțelepciunea patriotismului vostru, a suspens cursul lucrărilor sale și așteaptă tot de la voi. Nu simțiți, fraților, că dumnezeirea furnică în toate ființa voastră?" –

fără ca rudele să fi cerut punerea sa sub interdicție.

Și, astfel, când ceva mai târziu Giorgio Brătianu declamă: „Umbrele cad succesivamente în acel abis obscur, vag, insondabil care se numește noian", și când Nicolae Blaramberg strigă: „Voi rămânea chiar și când omul adevărului, al libertății și al justiției", sau când d. Nicolae Ionescu cântă: „Trebuie ca reprezentațiunea națională să purceadă din organismul întreg al țărei și să se formeze acea esență cugetătoare și deliberativă, care în adevăr să se poată numi reprezentațiunea unei țări", publicul lipsit de experiență îi ia drept oratori serioși și crede că vorbele lor sunt semnele unei cugetări și premergătoarele unei acțiuni conforme.

Atâta bună-credință și atâta naivitate sălășluia pe atunci în sufletul cetățeanului român și probabil și în acela al multor reprezentanți ai săi din Parlament.

Dar, încetul cu încetul, a venit experiența unei vieți mai amplificate și mai complicate, și a venit în cele mai felurite chipuri. La numeroasele discursuri rostite în Corpurile legiuitoare s-au adăogat cele ținute în alte adunări, în întrunirile publice liber convocate; apoi a crescut suma oamenilor culți ieșiți din universități și din ce în ce mai deprinși cu sistematizarea și consecvența ideilor; în sfârșit, va fi contribuit pentru o mică parte și critica literară, la început ea însăș criticată, dar cu vremea cucerindu-și terenul.

Însă, pentru ca în mai puțin de 20 de ani să se producă o așa schimbare în judecata publicului, a trebuit să intervie o împrejurare mai puternică, un însemnat eveniment extern, care să împreuneze oarecum micile modificări parțiale și să le dea o formă mai închegată. Această împrejurare noi credem că a fost războiul de la 1877–78 și soarta României la congresul de la Berlin. Războiul este cea dintâi mare acțiune care a pătruns în cugetele tutulor și i-a făcut să simtă deodată deosebirea între vorbă și faptă, iar asprimea tractatului de la Berlin față de victorioasa noastră țară a învederat distanța ce desparte frazeologia unui partid, fie cât de liberal, de cumințenia unui patriotism mai realist.

Revizuirea Constituției din primăvara anului 1884 a fost cel din urmă prilej în care vechea declamație a „oratorilor" de la 1866 s-a mai putut arăta în toată fala ei; căci îndată după aceasta – poate chiar prin aceasta – descrește, iar în dezbaterile pentru acuzarea lui Brătianu expiră, văzându-se înlocuită cu un alt gen al elocvenței, un gen deocamdată superior numai în ceea ce privește raportul dintre vorbă și cugetare.

E caracteristic că tocmai în toamna acelui an cu revizuirea Constituției apare pe scena Teatrului Național *Scrisoarea pierdută* a d-lui Caragiale, jucată pentru prima oară la 13 noiemvrie 1884. Adică nu e caracteristic că apare, ci este caracteristic că este îndată primită cu cea mai mare favoare și își păstrează succesul pretutindeni în țară pe unde se reprezintă. Discursul lui Cațavencu la întrunirea electorală din actul al 3-lea seamănă aidoma cu discursurile „celebrităților" din prima epocă a

elocvenței noastre politice, de care se vede că publicul este acum saturat și începe să râdă.

Dar ceea ce ne îndreptățește mai cu deosebire să datăm începutul epocei a doua de la anul 1884 este ivirea unor tineri deputați ieșiți din primele alegeri după revizuire ca reprezentanți ai noii generații de atunci. Aceștia sunt d-nii C.C. Arion, C. Dissescu, Alexandru Djuvara, Take Ionescu și Alexandru Marghiloman.

Într-o privință, adică din punctul de vedere general al oratoriei, câțesicinci se aseamănă și împreună dau nota distinctivă pentru noua fază a elocvenței române. În contrast cu vechile ilustrațiuni retorice, tinerii oratori din epoca a doua se feresc de sonoritatea goală a banalităților, de orce declamație fără înțeles, de aparența erudiției cu citatele străine; câțesicinci vorbesc numai când au ceva de spus, și vorba lor are totdeauna un scop politic precis.

Așa au și fost îndată primiți și recunoscuți de cei ce i-au ascultat, și acest moment psihologic în evoluția opiniunei publice ne-a îndemnat încă de acum 15 ani să analizăm în *România liberă* un discurs al d-lui Alexandru Djuvara (ținut în ședința Camerei de la 23 noiemvrie 1887), să-i lăudăm fără rezervă forma oratorie, combătându-i dealtminteri tendința politică a apelului către rege.

Aici, unde ne preocupă numai partea literară și întrucâtva educativă, trebuie să dăm și cititorilor actuali prilejul de a constata în această privință deosebirea dintre cele două epoci ale elocvenței române, și de aceea reproducem câteva exemplare tipice din discursul d-lui Djuvara, relevând mai ales, cum am făcut-o și în *România liberă*, „acele comparări fericite care au dat ideilor o formă plastică și le-au făcut accesibile înțelegerii tuturor". Așa, când d. Djuvara se adresează către miniștrii liberali de atunci (Ioan Brătianu, Eugeniu Stătescu, Dimitrie Sturdza etc.):

„Privind majoritatea, vi se pare că țara este cu d-voastră, dar în realitate ea v-a părăsit încă de mult. Vi se întâmplă aceea ce astronomii zic că se întâmplă cu unele stele: noi le vedem, deși ele sunt stinse, pentru că depărtarea lor este atât de mare, încât razele lor din urmă încă nu ne-au sosit!"

Se vede de aici că d. Alexandru Djuvara trecuse în opoziție. „Liberală", nu e vorba, dar opoziție.

Așa, când le zice acelorași miniștri:

„Ieri revoluționari, răsturnători de meserie, și azi curtizani, dinastici de interes, n-ați știut niciodată să păstrați atitudinea verticală a omului care respectă fiindcă știe să se respecte pe sine".

Așa, când se exprimă mai energic:

„Revim al forței brutale, aveți ca emblemă bâta. V-ați slujit de dânsa foarte adesea și i-ați încercat pe spetele cetățenilor, fără milă, puterea de convingere. Ați uitat însă un lucru, ați uitat o calitate, singura calitate a bâtei, care reiese din însuș principiul constitutiv al acestui instrument de guvernământ: ați uitat că bâta are două capete."

Și când vorbește de consecvență în acțiunea politică:

„D-lor, în politică, ca și în fabricarea, în baterea monedelor, există o toleranță; se poate ca o monedă să varieze într-un cerc restrâns al valoarei ei. Tot așa și în politică, puteți, venind la guvern, să atenuați oarecum punctele prea ascuțite ale teoriilor d-voastră din opoziție; dar ca să săriți de la un pol la altul, să veniți să spuneți astăzi, când sunteți la putere, contrariul de ceea ce spuneați când erați în opoziție, aceasta întrece orce toleranță și vă atrage pe terenul moralei publice echivalentul pedepsei pe care o merită falșificatorul de monede: rigoarea legilor și disprețul public!"

Așa, când prevede rezultatul alegerilor viitoare, dacă s-ar face (cum s-au făcut) sub guvernul de atunci:

„Aluatul electoral, plămădit prin mii de presiuni fără seamăn, va zămisli în durere o reprezentațiune informă, în care îi va fi rușine țării să se recunoască".

Așa, când se ridică în contra frazeologiei și a dinasticismului colectiviștilor:

„Protestațiunile de liberalism, frazele le vedem pretutindeni, credința nu o vedem nicăieri, și nu a putut fi drapel liberal petecul din care s-au croit livrele dinastice".

Așa, când vorbește de d. Dimitrie Sturdza îndeosebi:

„Eu nu citesc niciodată fără un profund dezgust proza baronului de Hahn, devenit consilier al Coroanei, proză a cărei flori de retorică, ajungând la treptele tronului, îmi amintesc înflorirea buruienilor de distrugere, cari nu cresc pe scările palatelor decât ca să despice pietrele și să anunțe ruina și dezolațiunea. Căci toate puteți să le faceți, d-lor, un lucru numai nu: Nu veți putea face ca țara să uite, nu puteți să ștergeți trecutul."

Are dreptate d. Djuvara: toate se pot face, numai trecutul nu se poate șterge, și dacă am compara vreunul din ultimele d-sale discursuri cu cel de la 1887... am trece peste marginile revistei ce binevoiește a ne publica articolele de față, și, prin urmare, trebuie să ne oprim de la orice reflecție asupra variațiilor politice ale d-lui Djuvara. Despre ultimele d-sale discursuri, din punct de vedere al valorii oratorie, vom mai vorbi dealtminteri în partea a treia a acestei mici cercetări, și atunci ne vom da seamă de un nou progres al judecății, adecă de a treia fază a elocvenței noastre parlamentare.

Pentru moment ne este mai interesant să ne întrebăm de ce n-am analizat la 1887 vreun discurs al celorlalți patru reprezentanți ai tinerei generații de atunci? O parte a cauzelor este în legătură cu însăș atitudinea lor și merită să fie împărtășită cu atât mai mult cu cât de atunci încoace cariera lor publică s-a ridicat până la treptele cele mai înalte ale hierarhiei statului, cătești cinci au devenit miniștri, unii mai curând, alții mai târziu, unii după merit, alții după împrejurări.

Pe d. C.C. Arion, a cărui cultură literară ne-ar fi atras îndeosebi atenția, se întâmplase să nu-l auzim vorbind deloc până

atunci. De d. Alexandru Marghiloman, cu toate că se distinsese în Cameră prin eleganța și claritatea cuvântărilor sale, nu se cădea să vorbim, fiindcă politicește se apropiase de „junimiști", și o lăudare a d-sale ar fi fost bănuită de parțialitate. D. Dissescu, lasă că din punct de vedere al talentului oratoriu nu era deopotrivă cu ceilalți – chiar glasul d-sale avea ceva nazal-bisericesc – câștigase tocmai atunci, pe drept sau pe nedrept, oarecare notorietate în lumea politică prin anecdota că, la stăruințele liberalilor disidenți de a-l face și pe d-sa să treacă în opoziție, ar fi răspuns „dar cine îmi garantează că va cădea Brătianu?", și se înțelege că un astfel de reprezentant al națiunii nu putea fi citat ca exemplu parlamentar.

Rămânea d. Take Ionescu, incontestabil, cel mai activ, cel mai isteț, cel mai semnalat din tinerii deputați ai acelei epoce. Însă imaginea d-sale nu se înfățișa în simplicitatea cerută pentru un prototip de elocvență, fiindcă era complicată cu oarecari elemente „imponderabile" ale atmosferei parlamentare ce-l încunjura. Primul d-sale discurs, ținut în ședința Camerei de la 4 decembrie 1884, în care afirma că tinerii trebuie să se caracterizeze prin muncă și prin modestie, se întinsese cam mult asupra bunelor rezultate ale revizuirii liberale, asupra neputinței conservatorilor de a face vreo reformă asupra justiției, asupra școalelor, asupra finanțelor. A doua zi i-a răspuns Mihail Kogălniceanu (atunci a întrebuințat și compararea cu vicleimul) și l-a salutat astfel:

„Am văzut pe un tânăr reprezentant al națiunii, pe d. Take Ionescu, suindu-se la această tribună și ținându-ne un discurs cu mult talent. Mă grăbesc a-i aduce omagiile mele, mai cu seamă pentru profesiunea de modestie ce a făcut-o... și-i sunt recunoscător că modestia d-sale a găsit și a dat soluțiune la toate problemele ce se agită în această țară... A dat soluțiune la o mulțime de probleme pe cari nimeni până astăzi nu a putut să le deslege, dar cari de către d-sa au fost deslegate."

Mihail Kogălniceanu trecea drept bun cunoscător de oameni, și astfel ne-am ales în *România liberă* de la 28 noiemvrie 1887 numai cu discursul d-lui Alexandru Djuvara.

III

A treia și cea din urmă fază a elocvenței politice române se poate data de la 1899 încoace. Paralel cu formarea ei merge schimbarea judecății publicului, căci una determină întrucâtva pe ceailaltă. Genul predomnitor al oratoriei unei epoce nu se poate introduce și menține într-un mod mai durabil decât prin simpatia auditorului. Dacă d. Nicolae Ionescu și ceilalți au vorbit în vremea lor așa de des și așa de mult, o mare parte a deputaților trebuie să fi fost de conivență cu ei, adecă trebuie să-i fi ascultat, fie cu plăcere, fie cu răbdare, dar să-i fi ascultat.

Când un fel de oratorie nu este pe placul Parlamentului, nici nu se poate dezvolta înăuntrul lui: majoritățile găsesc ușor mijlocul de a descuraja pe vorbitorul nesuferit. În această privință începuturile parlamentare ale d-lui G. Pallade sunt instructive; discursurile d-sale de opoziție în contra regimului lui Ioan Brătianu de pe la 1887 fiind puțin gustate de majoritatea Camerii de atunci, deputații se înțeleseră între dânșii să părăsească sala ședințelor îndată ce d. Pallade se întindea la vorbă, și astfel vânjosul opozant a fost silit să-și schimbe tonul cam suburban al manifestărilor d-sale. O dată, de două ori se poate tolera orce soi de vorbire într-un parlament; dar rădăcină nu prind decât discursurile cari corespond cerințelor epocei și câtă vreme corespund acestor cerințe.

Impresia că judecata publicului cult asupra oratorilor noștri politici a făcut în anii din urmă un nou progres și a intrat în a treia fază a ei se poate dobândi din mai multe simptome ale vieței politice.

Și mai întâi din faptul caracteristic că, precum unii din oratorii renumiți ai primei epoce au ajuns mai târziu să fie considerați numai ca niște retori și să vază genul lor de elocvență înlăturat și înlocuit cu altul, tot așa unii din cei

considerați ca oratori în epoca a doua încep a scădea în judecata oamenilor și devin oarecum declasați.

Se-nțelege de la sine că adevărații oratori, care au fost prețuiți în epocile anterioare, și-au păstrat valoarea lor și astăzi. Dar unde se simte nuanța de progres în mișcarea opiniei publice este tocmai la diferențiarea ivită în privința altora cari astăzi nu mai întâlnesc favoarea de care se bucurase la început. Publicul de mai înainte se mulțumea cu aflarea câtorva idei și cu expresia lor nimerită ca stil literar; astăzi cere mai mult.

De exemplu, d. Alexandru Djuvara, același d. Djuvara al cărui merit oratoriu pentru epoca a doua l-am relevat în articolul precedent, ne pare acum redus în aprețiarea publică. Pentru ca să poată judeca și cititorii, vom cita câteva părți din ultimele d-sale discursuri.

N-ar fi drept să ne ocupăm de cel din ședința Camerei de la 21 fevruarie 1902, fiindcă în acea zi ne spune oratorul că era „cam bolnav", și, după modul cum o spune, trebuie să-l credem. Iată în adevăr începutul vorbirii:

„Vă rog să *binevoiți* a-mi da câteva minute *binevoitoarea* d-voastră ascultare, deoarece, fiind cam bolnav, nu pot să fiu ajutat prea mult de puterile mele fizice, ca altădată".

Adică altădată a fost ajutat *prea mult* de puterile d-sale fizice? Evident, începutul discursului de la 1902 nu e fericit.

Să ne mărginim dar la primul discurs rostit în noua Cameră liberală, la cel din ședința de la 29 noiemvrie 1901. Aici întâlnim mai întâi cu plăcere una din acele comparări cu care oratorul făcuse la 1887 o așa de bună impresie literară. Vorbind acum, în 1901, de fuziunea grupărilor conservatoare Carp–Cantacuzino din iulie 1900, zice:

„Întâlnindu-se orbul cu paraliticul, a zis paraliticul orbului: «Tu ești vânjos, ai putere, poți să mergi, dar nu vezi unde să te duci; sunt paralitic, dar am și istețimea minții, am și vederea; știu unde să mă duc. Să facem împreună o tovărășie, să-mi împrumuți puterea ta de

mișcare și eu îți voi împrumuta luminile mele, și astfel împreună ne vom complecta viața și vom străbate orce criză...»

D-lor, această tovărășie, în care orbul da mijloacele sale de mișcare și în care paraliticul da luminile sale, n-a fost de lungă durată.

Orbul a luat pe paralitic în spinare și a început să meargă. Dar, în scurtă vreme, s-au petrecut două fenomene: mai întâi paraliticul s-a urcat în capul orbului. În al doilea rând orbul a simțit repede că terenul îi fuge cu desăvârșire de sub picioare și a zis paraliticului: «Dar eu, deși sunt orb, cred că văd mai bine decât tine», și astfel s-a scuturat și a aruncat pe paralitic la pământ.

Din fericire, se pusese în mișcare trenul partidului liberal și, trecând pe lângă paralitic, *onoratul nostru șef d. Sturdza* a dat poruncă să urce și pe paralitic în trenul guvernului.

Și astfel a venit (d. Carp) aci în această adunare, pentru ca să avem plăcerea să discutăm politică cu d-sa."

Din punctul de vedere al d-lui Al. Djuvara compararea întrebuințată e un bun mijloc de atac. Povestirea parabolei a ieșit ceva prea lungă, dar aluzia finală la cartelul electoral este foarte hazlie.

Însă acesta ne pare a fi singurul pasagiu de lăudat din tot discursul de atunci. Restul nu a fost decât decepție pentru cei mai mulți auditori.

De ce? Meritele relevate în articolul precedent ca fiind distinctive pentru oratorii epocei a doua au rămas aceleași la d. Djuvara; d-sa se ferește și acum de „sonoritatea goală a banalităților, de aparența erudiției cu citatele străine", vorba sa urmărește și acum „un scop politic precis", în cazul de față combaterea grupării Carp–Nicu Filipescu și indirect susținerea grupării Cantacuzino–Take Ionescu.

Foarte bine. Dar de ce nu mai produce efectul dorit chiar într-o Cameră compusă aproape exclusiv din membrii partidului de care se ține și d-sa? Fiindcă opinia publică cere astăzi mai mult de la oratorii parlamentari, și din câteva exemple negative vom înțelege în ce direcție s-au îndreptat pretențiile.

În urmărirea atacului său, d. Djuvara adaogă:

„Știți, d-lor, că de obicei partidele politice în răstimpul de la o sesiune la cealaltă, șefii partidelor politice mai ales nu agită opinia publică în afară de Parlament.

Când cineva are putința, ca șef de partid, să se exprime în Parlamentul țărei, nu mai merge să cutreiere întrunirile publice ca să-și exprime ideile și să-și desfășoare programul. Un asemenea lucru nu se întâmplă decât în epocele turburate, când opoziția nu mai vrea să dea răgaz de trai guvernului; acest lucru nu se întâmplă însă în timpuri normale...

Totuș, d-lor, acesta este fenomenul ce s-a produs; în răstimpul de la sesiunea extraordinară și până acum d. Carp, *în fruntea grupărei junimiste*, a pornit de la un capăt la celalt al țărei ca să vestească tutulor că un eveniment politic de cea mai mare însemnătate se petrece."

Imprudența acestei părți a vorbirii d-lui Djuvara a trebuit să-i slăbească autoritatea de la început. Niciodată un liberal cu principii n-ar fi atacat astfel pe un conservator; căci tocmai liberalismul constituțional cere ca între țară și reprezentanții ei să fie contactul cel mai intim posibil și întrunirile publice cât mai dese. Îndeosebi după școala liberalismului din România, inspirată de C. A. Rosetti, întrunirile erau cerința de căpetenie a vieței politice, și vorba lui despre ducerea *în mijlocul națiunii* devenise un fel de *cliché* ca și *voiește și vei putea, luminează-te și vei fi*. În ultimul mare discurs de la 2 aprilie 1884, oarecum testamentul său politic, C. A. Rosetti rostește între altele următoarele cuvinte:

„Binevoiască a-mi spune câte întruniri au făcut d-lor (liberal-conservatorii sub conducerea d-lui Lascar Catargi) în acești doi ani? Eu nu am văzut nici una, și i-am provocat mereu, căci am voit să-i văd și în mijlocul națiunii.

Au zis numai că se duc în mijlocul națiunii, dar eu nu am văzut pe nici unul să se ducă. Îmi pare rău că nu s-au dus și îmi pare rău că nici unul din partidul meu nu se duce decât numai când sunt alegeri având pe prefect la braț. Mă plâng de amicii mei că nu fac întruniri publice."

Dar ceea ce a sporit încă simțimântul defavorabil al auditoriului este ușurința cu care d. Djuvara făcea unele afirmări de o manifestă inexactitate. Ce e drept, această lipsă de cunoștință de cauză n-a putut-o observa decât elita deputaților; însă dezaprobarea oamenilor culți se răspândește imediat și instinctiv în majoritatea unei adunări fie și mai puțin culte, care astfel se urcă în totalitatea ei la un nivel superior fiecărui membru în parte.

Pe când d. Djuvara afirmă că:

„de obicei partidele politice în răstimpul de la o sesiune la cealaltă, șefii partidelor politice mai ales nu agită opinia publică în afară de Parlament",

era știut de oameni cunoscători în ale mișcărilor politice că în Anglia, țara model pentru manifestările constituționale, se țin totdeauna numeroase întruniri publice, atât în timpul sesiunii, cât și în răstimpul de la o sesiune la alta și că îndeosebi șefii partidului liberal divizat în două grupări, Rosebery și Campbell-Bannerman (precum conservatorii erau atunci divizați în cele două grupări Carp și Cantacuzino), caută care de care să explice în întruniri publice programul lor și motivele disensiunii.

D. Alexandru Djuvara vorbește la 29 noiemvrie 1901. Cinci zile după aceasta, 3/16 decemvrie, lordul Rosebery, fostul șef al partidului liberal, ține discursul său „imperialist" la întrunirea de la Chesterfield, e de-abia o lună după afirmarea apodictică a d-lui Djuvara. Antagonistul lui Rosebery, Campbell-Bannerman, șeful partidului liberal înjumătățit, ține și el într-o altă întrunire (30 decemvrie/12 ianuarie 1902) discursul răspuns la programul dezvoltat de Rosebery.

Lucrul e elementar și afirmarea contrară a d-lui Djuvara devine aproape inexplicabilă, afară numai dacă d-sa nu vrea să se mângâie cu vorba franceză: *c'est agréable d'avoir de l'esprit, on a toujours quelque bêtise á dire.*

Din acest prim exemplu negativ încep a se lămuri cerințele mai mari ce publicul de astăzi le adresează oratorilor politici: li se pretinde și autoritate în afirmările lor, și mai multă competență în chestiile de care se ocupă. Cine, prin discursurile sale, nu inspiră încredere din acest punct de vedere, nu mai întâmpină bună primire din partea auditorului.

Să dăm îndată un al doilea exemplu: căci tot așa de vulnerabilă este o altă afirmare din același discurs al d-lui Djuvara:

„S-a zis că partidul liberal, sub conducerea d-lui Dimitrie Sturdza, și-a trădat neamul, iar unul din fruntașii grupărei, d. Marghiloman, în semn de protestare în contra acestei trădări de neam, citea în Camera deputaților faimoasa declarațiune de obstrucțiune, semnată de d. Carp și de gruparea d-sale – cel mai anarhic act politic comis vreodată în țara noastră!"

Cel mai anarhic act politic din țara noastră? Mai anarhic decât detronarea lui Cuza-Vodă de către cei trei ofițeri, cu știrea maiorului Lecca de la garda palatului? Mai anarhic decât proclamarea republicei de la Ploiești de către fostul căpitan Candiano-Popescu, ajutat de dd. Carada, Stanian și alții? Mai anarhic decât încercarea unor conspiratori de la Mazar-Pașa de a pune pe colonelul Dabija în locul domnitorului Carol?

Tonul afirmării d-lui Djuvara este foarte dogmatic, dar față de o asemenea nesocotire a faptelor din propria noastră istorie contimporană credința în afirmarea d-sale trebuie să fie foarte zdruncinată. Ea se nimicește cu desăvârșire îndată ce în chestia obstrucțiunei consultăm actele parlamentare din alte țări, și poate nu este fără interes să ne oprim un moment la acest nou fenomen al parlamentarismului, presupunând că noutatea lui va justifica în ochii cetitorului o paranteză heterogenă.

Declararea de obstrucțiune arată pretutindeni unde se întâmplă (și în zilele noastre s-a întâmplat în multe parlamente) că opoziția este hotărâtă să întrebuințeze toate mijloacele prevăzute în regulamentul dezbaterilor pentru a zădărnici o lucrare

sau a zdruncina o situație de guvern pe care le crede excepțional de păgubitoare intereselor obștești. Din capul locului se pare evident că întrebuințarea unei proceduri regulamentare, puse sub controlul prezidenților de Cameră și Senat, este prin chiar firea sa diametral opusă unei acțiuni anarhice.

În contra obstrucționismului guvernele și majoritățile au totdeauna remediul gata: să modifice regulamentul dezbaterilor Parlamentului dacă au curajul și puterea morală de a o face. Unde motivul obstrucțiunii este un adevărat interes de cultură sau de demnitate a statului, opinia generală va fi așa de pronunțată în favoarea opoziției, încât guvernul, cu toată majoritatea sa parlamentară, nu va avea curajul să modifice regulamentul pentru a năbuși rezistența, nici să dizolve Parlamentul, ci va fi silit să se retragă; unde, din contră, opoziția obstrucționistă nu este purtată de asentimentul țării, va fi ușor învinsă prin o modificare a regulamentului, sau prin dizolvare, sau prin răbdare.

Obstrucțiunea irlandeză în Parlamentul englez de acum 5 ani a fost simplu înlăturată prin lărgirea autorității „speaker-ului" și introducerea „cloturei"; obstrucțiunea socialiștilor și a câtorva liberali din Parlamentul german în contra legii vamale (noiemvrie 1902) a fost asemenea biruită prin modificarea regulamentului. Din contră, în același Parlament (martie 1900), clericala lege „Heinze", care voia să introducă cenzura polițienească în materie de artă, a trebuit să cedeze înaintea obstrucțiunii liberalilor și să-și schimbe paragrafele supărătoare, iar în fevruarie 1899 ministrul Banffy a căzut dinaintea obstrucțiunii ultraliberalilor din Pesta, cari îl acuzau de neonestitate politică; și, slava Domnului, nici Anglia, nici Germania, poate nici chiar Ungaria nu sunt state anarhice!

De aici se înțelege destul de clar pentru ce afirmarea d-lui Djuvara, cu tot tonul autoritar cu care a fost rostită, n-a avut nici o autoritate.

Dar ea n-a avut nici măcar abilitatea obișnuită, care se găsește dealtminteri la oamenii politici de felul d-lui Djuvara.

Noi în revista de față facem cu desăvârșire abstracție de dezbinările partidelor politice și ne este indiferent dacă d. Djuvara vorbește ca actual sturdzist, sau ca fost drapelist, sau ca viitor fevruarist. Noi examinăm numai din punct de vedere al oratoriei mijloacele întrebuințate în vorbirea d-sale și le judecăm după efectul lor asupra auditorului. Din acest punct de vedere citarea unui eveniment politic pentru care declari responsabil pe adversar trebuie să fie făcută cu exactitate și cel puțin cu o aparență de nepărtinire; altfel, vorbirea ta se izbește de conștiința auditorului și te vatămă pe tine în loc să vatăme pe adversar.

D. Djuvara face responsabili de „faimoasa declarare de obstrucțiune" numai pe d. Carp și „gruparea d-sale". Însă toată lumea știe că acea declarare a fost semnată și de d. Cantacuzino cu gruparea d-sale, și că discursul cu care a însoțit d. Marghiloman cetirea actului în Cameră a fost foarte cumpănit, pe când discursul cu care l-a însoțit d. Cantacuzino în Senat a fost foarte violent. Lumea politică mai știe – și d. Djuvara nu o putea ignora – că declararea obstrucțiunii fusese dezbătută cu unii „drapeliști" amici ai d-sale și că la însăș redactarea textului, în seara de 15 martie 1899, a luat parte și d. Emil Costinescu în numele lor.

Iacă pentru ce d. Djuvara, cu atacul său de la 29 noiemvrie 1901, nu a fost fericit, ci, din contră, s-a pus pe sine însuș într-o lumină îndoioasă față de Cameră. Asemenea nuanțe oratorii ar fi trecut poate neobservate acum 20 de ani, ar fi trecut nepedepsite acum 10 ani, au avut însă astăzi efectul imediat de a micșora pe autorul lor: la 1887 d. Alexandru Djuvara a putut fi un orator ascultat, la 1902 nu mai este decât tolerat.

La acest simptom al progresului judecății se mai adaogă altele, și printre ele trebuie să semnalăm și faptul ostensibil că

idealul urmărit de oratorii politici mai tineri se deosebește așa de mult de modelele anterioare.

Precum discursurile d-lui Carp au ajuns astăzi să fie ascultate de amici și de adversari cu o atenție particulară, care le pune ca autoritate mai presus de altele, tot așa tinerii deputați caută în vorbirile lor să se distingă, pe lângă forma literară, prin cea mai documentată exactitate și prin o manifestă dorință de nepărtinire. Ei tind astfel să realizeze riguroasele condiții ale antichității romane, de care ne vorbea articolul citat al d-lui Mehedinți, adecă de a fi mai întâi *viri boni* în limitele posibile ale accepțiunii parlamentare și apoi *dicendi periti* după cerințele literare.

Dacă studiul de față ar fi avut de obiect o expunere a întregei noastre oratorii publice, așa cum s-a dezvoltat de la promulgarea Constituției încoace, el ar fi trebuit, orcât de neînsemnat este, să se ocupe de mulți alți oratori; ar fi trebuit, de ex., să se ocupe de răposatul Gheorghe Vernescu, poate și de G. Costaforu și de Vasile Boerescu, în orce caz de analiza procedării celui mai strălucit orator al României contimporane, a d-lui Barbu Delavrancea, alături poate și de două celebrități liberale în viață, de d. Nicolae Fleva, „tribunul", și de d. Petre Grădișteanu, „naționalistul".

De la acesta din urmă, cu emfaza teatrală a vorbirii sale, a rămas mai renumit toastul ridicat dinaintea regelui la un banchet din Iași (6 iunie 1883), în care, vorbind de inima celorlalți români, absenți de la banchet, face să sclipească înaintea oaspeților „pietrele prețioase care lipsesc încă din coroana lui Ștefan cel Mare". Cel dintâi, tribunul, totdeauna gata la vorbă, fără multă reflecție, numai să poată amesteca violarea Constituției, decentralizarea și libertățile publice, a rămas prototipul retorului democrat, uneori popular, alteori plebeu: popular când la întrunirea publică din 5 noiemvrie 1895 în

sala Băilor Eforiei, după ce devenise pentru prima oară ministru într-un cabinet liberal, exclamă:

„Lanțurile ce le avem în mână cu legile conservatorilor le aruncăm sfărâmate la picioarele d-voastră! Sunteți liberi!"

plebeu când în ședința Senatului de la 7 decemvrie 1899, după ce devenise pentru a doua oară ministru, de astă dată într-un cabinet conservator, se plânge că a fost tratat ca un

„cal de tramway".

Dar cercetarea de față n-a avut din capul locului menirea să se ocupe de aceste interesante amănunte, ci să arate numai evoluțiunea opiniei publice în judecarea oratorilor noștri, și, prin urmare, a trebuit să se oprească mai ales la acele exemple cu ajutorul cărora se poate lămuri variațiile judecății; de aceea s-a și oprit așa de mult la discursul d-lui Alexandru Djuvara, care dealtminteri nu ar fi meritat atâta atenție.

Din acelaș punct de vedere suntem acum datori să mai adăogăm un ultim simptom al progresului în epoca actuală, și anume, siguranța cu care oamenii culți știu să tragă linia de demarcație între oratori, retori și limbuți. Căci și de acești din urmă ne-a fost dat să avem în Parlament de când cu sporirea numărului deputaților și senatorilor de la 1884, și ne rămâne numai să citâm câteva exemple și despre acest grad inferior al darului vorbirii, orcât de mare ar fi distanța ce-l desparte de celelalte.

Ca model poate sluji discursul d-lui I. Brătescu din ședința Camerei de la 27 noiemvrie 1900, discurs foarte lung, precum de la sine se înțelege. Iată introducerea:

„D-lor deputați, am îndrăznit să iau cuvântul cu ocaziunea răspunsului la mesagiul tronului în calitatea mea de deputat independent al capitalei, pentru ca cu această ocaziune să vă fac cunoscut cugetările mele asupra situațiunei de azi a țării și a conducerii administrațiunei țării de la 1866 până astăzi, precum și asupra situațiunei guvernului de astăzi și ceea ce trebuie să facem pentru viitor în această țară".

După un început așa plin de perspective importante, onorabilul deputat intră în oarecare considerări istorice:

„D-lor, țara aceasta, lăsată nouă de vitejii domnitori, ajunsă pe urmă sub specula fanarioților, a fost deșteptată la 1821 de viteazul Tudor Vladimirescu. A venit revoluțiunea de la 1857, care a regulat organizarea țării. Divanul ad-hoc, între principiile cele mari pe care le-a emis, a fost: unirea țărilor surori".

Aici discursul este certat cu gramatica; dar nu face nimic, fiindcă se împacă îndată cu ea în propozițiile următoare:

„Căci celelalte 4 țări surori, Transilvania, Bucovina, Basarabia, Dobrogea erau sub dominațiuni străine. Și eu susțin aci, înaintea d-tră, cu istoria în mână, că Dobrogea este a noastră, este pământ românesc, și nouă ni se cuvine, nu numai pentru că figurează în vechile hrisoave domnești, dar încă pentru că acolo găsim urme de ale strămoșilor noștri romani".

Urme de ale strămoșilor noștri romani găsim și pe țărmurile Rinului; dar asta nu face nimic, discursul își urmează neobosit drumul spre istoria mai nouă.

„Odată d. Fleva îmi zice: «Dar nu te-am văzut, Brătescule, în cap la întrunire, sau la discursuri sau la pretențiuni». «Da, am răspuns, nu m-ai văzut fiindcă am fost din casă în casă ca să-ți aduc poporul ca să te aplaude. Am făcut servicii partidului liberal și partidului conservator și i-am servit cu credință.»"

În mijlocul acestor revelațiuni de politică generală, deputatul capitalei ne face și niște destăinuiri mai intime:

„Am avut curajul la 1884, în casă la repausatul Mavrus, să spun: confrații mei liberali de cari m-am despărțit să-mi dea voie să-i întreb: de unde fac cutare și cutare cheltuială? Eu însemnez în carnet tot ce cheltuiesc și tot ce câștig, și când fac o rochie nevestei, trebuie să muncesc 7 luni ca să o plătesc. Și atunci m-am trezit cu spargerea casei și mi-a furat și carnetele care erau însemnate cu note stenografice, și nu le-a putut servi la nimic; mi-a furat și bijuteria rămasă de la răposata mea mamă, și m-a păgubit de câteva mii de lei drept răzbunare."

Și așa curge vorba mai departe, și în *Monitorul oficial* acest singur discurs umple 26 de coloane.

Dar bine, d. I. Brătescu este alesul Bucureștilor, este membru în comitetul clubului unei grupări politice cu aspirări de partid istoric?

Ce are a face? Aceasta nu contribuie întru nimic la creșterea valorii d-lui Brătescu, care consistă mai cu osebire în naivitatea cu care vorbește pretutindeni despre toți și despre toate.

De același rang cu d. Brătescu, deși cu mai puțină *intemperantia linguae* (după Tacitus), este un alt deputat din Camera conservatoare de la 1899, d. V.T. Cancicov, care în ședința de la 13 iunie ia pentru prima oară cuvântul ca să susție validarea propriei d-sale alegeri, pe care însă nimeni nu o contesta, în contra căreia nu se ridicase nici o obiecțiune; dar d-sa vrea să se amestece cu orce preț în vorbă, să se afirme de la început, și astfel declară deputaților ocupați cu verificarea:

„Pentru că d-voastră, prin operațiunea pe care o faceți, strecurați ca printr-un filtru ceea ce a ieșit bun din alegerile actuale, aș voi ca alegerea mea, rezultatul cinstei ce am avut de a fi trimis în mijlocul d-voastră să nu fie bănuită că s-ar fi strecurat prin vreo eroare sau violare de lege".

Filtru ca filtru, dar mai multe exerciții de sintaxă în tinerețe n-ar fi stricat, căci atunci d. Cancicov ar fi scăpat poate de confuzia de a zice: „alegerea mea, rezultatul cinstei ce am avut de a fi trimis în mijlocul d-voastră" și ar fi zis viceversa: cinstea ce am avut de a fi trimis în mijlocul d-voastră e rezultatul alegerii mele.

Tot în acea Cameră conservatoare, în ședința de la 21 iunie 1899, se înfățișează un al 3-lea nou deputat de speța d-lor Brătescu și Cancicov, d. Aurel Eliescu din Craiova, și-și inaugurează cariera parlamentară astfel:

„Domnilor, am cerut cuvântul la acest § (al adresei) și țin să declar de la început că voi, votă pentru acest § cu inima deschisă, fără reticențe și fără rezerve: în acelaș timp îmi dați voie să fiu sincer un moment".

Se vede că alesul Craiovei nu este sincer de obicei; dar fiindcă în acel moment își cere voie să fie sincer, urmărim cu atât mai mare interes manifestarea sinceității d-sale:

„*Ne găsim* în această Cameră 83 deputați noi, și fiindcă *ne găsim* la răspunsul la mesagiu, deci la *inventarierea capitalului politic cu care am venit*, eu, tânăr, eu, nou sosit în Parlament, sunt dator să motivez" etc.

Adică, deoarece este vorba de Adresa la tron, se cuvine să se aducă îndeosebi la cunoștința regelui inventarul capitalului politic cu care a venit d. Aurel Eliescu de la Craiova în Parlament.

Nouă ne pare rău că nu am găsit în vocabularul limbei române o expresie mai politicoasă pentru a deosebi pe acești trei parlamentari de oratorii și retorii citați mai înainte; i-am numit limbuți sau guralivi, și amândouă cuvintele sunt prea familiare. Dar cum să le zicem pe românește? Limba noastră e înrudită cu frumoasa și sonora limbă spaniolă, și acolo „cuvântul" se numește *palabra*, portughez *palavra* (vezi Diez, *Dicț. etimol. al limbilor romanice*), și, ce e drept, noi am format de aici un anume derivat, chiar cu un sufix turcesc; dar și acesta, cu tot aerul său exotic, este prea puțin politicos.

Ne pare cu atât mai rău cu cât, dealtminteri, se cade să păstrăm un fel de recunoștință d-lor Brătescu–Eliescu–Cancicov, cari, în vremuri așa de grele, ne-au făcut să petrecem cu atâta veselie.

Dar e timp să terminăm cercetarea de față și să încercăm a ne da seamă de cauzele care au produs de la 1899 încoace faza din urmă, faza maturității în judecata publicului nostru asupra oratoriei politice.

Cauzele normale ale evoluțiunii părerilor menționate la tranziția de la epoca dintâi spre cea de-a doua vor fi lucrat asemenea la tranziția de la epoca a doua spre cea de astăzi: sporirea discursurilor, experiența mai mare, creșterea numărului celor ieșiți din universități, deprinderea cu analiza critică a ideilor.

Dar la aceste trebuie să se fi adăogat și aici o puternică împrejurare externă, care să fi întrodus în judecata multor oameni una și aceeaș notă caracteristică: nemulțumirea cu simpla formă literară și căutarea unui fond de adevăr real, de sinceritate și de competență.

Această puternică împrejurare externă credem că a fost calamitatea financiară și economică izbucnită în anul 1899, și nu încă deplin înlăturată în momentele de față. Seceta, recoltă rea s-au pomenit de mai multe ori în țara românească; coincidența lor cu o situație anevoioasă a pieței financiare din Europa nu va fi fost nici ea pentru prima oară de constatat, dar gradul excepțional la care au ajuns aceste nenorocite fenomene în decursul anului 1899, adaosul altei coincidențe din politica noastră internă – căderea unui guvern liberal compromis și instalarea unui guvern conservator insuficient – toate aceste au adus tânărul stat suveran la marginea unui abis, unde își putea pierde onoarea și care în orce caz îi amenința demnitatea, dacă nu existența. Ușurința cu care până atunci se putuseră contracta și, în parte, risipi împrumuturile statului trecuse peste limite: de-abia prin o ultimă opintire se găsește o scăpare momentană, în condiții penibile, și guvernul de atunci nu știe să împiedice cel puțin umilirea ce i-o impune un aventurier străin.

De mult se ridicaseră glasuri izolate „în contra direcției de astăzi a culturei române", și un studiu din *Convorbiri literare* de la 1868[1], violent în indignarea lui, atrăsese încă de atunci luarea-aminte asupra formelor goale ale „plebei de sus", cari nu se vor mai putea plăti din zilnica muncă a „poporului de jos".

[1] Vezi vol. I, pag. 143 și urm.

La 1899 catastrofa s-a ivit; dar s-a ivit numai și nu ne-a cotropit. Căci în cugetul tutulor oamenilor politici ai țării noastre, de la cel mai neînsemnat ministru până la cel mai neînsemnat deputat, fie conservator, fie liberal, s-a arătat deodată cu putere simțimântul de datorie și hotărârea de a scăpa cu orce preț onoarea statului. Toate jertfele cerute, impozite, reduceri și suprimări, au fost aduse în timpul cel mai scurt, și acum, după de-abia patru ani, o parte a vechei elasticități începe a se redobândi și o parte a vechiului credit a se restabili[1].

Experiența a fost amară, și puțini oameni vor fi rămas în România cari să nu fi suferit direct sau indirect de nepilduita criză. Dar și efectul experienței asupra cugetelor generației în care s-a întâmplat sperăm că va fi pentru un șir de ani din cele mai salutare. Judecata publicului s-a rectificat întrucâtva: retorica politicianilor superficiali întâmpină mai multă împotrivire; cererea unei conduceri a statului din partea oamenilor competenți și încercați devine mai simțită, și toată manifestarea politică va fi de acum înainte ceva mai riguros examinată în prevederea rezultatelor practice. Viața noastră constituțională începe în sfârșit să fie serioasă; s-a deșteptat înțelegerea că îndărătul programelor și discursurilor politice se ascunde o viitoare îndreptare sau o viitoare suferință și că vorbele rostite în Corpurile legiuitoare se traduc uneori în fapte care alcătuiesc însăș istoria țărei.

După această nouă măsură se judecă acum și oratoria: discursul nu mai are trecere decât în măsura competinții și autorității celui ce-l pronunță; îmbelșugatele înfloriri literare, afirmările nemotivate, necum frazele înșirate fără rost nu mai pot întâmpina vechea favoare, poate nici vechea indulgență.

Și astfel, noi, publicul, am ajuns să simțim mai exact deosebirea valorilor parlamentare: ascultăm pe oratori, surâdem la retori și râdem de limbuți.

[1] Însă la 1907 a izbucnit a doua catastrofă, mișcarea țărănească, în parte din aceleași cauze de care vorbește studiul de mai sus.

PENTRU JUBILEUL DE 40 DE ANI AL REVISTEI „FAMILIA"

(27 mai 1904)

Este un fapt foarte îmbucurător că o revistă română a ajuns la al 40-lea an al existenței sale și, mai ales, că a putut trăi atâta timp în regatul ungar.

Îmi aduc aminte de vorba unui german posomorât: noroc am avut totdeauna, dar fericit n-am fost niciodată.

Românul este înzestrat cu un cuget mai senin; el poate zice despre tot trecutul său: noroc n-am avut niciodată, dar fericit m-am simțit uneori.

Că „divul" Traian ne-a adus tocmai în Dacia și ne-a lăsat într-o provincie așa de expusă, încât Aurelian cu lumea oficială au și părăsit-o după oarecare timp, n-a fost mare noroc. Dar că din nomolul migrațiunii atâtor popoare cari ne-au bântuit de atunci încoace s-a diferențiat și s-a închegat neamul românesc în greaua luptă pentru existență, acesta este primul moment de fericire în istoria noastră.

Că situația geografică ne-a condamnat să stăm în drumul Islamului, când acesta a voit să treacă Dunărea spre cucerirea Apusului, n-a fost tocmai noroc. Dar că voievozii noștri în luptele lor cu turcii au știut să ne păstreze religia creștină și să ne ție astfel în legătură cu popoarele de progres ale Europei, e o nouă fericire în dezvoltarea noastră.

Că în secolul al 18-lea politica dinastiei Habsburg a încercat să ne aducă sub ascultarea papei de la Roma și, neizbutind, ne-a împărțit în două, n-a fost noroc. Dar că din această încercare românii transilvăneni au ajuns în cetatea eternă, unde a reînviat în ei simțimântul gintei latine, revărsându-se apoi asupra noastră, a tutulora, aceasta a fost rara fericire care, dintr-o dezbinare religioasă, a înălțat neamul întreg spre o unitate de cultură națională.

Și cine știe la ce viitor mai fericit ne va duce și faptul că românii din Austro-Ungaria pentru jertfele lor de la 1848 au fost răsplătiți cu dualismul de la 1867 și cei din România liberă pentru vitejia lor de la Plevna cu tractatul de la Berlin.

Din toate vicisitudinile timpurilor să ne mângâiem cu adevărul: nu împrejurările dinafară hotărăsc, ci repercutarea lor în sufletul oamenilor.

Și sufletul românului s-a arătat din cele tari.

RECENZIUNI LITERARE ȘI RAPOARTE ACADEMICE

I

QUINTUS HORATIUS FLACCUS: „ODE, EPODE, CARMEN SAECULARE“,

traducere română în versuri de Dumitru Constantin Ollănescu, vol. I al operelor complete ale lui Horațiu (București, Editura Socec, 1891)
(Articol din a. 1891)

Printre cei ce se mai ocupă de literatură, este lucru știut că d. D. C. Ollănescu traduce poeziile lui Horațiu în românește. Cele mai multe din aceste poezii au apărut în *Convorbiri literare*, și îndelungata lucrare a d-lui Ollănescu se vede că a ajuns acum la bun sfârșit: traducătorul ne prezintă într-un prim volum al operelor complete ale lui Horațiu toate *Odele*, *Epodele* și *Carmenul secular* al elegantului și cu multă înțelepciune lumească înzestratului poet latin.

Totodată a apărut din volumul II într-o ediție separată *Arta poetică* (*Ad Pisones*). Volumul II va mai cuprinde *Satirele*, iar volumul III, și cel din urmă, *Epistolele* și un studiu asupra lui Horațiu.

Lucrarea d-lui Ollănescu este în orce caz foarte conștiențioasă. Înțelesul cuvintelor este urmărit și reprodus cu luare-aminte, caracterul general al fiecării poezii, epoca și împrejurările concepțiunii ei sunt totdeauna arătate, numeroase note, compilate din întreaga literatură horațiană a străinătății, explică amănuntele istorice, mitologice, genealogice etc. Literatura română se îmbogățește cu o carte care pune și pe cititorii

lipsiți de cultura clasică în stare de a cunoaște bine opera și în parte epoca lui Horațiu.

Traducerea d-lui Ollănescu este în versuri rimate, și prin aceasta dă neapărat ocazie la vechea controversă, dacă e mai bine să se reproducă poezia clasică, latină și greacă, în metrul ei antic sau e mai ușor asimilabilă timpului nostru prin ritmul și rima limbelor moderne.

Puținii cunoscători riguroși ai clasicității și mai numeroșii imitatori (fără judecată proprie) ai celor dintâi se vor pronunța pentru forma antică lipsită de rime. Ceilalți (și după părerea noastră majoritatea) vor aproba pe d. Ollănescu, care a preferit să facă traducerea sa mai lesne primită de gustul modern, prezentând-o sub forma obișnuită a rimei.

În literatura noastră contimporană metrul antic a fost încercat de d. Bodnărescu în *Epigramele* sale scrise în hexametre, unele în distihe de un hexametru și un pentametru. Ca probă pentru efectul ce-l pot produce asemenea versuri, citățm din acest autor câteva exemple:

Draga-mi e tristă, albastra-i privire în lacrimi se stinge;
Fug în grădină; viola stropită cu rouă-i frumoasă.

*

Mii de primejdii așteaptă la drumuri când noaptea nu-i lună,
Greu opintește pe cai călăuzul ș-ades nu cunoaște
Câmpul în dreapta, pădurea din stânga, nu-n față cărarea.
Dară, iubito, pe-a *robilor* cale vin sigur la tine.

*

Draga de-ți lauzi, să n-o asameni cu mândrele stele;
Că și asar-am văzut una căzând de pe cer.

Însă încercarea d-lui Bodnărescu pare a fi fost apreciată numai în cercul restrâns al câtorva prieteni de la „Junimea"

literară din Iași, în publicul cetitor a trecut nebăgată în seamă și în poeții mai tineri n-a găsit imitatori.

O admirabilă odă „în metru antic", una singură, o avem de la Eminescu. E scrisă în strofe de patru versuri trocheo-dactilice, se-nțelege nerimate, cu încântătoarea cadență a unui *versus adonicus* la sfârșitul fiecărei strofe:

Nu credeam să-nvăț a muri vrodată;
Pururi tânăr înfășurat în manta-mi,
Ochii mei înălțam la steaua
Singurătății.

Când deodată tu răsăriși în cale-mi,
Suferință, tu, dureros de dulce!
Până-n fund băui voluptatea morții,
Nendurătoare.

Jalnic ard de viu chinuit ca Nessus,
Or ca Hercul înveninat de haina-i;
Focul meu a-l stinge nu pot cu toate
Apele mării.

De-al meu propriu vis mistuit mă vaiet,
Pe-al meu propriu rug mă topesc în flăcări...
Pot să mai renviu luminos din el ca
Pasărea Phoenix?

Piară-mi ochii tulburători din cale,
Vino iar în sân, nepăsare tristă;
Ca să pot muri liniștit, pe mine
Mie redă-mă!

Dar Eminescu este unic; a cere de la traducătorul lui Horațiu să reproducă toate poeziile autorului latin în asemenea limbă și ritm ar însemna a cere de la un traducător să zămislească în firea sa intimă toate feluritele dispoziții sufletești ale altuia și să le renască apoi, să le creeze din nou în o altă limbă –

lucru imposibil de la un modern la un antic. S-a putut face ceva analog de Schlegel pentru Shakespeare și de Gildemeister pentru Byron cu ritmele și rimele lor moderne, dar nu credem că s-ar putea face pentru un poet antic. Traducerea lui Homer în hexametrele germane ale lui Voss este înțepenită. Odele în metru antic ale lui Klopstock și ale preacorectului Platen n-au încălzit publicul german și au fost obliterate chiar de lirismul rimat al lui Heine și al lui Lenau. Ba s-a întâmplat mai mult: anume, pentru Horațiu a plăcut și s-a răspândit traducerea germană a lui Günther în versuri rimate. Cei ce cunosc limba germană vor putea judeca efectul din următoarele două strofe ale odei către Postumus[1] (II, 14):

Ach Postumus, es rinnt in schnellem Lauf
Der Jahre Strom! Der Stirne düstre Falten
Und jenes eisernen Geschickes Walten
Hält kein Gebet, kein Flechen auf.
. . . . . .
Wir müssen von der holden Gattin scheiden,
Vom heimatlichen Herd, vom theurer Flur;
Kein Baum, den wir gepflanzt Cypresse nur,
Die trauernde, wird uns begleiten.

Departe de a se fi lățit metrul antic chiar în literatura germană, cu toată cultivarea intensivă a clasicității încă din evul mediu până astăzi, deveniseră din contră populare în evul mediu multe poezii latine modernizate prin adoptarea rimei. Se introduceau mai întâi cuvinte latine în poezii populare germane cu un straniu efect de rimă, d.e. în cântecul lui Huss:

[1] De ce-l numește d. Ollănescu *Postumius*? Ce e drept, numele obișnuit al multlățitei familii este Postumius. Dar în Horațiu, ca și în Ovid, se găsește și versiunea Postumus, și oda în chestie îl numește Postumus, fiindcă cuprinde în versul ei dintâi de două ori vocativul; *Postume, Postume,* ceea ce arată un nominativ Postumus, și nu Postumius.

O, Johannes Huss,
Armer Dominus,
Seufzest ach und weh,
Armer Domine.

Sau în cântecul studenților germani de astăzi:

Tres faciunt collegium,
Zwei sitzen, einer geht herum etc.

Dar apoi întregi poezii latine se făceau rimate și deveneau astfel populare. Citățm, d.e., următoarele versuri dintr-un *Fastnachtlied* de la 1414 nu fiindcă sunt deosebit de frumoase, ci fiindcă ajunseseră a fi foarte răspândite:

Edit nonna, edit clerus,
Ad edendum nemo serus.
Bibit ille, bibit illa,
Bibit servus cum ancilla,
Bibit abbas cum priore,
Bibit coquus cum factore.
Et pro Rege et pro Papa
Bibunt vinum sine aqua,
Et pro Papa et pro Rege
Bibunt omnes sine lege.
Bibunt primum et secundo,
Donec nihil sit in fundo.

Mai amintim poeziile latine rimate, care se cântă astăzi în toate corporațiile studenților germani: *Gaudeamus igitur, Dulce cum sodalibus, Mihi est propositum* etc.

După această predilecție a gustului literar în veacul de mijloc și mai ales în marea majoritate a contimporanilor noștri nu putem decât să aprobăm pe d. Ollănescu pentru adoptarea ritmelor și rimelor moderne în traducerea lui Horațiu. Ca dovadă de impresia produsă prin acest fel de traducere, citățm aici oda XXI din cartea III, *Ad amphoram* (volumul d-lui Ollănescu, pag. 243):

UNEI AMPHORE

O, tu, amphoră iubită, născută-ntr-o zi cu mine,
Pe când Manliu consul sta,
De s-ascunde veselia or tristețea-n sân la tine,
Sau mânia de-ai purta,
Or nebunele amoruri sau ușorul somn coboară!
Căci orcum ne-ar amăgi,
În această zi ferice, Massicul, scumpa-ți comoară
Vrednic este-a ne-ndrăgi.
Vezi Corvinus poruncește, vin de-i toarnă-o cupă plină
De-al tău sânge-mbătrânit.
Și de darul tău n-ai teamă, deși lui Socrat se-nchină,
Căci va fi nemulțumit.
După cum se povestește, chiar bătrânul Caton, care
Fost-a om de cumpăt plin,
Își dedea ades virtuții o focoasă-mbărbătare
Golind cupele cu vin!
Tu înfrângi pe nesimțite printr-o blândă siluire
Cele mai trufașe firi,
Tu glumind poți da pe față a-nțelepților gândire
Și-a lor tainice simțiri.
Tu poți să redai speranța sufletelor răzbătute
De dureri și de nevoi.
Și din cei fricoși poți face, când îi lași să te sărute,
Oameni mândri și eroi!
Iar noi vom ruga pe Bacchus și pe Venerea iubită,
Zâna dulcei desfătări,
Și pe gingașele Grații răsădite de ursită
A fi cuib de fermecări,
Ca izvorul tău să curgă nencetat tot plin de viață
La lumină de făclii,
Până când va pune-n goană Phoebus către dimineață
Cele stele argintii!

Ne mărginim la acest singur exemplu pentru a atrage mai bine luarea-aminte a cetitorilor noștri asupra publicării

d-lui Ollănescu. Se vede că misiunea d-sale de ministru al României la Atena îi lasă destul timp liber pentru a continua cu toată stăruința însemnata sa operă literară, și nu strică tinerei noastre diplomații să se distingă prin asemenea lucrări. Dacă în lumea cea mare a politicei europene îi stă bine lui Gladstone să fie o autoritate pentru Homer, ne va fi și nouă permis în sfera cea mică, *magna si licet componere parvis*, să ne bucurăm că un diplomat al nostru a ajuns să devie o autoritate pentru Horațiu, cel puțin la noi.

Trebuie să mai adăogăm un cuvânt de laudă pentru executarea tipografică a noii publicațiuni. Cartea se prezintă și din acest punct de vedere în modul cel mai convenabil. Coperta e ilustrată cu o reproducere heliografică a capului lui Horațiu, precum ni se pare după antica medalie contorniată (secol V?) din *Iconografia romană* a lui Visconti, pl. 13, no. 2.

II

POEZIILE D-LUI A.NAUM

Răspuns la discursul de recepțiune al d-lui A. Naum, cetit în Academia Română la 2 aprilie 1894, sub prezidența regelui

S i r e,

Forma discursului de recepțiune și răspunsului obligatoriu a împrumutat-o Academia noastră de la Academia Franceză (și aci trebuie să mă opresc de la orce observare asupra acestei și asupra altor împrumutări a căror oportunitate poate fi controversată).

O dată forma primită, cer voie de la maiestatea-ta să păzesc din obiceiurile acelui Institut francez și regula ca răspunsul unui mai vechi „academician" la discursul „recipiendiarului" să se adreseze de-a dreptul acestuia și să cuprindă, pe lângă relevarea meritelor literare sau științifice ale colegului nou ales, și câteva notițe biografice asupra lui.

Te rog dar,

D o m n u l e ș i i u b i t e c o l e g,

să nu-mi iai în nume de rău dacă în treacăt voi atinge viața d-tale, cu toate că-mi este cunoscută extrema rezervă, aș putea

ziece timiditatea ce te caracterizează, și care face din d-ta un fel de ἅπαξ λεγόμενον printre scriitorii noștri contimporani.

Născut la Iași în ianuarie 1829 (înaintat în vârstă vii în mijlocul nostru, iubite coleg!), ai avut nefericirea să pierzi amândoi părinții pe când erai încă în copilărie. Tatăl d-tale, român macedonean de origine, a agonisit din comerciul său o mică avere, care te-a pus în stare, după terminarea învățământului secundar în Academia Mihăileană din Iași, să urmezi timp de 9 ani la școlile mai înalte din Paris. Acolo, la Facultatea de Litere și la Collège de France, ai dobândit acea cunoștință a clasicității antice și a clasicismului francez, care transpiră în toate scrierile d-tale, ca și din discursul de recepțiune ce ni l-ai rostit astăzi, care te-a îndemnat să traduci în românește *Arta poetică* de Boileau, *Philémon și Baucis* de La Fontaine și unele poezii de André Chénier, dar care nu te-a oprit să fii impresionat și de lirismul școalei romantice și să ne traduci poezii de-ale lui Victor Hugo, Alfred de Musset și Lamartine, până și contestabila comedie mai modernă a foarte contestabilului François Ponsard.

Reîntors la Iași în anul 1865, ai găsit mai toată moștenirea risipită prin neîngrijirea celor ce te-au epitropisit și te-ai ales numai cu o mică vie la Copou – mângâiere prea anacreontică pentru o epocă în care mulți oameni își închipuiesc cu tot dinadinsul că religiunea și poezia vor putea fi înlocuite cu economia politică.

Ai fost dar și d-ta silit să-ți asiguri traiul vieței printr-o funcțiune, și la vârsta de 39 de ani te vedem numit provizor al liceului din Iași, apoi profesor la Școala militară, și astăzi propui și literatura franceză în Școala normală superioară alăturată pe lângă Universitatea din Iași.

Profesor conștiincios și respectat, ai rămas însă mai ales impresionabil pentru poezie și din când în când ai căutat să-ți exprimi impresiunile. Multe pagine ale *Convorbirilor literare* cuprind lucrări de ale d-tale, fie traduceri, fie poezii proprii,

și chiar în numerele din urmă ale acestei reviste se publică epopeea eroicomică *Povestea vulpei*. Ce izvor de tinerețe este arta, chiar la vârsta de 65 de ani!

În afară de citatul poem, care nu a apărut încă întreg, lucrarea d-tale literară se rezumă în cele două volume tipărite la Iași în 1890, un volum de 452 pagine traduceri și un volum mai mic de versuri proprii.

Traducerile sunt toate din limba franceză: obiectul lor l-am arătat mai sus. Trebuie să mai adaug însă în această rubrică *Toboșerul de la Arcola* și cântul al patrulea din *Mireio* de Mistral, pentru a căror traducere juriul „Jocurilor florale" al felibrilor din Provența, cu prilejul serbărilor „latine internaționale" de la Forlcalquier și Gap, ți-a oferit în anul 1882 un condei de aur „împodobit cu briliante", cum nu uită să observe anume raportul. Alecsandri, însărcinat să-ți aducă acest dar din depărtare, l-a însoțit cu cuvintele: *pour traduire* Mireille, *il faut une plume d'or*.

Fără a exagera importanța întregului felibrigiu, n-am putut totuși să trec cu vederea acest eveniment extrem din viața d-tale, dealtminteri așa de retrasă.

Mai interesante pentru noi sunt propriile d-tale poezii. Pe volumul lor ai pus data 1878–1890. Va să zică, ele au fost concepute tocmai în vremea când mișcarea noastră literară era însemnată prin acea originalitate în care scriitorii noștri de frunte, pornind de la poezia poporală, s-au inspirat de viața națională și ne-au înfățișat sub forma frumosului o realitate etnică, adecă ceea ce este și cum simte românul după propria sa fire. *Pastelurile* și *Ostașii* lui Alecsandri, poveștile și *Amintirile* lui Creangă, poeziile lui Eminescu – pentru a nu vorbi decât de cei încetați din viață, sunt manifestările acestei epoce de renaștere literară.

D-ta, în mijlocul unei asemenea mișcări, fiind în intime relațiuni personale cu reprezentanții ei de frunte, asistând chiar la înfăptuirea succesivă a operelor caracteristice, ai rămas în

poeziile d-tale credincios altui ideal, te-ai transportat în timpuri și în locuri îndepărtate. Pentru d-ta, parte antic și parte romantic, în razele luminei de astăzi tot *nox erat* (precum începi volumul d-tale de poezii); nu te trezești din *Aegri somnia*, scrii *In memoriam*, *Batil către Lidia*, *Batil către Lania*, *Spintarus către Lidia*, *Niobe*, apoi *Dona Clara*, *Don Padil*, *Dona Serafita*, mai scrii *o rugăciune* și *câteva elegii* și termini volumul cu *După o lectură din Horațiu*.

Așa cum ni se înfățișează în întregul lor aceste poezii, ele sunt între altele și un nou exemplu pentru a dovedi (dacă dovadă se mai cere) eroarea oarecum elementară a celor ce pretind că autorul este esențial determinat în opera de artă prin mijlocul social contemporan. În concepțiunile artistice nu ai fost atins întru nimic de atmosfera noastră contemporană; din vechea Heladă, din Roma antică, din Spania cavalerească, din fabula medievală se inspiră poezia d-tale.

Atena! mândra culme! lăcaș al frumuseței!
învățătoarea mamă, leagăn al libertății,
al Greciei odor!
Cetate fără seamăn! Pe pragul tău odată
uitată sta mulțimea, din lume adunată,
la glasu-ți știitor!
Aici domni cuvântul cu dulce armonie,
și marea elocvență, și marea poezie,
și artele divine!
Știința, înțelepciunea, ideea nemurirei,
înalta cugetare, noblețа omenirei,
sunt daruri de la tine!

Și acum reînviezi „antica sărbătoare a Greciei unite", Panatenea cea mare:

Vin șiruri de copile cu văl și albe haine,
purtând în mâini patere și vasele de taine,
metece servitoare;
vin mândre canefore, alese și menite

s-aducă pe a lor brațe panerele umbrite
Zeiței domnitoare!

Lampadodromii sprinteni cu faclele lucioase,
gimnastii și atleții cu brațele vânjoase
și cestii lucitori;
Se-ncepe mândra luptă. Atena e-n serbare,
Împart judecătorii cununi nemuritoare
la cei biruitori!

Făcliele aprinse cutreieră în fugă
și trec din mână-n mână cu imnele de rugă,
ce vesel auzeam!
Imaginea vieței! simbolul nemurirei,
a sufletului pară în sânul omenirei
trecând din neam în neam!

. . . . . .

La dreapta se înalță în marea depărtată
Scheletul unui templu pe-o stâncă fulgerată,
o dorică ruină;
e Sunium! Aice… Platon odinioară
cu farmecul gândirei a scris întâia oară –
cereasca sa doctrină.

Și-a învățat pe lume să creadă, să spereze,
și omul după moarte tot încă să vieze;
un suflet el i-a dat,
pe care-n timpul nostru, nemernica știință
și cruda îndoială și trista necredință
în veci l-a sfărâmat!

Și tot așa încântă pe poet cu farmecul său melancolic *Italia străbună* și *Latium antic*:

De-aici porneau odată, pe căi nestrăbătute,
spre cele patru unghiuri a lumei cunoscute,

cu vulturii în cap
și fasce consulare, cohortele nenvinse;
acvilele romane cu aripile-ntinse;
sub soare abia încap.

De la britanul aspru, de lume despărțit
și până la persanul și scitul necioplit
și negrul african
a Romei domnitoare se-ntinde-mpărăția!
Cu toți simțesc atunci puterea și tăria
calcâiului roman!

Însă nu e monocord poetul nostru: uneori, deși nu adese, își aduce aminte că în poezia veche există și un Anacreon și un Ovidiu (ce e drept, fără a merge cu gândul până la realismul cinic al lui Aristofan, necum al fragmentarului Herondas) și că în tradițiunea medievală sunt multe urme de veselie robustă. Dar sfiicios precum este, mai ales aici își distanțează tema în timp și în spațiu, își îmbracă amorul în vestminte antice sau îl transportă în Spania, și nu-și permite veselia decât în fabula de animale.

Am citat titlul poeziilor *Batil către Lania*, *Spintarus către Lidia*. Citim acum din *Dona Clara*, poate cea mai cunoscută din poeziile noului nostru coleg, câteva strofe:

Sub veranda elegantă de mătase vișinie,
ondulată de suflarea zefirului zburător,
stă la umbră, gânditoare, pe un jâlț de iasomie,
Dona Clara și îngână o romanță de amor.

N-a zâmbit pe lume încă o guriță mai frumoasă,
nici văzutu-s-a vreodată un picior mai mititel,
și Murilo, de-ar mai face pe madona cea faimoasă,
negreșit pe Dona Clara ar lua-o de model!

Dona Clara de la Jaën, o minune andaluză:
ai săi umeri sunt de fildeș, sânul ei curat de crin.

Dar ce are de e tristă, și pe rumena ei buză
veșnic stă mâhnirea neagră, veșnic zboară un suspin?

„Dona Clara, zic vecinii, tot mâhnită acum este...
de când bravul Don Fernando a plecat la oaste ieri;
ce blestem mai sunt pe lume și războaiele aceste...
câți viteji nu pier în ele și câți nobili cavaleri!"

Și-a luat cu el pe pagiul Don Paëz din Alcantara...
De când a plecat la oaste Don Fernando, soțul său,
câte lacrimi noaptea,-n taină, întristata Dona Clara
a vărsat pe-a ei dantele... știe numai Dumnezeu!

. . . . . .

Dar ce tropot se aude pe paveaua sunătoare?
Pe-o cavală din Murcia despre porțile de Fez
ca un fulger zboară-n spațiu, aducând cu el scrisoare...
pentru Dona Clara, sigur, pagiul tânăr Don Paëz.

Madrilenele aleargă la balcoane, la ostrețe:
„Don Paëz din Alcantara! ieșiți, fete, să-l privim!
ca o trestie-al lui mijloc, bucle blonde și mustețe,
a lui pinteni sunt de aur, parcă e un heruvim!"

Pagiul intră, se închină cu genunchiul în pământ,
numai ochii săi se mișcă... ce au însă amândoi?
Dona Clara-nmărmurită nu rostește un cuvânt,
Don Paëz îi dă scrisoarea și pornește înapoi.

Ce se întâmplă acum nu vă așteptați să v-o spuie rezervatul nostru poet cu naivitatea antică. Aici devine mai ales medieval mistic, și ne învăluie toată istoria în razele tremurătoare ale lunei:

Dar ce umbră se strecoară sub veranda vișinie?...
A săltat ceva în aer?... A zburat ceva de vânt?
Noaptea ochiul te înșală... poate-o stafie să fie...
licurici, fantome, trestii, or un pinten de argint...

O! E luna, luna breazâ,
curioasă,
și cumătră... cu-a ei rază
imitează
chiar în nopțile senine
pe orcine!

Cu-a ei gene argintii
luna breazâ,
imitează
bucle crețe,
și mustețe,
trestii, pinteni aurii!

Curioasă
se așează
luna breazâ
cu-a ei raze
indiscrete
pe părete;
se coboară
pe covoare,
și străbate prin zebrele,
și cu-ncetul se lățește,
de colanuri se lipește,
și prin colțuri se ascunde,
orșiunde,
și se-ndeasă prin perdele,
sub alcovuri se așterne
pe sub perne!...
Ochiul său cel argintiu
se încurcă prin dantele,
sparge gratiile grele,
când e colo, când e ice,
duh zburdalnic, licurice,
parc-ar fi un argint-viu!

A! e luna, luna brează,
curioasă
și cumătră... cu-a ei rază
imitează
chiar în nopțile senine
pe orcine!

Pentru a completa această mică schiță prin ultima trăsătură, termin citările cu *prologul* din epopeea eroicomică *Povestea vulpei*. La vârsta de 63 de ani începe poetul să o scrie, și o scrie în alt ton decât poeziile anterioare. Din valurile lumei se află acum cu desăvârșire retras în portul liniștit al unei vieți fără pretenții și, simțindu-se în siguranță, îndrăznește să lase mai liber zborul unei vesele satire:

Când Adam de-a sa soție ca tot omul înșelat,
Din opritul pom să guste nu s-ar fi alunecat,
El și azi fără de grije, fericit și-n abundență,
N-ar fi cunoscut pe lume lupta pentru existență!
Oare-așa a fost să fie?... Ce-i lipsea în Paradis?!
Din locașul acel falnic azi căzut ca dintr-un vis,
Viața lui e o tortură! Spini și mărăcini în cale,
Ia priviți-l cum trăiește prin sudoarea frunții sale!

Spun legendele antice că a lui Adam cădere
După mulți ani de osândă n-a fost făr'de mângâiere,
Că făcându-i-se milă într-o zi lui Dumnezeu
De întâia sa făptură, chemă pe îngerul său
Și luă cu a sa mână din pădurile cerești
Un toiag de-acela care, dacă apele lovești,
Ies din ele prin minune mii de viețuitoare,
Omului pentru viață blânde și mult priitoare.

Cum luă Adam toiagul, repede pe țărm sosește
Și mai repede pe mare cu toiagul sfânt lovește,
O minune!... iese-o oaie!... oaie gata de-a făta,
Bietul om, de bucurie, a început a și cânta!

O să am de-acuma cașuri, lapte bun și proaspăt unt,
Buturi de berbece fripte, lâna moale-n lor de prunt!
Tot ce-i bun pe lângă casă, toate și cu prisosință...
Iarăș binecuvântează Domnul a mea locuință.
Astfel zice. Eva însă, veșnic cum o știți, țâfnoasă,
Îi aruncă o privire de dispreț și... mânioasă,
Nu-i răspunde, dar s-aruncă... ia toiagul și lovește;
Marea limpede se schimbă, un val negru se ivește.
O minune!... Un lup iese de sub valurile sure,
Repede, înșfacă oaia și cu ea fuge-n pădure.
Era se înfuriază!... Omul plânge și suspină!
– Dați-mi oaia!... strigă jalnic. Dați-mi oaia mea cea plină!
Nime-aice nu-mi ajută!... Dați-mi oaia înapoi!
Peste-un an, cel mult, desigur, turmă-aș fi avut de oi!
Ce-ați lăsat să-mi ieie oaia! – Ia toiagul și lovește,
Marea se însenineză, unda repede sosește;
O minune!... un câne iese de sub valurile sure,
Câne zdravăn, mândru, harnic și aleargă-nspre pădure,
Câne păzitor de casă, câne păzitor de oi,
Mușcă lupul, scapă oaia și-o aduce înapoi.
Oaia la Adam aleargă, el o ia și o sărută,
Doamna Eva lângă apă tot pufnește și strănută,
Nu se lasă, ia toiagul, mai lovește mânioasă;
Un stol negru de lăcuste zbor pe marea zgomotoasă!
Dar Adam iar bate apa!... de sub norii trecători
Ies trimișii primăverei, cocostârcii călători.

. . . . . .

De atunci avem pe lume tot ce-i bun și tot ce-i rău,
Însă răul e mai mare – știe numai Dumnezeu!
Ce-a ieșit de sub toiagul lui Adam e bun și blând,
Ce-a ieșit de sub al Evei, numai spaimă insuflând.

. . . . . .

În sfârșit, văzând minunea, căci minunea e vădită,
Falnica străbuna noastră înciudată, umilită,
Blestemând toiagul sacru, blestemând atâta muncă,
Rupe în bucăți toiagul și în mare îl aruncă!
Atunci se văzu pe ape o imensă rânjitură!
Ce e bestia aceasta? Este-o nouă creatură!
Ea nu fuge, ci din contră, sfiicioasă și spășită,
Ochiul tainic, coada strânsă și spinarea coplești tă,
Timidă și nepătrunsă, labele pe piept crucite,
Ea pășește, se închină și cu buze ipocrite:
– Dumnezeu atotputernic să vă binecuvânteze!
Nobila voastră prăsilă pe pământ să o păstreze!
Zice ea, în ceruri pace și-ntre voi bună voire,
– Iadul râde – sunt venită pentru-a voastră fericire!
De-acum ura să lipsească și urgia dintre frați,
– Cine-i bestia aceasta? – E vulpoiul! Salutați!
Adam crede și se pleacă, ca sub pomul cel oprit,
Înc-o dată pică jertfa spiritului ipocrit.
Eva-mbrățișează vulpea și, zâmbind cu viclenie,
Zice-n taină mulțumită: – Tot pe-a mea a fost să fie!

Iubite coleg,

Am căutat să scot la iveală deosebitele fețe ale operei d-tale poetice, și dacă întru aceasta am adus mai multe și mai lungi citate decât este obiceiul, am făcut-o pentru a preciza mai bine caracterul d-tale literar înaintea acelor auditori cari nu au avut timpul să se ocupe de întreaga noastră mișcare literară și cărora le vei fi rămas prea puțin cunoscut.

Căci opera d-tale nu este din acele ce se impun atenției tutulor. D-ta, care însuți știi să prețuiești fără rezervă sinceritatea și ești și prea pătruns de acel spirit al societății „Junimea", din care făceai parte și care, în deosebire de cele ce s-au zis asupra-i, se distingea tocmai prin cea mai aspră critică a lucrărilor membrilor săi, pentru a nu-mi recunoaște dreptul și chiar datoria de a judeca valoarea relativă a poeziilor d-tale, abstracțiune făcând de orce colegialitate academică și de orce

prietenie. Nici Academia, nici vreo altă instituțiune publică a unui popor nu poate autoriza lingușirile banale, și strictul adevăr exprimat în formă cuviincioasă, dar exprimat după întreaga și bine chibzuita convingere, trebuie să ne călăuzească pe toți și întru toate.

Da, opera d-tale nu este din acele ce se impun atenției obștei. Cadrul arhaic al multor poezii ale d-tale, felul rafinat de religiozitate și de melancolie al mai tutulor se adresează la un gen restrâns de cetitori, abat poezia de la calea cea mare a emoțiunii generale și etern omenești, o duc pe poteca unor predilecțiuni prea individuale, și chiar cei ce te urmează cu plăcere pe acest drum se opresc uneori mirați de cotiturile lui.

Și totuș, lucrarea d-tale, întreaga atmosferă din care trăiește, poartă semnul unei înălțimi de care se cuvine să ne dăm seama mai ales în vremea de astăzi. Este înălțimea la care te-a ridicat, și la care ridică și pe cititorii d-tale, acea curată aspirare ideală ce pururea te-a însuflețit.

Nicăieri și niciodată nu ai făcut operă tendențioasă, nu ai vânat scopuri practice în afară de menirea artei, nici nu ți-ai înjosit lira în urmărirea intereselor materiale. Acea *auri sacra fames*, care începe să bântuie pe unii autori din tânăra generațiune, nu te-a atins. Ai fost totdeauna deasupra cetei de scriitori care de-abia țin condeiul cu o mână și cu ceailaltă o și întind spre câștig, care cred că numai cestiunile de capital și de salariu pot să miște omenirea și care, sub cuvânt de proletariat intelectual, vor să facă și arta proletară și cerșetoare. Ai rămas nemolipsit de această vremelnică rătăcire a unor spirite, ai rămas în toată activitatea d-tale literară un *idealist*.

Pentru dumneata, ca și pentru noi, arta are în sine însăș toată valoarea ei; precum este creată din entuziasm impersonal, așa trebuie să și deștepte o emoțiune dezinteresată; întru aceasta stă înalta ei moralitate. Frumoasele cuvinte, păstrate în ruinele unui templu roman din regiunile Cartaginei, arta adevărată

le poate adresa tutulor celor ce se apropie de ea și sunt în stare să o priceapă: *bonus intra, melior exi!*

Și fiindcă *ideală* este și menirea Academiei Române, fii cu această însușire principală a d-tale binevenit în mijlocul nostru, pentru ca să întărim cu toții împreună o credință fără de care nu este de închipuit viitorul unei națiuni de cultură.

III

POEZIILE D-LUI OCTAVIAN GOGA

Raport cetit în Academia Română pentru acordarea unui premiu (1906)

Poeziile d-lui Octavian Goga au avut darul să deștepte o deosebită luare-aminte a publicului român. Mai toate ziarele și revistele noastre le-au consacrat dări de seamă amănunțite, și unele din ele văd în apariția noului volum „evenimentul literar" al anului din urmă.

Efectul produs asupra marelui număr de cetitori credem că provine mai întâi din forma frumoasă în care autorul a știut să exprime cuprinsul „patriotic" al multora din versurile sale. În adevăr, emoțiunile ce le simte și ce ni le transmite tânărul poet sunt izvorâte din viața națională a acelei părți a României în care s-a născut și în mijlocul căreia a trăit, din viața românilor transilvăneni în faza ei de astăzi, caracterizată prin lupta împotriva tendințelor de asuprire etnică predominatoare în statul lor.

Ce e drept, patriotismul, ca element de acțiune politică, nu este materie de artă, oricâte abateri s-au comis și se mai comit în contra unei regule așa de simple. Mai ales cei ce n-au destul talent literar caută să-și acopere lipsa prin provocarea

unor dispoziții sufletești foarte importante în alte priviri, dar nu în cele estetice.

Cu toate acestea, patriotismul este în inimile sincere, în afară de orce tendință politică, un simțimânt adevărat și adânc, și întrucât este astfel, poate fi, în certe împrejurări, născător de poezie.

Și în asemenea împrejurări excepționale ne pare a se afla autorul nostru când, într-o parte a poeziilor sale, reprezintă și rezumă iubirea și ura, durerile și speranțele unui neam amenințat în existența sa.

La noi sunt codri verzi de brad
Și câmpuri de mătasă;
La noi atâția fluturi sunt
Și-atâta jale-n casă;
Privighetori din alte țări
Vin doina să ne-asculte;
La noi sunt cântece și flori
Și lacrimi multe, multe.

Pe boltă sus e mai aprins
La noi bătrânul soare,
De când pe plaiurile noastre
Nu pentru noi răsare...
La noi de jale povestesc
A codrilor desișuri,
Și jale duce Murășul
Și duc tustrele Crișuri.

Așa ne spun cele dintâi strofe ale poeziei *Noi,* iar în *Oltul* se personifică amintirea trecutului și răzbunarea viitorului, tot cu prilejul unei ape curgătoare, care atrage cu atât mai tare pe poet cu cât valurile ei se duc spre țărmurile binecuvântate ale României libere.

De mult, în vremi mai mari la suflet,
Erai și tu haiduc, moșnege,

Când domni vicleni jurau pe spadă
Să sfarme sfânta noastră lege;
Tu, frate plânsetelor noastre
Și răzvrătirii noastre frate,
Urlai tăriilor amarul
Mâniei tale-nfricoșate.
. . . . . .
Slăvite fărmituri a vremii,
De mult v-am îngropat văleatul...
Neputincios pari și tu astăzi –
Te-a-ncins cu lanțuri împăratul.
Ca unda ta strivită, gemem
Și noi, tovarășii tăi buni.
Dar de ne-om prăpădi cu toții,
Tu, Oltule, să ne răzbuni!

Să verși, păgân, potop de apă
Pe șesul holdelor de aur;
Să piară glia care poartă
Înstrăinatul nost' tezaur;
Țărâna trupurilor noastre
S-o scurmi de unde ne-ngropară
Și să-ți aduni apele toate,
Să ne mutăm în altă țară!

Dar unde se vede arta scriitorului, nu este în patriotismul simțit, ci în manifestarea lui mănținută în dreapta măsură a frumosului. D. e., strofa citată mai sus nu întrebuințează vorbe exagerate „în contra tiranilor barbari", ci zice numai:

Neputincios pari și tu astăzi –
Te-a-ncins cu lanțuri împăratul,

și cu cât expresia e mai măsurată, cu atât impresia e mai adâncă. Vechiul adevăr: prin strigăte violente se risipește emoțiunea și dispare, prin vorba stăpânită se păstrează și crește.

Și poate, cea mai frumoasă strofă a mult admiratei poezii este aceea în care o priveliște descrisă ne încântă în afară de nota specială a patriotismului:

La sânul tău vin în amurguri
Sfioase fetele fecioare,
Și dimineața vin neveste
Cu șorțul prins de cingătoare.

Și vin păstori cu gluga albă,
Din fluier povestindu-și dorul,
Și câte cântece și lacrimi
Nu duce valul, călătorul...

Numeam mai sus „excepționale", împrejurările în cari patriotismul a devenit unul din izvoarele poeziei d-lui Goga și-l inspiră în modul cel mai firesc. Dovada stă în aducerea și descrierea unor figuri obișnuite din viața poporului, cari însă câștigă deodată – pe lângă valoarea și menirea lor normală – o însemnătate, am putea zice o iluminare și strălucire extraordinară, ce nu se poate explica decât din aprinderea luptei întru apărarea patriotismului național.

Românul din regatul maghiar vede în preotul său nu numai un propovăduitor al religiei, ci mai ales un apostol al naționalității; în învățătorul și în învățătoarea sa („sfielnica, bălaia dăscăliță") pe strejarii cari îi păstrează comoara limbei și a istoriei românești ca o armă de apărare; în plugarul, cu tăria și hărnicia lui, în deosebire de târgovețul părtaș al unei administrații dușmane, o garanție a existenței sale etnice; în lăutarul și cântărețul de la sat, în opoziție cu cel înstrăinat din oraș, pe omul ce-i însuflețește și-i răspândește cântecele naționale.

Pe când la noi, în regatul român, nici preotul, nici învățătorul nu au misiunea specială de a apăra neamul în contra vreunei stăpâniri vrăjmașe, nici între plugar și târgoveț, între cântărețul de la sat și cel de la oraș nu există contrast în privința

dezvoltării naționale; și nici lăutarul nu mai este păstrătorul exclusiv al cântecelor populare.

Și acum înțelegem și simțim împreună cu poetul când zice:

CÂNTĂREȚILOR DE LA ORAȘ

Voi n-aveți flori, nici cântece, nici fluturi
Căci soarele în țara voastră moare.
Voi în deșert cerșiți pe-a voastră strună
Din cerul sfânt o rază să coboare.
E frig la voi și moartă-i strălucirea
Cetăților cu turnul de aramă,
Bieți cântăreți cu aripile frânte,
În alte zări cuvântul meu vă cheamă...

Să piară umbra zidurilor negre
Ce-ntunecă cântarea noastră sfântă,
Curatul chip al farmecilor firii
Să scânteie când glasul nost' cuvântă,
Căci Dumnezeul neamurilor toate,
Subt strălucirea mândrei bolți albastre,
În codrii verzi și-n negrele ogoare
A semănat nădejdea vieții noastre...

Mai accesibilă gustului obștesc va fi – în înțelesul celor arătate în rândurile precedente – înfățișarea preotului și a plugarului ca figuri patriotice.

Apostol îl și numește poetul pe bătrânul popă, care „de cârjă sprijinit răsare la portiță":

Moșneag albit de zile negre,
Așa îl pomenise satul,
Pe pieptărelul lui de lână
Purtând un ban de la-mpăratul.
Domol în mijloc se așează,
Și sprijinind încet toiagul,
Clipind din genele cărunte
Începe-a povesti moșneagul...

Întreg norodul ia aminte
Și-ascultă jalnica poveste.
Și fusul se oprește-n mâna
Înduioșatelor neveste.
Moșnegii toți fărâmă lacrimi
Cu genele tremurătoare,
Aprinși feciorii strâng prăseaua
Cuțitului din cingătoare.

Din cetățuia strălucirii
Coboară razele de lună
Și pe argintul căruntețeî
Din aur împletesc cunună.
– Cuvine-se hirotonirea
Cu harul ceriurilor tie,
Drept vestitorule apostol
Al unei vremi ce va să vie.

Și în poezia *Plugarii* ne zice:

La voi aleargă totdeauna
Truditu-mi suflet să se-nchine,
Voi singuri străjuiți altarul
Nădejdii mele de mai bine.
. . . . . .
Când doarme plugul pe rotile,
În pacea serilor de toamnă
La voi coboară Cosinzeana,
A visurilor noastră doamnă.
Vin crai cu argintate coifuri
Și-n aur zânele bălaie –
Atâta strălucire-ncape
În bordeiașul vost' de paie.

Frați buni ai frunzelor din codru,
Copii ai mândrei bolți albastre,
Sfințiți cu lacrimi și sudoare

Țărâna plaiurilor noastre!
Din casa voastră, unde-n umbră
Plâng doinele și râde hora
Va străluci odată vremii
Norocul nost' al tuturora.

Și așa de firesc și de puternic este aici simțimântul poetului, încât el înalță și nobilitează figuri și expresii cari în alte împrejurări s-ar împotrivi la orce încercare de poezie în limba românească. Un lăutar poate fi poetic de la sine, și ce simpatie duioasă deșteaptă „Barbu lăutaru" în cântecelul lui Alecsandri!

Dar un lăutar țigan cu numele Nicolae, în prescurtare Laie – care-ți aduce aminte de țigan de laie – și încă un lăutar țigan Laie căruia îi lipsește un ochi: o asemenea figură cu asemenea însușiri și cu asemenea metehne ar părea imposibilă într-o poezie sentimentală. Și totuș, ascultați cum știe să ne povestească autorul:

LA GROAPA LUI LAIE

Am venit să-ți spun o vorbă
Azi, când pleci în țări mai bune,
Niculae, Laie Chioru,
Cântăreț din patru strune.

Du-l cu tine meșteșugul
Care ne-ntărea soboru,
Meștere a nouă sate,
Lăutare Laie Chioru!

Unde nori-și țin popasul,
În lăcaș de mărgărint,
Șade Domnul cu Sâmpetru
La o masă de argint.

Tu să-ți pleci ușor genunchii
Și ușor să-ți pleci grumazul,

Și pe umerii vioarei
Tu să-ți lași domol obrazul.

Și să cânți un cântec, Laie,
Cum se cântă-n sat la noi
Când se tânguie ciobanul
După turma lui de oi.

Povesti-va atunci struna
Înălțimilor albastre
Vremea lungă câtă jale
Scris-a-n sufletele noastre.

S-ar întuneca pământul
C-ar veni, veni, țigane,
Toate stelele s-asculte
Glasul strunei năzdrăvane.

Blând zâmbire-ar Milostivul,
Iar din geana lui de-argint
Lacrămi-ar cădea-n adâncul
Norilor de mărgărint.

Ni s-ar stinge-atunci necazul
Ce de mult ne petrecea;
Între stelele de pază
Am avea și noi o stea!

Când suntem mișcați de puterea unui limbagiu poetic care e în stare să dea cetățenia literară și unor nume proprii așa de familiare; când mai cetim strofe ca acestea:

Domol purcede glas de schije
De la clopotnița din deal,
Să povestească lumii jalea
Înstrăinatului Ardeal,

sau:

Și câtor cântece la joc
Țineam cu glasul meu ison,
De câte ori am spus povestea
Lui Alisandru Machidon!

Și ca un cântec, cum s-a stins
Frumoasa mea copilărie
Și dragostea de două veri
Cu fata popii Irimie,

ne aducem aminte de farmecul poeziilor lui Eminescu, în care pentru întâia oară s-a ivit această particularitate ca un criteriu de măiestrie limbistică.

Am citat atâtea exemple din volumul de care ne ocupăm pentru a lămuri, precât ne este cu putință, cele zise despre elementul „patriotic" al multora din poeziile d-lui Goga, despre simțimântul de care sunt purtate și despre forma în care sunt plăsmuite.

Ceea ce ne întărește impresia că în tânărul autor avem un poet dintre cei chemați și aleși este și alt șir de poezii, care n-au a face cu patriotismul, ci sunt din veșnicul tezaur al emoțiunilor omenești, poeziile de veselie, de amor, de întristare intimă.

Puținele exemple ce le mai adăogăm pentru a întregi caracterizarea noului scriitor le începem cu unul din „cântecele" sale:

Mă crâșmare Niculae,
Ce mai zici de lumea asta?
Dumnezeu să-ți ție vinu
Și norocu și nevasta!

Cum mai umblă târgurile?
Ți-i cam acru vinul, vere,
Dar ți-e harnică nevasta,
Arz-o focul de muiere!

Bea și tu cu mine astăzi,
Că eu beau să-mi stâmpăr doru.
Parcă-i alta lumea, vere,
Când ne zice Laie Chioru.

Laie Chioru – bată-l Domnu! –
El nu vede toate cele;
Din lăută două știe:
Una-i dor și alta-i jele.

Când de dor ne zice Laie,
Tremură cupa pe masă;
Când de jele cântă Laie,
Zboară cupa pe fereastră.

Și-aș aprinde-atuncea satu,
Să-l văd pară vâlvătaie...
Ochii vineți foc să-i arză,
Măi crâșmare Niculae.

Dacă am adus ca exemplu și această poezie, este anume pentru veselia ei zburdalnică, exprimată în forma cea mai potrivită și ca vorbă, și ca ritm, și ca licență de rime („masă – fereastră", „cele – jele", terminate însă cu biruitoarea împărechere „vâlvătaie – Niculae"). Firește că asemenea versuri, având puterea sugestivă a cântecelor noastre populare cu minunata „frunză-verde", din care saltă adeseori aceeaș voie bună și îndrăzneală, nu sunt pe placul celor deprinși cu unele *mievrerii* moderne, și aici cuvântul franțuzit este poate singur la locul lui, nici al celor stăpâniți de paradigmele clasicismului străin învățat la școală. Dar poezia noastră n-are a face cu efeminarea scrierilor decadente, precum n-are a face cu vreo tradiție de regule înțepenite; ea este de-a dreptul izvorâtă din cântecele populare și având aici o accentuare de cuvinte mult mai variată decât o are, d. e., limba franceză cu perpetua intonare a silabei din urmă, a devenit mai pronunțată în ritmul

ei și mai liberă în rimele ei. Așa este și așa trebuie să rămâie, păstrându-și aerul de sănătate și de vigoare și ferindu-se de parada cu un exotism neadaptabil.

Nota populară este cu atât mai bine venită în poeziile d-lui Goga cu cât autorul se arată, dealtminteri, înzestrat cu acea cultură generală mai înaltă, care distingea și pe Eminescu și a cărei lipsă se simte din îngustimea de vederi și din prematura lâncezire a unora din poeții cei mai lăudați ai literaturei noastre actuale.

Ca să mai dăm un exemplu de poezie glumeață, reproducem pe cea mai scurtă, cu următoarele două strofe ușoare:

Lună, lună, stea vicleană,
Neam de fire de vădană,
De ce dorurile mele
Spusu-le-ai la stele?

Stelele sus călătoare,
Fete mari clevetitoare,
Mi-au spus vântului oftatul
Și mă știe satul.

Le-am citat și pe acestea, mai ales fiindcă vin de la un poet transilvănean și-l deosebesc de unii din compatrioții săi, al căror stil este adeseori greoi și pedant.

Un ultim exemplu, și am terminat multele, poate prea multele citații:

TOAMNA

Văl de brumă argintie
Smălțuitu-mi-a grădina,
Firelor de tămâită
Li se uscă rădăcina.

Peste creștet de dumbravă
Norii suri își poartă plumbul,
Cu podoaba zdrențuită
Tremură pe câmp porumbul.

Și cum de la miazănoapte
Vine vântul fără milă,
De pe vârful șurei noastre
Smulge-n zbor câte-o șindrilă.

De viforniță păgână
Se-ndoiesc nucii, bătrânii,
Plânge-un pui de ciocârlie
Sus pe cumpăna fântânii.

Îl ascult și simt subt gene,
Cum o lacrimă-mi învie:
– Ni se-aseamănă povestea,
Pui golaș de ciocârlie.

Pe când la poeziile vesele autorul lasă expresiilor frâul mai liber, la cele triste, ca și la cele patriotice, este mai cumpătat în manifestare. Căci de nota tristeței și de nota patriotismului s-a cam abuzat în literatura noastră. Cei ce râvnesc la muze cred că trebuie să pară numaidecât melancolici și dezamăgiți, și, privind veselia ca ceva inferior, vor să arate cu orce preț suferințe sentimentale și dureri patriotice. De aici multă simulare și declamație. În aceste împrejurări exuberanța d-lui Goga la veselie este o reacțiune salutară, iar înfrânarea la tristețe, un merit deosebit: credinciosul, în sfiala lui, se teme de profanarea celor sfinte.

Dacă din testamentul lui Năsturel-Herescu, în puterea căruia suntem chemați a da astăzi premiul pe anul 1906, se constată că răposatul întru fericire fondator avea mai cu seamă „în vedere scrieri de pură literatură română, în proză și în versuri, precum poeme, drame și comedii serioase – mai ales subiecte naționale – și orce alte opere de înaltă literatură", atunci Academia Română în cazul de față nu-și poate îndeplini mai bine datoria de a executa voința testatorului și misiunea de a încuraja literatura română decât acordând pentru acest an premiul Năsturel-Herescu volumului de poezii al d-lui Octavian Goga.

Fevruarie 1906

IV

POVESTIRILE D-LUI M. SADOVEANU

Raport cetit în Academia Română pentru acordarea unui premiu (1906)

Schițele d-lui Mihail Sadoveanu, atât cele relative la războiul de la 1877, cât și cele publicate sub titlul *Povestiri, Dureri înăbușite* și *Crâșma lui Moș Precu* sunt creațiuni de o puternică originalitate, inspirate de intuiția exactă a unor tipuri felurite, luate de pe toate treptele societății noastre, mai ales dintre țărani și micii târgoveți, și exprimate într-o formă perfect adaptată mijlocului social descris.

Mărginind darea de seamă la cele 15 nuvele cuprinse în volumul *Povestiri,* vom face o scurtă analiză a unora din ele, încercându-ne să scoatem la iveală însușirile literare care ne-au părut mai caracteristice pentru autorul nostru.

În cele 9 pagine intitulate *Ionică*, povestitorul este „feciorul vechilului din Liteni", care începe așa:

„Umblasem o zi întreagă, în ajunul Sfântului Vasile, ca să găsesc un iepure pentru Anul Nou; o zi întreagă pe dealurile spulberate de viscol, prin văi, în care vânturile grămădiseră troiene pe marginea pâraielor înghețate, prin zăvoaie pustii. Colindasem zadarnic, fără câne. Rareori, călcând ceasuri pe urme,

mă apropiam de vreun culcuș, dar sălbătăciunea mă simțea de departe, izbucnea și se întindea ca o săgeată pe omătul albăstrui, în salturi repezi, cu urechile pe spate. Seara se lăsa repede, și mă apucă în pustietatea de zăpadă flămând și trudit – așa de trudit, încât de-abia îmi mișcam picioarele."

Deodată se mai aud și urletele depărtate ale unui lup. Tânărul vânător o ia înspăimântat la goană, dar în curând se trezește în locuri cunoscute, lângă podul Siretului, care „scârțâie jalnic din încheieturi" sub izbirile viforului. Pe celălat țărm e coliba podarului, în care intră acum vânătorul, primit, ospătat și adăpostit de bătrânul podar cu nevasta, și pe când fiul vechilului din Liteni, fericit că a scăpat de primejdie și de trudă, ațipește la căldura sobei, moșneagul și baba își aduc aminte de propriul și unicul lor fiu Ionică, pe care „l-a înghițit pământul" de multă vreme și simt în mijlocul singurătății în care i-au apucat bătrânețele o duioasă mulțumire că-și mai petrec și ei o dată noaptea Anului Nou cu un oaspe în colibă, care le amintește pe fiul dispărut.

„– Cum îl cheamă? șopti baba. Uite, moșnege, seamănă cu Ionică al nostru.

– Nu știu, răspunse moșneagul, parcă eu pot să-mi aduc aminte de toate celea?

– Poate îl cheamă Ionică, zise baba pe gânduri. Tot așa era și al nostru, voinic și înalt; dar parcă era mai frumos.

Moșneagul dădu din cap și nu răspunse; baba oftă."

Apoi între moșnegi mai continuă domol vorba despre Ionică al lor, până când adorm și ei. Iar vânătorul își sfârșește povestirea a doua zi: „Târziu, m-am deșteptat însetat, cu capul greu. Moșnegii dormeau alături, pe patul larg; o lumină slabă cădea de pe geam pe obrajii lor galbeni. Dormeau așa de liniștiți și de nemișcați, parcă erau morți. Începui să mă gândesc la petrecerea de acasă și nu știu cum, nu-mi părea rău că am petrecut Sfântul Vasile în bordeiul strâmt. Apoi, uitându-mă la fețele palide, mă gândeam la viața singuratică a bătrânilor

și la feciorul de mult îngropat în pământul rece, pe când viforul, afară, trecea prin zăvoaie cu vuiete de valuri."

Într-altă noveletă, *Năluca*, ne surprinde mai întâi trăsătura de humor pe care o întâlnim și în alte povești ale d-lui Sadoveanu, d.e., în *Cozma Răcoare*, sobru întrebuințată și cu atât mai sigură de efectul ei. Mătușa Zamfira își așteaptă moșneagul la vatra cu foc; e noapte târziu, afară suflă vântul, și bărbatul, dealtminteri, blând la suflet, deși bețiv, tot nu mai sosește. Baba, trezită de hârâitul unui ceasornic vechi, care bate ceasurile neregulat, își amintește întâmplările ei din tinerețe cu un iuncăr, ai cărui pinteni îi mai zângănesc și acum prin cap. Dar lucrurile s-au petrecut cu vreo 50 de ani în urmă. Astăzi baba s-a deprins de mult cu moșneagul ei, ține la el, și când în noaptea aceea îi sosește în sfârșit acasă, în starea lui obișnuită, ea se simte împăcată cu soarta și „ronțăie" în tihnă năutul pe care bărbatul a avut prevederea să i-l aducă. Din liniștea care se așează în „odăița cea strâmtă", se desface pentru cetitor impresia că pentru astfel de oameni astfel de viață era de la început predestinată, că este ca o normă socială ca așa să fi fost și așa să rămâie, și deodată bătrâna pereche devine tipul a mii de alte figuri asemănătoare, menite să ducă același trai în același cadru îngust, și tocmai în îngustimea lui suportabil.

În câteva rânduri de la sfârșit autorul rezumă situația și-i dă un farmec de poezie prin amintirea timpului veșnic trecător:

„– Ce-ai mai făcut tu, Zamfiră, mormăi încet bătrânul lângă sobă, parcă ar fi sosit cine știe din ce călătorie. Pe urmă ațipi și începu să sforăie.

Bătrâna mai zvârli un lemn pe foc, se așeză iar lângă vatră și începu să rontăiască cu greutate din darul moșneagului.

Icoane din trecut veneau iar, dar iuncărul acuma tot se depărta într-o lumină tristă de toamnă, ochii negri se stingeau și mustățile nu mai erau așa de răsucite. Câtă vreme a trecut de atunci!

Bătrânul dormea horăind lângă sobă și nasul părea mai roș deasupra mustății albe.

«Bine că a venit sănătos!» murmură bătrâna.

Ceasornicul începu iar a hârâi: hârr! Apoi prinse a bate cu zgomot de fierării vechi.

«Una, două, trei, patru, cinci, șase... murmură baba; ho-ho! destul!» Dar ceasornicul, zuruind și sfârâind, bătu de douăsprezece ori. « Ho-ho! șopti bătrâna, prea te grăbești»...

Ceasornicul începu iar, liniștit, tic-tac, rar; iar mătușa Zamfira căzu pe gânduri, cu ochii țintă în flacările focului."

În *Regretul* – cuvânt neologist, potrivit cu povestitorul Luca Stroescu, din gura căruia îl auzim – se întrevede printre vorbele rostite la un chef între bărbați o întreagă criză sufletească, în urma căreia înțelegem cum de lui Luca Stroescu i-a fost „viața prăpădită"; pe când în *Moarta*, unde se descrie întâlnirea între un bărbat văduv „chihaia Neculai" și boierul proprietar, care fusese iubit cu patimă de răposata nevastă a chihaei, o situație riscată ni se înfățișează cu niște nuanțe de stil așa de fin întrebuințate, încât nici seducătorul nu apare prea odios, nici bărbatul nu devine ridicol, ci amândoi parcă se înalță și scapă învăluiți în amintirea unei tragice pasiuni.

Nu mai analizăm povestirea *Cozma Răcoare*, cu picantul ei deznodământ dramatic. Acest mic giuvaer al literaturei novelistice este astăzi prea cunoscut de cetitorii români și începe să fie cunoscut și de cei germani în urma publicării unei bune traduceri în răspândita revistă *Deutsche Rundschau.*

Răsunetul ce l-au deșteptat astfel scrierile d-lui Sadoveanu la toți cei ce știu să prețuiască o lucrare de artă literară se explică fără greutate. Am menționat de la început originalitatea autorului, originalitate puternică atât în concepțiunea, cât și în fecunditatea ei, intuiția lui exactă și adaptarea formelor de exprimare la feluritele împrejurări. Stilul d-lui Sadoveanu este de mare sobrietate, cuvântul nimerit deșteaptă în cetitor totdeauna imaginea plastică văzută de autor. De aceea și impresia

de frumusețe deosebită ce ne rămâne mai ales de la descrierile naturei. Ascultați, d.e., pe aceasta (pagina 88): „Într-un târziu porniră spre lunca mestecenilor. Soarele era pe la toacă. Cum mergeau pe cărarea umedă, lumina le fugea printre ramuri strălucitoare, aurie. În umbrele tainice, petele de lumină se ștergeau. Păiușul nalt și galben suna înfiorat de pași, iarba înflorită tremura; cosașii sfârâiau uscat în verdeață, suflări ușoare treceau, și desișurile de frunze se mișcau fâșâind."

Inconștienta onomatopee a rândurilor din urmă îndeplinește prin sonurile auzite efectul imaginilor văzute.

Stilul nu este pretutindeni așa de îngrijit; pe ici, pe colo, se observă oarecare inadvertență în repetarea aceluiaș cuvânt. Mica eroare va fi ușor de îndreptat îndată ce d. Sadoveanu își va îngădui mai mult răgaz pentru revizuirea celor scrise.

La un asemenea autor se înțelege de la sine că oamenii vorbesc în limbajul lor firesc, fiecare după caracterul său deosebit; și dacă produc pe alocurea impresia unei mari adâncimi sufletești, nu este prin exagerarea declamatorie a frazei, ci, din contră, prin simplicitatea cuvintelor, cari sunt uneori familiare, din când în când dialectale, dar totdeauna întrebuințate cu o justă gradare a nuanțelor – mijlocul cel mai propriu pentru deșteptarea emoțiunii artistice.

Însă meritul cel mare al nuvelelor și schițelor d-lui Sadoveanu ne pare a fi alegerea momentului psihologic în care culminează mai toate. Este pururea un eveniment sufletesc hotărâtor, care formează obiectul povestirii și în jurul căruia se grupează și se cumpănesc celelalte amănunte, fie că evenimentul este o criză violentă, fie că este amintirea mai temperată a unei turburări, fie că este stabilirea unei liniștiri finale. Deznodământul nu este niciodată silit, ci apare ca un rezultat neapărat, oarecum ca o lege a naturei, și tocmai prin această înălțare impersonală povestirile d-lui Sadoveanu își îndeplinesc misiunea morală, care – în afară de orce intenție a autorului – reiese ca un accesoriu din toate operele de artă adevărată.

Încheind aici puținele noastre observări asupra volumului d-lui Sadoveanu, se înțelege de la sine că noi conchidem la premierea lui și exprimăm totodată autorului recunoștință pentru mulțumirea ce ne-a cauzat-o cetirea scrierilor sale. Căci aceste scrieri devin cu atât mai însemnate cu cât sunt manifestarea unui talent curat românesc. Precât știm, autorul și-a făcut studiile de liceu în Iași și a intrat îndată în cariera administrativă, în care lucrează și acum la București, fără să fi trecut granița și fără să fi fost înrâurit de contactul imediat al unei culturi occidentale superioare.

Și fiindcă astfel d. Sadoveanu s-a arătat stăpân pe un talent original, izvorât din fondul propriu al țării în care s-a născut, îi dorim de acum înainte întinderea cunoștințelor prin studii superioare și înmulțirea senzațiunilor, prin contactul cu o civilizație mai înaintată, pentru ca să-și lărgească sfera concepțiunilor și să fie scutit de monotonia în care pot cădea cele mai viguroase talente, dacă rămân reduse la un orizont prea mărginit.

Martie 1906

V

NUVELELE D-LUI I. A. BRĂTESCU-VOINEȘTI

Raport cetit în Academia Română pentru acordarea unui premiu (1907)

Culegerea de *Nuvele și schițe* cu care d-l Brătescu-Voinești se înfățișează din nou înaintea Academiei Române este, pe de o parte, reproducerea vechilor scrieri cuprinse în ediția „Minervei" din anul 1903, care fusese prezentată atunci la un premiu academic fără a-l dobândi, iar pe de alta, o „preînnoire esențială" a acestei ediții prin adaosul unei lungi nuvele, al cărei titlu *În lumea dreptății* a dat numele întregei colecții și a altor schițe de oarecare însemnătate.

În aceste condiții cartea îndeplinește cerințele formale ale art. 5 din „Regulamentul pentru premii" de la 8 martie 1906.

Dacă una din misiunile Secției literare, mai ales acum, după reforma regulamentului menționat, este de a îngriji ca premiile academice să servească la răsplătirea și încurajarea adevăratelor valori literare, atunci secția noastră are, față de scrierile d-lui Brătescu-Voinești, o datorie de îndeplinit. Căci aceste scrieri fac parte din cea mai bună literatură română contimporană și au fost astfel prețuite de comisia premiilor, aleasă de Academie acum 4 ani.

Raportorul special de atunci, d-l D. Ollănescu, zice despre ele: „Aceste zece nuvele sunt pline de adevăr, de observațiuni fine, de sentimente oneste și duioase, de o înălțătoare pornire sufletească", iar raportorul general, d-l I. Bogdan, adaogă observarea făcută în decursul discuțiilor, că „meritul deosebit al d-lui Brătescu-Voinești este de a fi întrupat într-o formă artistică desăvârșită câteva tipuri interesante ale generației de la 1850" și rezumă părerea comisiei prin cuvintele: „d-l Brătescu-Voinești este unul din cei mai buni scriitori ai noștri" (vezi *Analele* pe 1903–1904, pag. 378).

Acum avem din nou prilejul să ne însușim judecata ce delegații noștri o formulase încă din anul 1904.

În ceea ce privește îndeosebi cele șapte nuvele și schițe, trebuie să mărturisim că nu toate ne par la înălțimea celor vechi. De exemplu, cea dintâi, *În lumea dreptății*, pentru care o revistă din Iași nu are destule cuvinte de laudă, văzând în ea „zguduitoarea tragedie" a „proletarului intelectual român", nouă ne face, din contră, impresia unei momentane slăbiri a autorului.

Tocmai persoanele cari ar trebui să deștepte simpatia cetitorului și-o înstrăinează printr-o simili-cultură de pretenție occidentală (Andrei Rizescu și Elena cântă *Mondschein Sonate* de Beethoven, Rizescu citește la tribunal pe Spencer și pe Nietzsche, Elena aruncă advocatului Peneș vorba de *amoral*), și toată expunerea are defectul de a fi ostensibil tendențioasă; iar unde începe tendența încetează arta.

Însă pe lângă această nuvelă se află, printre cele din nou adaose, și unele schițe, în cari apare tot talentul și mai ales toată măiestria stilistică a d-lui Brătescu-Voinești. Povestirea *Puiul*, figura și vorbirea lui *Conu Alecu* dovedesc o neîntrecută destoinicie de a înfățișa felul cugetării și exprimării clasei noastre mijlocii în partea ei cea mai vrednică.

Pentru graiul cuminte și adeseori glumeț al țăranului moldovean, Creangă este recunoscut ca model. Alături de el,

Caragiale a ridicat la valoare literară vorbirea tipică a inculților și semiculților din orașe cu ridicolul lor, precum și expresiile de spaimă și de cruzime a celor de la sat (*Năpasta, Făclia de Paști*). D-l Brătescu-Voinești se apropie de ei prin înfățișarea firească a tot ce a rămas mai sănătos, după amețeala atâtor inovații pripite, în pătura de mijloc a societății noastre.

Icoanele acestei vieți, îndeosebi provinciale, sunt descrise cu o căldură de stil care câștigă de la început inimile cetitorilor și le lasă impresia unei binefaceri sufletești – cu atâta iubire și cu o așa respectuoasă decență a căutat autorul să priceapă generația care dispare din mijlocul nostru și să ne-o înfățișeze în forma nepieritoare a artei.

Acest merit al d-lui Brătescu-Voinești este așa de excepțional în starea literaturei române de astăzi, încât va contribui să unească sufragiile noastre întru premierea operei sale literare.

Martie 1907

VI

ÎN CHESTIA POEZIEI POPULARE

Răspuns la discursul de recepțiune al d-lui Duiliu Zamfirescu, rostit la Academia Română la 16 mai 1909

Domnule și iubite coleg,

Ne-ai arătat motivele cari te-au împiedecat să ne înfățișezi figura literară a lui Ollănescu-Ascanio, în locul căruia ai fost ales membru al Academiei Române.

Deoarece d-ta nu ne vorbești de persoana celui dispărut, vei înțelege că nici eu nu pot vorbi de persoana celui ce vine să-l înlocuiască, și nu-mi vei lua în nume de rău dacă trec îndată la discutarea părerilor pe cari le aduci înaintea noastră cu atâta hotărâre, aș putea zice, cu atâta curaj, și, trebuie să zic, în orice caz, sub o formă literară așa ademenitoare.

I

Ceea ce mă cred dator să scot întâi la iveală din studiul d-tale, și o fac cu cea mai mare mulțumire, sunt paginele în cari vorbești de originea noastră italo-latină, și, fără a te opri la cunoscutele argumente limbiștice, atingând numai în treacăt datele istoriei, cauți să pătrunzi cu intuiția artistului

taina moștenirilor etnice și să ne arăți supraviețuirea sufletului roman în românii de astăzi, urmașii direcți ai marilor cuceritori.

Din acest temei mai adânc al priceperii scoți dovada despre ceea ce este adevărat și ce – după a d-tale părere – nu poate fi adevărat în poeziile populare române, culese și publicate de vreo 50 de ani încoace.

Este cu atât mai bine venit punctul de vedere ales de d-ta pentru a judeca o materie de însemnătatea poeziei populare, cu cât între publicările îngăduite de secția noastră istorică, adică apărute sub auspiciile ei, deși fără răspunderea ei, s-a strecurat în 1906 un studiu al d-lui Radu Rosetti, *Despre originea și transformările clasei stăpânitoare din Moldova*, în care se susține că „elementul roman rămas în Dacia după retragerea legiunilor n-a putut să se menție și a trebuit să dispară fără urme în potopul de barbari năvălitori" și că „naționalitatea română s-a născut *exclusiv numai* din contopirea slavilor ce venise să se așeze în țările noastre cu elementele romanizate de peste Dunăre, aduse ca captivi" (eufonia este a d-lui Radu Rosetti) „în urma neîncetatelor năvăliri slave, sporite prin numărul acelora care fugeau din imperiu de greutatea birurilor" ș.c.l.

În ședința anuală a Academiei noastre de la 12 ianuarie 1907 chestia a fost adusă în discuția generală. S-a recunoscut că adevărul, oricât de puțin favorabil ne-ar fi, trebuie spus cu toată sinceritatea îndată ce este întemeiat; dar s-a constatat că citatului studiu îi lipsește tocmai orice temei, și astfel afirmarea d-lui Radu Rosetti a fost dezaprobată de toți membrii de față. Autorul, ce e drept, a făgăduit că va dovedi aiurea părerea d-sale, însă această dovadă nu a mai adus-o și nici nu credem că o va aduce vreodată.

Este dar, iubite coleg, îndoită mulțumirea cu care viu să te felicit pentru introducerea criteriului latin în cercetarea poeziei populare și pentru vioiciunea stilului cu care știi să ne împărtășești convingerea d-tale. În această parte a discursului ne putem uni – nu numai d-ta cu cel ce are plăcerea de a-ți

răspunde în acest moment, dar probabil toți colegii noștri din Academie. Căci ne aflăm pe un tărâm unde cercetările se apropie de oarecare exactitate științifică și pot conduce la câteva dovezi convingătoare.

Lucrul se schimbă când trecem la aprecierile curat literare, unde dovezile exacte nu sunt cu putință, unde judecata se întemeiază adeseori pe elemente prea subiective și unde e totdeauna greu (iar la noi – cu lipsa unei tradiții literare statornicite – mai greu decât aiurea) să găsim premisele înțelegerii comune. Aici nu ne rămâne adeseori decât datoria de a ne spune părerea cu toată sinceritatea și de a o susținea cu argumentele ce ne par mai accesibile spiritelor nepărtinitoare.

Astfel, nu pot lăsa să treacă fără împotrivire imputarea adusă culegerii de poezii populare a lui Vasile Alecsandri. D-ta zici: „Alecsandri a fost un rău culegător de poezii populare și mai cu seamă s-a înșelat fundamental când a crezut că poate introduce unele *dulcegării sentimentale* în viața versificată a poporului nostru".

Față de o declarație așa de hotărâtă din partea d-tale, chestia cere să fie examinată mai de aproape, nu numai pentru a recunoaște meritul lui Alecsandri în adunarea și răspândirea poeziilor noastre populare, ci și pentru a ne înțelege asupra marei însemnătăți a acestei manifestări a neamului românesc.

Cum se știe, culegerea de *Poezii populare ale românilor, adunate și întocmite de Vasile Alecsandri* este dedicată doamnei Elena Cuza în 1862, deși publicată de-abia la începutul anului 1866. Publicarea se face în folosul Azilului Elena Doamna fiindcă – după cum scrie Alecsandri – „poeziile culese din gura poporului sunt copii găsiți ai geniului românesc și au dreptul a se bucura de îmbrățișarea înaltei protectoare a Azilului Elena".

Dar Alecsandri începuse de mult să adune și să comunice prietenilor săi poeziile populare. Cu zece ani mai înainte, neuitatul filoromân Wilhelm de Kotzebue, în prefața din octomvrie

1856 la traducerile sale *Rumänische Volkspoesie*, vorbește de această stăruință „patriotică și entuziastă" a lui Alecsandri, pe care o menționează cam în același timp și englezul Stanley în eleganta publicare *Rouman Anthology* (Hertford, 1856). Și mai nainte, îndată după mișcarea de la 1848, comunicări de această natură au fost făcute de Alecsandri la Paris; paginele scrise în favoarea românilor de Michelet și de Edgar Quinet sunt întrucâtva datorite unor asemenea împărtășiri; iar la 1855 el însuș publică în traducere franceză *Ballades et chants populaires de la Roumanie.*

V-am amintit datele de mai sus fiindcă ele ne înlesnesc priceperea punctului de vedere din care Alecsandri a donat și (cum zice el însuș) a întocmit poeziile populare.

La el nu era și nu putea fi vorba de preocupările folcloriste; mișcarea folcloristă, deșteptată pe la 1864 în Anglia, de unde și-a primit și numele, nu a răzbit până la noi decât după încetarea activității lui Alecsandri. Și nici spre vreo amintire a caracterului latin păstrat în poporul român, cum îl înțelegi d-ta, nu l-a purtat gândul pe atunci. Poet mai întâi de toate, poet național îndeosebi, nu în înțelesul latinității, dar desigur în înțelesul luptei în contra protectoratului rusesc și a corupțiunii fanariote, Vasile Alecsandri este entuziasmat de partea frumoasă, omenește frumoasă a poeziilor noastre populare, simte un fel de mândrie patriotică de a le arăta în această frumusețe oarecum generală a lor nu numai francezilor, ci și germanilor și englezilor.

Căci suntem în epoca dintre 1855 și 1866, epoca renașterii politice a României, care, după congresul de la Paris, este în mod așa extraordinar caracterizată prin solicitarea poporului român de a-și exprima dorințele sub auspiciile marilor puteri de cultură europeană.

Alecsandri, a cărui excepțională valoare în literatura noastră stă în repercutarea tutulor curentelor de simțiri ale contimporanilor săi, vine și în ajutorul acestei mișcări și caută să ne

câștige simpatiile occidentale, scoțând la iveală mai ales acea parte – dealtminteri reală – a manifestărilor sufletului nostru poporan, care se poate numi lirică și contemplativă, adică duioșia simțirilor și cumpătarea exprimării.

Înțeleg că d-ta ai pus accentul pe elementul energic al baladelor, fiindcă el se potrivește mai bine cu criteriul d-tale etnic, însă acest criteriu nu trebuie luat exclusiv: în orice caz, el nu era și nu putea fi excluziv la Alecsandri. D-ta recunoști că „Alecsandri a auzit și a înțeles că în murmurul poporului e o muzică naivă și sentimentală a doinelor ce se cuvine să fie notată, că este o muzică eroică a baladelor ce se cuvine și mai mult să fie scrisă".

Dar eu întreb: de ce „și mai mult"?

Pentru Alecsandri, ca și pentru unii din noi, se cuvenea tot așa de mult să fie păstrată sentimentalitatea doinelor, căci deși – după luminoasa d-tale cercetare – partea eroică și cumințenia politică sunt mai ales semnele moștenirii etnice, aceasta nu exclude partea sentimentală nici la romani, și cu atât mai puțin la descendenții lor după o evoluțiune culturală de atâtea veacuri.

Îndeosebi elementul eroic în poezia popoarelor din Orient, devenite pe atunci așa de „interesante", era cunoscut de mai nainte, pentru albanezi, prin imitările – fie și meșteșugite – din *Guzla* lui Prosper Mérimée, pentru sârbi prin minunata culegere de poezii populare publicată de Karagici între 1823 și 1833 și prin alte lucrări. Aici e multă voinicie, tot atâta cruzime, uneori și brutalitate. Cine însă își dă seama de firea poetică a lui Alecsandri înțelege îndată că pe el a trebuit să-l atragă din poezia noastră populară mai ales elementul ei liric și contemplativ, și tocmai cu această particularitate, pe care d-ta o depreciezi cu expresia „dulcegărie", Alecsandri ne-a făcut mai bine primiți printre occidentalii de cultură literară din acea epocă.

Firește că o asemenea înrudire sufletească între lirismul poetului și poeziile populare culese de el nu l-ar fi îndreptățit niciodată să introducă în textul baladelor schimbări cari le-ar falsifica. Toate poeziile în adevăr populare, prin urmare foarte răspândite, se întâlnesc însă în gura poporului sub cele mai felurite variante. Cine nu se ocupă de autenticitatea folcloristă, cu indicarea exactă a persoanei, a pronunțării, a locului și a timpului, ci se ocupă numai de poezia populară în frumusețea și oarecum generalitatea ei, va culege, va combina, uneori va completa din multele variante forma definitivă, care după a lui simțire îi va părea mai conformă cu geniul poetic al poporului. În această alegere și consolidare de formă, Alecsandri, cu deplină bună-credință, s-a lăsat condus de partea sentimentală a poeziilor noastre, precum d-ta, cu aceeaș bună-credință, te lași mai curând condus de partea eroică. Dar nici la unul, nici la altul nu poate fi vorba de falsificare.

Pentru d-ta *Miorița* este chintesența poeziei populare române; dar pentru contimporanii dintre 1856 și 1866 erau poate poeziile curat lirice mai sugestive. Îmi aduc aminte că pe mine și pe câțiva din compatrioții mei ne încântase la 1857 în Viena (eram atunci de 17 ani) mai cu seamă poezia tradusă de Kotzebue:

Sus în vârf de brădulet
S-a oprit un șoimulet,
El se uită drept în soare
Tot mișcând din aripioare.

(Nici mie nu-mi plac diminutivele, introduse numai pentru înlesnirea rimei.)

Jos la trunchiul bradului
Crește floarea fragului,
Ea de soare se ferește,
Și de umbră se lipește.
„Floricică de la munte,

Eu sunt șoim, șoimuț de frunte,
Ieși din umbră, din tulpină,
Să-ți văd fața la lumină,
C-au venit până la mine
Miros dulce de la tine.
Cât am pus în gândul meu
Pe-o aripă să te ieu
Și să mi te port prin soare,
Pân' te-i face roditoare
Și de mine iubitoare".
„Șoimulet, duios la grai,
Fiecare cu-al său trai,
Tu ai aripi zburătoare,
Ca să te înalți la soare,
Eu la umbră, la răcoare
Am menire-nfloritoare.
Tu te legăni sus, pe vânt,
Eu mă leagăn pe pământ.
Du-te-n cale-ți, mergi cu bine,
Făr-a te gândi la mine,
Că e lumea-ncăpătoare
Pentru-o pasăre și-o floare!"

Și când – acum 41 de ani – în primul volum al *Convorbirilor literare* am atras luarea-aminte a cetitorilor asupra covârșitoarei însemnătăți a poeziilor populare publicate atunci de Alecsandri, am reprodus anume această poezie, împreună cu altele de felul ei, și astăzi pot constata că partea lirică a vieții poporului a fost cea mai roditoare în dezvoltarea ulterioară a literaturii noastre culte, îndeosebi pentru Eminescu și, prin mijlocirea lui, pentru urmașii săi.

Căci dacă e să judecăm după dreptate întreaga valoare a publicării poeziilor populare, așa cum a fost făcută de Alecsandri, nu ne putem mărgini la efectul ei asupra străinătății, ci trebuie să punem în cumpănă, ca fiind de mai mare greutate, efectul lor asupra propriei noastre societăți. Alecsandri, care în lunga

sa viață literară a căutat totdeauna să trezească interesul estetic al publicului român, nu putea să tindă a interesa lumea străină fără a voi să intereseze în acelaș timp propria noastră societate cultă. Lucrul nu era ușor, mai ales în Moldova, unde limba franceză era limba exclusiv întrebuințată în saloanele și în familiile așa-numitei societăți și unde cele mai multe dame nici nu știau să vorbească, necum să scrie corect românește.

Atunci Alecsandri, cu adâncul său instinct de poet național, găsește în poezia populară cea mai bogată comoară de frumuseți literare din care să se adape societatea, fie direct, fie indirect, prin inspirarea scriitorilor de talent mai accesibili gustului ei.

În legătură cu cele zise aici, o observare a d-tale de la începutul discursului cere oarecare lămurire. Dacă se poate admite ceea ce zici acolo, că „românul ca popor nu e nici mai mult, nici mai puțin poet decât alt popor", propoziția următoare cu „materialul folcloristic", care „*poate* fi considerat ca produs estetic, dar atunci încetează de a fi anonim", îmi pare mai puțin admisibilă.

Nu e vorba aici de materialul folcloristic, ci de însăș poezia populară ca poezie, și ea nu numai poate, ci trebuie considerată ca un produs estetic de cea mai mare însemnătate, fără a înceta să-și păstreze anonimatul ei firesc.

Am cetit adineauri poezia cu șoimul și fraga. Este vreo îndoială despre frumusețea și, prin urmare, despre valoarea ei estetică? Și ce are a face aici chestia anonimatului? Poezia este și rămâne anonimă, dar aceasta nu o împiedică de a fi din cele mai frumoase, de a exprima nu numai o simplă simțire lirică, ci, cum zice Alecsandri într-o notă (pag. 32), „o filozofie adâncă".

Asemenea, când cetim în *Hora* (pag. 369), care începe cu niște cuvinte de rând, ca de la sat:

– Bade, trandafir frumos,
Vrut-ai să te-arăți duios,
Dar te-ai arătat ghimpos
Și din minte nu m-ai scos.
– Vai, leliță din cel sat,
Ce-ai cerut și nu ți-am dat?

Și apoi continuă:

– Cerut-ai faguri de miere,
Eu ți-am dat buzele mele;
Cerut-ai o viorea,
Ți-am adus inima mea.
– Dacă vrei dragoste-aprinsă,
Adă-mi gura neatinsă
Și o inimă fecioară
Ca apa de la izvoară.

Ce importă că înălțimea etică, așa de frumos exprimată în versurile din urmă, nu se poate atribui unui anume poet, ci este tocmai în anonimatul ei o dovadă a idealismului până la care se poate ridica inspirația curat populară?

D-ta pari a atribui acestui gen de poezie mai puțină însemnătate estetică; dar te rog să-ți aduci aminte de constatările istoriei literare din țări cu o cultură mult mai veche, d. e. din Anglia și din Germania; cum la englezi de la publicarea poeziilor populare de Percy (1765) și la germani de la cea analoagă a lui Brentano și Arnim (*Des Knaben Wunderhorn*, 1806–1808) datează o renaștere a poeziei lirice în literatura lor cultă.

Și în contra culegătorilor Brentano și Arnim s-a adus imputarea că au *întocmit* poeziile populare, dar mai târziu meritul lor s-a recunoscut pe deplin, „fiindcă – după cum se exprimă o carte de școală – cu un tact admirabil au știut să scoată chintesența poeziei cu care să producă cea mai adâncă impresie". Pe urma unor asemenea publicări s-au ivit poeții lirici cei mai răspândiți ai literaturii germane din secolul trecut, Heine, Lenau, Uhland (el însuș culegător de poezii populare), ca și mai nainte Bürger, ostensibil inspirați de formele și limba acelor manifestări anonime ale neamului lor, și prin ei s-a

desăvârșit opera începută de clasicii anteriori, adică s-a statornicit în societatea cultă a Germaniei predomnirea limbii și literaturii naționale cu înlăturarea celei franceze, așa de puternic ocrotite mai nainte de însuș Frederic cel Mare.

Tot așa s-a întâmplat și la noi, unde evoluțiunea nu este încă desăvârșită. Alecsandri a adunat poeziile populare pentru a da elementului național celui mai sigur putința unei dezvoltări temeinice în literatură și le-a întocmit așa (d-ta zici cu atâta dulcegărie sentimentală, eu zic cu atâta potrivire la receptivitatea contimporanilor) încât să poată pătrunde în societatea înaltă. Este caracteristic că cea dintâi care simte și recunoaște acest merit al lui Alecsandri e însăș Elena Doamna, care zice în răspunsul ei la dedicația poetului: „Fără a ridica ceva din caracterul naiv al expresiei poporale, ați *mlădiet* cu o rară fericire forma acestor încercări întâietoare".

Cu această „mlădiere" a pătruns poezia populară în sufletele noastre. Eminescu s-a inspirat de-a dreptul de la ea, Coșbuc și Goga se dezvoltă pe urma lui, iar în miile de școlari și studenți ai generației de astăzi lucrează mai departe formele acestor poeți astfel înviorați, și încetul cu încetul rădăcina populară implântată de Alecsandri crește și rodește în toate direcțiile.

Această mișcare se face de la sine, prin puterea covârșitoare a plăsmuirilor frumoase. Orice silă, orice violență, nu poate fi decât dăunătoare. Să se producă numai opere de adevărată valoare, nu de valoare îndoioasă, exagerată prin șovinism, și societatea înaltă va fi câștigată prin atracția firească a frumuseței.

II

Am stăruit poate prea mult asupra explicării unei controverse, însă tot ce privește poezia populară merită cea mai mare luare-aminte, iar opera lui Vasile Alecsandri va găsi pururea în Academia Română un cuvânt de apărare, de laudă și de recunoștință.

Viu acum, iubite coleg, la partea a doua a interesantului d-tale studiu și am și aici mulțumirea să constat de la început o comunitate de vederi în privința criticei teoretice a „poporanismului".

Ce e drept, nu te pot urma în expunerea doctrinei economico-istorice a lui Loria și a „miragiului" introdus de el. Vârsta la care am ajuns m-a făcut mult mai rezervat față de niște teorii sociale cu aparențe științifice, cari păcătuiesc de regulă prin generalizări pripite. La concepția lui Loria se poate răspunde, tot așa de pe-asupra, cu spirituala observare a lui d'Avenel: „*Dans sa marche lente, la civilisation a recherché le beau bien avant l'utile. Elle a excellé à faire des statues ou des temples avant de faire des lampes ou des parapluies; elle a su écrire avant de savoir se chauffer et a découvert le pinceau avant la fourchette.*" Ceea ce s-ar putea rezuma pe românește cu o vorbă mai simplă: omul s-a gândit să-și facă biserici înainte de a-și face hambare.

Cu atât mai puțin te voi urma în propunerea de leacuri pentru tămăduirea stării noastre actuale prin „maiștri și ateliere în toate satele".

Prefer și mă grăbesc să mă pun alături de d-ta când zici: „La toate celelalte popoare cauzele economice ale mișcărilor sociale se iluzionează, iar poeții sunt ademeniți de miragiul unor nobile simțiri; la noi școala poporanistă, printr-o aberațiune a tuturor sentimentelor estetice, îi ține într-o mediocritate revoltătoare".

De mult era cunoscută cererea unor socialiști-poporaniști, cari se amestecaseră în ale esteticei și îndemnau pe scriitori să se ocupe exclusiv de mizeria claselor de jos și de vinovăția celor de sus. Dar dacă toate tendințele și intențiile „utilitare" sunt dăunătoare în artă, cel puțin tendența învrăjbirii claselor a rămas cu desăvârșire stearpă în producerea de opere frumoase.

Mă unesc dar cu această parte a criticei d-tale, deși nu mă pot uni cu aplicările ce le faci, și, d.e., mă deosebesc de d-ta în aprecierea poeziilor d-lui Octavian Goga. Las însă la o parte

deslușirea acestei deosebiri, fiindcă Academia și-a arătat acum trei ani părerea despre primele poezii ale d-lui Goga, acordându-le unul din premiile ei mai însemnate, pe temeiul unui raport care cercetează cu de-amănuntul meritul literar al noului poet de peste Carpați.

Dar mai sunt rezerve de făcut și în privința celor zise de d-ta despre Creangă, Popovici-Bănățeanul și d-l Slavici. Ai introdus însuți deosebirea între acești trei autori, la cari recunoști „miragiul", și între autorii pe cari îi crezi vinovați de „poporanismul" în înțelesul defavorabil ce-l dai acestui cuvânt. Însă atunci e greu de priceput pentru ce ai pus pe cei trei autori în republica poporanismului. Căci nu faptul că figurile descrise de Creangă, Slavici și Popovici-Bănățeanul sunt mai cu seamă țărani, preoți de la sate și meseriași îi face să intre în acea rubrică.

Critica d-tale că în nuvelele d-lor Slavici și Popovici, în deosebire de povestirile lui Creangă, figurile nu au aparență de realitate, ci sunt „anemice și nefirești" sau – cum zici tot d-ta – „nu sunt de carne, ci de carton", s-ar putea aplica tot așa de bine la multe nuvele din viața societății înalte, căci o asemenea observare se referă la o temă generală a cercetărilor literare, iar nu numai la înfățișarea figurilor luate din popor.

Însă critica nu o cred îndreptățită, și modul cum dezlegi d-ta „enigma" descrierii acelor figuri „anemice și nefirești" prin faptul că d-l Slavici și Popovici-Bănățeanul ar fi crescuți în licee și universități germane și ar fi împodobit flăcăii din satul lor de naștere cu romantismul cărturarilor din Viena, îmi pare lipsit de temei.

Nu e lucru ușor (am recunoscut-o de la început) a argumenta în materie estetică. Voi încerca totuș să-mi susțin părerea că multe din nuvelele d-lui Slavici ca și nuvelele lui Popovici *Din viața meseriașilor* sunt creațiuni cu acea deplină aparență a realității în care se încheagă arta adevărată.

Că nu poate fi vorba de fireasca atribuire a unui romantism exotic la figurile poporului românesc rezultă din analoaga

înzestrare a sătenilor cu simțimintele cele mai înalte și delicate tocmai în schițele, nuvelele și romanele țărănești din acele literaturi occidentale unde introducerea unei culturi străine la elementele autohtone este exclusă. Absolut aceeaș notă vibrează în *Petite Fadette*, în *François le Champi*, în *Mare au Diable* de George Sand, în figurile de pe țărmurile Rinului descrise de Auerbach, în țăranii lui Ganghofer din munții Tirolului și chiar în vagabonzii lui Bret Harte din California.

De unde vine această identitate a aspirării ideale în mijlocul unor realități materiale așa deosebite? Din convingerea intuitivă a marilor scriitori că în cugetul poporului – fie oricât de lipsit de cultura cărturărească, ba uneori îți vine să zici tocmai fiindcă e lipsit de ea – germinează și poate prinde rădăcină dezvoltarea celor mai curate și alese simțiminte omenești. Precum se găsește în popor o adâncă evlavie, tot așa se poate găsi o mare decență și cea mai surprinzătoare sfială în legătura dintre sexe.

Căci nu numai pe calea gândirilor abstracte, îngrămădite în feluritele sisteme, poate ajunge omul să-și dea oarecare seamă de tainele vieții, ci și pe calea instinctivă a simțimântului.

Romantismul cărturarilor din Viena? Dar de la ce fel de cărturar, de la care romantism au ieșit versurile noastre populare:

Dacă vreai dragoste-aprinsă,
Adu-mi gura neatinsă
Și o inimă fecioară
Ca apa de la izvoară?

Și se poate o mai înaltă, o mai curată expresie de iubire? Dar în cealaltă poezie:

Du-te-n cale-ți, mergi cu bine,
Făr-a te gîndi la mine,
Că e lumea-ncăpătoare
Pentru-o pasăre și-o floare?

Din ce tratat de etică socială a învățat țăranul anonim să fie mulțumit cu soarta ce-i este hărăzită?

Fără îndoială, complicările sufletești ale societății înalte sunt o problemă din ce în ce mai interesantă în proporție cu creșterea culturii, și ele își vor afla înfățișarea firească în literatura noastră. Dar aceasta nu ne poate face să uităm că simplicitatea țărănească nu exclude frumusețea lirică, precum nu exclude energia epică, nici chiar conflictul dramatic.

Când văd asemenea deosebiri de judecată literară între noi, îmi vine să repet vechea observare făcută într-un articol despre „poeți și critici", că tocmai poeții sunt mai puțin chemați să aprețieze poezia altora. Ei sunt prea pătrunși de felul lor de a pricepe lumea și prea refractari la felul altora de a o pricepe.

Menirea d-tale, iubite coleg, care ești însuți unul dintre cei mai recunoscuți poeți ai generației de astăzi, este de a ne înzestra literatura cu creațiunile propriei d-tale imaginații. Iară rolul mult mai modest de a primi și de a prețui creațiunile poeților lasă-ni-l nouă, publicului cetitor, cari putem îmbrățișa cu aceeaș recunoștință cele mai felurite individualități artistice, numai cu condiție ca să fie în adevăr inspirate de simțimântul curat al frumosului.

Și fiindcă în multe din poeziile și nuvelele cu cari ne-ai sporit comoara literară, d-ta ai fost în adevăr inspirat de cel mai înalt simțimânt al frumosului, fii cu această parte a operei d-tale binevenit în mijlocul Academiei Române!

DIN BROȘURI ȘI PERIODICE

DIE ALTE FRANZÖSISCHE TRAGÖDIE UND DIE WAGNERSCHE MUSIK

DISKUSSION DER SITZUNG VOM 27. APRIL 1861

(cf. *Der Gedanke.* Philosophische Zeitschrift. Organ der philosophischen Gesellschaft zu Berlin, Herausgegeben von Dr. C. L. Michelet, Schriftführer der Gesellschaft. Zweiter Band. Berlin, Nicolaische Buchhandlung, 1861, p. 112 urm.)

Majorescu: Der Aufforderung der geehrten Gesellschaft, meinen neulichen öffentlichen Vortrag über die alte französische Tragödie und die Wagnersche Musik hier zu wiederholen, willfahre ich um so lieber, als ich der ganzen Auseinandersetzung gerade die Hegelsche Definition des Schönen zu Grunde gelegt hatte. Wenn das *Schöne* selbst die wollkommene Durchdringung der Idee und des sinnlichen Scheinens ist, so können wir als die einseitigen und vom Schönen sich entfernenden Richtungen die betrachten, wo entweder die Idee, dar Logische, auf Kosten des Sinnlichen sich geltend macht, – was wir dar *Erhabene* nennen können; oder wo das sinnliche Moment zum Nachteil der Idee hervortritt, – wodurch dann das *Reizende* entsteht. Zwei Beispiele mögen genügen.

Indem wir diese Bestimmungen auf die *Tragödie* anwenden, erkennen wir in ihr die Charaktergrundsätze des Helden als dasjenige Element, welches der Idee in der Definition des Schönen entspricht; während seine Affekte und seine den Grundsätzen widerstrebenden Neigungen das Sinnliche repräsentieren. Dramatisch schön wird der Charakter dann, wenn die Grundsätze und die Neigungen sich vollständig

durchdringen, und dadurch ihrem Kampfe ein Ende machen. Diesen Kampf selber aber, der so eine wesentliche Bedingung des dramatisch Schönen wird, nenne ich nach Schillers Vorgang, das *Pathetische*. Wo nun die Grundsätze sich so stark geltend machen, daß sie im Helden die widerstrebenden Neigungen und Gefühle gar nicht aufkommen lassen, und folglich auch das Pathetische unmöglich wird, da kann das Drama *erhaben* sein, aber es ist kein *schönes* Kunstwerk. Und das ist der Fall bei Corneille. Nehmen Sie als mustergültiges Beispiel seinen Horacier an. Dieser ist von seinem patriotischen Enthusiasmus so beseelt, daß er die Gefühle der Anhänglichkeit, der Freundschaft, der Liebe für seine Familie vollständig zum Schweigen bringt, und deshalb den Kampf des Pathetischen nicht besteht, – dadurch aber eben erhaben wird und nicht schön.

In Paris, von wo ich so eben komme, machte man mir bei einer ähnlichen Besprechung den Einwand, daß das Pathetische ja durch die Schwester des Horaciers herbeigeführt werde, welche in ihrer Liebe für den Curiacer das Gefühlselement ausschließlich repräsentiere, während der Horacier nur die Idee zur Anschauung bringe; daß also den beiden Erfordernissen des Schönen in Corneilles Tragödien stets entsprochen sei, mit dem Unterschiede, daß jede von ihnen abgesondert in einer einzelnen Person vollständig zur Geltung komme. Dieser Einwand ist nicht schwer zu widerlegen. Es ist nämlich ästhetisch unmöglich, in Einer Person die Idee ausschließlich zur Geltung zu bringen; denn erstens wäre dadurch diese Person gezwungen, die Ideen, fortwährend zu deklamieren, was episch, aber nicht dramatisch sein kann; zweitens aber würde dadurch der Held sich gar nicht vor uns als ein solcher legitimieren, da man niemals wissen kann, um mit Schiller zu reden, ob die Fassung des Gemüts eine Wirkung seiner moralischen Kraft ist, wenn man nicht überzeugt worden, daß sie keine Wirkung der Unempfindlichkeit ist. So muß die einseitige

Darstellung der Idee in Einer Person, ohne daß in dieser selben Person auch der Kampf des Pathetischen veranschaulicht wird, rundweg als ein ästhetischer Irrtum bezeichnet werden, der möglicherweise das Erhabene, aber niemals das Schöne, konstituiert.

Ganz dieselben Erscheinungen lassen sich in der *Musik* verfolgen. Die *Harmonie* entspricht hier dem logischen, dem ideellen Element, während die *Melodie* das sinnliche vertritt. In der vollständigen Verschmelzung der Harmonie und der Melodie, wie sie in unerreichtem Grade Beethovens Symphonien realisiert haben, liegt das Musikalisch-Schöne, während das einseitige Geltendmachen der Melodie zum Nachteil der Harmonie das Sinnlich-Reizende ergiebt (neuere Italienische Opernmusik), wogegen dar einseitige Geltendmachen der Harmonie auf Unkosten der Melodie zum Erhabenen führt (Wagners Opern). So ist Wagners Richtung in der Musik ein eben solches Extrem, wie Corneilles Richtung in der Tragödie[1].

Michelet: Indem sich die Horacier in einer Collision von Pflichten, hier also zwischen Vaterland und Geschwisterliebe befindet, und er die Schwester tötet, um das durch ihre Tränen und Vorwürfe beleidigte Vaterland zu rächen; so liegt gerade darin das Pathetische, auch wenn er nicht schwankt. Das Pathetische kommt nicht bloß vom sinnlich Reizenden her, – ist nicht lediglich ein Kampf zwischen Grundsätzen und Neigungen, sondern zwischen Grundsatz und Grundsatz, der aber ebenso Einer zwischen Neigung und Neigung ist. Denn die Grundsätze der Helden sind eben ihre Neigungen. Dadurch, daß in der tragischen Collision Gedanke gegen

[1] Der Redner entwickelte nun kurz die logische Notwendigkeit der Dissonanzen bei Wagner, widerlegte dessen Berufung auf Beethovens Art und Weise, eine Melodie zu zerlegen, und wies endlich den sozialen Zusammenhang dieser Kunsterscheinungen nach (nota red. *Der Gedanke*).

Gedanke, Pflicht gegen Pflicht auftritt, bleibt der Held nicht in der ruhigen Einheit seines logischen Grundsatzes, sondern die Spaltung, die Bestimmtheit des Gedankens wird eben Leidenschaft, Neigung, auch beim Horacier; und mit ihr ist sogleich das sinnlich Reizende gegeben. Um ein anderes Beispiel heranzuziehen, so ist der Cid noch mehr in diesem Pathos, in dieser tragischen Collision zwischen der Ehre seines Vaters, den der Vater seiner Geliebten beleidigte, und der Liebe zu Chimene befangen. Und in dem bekannten Monologe kommt dies Schwanken, dieser Kampf seiner Seele deutlich zum Vorschein:

Que je sens de rudes combats;
Contre mon propre honneur mon amour s'intéresse;
Il faut venger un père, et perdre une maîtresse;
L'un m'anime le coeur, l'autre retient mon bras.
Réduit au triste choix, ou de trahir ma flamme,
Ou de vivre en infâme,
Des deus côtés mon mal est infini,
O Dieu! l'étrange peine !
Faut-il laisser un affront impuni?
Faut-il punir le père de Chimène?

D'Ercole: Wiewohl ich mit den von Hrn. Majorescu aufgestellten Prinzipien übereinstimme, so kann ich doch nicht annehmen, was er über den Charakter der Italienischen Musik gesagt hat. Ich räume ein, daß das melodische Element das überwiegende in ihr sei; aber darin sehe ich, statt eines Nachteils, vielmehr den wahren Begriff der Tonkunst. Auch fehlt der Italienischen Musik die Harmonie nicht; nur ist diese in einem solchen Maße vorhanden, wie es nötig ist, die Melodie zu ergänzen. Die Hauptsache in der Musik ist die Melodie, – die Harmonie, um mich so auszudrücken, nur das notwendige äußere Gewand, damit die Melodie nicht in ihrer Nacktheit erschiene. Die Richtigkeit meiner Behauptung fließt sowohl aus dem Begriff des Schönen überhaupt, als auch aus

dem der Musik ins Besonderen. Denn wenn das Schöne die Darstellung des Geistes in sinnlicher Gestalt, die sinnliche Gestalt aber, in der die Musik die trauernde oder fröhliche Seele darstellt, die Reihenfolge der Töne ist: so stammt die Melodie direkt aus der empfindenden Seele selber, während die Harmonie erst von der künstlerischen Berechnung des Verstandes herkommt. Beides muß verbunden sein, aber so, daß die Harmonie die Nebensache bleibt. Und das ist in der Italienischen Musik der Fall, während in der neuern Deutsche das gerade Gegenteil stattfindet Dieser Unterschied im Charakter der Italienischen und der Deutschen Musik liegt selbst im Charakter beider Nationen. Der Italiener stellt den Geist in der Form der Unbefangenheit dar, welche überhaupt die Form der Kunst ist, während der Deutsche denselben Geist in der Form der denkenden Reflexion darstellt; und darum ist Deutschland der eigentliche Boden der Wissenschaft geworden. Deutschland hat die in Griechenland und Italien geschaffenen Kunstwerke erst recht philosophisch *begriffen*. Und indem auch die Kunst der Deutscken, insbesondere ihre neuere Musik, mehr der Theorie hinneigt, als die Italienische: so erklärt dies erstens zur Genüge, warum in der Deutschen Musik das überwiegende Element die Harmonie sei, weil diese eben recht eigentlich die theoretische Seite der Musik bildet; zweitens warum die Italienische Musik in beiden Hemisphären verbreitet ist, während die Deutsche mehr lokal blieb.

Förster: Der Gegensatz von Rossini und Wagner ist indessen nicht der der Musik beider Völker, indem die Italiener in ihrer alten Kirchenmusik ja die Begründer der Harmonie sind.

Lasson: Es scheint mir nicht passend, ganze Zeitalter künstlerischer Entwickelung dadurch charakterisieren zu wollen, daß man ihnen das Erhabene oder einen ähnlichen ästhetischen Terminus zuschreibt. Der Gegensatz der künstlerischen Epochen liegt in den Idealen; in der dramatischen Dichtung sind es die sittlichen Ideen, an denen sich die Bewegung der

Geschichte vollzieht. Von der Hegelschen Definition des Schönen scheint mir der geehrte Redner einen nicht richtigen Gebrauch gemacht zu haben. Als die Idee, die in sinnlicher Form erscheinen soll, ist unmöglich ein abstrakter Gedanke gemacht, sondern das innere, organische Einheitsprinzip des als Kunstwerk zu produzierenden oder als Naturschönes existierenden Objektes; ein Prinzip, das als solches ein Ideelles, Allgemeines, dem sinnlichen Willen des Einzelnen gegenüber, ist, aber weder ausgesprochen noch begriffen werden kann, als in der konkreten Anschauung seiner Explikation in allen Einzelheiten des schönen Objektes. Das Logische hat daher in der Kunst gar keine Stelle: am ehesten noch in der äußern Technik und deren Konsequenz. Das Beste am Künstler, oder vielmehr das, was ihn zu einem solchen macht, ist das Unbewußte, die Bestimmtheit seiner Phantasie, die von allem Raisonnement absolut unabhängig ist. Sollen an einem dramatischen Kunstwerk die beiden Momente des Schönen gesondert werden, so ist das Ideelle die sittliche Weltanschauung und die besondere Form der Phantasie des Dichters, das Sinnliche die Darlegung dieses Ideellen in der Besonderheiten der Kunstform. Die Grundsätze und Überzeugungen der Helden haben keine entfernte Beziehung zu dem ideellen Prinzip des Dramas.

Es scheint mir ferner das Prinzip der Französischen Tragödie nicht richtig bezeichnet zu sein, wenn man ihr Wesen in den Mangel der Entwickelung in der Gesinnung des Helden, in dem schon überwundenen Kampf gegen die Sinnlichkeit setzt. Man nehme die erste beste Tragödie vor, und man wird das Gegenteil finden. Gerade die *combats du coeur*, der Kampf zwischen Tugend und Neigung geben der Französischen Tragödie ihren eigentlichen Charakter. Eher möchte bezeichnend sein, daß Dichter und Held beständig in der Reflexion leben; jener über sein Schaffen, dieser über sein Tun und Leiden reflektiert. Es ist eine unendliche Eitelkeit

der Selbstbespiegelung, eine nicht ermüdende Redseligkeit in allem Schmerz und aller Leidenschaft. Die Auffassung des Menschen ist hier die möglichst abstrakte. Alle Nationalitäten, Religionen, Epochen werden in denselben dramatischen Topf geworfen und zu demselben Brei verarbeitet. Die sittliche Qualität hat nichts *mehr* mit der Naturbestimmtheit, *noch* nichts mit der Bildung zu schaffen, sondern beruht nur in dem abstrakten Gegensatze von Tugend und Laster, Willenskraft und Schwäche. Der Dichter bindet sich an enge Gesetze der Form, die, an sich indifferent und bedeutungslos, nur dadurch, daß sie überhaupt das Joch der Formalität auferlegen, einen Sinn bekommen. Im rein Formellen, in der Decenz, verharrt auch der tragische Held. Es handelt sich um kein substantielles Interesse. Nicht die objektiven Mächte der Sittlichkeit, sondern die subjektivste Form des Pathos, Liebe und Haß, Tugend und Laster, die abstrakteste Form der sittlichen Begeisterung, das allgemein allem Menschlichen Zugehörige, das bildet den Grund des Konflikts. Die Religion erscheint nicht als Weltmacht, sondern als Devotion des Individuums: der Staat nicht als sittliche und geschhichtliche Macht, sondern als Vaterlandsliebe, Ehrgeiz usw. Alles sittlich Objektive ist hier in subjektive Bestimmungsgründe zergangen. Es ist das die Kunst des reinen Rationalismus, gemacht, rhetorisch-prunkend, tugendstolz; über dem sogenannten allgemein Menschlichen ist alle Besonderheit eingebüßt. Das ist schon die Andeutung der Revolutionsprinzipien. Die Tugend macht den Wert des Menschen, alles Andere außer der Gesinnung ist unwesentlich. Es ist das die wesentlich romantische Kunst. Dem Germanen gilt nichts, als die substantiellen Mächte, die die objektive Welt konstituieren; das Subjekt ist nur Gefäß. Der Romane sieht immer zunächst diese Mächte in der Form des subjektiven Pathos. Seine Subjektivität hat er hinaufzuschrauben, und so tritt die Eitelkeit des heroischen Bewußtseins in der Vordergrund, die Rhetorik des Pathos.

Keine Kunst ist daher pathetischer als die Französische, weil nirgends so wie hier die Naturbestimmtheit negiert wird. So möchte ich auch Corneille und Wagner nicht in die entfernteste Beziehung gesetzt wissen. Die Musik von vornherein bewegt sich in ganz andern Ideen, als die dramatische Poesie. In der Musik handelt es sich um den Gegensatz der empfindenden Individualität und der äußeren Welt. Das Moment der Innerlichkeit der Empfindung trägt die Melodie, die im Wesentlichen in zeitlicher Sukzession paralleler, rhytmisch gegliederter Teilen besteht. Das Moment des Äußern erscheint in der Harmonie, die durchaus auf zeitlicher Coexistenz beruht. Eine Vermittelung dieser Gegensätze schafft allerdings die Dissonanz mit Vorhalten und Durchgängen, indem sie in polyphoner Form inmitten des harmonischen Elements die melodische Tonsukzession vorbereitet. So ist auch Italienische und Deutsche Musik verschieden wie Melodie und Harmonie, Subjektivität und Objektivität, Empfindung und Dasein. Wenn Beethoven genannt worden ist, so möchte ich bemerken, daß er in dem vollendeten Gleichgewichte der musikalischen Elemente, wie es die Werke seiner mittleren Epoche zeigen, darum durchaus Deutsch ist, weil bei ihm alle Innerlichkeit der Empfindung nur aus der symbolischen Darlegung der die objektive Welt gestaltende Naturmächte herauszuwachsen nur ihr Gegenbild zu sein scheint. Was aber Wagner anbetrifft, so verfolgt er durchaus keinen spezifisch musikalischen Zweck. Ihm gilt es um die Charakteristik, um geschichtliche Zeichnung, wie Ähnliches auch in der Malerei dieser Gegenwart hervortritt. In solchen Zweck der Charakteristik überspannt er, wie die gesamte Zukunftsmusik, die musikalischen Mittel und weil es ihm auf Bilder der Objektivität ankommt, legt er ein ganz einseitiges Gewicht auf die Harmonie und verschmäht das speziell Musikalische der Form. Die Herrschaft der Harmonie ist in der Deutschen Musik seit Bach, Gluck, Beethoven nichts Neues. Aber diese

Einseitigkeit und Verkennung des eigentümlich Musikalischen zu Zwecken, die der Musik als solcher nicht wesentlich sind, das ist der Charakter des Wagnerschen Schaffens.

Schasler: Ich habe zwei Bemerkungen zu machen: die eine gegen die Definition des Hrn. Majorescu von dem Gegensatze des Erhabenen und Reizenden; die andere gegen die Anwendung, welche Hr. Lasson von dem Ausdruck „Logisch" gemacht hat. Die Definition eines Gegensatzes durch einen parallelen Gegensatz ist selten zutreffend, und erweist sich als unrichtig, sobald derselbe, von demselben Prinzip aus, auf ein anderes Gebiet, als das gewählte, angewendet, mit sich in Widerspruch kommt. So z.B. könnte man das Erhabene, vom Gesichtspunkt der Architektur aus, gerade als das materiell Übergroße, also als das Sinnliche: das Anmutige, dagegen, da seine Wirkung von der Dimension abstrahiert, und sich nur auf die *Form* der Bewegung bezieht, als das Geistige definieren. Jene Definition also: das Erhabene ist das Ideelle, das Reizende dagegen das Sinnliche, scheint mir den Begriff nicht zu erschöpfen. Was das *Logische* betrifft, welches Hr. Lasson in der Kunst nur der Technik zugewiesen wissen will, so daß es erst bei der handwerklichen praktischen Ausführung in Betracht komme: so ist für mich das Logische vielmehr schon bei der Konzeption selbst tätig, wenn auch nur als δύγαμις. Denn wie die Natur in Embryo schon organisch gestaltend, d.h. logisch, verfährt, so auch die Kunst. Eine konzipierte Idee, die nicht das Moment dieses Logischen im Keime in sich besitzt, ist entweder ein Chaos, oder ein ganz Abstraktes, Formloses und Gedankenloses, also im ideellen Sinne ebenso ein Nichts wie im materiellen. Das Logische im Gegenteil ist die wahre gedankliche Essenz im Künstlerischen, weil hier gerade die Form oder vielmehr das Formprinzip das Wesentliche ist.

Maerker: Man muß nicht Mißbrauch mit dem Worte Logisch treiben, welches sowohl von Hrn. Majorescu, als von

Hrn. Lasson auf befremdende Weise gebraucht worden. Ich kann unter Logisch nur die Wesens-Einheit, als den reinen Gedanken verstehen, der das Kunstwerk begründet.

Majorescu: Hrn. Förster antworte ich zunächts, daß ich bei der ganzen Besprechung bloß die neuere Italienische Musik im Auge gehabt. Hrn. Michelet gegenüber bestreite ich, daß der Horacier irgend eine Kollision seines Wesens auf pathetische Weise zur Anschauung bringt. In ihm liegt gar keine Kollision. Er zögert nicht, seinem Enthusiasmus fürs Vaterland unbedingt alles aufzuopfern. Dadurch kann er nie Pathetisch werden und ermangelt also einer Hauptbedingung des Schönen. Daß einige Französische Tragödien auch Andeutungen des Pathetischen im Helden selbst enthalten, ist gewiß; ebenso wie in der Wagnerschen Musik auch Melodien vorkommen. Aber der ästhetische Grundzug dieser Richtung, wie ihn Corneille in *Horace* am besten realisiert und wie er ihn in der Vorrede zum *Nicomède* am klarsten ausgesprochen, schließt vom Helden das Pathetische aus: und gerade *Horace* und *Nicomède* sind diejenigen Tragödien, welche von der Sorbonne alljährlich als Muster hingestellt werden. Hrn. Schasler erwidere ich, daß seine Auffassung des Erhabenen als eines Sinnlich-Großen gegen die Ästhetik verstößt. Das Erhabene ist im Gegenteil eine solche Übergröße, das sie der sinnlichen Wahrnehmung sich entzieht und das ideelle Moment in uns hervorhebt, – selbst durch das Kolossale in der Architektur den Geist nach Ihnen weist. Die Einwürfe gegen meine Auffassung des Logischen haben mich gerade in dieser Versammlung überrascht. Wenn Hr. Lasson das Logische der Kunst in der Technik erblicht, so kann diese nüchterne Auffassung auf den Standpunkt Herbarts gerechtfertigt scheinen, aber nicht im Kreise der Hegelschen Ansichten. Dagegen bin ich mir nicht bewußt, das Wort „Logisch" in einem andern Sinne gebraucht zu haben, als in dem der Wesenseinheit. Allein mit Berufung auf Goethes Worte:

Der Schein was wär' er, dem das Wesen fehlte?
Das Wesen wär' es, wenn es nicht erschiene?

setze ich dem Wesen den sinnlichen Schein gegenüber mit analogischer Anwendung auf Harmonie und Melodie. Wenn Hr. Lasson endlich die Unterscheidung zwischen dem subjektiven und objektiven Moment bei der ästhetischen Auffassung der Kunst-Richtungen will maßgebend sein lassen, so gebraucht er nur andere Worte für denselben Gedanken; was mir überflüßig scheint. Außerdem aber halte ich die von ihm vorgeschlagenen Ausdrücke für unbrauchbar, einmal weil sie kein ästhetischer Sprachgebrauch sind, dann aber, weil sie zu den eklatantesten Mißdeutungen Veranlaßung geben, wie den z.B. einige Literatur-Historiker Schiller den subjektiven und Goethe den objektiven Dichter nennen, während Julian Schmidt die Geschichte auf den Kopf stellt und das Umgekehrte behauptet.

VECHEA TRAGEDIE FRANCEZĂ ȘI MUZICA LUI WAGNER

Maiorescu: Răspund solicitării onoratei societăți de a repeta aici recenta mea conferință publică despre vechea tragedie franceză și muzica lui Wagner, cu atât mai multă plăcere, cu cât la baza întregii discuții pusesem tocmai definiția hegeliană a frumosului. Dacă *frumosul* nu este decât deplina pătrundere a ideii cu aparența sensibilă, atunci putem considera drept niște directive unilaterale și care se depărtează de frumos pe acelea în care fie ideea, elementul logic, se valorifică în paguba sensibilității, ceea ce se întâmplă în *sublim*, fie că momentul sensibil se evidențiază în dezavantajul ideii, ceea ce produce *fermecătorul*. Două exemple sunt suficiente.

Aplicând aceste precizări în *tragedie*, recunoaștem principiile de caracter ale eroului drept acel element care corespunde Ideii în definiția frumosului; în timp ce afectele sale și înclinațiile opuse principiilor reprezintă sensibilitatea. Din punct de vedere dramatic, caracterul devine frumos atunci când principiile și înclinațiile se întrepătrund pe deplin și odată cu aceasta lupta dintre ele se aplanează. Lupta însăși, devenită o condiție esențială a frumosului dramatic, o numesc, după exemplul lui Schiller, *patetismul* tragediei. Acolo unde principiile se valorifică atât de intens încât împiedecă în erou apariția înclinațiilor și sentimentelor opuse, făcând imposibil patetismul, drama poate fi *sublimă*, nu însă și o operă de artă *frumoasă*. Acesta este cazul în Corneille. Să luăm ca exemplu tipic tragedia sa *Horace*. Horace este atât de însuflețit de entuziasmul său patriotic, încât aduce pe deplin la tăcere toate sentimentele sale de afecțiune, de prietenie, de iubire pentru familia sa și în felul acesta lupta pateticului nu se mai dă, eroul devenind sublim, dar nu frumos.

În Paris, de unde vin tocmai, mi se făcu cu ocazia unei discuții asemănătoare obiecția că pateticul este introdus prin sora lui Horace, care prin iubirea ei pentru Curiace reprezintă cu exclusivitate elementul sentimental, în timp ce Horace face numai Ideea să apară. Tragediile lui Corneille corespund astfel ambelor cerințe ale frumosului, cu deosebirea că fiecare din ele în mod separat se valorifică în câte o singură persoană pe deplin. Nu este greu de a înlătura această obiecție. Din punct de vedere estetic este cu neputință ca Ideea să se manifeste cu exclusivitate într-o singură persoană; căci prin aceasta, mai întâi, persoana ar fi silită să-și declame necontenit ideile, ceea ce poate fi epic, dar nu dramatic. În al doilea rând, eroul nu s-ar putea legitima pe această cale ca atare în ochii noștri, deoarece, pentru a vorbi cu Schiller, nu se poate ști dacă constituția sufletească a eroului este un efect al puterii sale morale, atâta timp cât n-ai căpătat convingerea că ea nu este un efect al insensibilității. Astfel, manifestarea unilaterală a Ideii într-o singură persoană, fără ca în acea persoană să fie făcută aparentă lupta pateticului, trebuie să fie desemnată pur și simplu ca o eroare estetică, în stare a constitui după putință sublimul, niciodată însă frumosul.

Absolut aceleași fenomene pot fi urmărite în muzică. *Armonia* corespunde aici elementului logic, ideal, în timp ce *melodia* reprezintă pe acel sensibil. În deplina contopire a armoniei și melodiei, așa cum simfoniile lui Beethoven au realizat-o într-un grad nemaiatins, stă frumosul muzical; în

timp ce valorificarea unilaterală a melodiei în dezavantajul armoniei produce fermecătorul-sensual (muzica operelor italienești mai noi), dimpotrivă, valorificarea unilaterală a armoniei în paguba melodiei conduce la sublim (operele lui Wagner). Astfel, direcția lui Wagner în muzică este o extremă deopotrivă cu aceea a lui Corneille în tragedie[1].

Michelet: Paterismul lui Horace, chiar dacă el nu șovăiește niciodată, provine din faptul coliziunii dintre datorii și anume între patrie și iubirea frățească; o coliziune care îl conduce la uciderea surorii și la răzbunarea patriei ofensate prin lacrimile și imputările ei. Patetismul nu provine numai din latura sensibilității. El nu este numai o luptă între principii și înclinații, ci între principiu și principiu, dar care este în același timp și una între înclinație și înclinație. Căci principiile eroilor sunt tocmai înclinațiile lor. Din împrejurarea că în coliziunea tragică se înfruntă gând cu gând și înclinație cu înclinație, urmează că eroul nu rămâne în unitatea liniștită a principiului său logic, ci, ca și în cazul lui Horace, dezbinarea, determinarea gândului devine pasiune, înclinație; și odată cu aceasta este dată și latura de farmec sensibil. Pentru a invoca un alt exemplu, Cidul este încă mai stăpânit de acest pathos, de această coliziune tragică între onoarea tatălui său, pe care tatăl iubitei sale îl ofensase, și iubirea sa pentru Chimene. Această șovăire, această luptă a sufletului său apare limpede în cunoscutul monolog:

Que je sens de rudes combats!
Contre mon propre honneur mon amour s'intéresse;
Il faut venger un père, et perdre une maîtresse;
L'un m'anime le coeur, l'autre retient mon bras,

[1] Vorbitorul dezvoltă acum pe scurt necesitatea logică a disonanțelor lui Wagner, respinse felul în care acesta se reclamă de la maniera lui Beethoven de a analiza o melodie și demonstră, în sfârșit, complexul social al acestor fenomene artistice (nota red. *Der Gedanke*).

Réduit au triste choix, ou de trahir ma flamme,
Ou de vivre en infâme,
Des deux cotés, mon mal est infini.
O Dieu! l'étrange peine!
Faut-il laisser un affront impuni?
Faut-il punir le père de Chimène?

D'Ercole: Deși aprob principiile expuse de d-l Maiorescu, nu pot accepta totuși ceea ce a spus despre caracterul muzicii italienești. Conced că elementul melodic este în aceasta preponderent; dar, departe de a vedea aci un neajuns, recunosc adevăratul concept al muzicii. Pe de altă parte, muzicii italienești nu-i lipsește armonia, dar o are în proporția necesară întregirii melodiei. Principalul în muzică este melodia – armonia, pentru a mă exprima astfel, nu este decât învelișul extern necesar pentru ca melodia să nu apară în goliciunea ei. Îndreptățirea afirmației mele decurge atât din conceptul frumosului în genere, cât și din acel al muzicii în special. Căci dacă frumosul este reprezentarea spiritului în formă sensibilă, dacă forma sensibilă în care muzica reprezintă sufletul întristat sau vesel este succesiunea sunetelor, atunci melodia se coboară direct din sufletul sensitiv, în timp ce armonia provine din calculul artistic al intelectului. Ambele trebuie să se îmbine însă în așa fel încât armonia să rămână secundară. Și acesta este cazul în muzica italienească, în timp ce în muzica germană mai nouă se petrece tocmai contrariul. Această deosebire în caracterul muzicii italienești și germane stă în însuși caracterul ambelor națiuni. Italianul reprezintă spiritul în forma naivității, care este forma artei în genere, pe când germanul reprezintă același spirit în forma gândirii reflexive; de aceea a devenit Germania terenul propriu al științei. Germania a *înțeles* cu adevărat filozoficește operele de artă produse în Grecia și Italia. Și întrucât și arta germanilor, în special muzica lor mai nouă, înclină mai mult către teorie decât arta italiană, împrejurarea explică mai întâi cu îndestulare de ce în muzica germană

elementul preponderant este armonia, adică aceea care constituie partea propriu-zis teoretică a muzicii; în al doilea rând, de ce muzica italienească este răspândită în ambele emisfere, pe când muzica germană a rămas mai mult locală.

Förster: Contrastul dintre Rossini și Wagner nu este totuși acela dintre muzica ambelor popoare, întrucât italienii în vechea lor muzică bisericească sunt întemeietorii armoniei.

Lasson: Nu mi se pare potrivit a voi să caracterizezi epoci întregi ale evoluției artistice, atribuindu-le sublimul sau vreun termen estetic asemănător. Opoziția dintre epocile artistice stă în idealurile lor; în poezia dramatică, ideile morale sunt acelea în legătură cu care se execută mișcarea istoriei. Nu mi se pare că onoratul vorbitor a dat o potrivită întrebuințare definiției hegeliane a frumosului. Este cu neputință de a concepe ideea, care trebuie să apară în formă sensibilă, drept o cugetare abstractă, ci ca principiul intern și organic al obiectului devenit operă de artă sau existent ca frumos natural; un principiu care, ca atare, este ceva ideal și general, opus voinții sensuale a individului, dar care nu poate fi nici exprimat, nici înțeles altfel decât în intuiția concretă a explicațiunii sale în toate detaliile obiectului frumos. Din această pricină, elementul logic n-are în artă nici un loc sau cel mult în tehnica externă și în consecințele ei. Ce este mai bun în artist, sau mai degrabă ceea ce îl face artist, este inconștientul, determinația fantaziei sale, care este absolut independentă de orice raționament. Dacă într-o operă de artă dramatică cele două momente ale frumosului pot fi deosebite, atunci momentul ideal este concepția morală despre lume și forma specială a fantaziei poetului, pe când momentul sensibil este manifestarea acestui factor ideal în particularitățile formei artistice. Principiile și convingerile eroului n-au nici cea mai îndepărtată relație cu principiul ideal al dramei.

Mai departe, nu mi se pare că principiul tragediei franceze a fost bine desemnat atunci când esența ei a fost pusă, în lipsa unei dezvoltări în sentimentul eroului, în depășirea luptei cu sensualitatea. Să ne propunem oricare tragedie și vom găsi contrariul. Tocmai așa-numitele *combats du coeur*, lupta dintre virtute și înclinație dă tragediei franceze caracterul ei propriu. Semnificativ ar fi mai degrabă faptul că poet și erou trăiesc permanent în reflexiune: poetul reflectând asupra creației, eroul asupra acțiunii și suferinții sale. Este o nesfârșită vanitate a oglindirii de sine, o neostenită limbuție în toate suferințele și patimele. Concepția despre om este aci cea mai abstractă cu putință. Toate naționalitățile, religiile, epocile sunt azvârlite în aceeași oală și transformate în aceeeași pastă. Calitatea morală nu mai are nimic de-a face cu determinarea naturală, nici cu cultura; ea există numai în opoziția abstractă dintre virtute și viții, forță a voinții și slăbiciune. Poetul se leagă prin strâmte legi formale, care, indiferente și lipsite de semnificație în sine, capătă un sens numai prin jugul formalității pe care îl impun. Eroul tragic la rândul său stăruie într-o atitudine pur formală, în decență. Nici un interes substanțial nu îl mișcă. Temeiul conflictului nu e constituit din forțele obiective ale moralității, ci din forma cea mai subiectivă a pathosului, din iubire și ură, virtute și viții, formele cele mai abstracte ale entuziasmului moral, aparținând umanității în genere. Religia nu apare ca o putere a lumii, ci ca devoțiune a individului; statul nu apare ca putere morală și istorică, ci ca iubire de patrie, ambiție ș.a.m.d. Tot ce este moral-obiectiv este topit în motive subiective de determinare. E o artă a raționalismului pur, artificială, falnică prin retorismul ei și prin cultul virtuții; o artă în care orice particularitate este sacrificată în interesul omenescului general. Principiile revoluționare se lasă presimțite de pe acum. Virtutea apare drept valoarea omului; tot ce o depășește apare ca neesențial. Aceasta este arta romantică prin excelență. În ochii germanului nu valorează decât forțele substanțiale, care

constituiesc lumea obiectivă; subiectul este numai receptacol. Romanul consideră aceste forțe numai în forma pathosului subiectiv. Tendința sa este de a-și potența subiectivitatea și astfel vanitatea conștiinții eroice, retorica pathosului apare în primul plan. Nici o artă nu e mai patetică decât cea franceză, fiindcă nicăieri determinarea naturală nu e mai negată. Din această pricină între Corneille și Wagner nu văd nici cea mai îndepărtată relație. Muzica, dealtfel, se mișcă în sfera unor idei cu totul deosebite de acele ale poeziei dramatice. În muzică avem de a face cu opoziția dintre individualitatea sensibilă și lumea externă. Momentul interiorității, al sensibilității este purtat de melodie, care constă esențialmente din succesiunea temporală a unor serii paralele, organizate ritmic. Momentul extern apare în armonie, care se întemeiază pe coexistența temporală. O mijlocire între aceste contraste o creează în tot cazul disonanța cu apogiaturi și note de pasaj, întrucât pregătesc în formă polifonă și în interiorul elementului armonic succesiunea tonală melodică. În chipul acesta muzica italiană și germană sunt deosebite ca melodia și armonia, subiectivitatea și obiectivitatea, simțirea și existentul. Fiindcă Beethoven a fost numit, voi observa că el, prin desăvârșitul echilibru dintre elementele muzicale, după cum o arată operele epocii sale de mijloc, este prin excelență german, ca unul la care întreaga interioritate a simțirii se dezvoltă numai din forțele naturale constitutive ale lumii obiective, al căror reflex pare a fi. Întrucât îl privește însă pe Wagner, acesta nu urmărește nicidecum un scop specific muzical. Ceea ce îl interesează pe Wagner este caracteristicul, desemnul istoric, după cum la fel se întâmplă și în pictura prezentului. În vederea acestui scop de caracterizare supraîncordează Wagner, deopotrivă cu întreaga muzică a viitorului, mijloacele muzicale. Și fiindcă tendința sa se îndreaptă către icoane ale obiectivității, pune el în mod unilateral întreaga greutate asupra armoniei, disprețuind elementul special muzical al formei. Domnia armoniei începând

cu Bach, Gluck și Beethoven nu este ceva nou. Dar această unilateralitate și ignorare a elementului muzical propriu-zis în vederea unor scopuri, care muzicii ca atare nu-i sunt esențiale, aceasta alcătuiește caracterul creației wagneriene.

Schasler: Am două observații de făcut: una împotriva definiției d-lui Maiorescu asupra opoziției dintre sublim și fermecător; a doua, împotriva aplicației date de d-l Lasson termenului „logic". Definiția unei opoziții printr-o opoziție paralelă este rareori satisfăcătoare și se dovedește nepotrivită îndată ce, plecând de la același principiu, dar aplicându-se într-un alt domeniu, intră în contrazicere cu sine însuși. Așa, de pildă, sublimul ar putea fi definit, din punctul de vedere al arhitecturii, tocmai ca supramărimea materială, prin urmare ca ceva sensibil; dimpotrivă, grațiosul, al cărui efect face abstracție de dimensiune și se raportă numai la *forma* mișcării, poate fi definit ca ceva spiritual. Astfel, definiția potrivit căreia sublimul ar fi idealul și fermecătorul ar fi sensualul nu mi se pare a epuiza conceptul. Când privește *logicul*, căruia d-l Lasson i-a rezervat în artă numai partea tehnică, în așa fel încât ar veni în considerație numai în legătură cu partea practică și profesională, eu socotesc că are un rol chiar în actul concepției, fie numai ca δύγαμις. Căci, întocmai ca natura, care încă din embrion plasticizează organic și deci procedează logic, tot astfel și arta. O idee concepută, care nu conține în germene momentul logic, este sau un haos, sau ceva pur abstract, lipsit de formă și de cugetare și care în sens ideal sau material ar fi deopotrivă un nimic. Logicul este, dimpotrivă, adevărata esență cogitativă în artî, pentru că aici tocmai forma sau mai degrabă principiul formal este esențialul.

Maercker: Nu trebuie să abuzăm de termenul „logic", întrebuințat de d-l Maiorescu și Lasson în modul cel mai ciudat. Prin „logic" nu pot înțelege decât unitatea esenței, cugetarea pură care întemeiază opera de artă.

Maiorescu: Răspund mai întâi d-lui Förster că în întreaga discuție m-am gândit numai la muzica italienească mai nouă. Față de cele spuse de d-l Michelet contest că Horace ar manifesta vreo coliziune oarecare a ființei sale într-un mod patetic. În acesta nu există nici o coliziune. El nu pregetă de a sacrifica necondiționat totul entuziasmului său pentru patrie. În felul acesta el nu poate deveni niciodată patetic și se privează astfel de una din condițiile esențiale ale frumosului. Este sigur că în unele tragedii franceze există și aluzii patetice cât privește viața sufletească a eroilor; tot astfel după cum în muzica lui Wagner apar și melodii. Dar trăsătura estetică, fundamentală a acestei direcții, așa cum Corneille a realizat-o mai bine în *Horace* și a exprimat-o mai clar în prefața la *Nicomède*, exclude din erou patheticul; și tocmai *Horace* și *Nicomède* sunt înfățișate în fiecare an de Sorbona ca exemple. D-lui Schasler îi replic că concepția sa despre sublim, ca o mărime materială, se izbește de ideile esteticei. Sublimul este dimpotrivă o asemenea supramărire încât, sustrăgându-se percepției sensibile, pune în evidență în noi momentul ideal[1]. Chiar colosalul arhitecturii orientează spiritul nostru către interior. Obiecțiile împotriva concepției mele despre logic m-au surprins tocmai în această adunare. Când d-l Lasson recunoaște elementul logic al artei în tehnică, această seacă concepție ar putea fi justificată din punctul de vedere al lui Herbart, dar nu în cercul părerilor hegeliane[2]. Pe de altă parte, nu sunt conștient de a fi întrebuințat cuvântul

[1] Maiorescu se referă aci la concepția lui Kant asupra sublimului, așa cum este înfățișată în *Kritik der Urteilskraft*, Zweites Buch, §§ 23–29 (*nota lui T. Vianu*).

[2] Herbart era în adevăr inspiratorul școlii formaliste în estetică, cu care idealiștii inspirați și reprezentați de Hegel s-au găsit de mai multe ori în polemică în decursul veacului trecut. Maiorescu implică dar pe hegelianul Lasson într-o grea contradicție, situând părerea acestuia în tabăra formaliștilor herbartieni, pentru cari frumosul era rezolvabil în pure raporturi formale *(nota lui T. Vianu)*.

„logic" într-un alt sens, decât în acela de unitatea esenței. Numai că, reclamându-mă de la cuvintele lui Goethe:

Ce-ar fi aparența, căreia i-ar lipsi esența?
Ce-ar fi esența, dacă n-ar apărea?

am opus esenței aparența sensibilă, cu aplicație analogică la armonie și melodie. Când, în fine, d-l Lasson vrea să facă dătătoare de măsură deosebirea dintre momentul subiectiv și obiectiv în concepția estetică a curentelor artistice, se întrebuințează numai alte cuvinte pentru aceeași idee; ceea ce mi se pare inutil. În afară de aceasta, socotesc că expresiile propuse de d-l Lasson nu sunt întrebuințabile, mai întâi pentru că nu corespund limbajului estetic, apoi pentru că dau loc celor mai eclatante interpretări greșite. Așa, de pildă, câțiva istorici literari numesc pe Schiller poet subiectiv și pe Goethe poet obiectiv, în timp ce Julian Schmidt răstoarnă istoria și afirmă contrariul.

Traducere de T. Vianu

ANUARIUL GIMNAZIULUI ȘI INTERNATULUI DIN IAȘI PE ANUL SCOLASTIC 1862–1863

publicat de
Directorul T.L. Maiorescu,
doctor în filozofie și licențiat în drept,
profesor la Universitatea din Iași
și membru cor. al Societății filozofice din Berlin

Precede o disertațiune: *Pentru ce limba latină este chiar în privința educațiunei morale studiul fundamental în gimnaziu?*

PREFAȚĂ

Un asemenea anuariu, făcându-se pentru prima oară în țara noastră, are lipsă de justificare. Scopul lui principal este:

1) A publica la finea fiecărui an scolastic toate legile, decretele, ordonanțele și deciziunile date de către diferitele autorități în cursul anului și relative la institutul de învățământ respectiv. Prin aceasta se va înlătura marele inconvenient ce împedeca până acum o direcțiune regulată a școalei, adecă: că la o schimbare a persoanelor noul director se afla fără legătură cu trecutul, lipsindu-i chiar acele acte oficiali ce conțineau regulări nouă cu valoarea perpetuă, dacă directorul precedent nu le conservase sau afla cu cale a nu le trada succesorului său.

2) A încunoștiința pe părinți despre modul de primirea elevilor în gimnaziu și în internat, despre toate condițiunile întru aceasta, despre numărul locurilor vacante etc.

3) A publica datele statistice relative la acest Institut.

4) A publica profesorii în activitate și planul învățământului, împreună cu schimbările întrevenite în această privință în cursul anului.

5) A da o cunoștință oficială despre mijloacele de învățământ cu cari este înzestrat Institutul, adecă: cabinetul fizic, laboratoriul chemic și biblioteca, precum și despre înavuțirea lor succesivă.

6) A publica istoria Institutului în anul respectiv, cuprinzând și premianții din fiecare clasă, ca unii ce fac onoare școalei din care ies.

7) A dezvolta prin disertațiuni originale o publicitate științifică între profesori și a lumina pe de altă parte în acest mod pe școlari și pe public asupra întrebărilor importante pentru educațiune și învățământ.

Indispensabil din aceste punturi de vedere, anuariul este pe deplin justificat și se va publica de acum înainte la finea fiecărui an scolastic.

Directorul T.L. Maiorescu

Iași; în 7 iulie 1863

CUPRINS

A. Disertațiune: Pentru ce limba latină este studiul fundamental în gimnaziu?
B. Știri scolastice
I. Corpul profesoral
II. Planul învățământului
III. Instituțiuni pentru înlesnirea învățământului
IV. Statistica
V. Regulări oficiale mai importante
VI. Cronica

A.

PENTRU CE LIMBA LATINĂ ESTE CHIAR ÎN PRIVINȚA EDUCAȚIUNEI MORALE STUDIUL FUNDAMENTAL ÎN GIMNAZIU?

Disertațiune
de
T.L Maiorescu

§ 1. INTRODUCERE

Întrebarea aceasta este vitală pentru gimnaziu. De la înțelegerea ei depinde soarta celei mai importante instituțiuni scolastice. Întrebarea aceasta este apoi togmai acum la ordinea zilei, fiindcă o mare parte a tinerilor barbați cari încep astăzi a avea influință asupra cercustărilor noastre, fiind din nenorocire înșii lipsiți de binefacerea învățământului serios al limbei latine și în genere al gimnaziului, nu înțeleg ce importanță enormă are pentru alții și ar fi avut mai întâi pentru ei înșii acel învățământ. Astfel vedem, și aceasta este cel mai trist lucru pentru școale, că nu numai studiul anticității în limba ei originală nu este prețuit după justa sa valoare, ci că se formează încă în contra lui o direcțiune de idei inimică.

Această direcțiune, susținută prin spirite cari declară de superfluu și pedantic sau chiar de fals tot ce petrece sfera necoaptei lor inteligință, fiind periculoasă educațiunei întregului

popor, trebuie să fie mai întâi de toate lovită în puseciunea de sofisme în care se crede tare, demascată în absurditatea ei, pentru ca astfel convingerea salutară despre importanța clasicității să aibă loc a se întinde în toate părțile, a fi pusă în lucrare și a contribui apoi ca unul din cele mai puternice elemente la formarea unei societăți mai serioase.

§ 2. ARGUMENTELE ADVERSARIILOR

Argumentele principale ale acelei opoziții în contra studiului limbelor clasice și *in specie* a limbei latine în gimnaziu sunt următoarele:

1. Este superfluu de a învăța limba latină, fiindcă autorii vechi sunt traduși în limbi moderne și că, prin urmare, pot să fie cunoscuți mai bine din aceste traduceri.

2. Afară de aceasta, clasicii moderni sunt tot așa de buni ca și cei vechi, dacă nu mai buni; sunt mai mulți autori morali între cei noi; și, în fine, clasicii moderni au importanța cea mare pentru tinerimea noastră că au conlucrat imediat la dezvoltarea secolului în care trăim și au devenit astfel indispensabili pentru înțelegerea acestuia, va să zică ei trebuie să fie cunoscuți cu preferință înaintea celor vechi.

3. Este chiar stricăcios de a se ocupa șepte-opt ani în mod principal cu limba latină, fiindcă este o limbă moartă ce nu are folos social; timpul acesta trebuie să fie mai bine aplicat la studiul limbelor moderne, cari sunt chiar necesarii pentru un tânăr și cari totuși se învață foarte rău în școalele publice. Limba latină se poate trata ca studiu secundar pentru cunoștința formelor gramaticale și înțelegerea lexicografică a câtoruva cuvinte introduse în toate limbele europene; dar nu mai mult.

Să ne mărginim la aceste trei argumente, cari în aparință sunt așa de tari și de conchizetoare, încât inimicii clasicității ni le debitează de regulă cu un surâs sublim de satisfacere și

suficiență, pare c-ar fi pronunțat te miri ce adevăruri profunde și decisive.

Însă să facem un pas mai departe într-o altă direcțiune. Să ne permitem a declara de inimici ai clasicității, dacă nu în opiniunea lor proprie, cel puțin în rezultatul factic, pe acei amici și apărători orbi cari, neînțelegând înșii importanța lucrului, combat argumentele espuse prin argumente și mai slabe și mai false.

§ 3. CONTRAARGUMENTELE AMICILOR NEADEVĂRAȚI

Acești amici, intrând în cuibul celor trei argumente sofistice, în loc de a le demonstra din capul locului de false, fiindcă lovesc în vânt, în loc de a nemeri în țintă, caută a combate ideile conținute în ele prin poziținea ideilor contrarie și, prin urmare, conced în mod direct justețea puntului de plecare, devenind astfel în fapt vătămători și nu amici ai studiului clasic.

Iacă combaterea lor:

La 1. Deși autorii vechi sunt traduși în limbi moderne, totuși o traducere nu se apropie niciodată de original, ci se rapoartă la el, după cum a zis M-e. de Staël, ca covorul pe dos la covorul pe față. În traducere sunt o sumă de neînțelegeri; apoi, limbele moderne în mare parte nu sunt în stare a esprima acurat ideile strămoșilor noștri. Prin urmare, studiul clasicilor în limba lor originală rămâne neapărat necesariu.

La 2. Cum să fie clasicii moderni tot așa de buni ca cei vechi? Unde au modernii, pentru a ne mărgini la materia propusă, la limba latină, autori ca Virgilie? Ca Livie? ca Tacitu? ca Horație? Cine a întrecut pe Virgilie în grația fantasiei sale? Cine pe Livie în frumusețea narațiunei? Cine pe Tacitu în severitatea opiniunilor? Sau pre Horație în finețea și urbanitatea ideilor sale? Autorii moderni, fiind mai slabi în aceste privințe

decât cei vechi, sunt dar de mai mică importanță. Și apoi este fals de a crede că modernii ar fi singuri apropiați dezvoltărei noastre; fiindcă calități nemuritoare precum le au autorii cei vechi sunt și rămân pentru pururea un tezaur al umanității și-și conservă influința asupra spiritului oricărui secul.

La 3. Nu poate fi stricăcios a se ocupa atâta timp cu limba latină. Barbații cei mai renumiți ce-i avem noi modernii au fost adăpați din fântâna anticității. În toate națiunile civilizate oamenii eminenți au avut și au păstrat o stimă profundă pentru studiile clasice și le-au atribuit lor cea mai esențială parte din propria-le dezvoltare. Astfel Boileau, astfel Corneille, Lessing, Goethe – dar ce să vorbim numai de literatori! Barbații celebri de stat au fost totdeauna adânciți în spiritul timpurilor vechi, și de Napoleon cel Mare este cunoscut cu ce amoare perseverantă s-a ocupat în toată viața sa de studiul lui Iulie Cesar. În fine: noi românii, strănepoții acelor romani despre a căror limbă discutăm acum, avem o sântă datorie a cunoaște anticitatea latină, fie numai din pietate istorică. Dar chiar limba noastră însăși nu poate să facă nici un pas mai departe fără limba latină; cunoștința acesteia este mai ales pentru noi indispensabilă.

Iacă dar că este fals ce pretind inimicii clasicității; iacă dar că autorii vechi trebuie să fie cunoscuți în limba originală, fiind toate traducerile rele; că autorii vechi sunt mai presus de cei moderni și că, în fine, utilitatea clasicității, recunoscută de toți barbații cei mari ai timpurilor noastre, este cu atât mai mare pentru noi cu cât limba noastră are încă lipsă, până se va dezvolta, a recurge totdeauna la cea latină ca la un izvor de lămurire și de chiarificare.

Aceste sunt contraargumentele amicilor aparenți ai clasicității, contraargumente cari, departe de a produce vreun sprijin cauzei ce vor să o apere, o compromit mai mult prin slăbiciunea lor și ușurează astfel poziținea adversariilor. Pătrunși de adevărul proverbial că este mai bine a avea un inimic cumsecade decât zece amici necăliți, ne vom desface mai întâi de

acești prieteni, combătându-le din punt în punt toate contraargumentele lor și având întru aceasta aerul de a sprijini pe adversarii. După ce însă vom fi terminat această parte a temei noastre, ne vom întoarce în contra adversarilor și, dărâmându-le puntul de plecare, vom stabili, în fine, opiniunea ce ne pare a fi singura adevărată în acest caz.

§ 4. RESPINGEREA CONTRAARGUMENTELOR

1. Sunt în eroare sus-numiții amici ai clasicității când, în contra primului argument, răspund că o traducere nu se apropie niciodată de original și că, prin urmare, autorii vechi, pentru a fi bine cetiți, presupun cunoștința limbei lor originale. Dacă acesta ar fi scopul studiului latin în gimnaziu atunci din toate instituțiunile moderne n-ar fi nici una care să-și fi ajuns mai rău scopul decât gimnaziul. Cine din școlarii care au terminat cursul gimnazial ies cu o cunoștință așa de dezvoltată a limbei latine și grecești încât să poată ceti autorii cei vechi în limba lor originală cu destulă ușurătate pentru a judeca asupra stilului lor, pentru a fi impresionabili la frumusețele lor poetice, în fine, pentru a simți vreo plăcere estetică cetindu-i? Au nu ne mai aducem aminte, fiecare din noi, cu ce greutate neplăcută, cu câtă căutare prin lexicoane și gramatici ceteam chiar în ultima clasă gimnazială pe Platone, pe Sofocle, pe Horație, pe Tacit? Cum în această cercetare limbistică cei mai mulți dintre noi nici nu se mai gândeau la frumuseți estetice sau la adevăruri filozofice, și acei care se gândeau o făceau numai din când în când și în mod cu totul secundar? Este de comun cunoscut din esperiința făcută în secole, și ar fi o orbire a nega faptul acesta că, din contra, tocmai autorii vechi cetiți în gimnaziu se discreditează la cei mai mulți școlari, fiindcă aceștia, în confuziunea lor gramaticală, istorică, lexicografă etc., nu sunt în stare a mai afla nici o frumusețe în ei, ci îi iau în dezgust pentru toată viața

lor. Ce idee are școlarul din clasa III de stilul sau de orice altă calitate a lui Cornelie Nepote? Care școlar din clasa IV este impresionabil pentru timbrul unei anticități pline de măduvă și de energie, precum se esprimă în stilul lui Salustie? Ce influință are entuziastul Livie, gingașul Ovidu, moralistul fin Horație asupra clasei V, VI, VII prin stilul și ideile lor?[1] La mai toți, aproape nici una; și aceia asupra cărora are influință sunt așa de puțini, de-abia în fiecare clasă câte unul, încât acesta n-ar putea niciodată justifica introducerea autorilor vechi în gimnaziu pentru toți școlarii. Deși dar este foarte adevărat că o traducere rămâne chiar în cazul cel mai favorabil departe de original, totuși o traducere a autorilor vechi într-o limbă modernă face pe școlar cu mult mai bine să simtă frumusețile și să înțeleagă ideile autorului decât lectura în original, fiindcă limba originală pentru autorii latini și greci, cu tot studiul serios ce i se consacră în școalele moderne, nu se studiază până la o cunoaștere sau cel puțin înțelegere deplină. Ca să vă convingeți, luați d-voastră, cari ați studiat numai gimnaziul, pe Livie sau pe Virgilie (ca să nu zic pe Tacit sau pe Horație) în mână, cetiți un capitul sau o ecloga oarecare în original și, după ce veți vedea îndată ce dificultate vă prezintă lectura, cetiți aceleași rânduri într-o traducere bună și veți mărturisi că în traducere ați aflat o plăcere fără comparațiune mai mare decât în original. Aci nu e vorba de barbați cari după terminarea gimnaziului se ocupă anume de studiul anticității și își câștigă după o diligință mai îndelungată o destulă cunoștință a limbei latine nu numai pentru a înțelege tot ce cetesc, ci și pentru a înțelege frumusețile sau slăbiciunile unui stil (ceea ce este încă o mare diferință). Aci e vorba numai de gimnaziști; și pentru

[1] Încai de grecește nici să nu mai vorbim; acolo se înțelege de la sine; și, d.e., lectura corurilor din Sofocle, când se face precum trebuie, fără traducere modernă, numai în testul original, este un fel de supliciu gramatical pentru inteligența oricărui elev.

gimnaziști este un adevăr necontestabil că ei înțeleg și gustă pe un autor mult mai bine în traducere decât în original și că, prin urmare, traducerile moderne ar putea înlocui *în această privință* cu totul lectura în limba originală.

Au dar drept adversarii clasicității; și dacă studiul limbei latine este cel principal în gimnaziu, cauza nu poate fi cea arătată supt puntul l.

2. Să trecem acum la puntul al doilea. Aci disputa devine ceartă; nu mai are sens și nu mai e de descurcat. Unii zic că autorii moderni sunt mai buni și numără vro câțiva; ceilalți zic că autorii vechi sunt mai buni și numără și ei vro câțiva. Când începe cineva cu personalități, atunci încetează cu raționaminte. Cu toate acestea putem zice că au drept inamicii clasicității când ne spun că autorii moderni pot să fie tot așa de buni ca cei vechi, *luat fiecare în parte*. Căci ce merit mare este în Cornelie Nepote? Ce merit necomparabil este în Livie, încât lectura lui Gibbon sau a lui Macaulay sau a lui Joh. von Müller să nu poată aduce tot acel folos? Ce merit este, în fine, în Cicerone? Stil? Idei? Atunci să cetim pe Lessing, cu stil mai frumos decât perioadele monotone și lung-suflate ale lui Cicerone și cu idei originale și fertile, după cari poți vâna mai în toate operile lui Cicerone fără a afla vreuna. Ne mai rămâne din autorii gimnaziali Ovid cu *Metamorfozele*, Virgilie cu *Eneida*, Horație și Tacitu. Fără îndoială, în privința ideilor și gustului estetic, o lectură din Dante, din Camoëns, din *Nibelungen* ar face togmai cât *Metamorfozele* și cât *Eneida*, dacă nu mai mult. Horație și Tacitu în adevăr sunt autori clasici în cel mai strâns sens al cuvântului și este greu a arăta cine din autorii moderni le corespunde. Atât însă este sigur că cetirea pasagelor etice din Goethe, respective a scrierilor istorice de Prescott, de Gibbon, de Herder ar produce tot acea utilitate teoretică asupra gimnaziștilor ca și acei doi autori. Și apoi, argumentul adversariilor, care zice că autorii moderni sunt cu atât mai preferabili cu cât au predomnit la formarea epocei de

civilizațiune în care trăim, este foarte judicios și mai puternic decât ceea ce s-a zis în contra lui. Căci, pe lângă calitățile nemuritoare și în perpetuu valabile ale unui autor bun și, prin urmare, și ale autorilor vechi, există și calități ad-hoc, dacă e permis a le numi așa, calități individuali anume potrivite pentru seculul în care și din care sunt născute, și togmai ele sunt cele fertile și de cea mai mare influință asupra seculului. Aceste calități însă se află pentru noi numai în autorii moderni și nu în cei vechi.

Dacă totuși studiul limbei latine este cel fundamental în gimnaziu, cauza adevărată nu poate fi neajunsul autorilor moderni și preferința a vro cinci sau șase autori vechi.

3. Să ajungem, în fine, la puntul al treilea. În favoarea clasicității s-a spus aci că cei mai celebri oameni au fost nutriți cu ea și apoi că noi românii în specie avem lipsă de limba latină ca izvor pentru constituirea limbei noastre proprie. În ceea ce privește oamenii celebri, se pot face la acest contraargument trei replicări: întâi, că există pentru o sumă de celebrități moderne nutrite în studiul clasicității o sumă tot așa de mare lipsită de aceasta; al doilea, că celebritățile anticității însile au devenit celebrități fără un asemenea studiu: Socrate, Platone, Sofocle, Homer (dacă a esistat), tot celebrități cari din propriul lor țezaur, fără alt studiu decât al naturei, au produs nemuritoarele lor opuri; în fine, al treilea, și aceasta este adevărata replicare, că gimnaziul nu are de tendință principală producerea de geniuri sau de celebrități, ci că trebuie să se adreseze cu învățământul său la acel termin de mijloc al inteligiinței pe care ni-l arată majoritatea copiilor. Față cu un geniu, întrebarea studiilor teoretice are o importanță mult mai mică; geniul își croiește calea sa, chiar fără ajutorul altora, din propriul său impuls, *ipso Marte*, cum ziceau latinii; însă simplul talent și capacitatea mediocră, acestea au trebuință de ajutorul studiilor în școală, și la ele se adresează gimnaziul. Lor însă nu li se poate

aduce de esemplu geniul, căci ceea ce nutrește pe geniu poate omorî pe talent.

Iar ce se atinge de importanța limbei latine pentru noi românii în specie și de derivarea necesității ei din acest punt de vedere, aci apărătorii necugetați ai clasicității comit eroarea ce în logică se numește ἕτέρον ζήτησις, adecă ajung cu demonstrarea lor altundeva decât unde trebuiau să ajungă. Dumnealor demonstrează importanța limbei latine *în genere* pentru români; pe aceasta nu i-a trecut nimănui prin cap a o contesta. Dar vorba este de a demonstra că limba latină este studiul cel mai important *în gimnaziu*, și aceasta este cu totul altceva. Aici nu se poate aduce argumentul numit. Căci studiul filologic al limbei latine cu scop de a chiarifica și regula limba română are din capul locului alt fundament și alt metod de învățătură decât cel adoptat în gimnaziu și va rămânea ca specialitate rezervat universității, pe când gimnaziul, după toată natura sa, nu are a se ocupa de specialități, ci numai de cultura generală a intelegiinței. Acel studiu limbistic cere mai întâi de toate cunoștința limbei *vulgare* latine, precum se vorbea de popor în Italia și în provincii, iar nu cunoștința limbei clasice a autorilor, care se tractează în gimnaziu și care este foarte diferită de aceea. Cere, al doilea, un studiu istoric al acestei limbi populare, care coincide cu cel lexicografic, adecă: a căuta *fiecare cuvânt* ce există astăzi în limba română, a-l urmări în toți autorii latini, în toate inscripțiunile cunoscute, în monete etc., din toate epocele până în ziua de astăzi, pentru a afla vicisitudinile sau schimbările ce le-au suferit de la prima origine și până acum. D.e., pentru cuvântul rumân *pământ* se cere, din punt de vedere al studiului limbistic, cunoștința tuturor locurilor unde se află cuvântul latin *pavimentum*, care în diferiți autori are o diferită însemnare (în epistolele lui Sidonie Apollinarul din secului al 5-lea după Christos însemnează firmament, cer; pe când în Cicerone și Horație însemnează podini sau dușamele, pavagiu etc.; cari două însemnări sunt togmai așa de

diferite una de alta ca cerul de pământ); se cere apoi constatarea dacă la vreun autor sau în limba poporală avea sensul ce i-l dăm noi astăzi și când a început să-l aibă, se cere mai departe urmărirea lui în diferiții seculi, adecă constatarea cum s-a pronunțat în secului al 2-lea, al 3-lea etc. până astăzi, spre a afla când din *pavimentum* s-a făcut numai *pavimentŭ*, apoi poate *paimentŭ*, apoi *pămentŭ*, și când vocalele *a* și *e* încep a nu fi pronunțate curat, ci primesc sunetul de **î** și **ъ** precum îl au acum. Tot asemenea să se facă această cercetare cu *toate* cuvintele limbei rumâne. Ce va fi rezultatul?

Rezultatul va fi că atunci, însă numai atunci, vom putea scoate din toate aceste cazuri cunoscute legea dezvoltărei limbei noastre; vom putea afla: 1) care este secului în care limba noastră începu a se separa de cea latină într-un mod așa de esențial încât să constituie o limbă *sui-generis*, limba rumână? Și dacă oare a fost vreo influință esterioară, marcată în limbă, care a produs aceasta? 2) când s-au introdus sunetele **ъ** și **î** în limba rumână? dacă esista din vechime în ea, încă din pronunțarea *vulgară* latină sau sunt importate? Dacă acest import este făcut după secului al zecelea și, prin urmare, de atribuit influinței slavone? 3) dacă vreo sumă considerabilă de cuvinte de ale noastre arată rădăcini latine neîntrebuințate în limba poporală italică, ci aflate numai în vreo altă provincie a marelui imperiu roman? Această constatare ar lumina mai de aproape originea noastră; 4) cari și câte sunt cuvintele a căror rădăcini nu se afla deloc în limba latină? în ce secul se văd ele introduse în limba noastră și, prin urmare, cărei influințe sunt de atribuit? 5) sunt din aceste cuvinte câteva cari nu se pot deriva din nici o limbă mai de-aproape cunoscută astăzi? Ar fi probabil a le socoti și pe aceste de origine dacică? 6) care cuvinte rumâne, de origine bună latină, au fost întrebuințate în limba noastră, însă s-au perdut astăzi? Și când și de ce s-au perdut? 7) după care lege *factică* (nu după visuri de analogie cu limba clasică latină precum le trec prin cap filologomanilor) s-a făcut

și se face schimbarea vocalelor și consonantelor în limba rumână? pentru a afla astfel pe calea istorică, *singura admisibilă în acest caz*, geniul eufonic al poporului rumân și *numai astfel a atrage consecințe pentru viitor* și a *pune fundamentul regulărei limbei noastre de astăzi* etc., etc.

Iacă ce este un studiu sănătos al limbei rumâne. Numai după ce-l vom fi făcut cu această severitate vom avea ceea ce cred domnișorii noștri că se poate câștiga de astăzi până mâne cu încercări jurnalistice, adecă: o gramatică, o ortografie, un lexicon, în fine, o limbă rumână *rațională*; care cuvânt „rațional" nu vrea să zică ceea ce corespunde rațiunei oricărui individ care visează despre limbă, ci vrea să zică ceea ce corespunde numai rațiunei poporului precum s-a dezvoltat ea în toți secului, de la nașterea sa și până în epoca noastră.

În ce raport, vă rog acum judecați d-voastră toți cu mintea sănătoasă, în ce raport stă studiul limbei latine precum se face în gimnaziu cu filologia limbei rumâne?! fără îndoială, studiul limbei latine este o condițiune pentru studiul filologic, în acest sens că oricine vrea să studieze limbistica rumână trebuie să fi studiat mai întâi limba latină din gimnaziu. Însă cine a studiat numai limba latină din gimnaziu, acela n-a făcut încă aproape nimic pentru cea rumână, și de aceea nu se poate zice că studiul limbei latine în gimnaziu are de scop sau de parte importantă a sa cultura rațională a limbei rumâne. Cine ar zice aceasta ar trebui să zică, d.e., că, învățând a scrie caligraficește, ne preparăm pentru arta picturei. În adevăr, scrierea ne dă primele rudimente de pictură, ne dă un condei sau un creion, ne dă hârtie, ne conduce mâna spre copierea a câtorva semne etc. Însă ar fi absurd de a numi aceasta o preparare pentru arta picturei.

Așadar, scopul studiului limbei latine în gimnaziu nu poate fi nicidecum limbistica rumână.

Din contra, tractarea jumătățită a limbei rumâne pe baza cunoștințelor mărginite de limba latină câștigate numai în școalele secundari, departe de a produce vreun folos, produce numai ceața

aceea de opiniuni arbitrare cari, neînțelegând adânca lege a dezvoltărei poporului, se razimă una mai tare decât alta pe o oarbă analogie între cele două limbi și cauzează astfel confuziunea fatală de care sufere astăzi vorbirea și scrierea românească.

Nefiind dar nici esemplul barbaților celebri, nici importanța pentru limbistica rumână cauza adevărată pentru care limba latină este studiul principal în gimnaziu, nu rămâne decât a da drept inimicilor clasicității și în privința puntului al treilea. Cu această concensiune însă am ajuns la terminul părței negative a disertațiunei noastre și avem a trece, în fine, la partea pozitivă.

§ 5. REZUMAT ȘI TRANZIȚIUNE

S-au espus întâi cele trei argumente ale adversariilor, s-au arătat apoi contraargumentele corespunzătoare – și, în fine, s-au combătut aceste contraargumente. Rezultatul este: inimicii limbei latine în gimnaziu au drept de a zice că autorii vechi se pot cunoaște tot așa de bine din traduceri, că autorii moderni sunt tot așa de buni și că cunoașterea limbelor moderne, ca limbe, ar aduce mai mare utilitate socială decât cunoașterea unei limbi moarte ca cea latină.

Acum însă se naște întrebarea cea decisivă: ce urmează din acest rezultat conces? Care este concluziunea din cele trei premise adevărate? Și aci am ajuns la puntul unde începe eroarea adversariilor. Adversarii zic că *concluziunea nu este decât una*: adecă, că limba latină nu mai poate fi studiu fundamental în gimnaziu și că, prin urmare, trebuie să se taie cea mai mare parte din timpul consacrat ei. Întru aceasta adversarii se înșală. *Concluziunea este dublă*: sau, în adevăr, limba latină ca studiu esențial trebuie să fie depărtată din gimnaziu, fiindcă cele trei cauze din cari s-a întrodus acolo nu sunt valabile, *sau, al doilea*, cauzele pentru cari s-a întrodus limba latină în gimnaziu nu sunt cele trei, ci sunt altele, și atunci argumentarea spre

combaterea lor a fost superfluă, sagacitatea întrebuințată pentru aceasta a fost degeaba, căci n-a lovit centrul țintei, ci periferia, n-a combătut fundamentul esențial, ci o ficțiune goală confundată cu acesta. Când cauzele întroducerei limbei latine în gimnaziu ar fi *numai* cele trei, atunci adversarii ar avea drept în concluziunea lor. Până când însă acest număr de trei nu este demonstrat de complet (regulă veche a teoriei dilemelor din logică), până atunci concluziunea este falsă, căci mai există posibilitatea altor cauze prin care să se susție limba latină cu toată importanța ei. Adversarii, mărginindu-se în neajunsul argumentelor espuse, nu comit numai o eroare logică, ci dau semn de spirit frivol; fiindcă este o frivolitate dacă cineva, căutând adevărul și ajungând la un punt unde calea lui se răscruce în două direcțiuni, alege pe nesigur numai una din acestea și se încrede cu totul în ea, negrijind pe ceialaltă; de unde știe el că cea dintâi nu-l conduce în întunerecul eroarei în loc de a-l conduce spre adevăr, precum poate ar fi fost în starea cea de-a doua? În contra unei asemenea frivolități este o datorie de conștiință de a se opune cu o severitate dezvălită și fără cruțare.

Așadar: îndată ce se va arăta că limba latină a putut să aibă și alte cauze pentru cari a fost introdusă ca studiu principal în gimnaziu, afară de cele trei combătute, și că noualе cauze sunt mai puternice decât orice obiecțiune, atunci deodată va fi căzut toată argumentarea adversarilor și lupta lor va fi de comparat celebrei aventuri a lui Don Quijote care, în ideea sa, se lupta cu uriași, iar în realitate se luptase cu mori de vânt; atunci deodată vom fi ajuns scopul acestei mici disertațiuni, adecă demonstrarea studiului limbei latine ca a celui dântâi în gimnaziu.

§ 6. AFIRMARE

Cauza principală pentru care s-a introdus limba latină ca studiu fundamental în gimnaziu este în adevăr alta și se află pe un alt tărâm decât acela pe care se luptară inimicii

clasicității, pe tărâmul moralei. Aflându-se însă pe un alt tărâm, acea cauză este totdeodată mult mai profundă decât s-ar presupune la prima vedere, este atât de profundă încât stă în cea mai strânsă legătură cu *principiul întregei educațiuni* și nu se poate aprețui decât acolo unde se află conștiința despre acest princip. Fiindcă dar menționata cauză adevărată are o rădăcină așa de adâncă, trebuie să-i dezgropăm întâi tot pământul în mijlocul căruia a crescut și atunci îi vom vedea cu toată chiaritatea natura și importanța ei. Avem, prin urmare, a rezolvi acum următoarele întrebări: 1) care este scopul educațiunei? 2) care este importanța studiului pentru educațiune? 3) care este importanța limbei latine pentru studiu?

§ 7. SCOPUL EDUCAȚIUNEI

De la înțelegerea scopului oricărei educațiuni spirituale atârnă înțelegerea utilității limbei latine. De aceea noi nu putem da o definițiune a educațiunei după ideea noastră, fiindcă atunci s-ar zice că am formulat scopul educațiunei astfel încât să se potrivească cu teza noastră și să vorbească în favoarea ei. Vom esplica dar scopul educațiunei astfel precum este înțeles și pus în lucrare de către pedagogii cei mai celebri, fie ei oricât de osebiți în opiniunile lor, pentru a demonstra apoi că din cele mai diferite autorități pedagogice câștigăm totuși același rezultat în privința materiei noastre.

Care pedagog vă este mai de aproape cunoscut și cu a cărui idei să începem? Fără părțialitate! Oricare ar fi! Locke – materialist, Rousseau – naturalist, Diesterweg – raționalist, Pestalozzi – pios? Iacă patru pedagogi cunoscuți de toată lumea și luați din toate partidele. Spre mai mare siguranță să cercetăm ideile despre educațiune a tuturor patru și, văzând ceea ce au cu toții de comun, să decidem că aceasta va fi noțiunea sau esința scopului educațiunei.

Locke, celebrul filozof și autor al încercărei „despre mintea omenească“ (1694), a scris cu un an mai nainte un op „despre educațiunea copiilor“ (1693). În partea întâia tractează despre educațiunea fizică, în partea a doua despre cea intelectuală. Aci determină scopul educațiunei astfel: „Scopul educațiunei este a aduce pe individ în stare de a-și păstra la toate întâmplările și în toate cercustările caracterul său neschimbat de a nu comite nimic în contra demnității sale de om. Prin urmare, principiul fundamental al educațiunei este: a întări sufletul spre abnegațiune și spre suprimarea dorințelor sau pasiunilor periculoase. Pentru acest scop, regulele, maximele, principiile trebuie să intre în mintea copilului pe neștiute și să-i devie astfel a doua natură.“

Jean-Jacques Rousseau, unul din geniile preparative ale Revoluțiunei celei universali prin care se distinge seculul nostru de cele trecute, se esprimă în *Émile* (1762) asupra scopului educațiunei: „Noi venim slabi în lume, și ne trebuie tărie; despoiați de toate, și ne trebuie ajutor; proști, și ne trebuie judecată. Tot ce ne lipsește la naștere, ce ne trebuie însă când suntem mari, are să ne dea educațiunea“ (Cartea I). „Astfel, educațiunea prepară fericirea. Principiul ei consistă în a înfrâna dorințele și pasiunile și a pune voința în justă proporțiune cu facultatea copilului. De aceea să nu se conceadă omului nimic numai întru cât dorește, ci numai întru cât această dorință corespunde unei adevărate trebuințe și este rațională. Copilul să se supuie, iar nu să domnească“ (Cartea II).

Diesterweg, renumitul director al Seminariului de învățători și acum deputat în Camera din Berlin, unde susține cu un înalt liberalism cauza instrucțiunei publice, a publicat la 1844 opul său pedagogic principal: *Metod pentru formarea învățătorilor germâni*, care cuprinde o parte generală ce dezvoaltă scopul și principiile universali ale educațiunei și una specială, unde aceste principii se aplică la diferite obiecte ale învățământului. Din partea generală estragem următoarele principii:

„Educațiunea este terminată când omul s-a copt într-atât încât să aibă voința și puterea de a se cultiva și a se susține însuși pe sine în toată viața sa. Căci scopul educațiunei nu este altul decât: activitatea independentă (adecă independentă mai întâi de pasiunile interioare și apoi ca conștiință de orice influință contrarie esterioară) în serviciul adevărului, al binelui și al frumosului."

În fine, Pestalozzi, reformatorul specific al educațiunei teoretice moderne, între opurile pedagogice destul de numeroase, a scris unul fundamental, din care putem mai bine cunoaște principiul său față cu întrebarea noastră, *Cercetări despre progresul naturei în dezvoltarea genului omenesc* (1797). Acolo zice Pestalozzi: „Eu, ca din natură separat de alți, aș fi și aș rămânea egoist. Însă tot natura m-a legat de alte cercustări și m-a silit a mă supune lor; ea nu se lasă a se învinge de către mine cu forța; ea m-a pus întâi în dependință de la mama, prin care și sub a cărei veghere am crescut. Această dependință este izvorul moralei și produce recunoștință, supunerea, încrederea, amorul, cu un cuvânt, toate simțimintele ce contrabalanță egoismul. Și acest egoism trebuie să fie nimicit, căci legea cea mare a dezvoltărei naturei este de a tinde la susținerea întregului și la dezvoltarea individului numai ca a unei totalități în armonie cu întregul. Astfel trebuie să fiu și eu educat. Să nu voiesc și să nu fac ceva numai pentru mine, ci pentru toți, să nu lucrez pentru individ, ci pentru gen, nu pentru parte, ci pentru întreg."

Să rezumăm acum ideile ce le-am câștigat din opiniunile acestor patru pedagogi și ce le-am câștiga din opiniunile tuturor pedagogilor în privința întrebărei generale: care este scopul educațiunei? Cei patru pedagogi, și în urma lor toți ceilalți, au aceasta de comun, că formulează scopul educațiunei cel puțin astfel: *nimicirea mărginirei egoistice a individului și supunerea lui sub rațiunea lucrurilor, spre a-l face independent și întărit în contra pasiunilor sale proprii și influențelor esterioare.* Toți amplifică această idee, o specifică și o motivează după particularitatea sistemului lor; o parte zic că acesta este principiul fundamental de a produce cetățeni buni, o altă parte zic că cu acest scop se cresc nu anume cetățeni, ci mai întâi de toate oameni; unii pun de fundament al acelui principiu rațiunea, alții moralitatea religioasă, iar alții fericirea individului sau eudemonismul. Toți însă se întâlnesc în acea condițiune generală a educațiunei, pe care o rezumarăm mai sus.

§ 8. IMPORTANȚA STUDIULUI PENTRU EDUCAȚIUNE

Să răspundem acum la a doua întrebare. Dacă scopul educațiunei este nimicirea mărginirei egoistice a individului și supunerea lui sub rațiunea naturei lucrurilor, spre a deveni independent și întărit în contra pasiunilor sale proprie și influințelor esterioare, în ce raport stă studiul teoretic cu educațiunea? Este el singur suficient pentru educațiune sau nu? Studiul teoretic fiind, ca orice teorie, *general*, nu este și nu poate fi de ajuns pentru educațiunea *individului*. Educațiunea practică care se dă în familie va rămânea totdeauna elementul fundamental, elementul care se adresează de-a dreptul și în mod specific la calitățile naturei fiecărui om, le dezvoaltă în parte, în parte le suprimă și le aduce în armonie unele cu altele. Așadar, studiul nu poate fi decât un complement al educațiunei familiare, însă este un complement așa de esențial încât fără el educațiunea nu ș-ar ajunge niciodată scopul său.

Căci care este semnul caracteristic al studiului teoretic? Pe când toată practica și toată esperiința nu ne dă alta decât cazuri determinate, mărginite, teoria ne rădică la abstracțiune, la universalitate. Esperiința ne dă faptul individual, teoria ne dă legea generală. Ce diferință esențială esistă însă între faptul individual și între legea generală? Faptul individual este

variu, legea este una; faptul individual se schimbă, legea rămâne constantă; faptul individual moare, legea e nemuritoare. Un balon se suie în aer, o peatră cade la pământ, un inel celest, învârtit în giurul planetului, se sparge, moare în forma și natura sa și devine un număr de sateliți – și alte și mii de alte fenomene constituie suma variabilă și trecătoare de cazuri izolate de același fel. În toate aceste însă domnește una și aceeași lege: gravitațiunea, care nu se schimbă, nu se trece, ci rămâne în etern ca ideea generatrice, ca sufletul motor a unei infinități de fenomene fizice. Asemene legi sunt obiectul studiului teoretic. Cine dar se ocupă de studii teoretice, în spiritul aceluia se petrece procesul de a scoate din sute de cazuri trecătoare elementul etern. Când după un studiu teoretic consideri practica, atunci te dedai a vedea și a înțelege dintr-un punt de vedere constant o lume schimbătoare. Cu cât o faci aceasta mai mult, cu atât îți devine mai mult o a doua natură, până când, în fine, ai câștigat în sufletul tău un șir de asemenea legi constante, astfel de numeroase, încât devine predomnitoare în inteligința ta și tu devii un om statornic și cristalizat în ideile tale, dintr-un om neașezat și balotat ce erai mai nainte.

Și oare a educa nu vrea să zică aproape tot aceasta? Întărește-te în contra pasiunilor și influințelor esterioare, devii independent și astfel servește în acțiunile tale rațiunei, aceasta ne prescrie scopul educațiunei. Cum să te întărești în contra influinței esterioare și în contra pasiunei, când vedem că lumea în tot minutul te încearcă? că fiecare din noi avem sute de ocaziuni de a ne escita și satisface pasiunile egoistice? Când vedem că chiar în contra voinței noastre lumea năvălește cu forța prin canalurile sensurilor esterioare în sufletul nostru și caută a domni acolo cu splendoarea ei aparentă, cu gâdilirea pasiunilor și cu vecinica ei nestatornicie? Întărirea în contra acestei influințe esterioare se face prin maxime de caracter. Cine cunoaște cât de puțin psihologia, fie aceasta din carte sau dintr-o esperiință bine meditată, acela știe că în suflet se petrec,

cu sau fără conștiința noastră, lupte de idei, că unele rezistă altora și altele se concordă cu ele; uitarea este rezultatul luptei de opoziținue, ținerea în minte este rezultatul concordanței. În această luptă se *întăresc* ideile. Tăria unei idei atârnă de la rezistența cu care poate întâmpina orice idee adversară, o poate slăbi și, în fine, depărta din inteligență. Dacă dar este vorba a slăbi și, în fine, a depărta cu totul din conștiința noastră atacurile periculoase ale lumei ce ne încungiură, atunci vom trebui a căuta alte idei cari să fie în noi printr-un îndelungat exercițiu intrate și devenite a doua natură, așa încât să fie mai tari de[cât] orice altă nouă idee ce năvălește asupra lor. Asemene idei fundamentali a unui suflet cari sunt mai tari decât oricare altele și anume decât o pasiune sau o tentațiune esterioară se numesc *maxime*, și omul în care aceste maxime sunt formate și cu succes puse în lucrare se numește un *caracter*. Caracterul nu șovăiește când în stânga, când în dreapta, nu este astăzi de o opiniune și mâine de alta, precum îl influințează lumea esterioară astăzi astfel și mâine altfel, ci, fiind în maximile sale mai tare decât orice altă influință, el este unul și același totdeauna, este constant, fiindcă posede un principiu realizat, o lege nestrămutată, pe când tentațiunea nu-i este decât un caz individual în perpetuu schimbători.

După ce am dezvoltat astfel ideea caracterului ca a unui rezultat din educațiune, se va înțelege cu chiaritate ce influință are studiul teoretic asupra educațiunei, adecă asupra formărei de caracter. Studiul teoretic dedă pe individ a considera legea, și nu faptul izolat, educațiunea îl învață a se ține numai după principiu, și nu după întâmplarea individuală. Astfel, teoria s-ar putea numi un caracter în abstracțiune și caracterul o teorie pusă în lucrare.

Diferința între ele este dar că studiul teoretic se ocupă numai de idee, fără a întreba după tăria ei practică; pe când educațiunea nu se ocupă de idee, întru cât este numai idee, ci întru cât această idee este așa de tare încât să frângă și să-și

supuie toate tentațiunile adverse, și caracterul, scopul educațiunei, este cuprinsul maximelor *victorioase ale acțiunei*. Cine înțelege după un sistem bine regulat de precepte fenomenele lumei morale, acela a *făcut studiul teoretic al eticei*; însă *educat în morală* este numai acela care are ideea etică așa de întărită în natura sa încât să fie mai presus de orce alta și, prin urmare, pusă în lucrare oriunde se prezintă ocaziunea. Studiul nu ia din materia educațiunei decât cu discernere, alegând ideea și desfăcând-o de elementul practic al tăriei; educațiunea iarăși nu ia din materia studiului decât cu discernere, alegând numai acele idei cari pot avea tărie și pot fi puse în lucrare.

Totuși, importanța studiului teoretic pentru educațiune rămâne aceasta: că studiul are aceeași formă de esistență ca și rezultatul educațiunei, adecă că amândouă cuprind principiul general și în perpetuu constant în contra cazurilor individuale și în perpetuu variabile. Prin urmare, aceste două sfere prind una într-alta, fiecare serve celeilalte de complementul cel mai natural, și una fără alta ar rămânea fără putere.

§ 9. IMPORTANȚA LIMBEI LATINE PENTRU STUDIU

Acum să facem pasul din urmă și să aplicăm cele esplicate la clasicitatea latină. După ce am arătat ce vrea să zică educațiunea și am demonstrat rolul studiului teoretic în educațiune ca a unui complement al acestia, pentru forma *a priori* și înainte de a ne referi la vreo materie dată, gradul mai mare sau mai mic de importanță a diferitelor studii teoretice față cu formarea inteliginței și a caracterului în individ (adecă cu scopul educațiunei) în următorul mod: Fiindcă scopul educațiunei este de a ne întări principii constante în contra oricărui fel de tentațiuni, de a ne nimici dorințele egoistice neregulate și de a ne supune rațiunei, așadar, acel studiu teoretic va fi cel mai

puternic ajutor al educațiunei practice, care ne va prezinta: 1) o regularitate strictă și precisă cu cele mai puține escepțiuni posibile; prin aceasta se câștigă și se întărește ideea principiului; 2) o sferă de obiecte așa de întinsă încât să poată influența asupra celei mai mari părți a esistenței noastre spirituale și să ne lumineze, respective întărească pe cât se poate toate ramurile sufletului nostru până a ajunge și la cel mai slab; prin aceasta se câștigă o armă în contra varietății tentațiunilor; 3) studiul, în fine, care ne prezintă în întinderea acestor obiecte o sferă în care se mișcă și ideile noastre și în care, domnind o regulă strictă, să fie și ideile noastre, până acum libere de orce frâu, silite a se lua după aceasta și astfel supuse rațiunei; cu acest chip se prepară învingerea a sine însuși.

Aceste trei cerințe, ce educațiunea le adresează studiului teoretic, sunt adevărata și singura măsură, *la pierre de touche*, după care trebuie să fie cercetate și distinse obiectele învățământului gimnazial, fiindcă scopul acestui institut scolastic, precum e cunoscut și admis acum de toată lumea civilizată, este cultivarea inteliginței *în genere*, iar nu înzestrarea ei cu *specialități*. Prin urmare, măsura *generală* va fi singura aplicabilă. Cercetând dar practica cu această măsură, vedem că din toate studiile gimnaziului unul singur corespunde tuturor acelor cerințe ale educațiunei și acesta este *studiul limbei latine*. Aceasta o vom proba prin compararea și aprețiarea celorlalte obiecte ale învățământului gimnazial.

Mai întâi, științele esacte, și între ele fizica, chimia și istoria naturală, nu au nici sfera de obiecte spirituale întinsă, nici o analogie cu ideile noastre, ci numai regularitatea științifică, și aceasta încă după modul propunerei în gimnaziu într-un grad secundariu. Importanța lor consistă mai mult în utilitatea practică (în înțelesul mărginit al cuvântului) și în deșteptarea spiritului de observațiune, iar nu în însași conformarea inteliginței. Lor li se cuvine dar fără îndoială un loc, însă locul inferior în ierarhia studiilor umanioare.

Cât pentru matematică, aceasta are o calitate prețioasă și o are în cea mai mare perfecțiune, adecă: o regulă esemplară, o necomparabilă chiaritate și preciziune. Însă, pe de altă parte, obiectul ei este cu totul mărginit și în marginile sale nu se ocupă de lucruri din aceeași sferă cu celelalte idei ale noastre, este dar indiferent. Mărginirea și indiferința, deși sunt pentru dezvoltarea specială a matematicei ca știință calități de cel mai mare preț, nu pot fi privite în gimnaziu ca favorabile și dau acestei științe un rang mai secundar între studiile gimnaziale.

Trecând acum la limbele moderne studiate în gimnaziu și mai întâi la limba franceză, avem a constata că, pe lângă folosul practic, importanța lor mai este acea că ne prezintă printr-o literatură avută sfera cea mai întinsă și cea mai apropiată inteliginței noastre. Defectul însă le este întâi că ideile lor sunt *prea* apropiate ideilor noastre și că, prin urmare, noi nu avem într-însele o normă căreia să ne supunem, ci oarecum numai o continuare a propriei noastre gândiri, lucru foarte bun pentru un cap copt, însă rău pentru un cap de cultivat; și, al doilea, că gramaticei și stilului lor le lipsește regularitatea precisă pe care o au limbele antice și care este cel mai bun frâu în contra licenței spiritului. Limbele moderne sunt dar pentru dezvoltarea rațiunei mult mai inferioare decât cele antice; totuși își conservă importanța lor pentru școalele secundare din cauza sus-numitei calități. Se înțelege însă de la sine că, după maniera cu care se trătează astăzi acele limbi moderne în școalele noastre, nu numai că nu au nici o importanță serioasă, ci sunt chiar o perdere de timp. Să sperăm că pe viitor, și mai ales printr-o comunicare mai vie între țara noastră și țările străine, se va repara această lacună.

Vine apoi istoria. Istoria universală are o cuprindere de obiecte așa de întinsă încât poate influența în adevăr asupra întregei noastre esistențe spirituale. Afară de aceasta, noi studiind-o trebuie să aflăm în întinderea ei de materii părți analogice cu sfera noastră de idei. Încă două din cele trei

condițiuni pedagogice împlinite. Ceea ce lipsește acestui studiu este stricta și precisa regularitate, este ideea legei care, fie cât de marcată de cătră câțiva istorici filozofi în teorie, nu se află în detaiul realității ce se produce înaintea ochilor noștri, nu se află mai întâi de toate în cercul în care se poate învăța istoria în gimnaziu. Astfel, istoria ocupă, nu gradul suprem, însă un grad înaintat între studiile umanioare.

Limba elină are toate calitățile sus-menționate ce se cer de la un studiu teoretic în gimnaziu. Însă, pe de o parte, diferința între cele patru dialecte elenice fundamentale, pe de alta, prea marea varietate a formelor gramaticale, mai ales în teoria verbului, fac de lipsește acestei limbe, cel puțin în mărginirea în care se studiază în gimnaziu, chiaritatea și preciziunea științifică într-un mod foarte simțibil. Și chiar considerând numai gramatica elină în ea însași, cu abstragere de la dificultatea de a o studia bine în școale publice, ne convingem că este departe de a avea însușirile simple și, în sensul cel mai activ, caracteristice ce le are gramatica latină. De aceea, recunoscând pe deplin importanța limbei eline pentru gimnaziu, nu putem totuși a-i concede o însemnătate egală limbei latine, și tot de aceea trebuie să credem că direcțiunea ce răsare acum în staturile vecine de dincolo de Carpați, de a înlocui în gimnaziu limba latină întru cât este studiu principal prin limba elină, va rămânea o utopie germană.

Gradul suprem între toate studiile gimnaziale se cuvine dar limbei latine. Având ca limbă și literatură în genere o sferă din cele mai întinse și predomnitoare în inteligința școlarilor, acest studiu, ca studiu antic, mai are și propagă calitatea cea eminentă a întregei anticități pe care unii o numesc obiectivitate, alții realitate, și a cărei esință este: a scoate egoismul sau, mai bine, individualismul din fiecare om și a supune pe acesta unei sfere superioare, adecă întru cât este cetățeanul statului și disciplinei, întru cât este spirit gânditori – naturei lucrului și adevărului. Astfel, subiectivitatea cu luptele nefericite ce le

produce lipsește dintr-însa. Și de aci provine impresiunea de repaos și de mărime ce ne-o produce anticitatea, pare că dintr-un râu turburat intrăm în oceanul limped; de aci provine diferința că, pe când în scrierile modernilor auzim totdeauna vorbind un individ cu mărginirea sa egoistică, în opurile clasicității, în Tucidide, în Cesar și în Salustie nu auzim de istoriograf, ci pare că auzim însași istoria, în epopeele lui Omer și în cântecele rustice ale lui Virgilie nu vedem pe poet, ci chiar întâmplarea și realitatea poetică. Cu un cuvânt: anticitatea și studiul ei nu ne dă o lume străcurată și modificată prin creierii vreunui individ pronunțat, ci ne dă lumea simplă și adevărată precum este ea în ea însași. Aceasta este calitatea nemuritoare care impune spiritului junimei studioase direcțiunea cea mai sănătoasă, care îi deschide un câmp întins pentru activitatea rațiunei, însă i-o supune totodată supt legea naturei lucrurilor sau a adevărului și astfel îi taie în rădăcină aberațiunea egoismului. Această calitate este puternicul argument pentru care studiile clasice au fost până acum nutrimentul principal al inteliginței în omenime și vor rămânea totdeauna până când va fi vorba de bine, de adevăr și de frumos. Însă această calitate o împărtășește limba latină cu limba elină. Ceea ce este *propriu* limbei latine și o înalță peste cea elină din punt de vedere al instrucțiunei gimnaziale este simplicitatea și regularitatea gramaticei. Gramatica latină, cu cele mai puține escepțiuni, cu o brevitate lapidară, cu o rigoare și energie de stil pare că ar fi granit turnat, este unică între gramatici și va rămânea, prin urmare, în pururea cel mai bun fundament și cea mai bună disciplină pentru orice parte a gândirei noastre.

Iacă dar că în limba latină, și *numai în ea*, se întrunește împlinirea a tuturor condițiunilor ce le reclamă educarea de la un studiu teoretic, conform dezvoltărei terminate la începutul acestui §. Însă pentru ca limba latină să aibă în toată potența cerută acele calități ale sale, este neapărat necesariu ca studiul ei în gimnaziu să se mărginească la latinitatea clasică,

adecă la așa-numitul timp de aur al dezvoltărei limbei latine și în specie la latinitatea cesariană și ciceroniană. Pentru orice om care a gândit asupra materiei disertațiunei de față, acest punt nu are lipsă de a mai fi demonstrat. Noi afirmăm dar aci numai că fără acea restrângere se periclitează toată influința instructivă a limbei latine. Căci atunci, adecă considerând întreaga ei dezvoltare, trebuie să zicem că ea nu este moartă, ci că trăiește în limbele române de astăzi, mai ales fiindcă nu putem fixa *în mod precis* timpul în care limba latină încetează de a mai fi și începe limba italiană, rumână, franceză etc. și atunci, prin urmare, nu mai poate fi vorba de regularitate gramaticală sau stilistică, unele trec peste altele, ceea ce a fost strictă regulă cu 100 de ani înainte încetează de a fi regulă cu 100 de ani în urmă, și astfel n-am mai avea nici gramatică, nici stil, nici sinonimistică, ci un haos lexicografic. Și, apoi, nerestrângând studiul latin în gimnaziu la un timp fixat, precum sunt cei 200 de ani ai clasicității, perdem chiar și acea prețioasă calitate antică pe care o numirăm mai sus obiectivitate sau realitate și în locu-i, introducând stil și idei din toate epocele latinității, introducem totdeodată și dezgustătoarea subiectivitate ce se observă la autorii din timpul decadinței romane.

Să insistăm cu atât mai mult asupra acestei mărginiri în clasicitatea latină, cu cât lipsa ei în școalele rumâne este cauza pentru care mai toți studenții cari din gimnaziile noastre trecură la studii literare în universități străine avură acolo la esamene un succes așa de nemulțămitor. *În gimnaziile străine se învață numai și la universitățile străine se cere numai anume latinitatea cesariană și ciceroniană.* Espresiuni precum: *possibile est* (pentru: este cu putință), *captio* (pentru: luare), *quod* în loc de construcție *Acc. cum inf.* etc., nedistingere între *contingere, accidere, evenire*, între *vel–vel, sive–sive, aut–aut* etc. și o sumă de alte barbarisme, la cari unui elev din gimnaziile noastre nici nu-i trece prin cap a se gândi, sunt îndestul pentru a compromite succesul unui esamen de facultate de litere, ba chiar de

bacalaureat. Ceea ce se numește în școalele apusene *urechea latină*, pe care acolo o pregătește gimnaziul în școlarii săi cu tot deadinsul, este încă un lucru necunoscut la noi, însă așa de necesariu încât subscrisul o crede de a sa datorie a atrage atențiunea profesorilor asupra acestui punt ca asupra unei condițiuni *sine qua non* studiului latin în gimnaziu.

§ 10. REZUMAT ȘI CONCLUZIUNE

Din cele spuse rezultă: limba latină, având gramatica cea mai riguroasă, având o întindere de sferă care poate îmbrățișa toate părțile inteligiței, având, în fine, obiectivitatea antică, este studiul fundamental al gimnaziului, nu numai ca studiu teoretic, ci chiar în privința morală, și este totdeodată modelul care ne arată cum instrucțiunea și educațiunea se întăresc una prin alta. La acest merit principal și decisiv al numitului studiu mai vin ca nouă merite că este deja admis în instrucțiunea popoarelor civilizate și că, prin urmare, formează astăzi o rădăcină comună a întregei culturi europene etc.

Spre studiul limbei latine, dar și, în genere, al anticității clasice au a se concentra tendințele de îndreptare în privința învățământului în școalele secundare. Acel studiu, departe de a rămânea îndărăt, trebuie să câștige, din contra, o dezvoltare energică, în cantitate un îndoit număr de oare consacrate lui, iar în calitate o mult mai mare rigoare gramaticală și o mai vie întroducere în spiritul antic. Atunci el va pătrunde în măduva junimei noastre studioase ca nutrimântul cel mai sănătos al rațiunei: atunci îi va ocupa în timpul gimnaziului tot cercul ideilor și o va feri astfel într-un mod adevărat pedagogic, adecă spontaneu, de molipsirea cu lucruri mai înalte însă tocmai de aceea periculoase junimei, precum sunt politica și altele; atunci va realiza frumoasele fructe și în tinerimea noastră, îi va da și ei ceea ce a dat claselor cultivate din Apus, un spirit adânc de

realitate, care în partea practică se prezintă ca *onestitate*, în partea teoretică ca *iubire de adevăr*, și în orce caz ca *seriozitate de caracter*, și atunci vom avea, în fine, fericirea de a zice cu drept: tinerimea noastră este coaptă pentru misiunea ce i-a rezervat-o istoria țărei și epocei în care trăiește!

B.

ȘTIRI SCOLASTICE

I. CORPUL PROFESORAL

La finea anului scolastic profesorii în activitate la acest gimnaziu sunt următorii:

1. D.V. Alessandrescu
2. D. Const. Chirnischi
3. Par. Arhim. Climente
4. D.G. Cobolcescu
5. D. Z. Columb
6. D.M. Gouverné
7. Par. G. Ionescu
8. D.L. Jordan
9. D.T. Latesiu
10. D. St. Micle
11. D.N. Nicorescu
12. D.A. Partenie
13. D.I. Pangrate
14. D.I. Pop
15. D.D. Stoica
16. D.G. Vranceanu

Pentru cursurile estraordinare:

17. D.L. Ademollo
18. D.G. Burada
19. D. Meissner
20. D. Souiris

Ca suplenți funcționează dd. A. Grigoriu și G. Racoviță.

Catedra de istoria universală și statistica în gimnaziul superior, devenită vacantă de la 20 mai, a fost suplinită de atunci

și până la finea semestrului de către d. N. Ionescu, profesor la Universitate.

Catedra vacantă de limba latină, istoria și limba franceză în secțiunea II a clasei I a fost suplinită de către d. G. Racoviță.

N.B. Despre schimbările urmate în privința corpului profesoral în acest an, vezi mai jos: *Cronica*.

II. PLANUL ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PRECUM S-A PUS ÎN LUCRARE ÎN ACEST AN SCOLASTIC

CLASA I
(cu două secțiuni)

RELIGIUNEA. În semestrul I. Istoria sântă a Vechiului Testament, după cartea lui Bălășescu. În semestrul II. Istoria sântă a Noului Testament, după cartea tradusă de Sion. Câte 2 oare pe săptămână.

Prof. părint. Ionescu

LIMBA LATINĂ. Gramatica; din etimologie substantivul, adjectivul, numeralul, pronumele și verbul. După gramatica d-lui Columb.
Versiune: din *Epitome historiae sacrae* de la capitulul 38 până la 75. Câte 6 oare pe săptămână.

Prof. în semest. I, d. V. Proca, sem. II, d. Z. Columb

MATEMATICA. Fracțiunile comune, zecimali și catenarie; potențele și rădăcinile; parte după *Aritmetica* lui Lazarini, parte după manuscriptele profesorului. Câte 6 oare pe săptămână.

Prof. în sem. I, d. V. Pallade, sem. II, d. I. Pangrate

ISTORIA. Istoria rumânilor până la anul 776. În semest. I, după cartea lui Heliade, în sem. II, după manuscript al profesorului. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. în semestr. I, d. Buznea, sem. II, d. C. Chirnischi

ISTORIA NATURALĂ. În sem. I, zoologia, elemente de anatomia și fiziologia mamiferelor. În sem. II, botanica, organografia plântelor. Câte 2 oare pe săptămână.

Prof. d. G. Cobâlcescu

LIMBA FRANCEZĂ. Lectura. Verbii regulați, 15 lecțiuni din *Cours pratique de français* al d. M. Gouverné. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. d. M. Gouverné

În secțiunea a doua s-au propus aceleași obiecte de către d-nii G. Vranceanu și G. Racoviță.

CLASA II

RELIGIUNEA. În semestrul I, din Catehismul dogmatic, 9 articule din partea I, a credinței; în sem. II, 3 articule din partea I, a credinței, partea II, despre dragoste, partea III, despre speranță. Câte 2 oare pe săptămână.

Prof. părint. Ionescu

LIMBA LATINĂ. Gramatica: Etimologia întreagă și noțiuni de sintaxă, după gramatica d. Columb. Versiune: *De viris illustribus*, biografiile ducilor romani din timpurile războaielor punice, I și II. Câte 6 oare pe săptămână.

Prof. în sem. I, d. V. Proca, sem. II, d. Z. Columb

MATEMATICA. Algebra, cele patru specii, raporturile, proporțiunile și potențiile. Câte 6 oare pe săptămână.

Prof. în semestr. I, d. V. Pallade, sem. II, d. I. Pangrate

ISTORIA. Istoria rumânilor de la întemeierea Principatelor până la Petru Rareș, după manuscript. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. în sem. I, d. Buznea, sem. II, C. Chirnischi

ISTORIA NATURALĂ. În sem. I, zoologia. Elemente de anatomie comparativă și de clasificăciune. În sem. II, botanica, familiile vegetali. Câte 2 oare pe săptămână.

Prof. d. G. Cobâlcescu

LIMBA FRANCEZĂ. Gramatica: Etimologia după Poitevin. Traducțiune: din *Prietinul tinerimei* în franțuzește și din Grandpère în rumânește. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. d. L. Jordan

CLASA III

RELIGIUNEA. Din catehismul moral; datoriile către Dumnezeu, datoriile către sine și datoriile către cei de aproape; după cartea d-lui Fl. Aaron. Câte 2 oare pe săptămână.

Prof. părint. Ionescu

LIMBA LATINĂ. Gramatica: Etimologia formelor celor rare, sintaxa concordanței. Versiune: în semestr. I, din Cornelie Nepote: Temistocle, Aristide, Catone. În sem. II, Datame, Epaminonda, Pelopida și Agesilau. Câte 5 oare pe săptămână.

Prof. în semestr. I, d. V. Proca, sem. II, d. Z. Columb

ISTORIA. Istoria veche. În sem. I, evreii, în sem. II, egiptenii, asirienii, babilonenii și fenicienii; după manuscripte. Câte 3 oare pe săptămână.

Prof. în sem. I, d. Buznea, sem. II, d. C. Chirnischi

MATEMATICA. În sem. I, algebra, ecațiunile, progresiunile aritmetice și geometrice. În sem. II, geometria elementară. Câte 5 oare pe săptămână.

Prof. în sem. I, d. V. Pallade, în sem. II, d. I. Pangrati

ISTORIA NATURALĂ. În sem. I, mineralogia. În sem. II, elemente de geologie. Câte 2 oare pe săptămână.

Prof. d. G. Cobâlcescu

LIMBA FRANCEZĂ. Gramatica: Sintaxa până la pronume, după Poitevin. Traducere: din *Istoria rumânilor* de Laurianu în franțuzește și din Grandpère în rumânește. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. d. L. Jordan

CLASA IV

RELIGIUNEA. Tâlcuire din Evangeliile lui Luca și Matei, după Teodochie. Câte 2 oare pe săptămână.

Prof. părint. Ionescu

LIMBA LATINĂ. Gramatica: Etimologia formelor rare, sintaxa concordanței și a regimului. Versiune: Sallustie, războiul jugurtin până la capul 50. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. în semest. I, d. Proca, sem. II, d. Z. Columb

LIMBA GREACĂ. În semestrul I. Cetirea și declinațiunea I, în sem. II, declinațiunile, adjectivele, pronumele personal și noțiuni de verb, după gramatica păr. N. Scriban. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. în sem. I, d. A. Asteriade, în sem. II, arhim. Climente

ISTORIA. În sem. I, istoria Greciei; începutul mitic și Sparta. În sem. II, istoria romanilor până după războaiele punice. Câte 3 oare pe săptămână.

Prof. în sem. I, d. Buznea, în sem. II, d. C. Chirnischi

MATEMATICA. În sem. I, stereometria, în sem. II, trigonometria plană. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. în sem. I, d. V. Palladi, sem. II, d. C. Chirnischi

ISTORIA NATURALĂ. În sem. I, fizica esperimentală. În sem. II, elemente de chimia neorganică. Câte 2 oare pe săptămână.

Prof. d. G. Cobâlcescu

LIMBA FRANCEZĂ. G r a m a t i c a: sintaxa până la pronume după Poitevin. T r a d u c e r e: din *Istoria rumânilor* de Laurian în franțuzește și *Discours sur l'histoire universelle* de Bossuet, în rumânește. Câte 3 oare pe săptămână.

Prof. d. L. Jordan

CLASA V

LIMBA LATINĂ. Din Livie, cartea III. Cap. 26–57, din Ovidie, *Tristele*, cartea I, eleg. 1 și 3, cartea III, eleg. 4 și 7, cartea IV, eleg. 10, cartea V, eleg. 2, 3, 8 și 14. Repetițiuni din gramatică după gramnatica d. D. Stoica. Câte 5 oare pe săptămână.

Prof. d. D. Stoica

LIMBA GREACĂ. G r a m a t i c a: Etimologia până la verbii regulați în ω forma activă. T r a d u c e r e: din esemplele gramaticei după cartea păr. N. Scriban. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. în sem. I., d. A. Asteriade, în sem. II, arhim. Climente

ISTORIA. În sem. I, idei de archeologie, în sem. II, istoria evului mediu de la năvălirea barbarilor până în secului 13, după manualul tradus de d. Cernatescu. Câte 3 oare pe săptămână.

Prof. până în 20 mai d. Hăjdâu, de la 20 mai d. N. Ionescu

MATEMATICA. A r i t m e t i c a: Sistemul decadic. Cele patru specii cu numeri întregi nenumiți. Multiplicăciunea și diviziunea abreviată. A l g e b r a: Cele patru specii. Proprietățile productului și ale coțientului. Consecințe din diviziune. Divizibilitatea numerilor. Cel mai mare divizor comun. Cel mai mic multiplu comun. Fracțiunile comune și zecimale. Transformațiunea fracțiunilor. Potențe. Rădăcini. Logaritmi. Ecațiuni de gradul întâi și al doilea cu una și cu mai multe necunoscute. Ecațiuni superioare, cari se pot reduce la ecațiuni de gradul al doilea. Ecațiuni esponențiale. Combinațiuni. Aplicațiunea combinațiunilor la dezvoltarea binomului lui Newton. Din manuscriptul profesorului prelucrat după Cirodde, Močnik, Salomon și Schulz de Strasznitzki. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. d. I. Pop

CHIMIA. Chimia anorganică și elemente din chimia organică. După manuscriptele profesorului. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. d. St. Micle

LIMBA FRANCEZĂ. Esercițiĭ gramaticale. T r a d u c e r e: *Cinna* de Corneille. Câte 3 oare pe săptămână.

Prof. d. M. Gouverné

GEOMETRIA DESCRIPTIVĂ. Ca studiu preparatoriu; Demonstrațiunea a 32 de teoreme din stereometrie relative la punt, la dreaptă și la plan considerate în spaciu. Din geometria descriptivă: Teoria reprezentațiunei puntului, a liniei drepte și a planului. Diferite relațiuni ale acestora cu planurile de proiecțiune. Probleme relative la paralelismul și la perpendicularitatea dreptelor și a planurilor. Principii generale asupra metodei schimbărilor planurilor de proiecțiune; teoria schimbărei planului în raport cătră un punt și în raport cătră o dreaptă. Câte 4 oare pe săptămână.

Profesor d. N. Nicorescu

CLASA VI

LIMBA LATINĂ. Din Cicerone: *pro Ligario* și *pro lege Manilia*. Din Ovid: *Metam.*, III, 511–733, V, 294–571. Esercițiĭ gramaticali, retorica latină. Câte 3 oare pe săptămână.

Prof. d. D. Stoica

LIMBA GREACĂ. G r a m a t i c a: Etimologia întreagă, după cartea părint. N. Scriban. V e r s i u n e: Xenofonte: *Ciropedia*, I, 1. *Memorabiele*, I, 2, până la § 34. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. în semest. I, d. A. Asteriade, sem. II, arhim. Climente

ISTORIA. În sem. I, despre Shakespeare, Milton și Ronsard, în sem. II, istoria modernă de la începutul sec. al 15-lea până la finea secul. al 16-lea, după: *Précis de l'histoire moderne* de Michelet. Câte 3 oare pe săptămână.

Prof. până la 20 mai d. Hăjdău, de la 20 mai, d. N. Ionescu

RETORICA. Retorica și principii elementari de stil, de poetică și de literatură. Câte 2 oare pe săptămână.

Prof. în sem. II, d. Alexandrescu

MATEMATICA. A l g e b r a: Ecațiuni de gradul întâi și al doilea cu una și cu mai multe necunoscute. Ecațiuni superioare cari se pot reduce la ecațiuni de gradul al doilea. Ecațiuni esponențiale. Combinațiuni. Aplicațiunea combinațiunilor la dezvoltarea binomului lui Newton. Progresiuni și aplicarea lor la calculul interesului compus. T r i g o n o m e t r i a p l a n ă. Aplicațiunea algebrei la geometrie. Din geometria analitică în plan: Determinarea analitică a puntului. Coordonatele ortogonale și polare. Determinarea analitică a liniei drepte. (Una singură dreaptă, două drepte, trei drepte.) Din manuscriptul profesorului prelucrat după Burg, Cirodde, Salomon, Močnik și Schulz de Strasznitzki. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. d. I. Pop

FIZICA. Statica, dinamica corpurilor solide, lichide și aeriforme; acustica. Din manuscriptul profesorului. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. d. St. Micle

LIMBA FRANCEZĂ. Racine: *Athalie*, Molière: *le Misanthrope*, Bossuet: *Sermon sur la justice*. Câte 3 oare pe săptămână.

Prof. d. M. Gouverné

GEOMETRIA DESCRIPTIVĂ. Teoria reprezentațiunei puntului, a liniei drepte și a planului. Diferitele relațiuni ale acestora cu planurile de proiecțiune. Probleme relative la paralelismul și la perpendicularitatea dreptelor și a planurilor. Dezvoltarea metoadei generale a schimbărei planurilor de proiecțiune. Aplicarea acestei metoade la rezolvirea problemelor. Din

manuscriptul profesorului prelucrat dupre Tresca și Tourey. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. d. N. Nicorescu

CLASA VII

LIMBA LATINĂ. Din Tacit: *Annal.*, III, 30 cap. Din Horație: 15 ode. Din Virgilie: *Eneida*, V și VI. Câte 3 oare pe săptămână.

Prof. d. D. Stoica

LIMBA GREACĂ. În semestrul I, Tucidide, războiul pelopon., I, 3 cap. În semestrul II, gramatica: etimologia întreagă. *Versiune*: Demostene: orat. olint. prima 10 §§. Câte 3 oare pe săptămână.

Prof. în sem. I, d. A. Asteriade, în sem. II, arhim. Climente

MATEMATICA. Analiza superioară. Teoria ecațiunelor superioare. Geodezia inferioară (geometria aplicată). Din manuscriptul profesorului prelucrat după Burg, Bourdon, Briot, Cirodde, Hartner. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. d. I. Pop

FIZICA. Optica. Magnetismul. Electricitatea. Caloricul. Elemente din astronomie. După manuscriptul profesorului. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. d. St. Micle

FILOSOFIA PROPEDEUTICĂ. În semestrul I. Psihologia empirică. În sem. II, logica. Câte 3 oare pe săptămână.

Prof. d. T. Latești

STATISTICA. Noțiuni teoretice.

Prof. până la 20 mai d. Hăjdău, de la 20 mai d. N. Ionescu

LIMBA ITALIANĂ. Goldoni: *Il burbero benefico; Pamella.* – Tasso: *Gerusaleme liberata*, canto I. Câte 5 oare pe săptămână.

Prof. d. L. Ademollo

GEOMETRIA DESCRIPTIVĂ. Aceeași materie cu clasa VI, fiind studiul reînceput în 1862 și, prin urmare, clasa VII în necesitate de a asculta principiile ca și clasa VI. Câte 4 oare pe săptămână.

Prof. d. Nicorescu

Aceste obiecte s-au predat pe săptămână:

	Clasa I	Clasa II	Clasa III	Clasa IV	Clasa V	Clasa VI	Clasa VII
Religiunea în câte	2 oare	2 oare	2 oare	2 oare	–	–	–
Limba latină	6 "	6 "	5 "	4 "	5 oare	3 oare	3 oare
Istoria	4 "	4 "	3 "	3 "	3 "	3 "	–
Limba greacă	–	–	–	4 "	4 "	4 "	3 "
Matematica	6 "	6 "	5 "	4 "	4 "	4 "	4 "
Fizica și chimia	–	–	–	–	4 "	4 "	4 "
Științele naturale	2 "	2 "	2 "	2 "	–	–	–
Geometria descriptivă	–	–	–	–	4 "	4 "	4 "
Retorica	–	–	–	–	–	2 "	–
Statistica	–	–	–	–	–	–	3 "
Limba franceză	4 "	4 "	4 "	3 "	3 "	3 "	5 ital[1]
Filosofia	–	–	–	–	–	–	3 "
Desemnul (caligrafia)	2 "	2 "	3 "	3 "	–	–	–
Peste tot	26 oare	26 oare	24 oare	25 oare	27 oare	27 oare	29 oare

Afară de aceste obiecte obligatorie s-au mai predat ca extraordinarie următoarele:

[1] Printr-o escepțiune greu de esplicat, limba italiană, facultativă în toate celelalte clase, se află obligatorie togmai în cl. VII, unde înlocuiește pe cea franceză.

LIMBA ITALIANĂ. De către d. Ademollo, care a avut pe săptămână în clasele II–VI câte 2 oare, iar în clasa VII 5 oare, peste tot 15 oare.

LIMBA GERMANĂ. De către d. Meissner, care și-a împărțit toți școlarii în două secțiuni, fiecare cu câte 3 oare pe săptămână.

MUZICA VOCALĂ. De către d. G. Burada numai de la 22 mai încoace, în 3 oare pe săptămână.

GIMNASTICA. De către d. Souiris, care însă nu a putut-o preda regulat, din cauza lipsei de instruminte și aparate.

Pentru pedagogie, catedra este vacantă de la 1 aprilie 1863, prin demisionarea d. A. Velini.

Frecuența școlarilor la cursurile estraordinare a fost următoarea:

La limba italiană, peste tot 118 elevi.
" " germână, " " 16 "
" muzica vocală, " " 44 "

În privința profesorilor, oarele de lecțiuni se împart astfel:

D. Alessandrescu, prof. de retorică în cl. VI a avut a preda pe săptămână 2 oare

D. Chirnischi, prof. de istorie în cl. I–IV a avut a preda pe săptămână 14 oare

Par. arh. Climente, prof. de grecește în cl. IV–VII a avut a preada pe săptămână 15 oare

D. G. Cobâlcescu, prof. de științe natur. în cl. I–IV a avut a preda pe săptămână 8 oare

D. Z. Columb, prof. de limba latină în cl. I–IV a avut a preda pe săptămână 21 oare

D. M. Gouverné, prof. de limba franceză în cl. I, V–VII a avut a preda pe săptămână 10 oare

Par. Ionescu, prof. de religiune în cl. I–IV a avut a preda pe săptămână 8 oare

D. N. Ionescu, prof. de istorie în cl. V–VII a avut a preda pe săptămână 9 oare

D. T. Jordan, prof. de limba franceză în cl. II–IV a avut a preda pe săptămână 11 oare

D. T. Latesiu, prof. de filosofie în cl. VII a avut a preda pe săptămână 3 oare

D. St. Micle, prof. de fizică și chimie în cl. V–VII a avut a preda pe săptămână 12 oare

D. N. Nicorescu, prof. de geometrie descriptivă în cl. V–VII a avut a preda pe săptămână 8 oare

D. I. Pangrate, prof. de matematică în cl. I–IV a avut a preda pe săptămână 21 oare

D. A. Partene, prof. de desemn și caligrafie a avut a preda pe săptămână 10 oare

D. I. Pop, prof. de matematică în cl. V–VII a avut a preda pe săptămână 12 oare

D. D. Stoica, prof. de limba latină în cl. V–VII a avut a preda pe săptămână 11 oare

D. Vranceanu, prof. de științele esacte în secț. II a cl. I a avut a preda pe săptămână 9 oare

D. Luigi Ademollo, prof. de limba italiană a avut a preda pe săptămână 15 oare

D. G. Burada, prof. de muzică vocală a avut a preda pe săptămână 3 oare

D. Meissner, prof. de limba germană a avut a preda pe săptămână 6 oare

D. Souiris, prof. de gimnastică a avut a preda pe săptămână 3 oare

Pentru pedagogie sunt destinate pe săptămână 5 oare.

III. INSTITUȚIUNI pentru ÎNLESNIREA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

a) Cabinetul fizic și geodetic

Director d. St. Micle

Notă. Obiectele fără semn sunt cumpărate de s t a t. Cele cu * sunt dăruite de răposatul D. Cantacuzin, fiul d-lui M. Pașcanul. Cele cu ** s-au cumpărat din oferta d-lor frați Teodor și Mihail Burada. Ecatorialele dialitic e dăruit de Doamna Catinca Conachi-Vogoride.

La doctrina „despre proprietățile generale ale corpurilor"

1) O linie de alamă împărțită în palmace cu Vernier (noniu)
2) * Un decametru de cordea de in
3) O campana marinară (model)
4) Două aparate pentru a necesita mercuriul să treacă prin lemn sau prin pele poroasă
5) Un glob cu sferă de metal pentru espansiunea corpurilor pin căldură
6) O butelie cu un tub de sticlă subțire
7) * Mai multe termometre cu mercuriu și cu alcool umplute
8) O balance cu pondurile necesare în grame și grane
9) O cumpănă decimală de 25 funturi
10) Un aparat de plumb pentru a demonstra coeziunea solidelor
11) O butelie tăiată în forma unei spirale pentru elasticitate
12) File de sticlă pentru elasticitate
13) Lacrimi de sticlă pentru fragezime
14) Șipușoare bolognese pentru fragezime
15) Dinamometru

La doctrina despre echilibrul corpurilor în genere (Statica)

16) Pendul ce arată linia verticală
17) Mai multe corpuri regulate de lemn pentru teoria centrului greutății
18) Un conic duplu ce se suie pe un plan înclinat
19) * Un descensore chines
20) Mai multe rotile singuratice și în combinațiune (polispast)
21) Un plan închinat ca să poată priimi diferite închinăciuni
22) Un aparat pentru teoria șurubului
23) * Două prese idraulice (după Bramah)
24) O nivelă
25) Un aparat pentru presiunea lichidelor pe fundul vaselor (haldat)
26) Presa lui Real
27) * Un aparat pentru presiunea lichidelor în sus
28) Un aparat pentru a demonstra perderea din pondul corpurilor cunfundate în lichide
29) Un natatoriu cartesian
30) Balance idrostatică (vezi Chimia)

31) Două pignometre
32) * Două aereometre după Nicholson
33) Un volumetru cu tubul necesariu
34) Patru alcoolmetre
35) Un galactometru
36) * Opt areometre pentru diferite lichide
37) * Tuburi capilari pe stativă
38) Un aparat pentru endosmoză
39) * Mai multe tuburi închise la un capăt pentru esperimentul lui Toricelli
40) Un barometru vascular
41) Un barometru după Gay-Lussac portativ
42) Un barometru metalic după Bourdon
43) * Două pumpe pneumatice
44) * Mai mulți recipienți
45) * Două păreche emisfere magdeburgice
46) * Două alărmatoare cu clopoței pentru esperimentațiuni cu tonul în spaciu deșert de aer
47) Două aparate pentru ploaia de mercuriu
48) Un dasimetru
49) O pumpă pneumatică de compresiune
50) Un balon al lui Heron de metal
51) * Două globuri de steclă pentru a cântări aerul și pentru difuziunea gazurilor
52) * Două tuburi pentru căderea corpurilor în spațiu deșert
53) Diferite sifoane
54) Pocalul magic
55) * Leaca și uliciorul magic sau al Vestalimei
56) Fântâna lui Heron de steclă
57) * Fântâna intermitentă
58) * Două manometre de sticlă
59) Un manometru de metal după Bourdon
60) Un balon aerostatic de carta cu cort în contra căderei
61) Un Charlier de membrana
62) Două baloane aerostatice de colodiu
63) Două vase cu lichide în pondul specific diferite
64) Un oriol de năsip

La doctrina despre mișcarea corpurilor în genere (Dinamica)

65) Machina lui Ativood pentru regularitatea căderei corpurilor
66) * Două machine centrifugale cu cele necesarii
67) Una sfârlă
68) Asele libere după Fessel
69) Drum centrifugale cu căruța
70) Un aparat pentru esperimentul lui Foucault pentru a demonstra rotațiunea pământului
71) Aparat pentru esperimentațiuni cu pendul
72) Pendul de reversiune
73) Model de un pendul comun cu ancoră și un metronom
74) Aparat pentru confliptul corpurilor
75) * Un disc de marmore
76) Mai multe globuri de elefante
77) Un aparat pentru regularitatea reflesiunei corpurilor elastice
78) Vasul lui Mariotte
79) Două roți de reapțiune după Segner
80) ** Machina idraulică după Müller
81) Globul de vapore rotatoriu după Erone și cu caruțiu separat

La doctrina despre treoria motului undulatoriu și Acustica

82) Un disc pentru teoria undulațiunilor în cele lichide și pentru undulațiunile unei fune întinse
83) Alte discuri pentru undulațiunile aerului și a nodurilor de vibrațiune
84) O pertica de oțel
85) Un termofor
86) O roată lui Savarț
87) * Două sirene, una pentru a produce sonuri în lichide
88) Un monocord cu cele necesarii
89) O choristă
90) Mai multe table regulate pentru figurele lui Cladney cu cele necesarii
91) Un fluier comun de lemn
92) Un fluier închis la un capăt cu un dop mobil pentru a putea prelungi columna de aer după plăcere
93) O scală cromatică, compusă din fluiere de organe
94) Un fluier cu limba vibratoare

95) Un aparat pentru armonica chimică
96) Un tub acustic de 1° lung
97) Un aparat pentru esplicațiunea vocei umane
98) Un model de ureche de ipsos cu toate ale lui
99) * Doi speculi parabolici

La doctrina despre lumină

100) Fotometru după Ritchie
101) Speculi plani
102) Caleidoscop
103) Un eliostat după Charle
104) Un eliostat simplu în fereastă
105) Un sestant după Hadley (vezi la Astronomie)
106) Un specul concav mare
107) Un glob, cu specul convex
108) Un vas semicirculare pentru frângerea luminei în lichide
109) * Două prisme triangulare
110) O prismă deșertă pentru lichide
111) Un aparat pentru aflarea esponentului frângerei
112) * Opt linți mari pe stative
113) O prismă dupla acromatică
114) Un ochi artificiale
115) Un optometru după Stampfer
116) O capsulă pentru fluoroscență
117) Un disc colorat
118) Un taumatrop
119) Discurile stroboscopice după Stampfer
120) Anertoscop după Piateau cu aparatul necesariu pentru rotațiune
121) Un stereoscop cu 3 imagine
122) O cameră lucidă
123) * Două camere obscure
124) Lupă
125) Un microscop simplu cu linți și speculi pentru a concentra lumina
126) Un microscop solare
127) * Mai multe obiepte preparate pentru microscopuri
128) Un paravan de pânză 1½° patrat

129) Un telescop terestru
130) Un refraptore astronomic cu 4 oculare (vezi Astronomia)
131) Două laterne magice mici de table de fer alb
132) 34 obiepte pentru laternele magice
133) * O laternă magică pe roate
134) 17 obiepte în cadruri de lemn
135) O prismă pentru interferență
136) Un aparat pentru colorile lui Newton cu 2 table: albă și neagră
137) Diferite aparate pentru difrapțiune
138) Două tăbliță de sticlă brăzdate de la 1000–2000 linii pe 1 țol patrat
139) Un aparat de polarizațiune cu prismele lui Nicol
140) Un clește de turmalin
141) Două cuburi de steclă stimparată
142) Patru cristaluri: spat duplu, cromat de kaliu, sacar și salitră
143) Două obiecte de ipsos
144) Analiseurul lui Delezenne
145) Trei aparate pentru daghereotipie și fotografie
146) Mai multe table de cupru argentate, cutii pentru preparațiunea lor, farfurii de porcelan și steclă, cuvetă, table de sticlă curate
147) Chimicali pentru fotografie

La doctrina magnetismului

148) Trei magneți artificiali drepți
149) * O magazie magnetică în forma potcovei
150) Un alt magnet simplu în forma potcovei cu ancorele lor și cu stativă
151) Un magnet cu punte intermitente
152) Mai multe ace magnetice
153) O busolă pentru declinațiunea magnetică
154) Un ac pentru inchinațiunea magnetică
155) Un declinator și inclinator magnetic
156) Un magnetometru

La doctrina electricității

157) Un cilindru gros de steclă
158) * Un cilindru gros de ceară roșie

159) Postav, coadă de vulpe și amalgama necesarie pentru esperimentul fundamentale
160) Pendule electrice izolate și neizolate de bombiță de soc
161) * Electroscop
162) * Două machine electrice cu discuri de steclă, una mare și alta mică
163) * Două scaunește izolate
164) Un disc probatoriu
165) Un buchet de flori pentru repulsiunea electrică
166) * Aparat pentru jocul bombițelor de soc
167) Aparat pentru jocul păpușelor de măduvă de soc
168) * Combinațiune de clopoțele
169) * Roata de reacțiune electrică
170) Moara electrică
171) Atrăgătoriu de scântei electrice
172) Patru cilindre orizontali izolate
173) Șese pistoale electrice
174) Un vânătoriu electric
175) * Un glob izolat cu emisfere izolate
176) Aparat pentru influența corpurilor ascuțite
177) * Două discuri izolate pentru inducțiunea electrică
178) * Patratul lui Franklin
179) * Șese butelii de ale lui Leyda
180) O butelie după Leyda pentru o tensiune mare
181) O butelie mare pentru a topi tel de fer
182) * O baterie din 6 butelii (2 stricate)
183) Două descărcători în forma foarfecelor; mic și mare
184) Două descărcători universali după Hanley
185) Mai mulți coți de lanțușoare de alamă
186) * Aparat pentru aprinderea pulberei de pușcă cu electricitate
187) Spărgătoriu de sticlă și de carton
188) Un teasc mic
189) Aparat pentru aprinderea bumbacului etc. prin electricitate
190) * Două case izolate în contra fulgerului
191) * O sistemă de 6 columne fulminante
192) * O columnă fulminantă singură
193) Un martoriu electric
194) * Două electrofoare

195) * Aprinzătorul de gaz idrogen și machină de gaz idrogen cască de platină
196) * Table fulminante
197) Un tub și un elipsoid pentru lumina electrică în deșert
198) Termometru lui Thinesley
199) Un electroscop cu condensatoare și cu folii de aur
200) *Mai multe discuri de zinc și cupru pentru esperimentele fundamentale ale lui Volta
201) O columnă voltaică de 80 părechi cu stativă
202) Două elemente separate de ale lui Wollaston
203) Un element de al lui Daniel
204) Un element de al lui Bunsen
205) * O baterie de 6 elemente după Wollaston
206) O baterie de 30 elemente după Daniel
207) O baterie de 8 elemente după Smée
208) Un electroscop după Bohnenberg cu columna lui Zamboni
209) Două manubrie de metal și teluri pentru efectele fiziologice
210) Aparat pentru descompunerea apei
211) Aparat pentru descompunerea sărilor
212) Aparat pentru esperimentațiuni galvenoplastice
213) Aparat pentru a demonstra lucrarea magnetică al curentului electric
214) Un multiplicatore
215) O sinusbusolă
216) * Doi electromagneți
217) Un motor electric în forma de machină de vapor după Pagé
218) ** Semnatorul telegrafic după Morse
219) Un relais
220) O busolă pentru curentele electrice la telegraf
221) Aparatul lui Ampère cu figuri și comutatoare
222) Aparatul de rotațiune după Pohl
223) Mosoarele de inducțiune cu intrerumpatoriul lui Neef, pentru esperimentul fundamental
224) ** Aparatul de inducțiune al lui Ruhmkorf
225) Un tub umplut cu nitrogen pentru fluorescența după Geisler
226) Două tuburi de ale lui Geisler; unul cu osid de carbogen și altul cu carbo-idrogen ponderos

227) O machină magnetoelectrică după H. Pixi
228) Un termoelement din cupru și antimon
O baterie termoelectrică la aparatul lui Melloni (vezi la Caloricul)

La doctrina caloricului

229) Un termometru nepreparat gata pentru a se arăta cum se împle termometrele și cum se află puntele fundamentale
230) * Termometru diferențiale
231) * Termoscop
232) * Termometru de metal
233) Pirometru de metal
234) Pirometru după Wetgewood
235) Pendul compensat la oriol astronomic
236) Aparat pentru dilatațiunea lichidelor
237) Aparatul lui Melloni complet, pentru studiul caloricului
238) Termo-barometru cu lampă și termometru separat portativ
239) Două cryophore cu apă și cu alcool
240) * Digestoriul lui Papin
241) Machina de vapoare cu generatoarele ei dimpreună (model)
242) O machină foarte mică de vapor oscilatoare
243) Un igrometru după Daniel cu eter sulfuric (vezi Meteorlogia)
244) Un psichrometru după August
245) Un cub deșert de metal cu făcele diferit colorate
246) Doi speculi concavi (emisfere)
247) O pirotecă (scăpărătoriu pneumatic)
248) * Un aparat pentru conduptibilitatea solidelor
249) Lampa lui Davy

La doctrina meteorlogică

250) Termometru normal
251) Termometrograf (maxim și minim)
252) Termometru pe fereastă
– Ca barometru servesc cele din statică
– Ca magneți pentru declinațiune și inclinațiune servesc cei de la doctrina magnetismului

253) Un aspiratore
– Igrometru lui Daniel
– Psichrometru după August
– Oriol astronomic servește cel din observator astronomic și teodolitul tot de acolo
254) ** Ombrometru cu recipiente de 1° parisiana
255) Anemometru cu cele necesarii
256) Măsura pentru nea (omăt)

Aparate geodetice (matematice)

257) Pertici (Pari) armate la un capăt pentru a marca linii drepte
258) Țepușii de lemn
259) Un lanț metric cu țepuși de fer
260) Numeratoriu de pași
261) Un tub catoptric
262) O linie dioptră cu telescop
263) Un cerc repetitoriu cu stativă
264) O nivelă separată
265) Un semnatoriu de unghiuri fise (Equerre d'arpentage)
266) O bosulă rotundă cu dioptre
267) O bosulă pătrată cu visatoriu
268) Un circin (compas) proporționat
269) Un circin cu trei ramuri
270) O cutie cu diferite circinuri necomplete
271) Un pantograf
272) Un instrument de nivelat cu stativă
273) Două mire

Aparatele ce ne servesc la dezlegarea problemelor astronomice

– Un oriol astronomic cu pendul oscilatoriu pe secunde și compensat cu lamele de zinc
– Un sestant după Hadley pentru măsurarea unghiurilor de elevațiune cu orizonul artificial și distanțe lunare
– Un vas patruangular puțin adânc pentru orizonul artificial
274) Teodolit cu un tub cotit pentru a măsura declinațiunile sau elevațiunile până la o esactitate de 4" secunde

– Un tub astronomic (refractor), ce se poate preface și în telescop terestru cu o putere amplificatoare de 85

275) Aequatorial dialitic cu obiectiva de 7" și cu o distanță focală de 7½ palme (necomplet)

b) Laboratoriul chimic

276) 1. O balance (compană) comună cu pondurile necesarii
277) 2. O balance sensibilă (și pentru idrostatică)
– – Areometri și termometri (vezi între aparatele fizice)
278) 3. Tuburi de sticlă drepte de toată grosimea și lungimea (mai multe numere)
279) 4. Tuburi incurbate pentru diferite combinațiuni posibile
280) 5. Dopuri de plută
281) 6. Douăsprezăce sfredele pentru dopuri de plută
282) 7. Measa cu folii pentru steclăria microchimică cu lampa și alte instrumente necesare
283) 8. Două stative cu 3 duzine epruvete
284) 9. Două epruvete mai mari
285) 10. Mai multe duzini de retorte de steclă tubulate de diferite mărimi
286) 11. Mai multe duzini retorti de steclă netubulate de diferite mărimi
287) 12. Două retorte de fer
288) 13. Trei retorte de porcelană
289) 14. Trei retorte de lut
290) 15. Mai multe șipușoare de fert
291) 16. Mai multe baloane tubulate și netubulate
292) 17. Cinci pocale de fert
293) 18. Cinci cescuțe de sticlă pentru a ferbe în ele
294) 19. Mai multe teasuri pentru cristalizațiune
295) 20. Douăsprezeci capsule de porcelană pentru fert
296) 21. Patru cescuțe de porcelană pentru diferite operațiuni
297) 22. Mai multe pocale netede de steclă pentru reagență
298) 23. Patru pocale graduate (măsure) de steclă
299) 24. Trei cane de costor graduate
300) 25. Șese leici de sticlă în mărimi diferite
301) 26. Strecurătoare în forma leicilor

302) 27. O leică de tablă de fer alb întogmit pentru a pute strecura după Opodeldoc
303) 28. Un împroșcătoriu
304) 29. * Un gazometru de metal mare
305) 30. Un gazometru de steclă
306) 31. Șese cilindri de sticlă cu table aplanate pentru prinderea gazurilor
307) 32. * Un balneu pneumatic de steclă în forma patruangulară cu scaunașele necesarii
308) 33. Patru stative pentru retorti cu diferite apartinențe de lemn și de fer
309) 34. Cinci lampe pentru spirit și olei
310) 35. * Două sobe de grafit
311) 36. * Una sobă de lut
312) 37. * Una sobă de fer
313) 38. Tegule pentru a topi metale în ele de diferite mărimi
314) 39. *Un balneu marian
315) 40. *Un aparat pentru a destila diferite lichide
316) 41. Refrigeratorul lui Liebig
317) 42. Un recipiente mare
318) 43. Trei recipienți mici cu epistome de metal
319) 44. Un săcușor de gumi elastic cu epistom
320) 45. Alte epistome de rezervă
321) 46. * Mai multe tigăi și tavali de metal cu pirostrei
322) 47. Blide de lut
323) 48. * Aparatul lui Wulf
324) 49. *Două ibricele de metal
325) 50. Talgere de fer
326) 51. O leică cu șifon de tablă de fer albă
327) 52. Un aparat pentru a mesteca corpuri pulberizate
329) 53. Cinci piulițe de porcelană, de sticlă, de fer și de agat
330) 54. O piuliță de oțel mică
331) 55. * Cinci linguri și lopățele de corn
332) 56. Ibricele de farfurie
333) 57. Două aparate pentru calicaust cu lichid după Liebig pentru analiza elementară.
334) 58. Un tub pentru clorid de kaliu

335) 59. Tuburi pentru combustiunea corpurilor organice (analiza elementară)
336) 60. Mai multe conuri de paie
337) 61. Strecurătoare de paie în forma leicei
338) 62. Vasușoare, tablițe, linguri și tel de platină
339) 63. Sulfoia
340) 64. Una sută patruzeci șipușoare cu chimicali crude și preparate
341) 65. O cutie cu reagenți
342) 66. * Un eudiometru
343) 67. Elemente chimice sunt: argint, arsen, aur, bismut, brom, cadmiu, carbogen, cobalt, cupru, fer, hidrargir, iod, iridiu, caliu, natriu, nicol, osmiu, paladin, fosfor, platină, plumb, selen, sulfur, stomn, telur, uran.
344) 68. O cutie cu 140 minere diferite
345) 69. * O cutie cu solide geometrice
346) 70. Un goniometru
347) 71. Mai multe minere necesarii în laboratoriu, precum: cretă, marmore, fluorid de caliu, sal-amoniac, vitriol de cupru, de fer
348) 72. Aparat pentru apa acidulată
349) 73. Mai multe garafe mari cu diferite acide, cu alcool, cu reagenți tritrați
350) 74. Foi mici, clește, ciocan, pile, ferestee și alte instrumente necesarii
351) 75. Mai multe aparate de sticlă și de alte materii fragede.

c) Biblioteca

Biblioteca, odinioară așezată în edificiul gimnaziului și accesibilă, prin urmare, pentru elevi, se află astăzi strămutată la Universitate, însă în completă dezordine, fără cataloage, fără sală de lectură etc. Deși este toată speranța că noul bibliotecari d. Busnea va face a înceta acea stare anormală, totuși e de dorit ca în însuși gimnaziu și anume pentru elevii săi să se creeze cu încetul o colecțiune de cărți, de atlante etc. relative numai la materiile studiilor gimnaziale. Dorința este cu atât mai legitimă cu cât între elevi se află mulți lipsiți de toate mijloacele de a-și procura ei înșii cărțile indispensabile la învățământul lor.

Rugând dar pe amicii școalei să binevoiască a contribui la realizarea acestui scop, subscrisul director își împlinește o datorie plăcută a comunica aci că d. Franz Adolf Wickenhauser a dăruit Academiei un esemplar din cartea sa: *Moldava oder Beiträge zu einem Urkundenbuche für die Moldau und Bucovina.* I. Heft, precum și că d. I. Fătu a trămis 70 de exemplare din cartea lui Draginitz, *Excerpta e variis auctoribus latinis*, spre împărțire între elevi. Subscrisul și-a permis a rezerva din cele 70 un esemplar pentru micul început de bibliotecă gimnazială. Iar fundamentul bibliotecei este pus prin 29 esemplare de diferite cărți scolastice dăruite de cătră Comitetul de inspecțiune școlară. *Pentru aceste daruri se aduce mulțămită publică.* În fine, subscrisul a dăruit acestei colecțiuni de cărți 2 esemplare din *Manualul de istoria universală* tradus de d. P. Cernatescu; 1 esemplar Schwegler, *Geschichte der Philosophie im Umriß*; 1 esemplar Demogeot, *Histoire de la littérature française*; 1 esemplar Xenofonte, *Cyri expeditio*; 1 esemplar Seneca filos., *Oeuvres complètes*, édit. Nisard; 1 esemplar Cornelie Nepote și 2 esemplare din teza sa de licență în drept.

Prin urmare, mica bibliotecă se compune acum din:

1) Aaron Florian, *Manual de Catechismul cel mic pentru școalele începătoare*, București, 1858
2) *Aritmetica elementară*, București, 1858
3) *Catechism elementar*, București, 1858
4) Cicerone, din chestiunile Tusculane: despretul morței, trad., București, 1858
5) Colocotide, *Gramatica elenică*, București, 1858
6) Cornelie Nepote, ed. Weise, Lipsiae, 1843
7) Xenofonte, *Cyri expeditio*, ed. Weiske, Lipsiae, 1798
8) Xenofonte, din *Ciropedia* și *Memorabilie*, Ed. Colocotide, București, 1859
9) Culegeri de tot felul de scrisoare, București, 1858
10) Demogeot, *Histoire de la littérature française*, 2-me édit., Paris, 1855

11) Dionisie Arhim., *Prescurtare din Geografia sântă și veche*, București, 1851
12) Draginitz, *Excerpta e variis auctoribus latinis*, 2 vol., Jassiis, 1840
13) Duruy, *Manuale de istoria universală*. Tradus și adaos de P.I. Cernatescu, București, 1861
14) Me. Guizot, *Prietena copiilor*. Traducere de Dimitrie Iarcu, București, 1858
15) Iarca, *Manual de învățături trase din Sf. Scriptură*, București, 1858
16) *Istoria sântă elementară*, București, 1858
17) Lefebvre de Fourcy, *Geometria descriptivă*, trad. de Orescu, 2 vol., București, 1851
18) Lucian, *Din dialoagele morților*, Ed. Colocotide, București, 1858
19) Maiorescu, *Thèse de licence en droit*, 2 esemplare, Paris, 1861
20) *Manual de rugăciuni pentru școalele începătoare*, București, 1858
21) *Manual de silabism*, București, 1858
22) Mason, *Copii celebri*. Trad. de I. Pop, București, 1858
23) I. Mercovici, *Conversație francezo-rumână*, București, 1856
24) Nicefor, *Metod de limba germână*, București, 1858
25) Nicefor, *Eserciții germâne*, București, 1858
26) Pelouze și Trémy, *Chimie*. Trad. de A. Marin, 2 vol., București, 1852–1854
27) Poenariu, *Curs de desemnul liniar*, București, 1858
28) Poteca, *Sfânta scriptură pe scurt*, București, 1847
29) Pouillet, *Noțiuni de fizică și meteorlogie*. Trad. de A. Marin, București, 1857
30) A. Pretorian, *Prima lectură pentru clasele primare*, București, 1857
31) Roques și Antonescu, *Curs de limba franceză*, București, 1859
32) Schwegler, *Geschichte der Philosophie im Umriß*, Stuttgart, 1857
33) Fil. Scriban, *Catechism în scurt*, Iassi, 1856
34) Sénèque le philosophe, *Oeuvres complètes*; lat. et franç. éd. Nisard, Paris, 1838
35) *Trigonometria plană și sferică*, București, 1850
36) Wickenhauser, *Moldava oder Beiträge zu einem Urkundenbuch für die Moldau und Bucovina*, I, Wien, 1862

La începutul noului an scolastic se va face cunoscut modul în care această colecțiune de cărți va putea fi întrebuințată de către elevii gimnaziului.

IV. STATISTICA

Numărul școlarilor la finea semestrului I al acestui an scolastic fu:

	Clasa I cu 2 sect.	Clasa II	Clasa III	Clasa IV	Clasa V	Clasa VI	Clasa VII	Peste tot
Interni	12	15	28	21	25	16	9	126
Esterni	98	48	32	18	11	4	6	217
Împreună	110	63	60	39	36	20	15	343

Numărul școlarilor la finea semestrului II al acestui an scolastic este:

	Clasa I cu 2 sect.	Clasa II	Clasa III	Clasa IV	Clasa V	Clasa VI	Clasa VII	Peste tot
Interni	12	16	28	22	27	18	9	132
Esterni	100	48	32	18	10	4	6	218
Împreună	112	64	60	40	37	22	15	350

Din elevii interni au fost gratuiți: 122
Din elevii interni au fost solvenți: 10
132

În clasa I sunt șese elevi esterni de religiune catolică și unul evreu, în clasa II un elev estern catolic și unul evreu, în clasa III doi elevi esterni evrei. Toți ceilalți școlari ai gimnaziului sunt de religiune ortodoxă răsăriteană.

V. REGULĂRI OFICIALE MAI IMPORTANTE

1) Adresa Ministeriului Cultelor și Instrucțiunei Publice cu nr. 2931 din 1863 regulează că uniforma gimnazială se cuvine numai elevilor interni, nu și celor esterni.

2) Adresa Ministeriului Cultelor și Instrucțiunei Publice cu no. 13723 din 1863 regulează că în specie orice uniformă de elevi ar imita prea mult pe cea militară, d.e. prin fir de aur la chipiu etc., este oprită a se purta.

3) Adresa Ministeriului Cultelor și Instrucțiunei Publice cu nr. 5229 din 1863 regulează că inspecțiunea peste toate școalele din România de-a stânga Milcovului și deocamdată din Iași și Socola (afară de Universitate) se va face printr-un comitet de cinci inspectori.

4) După deciziunea Comitetului de inspecțiune, luată în ședința și prin prescriptul verbal nr. 1, se eschid de la esamenul de vară și se admit drept pedeapsă numai la esamenul din septemvrie acei școlari ai gimnaziului cari au făcut în cursul semestrului în una și aceeași lună, însă în diferite zile, patru absențe nemotivate.

5) Adresa Ministeriului Cultelor și Instrucțiunei Publice cu nr. 12936 din 1863 nu permite elevilor din internatele statului mergerea la teatru decât când, având note bune, vor fi anume însoțiți de părinții sau tutorii lor.

6) Adresa Ministeriului Cultelor și Instrucțiunei Publice cu nr. 13219 din 1863 comunică punerea în lucrare de la 1 aprilie 1863 încolo a unui nou buget în urma căruia a) se scad din banii afectați la întreținerea Internatului pe fiecare lună 576 lei cursul tezaurului, rămâind dar cheltuiala mensuală redusă la suma totală de 8424 lei cursul tezaurului, b) se promite îmbunătățirea salariilor profesorilor gimnaziali de la 1 septemvrie înainte, c) li se scade însă deîndată din leafa lunară 10% drept taxă personală, d) se pune la dispunerea directorului gimnaziului un copist cu leafa anuală de 3000 lei cursul tezaurului, e) se face vatafului din Internat o leafă de 1800 lei pe an cursul tezaurului (în mandatul trămis se văd însă numai 100 lei pe lună).

7) Adresa Ministeriului Cultelor și Instrucțiunei Publice cu no. 13307 din 1863 prescrie mărginirea depeșilor telegrafice la cazurile cele mai urgente.

8) Adresa Ministeriului Cultelor și Instrucțiunei Publice cu no. 13364 din 1863 decide că nu este permis a urma mai mult de doi ani într-o clasă și că, prin urmare, elevii cari vor cădea la două esamene de vară a uneia și aceleiași clase vor fi depărtați din școală.

9) Adresa Ministeriului Cultelor și Instrucțiunei Publice cu no. 13616 din 1863 regulează că elevii din pensionate private se vor primi în gimnaziu numai după un esamen făcut la gimnaziu de clasa precedinte aceleia în care vor să între.

10) Adresa Ministeriului Cultelor și Instrucțiunei Publice cu no. 14623 din 1863 comunică următoarea regulare pentru primirea bursierilor în internatele statului:

„Cap. I. Articul 1

Nici o bursă nu se va da în viitor decât prin concurs sau esamen.

Articul 2

Se vor admite la concurs elevi nu mai mici de vârstă de 10 (zece) ani, nici mai mari de 16 (șăisprezece) ani.

Articul 3

Bursele sunt destinate pentru încuragiarea și stimularea elevilor silitori și cu bune purtări, ai căror părinți nu sunt în stare a-i ține la școală spre a-și termina studiile lor gimnaziale.

Articul 4

Elevii ce se vor prezinta la concurs vor fi datori a produce:

a) actul lor de naștere;

b) actul doveditor de vaccinare (altuire);

c) actul de naționalitate;

d) dovezi întemeiate pe marturii vrednici de credință și pe actul dat de la vistieria statului, constatatoriu de împozitele ce plătesc părinții săi, din care să se poată dovedi cu certitudine paupertatea părinților;

e) testimonii de studii și de buna purtare a elevului.

Articul 5

Învățăturile ce se vor cere de la concurenți vor fi pentru elevii bursieri ce se prezintă pentru clasa I gimnazială cunoștințele claselor primare; iar pentru clasele următoare din gimnaziu, învățăturile corespunzătoare cu clasa unde au să-și urmeze studiile.

Articul 6

Concursul pentru bursieri se va face numai o dată pe an, cu 15 zile înaintea începerei cursului școlariu al gimnaziului. Spre acest sfârșit toate bursele ce vor rămânea vacante în curgerea anului se vor publica cu trei luni înaintea concursului.

Articul 7

Concursul neputându-se face decât între elevi de aceeași vârstă și grad de învățătură, la caz când, din lipsa egalității de asemenea condițiuni, nu se va putea ține concurs, se va îndeplini concursul prin esaminarea elevilor ce se vor prezinta.

Articul 8

Se va institui o comisiune de concurs și de esaminare prin îngrijirea Ministeriului la locul unde se vor deschide vacanțele de burse, la începutul fiecărui an, care comisiune va fi compusă de directorul gimnaziului și de cinci profesori gimnaziali cari nu vor fi cunoscuți decât chiar în ziua deschiderei concursului".

11) Adresa Ministeriului Cultelor și Instrucțiunei Publice cu no. 15940 regulează că profesorul de filozofie propedeutică în gimnaziu va fi totdeodată însărcinat cu predarea cursului de pedagogie prevăzut în programul acestui institut.

12) Comitetul de inspecțiune a decis în ședință și prin prescriptul verbal no. 26: a) a nu se mai da elevilor premii speciali pentru câte un singur obiect al învățământului, ci a se premia numai elevii cari atât în purtare cât și în toate obiectele clasei lor au meritat eminența, b) a se mărgini numărul premianților, instituindu-se pentru fiecare clasă de regulă numai trei premii și ca maximum cinci, c) a se întroduce la caz de trebuință, însă fără premiare, mențiuni onorabile cu același maximum, d) a se considera la asemenea premii mai întâi de toate și cu îndoită rigoare moralitatea școlarului.

13) Comitetul de inspecțiune a decis prin procesul-verbal no. 38 că elevii cari la esamenul de vară vor căpăta două secunde, dintre care una dintr-un obiect principal și alta dintr-un obiect secundar, să fie supuși, pentru a fi promovați, la un nou esamen din toate obiectele clasei lor în septemvrie. Dacă și la acest esamen vor căpăta vreo secundă, atunci vor rămâne repetenți.

VI. CRONICA
DE LA 24 SEPTEMVRIE 1862 PÂNĂ LA 7 IULIE 1863

Învățământul începu în acest an scolastic la 24 septemvrie 1862.

În seara de 4 noiemvrie 1862 câțiva din elevii cei mai răi ai internatului făcură în contra directorului de atunci, d. A. Pretorianu, un atentat brutal, în urma căruia doi interni, și anume Facașiu Eugenie și Oprișanu Lascar, fură dați afară din școală, iar cinci alții depărtați provizoriu și readuși în fevruarie 1863.

Prin decret cu no. 992 din 1862 se numi subscrisul de director al acestui institut și își începu activitatea în 3 decemvrie.

În zilele de 22 și 23 decemvrie școlarii gimnaziului se mărturisiră și luară sf. cuminecătură. De la 24 decemvrie 1862 până în 6 ianuarie 1863 ținu vacanța de Crăciun și Anul Nou.

Ziua de 24 Ianuarie se celebră printr-un Tedeum, la care asistă gimnaziul, prin iluminațiune și printr-o reprezentațiune teatrală dată de școlarii gimnaziului în edificiul acestui institut.

La 10 fevruarie, toți elevii internatului asistară la o solemnitate din cele mai triste. Vasilie Ionescu, colegul lor și unul din cei mai buni elevi, se înmormântă în acea zi.

Esamenul semestrului I se ținu în gimnaziu de la 14–20 fevruarie înaintea unei comisiuni esaminatoare compuse din P.S.S. părintele F. Scriban, d.d. St. Miclea, dr. Negură, dr. Basserow și Velini.

Semestrul II începu luni în 25 fevruarie.

Cu începutul acestui semestru se puseră în lucrare câteva modificări în privința corpului profesoral. D.V. Alexandrescu reîncepu cursul său de retorică în clasa VI, păr. archim. Climente reîntră în funcțiunea de profesor al limbei eline în locul d. Aristide Asteriade; d. Z. Columb asemenea pentru limba latină în cele 4 clase inferioare în locul d. V. Proca, care trecu la Socola; d. I. Pangrate asemene pentru matematică, cursul inferior, în locul d. V. Pallade, care trecu la Socola; în fine, d. C. Chirnischi pentru istorie, cursul inferior, în locul d. N. Busnea, care fu numit bibliotecariu la Universitate.

În 26 fevruarie întră în activitate noul comitet de inspecțiune școlară, compus din d.d. V. Alexandrescu, G. Mârzescu, O. Teodori, I. Pangrate și subscrisul director.

În 20 martie, prin numirea d. George Racoviță de pedagog suplent, postul de profesor pentru limba latină, franceză și istorie la secțiunea II a clasei I gimnaziale rămase și este și acum vacant, fiindcă un concurs ad-hoc n-a dat rezultat favorabil.

În 21 martie începu vacanța de Paști și ținu până în 7 aprilie, după ce mai înainte toți elevii internatului fură mărturisiți și împărtășiți cu sf. cuminecătură.

La 1 aprilie d. A. Velini, însărcinat cu predarea pedagogiei, încetă de a mai face parte din corpul profesoral al gimnaziului.

În 9 aprilie, corpul profesoral din Iași avu onoarea de a fi primit de către M. S. Domnitorul Alexandru Ioan I.

Ziua de 1 mai se petrecu de elevii internatului printr-o escursiune făcută la o vie aproape de Iași, sub conducerea directorului și a pedagogilor.

Prin depeșa Ministerului Cultelor și Instrucțiunei Publice cu no. 14845 din 20 mai, d. B. P. Hăjdău, profesor de istorie în cursul superior, se destitui din acest post. D. N. Ionescu,

profesor la Universitate, fu provizoriu însărcinat cu continuarea acelor lecțiuni.

În 4 iunie, gimnaziul și internatul fu onorat cu vizitarea Înalt-preasfințitului locotenent de mitropolit Calinic Miclescu, care a asistat și la esamenele tuturor claselor cu cea mai vie atențiune.

În 5 iunie, profesorii și școlarii gimnaziului asistară la înmormântarea junelui Nicolae Dudescu, fost elev al gimnaziului.

În 16 iunie începu săptămâna liberă pentru preparațiunea școlarilor de esamen.

În 23 iunie, gimnaziștii, conduși de director și de pedagogi asistară la procesiunea pentru sfințirea icoanelor.

De la 27 iunie și până la 3 iulie se ținură esamenile școlarilor din gimnaziu înaintea membrilor Comitetului de inspecțiune și a d-lor dr. A. Teodori, licenț. T. Rosetti și licenț. N. Culianu.

În ziua de 27 iunie, pe la 9½ oare de dimineață, o bandă de esterni, în parte eschiși de la esamen din cauză de rele purtări, încercă a sparge esamenul întreg năvălind cu forța în sala unde se ținea. Trei membri ai Comisiunei esaminatoare se opuseră acestei încercări nebune și elevii interni din clasele superioare, atrași prin zgomotul cauzat, sărira îndată în ajutorul autorității scolastice. După o întrerumpere de abia de două minute, esamenul fu continuat în deplină regulă. În zilele următoare, elevii interni fură puși spre paza și garanția bunei ordine pe lângă sala esamenului. Esamenile se continuară și se terminară fără cea mai mică smintire[1]. Cu această ocaziune elevii internatului au dat o probă frumoasă de spiritul sănătos ce domnește acum în marea majoritate a lor, spirit ce și-a aflat recunoștința publică și solemnă prin cuvintele d-lui ministru

[1] Aceasta este narațiunea *autentică* și *completă*. Știrile cari ar fi contrarie sau cari, precum se întâmplă totdeauna în asemne ocaziuni, ar face din faptul nescris mai mult decât s-a enarat aci, sunt, prin urmare, false și mincinoase.

al cultelor și instrucțiunei publice la împărțirea premiilor în 7 iulie.

În urma regulării Comitetului de inspecțiune, confirmată de d. ministru, nouă elevi esterni ai gimnaziului, și anume:

Jurașcu Ștefan estern din casa III
Bogdan Dimitrie estern din clasa III
Oprișianu George estern din clasa III
Andrieșanu Vasilie estern din clasa III
Ionașcu Vasilie extern din clasa III
Giosanu Constantin estern din clasa II
Frâncu Ioan estern din clasa I
Gribincea Nicolae estern din clasa I și
Pontescu Nicolae estern din clasa I,

ca unii ce au luat parte la sus-menționata încercare criminală din 27 iunie, sunt nu numai goniți din gimnaziu, *dar și departați din toate școalele Principatelor Unite.*

La esamenul semestrului II, următorii elevi interni căpătară note rele, în urma cărora sunt departați din Internat, conform regulamentului scolastic:

Din clasa I. Guter George
Din clasa II. Matieșiu Ioan
Din clasa III. Mancașiu Dimitrie
Din clasa V. Rojnița George, Tulbure George
Din clasa VI. Radu Constantin.

În 6 iulie, internatul fu onorat de vizitarea d. ministru ad-interim al cultelor și instrucțiunei publice, A. Odobescu.

În 7 iulie se serbă în sala Camerei solemnitatea împărțirei premiilor în prezința d. ministru, a preasfințitului locotenent de mitropolit Calinic Miclescu, a Comitetului de inspecțiune și a unui public foarte numeros. Serbarea începu prin cântarea imnului național. Apoi, d. V. Alexandrescu, ca președinte al Comitetului de inspecțiune, ținu un discurs prin care arătă starea generală a școalelor din Iași în urma esamenelor de semestrul II 1863. În ceea ce privește acest gimnaziu, rezultatul

a fost mulțămitoriu și anume pentru internat d. președinte zise cuvinte de laudă.

La acest discurs, d. ministru răspunse:

„În numele Prea Înălțatului nostru Domnitor vă mulțămesc, domnilor, pentru tot devotamentul ce arătați Măriei-Sale, pentru bazata încredere ce puneți în guvernul său, și vă pot chizășui că toți cei chemați azi de Măria-Sa spre a-l secunda în patrioticele sale intențiuni, în faptele sale binefăcătoare, nu perd nici un minut din vedere sporirea și progresul instrucțiunei în România și îndeosebi dezvoltarea și organizarea temeinică a școalelor din Iași.

Guvernul este pătruns de părerea că cea mai nobilă compensație ce se poate da acestui frumos oraș, pentru îndepărtarea din el a scaunului lui Vasile Vodă Lupu, nu este alta decât aceea d-a statornici într-însul un centru de învățături și de lumini care să răspândească cunoștințele serioase și principiile de moralitate și de ordine asupra întregii Românii. Când țelul va fi atins, atunci vom putea zice că Iașul n-a perdut nimic.

Dar, ca să ajungem la scop, silințele guvernului trebuiesc secundate puternic de domniele-voastre, domnilor profesori, cari, prin concordia, demnitatea și emulațiunea la lucru ce vor domni între domniele-voastre, veți da esemplul binelui tinerimei supuse la învățămintele ce-i predați; de voi, juni elevi, cari prin stăruința voastră la studii, prin observarea bunelor purtări și a respectului ce datorați către învățătorii voștri veți face ca țara să se mândrească cu drept cuvânt, din zi în zi mai mult, de viitorul ce-l pregătiți; de domniile-voastre, în fine, părinți și protectori ai școlarilor, cari veți înlesni acțiunea binefăcătoare a culturei din școale, prin învățăminte de morală și disciplinare, ce sunt așa de folositoare unor tineri cari lesne, din nesocotință, pot greși, și tot așa lesne se pot îndrepta prin înțelepte povățuiri părintești.

Precât însă aceste condițiuni nu vor fi întru tot împlinite, apoi ne va rămâne pururea, ca astăzi, mâhnirea de a vede lipsind, la serbarea școalelor, o parte din elevi, pentru care această

pedeapsă, fiind o înfruntătoare umilire, trebuieşte totdeodată să fie şi un stimulent spre îndreptarea lor.

Mă cred însă întemeiat a spera că neastâmpărul ce au domnit în şcoalele din Iaşi, de la un timp încoace, se va curma cu sfârşitul acestui an scolastic. Ferit acum de arşiţa luptelor politice, Iaşul nu poate menţine viaţa în sânul său decât învălindu-se dendată în nepărtinitoarea gravitate a ştiinţei; el nu-şi poate asigura înflorirea decât devenind locaşul plăcut şi liniştit al literilor; el nu-şi poate recâştiga o nobilă şi folositoare înrâurire asupra ţării întregi decât prin răspândirea preste toată România a bunelor învăţături ce se vor dobândi în sânul său.

Asemenea efecte salutarii eu cred că printr-un concurs comun şi printr-o pornire unanimă am putea să le preţuim chiar în foarte scurt timp şi vă pot asigura, domnilor, că guvernul nu va cruţa nimic, nici chiar pedeapsa răuvoitorilor de orice partidă şi natură spre a le realiza. Sper dar că prin unificarea definitivă a sistemului de instrucţiunie din toată România şi prin oarecare îmbunătăţiri aduse în parte la şcoalele din Iaşi, acestea vor dovedi chiar din anul viitor, la concursul general ce se va institui atunci pentru premianţii din toate şcoalele României, vor dovedi, zic, că baza învăţăturilor din Iaşi a fost pururea solidă, că şovăirile şcoalelor lui au fost trecătoare şi că ele vor reda vechei capitale, pe tărâmul ştiinţelor, supremaţia, perdută pe cel politic.

Ceea ce ne întăreşte în această credinţă este chiar răpidea şi radicala îndreptare a internatului de la Colegiul Naţional, aşa de tulburat în anul trecut, cât e de liniştit şi studios acum; este numărul nencetat crescând al elevilor ce frecventă şcoalele primare; este dezvoltarea şi întemeierea ce dobândesc din zi în zi tinerile noastre facultăţi universitare din Iaşi. Nu ne putem îndoi că toate şcoalele iaşene vor întra curând pe asemenea căi de îndreptare şi de propăşire.

Din parte-mi, domnilor, împlinesc astăzi o plăcută datorie, viind a vă aduce aseminea făgăduinţe şi cerându-vă ajutorul spre a realiza toate îmbunătăţirile dorite.

Venirea mea spre a asista la sărbătoarea şcoalelor din Iaşi vă rog să o priviţi, domnilor, numai ca o neînsemnată dovadă despre adâncul interes ce port dezvoltării ramului instructiv în această veche capitală; iar pe voi, tineri elevi, vă invit să o priviţi încă şi ca un omagiu ce-l aduc cu bucurie silinţelor şi bunelor purtări de peste an ale acelor din voi ce au a se proclama aci de premianţi şi totdeodată ca o prevestire serioasă pentru acei abătuţi de la datoriile lor cum că guvernul are în veci ochiul vegheat spre a reprima destrămările şi nesubordinaţia lor.

Facă Domnul ca să nu avem însă pe viitoriu decât laude a da, decât cunune a împărţi, şi atunci vom putea zice mai cu mândrie şi cu o deplină sicuritate: Viitorul este al nostru! Trăiască România! trăiască în veci Unirea ei! Trăiască Preaînalţatul Domnitor, Alexandru Ioan I, întemeietorul Unirei şi luminatul ocrotitor al şcoalelor româneşti!"

După împărţirea premiilor pentru cele 6 şcoale primare şi pentru şcoala de muzică, subscrisul director ceti promovarea şcolarilor gimnaziului şi chemă pe cei premiaţi dintre dânşii cari primiră din mânele d-lui ministru semnul de răsplată pentru silinţa şi pentru buna lor purtare.

Cu premii şi cu menţiune onorabilă fură distinşi în acest an scolastic:

CLASA I

Premiaţi:

1) Grigorovici Anton, estern
2) Abgarovici Adolf, estern
3) Vasiliu Ion, estern
4) Pelopida Alesandru, estern

Cu mențiune onorabilă:

1) Ștefaniu Gheorghie, estern
2) Hărjău Nicolae, elev intern
3) Motaș Ion, estern
4) Ciurea Panaite, estern
5) Svarț David, estern

CLASA II

Premiați:

1) Bârzu Nicolae, elev intern
2) Ciudin Gheorghie, elev intern
3) Xenopol Alesandru, estern
4) Cota Dimitrie, elev intern

Cu mențiune onorabilă:

Popovici Gavriil, estern

CLASA III

Premiați:

1) Liciu Ion, elev intern
2) Panfil Constantin, elev intern
3) Panfil Atanasie, elev intern
4) Lambrior Alesandru, elev intern

Cu mențiune onorabilă:

1) Milicescu Constantin, elev intern
2) Panfil Dimitrie, elev intern
3) Panu Gheorghie, elev intern
4) Hogaș Calistrat, elev intern

CLASA IV

Premiați:

1) Țugulea Mihail, elev intern
2) Sechelari Nicolae, elev intern
3) Aronovici Constantin, elev intern

Cu mențiune onorabilă:

1) Mândru Grigorie, elev intern
2) Constantinescu Mina, elev intern
3) Chirița Vasile, elev intern
4) Constantinescu Gheorghie, elev intern

CLASA V

Premiați:

1) Prodan Ion, elev intern
2) Enacovici Alesandru, elev intern
3) Enacovici Șerban, elev intern

Cu mențiune onorabilă:

Vali Angel, elev intern

CLASA VI

Premiați:

1) Rășcanu Petru, elev intern
2) Argir Petru, elev intern
3) Caliman George, elev intern
4) Zamfirescu Pandele, estern

CLASA VII

Premiați:

1) Liciu George, elev intern
2) Sfanțih Gheorghie, elev intern
3) Vârgolici Ștefan, estern
4) Teodorescu Iosif, elev intern
5) Climescu Constantin, elev intern

Cu mențiune onorabilă:

1) Georgianu Vasilie, elev intern
2) Copăcineanu Constantin, estern

După aceasta, subscrisul director, mulțămind în public întâi elevilor interni pentru activitatea lor în anul scolastic și pentru buna disciplină ce o dovediră mai ales cu ocaziunea incidentului sus-menționat, se îndreptă pe urmă în specie către școlarii din clasa VII și lor, cari părăsesc acum gimnaziul după ce-și terminară într-însul studiile cu un succes de care ar putea fi mândră orice școală europeană, le adresă câteva cuvinte de recunoștință și de aducere aminte.

Acești domni, cari primiră atestate gimnaziale absolutorii, sunt următorii:

1) D. Beldiceanu Nicolae
2) „ Craifaleanu Dionisie
3) „ Cernea George
4) „ Climescu Constantin
5) „ Copăcineanu Constantin
6) „ Cristodul Teodor
7) „ Georgianu Vasilie
8) „ Liciu Gheorghie
9) „ Lepădatu Vasilie
10) „ Sfanțih George
11) „ Teodorescu Iosif
12) „ Vârgolici Ștefan
13) „ Vizante Andrei
14) „ Vasiliu Alesandru

Toți patruspezece luară frumoasa deciziune de a rămânea credincioși orașului din care primiră fundamentul învățăturei lor și de a urma la Universitatea din Iași în facultatea juristică și filozofică, formând astfel o rădăcină de auzitoriu regulat la Universitate.

Anul scolastic 1863–64 începe duminică în 1 septemvrie 1863 printr-un Tedeum la biserică.

De la 2 până la 7 septemvrie se vor ținea esamenele școlarilor restanți din esamenul de vară. Cu această ocaziune li se aduce aminte școlarilor repetenți sus-citata dispoziție ce-i privește (Regulări oficiale, no. 8) și care va fi pusă întocmai în lucrare după esamenele anului scolastic viitor.

Tot în această săptămână, prin escepțiune, se va face și concursul pentru priimirea bursierilor în internat. Despre condițiunele cerute, vezi mai sus: Regulări oficiale, no. 10.

Locurile vacante în internat, până la numărul de 120 de elevi, sunt în număr de trei (3). După esamenele de la septemvrie poate că se vor mai deschide câteva.

Toți elevii esterni și cei cari au mai urmat la acest gimnaziu au a se înfățișa în prima săptămână din septemvrie în cancelaria subscrisului de la 9 – 11 și de la 3 – 6 oare pentru a fi înscriși în matricula gimnaziului. Pentru acest scop vor veni în zilele arătate fiecare cu actul său de botez și de naționalitate.

Nici un estern nu va fi de acum înainte înscris ca școlar regulat al gimnaziului, dacă nu se va prezinta însoțit de părinții săi sau de un patron care să garanteze direcțiunei vegherea asupra școlarului în timpul afară de școală.

Directorul T. L. Maiorescu

ANUARIUL INSTITUTULUI VASILIE LUPU (ȘCOALA NORMALĂ DE LA TREI IERARHI) DIN IAȘI PE ANUL ȘCOLAR 1863–1864

publicat de
Directorul Titu Maiorescu,

dr. în fil. și licenț. în legi. profes. la Univ. de Iași și președinte al Comitetului de insp. școl., membru onorariu al Asociaț. Transilv. pentru cultura poporului român și membru coresp. al societății filozofice din Berlin.

PREFAȚĂ

Scopul anuariului este:

1) A publica la finea fiecărui an școlar toate legile, decretele, ordonanțele și deciziunile date de diferitele autorități în cursul anului și relative la Institut.

2) A încunoștința pe părinți și pe public în genere despre modul de primirea elevilor în Internat, despre condițiunile cerute, despre numărul locurilor vacante etc.

3) A publica datele statistice relative la acest Institut.

4) A publica profesorii în activitate și planul învățământului, împreună cu schimbările întrevenite în această privință în cursul anului.

5) A da cunoștință oficială despre mijloacele învățământului cu care este înzestrat Institutul și despre înavuțirea lor succesivă.

6) A publica istoria Institutului în anul respectiv.

7) A dezvolta prin disertațiuni originale o publicitate științifică între profesori și a lumina pe de altă parte în acest mod pe școlari și pe public asupra întrebărilor importante pentru educațiune și învățământ.

Indispensabil din aceste punturi de vedere, anuariul este pe deplin justificat și se va publica de-acum înainte la finea fiecărui an școlar.

Cu aceste cuvinte întrodusei anuariul în anul trecut, când eram director la gimnaziu; cu aceleași cuvinte îl continuu în anul acesta ca director la Școala normală.

Importanța unei asemene publicări a avut în timp de două semestre ocaziune a se dezvăli. Datele publicate în anuariul din 1863 au fost Comitetului de inspecțiune școlară un izvor oficial la care recurgea în tot minutul pentru lămurirea sa la esaminări restante de școlari, la propuneri de programe, la împărțiri de oare etc. și în lipsa căruia administrațiunea relativă la gimnaziu ar fi fost îndoit de grea.

Aceeași importanță o va arăta și anuariul de față. Se înțelege că materiile propuse în el sunt schimbate după sfera schimbată de învățământ la care se rapoartă. Dar pentru aceasta însemnătatea lor nu este mai mică. Notiția istorică ce d. Darzeu, institutorul superior al școalei primare de la Trei Ierarhi, o dă despre Institutul lui Vasilie Lupu poate servi de model, a cărui imitare este de dorit din partea tuturor școalelor mai mari ale țărei noastre. Pentru fiecare ar trebui să se afle câte un învățător care să-i publice viața istorică și aceasta până când nu se șterge memoria timpurilor ei primitive din capul unei generațiuni așa de agitate prin alte interese. Dacă e vorba ca românii să aibă un viitoriu literar și științific, atunci ar fi o daună nereparabilă când s-ar perde din timpul prezent tocmai aceste începuturi ale vieței noastre intelectuale.

Încercarea ce se publică după notița d-lui Darzeu este o gramatică rațională după metoda analitică, ce o recomând tuturor celor ce-i privește. Aceasta este întâia încercare pedagogică pentru gramatica noastră română. Ea conține singura metodă bună pentru începători, *adecă, după planul nostru actual, pentru clasa II-a primară. Fiecare învățător primar care o va aplica se va convinge despre aceasta și totdeodată despre imposibilitatea sistemului sintetic întrebuințat până acum.*

Știrile oficiale cu care se termină anuariul cuprind date și notițe importante pentru Institut și pentru public.

Astfel facem și aci un mic pas spre îmbunătățirea învățământului român. Noi vom fi fericiți și de cel mai mic succes ce se va dobândi pe acest tărâm așa de greu de lucrat. Căci nespuse, nenumărate, neprevăzute și necrezute dificultăți se pun tocmai aci în contra progresului. La mai mari și la mai mici, la părinți și la copii, „Iliacos muros intra et extra“ *se găsește rezistență și de multe ori ceva mai rău. Dar ne mângâie ideea că tot așa a fost în orce societate ce de-abia se deștepta și, prin urmare, vom păși înainte pe calea începută cu curagiu neclintit și pătrunși de convingerea că ceea ce este solid va ști a se consolida în mijlocul chiar al luptelor celor mai grele. Mâine, dacă nu astăzi, vor recunoaște cei de sus și cei chemați unde este adevărul și binele; iar cei de jos și cei nechemați care înșii nu lucrează nimic, ci pândesc numai pe ceilalți, aceia nu au nici o greutate în cumpăna progresului. Și apoi: când mergem călare, cine latră? răspunsul la această întrebare ușor ne poate consola.*

Și așa mai departe.

Supuind dar anuariul pentru a doua oară atențiunei Guvernului, cu a cărui autorizare se publică, îl rugăm totdeodată să dechiare o asemene publicare la finea fiecărui an școlar obligătoare pentru directorii tuturor școalelor secundare din țară. Numai așa se va putea ținea o bună regulă în administrațiune și instrucțiune. Ministeriul va binevoi cu atât mai mult a se ocupa de această întrebare cu cât însuși a anunțat publicarea unui anuariu general al Instrucțiunei Publice care, pentru a fi temeinic și a aduce deplinul său folos, presupune anuarie speciale din fiecare școală mai mare.

Titu Maiorescu

Iași. În septemvrie 1864

CUPRINS:

Notiță istorică despre școala de la Trei Ierarhi,	de d. Darzeu
Regulele limbei române pentru începători,	de Maiorescu
Observațiuni la aceste regule,	de Maiorescu
Știri școlare din a.s. 1863–1864	de Maiorescu

REGULELE LIMBEI ROMÂNE PENTRU ÎNCEPĂTORI

de Titu Maiorescu

I

1) *Școlarul intră în odaie. El ține trei cărți în mână.* Aceste sunt două gânduri spuse. *Gândirile spuse se numesc propusăciuni.* Aci avem două propusăciuni.

2) Spuneți aceste două propusăciuni mai rar: *Școlarul – intră – în – odaie. – El – ține – trei – cărți – în – mână.*

Vedeți că propusăciunile nu se zic într-una, ci că au mai multe părți. *Părțile propusăciunei sunt cuvinte.*

Câte cuvinte are propusăciunea dintâi? Câte cuvinte are propusăciunea a doua? Căutați în cartea de „scriere și cetire" fața 31 și cetiți la numărul 1, „Școala". Numărați câte cuvinte are propusăciunea dintâi până la punt? Câte propusăciunea a doua până la virgulă? Câte a treia? Câte a patra până la punt? Scrieți aceste propusăciuni pe tablă.

3) Care este cel dintâi cuvânt în propusăciunea dintâi?

Școlarul

Spuneți cuvântul acesta mai rar:

Șco-la-rul

De câte ori deschideți gura pentru a-l spune? *Șco-la-rul*, de trei ori. Spuneți tot așa cuvântul următor:

in-tră

De câte ori deschideți gura? De două ori. Dar la cuvântul următor: *în*? O dată.

Partea cuvântului care se spune cu o singură deschidere de gură se numește silabă.

4) În toate cuvintele se află una sau mai multe silabe.

Spuneți propusăciunea a doua mai rar, așa încât să se osebească silabele. Scrieți amândouă propusăciunile deosebite în silabe. Numărați câte silabe are fiecare cuvânt. Căutați două cuvinte de o silabă; căutați două cuvinte de două silabe; căutați unul de trei silabe. Cetiți mai departe în „cursul de scriere și cetire" la fața 31 „Acesta le vorbește" ș.c.l. până la punt și osebiți toate silabele.

5) Care este silaba dintâi a cuvântului *Școlarul*? Care este silaba dintâi a cuvântului *olarul*? Scrieți aceste cuvinte unul sub altul:

Șco-la-rul
o-la-rul

Ce osebire este între silaba dintâi *șco* și între silaba dintâi *o*? Silaba *șco* are mai multe sunete decât silaba *o*. Sunetele silabei *șco* sunt întâi *ș*, apoi *c*, apoi *o*. *Fiecare silabă se compune din sunete.*

Câte sunete are silaba a doua *la*? Câte are silaba *rul*? Câte cuvântul *școlarul*? Spuneți toate sunetele din cele două propusăciuni. Scrieți aceste sunete fiecare deosebit.

6) Dacă băgați bine de seamă, vedeți că unele din sunete se pot spune ușor singure, precum sunt în cuvântul *școlarul o, a* și *u*; iar celelalte nu se pot spune ușor singure, ci le mai trebuie încă un mic sunet pentru a fi auzite, precum *s, c, l, r. Sunetele ce se aud ușor singure sunt vocale. Sunetele ce se aud numai cu altele sunt consune.*

Câte vocale și câte consune are cuvântul *școlarul*? Câte cuvântul *intră*? Arătați toate consunele din propusăciunea dintâi; arătați toate vocalele din propusăciunea a doua. Luați „cursul de scriere și cetire", cetiți de unde ați rămas mai departe până la alt punt și numărați în fiecare cuvânt vocalele și consunele.

7) Cetiți în cartea „de scriere și cetire" toată fața 31 până jos, căutați toate vocalele osebite și consunele osebite și scrieți-le la o parte. Cum vedeți, *în toate cuvintele române sunt numai 7 vocale și 20 consune osebite.*

8) Fiecare sunet are un semn pentru ca să-l cunoaștem la cetire și la scriere. *Semnele sunetelor pentru scriere se numesc litere.*

Iacă toate literele române:

Pentru vocale *a, e, i, o, u*[1].

Iar vocala ъ se arată în scris prin *a* sau *e* cu semnul ˘ deasupra, d. e. *masă, vĕdu*; vocala *î* se scrie cu *a* sau *e* sau *i* cu semnul ˆ deasupra, d. e. *cântu, rêndu, rîu*. Așadar, toate literele vocalelor sunt:

a, e, i, o, u, ă, ĕ, â, ê, î.

Pentru consune*: b, c, d, f, g, h, j, l, m, n, p, r, s, t, v, d,* sau *z, ș, ț.*

Aci trebuie să știți că litera *c* arată două sunete: ч și k, precum și litera *g* arată două sunete џ și г:

Când c sau g se află înainte de e sau i, atunci se cetesc ч *sau* џ*, iar când se află înaintea celorlalte vocale sau înainte de consune, atunci se cetesc k sau* г.

Cetiți: *cercelu, cinci, casa, cortu, cumpăna, cărți, trecêndu, crescutu, cleste; – chipu, cheltuitu, ceasornicu, ciobanu, ciuntitu,*

[1] Mai nainte se scria cu alte litere, adecă cu slove vechi. Acele nu erau românești, ci împrumutate de la ruși. Acum noi le-am dat împrumutul îndărăt și scriem cu literele noastre române. Dar fiindcă multe cărți românești sunt scrise cu slove vechi, este bine să le cunoașteți și pe aceste. Iacă-le: а, е, і, о, ѵ, ъ, ѧ; б, ч, д, ф, г, х, ж, к, л, м, н, п, р, с, т, в, з, щ, џ, ц.

Crăciunu, obicinui. Genunchiu, gingie, gata, golu, gura, găina, gêrla, grindina, glasu; ghimpe, ghemu, geamu, giubea.

9) *Fiecare literă are numele său,* d.e., libera *b* se numește *be,* litera *h* se numește *ha,* litera *m* se numește *emu. Când se silabizează un cuvânt, atunci nu se spun sunetele, ci numele literilor, osebindu-se fiecare silabă.* D.e. *Școlarul: es, ce, o – sco; elu, a – la, școla; eru, u, elu – rul, școlarul.*

Silabizați și multe alte cuvinte.

10) Literile se spun într-un șir regulat, adecă: a, b, c, d, e, f, g, h, i, j, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v, ḑ, ș, ț, ă, î.

Șirul regulat al literilor se numește alfabet sau abece.

Învățați alfabetul pe dinafară.

11) Osebiți sunetul de literă. *Sunetul se spune și se aude, litera se scrie și se vede.*

12) (Repetițiune.)

a) Spuneți fiecare sunet din următoarele cuvinte: *Românu, eu, zidu, țipa, șatra, aspru, casa, capu, gardu, gingie.*

Câte sunete are fiecare din aceste cuvinte?

Câte consune are fiecare? Care cuvinte încep cu o vocală?

b) Silabizați:

Românu, zidu, casa, gardu, gingie, binecuvântare.

Scrieți fiecare silabă osebită. Câte silabe are fiecare cuvânt?

Ce este silaba?

c) Scrieți cu litere române cuvintele:

чіпъ, четате, чолапъ, кіріе, кокъ, чаѵшъ, чаі, чепѵше, чімбрѵ, чѵдь, чокапъ, чокжрліе, чебѵкъ, де цабе, церъ, цінгамъ, Цѵрцѵ, цінере, кее, камъ, комъ, кокоръ, кѵбжптъ, кжінє, кьсѵць, кіль, кезьшіе, клебетіре, гардъ, гемъ, гіндь, гіѵлеа, гічітоаре, глѵгь, гоніре, грабь, грасѵ, гѵпоіъ, гѵтѵе, гьлеать, гьсіре, гжлкь, гжндакъ.

d) Câte cuvinte sunt aci:

Maicămeaestesănătoasă. Număpotducesămăjoc. Pâineanoastrăceadetoatezileledăneonouăastăzișineiartănouăpăcatelenoastre.

Osebiți fiecare cuvânt în scris. Câte propusăciuni sunt aci cu toate? Ce este propusăciunea?

II

PĂRȚILE VORBIREI

13) *Grigorie plângea.*

De cine este vorba? Ce se zice despre Grigorie?

Cuvântul despre care este vorba într-o propusăciune se numește subjectu. Cuvântul care arată ce se zice despre subjectu se numește predicat. În propusăciunea de sus *Grigorie* este subjectul și *plângea* este predicatul. Pentru ce?

La subject se întreabă: cine? La predicat se întreabă: ce face? d.e., *vulpea muscă.* Cine muscă? *vulpea. Vulpea* este dar subject. Ce face vulpea? *muscă. Muscă* este dar predicat. *Apa curge. Tigrul urlă.* Luați cartea de cetire și scriere, căutați în multe propusăciuni subjectele și predicatele și spuneți pentru ce sunt subjecte și pentru ce sunt predicate.

D e p r i n d e r e.

Primăvara vine! Soarele lucește, iarba înverzește, florile se deșteaptă. Cimbrul miroasă, mărgăritărelul se împodobește, crinul se înalță; pomii înfrunzesc și păsările cântă. Rândunica ciripește, barza toacă, ghionoaia ciocănește; albinele bâzâiesc, broaștele orăcăiesc, greierii cântă. Locusta îi aude și sare; muștele o văd și se joacă în aer. Copiii saltă de bucurie și aleargă pe câmp.

14) Cine numește un lucru și spune ceva despre dânsul, acela face o propusăciune. În fiecare propusăciune se află subject și predicat. D.e., *pomul înverzește.* Aceasta este o propusăciune. Pentru ce? Pentru că am numit un lucru, adecă pomul, și am

spus ceva despre dânsul, adecă că înverzește. Care este subiectul? Care predicatul? Pentru ce?

(Teme.) Formați propusăciuni din aceste cuvinte: *Vântul, a sufla. Soarele, a răsări. Copilul, a se juca. Dimineața. – Luna. – Pasărea. – plângea. – apune. – muri.* Formați și alte propusăciuni din cap.

15) Cuvintele *luna, pasărea, copilul, dimineața* arată lucruri și ființe. *Ființele sunt de sine mișcătoare și însuflețite, lucrurile nu sunt de sine mișcătoare.*

Cuvintele care arată ființe sau lucruri se numesc substantive.

Spuneți substantive multe, unele care arată ființe, altele care arată lucruri.

16) *Maria.*

Aceasta încă nu este o propusăciune. Cine vrea să vorbească trebuie să spuie ceva.

Maria se joacă.

Aceasta este o propusăciune, fiindcă spune ceva despre Maria. Care cuvânt arată ce zicem despre Maria?

Cuvântul care arată ce face cineva se numește verb, fiindcă prin dânsul vorbim despre ceva.

În fiecare propusăciune trebuie să fie un verb.

Căutați verbe care se potrivesc cu substantivele: *fratele, sora, găina, vulpea.* Aflați persoane la verbele: *trage, spărgeau, dormiți.* Căutați multe verbe.

17) În vorbire mai avem și alte feluri de cuvinte.

O mamă zice copilului său: Mama trebuie să coase acum și Alecu să vadă afară dacă vine frate-său. Cine vorbește? Cu cine vorbește? Despre cine vorbește?

Copiii văd într-o pădure o femeie cu apă și strigă. Niște copii se roagă, să ne dea femeia de băut, soarele ne-a încălzit prea mult.

Cine vorbește? Cu cine? Despre ce?

În vorbire se află dar trei feluri de persoane: persoana care vorbește sau persoana întâi, persoana cu care vorbește sau persoana a doua, persoana despre care se vorbește sau persoana a treia.

Eu *trebuie să cos acum și* tu *să vezi afară, dacă vine* el. Noi *ne rugăm ș.c.l.*

Persoanele nu se numesc totdeauna pe numele lor; ci în locul persoanei vorbitoare zicem *eu* sau *noi*, în locul celei cu care vorbim zicem *tu* sau *voi*, în locul celei despre care vorbim, *el, ea, ei* sau *ele.*

Cuvintele care se pun în locul numelor se numesc pronume. Eu, noi, tu, voi, el, ea, ei, ele sunt dar pronume.

Puneți unde se potrivește pronume în locul numelor în următoarea vorbire: *Elena zice Anicei. Elena vine la Anica cu păpușa. Păpușa este nouă și frumoasă.* Aflați numele în locul cărora stau pronumele în următoarele propusăciuni: *El lucește, ea învață, voi cărați, noi ne jucăm, eu cânt, ele spală.*

Și cuvintele *nimene, cineva, cine, ce* arată persoana a treia și stau în locul unui nume, sunt dar pronume.

Căutați propusăciuni unde subiectul este un pronume. Ce fel de cuvânt este predicatul? *Verbele le cunoaștem ușor din acea că putem pune un pronume înaintea lor ca subiect.* D. e., *eu scriu, tu vezi, cine păzește? Nimene nu vine, ei fug.*

18) *Două mere.* Câte mere? *Cinci degete, opt zile, o mie de soldați.*

Cuvintele *două, cinci, opt, o mie* arată numărul lucrurilor. *Cuvintele care arată numărul lucrurilor se numesc numerale.*

Aflați substantive la următoarele numerale: *zece, doisprezece, patruzeci, optusprezece, o mie.*

19) *O luntre mică.* Ce fel de luntre? *Ploaia repede, banca lungă, mărul roșu.* Ce fel de ploaie? Ce fel de bancă? Ce fel de măr?

Cuvintele: *mică, repede, lungă, roșu* arată cum este un lucru, adecă însușirea sau calitatea lui. *Cuvintele care arată însușirea lucrurilor se numesc adjective. Le cunoaștem ușor din aceea că stau lângă substantive la întrebarea: ce fel de?*

Struguri frumoși, animalul cel mai credincios, pere coapte.

Aflați multe substantive potrivite la fiecare din următoarele adjective: *albastru, scurt, mai albă, cel mai înalt, cel mai fricos, mai amară, aspru.*

Aflați multe adjective potrivite la fiecare din substantivele: *masă, mamă, vară, râurile, tămâia, garoafa, omătul, gândirea.*

Căutați multe-multe adjective.

Deprindere. Iepurele zburdalnic venea din pădurea întunecată, el avea mare poftă de mâncare. Deodată văzu pe câmpul vecin curechi înalt și aleargă iute. Însă vânătorul sta după o tufă lată, el ridică pușca cea lungă și dete foc: bietul iepure se dete peste cap și căzu în iarba verde. Duminecă se va frige.

Altă deprindere. Puneți adjective la toate substantivele din următoarea istorioară:

O albină căzu într-o baltă. O porumbiță o văzu de sus; ea rupse o foaie din pom și i-o aruncă. Albina se puse pe dânsa și scăpă din baltă. Mai târziu această porumbiță ședea pe casă. Un vânător trăsese cocoșul pușcei la ea. Dar albina veni. Pic! îl împunse în mână. Puf! glonțul trecu în lături. Porumbița scăpă.

Aflați încă alte adjective la toate aceste substantive. Și altele.

20) (Repetițiune.)

Spuneți ce fel de cuvinte sunt aceste:

Unsprezece, umed, surd, cine, nimene, lovește, cel mai tare, cuțit, vale, laudă frumoasă, el laudă (frumos), negru, groapă, îngroapă, rece, răceală, răcește.

Arătați zece adjective pentru substantivul *masă*. Arătați zece substantive ce se potrivesc cu adjectivul: *negru*. Asemenea ce se potrivesc cu: *rece*.

Spuneți pronume de persoana a treia, care se pun în loc de persoane femeiești. Spuneți, care se pun în loc de persoane bărbătești. Cum se întreabă la adjective? Cum la verbe? Cum la pronumele de persoana a doua?

Substantivele, pronumele, adjectivele și verbele mai îndeosebi

21) Substantivele *fer, garoafă, Milcovul, turmă, cimpoi* arată lucruri din natură, adecă pe care le putem pipăi, sau vedea, sau auzi, sau gusta, sau mirosi. *Substantivele care arată lucruri din natură se numesc reale.* Multe substantive însă arată lucruri ce nu le aflăm în natură, ci numai în idee, adecă numai în capul nostru, d. e. silința, curagiul, mintea. *Substantivele care arată lucruri ce se află numai în mintea noastră se numesc ideale.*

D e p r i n d e r e. *Soarele apune, noaptea se întinde. Luna luminoasă pătrunde prin întuneric. Silința și lucrarea încetează, somnul și repaosul se apropie.*

Căutați substantive ideale; căutați reale. Cercetați următoarele, dacă sunt reale sau ideale: *Gheorghe, plăcere, frunte, datorie, puterea apei.*

22) Simțiți ce osebire este când zic *oameni erau în pădure* și când zic: *oamenii erau în pădure*? Când zic *oameni*, nu-i cunosc de mai nainte; dar când zic: *oamenii*, atunci hotărăsc care sunt, fiindcă trebuie să fi mai vorbit de ei. Tot aceeași osebire este între *casă frumoasă* și *casa frumoasă*: d. e., *am văzut o casă frumoasă, am văzut casa frumoasă.* Astfel, la substantive hotărâm prin sunetele sau literele de la sfârșit dacă lucrurile ne sunt de mai nainte cunoscute sau nu. *Substantivele a căror finale ne arată că ne sunt cunoscute de mai nainte se numesc substantive articulate, celelalte sunt nearticulate.*

Osebiți care din următoarele substantive sunt articulate și care nu. *Am văzut o pasăre; pasărea ce am văzut-o era pestriță. Am văzut calul vecinului. Un cal al vecinului s-a perdut. Omul bun, un om bun, doi oameni, oamenii cei buni; cei doi oameni, lemn gros, lemnele groase, lemnul gros, ochi frumoși.* Când zic: *masă mare*, substantivul este nearticulat; cum îl vom face articulat? Cum voi articula următoarele substantive: *sat, soldați, bancă, odăi, iepure, iepuri, lemn, lemne.*

Spuneți alte substantive nearticulate și articulați-le. Căutați substantive articulate și spuneți-le apoi nearticulate.

23) *Pronumele.* Subiectul propusăciunilor este mai adeseori un substantiv; însă și pronumele: *eu, tu, el, ea, noi, voi, ei, ele, cineva, ceva, nimic, cine, ce* pot să fie singure subiect, ca și substantivele în locul cărora stau; d. e., *a venit un străin, a venit cineva; s-a rupt telegraful, s-a rupt ceva. Asemenea pronume se numesc neatârnate.*

Însă pronumele *meu, tău, său, nostru, vostru, lor, acestea, acelea, care, aceleași, asemenea,* tocmai ca și adjectivele, mai au un substantiv pe lângă ele fără care nu s-ar înțelege; d. e., *inima mea, această iarnă, cartea lor. Asemenea pronume se numesc atârnate.*

Deprindere. *Gheorghe leneșul doarme încă; lui nu-i place să lucreze; însă noi știm că nimene nu ajunge la bine dacă este trândav. Sora sa este altfel; ce silință mare are fetița aceasta! Maica mea zice că asemenea fată este un model pentru orcine; dar frate-său e un strengar.*

24) *Numeralele.* Dacă zicem: *au ars două case, sau zece, sau treizeci și trei,* atunci spunem numărul lucrurilor hotărât; iar dacă zicem: *multe case, câteva case, toate casele,* atunci arătăm cătățimea, dar lăsăm numărul nehotărât. Prin urmare, *avem două feluri de numerale: numerale hotărâtoare și numerale nehotărâtoare.*

Numerale hotărâtoare sunt, d. e., *unul, doi, trei școlari; ață îndoită; a patra, a cincea, a șasea* parte; banca *a doua, a treia, a opta.* Numerale nehotărâtoare sunt: *tot, mult, câteva, puține* ș.c.l. Faceți propusăciuni din toate aceste numerale.

25) *Verbele.* Moșul doarme; vătaful așteaptă; țăranii vin. Unde sunt în aceste propusăciuni verbele? Pentru ce?

Multe verbe, precum sunt și cele zise acum, arată pe deplin ce face o persoană și nu le mai trebuie pentru aceasta alte cuvinte. Însă nu sunt toate verbele așa. Vedeți cum sunt aceste:

Lăcătușul a dres – broasca; ce? Isus Christos a iertat – dușmanilor săi; cui?

Multe verbe mai au dar trebuință de o complinire pentru a da înțeles deplin în propusăciune. Complinirea stă mai ales la întrebările: pe cine sau ce? cui? cu cine? de cine? de ce?

Să esaminăm dacă verbele sunt cu complinire sau fără complinire în următoarele esemple:

Un țăran muri. Muri este un verb fără complinire. *El dăruise o vie copiilor săi. Dăruise* este un verb cu complinire (ce și cui?). *La moarte le-a spus că vor afla în vie o comoară. A spus* și *afla* sunt verbi cu complinire. *Atunci copiii începură a săpa pământul pentru a da de comoară. Comoară de bani n-au aflat, dar, tot săpând pământul, au cultivat via bine și prin această silință s-au făcut avuți. Începură, săpa, da, au aflat, au cultivat, s-au făcut* sunt verbe cu complinire. La ce întrebare au fiecare complinirile?

26) Propusăciunile în care se află asemenea verbe au dar 1) subject, 2) predicat, 3) complinire.

Căutați aceste 3 părți în următoarea fabulă:

Corbul furase o bucată de caș și se pusese pe un arbore înalt. Când începu să mănânce cașul, îl văzu o vulpe și zise: Corbule, ce pasăre frumoasă ești! Penele tale strălucesc ca penele vulturului. Dacă îți este și glasul tot așa de frumos, apoi tu ești împăratul păsărilor. Această laudă umflă pe deșertul corb și el începu a croncăni. Dar când își deschise ciocul, scăpă cașul. Vulpea îl apucă îndată, îl înghiți și râse de prostia corbului.

27) Afară de cele 5 feluri de cuvinte pe care le-am învățat până acum, mai sunt alte patru, adecă:

6) Adverbe. *Adverbele sunt cuvinte care arată însușirea unui verb sau unui adjectiv sau adverb și răspund la întrebările: cum? unde? și când?* D. e., acolo, aci, sus, jos, bine, atunci, azi, mâne, unde? când? numai ș.c.l.

Adverbele trebuie să le deosebim de adjective. Adjectivele arată însușirea substantivului și răspund la întrebarea: ce fel de? Adverbele arată însușirea verbului și stau la întrebarea: cum? când? unde?

Același cuvânt poate să fie când adjectiv, când adverb, după cum însușește când pe substantiv, când pe verb. D. e., Un râu frumos; râul curge frumos. Un cal iute. Calul fuge iute.

7) Prepoziții. *Prepozițiunile sunt niște cuvinte mici ce se pun înaintea substantivelor pentru a arăta ce fel de legătură au substantivele cu alte cuvinte.* D. e., *Copiii din sat.* Aci *din* este prepoziție, fiindcă arată în ce legătură stau copiii cu satul, adecă sunt dintr-însul. *Ion iese din odaie fără pălărie. Apa curge sub munte. Șerpele se suie pe arbore. Domnul este la masă.*

8) Conjuncțiuni. *Conjuncțiuni sunt cuvinte care arată legătura între propusăciuni sau numai între cuvinte.* D. e., *Mă duc la plimbare, dacă va fi timpul frumos. Deși plouă, totuși mă voi duce. Ion a fost pedepsit fiindcă n-a învățat lecțiunile. Du-te, dar nu ședea prea mult. El și frate-său.*

9) Interjecțiuni. *Interjecțiunile sunt strigăte de mirare, de bucurie sau de durere,* d.e., *a! bre! ah! vai! ei!*

28) *Prin urmare, sunt peste tot nouă feluri de cuvinte care se numesc și părțile vorbirei*:

1) *Substantive*, 2) *Pronume*, 3) *Numerale*, 4) *Adjective*, 5) *Verbe*, 6) *Adverbe*, 7) *Prepoziții*, 8) *Conjuncțiuni*, 9) *Interjecțiuni.*

Deprinderea din urmă.

Arătați părțile vorbirei în următoarea fabulă și spuneți și predicatul și complinirile.

Șoarecele șiret. *Un șoarece, ieșind de sub părete, văzu o capcană (clupsă). Aha, începu el să gândească, acolo e pusă o capcană. Bre! ce șireți sunt oamenii! Ei proptesc o cărămidă pe trei bețișoare și într-unul înfig o bucățică de slănină. Aceasta numesc ei o capcană. Dar noi șoarecii știm foarte bine că dacă roadem de slănină, clap! cade cărămida și ne ucide. Nu, nu, eu cunosc șiretlicul vostru. Însă de mirosit tot aș mirosi slănina; o lecuță de miros nu doboară încă cărămida. Hai să-mi apropiu măcar botul. Prea îmi place afumul slăninei.*

Cu aceste gândiri șorecuțul alergă sub capcană și mirosi slănina. Însă capcana era ușor așezată, așa încât când se apropie șoarecele prea mult cu botul său, tronc! căzu cărămida și lacomul șoarece fu lovit de moarte.

Ce trebuie să învățăm din astă fabulă? Ca să nu mirosim slănină și să nu fim lecari și lacomi ca șoarecele.

OBSERVAȚIUNI
la regulele precedente[1]

Ideea fundamentală în predarea limbei române la școlari începători este: *ca toți școlarii fără escepțiune să cunoască toate regulele fără escepțiune.* Căci, dacă sunt în învățământul elementar obiecte a căror cunoștință completă nu se poate dobândi și, prin urmare, nu se poate cere de la clasa întreagă, gramatica română este, din contra, un obiect principal a cărui cunoștință trebuie să se ceară și să se dobândească în întregime de la toți școlarii. Altfel, școala primară și-a greșit scopul. Căci scopul ei cel mai nemijlocit este de a produce oameni cari vorbesc și scriu bine românește, și, unde nu se câștigă acest rezultat, învățătura a fost rea. Pentru a înțelege noua metodă

[1] Gramatica mea se referă cât pentru lectura școlarilor la cursul de scriere și cetire, publicat înainte cu câteva săptămâni de D. Schwartz. Metoada acestui curs este escelentă, și din această cauză, neavând o carte mai bună, am fost silit să o recomând pe aceea, deși conține multe erori, și erori neiertate în contra limbei române. D. Schwartz e străin și nu știe bine românește. D-lui a făcut tot ce a putut, dar tot ce a putut d-lui încă nu este suficient. Până când însă vom avea ceva mai bun în această privință, învățătorii vor trebui să se servească de cartea d-lui Schwartz, luând numai seamă de a alege pentru cetirea școlarilor bucățile ce au mai puține erori.

gramaticală propusă de noi, să aruncăm mai întâi din acest punt de vedere o ochire asupra actualității.

Rea a fost, după cele zise mai sus, învățătura primară de până acum; fiindcă orce institutor cu cugetul curat îmi va mărturisi că nu în clasa a II, dar nici în clasa a III, nici măcar în clasa a IV și nici după terminarea studiilor primare, majoritatea școlarilor nu știe să scrie bine românește, nu știe să vorbească fără dialect și nu știe să osebească *cu siguranța cerută toate* părțile vorbirei. Când am intrat, ca director al Gimnaziului din Iași, pentru prima oară în clasele gimnaziale, am fost surprins în modul cel mai neplăcut, văzând că de la clasa I-a până la clasa VII-a școlarii vorbeau rău românește și scriau și mai rău. Du-te astăzi încă în clasa IV-a primară sau în clasa VII-a gimnazială și pune pe școlari să scrie vreo simplă propuseciune română, d. e., *n-am să-i zic nimic*, și 80% o vor scrie plină de erori. Aceeași observațiune am făcut-o la înșii aspiranții și aspirantele pentru profesura școalelor primare pe care îi esaminez acum de aproape doi ani.[1]

Nu încape îndoială: *Limba română este maltratată în școalele noastre.* Acea limbă națională ce o avem ca cea mai scumpă moștenire de la strămoșii noștri, acest simbol de recunoștință care leagă popoarele de aceeași sămânță peste sute de secole și despre care s-au făcut atâta vorbă la începutul regenerărei noastre intelectuale: această limbă amenință deja decadența în mijlocul nostru, nimeni nu-și mai bate capul de regulele ei, impulsiunea dată de literatorii noștri, de Alessandri, Negruzzi, Bolintineanu, Eliad, este amorțită, calea filologică croită de Cipariu, de Laurian și de răposatul Maiorescu nu este

[1] În fine, în fine, la concursurile din urmă, în septemvrie 1864, după atâtea ostenele date de Comitetul inspecțiunei școlare în această privință, puturăm constata un rezultat mai îmbucurător. Se vedea cel puțin că concurenții și concurentele se preparaseră în special din această materie și începuseră a-i înțelege importanța.

urmată, și, cu multele iluziuni și speranțe ce le-a perdut această generațiune seacă, se perde și iubirea limbei materne și a studiului ei. De-abia câte un profesor, ca Macsim, ca Circa, fac vreo încercare izolată de viață, onorabilă pentru dânșii, dar neobservată de cercul friguros în care sunt siliți a trăi.

Cine te mai înțelege astăzi, dacă strigi: Limbă și naționalitate sunt, în specie pentru români, cuvinte aproape identice! Cultivă limba poporului, lățește-i-o prin toate satele, învață-l să și-o cunoască cu toate dependințele ei, cu poezii și cu cântece, cu tradițiuni istorice și cu povești populare și atunci ai regenerat un popor pe tărâmul intelectual cu același rezultat cu care îl regenerezi pe tărâmul economic prin o lege rurală! Dă-i poporului 60 de gramatici bune și ele vor avea același succes ca 60 de tunuri, și un dicționar etimologic lățit în societate plătește chiar pentru dezvoltarea politică mai mult decât o fabrică de arme din București!

Dar cine te mai înțelege astăzi când îi spui astfel de cuvinte? Generațiunea în mijlocul căreia trăim s-a depărtat de la asemenea reflecțiuni, seriozitatea studiului limbistic și istoric a speriat căpățânele gingașe ale coconașilor moderni și, în loc de a scrie cărți, d-lor s-au pus să scrie jurnale, și acelea ca vai de ele. Și aci, domnii mei, să-mi permiteți o abatere de la calea gramaticală și o mică escursiune în altă sferă ce o justific, puindu-i în frunte cuvântul grav care de cinci ani încoace sună la urechile tuturor românilor: politica și iar politica!

Da, domnilor, noi suntem un popor politic, noi suntem strănepoții acelor romani cari nu-și băteau capul de estetică și de știință, ci se ocupau de jurisprudință și de arta de stat, cari au produs împărați și istorici celebri, dar nu artiști și bărbați de știință abstrasă, a acelor romani despre cari cântă un poet al lor:

Excudent alii spirantia molius aera,
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus,
Orabunt causas melius, coelique meatus

Describent radio et surgentia sidera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento:
Hae tibi erunt artes, pacique imponere morem.

(Virgil, *Aen.*, VI, v. 847–852)

Dar d-voastră nu vedeți că politica adevărată nu este cu putință fără studiu istoric? Că politica este arta de a conduce un popor spre destinațiunea sa? că însă această destinațiune nu se poate ghici din saloane, ci trebuie să fie urmărită cu patiență și amoare în revelațiunea ei istorică prin 17 secole până acum? Că aci tocmai limba este busola conducătoare, legătura națiunei, timbrul ei caracteristic, stampa nemuritoare cu care a însemnat-o Natura pentru a-și cunoaște și recunoaște conaționalii de același sânge și de aceeași chemare istorică și pentru a alunga de la sine orce tendință străină? Că, prin urmare, *primul pas de politică solidă este deșteptarea limbei și a conștiinței istorice într-un popor?*

Nu ocuparea politică serioasă este rea, căci aceasta se bazează pe studiul cel mai sever și mai sistematic. Dar este rea, e pernicioasă și funestă maimuțăria politică ce molipsește junimea de astăzi, este rea depărtarea de la studii serioase și năvălirea în broșuri, este rea fanfaronada liberală și declamațiunea de pin cafenele, pronunțată de domnișorii parfumați care încă n-au șters de pe ei pulberea școalei și cu idei necoapte și cu noțiuni nemistuite au aroganța de a se crede oameni politici, este rea cu un cuvânt toată direcțiunea care ne depărtează de la învățătura solidă și sistematică și ne aruncă înainte de timp în activitatea abruptă și aforistică a jurnalelor. *Cine astăzi la noi se pune pe politică jurnalistă în loc de a se pune pe studiu sistematic, acela este un copil nebun care vrea să înalțe coada zmeului și ține zmeul însuși la pământ.*

Este de datoria orcărui profesor conștiențios a chema la toate ocaziunile atențiunea studenților asupra acestui pericul și a le arăta calea cea dreaptă, și eu din parte-mi o repet și aci: calea cea dreaptă pentru junimea noastră în știință conduce

întâi la studiul cel mai sever și îndelungat al istoriei și al limbei române și apoi spre ramurile practice ale sferei intelectuale, în funcțiuni de stat și în politică.

Această espunere cam lungă ne poate arăta, chiar din punct de vedere al unei politice solide, necesitatea studiului limbei române. Întrebarea practică este cum trebuie să se cultive acest studiu spre a aduce marele rezultat științific și politic ce-l atinserăm mai sus? Cultivarea lui este de două feluri: este științifică și estetică în clasele superioare ale societății, și pentru această trebuință va îngriji gimnaziul și universitatea; este gramaticală și curat națională în poporul de rând, și pentru aceasta trebuie să îngrijească școala primară și mai ales școala comunală de prin sate. Gimnaziul și universitatea nu ne privesc aci, vom avea poate ocaziune a arăta altundeva modul cultivărei limbistice în aceste institute. Aci ne privește numai școala primară, și ea merită cea dintâi privire, fiindcă, pe lângă valoarea sa proprie și intrinsecă, ea mai este încă condițiunea neapărată pentru prosperarea acestui studiu în sferele superioare de învățământ, în gimnazii și facultăți.

De aci rezultă teza practică: *de la învățarea limbei române în școalele primare trebuie să înceapă regenerarea noastră intelectuală*. De aceea subscrisul, văzând lipsa totală de atențiune pentru această ramură a învățământului, s-a oferit în octomvrie 1863 de a o îmbrățișa și a primit direcțiunea școalei normale de la Trei Ierarhi, nu din încredere că va fi singur în stare a pune peatra fundamentală la acest edificiu național și mai puțin încă din așteptarea vreunei recunoștințe pe acest tărâm deocamdată ingrat, ci din datoria de a arăta calea ce o crede adevărată și de a-și sacrifica activitatea în orce caz acolo unde îi spune conștiința că este de sacrificat. Aci, mi-o spune conștiința și eu o spui altora după dânsa, aci este un câmp de activitate modestă, patientă, în aparință inferioară, în realitate de importanță suverană pentru poporul nostru și, cu o espresiune politică, pentru statul nostru. Aci este ținta spre care o

parte din junimea noastră trebuie să-și concentreze silințele sale. Aci este locul unde se împlântă stindardul cel mare, care va chema pe toți românii din toate țările la vatra comună!

Să rezumăm: Regenerarea poporului român începe de la cultivarea limbei române; cultivarea limbei române presupune studiul ei în toate școalele și începe de la cele elementare, se înțelege, după un sistem rațional. Astfel, sistemul rațional de gramatică română elementară, totdeauna un mijloc puternic pentru deșteptarea inteliginței școlarilor, este, în împrejurările noastre, o necesitate pe cât logică, pe atât patriotică, și institutorii primari și învățătorii din sate să se pătrunză de adevărul că în obiectul limbei române au una din cheile cele mari cari deschid poarta viitorului nostru național.

Dar, o repetim, gramatica română câștigă numai atunci această importanță, când este tractată în mod rațional, adecă astfel încât să fie întâi pe deplin înțeleasă și să îmbrățișeze al doilea pe cât se poate mai mult viața literară a poporului nostru. Pentru aceasta se cere: 1) noțiuni elementare, dar solide, de gramatică pentru începători; 2) o carte de lectură națională, alcătuită din descrieri de obiecte practice, mai ales aflătoare în economia noastră casnică, din povești naționale și din cântece populare, nu din traduceri franceze ca cele de până-acum, scrise într-un jargon neologist, încât nu le mai înțeleg nici oamenii mari, darmite copiii; 3) o gramatică mai întinsă care să se ilustreze numai prin esemple luate din încercările literare române.

Acesta este cercul de activitate care trebuie să fie împlinit pentru învățătura limbei române în cele patru clase elementare.

Noi îl începem cu partea întâia, cu noțiunile elementare de gramatică pentru începători. Cărțile gramaticale întrebuințate până acum spre acest scop în clasa II-a primară, departe de a fi bune, erau de-a dreptul stricăcioase inteliginței școlarilor. În adevăr, să ne punem un minut, precum ne prescrie mintea sănătoasă și pedagogia, în poziținea școlarului pe care voim a-l învăța și să vedem cum va putea el să primească

lecțiunile de gramatică date până acum: luăm pentru aceasta orce gramatică primară întrebuințată la noi, a d-lui Măcărescu, a d-lui Platon etc. Aceste gramatici sunt sintetice și încep cu sistemul regulat, mai mult sau mai puțin științific, al limbei române. Ele încep dar cu definițiunea gramaticei, spun că se împarte în etimologie și sintaxă, mai adaug (fără cauză) ortografia și prosodia, dau definițiuni prealabile pentru fiecare din aceste părți, se apucă apoi îndată de etimologie și spun că ea ne învață părțile vorbirei: substantivul, adjectivul, pronumele, verbul ș.c.l., ș.c.l.

Pe cărțile dumnealor se cetesc aceste lucruri foarte frumos, dar ian să vedem ce față iau în capul școlarilor pentru cari sunt scrise. Bietul școlar care vine din sânul familiei, unde de învățat a învățat românește și știe să vorbească, dar n-a auzit de când este formidabilele cuvinte de etimologie, sintaxă, ortografie, gramatică și cum se mai numesc, bietul școlar dar întră în școală și așteaptă să învețe și să înțeleagă ce-i va spune institutorul. Cel dintâi cuvânt ce-l aude e „gramatica", cuvânt străin, cuvânt grecesc, neînțeles pentru dânsul și chiar neinteligibil ani întregi. Învățătorul, după ce a început cu un lucru neînțeles, caută însă îndată a-l esplica și zice că gramatica ne învață să vorbim și să scriem bine românește. Copilul care vede că știe să vorbească românește nu prea înțelege cum să-l învețe gramatica încă o dată să vorbească, dar știind că cu scrisul îi merge mai rău, speră că mai ales scrierea va fi dibăcia ce i-o va procura acea măiestrie botezată grecește. După ce și-a format astfel despre gramatică o idee bună-rea, adecă un pătrar bună și trei pătrare rea, i se spune că această gramatică are patru părți, etimologia, sintaxa, ortografia, prosodia. Nouă cuvinte grecești, nouă confuziune! De-abia le cetește copilul, de-abia le pronunță, de-abia le învață pe dinafară (de regulă rău pentru toată viața lor; mulți zic totdeauna sindags, alții etomologie și alte asemene erori, inevitabile la lucruri neînțelese); în fine, se cere esplicarea lor. *A priori* și înainte de a ne uita în cărțile

gramaticale, putem să știm că esplicarea va fi imposibilă. Cum să esplici școlarului prosodia la începutul gramaticei, când el nu știe încă ce e cuvânt, ce e accent, ce e scopul vorbirei? Cum să-i esplici ortografia, când el nu știe încă ce e rădăcină de cuvânt, ce e derivațiunea sunetelor? Cum să-i esplici ce e sintaxă, când el nu cunoaște încă părțile vorbirei și nu știe ce va să zică a compune? Aceeași pedecă la stimologie. Pentru ca să ne convingem acum din esperiință despre această imposibilitate, nu avem decât să luăm în mână gramaticele sintetice. D. Măcărescu zice: Etimologia ne învață a cunoaște părțile vorbirei, adecă analiza gramaticală. (N.B. Copilului care nu știe ce e cuvântul *etimologie* i se esplică prin cuvântul analiză! și asemene mai la vale, sintaxa prin *sinteză*!) D. Platon zice: Etimologia ne arată câte feluri de cuvinte sunt în limba noastră și cum se schimbă ele în vorbă. Un învățător conștiențios trebuie să esplice acum copiilor această definițiune. Pentru ca să înțeleagă copiii ce va să zică feluri de cuvinte, învățătorul trebuie să înceapă a le arăta diferința lor; va vorbi dar despre diferința între substantiv, adjectiv, verb, adverb etc. Dar pentru ca să înțeleagă copiii această diferință, trebuie să capete o idee de obiecte, de însușiri, de lucrări etc. Apoi, pentru ca să înțeleagă ce va să zică „schimbarea lor în vorbă", trebuie să capete o idee de flecțiunea gramaticală, de declinațiunea și conjugațiunea unor cuvinte și de invariabilitatea altora etc.

Să ne oprim aci. Ce spectacul ni se prezintă? Copilul a învățat în I-a lecțiune despre gramatică; dar nu știe ce este gramatica, fiindcă i se va esplica încă prin diviziunile ei; dar nu știe încă ce sunt diviziunile ei, fiindcă de-abia a început esplicarea uneia dintre ele, a etimologiei; dar nu înțelege încă ce e etimologia, fiindcă de-abia a început esplicarea părților vorbirei; dar nu înțelege încă ce sunt părțile vorbirei, fiindcă nu știe ce sunt osebirile între ele; dar nu poate înțelege încă ce sunt osebirile între ele, fiindcă nu are idee de substantiv, adjectiv, adverb, conjuncțiune etc.; dar nu poate înțelege ce

este substantiv, adverb etc. și ce osebire este între ele, fiindcă nu are încă idee despre variabilitatea și invariabilitatea cuvintelor; dar nu poate înțelege variabilitatea și invariabilitatea cuvintelor, fiindcă nu are încă idee despre declinațiune, conjugațiune, numere, persoane etc., etc. Iar când va avea aceste idei, atunci tocmai va fi ajuns la finea gramaticei pentru clasa II-a. Cu alte cuvinte: *școlarul numai la lecțiunea din urmă a gramaticei va fi înțeles ce însemna lecțiunea dintâi, iar până atunci nu înțelege nimic.* Ce este rezultatul? Rezultatul este că învățătorul, care totuși trebuie să propășească din lecțiune în lecțiune cu materia sa, lasă astfel esplicarea de astăzi pe mâine, pe poimâine etc., iar păn-atunci obligă pe școlari a învăța pe dinafară cât s-a cetit, cu sau fără înțelegere. Școlarii dar, cu idei neesplicate, incomplete, confuze și, prin urmare, slabe și ușor de uitat, memorizează mecanicește din paragraf în paragraf și, ostenindu-se de a aștepta tot pe mâine esplicarea definitivă a lecțiunei de ieri, de o lună, de două luni etc., nu se mai silesc a înțelege, perd șirul primitiv și se dedau la o tâmpitoare învățare pe dinafară.

Rezultatul final este dar rău și periculos în aceste trei privințe: 1) școlarul care nu poate înțelege decât tocmai la urmă lecțiunea de la început, când ajunge la fine în timp de nouă luni, a uitat începutul sau cel puțin nu-l are prezent cu vivacitatea cerută pentru a-l înțelege acum și a pătrunde șirul logic al învățăturei; 2) școlarul, chiar cel mai bun, afându-se în neputința de a ține șirul învățăturei, uită părți considerabile ale gramaticei din lipsa de înțelegere și are astfel lacune în știința sa elementară; 3) și aceasta este pericului cel mai grav, școlarul, neputând înțelege pe deplin nici o lecțiune până la fine și fiind obligat cu toate aceste a o învăța, *este silit a învăța numai pe dinafară* și, încet-încet, nici nu-și mai dă osteneala de a înțelege, ci memorizarea mecanică devine inevitabilă, și din dânsa se naște perderea atențiunei, perderea spiritului viu ce trebuie să caracterizeze pe școlari și, în fine, tâmpirea intelectuală ce

(o mărturisim cu durere) caracterizează majoritatea școlarilor noștri.

Dacă aceste sunt rezultatele dobândite chiar cu cea mai bună intențiune a învățătorilor; dacă cu sistemul sintetic nu se pot evita aceste pericule chiar de un învățător conștiențios, cât de tristă este starea școlarilor când învățătorul e fără conștiință și fără metoadă, precum sunt mulți la noi, când nu caută decât să-și împlinească litera moartă a programului impus de guvern, când își crede datoria sa împlinită dacă ordoană învățarea pe dinafară a materiilor prescrise și, prin urmare, nu face alta decât a-și împărți cartea d-lui Măcărescu în atâtea bucăți câte lecțiuni are de predat și apoi a vârî aceste bucăți în capul școlarilor pe dinafară, fără a se întreba dacă înțeleg sau nu. Apoi numai îi vezi că paradează la esamene cu asemene învățături false și periculoase, și comisiunea esaminătoare de prin sate, de regulă mai necălită încă decât învățătorul, dă premiul dintâi acelui școlar care a recitat mai fără eroare, mai fără spirit și mai papagalicește lecțiunea gramaticală din carte! Rezultatul acestor procederi funeste este depravațiunea spiritului junimei și aceasta se va putea observa cât de curând în mod eclatant, fiindcă deja acum i se văd precursorii ei, fiindcă școlarii de astăzi, în loc de a fi mai buni, sunt mai răi decât cei de acum 10 ani, mai nedisciplinați, mai lipsiți de însușirile unui adept al învățăturei. Unde mai vezi în ei spirit viu de știință? Unde ochiul scânteitor al inteliginței? Unde energia și iubirea de adevăr? și acea seriozitate și bunăvoință ce distinge în alte părți pe școlari?! A trece degrabă-degrabă toate clasele, a scăpa pe la esamene, a lua pe furiș vreo notă bună, fără a se îngriji dacă o merită sau nu, și, dacă sunt în internate, a critica mâncarea: aceasta este singura tendință a marei lor majorități.

Cea dintâi vină a acestei depravațiuni este în sistemul de învățământ din clasele primare. El trebuie să remedieze acum la aceste rele și să refondeze predarea obiectelor sale pe un sistem rațional, adecă potrivit cu înțelegerea copiilor și totdeodată

logic și complet. Și fiindcă între obiectele învățăturei primare limba română este cel dântâi, cu dânsa trebuie să începem reforma.

Din arătările de mai sus se va fi convins orcine despre imposibilitatea sistemului de până acum și astfel vor fi preparate spiritele pentru a primi un sistem nou. Eu nu zic că gramaticele d-lor Măcărescu, Platon etc. sunt rele, dar zic: că este rea, este imposibilă întrebuințarea lor în clasa II[a] și a III[a] primară. Ele nu pot să fie întrebuințate decât în clasa IV[a], după ce școlarii au câștigat pe o cale rațională cunoștințele gramaticei și nu le trebuie decât o sinteză completă și științifică a lor. Iar în clasa a II[a] pentru începători și în clasa III[a] trebuie să fie sistemul cu totul întors și, răspunzând la cele trei pericule enumerate mai sus, să prezinte școlarului următoarele trei avantage: *1) înțelegere deplină a fiecărei lecțiuni, de la cea dintâi până la cea din urmă, 2) cunoștință completă și fără nici o lacună a întregei materii propuse, 3) pătrunderea lecțiunei cu mintea, aflarea fiecărei finețe prin propria atențiune și, prin urmare, depărtarea totală a memorizărei mecanice.*

Acesta este scopul ce și-l propun cele 16 pagine de gramatică ce preced observațiunile de față, și acest scop îl și ajung, precum m-am convins din esperiință înainte de a le încredința publicității. Cine cetește această gramatică va vedea mai întâi ca însușire esențială a ei: că pornește de la lucruri deja cunoscute școlarilor și apoi trece la necunoscute. Căci a esplica va să zică tocmai a forma concepte nouă din concepte vechi și cine începe, din contră, o învățătură cu lucruri cu totul nouă, acela face esplicarea imposibilă și oprește înțelegerea. O însușire ce e consecința celei dintâi este apoi aceea că nici un cuvânt nou nu este întrodus decât după ce s-au preparat mai întâi în mintea școlarului toate elementele necesare pentru ca el să-l înțeleagă îndată. Astfel, în această gramatică toate sunt înșirate cu logica cea mai strictă, și aceasta ne-a custat mult mai multă osteneală decât ar părea la prima vedere a unei broșure așa de puțin voluminoase. O a treia însușire este că deșteaptă la orce

paragraf propria activitate a școlarului și nu-i permite a fi indolent, iar pe de altă parte silește astfel și pe învățător a avea atențiunea cea mai țintită asupra lecțiunei și nu-i permite șlendrianul teribil în care adormeau mulți din ei până acum, încrezându-se în mecanica memorizare a școlarilor.

Aceste puține cuvinte vor fi de ajuns pentru a caracteriza noua încercare gramaticală. Învățătorii n-au decât să o aplice și să o verifice prin singura probă admisibilă, prin predarea în școală, și apoi se vor convinge despre adevărul ei. Nu mai avem dar decât a adăuga aci câteva observări practice pentru învățători relative la întrebuințarea sistemului gramatical tipărit mai sus. Aceste observațiuni formează obiectul *metodicei pentru gramatica română* pe care am predat-o noi în cursul acestui an școlar în amândouă școalele normale din Iași. Aci vom esplica după această metodică numai doi paragrafi drept model de procedere mai departe.

O b s e r v a r e g e n e r a l ă: Cele 28 paragrafe de gramatică (imprimate mai sus) conțin materia întregului an școlar pentru clasa II[a] primară după programul actual. În tipar sunt numai 16 pagine, dar în realitate se cere pentru învățarea lor solidă 9 luni.

La § 1. Învățătorul va pune pe un școlar să cetească rândul dintâi al cărței de gramatică și apoi să-l scrie la tabelă: *„Școlarul intră în odaie. El ține trei cărți în mână“.* Pe urmă școlarul va ceti mai departe: „Aceste sunt două gândiri spuse“. Pentru ca să înțeleagă școlarii bine ce va să zică „gândire“, cuvânt din nenorocire greu pentru copii, dar care nu se poate înlocui prin altul mai ușor, învățătorul va da mai întâi o sumă de esemple ușoare, d.e., pasărea zboară, apa curge etc., și apoi va întreba pe mai mulți dintre școlari să-i spună și ei alte gândiri din capul lor. Școlarii îi vor spune atunci, d.e.: „eu sunt școlarul“, sau: „banca este albă“ sau așa ceva. Învățătorul va produce astfel de la școlari vro zece-douăzeci de gândiri. Aci însă învățătorul

trebuie să primească numai gândiri ieșite în adevăr din capul copiilor și pe care le înțeleg ei; dar să nu sufere gândiri prea grele pentru copii, ce aceștia au avut poate păcatele de le-au învățat altundeva pe dinafară, precum ar fi „Dumnezeu este vecinic", „Sufletul e nemuritor" și alte de asemene. Dacă s-ar întâmpla ca vreun școlar să zică astfel de lucruri, atunci învățătorul să-l oprească îndată, să-i spuie că vorbele aceste sunt prea grele de înțeles, prea înalte pentru copii, și să-l sfătuiască a spune lucruri ușoare, mai ales ce le vede acum, d.e., odaia este albă, ciobota (cizma) este neagră etc. În acest chip învățătorul începe de îndată a pune în lucrare regula cea mare pedagogică: *orice se învață în școală trebuie să fie înțeles de școlari*. Pentru esemplele din școala elementară, o cioboată neagră este mai de folos decât sufletul nemuritor.

Apoi învățătorul va arăta școlarilor ce osebire este între „gândire" și „gândire spusă". Gândirea este numai în capul nostru, gândirea spusă o scoatem afară din cap și o arătăm altuia prin vorbă sau prin scris. De aceea numai gândirea *spusă* se numește *propusăciune*, căci cuvântul propusăciune vine de la *pro,* ce în limba română veche, încă de pe vremea strămoșilor noștri romani, însemna *înainte*, și de la *pusăciune* sau punere, propusăciune însemnează dar punere înainte, adecă punerea gândirei mele înaintea altuia, și astfel gândirea *spusă* se cheamă propusăciune. Învățătorul va esplica aceasta pe cât se poate mai la înțelesul școlarilor, pentru a-i familiariza cu acel cuvânt nou.

Institutorul trebuie să se oprească la această lecțiune până când *toți școlarii* sunt în stare să-i dea gândiri spuse și să le numească propusăciuni. Paragraful 1 îl va ocupa, prin urmare, 3, 4, până la 6 oare de lecțiuni, după numărul școlarilor. În orce caz, institutorul nu păsește la altă lecțiune până când nu s-a încredințat că cea dintâi este pe deplin înțeleasă de toți.

La § 2. După ce a pus învățătorul pe școlari să-i repeată cele învățate la § 1, până s-a încredințat că l-au înțeles, trece la no. 2, unde școlarii înțeleg și învață ce este cuvântul. Școlarii

cetesc întâi paragraful, apoi învățătorul le zice iarăși să spuie și ei gândiri de ale lor, să le desfacă și pe acestea în cuvinte, rostindu-le încet, și să numere cuvintele. În fine, va da și învățătorul esemple de propusăciuni de la sine, provocând pe școlari să le desfacă în cuvinte, mai întâi în grai și apoi și în scris, la tabelă sau pe placele lor. Aci învățătorul va alege mai cu seamă propusăciuni în care să se afle lângăolaltă cuvinte ce oamenii fără cunoștință gramaticală le scriu într-una, în loc să le scrie în două, d.e.: *Eu mă întorc de la școală; „de" „la"* sunt două cuvinte și, prin urmare, trebuie să fie scrise osebit. *Eu mă duc într-acolo; „între"* este un singur cuvânt și nu trebuie să fie scris *în tr-acolo* etc.

Aceste deprinderi sau esercițiii speciale din grai și la tabelă asupra despărțirei și legărei cuvintelor sunt de cel mai mare folos, deși până acum nu s-au pomenit în școalele noastre primare. Ele cer toată silința învățătorului de la început. Numai așa se vor deda, în fine, copiii a scrie cuvintele lămurit. Căci acum este o rușine a vedea cum mai toți scriitorii din ministerii și din judecătorii, deși au trecut prin diferite școli române, scriu adresele oficiale cu ortografia cea mai proastă și mai ales cu o sumă de erori în contra regulei gramaticale dezvălite în acest paragraf.

Greaua deprindere a § 2 va ocupa dar pe învățător cel puțin 6 până la 10 oare de lecțiuni, în care se vor da și se vor scrie tot mereu esemple pentru distingerea cuvintelor. Esemplele trebuie să fie variate, învățătorul întreabă școlarii pe sărite și susține astfel în chipul cel mai viu atențiunea tuturor.

Încă o observare e de făcut pentru întregul curs al învățăturei. Toate propusăciunile și cuvintele ce le zice școlarul trebuie să le zică lămurit, cu voce pătrunzătoare, fără a schimba vreun sunet. La din contră, învățătorul îl va îndrepta îndată și îl va face să repete propusăciunea sau cuvântul până când îl va zice bine și nici prea tare, nici prea încet. Mai ales vorbirea *d i a l e c t i c ă*, adecă aceea care se află numai într-o parte mai

mică a țărei și nu se vorbește de toți românii, trebuie să fie îndată îndreptată. Dacă școlarii zic: *picere, cărți noi* (București), *vorbască, dzice* (Iași), *s-o mghiratu, un fârtal la patru* (Sibiiu), *șine, jinu* (Timișoara), *mâncu, μζκ* (Brașov) ș.c.l., învățătorul îi va îndrepta și îi va deprinde să zică: *picioare, cărți nouă; vorbească, zice; s-a mirat, trei și un pătrar; cine, vin; mănânc, mă duc* ș.c.l. Această îndreptare o va face învățătorul de la cea dintâi lecțiune până la cea din urmă și așa se vor deprinde copiii în ora gramaticală a vorbi românește curat și toți din toate locurile aproape într-un fel. *Este una din misiunile importante ale școalei primare de a susținea în toate părțile unui popor o limbă egală și comună.*

Curmăm aci observările metodice. Orce învățător practic și le poate completa. Pentru candidații preparanzi de la Trei Ierarhi le dau eu în complet, și aceasta formează cursul lor de gramatică română, însoțit de deprinderi practice la școlarii din clasa II^a.

Terminând, arătăm rezultatul dobândit după această metoadă la finea clasei II^a primare: Toți școlarii cunosc părțile vorbirei și știu a le distinge unele de altele; toți știu ce e propusăciune, ce e subiect și predicat, ce e cuvânt, silabă, sunet și literă; toți știu ortografia lui *c* și *g*; toți vorbesc românește fără dialect; o mare parte din ei cetesc cu accent natural și, în fine, ceea ce este de cea mai mare importanță, toți sunt plini de o vie atențiune și urmează cu inteligința deșteptată propășirile învățătorului.

Aceste rezultate le-am constatat din esperiință și, prin urmare, le garantez. Ele cuprind tot succesul ce se poate cere în această privință de la școlarii clasei II^a primare și împlinesc totdeodată cerința programului alcătuit de Consiliul superior de instrucțiune publică, care prescrie cu înțelepciune: cunoașterea părților vorbirei după o metoadă *practică*.

T. Maiorescu

ȘTIRI ȘCOLARE

de la 1 septemvrie 1863 până la 31 august 1864

I. Profesorii

Corpul profesoral al Institutului normal de la Trei Ierarhi a fost foarte mărginit. În anul școlar 1863 – 1864 s-a compus numai din:

1) D. Teodor Burada, profesor de muzică vocală, și

2) subscrisul director, profesor de pedagogie, predând și metodica gramaticei și eserciții stilistice.

Prin bugetul lucrător de la iulie 1864 încoace și cu începerea noului an școlar s-a împlinit această lacună simțibilă și s-au mai adăugat

3) un profesor de științele esacte și

4) un maestru de gimnastică.

Despre ocuparea catedrelor lor vom raporta în Anuariul viitor.

II. Planul învățământului

Institutul Vasilian se află acum într-un timp de tranziție. Până în septemvrie 1863, cursul studiilor sale era numai de un an. În acest singur an candidații se preparau din pedagogie și din științele naturale. Gramatica cu metodica ei, aritmetica și sistemul de cetire și scriere nici nu se pomeneau. Rezultatul

era potrivit cu neajunsul învățământului. Candidații, după nouă luni de învățare, primeau absolutoriul de finirea cursului și știau să scrie caligraficește destul de frumos și să enumere clasele botanice ale lui Linné, plus noțiuni teoretice și netrebnice despre „scopul și importanța" pedagogiei, dar mai mult nimic. Astfel deveneau învățători, fără a fi știut vreodată să scrie ortograficește, fără a fi cunoscut bine gramatica, fără a-și mai aduce aminte de aritmetică și neavând nici măcar umbra unei metoade. Cine a cunoscut Institutul preparandal de mai nainte știe că, departe de a esagera, noi n-am marcat încă destul înjosirea nivelei de cultură camciadală pe care se aflau acei iluminatori ai poporului român.

Această stare a lucrurilor trebuia să înceteze. Ministrul Odobescu, înțelegând pe deplin importanța școalei normale de învățători, a arătat în iulie 1863 deciziunea de a o reorganiza, dar, retrăgându-se de la ministeriu deja în octomvrie 1863, n-a putut face aci decât două schimbări: a fixat timpul învățământului la doi ani și a onorat pe subscrisul cu direcțiunea Institutului Vasilian. Subscrisul, începându-și noua activitate în ianuarie 1864, nu a aflat vreun program stabilit și rămâne dar însărcinat a propune însuși modul reorganizărei acestui învățământ. Un studiu minuțios a școalelor respective din Prusia, cari, cum se știe, au servit de model pentru organizarea școalelor în Franța și sunt legalminte propuse ca model prin regulamentul școlar al Moldovei, m-a convins că organizarea lor este escelentă pentru state civilizate cum sunt Prusia și Franța, dar imposibilă pentru treapta de cultură semibarbară a societăței noastre. Cauzele acestei diferințe le voi espune pe larg în însuși proiectul regulamentului definitiv pentru școalele noastre normale și primare. Aci mă mărginesc a arăta că sufletul învățământului popular în Prusia și, după modelul lui, în Franța se caracterizează prin două direcțiuni: direcțiunea religioasă și direcțiunea estetică. Studiul rațional al religiunei, muzica vocală, desemnul și ilustrațiunile se întind în toate

ramurile învățământului. (Aceasta merge așa de departe încât după o metoadă mai nouă chiar cetirea și scrierea se învață prin desemn, o metoadă recomandată de Rendu père[1] și pentru școalele franceze.) O asemene practică este cu neputință la noi: clerul nostru nu este la înălțimea culturei, artele nu sunt lățite, de la învățători nu se pot cere cunoștințe muzicale în vioară și în organo-clavir precum se află în Prusia și, în fine, aparatele, modelele de desemn, placele, hârtia de note etc., nefiind fabricate în Principatele Unite, sunt cu mult prea scumpe și prea rare pentru a putea fi întrebuințate în școalele noastre elementare.

În școalele noastre elementare trebuie să ne ferim deocamdată de orce lux și întroducând numai strictul necesar să ne concentrăm îndoite silințe asupra deșteptărei inteliginței și a vieței naționale în școlari. Organizarea școalei normale de la Trei Ierarhi și după forma ei și celorlalte școale va trebui dar să fie potrivită cu împrejurările noastre și nu copiată de altundeva. De aceea, subscrisul, desprețuind din adâncul inimei toate programele teoretice, care pe hârtie sunt frumoase, dar în realitate se produc numai ca niște caricaturi din țări străine, a crezut de datoria sa: a încerca mai întâi în practică un mod de învățământ adoptat la școalele noastre și a propune apoi *numai după esperiința completă câștigată din cursul de doi ani* ceea ce va fi aflat că este bun pentru învățământul primar și că se va putea înrădăcina în poporul nostru. O organizare teoretică de școli normale, dacă este vorba de aceasta, se poate traduce într-o singură oară din cărți franceze sau germane, dar o organizare care să aibă viață cere cel puțin doi ani de studiu practic în însași țara aceasta, și asemene studiu ar trebui să preceadă toate instituțiunile nouă și în alte sfere ale statului. De un lucru trebuie să se ferească într-o țară de reorganizat orce corp consultativ, fie consiliu superior de instrucțiune publică,

[1] E. Rendu, *Manuel de l'enseignement primaire*, Paris, 1858, pag. 21–23.

fie consiliu de stat etc.: de a nu deveni o fabrică mecanică de proiecte teoretice.

Prin urmare, subscrisul va așterne în iulie 1865, după terminarea cursului complet de doi ani, proiectul de organizare a școalei normale și a dependințelor ei. Pentru astăzi are datoria a arăta modul învățământului, precum s-a pus în lucrare în anul școlar espirat.

În anul școlar 1863–1864 s-a propus:

Anul I

PEDAGOGIA. Principiile de educațiune și mai ales de instrucțiune, cu privire deosebită la metoadele atât generale cât și speciale 3 oare pe săptămână.

Afară de aceasta, candidații preparanzi au fost obligați să asculte un curs de psihologie populară, fără a fi esaminați din acest obiect. 3 oare pe săptămână.

Pentru deprinderea practică preparanzii au sarcina de a ținea disciplina școlarilor în cele 6 clase primare (clasa I cu trei secțiuni) de la Trei Ierarhi. Spre acest finit ei erau împărțiți în diferitele clase și păzeau ordinea în tot timpul lecțiunilor, profitând totdeodată de învățământul institutorilor.

METODICA GRAMATICEI ROMÂNE. Gramatica elementară cu instrucțiuni perpetue pedagogice despre modul cel mai rațional de a o esplica școlarilor primari (vezi mai sus: *Regulele limbei române pentru începători* și observările la aceste regule). 3 oare pe săptămână.

ESERCIȚII STILISTICE. Candidații preparanzi, pentru a se deprinde la scrierea ortografică și la compuneri în scris au fost obligați în tot cursul anului școlar a-și redacta înșii acasă observările pedagogice ce le făcea profesorul în școală asupra regulelor gramaticale. Aceste compuneri le lua profesorul, le critica și le înapoia candidaților îndreptate. Ortografie bună, reflecțiune liberă și buna ordine în caiete erau punturile asupra cărora se insista. Afară de aceasta, se scria în o oară pe

săptămână dictando la tabelă și se recitau fabule, pentru deprinderea cetirei logice și, pe cât s-a putut, estetice. Obiectele mai sus însemnate au fost predate de subscrisul director.

MUZICA VOCALĂ. Principii elementare. 3 oare pe săptămână. Maestru d. T. Burada.

Aceasta fu învățământul anului I.

Anul II

Anul II începe pentru prima oară în 1864–1865; despre dânsul referăm dar numai pe scurt ceea ce se va învăța:

Metoada de scriere și cetire.

Metodica aritmeticei pentru școala primară.

Compuneri în scris.

Muzica vocală cu privire specială la cor și la cântecele populare române.

Toți candidații preparanzi cari au terminat cursul anului I sunt obligați a face un curs practic în timpul învățământului teoretic din anul II. Spre acest finit preparanzii predau gratuit deocamdată numai gramatica română în clasa II-a a tuturor școalelor primare de băieți din Iași[1] *și țin, afară de aceasta, lecțiunile în două secțiuni a clasei I primare de la Trei Ierarhi, introducând astfel pretutindene metoadele raționale ce le-au învățat în școala normală.*

Aceste notițe vor fi suficiente pentru a caracteriza învățământul în noul institut.

III. Instituțiuni pentru înlesnirea învățământului

Școala, fiind tânără, este săracă de asemene instituțiuni. Nu ne îndoim însă că guvernul le va completa cu timpul și după trebuință. Tot ce posedăm astăzi sunt: 1) cărtele geografice litografite de neobositul D. Parteni din Iași (cele cinci părți

[1] Aceste deprinderi practice au și început de la septemvrie cu succesul dorit.

ale pământului și Carta specială a Principatelor Unite). 2) Câteva cărți. Subscrisul, având de regulă administrativă a înființa în orce școală o bibliotecă relativă la învățământul ei special, s-a îngrijit îndată la începutul directoratului său să puie fundamentul unei colecțiuni de cărți pentru Institutul Vasilie Lupu, precum făcuse în 1863 și la gimnaziu. Parte prin cumpărare, parte prin dăruire de cărți din ale sale, a introdus până acum următoarele numere în mica

BIBLIOTECĂ

1) B a u e r. *Grundzüge der neuhochdeutschen Grammatik.* (Nördlingen, 1861.)
2) B e c k e r. *Schulgrammatik der deutschen Sprache.* (Frankfurt am Main.)
3) *Berlinisches Lesebuch für Schulen.* (Berlin, 1864.)
4) B ö h m e. *Übungsbuch im Rechnen.* 6 Hefte. (Berlin, 1862.)
5) B ö h m e. *Aufläsungen zum Übungsbuch.* 5 Hefte. (Berlin, 1862.)
6) B o e h m e. *Lese-Fibel.* (Berlin, 1863.)
7) C. B o r m a n n. *Hand-Fibel.* (Berlin, 1863.)
8) C. B o r m a n n. *Methodische Anweisung zum Unterricht in den deutschen Stilübungen.* (Leipzig, 1853.)
9) C. B o r m a n n. *Unterrichtskunde für Volksschullehrer.* (Berlin, 1862.)
10) C. B o r m a n n. *Schulkunde für Volksschullehrer.* (Berlin, 1863.)
11) C. B o r m a n n. *Der orthographische Unterricht.* (Berlin, 1846).
12) *Carte de lectură pentru clasa II primară.* (București, 1863.)
13) *Catehism elementar.* (București, 1858.)
14) F. C r ü g e r. *Schule der Physik.* (Erfurt und Leipzig, 1862.)
15) F. C r ü g e r. *Grundzüge der Physik.* (Erfurt u. Leipzig, 1862.)
16) F. C r ü g e r. *Die Physik der Volksschule.* (Erfurt und Leipzig, 1861.)
17) H. D a n i e l. *Leitfaden für den Unterricht in der Geographie.* (Halle, 1863.)
18) H. D a n i e l. *Lehrbuch der Geographie.* (Halle, 1863.)
19) D i e s t e r w e g und H e u s e r. *Methodisches Handbuch für den Gesamt-Unterricht im Rechnen.*
20) D i e s t e r w e g. *Gesamt-Praktisches Rechnenbuch.* (Gütersloh, 1858).

21) D i e s t e r w e g. *Gesamt-Aufläsungen der schwierigsten Aufgaben im Rechnen.* (Gütersloh, 1862.)
22) A. E n g e l i e n. *Sammlung von Musteraufsätzen* (Berlin, 1861.)
23) L. E r k. *Schul-Choralbuch.* (Berlin, 1863.)
24) L. E r k u. W. G r e e f. *Liederkranz,* 3 Hefte. (Essen, 1863.)
25) J. F ö l s i n g. *Rechnenbuch,* 2 Theile. (Berlin, 1851.)
26) E. G o l t z s c h. *Einrichtungs-u. Lehrplan für Volksschulen.* (Berlin, 1859.)
27) E. G o l t z s c h. *Anweisung zum grundlegenden Lese-, Schreib-, Recht- und Schönschreibe Unterricht.* (Berlin, 1863.)
28) C. H e n t s c h e l. *Lehrbuch des Rechnenunterrichtes in 2 Teilen.* (Leipzig, 1863).
29) L. K e l l n e r. *Praktischer Lehrgang für den deutschen Sprachunterricht,* 3 Bande. (Erfurt, 1861.)
30) W. K o c h. *Aufgaben für das schriftliche Rechnen,* 7 Hefte. (Berlin, 1863.)
31) W. K o c h. *Resultate zu diesen Aufgaben,* 6 Hefte. (Berl., 1863.)
32) C. K o p p e. *Die Stereometrie für den Schul-Unterricht.* (Essen, 1862.)
33) C. K o p p e. *Die Planimetrie für den Schul-Unterricht.* (Essen, 1863.)
34) O t t o L a n g e. *Leitfaden zur allg. Geschichte,* 3 Teile. (Berlin, 1862.)
35) E. L a n g e n b e r g. *Die schwierigsten Aufgaben im Rechnen.* (Gütersloh, 1853.)
36) *Lehrplan der neuen Töchterschule zu Berlin.* (Berlin, 1862.)
37) T. M a i o r e s c u. *Anuariul Gimnaziului din Iași.* (1863.)
38) Fr. O t t o. *Anleitung für das Lesebuch.* (Erfurt u. Leip., 1857.)
39. J. P o p e s c u. *Organ pedagogic.* (Sibiiu, 1863.)
40) P u s c a r u. *Die romanische Amtsprache.* (Sibiiu, 1864.)
41) R a u m e r. *Geschichte der Pedagogik.* (Stuttgart, 1857.)
42) R i c h t e r. *Anleitung zum Gebrauch des Lesebuches,* 2 Teile. (Berlin, 1863.)
43) O t t o S c h u l z. *Lehrbuch der Raumlehre.* (Berlin, 1850.)
44) O t t o S c h u l z. *Anweisung zum ersten Unterricht im Lesen.* (Berlin, 1867.)
45) O t t o S c h u l z. *Hand-Fibel.* (Berlin, 1863.)
46) S a m u e l S c h e l l i n g s. *Grundriss der Naturgeschichte.* (Breslau, 1863.)

47) A. S t u b b e. *Lehrbuch der Geometrie.* (Leipzig, 1863.)
48) *Volksschul-Lesebuch,* 3 Teile. (Breslau, 1862 u. 1863.)

Ne rugăm de toți autorii și amatorii să contribuie la completarea acestei mici colecțiuni.

IV. Statistica

La începutul anului școlar, în septemvrie 1863, numărul concurenților pentru a fi admiși în Institut fusese numai de trei, și aceia fără condițiunile cerute, așa încât școala amenința cu ruinarea. Aceasta a fost cauza nemijlocită pentru care s-a schimbat d. Velini de la direcțiunea Institutului, s-a numit subscrisul director și s-a amânat timpul concursului până la ianuarie 1864.

În ianuarie 1864 se prezintară 23, dintre carii unul n-a continuat studiul până la fine.

Numărul candidaților preparanzi a fost dar la finea a. sc. 1863–1864 de douăzeci și doi (22), rezultat îmbucurător față cu împrejurările în mijlocul cărora s-a produs.

(În noul an școlar frecvența a crescut peste așteptare. Deja acum numărul candidaților este mai mare de 65, așa încât va fi imposibilitate materială de a primi toți aspiranții, Institutul fiind întogmit numai pentru 50).

V. Adrese și regulări oficiale mai importante

1) Adresa Ministeriului Cultelor și Instrucțiunei Publice cu no. 29134 din 8 oct. 1863 numește pe subscrisul director al școalei preparandale de la Trei Ierarhi.

2) Adresa aceluiași ministeriu cu no. 4844 din 17/29 fevruarie 1864 recomândă *Organul pedagogic* de d. I. Popescu.

3) Adresa Imprimeriei Statului cu no. 358 din 22 fevruarie 1864 anunță că a ieșit de sub tipar *Geometria* pentru clasa IV primară de Eustațiu; pr. 2 lei, 10 par.

4) Adresa Ministeriului Cultelor și Instrucțiunei Publice 18293 din 3 iunie 1864 recomândă severitate și imparțialitate la darea notelor și la esamene, Ministeriul fiind hotărât a nu ține în Internat elevi cu note mediocre.

5) Noul buget lucrător de la 1 iulie 1864 încolo prevede Institutul nostru în următorul mod:

1 director și profesor de pedagogie	12 000 lei pe an
1 profesor de aritmetică și științele naturale	9 000 lei pe an
1 maestru de muzică vocală	4 800 lei pe an
1 maestru gimnastică	3 600 lei pe an
3 pedagogi repetitori a 1 200	3 600 lei pe an
1 econom	1 600 lei pe an
6 servitori a 600	3 600 lei pe an
2 bucătari a 1 200	2 400 lei pe an
Nutrimentul a 50 elevi și a personalului intern a 54 parale pe zi unul (prea puțin!)	31 000 lei pe an
Spălătoria	3 000 lei pe an
Iluminarea și cheltuieli estraordinare	1 200 lei pe an

6) Adresa Ministeriului Justiției, Cultelor și Instrucțiunei Publice cu no. 41245 din 26 august 1864 arată că în urma Decretului înălțimei-sale domnitorului școala preparandală de la Trei Ierarhi din Iași va purta de acum înainte, în memoria fundatorului, gloriosul nume „Institutul lui Vasilie Lupu".

VI. Hronica

Anul școlar a început în 8/20 ianuarie 1864, întârziat din cauza arătată sub rubrica statisticei.

Ziua de 24 Ianuarie se celebră printr-un Tedeum, la care asistară candidații preparanzi.

De la 10 până la 26 aprilie ținu vacanță de Paști. În S-ta Săptămână elevii se mărturisiră și luară Sf. Cuminecătură.

Esamenul anual se ținu în 19 iunie, 1 iulie 1864, înaintea Comitetului de inspecțiune și în prezența înaltpreasfințitului

locotenent de mitropolit Calinic Miclescu. Din cei 22 candidați esaminați, 19 trecură în anul al II, 3 primiră câte o secundă și fură admiși a-și corege nota în septemvrie 1864.

Solemnitatea distribuirei premiilor la toți școlarii din Iași se serbă în 29 iunie la Palatul Administrativ, în prezența înaltpreasfințitului locotenent de mitropolit, a d-lui Florian Aaronu ca delegat al Ministeriului etc. Din preparanzii Institutului nostru fură distinși cu premii:

I. Creangă Ion.
II. Vârgolici Ion.
III. Climescu Ion.
IV. Nistor Ion.
V. Găluşcă Dimitrie.

De la 1/13 iulie până la 1/13 septemvrie 1864 ținu vacanța anuală.

Directorul *Titu Maiorescu*

CUVÂNT DE INTRODUCERE LA SOLEMNITATEA FUNEBRĂ ÎN MEMORIA LUI S. BARNUȚIU

Ținut de T. Maiorescu în calitate de rector la 13/25 iunie 1864

Onorabilă adunare,

Vă este cunoscută trista ocaziune ce ne împreună astăzi în acest loc: este moartea profesorului din facultatea noastră juridică, Simeon Barnuțiu, întâmplată la 16 mai 1864. Prin această moarte Universitatea de Iași este lovită de o pierdere ireparabilă. Căci Barnuțiu era prin învățătura și autoritatea sa cel dintâi profesor al ei și o ilustra printr-un renume, al cărui răsunet străbătea departe peste confiniile acestui institut până unde se lățește cuvântarea română. De aceea Cons. Academic al Universității a împlinit o scumpă datorie, instituind această solemnitate publică funebră, și a aflat în mijlocul durerii sale o consolațiune a însărcina pre d. Mârzescu, școlarul și apoi colegul răposatului bărbat, să exprime în numele său simțimintele tuturor și cauzele acestor simțiminte. Prezența unui public așa de numeros la solemnitatea de față dă o probă mai mult că ceea ce privește memoria lui Barnuțiu nu interesează numai corpul profesoral, ci interesează pre toți românii cu simțiminte de

naționalitate. Cu deosebită intenție însă ne bucurăm de a vă vedea aci pre voi, junilor școlari! Căci când se atinge de un bărbat ca Simeon Barnuțiu atunci durerea noastră individuală trebuie să fie cumpănită prin ideea că aici este mai întâi de toate vorba de o persoană istorică în înțelesul strâns al cuvântului. Și fiindcă al istoriei române este Barnuțiu, de aceea să fie pentru voi și va rămânea pentru toți un model ilustru, o strălucită încuragiare de a conlucra cu aceeași bună credință la cauza comună, într-un timp în care generațiunea lui și generațiunea noastră nu vor mai fi și numai în mâna și în inima voastră va fi pus destinul României.

„CONVORBIRI LITERARE"

În mijlocul agitațiunilor politice de care fură cuprinse toate spiritele în România, mișcarea literară, susținută înainte cu mult succes de foile literare atât de cunoscute și prețuite de toată societatea, au încetat cu totul. Când vorbesc pasiunile politice, arta și știința își ascund producerile lor liniștite. Acum însă, când în România liberă politica a luat o cale mai statornică și spiritele sperează într-un viitor mai regulat, să observă, natural, reînceperea ocupațiunilor literare. În București s-a constituit o societate care, organizându-se, ar putea produce mult pentru cultura și instrucțiunea poporului. În Iași, unde, deși nu să mai află centrul politic, a rămas o inteligință destul de răspândită, unde înalte și numeroase instituțiuni școlare întrețin o activitate științifică permanentă, s-a format încă de mai mult timp o societate literară „Junimea" care din an în an ia proporțiuni crescânde și totodată solide și din partea căreia publicăm tot în acest număr importantul apel către autorii români. Aceste elemente reclamă înființarea unei reviste care să aibă scopul de a reproduce și răspândi tot ce intră în cercul ocupațiunilor literare și științifice; de a supune unei critice serioase operele ce apar din orice ramură a științei; de a da samă despre activitatea și producerile societăților literare, în special

a celei din Iași și de a servi ca punct de întâlnire și înfrățire pentru autorii naționali.

Sub numele de *Convorbiri literare* va apărea la două săptămâni o revistă în formatul stinsei *România literară*. Începutul este modest, dar redacțiunea sperează că va putea da în curând acestei foi proporțiuni mai însemnate prin binevoitorul concurs ce este în drept de a aștepta din partea tuturor autorilor români.

RAPORT DESPRE ȘCOLELE PUBLICE DE BĂIEȚI DIN IAȘI

cetit de d. T. Maiorescu, în Sala Universității, cu ocaziunea distribuirei premiilor pentru școalele primare și secundare de băieți, din 2 iulie 1867

Prea Înălțate Doamne!

Juna generațiune din școalele publice ale acestui oraș, care se prezintă astăzi la picioarele Tronului pentru a primi resplătirea activității ei, are pentru prima oară fericirea de a vedea această solemnitate școlară însuflețită prin prezința Înălțimei Voastre.

După un vechi obicei, observat la această ocaziune, avem mai întâi datoria de a supune Măriei Voastre un raport rezumător despre starea Instrucțiunii publice în Iași la finea anului școlar 1866–1867.

Mărginindu-ne la școalele de sexul bărbătesc din resortul Ministerului Instrucțiunii Publice și al Cultelor, aflăm astăzi în Iași 15 stabilimente de învățământ întreținute de stat, dintre cari 8 predau învățături elementare, 5 învățături secundare, iar 2 sunt destinate frumoaselor arte. Pentru învățământul copiilor în înțeles mai strâns servesc dar 13 școli ale statului.

Numărul total al școlarilor acestor stabilimente la finea anului 1866–67 este de 1360, dintre cari 842 urmează învățăturele elementare și 518 cele secundare. Din cei 842 ș c o l a r i p r i m a r i 284 provin de la școala din Trei-Ierarchi,

112 de la cea din Sărărie, 124 de la cea din Păcurari, 113 de la Târgușor, 122 din amândouă școalele de la Tatarași și 87 de la școalele sucursale. – Din cei 518 școlari secundari, aproape jumătate, adică 218, provin de la Liceu, 145 de la Seminarul Socola, 77 de la Gimanziul „Alexandru cel Bun", 46 de la Gimnaziul „Ștefan cel Mare" și 32 de la Institutul Normal „Vasile Lupu".

Însă aceste date statistice aduc adevărata lor lumină numai în comparare cu datele anilor precedenți. Luând de termen de comparațiune anul 1864, de la care avem datele oficiale, publicate prin îngrijirea d-lui director al Ministeriului V. Alexandrescu Urechiă în anuariul său general, constatăm că pe când astăzi numărul școalelor elementare este de 8, atunci era numai de 6, și numărul școalelor secundare, ce astăzi este de 5, atunci era numai de 3. În intervalul de trei ani s-au înființat dar din nou 2 școale primare sucursale și 2 gimnazii.

Însă comparațiunea frecventării școalelor ne dă un rezultat contrariu. În anul 1864 suma totală a școlarilor primari și secundari au fost de 1500, astăzi este de numai 1360. Concluziune: școalele s-au înmulțit, școlarii s-au împuținat. Această concluziune merită cu atât mai mult o francă revelare și cea mai serioasă atențiune, cu cât de la 1852 până la 1863 și 64 populațiunea scolastică din Iași a mers tot crescând, și numai de la 1864 încoace a încetat progresul.

Intrând în detaiu, vedem că în învățământul primar frecvența totală din acest an cu 842 comparată cu 977 din anul 1864 ne dă o diferență în minus de 135 școlari.

La școalele secundare vedem că Seminarul din Socola are astăzi o cifră egală cu atunci, 145 către 144. Însă un raport frapant trebuiește a fi constatat aci: pe când numărul școlarilor din clasa I este de 54, clasa VII finală are numai 2 și clasa VI numai 4, către 20 ce se aflau în anul 1864 în amândouă aceste clase; de aci se observă – nu o împuținare a frecventării

Seminarului în totul, ci o împuținare rapidă a cultivării studiilor mai înaintate.

La Institutul Normal „Vasilie Lupu" se constată din contră sporirea numărului candidaților; către 21 din anul 1864 am avut în acest an 41, dintre cari 9 au fost trimiși ca învățători comunali după cererea prefecturilor respective, rămân la finea anului șc. 32.

În privința gimnazielor vedem că numărul școlarilor din liceu este astăzi de 218 către 358 din anul 1864. Însă aci este de observat că tocmai în decursul acestor trei ani din urmă s-au deschis cele 2 gimnazii sucursale. Cu toate aceste împreunând cifra tututor elevilor din aceste 3 gimnazii, avem 343, adică cu 15 mai puțin decât erau la singurul gimnaziu din 1864.

În fine, un alt simptom important este că numărul elevilor la școalele private, care până în 1864 se împuțina, de atunci încoace merge crescând.

Împlinindu-ne astfel datoria de adevăr ce o avem către Înălțimea Voastră și arătând tabloul statistic cu toată energia cifrelor sale, Justiția ne comandă a observa că notabila schimbare, ce a intervenit în acești 3 ani și care poate explica diferințele statistice, este noua lege de Instr. publică, pusă în lucrare la 1865–1866, după care inspecțiunea școalelor primare a trecut la primărie, iar școalele secundare au rămas fără inspecțiune regulară, și toată administrațiunea s-a centralizat. În aceste împrejurări datele statistice de mai sus iau un caracter de o îndoită gravitate prin faptul că după noua lege învățământul a devenit obligatoriu, și cu toate aceste statistica constată împuținarea numărului școlarilor.

Cât pentru cunoștințele școlarilor dovedite la examene, Înălțimea V. ca un adevărat Părinte al țărei, v-ați dus înșivă pe la mai toate școalele și v-ați convins în persoană despre gradul de știință.

Și în această cestiune, ca în toate cestiunile omenești, este o parte de umbră. Însă este și o parte de lumină, și fiindcă

guvernul Înălțimei Voastre a luat salutarea inițiativă de a propune modificările necesare la legile în vigoare, ne conduce credința că în curând va începe a renaște întregul progres al școalelor. Cu o îndoită mulțumire trecem astfel la partea cea îmbucurătoare a prospectului nostru general, și constatăm, mai întâi, că învățământul primar, dacă nu a crescut în cantitate, s-a îndreptat în calitate, și că metoadele de învățământ se ameliorează.

Apoi constatăm că, deși cifra totală a frecventării școalelor primare este astăzi mai mică decât în 1864, totuși rezultatul cantitativ final este mai mulțămitor: atunci din cifra de 977 numai 92 au ieșit absolviți din clasa IV, pe când astăzi, din numărul de 842 au ieșit 122, așa încât suma de băieți ce ies preparați din școalele elementare este acum mai mare decât atunci.

Este cea mai însemnată fericire pentru noi de câte ori putem constata o îndreptare în ramul învățământului. Cel mai mic succes dobândit în această sferă ne este un element de speranță și de încredere pentru viitorul poporului român. Căci nu încape îndoială, că de la ideile teoretice și de la principiile de morală practică, cu care se va înzestra juna noastră generațiune, atârnă mai ales soartea bună și soartea rea a acestei țări.

În mijlocul tendințelor neliniștite a tuturor spre viitor, în împrejurările grele în care ne aflăm, prezința Înălțimei Voastre la această solemnitate școlară câștigă o îndoită însemnătate. Prin ea însăși, prin Înalta bunăvoință ce dovediți pentru școlarii cei eminenți, prin premiile de suvenire cu care ați binevoit a-i distinge, dați societății noastre un exemplu și o învățătură salutară: În lumina ce se va revărsa din zioa de astăzi asupra acestui ram al vieței statului, vor putea să înțeleagă toți marele adevăr: *că știința este poarta prin care o națiune pășește spre salute*. Iar în adâncul inimelor tinerimei chemate la Tronul Înălțimei Voastre se va întipări zioa de astăzi și va rămânea până la bătrânțe cea mai prețioasă suvenire a lor.

Fie ca încuragiarea ce le-o acordați, să-i susțină pe calea binelui și adevărului! Fie ca din școlari eminenți ce sunt acum, să devină cetățeni tot așa de buni și să fie un scut puternic de inimi înfocate în iubire și în fidelitate pentru Națiunea rumână și pentru Dinastia Principelui ei ales!

W. PÜTZ: „GEOGRAFIA ȘI ISTORIA EVULUI VECHI“

MANUAL PRELUCRAT PENTRU GIMNAZIELE ROMÂNE DE DR. I. G. MEȘOTĂ, PROFESOR ÎN BRAȘOV

(1 vol. în 8°, 356 pag. și XII. Prețul în România – 1 icosar. Ediținea și Imprimeria Societății „Junimea“, Iași)

Învățământul cel mai negrijit în școalele române a fost până acum istoria universală. Fie lipsa de cărți respective, fie lipsa de cunoștințe metodice din partea învățătorilor: faptul este sigur că la noi nu este astăzi nici un școlar din ultima clasă a unui liceu public care ar putea zice că a învățat în școala sa un curs complect de istorie universală și de geografie, și că a primit o idee, fie cât de generală, despre progresul regulat al civilizațiunii în omenire. Părți izolate și fragmentare se studiază; dar tocmai prin această izolare se falsifică perspectiva istoriei și se face imposibilă măsura importanței evenimentelor. Istoria bizantină, atât de importantă pentru noi, în genere istoria evului meziu, istoria țărilor nordice etc., etc. sunt „țări necunoscute“ pentru școlarii noștri din gimnazie, și din această cauză și partea literară a învățământului universitar se află în multe privințe paralizată.

Geografia apoi este cu totul necunoscută. În clasele primare se mai învață ceva din geografia nouă, în gimnaziu se negrijește și cea nouă și cea veche. Într-o clasă a 3-a gimnazială a unei școli din vecinătatea Iașului, mi s-a întâmplat la 1862 să aud că Roma este în Palestina și *N.B.*, aceasta în chiar clasa în care se propunea atunci istoria romană.

Sub astfeli de împrejurări, societatea „Junimea“ a crezut a aduce un adevărat serviciu gimnazielor române, oferindu-le un manual în care și istoria și geografia să fie tractată în mod sistematic și complect cât pentru cerințele gimnaziale. Alt manual nu putea fi ales pentru aceasta decât al lui Pütz, carte recunoscută astăzi de toate autoritățile școlare europeane. Pentru prelucrare, societatea s-a adresat la d. Meșotă în Brașov, a cărui inteligință solidă și conștiință la lucru îi era cunoscută. D. Meșotă a primit sarcina și și-a împlinit partea întâi a ei, prelucrarea Istoriei evului vechi, cu atâta succes, încât cartea d-sale va deveni o adevărată binefacere pentru școalele noastre.

Ceea ce distinge manualul de față de altele străine este mai întâi de toate *imparțialitatea istorică*, depărtată de orice spirit exclusivist, mai ales depărtată de acea atmosferă catolică bigotă care împuținează valoarea celor mai multor cărți școlare din Francia; este apoi rolul de justă importanță ce se dă învățământului *geografic* în chiar textul cărții istorice; este, al treilea, considerarea complectă a tuturor evenimentelor însemnate în istorie, cu citarea conștiincioasă a *izvoarelor*, din care s-a putut dobândi cunoștința faptelor, este, în fine, studiul special ce se face asupra *culturei* (religiune, organizarea statului, comerț și industrie, arte și știință) în fiecare popor istoric.

La aceste merite ale cărții lui Pütz, d. Meșotă a adăogat o pertractare mai întinsă a evenimentelor cari stau în raport cu istoria noastră națională. Și, în fine, este un merit de notat stilul cel precis și totdeodată lămurit în care este scrisă această ediținne română.

Esecutarea tipografică este ca pentru o adevărată carte de școală: tipar chiar, litere bine variate, diferența vizibilă între părțile principale ale textului și între detaiurile de mai mică importanță generală.

În toate aceste privințe publicațiunea de față aduce școalelor noastre un serviciu eminent.

„COMPENDIU DE PEDAGOGIE" DE I. POPESCU

(I vol. în 8°, X și 184; Sibiu, Tipogr. archidiecesană, 1868)

Această publicațiune a d-lui I. Popescu rezumă și completează partea generală din ideile de pedagogie ce d-sa le răspândise înainte în mod mai fragmentar prin *Organul pedagogic. Compendiul de pedagogie* este o espunere sistematică a principielor de educațiune și instrucțiune și se încearcă prin urmare a pune un fundament solid de teorie acolo unde *Organul pedagogic*, și după dânsul *Magazinul pedagogic* al d-lor M. Pop și C. Anca cuprind numai opiniuni și aplicări practice mai mult sau mai puțin lipsite de legătura sistematică cu întreaga știință la care se refer.

Încercarea d-lui Popescu ne pare mai întâi nimerită în privința spiritului de care a fost dictată. În toate ramurile activității noastre intelectuale este o primă lacună de împlinit, adecă principiele sistematice. Până când aceste lipsesc, încercările aforistice nu au rațiunea lor de a fi din cauză că nu pot produce convingerea despre adevărul ce-l conțin, ci par, din contra, opiniuni arbitrare neputându-și justifica deducțiunea din adevărurile primitive.

Însă cartea d-lui Popescu pe cât din acest punct de vedere a fost bine concepută, pe atât este de bine esecutată, și noi

împlinim numai o datorie de conștiință recomandând-o învățătorilor români, sub câteva mici rezerve ce le vom face îndată.

Compendiul, după o introducere scurtă, începe cu *cunoștințe antropologice*, mai întâi cu *fenomenele vieței fizice*, apoi cu cele *spirituali*. Această secțiune este foarte importantă, și ne pare o idee fericită a autorului de a-i fi consacrat mai a treia parte a opului întreg. Esplicarea sumară a principalelor fenomene psihologice (pag. 17 – 51, sistemul lui Herbart) este foarte lămurită și precisă, calitate prin care se distinge școala herbartiană în toate cercetările ei psihologice.

Mai puțin ne-au plăcut esplicările fiziologice din § 2. Spațiul consacrat lor ne pare prea mic în comparare cu psihologia. Faptele fizice au astăzi o preponderență legitimă de care și pedagogia trebuie să țină samă. Apoi în această parte a cărții lipsește preciziunea științifică, ce se constată în celelalte părți. D. Popescu, deși adoaptă eminenta distingere a lui Bichat între viața vegetabilă și viața animalică, nu o aplică însă cu justeță. Așa la pag. 13 se zice că funcțiunile animalice se produc prin nervii creierilor și ai măduvei spinării, cari alcătuiesc sistema *cerebro-spinală*. În realitate însă nervii spinali se țin mai mult de viața vegetabilă, și pe de altă parte nici nervii cu centrul în creieri nu sunt toți din sistemul animalic, ci trebuie să se distingă creierii mari de cei mici, așa precum se esplică foarte lămurit de Flourens[1] și de Schopenhauer[2]. Așa o mare parte a mișcării involuntare și combinarea harmonică a tuturor mișcărilor provine din creierii cei mici, distingere care odată studiată esplică mai bine și raportul între sistemul gangliar și cel cerebral, pe care autorul l-a atins prea ușor la pag. 14. Asemenea ne-ar părea important a distinge nervii de coloare albă

[1] *Recherches expérimentales sur les propriétés et les fonctions du système nerveaux dans les animaux vertébrés*. Și rezumat, mai pe scurt în *De la Phrénologie et des études vraies sur le cerveau* de acelaș autor.

[2] *Versuch über das Geistersehen*, în vol. I din *Parerga und Paralipomena*.

de cei de coloare sură, și a nu-i face pe toți *de coloare cam surie* (pag. 12). În fine, am fi preferit a nu vede figurând faimosul *simț vital*, care nu are a face cu cele cinci sensuri, însă *prin care spiritul ia cunoștință despre întreaga viață fizică sau despre cursul funcțiunilor corpului peste tot* (pag. 17). Aceasta este o hipoteză obscură, ce nu este la locul ei într-un rezumat scurt de fiziologie.

Mult mai familiarizat și sigur în aprețiările sale ne pare autorul în celelalte secțiuni ale compendiului său. Din aceste, secțiunea II cuprinde principiile pedagogice generali, secțiunea III regulele speciale pentru educațiune, secțiunea IV și cea din urmă: Institutele de educațiune. Espunerea este pretutindinea chiară, limba pură și mai ferită de germanisme decât alte publicațiuni de peste Carpați. Foarte mult ne-a plăcut spiritul moderat și prudent cu care sunt tractate togmai cestiunile cele delicate, d.e. restricțiunile la care este supusă influința educatorului (p. 80–82), remunerațiunile și pedepsele (pag. 68–75), îndreptarea neadevărului în elev (pag. 148–150). Ca probă estragem din această din urmă parte câteva pasage:

„Mințirea sau spunerea neadevărului este un vițiu dintre cele mai urâte și mai periculoase ce se pot arăta în viața elevului. Întâia îndreptare ce se poate da educătorului în privința aceasta este: de a nu privi ca minciună aceea ce nu e minciună. E știut că, în etatea prunciei, elevul spune neadevărul, din cauză numai că el nu știe adevăratul înțeles al cuvintelor ce le întrebuințează; asemenea se întâmplă ca elevul cu fantasia mai vie nu poate mai nimic să reproducă fără de a mări lucrul despre care vorbește; în fine, și în cazul acela e posibile că elevul promite a face ceva în viitori, ce nu e în stare să facă din cauza unor împrejurări pre cari el nu le-a putut prevedea. În asemenea cazuri, educatorul nu are, se înțelege, decât să îndrepte pre elev în mod binevoitor, arătându-i în ce a greșit și pentru ce a greșit. Asemenea este de a se tracta elevului și când el spune vreun neadevăr din ușurința de minte sau din vreo sfială oarecare. În cazul din urmă, dacă elevul ascunde adevărul

pentru că are frică de vreo pedeapsă, educatorul are să-l tracteze cu blândețe, pentru ca să nu-i mai mărească frica ce l-a făcut să mintă. Iară când educătorul observă că elevul a mințit cu scopu de a-l înșala și de a trage vreun folos oarecare, să-l pedepsească cu toată asprimea și să nu-l lase nicidecum ca să-și ajungă scopul ce l-a avut și pentru care a mințit. Într-aceea însă, educătorul are să păzească ca să nu aducă pre elev însuși la minție și la falșitate. Aceasta se întâmplă dacă educatorul face pre elev să se roage de iertare și atunci când acesta crede că are însuși drept sau e nevinovat; asemenea, dacă îl silește să mulțămească pentru pedeapsa ce a luat, al cărei scop bun însă elevul nu-l poate aprețui; în fine, dacă îl învață înadins ca să spună cuiva vreun neadevăr, fie despre orice lucru, și fie în glumă macar. Dar educatorul poate să facă pre elev să mintă și dacă îl întreabă în mod necorespunzător despre nevinovăția lui. Educatorul are să se păzească cât se poate a nu se arăta că-i e necunoscută starea elevului și că, prin urmare, poate fi mințit și înșelat de aceasta; drept aceea, de câte ori educatorul cunoaște vinovăția elevului să nu-l mai întrebe de ea, ci să i-o spună însuși după cum o cunoaște – iară în caz când aceea ce nu i-ar fi cunoscută și s-ar putea prevedea că elevul nu o va descoperi, e mai bine să nu se întrebe, decât să se aducă la minciună. În fine, elevul se poate face minciunos și falș și dacă e întâmpinat cu neîncredere, și dacă e spionat și tractat prea cu pedanterie în lucrurile lui – asemenea și dacă educatorul însuși nu e de caracter, dacă face promisiuni fără să le împlinească, în scurt, dacă e neconstant în purtarea sa."

Într-o singură privință n-am putut recunoaște spiritul de moderațiune prin care altfeli se distinge autorul: în privința religiunii. Pasagiul:

„E constatat însă că moralitatea se întărește și se asigurează în om cu deosebire sub binefăcătoarea influință a religiunei creștinești" ne pare greșit într-un compendiu de pedagogie. Mai întâi ar fi un punt încă în discuțiune pentru ce religiunea

creștină să aibă o influință mai salutară asupra moralității decât, d. e., buddhaismul; dar apoi ne pare că în orice caz pedagogia trebuie să fie o artă cosmopolită și să se adreseze tot așa de bine la evrei și la turci ca la creștini.

Asemenea ne-a părut exagerat pasagiul de la pag. 87:

„Într-aceea educatorul conștiincios, pătruns de marea însemnătate a misiunei sale și convins totodată și de neputința omenească de a duce în îndeplinire un lucru așa de greu precum e educațiunea, nu are să întrelase nici un moment de a implora și binecuvântarea și ajutorul lui D-zeu, carele singur poate face ca stăruințele lui să fie pe deplin încoronate cu rezultatul dorit."

Pedagogia este o știință omenească și ar face foarte bine de a nu amesteca în sfera ei cea terestră cestiuni cari, după starea actuală a științei, nu sunt lipsite de controversă.

Terminăm această mică notiță bibliografică cu asigurarea că puținele noastre observări critice nu pot micșora meritul total al cărții. *Compendiul* de față va fi de mare folos pentru institutele de educațiune, și după cetirea lui ne-a părut îndoit de bine a afla că direcțiunea noului Institut pedagogic fondat în București de principele domnitor va fi încredințată d-lui Popescu. De la d-sa suntem autorizați a aștepta rezultatele salutare pentru școalele române.

[CONSTANTIN NEGRUZZI]

Constantin Negruzzi s-a săvârșit din viață duminecă în 25 august, în etate de 60 de ani.

Până când un autor mai competent va putea prezenta în estinderea cuvenită un studiu asupra activității literare, a meritului și a influinței răposatului bărbat, este just a reaminti lectorilor acestei foi și a spune mai ales generațiunii celei june că în Constantin Negruzzi literatura română a perdut unul din puținii autori a cărui scrieri au arătat literaturei noastre renăscânde o cale salutară. El, în unire cu Vasilie Alecsandri și cu Mihail Kogălniceanu, a redeșteptat în Moldova cultura literară, și atât spiritul național al unora din scrierile sale (*Alexandru Lăpușneanul, Aprodul Purice* etc.), cât și stilul cel ușor și limpede ce le distinge pe toate, constituie un merit adevărat al răposatului bărbat și-i asigură recunoștința compatrioților săi.

W. PÜTZ: „GEOGRAFIA ȘI ISTORIA EVULUI MEZIU"

MANUAL PRELUCRAT PENTRU GIMNAZIELE ROMÂNE DE DR. I. G. MEȘOTĂ

(2 vol. in 8°, 216 pag. și XII. Prețul în România, 3 lei noi. Ediținea și Imprimeria Societății „Junimea", Iași, 1869)

În *Convorbirile literare* din 15 noiemv. 1867 anunțasem publicarea volumului I din *Istoria universală* a lui Pütz, prelucrată pentru trebuințele învățământului secundar român de d. Meșotă, profesor la Liceul român din Brașov. Acel volum a aflat îndată primirea ce i se cuvenea; școlari și profesori s-au grăbit a se folosi de el, și Ministeriul Instrucțiunii Publice i-a aprobat introducerea în liceele noastre.

De atunci d. Meșotă a elaborat și volumul II, și astăzi este dar pusă la dispoziținea publicului român și istoria evului de mijloc. În privința aprețiarii acestei publicări nu putem decât a reproduce cele zise pentru volum. I.

Ceea ce distinge manualul de față de altele străine este mai întâi de toate *imparțialitatea istorică*, depărtată de orice spirit esclusivist, mai ales depărtată de acea atmosferă catolică bigotă, care împuținează valoarea celor mai multe cărți școlare din Franța; și dacă se aplica aceasta deja la pertractarea istoriei vechi, se aplică cu atât mai mult la istoria medie. Cine va

compara manualul d-lui Meșotă cu acel tradus de actualul ministru al cultelor și instrucțiunii publice sau cu acela al d-lui Cernătescu, singurele cărți de istoria universală întrebuințate în școalele noastre, va recunoaște îndată superioritatea menționată mai sus. Profesorul german, deși însuși catolic și funcționând la un gimnaziu catolic în Prusia Rhenană, se ferește cu deplină conștiință pedagogică de orice accentuare confesională precum și de exagerarea influinței religionare; școlarului i se dau noțiuni precise de evenimentele din stat ca și din biserică, de hohenstaufi ca și de papi, de creștini ca și de păgâni, liber el de a-și forma apoi după o meditare mai matură convingerea proprie în aceste cestiuni importante. Manualele franceze din contră ocupă o poziținue hotărâtă în această luptă de idei; ele nu ne prezintă evenimintele pe cât se poate de obiectiv, ele ni le prezintă sub prisma convingerii de partidă, și de aceea toată partea literară a învățământului în Franța este falsificată. Istoria este monarhică și religioasă. Literatura se inspiră de Bossuet și Pascal și negligează pe Voltaire și Rousseau, propedeutica filozofică demonstrează imortalitatea sufletului cu argumente *ex officio* și la examenul de licență în litere se cere neapărat tractatul lui Fénelon despre existența lui Dumnezeu. Vițiul acestui sistem e manifest. Rezultatul cel mare al culturei moderne este *libertatea cugetării*, esprimată sub diferite forme: separarea statului de biserică, toleranță religioasă, independința învățământului, libertatea presei etc. A proclama însă pe de o parte acest principiu, și a introduce pe de alta în instrucțiunea publică, chiar de la începutul ei, când junele inteligințe nu sunt încă în stare a distinge adevărul de eroare, ci primesc mecanicește ceea ce li se spune, teorii de partidă esclusivă fie catichism, fie roialism, fie spiritualism filozofic: aceasta este o procedere nedemnă de un guvern onest. În învățământul statului materia politică și religioasă, sau nu trebuie să se atingă deloc, așadar nici într-un sens nici în altul, sau, dacă se atinge, trebuiesc tolerate toate direcțiunile intelectuale. La Universitatea din Berlin, alăturea de zelosul fanatic Hengstenberg, ținea prelecțiuni pastorul Vatke, care în cursul său de teologie nega divinitatea lui Isus Christos și alăturea cu roialistul Droysen, profesa republicanul Michelet un curs de filozofia istoriei, și învățământul statului în Prusia cu această toleranță intelectuală a ajuns a fi cel mai bun în Europa, cel puțin pentru specialitățile filozofice, istorice și literare. Și de la sine se înțelege că nimic nu se opune ca un francez să devină tot așa un bun literat, inspirându-se de Voltaire ca și de Bossuet, și că din contra o instituțiune de diplome devine de-a dreptul ridiculă, care ar refuza licența în filozofie unor autori ca Helvetius, Schopenhauer și Feuerbach, numai fiindcă nu cred în argumentele despre imortalitatea sufletului sofisticate de d. Emile Saisset și alți colegi ai d-sale.

Ceea ce, pentru a reveni la cartea noastră, mai distinge manualul d-lui Meșotă este rolul de justă importanță ce se dă învățământului *geografic* în chiar textul cărții istorice; este apoi citarea conștiențioasă a *izvoarelor*, din care se poate dobândi cunoștința sigură a faptelor; este, în fine, studiul special ce se face asupra *culturei* (religiune, organizarea statului, comerț și industrie, literatură, arte și știință) în fiecare popor istoric.

La aceste merite ale cărții lui Pütz, d. Meșotă a adăugat mai ales în evul mediu o pertractare mai întinsă a evenimintelor ce stau în raport cu țara noastră; istoria bizantină ocupă un loc considerabil, datele mai însemnate din istoria română sunt intercalate la timpul lor, fără ca prin aceasta să se vițieze măsura evenimintelor istorice în privința importanței lor. În fine, este de notat stilul cel precis în care este scrisă această ediținue română.

Executarea tipografică, neconsiderată până acum în cărțile noastre de școală, este tot așa de îngrijită ca la volumul I: tipari lămurit, litere variate, pentru a lăsa diferința vizibilă între părțile principale ale textului și între detaiurile de mai mică importanță generală.

Cu aceste calități publicațiunea de față va continua a aduce școalelor serviciele eminente ce le-a adus deja Istoria veche.

ÎN CONTRA UNEI COPILĂRII

Domnule redactor,

Familia din Pesta și după dânsa *Trompeta Carpaților* și *Telegraful* din București (*Vivat sequens!*) publică următorul articol, semnat de d. Hasdeu:

„UN RĂMĂȘAG

Im Traum sah ich ein Männchen, klein und putzig,
Das ging auf Stelzen, Schritte ellenweit,
Trug weisse Wäsche und ein feines Kleid,
Inwendig aber war es grob und schmutzig,
Inwendig war es jämmerlich, nichtsnutzig...

Heine, *Traumbilder*, 4

La 3 iuniu, în ajunul marii serbări naționale în onoarea lui Tudor Vladimirescu, mai mulți amici se întruniseră seara la mine, dintre cari îmi aduc aminte pre d-nii Alexandru Lupascu, dr. Vlădescu, Gregoriu Tocilescu, T. Rădulescu, N. Popovici și Scurtescu.

În acel moment mi se aduse numărul *Convorbirilor literare*, în cari d. Titu-Liviu Maiorescu, bătându-și joc de Barnuțiu, de Șincai,

de Cichindeal, de Cipariu, de Sion, de Bolintineanu, de toate somitățile cugetării române, și mai ales de poeți, celebrează cu emfază așa numită *Noua direcția* inaugurată – *risum teneatis!* – de d-nii Bodnărescu, Eminescu, Iacob Negruzzi și *tutti quanti.*

Pentru a arăta cât de ridicule sunt toate criticele în bine și în rău ale d-lui Titu-Liviu Maiorescu, eu propusei atunci un rămășag, afirmând, cu deplina certitudine, că nu este nici o galimatia pre fața pământului, în proză sau în versuri, pre care *Convorbirile literare* să nu se grăbească a le priimi în sânul lor, cu singura condițiune esențială ca să nu cuprinză nimic *românesc.*

Drept probă luai condeiul și improvizai pre loc următoarea frivolitate rimată:

EU ȘI EA
(Din Gablitz)

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet,
Ca un râu fără murmur,
Ca o pasere tăcută,
Ca o casă, ce stă mută
Și pustie împregiur:
Astfeli sum și eu, vai mie!
Formă fără melodie,
Pur spectacol făr' idei,
De când dânsa nu-i sub soare
Și puterea-mi cântătoare
A perit cu moartea ei.

M.I. Ellias

Observați bine că de la cea dântâi și până la ultima literă, totul este vag, absurd, rece, mistificat, fără creieri și fără inimă, o adunătură de silabe sonore.

Titlul *Eu și Ea* – ne face a râde din capul locului.

Gablitz este un poet care n-a existat nicăiri și niciodată; inventând acest sunet nemțesc, eu avui în vedere predilecțiunea *Convorbirilor literare* pentru tot ce se aduce pre la Berlin.

Subscrierea *M. I. Ellias* este un nume evreiesc, croit întradins pentru a măguli simpatiele și aspirațiunile izraelite ale d-lui Titu-Livu Maiorescu.

Primul vers: *Ca o liră fără sunet* – este tot ce poate fi mai comic prin echivocitatea de a desemna tot așa de bine o harpă, ca și o monetă turcă falșă.

Cele cinci versuri de la început, debutând fiecare prin câte un mare *ca*, formează *cacofonia*.

Apoi *un fulger fără tunet, o formă fără melodie, o putere cântătoare*, tot vorbe în vânt fără nici un înțeles!

În fine un *«vai mie!»* era necesariu pentru a complecta tipul sinagogic al acestei bufonade.

Am câștigat rămășagul.

Era de ajuns o *fantasmagorie evreo-nemțească*, un *Gablitz* în cap, un *Ellias* în coadă și un *înșiră-te, mărgărite* la mijloc, dară nici o idee, nici o simțire, nici o inspirațiune românească, pentru ca *Eu și Ea* să placă d-lui Titu-Liviu Maiorescu.

Dindată după întoarcerea-i din București, unde devenise atât de celebru prin sfâșiarea școalei naționale de pre tribuna Parlamentului, dumnealui a și admis cu fericire galimatia în *Convorbiri literare* din 15 iulie.

Mă cred acum dator a divulga rămășagul, rugând toate ziarele române de a-i da o publicitate cât de întinsă, fiind cea mai solidă măsură despre seriozitatea de criticism a d-lui Titu-Liviu Maiorescu și cea mai generoasă răzbunare pentru acei scriitori români, filozofi, istorici, filologi, beletriști, pre care-i batjocuresc mereu *Convorbirile literare*.

Mie unuia îmi pare bine că de câte ori voi vrea să fiu poet pentru d. Titu-Liviu Maiorescu nu-mi trebuie decât *să subscriu evreiește și să zic că am tradus din nemțește*.

Iacă-vă *Noua direcție!!!*...

Hasdeu

Postscriptu. Pentru ca totuși să consol cât de puțin pre d. Titu-Liviu Maiorescu, m-am silit a alege și a pune în fruntea acestui articol o deviză anume dintr-un poet – neamț și evreu totdeodată."

În fața acestui articol am onoare a vă ruga să publicați și pentru persoana mea o declarare făcută deja în primii numeri ai *Convorbirilor literare* (15 iunie 1867). Nici Societatea „Junimea", în genere, nici subscrisul, în special, nu au nici un amestec la redacția *Convorbirilor*. Atât meritul cât și responsabilitatea acestei întreprinderi privesc esclusiv pe d. Iacob Negruzzi. Participarea mea la *Convorbiri* se mărginește la articolele subsemnate de mine, pentru a căror publicare această revistă mi-a făcut onoarea de a-mi deschide coloanele sale. Îndeosebi nu am avut nici o știință (și nu eram chemat a o avea) despre poezia menționată mai sus, și în timpul când s-a primit și când s-a publicat în *Convorbiri*, eram absent din Iași.

Nu se poate dar argumenta de la publicarea acelei poezii străine într-o foaie, a cării redacție nu mă privește, în contra criticelor mele „în bine și în rău", și, prin urmare, cred că d. Hasdeu împreună cu „scriitorii români", la care face aluzie, „filozofi, istorici, filologi, beletriști" sunt cu mult prea modești când văd în această procedere „cea mai solidă măsură" în contră-mi. Asemenea nu mă îndoiesc că, dacă în materie literară și științifică poate fi vorba de răzbunare, acești barbați eminenți vor găsi o „răzbunare mai generoasă" și deocamdată mai cu minte.

Primiți etc.

Titu Maiorescu

Iași, 14 august 1871

[SCRISOARE CĂTRĂ REDACȚIUNE]

Domnule redactor,

Familia din Pesta, în unul din ultimele sale numere, publică următoarea rectificare la adresa subscrisului:

„D-nul T. Maiorescu scrie în ultimul no. al *Convorbirilor literare*, între altele, următoarele șire: «Toți cunoaștem importanța teatrului pentru un popor; toți știm, asemene, că ne lipsește acest element de cultură. Vom traduce dar dramele emininte din alte literature, vom încuragia începuturile noastre cele bune, dacă le avem; vom descuragia pe cele rele, și ne vom interesa, la timp oportun, a forma actori adevărați... Zeci și zeci de ani vor trece înainte de a se putea compune o singură trupă de actori care să merite acest nume. Dar de la Pesta ne-a venit o provocare măreață, subscrisă de bărbați celebri, însuflețită prin adunări numeroase, condusă de un comitet al națiunii: este vorba de a strânge bani, pentru ca mai *întâi de toate să zidim casele teatrului*. De aci încolo lucrurile vor merge răpede și bine: zidurile le avem, dramele vor veni.» Trebuie să protestăm în contra acestor șire din urmă. Nu esistă nici o provocare a comitetului pentru fond de teatru, prin care acesta ar fi făcut apel d-a contribui ca mai nainte de toate să zidim casele teatrului. Astfel de provocare nici s-a putut face, căci

scopul societății este numai d-a crea un fond, «din care cu timpul să fie posibil înființarea unui teatru național român» (§ 1. din statute). Va să zică, este vorba numai d-a aduna bani. Cum se va înființa apoi cu timpul acel teatru: forma-se-va întâi un repertor și o trupă de actori, și apoi zidi-se-va un teatru și unde? – sunt cestiuni la cari va răspunde acea adunare generală care (§ 21) se va convoca anume spre acest scop atunce când vor fi bani."

Familia, în această rectificare, ne citează §§ 1 și 21 din statutele Societății constituite cu scop de a înființa „un fond pentru teatrul național român". Dar critica noastră[1] nu s-a raportat la statute. Aceste, o mărturisim cu părere de rău, nu prea trebuiesc luate în băgare de samă. Experiența de păn-acum ne-a dovedit că în multe întreprinderi „de cultură" de ale noastre o mare parte a activității se consumă în „elaborarea" statutelor și în alegerea comitetelor cu prezidenți, viceprezidenți, secretari, membri fundatori, onorifici, ordinari și extraordinari; ne-a dovedit asemene că, odată statutele „elaborate" și comitetul ales, lucrarea mai departe a început a lâncezi.

Dar, cum am zis, critica noastră nici nu s-a raportat la statute. Ea a avut în vedere ideea începătoare și a citat „provocarea" comitetului, adecă „apelul către publicul român" făcut la Pesta în 7 aprilie 1870 din partea d-lui „președinte" dr. Iosif Hodoș, a d-lui „secretar" Iosif Vulcanu și a d-lor membri ai „comitetului", V. Babeș, P. Mihalyi și A. Mocioni. În acest apel se publică „programul preparativ la înființarea unui fond pentru teatrul național român", votat de „inteligința română din Budapesta" și se zice, între altele:

„Nu este aici vorba despre posibilitatea unei realizări grabnice, pentru care și alte națiuni au avut trebuință de mai mulți ani, ci scopul și intențiunea noastră este numai de a înființa cu încetul un fond, din care mai târziu națiunea să poată înălța un templu al Thaliei române."

[1] Vezi *Convorbirile* din 1 septemvrie a.c.

Nedeprinși cu metafore poetice în programe pentru strângere de bani, noi am crezut că „templul Thaliei române" are să fie în adevăr un edificiu pentru teatru.

Dacă însă, precum ne observă *Familia*, acel templu nu vrea să zică numaidecât un templu, ci poate însemna și un repertoriu și o trupă de actori, și dacă această interpretare este autentică, atunci, mulțămindu-i pentru observarea făcută, ne grăbim a rectifica interpretarea noastră și, păstrând cu toate aceste critica în înțelesul ei propriu, schimbăm propoziția citată în următorul mod:

„Dar de la Pesta ne-a venit o provocare măreață, subscrisă de bărbați celebri, însuflețită prin adunări numeroase, condusă de un Comitet al națiunii; este vorba ca mai întâi de toate să alcătuim o societate, să-i alegem Comitete, să-i facem statute și să strângem banii pentru înființarea unui fond teatral. De aci încolo lucrurile vor merge repede și bine: Societatea, Comitetul, Statutele, poate și banii îi vom avea, dramele vor veni."

Căci ceea ce ne lipsește mai întâi de toate sunt dramele; aceste însă nu se înființează nici prin comitete, nici prin statute, nici prin bani, și cu teatrul din Ungaria are să se întâmple în mic ceea ce s-a întâmplat cu Societatea Academică din București în mai mare. Acolo era vorba să se înalțe un „templu" al Minervei române. Zappa a dat banii, guvernul a numit membrii, Universitatea a dat localul; există dar și templu, sunt și preoți bine salariați, ar fi și public evlavios, lipsește numai Minerva.

Dar ce e de făcut! Așa sunt zeițele antice, cam toate capricioase; și dintre toate, cele mai capricioase se zice că sunt togmai Minerva și Thalia.

T. Maiorescu

DISCURS LA INSTITUTUL ACADEMIC, ÎN 26 IUNIE 1873

Onorată adunare,

Solemnitatea școlară de astăzi este a 7-a, ce o serbează Institutul Academic de la înființarea lui.

Unii din d-voastră își vor aduce aminte și de cea de-ntâi din 1867. Proporțiunile de atunci erau întru toate mai mici: 75 de elevi, 16 profesori și pedagogi, un local puțin încăpător. Astăzi aproape 200 de elevi (187), 30 de învățători, edificiul mare în care ne aflăm acum și alăturea cu el un altul pe 2 clase ale cursului superior – și cu toate aceste o afluență crescândă de elevi așa încât la începerea noului an școlar fondatorii Institutului, hotărâți a limita aici întinderea Internatului lor, se vor vedea în poziție de a alege numai pe cei mai buni dintre cei noi ce se vor prezenta.

Care este cauza, care este înțelesul acestei sporiri extraordinare? Pentru a o spune în câteva cuvinte: este schimbarea radicală a spiritului instrucțiunii publice conform cu aceeași schimbare în toată viața intelectuală a poporului nostru.

Mulți din cei ce onorează serbarea de astăzi cu prezența d-lor ne-ar putea descrie starea învățământului din vremea mai veche.

Pe atunci cultura tinerimei era întemeiată pe doi stâlpi: în privința instrucțiunii memorizarea mecanică, în privința educațiunii pedepsele mai ales, pedepsele trupești.

Dascălii, cu unele excepții onorabile, aveau câte o carte, fie grecească, fie franțuzească, mai pe urmă română, în care pretindeau că se cuprinde sucul și măduva înțelepciunii pentru tinerime; tema lor era de a vârî – iertați-mi această expresie prea populară, dar potrivită aici – de a vârî cartea în mintea copiilor prin o învățătură pe dinafară lipsită de înțeles, și vă aduceți aminte, cum la examenele publice acel școlar era cel mai distins care știa să-și reciteze cartea sa rând după rând, cu o voce grăbită, strigătoare și monotonă, așa încât el însuși nu înțelegea nimic, publicul nu înțelegea nimic și poate nici dascălul nu înțelegea nimic.

Memorizarea exclusiv mecanică era așa de străină și nefirească pentru copii, încât aceștia numai cu sila se țineau la școală și între școlari și dascăli era o vrajbă învechită, tradițională, pare că ar fi fost două puteri în stare de război.

Nu ne vom mira, dar, că adevărata ilustrare a acestui fel de învățământ ne-o dau pedepsele, la care s-au văzut siliți a recurge dascălii pentru a menține în școlarii lor o umbră de disciplină.

Între rechizitele, cu care trebuia să fie înzestrată o școală pe atunci, erau certe instrumente primitive de tortură, și chiar din micul meu trecut îmi aduc aminte că, la 1850, în școala primară a unui oraș însemnat se afla un dulap, pe care îl deschidea învățătorul în toate sâmbetele la începutul lecțiilor. Sâmbăta se făceau repetițiile de săptămână, și școlarul chemat la tabelă privea totdeauna în dulap, unde se aflau două bice, o legătură de nuiele și o cărămidă pentru frecarea unghiilor (pe aiurea erau și falange).

Dacă școlarul nu răspundea bine sau dacă se purtase rău peste săptămână, i se aplica răsplata îndată în strigătele și vaietele lui, și cei mai buni elevi, în semn de onoare, erau însărcinați de dascăl a executa pedepsele asupra colegilor lor.

Între școlarul, care se împotrivea astfel la învățarea mecanică, și între dascălul, care îi aplica asemenea pedepse, nimeni astăzi nu s-ar îndoi pe cine să-l declare mai cu minte.

Căci astăzi spiritul instrucțiunii publice este radical schimbat. Prin reforma politică a Statului Român, tendința întregei clase culte de la 1857 încoace este de a primi și în creșterea copiilor elementele culturei apusene ce le-am primit în constituirea noastră politică. Statul de astăzi nici nu poate exista fără conlucrarea inteligentă a claselor mai culte la realizarea scopurilor lui.

Pentru această conlucrare însă se cere *libera judecată* a fiecărui cetățean. Dezvoltarea ei este tema principală a instrucțiunii, și pe când înainte acel învățământ se credea mai bun, care introducea mai mult material nemistuit în mintea copiilor, regula metodică de astăzi prescrie din contra: a nu propune școlarilor nici un rând măcar din vreo carte fără ca ei să-l pătrundă în totul cu mintea lor și a nu le înzestra memoria decât cu cunoștințe înțelese.

Și, lucru caracteristic, odată cu reforma metodei de învățământ s-au reformat de la sine pedepsele, și cele fizice au dispărut cu totul. Învățarea la înțeles este așa de naturală minții copiilor, încât ei o primesc cu plăcere, sila disciplinară se întrebuințează din ce în ce mai rar, și adevăratul mijloc de autoritate pentru învățător în fața școlarilor săi este inteligența conștiincioasă, cu care își explică obiectul său conform cu gradul de dezvoltare al celor ce-l ascultă.

Pentru o energică realizare dar a acestor idei de reformă și în sfera instrucțiunii private s-a fundat Institutul Academic. El a voit să împreuneze elementele progresului modern cu întărirea naționalității, și s-a încercat a da tinerilor din România o creștere de cultură europeană în chiar patria lor.

Noi trebuie să fim recunoscători părinților, care au înțeles așa de bine și au încurajat așa de mult tendințele acestui Institut și suntem datori a constata cu fericire, că spiritul modern în înțelesul explicat mai sus însuflețește astăzi în toată țara noastră învățământul public și privat. Școalele statului, un institut privat (Liceul nou), fundat în urma Institutului Academic și susținut cu distincțiune, lucrează împreună la scopul

comun, și, după reformele realizate în școalele pentru băieți, tema de o egală importanță este acum de a introduce același spirit de cultură patriotică în pensionatele private de sex femeesc, de a opri și aici înstrăinarea elevelor și a deschide calea pentru dezvoltarea judecății.

Cu câtă armonie – pentru a reveni la Institutul Academic – lucrează astăzi organele instrucțiunii publice în înțelesul arătat, se vede și din aceea, că la examenul de bacalaureat din ultima sesiune, deși majoritatea examinatorilor erau străini Institutului, din 16 elevi ai lui, 14 au fost admiși în ordinea în care se aflau clasați deja la Institut, și cei 2 rămași pentru sesiunea de la toamnă putea să prevadă acest rezultat din chiar notele Institutului.

Onorată Adunare, terminând puținele cuvinte, care am crezut că nu ar fi de prisos cu ocaziunea solemnă de astăzi, rămâne să mulțumim elevilor Institutului pentru aplicarea și vioiciunea cu care au primit învățătura de la profesorii lor, și pentru spiritul cel bun ce-i însuflețește în marea lor majoritate. Un semn exterior al mulțămirii noastre pentru cei mai buni elevi sunt premiele, la a căror distribuire se va procede îndată. Să nu exagerăm însă importanța acestui semn: el vrea să distingă un mic număr de elevi, dar nu vrea să pună în umbră pe ceilalți, și fiindcă mai toți au lucrat cu bunăvoință, fiecare după puterile sale, cred că adevărata răsplată a tuturor elevilor, abstrăgând de premii, va fi conștiința că și-au îndeplinit datoria, precum și bucuria părinților și învățătorilor lor.

Profesorii Institutului Academic, despărțindu-se pentru lunile de vacanță de elevii lor, le doresc păstrarea vie a acelei conștiințe de datorie împlinită, o veselă petrecere a timpului liber, și din când în când reamintirea studiilor din școală, pentru ca la septemvrie, când ne vom revedea în acest Institut și când elevii cei nepromovați vor fi admiși la un nou examen pentru îndreptarea notelor, să continuăm cu puterile împrospătate lucrarea comună.

O PSIHOLOGIE EMPIRICĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

I. POPESCU: „PSICHOLOGIA EMPIRICĂ SAU ȘTIINȚA DESPRE SUFLET ÎNTRE MARGINILE OBSERVAȚIUNEI“ (1 vol. in 8°, XIV și 290 pag., Sibiiu, 1881)

Ni se dă în fine un manual de psihologie empirică în limba română, care poate împlini deocamdată golul simțit în această privire în mica noastră literatură pedagogică. Zicem literatură pedagogică fiindcă lucrarea ce voim să anunțăm cetitorilor acestei reviste prin rândurile de față ne pare mai ales de recomandat pentru școalele secundare, pentru cea dintâi învățare a psihologiei în licee.

Cartea este intitulată: *Psichologia empirică* și își explică îndată punctul de vedere prin adausul *sau știința despre suflet între marginile observațiunii*. La observațiunea proprie se și refer cele mai multe esemple date în text, și teoriile expuse caută a se mărgini la fenomenele psihice ce se pot controla prin experiență. Aici este primul merit al cărții: ea pune psihologia în rândul științelor celorlalte ce se predau tinerimii în școalele noastre, și o ferește de acele declamațiuni confuze, bogate în cuvinte și sărace în înțeles, asupra „facultăților sufletului“, asupra „imortalității“ etc., precum se întâlnesc în „manualele de bacalaureat“ importate din Franța de pe timpul influinței preponderante a catolicismului oficial.

Pe de altă parte cartea se înfățișează ca o „știință despre suflet" și prin aceasta intră în luptă cu încercările curat materialiste, care ar voi să facă din viața spirituală o simplă „secrețiune a creierilor" precum este fierea o secrețiune destilată a ficaților.

Autorul manualului de față este d. I. Popescu din Sibiiu, cunoscut publicului nostru cetitor prin scrierile sale de mai nainte, îndeosebi prin *Compendiul de pedagogie* (1868, ediț. a 2-a, 1877), prin cărțile sale „de lectură și învățătură" și prin „conductorul" la aplicarea lor.

Noua carte a d-lui Popescu este în esență o compilare din câțiva autori germani, ale căror scrieri psihologice sunt recunoscute de bune și sunt lăudate pentru claritatea lor metodică. Mai ales s-au întrebuințat în text și s-au citat pretutindenea *Psihologiile* lui Volkmann și Lindner, adeseori ale lui Drobisch, Zimmermann și Drbal, în câteva locuri se vede citat Herbart, părintele sistemei psihologice adoptate de acești autori, pe ici-pe colo și Brentano, Lotze și Tiberghien.

D. Popescu a cetit aceste cărți cu luare-aminte, s-a pătruns de cuprinsul lor, l-a contopit într-o lucrare aproape unitară, și-l espune acum școlarilor români, alegând din autorii cetiți, când pe unul, când pe altul, după cum îi pare mai clar în esplicarea deosebitelor fenomene sufletești.

Această procedere a d-lui Popescu o credem nemerită. Pentru cel dintâi studiu, pentru cunoașterea elementară a psihologiei, școlarul român nu are trebuință de încercări originale, ale căror valoare nu este încă esperimentată, ci de cunoașterea acelor teorii care sunt astăzi oarecum „la ordinea zilei" în lumea cultă și a căror înțelegere este neapărată pentru înțelegerea întregei mișcări care se observă în timpul din urmă în privința analizelor psihologice.

Procederea d-lui Popescu ne pare cu atât mai nemerită cu cât autorii întrebuințați de d-sa sunt, precum vor fi văzut îndată cei cunoscători, luați în cea mai mare parte din școala lui Herbart. Teoria psihologică a lui Herbart, oricât de slabă ar

fi în unele părți, are totuș două merite netăgăduite: întâi, meritul de a fi dat esplicări clare asupra părții curat intelectuale din viața sufletească, și al doilea, meritul poate mai mare de a fi servit de bază psihologică la cercetările fiziologice moderne asupra așa-numitului „suflet", de a fi fost adică din toate teoriile psihologice singura care s-a putut adapta la metodele științelor exacte și s-a putut, prin urmare, introduce în sfera unor lucrări de care numai se poate aștepta o adevărată înaintare a cunoștințelor omenești asupra vieței spirituale. Cine a cetit eminenta schiță psihologică din *Patologia și terapia boalelor mentale* de Griesinger, cine a urmărit, cu viul interes ce-l merită, lucrările „psiho-fizice" ale lui Fechner, cine a cetit *Psihologia fiziologică* a lui Wundt și a văzut lumina ce se aruncă prin asemenea lucrări asupra atâtor părți până atunci ascunse ale vieții sufletești, va recunoaște împreună cu noi nemărginita însemnătate a cercetărilor fiziologice asupra sufletului și partea de merit ce se cuvine unora din teoriile lui Herbart în aceste cercetări.

Nu doară că din cartea d-lui Popescu s-ar putea deschide vreo perspectivă sigură asupra lor: cartea este prea elementară pentru aceasta și oarecum prea mărginită în cerințele instrucțiunii pedagogice. Pe Fechner l-am văzut numai o dată citat prin câteva rânduri fără însemnătate; pe Wundt am fost surprinși a-l vedea întrebuințat numai în fiziologia sa, și nu în *Psihologia fiziologică*, care tocmai tratează (și cu ce claritate și espunere completă!) despre elementele fiziologice relative la psihologie; alăturea cu palidul Paul Janet, care nu prea are multe de spus, lipsesc Charcot, Maudsley, Ferrier; despre afazie nici o mențiune, deși este partea cea mai legată cu esplicarea limbei (nota de la pag. 64) și a cuvintelor. Dar așa elementar cum este manualul d-lui Popescu, el poate pregăti școlarii prin espunerea sa clară a ideilor fundamentale din *Psihologia* herbartiană, ca să înțeleagă mai târziu despre ce este vorba și unde este marele interes în acele cercetări ale științei și să intre și dânșii, dacă se simt chemați, în această luptă încordată a

spiritului modern. Nota însemnată și, în partea ei din urmă, foarte bine scrisă de la pag. 50–55 ale manualului d-lui Popescu îi îndreptează mai ales spre aceasta.

În citatele sale d. Popescu nu uită nici autorii români și-i amintește pe unde poate. La esplicarea limbei îl vedem citat pe d. Frollo, *Utilitatea studielor neolatine* (de ce lipsește d. Hasdeu?), la greutatea înțelegerii corespondenței între suflet și corp pe d. Xenopol într-un articul al său din *Convorbiri* (XI, 265); mai adeseori se citează *Logica* subscrisului și o prea juvenilă încercare filozofică a sa publicată în limba germană acum 20 de ani.

Cărți special psihologice n-a putut cita d. Popescu din limba română. Căci notițele relative la știința noastră (dacă le va fi cunoscut) cuprinse în cele 34 pagine de psihologie din *Fundamentul de filozofie* de d. I. Pop-Florantin (Iași, 1871) sunt prea fragmentare pentru a putea fi întrebuințate de alții decât de autorul lor, ca ajutoare memoriale la predarea proprielor sale lecțiuni. Iar *Compendium de Psychologie* de d. Christodul I. Suliotis (Brăila, 1876) este o lucrare ce nu poate fi luată în serios, și voluminoasa *Psichologie experimentală* de d. Constantin Leonardescu (Iași, 1879) ne pare prea confuză.

Metoda espunerii d-lui Popescu este luminoasă, împărțirea cărții în secțiuni și paragrafe precisă și lesne de cuprins, stilul cam rece, dar bun pentru învățământ prin cumpătarea sau sobrietatea sa. (O singură escepțiune am aflat-o la pag. 118, unde se zice despre productele fantasiei scoase sub influința judecății că sunt „tot ce poate fi mai frumos, mai încântător, mai sublim, mai admirabil".)

Și înfățișarea din afară a cărții este de lăudat. Tiparul este clar (Tipografia lui S. Filtsch din Sibiiu), hârtia bună, erori foarte puține; numai patru sunt arătate în *Erată* (dar și *Erata* cuprinde o eroare: în loc de pag. 17, să se citească pag. 41).

Noua carte a d-lui Popescu, mărginită la întrebuințarea în școalele secundare, este prea oportună pentru a nu fi în curând răspândită prin liceele române, cu atât mai mult cu cât și

ortografia ei este cea fonetică, așa cum se scrie în România liberă, în *Convorbiri*, d.e., cu oarecare modificări.

Sperăm dar a o vedea în curând publicată într-o a doua ediție, și în această speranță ne cerem voie a face câteva observări critice asupra unor amănunte ce am dori să le vedem îndreptate. Credem că orice autor cuminte trebuie să fie mulțămit când află de la cetitorii săi, presupuind că sunt nepărtinitori, în privința căror părți din lucrarea sa nu-l pot aproba și pentru ce nu-l aprobă. Se-nțelege că rămâne la urmă în judecata autorului, dacă va voi să primească ceva și ce va trebui să primească din observările ce i se fac.

Să vorbim mai întâi despre limba d-lui Popescu. D. Popescu este dintre acei autori de peste Carpați care scriu bine românește. Înțelegem prin *scriu bine* că scriu așa încât să-i înțeleagă toți românii; așa încât să fie pe cât mai apropiați de limba populară și pe cât mai îndepărtați de construcțiunile arbitrare ale filologilor; așa încât să ajungă (pentru a nu zice ca d. Popescu: *„să pervină"*) a fi identitate de vorbire cu românii cei culți din România liberă și să pregătească astfel înălțarea noastră la adevărata stare literară, la vorbirea și scrierea unei limbi culte uniforme în privința gramaticală și lexicală.

Dar cu toate aceste, d. Popescu, care a cetit mult și a tradus prea mult din nemțește, nu s-a ferit pretutindenea de germanisme, unele neiertate, altele supuse cel puțin la controversă. Noi le relevăm cu atât mai ușor, și credem a aduce un serviciu d-lui Popescu relevându-le, cu cât știm din propria noastră experiență cât am avut de suferit din involuntara deprindere cu modul de cugetare și de esprimare limbistică al germanilor.

La pag. 145–6 dăm în *Psichologia* d-lui Popescu peste cuvintele:

> „altă noțiune are un astronom despre soare, decum poate să aibă un laic".

Ce înseamnează românește un laic? Un om care nu e popă sau călugăr, un mirean. Niciodată *laic* nu însemnează un om nedeprins cu o anume știință sau specialitate; în asemenea cazuri noi zicem, după geniul latin, *un profan*. Nemțescu *ein Laie* este un idiotism limbistic și nu se poate traduce de-a dreptul în românește. Motivele le-am arătat mai pe larg în *Critice*, pag. 25 și urm.

La pag. 156:

„Dacă omul ar fi avisat a afla numai prin judecată proprie adevărata stare a lucrurilor, el nu ar perveni decât numai la prea puține cunoștințe".

Acest *avizat*, adese întrebuințat de d. Popescu, este un germanism născut din imitarea sonurilor asemănătoare. *Anweisen* nemțește sună cam ca *avizare* românește, dar are alt înțeles. Românește *aviz* însemnează înștiințare; *a aviza pe cineva* însemnează a înștiința pe cineva, *un om avizat* – un om înștiințat. Nemțescul *angeweisen auf* însemnează însă *mărginit la, neputând altfel decât* etc., și rândurile citate din cartea d-lui Popescu nici nu au înțeles în românește dacă nu le traducem întâi în nemțește.

În alte locuri autorul, traducând din psihologii germane, dă explicări care nu pot exista în românește, fiindcă lipsesc cuvintele ce au dat naștere greutăților de esplicat, și creează noțiuni fără înțeles.

D.e., pag. 124:

„Timpul nu are decât numai[1] o dimensiune. Când, prin urmare, e vorba de «spațiul timpului», cuvîntul «spațiu» se ia în înțeles impropriu spre a se arăta distanța dintre două momente sau epoce date".

[1] Fie zis în treacăt: dacă zici românește *nu are decât*, nu trebuie să mai zici *numai*. Sau zici: „nu are decât o dimensiune", sau zici: „are numai o dimensiune". A zice și una și alta împreună e un pleonasm.

Totul este că românește nu se zice *spațiul timpului* și că, prin urmare, nu poate fi niciodată „vorba" de această dificultate de esplicat. Pasagiul întreg nu are înțeles decât pentru limba germană, care întrebuințează adeseori cuvântul *Zeitraum*.

Asemenea pag. 125:

„Astfel se vorbește, de ex., de «spiritul timpului» omnipotent, de «dintele timpului»".

Apa se vorbește nemțește, dar nu românește. *Der allmächtige Zeitgeist, der Zahn der Zeit* sunt locuțiuni special germane, care nu au ce căuta într-o psihologie română.

Pag. 132:

„Așa-numita «măsură în ochi»".

Numită unde și de cine așa? Nemții zic *Augenmaas*, noi nu putem decât a traduce liber, prin „a măsura după simpla vedere" sau ceva analog.

Pag. 157:

„fiind caracteristica oamenilor minții".

Nemțește *Verstandesmenschen*, dar românește nu avem acest termin și, prin urmare, nu putem întrebuința o asemenea traducere literară.

D. Popescu însuși zice cu drept cuvânt (pag. 148):

„Mulțimea terminilor limbistici ce-i posede un individ sau un popor oarecare se și consideră ca dovada cea mai neînșelătoare despre abundanța și cultura vieței lui psichice".

Așa este. Dar această posesiune de termini trebuie să fie efectivă într-o limbă și nu se poate introduce cu sila dintr-o altă limbă. Numai terminii tehnici sunt cosmopoliți.

Mulți termini uzuali germani ne lipsesc nouă și trebuie să rămânem cu această lipsă; câțiva din ai noștri le lipsesc și lor, și totdeauna vor fi asemenea incongruențe între limbi. Noi zicem cu o bună deosebire „vechi" și „bătrân", unde germanii

au numai *alt*. Cuvintele noastre „bolovan", „ger" (care nu e nici *Frost* nici *Kälte*), „are haz" ș.a. nu au echivalente simple în nemțește, și așa mai departe.

Un alt germanism foarte întrebuințat dincolo de Carpați este cuvântul *singuratic*; d.e., în cartea d-lui Popescu, la pag. 160:

„În decursul vieții nu arareori se stabilesc în indivizi singuratici și în societăți și generațiuni întregi anumite curente de idei de o forță estraordinară".

La noi cuvântul „singuratic" stă totdeauna în relațiune de înțeles cu singurătatea și s-ar traduce în nemțește cu *einsam*. Pentru nemțescul *einzeln* noi nu avem echivalent într-un singur cuvânt și, sau trebuie să-l lăsăm simplu la o parte (d.e., în rândurile sus-citate ale d-lui Popescu), sau să-l exprimăm prin mai multe alte cuvinte. D.e., *Die einzelnen Menschen sind in dieser Beziehung sehr verschieden*, pe românește: oamenii sunt în această privință foarte deosebiți unul de altul, sau fiecare om este foarte deosebit de celălalt, sau așa ceva. Dar *oamenii singuratici* nu merge.

Pag. 118:

„Libertatea fantasiei trebuie însă să fie dominată și regulată prin judecată, dacă e ca să se distingă de ceea ce se numește «fantasare»".

Fantasare nu se numește nimic în românește. Nemții zic *fantasiren*. Cum i-ar sta unui francez când și-ar permite să scrie *fantaser* sau *fantaisier*?

Tot la pag. 118:

„Și sfera aceasta e foarte mare, e ineshauribilă".

Ce cuvânt grozav „ineshauribilă"! Nemțește: *unerschöpflich*. Dar românește nu există terminul și nu-l putem traduce cu sila. Și nouă ne-ar fi venit bine mai sus, unde numeam împărțirea cărții d-lui Popescu precisă și „lesne de cuprins", să fi avut un termin propriu pentru germanul *übersichtlich*, ce ar fi esprimat

mai exact ideea noastră. Dar dacă nu ai în limbă un termin, nu-l poți meșteșugi din altă limbă, heterogenă, pe care din întâmplare o cunoști. Răposatul Pumnul și-ar fi ușurat sarcina fără multă bătaie de cap și ar fi tradus *übersichtlich* cu „supravăzivăr", cum a tradus *ünberechenbar* cu „neprecălculavăr", sau cum traduce d. Popescu, *unerschöpflich* cu „ineshauribil". Dar așa nu se face limbă. Despre o altă parte limbistică a cărții d-lui Popescu, despre neologismele, cu care tinde a înlocui toate cuvintele slovone (*debil* în loc de *slab, habitual*ă – pag. 171 – în loc de *obicinuită* etc.), ne propunem a vorbi într-un articul deosebit și din punctul de vedere mai general, pe care îl justifică însemnătatea acestui obiect.

Trecem dar la alte observări. Am arătat mai sus că lucrarea d-lui Popescu este în esență o compilare din niște autori germani, pe care d-sa îi însemnează cu esactitate. Mai pe toate paginele cărții găsim una sau mai multe citațiuni. Dar și citațiunile au regula și cuviința lor. Nu poți cita oricând și oricum. Citezi pentru a arăta izvorul cuvintelor din text și citezi pentru a-ți întări părerea ta prin autoritatea altora. Dar în privința izvoarelor și în privința autorității trebuie un fel de alegere după valoarea autorilor, și o grămădire de nume proprii sub text fără nici o necesitate este în toate privirile greșită. Este mai întâi greșită fiindcă împrăștie sau, cum zice d. Popescu la pag. 170, „dispersă" și distrage atențiunea cetitorului de la legătura ideilor din text; este apoi greșită fiindcă înlocuiește calitatea prin cantitate; este, în fine, greșită, fiindcă îndeamnă pe autor și pe cei ce se iau după dânsul a face paradă cu aparențele erudițiunii – lucrul cel mai deșert și cel mai copilăresc în sfera activității științifice.

Ce e drept, citatele din *Psichologia* d-lui Popescu nu fac deloc impresiunea ca și cum autorul ar fi voit să-și dea aer de învățătură: d-nul Popescu este prea serios pentru aceasta și citațiunile sale sunt prea restrânse. Dar totuși ne par a păcătui printr-un fel de lipsă de alegere în privința valorii autorilor și

prin confundarea calității cu cantitatea. D. e., la pag. 76 ne spune d. Popescu:

„Numele celor patru temperamente, cunoscute încă din anticitate, cari se numesc și clasice, sunt derivate de la numele celor patru sucuri ce se află în corpul omenesc: a ferei galbene, a sângelui, a ferei negre și a flegmei. Renumitul medic Hipocrat a fost carele, susținând că calitățile fundamentale fizice și, prin urmare, și cele spirituale ale omului sunt bazate pe numitele sucuri, a statorit pentru prima oară înțelesul acesta al temperamentelor."

Această notiță asupra temperamentelor d. Popescu nu o are din însași cetirea lui Hipocrat, ci din a doua mână, din alte cărți psihologice. Conștiincios precum este, d-sa ne citează îndată sub text izvorul acestei cunoștințe, și așa vedem figurând în notă *Psihologia empirică* a profesorului Robert Zimmermann, pag. 150. Dar alăturea cu ea mai figurează și Volkmann, *Lehrbuch der Psychologie*, vol. I, pag. 208, și încă și Tiberghien, *La science de l'âme*, pag. 489. Cu modul acesta d. Popescu putea să-nșire sute de citațiuni, fiindcă mai toate manualele de psihologie vorbesc de temperamente și mai toate cuprind și notițe despre originea teoriilor fizice. Aici nu este vreun punct de controversă care ar fi trebuit să fie întărit prin multe autorități și o singură citațiune era de ajuns sau mai bine nu trebuia nici una, fiind odată pus numele lui Hipocrat în text. Iară dacă este vorba de autoritate, apoi nici Zimmermann, nici Volkmann, nici Tiberghien nu sunt autorități în privința lui Hipocrat.

La pag. 80 zice:

„E știut că simțirile ca atari, deși poate rămân în suflet ceva mai mult decât țin impresiunile esterne, totuș de la un timp încolo dispar ca cum n-ar mai fi fost. Cu toate acestea ele nu per, căci sufletul iară și le poate reprezenta, și în această stare se numesc idei."

Această observare elementară a oricărei psihologii este însoțită sub text de următoarele citațiuni:

Volkmann, l. c., I, pag. 447.
H. Wolff, l. c., II, pag. 149.
Wundt, l. c., pag. 554.
Drbal, l. c., pag. 90.

Ce înțeles pot să aibă aceste patru citațiuni? Este de la sine invederat că despre acel fapt cunoscut al vieții sufletești vor vorbi toate manualele psihologice și multe tratate fiziologice, și nici că este vreun psiholog care să-l fi pus vreodată la-ndoială. Prin urmare, citarea lui Wolff și-a lui Drbal după Volkmann este cu totul de prisos.

La pag. 96 și 98, d. Popescu vorbește de cunoscuta teorie herbartiană asupra reproducerii imediate și mediate a ideilor și citează pe Volkmann, pe Drobisch, pe Lindner, chiar și pe T. Maiorescu. Firește: toată școala herbartiană susține această teorie, și odată Herbart citat în privința ei, ceilalți nu mai au ce căuta în notă.

Trecem peste multe alte exemple, pentru a ruga pe d. Popescu ca la a doua edițiune să facă citațiunile cel puțin mai precise. Așa întâlnim la pag. 17 pentru prima oară operele fundamentale ale lui Herbart asupra psihologiei sub următoarea formă de citare:

Herbart, *Lehrbuch d. Psych.*, pag. 38 – 90, și *Psych. als Wiss.*, II, pag. 68".

Paginele 38–90 din *Lehrbuch der Psychologie* al lui Herbart? Dar este oare numai o singură edițiune despre această carte, încât să se găsească îndată locul arătat de d. Popescu? Acel *Lehrbuch* a apărut pentru întâia oară la 1816, și apoi în ediținea a doua la 1834 și, în fine, la 1850 în volumul al V-lea din ediținea operelor complete ale lui Herbart publicată de Hartenstein. Fiecare din aceste ediținni are o paginare deosebită. Prin urmare, a cita numai Herbart, *Lehrbuch der Psychologie*, pag. 38, însemnează a cita rău. (D. Popescu are în vedere ediținea operelor complete.)

Ne permitem asemenea observarea că într-o carte de știință psihologică nu se cuvine a se cita Aristoteles prin autori de a doua mână și încă adăugându-se și cuvintele grecești: Aristoteles se citează direct din textul său sau din traducerea latină. D. Popescu însă, la pag. 16, vorbește de cele cinci puteri sau facultăți sufletești susținute de Aristoteles, și ne citează pentru aceasta pe domnul Volkmann și încă, după obiceiul d-sale, și pe domnul Drbal. Aristoteles filtrat prin Drbal!! Pasagiul citat se află la Aristoteles, *De anima*, II, 3, la început, și trebuiește astfel însemnat. (D. Popescu menționează acest tractat al lui Aristoteles la pag. 6 și zice că este intitulat Περί τῆς ψυχῆδ, dar el este intitulat Περί ψυχῆδ, fără τῆς)

Însă făcând abstracțiune de modul de citare întrebuințat de d. Popescu, suntem de părere că unele din datele culese de d-sa din autori rămâneau mai bine neîntrebuințate în manual, fiindcă nu au destulă însemnătate pentru a fi introduse într-o asemenea lucrare elementară. După ce, d.e., ni s-a esplicat originea cuvântului psihologie și s-a vorbit de psihologia empirică și de cea speculativă sau rațională, se face la pag. 6 o notă critică asupra terminilor întrebuințați în unele „publicațiuni mai nouă" de *psihografie, psihonomie* și *psihosofie* și citează iarăș pe domnul Drbal. Dar nu toată terminologia care îi place vreunui autor să o inventeze în materia psihologică merită a figura într-un manual, și credem că este pedagogicește greșit a încărca memoria cetitorilor cu însemnări despre niște lucruri ce nu au dobândit valoare recunoscută.

La pag. 27, d. Popescu, după ce în paginile anterioare a expus într-o notă scrisă cu multă claritate transformările noțiunii suflet și a esplicat teoria materialismului și a spiritualismului în această privire, termină nota prin cuvintele:

„Neintrând mai adânc în cercetarea argumentelor pro și contra spiritualismului și materialismului, argumente cari propriamente nici nu se țin de resortul psichologiei empirice, ci de al celei speculative,

vom cita aici numai încă opiniunea unui din bărbații cei mai competenți de a judeca în materia noastră. A. Lepelletier de la Sarthe zice:

«Dacă noi nu pricepem bine opiniunea filosofilor cari n-au admis decât spirit în constituțiunea esențială a omului, apoi încă mai puțin precepem opiniunea celor ce tind a reduce spiritul la condițiunile materiei cu modificările ei speciale, și nu ne sfiim d-a afirma că, dacă cele două sisteme sunt de asemenea false, a doua este încă și mai puțin de susținut ca cea dintâi»".

Noi credem că aceste cuvinte ar trebui să fie șterse din cartea d-lui Popescu, împreună cu citatul din Lepelletier. Lupta între materialism și spiritualism, dealtmintrelea foarte bine esplicată de d. Popescu, este o întrebare prea însemnată pentru a fi tăiată cu un fir de citațiune, și d-lui Lepelletier de la Sarthe, asupra „competenței" căruia nu trebuie să ne facem iluziuni, nici prin vis nu-i va fi trecut că va fi chemat vreodată la această operațiune.

Asemenea găsim de prisos ca, după arătarea celor patru temperamente „clasice" introduse prin Hipocrat și Galen în domeniul cunoștințelor comune, să se mai încarce memoria școlarilor cu cele șase temperamente ale d-lui Lepelletier, precum o face d. Popescu la pag. 76.

Dealtmintrelea, d. Popescu a știut să contopească feliuritele citate ce le-a întrebuințat din autorii consultați într-o lucrare destul de unitară, și cetirea cărții d-sale produce impresiunea unei sisteme bine înlănțuite și conduse în mod consecuent. Numai în două locuri ne-a părut a vedea o împrăștiare în părți deosebite a uneia și aceleiași materii. Poate îndoirea criticei în contra teoriei aprioristice a lui Kant, odată încercată la pag. 133, cu ocaziunea paragrafului despre timp și spațiu, și altă dată la pag. 158, cu ocaziunea originii noțiunilor, nu era de ocolit. Dar esplicarea fenomenului limbei, dată întâi la pag. 64–66 ca *mișcare* a organului vorbirii, ar fi câștigat, desigur, dacă s-ar fi împreunat cu teoria pentru *noțiuni* de la pag. 148 și 149.

Terminăm critica noastră cu însemnarea unor neajunsuri stilistice și a câtorva neesactități.

Cetim la pag. 184:

„Sentimentele au fost numite și barometrul vieții noastre spirituale, și cu tot dreptul căci starea acesteia tocma așa se poate cunoaște din sentimente, precum starea încordată sau discordată a unei coarde se poate cunoaște din tonul ei".

Ce comparare mai este aceasta? D. Popescu esplică numirea de barometru prin asemănarea între cunoașterea vieței noastre spirituale din sentimente cu cunoașterea coardelor din ton. Dar barometrul are coarde? Esplicarea s-ar potrivi când s-ar fi zis mai sus că „sentimentele au fost numite și" *violina* vieței noastre spirituale.

La pag. 186 ni se spune:

„Între dispoziținea inimei și conștiință se mai arată și acea analogie că, precum conștiința se schimbă continuu, așa variază și dispoziținea inimei, conținând acum o specie, acum altă specie de sentimente".

Dar îndată la pag. următoare, 187, se zice:

„Sentimentele ce compun într-un moment dat dispoziținea inimei, fiind condiționate de starea ideilor din conștiență, însași dispoziținea inimei încă e cuprinsă în conștiență. De aci urmează că tot ce are influență asupra conștienței, prin aceasta influențează și asupra dispoziținei inimei."

Apoi dacă însași dispoziținea inimei este cuprinsă în conștiință, ce mai însemnează „analogia" dintre conștiință și dispoziținea inimei? Analogie se poate căuta între lucruri separate, dar nu între un întreg și o parte a acestui întreg.

La pag. 73 cetim:

„Stări analoage somnului sunt și cele cunoscute sub numele de amețeală, leșin și somn magnetic, dintre cari cele două dintâi se produc sau prin lovituri la cap și prin dureri acute, sau prin întrebuințarea de mijloace îmbătătoare, narcotice, iară cel din urmă etc.".

Acești *sau – sau* mărginesc cauzele din care s-ar produce amețeala și leșinul la cele trei arătate în text: lovituri la cap, dureri acute și substanțe narcotice – ceea ce nu este exact.

Toată lumea știe că există amețeli și leșinuri fără nici o durere acută, lovire sau narcotizare, și tocmai acelea sunt cele mai importante pentru patologie.

La pag. 53:

„Cât pentru stările de iritațiune ale nervilor, cari se numesc și afecțiuni, acelea nu sunt decât tot atâtea schimbări produse în echilibrul molecular al nervilor prin iritamentele esterne. Prin urmare, afecțiunile nu numai nu sunt identice cu iritamentele esterne, dar nici nu seamănă deloc acelora. Ceea ce s-ar putea considera ca comun afecțiunilor și iritamentelor este numai mișcarea, carea în nervi se arată în forma unei activități electromotorice. Celeritatea cu care afecțiunile înaintează de la capetele periferice ale nervilor, la centrele lor s-a constatat a fi la om de 61 metri în o secundă."

Acest din textul d-lui Popescu ne trimite în notă la citate din Lindner și din Lotze, *Med. Psych.*, pag. 198. Am căutat îndată pagina citată din Lotze, fiindcă ne-a surprins afirmarea că s-ar fi „constatat" celeritatea de 61 metri în o secundă.

Încă la pag. 198 din Lotze nu se vorbește nimic despre aceasta. Acolo se zice numai că este foarte probabil că influințele din afară sau, după espresiunea d-lui Popescu, „iritamentele esterne" consistă în oscilațiuni ce sub înrâurirea de descompuneri chimice se nasc în ramificările cele mai fine ale capetelor de nervi sau în parenchimul dimprejurul lor. Despre „activitatea electromotorică" și despre „celeritatea de 61 metri" nu stă nici un cuvânt.

Pe Lindner nu-l avem la îndemână. Dar dacă Lindner susține cele scrise în textul d-nului Popescu, atunci susține ceva

foarte puțin exact. Mai întâi asupra „mișcării care în nervi se arată în forma unei activități electromotorice" nu se poate afirma lucrul așa precum se afirmă aici. Teoria primitivă a lui Du Bois-Reymond este astăzi modificată, în parte părăsită. Iată, d. e., ce zice Duval:

„En dehors des phénomènes centraux qu'il est difficile d'analyser nous voyons que le rôle des nerfs est essentiellement un rôle de conduction. En quoi consiste cette conduction? Quel est le phénomène intime qui la caractérise? On a longtemps non seulement comparé, mais même identifié ce qui se passe alors dans les nerfs avec un courant électrique; aujourd'hui il est prouvé que l'influx nerveux n'a rien de commun avec l'électricité" (Küss et Duval, *Cours de Physiologie*, edit. 4-a, 1879, pag. 36).

Dar mai ales pretinsa constatare a celerității conducerii de 61 metri în o secundă prin nervii centripetali ai omului nu este deloc făcută cu siguranță. Cifra mijlocie probabilă a acestei celerități este de 33, 9, să zicem de 40 de metri, atât la nervii sensibili, cât și la cei motorii sau centrifugali (Hermann). Cifrele „constatate" sunt: după Kohlrausch: 94 metri în o secundă, după Helmholtz 60, după Duval de la 28 la 30, după de Jaager 26. Deosebirile între aceste cifre sunt foarte mari. Ele se pot esplica, pentru o parte minimă, prin deosebiri de temperatură și de starea electrotonică a nervilor observați, prin care se modifică celeritatea (răceala, d.e., o întârzie); dar mai ales se esplică prin erori în observarea experimentelor, fie după metoda lui Pouillet, fie prin chronoscopul lui Hipp și aparatul de înregistrare al lui Krille sau Koenig; și mai bine poate prin deosebirea înnăscută a celerității nervoase în deosebiții indivizi.

Prin urmare, cei 61 metri în o secundă din manualul d-lui Popescu nu pot rămânea. În materie de cifre nu încape tranzacțiune: sau pui cifrele esacte sau nu le pui deloc.

*

Terminăm aici darea noastră de seamă asupra *Psichologiei empirice* a d-lui I. Popescu, fără a fi intrat în însași cercetarea teoriilor expuse, care – după cum văzurăm – sunt în esență teoriile lui Herbart.

Ideea fundamentală prin care se caracterizează partea cea bună a *Psihologiei* herbartiane este derivarea a tot ce se numește *putere* sufletească din însuș raportul reprezentărilor sau ideilor întreolaltă. De aici școala lui Herbart dezvoaltă o întreagă *statică* și *dinamică* a inteliginței și găsește în ele cele mai nemerite esplicări pentru uitarea și reproducerea ideilor, pentru memorie și apercepțiune. Nu are cineva decât să citească paginele relative din cartea d-lui Popescu, d.e., analizarea fenomenului atențiunii la pag. 166 – 168, pentru a se încredința despre aceasta.

Unde teoria lui Herbart ne pare cu totul neîndestulătoare este în derivarea sentimentelor și năzuințelor numai din relațiunile ideilor, fără vreo influință directă și esențială a sistemei de nervi simpatici, și aici este tocmai locul unde fiziologia modernă este chemată a împrăștia întunericul psihologiei de până acum. Cât de mare este acest întuneric se simte îndată la cetirea celor din urmă două secțiuni ale manualului d-lui Popescu.

Ar fi însă nedrept a face în contra lucrării d-lui Popescu o critică, a cărei adevărată adresă nu poate fi decât însuș Herbart și școala lui din Germania. Ne vom permite cu altă ocaziune a cere ospitalitatea *Convorbirilor* pentru a arăta cetitorilor lor *status causae* și a încerca o cumpănire a argumentelor pentru și contra.

Deocamdată ne-am mărginit în o simplă dare de samă asupra manualului d-lui Popescu și dorim numai ca nici cetitorii *Convorbirilor*, nici însuș d. Popescu să nu ne fi luat în nume de rău stăruința cu care am intrat în atâtea amănunte din cartea anunțată.

Lucrarea d-lui Popescu este serioasă și este menită a pune un fundament de cunoștințe filozofice în capetele școlarilor din liceele române. Acest singur fapt ne pare destul de important pentru a justifica atențiunea cu care am cetit cartea d-sale și mulțimea observărilor ce ne-am crezut datori a face asupră-i.

GEORGES BENGESCO: „VOLTAIRE". BIBLIOGRAPHIE DE SES OEUVRES

(Tome premier, Paris, Ed. Rouveyre et G. Blond, 1882, 1 vol. in 8°, de XX et 494 pagine)

D. George Bengescu, secretarul legațiunii române din Londra, ne dă în volumul anunțat mai sus o lucrare de un merit netăgăduit. Buna primire ce i s-a făcut în Franța trebuie să fie o bucurie pentru noi toți: a vedea un român cunoscând așa de bine literatura franceză, încât să poată aduce chiar francejilor un folos prin cercetările sale asupra unei părți însemnate din mișcarea literară a Franței este o dovadă pentru aptitudinea unei părți a tinerimii noastre de a se pătrunde pe deplin de rezultatele culturei occidentale și de a intra cu succes în mijlocul luptei intelectuale, care este semnul de viață și titlul de onoare al spiritului european.

Interesul lucrării d-nului Bengescu este acesta: operele lui Voltaire au avut multe edițiuni; unele s-au publicat cu participarea lui Voltaire; altele însă fără această participare; foarte multe sunt făcute într-un mod misterios, când anonime, când sub forme fictive, când cu indicațiuni false de locul și anul publicării. Pana îndrăzneață a lui Voltaire anticipase pe la începutul și în mijlocul secolului al XVIII-lea toleranța literară, care în realitate nu începe a exista decât din ultimii ani ai acelui secul și nu devine generală decât în secului nostru (cu excepția

Rusiei). În împrejurările timpului în care scria, Voltaire și-ar fi expus persoana sa la prea multe pericule dacă nu ar fi întrebuințat supterfugiile de care vorbirăm mai sus.

Dar din cauza lor este foarte greu a fixa cu siguranță epoca scrierilor și chiar textul lor autentic. De aci necesitatea unui anume studiu bibliografic pentru multele și feluritele opere ale lui Voltaire. Lucrările anterioare ale francejilor în această privință lăsau mult de dorit. Nici vechiul Beuchot, nici Quérard, care s-a luat după el, și nici ultimul editor Moland nu au răspuns la așteptările legitime ale criticei moderne în privința unei ediții corecte. Multele inexactități, unele erori de date, nesiguranța în privința textului autentic, provenită în mare parte din lipsa de deosebire între edițiile făcute cu participarea lui Voltaire și între cele străine de el, reclamau o lucrare mai complectă, care, îmbrățișând pe cât se poate toată literatura relativă la scrierile lui Voltaire, să se folosească din notițele întâmplătoare ce s-au putut descoperi și de memoarele, corespondențele și cercetările arhivale ale anilor din urmă.

D. Bengescu, cu o deplină cunoștință de cauză, a întreprins această lucrare, și pe multe pagine ale volumului său se și vede de îndată rezultatul folositor, prin rectificarea erorilor strecurate în publicarea de mai nainte.

Cartea d-lui Bengescu, după o prefață de orientare, bine scrisă, cuprinde în V părți: 1. edițiile pieselor de teatru ale lui Voltaire de la 1719 până astăzi, cu edițiile colective și selecte (359 de numere), 2. idem ale poeziilor (802 numere), 3. ale operelor mari istorice (238 numere), 4. ale dicționarului filozofic și ale cestiunilor asupra Enciclopediei (17 numere) și 5. ale romanurilor (113 numere).

Un al doilea volum, despre care se zice că este sub presă, va avea să cuprindă miscelaneele, corespondența, edițiile operelor complete și ale operelor selecte, și, în fine, bibliografia operelor rău atribuite lui Voltaire.

Ca să înfățișăm un exemplu despre modul de procedere al d-lui Bengescu în lucrarea sa, reproducem aici două notițe din bibliografia operelor teatrale:

„72 *Samson* (pagina 17). Opéra en cinq actes. Non représenté. 1733.

Beuchot et Quérard ont commis au sujet de Samson plusieurs erreurs qu'il importe de rectifier. Selon eux, cet opéra, composé en 1731, a été imprimé pour la première fois en 1746.

Samson était à peine ébauché en 1731. Il ne fut achevé qu'à la fin de 1733 (Voltaire à Cideville, 3 Décembre 1733) et parut, en 1745, dans le tome VI-e de l'édition des *Oeuvres de Voltaire* publiée à *Amsterdam* par *Et Ledst* (pp. 1 à 54, C.V. Beuchot, 7). *Samson* y est précédé de la préface reproduite par Beuchot (*Oeuvres de Voltaire*, éd. Garnier, t. II-a du *Théâtre*, p. 3, note 1).

En 1750 *Samson* fut réimprimé à la suite d'*Oreste* (*Samson*, tragédie lyrique, Paris, Le Mercier et Lambert, in 8; pp. 105 à 156 de la première édition d'*Oreste*). Dans cette édition, on trouve en tête de *Samson* une nouvelle *Préface* qui est certainement de Voltaire et que Beuchot n'a pas reproduite (cf. la *Préface* du tome VII de l'édition des *Oeuvres* de 1751, p. 197, et *l'Avertisment* de tome IV de l'édition de 1752, p. 146).

Samson ne fut jamais représenté. Voltaire prétend qu'un censeur, nommé Hardion, fit tout ce qu'il put pour empêcher qu'on ne le jouât (*Voltaire à Thieriot*, 3 novembre 1735). «Savez-vous bien, dira-t-il longtemps après à Chabanon, que Rameau avait fait une musique délicieuse sur ce *Samson*. Il y a avait du terrible et du gracieux. Il en a mis une partie dans l'acte des Incas, dans Castor et Pollux, dans Zoroastre» (18 Janvier 1768).

En 1782, Beaumarchais retoucha *Samson* et le mis en trois actes. (Archives nationales, ancien régime; opéra, cartons O I, 632 et 639. Lettre de M. Le Noir au ministre (9 Juilet 1782), citée par M. Desnoiresterres; *Voltaire son retour et sa mort* (p. 445, note 2).

M. de Soleinne possédait dans sa bibliotèque des variantes manuscrites de l'opéra de *Samson* tirées d'un ancien manuscrit (Soleinne, t. II, no. 1684).

No. 28. *L'indiscret*, comédie de M. de Voltaire, Paris, Noël Pissot et Fr. Flahault, 1725. In 8 de 1 f. de titre, 59 pp. et 2 ff. non chiff. pour le privilège. Première édition (C.V. Beuchot, 388).

Avec une dédicace en vers à M-me la marquise de XXX (Prie).

L'approbation en date du 3 Décembre 1725 est au verso de la page 59.

L'indiscret fut représenté pour la première fois le 18 Août 1725 et non pas le 1-er Août, comme l'indiquent Beuchot et Quérard (voyez *Mercure* d'Août, 1725, p. 1869).

M. de Manne, dans sa Galerie historique des comédiens français de la troupe de Voltaire (Lyon Scheuring, 1877, in 8, p. 27) dit que M-elle Le Couvreur créa le rôle d'Hortense dans *L'indiscret*. C'est une erreur. Le rôle fut créé par M-elle Labat (ou Labatte); M-elle Le Couvreur ne le joua qu'à la reprise du mois de Décembre 1725 (*Mercure* de Janvier, 1726, p. 161).

Credem că din cele expuse mai sus s-a putut dobândi o idee despre însemnătatea cărții d-nului Bengescu, întrucât a fost în stare de a o apreția subscrisul ca un simplu iubitor de literatură, căruia, dealtminteri, îi lipsește orice competință specială în materia tratată de d. Bengescu.

Nu ne putem însă opri a face câteva observări în contra formei sub care se prezintă cartea.

Volumul este tipărit pe hârtie velină, cu îngrijire și chiar cu eleganță, însă, pentru o lucrare menită a fi mai mult un repertoriu de cercetat din partea biografilor și editorilor viitori ai lui Voltaire, decât o carte de cetire curentă, ar fi putut să aibă și mai multă claritate în indicațiuni. Credem, d.e., că trebuie mai întâi altfel întrebuințată titulatura fiecărei pagine deasupra rândurilor. Cartea se intitulează: *Voltaire. Bibliographie de ses oeuvres.* Aceasta o știm de pe copertă și de pe titlul cărții de la pag. I și III și de pe repetirea lui la chiar începutul textului, pag. 1. Ceea ce ne este acum important a ști din titulatura fiecărei pagine următoare sunt deosebitele părți ale acestei bibliografii, că adică paginile 1 până la 97 cuprind teatrul, pag. 99 până la 325, poeziile etc., fără a avea trebuință să tot

recurgem la tabla diversiunilor de la sfârșitul volumului. În loc de această indicațiune, toate paginele de la 1 până la 492 ne spun la stânga iarăși numai *Voltaire* și la dreapta *Bibliographie de ses oeuvres.*

Și mai îngreuiată este întrebuințarea cărții printr-un fel de lipsă de împărțire în numerările din text.

Cerem scuze cetitorilor notiței de față dacă insistăm asupra unor amănunte în aparență mici. Dar este vorba de o lucrare bibliografică, și în asemenea lucrări împărțirea materiei și claritatea tuturor indicărilor trebuincioase sunt, pe lângă o deplină exactitate, condițiile neapărate pentru întrebuințarea cu folos a publicării întregi.

Numerele în volumul d-lui Bengescu se urmează fără întrerupere de la 1 până la 1547. No. 1 este *Fragments d'une tragédie intitulée: Amulius et Numitor*, No. 2: *Oedipe, tragédie*, No. 3: *La même tragédie*, No. 4: *La même tragédie* etc. până la No. 17, care este iarăș *La même tragédie*. Apoi vine fără deosebire No. 18: *Fragments d'Artémire, tragédie*, No. 19: *Hérode et Marionne, tragédie*, No. 20, 21, 22, 23–27, *La même tragédie*, No. 28: *L'indiscret* etc. Din acest fel de numărare nu se vede îndată care este numărul total al tragediilor, nici care este numărul edițiilor citate pentru fiecare tragedie în parte. Din contra, la pag. 12 cetești, de exemplu, sus: No. 43: *La même tragédie*. Trebuie să întorci pagina înapoi și să vezi No. 42: *La même tragédie* și așa mai departe înapoi, până la No. 36, care ne arată că e vorba de *Brutus, tragédie*, dar și No. 35 este *La même tragédie* și No. 34: *Le Brutus, de M. de Voltaire*, și trebuie să recapitulăm toate numerele de la început ca să vedem că este vorba de a șaptea din piesele de teatru ale lui Voltaire, dacă nu numărăm No. 33, adică scrisoarea *à Mademoiselle de Clermont*, în rubrica teatrului.

Noi credem că pentru claritatea lucrului se cerea punerea în margine, afară de text, a numelui fiecărei piese de teatru cu numărul ei propriu, și apoi înlăuntrul textului arătarea

fiecărei ediții a acestei piese cu o numărare aparte. S-ar fi cetit atunci, d.e., la pag. 10, *VII Brutus*, în relevare marginală la stânga paginei, și apoi în text în loc de No. 34 era să fie No. 1, în loc de 35 No. 2 și așa mai departe până la No. 49, în locul căruia era să stea No. 16. Atunci știam îndată că *Brutus* este a șaptea piesă de teatru a lui Voltaire și că se analizează 16 ediții deosebite ale acestei piese. Iar fără de aceasta, spre ce folos ne este numerarea din text? Ce însemnează *No. 49, La même tragédie* când nu este nici a 49-a tragedie a lui Voltaire, nici a 49-a ediție a acestei tragedii?

Terminând, ne mai permitem o observare. D. Bengescu a dovedit prin lucrarea sa atâta silință și totdeodată cunoștințe literare așa de întinse, încât ne credem în drept a nu-i trece nimic cu vederea și de a-i releva chiar micul exces de zel în afișarea lucrărilor d-sale viitoare din dosul foaei dintâi a cărții publicate. Acolo se spune cetitorului că d-nul Bengescu are *sous presse* tomul al doilea din *Bibliografia lui Voltaire*. Aceasta trebuie să bucure pe cetitor, dându-i încrederea că nu va rămânea cu o lucrare trunchiată în mână. Dar i se spune mai departe că sunt și alte *ouvrages du même auteur*, tot *sous presse*, și anume: *Voltaire, poète comique, étude historique, critique etc., en collaboration avec M. C. Lahovary*. Poate și de aceasta se va bucura cetitorul, văzând că autorul său nu se mărginește în acea studiare cam uscată a edițiilor lui Voltaire, ci se ocupă și de spiritul viu al scrierilor marelui satiric. Dar unde cetitorul francez va rămânea uimit este la sfârșitul acestui anunț, în care d. Bengescu îi spune că mai are *sous presse* și o *histoire de la Moldavie depuis les origines jusqu'à la fin du XV-e siècle, en collaboration avec M. Emile Picot!* Ne e teamă că cetitorul, văzând această feliurime de scrieri „sub presă", se va îndoi de concentrarea trebuincioasă unui autor pentru fiecare lucrare în parte și că îi va veni în minte proverbul: *qui trop embrasse* etc.

Suntem siguri însă că acest cetitor, luând cunoștință de însuș cuprinsul volumului dintâi al *Bibliografiei* scrise de

d-nul Bengescu, va dobândi convingerea că are a face cu un autor de merit și de cunoștință, în care poate să aibă încrederea că, chiar la corectura simultană a acestor triple volumuri de „sub presă", nu va rătăci o notiță relativă la *Voltaire, poète comique* în istoria lui Lascu-Vodă Moldovanul.

RAPORTUL ASUPRA CĂRȚEI D-LUI FERICEANU

Domnilor colegi,

Pentru a vă pune în stare să judecați d-voastră înșivă despre valoarea *Logicei* d-lui Iosif Fericeanu, cu a cărei recensiune ați binevoit a mă însărcina, mă voi mărgini a vă cita aici textual câteva rânduri din această carte.

Pag. 9 (Definiția filozofiei).

„Filozofia – nominalminte studiul înțelepciunei – nu poate fi, nici mai mult, nici mai puțin, decât știința suprasensuală despre cel neprivibil și nesimțibil.

Căci filozofia fără de știința suprasensuală, despre cel neprivibil și nesimțibil și altcum sau se poate cugeta, sau ba: în cazul întâi, fără de știință suprasensuală despre cel neprivibil și nesimțibil, nu poate fi nici mai mult, nici mai puțin, decât privire și simțire adevărată fără de rațiune și fără de cugetare, ca cauza tuturor cugetândelor (§ 11, n-rul 7 din critica facultății noastre cunoscătoare); așadară și fără de înțelepciune condusă de rațiune, ce-i de tot imposibil. Apoi Dumnezeu, care-i spirit adevărat fără de tot nervul, așadară și fără de privire și simțire, n-ar putea fi filozof, nici înțelept, ce-i cu totul imposibil; în cazul al doilea (§ 18) filozofia fără de știință suprasensuală despre cel neprivibil și nesimțibil altcum nu se poate

nici cugeta, decât numai fără de contrariul științei suprasensuale despre cel neprivibil și nesimțibil; așadară, filozofia – nominalminte studiul înțelepciunei – nu poate fi nici mai mult, nici mai puțin decât știința suprasensuală despre cel neprivibil și nesimțibil."

În rândurile următoare, d. Fericeanu pretinde că „ideea filozofiei mai sus demonstrată se poate confirma și din diferitele definițiuni ale diferiților filozofi", dintre care citează după *Enciclopedia științelor filosofice* de Petru Bihari din Budapesta (!) și pe a lui Aristoteles (filozofia e știința celor ce există) și pe a lui Herbart (filozofia e știința perceptibilității lucrurilor) cari spun tocmai contrariul.

Pag. 17: „Părțile filozofiei teoretice sunt cugetațiologia și cogniționologia".

Pag. 117 (Definiția judecății):

„Județul e subiect și prelângământ subordinat la principiul determinării și eschiderii meziului nedespărțibil de către cugetare ca causa tuturor cugetândelor".

Exemplele ce le dă d. Fericeanu, d.e. la silogisme, sunt de felul acesta:

Pag. 263: „Porc, Mănguliță, Scroafă".

Pag. 264: „Porc, Mascure, Simțitorŭ".

Pag. 264: „Porc, Mascure, scopitŭ (castratŭ)".

Pag. 272: „Preot, Mascure, scopitŭ (castratŭ)".

Pentru a areta adecă imposibilitatea permutării cu această formă a silogismului (Felapo) vrea ca școlarii să-și întipărească relațiile logice între preoți, mascuri și scopiți.

Cred că aceste puține citate sunt de ajuns pentru a justifica părerea că *Logica* d-lui I. Fericeanu nu poate fi recomandată pentru premiare.

RAPORTUL D-LUI T. MAIORESCU RELATIV LA SCRIERILE D-LUI G. SĂULESCU

Din manuscriptele lui G. Săulescu, volumul încredințat cercetării subscrisului cuprinde peste 800 pagine, în parte numerotat, și se intitulează:

TRATAȚII POETICE, IAȘI, 1841

cuprinde însă poezii până din anul 1844.

După câteva pagine de întroducere *Despre istoria literaturei și a poesiei ghinteloru. Fontâna poesiei*, autorul tratează în 66 de pagine despre poezie în genere, despre prozodie și despre mitologie „sau fabulație".

Va fi destul să vă cetesc începutul acestei „tratații":

„Tratând despre poezie, avem de privit la trei:

1) la a defini ce este poesia, 2) la obiectul poetic cum trebuie să fie, 3) la subiectul sau la persoana poetă, ce feli de însușiri să aibă. a) Răspunsul la cea dintâia, adecă, ce ar fi poesia? (ποίησις, facerea, creația) o putem defini că: tot aceea ce este nașterea fantasiei produse în lumea estetică, sau simbolică, este poesiă. Ideile fipte, tropurile și figurile sunt producte ale facultății poetice. b) La a doua interogare: cum debue să fie productul poetic? se răspunde că el debue să coprindă în sine caracteristica sublimului, armoniosului și al perfeptului, pre care genia omineasc-l'nncărnează prin vorbă în reprezentațiele

sale supuse auzului, seau vederei, ca să îndestuleze îndoita natură a cuvântătorilor; 1-iu – Simțirea, adecă Estetica, prin armoniă și frumuseță; 2-lea – înțelegirea, adecă giudecata, prin sublimitatea ideilor fidele, naturale înavuțite, înfățoșitoare de adevăr, dreptate și folos; 3-lea; – să îndestuleze simtimentul prin înfățoșarea moralului, ca din acestea să rezultă în totul plăcerea satisfaptă, și inteleptuale și morale. c) La a treia interogare: ce feli de calități debue să aibă poetul? se răspunde: Trii principale: talent, învățătură și limbă."

Apoi urmează câteva alte poezie (fabule) după aceste, notițe mitologice, un fragment în proză „de fabulă", apoi vin fabulele înșile: *Ursul și Iepurele, Surcica, Grâul, Pleava și Vântul, Chitul și Chitoforul, Mâțele și Cașul* etc., etc. (vro 200 pagine).

La acestea adaogă alte poezii*: La amicie, Imitație după psalmul 48, Visul anului 1859, Indianul Cing judecându-se înaintea zeului Siva* (pag. 205), apoi iar urmează istorii versificate, de animale: alegorii, fabule etc., unele intitulate „apolog": *Divanul fiarelor, Calul judecat* etc., mai multe sute de pagine urmate de câteva poezii varii („poesia mistică", „viață câmpană"), în fine, vro 50 pagine poezii erotice.

Volumul 2 se termină cu patru poezii varii*: Călătorul, apolog; Orangutanul din Paris, Dimineața în pădure* și *Visul din fevruarie 1844*.

Vă citez trei exemple din toate: *Viața câmpană*, pag. prima din cele erotice, *Două mere* (359), *Dimineața în pădure*, primele trei strofe etc., etc.

VIEAȚA CÂMPEANĂ

Ferice este-n adevăr
Acela ce-i departe
De-a lumei tulburările
Și care se desparte
Prin câmpi, păduri și munți înalți,
Senine orizoane,
De metaprasul piațelor
Ce preadă-n milioane,

De zgomotul poporului,
Acel concertătoriu,
De gura parasitului,
Ce-i un clevetitoriu;
De pulberea contradelor,
Ce-a lucsului carete
Rădică-npestând aerul
Vrând patemi să irite;
De forul tribunalelor,
Ce sunt despoitoare
De avere, onoare, adeseori,
De vieață răpitoare;
De îngâmfatul naltul prag,
Acel fiorătoriu,
De porticul de dispute,
Cei nefolositoriu,
De vorbele saloanelor
Mai mult vătămătoare,
De ipocrisii moralului,
Ce sunt struncinătoare.
. . . . . .

DOĂ MERE
(Imitație)

Într-o grădină mititică
Pe ascuns mai eri întrat-am
Și-nnuntru grădinar al ei
Pe Cupidon aflat-am.

Un măr frumos păzea cole,
Cu doă Paradise,
Mere a căror mirosul
C-acela de Melise

Și frumusețea peliței
Cei lucide, supțire,

Ce-avea albimea crinului,
Cu a rozei rubinire

Înamora pe inimă
Ș-o îmbăta de miros
Trăgând-o cătră sinul lor
Format de frunze-nghirios.

Cu toată pând-Amoriului,
Me supusei la ele
Ș-amirosii odorul sânt
Acestor doue Mere.

Sorbind eu cu amirosul
Fără de sațiu lacom
A lor profum, narcoticum,
Precum al florei dracon

Am amețit și beat fiind
De dulcele lor miros
Fără să vreu greșitu-m-am
Și-n loc ca să le miros

Mușcându-le rânitu-le-am
Pe amândoue acele
Divine, Paradisice,
Neprețuite mere.

DIMINEAȚA ÎN PĂDURE

Într-o mândră dimineață
Cînd Aurora se ivia
Cu a primăverei față
Pe orizonu ce-i zimbia,
Propășită de-a ei oare
Și de zefirul recoare,

De pe-a vergurei silvane
Lung-genoasele pleoape,
Subt umbrariu dormindă-n vale,
Morfeu ce-i sta de aproape
(L-apolonica lucire
Ce-adormita-nvie fire)

Depărtându-se-au sburat
Cât în simț de bucurie
Tinerica Druidiă
Treză atunci a alergat
La pădurea-nvecinată
De flori varii profumată.
. . . . . .

După aceste probe se înțelege că părerea subscrisului nu poate fi alta decât: că publicarea și cetirea acestor „tratații" și poezii ar fi lipsită de orice interes.

[PREFAȚA EDITORULUI]

Colecția de față cuprinde toate poeziile lui Eminescu publicate în *Convorbiri literare* de vreo doisprezece ani încoace, precum și cele aflate până acum numai în manuscript pe la unele persoane particulare.

Publicarea se face în lipsa poetului din țară. El a fost totdeauna prea impersonal și prea nepăsător de soarta lucrărilor sale pentru a fi putut fi înduplecat să se îngrijească însuși de o asemenea culegere, cu toată stăruința amicilor săi literari.

Poeziile, așa cum se prezintă în paginile următoare, nu sunt dar revăzute de Eminescu și sunt, prin urmare, lipsite de îndreptările ce avea de gând să le facă, cel puțin la cele vechi (*Venere și Madonă, Mortua est, Egipetul, Noaptea, Înger de pază, Împărat și proletar, Rugăciunea unui dac, Înger și demon).*

Dacă totuși am publicat și aceste poezii împreună cu celelalte, așa cum se găsesc, am făcut-o dintr-un simțimânt de datorie literară. Trebuiau să devie mai ușor accesibile pentru iubitorii de literatura noastră toate scrierile poetice, chiar și cele începătoare, ale unui autor care a fost înzestrat cu darul de a întrupa adânca sa simțire și cele mai înalte gândiri într-o frumuseță de forme, subt al cărei farmec limba română pare a primi o nouă viață.

București, decemvrie 1883

AR. DENSUȘIANU: „NEGRIADA"
Epopee națională, partea II, cu ultimele 6 cânturi

(București, 1884, 1 vol. in 8° de 244 pag.)

RAPORT DE DL. T. MAIORESCU

Asupra părții dintâi a acestei epopee, colegul nostru dl. Quintescu a făcut o lungă și conștiințioasă dare de seamă în sesiunea generală a Academiei din anul 1880 (*Anale*, seria II, tom. II, pag. 305–322).

D-sa recomanda poema d-lui Densușianu pentru unul din cele două premii literare de atunci, ca „fiind cea mai bună producere curat literară intrată în concurs". Însă majoritatea Academiei a acordat premiele altor opere.

Ar fi greu poate, după ce Academia nu a premiat atunci partea I a unei scrieri, să premieze acum partea II a aceleiași scrieri, când nu este întru nimic schimbată în forma lucrării.

Subscrisul raportor este cu atât mai puțin în stare de a vă recomanda epopeea d-lui Densușianu la premiare, cu cât, și în afară de acea piedecă formală, nu împărtășește părerea favorabilă a d-lui Quintescu asupră-i.

Și mai întâi amestecarea figurilor mitice de la diferite popoare, din diferite epoce și din diferite cicluri de credințe, cu unele creațiuni mitologice proprii ale d-lui Densușianu, îmi pare cu totul inadmisibilă într-o epopee care trebuie să aibă o unitate de concepțiune.

La dl Densușianu Sfânta Vineri să plânge la Jupiter, „Dalba" nimfa Albuna merge la Vulcan, nimfa Sulfină stă alăturea cu un înger creștinesc ce se arată bătrânului Ilin, care „veghează în rugăciune", la pag. 32, „nemuritoarele zine" sunt singurele cari pot să spună poetului numele eroilor, iar la pag. 38 este „nemuritoarea faimă" care este chemată să-i spună numele eroilor ș.c.l.

Cu cât este mai comod pentru poet de a se folosi când de o figură mitică, când de alta, fie ele chiar heterogene, cu atât poezia pierde mai mult din claritatea și din valoarea ei.

Pe temeiul aceloraș idei mitice, pe cari le întrebuințează și Homer și Virgil, s-a putut forma o întreagă lume de statuie antice de acelaș tip, cu aceleași atribute înțelese, cu aceeași concepțiune de forme. În figurarea Olimpului antic pot sta alăturea și Jupiter și Juno, și Vulcan și Venus, și Mercur și Minerva, și împreună cu ei toți semizeii într-o încântătoare armonie.

Dar închipuiți-vă acum o grupă de statuie sau o compoziție de pictură după modul *Negriadei*.

Anticul Jupiter în olimpica-i frumusețe pus lângă bizantin-înțepenita Sfânta Vineri, și puternicul Vulcan cu urâciunea-i clasică pus lângă un înger creștinesc cu aripele smerite!

Impresia produsă nu poate fi a unei poeme serioase, și această impresie nefavorabilă se întărește când autorul la niște întâmplări mici aplică până și cuvintele mărețe ce ne stau în memorie din alte epopee. Așa după ce:

Toți în giur de flacări s-așează la gustare
Și moș-Sorin a cântat soarta lui Manole,

poetul arată cum Ana și Manole beau în sănătatea cântărețului, și sfârșește:

Și-l închina pe nume, ca toți mai cu plăcere
Să steie și s-asculte. Așa sortea a vrut,

cum am zice Διός δέτείετο βολὴ din al cincilea vers al *Iliadei*.

La acest defect fundamental se adaogă lipsa de preciziune în întrebuințarea cuvintelor, ce au să sensibilizeze substantivele. Unul și același adiectiv aplicat le cele mai felurite persoane și lucruri, aceeași comparare repetită fără cauză, multe calificative puse în legătură nefirească lângă substantive.

D.e. În cântul VII la pag. 12 iase:

Cea dalbă *de mireasă,*

și câteva rânduri după aceasta:

la dalbele *de mese se-nșiră oaspeți valuri,*

și după alte câteva rânduri:

Iar prin vecini atuncea și juni și dalbe *june*
Deștepte stau și ascultă.

Și mai departe:

Se varsă o dalbă *zare prin văile adânci (pag. 25).*
– Doamna cu dalbii *gemeni (p. 26).*
O! cât amar și moarte v-așteptă, dalbi *feciori (p. 32).*
Părea că-i dalbul *soare în arme luminînd (p. 37).*
Albuna dalba *nimfă (p. 41).*
O! dalbe *Negoiță (p. 46) etc.*

La pag. 31:

Și odată mii de spade ca fulgerul luciră
Cînd cade fără știre prin aer șerpuind.

(N. B. În text mulțimea își scoate spadele, și aceste spade *înălțate* se compară cu fulgerul care *cade* din cer, și încă *șerpuind*). Și iarăși la pag. 35:

Iar spadele prin aer par fulgere prin nouri

și iarăși la pag. 39:

Și spada numai turbă și fulgeră d-omor

Și la pag. 47:

...Singeroasa-i spadă.
Ce fulgeră de moarte

și îndată după aceasta:

Încât părea că fulger din ceruri a căzut.

La pag. 39 se vorbește de

seceri mari, dințoase.

La pag. 40:

Cu spada-i arboroasă

și alte și alte asemenea esemple. Iară a mai releva îndeosebi rime ca:

pășunând – strălucind (p. 15).
zurăind – respingând (p. 41).
cruntând – suferind (p. 29).

Voi termina prin arătarea unor esemple de construcțiuni limbistice sau sintactice, de eliziuni și de pronunțări ritmice, ce le cred inadmisibile într-o poezie română cu toată așa-numita „licență poetică“:

Și ca să-l caute, vorbă! periră mai vreo trei (p. 7),

în loc de:

încă vro trei.

Pân'azi din apa-i dulce *cin'bea* nu se mai duce (p. 8),
Și *domnului nostru* Negru de mare monument (p. 10),
Atâta strălucire, putere și mărire
Vărsas-atuncea cerul făptura-i minunând (p. 38),
Ca cel puțin cadavru-i să-l n-aibă Riscogel (p. 43),

în loc de:

să nu-l aibă.

Toate exemplele citate sunt scoase numai din cântul al 7-lea, unul singur din cele 12 ale poemei întregi și din cele 6 ale părții a doua trimise la concursul acestui an. În materie de critică literară este greu, dacă nu cu neputință, a aduce dovezi convingătoare pentru toți. Aici gustul individual va juca totdauna un rol însemnat.

M-am încercat dar numai, prin cele arătate mai sus, a prezenta colegilor mei din Academie câteva argumente cari cel puțin pe mine unul mă silesc a mă pronunța în contra admiterii epopeei *Negriada* la vreun premiu.

STATISTICA SINUCIDERILOR

În mișcarea produsă prin introducerea științelor exacte cu metodele lor pozitive în științele filozofice, etica sau morala se simte și ea zguduită până în temelie.

Dacă deosebirea între bine și rău nu este numai un fel de convenție socială, care se schimbă după deosebitele societăți ce o produc, ci este un principiu absolut al naturei omenești în genere, atunci existența moralei atârnă de la întrebarea: există sau nu există libertatea voinței, așa-numitul liber-arbitriu, în individul omenesc? Cu alte cuvinte: este fiecare din noi predestinat din naștere a fi așa și nu altfel? Trebuie să dispară responsabilitatea individuală și cu dânsa orice imputabilitate morală? Sau avem în noi puterea de a ne hotărî într-un mod sau în altul, suntem responsabili și ni se poate imputa orice acțiune în înțelesul moralei?

Asupra acestor întrebări discuția teoretică este tot așa de veche ca și gândirea filozofică și religioasă în omenire, dar pe cât este de veche, pe atât a rămas și de neîmpăcată în sfera curat filozofică; astăzi însă și această discuție a intrat într-o fază cu totul nouă prin introducerea unei nouă metode de știință exactă.

Fără a se preocupa de cercetarea teoretică asupra binelui și răului, și lăsând pe de altă parte în sarcina legislațiilor

practice, fie civile, fie penale, regulamentarea unora din acțiunile omenești mai de căpetenie, precum sunt căsătoria, despărțenia, furtișagul, omorul, sinuciderea etc., noua metodă caută mai întâi de toate a afla care este cifra exactă a acestor acțiuni omenești în fiecare stat și în fiecare popor, și alcătuiește astfel tabele care ne arată suma tuturor căsătoriilor, furtișagurilor, omorurilor etc. constatate în fiecare an, la unele în fiecare lună și pe fiecare zi, pentru fiecare stat, și ne arată totdeodată deosebirile în plus și în minus între deosebiții ani și deosebitele state, în paralelă cu constatările numerice ale tuturor celorlalte acțiuni astfel controlate în privința cifrei lor de frecuență.

Din compararea acestor tabele între sine, reies date pozitive despre creșterea sau descreșterea sumei unor acțiuni în paralelă cu creșterea sau descreșterea sumei altor acțiuni; iar concluziunile ce se trag din asemenea fapte pozitive pot varia după întinderea și combinarea lor, dar sunt cel puțin totdeauna silite a se întemeia pe constatări exacte, care se impun cu tărie unei realități netăgăduite.

În mijlocul argumentelor grămădite mai înainte cu multă pasiune, dar fără mult succes, în sfera meditărilor curat ideale, se înalță deodată figura rece, indiferentă, dar biruitoare, a cifrei matematice, și între morala metafizică de mai nainte și statistica materială de mai târziu și-a luat astăzi locul o știință intermediară: statistica morală.

Această nouă știință, reprezentată prin Quételet, Adolf Wagner etc., cercetează cu ajutorul cifrelor reale dacă în proporția în care crește numărul unui șir de acțiuni în unul sau mai multe popoare crește sau descrește numărul unui alt șir de acțiuni de valoare morală; dacă, d.e., în proporția în care se sporește numărul celor ce știu a scrie și a ceti, sau celor ce au cutare religie, sau celor ce sunt bogați, scade sau sporește numărul celor ce comit crime, sau celor ce se sinucid, sau celor ce înnebunesc.

Odată constatările numerice făcute, știința caută a deduce din ele teoria etică sau psihologică pentru explicarea lor. Avem dar aici a face cu ceea ce s-a numit în metodologia științelor inductive *metoda variațiilor concomitante*.

Statistica morală este de-abia la începutul ei. Șirurile constatărilor făcute sunt încă prea scurte în timp, prea mărginite în spațiu, prea puțin sigure în date, pentru a permite concluziuni definitive în vreuna din sferele ce le îmbrățișează.

Însă lucrarea se urmează cu stăruință în toate ramificările ei, și datoria celor ce se interesează de problemele omenirii este de a lua cunoștință de rezultatele dobândite din treaptă în treaptă și de a le compara cu vechile credințe și teoreme ale moralei și ale jurisprudenței.

Una din constatările speciale ale statisticei morale are de obiect sinuciderile; și fiindcă asupra acestui punt ni s-a dat în timpul din urmă o lucrare rezumătoare prin o publicație a d-lui Morselli[1], credem că este folositor a înfățișa cititorilor acestei foi rezultatele dobândite până astăzi într-o sferă de cercetări care atinge așa de aproape interesele societății omenești.

Din această dare de seamă se va înțelege totdeodată cu mai mare lămurire care este metoda și care este însemnătatea noualor cercetări.

1. Comparând tabelele statistice ale statelor civilizate europene din secolul nostru, dobândim rezultatul că numărul sinuciderilor crește în mod constant, și anume crește proporțional mai tare decât cifra populațiunii și cifra morților din alte cauze.

Extragem aici câteva date pozitive din multele ce le dă d. Morselli, lăsând la o parte unele state europene și cele americane:

[1] Morselli, profesor de psihiatrie la Universitatea din Turin: *Sinuciderea, un capitol din Statistica morală*, Brockhaus, 1881, al 50-lea volum din Biblioteca științifică internațională.

	În anii	*s-au sinucis din 1 milion locuitori*
În Italia	1864–68	30 pe an, termin de
	1869–73	31 mijloc
	1874–77	37
În Franța	1826–30	54
	1866–70	135
	1871–75	150
În Englitera	1830–40	62
	1866–70	67
	1871–78	69
În Prusia	1826–30	89
	1866–70	133
	1871–75	133
	1876–77	173
În Austria de Jos	1828–36	82
	1864–72	129
	1873–77	270
În Saxonia	1846–50	199
	1866–70	297
	1876–78	377
În Svedia	1801–15	34
	1831–45	67
	1871–75	81
	1876–78	93
În Norvegia	1826–35	88
	1836–55	108
	1856–60	94
	1861–65	85
	1866–70	76
	1871–75	70[1]

[1] După cum se vede, Norvegia este singurul stat care face excepție la legea creșterii sinuciderilor. De la 1861 încoace sinuciderile scad în

	În anii	*s-au sinucis din 1 milion locuitori*
În Danemarca	1836–45	222
	1846–55	265
	1856–65	282
	1869–78	290

2. Din partea climei nu se poate afla nici o influință hotărâtoare asupra cifrei sinuciderilor. Țări cu elemente climatice egale sau foarte asemănate dau cifre cu totul deosebite, și iarăși altele cu grade deosebite de latitudine dau cifre egale.

Se poate constata, cu toate aceste, că în climele extreme cifra sinuciderilor este mică și că țările cu cele mai numeroase sinucideri sunt între izotermele de + 12,5° și + 7,5° Cels., adecă situate în centrul Europei de la nord-estul Franței până la granița răsăriteană a Germaniei.

3. În privința geologică, sinuciderile sunt mai numeroase în țările care sunt formări aluviale ale timpurilor mai nouă, adecă în acele regiuni care au rămas acoperite de mare până în epoca terțiară și au fost cele mai întârziate în dezvoltarea florei și faunei de astăzi.

Se poate dar zice că sinuciderile se arată mai intensive deodată cu civilizația și aceasta deodată cu desimea populației în țările de formațiune mai tânără, sau, cu o sinteză cam îndrăzneață: gradul civilizației popoarelor (și cifra lor de sinucideri) stă în raport invers cu vârsta geologică a țărilor în cari locuiesc.

4. În privința rasei, luând limba drept criteriu mai sigur al naționalităților, avem următoarea tabelă comparativă:

La popoarele de limba:	*sunt sinucideri la 1 milion locuitori*
Daneză	268
Germană de sus și de mijloc	165

Norvegia. D. Morselli atribuie acest fapt energiei cu care statul norvegian a pus în lucrare în cei din urmă 18 ani legile sale în contra băuturii rachiului.

La popoarele de limba:	*sunt sinucideri la 1 milion locuitori*
(Saxonii îndeosebi	288)
Germană de jos	148
Franceză	116
Engleză	72
Română	50 (?)
Italiană-spaniolă	27
Maghiară	52
Slavă răsăriteană	40

Evreii au puține sinucideri, însă multe cazuri de nebunie.

5. În privința religiunii, popoarele de confesiune protestantă au cea mai mare cifră de sinucideri, cei de confesiune ortodoxă cea mai mică. Tabela este cea următoare:

Țări de religiune:	*au sinucideri la 1 milion locuitori*
Protestantă	190
Catolică	58
Mixtă (catolici și protestanți)	96
Ortodoxă	40

Turcii, întru cât se poate vorbi de o constatare statistică la ei, au sinucideri puține.

6. Țările în cari instrucția publică este cea mai lățită în popor au și cifra cea mai mare de sinucideri.

Din tabela dată mai sus, se văd sinuciderile cele mai numeroase în Germania și Danemarca, cari sunt totdeodată țările cu învățământul public cel mai răspândit. Mai puțin răspândit este învățământul în Franța – cifra sinuciderilor este mai mică. Și mai puțin în Englitera – și mai mică cifra sinuciderilor. În fine, spaniolii numără de-abia 27 sinucișî între un milion de locuitori.

Afară de această constatare prea pe deasupra, d. Morselli dă un fragment de tabelă în care cifra celor ce nu știu să scrie

și să citească (analfabeți) stă în proporție inversă cu numărul sinucigașilor.

7. Cifra sinuciderilor crește cu cifra vârstei, și relativ cei mai mulți sinucigași sunt în vârsta cea mai înaintată (70–80 ani).

Este dar greșită părerea statisticilor vechi că tendința spre sinucidere este mai mare între 40 și 50 de ani.

Deosebită luare-aminte merită sinuciderile copiilor. Dintre 4 595 sinucigași din Paris (1834–43) erau 77 copii mai mici de 14 ani. Statistica franceză registrează în 8 ani (între 1867 și 1875) 240 sinucideri de copii, dintre cari 94 de 15 ani, 60 de 14 ani, 38 de 13 ani, 16 de 11 ani, 3 de 8 ani și 8 de 7 ani. În Prusia, de la 1869 până la 1878, s-au sinucis 29 de copii în vârstă mai mică de 10 ani.

8. Unde hrana poporului este mai ales vegetală (Italia de sud, Spania), sinuciderile sunt mai rare; unde hrana este mai ales animală (Franța de nord, Germania), sinuciderile sunt mai dese.

Țările unde poporul bea mai ales vin, au sinucideri mai puține; iar acolo unde se bea mai ales bere și rachiu, sinuciderile sunt de regulă mai numeroase.

În urma acestei constatări, Bertillon se întreabă dacă aplecarea danezilor și germanilor spre sinucidere nu este mai mult un efect al alcoolismului decât al rasei. Însă slavii și holandezii, deși foarte iubitori de rachiu, au o cifră mică de sinucideri.

9. Numărul sinucigașilor bărbați este în Europa de 3 până la 4 ori mai mare decât al femeilor. Numai în Spania femeile sunt mai aplecate spre sinucidere, și proporția este între bărbați și femei ca 2¼ : 1.

10. Cea mai mare aplecare spre sinucidere o au văduvii și văduvele, dar văduvii mai mare decât văduvele.[1]

[1] Să nu uităm însă că văduvii și văduvele fiind de regulă în vârstă mai înaintată, o parte a cifrei celei mari din sinuciderile lor vine în socoteala creșterii sinuciderilor cu creșterea vârstei.

În a doua linie vine apoi aplecarea bărbaților holtei, care este mai mare decât a însuraților.

Din contră, femeile măritate dau o cifră mai mare de sinucideri decât femeile nemăritate.

11. Cât despre deosebirea între orașe și sate, în toată Europa cifra relativă a sinuciderilor este mai mare în populația grămădită a orașelor (socotind orașele de la 2000 locuitori în sus) decât în cea rară a satelor; dar nu așa încât să crească în orașe și să scadă în sate, ci așa încât crescând în orașe să crească și în sate, numai ceva mai încet.

Luând însă nu orașele în genere, ci câteva capitale mari în parte, vedem în aceste o cifră foarte mare de sinucideri. Cele mai multe sinucideri se întâmplă în Paris, și cifra sinuciderilor din departamentele Franței merge crescând cu apropierea lor de capitală, așa încât în unele din departamentele depărtate cifra este mică, deși se află în ele orașe mai mari, d.e. Nantes, Clermont, Montpellier, Limoges. Excepție face Marsilia, care este pentru Sud un centru de radiare al frecvenței sinucigașilor precum este Parisul pentru Nord.

După Legoyt, de la 1856–60 cifra mijlocie a sinucigașilor pe un an a fost de 110 la un milion de locuitori pentru cele 86 departamente, însă de 646 pentru Parisul singur.

Londra asemenea are totdeauna o cifră relativă mai mare de sinucigași decât restul Engliterei.

În Copenhaga, de la 1863–1876, cifra mijlocie pe un an calculată la un milion de locuitori a fost de 361 sinucigași, în Stockholm, de la 1851–1870, idem, de 340.

12. Asupra deosebirii cifrelor de sinucideri după profesiunea sinucigașilor nu se poate încă face o constatare generală, fiindcă statisticele deosebitelor state nu au rubrici comune pentru aceasta, și orice argumentare ar fi aici pripită.

Din statistica Italiei pe 1866–1876 pare a rezulta că cea mai mare intensitate de sinucideri este între învățați, literați, ingineri etc. Apoi vin, în ordine descrescândă, militarii,

negustorii, meseriașii. Mare este cifra sinuciderilor în corpul profesoral și la funcționari, mică din contra la țărani, la servitori și la artiști.

În Franța (1872–1876) sunt la un milion de locuitori 510 sinucigași din profesiunile liberale, 158 din industrie, 110 țărani, 82 servitori.

Sinuciderile între militari sunt în toate statele relativ mai numeroase decât între civili. Pentru Prusia deosebirea este mică, dar în Franța (1862–1867) cifra sinucigașilor militari în raport cu toți militarii este aproape de 3 ori mai mare decât cifra sinucigașilor civili (numai bărbați) în raport cu toți civilii; în Englitera (1862–1871) de peste 3 ori mai mare, în Italia (1871–1875) de 10 ori mai mare.

13. Sinuciderile sunt excepțional de numeroase printre arestați, și anume printre cei închiși în arest preventiv; mult mai puțin numeroase printre cei definitiv condamnați la închisoare.

În unele state cifrele sunt enorme. În Danemarca, d.e., în anul 1872 s-au întâmplat aproape 260 de sinucideri la 1 milion de locuitori, însă proporția sinucigașilor bărbați este de 40,320 la 1 milion de arestați (preventiv) și chiar de 41,320 de femei la 1 milion de arestate. Cu alte cuvinte, în Danemarca a fost în acel an câte un sinucigaș la 3,846 de locuitori în genere, însă pentru cei închiși în arest preventiv a fost câte 1 sinucigaș la aproape 25 de arestați. Sau: dintre aproape 4 000 danezi în genere a perit în anul 1872 prin sinucidere numai unul, pe când, în același an, din 4,000 danezi arestați preventiv au perit prin sinucidere vro 160.

Cu totul alta este în Danemarca cifra sinucigașilor între cei definitiv condamnați la închisoare; adică numai de 1,170 la un milion (aproape de 30 ori mai mică decât în arestul preventiv).

Se vede dar că rușinea și neliniștea sunt cauzele imediate cele mai puternice pentru sinuciderea celor arestați. De aci se

explică și cifra enormă a femeilor sinucigașe din aresturile preventive.

Afară din orice proporție mai mici sunt cifrele corespunzătoare din statistica Franței pe 1872. Aici la 1 milion arestați preventiv vin numai 750 sinucigași bărbați contra 40,320 în Danemarca și 420 femei contra 41,320 în Danemarca.

13. Între sinucidere și nebunie se poate asemenea stabili un raport statistic. Amândouă aceste anomalii cresc în Europa în mod regulat, și în multe state în oarecare paralelism. Astfel am văzut că Danemarca are mai multe sinucideri decât Prusia, aceasta mai multe decât Franța, aceasta mai multe decât Englitera. Tot așa este și cu cifra nebuniilor. Însă Italia, care are mai puține sinucideri decât Franța și Englitera, are o mai mare cifră relativă de nebunii decât aceste două țări. (Căldura? Pelagra?)

Se înțelege că nebuniile sunt totdeauna mult mai numeroase decât sinuciderile; în Franța cam de 13 ori, în Danemarca de 11 ori, în Prusia de peste 18 ori, în Italia chiar de 50 de ori. Așa în Prusia, la 1871, au fost la 1 milion de locuitori 2 450 de nebuni și numai 133 de sinucigași; în Italia, în același an, 1 640 de nebuni contra 31 de sinucigași. Cei mai mulți nebuni îi are Norvegia, cei mai puțini Belgia.

14. În privința statisticei cauzelor și motivelor care duc la sinucidere, trebuie păstrată multă rezervă. Motivele rămân adeseori necunoscute, interpretările celor chemați a face primele constatări sunt mai totdeauna arbitrare. Când se sinucide cineva în *delirium tremens*, trebuie clasat la nebunie sau la vițiu, îndeosebi la alcoholism? Rubrica sinucigașilor din așa-numitul dezgust de viață trebuie să cuprindă și suferințele fizice și tristețea? Și dacă nu, unde este limita sigură?

Cu toate aceste, rubricele alcătuite după una și aceeași sistemă dau totuși cifre comparative de oarecare interes.

La 100 de sinucideri sunt în:

	Prusia	*Franța*	*Suedia*	*Italia*
Din nebunie	27%	28%	41%	31%
Dezgust de viață	12	4	1	3
Vițiu (beție, jocuri de noroc)	11	13	27	1
Rușine, mustrări de conștiință	10	6	9	4
Suferințe fizice	6	12	5	8
Pasiune (amor, gelozie, mânie)	3	2	2	5
Mizerie	3	4	1	9

De aci se constată că nebunia este cauza cea mai frecventă de sinucidere. Apoi vin deosebiri caracteristice după deosebitele țări; în Prusia mai ales dezgustul de viață și vițiul, în Franța mai ales vițiul și suferințele fizice, în Suedia vițiul și rușinea, în Italia mizeria și suferințele fizice. Pretutindeni sinuciderile din amor, gelozie, mânie sunt puține.

Adăogăm încă în privința nebuniei că în termin de mijloc din 100 de nebuni bărbați 25 mor prin sinucidere, iar din 100 femei nebune 10.

Cu alte cuvinte și în combinare cu constatarea de mai sus, putem zice pentru bărbați *grosso modo* că a patra parte din sinucigași se sinucid din nebunie și că a patra parte din nebuni pier prin sinucidere.

15. Sinuciderea este de cea mai mare raritate între surdo-muți, foarte rară între orbi, mai deasă în comparare cu aceștia între idioți.

16. Ultima constatare statistică ce o relevăm privește mijloacele alese pentru sinucidere. Și aici se observă oarecare regularitate după locuri și epoce.

În Italia (1868–1877) preponderează înecarea, apoi vine împușcarea, apoi spânzurarea. Otrăvirea este pretutindeni

în proporții mai mici, dacă facem calculul după țări și nu după capitale.

În Franța și Germania (1866–1875) preponderează spânzurarea, apoi vine înecarea, în rândul al treilea împușcarea.

În Anglia (1867–1876) preponderează spânzurarea, apoi vine tăierea (care în alte țări se află în proporții mici), apoi înecarea, pe când împușcarea este rară.

În privința capitalelor celor mari mijloacele de sinucidere arată o altă variație. Pe când în Paris de la 1817–25 prepondera înecarea, apoi venea împușcarea și spânzurarea, iar asfixiarea cu cărbuni era necunoscută, de la 1834–43 asfixiarea cu cărbuni ia preponderanța, apoi vin înecarea, spânzurarea și în fine împușcarea.

Asfixiarea cu cărbuni nu se întrebuințează în Londra, nici în Petersburg, nici în New York, dar s-a imitat în Turin și Milan, unde covârșește cu mult sinuciderile prin spânzurare.

Otrăvirea dă cifre foarte mari în unele capitale. Așa găsim pentru anii 1876–77 din 1000 sinucigași:

În:	*Otrăviți*	*Spânzurați*	*Înecați*	*Împușcați*	*Asfixiați*
New York	317	135	68	331	–
Londra	154	254	208	61	–
Viena	216	358	56	222	4
Turin[1]	182	–	121	242	61
Milan	116	58	192	327	77
Roma	74	–	74	408	–

Se vede de aici că imitarea joacă un rol foarte mare în alegerea mijlocului de sinucidere, precum într-un alt ordin de idei se constată uneori un fel de epidemie locală, ca o molipsire morală, pentru sinucideri. (Într-o anume odaie, d.e. dintr-o anume cazarmă, se întâmplă mai multe sinucideri consecutive.

[1] Pe când la Turin de la 1855–1859 nu s-a constatat nici o sinucidere prin otravă, dar 111 prin asfixiare.

În Saxonia au trebuit de câteva ori să fie schimbate edificiele de cazarmă din această cauză.)

Ne mărginim în relevarea acestor 15 rubrici mai însemnate din statistica sinuciderilor. Ele vor fi de ajuns pentru a da o primă idee despre această parte a statisticei morale și despre metoadele întrebuințate într-o ramură nouă a științei, care este chemată a aduce oarecare lumină în dezlegarea unora din întrebările cele mai grele ale vieței sociale.

SCHOPENHAUER TRADUS ÎN FRANȚUZEȘTE DE D. I. A. CANTACUZIN

Asupra acestei traduceri am atras cu vreo câteva săptămâni în urmă luarea-aminte a publicului nostru prin o scurtă notiță literară în *România liberă*, reprodusă și în *Epoca*.

D.I.A. (Zizin) Cantacuzin publicase mai nainte în colecția lui Germer Baillière (Alcan), *Bibliothèque de Philosophie Contemporaine*, la Paris, două traduceri din Schopenhauer: *Aphorismes sur la sagesse dans la vie* (I vol. in 8°, 310 p., 1880, ediția doua, 1884) și *De la quadruple racine du principe de la raison suffisante* (I vol. in 8°, 292 pag., 1882).

Afară de aceste mai erau traduse (de Burdeau) cele două disertații ale lui Schopenhauer asupra Moralei și câteva *Essais et fragments*.

Dar propria filozofie a marelui cugetător, cartea fundamentală, care cuprinde în toată dezvoltarea ei acea stranie dar genială concepțiune a lui Buddha renăscut în mijlocul culturei secolului al XIX, *Lumea ca voință și ca reprezentare*, lipsea până acum celor ce nu erau în stare a o citi în limba germană.

De vreo șapte ani editorii din Paris anunțau o traducere a ei de Burdeau, ca fiind *sous presse*, dar traducerea nu mai apărea cu tot interesul extraordinar ce se deșteptase împrejurul ideilor lui Schopenhauer.

În acest timp d. Cantacuzin întreprinse însuș această lucrare și astăzi traducerea este terminată, tipărită și dată publicității în două mari volume, dimpreună 1690 pagini, în editura d-lui Socec din București, sub titlul *Le monde comme volonté et comme représentation.*

Este dar pusă la dispoziția publicului celui mare, care înțelege limba franceză, evangelia pesimismului modern.

Noi înșine nu suntem partizani ai acestui pesimism; dar fie că primește cineva modul de a vedea al lui Schopenhauer, fie că-l respinge, filozofia lui este un ferment puternic în mișcarea intelectuală a Europei actuale și va rămânea pentru totdeauna un model de claritate consecuentă, de înălțime a ideilor și de cea mai frumoasă formă a prezentării lor.

Traducerea d-lui Cantacuzin este eminentă. Rareori o așa însemnată lucrare filozofică a avut favoarea de a fi interpretată într-o limbă străină de un traducător a cărui ageră inteligență și întinsă cultură generală să-l fi pus în stare de a se identifica până la acest grad cu toate amănuntele concepțiunii autorului său și cu toată frumusețea stilului lui.

Nu putem termina această scurtă anunțare bibliografică fără a zice un cuvânt de laudă pentru d. Socec, care a avut curagiul de-a lua asupră-și această publicare în limba franceză și a executat-o în stabilimentul său grafic într-un mod așa de convenabil.

GR. H. GRANDEA: „MIOSOTUL"

Poesii, a patra ediție

(București, 1885)

GR. H. GRANDEA: „NOSTALGIA"

Poesii

(București, 1885)

GR. H. GRANDEA: „FULGA SAU IDEAL ȘI REAL"

A opta ediție

(București, 1885)

Raport de dl. T. Maiorescu

D o`m n i l o r c o l e g i,

Dintr-o notiță biografică ce și-a pus-o d-l Grandea în noua ediție (din 1885) a poeziilor d-sale, *Miosotul,* rezultă că aceste poezii au fost scrise pe când d-sa era în vârstă de la 15 la 20 de ani (între 1858 și 1864; dl Grandea e născut la 1843).

De atunci în timp de peste 20 de ani dl Grandea nu mai publicase alte poezii. Dar în contra celor ce „bănuiau" că politica, l-ar fi absorbit cu totul, d-sa ne asigură că „nu dă politicei zilei decât timpul în care voiește să se repauseze de celelalte studii și lucrări", și că „grămădește în sartarele lui", ca fiecare autor, „petre scumpe sau false" (Prefața din 1884).

Și în adevăr la 1885 a mai publicat volumul de poezii *Nostalgia.*

Din aceasta dar se cuvine mai ales a fi judecat poetul. Căci cele dintâi încercări sunt prea din copilărie, și autorul însuși în prefața din 1884 vrea să dezarmeze critica mai serioasă prin următoarele cuvinte: „Critica ar fi pretențioasă dacă ar căuta în aceste versuri ceea ce nu se află decât în fructele unei minți coaptă prin vârstă, studiu și esperiență. Ea va avea ocazia să-și arate ascuțimea condeiului asupra lucrărilor din o vârstă mai înaintată."

Deși noi suntem de părere că nu ar fi „pretențioasă" critica dacă ar cere ca orice lucrare publicată să fie fructul unei minți coapte, ci că din contră este pretențios autorul care se prezintă în public înainte ca mintea să-i fie coaptă, totuși pentru judecarea scrierilor prezentate la concurs, trebuie să admitem rezerva făcută de însuși autorul, și ne vom ocupa dar mai ales de poeziile posterioare adunate în volumul *Nostalgia*, precum și de novela *Fulga*.

Din aceste două cărți supun aprețierii d-voastre următoarele citate, destul de numeroase pentru a vă putea forma convingerea asupra întregei valori literare a lucrărilor din cari sunt extrase.

Din *Nostalgia*:

Mi-au zis des amicii mei
Când eram copil ca ei:
– Cu voința ta de fer
Și cu mândru-ți caracter,
Vei fi Cromvel mai târziu.
Dragă, ei mințiau... o știu.
(pag. 13)

Eram strugur înainte,
Eram june copt de minte;
De când însă te-am zărit,

Strugurul s-a stafidit,
Iară mintea mi-a perit.

(pag. 12)

Am scăpat acum de jug,
Jugul dulcelui amor;
Parcă ies dintr-un cosciug,
Zău, așa respir ușor.

(pag. 20)

Toamna-i către fine. Vântul rece bate,
Scuturând din arbori frunzele uscate
Dar văzând cum ele se rotesc în vânt
Și ca ploaie d-aur cad p-acest pământ
Cletinându-mi capul, zic cu întristare etc.

(pag. 23)

Fragidă ca crinul ce, sălbdat de roă,
Dulce îl poleie rumenele ziori,
Veselă ca plaiul când o bură-l plouă
Și îi smălțuiește viile culori,
Te-am văzut, copilă, pe aceste maluri,
În ăst cuib divin
Ce se oglindează în albastre valuri,
Ca-ntr-un cer senin.

(pag. 28)

Iluzie plăcută! Dar când încerc pe liră
Să cânt ce simț în mine, ce mintea mea admiră,
Atunci… atunci zvârl lira, *de ea fiind nedemn,*
Și viselor ascunse îndată mă resemn.

(pag. 44)

Sufletu-ți candid-și închipuiește
Tot frumusețe, ca cel copil
Care se joacă și plăsmuiește,
Ca el întocmai îngeri d-argil.

Scumpe ilusii, fulger în care
Noi vedem cerul ce ne-am promis,
Vă cunosc prețul cât e de mare,
Azi când din sânu-mi voi v-ați proscris!

Oh! facă cerul, scumpă copilă,
Ca în iluzii să zbori mereu…
Realitatea, monstru ce-mpilă,
Să nu te prinză în zborul tău.

(pag. 70)

Voioși serbăm, Armido, a ta aniversară
Natura însă-i tristă și plângerea-i amară
Răsună pântre pomii de frunză scuturați,
Ca gemătul în noapte al celor trepasați.

(pag. 71)

FIICA LUI GELU

În castelul ce-și răsfață
Fruntea veche pântre nori
Ați văzut p-a lui terață
O fecioară uneori?

Ea e jună și frumoasă.
E a lumei mândră stea,
E candidă și duioasă…
O cunoașteți voi pe ea?

Degetele-i fugătoare
Scot din harpa de eben
Sunete fermecătoare
Care-ncânt acel eden.

Ale mele seci cuvinte
De ce n-au putere, zău,

Să deștepte-n voi fierbinte
Dorul care-l simț mereu.

(pag. 91)

Din *Fulga*:

„– Păcat de acest june! – esclama uneori o doamnă care păstrase din junețea de odinioară numai cochetăria, și pe lângă cari grațiile ar fi putut trece fără teamă că vor fi întunecate, – Păcat! – zicea ea, – îi plac mai mult zânele muntelui, arborii stâncelor, norii cerului, decât lumea. Este un sălbatec. N-are creștere. Cu toate că în fața lui este dulce melancolie, dar sunt sigură că este un fiu de bădăran."

(pag. 6)

„Ochii-i erau arzători, buzele îi murmurau. Un fluture, lipindu-se de buzele ei, ar fi auzit-o șoptind: *unde o fi el acum?* Apoi întoarse ochii către monastire și-i aținti la fereastra vecină cu a ei. Nu văzu decât perdelele albe fâlfâind în vânt, pomii legănându-și vârful și suspină."

(pag. 9 și 10)

„– Cum! esclamă Zoe – și el a șters aceste versuri cari sunt atât de frumoase? Dacă-l voi cunoaște odată, o să-l rog să mi le scrie *în album*."

(pag. 11)

„Deodată Zoe se schimbă la față. Ea văzu un june care înainta încet și cugetând. Ascunse hârtia în sân. Ochii lor se întâlniră, și două scântei scăpărară deodată.

– Cine o fi? – se întrebă copila roșind și tremurând. Ochii ei împăienjenați nu mai vedeau decât întunerec, și în acel întunerec privirea tristă și profundă a junelui.

– Cine o fi? – se întreba Fulga, urmând calea către monastire. Nu putea să-și șteargă din minte acea figură de înger și acea ochire care îi pătrunsese tot sufletul.

Noaptea veni. Luna se ridică pe umărul dealului și lumină întinsa și frumoasa vale a Argeșului. Lumea dormea. Într-același timp două ferestre se deschiseră la monastire, două figuri se arătară.

– Cine o fi? – murmură Zoe, înclinându-și fruntea pe mână.

– Cine o fi? – murmură Costin, ștergându-și o lacrimă.

Și ochii lor rătăciră mult timp peste vale. Apele scânteiau la lumina lunei și a stelelor.

În același timp două suspine se îngânară cu freamătul frunzelor, cu cântecul greierilor, două voci șoptiră:

– Cine o fi?

Și ferestrele se închiseră."

(pag. 12 și 13)

„Întinse brațele ca s-o strângă la sân, fantasma peri.

Costin se sculă cu fruntea udată de sudori. Lacrimi arzătoare îi șuruiau din ochi. Camera părea plină de parfumul ce esala părul fantasmei.

Rămase mult pe gânduri. Era turburat, trist și voios; auzea în sufletul lui șuierăturile vijeliei, adierile îmbălsămite ale dimineței, gugulirile voluptății sufletești; vedea seninul cerului, purpura zorilor, răsfrângându-se în cristalul apelor. Își trudea mintea ca să înțeleagă acel mister.

– Să cred în farmece? – se întreba el cu ciudă, ștergându-se pe frunte. – Pentru ce copila de ieri nu-mi iese din minte? Ciudat!

Și el ieși din casă, doară va ieși copila din inima lui!

Dar să nu ieși, Zoe! Unde vei afla tu un templu mai sânt, mai luminos, mai plin cu armonie și amor, decât inima lui Costin Fulga? Nu te îngrija dacă s-a supărat oarecum, pentru că nu înțelege ceea ce simte.

Pentru întâia oară simte voluptoasele torturi ale amorului. Și tu tot asemenea, dulce copilă, tu care te zvârcolești cu neastâmpăr în patu-ți virginal fără ca somnul să poată atinge genele-ți lăcrămate.

Cele două ochiri ce v-ați aruncat ieri au fost două fulgere; inima voastră a fost iasca care s-a aprins de acest foc ceresc. Toate apele pământului nu pot stinge ceea ce Dumnezeu aprinde."

(pag. 15–16)

„Într-o speluncă sub poalele monastirei văzu pe Zoe. Era însoțită de Amalia.

Biata copilă avea aerul abătut. Ședea pe țărmul unui izvor și rupea flori dintr-un buchet pe cari le arunca în apă, apoi le urma cu ochii cum pluteau.

Costin nu cuteză a se apropia. Și cu toate acestea cât de mult dorea să șază pe acel covor de iarbă lângă copilă, mai cu seamă că era un loc liber lângă dânsa."

(pag. 23)

„Vorbiră de poezie, de muzică, de pictură, de botanică, de astronomie, numai de amor nu cutezară nici un cuvânt.

A treia zi, Costin, într-un moment de răpire, o salută cu numele simplu:

– Zoe!

A patra zi el nu ieși din casă, avu friguri. Zoe aflând, se închise și stătu toată noaptea la fereastră.

A cincea zi se întâlniră.

El îi zise: – Zoe!

Ea îi zise: – Costin! și-i întinse mâna pe care el o atinse cu buzele."

(pag. 27)

„Urianu este un nume care ascunde pe cel adevărat.

Nici că am putut face altmintrea, când cei mai mulți din eroii noștri viețuiesc încă.

Zoe vorbi părinților ei atâta despre întinsele cunoștințe ale lui Costin Fulga în litere, științe și arte, încât aceștia întinseră mâna junelui cu bunăvoință."

(pag. 29)

Aceste exemple pot întemeia părerea subscrisului că operele d-lui Grandea nu sunt din cele ce s-ar cuveni să fie premiate de Academia Română.

[RAPORT ASUPRA COLECȚIUNII DE ARII POPULARE PREZENTATE LA CONCURS DE D. VULPIAN]

Ședința din 5 aprilie [1886]

D o m n i l o r m e m b r i,

La premiul statului de 5 000 lei, pentru cea mai bună colecțiune de arii poporale române, s-a prezentat numai dl. D. Vulpian cu o colecțiune în adevăr foarte bogată, din care s-au și tipărit două volume, cuprinzând:

I. *250 jocuri de brâu.*

II. *481 Balade, Colinde, Doine, Idile.*

Iar vol. III cu *500 hore* este sub presă, ni s-au arătat foile de corectat și dl. Vulpian asigură că va apărea în decursul lunei aprilie.

Colecțiunea cuprinde, prin urmare, *1 231* melodii române.

Prima din cele 3 condiții ale concursului (vezi *Înștiințarea*, lit. B., no. IV) e îndeplinită, ariile sunt aranjate pentru clavir; la vol. II, care cuprinde 481 melodii cântate din gură, este clavir și voce, precum și însemnarea cuvintelor sub note pentru primele strofe. Dl. Vulpian a mai prezentat în manuscript și cuvintele pentru strofele următoare, adecă poezii întregi, care ar rămânea să se tipărească de d-sa în volum deosebit.

A 2-a și a 3-a condiție nu e încă îndeplinită în întreg. Printr-o petiție dată astăzi, dl. Vulpian promite a le îndeplini mai târziu sub forma unei prefețe mai întinse, care să însoțească publicarea d-sale.

Așa fiind împrejurările și având în vedere meritul acestei colecțiuni atât de bogate, comisiunea are onoare a vă propune următoarea rezoluțiune:

Academia Română, fără a voi să judece prin aceasta asupra valorii muzicale tehnice a colecțiunii d-lui D. Vulpian, îi decerne premiul Statului de 5 000 lei, din cari 2 500 să i se dea îndată, iar 2 500 după ce comisiunea va constata îndeplinirea și celorlalte părți din condițiile concursului printr-un raport, de care va lua act Academia în sesiunea ordinară.

TIMOTEU CIPARIU

Una câte una dispar figurile marcante ale renașterii noastre literare de pe la mijlocul acestui secol, renaștere la care au contribuit deopotrivă românii de dincolo și de dincoace de Carpați. După Heliade, Bolintineanu, Barnuțiu, Papiu Ilarian, Ioan Maiorescu, C. Negruzzi, Pumnul, E. Hurmuzachi, Laurianu și C.A. Rosetti, românii au pierdut astăzi pe Timoteu Cipariu, încetat din viață la 22 august (3 septemvrie) în vârstă de 83 de ani.

Aprețiarea momentelor politice din lunga viață a prea activului și eruditului bărbat nu intră în cadrul acestei reviste. Însă marea lui însemnătate pentru limbistica română a fost adeseori relevată în coloanele noastre, mai ales în epoca apogeului ei, când etimologismul ciparian ajunsese a se împlânta și în Academia Română din București și a predomni la elaborarea dicționarului academic de Laurianu și Massim.

Deși *Convorbirile literare* s-au pronunțat de la începutul lor în modul cel mai hotărât în contra sistemului etimologic în vorbirea și scrierea română, întemeiat și reprezentat de Cipariu, ele nu s-au abătut niciodată, nici în mijlocul celor mai vii discuțiuni de acum vreo douăzeci de ani, de la datoria de

a-și exprima cea mai înaltă considerare pentru persoana eminentului adversar.

Lui Cipariu îi va rămânea meritul celei mai conștiențioase și consecuente sistemizări a etimologismului în limba română, și mișcarea literară și științifică deșteptată prin scrierile sale principale:

Elemente de limba romana dupa dialecte și monumente vechi (Blaj, 1854),

Acte și fragmente istorice bisericești (Blaj, 1855),

Chrestomatia sau analecte literare (Blaj, 1858),

Gramateca limbei romane, I. Analitica. II. Sintetica (București, 1870, 1877),

a fost din cele mai roditoare pentru întreaga noastră dezvoltare intelectuală.

ALEXANDRU CIHAC

În timpul din urmă limbistica română a mai avut să sufere o pierdere însemnată prin moartea lui Alexandru Cihac, întâmplată la 29 iulie (10 august).

Distinsul filolog a fost până acum șapte ani, când o boală grea i-a curmat orice putință de activitate literară, unul din colaboratorii revistei noastre, și în mai multe rânduri *Convorbirile* au atras luarea-aminte a cetitorilor lor asupra valorii scrierilor lui Cihac. Lucrarea lui de căpetenie este: *Dictionnaire d'Etymologie Daco-Romane*, partea I, *éléments latins* (Francfort, 1870), partea II, mult mai voluminoasă, *éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais* (Francfort, 1879). Această a doua parte a fost premiată de Institutul de Franța la concursul Volney din 1880.

Dicționarul lui Cihac a întâmpinat din partea majorității limbiștilor noștri cele mai vii critice. I s-a imputat mai ales o tendențioasă slavizare în derivarea cuvintelor române. Nouă însă lucrarea lui Cihac nu ne-a făcut impresia unei tendințe preconcepute, ci a unei curate convingeri științifice. Că vor fi multe de îndreptat în această primă încercare completă a unei *Etimologii daco-romane*, edificate pe bazele științei moderne, nu este de tăgăduit. Însă vorba cea veche: a critica a fost

ușor, dar a face mai bine se vede că a fost foarte greu, fiindcă până acum nu s-a făcut.

Adevăratul monument al limbei române la sfârșitul secolului XIX va fi *Etymologicum Magnum Romaniae* al domnului Hăjdeu. Dar din această operă de cea mai mare valoare nu s-a terminat încă nici litera A, cele patru fascicule apărute, care formează tomul I, au ajuns până la cuvântul *almaș*.

Este fără îndoială o dorință a întregei românimi culte de astăzi ca o soartă priincioasă să dea domnului Hăjdeu sănătatea și tăria de suflet (căci fără cea mai mare tărie de suflet și abnegațiune nu se poate conduce o asemenea lucrare) pentru a-și asigura realizarea vastei sale concepțiuni.

Dar și atunci se va cuveni să păstrăm o aducere-aminte recunoscătoare pentru meritoasa operă a lui Alexandru Cihac.

I. POPESCU: „PSICHOLOGIA EMPIRICĂ"

(Ed. II, Sibiiu, 1887)

Raport de dl. T. Maiorescu

Domnilor colegi,

Asupra *Psichologiei empirice* a d-lui I. Popescu făcusem o dare de seamă într-o foaie literară, încă de la prima aparițiune a acelei cărți.

Ediția cea nouă cu îngrijire revăzută și sporită, stilul pretutindeni corectat și adaptat scopului, astfel încât observările critice ce mă crezusem dator a face în citata dare de seamă în contra unor amănunte din ediția de la 1881 nu-și mai au loc pentru noua ediție din 1887.

Cartea d-lui Popescu este în esență o compilare din câțiva autori germani, ale căror scrieri psihologice sunt recunoscute de bune și lăudate pentru claritatea lor metodică.

Dl. I. Popescu a cetit aceste scrieri cu luare-aminte, s-a pătruns de cuprinsul lor, l-a contopit într-o lucrare aproape unitară, și-l expune acum școlarilor români, alegând din autorii cetiți, când pe unul, când pe altul, după cum îi pare mai clar în esplicarea deosebitelor fenomene sufletești.

Cele mai multe esemple date în text se refer la observațiunea proprie, și teoriile expuse caută a se mărgini la fenomenele psihice ce se pot controla prin experiență.

Metoda expunerii d-lui Popescu este clară, împărțirea cărții în secțiuni și paragrafe precisă și lesne de cuprins, stilul cam rece, dar bun prin cumpătarea sau sobrietatea sa.

Lucrarea d-lui Popescu este serioasă și este menită a pune un fundament solid de cunoștințe filozofice în capetele școlarilor din liceele române.

Pe temeiul considerațiilor de mai sus, părerea subsemnatului este că cartea d-lui Popescu merită să fie premiată.

DOUĂ POEZII POSTUME ALE LUI MIHAIL EMINESCU

Următoarele două poezii de Eminescu, scrise – pe cât se vede – în prima aruncătură a condeiului încă de pe la 1880, au rămas nerevăzute de poet. Pluralul „torții" în loc de „torțe" în *Sonet* avea probabil să dispară; iar satira *Dalila*, dacă nu ar fi fost înlăturată ca o variantă a actualei satire IV din poeziile publicate în volum, ar fi primit poate o modificare radicală. Dar și așa cum le găsim astăzi, aceste două poezii cuprind versuri de-o unică frumusețe și nu pot lipsi din opera lui Eminescu.

M.

SONET

Orcâte stele ard în înălțime,
Orcâte unde aruncă-n față-i marea;
Cu-a lor lumină și cu scânteiarea
Ce-or fi-nsemnând, ce vor – nu știe nime.

Deci cum voiești, tu poți urma cărarea;
Fii bun și mare, or pătat de crime;
Acelaș praf, aceeaș adâncime!
Iar moștenirea ta și a tot: Uitarea!

Parcă mă văd murind: în umbra porții
Așteaptă cei ce vor să mă îngroape,
Aud cântări și văd lumini de torții.

O, umbră dulce, vino mai aproape –
Să simt plutind deasupră-mi geniul morții
Cu aripi negre, umede pleoape.

DALILA

Biblia ne povestește de Samson, cum că muierea,
Când dormea, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea
De l-au prins apoi dușmanii, l-au legat și i-au scos ochii,
Ca dovadă de ce suflet stă în pepții unei rochii…
Tinere ce plin de visuri urmărești vreo femee,
Pe când luna, scut de aur, strălucește prin alee
Și pătează umbra verde cu misterioase dungi,
Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi.
Te îmbeți de feeria unui mândru vis de vară,
Care-n tine *se petrece… Ia întreab-o, bunăoară –*
O să-ți spuie de panglice, de volane și de mode.
Pe când inima ta bate ritmul sfânt al unei ode…
Când cochetă de-al tău umăr ți se razimă copila,
Dac-ai inimă și minte, te gândește la Dalila.

E frumoasă, se-nțelege; ca copii are haz,
Și când râde, face încă și gropițe în obraz,
Și gropițe face-n unghiul ucigașei sale guri
Și la degetele mânii și la orce-nchieturi;
Nu e mică, nu e mare, nu-i subțire, ci-mplinită
Încît ai ce strânge-n brațe – numai bună de iubită;
Tot ce-ar zice i se cade, tot ce face-i șade bine
Și o prinde orce lucru, căci așa se și cuvine;
Dacă vorba-i e plăcută, și tăcerea-i încă place;
Vorba zice: „fugi încolo“, *râsul zice:* „vino-ncoace!“
Umblă parcă amintindu-și vreun cântec, alintată,

Pare că i-ar fi tot a-lene și s-ar cere sărutată,
Și se-nalță din călcâie, să-ți ajungă păn-la gură
Dăruind cu-o sărutare acea tainică căldură
Ce n-o are decât numai sufletul unei femei…
Câtă fericire crezi tu c-ai găsi în brațul ei!
Te-ai înseninà văzându-i rumenirea din obraji…
E cu toane, o crăiasă, iar tu tânăr ca un paj,
Și adânc privind în ochi-i, ți-ar părea cum că înveți
Cum viața preț să aibă și cum moartea s-aibă preț,
Și pătruns de-o bucurie și fermecătoare jale,
Ai vedea în ea crăiasă lumii gândurilor tale.
Așa că, închipuindu-ți lăcrimoasele ei gene,
Ți-ar părea mai mândră decît Venus Anadyomene
Și în chaosul uitării, oricum orele alerge,
Ea din ce în ce mai dragă ți-ar cădea pe zi ce merge.

Ce iluzii! Nu-nțelegi tu din a ei căutătură
Că deprindere, grimasă este zâmbetul pe gură,
Că întreaga-i frumusețe e în lume de prisos,
Și că sufletul și-l perde fără de nici un folos?
În zadar boltita liră ce din șapte coarde sună
Tânguirea ta de moarte în cadențele-i adună;
În zadar în ochi avea-vei umbre mândre din povești,
Precum iarna se așează flori de gheață pe ferești
Când în inimă e vară; în zadar o rogi: „consacră-mi
Creștetul cu-ale lui gânduri, să-l sfințesc cu-a mele lacrămi!“

Ea nici poate să-nțeleagă că nu tu *o vreai… că-n tine*
E un demon ce-nsetează după dulcele-i lumine,
C-acel demon plânge, râde, neputând s-auză plânsu-și,
Că o vrea spre a se-nțelege în sfârșit pe sine însuși,
Că se zbate ca un sculptor fără brațe care geme,
Ca un maistru ce-asurzește în momentele supreme
Păn-a nu ajunge-n culmea dulcei muzice de sfere
Ce-o aude că se naște din rotire și cădere,
Că el nu-i cere drept jertfă, pe-un altar înalt să moară,

Precum în vechimea sfântă se junghiau odinioară
Virginele ce stătură sculptorilor de modele,
Când tăiau în marmor chipul unei zâne după ele;
S-ar pricepe acel demon... s-ar renaște
Mistuit de focul propriu, el atunci s-ar recunoaște
Și, pătruns de-ale lui patimi și de amoru-i cu nesațiu,
El ar frânge-n vers adonic limba lui ca și Horațiu,
Ar atrage-n visu-i mândru a izvoarelor murmururi,
Umbra umedă din codri, stelele ce ard de-a pururi,
Și-n acel moment de taină, când s-ar crede că-i ferice,
Poate-ar învia în ochiu-i ochiul lumei cei antice
Și cu patimă adâncă ar privi-o s-o adore,
De la ochii ei cei tineri mântuirea s-o implore,
Ar voi în a lui brațe să o țină-n veci de veci;
Desghețând cu sărutarea-i raza ochilor ei reci;
Căci de peatră de-ar fi, încă s-o încălzi de-atât amor,
Când, căzându-i în genunche, i-ar vorbi tânguitor,
Fericirea înecându-l, el ar sta să-nebunească
Ca-n furtuna lui de patimi și mai mult să o iubească.

Cu zâmbiri de curtizană și cu ochi bisericoși,
S-ar preface că pricepe. Măgulite toate sunt
De-a fi umbra frumuseții cei eterne pe pământ.
O femeie între flori zi-i și o floare-ntre femei,
Ș-o să-i placă. Dar o pune să aleagă între trei
Ce-o înconjoară, toți zicând că o iubesc – cât de naivă,
Vei vedea că deodată ea devine pozitivă.
Și când dama cochetează cu privirile-i galante,
Împărțind ale ei vorbe între-un crai bătrân și-un fante,
Nu-i minune ca simțirea-i să se poată înșela,
Să confunde-un crai de pică cu un crai de mahala;
Căci cu dorul tău demonic va vorbi călugărește,
Pe când craiul cel de pică de s-arată, peptu-i crește,
Ochiul înghețat i-l umplu gânduri negre de amor
Și deodată e vioaie, stă picior peste picior,
Ș-acel sec, în judecata-i, e cu duh și e frumos...

A visa că adevărul sau alt lucru de prisos
E în stare ca să schimbe în natur-un fir de păr
Este piedica eternă ce-o punem la adevăr.

Așadar, când plin de visuri urmărești vreo femee,
Pe când luna, scut de aur, strălucește prin alee
Și pătează umbra verde cu fantasticele-i dungi,
Nu uita că doamna are minte scurtă, haine lungi.
Te îmbeți de feeria unui mândru vis de vară,
Care-n tine se petrece... Ia întreab-o, bunăoară,
Ș-o să-ți spuie de panglice, de volane și de mode,
Pe când inima ta bate-n ritmul sfânt al unei ode...
Când vezi piatra ce nu simte nici durerea și nici mila,
De ai inimă și minte, feri în lăturie: e Dalila!

M. Eminescu

C. DIMITRESCU: „QUATUORS POUR 2 VIOLONS, ALTO ET VIOLONCELL“ No. 1–5, Leipzig

Proces-verbal încheiat de d-nii T. Maiorescu și Ed. Wachmann

Subscrișii, fiind însărcinați de Academia Română a ne da avizul asupra compunerilor muzicale întitulate *Quatuors pour deux violons, alto et violoncell* de dl C. Dimitrescu, am ascultat esecutarea acestor quartete, și anume a quartetului nr. 1, opus 21 în sol major, no. 2, opus 26 în re minor, no. 3, opus 33 în si bemol major, no. 4, opus 38 în sol minor, no. 5, opus 42 în fa major, și avem onoare a comunica onorab. Academie Română următorul aviz al nostru.

Având în vedere că aceste compuneri ale d-lui C. Dimitrescu sunt lucrări de merit;

Având în vedere că, în genere vorbind, așa-numita muzică de cameră, din care fac parte și quartetele instrumentale în cestie este din cele mai serioase și mai rafinate compoziții muzicale;

Considerând, în fine, că lucrările d-lui C. Dimitrescu sunt primele quartete ale unui compozitor român:

Suntem de părere că dl C. Dimitrescu merită să fie premiat pentru quartetele d-sale prezentate la concurs.

Observăm că dl J. A. Cantacuzino, numit împreună cu noi membru al acestei Comisiuni de cercetare, nu a putut lua parte la întrunirile noastre din cauză de boală.

Făcută astăzi 13 (25) martie 1890.

IOAN POPOVICI

Din Lugoș, primim următoarea înștiințare:

„Românii din Lugoș, plini de întristare, anunță trecerea din viață a tânărului

IOAN (NIȚĂ) POPOVICI

activ pe terenul literar și jurnalistic, întâmplată duminecă în 10 septemvrie st.n.a.c., la 4 ore d.a., după împărtășirea cu sfintele taine. Cruda moarte în etate de 24 de ani și după un morb greu a răpit din mijlocul nostru pe acest tânăr plin de speranță.

Înmormântarea defunctului se va sevârși marți, în 12 septemvrie st. n.a.c., la 3 ore d.a., după ritul gr.or. în cimitirul român din Lugoș.

Fie-i țărâna ușoară și memoria eternă!

Lugoș, în 10 septemvrie 1893 st.n.“

Cetitorii *Convorbirilor* vor simți pierderea ce a suferit-o literatura română prin încetarea din viață a tânărului autor. Sosit de-abia de câteva luni în mijlocul nostru, Ioan Popovici, prin blândețea caracterului său, prin o adâncă simțire a frumosului și iubire a adevărului, își câștigase simpatiile tutulor cunoscuților și prietenia unora din ei.

Slab de constituție, suferind de o hipertrofie a inimei și totuși lucrând fără preget, se dusese peste vară acasă în Banat pentru a-și trece cel din urmă examen la institutul teologic de-acolo. Înăsprirea boalei l-a silit să-și întrerupă studiile, câteva

săptămâni petrecute la Tușnad nu l-au restabilit, și în 29 august (10 septemvrie) s-a stins.

Cele două novele ale lui „din viața meseriașilor bănățeni", publicate în *Convorbirile* de la fevruarie și de la iulie 1893, poeziile lui, care împodobesc numărul de față și câteva numere anterioare ale revistei noastre, rămân dovada unui mare talent literar. Puternica intuiție originală, din care sunt izvorâte, conformitatea expresiilor și acea măsură și tonalitate egală, care se găsesc așa de rar în scrierile române, sunt semnul celui chemat și celui ales.

Cine a fost de față în acea seară de 16 ianuarie – nici anul nu s-a împlinit de-atunci! – când nou-venitul, într-un cerc intim de iubitori ai literaturii, ne-a cetit cu glasul său cumpătat novela *În lume*, cine s-a simțit încălzit de emoțiunea crescândă ce o deștepta simpla și frumoasa povestire și de raza ochilor albaștri ce înviau fața străvezie a autorului va păstra pentru toată viața amintirea unei aparițiuni care – în scurta ei trecere prin lumina vieței – a întărit încrederea în viitorul unui neam producător de asemenea talente.

ANUARUL UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI PE ANUL ȘCOLAR 1892–1893 CU DATE ISTORICE ȘI STATISTICE ASUPRA ANILOR ANTERIORI

de
Titu Maiorescu,
rectorul Universității

[CUVÂNT ÎNAINTE]

Legea asupra Instrucțiunii în art. 298 prescrie: „La finele fiecărui an școlar, rectorul va face către ministru un raport despre starea generală a Universității".

Această prescriere nu s-a pus în lucrare până acum. Încă în 1869 ministerul cere un asemenea raport: însă rectorul de atunci, G. Costaforu, răspunde la 20 ianuarie 1870 că „Universitatea, fiind de curând înființată, n-a dat încă rezultate evidente".

Dar după 29 de ani ai existenței sale oficiale va fi venit timpul ca Universitatea din București să prezente, sub formă de anuar, o dare de samă „despre starea generală" în care se află – dare de samă cerută de buna regulă administrativă chiar în afară de prescrierea formală a legii.

Publicându-se în fine cel dintâi anuar al Universității noastre, el a trebuit să cuprindă, pe lângă datele relative la anul școlar 1892–1893, și notițe istorice și statistice asupra epocei de mai nainte.

Rectorul Universității
T. Maiorescu

4 iulie 1893

DATE ISTORICE ȘI STATISTICE DE LA ÎNFIINȚAREA UNIVERSITĂȚII PÂNĂ LA OCTOMVRIE 1892

Universitatea din București este înființată prin Decretul no. 765 din 4/16 iulie 1864, dat de domnitorul Principatelor Unite Alexandru Ioan I (Cuza), fiind ministru al Învățământului Public și al Cultelor Dimitrie Bolintineanu.

Iacă textul acestui Decret din *Monitorul oficial*, no. 149 din 7/19 iulie 1864:

„ALEXANDRU IOAN I,

Cu mila lui Dumnezeu și voința națională Domn Principatelor Unite Române;

La toți de față și viitori sănătate:

Asupra raportului ministrului nostru secretar de stat la Departamentul Învățământului Public și al Cultelor, sub no. 21133;

Am decretat și decretăm:

Art. I. Facultățile din București unite împreună vor purta numele de: *Universitatea din București.*

Art. II. Profesorii facultăților se vor aduna împreună și vor alege pe rectorul Universității.

Art. III. Profesorii fiecărei facultăți în parte vor alege pe decanul facultății respective.

Art. IV și cel din urmă. Ministrul nostru secretar la Departamentul Învățământului Public și al Cultelor este însărcinat cu executarea ordonanței de față.

Datu-s-au în domneasca noastră Capitală București, în anul mântuirii 1864, iar al domniei noastre al șaselea.

Alexandru Ioan

Ministru secretar de stat la Departamentul Învățământului Public și al Cultelor,

D. Bolintineanu

Nr. 765."

Universitatea din Iași se înființase cu 4 ani mai nainte, la 26 octomvrie 1860, sub același domnitor, după propunerea ministrului Mihail Kogălniceanu.

Prin Legea asupra Instrucțiunii, promulgată la 25 noiemvrie 1864, se mențin Universitățile astfel înființate și se începe organizarea lor administrativă și didactică.

„Firește că și cu mult înainte de 1864 se predau în București unele cursuri izolate de învățământ superior. Relațiuni amănunțite asupra întregei dezvoltări a învățământului nostru public se cuprind în *Istoria școalelor de la 1800–1864* de d. V. A. Urechiă, profesor de Istoria românilor la Universitate.

Noi ne mărginim aici a menționa câteva date menite a lega însăș înființarea Universității cu epoca imediat precedentă.

După ce Gheorghe Lazăr, din Avrigul Transilvaniei, ajutat și apoi continuat de școlarul său Ioan Eliade Rădulescu, începe (1816 până la martie 1821) în vechea școală de la Sf. Sava învățământul românesc național, în accepțiunea modernă a cuvântului (tot la 1816 se înființează prima catedră de drept, ocupată de marele clucer Nestor), și, după o întrerupere de zece ani a școalelor, aflăm la 1831 pe Petrache Poenaru însărcinat cu reinstalarea școalei la Sf. Sava (în locul

ocupat astăzi de edificiul Universității) și vedem la 1832 un program de studii, aprobat de eforii Barbu D. Știrbei, Ștefan Bălăceanu și Alexandru Filipescu (Vulpe), în care se cuprind și cursuri de învățământ superior: dreptul roman predat de Constantin Moroiu, dreptul civil românesc (Ștefan Pherekyde), dreptul comercial (Alecu Racoviță). La aceste se adaugă în anii următori până la 1847 între altele: dreptul criminal și procedura sau «dreptul judecătoresc», predate de Constantin Brăiloiu. În anul școlar 1845 – 1846 numărul studenților la toate aceste cursuri superioare este de 36.

După o nouă întrerupere de 3 ani, în urma revoluției de la 1848, Domnitorul Barbu D. Știrbei redeschide școalele și înființează o școală de poduri și șosele pentru ingineri-conductori.

Însă în anul școlar 1857–1858, după raportul directorului Eforiei școalelor George Costaforu, se predau la Sf. Sava, în afară de cele 8 clase gimnaziale, numai următoarele cursuri superioare: «Cursul de legi», anul I: dreptul roman – profesor C. Bozianu, anul III: dreptul comercial – profesor B. Boerescu, și «Cursul de inginerie civilă», anul I: mecanica și geometria analitică – profesor Em. Constantinescu, geometria descriptivă – profesor Al. Orăscu; anul II: principii de arhitectură – profesor Al. Orăscu; mecanica – profesor Em. Constantinescu; aplicarea geometriei descriptive – profesor Gr. Joranu. La cursurile juridice urmează 15 studenți, la cele de inginerie 16.

În anul școlar următor, 1858–1859, după raportul directorului școalelor Vasilie Boerescu, sunt la «Ingineria civilă» numai doi profesori, Em. Constantinescu și Al. Orăscu, cu 7 studenți.

În 1859–1860 (raportul directorului școalelor Ioan Maiorescu) «Instrucțiunea superioară» are la «Ingineria civilă» 3 profesori, dar studenții au trecut toți la Școala de silvicultură și de mine; «Facultatea de drept» are 4 profesori și 42 de «auditori».

În 1861–1862 (raportul directorului școalelor Ioan Zalomit), Facultatea «de drepturi» are 5 profesori și 37 studenți, «Ingineria civilă» are numai 2 profesori și 10 studenți.

Programul cursurilor și profesorii întregului învățământ superior în anul școlar 1863–1864, imediat precedent înființării Universității de la 4 iulie 1864, se vede dintr-o adresă a primului rector G. Costaforu, trimisă Ministerului asupra cererii sale în 19 noiembrie 1864:

«Facultatea de Drepturi

Programul cursurilor pe anul scolastic 1863–4

Obiectele	Zilele	Orele	Domnii profesori
Anul I			
Dreptul roman	M.J.S.	8–9½	Constantin Bosianu
Dreptul civil	L.M.V.	8–9½	Aristide Pascal
Anul II			
Dreptul roman	M.J.S.	8–9½	provizoriu: C. Bacaloglu
Dreptul civil	L.M.V.	8–9½	Constantin Boerescu
Dreptul penal	M.J.S.	9½–11	George Costaforu
Procedura dreptului civil Semestrul II	L.M.V.	9½–11	P. Vioreanu
Anul III			
Dreptul civil român	L.M.V.	8–9½	G. Costaforu
Dreptul comercial	L.M.V.	9½–10½	V. Boerescu
Administrația Sem.I	M.J.S.	8–9½	P. Vioreanu
Economia politică	M.J.S.	9½–11	provizoriu: Al. Vericeanu

Cursurile se vor începe la 15 octomvrie a.c. și se vor termina în iuliu 1864, conf. art. 193 din Reg. scolastic.

(s) Decan *C. Bosianu.*»

«Programa

Școalei superioare de litere cu distribuțiunea orelor pe anul scolastic 1863–1864

Zilele	Obiectele 10–11	Profesorii	Obiectele 9–10	Profesorii
Luni	Istoria filozof.	I. Zalomit	Istoria literat.	A.T. Laurian
Marți	Istoria univ.	A. Florian	Istoria Rom.	I. Maiorescu
Merc.	Istoria filozof.	I. Zalomit	Istoria literat.	A.T. Laurian
Joi	Istoria univ.	A. Florian	Istoria Rom.	I. Maiorescu
Vineri	Istoria filozof.	I. Zalomit	Istoria literat.	A.T. Laurian
Sâmb.	Istoria univ.	A. Florian	Istoria Rom.	I. Maiorescu

Consiliul superior de Instrucțiune Publică:
(ss) Aron Florian, P. Poenaru, A. Treb. Laurian, Davila, I. Zalomit

Lecțiunile încep luni în 2 decemvrie 1863, la orele indicate în program. Concursul aspiranților la stipendii se face marți 3 decemvrie la 12 ore.

Directorele Școalei de Litere (s) *A. Treb. Laurian.*»

«Programa

învățăturilor ce au a se ține la Școala Superioară de Științe în anul 1863–1864

Zilele	Ora 8–9½ Profes.		9½–11	Profes.	2–3½	Profes.
Luni	Geom. descr.	A. Orăscu	Calcul difer.	Fălcoianu	Desemn	
Marți	Istoria nat.	C. Ferrerati	Fizica 2–3½	Bacaloglu	Geom. an. 9½–11	Petrescu
Merc.	Geom. descr.	A. Orăscu	Calcul difer.	Fălcoianu	Desemn	
Joi	Istoria nat.	C. Ferrerati	Fizica 2–3½	Bacaloglu	Geom. anal.	Petrescu
Vineri	Geom. descr.	A. Orăscu	Calcul difer.	Fălcoianu	Desemn	
Sâmb.	Istoria nat.	C. Ferrerati	Fizica 2–3½	Bacaloglu	Geom. an. 9½–11	Petrescu

Membrii Consiliului Superior de Instrucțiune:
(ss) *Aron Florian, I. Zalomit, P. Poenaru, G. Costaforu, Dr. Davila, A. Treb. Laurian.* (s) Decan: *Al. Orăscu.*»

La 21 octomvrie 1864 rectorul G. Costaforu înaintează Ministerului Justiției, al Cultelor și al Instrucțiunii Publice cel dintâi stat de prezență al profesorilor nou-înființatei Universități.

Acest stat cuprinde pe luna octomvrie 1864 funcționarea și salariele următorilor profesori ai celor trei facultăți pe atunci existente:

Facultatea de Drept în octombrie 1864

		Pe lună L.v. L.n. (franci)
Constantin Bosianu,	dreptul roman	2000 = 740.75
George Costaforu,	» civil	2000 = 740.75
Vasile Boerescu,	» comercial	1250 = 463. –
Dimitrie Paul Vioreanu,	» administ.	1250 = 463. –
Constantin Boerescu,	» civil	1050 = 388. –
Aristid Pascal,	» civil	1050 = 388. –
George Danielopol,	» penal	1050 = 388. –
Alexandru Vericeanu,	economia politică	1050 = 388. –

În decemvrie 1864, d. Danielopol trece profesor la a doua catedră de dreptul roman, iar în locul d-sale se numește

profesor de dreptul penal d. George Cantili, amândoi cu 1050 lei vechi (388 franci) pe lună.

Facultatea de Științe în octomvrie 1864

		Pe lună L.v. L.n. (franci)
Alexandru Orăscu,	geometria descriptivă	2000 = 740 75
Dimitrie Petrescu,	geometria analitică și astronomia	1050 = 388 –
Emanoil Bacaloglo,	fizica	1050 = 388 –
Alexe Marin,	chimie (numit 17 nov. 1864)	2000 = 740 75
C. Ferrerati,	istoria naturală (cu contract) înlocuit în noiemvrie 1864 prin	800 = 295 63
Constantin Esarcu Grigore Ștefănescu,	geologia și mineralogia (numit 18 noiemvrie 1864, în buget de la ianuarie 1865)	1500 = 555 –
		1500 = 555 –

Facultatea de Litere și Filozofie în octomvrie 1864

		Pe lună L.v. L.n. (franci)
Aug. Treb. Laurian,	limba latină	2000 = 740 75
Aron Florian,	istoria universală	2000 = 740 75
Ioan Zalomit,	istoria filozofiei	2000 = 740 75
Ulysse de Marcillac,	literatura franceză	1250 = 463 –
Catedra de istoria românilor, vacantă prin încetarea din viață a lui Ioan Maiorescu (5 septemvrie 1864), este ocupată în noiemvrie 1864 de d. Vasilie Alexandrescu-Urechiă, fost profesor la Universitatea din Iași, adăogându-i-se și literatura română		1250 = 463 –
Epaminonda Francudi,	literatura elină (numit 14 noiemvrie 1864)	1050 = 388 –

În fevruarie 1865 se proclamă la noua Universitate cel dintâi licențiat în drept, Ștefan M. Șoimescu. Al doilea licențiat este d. Gr. Păucescu, al treilea Emanoil Protopopescu (din septemvrie și octomvrie 1866).

În septemvrie 1868 se proclamă cei dintâi 3 licențiați ai Facultății de litere, și anume Dimitrie A. Laurian, C. Leonardescu și Mih. Strajan. Tot în anul școlar 1868–1869 ies cei dintîi 3 licențiați de la Facultatea de științe: Christea Popescu, Gr. A. Demetrescu și Floru Dianu.

1869, noiemvrie 12, este invitat doctorul Nicolae Turnescu, care se numește provizoriu și decan, să se întrunească cu profesorii Carol Davila, Gheorghe Polizu, Ștefan Capșa, Alexandru Marcovici, George Alexianu și Mihail Obedenaru Gheorghiade spre a organiza Facultatea de medicină. În decemvrie același an se numesc pe lângă aceștia doctorii Iulius Tedori, Petru Protici, George Atanasovici, Mihail Severin și Iacob Felix profesori la noua facultate. În ianuarie 1870 li se adaugă dr. Zaharia Petrescu.

1869, decemvrie 14. Inaugurarea palatului terminat al Universității.

1875, ianuarie 21, se dau cele dintâi diplome de doctori ai Facultății de medicină din București d-lor Cornelius Bucholzer și Friedrich Schmidt în urma examenelor depuse în noiemvrie 1873. Al treilea doctor al acestei facultăți este Ioan Stavroff, mai 1874.

1874, mai 7. Profesorul dr. Brândză este permutat de la Universitatea din Iași la cea din București pentru catedra de fiziologie, zoologie și botanică.

În octomvrie 1874, după invitarea ministerului, încep la Universitate cursurile libere ale d-lor Teodor Rosetti (știința de stat), Alexandru Odobescu (archeologie), Bogdan P. Hăsdeu (filologia comparată) și Teodor Nica (finanțe) și se continuă în decursul anului școlar 1874–1875. În același timp ministrul T. Maiorescu ține prelegeri libere de psihologie.

De la aprilie 1880 se recunoaște doctorilor Ștefan Măcescu, Ioan Grecescu și Nicolae Măldărescu titlul de profesori universitari, trecându-se de la Școala de farmacie la Facultatea de medicină.

1880, noiemvrie. Profesorul Alexandru C. Șendrea este transferat de la Universitatea din Iași la cea din București pentru catedra de procedură civilă. Asemenea profesorii Nicolae Quintescu (mai 1881) pentru catedra de literatură latină, Ursian Valerian (iunie 1883) pentru dreptul natural și internațional, Iacob C. Negruzzi (ianuarie 1885) pentru dreptul comercial, Constantin D. Dimitrescu (noiemvrie 1885) pentru istoria filozofiei și etica, și George G. Tocilescu (aprilie 1889) pentru procedura civilă.

1884, octomvrie 10. Ministrul G. Chițu cheamă la catedra nou-înființată de logică și de istoria filozofiei contimporane la Facultatea de litere și filozofie pe profesorul Titu Maiorescu, revocând „ca luată în afară de prescripțiunile legii și în mod cu totul neregulat" deciziunea fostului ministru general Tell din 25 noiemvrie 1871, prin care numitul profesor definitiv de la Universitatea din Iași fusese considerat ca demisionat, fiindcă șezuse peste o lună de zile la București ca deputat în Adunarea legislativă, iar congediul cerut pentru aceasta și suplinitorul propus i se refuzaseră.

1884, noiemvrie 4. Deschiderea solemnă a Facultății de teologie, înființată prin deciziune ministerială la începutul lui octomvrie 1884 cu profesorii suplinitori arhiereii Enăceanu și Timuș și doctorul în teologie N. Nitzulescu, cărora li se adaugă în 1888 părintele Simion Popescu. Legea din 3 iulie 1890 consfințește crearea Facultății de teologie, și prin Decretul regal no. 267 din 28 ianuarie 1892 se recunosc profesori cu titlul provizoriu la această facultate dd. Gherasim Timuș, Ioan Cornoiu, Constantin Erbiceanu, Pimen Georgescu, Alexandru Mironescu, Badea Cireșanu, Dragomir Dimitrescu, mai pe urmă și d. Nicolae Nitzulescu.

1887, martie 5. Promulgarea legii speciale prin care doctorii George Assaky, Victor Babeș și Nicolae Kalinderu se numesc profesori de clinică chirurgicală, de patologie experimentală, de bacteriologie și de clinică medicală la Facultatea de medicină.

1889, octomvrie, se proclamă cei dintâi doi licențiați ai Facultății de teologie, Ioan Popescu și George G. Vântu, în martie 1890, al treilea, Dimitrie Boroianu.

Lista rectorilor
Universității din București

1. George Costaforu (1864 – 2 martie 1871).
2. Vasile Boerescu (martie 1871 – mai 1871).
3. Ioan Zalomit (mai 1871 – 1 mai 1885).
4. Alexandru Orăscu (mai 1885 – octomvrie 1892).
5. Titu Maiorescu (de la 1 noiemvrie 1892).

Lista decanilor

I. Decanii Facultății de Drept

1. Constantin Bosianu (noiemvrie 1865 – mai 1872).
2. George Costaforu (mai 1872 – octomvrie 1873).
3. Vasilie Boerescu (de la 3 dec. 1880)

II. Decanii Facultății de Litere și Filozofie

1. August Treboniu Laurian (noiemvr. 1865 – apr. 1882).
2. Bogdan Petriceicu Hăsdeu (apr. 1882 – apr. 1885).
3. Epaminonda Francudi (de la 26 apr. 1885).

III. Decanii Facultății de Științe

1. Alexandru Orăscu (noemvr. 1865 – dec. 1870).
2. Alexe Marin (dec. 1870 – ian. 1890).
3. Dimitrie Petrescu (de la 23 ian. 1890).

IV. Decanii Facultății de Medicină

1. Dr. Nicolae Turnescu, numit provizoriu decan la 12 noiemvrie 1869.
2. Dr. George Polizu (22 dec. 1869 – apr. 1880).
3. Dr. Mihail Severin (apr. 1880 – dec. 1883).
4. Dr. Iacob Felix (dec. 1883 – dec. 1887).
5. Dr. Grigorie Râmniceanu (de la 8 dec. 1887).

V. Decanii Facultății de Teologie

După ocuparea provizorie a decanatului în decursul lunei octomvrie 1884, se aleg decani:

1. Archiereul Ghenadie Enăceanu (4 noiemvrie 1884 – fev. 1887).
2. Archiereul Gherasim Timuș Pitești eanu (fev. 1887 – fev. 1893).
3. N. Nitzulescu, dr. în teologie (de la 20 fev. 1893).

Foștii profesori
ai Universității din București
(de la înființarea ei în 4 iulie 1864)

La Facultatera de Drept

Boerescu Vasilie † 18 noiem. 1883.
Bosianu Constantin † 21 mart. 1882.
Costaforu George † 28 noiem. 1876.
Șendrea Alexandru C. † 24 mart. 1890.
Vioreanu Paul † 24 oct. 1881.

La Facultatea de Litere și Filozofie

Cernătescu Petru † 21 iulie 1892.
Florian Aron † 12 iulie 1887.
Laurian August Treb. † 25 fevr. 1881.
Maiorescu Ioan † 5 sept. 1864.

Marcillac Ullysse de † 1877.
Răceanu Constantin a fost profesor de pedagogie și estetică de la apr. până la dec. 1866.
Zalomit Ioan † 1 mai 1885.

La Facultatea de Științe

Anghelescu Ilie, profesor de matematice și mecanica rațională până la 18 fevr. 1866, mai înlocuiește la geometria descriptivă pe d. Alexandru Orăscu de la 5 dec. 1870 la 22 mart. 1871.
Bacaloglu Emanoil † 30 august 1891.
Esarcu Constantin, profesor de zoologie și botanică de la 22 noiem. 1864 la 15 dec. 1873.
Falcoianu Ioan, profesor de matematice și mecanica rațională de la 19 fevr. 1866 la 30 iunie 1868.
Ferrerati C., profesor de istoria naturală cu contract până la 21 noiem. 1864.

La Facultatea de Medicină

Atanasovici George † 26 fevr. 1892.
Boicescu Alexandru † 22 fevr. 1893.
Capșa Ștefan † 12 ian. 1885.
Davila Carol † 26 aug. 1884.
Măcescu Ștefan † 24 noiem. 1884.
Marcovici Alexandru † 5 ian. 1886.
Obedenaru Gheorghiad Mihail † 9 iulie 1885.
Polizu George † 18 oct. 1886.
Protici Petru †
Sergiu Dimitrie † 9 noiem. 1891.
Severin Emanoil † 6 sept. 1893.
Turnescu Nicolae † 8 oct. 1890.
Vlădescu Vasilie Ioan † 6 fevr. 1883.
Velleanu Ștefan † 1 mai 1886.

Frecuentarea Universității din București
de la înființarea ei[1]

Numărul studenților nou înscriși *în fiecare an școlar*
LA FACULTATEA

anul școlar	de drept	de litere	de științe	de teologie
1864 – 65	90	21	12	–
1865 – 66	13	12	12	–
1866 – 67	30	7	15	–
1867 – 68	31	18	9	–
1868 – 69	20	11	9	–
1869 – 70	48	10	17	–
1870 – 71	44	8	11	–
1871 – 72	61	16	18	–
1872 – 73	82	7	12	–
1873 – 74	64	6	13	–
1874 – 75	41	12	10	–
1875 – 76	70	12	19	–
1876 – 77	65	13	25	–
1877 – 78	57	3	7	–
1878 – 79	36	9	21	–
1879 – 80	61	21	31	–
1880 – 81	73	39	29	–
1881 – 82	42	18	20	–
1882 – 83	66	39	44	–
1883 – 84	52	28	45	–
1884 – 85	76	27	57	41
1885 – 86	83	42	45	15

[1] Cifrele cuprinse în listele de frecuență ce urmează sunt extrase și controlate din registrele Universității. Alte cifre de frecuență ce au fost publicate, d.e., cu ocazia serbării jubileului universitar de 25 ani, și care difer de cele cuprinse aici, sunt eronate.

anul școlar	de drept	de litere	de științe	de teologie
1886 – 87	51	50	41	15
1887 – 88	70	51	67	29
1888 – 89	115	81	67	14
1889 – 90	96	87	50	25
1890 – 91	101	95	66	35
1891 – 92	196	169	76	23
1892–93	195	171	184	17

Numărul tutulor *studenților Facultății de Medicină în fiecare an școlar*[1]

Anul școlar	No. total de studenți
1869 – 70	111
1870 – 71	160
1871 – 72	125
1872 – 73	124
1873 – 74	139
1874 – 75	108
1875 – 76	132
1876 – 77	137
1877 – 78	95
1878 – 79	81
1879 – 80	152
1880 – 81	113
1881 – 82	178
1882 – 83	269
1883 – 84	251
1884 – 85	249

[1] Pe când în tabela precedentă este trecută la celelalte facultăți numărul studenților *nou* înscriși în fiecare an, la Facultatea de Medicină, după organizarea ei specială, se constată din registrele ei de inscripții și este trecut în tabela aceasta pentru fiecare an școlar numărul *total* al studenților din cei 5 ani de studii reglementare prescrise la acea facultate.

1885 – 86	219[1]
1886 – 87	209
1887 – 88	206
1888 – 89	182
1889 – 90	163
1890 – 91	172
1891 – 92	202
1892 – 93	262

Numărul licențiaților și doctorilor Universității din București

Din anul școlar	FACULTATEA						Școala de farmacie
	de drept	de litere	de științe	de medicină		de teologie	
	Licențiați			licențiați	doctori	Licențiați	
1865–66	1	–	–	–	–	–	–
1866–67	2	–	–	–	–	–	-
1867–68	5	–	–	–	–	–	–
1868–69	10	4	3	–	–	–	–
1869–70	4	–	–	–	–	–	–
1870–71	10	1	1	1	–	–	–
1871–72	6	–	–	–	–	–	–
1872–73	13	–	–	2	–	–	–
1873–74	1	1	2	–	6	–	–
1874–75	16	–	1	1	9	–	–
1875–76	10	1	–	–	11	–	–
1876–77	24	3	–	1	12	–	–

[1] De la a. șc. 1885 – 1886 nu se mai admit la Facultatea de Medicină decât bacalaureați.

Din anul școlar	FACULTATEA						Școala de farmacie
	de drept	de litere	de științe	de medicină		de teologie	
	Licențiați			licențiați	doctori	Licențiați	
1877–78	30	–	–	1	18	–	–
1878–79	27	–	–	2	16	–	–
1879–80	32	1	1	3	2	–	12
1880–81	54	2	5	–	17	–	16
1881–82	32	4	1	–	15	–	11
1882–83	40	2	–	–	8	–	17
1883–84	25	3	1	–	10	–	8
1884–85	40	2	–	5	6	–	4
1885–86	36	5	1	1	26	–	24
1886–87	32	1	5	1	11	–	11
1887–88	36	3	–	2[1]	20	–	19
1888–89	45	19	8	–	35	–	15
1889–90	44	10	12	–	20	4	20
1890–91	30	4	8	–	26	2	14
1891–92	42	14	11	–	41	5	37
1892–93	57	18	16	–	24	3	25
Total	704	97	76	20[1]	333	14	233

[1] După anul 1888 nu se mai dau la Facultatea de Medicină diplome de licențiați, ci numai de doctori.

ANUARUL UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI PE ANUL ȘCOLAR 1894–1895

publicat de
Titu Maiorescu,
rectorul Universității

CRONICA
ANULUI ȘCOLAR 1894–1895

La 14 iulie 1894 s-a terminat examenul de bacalaureat (început la 27 iunie), sesiunea de vară; iar la 15 septemvrie a început și la 8 octomvrie s-a terminat examenul de bacalaureat, sesiunea de toamnă. Notițele statistice asupra acestor examene se află mai jos, în rubrica penultimă a Anuarului de față.

Prin deciziuni ministeriale au fost puși în retragere d. profesor de Economia politică la Facultatea de Drept, Al. Vericeanu, de la 1 octomvrie 1894, și d. profesor de Astronomie și Geodezie la Facultatea de Științe, Dimitrie Petrescu, de la 1 aprilie 1895.

La 1 octomvrie 1894 au început examenele și prelegerile universitare, după cum sunt prevăzute în regulamentele celor 5 facultăți.

În decursul acestui an școlar au fost numiți profesori la Facultatea de Teologie d. Chiricescu Constantin, la Facultatea de Științe dd. Mrazec Ludovic, Pangrati E. A. și Petricu Ioan, la Facultatea de Medicină d. dr. Ionescu Toma.

În octomvrie 1894 s-au întrodus cei dântâi conferențiari ai Facultății de Litere și Filozofie, și anume cu adresa no. 7144, Seria B din 28 septemvrie 1894, s-au numit d. Dimitrie Evolceanu conferențiar de limba latină și d. Mihail Dragomirescu conferențiar de estetică.

La 16 decemvrie 1894 a încetat din viață Alexandru Orăscu, senatorul reprezentant al Universității din București și fostul rector. Înmormântarea s-a făcut în ziua de 18 decemvrie la Cimitirul Șerban-Vodă, unde actualul rector a rostit următoarele cuvinte:

„În numele Universității din București viu să exprim adânca durere ce o simțim cu toții pentru pierderea unuia din cei mai vechi profesori, fostului decan al Facultății de Științe, rector și reprezentant al Universității în Senat.

Încă de la 1850, când s-a înființat de vodă Știrbei Școala de ingineri conductori, primul germine al actualei Școli de poduri și șosele, precum și al actualei Facultăți de Științe, Alexandru Orăscu era profesorul ei principal.

La 1857, când se predau în vechea școală de la Sf. Sava pe lângă învățământul secundar și câteva cursuri superioare de legi și de inginerie, Orăscu propunea acolo geometria descriptivă și principii de arhitectură, și a continuat cu aceste propuneri până la înființarea formală a Universității din București, în anul 1864, la a cărei Facultate de Științe, acum regulat constituită, a lucrat ca profesor de la fundarea ei până la 1892.

El a fost și cel dintâi decan al Facultății de Științe până la sfârșitul anului 1870, iar de la mai 1885 până la octomvrie 1892 a funcționat ca rector ales al Universității noastre, pe care prin încrederea colegilor săi a reprezentat-o, până în cea din urmă zi a vieței sale, și în Senat.

Stăruințelor, cunoștințelor și activității lui Orăscu se datorește și construirea edificiului universitar, care s-a inaugurat la 14 decemvrie 1869, așa încât cu 2 zile înaintea morții Alexandru Orăscu a putut să simtă încă legitima mândrie a unui jubileu intim de 25 de ani de la înfăptuirea uneia din cele mai însemnate opere ale vieței sale.

Om din acea generație veche care a știut să însuflețească toată mișcarea națiunii române spre realizarea progresului de astăzi, Orăscu era îndeosebi legat cu mintea lui de interesele

școalei și cu inima lui de studenții universitari care găseau în simțimântele lui, rămase tinere într-o vârstă așa de înaintată, o întâmpinare pururea caldă și ocrotitoare.

Cu atât mai dureroasă și mai adânc simțită este pierderea din mijlocul nostru a unui asemenea bărbat, și singura mângâiere ne este încrederea că memoria lui se va transmite vie și la cei ce vor veni după noi!"

Prin Decretul regal no. 661 din fevruarie 1895, d. Epaminonda Francudi, decanul Facultății de Filozofie și Litere, s-a numit director al Școalei Normale Superioare, în locul d-lui Alexandru Odobescu, demisionat.

La 19 fevruarie 1895 s-a efectuat alegerea de senator al Colegiului universitar din București, în locul răposatului Alexandru Orăscu. Din 64 profesori înscriși în lista electorală au luat parte la vot 59; au fost anulate 3 buletine; s-a ales senator actualul rector T. Maiorescu, cu 38 voturi.

Cu Decretul regal no. 831 din 22 fevruarie 1895 s-a autorizat primirea donațiunii de 20 000 lei în scrisuri fonciare urbane 5%, făcută de d. Solomon Halfon în favoarea studenților universitari. Actele se află reproduse în Anuarul de față, la rubrica donațiunilor.

La 14 martie 1895, aniversarea proclamării regatului, s-a inaugurat „Fundațiunea Universitară Carol I" în edificiul dăruit de M. S. Regele. Sfințirea apei s-a celebrat de î.p.s.s. mitropolitul primat. Iar m.s. regele Carol I a rostit următoarele cuvinte de o deosebită însemnătate:

„Am ales, pentru deschiderea Fundațiunii Universitare, ziua de 14 martie, care ne amintește așezarea Patriei pe temelii neclintite, spre a arăta și mai bine scopul patriotic al acestui așezământ, întemeiat întru folosul junimei universitare la împlinirea a 25 de ani ai domniei mele.

Astăzi, dupe mai mult de un pătrar de veac de jertfe și silințe, statul român a ajuns a răspândi binefacerile luminii în toate stratele poporului. Datorim aceasta nu numai bărbaților

politici cari au înțeles însemnătatea acestei puternice pârghii a ridicării națiunilor, ci și corpului profesoral care și-a îndeplinit cu râvnă și stăruință înalta sa chemare.

Dorind a lăsa în urma mea o mărturie vie a sentimentelor ce mă însuflețesc către Țară și a arăta totodată necurmatul interes ce am pentru instrucțiune, am închinat tinerelor generațiuni acest locaș de studiu cu falnica menire de a contribui la răspândirea și înflorirea științei în România.

Numai prin muncă stăruitoare și știință se pot pregăti popoarele de luptele ce le așteaptă pe tărâmul economic și social. Toate generațiile, cari au săvârșit fapte mari și folositoare țărilor lor, au fost crescute în această școală serioasă și s-au oțelit la flacăra iubirei de știință și de Patrie.

Noi, cari voim a lăsa urmașilor noștri o moștenire nestirbită, cată să avem de-a pururea înaintea noastră acest țel sfânt al măririi scumpei noastre Românii.

Dintre voi, cei tineri, vor ieși bărbați cu chemarea și greaua răspundere de a fi luminătorii și conducătorii națiunei pe căile necunoscute ale viitorului. Urmați dar sfaturile profesorilor voștri, încongiurați-i cu respect și încredere, întăriți-vă sufletele cu gândiri curate și simțiri înalte spre a fi vrednici de misiunea la care puteți fi chemați.

După cum va fi tinerimea noastră de astăzi, așa va fi și România de mâine. Greu dar cumpănește în grijile noastre îndrumarea tinerimei pe calea muncei conștiincioase, a iubirei de adevăr și de Țară.

Legenda monastirei Argeșului ne arată credința răspândită în poporul român că, pentru tainica întemeiare a unui așezământ, trebuie îngropat în temeliile lui o ființă vie. Pus-am în temelia acestei case a tinerimei universitare via mea credință în viitorul României.

Facă cerul ca veacurile ce vor urma să ne dea dreptate cu prisos și ca din acest locaș al științei să se răspândească, ca

dintr-un focar nestins, caldele raze ale unui patriotism luminat asupra neamului românesc!"

Au răspuns maiestății-sale d. N. Culianu, rectorul Universității din Iași, și studenții I. Bărbulescu (de la Școala Normală Superioară) și G. Popescu (de la Facultatea de Teologie).

La 19 martie 1895 s-a înmormântat secretarul Universității Ioan P. Niculescu. În locul său a fost numit Grigorie Cernescu, licențiat în drept, până atunci secretar al Facultății de Drept.

În ziua de 25 aprilie 1895 a încetat din viață, la vârsta de 81 ani, profesorul onorar al Facultății de Științe Alexe Marin. La cimitirul S-ta Vineri, unde i s-a făcut înmormântarea a doua zi, a vorbit în numele Facultății de Științe d. C. Istrati, inspector general al învățământului superior, arătând viața și meritele răposatului profesor.

Cu Decretul regal no. 2547, din 16 mai 1895, d. Grigore Ștefănescu a fost numit decan al Facultății de Științe, în locul demisionatului d. Dimitrie Petrescu.

De la 29 aprilie până la 9 iunie 1895, pe temeiul invitării Ministeriului nostru de Culte și Instrucțiune Publică, d. Alfred Binet, directorul Laboratoriului de psihologie fiziologică de la Sorbona din Paris, a ținut în sala no. 22 a Facultății de Științe 12 lecțiuni în limba franceză despre psihologie experimentală. Cursul a fost foarte frecuentat.

D. ALEXANDRESCO: „ESPLICAȚIUNEA TEORETICĂ ȘI PRACTICĂ A DREPTULUI CIVIL ÎN COMPARAȚIUNE CU LEGILE VECHI ȘI CU PRINCIPALELE LEGISLAȚIUNI STRĂINE"

(Tom. IV, Iași, 1894)

Raport de dl Titu Maiorescu

Această voluminoasă lucrare cuprinde explicarea articolelor 800–941 din Codul nostru civil, ale cărui articole anterioare au fost tractate de același autor în trei volume precedente. Explicarea se face pe temeiul comentariilor publicate de numeroși autori străini și de câțiva autori români, precum și după jurisprudența română și străină.

E o carte mai ales de compilare, făcută cu multă silință.

Întrucât este compilare din alți autori, cartea nu poate intra în cestiune la hotărârea premiului; și soluțiunile date în text la multele controverse analizate se întemeiază în cea mai mare parte pe vreuna din părerile reproduse de la alții. Cât pentru puținele cazuri în cari autorul propune părerile d-sale distinctive, acestea sunt de un interes *special juridic*, și cercetarea lor din acest punct de vedere se cuvine unor *autorități speciale*. Academia Română nu are vocațiune a se pronunța asupra controverselor Codului civil.

Sunt dar de părere că nu putem acorda volumului d-lui D. Alexandresco premiul cerut.

17 martie 1895

„REFORMA METOADELOR ÎN ȘTIINȚĂ ȘI PRACTICĂ ȘI TEORIA CONSECUTIZMULUI UNIVERSAL" DE IOAN POP-FLORANTIN

(172 pagine in 8°, București, 1895)

Ceea ce înțelege d. Pop-Florantin prin „reforma" metoadelor și „consecutizmul universal" este vechea regulă că o concepțiune științifică trebuie condusă în mod exact și consecvent. Aici broșura autorului nu introduce nici o reformă, și „consecutizmul" d-sale nu cuprinde nimic nou.

Dar ceea ce este nou în scrierea d-lui Florantin este modul cum își exemplifică ideile, și reproducerea textuală a câtorva pasage va fi de ajuns pentru a ne forma convingerea despre valoarea întregei broșuri.

„Un număr de declarațiuni, făcute de către diferite persoane asupra chestiunii despre fericire, confirmă și în mod concret (sau cel puțin ilustrează) principiile dezvoltate mai sus.

Marea artistă Materna a declarat unui prietin nu demult următoarele: «La *începutul* carierei mele, când pentru întâia oară am *ajuns* să am ca onorar câte 40 florini pe lună, m-am simțit *cea mai fericită* de pe lume».

Țarul Rusiei Alexandru III a zis odată, la o ocaziune: «Aș dori și eu să pot trăi undeva retras în un sat ca țăran».

La suirea lui pe tron, el se exprimase cu *nemulțumire*:

«Ah! De ce trebuie deja să fiu eu țar!».

Un *ministru* fu *maltratat* odată în o întâmplare în care era presupus drept un altcineva. El se consideră în *avantaj*, vesel că a scăpat numai cu atâta.

Un cunoscător al vieței a făcut următoarea declarațiune de spirit: «Mai „fericit" e acela care are 7 fete decât acela care are 100 000 de franci; căci acesta dorește să aibă mai mulți bani, dar cel dintâi nu mai dorește să aibă mai multe fete».

VALOAREA NAȚIONALIZMULUI

Cestiunea despre *valoarea rațională a naționalității* fiind foarte ardentă și prezentând o necalculabilă importanță, vom espune aci pe scurt *formula matematică* a acestei valori.

Să luăm în considerațiune suma sau totalul de bine ce face fiecare om condus de sentimentul fundamental de *umanitate* în favoarea omenirii în general, și să-l exprimăm, de exemplu, prin litera *N*.

În asemenea caz totalitatea de bine făcut omenirii va reprezenta aproximativ în total = 1 500 000 000 × N.

Dacă însă, *pe lângă* sentimentul fundamental de filantropie generală sau cozmopolitizm, fiecare om va fi animat, în mod *adițional*, de un sentiment particular în favoarea *națiunii sale*, el va lucra cu un *adițional* devotament potențiat în special în favoarea națiunii sale; va produce un *bine* în *plus*, pe care îl vom reprezenta cu valoarea sau cantitatea *N*; și astfel *toți* oamenii, fiecare pentru națiunea *sa*, vor produce în *total* în favoarea sumei *tuturor națiunilor*, adică în favoarea *omenirii* – binele = 1 500 000 000 × N.

Recunoscând deci *pe lângă* cozmopolitizm – și *naționalizmul* recunoaștem că, pe când numai prin sentimentul cozmopolit nu i s-ar face omenirii în total decât un bine echivalent aproximativ cu 1 500 000 000 × N – *adiționdndu-se* și devotamentul *național* – la fiecare om pentru națiunea sa respectivă – se va face tot pentru omenire un total *mult mai mare* de bine; căci el se exprimă, pe baza de mai sus, cu formula de *1 500 000 000 × 2 N* minimum; deci cu un *plus* de minimum *1 500 000 000 × N*."

Sunt de părere că astfel de glume nu merită un premiu academic.

20 martie 1895

„POPA CEL DE TREABĂ" DE TH. D. SPERANTIA

(256 pagine in 8°, București, 1895)

Un fel de istorii anecdote, 16 bucăți, dintre care cea dintâi, *Popa cel de treabă*, a dat numele întregului volum.

Anecdotele sunt scrise într-un stil care vrea să fie humoristic, dar care este precum urmează:

„DE UNDE SARE IEPURELE

Știți că eu Gheorghe Niță sunt tăbăcar, tăbăcesc la pei mai groase, mai subțiri, după cum este și animalul de la care provine. Dar nea Stan știți că nu știe să facă nimic, nu știe nici măcar să-și lege opincile, nici să facă o mămăligă. Pentru aceasta însă n-ai ce să-i zici: a umplut și D-zeu lumea cu ce a putut.

Pe nea Stan însă eu îl cunosc numai de vro jumătate de an, că neam de neamul meu n-a fost pe la Sibiu, acolo de unde e el.

Într-o Sâmbătă a Paștelor numai ce mă pomenesc că vin și-mi spun copiii că a venit la mine și se roagă să-l primim în gazdă.

– Apoi ziceți-i să vină, răspunsei. La o zi de Paște cine nu găzduiește pe un drumeț...

L-am primit, l-am găzduit, l-am ospătat; a doua zi, în ziua de Paște l-am pus la masă cu noi, a treia zi iar așa, și așa mai departe. Apoi, după sărbători, când se începe iarăși lucrul, el sta tot la noi.

«Ce să-i faci, sărmanul, mă gândeam! N-are nici un sprijin! Ș-apoi are și un chip așa de smerit și de blând, samănă să fie un om de treabă,

cinstit.» Cu de aceste gânduri trecură zilele una după alta și când se împlini săptămâna, Stan era la mine ca acasă la dânsul. Când se punea masa, el era cel dintâi.

Ba începuse chiar a se mai deștepta; începuse a pricepe multe lucruri. Așa, de pildă, cunoștea numaidecât dacă îi lipsea ceva de la masă și îl auzeai strigând: «Ei, dar mie nu mi-ați pus șervet sau lingură!» Sau supa e prea slabă, ori carnea e prea tare, ori untul nu e bun, ori cafeaua, ori vinul, ori romul etc.

Ba de la o vreme începu să găsească cusururi și nevestei mele.

– Hei, nene, îmi zice el, tare nu știu cum sunt gospodinele pe-aici pe la d-voastră. Nu știu ele să economisească, să potrivească, să... iată, nu mai departe , chiar nevasta d-tale câte greșeli nu face și câte lucruri se irosesc și se pierd! O altă gospodină în locul ei... Hei, Doamne, să vii d-ta la noi să vezi gospodine!...

El îmi vorbește și eu mă uit la dânsul.

«Sărmanul, gândesc eu, cât e de sincer!!» Ce greu este unui om născut și trăit în altă țară și cu alte obiceiuri să se deprindă aiurea!... Ce să-i răspund, deci! îi zic:

– Apoi, Stane, așa e pe la noi!

Într-o zi însă cum venise un client să facă o comandă și cum ne tâlmăciam noi pentru preț, vine și Stan și-mi zice:

– Dar lasă-i și d-ta mai ieftin!

– Da nu pot, nu-mi dă mâna, îi răspund eu, fără să bag de seamă cu cine vorbesc.

– Cum nu poți? Cum nu poți? urmează iar Stan: știu eu că, dacă vrei! poți!...

Clientul se uită la noi, iar eu mă uit la Stan.

«E prost sărmanul, mă gândesc. Vra să zică și el ceva și nu știe ce. Ce să-i faci?!...»

Și ceea ce mă autoriza mai mult să-l cred cam simplu era că de multe ori vorbea lucruri cari nu se potriveau. Așa, de exemplu, eu știam bine cine este el și cine sunt eu și a cui este tăbăcăria, căci era a mea; și cu toate acestea foarte adeseori, vorbind cu mine zicea: aici în tăbăcăria noastră, nouă ne dă ori nu ne dă mâna să lucrăm așa de ieftin... de va veni am să-l dau afară pe ușă etc., etc. Ba încă ceva mai curios: Pe când venise pe la noi, fiindcă era cam pe la sărbători, i-am fost dat și câte ceva de îmbrăcat, știți așa din lucruri de prin casă, mai

purtate, mai... și tot așa am ținut obiceiul și mai pe urmă. O haină de ale mele, o cizmă, ceva, care vedeam că nu-mi prea vinea mie, i-o dădeam lui. Mai pe urmă, nu știu cum s-a întâmplat, îi dădusem ceva care nu se potrivea tocmai bine, și a trebuit să chem un croitor ca să i-l facă pe dânsul. De aici înainte orice-i dădeam trebuia să treacă mai întâi pe la croitor. Ba ajunsesem de-i cumpăram și nou. Și nici n-aveam chip să nu-i cumpăr, căci altfel se făcea foc, se plângea pe la oameni, mă făcea zgârcit, calic.

Și doară mă deprinsesem și eu cu toate acuma.

Îi dădeam, îi făceam, fără să-mi dau socoteală pentru ce: mi se părea că așa trebuie. Mă deprinsesem.

Să nu credeți că-mi făcea doară vro slujbă. Cercasem din când în când să-l pun să ia seamă la ceva, ori să se ducă undeva; dar degeaba, nu puteai să te razimi pe dânsul nici ca pe un cui de tei. El îți spunea că s-a întâmplat cutare sau cutare lucru, care lui totdeauna i se întâmplă și treaba n-o mai scoate la capăt. Altfel în casă la mine era ca la dânsul stăpân. Se deprinsese de-mi bătea și copiii. Mai vârtos dimineața, că zicea că nu-l lasă să doarmă. Căci era deprins să doarmă cam binișor. Se scula pe la nouă, pe la zece, când eu eram acuma obosit de lucru.

Într-o zi însă de un Sfânt Dumitru, eram foarte necăjit. Trebuia să fac niște plăți și n-aveam bani la îndemână. Umblasem în toate părțile, nu găsisem nicăierea, venisem acuma acasă și steteam de vorbă cu nevasta și cu dânsul, căci el îmi cunoștea toate afacerile. Eu spuneam una, alta; iar el îmi imputa că sunt prea bun, prea încrezător, că prea dau ușor din mână, la unul și la altul, și prea mă încred în oameni, și că de voi păți ceva, n-o să-mi ia nimeni din spate.

Eu îi dădeam deplină dreptate și mă scuzam înaintea lui ca la un frate mai mare.

În timpul acesta vine și postașul de-mi aduce vreo două scrisori de la niște datornici care îmi răspund că au achitat de mult ceea ce îmi datorau, tovarășului meu Stan.

Eu citesc și tac.

După ce iese el din casă, nevasta începe să-mi spuie altă noutate:

– D. Stan de multă vreme tot îmi spune că tu ești un păcătos și că o să dai faliment. Iar acuma a început să-mi facă curte.

Eu mă uit la dânsa îi dau scrisorile să le citească și nu mai zic nimic. Ce eram să mai zic? Mă gândeam și eu:

«De unde sare iepurele?!...»"

Se poate ceva mai sarbăd, și ca idee și ca stil? Vorbirea nepotrivită, nefirească (tăbăcarul din București zice: „ceea ce mă autoriza mai mult să-l cred cam simplu", „așa de exemplu" etc., omul din Sibiu vorbește cum nu se vorbește la Sibiu), situațiunile imposibile, totul fără miez și fără spirit.

Așa sunt și celelalte 15 istorii, fără excepție.

„MAMA SOACRĂ" ETC. „TEATRU", VOLUMUL I DE TH. D. SPERANTIA

(418 pagine in 8°, București, 1895)

Volumul începe cu textul unei operete (fără muzică), în trei acte, intitulată *Mama soacră*.

Despre stilul ei puteți judeca din următoarele probe. Actul I începe astfel:

„NICU *(stă în față la fereastră pe gânduri).*

NEPOATELE *(fiecare cu câte un soldat la braț, în stânga despre uluce, cântă):*

Visuri ferice, dulci amintiri
În aste locuri am răsădit,
Fie-ne traiul sfintei iubiri,
Pentru vecie, nedespărțit."

Visuri ferice? Trai nedespărțit??

Iar în scena a 5-a cântă „Cucoana Mița, soacra":

Azi, vedeți, sunt serioasă,
Am în cap gânduri adânci:
Gândul meu e vultur care
Zboară sus la nalte stânci!
Dar atunci eram altfel,
Nici gândeam de-așa ceva,
Ci cântam, jucam întruna *(joacă).* } *bis*
Tra, la, la! Tra, la, la, la!

Dar astăzi lumea, dragă,
Nu este cum a fost
Și lucrurile toate
Încep a merge prost
Amorul sau iubirea
Din lume azi s-a stâns *(plângând.)*
De-aceea, ah, acuma
Vă spun ceva... de plâns *(plânge).*

Cred că după aceste citate mă veți dispensa de altele din „opereta" d-lui Sperantia.

Urmează trei „comedii". Mă mărginesc a vă vorbi de cea dintâi, *Pe neașteptate*, o farsă într-un act. Cum înțelege autorul dialogul și situațiunile pe scenă se poate vedea din următorul exemplu:

Lina, femeie măritată, vine la amantul ei advocatul Codreanu, fiindcă a auzit că vrea să se însoare. În mijlocul unei aprinse discuții între ei, bate la ușă. Codreanu zice „intră!", deși era cu acea Lină în odaie. Intră un agent de la percepție „prezentând un avertisment galben":

„Lina: A!!! Agentul Mirosescu! Mă spune la bărbatu meu. Ah! A!" și leșină.

Codreanu o așează pe un scaun și o freacă pe mâini. Bate altcineva la ușă, intră clientul Popovici și se pune și el s-o frece pe mâini.

„LINA (*deschide ochii*).
CODREANU: St!
LINA (*speriată*): Cine e acilea?
CODREANU: Nimeni!
POPOVICI: Eu.
CODREANU: St!...
LINA: Cum nimeni? (*Vrea să se uite.*)
CODREANU (*oprind-o*): Nu! Nu te mișca! Faci rău! (*Aparte).* Te pomenești că-l vede... și iar... (*Tare.*) Nu e nimeni!
LINA (*vroind să se întoarcă*): Dar am auzit!?...

CODREANU: E Ghiță.
POPOVICI: Nu, mă rog, nu știți că eu sunt Alexandru Popovici?
CODREANU: St! (*Făcând semn din cap lui Pop.*) Ce Alexandru Popovici! Cât ești în serviciul meu, te cheamă Ghiță.
POPOVICI (*aparte)*: Cum în serviciul lui? (*Tare.*) Adică ziceam să nu se greșească cumva la proces...
CODREANU: St!!... Du-te, Ghiță... poți să te duci. (*Îi face semn.*)
POPOVICI (*nedumerit*): Cum? (*Aparte.*) Cum să mă duc?
CODREANU (*idem, semn*): Du-te, Ghiță, nu mai am nevoie de tine.
POPOVICI: Dar?...
CODREANU: Du-te! Du-te!
POPOVICI: Dar procură să scot?
CODREANU: Nu, nu, du-te.
LINA: Dar parcă nu e Ghiță la vorbă?...
CODREANU (*făcând semn lui Pop, să iasă*): Îmi pare rău că nu-l poți vede!!...
LINA: Atunci să vină aci să-l văd.
CODREANU (*făcând semn, idem*): Vino, Ghiță, ori lasă! Du-te și scoate procura.
POPOVICI: Să scoț? (*Aparte.*) Așa înțeleg și eu. Ce l-o fi găsit de mă sucea așa? (*Iese prin fund.*)
CODREANU: Te simți mai bine, Lino?
LINA (*încet*): Ni-țel.
CODREANU: Dacă ai ședea nițel culcată? Știi, ți-ar face mult mai bine. Să te duc în odaie să te culci? (*O ia în brațe și o duce în camera din dreapta.*)"

Scena și dialogul sunt imposibile. Lina, care venise la Codreanu anume din cauza unor bănuieli și care leșină de frica bărbatu-său, nu-și întoarce capul să vadă pe Popovici și după plecarea acestuia nu mai întreabă, nu are nici gândul să plece acasă, ci se duce să se culce în camera lui Codreanu.

Cele arătate mai sus justifică părerea că nu poate fi vorba de premiarea unor asemenea scrieri.

I. MANLIU: „GRAMATICA ISTORICĂ ȘI COMPARATIVĂ A LIMBII ROMÂNE PENTRU CURSUL SUPERIOR"

(București, 1894)

Raport de dl. T. Maiorescu

Deși de la premiarea, asupra căreia are să se pronunțe comisiunea noastră, în atribuțiunile ei limitate, nu se exclud cărțile de școală, totuși nu trebuie să uităm că Academia a publicat pentru acest an, simultan cu premiile Năsturel-Herăscu și Eliade Rădulescu, un alt concurs special pentru cea mai bună carte didactică (premiul Asociațiunii Craiovene).

Dacă lucrarea d-lui Manliu nu s-a prezentat la acest din urmă concurs (a cărui valoare bănească, ce e drept, este mai mică), ci la unul din celelalte, se cuvine ca și măsura de aplicat în judecarea noastră asupra *Gramaticei* autorului să fie mai întinsă și, trecând peste marginile interesului pedagogic ce l-ar putea avea, să privească valoarea ei generală, literară sau științifică.

Dl. Manliu se încearcă să introducă numeroasele distincțiuni ale gramaticei și stilisticei germane în limba română. Dar cestiunea nu stă aici. După însemnatul început făcut cu gramatica lui Cipariu, studiile filologice relative la limba română sunt încă prea puțin înaintate, pentru ca să se poate afirma astăzi stabilirea regulelor gramaticei noastre. Originea etimologică, articolul, sufixele, dialectele, toponimia, adoptările din limbi străine etc., pentru toate aceste cestiuni și pentru mai toate amănuntele înlăuntrul lor *adhuc sub judice lis est*. Dl. Manliu însuși nu are pretenția de a fi contribuit câtuși de puțin la lămurirea lor.

Prin uirmare, cartea d-sale, dacă va putea servi din punct de vedere didactic, ca material de comparat pentru lucrări viitoare, nu poate fi însă consacrată de Academia Română prin acordarea premiului cerut, ca o gramatică a limbii române în înțelesul științific.

17 martie 1895

„POESII" DE IOAN N. ROMAN

(230 pagine in 8°, București, 1894)

După citirea volumului pe care d. Ioan Roman îl intitulează *Poesii*, mi-a rămas impresia că autorul este un om inteligent care – cunoscând multe poezii ale altora – s-a deprins firește cu ritmul, cu rimele, cu comparațiile, cu forma externă a poeziei, a tradus câteva versuri din franțuzește și s-a pus și d-sa să exprime câteva idei obicinuite în haina poeziei.

Versurile traduse sunt din François Coppée, Sully Prudhomme, Ed. Grenier, și sunt tocmai cunoscute prin deosebita lor gingășie... în original. În traducerea d-lui Roman își pierd farmecul cu desăvârșire.

ROMANȚA
(François Coppée)

Când mi-arăți un trandafir
Care-n azur s-a dezvălit
De ce sunt trist și ca-n delir?
Când mi-arăți un trandafir
Gândesc la chipul ei iubit.

Alături cu *trist* nu merge *delir*, dar rimează cu *trandafir*.

Când mi-arăți o stea sclipind
De ce-mi vin lăcrămi, nouri groși
Și-un văl pe ochii mei întind?
Când mi-arăți o stea sclipind
Gândesc la ochii ei frumoși.

Lăcrămi, nouri groși nu merge, dar rimează cu *frumoși*.

VASUL SFĂRMAT
(Sully Prudhomme)

Vasul, unde lămâița
Se usucă, fu lovit
Ușurel de-un evantaliu.
Zgomot nu s-a auzit.

Dar ușoara lovitură
Atingându-l l-a stricat,
Și apoi el, pe nesimțite
Zi cu zi s-a ruinat.

Evantaliu nu prea merge; ușoara lovitură a *stricat* vasul merge și mai puțin; iar vasul s-a *ruinat* nu merge deloc.

Și așa mai departe cu traducerile.

Din „poeziile" proprii sunt unele imitate din Eminescu, dar sunt așa de slab imitate, încât nu înțeleg de ce le-a mai publicat d. Roman? Ca să fie volumul mai mare?

Așa, între altele, *Stelele* (pag. 217), *Scrisoare* (pag. 21–25), *Liniște* (pag. 33–35) sunt de-a dreptul luate din minunatele poezii ale lui Eminescu, *Satira I, Adio, S-a dus amorul.*

Dar, abstracție făcând de Eminescu, ce însemnează în *Scrisoare* (pag. 22):

Și eu de-atunci făr' de popas
Urmez cărarea vieței
Ca să te las în urma mea
În vârsta tinereței?

Eu urmez cărarea vieței și devin tot mai bătrân ca să te las „în vârsta tinereței". Cum asta?

Și ce însemnează în *Liniște* (pag. 33):

S-a îngropat iubirea mea
Sub brazde de durere,
Și n-o să mai cunosc de-acum
A dragostei putere.

S-a dus norocul meu, s-a dus
În lumi necunoscute,
Căci fericirile așa mor
Când nici nu sunt născute?

Pentru ca iubirea să moară și să fie îngropată, trebuie să fi trăit mai nainte, și pentru ca norocul să se ducă trebuie să fi fost. Atunci nu are înțeles explicarea:

Căci fericirile așa mor
Când nici nu sunt născute.

dar *născute* rimează cu *necunoscute*.

Dacă e ca poezia să fie o manifestare firească a simțirilor omenești, ritmul și rima trebuie să izvorască fără silă din chiar emoțiunea artistului. De câte ori un scriitor siluiește limba, smintește înțelesul, trivializează stilul pentru a brodi o rimă, nu este poet.

Inimă de putregai,
Spune-mi ce durere ai?

*

Copilă, îngerul acela.
Ce încă n-a avut ființă,
Cu ochii mari, cu zâmbet dulce
Aducător de suferință,
Mi-l amintesc acuma iarăși,
Îl văd în fața mea. Ce fel?

Copilă, îngerul acela
Ești tu, – copilă, tu ești el.

E drept că *ce fel* rimează cu *el.*

A te vedea e o durere
A sufletului și a minții,
Dar câtă fericire este
În paroxismul suferinții!

Durere a sufletului și *a minții!*

Nimicuri dulci, cântări de jale pline
Voi deșteptați în mintea mea, în mine (pag. 227).

Nu numai în mintea mea, ci și în mine!

Naintea lui nori de zăpadă
Purtați de vânt.
Un vâjeit îndelungat
Pare-un suspin ori un oftat
Adânc și sfânt (pag. 162).

Un oftat *sfânt!* – Dar rimează cu *vânt.*

Și iarăși nu poate fi poet cine scrie versuri greoaie ca aceste (pag. 31):

Primește-mă încă o dată la umbra ta, o, scumpe tei,
Ce porți adânc săpat și-acuma în coaja ta numele ei.

Dar să citâm și două „poezii" întregi ale autorului nostru.:

DATORIA

I-a dat în grijă să-ngrijească
De copilaș, –
Și, sărutându-l, s-a pornit.
E soț, părinte, negreșit...
Dar e ostaș –
Și trebuie să se pornească;

În ordin scrie lămurit
Să nu lipsească.

E drept că-i zi de sărbătoare
Și-ar fi dorit
Să o petreacă între-ai lui;
Pentru că nici de-un an el nu-i
Gospodărit; –
Și apoi să crezi: e glumă oare
Să mergi asupra vântului
Pe un viscol mare?

Dar disciplina[1] *în armate,*
Neapărat,
E-ntâia dintre datorii;
Iar dacă-ntârzii și nu vii
Când ești chemat, –
Hei! cum te mustră și te bate!
Și-apoi arest, corvade… știi, –
Nenumărate.

Ceru-i senin și vântul bate
Nămeții mari;
E ger, că-i ziua de Crăciun.
Marin își ia tot ce-i mai bun;
Cojoc, itari
Și-un biet suman cârpit în spate,
Prin care crivățul nebun
Ușor răzbate.[2]

Și merge-o zi până sub seară
Cale de-un ceas, –
Căci drumu-i troienit și greu;

[1] Ce cuvânt poetic *disciplina!*
[2] Dar dacă are și *cojoc*, cum răzbate crivățul prin suman?

Și când înoți prin vânt mereu,
Fără popas,
Chiar datoria către țară,
Care e sfântă-n felul său,
Îți pare-amară.

Naintea lui – nori de zăpadă
Purtați de vânt.
Un vâjeit îndelungat
Pare-un suspin ori un oftat
Adânc și sfânt, –
Și-apoi un val ce stă să cadă
Și cade răpede, 'nspumat,
Într-o cascadă.

Înaintează, 'naintează
Bietul creștin
Prin crivățul descatenat
Care colindă-n lung și-n lat
Tot mai hain;
Dar nu mai poate; stă, oftează, –
A rătăcit… simte curat
Că-l săgetează.

Se-ntunecă mai mult, mai tare;
El – tot pe loc,
Unde să meargă?… Și cuvântul
I-a-ncremenit, – și-l frige vântul
Ca bici de foc.
Un urlet se aude-n zare
Și se cutremură pământul, –
Nici o scăpare!

El strânge pușca subsuoară…
De ce-a pornit?
Își blestemând…

Și cei de-acasă-i vin în gând
Necontenit...
Oh! simte bine c-o să moară
C-o să-l răzbească în curând, –
Și se-nfioară.

Și iară dor de cei de-acasă...
Și, ce e drept,
În juru-i parcă toate plâng...
Se-ngrămădesc troieni și-l strâng
Până la piept...
Ci parcă somnul îl apasă
Și amintirile-i se sting
Și toate-l lasă.

Acoperit, zace-n zăpadă
Ca-ntr-un mormânt
Și doarme. Crivățul turbat
Bate mereu. Când un oftat,
Adânc și sfânt,
Și când un val ce stă să cadă
Și cade repede, 'nspumat,
Într-o cascadă.

Târziu, târziu, când vijelia
S-a potolit,
Se mai vedea de sub troian
O mânecă de la suman.
Și l-au jelit
Ai lui când au aflat urgia
Ce i-a lovit... Ce băietan!
Dar... datoria!

Adecă aceasta ar fi o poezie cu *tendență* în contra militarismului, după regula de artă a socialiștilor.

Presupuind că tendența ar fi admisibilă în artă (ceea ce nu credem), totuș, ce lipsă de caracterizare în „datoria" d-lui Roman!

Un ostaș pleacă la Crăciun de la ai săi de acasă fiindcă a primit ordin de plecare. Dar e ger, suflă crivățul, și cu toate că ostașul avea cojoc, ițari, suman și cu toate că nu ni se arată vreo altă greutate a drumului (prăpăstii la munte etc.), el rătăcește și moare degerat, așa pe șes, între sat și oraș. Se poate aceasta? Se poate, și se va fi întâmplat uneori și pe la noi. Dar ce are a face cu ostășia? Dacă ar fi degerat soldatul la război, dacă ar fi degerat ca santinelă, fiindcă „disciplina" îl oprea să se miște de la post, treacă-meargă. Dar să degere numai așa pe drumul de la sat, aceasta i se putea întâmpla și unui „țivil", dacă se ducea la sat să vadă pe cineva, sau venea de la oraș, unde târguise ceva, și toată „poesia" n-are miez.

Alta și de alt fel:

Acuma ești a mea, Marie,
Viața sufletului meu,
Nu-s pradă unui vis himeric,
Nu, ești a mea și sunt al tău.

Privește-mă cu ochi-ți negri
Și plini de-un farmec negrăit:
Vreau să mă pierd ca-ntr-o visare
Într-al lor dulce nesfârșit.

Dă-mi mâna, blânda mea mireasă,
Oprește gândul meu pe loc,
Zâmbește-mi, – în a ta zâmbire
E o lume-ntreagă de noroc.

Așa să treacă anii noștri
Și să n-avem păreri de rău,
Căci eu ți-s drag și tu-mi ești dragă
Tu ești a mea și eu al tău.

Foarte bine; dar dacă e vorba „să n-avem păreri de rău", nu era mai potrivit ca asemenea lucruri obicinuite să nu aibă pretenția de a fi exprimate în ritm și în rime?

Vor fi de ajuns citatele de mai sus pentru a întemeia părerea că *Poesiile* d-lui Ioan Roman nu merită să fie premiate.

CONST. HAMANGIU: „SCRIITORI ȘI ARTIȘTI"
Studiu asupra dreptului lor
(București, 1897)
Raport de dl. Titu Maiorescu

Cartea d-lui Hamangiu, prezentată la concursul de premii academice, este reeditarea (în alt format tipografic și cu altă împărțire a materiei, dar în cea mai mare parte cu reproducerea literară a textului) unei lucrări anterioare a d-sale, pe care a înfățișat-o Facultății de Drept din București în 1893 ca teză de licență.

Ca teză de licență, scrierea d-lui Hamangiu a putut să fie distinsă de profesorii dinaintea cărora autorul și-a trecut examenul final la Facultatea de Drept, și atât Universitățile noastre, cât și „Fundațiunea Universitară Carol I" pot găsi diferite mijloace de a semnala și mai mult meritul celor mai buni studenți absolvenți.

Sunt însă de părere, în principiu, că asemenea lucrări de școală, după ce au servit odată la dobândirea unui titlu universitar, nu se pot prezenta pentru a mai servi la dobândirea unui premiu al Academiei Române, fără o mai întinsă dezvoltare și adâncire a obiectului lor.

În fapt, noua carte a d-lui Hamangiu este pentru toate părțile esențiale reproducerea *tale quale* a vechei teze de licență.

M. STRAJANU: „PRINCIPIE DE ESTETICĂ ȘI POETICĂ“

Partea II. Poetica

(Craiova, 1896)

Raport de dl. T. Maiorescu

Cartea cu titlul de mai sus, trimisă de dl Președinte al Academiei Române în judecata prealabilă a subscrisului (care, dealtmintrelea, nu face parte din comisiunile de premii), este o foarte bună carte de școală. Modul expunerii și împărțirea materiei dovedesc că autorul e un pedagog experimentat.

După câteva noțiuni de estetică generală, rezumate dintr-o carte anterioară a d-lui Strajanu, scrierea de față explică obiectul și originea poeziei, raportul ei cu celelalte arte și cu știința, mecanismul ei de versificațiune (metru, ritm, rimă, cesură, hiatus, strofă), apoi trece la genurile poeziei (lirice, epice, dramatice), cari cu drept cuvânt sunt precedate de un lung capitol asupra literaturei poporale. Întru aceasta autorul întrebuințează metoda nemerită de a începe mai întâi cu o mare sumă de exemple (partea „practică“), din care scoate apoi și pe cari întemeiază regulele poeticei (partea teoretică).

În privința exemplelor alese de autor s-ar putea face oarecari obiecțiuni. Între altele *Negriada* d-lui Aron Densușianu, din care autorul extrage lungi pasagii ca exemplu de poezie epică, îi pare subscrisului o lucrare îmbrăcată numai pe dinafară cu vestmântul epopeei, dar lipsită de orice inspirare poetică. Asemenea citatele din așa-numitele „poezii“ ale d-lui Hasdeu nu ne par la locul lor. Celebrul nostru coleg, în numeroasele sale scrieri, este mai totdeauna ager, adeseori spiritual, uneori satiric, dar niciodată poetic.

Cu toate acestea, dl Strajanu, având să dea exemple din literatura română pentru toată materia unui manual de *Poetică*, se poate scuza dacă în starea de astăzi a literaturei noastre s-a crezut obligat să fie mai curând prea indulgent decât prea sever.

Terminând, îmi permit a atrage deosebita luare-aminte a onorabilei Academii asupra paginelor 54–114 și 240–273 din volumul d-lui Strajanu, pagine cari cuprind mai întâi destule exemple și apoi explicările teoretice relative la literatura poporală română, legende, basme, snoave, colinde, descântece, doine, hore, chiote, bocete. Este partea cea mai interesantă, partea specific românească din scrierea autorului, și această parte mai ales justifică părerea subscrisului că opera d-lui M. Strajanu merită să fie premiată.

O RECTIFICARE LITERARĂ

Domnule director,

Într-o bibliotecă publică am dat astăzi din întâmplare peste volumul I al operelor complecte ale lui Eminescu, editate de Institutul Minerva (București, 1902), și am văzut acolo și o prefață a d-lui Ilarie Chendi, care începe așa:

„PREFAȚĂ

Într-o poesie, rămasă fragment ca formă și gândire, Eminescu face astfel apologia personalității:

Spun popoare, sclavii, regii,
Că din câte-n lume-avem
Numai personalitatea
Este binele suprem.

Ca-n ziua-n care lumii te dete mai întîi
Sta soarele pe ceruri spre-a saluta planetii,
Crescuși după-acea lege, de ea și azi te ții
Cum o urmași pe-atuncea, pășind în drumul vieții;
Nu scapi de tine însuți, cum ești trebui să fii,
Din vechi ne-o spun aceasta sibile și profetii,
Și nici un timp, cu nici o putere laolaltă
Nu frâng tiparul formei, ce vie se desvoaltă.

Cităm acest fragment nu numai pentru că exprimă o teorie, ce din capul locului răstoarnă un întreg sistem de critică care o parte a personalității lui Eminescu o atribuia cu stăruință unor factori și fenomene exterioare, sociale, dar mai ales pentru că prin acela poetul însuși ne conduce pe calea pe care trebuie să înaintăm, voind a-l cunoaște, și fiindcă ne arată cât de mult Eminescu prețuia personalitatea sa, rămasă până astăzi nestudiată pe deplin."

Domnul Chendi se înșală cu punctul său de plecare. Nu e vorba de o poezie a lui Eminescu „rămasă fragment", ci versurile de mai sus sunt traducerea a două cunoscute, foarte cunoscute poezii ale lui Goethe.

Cea dintâi este o parte de dialog din *Suleika Nameh* a Divanului occidentalo-oriental (West-östlicher Divan) și glăsuiește în original:

Volk und Knecht und Ueberwinder
Sie gestehn zu jeder Zeit:
Höchstes Glück der Erdenkinder
Sei nur die Persönlichkeit.

Cea de a doua este celebra strofă a lui „Daimon" din *Urworte Orphisch*:

Wie an dem Tag, der dich der Welt verliehen,
Die Sonne stand zum Grusse der Planeten,
Bist alsobald und fort und fort gediehen
Nach dem Gesetz, wonach du angetreten.
So musst du sein, dir kannst du nicht entfliehen,
So sagten schon Sibyllen, so Propheten;
Und keine Zeit und keine Macht zerstückelt
Geprägte Form, die lebend sich entwickelt.

Dealtminteri, amândouă aceste strofe sunt reproduse în capitolul întâi al Aforismelor lui Schopenhauer *Zur Lebensweisheit* și, prin urmare, se află traduse și de mine, firește în proză, cu ocazia întregei traduceri a acelei opere de filozofie populară

(pag. 15 și 19 din ediția a 4-a, București, Socec, 1902). Acolo se găsește și indicarea exactă a proveniență acelor versuri.

Aforismele lui Schopenhauer sunt pline de asemenea citate din poeții germani, englezi, latini și greci. Pentru a apropia traducerea română ceva mai mult de efectul originalului, rugasem pe Eminescu să-mi traducă pentru a doua ediție (proiectată încă de pe la 1883, dar apărută d-abia la 1890) toate citatele poetice din Schopenhauer în versuri române. Primele trei din aceste citate sunt cele două strofe ale lui Goethe și câteva hexametre dintr-o epistolă a lui Horațiu. Numai pe aceste a apucat Eminescu să le traducă în primăvara anului 1883, înainte de întunecarea minții sale, și printre notele lui manuscripte trebuie să se fi aflat și traducerea hexametrelor horațiane.

Dacă sunteți de părere, domnule director, că această rectificare merită să fie adusă la cunoștința cetitorilor lui Eminescu, vă rog să-i acordați un loc printre notițele finale ale *Convorbirilor*[1].

Titu Maiorescu

București, 20 mai 1903

[1] Publicând cu plăcere această interesantă rectificare literară a d-lui Maiorescu, notăm că dl. Chendi și-a îndreptat întrucâtva greșala strecurată în prefața de la 1902, în reproducerea acestei prefețe din *Preludii*, București, 1903, p. 7, unde zice: „Eminescu, *imitând pe Goethe*, face astfel apologia personalității" – I.B. (Ion Bogdan – director al *Convorbirilor literare* la acea dată – *n. ed.*).

M. RĂDULESCU-NIGER: „PATRIOTISM. – TRIBUNUL POPORULUI"
Roman social
(București, 1903)
Raport de T. Maiorescu

Față de sutele de romane cu cari literaturile străine ne inundează pe fiecare an, originalitatea în închipuirea întâmplărilor povestite, a complicării și a deznodământului lor devine din ce în ce mai rară, și nu ar fi drept, la judecarea unui roman nou, să insistăm numaidecât asupra acestei însușiri. Nici cestiunea controversată a tendinței nu ne preocupă aici.

Dar ceea ce trebuie să cerem de la scriitorul unei povestiri în literatura română, fie că-și ia subiectul din țara noastră – precum este mai firesc – fie că și-l ia din țări străine, este ca cel puțin să vadă exact ceea ce ne descrie, să aibă destulă îndemânare stilistică în alegerea și împreunarea cuvintelor, încât cetitorului să i se deștepte o imagine analoagă celei văzute de autor și, în al treilea rând, să simtă el însuși emoțiunea ce vrea să o producă în noi. Vechea regulă din *Epistola ad Pisones: si vis me flere, dolendum est primum ipse tibi*, rămâne totdeauna criteriul vocațiunii unui poet.

Romanul d-lui Rădulescu-Niger nu îndeplinește aceste condițiuni. Autorul ne face impresia că nu vede lămurit persoanele pe care le descrie, că le înfățișează uneori într-o contrazicere ce le nimicește realitatea, alteori într-o uniformitate ce le șterge individualitatea.

Iată, d.e. (pag. 10), descrierea uneia din figurile sale: Sora mai mică, „Georgina (învinovățea pe frate-său) cu răutate și cu pizmă, unde nu putea să fie luată în seamă de lumea alăturea cu el... Georgina nu semăna întru nimic familiei: era vioaie, cochetă, *foarte drăgălașă*, delicată ca înfățișare... Sentimentală nu se arăta nici față cu muma, nici față cu sora; pentru tată-său nu-și putea ascunde disprețul. Îl înțepa adeseori cu ironii crude..."

Dacă încercăm să ne înfățișăm figura descrisă, ne izbește îndată nepotrivirea între „foarte drăgălașă", pe de o parte, și „cu răutate, cu pizmă, cu dispreț pentru tată, cu ironii crude", pe de alta.

Dar nepotrivirea crește la pag. 13, unde aceeași Georgină „fermeca"... prin „înfățișarea ei de nevinovăție, roșeața ce-i aprindea într-o clipă obrajii și plecarea ochilor sub imboldul rușinei". Ce e drept, cu câteva rânduri mai sus, autorul ne spusese: „Drăcoasei fete nu-i displăcea curtea (unor servitori de la cele două case vecine), dar nu le da pas a se apropia... Unuia din ei, care se obrăznicise mai tare, îi arsese într-o zi o palmă așa de bună, încât îl ameți se."

Comparați acum imaginea unei alte fete tinere (pag. 17), care vrea să stabilească o diferențiare între familia umilă a cizmarului Pâclea, tatăl Georginei, și aceea a bogatului agricultor Râuțianu: „Aurelia Râuțianu este oacheșă, naltă, mlădioasă, foarte plăcută, însă cu trăsurile nu îndeajuns de fine... râsul îi este atrăgător, chiar cînd exprimă ironie pe lângă o nuanță ușoară de dispreț".

Și apoi figura unei a treia fete, tot din cele bogate: „Cecilia Rustovici, blondă ca mumă-sa, aproape tot atât de naltă și de mlădioasă ca Aurelia are trăsurile feței foarte fine și pline de drăgălășie".

Calificativele șterg orice individualizare: Georgina este vioaie și foarte drăgălașă, Aurelia este oacheșă și foarte plăcută, Cecilia este plină de drăgălășie și foarte fină la față; Georgina nu-și poate ascunde disprețul și ironia crudă. Aurelia râde cu ironie și cu o nuanță de dispreț.

Astfel cuvintele în cele mai multe cazuri nu sunt decât clișeuri generale, exprimări de noțiuni abstracte, din care a dispărut orice urmă de sensibilitate. Într-o altă descriere a Georginei se zice (pag. 13):

„Peptul i se dezvoltase și formase *bine* bustul și talia; pelița obrazului dobândise un lustru de catifea, de un trandafiriu *plăcut*; ...gropițele din laturile gurii se desenau *frumos* când râdea". E evidentă lipsa de intuiție a autorului: un bust format bine, un trandafiriu plăcut și o gropiță frumoasă sunt tot așa de puțin expresive ca și luna poetică, soarele arzător, situațiunea romantică sau împrejurarea fatală.

Și paralel cu lipsa de preciziune a figurilor văzute, merge nefireasca alcătuire a dialogurilor presupuse auzite. Vorbesc, d.e. (pag. 15), două surori mai în vârstă, mamele celor două fete bogate: „Eu n-am gândit și la altceva, zise d-na Râuțianu... Dacă am luat-o (una din fetele cizmarului) pe lângă noi cusătoreasă pentru ale casei, am putea cu timpul să izbutim prin ea ca cizmarul să ne vândă locul. Așa, am scăpa de vecinătatea asta supărătoare.

– Îți este nemerită ideea. Eu am și văzut-o pe fată, în una din zilele astea. Foarte curățică și pare deșteaptă apoi. Să încercăm, dragă Iulio".

Asta seamănă cu unele traduceri din franțuzește, care primejduiesc scena teatrului național.

Alături de asemenea defecte, se observă oarecare neîngrijire de stil, pag. 16 și 17. Copilele păreau că urmează „o convorbire de *seamă*", apoi 3 rânduri mai la vale: „La urma urmei, poate; eu nu i-am luat tocmai bine *seama*"; câteva rânduri mai jos: „Cecilia... se vede însă că-și luă *seama* și răspunse", după alte câteva rânduri: „luase bine *seama*, că tânărul urmărea... fata", și apoi îndată a cincea seamă: „trăsăturile de *seamă* însă, ale firei sale, sunt: pripa de a vorbi etc.".

La pag. 13 autorul face încercarea inadmisibilă de a pluraliza un substantiv compus: „Îndeajuns de mulți *cască-guri* își plimbă nasul în vânt".

Mai întâi nu se zice cască-gură, ci gură-cască, și gură-cască rămâne neschimbat în plural ca și în singular. Un pierde-vară, mulți pierde-vară nu mulți pierde-veri.

Cât pentru partea emoțională a autorului, dovada cea mai tare că este străin de această condițiune a creațiunii artistice sunt intercalările unor tabele de pedagogie, de statistică și de contabilitate, a căror prezență într-un roman constituie o adevărată curiozitate. La pagina 78 cetim:

„Intrară în cancelarie și directorul îi pofti în jurul unei mese. Să-mi dați voie, domnule Pâcleanu, să vă arăt orariul zilelor:
«La 5 ore dimineața deșteptarea»."

Și într-o notă ni se spune că este „După modelul Școalei de la Bedale și Abothsholm din Anglia". Apoi continuă:

„La 5,15: exercițiu de mlădiere și mânuire de arme.
La 5,45: prima clasă.
La 6,45: gustare, în fiecare zi altceva: ouă, ori lapte, ori brânză" etc., etc.

Și așa merge mai departe tabela de la pag. 78 la 79 și sfârșește la pag. 80 cu următorul rezumat:

„Clasele	4 ore 15 minute
Exercițiile fizice	2 ore 15 minute
Lucrul manual	4 ore – –
Masa și recreațiunile	4 ore –
Exercițiile intelectuale	1 oră 30 minute
Somnul	8 ore
Total	24 ore"

La pag. 256 altă socoteală, pe care autorul ne-o prezintă prin cuvintele:

„Cosmin alcătui din memorie următorul tablou, pentru Camera deputaților numai:

Profesiunile	Guvernamentali	Opoziție	Total	Total general	Rezumat
Proprietari rurali	23	5	28	38	Agricult.
Agricultori	7	3	10		
Industriași	3	–	3	3	Industria.
Comercianți	5	–	5	5	Comerțul
Profesori	4	2	6	136	Profesiuni liberale
Medici	9	1	10		
Ingineri	4	1	5		
Ziariști	2	–	2		
Avocați	106	7	113		
Fără profesiune	3	–	3	3	Fără profesiune
			185"		

Un al treilea tablou, anterior celui precedent, ocupă iarăși vreo 3 pagine și ne deslușește amănuntele comptabilității unei case de economii:

„Bani în efecte 5%	Lei	37 000
Bani dați cu împrumut 3%		17 000
Numerar		0 320
Casa de la Vulpeni, în efecte etc., etc., etc.		25 000"

până la sfârșitul de la pag. 106, care ne emoționează arătându-ne:

„Lefurile funcționarilor Casei centrale (Directorul, comptabili, țiitorul de registre)	Lei	3 840
Arenda pogoanelor pentru cultura cartofilor...		5 000
Întregul capital regional, adică exact: treizeci de bani		290 228,30"

Socotim că, după aceste exemple, romanul *Tribunul poporului* nu merită să fie premiat.

DIMITRIE S. NENIȚESCU: „STUDIU ASUPRA FLUVIILOR CONVENȚIONALE. DUNĂREA ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL PUBLIC"

București, 1903. – Raport de T. Maiorescu

Lucrarea d-lui Nenițescu, privită sub raportul meritului personal al autorului, este de lăudat. Bine că s-a mai găsit cineva printre scriitorii români care să compileze actele relative la cestiunea încă deschisă a Dunării noastre și, alături de broșura franceză a d-lui P. G. Cantilli, *Le Danube* (București, 1901), să alcătuiască un manual românesc mai complet, înzestrat cu multe date statistice, cu reproducerea unei conferințe ținute la Glasgow (dl Nenițescu scrie *Glascov*) de inginerul Comisiunii Europene dl Kühl, și cu expunerea cestiunii Porților-de-Fier și a celor 5 regulamente ungurești relative la taxe.

Dacă e însă vorba de lucrarea în sine, considerată sub raportul unui premiu academic, părerea noastră este că nu poate fi distinsă cu un asemenea premiu.

Pentru ca o compilare de acte să fie premiată, ar trebui ca actele să fi fost rare, greu de dobândit, și ca cel puțin adunarea lor, împreună cu indicarea izvoarelor, să corespundă cerințelor de erudițiune și de exactitate obicinuite în astfel de lucrări. În aceste priviri volumul d-lui Nenițescu lasă de dorit. O indicare deosebită și completă a izvoarelor indispensabile bibliografiei, cum o are d. e. publicarea lui J. Charles Roux pentru

Canalul de Suez (Paris, Hachette, 1901), lipsește. Pe când se citează dl Valerian Ursianu (pag. 11) și «eminentul jurist-consult» Petre Grădișteanu (pag. 107), lipsește. Felix Dahn. – La pag. 12, nota 2, se vorbește de „André de Saint-Clair – opul citat", fără ca mai nainte să fi fost citat vreun „op" al acestui autor; tot așa, la pag. 21; de abia cu 62 pag. mai târziu citează de la el: *Le Danube. Etude de droit international.* Poate că dl Nenițescu își compilase rândurile de la pag. 12 dintr-o scriere, în care „opul" lui Saint-Clair fusese în adevăr citat mai nainte. La pag. 3 din prefață se reproduc niște cuvinte ale d-lui I. Blociszewski, fără a li se arăta izvorul; mai târziu, pag. 263, se citează un articol al său publicat în *Revue générale de droit international public* de la anul 1900, și la pag. 289 un alt articol de la anul 1897. – La pag. 250 începe alineatul al doilea cu vorbele: „Și în adevăr, art. 6 al *acestui* tratat zice: Puterile țărmurene etc.", deși mai nainte nu fusese citat vreun tratat, ci numai conferința de la Londra din 1871. Și aici pare a fi o compilare rău adaptată.

În ceea ce numește dl Nenițescu „Istoricul legislațiunei navigațiunei pe fluviile convenționale", pe care fără trebuință îl începe cu Institutele lui Justinian, se vede îndată puțina deprindere a autorului cu lucrări de erudițiune. La pag. 17, găsim rânduri ca acestea:

> „Atât de mare era nevoia de centralizare, de unificare, încât vedem această idee manifestându-se în toate sferele gândirei omenești. În drept, în literatură, în matematici, în filozofie, în politică, ideea de generalizare predomină. – Și în adevăr, la juriști, această tendință se manifestă sub forma dorinței de a se crea un cod unic, în literatură ajunge la generalizările lui Molière, în filozofie la afirmarea lui Descartes: *Cogito ergo sum*, în politică la faimoasa abstracțiune atribuită lui Ludovic XIV-lea: *eu sunt statul*, L'Etat c'est moi. – Chestia liberei navigațiuni pe fluvii a urmat și ea această admirabilă tendință de centralizare."

Identificarea ce se încearcă aici între centralizare și generalizare, confuziunea ce se face cu faimoasa concretizare personală, *l'état c'est moi*, pe care dl Nenițescu o numește o abstracțiune, citarea comediilor lui Molière în acest context ne dispensează de alte observări asupra erudițiunii autorului.

Nici felul de polemică al d-lui Nenițescu nu credem că poate contribui la întărirea politicei române în cestiunea Dunărei. Cu banala criticare (pag. 4) a „intereselor egoiste" ale statelor celor puternice (aș vrea să văd guvernul vreunui stat susținând în politica sa interese altruiste!), cu relevarea „marei greșeli" (pag. 58) ce ar fi comis-o puterile semnatare ale Tratatului din Paris, cu calificarea de „absurde" a celor 5 regulamente ungurești (pag. 256) și cu pomenirea „semeției" neamului unguresc (pag. 262) se pot face articole efemere de ziar, dar nu studii serioase de drept internațional.

Dacă se explică întru câtva încercarea guvernului român de la 1883 de a lămuri opinia publică europeană asupra drepturilor noastre dunărene prin câteva scrieri solicitate de la autori cunoscuți, precum erau Holtzendorff, Geffcken și Felix Dahn (deși comandarea unei asemenea lucrări la Geffcken ne-a părut nepotrivită, deoarece Geffcken era unul din oamenii cei mai dușmăniți de Principele Bismarck, și nu era folositor pentru România să fie apărată de un adversar al puternicului Cancelar), mărginirea d-lui Nenițescu la reproducerea argumentelor acestor autori este cu atât mai puțin îndestulătoare astăzi, cu cât scrierile lor au fost obiectul unor cercetări critice nepărtinitoare, de cari dl Nenițescu trebuia să ia act de la 1903.

De exemplu *Preussische Jahrbücher* (nov. 1883), aflate pe atunci încă sub redacțiunea lui Treitschke și a lui H. Delbrück, combătând din punct de vedere al politicei și al păcii europene anume pe Holtzendorff și Felix Dahn și aprobând de altminteri împăcarea intervenită între Austro-Ungaria și România, pe temeiul altor considerări politice, arată cum teoriile citaților autori germani nu pot trece decât drept utopii periculoase.

O cumpănire critică a acestor argumente și contra-argumente, din punct de vedere al politicei reale, ar fi fost de folos într-un studiu de drept internațional asupra Dunărei. Dar simpla reproducere a vechilor argumente unilaterale nu înaintează cestiunea întru nimic.

H. SANIELEVICI: „ÎNCERCĂRI CRITICE"

(București, 1903)

Raport de T. Maiorescu

Junele „licențiat în filozofie" H. Sanielevici își introduce micul volum printr-o amabilă prefață a profesorului său, dl. C. Rădulescu-Motru. Volumul cuprinde 19 scurte cercetări, mai ales literare, cari toate caută să stabilească o legătură între evoluțiunea socială și apariținile culturale. Intercalarea puțin potrivită a unei *Priviri asupra istoriei filosofiei moderne*, scrise de autor la una din probele examenului său de licență, sporește numărul bucăților la 20 și mai îngroașă volumul cu câteva pagine. Precum se vede, dl. Sanielevici este departe de preceptul horațian: *Nonumque prematur in annum.*

Subiectele cercetărilor sunt, după cum am zis, mai ales literare, d.e. despre ideile d-lui Gherea asupra școalei romantice, despre *Momentele* d-lui Caragiale, despre *Patriarhalele* d-lui St. O. Iosif, despre *O sărutare* a junelui său coleg de la Universitate, d-l Ioan Petrovici, despre d-l Haralamb Lecca, despre drama israelită *Manasse* a d-lui Ronetti Roman etc.

Multe din aceste schițe critice sunt scrise cu vioiciune, și îndeosebi căldura care transpiră din apreciarea nuvelelor d-lui I. A. Brătescu-Voinești lasă o impresiune foarte simpatică.

Însă întreaga lucrare are semnele obicinuite ale încercărilor prea juvenile: generalizarea pripită și aplicarea noțiunilor căpătate în școală la niște împrejurări cu cari nu se potrivesc. Autorul se luptă în zadar să adapteze diferențiarea occidentală între clasicism și romantism la mișcarea noastră literară, și pe când vorbește de *tendințele romantice* ale societății literare „Junimea" din Iași, atribuie d-lui Brătescu-Voinești *toate caracterele unui clasic.*

Amândouă aprecierile ne par ciudate: și în ce privește societatea „Junimea", e destul să amintim că cel mai caracteristic autor ieșit din mijlocul ei, acela care, fără deșteptarea, încurajarea și prețuirea din partea membrilor vechei societăți literare din Iași, n-ar fi scris poate nici una din povestirile sale, este Ioan Creangă, pentru ca să se simtă toată extravaganța încercării de a rubrica pe scriitorii noștri în dihotomia franco-germană de romantism și clasicism.

Dacă încercările d-lui Sanielevici se puteau foarte bine prezinta la unul din premiile ce le distribuie Facultatea de litere din București „actualilor sau foștilor ei studenți", nu credem că sunt calificate pentru un premiu al Academiei Române.

RAPORT CU PRIVIRE LA „STUDII PEDAGOGICE ȘI DISCURSURI“ DE DR. VASILE BOLOGA

Micul volum cuprinde câteva disertații de pedagogie herbartiană, cărora li se adaogă în ultimele 69 de pagine vreo 13 discursuri, ținute la sfârșitul anilor școlari și la deschiderea conferințelor didactice.

Conștiința cu care dl. Bologa, directorul școalei superioare de fete a Asociațiunii din Sibiiu, dă în fiecare an samă de mersul institutului încredințat direcției sale și zelul cu care ia parte la conferințele didactice sunt demne de toată lauda, și în această privință d-sa, ca și mulți alți membri ai corpului didactic de dincolo de Carpați, poate servi de model.

Dar noi nu avem să judecăm meritele profesionale ale d-lui Bologa, ci cartea prezentată de d-sa la premiul Adamachi, și aici fără a mai cerceta valoarea expunerii ideilor herbartiane, a căror tratare ne pare pe alocurea prea abstractă și a căror importanță în ochii autorului ne pare exagerată, este destul să dăm câteva exemple despre forma limbistică în care autorul își exprimă cugetarea.

Scrierile române de peste Carpați începuseră să aibă o limbă mai curată și mai îndemănatică; însă cartea d-lui Bologa ne surprinde prin stilul ei greoi, prin expresiile neobișnuite și prin cele mai supărătoare germanisme.

„Acesta este potecul signat nouă de istoricul G. Barițiu“ (pag. 141), adecă: poteca arătată nouă, dar nemții zic: *der uns vorgezeichnete Pfad.*

„Amăsurat scopurilor“ (pag. 65), nemțește *gemäss*, românește: conform, potrivit.

„Ținta sfântă ce-i palpită inima“ (pag. 119), nemțește *das heilige Ziel, das ihm das Herz bewegt*; dar românește nu se poate zice „țântă sfântă“, e și o rimă ridicolă, iar verbul „palpita“ nu este transitiv.

Dl. Bologa întrebuințează mereu adverbul „necondiționat“, d.e. „se reclamă necondiționat“ (pag. 115, tot așa pag. 29, 85 etc.), nemțește: *unbedingt*, românește: neapărat, numaidecât.

„Nu putem absta“ (pag. 113), nemțește: *abstehen*, românește: renunța.

„Împintenare la muncă“ (pag. 70), nemțește: *Anspornung*; puncte de încopciare (pag. 78); nemțește *Anknüpfungspunkte*; „să înceapă de nou“ (pag. 91), nemțește: *von neuem.*

„Aderenții acestui curent dispută puterea de controlă a examenelor publice“ (pag. 110), nemțește: *bestreiten*, românește: contestă; căci „ a disputa“ în acest înțeles nici nu e tranzitiv și însemnează pe nemțește: *über etwas streiten*, nu *etwas bestreiten*; asemenea femininul „controlă“ e un germanism inadmisibil, ca și „rolă“. Nemții zic *die Kontrole, die Rolle*, francezii *le contrôle, le rôle*, și noi trebuie să luăm genul cuvântului de la consângenii francezi și nu de la eterogenii germani.

Dl. Bologa, întrebuințând ortografia fonetică, scrie „intenziv“ cu *z* (pag. 146), „dispenzà (pag. 148), „conzultăm“ (pag. 133), „conzervare, conziderabilă“ (pag. 71) etc., scrie așa fiindcă pronunță așa, dar rău face că pronunță așa și comite iarăș un germanism inadmisibil. În toate aceste cazuri trebuie zis și scris *s* curat. Numai nemții pronunță aici *z*, francezii, italienii, precum și românii, a căror pronunțare n-a fost viția de germanism, pronunță *s*.

S-ar putea înmulți exemplele de felul acesta din cartea d-lui Bologa; sunt prea multe și cele citate, dar cel puțin ne dispensează de a mai formula concluzia.

ANA CONTA-KERNBACH: „ELEMENTE DE METODICĂ"

Raport prezentat de Titu Maiorescu

Cartea cuprinde cursul de metodică, ținut de d-na Kernbach la Școala Normală de institutoare din Iași. Scrisă cu vioiciune de o profesoară inteligentă, lucrarea ar merita să atragă deosebita considerațiune a unei comisiuni speciale pentru cărți școlare. Însă față de numeroasele și eterogenele scrieri trimise la Premiul Năsturel din acest an, se cuvine să alegem mai întâi *genul* preferabil presupunând că în specialitatea lui s-ar găsi opere de merit.

După spiritul actului de fundare a Premiului Năsturel-Herescu, „scrieri de pură literatură română", cum se exprimă fondatorul, par a avea precădere. Și deoarece printre cele trimise de astă dată se află unele de mare valoare, *Metodica* d-nei Kernbach trece din acest motiv formal pe al doilea plan, comisiunea noastră este scutită de a mai încerca greaua cumpănire între un manual de pedagorie și o culegere de poezii.

GR. I. DIANU: „CRIMINALITATEA ȘI CAUZELE EI ÎN ROMÂNIA"

Studiu social și de moravuri

(București, 1905)

Raport de T. Maiorescu

Mica broșură, tipărită cu mare lux de spațiu, de hârtie și de litere, are întinderea unui articol de revistă sau a unei ușoare conferințe de Ateneu. Ea pare să fi pornit mai ales din intenția de a combate temerile d-lui I. Tanoviceanu, exprimate în două ședințe ale Academiei noastre din anul 1902 asupra creșterii criminalității în România; dar modul cum încearcă dl Dianu această combatere nu poate să ajungă la rezultatul dorit; căci contraargumentarea d-sale este neîntemeiată și plină de contraziceri.

Autorul susține deodată (pag. 19) că la noi „comparând anul cel mai depărtat cu anii ce i-au urmat, criminalitatea nu numai că a oscilat spre scădere, dar a *descrescut* foarte mult. Astfel, în anul 1869, după statistica juridică, am avut 569 condamnați cu pedepse criminale, cifră ce a oscilat necontenit spre scădere, până ce, în anul 1902, am ajuns la 180 condamnați, adică o diferință în mai puțin, între anii 1869 și 1902 de 389 condamnați".

O scădere a criminalității în ultimii 33 de ani cu peste 200 la sută, adică de la 569 condamnați la numai 180, este o

descoperire așa de surprinzătoare și așa de contrară statisticilor din celelalte state europene, încât te întrebi din ce fel de combinări a putut scoate autorul o asemenea curiozitate. Pagina precedentă ne lămurește: „Pentru a pune mai bine în evidență mersul criminalității la noi, voi face o analiză asupra statisticei ei, după datele cele mai exacte. În această analiză voi avea în vedere *numai categoria pedepselor*, nu și juridicțiunea și calificarea faptelor pentru cari acuzații au fost trimiși în judecată... Multe din faptele calificate ca crime și aduse în judecata juraților au fost pedepsite cu 3–7 luni și, cel mult, un an închisoare; iar numărul pedepselor mai grele nu este mare, în raport cu numărul condamnaților. Aceasta denotă, pe de o parte, *lipsa de convingere a juraților, față cu temeinicia probelor aduse de acuzație*; iar pe de altă etc. ... Deci (?!) analiza ce voi face asupra statisticei criminalității va privi *numai pe condamnații cu pedepse criminale, adică cu munca silnică și recluzia* (pag. 18 și 19).

Însă un asemenea punct de vedere este cu desăvârșire arbitrar și din el nu se poate scoate nici o dovadă în favoarea afirmării d-lui Dianu, ci mai curând în contra ei. Căci nu este vorba de mărimea pedepselor, ci de scăderea criminalității, și dacă însuș autorul ne spune mai sus că jurații au pedepsit multe fapte calificate crime cu pedepse de numai 3 până la 7 luni, în loc de recluziune și de muncă silnică, și chiar atribuie această indulgență a juraților „lipsei lor de convingere față cu temeinicia probelor aduse“ este evident că împuținarea pedepselor celor grele în ultimii 33 de ani nu dovedește întru nimic împuținarea crimelor, ci numai sporirea impunității relative, și aceasta devine un simptom mai mult pentru agravarea situației.

Dealtminteri, dl Dianu combate însuș pretinsa descreștere a criminalității când zice (pag. 29) că numărul copiilor condamnați, „în loc să descrească, crește necontenit“; când ne arată (pag. 31) că minorii condamnați în timpul celor zece ani, de la 1893 la 1902, au crescut de la 81 la 296, prin urmare cu

peste 200 la sută; când ne mai spune (pag. 50 și 54) că alcoolismul, „agentul provocator al mai tuturor crimelor, amenință la noi să se întindă și mai mult“; când constată (pag. 63) că poporul nostru „de la mic până la mare... ajunge să nu mai aibă încredere în nimeni, nici chiar în protecțiunea legilor și să nu mai respecte nimic“, și când susține în sfârșit (pag. 68) că „ceea ce este mai rău și mai îngrijorător este că se slăbește la țărani credința religiunii, care este baza educațiunii poporului“.

Prin asemenea numeroase constatări, dl Dianu și-a nimicit însuș teza cu scăderea criminalității, și în fața acestui rezultat negativ, nu ne rămâne decât să citâm fraza finală din prefața d-sale (pag. III):

„Cine cu adevărat lucrează pentru binele public (precum crede dl Dianu că a lucrat când a scris broșura în chestie), nu trebuie să se aștepte la altă răsplată“.

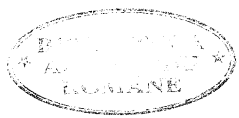

MIHAIL SADOVEANU:
„POVESTIRI DIN RĂZBOI“
(București, 1905)

Raport de T. Maiorescu

Câteva din schițele prin cari dl Sadoveanu ne înfățișează cu atâta realitate mișcătoare viața și moartea ostașului român din războiul de la 1877 sunt printre cele mai frumoase creațiuni ale acestui îmbelșugat talent și se pot asemăna în valoarea lor cu prețioasa culegere de *Povestiri*, care a consfințit renumele tânărului autor în literatura noastră contemporană. Dar despre această din urmă culegere vorbim mai pe larg în darea de samă relativă la Premiul Adamachi, pentru care este prezentată și, nefiind indicat de a se premia unul și același autor cu mai multe premii, în aceeași sesiune, ne rezervăm caracterizarea meritului literar al d-lui Mihail Sadoveanu cu acel prilej.

MIHAIL SADOVEANU:
„FLOARE OFILITĂ“
Roman

(București, 1905)

Raport de T. Maiorescu

Pentru Premiul Adamachi din acest an dl Sadoveanu ne-a trimis două scrieri deodată, romanul *Floare ofilită* și un volum de *Povestiri*, precum a mai prezentat și un al treilea volum la Premiul Năsturel. Având să alegem între romanul citat și între culegerea de schițe cuprinsă sub titlul de *Povestiri*, ne pronunțăm pentru cea din urmă, ca fiind mai caracteristică pentru talentul deosebit al fertilului autor.

G. SILVAN: „PENTRU NEATÂRNARE“

Roman războinic
(Ploiești, 1906)

Raport de T. Maiorescu

Compoziția d-lui Gh. Silvan: *Pentru neatârnare* pretinde a fi *roman războinic* și menționează ca ediție de lux *12 exemplare jubiliare*; dar în fapt nu este tocmai roman, este și mai puțin istoric și nu e deloc jubiliar. Nu e tocmai roman, fiindcă stăruie în precizarea istorică și geografică a evenimentelor de la 1877–1878 și dă fotografia reală a regelui, a lui Osman-pașa și a unui grup de marmoră cu reprezentarea reginei ca „mama răniților“. Este și mai puțin „războinic“, fiindcă privește războiul ca „cea mai fioroasă și mai nenorocită dintre manifestările vieții“ (pag. VII), ceea ce poate alcătui un roman despre război și contra războiului, dar nu un roman războinic. Și nu este deloc „jubiliar“, fiindcă cea mai prețioasă amintire a jubileului domniei de 40 de ani este anume participarea armatei române la războiul de la 1877–1878, prin care ofițerii și soldații noștri și-au arătat valoarea militară ca o dovadă a valorii naționale. Despre acești ofițeri însă iată cum vorbește de la început volumul în chestie:

„Suntem în ajunul marelui asalt dat în contra Plevnei la 30 august 1877, ziua împăratului Rusiei. Într-un cort al armatei române se află mai mulți ofițeri de ai noștri, așteptând «vești grele din marele cartier».“

Și acum citâm textual în capitolul I:

„Să uite cugetele negre, ei încercau un joc de cărți. În jurul unei măsuțe de brad, pe care abia puteau încăpea grămezile de ruble și de cărți risipite, stau doi maiori, un căpitan și un locotenent-colonel. Ei stau îngrămădiți pe saci și pe lăzi desfundate, așezate unele peste altele și vorbeau tare, uneori silit. Voiau parcă să gonească cu veselia lor gălăgioasă vedeniile urâte ce se furișau printre cărți și printre ruble.

La spatele jucătorilor stau în picioare, urmărind zborul cărților și alunecarea repede a monedelor, câțiva tineri ofițeri de ordonanță.

În clipa aceea jucătorii se ridicară de la masă. Fiorii grijurilor nu le dădură pas să-și urmeze jocul în liniște. În astfel de împrejurări, jocul lor era mai degrabă un chin decît un prilej de uitare...

Locotenentul-colonel își privi ceasornicul și strigă, deodată, în mijlocul ofițerilor gata să se împrăștie:

– Ei, băieți... Consiliul trebuie să fi luat sfârșit... Gata?

Glasul colonelului era sugrumat de fiori. Chipul lui pălise. Voise să dea avânt tinerilor războinici, dar el singur simți că nu era în stare.

Cuvintele lui căzură ca o ploaie de gheață pe sufletele ostașilor. Câțiva își cercetară ceasoarnicele. Alții încercară să surâdă...

Un singur căpitan, scund, rumen, cu ochii luminoși, avu puterea să strige în mijlocul acestei tăceri friguroase:

– Gata, domnule colonel... La moarte, ca și la stos: cu inima veselă!...

Colonelul îl bătu, mai mult din sentimentul datoriei, pe umeri:

– Să trăiești, Mărăcinene... Cu ostași ca tine, țara nu piere...

Dar n-apucă să sfârșească, și ofițerii făcură, toți, o mișcare de spaimă.“

Căci în adevăr vine căpitanul Basarab din marele cartier și le anunță:

„«Mâine e ziua țarului, camarazi. Maiestatea-sa dorește să-i facem dar, de ziua lui, Plevna. Curaj!»

Ofițerii se grămădiră în jurul căpitanului Basarab, albi ca varul.

Vladimir (Sergiu) își făcu loc și întinse mâna ofițerului domnesc.

«Eu sunt pus?», întrebă el liniștit, cu un cald zâmbet de resemnare pe buze. «În a doua coloană, Vladimir», răspunse căpitanul cu durere.

Sergiu se trase înapoi, abătut și slăbit. Chipul lui își pierdu roșeața... sângele de pretutindeni fugise, îngrozit și înghețat, la inimă. Începu să-i vâjâie urechile și lacrămile stau să-i năpădească printre gene...

. . . . . .

Basarab ceti ordinul de luptă al armatei de Vest.

Corpul al IV, sprijinit de rezerve, trebuia să ia parte la atac.

Și ei făceau toți parte din corpul al IV!

Ceti, apoi, ordinul de zi al generalului Cernat.

Întreg ordinul era o osândă la moarte, în masă.

Dar era o osândă atât de rece, atât de nepăsătoare, atât de sălbatică, încât înfrigura inima cea mai tare.

. . . . . .

Când Basarab sfârși, se făcu o liniște de moarte.

Căpitanul ridică de braț pe Vladimir.

– Dumnezeu să vă ajute, camarazi... – strigă el, ieșind din cort, cu capul în piept, apăsat de gânduri... Să nădăjduim că mâine seară, ne vom întâlni iarăș...

Nimeni nu răspunse.

O parte din ofițeri ieșiseră. Valter fugise, încă de când își auzise numele, spre a-și pregăti oștenii.

Rămăseseră numai doi ofițeri.

Amândoi se lăsară jos, pe grămezile de provizii răsturnate în mijlocul cortului.

Și, cu capetele strânse în palme, cu ochii înghețați, pironiți în întuneric, gândeau, pentru cea din urmă oară, la părinții, la soțiile și la copiii lor, lăsați în depărtări...»"

Se înțelege că, după o asemenea descriere a ofițerilor noștri, pretinsul roman istoric al d-lui Silvan cu titlul: *Pentru neatârnare* nu poate fi premiat de Academia Română.

ANA CONTA-KERNBACH: „ELEMENTE DE METODICĂ"

(Iași, 1905)

Raport de T. Maiorescu

Unul din bunele manuale de școală asupra mult dezbătutelor chestii de metodică în învățământul primar, clar și cuprinzător, cu toată scurtimea lui, și cel mai vioi îndemn pentru un învățător inteligent.

Întreaga materie a metodicei elementare a putut fi rezumată în puținele pagine ale cărții și e însoțită de observări practice, luate din experiența proprie a autoarei. Regulele date și observările făcute se referă la lecțiile de limbă maternă, de aritmetică, de geometrie, de geografie, de istorie, de învățământ intuitiv, de științe și de religie.

Ele se termină cu instructivul capitol asupra așa-numitelor „dexterități", caligrafia, desemnul, muzica, gimnastica, lucrul de mână.

Asupra unora din numeroasele reflecții ale autoarei, părerile vor fi diferite și, d.e., multe se pot zice în contra criticei făcute narațiunilor din Vechiul Testament, introduse (după noi, cu drept cuvânt) în programul de religie al clasei a II (pag. 86), sau în contra pretinsei absolute nevinovății a muzicei, care nu ar da loc la „nici o sugestie pătimașă", la „nici o îmboldire vătămătoare" (pag. 104).

Se poate zice, asemenea, că „subiectivitatea" de care vorbește autoarea în prefață și pe care caută să o motiveze, dă vioiciunii sale un prea mare avânt și o împinge uneori la expresii ca „prost-gust", „mijloc stupid" etc. Dar fiindcă și în aceste cazuri fondul criticei este îndreptățit și, dealtminteri, toate observările sunt izvorâte din tendința de a face propria experiență roditoare și pentru alții, întâmpinările de mai sus nu sunt de natură a micșora valoarea totală a lucrării. Această valoare rezultă din fiecare pagină a cărții și ca dovadă se cuvine să terminăm raportul de față cu citarea câtorva alineate, din cari să se vadă modul de a judeca și de a scrie al d-nei Conta-Kernbach. Le aleg de la paginile 89–94, în cari autoarea vorbește despre „dexterități", mai ales despre cântecul, gimnastica și lucrul de mână în școala primară.

„Dexteritățile sunt îndeletnicirile cele mai apropiate de felul de a lucra al copilului, aș putea adaoge, al omului incult în genere... Ele sunt ocupațiuni în cari mușchii lucrează alături cu inteligența și cari satisfac o pornire sufletească prea adeseori neglijată sau chiar înăbușită, *trebuința* de a produce, de a exterioriza cele gândite, de a crea, într-un cuvânt, dacă această vorbă nu ar fi prea pretențioasă pentru cazul de față. În orice dexteritate activitatea predomnitoare e aceea a simțurilor.

Dexteritățile pot avea o mare utilitate practică. Ele ușurează învățarea unei meserii: lucrul de mână al fetelor poate contribui la buna stare a gospodăriei și a familiei; dexteritățile pot deștepta și direcționa gustul spre lucrări practice, industrii și meșteșug, gust care e cel mai prețios ferment în propășirea economică a unei țări.

. . . . . .

În ce privește educația morală, dexteritățile, contribuind la buna noastră stare organică, contribuiesc și la buna și egala noastră dispoziție sufletească, dându-ne posibilitatea de a cheltui zi cu zi energia toată de care dispunem, când mai avem, și cumințenia de a nu cheltui mai mult decât avem în fiecare moment dat, ele ne cruță de plictiseală și deci de prilejul de a fi nesuferiți celor cu cari venim în contact zilnic. Dexteritățile sunt multiple izvoare de plăcere, de distracție, iar omul, când râde, e mai puțin primejdios pentru semenii săi. Ele mai pot înrâuri și naște sentimente sociale cari la un moment dat devin un derivativ puternic, un sprijin în stăpânirea pornirilor protrivnice. În fine, prin faptul că pun în joc simțurile, dexteritățile ne dau o sumă de senzații subiective, ne fac cunoscut nouă *pe noi înșine* și cu aceasta ne dau și *putința* și *impresia* de *stăpânirea noastră asupra noastră*. Și ce însemnat rol nu are această stare sufletească în educația voinței!

Se observase de mult că gimnastica și sporturile dau omului *încredere în sine*, siguranță și hotărâre, energia de a urmări cu stăruință o țintă, și că ele sunt cel mai bun remediu în contra timidității. Dacă remediul acesta nu e tot atât de eficace pentru toți, nu e mai puțin cert că el ne dă în mare proporție stăpânirea nervilor. Și aceasta nu e puțin.

. . . . . .

Pentru învățător, în fine, dexteritățile au o nouă valoare. Cu ele putem cunoaște mai bine decât cu orice alt obiect de învățământ particularitatea, *individualitatea sufletească* a fiecărui copil. Ele sunt, cred eu, *cel mai bun instrument de cercetare psihologică*. Activitatea intelectuală este o lucrare prea fină pentru a se lăsa analizată de către oricine, pe când deosebirile de la individ la individ, bătătoare la ochi de la cele mai simple senzații primite și cari sunt temelia oricărei diferențieri intelectuale ulterioare, se lasă ușor observate. Iar întreaga activitate pedagogică trebuie să se rezeme pe cunoașterea amănunțită a fiecărei individualități și în special *a mijloacelor de asimilare*, de *îmbogățire sufletească*, particulare fiecărui copil."

Cele zise și cele citate mai sus ne autorizează a vă propune premierea manualului d-nei Ana Conta-Kernbach.

GH. N. COSTESCU: „EDUCAȚIUNE ȘI ÎNVĂȚĂMÂNT"

VOL. I. „METODICA LIMBII ROMÂNE"

(București, 1906)

Raport de T. Maiorescu

Sub titlul de mai sus, dl Costescu, director de școală primară în București, publică volumul I al unei întinse lucrări despre *Educație și învățământ*: celelalte două volume sunt date – după specialitatea lor – în cercetarea altor raportori.

Volumul cu *Metodica limbii române*, rămas în sarcina subscrisului, cuprinde o parte teoretică asupra scris-cetitului, a exercițiilor intuitive, a memorizării, a gramaticei, a compoziției și a treptelor formale și o parte practică, în care se dau 46 probe de lecțiuni, sub titlul de „primele săptămâni ale anului școlar", se analizează predarea abecedarului, a cetirii, a gramaticei, a ortografiei, a punctuației, și se adaog la sfârșit exerciții de compoziție.

Lucrarea d-lui Costescu este așa de voluminoasă fiindcă se ocupă de foarte multe amănunte, luate pe ici, pe colo, din îmbelșugata literatură asupra învățământului elementar.

Materia tratată este astăzi din cele mai cunoscute, dezbătute și nedezbătute, astfel încât meritul unei asemenea compilări ar sta mai curând în calitatea alegerii și în precizia expunerii decât în cantitatea compilării. Aici însă dl Costescu, după

părerea noastră, lasă mult de dorit. Stilul este încărcat, fraza declamatorie, expresia exagerată și cartea se abate adeseori spre chestii eterogene, cari par a trece peste competența autorului.

De Jacotot spune (pag. 40) că era un *personaj*, despre al cărui nume nu se auzise până pe la 1818 *pe ogorul didactic*, dar pe care filozofia și pedagogia aveau să-l *înnumere* printre „genialii lor gânditori" și că „știa de toate, se pricepea în multe, era un nou Jean Pic de la Mirandole".

De unde genialitatea lui Jacotot în filozofie? Și ce caută aici Pico della Mirandola? Iar dacă are ceva de căutat, de ce-l numește dl Costescu pe franțuzește Jean Pic de la Mirandole, pe când el e italian?

La pag. 64 se citează banalități ca acestea: „Cetirea înalță sufletul, a spus Voltaire, iar Fénelon rostea acum câteva veacuri *sublimul* adevăr: urâtul, care chinuie pe unii oameni chiar în mijlocul plăcerilor, este necunoscut celor deprinși să se ocupe cu cetirea". O asemenea cugetare din cele mai obișnuite, de mult cunoscută din Cicero (d.e., din cap. 7, *Pro Archia*) și din Seneca (d.e., din *Epist. 84*, către Lucilius), dl Costescu o califică de sublim adevăr al lui Fénelon, iar pe Fénelon îl citează ca fiind de acum câteva veacuri, după ce vorbise de Voltaire, parcă între Voltaire și Fénelon ar fi te miri ce mare deosebire de timp.

Pe aceeași pagină „Gustul de cetit" se numește „piatră nespus de prețioasă în cultura omului" – gustul o piatră în cultură! Iar în prefață, la pag. 5, se zice că „școala primară este solida piatră de fundament, pe care s-a înălțat și de-a pururi se va înălța somptuoasa clădire a puterii de viață a noroadelor".

Dl Costescu se extaziază și înaintea unui *deus minorum gentium* ca Jules Simon: îl numește „eruditul filozof și vestitul ministru de instrucțiune al Franței" (pag. 5) și citează: „autoritatea lui de învățat și șef al culturii" din focarul „celei mai înalte civilizațiuni". Acest *șef al culturii* nu a fost în filozofie decât un repetitor pasiv al eclectismului lui Cousin, și nimeni nu i-a atribuit vreo valoare în această privință, iar ca ministru

a rămas contestat din cauza versatilității opiniilor lui. Imaginea i se desăvârșește printr-o recentă notiță din memoriile cancelarului Hohenlohe, unde (la pagina 188 din volumul II) este citat ca iezuit.

În ce chestiuni se amestecă dl Costescu! Și unde vrea să-și ducă cetitorii!

Dar asemenea excursii în regiuni străine par a fi rezultatul iluziilor ce și le face autorul despre menirea institutorului primar. „Învățătorul este institutorul român", ne spune la pag. 6, „pe a cărui seamă este lăsată *deșteptarea gloatelor*, are marea misiune de a forma generațiunea viitoare. Învățătorul trebuie dar să fie *un om cult în toată puterea cuvântului, în curent cu tot ce s-a gândit* despre diferitele probleme de educație."

Cu asemenea pretenții ale d-lui Costescu se încurajează numai pseudoeducația și semicultura, cari sunt mai rele decât ignoranța, îndeosebi când dl Costescu și alții ca d-sa mai atribuie învățătorului și misiunea de a desfășura o întinsă activitate „în afară de școală, spre a sparge ceața de groasă ignoranță a celor vârstnici"!

Din cele citate rezultă de la sine concluzia acestui raport în ceea ce privește premiul.

AL. VALERIU: „LECȚIUNI DE LOGICĂ"
(Iași, 1905)

Raport de T. Maiorescu

Lecțiunile de logică ale d-lui Valeriu sunt scrise „în conformitate cu programa analitică pentru cursul secundar", care este și reprodusă în primele pagine ale cărții.

În aceste limite, lucrarea se arată bine alcătuită. Explicările sunt destul de clare, metoda de a trece de la analiza exemplelor la formarea noțiunilor și a regulelor e nimerită pentru începători, iar exemplele sunt în parte luate din literatura română.

Până aici *Lecțiunile* d-lui Valeriu merită laude.

Avem însă câteva rezerve de făcut. La începutul metodologiei, unde se vorbește de „împărțirea științelor", se citează și se explică pe scurt (pag. 89 și 90) sistemele lui Bacon, Ampère, Auguste Comte și Herbert Spencer; printre ele figurează deodată și „sistemul d-lui Xenopol". Oricât de „al nostru" ar fi „istoricul și cugetătorul A. D. Xenopol", cum îl numește dl Valeriu, întâmplătoarea părere necontrolată a d-lui Xenopol despre împărțirea științelor nu se cuvine să figureze printre cunoscutele și aprofundatele sisteme citate mai nainte.

Asemenea credem că nu se cuvenea să fie pusă în capul volumului „în loc de prefață" o scrisoare care începe cu „Iubite domnule Valeriu", sfârșește cu „Al d-tale I. Găvănescul" și cuprinde la mijloc cuvinte de laudă pentru manualul d-lui Valeriu.

Felul cum se înfățișează o carte de școală nu este nici el lipsit de oarecare efect educativ, și ni se pare că tânăra generație de astăzi trebuie mai mult îndreptată spre demnitate decât spre oportunism.

Fără a mai adaoge alte observări, conchidem că Secția literară a Academiei – având să aleagă între numeroasele scrieri trimise la concurs – va preferi să premieze o lucrare expusă la mai puține rezerve.

M. SADOVEANU: „MORMÂNTUL UNUI COPIL"

(București, 1906)

Raport de T. Maiorescu

Noul volum al d-lui Sadoveanu este scris cu vechea ortografie, cu care au fost publicate povestirile d-sale anterioare în *Sămănătorul*, *ĭ* scurt, *î* pretutindeni însemnat cu *î* și nu cu *â* etc. Chiar și nuvela *Păcat boieresc*, apărută întâi în *Convorbiri literare* cu ortografia Academiei, este retipărită în volumul de față cu vechea ortografie a autorului.

Prin urmare, conform art. 11 din „Regulamentul pentru premii" de la 8 martie 1906, cartea d-lui Sadoveanu nu se poate admite la concurs.

RAPORTUL D-LUI T. MAIORESCU DESPRE „POEZII POPULARE" DE AL. VASILIU

APROBAT DE SECȚIUNE LA 25 MARTIE 1908

Am onoarea a vă înainta, în alăturare, un manuscript cuprinzând câteva sute de poezii populare, culese de dl Al. Vasiliu, învățător în comuna TătărușI, Suceava.

Manuscriptul l-am primit de la unul din cei mai buni folcloriști români, dl Gh. Th. Kirileanu, care a însoțit trimiterea lui cu o scrisoare de cel mai mare interes.

Îmi permit a extrage din ea următoarele explicări asupra lucrării în chestie:

„Alăturatul manuscript cuprinde vreo 270 de cântece poporane, culese și scrise, precum se rostesc, de învățătorul Al. Vasiliu în comuna TătărușI, jud. Suceava, de la câțiva moșnegi și babe de acolo, îndeosebi de la Toader Mihai Buchilă.

Culegătorul, născut din părinți țărani din TătărușI, este unul din cei mai buni învățători ai județului Suceava, rămas simplu după vorbă, după port, cam în felul lui Creangă, a căruia rudă și este. Dânsul s-a îndeletnicit în curs de mai bine de 10 ani cu această culegere a folclorului din satul său, care și-a păstrat un caracter mai arhaic, fiind așezat mai deoparte, către vârful dealurilor din prejma mânăstirii Probota.

Voluminoasa culegere e cam greoaie la cetit, mai ales la început; întâi, pentru că e scrisă cât s-a putut mai aproape de chipul de rostire al sătenilor din TătărușI; al doilea, pentru că sintaxa e mult deosebită de a limbii noastre obișnuite la orașe; al treilea, pentru că mărgăritarele poeziei poporane din această culegere se găsesc împrăștiate, răzlețite și oarecum ascunse într-un fel de păienjeniș sufletesc – asemănându-se, când cu un strai zdrențuit și cârpit fel și chip din petece de ale vechiului veșmânt unitar al vieții sufletești din timpurile eroice, când cu vreun hrisov sau inscripție cu slove sau rânduri întregi șterse de greutățile vremilor, când cu vreo ruină de mânăstire sau cetate, care numai pentru un suflet cunoscător sau pentru o simțire închinătoare a trecutului mai însemnează ceva.

În această culegere găsim parcă oglinda cea mai caracteristică și credincioasă a întunecării, a pipernicirii, a decăderii sufletului țărănesc, paralel cu decăderea fizică și economică. Din cetirea ei cu durere simți ce trebuie să fi fost țăranul pe vremea unui Mircea și a unui Ștefan-Vodă. Pe atunci trupul îi era trup, sufletul suflet, pământul din belșug, vitele vestite în putere și frumusețe – și cântecul pe aceeași măsură. Acum trebuie să ne mulțumim cu crâmpeie de ale trecutului, cu ajutorul cărora prin altoiri chibzuite și răbdătoare îngrijiri să ne îndrumăm iarăș către o viață mai deplină și o sănătoasă renaștere în toate direcțiile, după firea neamului nostru.

Cele mai multe culegeri de poezie poporană de până acum sunt mai mult sau mai puțin cioplite, alese, curățite. Culegerea lui Al. Vasiliu este reproducerea cât mai apropiată a realității. Și de aceea avem și bucăți greoaie și bucăți cari s-ar părea de prisos. Cred însă că tocmai acest fel oarecum greoi de reproducere are prețul său pentru cercetătorii amănunțiți ai vechilor noastre elemente de cultură poporană. Într-un cântec, cam de rând în întregul lui, dai însă peste un cuvânt prețios prin vechimea lui, peste vreo comparație neașteptată, peste vreo expresie scurtă, care încheagă când o simțire adâncă, când o cugetare aleasă.

Trebuie ținut seama apoi și de feluritele greutăți pe cari le întâmpină culegătorul poporan de folclor. El trebuie să se înarmeze cu o răbdare fără margini și să stea mereu *la pândă*, până nimerește buna dispoziție și cheful cântărețului ori povestitorului țăran, ca să *fure* din gura lui o formă mai deplină, mai frumoasă, mai întreagă. În acest scop, dl Al. Vasiliu a învățat a cânta din fluier și fluieraș, numai să se poată apropia mai mult de sufletul țăranilor, de la care avea de cules ceva.

Iată gruparea cântecelor din voluminosul manuscris:

I.	38	cântece bătrânești
II.	41	„ voinicești
III.	88	„ de dragoste
IV.	63	„ de jale
V.	10	„ de cătănie
VI.	3	„ de beție
VII.	3	„ luătoare în râs
VIII.	20	„ felurite
IX.	4	„ la nunți
X.	~~14~~	„ bocete
XI.	6	„ urături
	290	

Dorințele culegătorului ar fi acestea:

1. Să se tipărească în format 8°,
2. Să se păstrezen graiul satului.
3. Dacă se poate, să se publice la sfârșitul volumului și *50 melodii poporane* tot din satul Tătărași, Suceava, cântate de culegători și puse pe note de d-na Sofia Teodoreanu, născută Muzicescu."

După explicările de mai sus din frumoasa scrisoare a d-lui Gh.T. Kirileanu, nu-mi rămâne decât a vă propune să încuviințați tipărirea manuscriptului d-lui Al. Vasiliu în colecția folcloristică a Academiei Române.

ION BOTENI: „CASA DIN MUSCEL"
Nuvele și schițe

(1 vol. in 8° de 136 pag., Câmpulung, tipografia G.N. Vlădescu, 1907)

Partea bună a acestor schițe – căci nuvele nu se prea pot numi – este stilul îngrijit în care sunt scrise. Ce e drept, limba e mai pretutindeni țărănească, dar câtă vreme ziarele și discursurile publice întroduc atâtea neologisme de prisos, abaterea stilului în direcția contrară, fie și cu oarecare exagerare, contribuie la îndreptarea cumpenii. De semnalat în această privință e mai ales scurta schiță de la sfârșit, intitulată *Scrisoare*.

Dealtminteri, felul autorului de a povesti este monoton, descrierile se cufundă în generalități, amănuntele caracteristice lipsesc, întâmplările sunt banale, nici un conflict sufletesc mai adânc nu întrerupe lâncezeala unor idile după tipic.

Două exemple:

Pagina 15:

„Oile încep să mâșâie și se duc întinse spre locuri verzi, după iarbă tânără. Mielușeii se adună pe deal, zbiară de bucuria vieții, își tremură în soare blana lucioasă, se pun în șir și pornesc devale, unul după altul, zvârlind din piciorușele tinere și ridicându-se repede cei cari se întâmplă să cadă în adusătura coastei."

„Deodată cei cu ciucuri roșii la gât, răsfățații casei, se îndreaptă către poteca de la ștubeu. P-aci urcă domol Marioara cu cobilița la

spinare. Mieii îi țin calea, o calcă pe picioare, o înconjoară tot mai mulți și fata e nevoită să lase jos donițele."

„Prinde un cercelat, îl ia în brațe, îl sărută pe botișorul de lapte și-l strânge la sân, să-i frângă trupul cel plăpând. Apoi vine rândul altuia și altuia, că ei parcă ar vrea toți să fie mângâiați de mâna caldă a stăpânii și dezmerdați de sărutul ei feciorelnic."

Și cam tot așa merge povestirea mai departe în cea mai lungă din schițe, *Casa din Muscel*, chiar când Răducu se vede înșelat de acea Marioară, devenită nevastă-sa.

În cealaltă povestire mai însemnată, *Din dragoste*, Olga Crainic, fata unui fost judecător de ocol (dar și acesta vorbește țărănește: „Am un singur copil, fată mi-a dat tatăl ceresc, să-mi trăiască! O s-o dau la minte să-și câștige și ea o pâine", pag. 59), Olga Crainic își trece examenele anuale la liceul din Pitești, vine în București ca studentă la Facultatea de litere, trimite mamei la Câmpulung o scrisoare anodină, face cunoștință cu o „colegă bogată din Batiște", al cărei văr, Codreanu – Puiu – le povestește lucruri fără noimă din capitala Franței, cum s-a „scârbit" el de românii de acolo, dar cum a învățat patriotism de la un polonez, Ivanovski, apoi duce pe cele două domnișoare cu doamna Olmazu la teatru în trăsură. „Olga cu doamna Olmazu au stat în fund, Amalia între ele și Puiu pe scăunel" (pag. 73), la teatru firește *Trovatore, Azucena, Miserere, coro di zingari*, aduce pe cele trei dame înapoi, tot în trăsură, se înamorează de studenta Olga, o ia de nevastă și – fiind tânăr cu avere – se stabilește în orașul ei, în Câmpulung.

Atâta tot. Nici o supărare, nici o greutate, figuri de convenție cu vorbe la fel, o idilă de la oraș, precum cea dintâi fusese o idilă de la țară, scrise în același stil dulceag, la una împodobit cu citații din *Trovatore*, la ceailaltă cu sărutat de mielușei.

Concluzia negativă rezultă de la sine.

HERZ (DINU RAMURĂ): „DOMNIȚA RUXANDA"

Dramă istorică în 3 acte, în versuri

(broșură in 8°, de 90 pag., București, Socec, 1907)

Dacă autorul dramei *Domnița Ruxanda* este, precum se pare, foarte tânăr (broșura e dedicată „colegilor mei din clasa VIII-a a Liceului Lazăr"), atunci lucrarea poate fi privită ca o bună prevestire.

Nu doar că figurile ar fi înfățișate cu energie dramatică sau cu iluzia realității; afară de una din persoanele de căpetenie, trădătorul Motoc, și de figura secundară, dar sobru și clar exprimată a lui Hura (însă și aceasta cu excepția unei nepotrivite declamații din scena 4 a actului III asupra femeii ca „giuvaerul și mândria unui neam"), toate celelalte sunt sau convenționale, sau – dacă nu sunt convenționale – par tot așa de nefirești, ca, d.e., slabul Joldea, a cărui prea oarbă supunere sub autoritatea iubitei Ruxanda lasă inexplicabilă alegerea sa la domnie și al cărui lirism în scena penultimă, *Cântă lebada*, devine nesuferit (situația reclamă cea mai grabnică fugă în „tainiță" și el stă pe scenă ca să rimeze amintiri duioase); sau ca ambițioasa Ruxanda, fățarnică și egoistă, conform calapodului obișnuit; sau ca iubitoarea Ileana, care în actul II mărturisește lui Joldea – fără necesitate – că-l iubește și apoi, înainte de a se arunca de pe fereastră, mărturisește același lucru Ruxandei, cu și mai puțină necesitate.

Dar, în afară de aceste scăderi fundamentale, acțiunea dramatică însăș nu este tocmai banală, și mai ales stilul este în multe părți îngrijit, cu vădita intenție de a-l turna în forme mai pregnante și, pe alocurea, de a-l ascuți în aforisme epigramatice.

Nu va fi fără interes să citez câteva exemple:

Cad voievozii din domnie, cum cad frunzele din pom (pag. 58).

*

Meșterii în lingușire, meșterii din cei mai tari,
Îi găsești întotdeauna-n preajma oamenilor mari (pag. 63).

*

Și cu vodă-n fruntea lor
Fac minuni de vitejie moldovenii, dacă vor (pag. 60).

*

Tata-i rus, mama-i grecoaică, și el totuș e român (pag. 26).

*

Eu sunt robul țărei mele și încolo al nimănui (pag. 46).

*

Nu pierim atât de lesne, ne e trainică tulpina,
Și, ieșind de la-ntuneric, mult mai mare e lumina (pag. 74).

*

Ia te uită în ochii mei:
E atâta suferință, câtă ură e-n ai tăi (pag. 86).

*

Lacrămile orșicând
Izvorăsc din ochi tăcute și botează tremurând
Fericirea sau durerea (pag. 78).

De unele cacofonii și invenții de cuvinte ca:

și să știi tu *că codeala*
E-o uneltă a *dosadei* și a sufletelor mici (pag. 28)

sau ca:

Cine-ar fi putut să știe
Că cu cer senin la ziuă, fi-va seara vijelie (pag. 12)

îi va fi ușor tânărului și talentatului autor să se ferească în scrierile viitoare.

Tinerețea are tot felul de curaj. Că dl Dinu Ramură a întreprins să scrie o dramă istorică în versuri nu i se poată lua în nume de rău. Nu știm însă dacă nu s-a prea grăbit când a publicat-o și a și trimis-o la un concurs de premii academice.

În orce caz, părerea subscrisului este că nu i se poate încă acorda Premiul Năsturel, la care s-a înscris.

ION DRAGOSLAV: „POVESTEA COPILĂRIEI. AMINTIRI"

(o broșură de 93 pag., în sedez, no. 41, din Biblioteca românească enciclopedică Socec, București, 1909)

Raport de T. Maiorescu

Cărticica nu întrebuințează ortografia Academiei Române. Cuvintele *când, atâția, bătrâni* sunt scrise „cînd, atîția, bătrîni". Art. 11 din Regulamentul de la 8 martie 1906 elimină asemenea scrieri de la premiile Academiei.

ION DRAGOSLAV: „FATA POPEI"

(o broșură de 108 pag., format mic sedez, din Biblioteca populară Socec, București, 1909)

Raport de T. Maiorescu

Sub acest titlu sunt împreunate patru povestiri. Cea dintâi și cea mai scurtă e *Fata popei*; apoi urmează *Noaptea Sfântului Andrei, Îngerul morții* și *Volintirii*.

Dl Ion Dragoslav e dintre noveliștii cu prefețe. Și broșurica de care ne ocupăm începe cu vreo 14 pagine, intitulate „în loc de precuvântare", în care autorul ne vorbește de năzuințele d-sale de a scăpa de sărăcie și ne povestește peripețiile literare cu *Sămănătorul* din București și cu *Făt-Frumos* din Bârlad. Dorim d-lui Dragoslav ca și publicul cetitor să se intereseze de „obârșia" d-sale literară precât pare a se interesa d-sa; uneori se întâmplă dimpotrivă.

Cele patru novele ne arată pe autorul lor apucat de curentul poporanismului, care învârtește o parte a scriitorilor de astăzi. Stilul d-lui Dragoslav imitează pretutindeni vorbirea țărănească; ce e drept, o imitează bine. Sunt câteva rezerve de făcut: abuz de cuvântul „pace" („n-am la cine să mă-ndrept să-mi facă o prefață... și pace", „eram poet gol și pace", „pe la ce babe și vrăjitori n-a fost și pace", „dulceață, cafea, vin... dar pace"), unele cuvinte prea triviale („ciorbă" de la pag. 17, „prostirea" în gura lui Dumnezeu la pag. 82 etc.). În totalitate

însă desăvârșirea, cu care dl Dragoslav și-a însușit vorba țărănească dovedește talent literar.

Dar tocmai această stăruință în imitarea unui anume stil pare a istovi puterile autorului; nu-i mai rămâne nimic pentru interesul acțiunii povestite, prea puțin pentru caracterizarea persoanelor. În afară de stil, nu e nici o atracție în novele, totul e monoton. Însă dl Dragoslav ne lasă impresia că ar putea deveni scriitor mai de seamă dacă s-ar tămădui de molipsirea poporanismului.

Invocarea lui Creangă nu este valabilă. Creangă era un om simplu și fără multă carte, era al poporului și vroia să rămâie al poporului: un învățător primar, mândru de a fi învățător primar și fără dorința de a ajunge mai sus. El vorbea și scria de la sine în graiul țăranului moldovean; la el stilul poporan era firesc. Dl Dragoslav umblă după cultură literară; stilul său țărănesc e meșteșugit. Creangă pornește de jos și ajunge sus; poporaniștii pornesc de mai sus și ajung jos. Creangă ne înalță, poporaniștii ne coboară.

Acest contrast este hotărâtor, și hotărârea lui este condamnarea poporanismului meșteșugit. Unde ar fi rămas Eminescu dacă s-ar fi mărginit la poeziile de formă populară, cum e *Ce te legeni, codrule*, oricât de frumoase sunt?

Conchidem că Academia Română, cu toată recunoașterea unui talent probabil, nu poate premia o direcție greșită.

G. ROTICĂ: „POEZII"

(1 vol. de 110 pag. in 4° mic, Editura tipografiei Neamul Românesc, 1909)

Raport de T. Maiorescu

De când cu marea răspândire a poeziilor lui Alecsandri, Eminescu, Coșbuc, Goga, versificația română a devenit foarte lesnicioasă; pentru tinerii noștri scriitori pare a fi astăzi mai greu să *nu* facă poezii decât să le facă. Și desigur le e mai greu să deosebească în ei înșiși inspirația originală de amintirea celor cetite de la alții.

Poeziile d-lui Rotică stau sub influența d-lui Goga, sunt lumină împrumutată. Aceeași înduioșare pentru „glie", pentru munca de la câmp („aghiasma muncii", cum zice imitatorul), pentru „moșneagul în port de țară", aceeași deplângere a înstrăinării celui adăpat la cultura de la oraș, până și cu „banul de la Împărat" din poezia d-lui Goga, *Apostolul,* s-a împodobit dl Rotică (pag. 16).

Ceea ce însă, din toată munca țăranului, pare a fi impresionat mai mult pe noul scriitor este sudoarea. În poezia dintâi ne spune:

> Pe brațe presărate-n senină suferință
> Cu boabe de sudoare ai mei m-au legănat;

și sfârșește:

Purtând în suflet psalmii credinței în sudoare
Și mirosul de brazdă, pe câmpuri am crescut.

În pagina a doua:

Nu, nu pot veni la parte, căci curg multe râuri pline
De sudori și de iubire între frați și între mine.

În a treia:

Și-n față n-oi purta bujori
Crescuți din muncă și sudoare.

În a cincea:

E vremea sapei de ogoare, și picură sudoarea spornic;

iar mai la vale:

Și-ți văd nurorile, tătucă, plecate peste hat în soare,
Înfășurându-și pruncii-n scutec, sfințit cu picuri de sudoare;

și mai departe:

Dar ce străini mi-s dânșii-acuma, și parcă unda de sudoare
Din urma lor, cu dânsa duce, pe veci, a câmpurilor floare!

Mai multă inspirare și mai puțină transpirare ar fi fost de dorit.

Dar totuș, cum am zis la început, versificația este ușoară, și poeziile d-lui Rotică dovedesc o dată mai mult ce progres a făcut mânuirea limbii române în generația scriitorilor de astăzi.

Atâta însă nu credem că este de ajuns pentru a recomanda cartea noului autor la Premiul Năsturel.

RĂSPUNSUL D-LUI TITU MAIORESCU
(22 noiembrie 1909)

Cum să vă mulțumesc, domnilor colegi, pentru o așa solemnă manifestare de simțiminte prietenești, care v-au îndemnat să vă exprimați în privința activității mele personale în termeni cu mult covârșitori peste însemnătatea foarte relativă ce a putut-o avea în decursul unei îndelungate vieți?

Cum să vă mulțumesc, domnilor colegi? Și, când zic colegi, dați-mi voie să adaug îndată că nu înțeleg numai pe profesorii acestei Universități, la a căror misiune am participat și eu, ci îmbrățișez împreună cu ei întreaga studențime universitară, pe care am privit-o și am primit-o totdeauna în mod colegial, ei – studenții – fiind colaboratorii mai tineri ai unor magiștri mai experimentați, dar cu toții deopotrivă „cives academici"; și dacă noi i-am înzestrat cu prisosul cunoștințelor noastre, ei ne-au întinerit pe noi cu prisosul entuziasmului lor, și nu știu cine au fost mai folosiți!

Cum să vă mulțumesc, domnilor colegi, mai sincer decât prin simpla exprimare a celei mai adânci recunoștințe.

Vorbeam la început de viața mea îndelungată, în decursul căreia s-a putut desfășura firește o mai felurită activitate. Când am fost numit profesor la Universitatea din Iași în 1862 – eu împlinisem abia 22 de ani – bărbații cu o cultură academică erau la noi în țară prea puțin numeroși pentru a fi vorba de o specializare a carierei lor. La fundarea Universității din Iași,

în octomvrie 1860, unul și același profesor – o arată primul anuar oficial al acelei Universități – propunea metafizica, estetica, etica, pedagogia, istoria filozofiei, și, tot el, la facultatea juridică, dreptul natural privat și public, dreptul ginților, dreptul public al românilor și dreptul constituțional. Un prieten care în același timp cu mine făcuse la Viena și la Paris studiile, însă el de inginerie, l-am găsit la Iași prezident de tribunal, și un fost general revoluționar de la '48 a funcționat ca ministru de culte în cabinetul conservator de la 1871.

Nu vă veți mira dar că și eu, care cel puțin venisem din străinătate cu două diplome, un doctorat în filozofie și o licență în drept, am funcționat întâi ca magistrat la tribunalul Ilfov, am trecut apoi la Iași ca profesor de istorie și, de-abia în al treilea rând am fost numit la specialitatea filozofică, pentru care mă pregătisem de pe când eram în liceu.

Dar vedeți, domnilor, din vremea aceea cu amestecarea prea feluritelor materii de învățământ, din vremea părinților noștri, a premergătorilor noștri în ale școalei, mi-a rămas ceva pentru care se cuvine să le aduc astăzi, la sfârșitul carierei mele profesorale, un omagiu de admirare: mi-a rămas încredințarea că dacă ei știau mai puțină carte decât noi, aveau însă cel mai înalt simțimânt al datoriei și cea mai caldă inimă pentru tinerimea care-i încunjura. Cu această parte a lucrării lor au deșteptat în toată mișcarea noastră culturală și națională însuflețirea ce a însoțit regenerarea noastră istorică de la înfăptuirea Unirei până la Războiul Independenței.

Acel simțimânt de îndeplinire a datoriei și acea inimă caldă pentru generația tânără este moștenirea ce ne-au hărăzit-o părinții noștri și ce noi am fost chemați să v-o transmitem vouă, copiilor noștri sufletești.

Voi trăiți astăzi în vremuri de extraordinar progres al științelor. Aici, la Universitatea din București, sunteți chiar împărțiți în cinci mari specializări: teologi, legiști, medici, viitori profesori de științe și litere.

Care este, care trebuie să fie în sufletul fiecăruia din voi semnul, și, pentru a întrebuința în această adunare aleasă un cuvânt mai erudit, criteriul ce se cuvine să hotărască alegerea specialității, adică viitoarea voastră activitate practică în societate?

Cred că singurul criteriu al adevăratei vocațiuni este următorul: interesarea caldă pentru acea parte a omenirei asupra căreia ești chemat să lucrezi. Nu gândul la situația ta individuală să te hotărască – căci aici vanitatea sau te miri ce alte porniri egoiste te pot înșela – ci gândul la ceilalți, înspre al căror folos este instituit în societate felul funcționării tale.

Preotul este pentru mângâierea sufletelor accesibile la gândul vieții de apoi, medicul pentru bolnav, magistratul pentru împricinat, profesorul pentru școlar. Nu școlarii sunt aici pentru noi – și mie, care părăsesc astăzi catedra învățământului public, să-mi dați voie să mă adresez o ultimă dată la studenții mei ca la viitori profesori – nu școlarii sunt pentru profesori, ci profesorii pentru școlari. Aceasta vă place vouă, tineri studenți, când v-o spune un bătrân profesor.

Dar lucrul important este ca tot așa s-o înfăptuiți voi ca profesori față de viitorii voștri școlari. Aici este criteriul.

Interesul cald pentru școlar, pentru student, pentru tot ce-l privește, în prima linie pentru lucrările sale din școală, pentru temele sale, pentru examenele sale, pentru însușirea cunoștințelor din partea sa, pentru adaptarea caracterului său la un ideal vrednic de a propovedui.

De la câți profesori secundari, de la câți învățători primari n-am auzit plângerea că-i obosește și că le vine greu cu atâta citire de lucrări scrise și cu atâta examinare orală. Dar în ce poate sta mângâierea, în ce poate sta mulțumirea, în ce poate sta mândria profesorului, decât în a urmări cum a încolțit învățătura semănată de el și ce fel de roade făgăduiește.

Într-un petec de grădină arunci germenii de plante, te interesezi de florile ce ies, și să rămâi rece la înflorirea sufletească a elevilor tăi?

Se înțelege, nu în toate capetele încolțesc germenii, nu toate tulpinele dau flori. Dar sunt și unele binecuvântate de la natură, la care descoperi deodată o impozantă înflorire deosebită, claritatea unei sinteze științifice, pronunțată dispoziție la oratorie, impulsivul talent poetic. Acestea întrec cu mult îndemnul tău primitiv și par a fi rezultatul a te miri ce misterioasă rămășiță din moși-strămoșii copilului. Și ce răsplată atunci pentru tine, care n-ai pregetat să urmărești cu luare-aminte toate lucrările școlarilor tăi!

Cei ce s-au dus dincolo de ocean ca să caute aur, la cât nisip, la câtă stâncă stearpă n-au trebuit să muncească, până ce le-a sclipit deodată un grăunte de aur, o bucată, o vână de aur. Dar și ce răsplată atunci!

Ce fericit a trebuit să fie primul profesor care a dat de prima lucrare a școlarului Eminescu! Și ce fericit a fost cel ce vă vorbește acum, când la Trei Ierarhi din Iași a dat de prima lucrare a școlarului său Ion Creangă!

Însă și pentru capetele cari trec de mediocre se cuvine să avem un mare interes pedagogic, și poate aici stă chiar deosebita însemnătate a învățătorului.

Căci tocmai aceste capete, negăsind destule mijloace în propria lor inteligență, au să se folosească de mijloacele altuia, mai înzestrat decât ei. Adeseori poți constata anume la ei bunele rezultate ale unui învățământ predat cu pricepere și cu iubire.

Aplicând în alt înțeles vorba unui tânăr poet român, putem zice: în fiece nor se ascunde un curcubeu.

Nu lipsește decât raza ce-ar putea să-l încălzească
Și-ntunericul din aer cu lumină să-l vrăjească.

Am terminat, domnilor, și nu-mi rămâne decât să vă mulțumesc din inimă pentru prilejul ce mi-ați dat de a-mi lua rămas bun de la iubiții mei colegi, profesori și studenți.

AFORISME

(compuse într-un cerc literar din București)

[I]

E bine să fii singur; trist este să te simți singur.

(Anonim)

*

Nici ce doresc, nici de ce mă feresc nu mi se întâmplă.

(Anon.)

*

[1] Ce bogată este omenirea în idei și ce săracă este istoria în fapte! Adevărata istorie ar fi istoria lucrurilor neîntâmplate.

(T. Maiorescu)

*

Viața este o sarcină; o porți mai lesne, dacă o ușurezi pentru alții.

(I. Slavici)

*

Stejarul e un copac ciudat; idealiștii iau frunzele, ceilalți fructele.

(R. Roman)

*

În război necurmat trăim: cu inimicii în luptă, cu amicii în armistițiu.

(I. L. Caragiale)

*

[2] Păzește-te a doua zi după un succes.

(T. M.)

*

Cel mai mare bine pe care cei răi îl pot face e de a rămâne răi; numai statornicia lor asigură victoria celor buni. Vai de veacul în care nici cei răi nu mai au caracter.

(M. Eminescu)

*

[3] Niciodată mintea nu conduce; ea arată numai alternativele. Direcțiunea finală o hotărăște inima.

(T. M.)

*

Omul care are prieteni entuziaști, are și dușmani înverșunați; aceleași însușiri pentru care unii te iubesc produc ura celorlalți.

(Anon.)

*

[4] O măsură sigură a oamenilor și a lucrurilor este propria lor umbră.

(T. M.)

*

Toate mulțămirile trebuiesc plătite: înainte de a se căpăta, ni se par destul de ieftine, în urmă prea scumpe.

(I.L.C.)

*

[5] Cu drept cuvânt s-a zis licența poetică, și nu licența poetului. Numai cea dintâi este iertată.

(T. M.)

*

Am doi prieteni, mă plâng de-a rândul de unul la celălalt.

(Anon.)

*

[6] Prima treaptă pe care ne urcăm spre mărimea omenească e un altar de sacrificiu.

(T. M.)

*

A ierta răutatea altora e o virtute; a o uita – o nerozie.

(Anon.)

*

[7] Omul rău se perde prin partea sa cea bună; omul bun prin partea sa cea rea.

(T. M.)

*

Virtutea este o calitate de care se lipsesc mai toate femeile pentru a o cere la celelalte femeii.

(Anon.)

*

[8] Don Quijote credea că morile de vânt sunt uriași. Oamenii de rând cred că uriașii sunt mori de vânt. Nebunia este aceeași, numai în cazul din urmă e mai periculoasă.

(T. M.)

*

Cei mai mulți oameni se plâng că au rămas neînțeleși, pentru a da a înțelege că au pierdut ceva prin aceasta.

(Anon.)

*

[9] Sălbaticii americani schimbau aurul și mărgăritarele lor pentru frânturile de oglindă din Europa. Așa fac și copiii cei mici, și mulți din noi rămân copii mici toată viața lor.

(T. M.)

*

Adevăratul aur? După aur aleargă toți, de adevăr fug toți.

(M. E.)

*

[10] Atacă o țară lipsită de comunicări: oraș de oraș o poți birui, căci fiecare rămâne izolat și nu-și poate primi de la celelalte un grabnic ajutor.

Tot așa sunt de slabe cunoștințele fără sistem.

(T. M.)

*

Îndoiala produce în noi atâta amărăciune, încât chiar după ce ne încredințăm că ne-am înșelat nu mai putem redobândi liniștea trecută; în suflet a rămas simțirea că îndoiala este posibilă.

(Anon.)

*

[11] Când înaintea naturii reflexive se prezintă pentru prima oară sufletul omenesc, ultima-i creațiune, cu dorințele lui de totdeauna și cu mulțămirea de niciodată, cu egoismul radical și cu inteligența și inima accesorii, atunci Natura se sperie de propria sa față și, suflând în bășica de săpun, o osândi la moarte.

Aceasta a fost judecata cea dintâi, care a dispensat omenirea de judecata cea din urmă.

(T. M.)

*

Dispreț desăvârșit pentru părerea mulțimii și milă adâncă pentru soarta ei – iată semnul înțelepciunii.

(I. L. C.)

*

[12] În fața unui abis ești cuprins de fiori.

Tot așa în momentul când simți deosebirea adâncă ce te desparte de aproapele tău.

(T. M.)

*

O mare durere e să iubești; o mare nenorocire să scapi de această durere.

(I. L. C.)

*

[13] În momente de adâncă simțire se deschide în inimă abisul infinitului; aripa morții atinge pe muritor și-i prevestește soarta.

(T. M.)

*

Dacă și între oamenii cuminți s-ar putea stabili înțelegerea așa de lesne ca între nerozi, mulțimea acestora ar avea o soartă mai bună.

(I. L. C.)

[II]

[14] Mijlocul este totdeauna superior scopului și-i regulează valoarea. Prin urmare, fraza jesuiților e diametral opusă adevărului și trebuie formulată: mijlocul justifică scopul.

(T. M.)

*

Nu supărăm pe amicii noștri decât prin însușirile noastre cele bune.

(T. R.)

*

[15] Este lipsă de dreaptă cugetare când cineva, pentru a se justifica de o faptă ce i se impută, arată cauza care a produs-o. Aceasta o știe oricine, că tot ce se întâmplă în lume are o cauză. Dar dintr-o cauză justă nu poate izvorî o faptă imputabilă. Prin urmare, a motiva nu vra să zică a justifica.

(T. M.)

*

Voiești să cunoști lucrurile? privește-le de aproape. Vrei să-ți placă? privește-le de departe.

(I. L. C.)

*

[16] Balonul aerostatic îl poți lega cu funii și ține jos la pământ, până când gazul mai expansiv nu l-a ocupat. Dar odată plin de acel element eteric, balonul rupe funiile înjositoare și se-nalță irezistibil în regiunile ce i se cuvin.

Tot așa vocațiunea în individ, libertatea în popor.

(T. M.)

*

[17] Cine are vocațiunea? Cel ce în momentul lucrării se uită pe sine.

(T. M.)

*

[18] Care popor este liber? Cel ce recunoaște cercul de suveranitate a individului față de oricine, fie un rege, fie o majoritate.

(T. M.)

*

În cea mai înaltă formă a existenței tale, pierzi conștiința că exiști.

(M. K.)

*

[19] În poziționea cea mai nedemnă se aruncă oamenii care au destul curaj pentru a face o faptă după impulsul

conștiinței lor, dar nu au destul pentru a-i suporta consecințele inevitabile.

Căci ce este nedemn? Tot ce e pe jumătate.

(T. M.)

*

Pasivul și activul fiecărui pas al omenirii sunt totdeauna în echilibru.

Pasivul descoperirii tiparului: s-au recunoscut nerozii, s-au numărat și s-au găsit a fi dânșii cei mai mulți.

(I. L. C.)

*

[20] Iubești imensitatea mării? Atunci o iubești sub toate formele ei și îți este totuna dacă marea e în liniște sau e mișcată de furtună, dacă strălucește sub aurora soarelui răsărind sau dacă deasupră-i ultima rază de lumină se luptă cu întunericul nopții.

Și în sufletul omenesc e o imensitate, și îndată ce ai simțit-o îți pierzi măsura și ești pentru totdeauna al ei.

(T. M.)

*

Anii fac pe om mai bătrân, numai suferința îl îmbătrânește.

(Anon.)

*

[21] Nu cereți de la părău esplicarea mării, nici de la movilă esplicarea muntelui. În înțelesul celor mari se cuprinde înțelesul celor mici, dar niciodată dimpotrivă.

(T. M.)

*

Pentru ca să devii tolerant cu oamenii, trebuie să fi simțit nedreptatea lor.

(Anon.)

*

[22] Nemărginit îți este dorul; cum vrei să se cuprindă în actualitatea mărginită? Totdeauna rămâne un prisos: desperare sau ironie.

(T. M.)

*

Omul este ca o vioară: numai după ce i s-a rupt cea din urmă coardă, devine o bucată de lemn.

(Carmen)

*

[23] Arta vieții? Rezervă, discrețiune, răceală – în genere negațiune și în rezumat abnegațiune.

(T. M.)

*

Mândria exclude gelozia.

(Carmen)

*

[24] Nu dispera! Soarta nu vrea extreme. Din chiar mijlocul răului se naște reacțiunea spre bine și gerul cel mai greu îți desemnă pe fereastră flori de primăvară.

(T. M.)

*

Prostia se pune în rangul întâi pentru a fi văzută, inteligența se ascunde pentru a vedea.

(Carmen)

*

[25] Numai în totalitate se dovedește adevărul.

(T. M.)

*

De multe ce-ai trăit pe pământ, ajungi a te teme de cer ca de cea din urmă și cea mai crudă decepțiune.

(Carmen)

*

[26] Ai un singur bloc de marmură: dacă îl întrebuințezi pentru o figură caricată, de unde să mai poți sculpta o Minervă?

(T. M.)

*

Dacă ai fost prea mult lipsit de bucurie, nu o mai aștepți și când îți bate la ușă, nu-ți vine să deschizi de teamă să nu fie o durere mascată.

(Carmen)

*

[27] Cu nemurirea sufletului d-voastră!

Cât trăiți, aveți idei muritoare, trup fără suflet. La moarte să vă vie nemurirea?

(T. M.)

*

Când și-au putut închipui cei vechi că soarele se întoarce împrejurul pământului? Geniul are sateliți, iar nu mediocritatea.

(Anon.)

*

[28] Este o delicatețe mai înaltă, care consistă în a face contrarul de ceea ce prescrie delicatețea ordinară.

(T. M.)

*

Dacă lumina n-ar avea căldură ar produce ea ceva? Astfel și spiritul fără inimă.

(Anon.)

*

[29] Precum curg râurile spre mare, așa curge viața spre moarte, și tot ce este individual este întunericul naturei creatoare.

(T. M.)

[III]

[30] Oare părăul de la munte ar fi așa de limpede și de voios dacă n-ar fi rece?

(T. M.)

*

Te plângi mereu de noroc; aceasta tocmai e cauza nenorocirii tale.

(A. Chibici-Râvneanu)

*

Când voim să pedepsim o ființă iubită, ne pedepsim pe noi înșine.

(Anon.)

*

[31] Fotografii din orașele cele mari au o locuință împărțită. Jos în etajul dintâi e casa lor privată: element teluric, gospodărie și strigăt de copii. Sus, în etajul al cincilea, lângă acoperiș, se află salonul de sticlă pentru reproducerea fotografică, transparent, la aer liber, plin de soare luminos.

Clădească-și fiecare, deasupra existenței de toate zilele, etajul al cincilea.

(T. M.)

*

Ce e menit de soartă să se dezvolte în umbră, în umbră să rămâie, căci, expus luminii, prin lumină pere.

(A. Ch. R.)

*

Fiecare din noi aude adeseori un glas puternic, care-i spune că este superior celorlalți oameni, și un glas slab, care-i spune că le este inferior.

(Anon.)

*

Nu după câte nu-nțeleg, ci după cum le înțeleg toate, se cunosc nerozii.

(A. Ch. R.)

*

A căde în urma unei legi naturale nu este o dezonoare, dar nu rămâne mai puțin o cădere.

(Anon.)

*

Anul nou este un mormânt și un leagăn în acelaș timp, adeseori amândouă goale.

(Carmen)

*

O măsură sigură a caracterelor este sentimentul ce-ți rămâne pentru un om după ce l-ai iubit: amiciție sau dispreț.

(Anon.)

*

Un amor care se sfârșește cu amiciție nu a fost amor.

(M. Emin.)

*

Nu lăsa să treacă momentul fericit. Împrejurări identice pot reveni, aceleași simțiri niciodată.

(Anon.)

*

[32] Ferește-te de a da sfaturi. Probleme e prea grea și responsabilitatea mare. Cauza greutății este că tu dai sfatul după propria ta natură. Aceasta însă nu se potrivește cu natura celui ce te întreabă. Altfel spui tu, altfel te-nțelege el. Sfătuind prudență, produci slăbiciune, și unde voiai tărie, se aplică violența. Un element străin s-a introdus în sufletul celuilalt, și măsura ei este pierdută.

(T. M.)

*

Pasiunile înjosesc, pasiunea înalță.

(Anon.)

*

Pregătindu-se adevărul de plecare, neadevărul a și pornit.

(A. Ch. R.)

*

Dacă iubim luna, simbolul celei mai mari clarități – feminine, n-ar trebui să iubim și noaptea în care se produce?

(Anon.)

*

[33] Ce liber e Beethoven! Instrumentele supuse și le tratează pe toate cu aceeași iubire; pe fiecare îl îngăduie să vorbească liber după firea sa. De aici provine farmecul instrumentațiunii. Orice instrument e întrebat să-și dea opinia și reproduce pe a sa răspundere ideea principală. Ideea principală câștigă astfel o sumă de fețe originale, e când sublimă, când burlescă, când tristă și când voioasă, și în totalitate se prezintă o lume harmonică aparte, adevăratul humor al omenirii.

Să fim dar liberali! Despotismul, care supune toate vocile unei singure, nici în muzică nu e bun.

(T. M.)

*

Numai cine e nevrednic de moarte se teme de ea.

(A. Ch. R.)

*

Lumea e cum o vezi; însă oamenii sunt cum sunt.

(I. Sl.)

*

[34] Sunt oameni cu consecințe. A-i cunoaște este bine sau este rău, dar niciodată indiferent.

(T. M.)

*

Lumea e frumoasă pentru cel ce știe să o privească; lumea e darnică pentru cel ce n-așteaptă nimic de la dânsa.

(I. Sl.)

*

Disprețul pentru alții produce disprețul de sine însuși.

(Carmen)

*

[35] Toate principiile generale sunt indiferente pentru bine și rău. Cauza este că principiul se ține de sfera abstractă, iar binele și răul de sfera concretă. Aplicarea se încearcă a pune în legătură aceste două sfere. Însă aplicare este o operațiune deosebită, care nu rezultă cu necesitate din principiu.

(T. M.)

*

Când avem un sentiment fără speranță, o mare speranță ne mai rămâne: că niciodată nu-l vom pierde.

(I. L. C.)

[IV]

Când sunt mai mulți adunați la un loc, de ești înalt poți vedea peste capetele altora; însă ca să fii văzut așază-ți un piedestal!

(P. Missir)

*

Norocul este un oaspete atât de gingaș și de discret, încât, de cele mai multe ori, nu-ți dai seamă de trecerea lui prin casa ta decât abia în momentul când a părăsit-o.

(A. Șuțu)

*

Câtă vreme mai ești susceptibil de o bucurie, te poți aștepta încă la cea mai mare durere.

(V. Micle)

*

Femeia este aprigă în ură și crudă în răzbunare, pentru că știe bine a iubi.

(V. P.)

*

Studiul istoriei slujește mai mult la critica prezentului decât la cunoașterea viitorului.

(N. Volenti)

*

Norocul de ieri îți pare un vechi prieten, nenorocirea veche îți pare un dușman nou.

(A. S.)

*

Se pare că partea cea mai adevărată din adevărurile morale este tocmai greutatea cunoașterii lor.

(M. P.)

*

Iluzii pierdute din cauza realității vieții?

Dar de ce cu un plan de situație în mână cutreieri ulițele oricărui oraș mare ce vezi pentru întâia oară ca și cum ai fi localnic?

(P. M.)

*

Norocirea: toți ne înțelegem asupra cuvântului, mai nimeni asupra lucrului.

(A. S.)

*

Ideile teoretice sunt ca niște mărgăritare ascunse; practica este firul de ață pe care trebuie să le înșirăm spre a le putea arăta.

(N. V.)

*

Perzând cerul fericirii tale, cu anevoie mai poți găsi pământul de unde ai plecat.

(V. M.)

*

Înțelepciunea vieții constă întru a fi iubit în relațiile private și stimat în viața publică.

(P. M.)

*

Portul în care intră corabia bătută de vânturi nu este totdeauna portul mântuirii.

(N. V.)

*

Fericirea și nefericirea au afinități contrare cu doi magneți; aici semnele se atrag și contrarele se resping.

(A. S.)

*

Oarecare învățați spun că starea de cultură a unui popor se măsoară după numărul de oameni ce întrebuințează săpun și poartă ceasornice. Dacă s-ar putea prețui cantitatea de urât ce sufăr oamenii în oarele lor libere, aceasta ar fi criteriul cel mai sigur.

(P. M.)

*

A nu înțelege de unde vine durerea este mai amar decât a o simți.

(N. V.)

*

Se pare că mai multă civilizațiune ar trebui să ducă la mai multă fericire; contrarul este mai adevărat.

(A. S.)

*

Un cadru mic poate cuprinde un tablou nemărginit de mare.

(N. V.)

*

Artele frumoase sunt de întâia necesitate pentru existența modernă. Acei care nu le admit fiindcă nu le pricep ar pute tot astfel să împiedece pe om a-și ridica ochii spre cer fiindcă nu-l pot pipăi.

(A. S.)

*

Lumina ce vezi în zarea nopții, ori este un foc la care te vei încălzi, sau un putregai care scânteiază.

(N. V.)

*

Când îți scrii cea mai frumoasă pagină în cartea vieții tale, soarta cu vecinica ei ironie varsă cerneală peste foile care urmează.

(V. M.)

ADDENDA

ESEMPLE DE POESII RUMĂNE

I

POESII LIRICE

Dedicație de V. Alecsandri
Sonet de A. Sihleanu
Privesc de T. Șerbănescu
Unei doamne de N. Nicoleanu
Nu vezi tu de M. D. Cornea
Cinel-cinel de V. Alecsandri
Dor de T. Șerbănescu
Senin și furtună de I. Negruzzi
Vecina noastră de N. Georgescu
O victimă de N. Nicoleanu
Nepăsare de I. Negruzzi

DEDICAȚIE

Tu care ești pierdută în neagra veșnicie,
Stea dulce și iubită a sufletului meu!
Și care odinioară luceai atât de vie
Pe când eram în lume tu singură și eu!

O! blândă, mult duioasă și tainică lumină!
În veci printre steluțe te cată al meu dor,
Ș-adeseori la tine, când noaptea e senină,
Pe plaiul nemurirei se-nalță c-un lung zbor.

Trecut-au ani de lacrimi, și mulți vor trece încă
Din ora de urgie în care te-am pierdut!
Și doru-mi nu s-alină, și jalea mea adâncă
Ca trista veșnicie e fără de trecut!

Plăceri dulci a iubirei, plăceri încântătoare,
Simțiri, mărețe visuri de falnic viitor,
V-ați stins într-o clipală ca stele trecătoare
Ce las un întuneric adânc în urma lor.

V-ați stins și de atunce în cruda-mi rătăcire
N-am altă mângâiere mai vie pe pământ
Decât să-nalț la tine duioasa mea gândire,
Steluță zâmbitoare dincolo de mormânt!

Căci mult, ah! mult în viață eu te-am iubit pe tine,
O! dulce desmerdare a sufletului meu!
Și multă fericire ai revărsat în mine
Pe când eram în lume tu singură și eu!

Frumoasă îngerelă cu albe aripioare!
Precum un vis de aur în viață-mi ai lucit,
Și-n ceruri cu grăbire, ca un miros de floare,
Te-ai dus, lăsându-mi numai un suvenir iubit.

Un suvenir, comoară de visuri fericite,
De scumpe și fierbinte și dulce sărutări,
Din zile luminoase și îndumnezeite,
De nopți venețiene și pline de-ncântări.

Un suvenir poetic, coroana vieții mele,
Ce mângâie și-nvie duios – inima mea,
Și care se unește cu harpele din stele
Când mă închin la tine, o! dragă lină stea!

Tu dar ce prin iubire, la al iubirii soare,
Ai deșteptat în mine poetice simțiri,
Primește-n altă lume aceste lăcrimioare
Ca un răsunet dulce de-a noastre dulci iubiri!

SONET

Peste țărmuri depărtate
Vezi tu râul călător
Cum în valuri turburate
Se azvârle în izvor?

P-a lui maluri singurate
Vezi cum vântul mugitor
Mișcă trestia ș-o bate
Șuierând îngrozitor?

Râu-i viața-mi zbuciumată,
Ș-acea trestie mișcată
E-al meu suflet dureros;

Viitorul ce m-așteaptă
E pustia cea deșartă
De pe malul nisipos.

PRIVESC

Privesc cerul în uimire,
Apoi mă-ntorc și privesc
Cu tot sufletu-n privire
Ochi-ți d-un azur ceresc.

Și nu pot de a nu-ți zice:
Ochii tăi, scump îngerel!
Sunt, ah! crede p-un ferice,
Două picături de cer.

Picături!... dar fiecare
Este un adânc mister,
Fiecare e un soare,
Fiecare e un cer!

Duce-m-aș viața toată,
Ca să scap d-al vieții chin,

Pân'n lumea cealălaltă,
D-unde cei duși nu mai vin!

Ș-atunci pe pământ, atunce
Acei care m-au iubit
Să însemne cu o cruce
Locul unde m-am oprit!

UNEI DOAMNE

De se va-ntâmpla s-ajungă aste rânduri pân' la tine
Și citindu-le să cugeți făr' de voia ta la mine,
Nu gândi că sunt în doliu cufundat și plin de dor,
Căci te-nșeli, dacă vei crede că duioasa mea simțire
Căutând a ta prezință și-ntâlnind a ta privire
A dorit al tău amor.

Tu nu erai decât umbra ce-mi servea de apărare,
Ca să nu-mi topească ochii razele nemuritoare
Din sufletul ce iubesc;
Tu nu erai decât pânza totdauna suspendată,
Subt care ascundea suspinul a mea inimă-nfocată
Privind chipu-i îngeresc.
Negreșit, ai ochii negri și sprâncenele arcate,
Fața albă și pe umeri două plete aruncate
D-un negru posomorât!
Dar ce vrei! Sunt un sălbatic d-o natură necioplită!
Mie-mi trebuie un suflet, iar nu piele lustruită,
Ca să nu mor de urât!

NU VEZI TU

Nu vezi tu a ta durere
Cum te-mpinge spre mormânt,
Cat-aiurea mângâiere,
Fete-s multe pe pământ!

Mai găsi-vei tu sub soare
Un păr negru – un chip iubit,
O zână fermecătoare
Ce te-ar face fericit!

Și cu alt-aici sub soare
Aș putea fi norocit,
Dar cu alta fi-voi oare
Așa de nefericit?

Picături în suprafață,
Dar ca spațiul fără fund,
Câte lumi în a lor ceață
Ș-adâncime se ascund!

Fericirea mea e mare,
Ah! măsoar-o-n ochii mei:
Universul *un* cer are,
Eu am *două*-n ochii tăi!

CINEL-CINEL

Păstorul zice: *Cinel-cinel,*
Copilei june de lângă el:
„Două steluțe cu raze line
Lăsat-au cerul plin de lumine,
Și pe-a ta frunte ele au căzut.
Ghici, drăguliță, că le sărut."

Nu ghici-ndată
Gingașa fată
Și pe ochi dulce fu sărutată.

Păstorul zise încă: *Cinel,*
Copilei blânde de lângă el:
„O vezi închisă, rumena floare,
Cum se deschide, vezi lăcrimioare,
Și pe-a ta față ea s-a născut.
Ghici drăguliță, că o sărut."

Nu ghici-ndată
Vesela fată
Și pe guriță fu sărutată.

Păstoriul zise iar: *Cinel,*
Copilei mândre de lângă el:
„Albe, rotunde, două-aripioare
Nencetat saltă la cer să zboare,
Și tu-n robie le-ai tot ținut.
Ghici, drăguliță, că le sărut."

Nu ghici-ndată
Rumena fată
Și pe sân fraged fu sărutată.

DOR

Bate vântul, bate tare,
Bate de la răsărit
Și-mi aduce dor de mare,
Dor de lung călătorit!

Duce-m-aș atunci în lume
Fără să mă mai opresc,
Prin pustiuri fără nume,
Mari ca golu-mi sufletesc!

SENIN ȘI FURTUNĂ

Noaptea profundă
În ea cufundă
Pământul june reînflorit,

Bolta senină
Blândă lumină
Varsă din sânul său aurit;

Și totul tace,
Divină pace
Peste natură domnește lin,

Dar o furtună
Geme și tună
În al meu suflet zdrobit de chin.

Ah! Nici o rază
Nu luminează
Noaptea profundă ce m-a cuprins.

Inima-i ruptă
De lunga luptă
Ce amor și ură crud au încins.

VECINA NOASTRĂ

Când te arăți tu la fereastră
Cu un aer gânditor,
– Doamne! zic: Vecina noastră
S-o sărut ș-apoi să mor!

Am visat un vis ferice
Noaptea de alaltăieri
Dumnezeu păru, și-mi zice:
„Voi să-ți dau orice tu ceri.

Vei tu aur? Vei putere?
Glorie, coroni, măriri?
Din a cerului avere
Din ce vei împărtășiri?

Muritor prin soarta voastră,
Eu te fac nemuritor!"
– Doamne! zic: Vecina noastră
S-o sărut ș-apoi să mor.

O VICTIMĂ

„Ți se va ierta mult
Căci ai iubit mult."

Albă, cu ochii negri și dulce ca o fee,
Un cap blondin de înger pe umeri de femeie,

Atât era de pală ș-atât de gânditoare,
Cât s-ar fi zis o umbră, străină călătoare,
Sau geniu ce se lasă din ceruri pe pământ
Și merge să jelească virtutea p-un mormânt,
La gât purta o cruce, simbol de sărăcie,
Și-n inimă durerea, eternă bogăție,
Acelor ce pe lume se zic dezmoșteniți.
Vai! negreșit aleșii sunt cei nefericiți!

Sfios-i-era suspinul și glasul trist, dar dulce!
Să fie cântul serii, ce plânge și se duce
Să-și verse voluptatea p-un loc mai fericit?
Să fie cea din urmă oftare de iubit,
Suspinul unui suflet ce-n ultimul avânt
Își mai întoarce ochii cu milă spre pământ?

Dar iat-o se rădică și pală, inspirată,
Suspină cu putere p-o notă dezolată
Un cântec, ce se pierde prin umbre tresărind
Ca dorul și speranța proscrisului murind.

„Amor, scânteie smulsă din razele cerești!
Tu care dând viață și moartea pregătești;
Ființa ta de flăcări ca geniul proscris
Și-a suspendat locașul pe margini de abis
Cât inima, ce zboară spre el și se ridică,
Se-ntoarce-ngălbenită de jale și de frică,
Și strânsă violată de brațu-ți nevăzut,
Ca undele pierdute p-un râu necunoscut,
Alunecă din sânul plăcerii d-aurite
Pe brațele durerii de lacrimi veștejite,
P-al cării pat veghează, suspină și tresare
Căință, gelozia și cruda desperare,
Căci unde-i muritorul, vai! care n-a gustat

Din cupa ta veninul! Și cin' s-a lăudat,
Când furiile soartei pe capu-i se ridică,
Să-și fi privit ruina în față fără frică
Și fără remușcare? Suspinul infortunii
Nu-i tânguios și dulce ca glasul rugăciunii,
Ci trist, amar ca dorul, ce geme p-o ruină,
Și negru ca o noapte, lipsită de lumină!"...

A candelii lucire dodată tremură,
Iar dulcea creatură tăcu și espiră!

NEPĂSARE

Marea geme și vuiește
Și s-azvârle-n sus și-n jos,
Cerul tună și trăsnește,
Vântul urlă fioros.

Vasul fraged se despică,
Valuri negre-l învălesc,
Când spre nouri îl ridică,
Când în funduri îl izbesc.

Și pe vas în desperare
Toți aleargă nesfârșit,
Nicăieri nu văd scăpare,
Groaza morții i-a lovit.

Și ochiri și brațe mute
Ridic spre Mântuitor,
Să se-ndure să-i ajute
Cu cerescu-i ajutor.

Singur, fără de mișcare
De catarg stau rezimat
Și privesc cu nepăsare
Oceanu-nfuriat,

Căci puțin îmi face mie
Dacă marea m-a-ngropa,
Sau de inima-mi pustie
Pe pământ voi mai purta.

II

FABULE ȘI EPIGRAME

Toporul și pădurea de Gr. Alexandrescu
Momița și două mâțe de A. Donici
Epigram de I. Văcărescu
Țiganul și purcelul de Gr. Alexandrescu
Racul, broasca și știuca de A. Donici
Epigram de I. Negruzzi
Cânele și cățelul de Gr. Alexandrescu
Lupul și cucul de A. Donici
Epigram de N. Nicoleanu
Măgarul răsfățat de Gr. Alexandrescu

TOPORUL ȘI PĂDUREA

Minuni în vremea noastră nu văd a se mai face,
Dar că vorbea odată lemne și dobitoace,
Nu rămâne îndoială; pentru că de n-ar fi,
Nici nu s-ar povesti
Și caii lui Ahil care prooroceau,
Negreșit că au fost, de vreme ce-l trăgeau.
Întâmplarea ce știu și voi s-o povestesc,
Mi-a spus-o un bătrân pe care îl cinstesc,
Și care îmi zicea
Că și el o știa
De la strămoșii lui,
Care strămoși ai lui zicea și ei c-o știu
De la un alt strămoș ce nu mai este viu,
Și p-ai cărui strămoși, zău nu pot să vi-i spui.

Într-o pădure veche, în ce loc nu ne pasă,
Un țăran se dusese să-și ia lemne de casă.

Trebuie să știți însă, și pot să dau dovadă,
Că pe vremea aceea toporul n-avea coadă,
Astfel se încep toate: vremea desăvârșește,
Orice inventă omul, orice spiritul naște.

Așa țăranul nostru, numai cu fieru-n mână
Începu să slutească pădurea cea bătrână.
Tufani, paltini, ghindari se îngroziră foarte:
„Tristă veste, prieteni, să ne gătim de moarte,
Începură să zică: toporul e aproape!
În fundul unei sobe țăranu-o să ne-ngroape!"
„E vreunul d-ai noștri cu el ca să-i ajute?"
Zise un stejar mare, ce avea ani trei sute
Și care era singur ceva mai la o parte.
„Nu." – „Așa fiți în pace: astă dată avem parte.
Toporul și țăranul alt n-o să izbutească,
Decât să ostenească."

Stejarul avu dreptate:
După multă silință, cercări îndelungate,
Dând în dreapta și-n stânga, cu putină sporire,
Țăranul se întoarse fără de izbutire.

Dar când avu toporul o coadă de lemn tare,
Puteți judeca singuri ce tristă întâmplare!

Istoria aceasta d-o fi adevărată,
Îmi pare că arată
Că în fiece țară
Cele mai multe rele nu vin de pe afară,
Nu le aduc străinii ci ni le face toate
Un pământean d-ai noștri, o rudă sau un frate.

MOMIȚA ȘI DOUĂ MÂȚE

În a momițelor țară
Ce mai nu are hotară,

Odată judecătoare
Era o momiță, care
Chibzuia cu scumpătate
Cumpăna cea de dreptate.
Și iată că la momiță
Se arată două mâțe,
Zgâriete, încruntate,
În prigonire de moarte,
Părăsind al său lăcaș
Pentr-un bulgăre de caș.
Una strigă: „Socotește!
Cașu eu l-am fost ochit."
Alta țipă: „Hotărăște!
Cașu eu l-am dobândit."
„Stați!" le zise lor momița,
„În cumpăna de dreptate
Se va lămuri ființa
Pricinii de caș urmate."
Apoi, cașu drept în două,
Rumpându-l ea pre-frumos,
Au pus întru amândouă
Cumpene câte un boț.
Dar când cumpăna rădică,
Vede c-o parte-i mai mică;
Mușcă, cearcă, chibzuiește
Și bine nu nimerește.
Acum partea cea mușcată,
Nu trăgea ca ceealaltă.
Mușcând iar din acea grea,
Tocmai drept nu nimerea.
Și așa pân'n sfârșit
Tot în cumpene au tras;
Iar mâțele s-au trezit
Că din caș n-a mai rămas.

EPIGRAM

Căutătura-ți va războiu,
Zâmbirea-ți cere pace:
Și să mă-mpac cu tine voiu,
Dar să mă bat – îmi place!

ȚIGANUL ȘI PURCELUL

Când s-au liberat țiganii, în anul de la Cristos
O mie și... nu știu câte; unul din ei, omenos
Vru și el să libereze pe un porc ce îl avea
Și în jug de multă vreme lângă șatră îl ținea.
Îl chemă dar și îi zise: „Porcule, purcelul meu,
Cunosc însumi din cercare jugul cât este de greu.
De aceea te fac liber: d-acum poți a vieții
Orcum ți-o plăcea, și hrana singur a ți-o dobândi."

„Să trăiești, însă, stăpâne, în grădini poci eu intra,
Pepeni, dovlecei și verze fără grijă a mânca?" –
„Ba nu, astea sunt oprite." – „Așadar îți mulțumesc,
Cu un sfert de libertate, drept să spui, nu mă învoiesc.
Ba cred chiar că e rușine, când toți porcii au trăit
La coșare în robie, să ies eu mai osebit,
Să-mi rădic mai presus botul și de treapta lor să fug
Ș-apoi ce ar zice boii văzându-mă fără jug?"

Unii-nțeleg libertatea ca porcul cel țigănesc;
Alții, deprinși cu robia, de ea greu se despărțesc.

RACUL, BROASCA ȘI ȘTIUCA

Racul, broasca și o știucă
Într-o zi s-au apucat
De pe mal în iaz s-aducă
Un sac cu grâu încărcat,
Și la el toți se înhamă:
Trag, întind, dar iau de samă
Că sacul stă neclintit,
Căci să trăgea neunit.
Racul înapoi se da,
Broasca tot în sus sălta,
Știuca foarte se izbea,
Și nimic nu isprăvea.
Nu știu cine-i vinovat;
Însă pe cât am aflat,
Sacul în iaz nu s-a tras,
Ci tot pe loc a rămas.
Așa-i și la omenire,
Când în obștii nu-i unire:
Nici o treabă nu se face
Cu izbândă și cu pace.

EPIGRAM

Adio frumoase bucle, adio amor fierbinte,
Eu mă despart de tine
Cu sufletul zdrobit
Cu mai puțin amor, dar cu mai multă minte.
Un altul decât mine
Va fi mai fericit

CÂNELE ȘI CĂȚELUL

„Cât îmi sunt de urâte unele dobitoace,
Cum lupii, urșii, leii, și alte câteva
Care cred despre sine că prețuiesc ceva!
De se trag din neam mare,
Asta e o-ntâmplare:
Și eu poate sunt nobil, dar s-o arăt nu-mi place.
Oamenii spun adese că-n țări civilizate,
Este egalitate.
Toate iau o schimbare, și lumea se cioplește
Numai pe noi mândria nu ne mai părăsește.
Cât pentru mine unul, fiștecine știe
C-o am de bucurie,
Când toată lighioana, măcar și cea mai proastă,
Câine sadea îmi zice, iar nu *domnia-voastră*."
Așa vorbea deunăzi cu un bou oarecare,
Samson, dulău de curte, ce lătra foarte tare.
Cățelul Samurachi, ce ședea la o parte
Ca simplu privitor,
Auzind vorba lor,
Și că nu au mânie nici capriții deșarte,
S-apropie îndată
Să-și arate iubirea ce are pentru ei:
„Gândirea voastră, zise, îmi pare minunată,
Și simțământul vostru îl stimez, frații mei".
„Noi frații tăi, răspunse Samson plin de mânie,
Noi frații tăi, potaie?
O să-ți dăm o bătaie
Care s-o pomenești.
Cunoști tu cine suntem, și ți se cade ție,
Lichea nerușinată, astfel să ne vorbești?"
„Dar ziceați..." „Și ce-ți pasă? Te-ntreb eu ce ziceam?
Adevărat vorbeam,

Că nu iubesc mândria și că urăsc pe lei,
Că voi egalitate, – dar nu pentru căței."

Aceasta între noi adese o vedem,
Și numai cu cei mari egalitate vrem.

LUPUL ȘI CUCUL

„Rămâi sănătos, vecine!"
A zis lupul către cuc,
„Aceste țări de rău pline
Le părăsesc și mă duc.
Nu mai pot trăi aice,
De om, câne prigonit:
În Arcadia ferice
Este codru de trăit,
Unde aurita vreme
Împărățește deplin,
Unde lupul nu se teme
De năpăstile ce-i vin.
Acolo nu sunt războaie,
Toți în pace viețuiesc:
Omul este blând ca oaia,
Iar câinii nici hămăiesc."
„Cale bună, măi vecine!
Dar te rog să-mi spui curat:
Năravul nu-ți iei cu tine?
Și colții ai lepădat?"
„Să-i lepăd? da cum se poate!"
„Apoi ține minte, frate,
Că la viitoarea iarnă,
Ai să rămâi fără blană."

Și așa s-a întâmplat
Precum cucu i-a cântat.

Între oameni iar sunt unii
Cu colți de lup înzestrați:
Oriîncare parte a lumii
Ei vor fi tot ne-mpăcați.

EPIGRAM

Dacă viața este un vis,
Dacă de ceea ce-ți este scris
Nu-i cu putință să fii păzit:
De ce atâta grijă și chin?
Ia-ți cupa, frate, umple-o cu vin
Și bea, visează până-n sfârșit.

MĂGARUL RĂSFĂȚAT

Un măgar văzu odată
P-al său stăpân că dormea,
Și s-apropie îndată
Binișor a-l mângâia.
Dar să știți că dinainte
Era trist și supărat;
Căci vedea cu ce cuvinte
Mângâia învederat
Un cățeluș mic din casă,
Glume jocuri ce-i făcea
Și cu dânsul tot la masă
Ziuă, noaptea petrecea.

„O, ce rea nenorocire!"
Își zicea bietul măgar,
„De ce astă osebire?
Are potaia vrun dar?
Eu că alerg până seara,
Că muncesc necontenit,
Ar cu boii toată vara:
Și de fân chiar sunt lipsit,
Ba adesea și ciomege
Pe spinare că-mi câștig.
Asta este a mea lege,
Să mă ierte, surda strig.
Blestămatului de câine,
Căci îi joacă împrejur,
Ei dau cea mai bună pâne
Și pe mine toți mă-njur.
Dacă lingușirea este
Mijlocul d-a-nainta,
Să mă duc dar fără veste
Ca și dânsul a-i sălta."

Cugetând astfel în sine,
Vine, calcă-ncetișor
Și când s-apropie bine,
Îl lovește c-un picior
Atât de greu în spinare, –
(Ba încă alăturând
Drăgăstosul glas ce are,
Ca mai mult să-i placă vrând) –
Încât omul de mirare,
De durere stăpânit,
Strigă, se vaită tare:
„Săriți că m-a prăpădit!"
Slugele alerg îndată,

Pe jupân îl ciomăgesc
Că e *Măgar* îi arată,
Cu tufele-i mulțumesc.

Nu siliți natura;
Veți fi neplăcuți
Cu talentul care
Nu sunteți născuți.

III

BALADE

Mihai scăpând stindardul de D. Bolintineanu
Făt-Logofăt de V. Alecsandri
Umbra lui Mircea de Gr. Alexandrescu
Mircea la bătaie de D. Bolintineanu
Barcarola de A. Sihleanu
Capul Avarilor de D. Bolintineanu
Ceasul rău de V. Alecsandri
Ucigașul fără voie de Gr. Alexandrescu
Mărioara de D. Bolintineanu
Banul Mărăcină de V. Alecsandri
Daniil Sihastru de D. Bolintineanu
Gondola de G. Crețeanu
Groza de V. Alecsandri

MIHAI SCĂPÂND STINDARDUL

Noaptea se întinde și din geana sa
Argintoase lacrimi peste flori vărsa.

Dar setos de lupte, în văi depărtate,
Un erou în noapte încă se mai bate.

Singur el se luptă în acele văi,
Unde mâna morții a culcat pe-ai săi.

Dar sub mii de brațe trebuie să cadă:
Trece printre unguri fără ca să-l vadă;

Și stindardul țării el înfășurând
Către sân îl strânge, înapoi cătând.

Și în umbra nopții armăsaru-i zboară
Ca o-nchipuire albă și ușoară.

Spre o apă lată calul s-a-ndreptat;
De maghiari războinici fuge-nconjurat.

Luna după dealuri mergând să se culce,
Îi arată calea și-i surâde dulce.

Cei ce îl preurmă se opresc pe maluri;
Dar Mihai cu calul se aruncă-n valuri

Și de ceea parte singur ajungând,
El îmbrățișează calu-i spumegând:

Apoi scoate frâul încă alb de spume,
Și îi zice: „Liber mergi de-acum în lume!"

FĂT-LOGĂFĂT

– O! Făt-Logofete
Cu netede plete,
Cu părul de aur!
Stai, te odihnește
Că-n deal te pândește
Un negru balaur.

– Frumoasă fetiță
Cu lungă cosiță,
Cu mândru colan!
De dânsul n-am teamă,
Căci am pe-a lui seamă
Voinic buzdugan.

– O! tânăr semețe,
Cu blânde mândrețe,
Cu ochii de foc (!)
Balauru-i mare.
Și milă nu are...
Stăi, ah! stăi pe loc.

– Luceafăr din stele
Cu-ochi de porumbele,
Cu față de crin!
Toți zmeii din lume
Se-nchin l-al meu nume
Tremur și se-nchin.

– Viteze vestite,
Cu arme-aurite,
Cu dulce cuvânt!
El peste munți calcă,
Și-n cer are o falcă
Ș-una pe pământ.

– Pasăre de munte,
Cu salbă pe frunte,
Cu salbă de flori!
Murgul meu când sare,
Trece peste mare
Și zboară prin nori.

– O! Făt-Logofete,
Cu netede plete,
Cu glasul ceresc!
Nu te du de-aice,
Nu te du voinice,
Că eu te iubesc!

– Frumoasă fetiță,
Cu lungă cosiță,
Cu sân fecioresc!
Pentru-a ta iubire
Fală sau peire
Vreu să dobândesc!

UMBRA LUI MIRCEA LA COZIA

Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate,
Către țărmul din protivă se întind, se prelungesc,
Ș-ale valurilor mândre generații spumegate
Zidul vechi al monastirei în cadență îl izbesc.

Dintr-o peșteră, din râpă, noaptea iese, mă-mpresoară;
De pe muche, de pe stâncă, chipuri negre se cobor;
Mușchiul zidului se mișcă... printre iarbă se strecoară
O suflare, care trece ca prin vine un fior.

Este ora nălucirei: un mormânt se dezvelește,
O fantomă-ncoronată din el iese... o zăresc...
Iese... vine către țărmuri... stă... în preajma ei privește...
Râul înapoi se trage... munții vârful își clătesc.

Ascultați...! marea fantomă face semn... dă o poruncă...
Oștiri, taberi, fără număr împrejuru-i înviez...
Glasul ei se-ntinde, crește, repetat din stâncă-n stâncă,
Transilvania-l aude, ungurii se înarmez.

Oltule, care ai fost martur vitejiilor trecute
Și puternici legioane p-a ta margine-ai privit,
Virtuți mari, fapte cumplite, îți sunt ție cunoscute,
Cine oar' poate să fie omul care te-a-ngrozit?

Este el cum îl arată sabia lui și armura[1],
Cavaler de ai credinței, sau al Tibrului stăpân,

[1] În biserica de la Cozia, Mircea este zugrăvit în costum de cruciat (*nota lui Gr. Alexandrescu*).

Traian, gloria Romei ce se luptă cu natura[1]?
Uriaș e al Daciei, sau e Mircea cel bătrân?

Mircea! îmi răspunde dealul; Mircea! Oltul repetează;
Acest sunet, acest nume valurile îl primesc,
Unul altuia îl spune, Dunărea se-nștiințează,
Ș-ale ei spumate unde către mare îl pornesc.

Sărutare, umbră veche! primește închinăciune
De la fii ai României care tu o ai cinstit.
Noi venim mirarea noastră la mormântu-ți a depune:
Veacurile ce-nghit neamuri al tău nume l-au hrăpit.

Rîvna-ți fu neobosită îndelung-a ta silință;
Până l-adânci bătrânețe pe români îmbărbătași;
Însă, vai! n-a iertat soarta să-ncununi a ta dorință,
Și-al tău nume moștenire libertății să îl lași.

Dar cu slabele-ți mijloace faptele-ți sunt de mirare;
Pricina, nu rezultatul, laude ți-a câștigat;
Întreprinderea-ți fu dreaptă, a fost nobilă și mare;
De aceea al tău nume va fi scump și nepătat.

În acel locaș de piatră, drum ce duce la vecie,
Unde tu te gândești poate la norodul ce-ai iubit,
Câtă ai simțit plăcere când a lui Mihai soție[2]
A venit să-ți povestească fapte ce l-au strălucit!

[1] Pe malul drept al Oltului se vede drumul făcut de Traian *(nota lui Gr. Alexandrescu)*.

[2] Doamna Florica, soția lui Mihai, este îngropată în același mormânt cu Mircea, după cum arată inscripția de pe piatră *(nota lui Gr. Alexandrescu)*. (Doamna Stanca a fost soția lui Mihai Viteazul.)

Noi citim luptele voastre cum privim vechea armură
Ce un uriaș odată în războaie a purtat;
Greutatea ei ne apucă, trece slaba-ne măsură,
Ne-ndoim dac-așa oameni într-adevăru au stat.
. . . . . .

Au trecut timpii acei, timpi de fapte strălucite,
Însă triste și amare; legi, năravuri se-ndulcesc:
Prin științe și prin arte națiile înfrățite
În gândire și în pace drumul gloriei găsesc

Căci războiul e bici groaznic, care moartea îl iubește
Și ai lui sângerați dafini națiile îi plătesc;
E a cerului urgie, este foc care topește
Crângurile înflorite, păduri care îl hrănesc.
. . . . . .
. . . . . .

MIRCEA LA BĂTAIE

Armia maghiară țara a-nvălit,
Soarele văzând-o a îngălbinit.

Dar bătrânul Mircea nu se înspăimântă;
Cu o mică ceată de voinici s-avântă.

Nu că el voiește țara a scăpa:
Ci va să-mplinească datoria sa.

Unde este timpul cel de bărbăție,
Când murea românul pentr-o datorie!

Pe un cal ce mușcă spuma în zăbale
Printre zi și noapte el își face cale.

„Frații mei! vorbește falnicul bătrân,
Dumnezeu voit-a ca să mor român.
Cel ce a sa viață țărei sale-închină,
Piere ca lumina într-a sa lumină.
Ce e-n viața țărei viața unui om?
Ce e-n primăvară floarea unui pom?
Ceea ce prin stele este-o stelioară
Și-n nemărginire un minut ce zboară.
Șoimul când se vede prins de vânători
Spun că își sfărâmă cuib și puișori.
Astfel decât lanțul brațul să le-ncingă,
Ce-i român, ce-i nobil astăzi să se stingă."

Unde este timpul cel de bărbăție,
Când murea românul pentru-o datorie?!

BARCAROLA

A misterului mireasă,
Cu vii stele împrejur,
Mândră stă ca o crăiasă
În palatul său d-azur.

Valul doarme, vântul tace;
Singur numai eu veghez,
Și în barca mea îmi place
L-a mea dulce să visez.

Vino, aură iubită,
De mă mângâie ușor,
Pân' la vremea mult dorită
Când în brațe-i am să zbor.

Treceți ceasuri cu grăbire;
De dorinți sunt sfâșiat;
Și tu, scumpă nălucire,
Dă-mi semnalul așteptat.

Ah! ce văd, nu mă-nșel oare?
Un ce fâlfâie pe mal!
Dar, – e umbra-i răpitoare
Ce se scaldă într-un val.

Mișcă, barca mea ușoară,
Tăiați unda, voi, lopeți
Și tu, vesel – inimioară
De iubire să te-mbeți.

*

La a nopții neguroase
Poartă neagră d-abanos
Bate zorile sfioase
Cu-al lor deget auros.

Vântul suflă, valul muge –
S-a stins scumpul meu delir!
Dar în barca mea ce fuge
Mă mângâi c-un suvenir...

CAPUL AVARILOR

Prin văile Carpaților
Misterici, neguroase,
Trecea capul cazacilor
Cu garde numeroase.

Zărește lângă-o peșteră
Dărămături romane,
Un templu de-albă marmură
Al junei daciane:

Iar luna, suflet umbrelor,
Pe-o neagră stâncă-apare
Și varsă foc pe fețele
Columnelor bizare.

În vestibulul templului
Se văz mai multe stane,
Cu chipul guvernorilor (!)
Ai Daciei traiane.

Dar turma călătorilor
Văzându-le hulește,
Și capul lor, cu furie,
Descalecă, vorbește:

„Cât mi-or lovi vederile
Aceste chipuri mute,
Nu pot să-mpac eu inima-mi
Cu visele-mi plăcute!"

El zice, trage paloșul,
Spre chipuri apoi trece,
Lovește-o stană repede
Pe sânul ei cel rece.

Atunci în aer stelele
Cu nori apoși se-ngână,
Iar stana-nalță repede,
Pe dânsul recea-i mână,

Se mișcă toate stanele,
Pășesc spăimântătoare,
Și-n noapte calcă, sfarmă
Barbarii sub picioare.

CEASUL RĂU

Pe cel deal pe coaste
Trece-o mândră oaste,
Oaste de români!
Tot voinici de frunte,
Care merg să-nfrunte
Oarde de păgâni.

Iar pe-o culme verde
Ce-ntre munți se perde,
Stau de mi-i privesc
Două surioare,
Albe lăcrimioare
Care mi-i jălesc:

– Vezi, tu, surioară
Oastea se coboară
Colo pe costiș.
Vezi-o cum pătrunde
Pe rând și s-ascunde
Colo-n stejeriș.

Vai! nu se mai vede!
Cine, cine-a crede
Grija ce duc eu,
Oastea că-i purtată

De bătrânul tată
Și de dragul meu?

Ei se duc în vale
Unde țara-n jale
Geme cu amar,
Căci au intrat iară
Sabie în țară,
Paloș de tătar.

De pe munți în poale
Cu armele goale
Ei mi se cobor!
Și p-în cea urgie,
Dragă, a să fie
Mare mult omor!

Că tata bătrânul
Nu cruță păgânul
Când s-aruncă-n foc,
El e român tare
Ca Ștefan cel Mare,
Și om cu noroc.

Pentru el n-am teamă;
Dar îmi fac de teamă
Gând stau de gândesc
La dragul Lisandru,
Că-i un copilandru,
Și mult îl iubesc!

El n-au vânat încă
Decât șoimi de stâncă,
Cerbi cu coarne mari;

Ș-acu-ntâia oară
Face, surioară,
Goană de tătari,

Ș-așa mult mi-e frică
Ș-inima-mi se strică
Când gândesc la el,
Că mult, mult îi place
Vitejii a face,
Scumpul tinerel!

– Taci, biată copilă!
Nu-i plânge de milă
Iubitului tău,
Că ferească sfântul
Să-ți fie cuvântul
Zis într-un ceas rău!

Hai la mânăstire
Ca să dăm de știre
Pustnicului sfânt,
Să ardă tămâie
Ca să nu rămâie
Tătar pe pământ.

Oastea-nvingătoare
Au stins de la soare
Aprigul dușman
Ea se-ntoarce-n munte,
Având chiar în frunte
Vechiu-i căpitan.

Iar sărmana fată
În zadar! vai! cată

Pe iubitul său!
El în foc căzuse
După ce făcuse,
Vitejii de zmeu!...

Din bătrâni se spune
Că sunt ceasuri bune
Și că ele sunt.
Vai de-acei ș-acele
Care-n ceasuri rele
Zic vreun cuvânt!

UCIGAȘUL FĂRĂ VOIE

O temniță adâncă îmi e locuință.[1]
Prin dese, prin negre zăbrele de fer
O rază perdută îmi spune ființa
Cerescului soare, seninului cer.

Și frigul mă-ngheață; e umed pământul;
De ziduri, de lanțuri eu sunt ocolit;
Aici suferința așteaptă mormântul,
Căci legile lumei așa au voit.

Adus ca o crudă, sălbatecă feară,
L-a temniții poartă nădejde-am lăsat,

[1] Sujetul acestei poezii este o întâmplare adevărată. Osânditul socotesc că trăiește încă, și nu e mai mult de patru ani de când s-a judecat pricina la tribunaluri, unde el, mărturisind fapta, căuta a se dezvinovăți prin povestirea nenorocosului vis. Dar judecătorii, temându-se ca nu cumva îndurarea către acesta să insufle și altora dorința de a visa, au aplicat pravila care nu cuprinde nimic despre vise. Căci pravila criminală, după cum știm, e încă nedesăvârșită *(nota lui Gr. Alexandrescu)*.

Și simț chinuire atât mai amară
Cu cât a mea soartă eu n-am meritat.

O, noapte fatală! O, noapte cumplită!
Pe patu-mi de trudă dormeam obosit,
Era despre ziuă; soția-mi iubită
Ședea lângă mine... un vis, vis cumplit!

Văzui: în bătrâne păduri depărtate
Părea că mă aflu; eram călător;
Dar calea perdusem; pe ramuri uscate
Cânta cucuveaua cu glas cobitor.

Copacii în preajmă-mi părea că-nviează
Din toată tulpina un gemet ieșea,
Flămândă, cumplită, vedeam că-mi urmează
O ceată turbată de lupi, ce urla.

Și eu fugeam iute, fugeam cu grăbire,
Dar locul sub mine de sânge-nchegat
Silințe-mi zadarnici punea-mpotrivire;
D-o rece sudoare eram inundat.

Suflă un vânt iute, și luna-ngrozită
În spațiuri veșnici trecea alergând,
Cu stinsele-i raze, cu fața-i pălită
Întinse pustiuri abia luminând,

Apoi deodată în nori se ascunde,
Și lipsa ei dede cumplitul semnal;
În spaima nespusă ce atunci mă pătrunse,
Văzui trecând moartea pe palidu-i cal.

Schelet d-altă lume, cu forme cumplite,
Rânjind către mine privea neclintit:

În mâna-i uscată, în unghi ascuțite
Ținea o femeie... Din capu-i zdrobit

Mușca câteodată, mușca cu turbare,
Și creieri și oase din gură-i cădea:
Uimit rămăsesem: la orice mișcare
Părea că ea rupe din inima mea.

Dar ceata de fiare o văz... mă sosește...
Ferbintea-i suflare acum o simții...
Mă plec, cat și mâna-mi grea peatră-ntâlnește
Curagi deznădejdea îmi dă, și... izbii...

Un țipet s-aude:... eu sai în picioare,
Din somnu-mi de groază atunci deșteptat.
Soția-mi lipsită d-a vieții suflare
Zăcea... capu-i tânăr era sfărâmat!

D-atunci zile multe și nopți osândite
Pe fruntea-mi trecură! eu nici am simțit
A lor osebire; vedenii cumplite
Și țipetu-acela în veci m-a-nsoțit.

Răsună el seara, l-auz dimineața,
Precum în minutul prin crimă-nsemnat;
Și eu trăiesc încă! trăiesc, căci viața,
Amară pedeapsă, în dar mi s-a dat.

Aci aștept vremea și ziua dorită;
Să văd dacă dreptul ceresc împărat
Privește la fapta-mi ce este cumplită,
Sau numai la cuget ce este curat.

MĂRIOARA

„Dragul dulce-al vieței mele
La oaste s-a dus,
Și de-atuncea, soare, stele,
Toate au apus!

Mâna mea l-a lui plecare
Calu-i a-nfrânat,
Și-ntr-o dulce sărutare
Inima mi-a dat."

Astfel cântă Marioara
Dup-al ei iubit,
Și pe față-i lăcrimioara
Dulce a-nflorit.

Însă iată că sosește
Mândrul ei amor,
Și în noaptea ce domnește
Spune al său dor.

„În câmpia sângeroasă
Frații mi-am lăsat,
Și la tine, a mea frumoasă
Iată c-am zburat.

Căci, vezi tu, o, dulce nume,
Înger ce iubesc!
Fără tine-n astă lume
Nu pot să trăiesc".

„Ce zici tu, o neferice,
Mândrul meu iubit!

Așadar eu nu-ți voi zice:
Bine ai venit!

Dar de nu poți fără mine
În lume-a trăi,
La bătaie eu cu tine,
Haide, voi veni!"

Amândoi pe cai s-aruncă
Și prin noapte zbor,
Și trecând prin verdea luncă
Cântă cu amor:

„Dacă nu poți fără mine
În lume-a trăi,
Pentru țară, eu cu tine
Dulce voi muri."

BANUL MĂRĂCINĂ

I

Sus la munte ninge, plouă,
La Craiova pică rouă,
Din a nopții ochi cerești
Și din ochii omenești.

Dar ce plâng românii oare!
Sufletul de ce îi doare!
Plâng un mândru frățior
Dezlipit de sânul lor.

Banul tânăr Mărăcină,
Cărui Oltul se închină,

De pe malu-i a plecat
Pe-un fugar nencălecat;

A plecat în lungă cale
Cu ceata slugilor sale
Și cu cincizeci de voinici
Adunați toți de pe-aici.

Ei pășesc peste hotare,
Trec prin satele maghiare,
Prin orașele nemțești,
Prin țări lungi împărătești,
Și, în dragostea moșiei,
Duc Vulturul României
Care-n aur lucitor
E cusut pe steagul lor.

Tot pe-a Dunărei verzi maluri,
Unde umbra-i joacă-n valuri,
Merge mândrul craiovan
Câte zile-s într-un an,
Și feciorii mi-l urmează,
Și fugarii lor nechează,
Și străinii ce-ntâlnesc
Stau în cale de-i privesc.

Pasă ceata călătoare
Când, pe noapte, când pe soare.
Lung e drumul, lung și greu!
Unde merg așa mereu?
Ei se duc la vitejie,
Căci au tainica solie
De-a sădi în viitor
Renvierea țării lor!

II

Colo-n țărmuri depărtate,
În a Franciei cetate
Vechiul Luvru e deschis
Poporimei din Paris,
Care-aleargă să privească
Armia cavalerească
Ce din zori s-a adunat
Lâng-al regelui palat.

Sala tronului e plină,
De o magică lumină,
Ce se varsă din senin
Pe frumoase flori de crin,
Și pe dame strălucite
Tot în aur învălite,
Și pe nobili mult vestiți
Tot cu fer acoperiți.

Filip-regele s-arată
Cu-a sa frunte-ncoronată
Și le zice: „Nobili frați!
Scoateți spada și jurați!
Din a noastră dulce țară
Dușmanul străin să piară!"
Mii de glasuri strig: „Jurăm
Francia s-o liberăm!"

Iată că în sala mare
Un străin deodată apare,
Tânăr, mândru, nalt, frumos,
La ochire luminos,
El spre tron măreț pășește,
Lângă rege se oprește.

Și din gură zice-așa:
„Să trăiești, Măria-ta!"

Toți s-apropie degrabă.
„Ce voiești"; regele-ntreabă.
„Sunt român de la Carpați,
Ș-aduc cincizeci de barbați,
Ce sunt gata ca și mine
De-a muri toți pentru tine,
Apărând cu brațul lor
Francia ș-al ei onor!

Țara mea cu blânde șoapte
Mi-a zis tainic într-o noapte:
Mergi, copile, înarmat
La apusul depărtat.
Mergi de varsă al tău sânge
Pentru Francia ce plânge.
Căci și ea pe viitor
Mi-a veni în ajutor."

Uimit regele-atunci zice:
„Bun sosit la noi, voinice!
Spune nouă cine ești?
În Carpați cum te numești?" –
„Eu sunt Banul Mărăcină
Cărui Oltul se închină."
„Ține spada mea în dar,
Brav marcheze de Ronsar!"

DANIIL SIHASTRU

Sub o râpă stearpă pe un râu în spume,
Unde un sihastru a fugit de lume,

Cu vărsarea serii un străin sosi.
– Ștefan al Moldovei vine a-ți vorbi!

– Ștefan al Moldovei, Daniil îi spune,
Să aștepte afară! Sunt în rugăciune.

– Bunule părinte! sunt rănit și-nvins;
Însăși a mea mumă astăzi m-a respins!
Viu să-ți cer povață, dacă nu-i mai bine
Turcilor, Moldova, d-astăzi să se-nchine?

Daniil Sihastru domnului a zis:
– Mă înșeală-auzul ori eu am un vis?
Capul ce se pleacă palașul nu-l taie,
Dar cu umilință lanțu-l încovoaie!
Ce e oare traiul, dacă e robit?
Sărbătoare-n care nimeni n-a zâmbit?
Viața și robia nu pot sta-mpreună,
Nu e totodată pace și furtună.
Doamne! tu ai dreptul a schimba-n mormânturi
Pentr' neatârnare oameni și pământuri;
Dar nu ai p-acela ca să-i umilești!
Poți ca să îi sfarămi; dar nu să-i robești!
Dacă mâna-ți slabă sceptrul ți-o apasă,
Altuia mai harnic locul tău îl lasă!
Căci mai bine este supus lăudat,
Decât cu rușine domn și atârnat!

Dupre-aceste vorbe, Ștefan strânge-oștire
Și,-nvingând păgânii, -nalță-o monastire.

GONDOLA

„Mergi la Lido, barcarolă!"
Zic doi juni ce-și alegeau
O gondolă-ntre gondole
Și râzând în ea săreau.

Ca o umbră ușurică
În lagună ea plutea
Era neagră mitică
Ș-un brat tare o ducea.

Revărsa o lună plină
Peste dealuri dulci luciri,
Făcea brazde de lumină
A lopeții dulci loviri.

Întinși moale pe covoare
Beți d-amor se sărutau
Și în vise răpitoare
Acei juni se legănau.

O divină melodie
Deodată s-auzi,
Și în vorbe d-armonie
Vocea ei așa vorbi:

„Să golim, o, al meu mire!
Să golim cupa d-amor,
Și pe aripi de iubire
Să zburăm din nor în nor!

Ca albina atârnată
De o roză, de un crin,

Soarta mea fuse legată
De-al tău rău sau bun destin.

Tot așa și a mea buză
E lipită de a ta,
Pentru tine eu sunt muză,
Pentru mine vei cânta.

Într-un cântec ne vom duce
De la-apus până la zori,
Îți voi face leagăn dulce
P-al meu sân de alte flori.

Îți voi face și o mantă
De-al meu păr de abanos,
Și de scumpa ta amantă
Cerul chiar va fi gelos.

Spune, nu-e așa, iubite,
Că vom fi preafericiți?
Și că zile d-aurite
Vom trăi nedespărțiți?"

Ea cântarea nu sfârșise,
Când gondola șovăi,
„Ce faci, scumpe? " fata zise
Și ca ceara-ngălbeni.

„Oh! voiesc ca fericirea
Să-opresc în al ei zbor,
Voi să caut nemurirea
Deșertând cupa d-amor.

Noi asemenea momente
Nu o să mai întâlnim...
Ai să zicem vieței: du-te!
Și în brațe să murim."

GROZA

Galben ca făclia de galbenă ceară
Ce aproape-i ardea,
Pe-o scândură veche aruncat afară,
De somnul cel veșnic Groz-acum dormea,
Iar după el nime, nime nu plângea!

Poporu-mprejuru-i trist, cu-nfiorare,
La el se uita;
Unii făceau cruce: alții, de mirare,
Cu mâna la gură capul clătina
Și-încet lângă dânsul se șoptea așa:

„El să fie Groza cel vestit în țară
Și-n sânge-ncruntat!
El să fie Groza, cel ce ca o fiară,
Fără nici o grijă de negru păcat,
Au stins zile multe și lege-au călcat!"

Un moșneag atuncea, cu o barbă lungă,
La Groza mergând,
Scoase doi bani netezi din vechea sa pungă,
Lângă mort îi puse, mâna-i sărutând,
Mama făcu o cruce și zise plângând:

„Oameni buni! an iarnă bordeiu-mi arsese,
Și pe-un ger cumplit
Nevasta-mi cu pruncii pe câmp rămăsese.
N-aveam nici de hrană, nici țol de-nvălit,
Și nici o putere!... eram prăpădit!

Nu așteptam altă din mila cerească
Decât a muri,
Când creștinul ista, Domnu-l odihnească!
Pe-un cal alb ca iarna în deal se ivi
Ș-aproape de mine calul își opri:

«Nu plânge, îmi zise, n-ai grijă, române,
Fă pept bărbătesc;
Na, să-ți cumperi haine și casă și pâne...»
Și de-atunci copii-mi ce-l tot pomenesc,
Oameni buni! de-atunce în tihnă trăiesc."

Și, sărutând mortul, bătrânul moșneag
Oftă și se duse cu-al său vechi toiag;
Iar poporu-n zgomot strigă, plin de jale:
„Dumnezeu să ierte păcatele sale!"

NOTE. COMENTARII. VARIANTE

CRITICE I

(p. 5)

O CERCETARE CRITICĂ ASUPRA POEZIEI ROMÂNE

Publicat în *Convorbiri literare*, I, nr. 1, 1 martie 1867, p. 2–9; nr. 1, 15 martie 1867, p. 17–21; nr. 3, 1 aprilie 1867, p. 38–41; nr. 4, 15 aprilie 1867, p. 53–60; nr. 5, 1 mai 1867, p. 61–66; nr. 7, 1 iunie 1867, p. 89–92; nr. 8, 15 iunie 1867, p. 101–106. Cu titlul: *Despre poezia română*.

În volum: *Poezia română. Cercetare critică* de Titu Maiorescu, urmată de o alegere de poesii. Iași, Ediținea și Imprimeria Societății „Junimea", 1867. Poeziile se tipăresc în *Anexa* sub formă de antologie (p. 119–206).

Retipărit în: *Critice*, I, 1892, p. 1–115; *Critice*, I, 1908, p. 1–62; *Critice*, I, 1915, p. 11–78; *Opere I. Critice I*, Editura Minerva, București, 1978, p. 3–68.

Societatea „Junimea" se constituie, cum se știe, la Iași, în 1864, de un grup de tineri: Titu Maiorescu (1840–1917), Iacob Negruzzi (1842–1932), Vasile Pogor (1833–1906), Theodor Rosetti (1837–1923) și Petre P. Carp (1837–1918), întorși de la studii din Germania și Franța. Descendenți din familii cu stare socială diferită, apropiați ca vârstă și pregătire intelectuală, fondatorii noii societăți aspirau să se afirme în viața culturală a țării. Fondează o revistă, *Convorbiri literare,*

în martie 1867, prin care să se facă cunoscuți ca inițiatorii unei noi orientări în literatura română. Asistăm la o situație paradoxală. Activitatea literară a lui P. P. Carp se mărginește la o traducere, iar a lui T. Rosetti la un articol. Se orientară, prin vocație, spre viața politică. Activitatea lui V. Pogor începe și se sfârșește în discuțiile de la ședințele societății ieșene și la câte o conferință la „prelegerile populare". I. Negruzzi intră în viața literară ca redactor al *Convorbirilor literare*, fiind alături de Iosif Vulcan, redactorul *Familiei*, printre foarte puținii intelectuali de la noi care stau în fruntea unei publicații mai multe decenii. Maiorescu este singurul între fondatorii Societății „Junimea", mentor în viața culturală, cu prestigiu și în viața politică a țării. Deosebiți prin vocație și împlinire ca personalitate, fondatorii societății ieșene sunt împreună solidari, sub același steag politic.

Maiorescu elaborează studiul în cadrul discuțiilor de la ședințele Societății „Junimea" cu privire la întocmirea unei antologii a poeziei românești dinainte de 1867. În *Procesul-verbal* de la prima ședință a Societății, ținută în 19 octombrie 1865, se hotărăște, la propunerea lui V. Pogor, să se pregătească „O antologie de poesii române deja publicate, a căror valoare să fie însă în unanimitate recunoscută de toți membrii societății prezenți".[1] I. Negruzzi ne dă și el câteva informații cu privire la elaborarea acestui studiu. „Aruncând o privire în literatura națională – scrie I. Negruzzi în *Amintiri de la „Junimea"* – și întâlnind numai poezii, ca la începutul tuturor literaturilor, ne veni ideea să facem o alegere atât pentru uzul școlar, cât și pentru publicul îndeobște."[2]

Procesele-verbale de la ședințele Societății „Junimea", întocmite de A. D. Xenopol, numai pentru câteva din ele, oferă suficiente informații asupra pregătirilor pentru antologia proiectată, care nu va fi finalizată. „Ședința II, dumin., 26 oct. 1865, sunt reținute pentru antologie următoarele poezii: Din Donici: *Lupul și cucul, Momița și două mâțe, Racul, broasca și știuca*; Din Alecsandri: *Groza, Andrii Popa, Ceasul rău, Dedicație, Pescarul Bosforului, De-aș fi iubit-o*; Din Bolintineanu: *Furtuna, Eu vin, Mama lui Ștefan, Marioara, Mircea cel Mare, Radu-Vodă și fata din casă*; în Ședința III, dumin. 31 oct. 1865: Din Grigore Alexandrescu: *Umbra lui Mircea, Ucigașul fără voie, Câinele Azor, Toporul și pădurea, Câinele și cățelul, Câinele și măgarul*; Din Bolintineanu: *Daniil Sihastru, Monastirea Putna*; Din V. Alecsandri: *Făt-Logofăt, Adio Moldovei*; C. A. Rosetti: *Astfel nu e vina ta...*; Nicoleanu: *Viața nu*; Crețeanu: *Gondolă*; Văcărescu, Mureșanu; în Ședința V, vineri, în 12 noiemv. 1865, se citesc poezii de V. Alecsandri, de Tăutu și de Crețeanu. Dar *Miosotis* a lui Grandea, *Poesii* de Heliade și mai ales *Lyra* de Aricescu se expun râsului și se decide a se mai primi în *Antologie*: Din Tăutu: *Milcovul*; Din V. Alecsandri: *Stelele, Doină, Barcarola*; în ședința a VI-a din 16 noiembrie 1865 se primesc pentru antologie din Nicoleanu: *Unei doamne, O victimă*".[1]

Maiorescu elaborează studiul în cadrul pregătirilor pentru întocmirea acestei antologii, însă îl publică în *Convorbiri literare*, cu preocuparea să reprezinte editorialul programatic, cum este și considerat, în realitate, de membrii societății ieșene. „Scrierea lui Maiorescu deschise la cei mai mulți dintre noi – arată I. Negruzzi în amintirile sale –, orizonturi nouă. Până atunci noi judecam valoarea unei poezii numai după un instinct natural, fără a cerca să analizăm cauzele pentru care cutare poezie ne place, iar cutare alta ne pare rea. De atunci încoace lucrurile se schimbară. Încetul cu încetul critica își făcu loc în societate."[2]

Studiul este precedat în *Convorbiri literare* de o prezentare cu care ne ocupăm mai departe, privind apariția unei reviste literare într-o societate dominată de disputele politice.

[1] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare, IV, „Junimea"*, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1933, p. 430.

[2] I. Negruzzi, *Amintiri din „Junimea"*, București, Editura „Viața Românească" S.A. [f. an], p. 93–94.

[1] I. E. Torouțiu, *op. cit.*, p. 431–432, 433–434, 435.

[2] I. Negruzzi, *op. cit.*, p. 81.

Prezentarea aparține lui Maiorescu, însă este semnată de I. Negruzzi în calitatea sa de redactor al noii reviste, care venea să continue, cum se arată, *România literară*, întemeiată de V. Alecsandri la Iași, în 1855.

Maiorescu publică studiul în *Convorbiri literare* cu o scurtă *Prefață*, în care apreciază, cu ironie, că din proiectul privind întocmirea unei antologii de „poezii frumoase a ieșit o critică de poezii rele". *Prefața* este reprodusă și în ediția *Critice* din 1874, însoțită și de mica antologie, *Esemple de poesii rumâne*, trecută la sfârșitul volumului.

Studiul este construit cu o structură bine articulată, ca să conducă la concluziile stabilite de mai înainte. Se deschide, nu întâmplător, cu considerații generale privind „condițiunea materială a poeziei: cuvântul, adjectivul și verbul, personificările, comparațiile, metaforele și cu o a doua parte, „condițiunea ideală a poeziei": tranziția ideilor, exagerarea gândirii, pregătirea grabnică a punctului culminant, numit în tratatele de estetică teatrală: „das Moment der letzten Spannung".[1]

Meritul studiului nu stă în tezele estetice enunțate, ci în aplicarea lor la realitățile din literatura noastră.

Studiul lui Maiorescu este supus de Aron Densușianu unei analize foarte amănunțite, într-o serie de articole intitulate *Critica unei critice*, publicate în *Federațiunea*, ziarul lui Al. Roman[2]. Aron Densușianu reia critica sa și în volumul *Cercetări literare*[3], de care trebuie să ținem seama. Trecem peste aspectul polemic și limbajul violent, la care se opresc exegeții lui Maiorescu și insistăm asupra faptului că Aron Densușianu

[1] G. Freytag, *Die Technik des Dramas*, Leipzig, 1894, p. 92–122.

[2] *Federațiunea*, I, nr. 82, 30 mai/11 iunie 1868, p. 322–323; nr. 83, 2/14 iunie 1868, p. 326–327; nr. 85, 6/18 mai 1868, p. 332–333; nr. 87, 9/21 iunie 1868, p. 340.

[3] *Cercetări literare*, Iași, Librăria Școalelor, Frații Șaraga, 1887, p. 59–103.

se formase, ca și Maiorescu, în spațiul culturii germane și apropierile pe care le stabilește între tezele estetice ale lui Maiorescu și tratatul lui Friedrich Theodor Vischer, *Aesthetic oder Wissenschaft des Schönen*, se înscriu între contribuțiile importante sub acest raport. Se alătură și exemplele, aceleași și într-o parte și în alta. Aron Densușianu ignora însă faptul că Fr. Th. Vischer sintetiza în tratatul său teze estetice cu circulație largă în estetica germană din acea vreme.

Studiul lui Maiorescu era vulnerabil în cu totul altă parte și aici Aron Densușianu avu suficiente argumente să-și susțină demonstrația, regretabil că o făcea în termeni violenți. Exemplele de poezii bune, pe care le propunea Maiorescu, nu erau, cum arată Ar. Densușianu, cele mai fericite. Aici Maiorescu opera ca un susținător al scriitorilor junimiști și nu lua în considerare și valoarea producției lor poetice.

Studiul lui Maiorescu stă în atenția Georgetei Antonescu[1], Ovidiu Cotruș[2], Simion Ghiță[3] și ai altor exegeți ai operei sale. Ocupă un loc aparte studiul lui Vladimir Streinu, *Titu Maiorescu și Edgar Poe*, o cercetare comparată de stilistică[4]. Aprecierea care ține seama de toate aspectele aparține lui E. Lovinescu, ca și în alte împrejurări, cum vom arăta mai departe, în monografia *T. Maiorescu*, lucrare de referință din 1940. „Studiul lui Maiorescu asupra *Poeziei române* – arată E. Lovinescu – are un caracter didactic și elementar, cu idei curente în estetica idealistă a timpului; meritul lui stă în aplicarea lor în cadrele

[1] Georgeta Antonescu, *Aron Densușianu*, Cluj, Editura Dacia, 1973.

[2] Ovidiu Cotruș, *Titu Maiorescu și cultura română*, în *Familia*, III, nr. 5, iunie 1967.

[3] Simion Ghiță, *Titu Maiorescu*, București, Editura Științifică, 1974.

[4] Vladimir Streinu, *Clasicii noștri. Al. I. Odobescu, Titu Maiorescu, M. Eminescu, Ion Creangă, G. Coșbuc*, [București], Casa Școalelor, 1943, p. 99–123.

literaturii române, cu discernământ și consecvență și de a fi pus frâu unei producții poetice inadmisibile."[1]

Problema care se pune privește atitudinea lui Maiorescu față de criticile lui Aron Densușianu. Constatăm că în ediția *Critice* din 1892 și în cele următoare nu mai reproduce antologia care însoțea ediția din 1867, cu cele 11 poezii lirice, 10 fabule-epigrame și 13 balade, și precizează că de atunci s-au ivit *Pastelurile* lui V. Alecsandri, poeziile lui Naum, Vlahuță, Șerbănescu, Duiliu Zamfirescu, T. Robeanu, Ollănescu-Ascanio, A. C. Cuza, Bodnărescu, Coșbuc, Vlahuță, Matilda Cugler Poni, Lucreția Suciu, Veronica Micle și mai ales ale lui Eminescu, a cărui poezie nu mai putea lipsi dintr-o antologie a liricii românești. La ediția *Critice* din 1908, vine cu o nouă mențiune și arată că antologia trebuie completată cu poeziile lui Octavian Goga, Al. Brătescu-Voinești, St. O Iosif, P. Cerna, G. Vâlsan, M. Codreanu, Maria Cunțan, Elena Farago. Trecem cu vederea includerea lui I. Al. Brătescu-Voinești și a lui G. Vâlsan între poeți și observăm că cea mai mare parte a scriitorilor pe care îi propune pentru o antologie a poeziei românești nu se deosebeau, ca valoare artistică, de cei excluși din ediția din 1867. Sunt propuși noii colaboratori la *Convorbiri literare*, cu câteva excepții peste a căror producție s-a așternut, în cea mai mare parte, uitarea și nu mai pot figura în nici o antologie a poeziei românești.

Maiorescu nu ține seama, cum se desprinde de aici, de criticile lui Aron Densușianu, pentru motive ușor de înțeles. Domnica Filimon, în comentariile și notele la acest studiu, consemnează modificările operate de la o ediție la alta, nu prea multe, și reține poeziile care nu figurează și în textul de bază (p. 543–558).

[1] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II", 1940, p. 215.

Maiorescu nu rămâne totuși indiferent la criticile lui Aron Densușianu, care vizau spiritul partizan din studiul său. Stă mărturie faptul că nici una din criticile la adresa sa de-a lungul anilor nu-l supără mai mult. Ca să discrediteze opiniile critice ale lui Aron Densușianu și să-l compromită în cercurile intelectuale, Maiorescu îi adresează un avertisment imperativ, *În lături!*, în care limbajul critic se înscrie pe linia celui la care apelează și adversarul său.

Maiorescu stabilește în acest prim studiu metoda de lucru și orientarea viitoare a criticii sale prin aplicarea esteticii generale la realitățile din literatura română.

(p. 77)

ASUPRA POEZIEI NOASTRE POPULARE[1]

Publicat în *Convorbiri literare*, I, nr. 22, 15 ianuarie 1868, p. 301–308. Cu titlul: *„Poeziile populare române" adunate de d. Vasile Alecsandri.*

În volum: *Critice*, I, 1892, p. 117–133; *Critice*, I, 1908, p. 67–71; *Critice*, I, 1915, p. 71–79; *Opere I. Critice I*, 1978, p. 69–79.

Articolul se publică în *Convorbiri literare* cu o notă a redacției la rubrica *Notițe literare*. „Această prețioasă colecțiune, mai complectă și mai interesantă decât toate cele care au apărut până acum, constituie un adevărat tezaur poetic național. Din pagină în pagină, putem urmări inspirațiunea naivă și puternică de care poporul român a dat atâtea probe în trecut și care a susținut viața și individualitatea sa în mijlocul grelelor evenimente de care a fost impresionat. Red."

Maiorescu manifestă interes față de poezia lui Alecsandri încă din adolescență, când ia cunoștință de ea prin intermediar german. „Alecsandri: *Rom. Volkspoesie* – ediție tradusă în limba

[1] *Poesii populare ale românilor*. Adunate și întocmite de Vasile Alecsandri. București, Tip. Lucrătorilor Asociați, 1866. Pe copertă: 1867.

germană de W. von Kotzebue"[1]. Culegerea lui W. de Kotzebue stă în atenția lui Maiorescu în *Literatura română și străinătatea* din 1882, cu care ne ocupăm mai departe și cum vom vedea și în articolul *Întru amintirea lui Wilhelm de Kotzebue* din 1887.

N. Iorga atrage atenția, cu intuiția sa genială, că articolul lui Maiorescu nu era decât o suită de citate „Ce palide sunt paginile – arată istoricul – din citații puse cap la cap, despre poeziile populare ale lui Alecsandri!"[2]

Maiorescu abandonează la tipărirea în volum a acestui text o mare parte din el. O transcriem:

„Cele mai multe dintre cântecele populare încep cu *frunză verde*. Aceasta provine din iubirea românului pentru natura înverzită. Primăvara cu cerul ei albastru, cu dulcea sa căldură, cu însuflețirea ce ea aduce lumii amorțite de viforele iernii, naște în inima românului doruri tainice, porniri entuziaste carele îl fac a uita suferințele trecutului și a visa zile de iubire, de vitejie.

Lui îi place, când vine primăvara cea verde, a se întinde pe iarbă, a se rătăci prin lunci și codri, a căuta și a pocni din frunze, a se scălda în lumina soarelui și în aerul parfumat al câmpului. Frunza cea nouă îi insuflă cântice pline de o melancolie adâncă, ce exprimă jalea unui trecut de mărire și aspirarea către un viitor măreț.

Frunza verde ce încununa cântecile poporale servă totodată de caracteristică cântecului. Astfel, când subiectul este eroic, când el cuprinde faptele unui viteaz, poetul alege frunzele de arbori sau de flori ce sunt în potrivire cu puterea și cu tinerețea, precum frunza de stejar, frunza de brad, frunza de bujor, căci voinicii baladelor sunt nalți ca bradul, tari ca stejarul și rumeni ca bujorul. Cântecele de iubire se încep cu frunzele de lăcrimioară,

[1] Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, I, p. 96.

[2] N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane, I. Crearea formei*, București, Editura „Adevărul", 1934, p. 76.

de sulcină, de busuioc, pentru că aceste flori după crederea poporului au o menire fărmecătoare. Când e cântecul de durere sau de moarte, el preferă frunzele de mărăcină, de mohor etc.

În legendele și în baladele unde figurează copile frumoase, aceste sunt întovărășite de cele mai gingașe flori ale câmpielor, poetul le încununa cu ghirlande mirositoare de frunze de viorele, de trandafiri, de micșunele etc., și astfel se poate cunoaște subiectul unui cântec chiar de la cel întâi vers.

Românii dovedesc prin această formă poetică a improvizărilor lor o și mai strânsă rudire cu frații lor din Italia, căci în cântecele poporale ale umbrilor, ale ligurilor, ale picenilor și ale piemontezilor frunza e înlocuită prin floare. De pildă:

Fior di viole
Li vostru ochietii furono le strale
Che fece la ferita che mi dole.
Etc.

Fior di cerasa
E d'una siepe di mortella e rosa
Io la vorré la vostra casa.

Fior di mela
Vattene a casa che mama ti chiama.
Mamma ti chiama e lo mio core pena.
Etc., etc.
(pag. 92–93)."

Alte note se referă la viața familială, la datinele și superstițiile poporului român. D. e.:

„Românii au multă dragoste pentru copii. Când un copil e singur la casa omului, el este numit *unicelul*; când sunt doi, ei sunt chemați *ochii capului*; iar dacă moare vreunul, părinții zic plângând că *l-a îndrăgit Dumnezeu* (pag. 18–19):

Când inelu-a rugini,
Să știi, dragă, c-oi muri.

În poveștile, în legendele și în baladele românești se găsesc o mulțime de idei poetice și de imagini răpitoare, precum inelul ce ruginește și aurul năframei ce se topește în ajunul morții unui om. Pe lângă minunile din povești: palaturi de cristal zidite pe munți de oțel, copaci crescuți până în nori și purtând în vârful lor cuib de zână, erghelii de cai sălbatici, care ies noaptea din sânul mărilor ca să pască poienele codrilor, paseri măestre ce aduc vești de pe ceea lume, pajure uriașe a căror cuiburi sunt în fundul pământului, zmei ce răpesc fetele de împărați, șerpi mari ce stau culcați pe paturi de pietre scumpe, iarba fierului care deschide zăvoarele cetăților, iarba șarpelui ce învie morții vindecându-le ranele, păduri de argint cu copaci de aur în care cresc mere de rubin și cântă păsări de briliant etc., etc., găsim mere de aur carele, aruncate jos, se prefac în palaturi împărătești, furci de argint carele torc singure, piatra de teacă a Sfintei Miercure, peria Sfintei Joi și ștergarul Sfintei Vineri, date de tustrele tânărului Făt-Frums ca să-i fie de ajutor când l-ar ajunge zmeii. Piatra de teacă aruncată în calea zmeilor se schimbă într-o stâncă naltă până la cer, peria într-un codru des, în care nici vântul nu răzbate, ștergarul într-o mare lungă și lată ca fața pământului. Zmeii trebuie să macine stânca, să doboare codrii și să soarbă apele mării pentru ca să ajungă pe Făt-Frumos (pag. 22).

A trage în 41 de bobi este un obicei foarte răspândit la români. Bobii prevestesc viitorul fetelor și al flăcăilor; și când, după deosebitele împărțeli în zece grămezi, și în opt, și în cinci, și în trei, rămâne unul pe dinafară, *bobul sositor*, atunci negreșit persoana dorită vine, dorul se împlinește (pag. 234).

Românii au multe crezări în privirea șerpilor, unele întemeiate pe ispită, altele născute din închipuire. Așa găsim în poveștile și în baladele lor niște ființe fantastice sub numele de balauri, carii trup de șerpe și grai omenesc, și carii, când se luptă cu vitejii Feți-Frumoși, se lovesc cu ei în buzdugane, iar când alungă vreo pradă, o alungă *cu o falcă-n cer și cu una în pământ*. Însă ei sunt totdeauna învinși de către Feți-Frumoși și tăieți în multe bucăți carele *cearcă a se împreuna până ce asfințește soarele*.

Acei balauri se rudesc cu *dragonii* popoarelor Apusului. Ca și acești, ei sunt păzitori de comoare și de fete mândre de împărați, răpite de dânșii.

Românii cred încă că pietrele scumpe se formează din spuma gurii șerpilor și că cuiburile lor sunt adevărate comori de brilianturi și de rubinuri (pag. 12).

Aceste și multe alte note ale d. Alecsandri[1] sunt un adevărat repertoriu pentru cunoașterea vieții sufletești a poporului nostru.

Trecând acum la însești poeziile publicate în volumul ce ne ocupă, am dori să ne dăm, în câteva cuvinte, samă de impresii binefăcătoare de care ne pătrunde lectura lor.

Ceea ce le distinge mai întâi în modul cel mai favorabil de celelalte poezii ale literaturei noastre este *naivitatea lor*, lipsa de orice artificiu, de orice dispoziție forțată, simțământul natural ce le-a inspirat. Sunt două moduri de a privi lumea care ne încunjură: cu reflecțiunea rece, speculativă, sau speculătoare, și cu inima plină de simțiminte. Din cel dintâi mod ies pentru literatură cărțile de știință, din cel de al doilea productele de artă. Ceea ce constituie defectul opurilor de arte celor rele este confundarea acestor sfere, este lipsa de inspirare sentimentală și producerea sub impresiunea reflecțiunii. Cei mai mulți poeți ai noștri cântă fără cauză naturală, simulează inspirări ce nu-i agită, descriu sentimente ce nu-i insuflă, și nu este o escepțiune junele de 17 ani care în anul trecut trimisese subscrisului un

[1] Unele am fi preferat a nu le vedea figurând în această carte. D. e., la pag. 37: „Imaginea Ciumii, fugind din țară numai că a întâlnit o soacră, face a crede că autorul necunoscut al legendei a avut multe daune din partea mamei nevestei lui", sau la pag. 228: „În toate satele Moldovei crâșmele sunt ținute de evrei, carii ca niște lipitori sug avuțiile țăranilor îndemnându-i la beție". Asemenea note nu se potrivesc cu gustul și urbanitatea, care au dictat pe celelalte (*nota lui T. Maiorescu*).

caiet de poezii plin de «ilusiuni pierdute asupra sexului femeiesc». În acești oameni nechemați și nealeși predomnește calculul".

Momentul cel mai important în activitatea critică a lui Maiorescu, privind creația populară, îl constituie apărarea ei în răspunsul la discursul de recepție al lui Duiliu Zamfirescu la Academia Română, în 1909. Apărarea poeziei populare este însoțită și acolo de elogiul lui Vasile Alecsandri pentru activitatea sa literară. „T. Maiorescu nu era nici folclorist – arată E. Lovinescu –, nici cunoscător al poeziei populare" și adeziunea sa la poezia populară „era de natură mai mult principială, făcând parte din teoriile lui estetice".[1]

Maiorescu va întocmi și un raport, cum vom arăta mai departe, privind tipărirea colecției lui Al. Vasiliu din poeziile populare în colecția folcloristică a Academiei Române.

(p. 89) LIMBA ROMÂNĂ ÎN JURNALELE DIN AUSTRIA

Publicat în *Convorbiri literare*, II, nr. 7, 1 iunie 1868, p. 97–105; nr. 8, 15 iunie 1868, p. 113–118; nr. 9, 1 iulie 1868, p. 138–141; nr. 14, 15 septembrie 1868, p. 225–231.

În volum: *Critice*, 1874, p. 168; *Critice*, I, 1892, p. 135–206; *Critice*, I, 1908, p. 73–113; *Critice*, I, 1915, p. 81–121; *Opere I. Critice I*, 1978, p. 81–116.

Maiorescu examinează limba în care apăreau publicațiile românilor din Imperiul austro-ungar sub trei aspecte: germanizarea limbii, stilul greoi și falsa originalitate. Exemplele sunt luate din *Gazeta Transilvaniei, Albina, Telegraful român, Federațiunea, Transilvania, Concordia, Familia* și ele se constituie în antologii de citate, deosebit de ilustrative pentru modul cum foloseau limba română redactorii și colaboratorii de la aceste

[1] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, p. 236.

publicații. Surprinde absența din acest tablou a revistei *Foaia Societății pentru Literatura și Cultura Poporului Român din Bucovina*, redactată în condiții asemănătoare, care apărea la Cernăuți, din martie 1865. Amintește de ea numai în finalul articolului și dă două exemple.

Activitatea critică de început a lui Maiorescu este întâmpinată cu rezerve de N. Iorga și cu ironii pentru termenii folosiți la adresa presei și a ziariștilor transilvăneni. „Critica lui Maiorescu – scrie N. Iorga – care, străină prin voință de orice ar putea să pară sentiment și poezie, consimțise abia să recunoască lui Bărnuțiu meritele de la 1848, acea bună dicțiune și acea modestă fire de apostol, nu se va opri asupra unei opere pentru a o analiza și a o pune mai bine în lumină – ce palide sunt paginile, din citații puse cap la cap, despre poeziile populare ale lui Alecsandri! – ci va începe, în ciuda adeziunilor neașteptate, care veneau de la Sibiu, de la Beiuș, de la Blaj, ca și de la Cernăuți, supt iscălitura lui Gheorghe Hurmuzachi, însemnarea greșelilor de românește, așa de ușor de cules în foile ardelene sau, cum le zice criticul, «jurnalele din Austria», cu «jurnaliști austriaci»"[1]. N. Iorga îl invocă pe Gheorghe Hurmuzachi în acest context pentru faptul că se despărțise în activitatea sa culturală de sistemul fonetic al lui Aron Pumnul, în uz în Bucovina.

Articolul lui Maiorescu face, cum era de așteptat, o impresie rea în rândul intelectualilor transilvăneni. Iosif Vulcan îl comentează în *Familia* la rubrica *Ce e nou?* și arată că Maiorescu se ocupă de stări de lucruri din presa transilvăneană cunoscute și că nu aduce nimic nou. Continua să ignoreze faptul că schimbări, cum cerea, nu se puteau produce sub stăpânirea austro-ungară. „Oricine va presupune că preaînvățatul de M.[aiorescu] – scrie Iosif Vulcan – va motiva exagerația cu

[1] N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, I. *Crearea formei*, p. 76.

niște exemple, în adevăr, monstruoase, citate din ziarele românești din Austria; d-sa însă în loc de aceste face pe eroul Don Quijote, se luptă contra morilor de vânt și ne înșiră niște greșeli bagatele, care în ziare scrise de multe ori în pripă nu se pot înconjura. Erori de aceste putem să citâm și noi d-lui M[aiorescu] din foile de peste Carpați."[1]

G. Barițiu continua discuția în articolul *Critica în „Convorbiri literare"*, publicat în *Transilvania* din august 1868, invocă sarcinile cu care erau împovărați sub stăpânirea austro-ungară și face observații malițioase la adresa criticului. „Noi însă pe aici necum să avem timp – scrie G. Barițiu – de a ne ocupa cu scrierea de critice literare, deși adesea ne lipsește și timpul de a le citi. Fiecare din noi ducem câte trei și patru sarcini grele din care, bine să observăm, abia câte una este plătită sau uneori nici una. De aceea noi ne bucurăm văzând că d-lui T. Maiorescu îi rămâne timp prea de-ajuns de a citi tot ce se publică în limba românească, prin urmare că e în stare de a se ocupa cu citirea pentru care noi pe aici nu avem «răgaz» și nici că putem ști când vom avea."[2] Să nu rămână dator, G. Barițiu adună și el exemple de folosirea rea a limbii române în presa de dincoace de Carpați.

Iosif Vulcan și G. Barițiu nu răspundeau la obiecția fundamentală a lui Maiorescu potrivit căreia nu era vorba numai de cuvinte și expresii străine, ci de un mod străin de gândire în folosirea limbii române.

Maiorescu polemiza cu intelectualii transilvăneni și bucovineni din generația de la 1848, „bătrânii luptători", cum se numeau, și polemica cea mai importantă o constituia etimologismul, cu autoritate în Transilvania, și fonetismul în Bucovina. Îi numește ca reprezentanți de seamă ai acestor orientări pe

[1] [Iosif Vulcan], *Ce e nou?*, în *Familia*, nr. 21, 27 iunie 1866.

[2] [G. Barițiu], *Critica în „Convorbiri literare"*, în *Transilvania*, I, nr. 16, 1 august 1868.

Timotei Cipariu în Transilvania și Aron Pumnul în Bucovina, creatori de sisteme filologice, și August Treboniu Laurian și C.I. Massim, autori de manuale școlare și colaboratori la lucrări ca *Dicționarul limbii române*, tipărit sub egida Academiei Române în anii 1871 și 1876[1].

Problema importantă o constituia etimologismul și la ea nu răspunde nici Iosif Vulcan și nici G. Barițiu. Problema aceasta o rezolvă „tinerii" care fac din Sibiu centrul vieții culturale transilvănene.

Congresul studențesc, organizat la propunerea lui Eminescu, își ține lucrările în cadrul Serbării de la Putna din august 1871. Lucrările se desfășoară sub președinția lui Ioan Slavici și reunește studenții români din toate provinciile, fără să țină seamă de granițele politice de atunci. Congresul hotărăște ca tinerii să ducă lupta pentru unitatea culturală a tuturor românilor. Etimologismul constituia una din principalele piedici în această luptă. Congresul hotărăște să înființeze un ziar, sub conducerea lui Ioan Slavici, și care să apară la Sibiu. „Tinerii" se grupează în jurul *Telegrafului român*, fondat de A. Șaguna în 1863, și îl transformă dintr-o publicație religioasă în una culturală și politică. Ioan Bechnitz, Dimitrie Comșa, Eugen Brote, „tinerii", fondează o publicație separată, *Foișoara „Telegrafului Român"*, care apare la Sibiu în anii 1876–1877, prin care fac pasul decisiv în lupta împotriva etimologismului. Adoptă, pentru întâia oară în presa transilvăneană, ortografia în uz în cea mai mare parte a spațiului cultural românesc. Publicația sibiană trece la critica directă a sistemului etimologic. Ioan Bechnitz publică în *Foișoara „Telegrafului român"* studiul *Despre sistemul etimologic*, cea dintâi analiză critică a activității

[1] *Dicționarul limbei române* după însărcinarea dată de Societatea Academică Română, elaborat ca proiect de A. T. Laurian și J. C. Massim, I–II, București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români, 1871, 1876. La volumul II colaborează și Iosif Hodoș și G. Barițiu.

lui Timotei Cipariu și a sistemului său lingvistic în presa transilvăneană.[1] „Limba d-lui Cipariu așa cum se prezintă ea în *întregul* ei – conchide Ioan Bechnitz – nu se vorbește și nu s-a vorbit nicăieri și nici când. Un mozaic ca acesta, compus cu petre luate din diferite timpuri și sub diferite înrâurințe, poate fi chiar o operă de artă, de nu se mulțumește, cumva, a fi numai o simplă manifestațiune a plăcerii de simetrie. – Viață însă n-a avut, nici nu are și nici nu va avea." Important este și faptul că „tinerii" duc lupta împotriva etimologismului pe mai multe căi. Întemeiază la Sibiu o revistă literară, *Albina Carpaților*, editată de Visarion Roman și Al.I. Lapedatu, „foaie beletristică, literară și științifică", și care apare la Sibiu între 1877 și 1880; tot la Sibiu scot și D. Comșa și E. Brote, *Calendarul bunului econom*, prin care lupta împotriva etimologismului se extinde și în lumea satelor. Ioan Slavici, redactor la *Timpul*, colaborează la publicația „tinerilor" sibieni, iar Eminescu, redactor la *Curierul de Iași*, le consacră prezentări elogioase. „Propagarea fonetismului – scrie Eminescu în 26 august 1877 – este un puternic mijloc pentru a păsta vechea noastră avere națională: unitatea de limbă și o normă unică în pronunție."[3]

„Tinerii" aduc la îndeplinire și cea de-a doua hotărâre luată la Congresul studențesc de la Putna din august 1871 și înființează, sub conducerea lui Ioan Slavici, ziarul *Tribuna*, care începe să apară la Sibiu din aprilie 1884 și se va înscrie drept una dintre publicațiile de frunte din presa românească. Activitatea „tinerilor" la *Tribuna* și la celelalte publicații scoase de ei marchează înlăturarea definitivă a etimologismului din presa

[1] *Foișoara „Telegrafului român"*, I, nr. 17, 21 august 1877, p. 133–135; nr. 18, 4 septembrie 1877, p. 149–152; nr. 20, 2 octombrie 1877, p. 155–157; nr. 21, 16 octombrie 1877, p. 162–164.

[2] *Idem*, nr. 17, 21 august 1877, p. 135.

[3] M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, București, Editura Academiei Române, 1980, p. 773; D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu*, București, Editura Minerva, 1996, p. 198.

românească. Se mută și centrul cultural al românilor transilvăneni de la Blaj la Sibiu și de aici la Arad, mai târziu, în timpul pregătirilor pentru Marea Unire din 1918.

Maiorescu duce lupta împotriva etimologismului la nivelul dezbaterilor teoretice și asistă la triumful definitiv împotriva acestei orientări în cultura română.

(p. 127) OBSERVĂRI POLEMICE

Publicat în *Convorbiri literare*, III, nr. 12, 15 august 1869, p. 193–199; nr. 13, 1 septembrie 1869, p. 202–212; nr. 24, 15 februarie 1870, p. 418–420.

În volum: *Critice*, 1874, p. 273–319; *Critice*, I, 1892, p. 207–235; *Critice*, I, 1908, p. 115–142; *Critice* I, 1915, p. 123–150; *Opere I. Critice I*, 1978, p. 117–142.

Maiorescu elaborează acest articol în etape, cum se desprinde din tratarea materiei. Pornește, inițial, cu intenția de a se ocupa de *Lepturariul* lui Aron Pumnul (1818–1866), profesorul cernăuțean, la a cărui activitate face două trimiteri în articolul precedent. Trece la prezentarea persoanelor care critică activitatea sa: Aron Densușianu, Justin Popfiu și I. M. Moldovan, ca să remarce că activitatea sa începea să dea roade și amintește de *Trompeta Carpaților, Federațiunea, Familia, Transilvania, Traian*. Sunt între aceste publicații câteva: *Federațiunea, Transilvania, Familia*, cu care ne-am întâlnit în studiul *Limba noastră în jurnalele din Austria*, denunțate acolo ca stricătoare de limbă românească. Articolul se încheia, practic aici, cu menționarea activității benefice a *Convorbirilor literare* în cultura română. Maiorescu revine la acest articol și îi mai adaugă și o a doua parte după trecerea a patru luni.

Lepturariu românesc cules de-n scriptori români, tipărit de Aron Pumnul în cinci tomuri la Viena între 1862 și 1865, este trecut de Maiorescu între manualele școlare și comparat cu cele

ale unui „oarecare" Mozart, despre care nu știm mai mult decât ce aflăm din acest articol. Aron Pumnul elaborează lucrări pentru învățământul gimnazial din Bucovina: *Gramatik rumänischen Sprache für Mittelschulen,* tipărită în 1864 la Viena și retipărită postum în 1882 și *Kurzgefasste Praktische Grammatik der Walachischen Sprache,* tipărită la București în 1869. Merită să rețină atenția și *Convorbire între un tată și între fiul lui asupra limbii și literelor românești,* tipărită la Cernăuți în 1850. O lucrare de referință rămâne și *Privire repede peste două sute șasezeci și șapte de-n proprietățile așa-numite Moșiile mănăstirești, lucrare întemeiată pe documente, privind proprietățile bisericii ortodoxe din Bucovina* și tipărită la Cernăuți în 1865[1].

Lepturariul românesc, programat ca manual pentru învățământul gimnazial din Bucovina[2], pentru toate clasele, nu era totuși o lucrare strict didactică. Aron Pumnul concepea și realiza o enciclopedie, cu comentarii și texte, prin care să facă cunoscută în Bucovina de sub stăpânirea austriacă viața culturală și literară din întreg spațiul cultural românesc. Nu era chemarea și nici în puterea sa să facă ordine în producția literară și științifică din afara provinciei în care își desfășura activitatea didactică. Maiorescu se ocupa, pe bună dreptate, de neajunsurile *Lepturariului românesc,* însă acesta reprezenta, la acea dată, cea mai cuprinzătoare privire asupra literaturii române,

[1] *Bibliografia românească modernă,* vol. III *(L–Q)*, București, 1989, p. 1092–1093.

[2] *Lepturariu românesc cules den scriptori rumâni* pren comisiunea denumită de către naltul Ministeriu al Învățământului asediat spre folosința învățăceilor de-n clasa I și II a gimnasiului de jos de Arune Pumnul, Profesoriu de limba și literatura rumânoe în gimnasiul plenariu den Cernăuți, tipărit în c.r. Tipografia a Curții Statului, 1862. Aceleași date bibliografice pentru manualul de clasa a III-a, Tom. I. Partea I, tipărit la Viena în 1863, pentru clasa a IV-a. Tom. II. Partea II, tipărit la Viena în 1863, pentru clasele a V-a și a VI-a, Tom. III, tipărit la Viena, în 1862 pentru clasa a VII-a, Tom. IV. Partea I, tipărit la Viena în 1864, pentru clasa a VIII-a, Tom IV. Partea II, tipărit la Viena în 1865.

cu care făceau cunoștință elevii – și nu numai ei – din Bucovina. Situația aceasta avea să mai rămână, din păcate, încă multă vreme.

Maiorescu adopta o poziție critică față de persoanele care se ocupau de lucrările sale din *Convorbiri literare* și numele lor se întâlnesc și în alte articole. Aron Densușianu figurează cu articolul *Critica unei critice,* publicat în *Federațiunea* în mai multe numere din 1868[1]. Justin Popfiu (1841–1882) este adus în discuție cu disertația *O privire fugitivă peste literatura română și lipsa unei istorii critice asupra literaturii române,* ținută la Adunarea generală a Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului român de la Cluj, din august 1867, și publicată în *Transilvania* din ianuarie–februarie 1868[2]. Este inclusă în volumul *Poezie și proză,* tipărit la Oradea în 1870[3]. Mare atenție se acordă lui Ioan Micu Moldovanu, cu studiul său *Critica d-lui Maiorescu,* publicat în *Arhiva pentru filologie și istorie,* în 1869[4].

Maiorescu aduce în discuție și situația din presa de dincoace de Carpați spre a evita învinuirea că adopta o atitudine critică numai față de personalitățile din provinciile românești de sub stăpâniri străine. V.A. Urechia, foarte activ în viața politică și în presă, este și acum obiectul criticii sale. Îl citează cu articolul *Văcărescu și Goethe,* publicat în *Adunarea Națională* din 8 iunie 1869, cu o comparație nefericită între Iancu Văcărescu

[1] *Federațiunea,* I, nr. 82, 30 mai/11 iunie 1868, p. 322–323; nr. 83, 2/14 iunie 1868, p. 326; nr. 85, 6/18 iunie 1868, p. 332–333; nr. 87, 9/21 iunie 1868, p. 340.

[2] *Transilvania,* I, nr. 2, 10 ianuarie 1868, p. 27–30; nr. 3, 20 ianuarie 1868, p. 44–48; nr. 4, 2 februarie 1868, p. 55–61; nr. 5, 15 februarie 1868, p. 81–90.

[3] Justin Popfiu, *Poezie și proză.* Nu se păstrează în Biblioteca Academiei Române.

[4] *Arhiva pentru filologie și istorie,* nr. XXIII, 15 martie 1869, p. 456–461; nr. XXV, 20 mai 1869, p. 495–461.

și marele poet german[1], cu afirmația că trecea arhitectura bisericească din țara noastră înaintea celei italiene[2] și că țările din Europa: Austria, Spania și Franța instituie viața parlamentară în urma noastră[3].

Maiorescu deplasează discuția de la probleme de literatură și viață artistică, criticabile prin exagerarea valorilor naționale, la chestiuni mărunte, întâlnite în două articole, nesemnate, din *Traian*, ziarul lui B. P. Hasdeu, pentru care o poezie a lui V. Pogor, *Sfinx egiptean*, publicată în *Convorbiri literare* din 15 iunie 1869, nu era decât un „galimatis.

Maiorescu aplică o strategie literară de care îi place să vorbească, însă nu este întotdeauna, cum vom arăta mai depare, încununată de succes.

Întâlnim și în acest articol transferuri de texte. Fragmentul din prima parte a acestui articol care se referă la Academia Română („Academia din București ... tinerimii române?") este reluat în *Convorbiri literare* în studiul *Direcția nouă în poezia și proza română* din 1872 și abandonat la tipărirea în *Critice;* un fragment din partea a doua a acestui articol este de asemenea abandonat la tipărirea în volum. Îl transcriem aici:

„Ceea ce, cu bun-simț și fără spirit de partidă, a urmărit în coloanele acestei foi ilustrarea curiozităților noastre literare, poeziile și dramele cu tendența politică, ideile școalei Bărnuțiu, Academia din București și, în fruntea tuturor, direcțiunea atâtor cărți și jurnale de a ascunde sub drapelul românismului scopurile ce se sfiesc de lumina zilei, mai ales acel spirit de exploatare a averii publice, care din Bizanț și-a aflat punte peste Dunăre: în inima aceluia s-a putut aduna destulă indignațiune, pentru ca înaintea lui să nu mai avem a justifica rezistența încercată în contra lor. Dar oamenii cu bun-simț sunt puțini,

[1] *Adunarea Națională*, I, nr. 9, 8 iunie 1869, p.1.

[2] V. A. [Urechea], *Expoziținea de opere artistice la Muzeu*, în *Adunarea națională*, I, nr. 17, 6 iulie 1869, p. 2; nr.19, 13 iulie 1869, p. 2.

[3] [V. A. Urechea], *[Admirabil a fost trecutul]*, în *Adunarea Națională*, I, nr. 22, 24 iulie 1869, p. 1–2.

ceilalți în mare majoritate repet ceea ce aud mai des, formează ecoul vocilor care strigă mai tare, și de aceea activitatea literară te condamnă la o perpetuă veghere, te silește a reveni neîncetat la explicarea punturilor de vedere ce le crezi juste și a pune din nou în discuțiune idei pe care ar fi timpul să le vezi primite în tezaurul recunoscut al opiniunii publice".

Maiorescu abandonează acest fragment pentru faptul că vorbise mai înainte de „românism".

Importanța articolului nu stă în extrasele din presă, ci în pledoaria, cum arată T. Vianu, în favoarea criticii ca să-și exercite autoritatea în viața culturală, literară și artistică[1].

(p. 155) ÎN CONTRA DIRECȚIEI DE ASTĂZI ÎN CULTURA ROMÂNĂ

Publicat în *Convorbiri literare*, II, nr. 19, 1 decembrie 1868, p. 301–307.

În volum: *Critice*, 1874, p. 321–341; *Critice*, I, 1892, p. 257–279; *Critice* I, 1908, p. 143–156; *Critice*, I, 1915, p. 151–164; *Opere I. Critice I*, 1978, p. 143–154.

Maiorescu recunoaște, implicit, că, într-un fel, critica sa împotriva presei transilvănene era, măcar în parte, nedreaptă, prin faptul că ignora condițiile în care apăreau aceste publicații sub stăpânirea austro-ungară. Dificultățile cele mai mari le întâmpina presa politică. Scoate din discuție *Albina, Federațiunea,* ziare politice, și *Telegraful român,* organul de presă al bisericii ortodoxe a românilor transilvăneni. Limitează comentariile sale la *Familia* și *Transilvania,* publicații literare. Readuce în discuție articolele publicate de Iosif Vulcan și Gh. Barițiu în 1866, cu care se ocupă și în articolul *Limba română în jurnalele*

[1] Tudor Vianu, *Studii de literatură română*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1965, p. 183.

din Austria, publicat puțin mai înainte, în iulie și septembrie 1868. Mai mult decât *Familia*, făcea vinovată acum *Transilvania*, organul de presă al Asociațiunii Transilvănene pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român.

Comentariile pe marginea presei literare transilvănene sunt o introducece pentru punerea în discuție a tezei sale privind „formele fără fond". Unele indicații în această privință se găsesc în activitatea lui Ioan Maiorescu, tatăl criticului[1], precum și în corespondența sa din anii studiilor la *Theresianum*. O scrisoare a sa către Adela Rainhardt din decembrie 1856 este un semnal de alarmă privind introducerea „formelor" din țările apusene în Țara Românească și în Moldova, nepregătite să le primească, de unde și „superficialitatea" în societatea românească. „Ist rău se întinde peste literatura țării – îi scria Maiorescu prietenei sale –, că n-are nice un autor adânc; se întinde peste direpțiunea culturei, că n-are nice un ram al studiului pertractat sever; se întinde peste formarea caracterului, că n-are nice un om tare, ci numai foaie svânturate; se întinde peste tot simțul, că n-are nice o umanitate adevărată, ci numai o sentimentalitate stricată și utopică, fum, spumă"[2].

Critica lui Maiorescu privind situația literaturii noastre era relativă, ca urmare a neintrării în circuitul public a unor capodopere ca *Țiganiada* din 1820, rămasă în manuscris și tipărită foarte târziu.

Maiorescu făcea vinovată de superficialitate din societatea românească „o direpțiune care avem să o mulțumim francezilor". Atitudinea lui Maiorescu împotriva „franțuzismului" nu era singulară și C. Faca satiriza această stare de lucruri în comedia tipologică *Franțuzitele*, încă în 1833.

[1] Ion Roman, *Ioan și Titu Maiorescu*, în *Universul literar*, XLVIII, nr. 40, 7 octombrie 1939, p. 6; Domnica Filimon, *Tânărul Maiorescu*, București, Editura Albatros, 1974, p. 128–133.

[2] Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, I, p. 107.

Maiorescu are în vedere prin „formele fără fond" instituțiile care se introduseră în țara noastră: ziare politice, fără să avem partide politice, școli sătești și de toate gradele, fără să avem învățători și profesori, înființarea unei Societăți Academice, viitoarea Academie Română, fără să avem o activitate științifică, înființarea de instituții de artă, fără să avem artiști. Maiorescu condamnă, în fond, instituțiile introduse de Al. I. Cuza, cu sprijinul lui M. Kogălniceanu, sfetnicul său, impuse de nevoia de *temporizare*, cu alte cuvinte, de apropiere a țării noastre de civilizația și cultura țărilor apusene.

Teoria lui Maiorescu este întâmpinată cu mari rezerve încă de la publicarea acestui articol în *Convorbiri literare*, cum se întâmpla și cu cealaltă teorie a sa privind „impersonalitatea" în artă. „A cere însă ca acel popor să nu aibă școli – îi atrage atenția A. D. Xenopol lui I. Negruzzi în scrisoarea din 17 ianuarie 1869 – pentru că nu poate avea decât școli rele, să nu aibă pinacoteci pentru că nu poate pune în ele decât monumente de artă străine, a nu avea libertate, pentru că aceasta este des călcată în picioare, a nu face poezii, pentru că face poezii rele, a nu scrie istorie, pentru că știința și mijloacele necesare pentru aceasta sunt încă slabe și că prin urmare nu se poate ajunge la adevăr... a pretinde acestea, zic, este a ucide chiar posibilitatea progresului, a cărui natură cere de a merge de la rău la bine, de la neștiință la știință. A face aceasta este *a împiedica mișcarea intelectuală*, care este esența progresului."[1]

Eminescu vedea în domnitorul Alexandru Ioan Cuza, cum scrie în *Timpul* din 12 februarie 1880, unul din „cei mai patriotici din câți au fost vreodată în Țările Dunării române"[2]. Avea în vedere reformele sale, însă și măsurile pe care le ia pentru „temporizarea" societății românești cu țările apusene.

[1] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare. II. „Junimea"*, București Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1932, p. 26.

[2] M. Eminescu, *Opere X. Publicistica*, București, Editura Academiei, 1989, p. 423.

Măsurile luate de domnitor nu sunt însă cele care se așteptau. „Vodă Cuza introduce autonomia comunală și județeană – scrie Eminescu în 12 septembrie 1882; în fiecare comună câte un primar, ajutor de primar, notar, vătășei, toți plătiți; în locul a o mie de boieri de-ai *Regulamentului*, se nasc în țară, ca iarba din pământ, 40 pân' la 50 de mii de boieri noi, săraci, dar fuduli și pretențioși, așteptând să fie slujiți de alții, văzând în poziția lor improvizată un mijloc de a trăi din munca altora"[1].

Eminescu este sociolog, nu în sensul specializării pentru practicarea profesiei, ci un cunoscător profund al stărilor de lucruri din țară. Critic virulent al „formelor fără fond", Eminescu este și acela care susține că odată introduse „formele" făceau parte din structura statului nostru și o înlăturare a lor nu era posibilă – și nici necesară. Pledează pentru introducerea în aceste „forme", cu alte cuvinte în instituții, a „fondului", care le lipsea – oameni pregătiți și cu dragoste de țară. Administrația își putea câștiga autoritatea de care avea nevoie. „Administrația înlătură prin puterea pe care i-o da puterea statului – scrie Eminescu în *Timpul* din 21 februarie 1881 – piedicile care se opun dezvoltării economice." Problema pusă în discuție de Eminescu încă la sfârșitul secolului al XIX-lea stă și astăzi în fața societății românești.

Teoria lui Maiorescu privind „formele fără fond" este privită cu rezerve și de exegeții săi de mai târziu. „Maiorescu rămâne un critic – arată T. Vianu – de o neobișnuită severitate, inspirat de un negativism aproape fără rezerve. Critica lui Maiorescu, cu toată oportunitatea ei în epoca în care o practica, a avut astfel neajunsul de a ignora câteva din capitolele cele mai frumoase ale istoriei noastre literare."

Polemica lui Maiorescu cu *Familia* stârnește nedumeriri. Criticul se întâlnea în paginile acestei reviste cu numele lui

[1] M. Eminescu, *Opere XIII. Publicistica*, București, Editura Academiei, 1985, p. 191.

Eminescu, prezentat de Iosif Vulcan în termeni elogioși. Maiorescu are păreri rele despre colaboratorii revistei *Familia*, nu spune nimic despre Eminescu, foarte activ cu poezii. În același timp, ignoră această activitate a poetului și nu o ia în considerare când întocmește volumul său de poezii. Aici reține numai poeziile publicate în *Convorbiri literare*.

Maiorescu face, cum am mai arătat, critică partizană.

(p. 167) DIRECȚIA NOUĂ ÎN POEZIA ȘI PROZA ROMÂNĂ

Publicat în *Convorbiri literare*, V, nr. 6, 15 mai 1871, p. 85–90; nr. 13, 1 septembrie 1871, p. 201–205; nr. 14, 15 septembrie 1871, p. 217–227; VI, nr. 6, 1 septembrie 1872, p. 214–226; nr. 7, 1 octombrie 1872, p. 253–261.

În volum: *Critice*, 1874, p. 343–466; *Critice*, I, 1892, p. 281–394; *Critice*, I, 1908, p. 157–223; *Critice*, I, 1915, p. 165–232; *Opere I. Critice I*, 1978, p. 155–213.

Maiorescu elaborează studiul în două părți, în două etape, la distanță de un an între ele. Nu știm când începe prima parte consacrată poeziei, înainte de publicarea în *Convorbiri literare* în mai 1871. Pentru partea a doua, *Proza*, avem câteva indicații în jurnalul său. Maiorescu își stabilea, cum se desprinde din însemnarea de la 18 ianuarie 1871, programul de lucru pentru 1872: „Programa anului 1872: I. Să termin articolul meu *Direcția nouă* (*Proza*). Pentru *Convorbiri.*"[1] În 16/28 iunie 1872 nu terminase această parte a studiului său: „Lucrez la ultima parte a articolului *Direcția nouă. Proza*".[2] Elaborarea acestei a doua părți a studiului, cu întreruperi, se reflectă și în lipsa de unitate a expunerii critice.

[1] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I, p. 179.
[2] *Ibidem*, p. 192.

Maiorescu demonstrează, în prima parte a studiului său, o mare artă în construirea discursului critic. Deschide expunerea cu considerații generale, în care face distincție între „talente eminente" și „talente inferioare". Colaboratorii *Convorbirilor literare* și afiliații „Junimii" sunt „talente eminente", toți ceilalți, „talente inferioare". Era locul să treacă la demonstrația sa pe bază de texte. Îl trece în frunte pe Vasile Alecsandri care, în realitate, nu era format la „Junimea", însă se dovedise în cursul anilor un afiliat al orientării junimiste. Se ivi, pe neașteptate, și un argument în favoarea demonstrației sale. Poetul publică, după o lungă tăcere, *Pastelurile*, „podoabă a literaturii române". Îndată după V. Alecsandri îl trece pe Eminescu, cu cele trei poezii publicate în *Convorbiri literare: Venere și Madonă, Mortua est* și *Epigonii*, cu scuza că îi venea greu să-l pună îndată după Alecsandri, dar cu toate neajunsurile din aceste poezii se anunță un „poet în toată puterea cuvântului". Asupra lui Eminescu vom reveni spre sfârșitul notei noastre. Criticul îi recomandă, în continuare, pe Samson Bodnărescu, Matilda Cugler Poni și Teodor Șerbănescu. Samson Bodnărescu era foarte activ, publică o tragedie, *Rienzi*, poezii și epigrame. Trecerea Matildei Cugler Poni și a lui Teodor Șerbăbnescu între „talentele eminente" avea nevoie de o justificare pe bază de texte. Maiorescu trece *ex abrupto*, cum spune, la prezentarea unui număr destul de mare de poeți. Cu numele unora dintre ei ne întâlnim și în alte articole și studii maioresciene. Deschide suita lor cu Iosif Vulcan, poet căruia îi urmează Radu Pătârlogeanu, Petre Grădișteanu, Iustin Popfiu, C. I. Drăgescu, B. Petri, E. B. Stănescu, N. Cristian, M. Botta, Ciru Oeconomu. Dintre toți aceștia se făcuse cunoscut numai Moise Botta (1789–1873), învățător în Arad, cu poezia *Focul Lipovei*, prin care caută să sugereze groaza: „Juh! cum dete trăznet din cer!/ Pocnind – durr, – durr să prade". Samson Bodnărescu este mai presus de aceștia prin activitatea sa literară. Mai puteau rămâne îndoieli asupra Matildei Cugler Poni și Teodor Șerbănescu.

Erau colaboratori la *Convorbiri literare* și Maiorescu găsea argumente să-i treacă între „talentele eminente". Matilda Cugler Poni se impunea, arată criticul, prin „eleganța limbajului", iar Teodor Șerbănescu prin „farmecul limbii".

Probleme aparte se puneau în legătură cu Dimitrie Petrino, poetul bucovinean. Maiorescu aprecia că între poeziile din volumul *Lumini și umbre*[1], tipărit la Cernăuți în 1870, cele mai multe erau „prea jos" și nu trebuiau publicate. Se găseau între ele și câteva cu „o simțire adâncă și bine exprimate". Unele versuri se anunță proeminesciene:

Pe furiș dă-mi o guriță,
Jur că nime nu va ști

sau

Steaua care nu se vede
Nu-ncetează a fi stea.

O opinie generală era totuși defavorabilă pentru aspectul sumbru legat de moarte. Maiorescu este îngrozit de introducerea în poezie a unor aspecte de această natură, care însă se vor întâlni în poezia lui Arghezi sub diferite forme.

Pe gurița ce odată
De iubire înfocată
Mii de sărutări punea
Suge-un vierme hrana sa.

„Arta – conchide Maiorescu – e senină și trebuie să rămână senină." Explicația pentru atenția acordată lui D. Petrino se găsea în altă parte, nu în poezia sa. Dimitrie Petrino este cel dintâi în Bucovina, provincia românească de sub stăpânirea austriacă, care atacă public sistemul lingvistic al lui Aron Pumnul într-o broșură, *Puține cuvinte despre coruperea limbei*

[1] D. Petrino, *Lumini și umbre*, Cernăuți, Tiparul lui J. Buchowiecki & Comp., 1870.

române în Bucovina, publicată la Cernăuți în 1869.[1] Își asumă în Bucovina rolul lui Maiorescu, când critica modul cum se folosea limba română în publicațiile transilvănene. Eminescu ia apărarea lui Aron Pumnul în articolul *O scriere critică*, publicat în *Albina* din ianuarie 1870. Îl prezintă pe profesorul său din anii școlarității cernăuțene ca o personalitate culturală și nu se ocupă de sistemul său lingvistic. Îl trece pe D. Petrino între imitatorii lui Maiorescu. „După faimoasele critice, în sine bine scrise, ale d-lui Maiorescu, trebuie neapărat să iasă la lumină și o școală a sa de partizani, care, minus spiritul de-o finețe feminină și minus stilul bun și limpede al d-sale, să aibă și ea aceleași defecte ce le are părintele, aceeași ridicare la nivelul secolului al 19-lea, același aer de civilizațiune și gravitate care, din nenorocire, numai o mască ce ascunde adeseori numai foarte rău tendința cea adevărată și ambițiunea personală."[2] Eminescu adoptă o atitudine critică față de Maiorescu și „Junimea", pentru ca un an mai târziu să-și înceapă colaborarea la *Convorbiri literare*, la solicitarea lui Iacob Negruzzi, cum se desprinde din corespondența schimbată între ei în 1870–1872.[3]

Maiorescu organizează expunerea critică în *Proza*, a doua parte a studiului său, într-o prezentare introductivă și două secțiuni, A și B, care lasă impresia, la prima vedere, a unei preocupări pentru sistematizarea materialului informativ. Stăm, în realitate, cum se desprinde din jurnalul criticului, în fața a două etape de lucru.

---

[1] D. Petrino, *Puține cuvinte despre coruperea limbei române în Bucovina*, Cernăuți, Tiparul lui Buchowiecki și Comp., 1869.

[2] M. Eminescu, *O scriere critică*, în *Albina*, V, nr. 1, 7/19 ianuarie 1870, p. 2; *Opere IX. Publicistica*, p. 79.

[3] I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare, I, „Junimea"*, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1931, p. 311–323.

Studiul se deschide, în această a doua parte, cu enumerarea de nume: Odobescu, Strat, Slavici, Xenopol, Burlă, Vârgolici, I. Negruzzi, Panu, Lambrior, P. P. Carp, Th. Rosetti și ne-am aștepta să facem cunoștință cu scrierile lor. Nimic din toate acestea. Sunt numiți în secțiune **A**: Odobescu cu *Cercetări arheologice* și Ioan Strat cu *Economia politică*, iar pentru ceilalți: V. Burlă, A. D. Xenopol, P. P. Carp, Ștefan Vârgolici, G. Panu, Al. Lambrior, Th. Rosetti, suntem trimiși la *Convorbiri literare*, unde se publică lucrările lor. Ioan Slavici este citat nu ca prozator, ci ca autor al studiilor asupra maghiarilor. Se discută numai despre proza științifică, cu precădere din domeniul filologiei și nu se analizează nici o lucrare literară. Secțiunea **B** se deschide cu elogiul lui V. Alecsandri, „bărbat a cărui inimă rămăsese destul de tânără" și sunt menționați, fără să li se prezinte scrierile, Iacob Negruzzi, cu *Copiile după natură*, Al. Odobescu, cu *Nuvelele istorice* și Nicu Gane, cu *Nuvele*. Amândouă secțiunile din această a doua parte a studiului readuc în discuție sistemul etimologic, în uz, în Transilvania, și fonetic, în Bucovina, cu care ne întâlnim și în alte lucrări ale sale. Ocupă și aici un loc important Academia Română „menită a stabili și promulga regulile pentru limba și scrierea română și a susține unitatea națională în această privință". Membrii acestui for științific nu mai erau în „curentul ideilor europene" privind cercetările lingvistice. Activitatea lor se dovedea iluzorie și pentru faptul că nu se preocupau să adune „tezaurul limbii române", cum o vorbea poporul.

Maiorescu elimină din textul publicat în *Convorbiri literare*, la tipărirea în volum, un fragment foarte important, privind activitatea Academiei Române:

„Academia din București, care pentru orice stat cult ar fi o concentrare de neștiință pretențioasă, să poată fi un focar al științei adevărate cel puțin până unde curge valul Dâmboviței? Că teoriile limbistice ale d-lui Cipariu, care pentru orice filolog apusean nu sunt decât un șir de erori, să fie bune și juste măcar în circumscripția Târnavelor?

Ca *Dreptul public* al d-lui Bărnuțiu, care pentru un jurist cu noțiuni elementare de știință este o țesătură de false interpretări și de confuzii neiertate, să rămână «tablele dreptului român» cel puțin pe malul Bahluiului? Că scrierile lui Pralea, Tăutu, Țichindeal, Săulescu, Densușianu etc., care în alte state ar deveni un izvor nesecat de împrumutare pentru foi umoristice, să fie destul de bune pentru *Lepturariul* serios al d-lui Pumnu, din care să se nutrească mintea tinerimei române?"

Criticul elimină acest text, pentru că îl folosise mai înainte în *Observări polemice* din 1868.

Maiorescu condamna patriotismul, pe motiv că sub drapelul său căutau să-și facă intrarea în literatură toți nechemații. Criticul nu făcea o distincție între adevăratul patriotism și cel de conjunctură politică sau de altă natură. Absența acestei distincții constituie una dintre erorile sale și mai târziu se va vedea pus în situația să întocmească raportul pentru premierea poeziilor lui Octavian Goga, la Academia Română, în 1906. Această eroare a lui Maiorescu va fi speculată de o bună parte a presei, care îl acuză de cosmopolitism. Constată că numai între iulie–august 1871 apăruseră 86 de numere din publicațiile românești, care pun în discuție această problemă, cu referire și la Societatea „Junimea". Trimite la lucrările sale, în care se ocupă direct sau indirect de cosmopolitism. Invoca conferința ținută în 1864, în cadrul Prelegerilor populare, organizate de Societatea „Junimea" cu tema „Individualitatea poporului și cosmopolitismul". Trece la studiul *Despre scrierea limbii române* din 1866, ca să încheie cu studiul *Limba română în jurnalele din Austria* din 1868.

Maiorescu nu oferă nici o explicație și nu o dau nici exegeții scrisului său, pentru ce anume presa îl atacă și pe el și Societatea „Junimea", în iulie–august 1871.

Organizatorii Serbării de la Putna din august 1871, în frunte cu Eminescu și Slavici, se adresează lui V. Alecsandri să citească discursurile („operatele"), din care să rețină pe cel care urma să se rostească la mormântul lui Ștefan cel Mare.

Vasile Alecsandri se adresează, la rândul său, lui Maiorescu, Negruzzi și Pogor să îndeplinească acest oficiu. „Oare Dacia, atât de bogată în oameni inteligenți – scria *Telegraful* în 21 iulie 1871 în legătură cu acest comitet de lectură – și cu sentimente patriotice, nu are altceva mai capabil decât acest triumvirat cosmopolit".[1] Atacurile cele mai violente vin din partea lui B. P. Hasdeu, care în ziarul său *Columna lui Traian* are în vedere cosmopolitismul Societății „Junimea", însă aduce acuzații grave și organizatorilor Serbării de la Putna. „Titu Liviu Maiorescu izbuti – arată ziarul în 30 august 1871 – să strecoare în comitetul studenților din Viena pe vreo câțiva din nenorociții săi adepți, care compromiseră cea mai frumoasă concepțiune a tinerimii române." Nu mai stăruie asupra dezbaterilor din presă la care se referă Maiorescu în studiul său[2].

Dezbaterile din presă în legătură cu organizarea și desfășurarea Serbării de la Putna provocară grave disensiuni și în sânul Societății „România jună" și organizatorii ei, acei „câțiva nenorociți", cum scria *Columna lui Traian*, adepții lui Maiorescu și ai „Junimii", sunt acuzați, la rândul lor, de cosmopolitism. Eminescu, care ocupa primul loc între acei adepți, se crede obligat să răspundă la aceste acuzații, pregătind pentru ziarul *Românul* articolul *Naționali și cosmopoliți*, care nu este expediat, pentru motive, nu este locul să le discutăm aici, și rămâne în manuscrisele sale. Eminescu se pronunță, în termeni fără echivoc, asupra activității critice a lui Maiorescu de până la acea dată. „Principiul fundamental al tuturor lucrărilor d-lui Maiorescu – scrie Eminescu în decembrie 1871 – este, după câte știm noi, *naționalitatea în marginile adevărului*. Mai concret: ceea ce-i *neadevărat*, nu devine *adevărat*, în împrejurarea că-i național,

---

[1] D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, București, Editura Academiei Române, 1968, p. 126.

[2] O informare mai largă găsim la p. 103–120, 125–128, în lucrarea de mai sus.

ceea ce-i injust nu devine just prin aceea că-i național, ceea ce-i urât nu devine frumos prin aceea că-i național; ceea ce-i rău nu devine bun prin aceea că-i național"[1].

Eminescu își spune cuvântul, cum era de așteptat și în privința cosmopolitismului. „Cosmopolitismul nu există – arată Eminescu – decât ca simulațiune, ca fățărnicie. El mai e pretextul pentru lenea și indeferentismul celor care nu cunosc alt scop în lume decât acela de a trăi bine. A acuza însă de cosmopolitism oameni care se interesează de toate chestiunile vitale ale națiunii noastre, oameni care lucrează, pe când alții numai vorbesc, este un semn sau de rea-credință sau unul de primitivitate."

Problema acuzațiilor de cosmopolitism aduse lui Maiorescu stă și în atenția lui Pompiliu Constantinescu în studiul său din 1940. „Imaginea «cosmopolitismului» este o nălucă – arată eseistul – văzută de imaginațiile înfierbântate; neputând suporta autoritatea teoretică prin altă autoritate teoretică, s-au năpustit cu precipitare de profeți nervoși, asupra unei platoșe călite în focul ideilor, socotind că vor topi un metal rezistent prin incendii retorice"[2].

Pompiliu Constantinescu venea la șapte decenii după Eminescu și spunea același lucru cu deosebirea că poetul discuta problemele într-un limbaj concret, în vreme ce eseistul apelează la unul metaforic.

Prezintă un interes aparte introducerea la *Proza*, partea a doua a studiului, sub două aspecte. Mai întâi în privința polemicii lui Maiorescu cu *Familia*, revista lui Iosif Vulcan. Punctul de plecare îl constituie fragmentul din această introducere

[1] M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, p. 457. A se vedea în aceste probleme textul integral (p. 455–459) și comentariile noastre (p. 796–797).

[2] Pompiliu Constantinescu, *Titu Maiorescu față de noi*, în *Revista Fundațiilor Regale*, VII, nr. 3, martie 1940, p. 16. Studiul se tipărește în *Eseuri critice*, [București], Casa Școalelor, 1947, p. 7–15.

din care reproducem finalul: „Dar de la Pesta ne-a venit o provocare măreață, subscrisă de bărbați celebri, însuflețită prin adunări numeroase, condusă de un comitet al națiunii: este vorba de a strânge bani pentru ca mai întâi de toate să zidim casele teatrului. De aici încolo, lucrurile vor merge repede și bine. Zidurile să le avem, dramele vor veni".

Iosif Vulcan răspunde cu invocarea Statutelor Societății pentru Fond de Teatru Român la criticile lui Maiorescu ironice și persiflante.[1] Societatea transilvăneană se înființează în urma dezbaterilor publice din 1869–1870 pentru înființarea Teatrului Național pentru românii din Imperiul austro-ungar, la care participă și Eminescu cu articolul *Repertoriul nostru teatral*, cea dintâi evaluare a producției teatrale românești[2]. Maiorescu nu accepta să fie puse la îndoială, cum vom mai avea prilejul să vedem, opiniile sale critice. Se demonstrează că dreptatea era de partea sa, reproduce, cu vădită satisfacție, un articol din *Tribuna* din Sibiu, *În cauza fondului de teatru*[3], în notele de subsol la expunerea sa.

Maiorescu răspunde la obiecțiile revistei *Familia* în [*Scrisoare către Redacțiune*], cu care ne ocupăm mai departe.

Constatarea pe care o făcea *Tribuna* și la care se aliază și Maiorescu, că după mai multe decenii românii transilvăneni nu izbutiră să înalțe clădirea Teatrului Național, își avea explicația în altă parte, și nu în orientarea, considerată de Maiorescu eronată, a Societății pentru Fond de Teatru Român. Demersurile sale pentru realizarea acestui obiectiv cultural întâmpină opoziția autorităților maghiare. Înălțarea acestui edificiu într-un oraș din Transilvania, Cluj, Timișoara, Oradea sau în altă parte, era de-o importanță aparte. Se puteau reprezenta piese

[1] [Iosif Vulcan], *Dl T. Maiorescu*, în *Familia*, VIII, nr. 40, 1/13 octombrie 1872, p. 476 (*Ce e nou?*).

[2] M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, p. 84–87, 517–521.

[3] *Tribuna*, VI, nr. 205, 5/19 septembrie 1889, p. 818.

în limba română, indiferent de proveniența lor, într-un stat în care limba noastră era exclusă din instituțiile publice. Societatea pentru Fond de Teatru Român nu izbuti să înalțe clădirea Teatrului Național, însă desfășură o activitate culturală remarcabilă și promovă mișcarea teatrală de diletanți.[1] La una din reprezentațiile actorilor de diletanți la Chizătău, comună din Banat, în septembrie 1882, participă și Ciprian Porumbescu, compozitorul operetei *Crai nou*[2].

Maiorescu se călăuzea după o concepție teoretică și nu lua în considerare condițiile social-politice.

Prezentarea introductivă la *Proza*, partea a doua a acestui studiu, prezintă importanță și sub celălalt aspect de care aminteam mai sus. Maiorescu condamnă în articolul *În contra direcției de astăzi în cultura română* din 1868 introducerea formelor noi, cu alte cuvinte a instituțiilor înființate după modelul celor din țările apusene. A. D. Xenopol aprecia în scrisoarea către Iacob Negruzzi din 17 ianuarie 1869, că Maiorescu se pronunța în articolul respectiv împotriva progresului în societatea românească. „Silințele inteligențelor superioare – conchide A. D. Xenopol – este de a le perfecționa [instituțiile], iară nu a le ucide pentru a aștepta punctul material al dezvoltării."[3] Eminescu duce o susținută campanie în presă împotriva liberalilor, pe care îi face răspunzători pentru introducerea „formelor fără fond", și atent la viața politică și economică ajunge la concluzia că instituțiile apusene introduse în țara noastră constituiau – ne place sau nu să recunoaștem – o realitate și nu mai puteau fi desființate.

[1] Petru Dan, *Asociații. Cluburi. Ligi. Societăți. Dicționar cronologic*. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

[2] D. Vatamaniuc, *Ioan Popovici-Bănățeanul*, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1959, p. 62. Ediția a II-a, Timișoara, Brumar, 1985, p. 56.

[3] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, II, p. 26–27.

Important rămânea transformarea instituțiilor (formelor) prin introducerea fondului real, cu alte cuvinte prin ocuparea lor de către oameni competenți și cu dragoste de țară.

Studiul stă în atenția exegeților operei lui Maiorescu și Eugen Lovinescu îi consacră o secțiune în monografia *T. Maiorescu* din 1940. „Un studiu ca *În contra direcției de astăzi în cultura română* (1868) – arată E. Lovinescu –, adică un studiu pur negativ, nu-și putea găsi îndreptățirea și valoarea dacă nu era urmat de alt studiu pozitiv asupra unei direcții noi; nu ajunge să distrugi, ci să și clădești. Acestei nevoi de simetrie, care de data asta răspundea unei realități profunde, se datorează studiul scris patru ani după aceea, în 1872, *Direcția nouă în poezia și proza română*. Care este recolta admirabilă a unei școli literare ce a dat culturii pe Eminescu, Creangă, Caragiale, Conta?"[1] Înainte de Conta se cuvine să-l pomenim, adăugăm noi, pe Ioan Slavici, care se formează și se impune în climatul junimist.

Maiorescu operează în textul din *Convorbiri literare* schimbări importante la tipărirea studiului în volum. Abandonează considerații teoretice și poezii. Sunt omise *Malul Siretului* de Vasile Alecsandri, *Epigonii* de Eminescu, *În grădină* și *Epigrame* de Samson Bodnărescu, strofe din poeziile Matildei Cugler Poni și Teodor Șerbănescu. Omisiunea cea mai importantă, prin extinderea textului, o reprezenta drama lui Samson Bodnărescu, *Rienzi*, o veche preocupare a scriitorului bucovinean. Dramatizare după romanul lui Bulwer Lytton cu același titlu. Samson Bodnărescu o citește la ședințele literare ale Societăți Literare și Științifice în 1869.[2]

Maiorescu întreprinde în studiul *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867* o acțiune neașteptată de asanare a

[1] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, p. 303.

[2] I. Grămadă, *Societatea Academică Socială-Literară „România Jună" din Viena (1871–1911). Monografie istorică*, Arad, Tip. „Concordia" Soc. pe Acții, 1912.

literaturii cu rezultate spectaculoase. Nu același lucru se întâmplă și în studiul de față. Vasile Alecsandri, poet reprezentativ, nu aparținea „Junimii" și era numai un aliat al ei. Meritul lui Maiorescu în acest studiu îl constituie recunoașterea lui Eminescu, numai după trei poezii, ca un viitor mare poet. Mai încolo, poeții propuși pentru recunoaștere publică vor împărtăși soarta celor condamnați la uitare în 1867. Aparținea însă „Junimii" și Maiorescu face critică partizană, aici mai evidentă ca nicăieri în criticile sale.

(p. 231) BEȚIA DE CUVINTE
Studiu de patologie literară

Publicat în *Convorbiri literare*, VII, nr. 2, 1 mai 1873, p. 78–85.

În volum: Titu Maiorescu, *Beția de cuvinte în „Revista contimporană"*, Iași, Tipografia Națională, 1873; *Critice*, II, 1892, p. 1–2; *Critice*, I, 1908, p. 225–241; *Critice*, I, 1915, p. 233–249; *Opere I. Critice I*, 1978, p. 215–229.

Studiul lui Maiorescu este o recenzie a primelor numere din *Revista contimporană*, care începe să apară în 1 martie 1873. Pe copertă se inserează, după titlu: „Litere, arte, știință". Continuă revista *Transacțiuni literare*, scoasă de Dimitrie T. Laurian și Șt. C. Michăelescu între 15 februarie 1872 și 28 februarie 1873, la care se referă și Maiorescu în studiul său.

Maiorescu are în vedere în recenzia sa cursul lui V. A. Urechia despre Miron Costin[1], conferința lui G. Sion la Ateneul Român, *Suvenire despre poetul Conaki*[2], nuvela

[1] *Revista contimporană*, I, nr.1, 1 martie 1873, p. 1–10; nr.2, 1 aprilie 1873, p. 83–88; nr. 3, 1 mai 1873, p. 224–230; nr. 4, 1 iunie 1873, p. 305–325; nr. 5, 1 iulie 1873, p. 401–415.

[2] *Idem*, nr. 1, 1 martie, 1873, p. 14–29; nr. 2, 1 aprilie 1873, p. 89–105.

istorică a lui Pantazi Ghica, *Marele vistier Cândescu*[1], o povestire de G. Marianu, *Un ceai la d-na Cutare*[2], însemnările lui Dimitrie T. Laurian, *Notițe bibliografice*[3].

Persoanele cărora Maiorescu le consacra această recenzie satirică, privită ca studiu, ocupau un loc important în cultura română.

Vasile Alexandrescu Urechia (1834–1901), cu studii la Iași și în Franța, om politic și membru al Academiei Române, desfășoară o activitate remarcabilă și este colaborator la publicațiile vremii; ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice. Poet, prozator și dramaturg la nivelul epocii sale; istoric, autor al unor tratate ca *Istoria școalelor de la 1800–1864*, tipărită în patru volume, și al *Istoriei românilor*, în 16 volume, care au stat în atenția istoricilor noștri de mai târziu.

Gheorghe Sion (1822–1892), poet, prozator, memorialist și traducător din literatura franceză, este și unul din cei mai activi membri ai Academiei Române.

Dimitrie A. Laurian (1846–1906), membru ca și August Treboniu Laurian, tatăl său, al Academiei Române, profesor de filozofie printre cei mai prețuiți la vremea sa. Se impune ca o personalitate remarcabilă în presa românească.

Pantazi Ghica (1831–1882), frate cu Ion Ghica, se consacră romanului și dramaturgiei. Prezintă, din însărcinarea lui V. A. Urechia, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, un raport important privind monumentele din Moldova, care se publică în 1881[4].

G. Marianu (1843–1900) desfășoară, după câte știm până acum, o activitate restrânsă. Îl vedem ținând conferințe la

[1] *Idem*, nr. 1, 1 martie 1867, p. 71–82; nr. 2, 1 aprilie 1873, p. 167–178; nr. 3, 1 mai 1873, p. 268–285; nr. 4, 1 iunie 1873, p. 347–367.

[2] *Idem*, nr.1, 1 aprilie 1873, p. 180–187.

[3] *Idem*, nr. 2, 1 aprilie 1873.

[4] D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, p. 231.

Ateneul Român și cunoaștem una din piesele sale, *După despărțenie*, publicată în 1884. Grigore Paucescu îl aduce în redacția *Timpului*, după ce Eminescu este scos de la conducerea cotidianului bucureștean.

Colaboratorii *Convorbirilor literare* în anii 1870–1873, când Maiorescu extrage exemplele sale din *Revista contimporană*, erau, între alții, Samson Bodnărescu și Ion Pop-Florantin. Se puteau extrage îndeosebi din prozele celui din urmă *Decebal, Juanita, Tuhutum, Zoa-Zuirvan*, apărute în revista ieșeană, exemple la fel de ilustrative ca și acelea care formează baza critică a recenziei maioresciene. Dacă adversarii „Junimii", grupați în jurul *Revistei contimporane*, ar fi avut o personalitate asemeni lui Maiorescu, care să pună în pagină extrase compromițătoare din revista ieșeană, construcția lui Maiorescu s-ar fi prăbușit – sau își pierdea autoritatea – în fața unei demonstrații de această natură.

Maiorescu este, cum aprecia G. Călinescu, un polemist de mare talent: „Paginile criticului rămân un izvor mereu proaspăt de plăceri subtile, deși punctul lor de plecare ar fi fost pentru oricare altul de o dezolantă ieftinătate. Nu din surprinderea inepției iese humorul maiorescian, ci din altitudine, din prefăcuta rece cercetare a cauzelor răului, dintr-o desfășurare savantă de forțe, din tonul părintesc și suficient medical. Raportul între polemist și adversar e acela dintre o minte inaccesibilă și un lamentabil intelect, care trebuie corijat ori admonestat, după cum e cazul. Gherea a simțit bine cum stau lucrurile: Maiorescu își ia adversarii «de sus» (asta e poziția trebuitoare mijloacelor lui), însă în chip savant, iritant meticulos, cu un calm neturburat. De aceea adversarii i-au păstrat o ură nestinsă și polemicile lui au rămas mereu vii, chiar în inactualitatea obiectului, ca și *Scrisorile* lui Eminescu. Se iartă injuria și violența, îndărătul cărora se pot presupune motivul personal și lipsa obiectivității, dar lecția «pe înțelesul tuturor», făcută cu nemiloasă metodă didactică, jignește. Așa fiind, se înțelege că

valoarea polemicii lui Maiorescu nu vine din inferioritatea contemporanilor (care se pare a nu fi fost chiar așa de ignoranți cum îi vede criticul), ci din superioritatea mereu absolută și cu humor arctic dovedită a polemistului"[1].

Maiorescu își extrage fragmentele ilustrative din articolul *Beția de cuvinte* pentru răspunsul său la discursul de recepție al lui Duiliu Zamfirescu la Academia Română.

(p. 247) RĂSPUNSURILE „REVISTEI CONTIMPORANE" Al doilea studiu de patologie literară

Publicat în *Convorbiri literare*, VII, nr. 4, 1 iulie 1873, p. 142–160.

În volum: Titu Maiorescu, *Răspunsurile „Revistei contimporane"*. Iași, Tipografia Națională, 1873; *Critice*, II, 1892, p. 29–101; *Critice*, I, 1908, p. 143–285; *Critice*, I, 1915, p. 251–293; *Opere I. Critice I*, 1978, p. 231–267.

Maiorescu întreprinde în recenzia aceasta o critică împotriva susținătorilor *Revistei contimporane* și era de așteptat ca cei vizați să răspundă solidar, la o asemenea prezentare, însă evitară să facă acest lucru. Petre Grădișteanu publică articolul său *„Convorbiri literare" și „Revista contimporană"* în *Revista contimporană* din 1 iunie 1873, în care îl scoate pe G. Marianu de sub acuzație apreciind articolul său „mofturi"[2]. Pantazi Ghica se desparte de colegii săi și își publică articolul *Câteva cuvinte asupra criticii d-lui Titu Livius Maiorescu în beția d-sale de cuvinte* în *Românul* din 3 iunie 1873. D. A. Laurian își publică cea dintâi *Tabletă bibliografică* în *Revista contimporană*

[1] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a revăzută și adăugată. Ediție și prefață de Al. Piru. București, Editura Minerva, 1982, p. 414.

[2] *Revista contimporană*, I nr. 4, 1 iunie 1873, p. 384–400.

din 1 iulie 1873[1]. Își continuă atacurile la adresa *Convorbirilor literare*, însă nu mai formează obiectul criticii lui Maiorescu. Comentariile sale privind producția literară din revista ieșeană cuprind multe observații întemeiate.

V. A. Urechia își întrerupe publicarea studiului despre *Miron Costin* în 1 iunie 1873 și răspunde în termeni nu tocmai politicoși la observațiile critice ale lui Maiorescu din articolul *Beția de cuvinte*, publicat la 1 mai 1873[2]. Maiorescu procedează sistematic și inventariază erorile lui V. A. Urechia, decurgând din eroarea sa de a păși pe un teren nesigur.

Există mărturii că susținătorii *Revistei contimporane* se gândeau să dea un răspuns și la acest al doilea articol al lui Maiorescu, cum ziarul anunță cititorii la 1 august:

„*Către cititori*

Numărul din urmă al *Convorbirilor literare* cuprinde un articol de două coale semnat T. L. Maiorescu, contra răspunsului *Revistei contimporane.*

S-ar fi răspuns până astăzi onor. critic din Iași, dacă unul din scriitorii criticați nu lipsea din București.

Se va răspunde însă d-lui Maiorescu în curând, fiindcă cei de la *Revista contimporană* nu fug de discuțiune și prin urmare de lumină, dar se va răspunde afară din corpul *Revistei*, căci am abuza de pacienta abonaților noștri când am umplea aceste pagini numai de dezbateri literare cu un d. Maiorescu.

Abonații *Revistei contimporane* vor primi cu un supliment fasciculul cuprinzător de răspunsul colectiv al celor criticați de *Convorbiri literare*. Administrațiunea."[3]

Acest răspuns în colectiv nu va veni. Discuția va fi continuată de V. Alexandrescu Urechia, în articolul său, *Noua direcțiune din Iași*, publicat în *Revista contimporană*, în august

[1] *Revista contimporană*, I, nr.5, 1 iulie 1873, p. 491–493.

[2] *Revista contimporană*, I, nr.4, 1 iunie 1873.

[3] *Revista contimporană*, II, nr. 6, 1 august 1873. Anunțul pe coperta a III-a.

și septembrie 1873, însă Maiorescu nu mai continuă polemica. De altfel și V. A. Urechia își lasă articolul neterminat. Polemicii *Revistei contimporane* i se alătură și satira lui Mihail Zamfirescu (1840–1879), *Muza de la Borta-Rece*, „bufonerie literară", în care Maiorescu este numit: Minorescu, Eminescu: Minunescu, G. Pann: Pan-Pan, Bodnărescu: Butnărescu.

E. Lovinescu definește arta lui Maiorescu, ca polemist: „Titu Maiorescu este primul polemist român, a cărui armă principală e logica, o înșiruire strânsă de argumente; nu vrea să aibă dreptate decât când o are, dar atunci și-o pune în valoare cu o strictețe căreia nimic nu-i scapă. O astfel de polemică presupune o limitare a câmpului de operație; nu se luptă oricând și pentru orice; nu alege decât ceea ce-i convine. Pentru aceasta Maiorescu are un ochi sigur: ocolește părțile în care adversarul ar putea avea dreptate sau, pentru că chestiunea e controversată, nu s-ar putea produce evidența. Căutând înainte de toate convingerea cetitorului mijlociu, el circumscrie un număr restrâns de puncte slabe, asupra cărora nu poate fi discuție, scoțându-și astfel adversarul din luptă prin mișcări repezi și precise"[1].

Revista contimporană își încetează apariția la 1 iunie 1876, lăsând în urma sa amintirea acestei polemici răsunătoare. V. A. Urechia își începe colaborarea la *Convorbiri literare* cu studiul *Miron Costin*, întrerupt în *Revista contimporană*, și încetează să mai fie adversar al „Junimii"[2], iar Eminescu pune în articolul *Patologia societății noastre*, publicat în *Timpul*, în 1881[3], diagnosticul din polemica maioresciană.

[1] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, p. 244.

[2] *Convorbiri literare*, nr. 11, 1 februarie 1886, p. 898–910. Se continuă și în numerele următoare.

[3] M. Eminescu, *Opere XII. Publicistica*, București, Editura Academiei, 1985, p. 15–17.

CRITICE II

(p. 289) DESPRE SCRIEREA LIMBEI ROMÂNE

Publicat în *Convorbiri literare*, I, nr. 11, 1 august 1867, p. 137–142; nr. 12, 15 august 1867, p. 158–163 – Partea a IV-a a studiului: *Critica ortografiei d-lui Cipariu*; an. VII, nr. 8, 1 noiembrie 1873, p. 321–324, nr. 9, 1 decembrie 1873, p. 342–362 – Partea a III-a a studiului cu titlul: *Despre principiul scrierii și o critică a sistemului fonetic.*

În volum: *Despre scrierea limbei rumâne* de Titu Maiorescu. Iași, Ediținea și Imprimeria Societății „Junimea", 1866; *Critice*, 1874, p. 69–271; *Critice*, III, 1893, p. 179–411. Cu mențiune: Ediția a treia; *Critice*, II, 1908, p. 5–132; *Critice*, III, 1915, p. 5–192; *Opere I. Critice II*, 1978, p. 271–377.

Maiorescu se preocupa de problemele limbii române când studia la *Theresianum* și când se afla sub influența lui Ioan Maiorescu, tatăl său, adept al etimologismului. În scrisoarea pe care o adresa lui Iacob Mureșanu în decembrie 1856, în speranța că își va putea începe colaborarea la *Gazeta Transilvaniei*, speranță neîndeplinită, se oprea și la chestiuni de gramatică a limbii române, privind pronunția și ortografia[1]. Maiorescu nu împărtășește în întregime opiniile tatălui său, cum se vede din scrisoarea pe care i-o adresează în 19 mai 1860, privind consonantele și vocalele în limba română[2].

[1] Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, I, p. 109–110.
[2] *Ibidem*, II, p. 225–227.

Circulara lui Ion Ghica, prim-ministru, din 1860, privind trecerea de la alfabetul cirilic la cel latin nu prevedea și modalitățile de transcriere. Problema aceasta stă în atenția lui Ieremia Circa, profesor de latină la Liceul „Sfântul Sava" și Liceul „Matei Basarab", autor al unei gramatici a limbii române și a limbii latine. Publică mai multe studii cu privire la limba română și scrierea ei, în care demonstrează că limba română este o limbă romanică, mai apropiată de spaniolă[1].

Problemele limbii române se înscriu ca o preocupare permanentă a activității lui Maiorescu de la numirea sa la conducerea Gimnaziului Central sau Colegiul Național din Iași în decembrie 1862 și a Institutului Vasilian în 8 octombrie 1863. Contactul nemijlocit cu școala îl determină să întocmească mai multe *Anuare*, cu care ne ocupăm mai departe, lucrări de referință prin bogăția informațiilor pentru o vreme când aveam o presă destul de limitată ca număr de publicații. O primă măsură pe care o ia privește o prezentare, *Regulele limbei române pentru începători*, cu care deschide *Anuarul* Institutului „Vasile Lupu" (Școala Normală de la Trei Ierarhi), pe 1862–1863, pe care o tipărește și în broșură, în 1864. Maiorescu aplica și o metodă didactică cu întrebări și răspunsuri.

Înființarea Societății „Junimea" deplasează discuțiile din cadrul instituțiilor de învățământ ieșene în această reuniune de intelectuali cu pregătire academică. *Procesele-verbale*, întocmite de A. D. Xenopol la ședințele Societății „Junimea", cuprind informații importante în legătură cu discuțiile care se purtau pe problemele de limbă. Din *Procesul-verbal* din 5 noiembrie 1865 aflăm că I. Negruzzi prezintă un „tractat" al său

[1] Irimia Circa, *Observațiuni generale asupra limbei române și disertarea asupra ei*, în *Națională*, IV, nr. 21, 12 martie 1861, p. 83; *Despre limba română*, în *La Voix de la Roumanie*, I, nr. 43, 16/28 noiembrie 1861, p. 172, nr.44, 23 noiembrie/5 decembrie 1861, p. 176, nr. 46, 1/19 decembrie 1861, p. 183–184; *Un proiect de ortografie*, în *Buciumul*, I, nr. 22, 16 martie 1863, p. 82, nr. 23, 20 martie 1863, p. 95–96.

cu privire la ortografia în limba română. Se poartă discuții contradictorii privind ortografierea unor litere și nu se ajunge la nici un rezultat[1]. În ședința din 16 noiembrie 1865 se hotărăște ca Maiorescu să elaboreze „o gramatică pentru școalele primare până la finele anului 1865"[2]. Maiorescu avea pregătită lucrarea, de vreme ce în ședința din 19 noiembrie începe „lectura tratatului de scriere română"[3]. Problema scrierii în limba română formează, în continuare, preocuparea sa dominantă, cum dovedesc însemnările din jurnalul său[4]. Din aceste însemnări aflăm că studia lucrarea lui Max Müller, *Lectures on the Science of Language [Prelegeri despre știința limbii]*[5], tradusă și în germană *Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache*[6], pe care o găsea excelentă și își propunea să-și facă excerpte[7]. Lucra la mare tensiune și în iunie 1866 – termină elaborarea celei dintâi cărți originale. „În iunie am terminat cartea mea – notează Maiorescu în octombrie 1866 – «Despre scrierea limbei române», a cărei idee fundamentală (partea I) o concepusem în noaptea de 15/16 noiembrie 1865. Important pentru mine ca cea dintâi a mea lucrare originală și concepută cu iuțeala fulgerului."[8] *Despre scrierea limbei române* se tipărește în 1866 și este bine primită. Merită o atenție deosebită recenzia lui G. Hurmuzachi, *Notițe literare*, publicată în *Foaia Societății pentru Literatura și Cultura română în Bucovina*, în iulie–august

[1] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare. IV. „Junimea"*, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1933, p. 433.

[2] *Ibidem*, p. 435.

[3] *Idem*.

[4] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I, p. 121, 122.

[5] Max Müller, *Lectures on the Science of Language*. Fifth Edition, Revised. London, Longmans, Green and. Co., 1866.

[6] Max Müller, *Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache*. Für das deutsche Publicum bearbeitet von Carl Böttger. Zweite Auflage. Leipzig, Verlag von Gustav Mayer, 1866.

[7] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I, p. 124.

[8] *Idem*.

1867[1], și reprodusă în *Convorbiri literare* din 15 septembrie 1867[2]. Cronica lui G. Hurmuzachi arată că se produse și în Bucovina o desprindere de sistemul fonetic al lui Aron Pumnul, criticat de Maiorescu în articolele sale.

Patriotul bucovinean adresa și un mesaj contemporanilor săi. „O carte de un merit științific ca aceasta – scrie G. Hurmuzachi – este în ochii noștri o faptă patriotică mult mai mare, mai folositoare și mai laudaveră decât sute de cuvântări politice, pamflete și articole de fond, în care vedem astăzi absorbit tot spiritul și toate puterile claselor inteligente ale poporului român."

Maiorescu dădea cea mai grea lovitură etimologismului și era de așteptat ca T. Cipariu să-și apere sistemul, pe care îl elaborase cu multă erudiție și stăruință. Acest lucru nu se întâmplă. Publică o notiță în *Românul* din 8 august 1867, în care se scuza că nu citise lucrarea lui Maiorescu și trimite, pentru explicații, la *Arhiva pentru filologie și istorie*[3]. În studiul *Principia de limbă și de scriptură* arată că în critică erau promovați „incompetenți și neghiobi" și nu se speria de critică[4]. Cipariu va mai aminti de lucrarea lui Maiorescu într-un articol, *La una imputațiune*, din *Arhiva pentru filologie și istorie*, 1869, în care declara că nu va răspunde la atacuri făcute cu „vehemență". Cipariu nu răspunde la studiul lui Ioan Bechnitz, *Despre sistemul etimologic*, publicat în *Foișoara „Telegrafului român"* din 1877, în care arată că limba propusă de Cipariu nu s-a vorbit, nu se vorbește și nu se va vorbi în spațiul cultural românesc[5].

[1] *Foaia Societății pentru Literatura și Cultura română în Bucovina*, III, nr. 7–8, iulie–august 1867, p. 177–179.

[2] *Convorbiri literare*, I, nr. 14, 15 septembrie 1867, p. 195–196.

[3] *Românul*, XI, 7–8 august 1867, p.1. Scrisoare către redacție: *București, 5/17 august 1867*.

[4] *Arhiva pentru filologie și istorie*, nr. V, 25 1867, p. 84.

[5] D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, 1968, p. 203.

Cartea oferă prin modul cum este elaborată și prin baza sa documentară un material bogat și pentru cercetările lingvistice[1]. „I-a fost dat acestui om cu mintea lucidă – scrie E. Lovinescu despre activitatea lui Maiorescu în domeniul lingvistic –, de cultură organizată, dar fără o disciplină filologică specială, să ridice o chestie de mare importanță, în care filologii se rătăciseră în cele mai cumplite aberații, să o discute cu o competență, aparent improvizată, dar ținută în curent cu cercetările speciale științifice și, mai ales, călăuzită de bunul-simț al minții lui logice și al instinctului său de artist, care în materie de limbă nu pierde contactul cu realitățile poporului și nu se lasă stăpânită de teorii abstracte. Lucrarea e prima luptă întreprinsă de Maiorescu și de «Junimea», prima luptă, «pentru adevăr» – și totodată prima mare biruință împotriva specialiștilor și a instituțiilor celor mai calificate pentru a legifera într-o chestiune atât de flagrantă în acea epocă."[2]

DOUĂ RAPOARTE CETITE ÎN ACADEMIA ROMÂNĂ ASUPRA ORTOGRAFIEI

I

(p. 403) *Raport cetit în Academia Română (sesiunea generală de la 1880) asupra unui nou proiect de ortografie*

Publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. II. Ședințele ordinare din 1879–1880 și sesiunea generală a anului 1880. București, Tipografia Academiei Române, 1881, p. 411–424.

[1] Titu Maiorescu, *Opere I. Critice*, 1978, p. 723–729, 747–755, 758, 761–763, 767–769, 777–780. Se reproduc textele omise de Maiorescu în elaborarea cărții sale și cercetările întreprinse de lingviști în legătură cu aceste texte.

[2] E. Lovinescu, *Titu Maiorescu*, I, p. 187.

Retipărit în *Convorbiri literare*, XIV, nr. 2, 1 mai 1880, p. 65–74.

În volum: *Critice*, III, 1893, p. 413–445; *Critice*, II, 1908, p. 135–151; *Critice*, II, 1915, p. 135–151; *Opere I. Critice II*, 1978, p. 378–395.

Academia Română hotărăște în ședința din 4 iunie 1879, la propunerea lui B. P. Hasdeu, cum arată Maiorescu, „a se pune la ordinea zilei ortografia, cu care să se publice de acum înainte toate publicațiile Academiei Române"[1]. Comisia se formă din Hasdeu, Barițiu, Odobescu, Caragiani și Maiorescu. Comisia nu termină proiectul în sesiunea din 1879 și în 24 martie 1880 se formează o nouă comisie, în care intră Alecsandri, Barițiu, Hasdeu, Quintescu și Maiorescu[2]. Proiectul fusese pregătit de comisia anterioară și dezbătut în noua comisie, care îl admite în ședința din 5 aprilie 1880. Maiorescu îl citește în aceeași ședință. Este prezidată de G. Sion, în absența lui Ion Ghica, iar ca secretar figurează Hasdeu[3].

Comisia datează raportul: *București, 8 aprilie 1880.* Maiorescu trece în finalul raportului, poezia lui Alecsandri, *Cântecul gintei latine*, pe care nu o reproduce și în *Critice*.

Convorbirile literare însoțesc raportul la retipărirea sa după *Analele Academiei Române* cu o notă: „Odată cu reintrarea d-lor Alecsandri și Maiorescu în sânul Academiei, urmată după invitarea însă și a Academiei, era natural ca cestiunea scrierii române să fie din nou dezbătută în acest Institut de cultură națională și să fie părăsită ortografia cipariană, care înstrăinase Academia de mișcarea literară din România liberă.

În adevăr, în sesiunea generală din acest an (după noualе statute, sesiunile academice încep în fiecare an cu 30 de zile înaintea duminicei Paștilor și țin 25 de zile) s-a ales

[1] *Analele Academiei Române.* Seria II. Tom. I. *1879–1880. Partea administrativă și dezbaterile.* București, 1881, p. 25–26.

[2] *Ibidem*, p. 227.

[3] *Idem.*

Comisiunea pentru reformarea ortografiei și – semn caracteristic pentru împrejurările schimbate – a fost ales d. Maiorescu ca raportor pentru lucrarea terminată.

Publicând aici raportul d-lui Maiorescu, constatăm că în comisiune s-au admis de majoritate regulele ortografice după care este scrisă și revista noastră, afară de scrierea lui *șt* și a lui *z*.

Academia, luând în cercetare proiectul abia la sfârșitul sesiunii acesteia, n-au avut timp a-și da deciziunea ei definitivă asupra noului proiect, prin urmare nu știm dacă va primi toate propunerile raportului. Auzim că eliminarea lui *u* scurt și scrierea *ea* și *oa* întâmpină multă împotrivire din partea unor membri.

Oricum va fi, un început de îndreptare este făcut și noi suntem foarte mulțumiți de a vedea Academia Română părăsind poziținea izolată ce o avea până acum și apropiindu-se de mișcarea vie a micei noastre literaturi.

La sfârșit urmează observările d-lui A. Lambrior relative la câteva puncte din raport. *Red.*"[1].

II

(p. 418) *Revizuirea ortografiei. Raport înfățișat Academiei Române în numele Secțiunii literare în sesiunea generală de la 1904*

Publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXVI, *1903–1904. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl" S-or Ion St. Rasidescu, 1904, p. 109–112. Și extras.

Republicat în *Convorbiri literare*, XXXVIII, nr. 4, aprilie 1904, p. 321–326. Cu titlul: *Raport asupra ortografiei revizuite.*

În volum: *Critice*, II, 1908, p. 152–158; *Critice*, II, 1915, p. 152–158; *Opere I. Critice II*, 1978, p. 396–401.

[1] *Convorbiri literare*, XIV, nr. 2, 1 mai 1880, p. 64–65 (*Nota redacției*), p. 74–78 (*Observările* lui A. Lambrior).

Cestiunea ortografiei se discută în Secțiunea literară a Academiei Române în ședințele din 8, 11 și 14 martie 1895[1] și este reluată în sesiunea din 1904. Se dau în ședința din 11 martie 1904, prezidată de P. S. Aurelian, informații cu privire la demersurile făcute în această chestiune. „Dl Maiorescu zice că după un îndemn al plenului – se arată aici – din sesiunea generală trecută, Secțiunea literară s-a ocupat cu cestiunea ortografică; a ales din sânul ei o comisiune compusă din d-nii Hasdeu, Negruzzi, Quintescu, I. Bianu și D-sa, care în câteva rânduri terminând lucrarea ei și a ajuns la un rezultat rezumativ în șase puncte, ce sunt de modificat în sistemul ortografic admis de Academie. Comisiunea a adus lucrarea ei în Secțiunea literară, care a luat în dezbatere cele șase puncte și le-a admis; pe unul în unanimitate, pe celelalte cu majoritate"[2].

Maiorescu citește raportul în ședința din 11 martie 1904 și N. Quintescu nu împărtășește propunerile din raport[3], iar profesorii din Iași se întrunesc într-un congres didactic, întocmesc și ei un raport și apelează la Ion Bianu să-i reprezinte în Academia Română[4]. Schimbarea cea mai importantă în urma dezbaterii privește eliminarea lui *u* final din ortografia limbii române.

Ședința din 11 martie 1895 se ține sub președinția regelui Carol I, dovadă că chestiunea ortografiei era privită ca o problemă de stat.

Ar fi de cercetat cât din cartea lui Maiorescu, *Despre scrierea limbei române*, intră în aceste rapoarte academice.

[1] *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XVII, *1894–1895. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Lito-Tipografia „Carol Göbl", 1895, p. 122–130, 132–133, 186–189.

[2] *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom XXVI, *1903–1904. Partea administrativă și dezbatrile*. București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl" S-sor Ion St. Rasidescu, 1904, p. 109.

[3] *Ibidem*, p. 113–121.

[4] *Ibidem*, p. 112–113.

(p. 425) NEOLOGISMELE

Publicat în *Convorbiri literare*, XV, nr. 8, 1 noiembrie 1881, p. 281–283. Cu titlul: *În contra neologismelor.*

În volum: *Critice*, II, 1892, p. 245–288. Cu titlul: *În contra neologismelor*; *Critice*, II, 1908, p. 159–184. Cu titlul: *În contra neologismelor; Critice*, II, 1915, p. 150–164. Cu titlul: *Neologismele*; *Opere I. Critice II*, 1978, p. 403–424.

Maiorescu se ocupă de neologisme în studiul *Direcția nouă în poezia și proza română* din 1872 și considera, după trecerea unui deceniu, că venise vremea să stabilească câteva reguli privind situația lor în limba română. Iacob Negruzzi era informat de elaborarea studiului și îl aștepta să-i facă loc în *Convorbiri literare*, cum făcuse și mai înainte de această întrerupere în activitatea sa critică, după 1872. „Și de art[icolul] *Neologismelor* – îi scrie Maiorescu lui Iacob Negruzzi în 23 septembrie 1881 – îmi pare foarte rău că nu vi-l pot citi însumi și nu mă pot folosi de observările voastre. Eu cred acest articol cel mai cu temei și mai sfârșit în felul său din câte le-am scris până acum. Dacă îl citești din întâmplare acum sâmbătă la «Junimea» (și este, d. e., Lambrior sau Burlă de față), spune-mi unde ați crede că este ceva de schimbat. Cum știi, eu sunt ușor de convins în privința unor asemenea schimbări (stilistice mai ales) și aș mai avea timp să le fac înainte de a începe tiparul, care pentru numărul de la 1 noiembrie se face cam pe la 3–4 octombrie."[1] Maiorescu mai lucra la acest studiu în 26 septembrie 1881. „De la [șederea la] Suzana – îi scrie Maiorescu lui Iacob Negruzzi – iarăși scris românește mult, 3 articole în *Convorbiri, (Psihol)[ogia]* Popescu, *Neologismele, Literatu[ra] romă[nă] în critica străină.*"[2]

[1] I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente litrare I. „Junimea"*, p. 15.

[2] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, II, p. 22.

Lucrarea lui I. Popescu, *Psichologia empirică sau Știința despre suflet între marginele observațiunei*, se publică în *Convorbiri literare* din 1 octombrie 1881, iar *Literatura română și străinătatea* în 1882.

Vasile Alecsandri remarca și el revenirea lui Maiorescu în critică. „Îmi spui că Maiorescu – îi scrie V. Alecsandri lui I. Negruzzi în 27 septembrie 1881 – a reînviat pe lumea literară după opt ani de catalepsie. Cu atât mai bine și pentru literatură și pentru el! Un om ca dânsul, învățat, elocvent, deștept, cugetător și de gust, este menit a aduce mari foloase tinerimii, atât prin scrierile sale, cât și prin graiul lui. Să ne felicităm dar de reînvierea ilustrului orator, care știe a combate atât de aspru beția de cuvinte."[1]

E. Lovinescu insistă asupra luptei duse de Maiorescu în problema ortografiei, în vremuri foarte neprielnice. Lupta sa „a fost – arată E. Lovinescu – o mare biruință a bunului-simț susținută pe o luciditate de viziune și documentare, pe o claritate și sobrietate literară de expunere, ce o fac interesantă și vie și astăzi, când aproape nimic din ce-i opuneau adversarii nu se mai poate ceti."[2]

T. Vianu remarcă importanța contribuției lui Maiorescu în problema neologismelor, prin stabilirea celor patru puncte privind modalitatea menținerii și a introducerii lor în limba română. Maiorescu se călăuzea în demersul său după ideea că și în problema neologismelor se impunea să fim „în acord cu genul limbii noastre"[3].

[1] Vasile Alecsandri, *Scrisori* către T. Maiorescu, I. Negruzzi, Al. Papadopol-Calimachi și Paulina Alecsandri. Publicație îngrijită de Il. Chendi și E. Carcalechi. București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1904, p. 124.

[2] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, p. 119.

[3] Tudor Vianu, *Studii de literatură română*, 1965, p. 175.

Pompiliu Constantinescu aprecia că Maiorescu rămâne, împreună cu Eminescu, în fruntea generației lor ca scriitori de idei și artă în folosirea limbii române. „Împreună cu Eminescu – scrie Pompiliu Constantinescu –, Titu Maiorescu rămâne și astăzi în fruntea generației lui, ca scriitor de idei, și un model de preciziune și fermitate, de limpezime și logică și de o anume căldură interioară în desfășurarea cugetării. Că n-a fost original e de puțină însemnătate (câți gânditori originali avem oare azi?); originalitatea lui stă în expresia în care a știut să învesmânte, să românizeze idei de circulație europeană, în estetică, politică și în alte domenii".[1]

Studiul lui Maiorescu cu cele patru puncte privind neologismele în limba română se constituie în norme de urmat în activitatea lingviștilor noștri.[2]

Maiorescu se ocupă în studiul său de aspectul formal – cantitativ – al cuvintelor și ia în discuție neologismele. B. P. Hasdeu demonstrează, cum se știe, că important nu era numai numărul, ci și circulația cuvintelor în limba română.

(p. 449) CONTRA ȘCOALEI BĂRNUȚIU[3]

Publicat în *Convorbiri literare*, I, nr. 20, 15 decembrie 1867, p. 273–280, nr. 21, 1 ianuarie 1868, p. 286–294, nr. 23, 1 februarie 1868, p. 317–323, nr. 24, 15 februarie 1868, p. 333–343. Cu titlul: *Dreptul public al românilor și școala Bărnuțiu.*

Reprodus în: *Gazeta de Iași*, I, nr. 78, 80 și 81, 10 decembrie 1867, p. 1. Cu titlul: *Școala lui Bărnuțiu la Iași.* Fragmentar; *Perseverența*, II, nr. 4, 10 ianuarie 1868, p. 2–3, nr. 5, 13 ianuarie 1868, p. 3–4, nr. 8, 31 ianuarie 1868, p. 3–4, nr. 9, 1 februarie 1868, p, 2–3, nr. 10, 7 februarie 1868, p. 4, nr. 12, 14 februarie 1868, p. 3–4, nr. 13, 17 februarie 1868, p, 4, nr. 15, 24 februarie 1868, p. 4, nr. 16, 28 februarie 1868, p. 4, nr. 17, 2 martie 1868, p. 4, nr. 18, 6 martie 1868, p. 4, nr. 23, 23 martie 1868, p. 3–4.

Tipărit în broșură: Titu Maiorescu, *Contra școalei Bărnuțiu*, Iași, Editura Junimea, 1868.

În volum: *Critice*, III, 1893, p. 71–177; *Critice*, II, 1908, p. 185–242; *Critice*, II, 1915, p. 185–242; *Opere I. Critice II*, 1978, p. 425–476.

Gazeta de Iași însoțește reproducerea studiului din *Convorbiri literare* cu o prezentare introductivă: „Sub titlul, *Dreptul public al românilor și școala Bărnuțiu,* domnul Titu Maiorescu începe în nr. 20 din *Convorbiri literare* un șir de articole critice asupra unei publicațiuni nouă din manuscriptul răposatului Simeon Bărnuțiu.

Din primul articol al domnului Bărnuțiu extragem următoarele observațiuni a căror interes se întinde peste sfera străină a unei critice exclusiv literar." Mențiunea de la sfârșitul acestei prezentări: „Va urma" nu este adusă la îndeplinire, ziarul încetându-și apariția.

Convorbirile literare publică o notă la 1 februarie 1868, în care își manifestă nemulțumirea că se reproduce în presă acest studiu, fără să se menționeze de unde se preia. „Deși în mai multe rânduri – se arată în această notă – și mai cu seamă în nr. 20 al foaiei noastre, am rugat toate ziarele care ne fac onoarea a reproduce articolele noastre a nu uita să arate că articolele respective sunt extrase din *Convorbiri literare*, vedem acum din

[1] Pompiliu Constantinescu, *Titu Maiorescu față de noi*, în *Revista Fundațiilor Regale*, XII, nr. 3, martie 1940, p. 596. Studul se tipărește în *Eseuri critice*, [București], Casa Școalelor, 1947, p. 7–45.

[2] G. Brâncuș, *Titu Maiorescu și problemele limbii*, în *Limba română*, XIII, nr. 5, [septembrie–octombrie] 1964, p. 489.

[3] *Dreptul public al românilor* de Simeon Bărnuțiu. Doctor în legi, profesor de dreptul natural, de dreptul ginților, de dreptul public al românilor și de filozofie la Universitatea din Iași. Iași, Tiparul „Tribuna României", 1867.

nou că un ziar din București, *Perseverența*, reproduce critica școalei lui Bărnuțiu de T. Maiorescu, subsemnând pe autor, și nearătând că acel articol este reprodus după foaia noastră. Cu părere de rău ne vedem siliți a nota aceasta, ca nu publicul să creadă că d. Maiorescu este colaborator al ziarului *Perseverența*. Credem și astă dată că este numai o eroare din partea administrației *Perseverența*, care va fi îndreptată la cea întâi ocaziune. Red."[1].

Perseverența ia act de acest protest, redactat în termeni foarte politicoși și în nr. 17 din 2 martie 1868 arată că reproduce articolul din *Convorbiri literare*.

Studiul se deschide în broșura din 1868 cu *[Un cuvânt înainte]*, pe care îl reproducem:

„A revolta spiritele contra principelui străin, a provoca la persecutarea evreilor, a nimici siguranța proprietății fonciare prin aluziuni nepotrivite la «războiul sfânt» al agrului public roman – aceasta este tendința practică a unui nou sistem de drept public al românilor, publicat din manuscriptele răposatului Simeon Bărnuțiu și susținut de școlarii săi ca un fundament de regenerare a României.

La apariținea unei asemenea cărți și la încercarea de punere în practică a ideilor ei, o datorie de cetățean mai întâi și apoi datoria către adevărul științific ne-a obligat a cerceta cuprinsul și valoarea ei și a critica erorile principale, ce am crezut a le afla.

Această critică a apărut în *Convorbirile literare* din Iași (nr. 20, 21, 23 și 24; anul I). Însă tărâmul de influență la care aspiră sistemul lui Bărnuțiu trece peste sfera curat literară și științifică; pentru a-l putea urmări în această depărtare, și critica noastră a trebuit să iese din coloanele unei pacinice reviste și să se reproducă sub forma de broșură polemică.

[1] *Convorbiri literare*, I, nr. 23, 1 februarie 1868.

Citațiuni numeroase din cartea criticată, alăturate în paginile următoare pe lângă observările noastre, pun pe lectori în stare a-și forma opiniune imparțială și a distinge adevărul și eroarea în această luptă de idei. Iași, 11 februarie 1868"[1].

Studiul se deschide în *Convorbiri literare* cu o prezentare introductivă în care Maiorescu denunță activitatea politică a elevilor din școala lui Bărnuțiu. „O publicațiune mult așteptată – exclamă Maiorescu – și de mare interes! Simeon Bărnuțiu de la 1855 până la 1863 (cu un an înaintea morții sale) a ținut prelecțiuni la Universitatea de Iași ca profesor de diferite obiecte. Mai renumite din aceste prelecțiuni erau cele relative la *dreptul public alu românilor*, fiindcă în o mare parte a lor, Bărnuțiu a fost original, a trebuit să desfășoare propriile sale idei, nefiind ajutat prin nici o lucrare anterioară asupra aceleiași materii. Cu drept cuvânt școlarii lui au început publicarea operelor sale cu volumul de față: în el găsim pe Bărnuțiu întreg și avem, cum se zice, evanghelia școalei sale, căci lectorilor dinafară trebuie să le spunem că Bărnuțiu a fundat o adevărată școală de principii în politica română.

Dacă n-am fi știut-o de mai înainte, am aflat-o de la proprii săi școlari, care zic în notița biografică din capul volumului (pag. XXV): «Bărnuțiu în forte scurtu tempu si forma scol'a sa dein care esira mai multi teneri luminati, cu cunoscintie solide și intinse, care astadi facu onore etc.»

Între aceștia însemnăm ca pe cei mai zeloși pe dd. Latesiu, Gheorghiu, Tacu, foști deputați, pe profesorii Georgie A. Urechie, Brânză etc. Și d. Suciu este, dacă nu școlar, cel puțin urmaș al ideilor lui Barnuțiu.

Și nu ne mirăm de acest număr de școlari zeloși. Simeon Barnuțiu avea în gradul cel mai înalt *autoritatea pedagogică*, calitate eminentă pentru un profesor, și dacă adăogăm la aceasta un mare talent de a-și espune ideile, un stil limpede

[1] *Convorbiri literare*, I, nr. 25, martie 1868,

și maniere blânde și modeste, avem tipul unui bărbat menit de a fi fundatorul unei școli.

Cine a văzut, cu oarecare surprindere, răsărind în Constituanta României doctrinari ca d. Lateșu și Tacu, cine a auzit teoriele emise din când în când de dd. Gheorghiu și Suciu, cine a aflat despre direcțiunea politică a Primăriei de Iași, condusă sufletește de acești domni: să știe că izvorul acestor emanațiuni originale în politica română a fost Barnuțiu și că doctrina acestei școli se află întrupată în opul acestui bărbat despre «dreptul publicu alu Românilor».

Este dar pe de o parte interesul științific al materiei, iar pe de alta influința practică ce școala Barnuțiu începe a avea în politica română ce ne îndeamnă a analiza scrierea de față și a prezenta publicului cetitor câteva observări critice asupra ei.

Publicațiunea prezentă se compune din trei părți osebite: Partea întâi, cea mai importantă, cuprinde espunerea sistematică a *dreptului publicu alu Românilor* (pag. 1–200). La aceasta se adaugă anexe, și anume ca o a doua parte însemnăm *Istoria dreptului Românilor* (pag. 201–327) din cursul a. 1860, omisă însă de Barnuțiu în redact. de la 1863 și concentrată în § 39–58 a părții I; a treia parte este special relativă la *Românii din Austria* și cuprinde celebrul discurs al lui Barnuțiu din 14 mai 1848, protocolul adunării generale din Transilv. la 1848 și corespondențe politice.

Critica de față privește numai *dreptul public alu Românilor.*

Acest op se împarte în *două* părți, care sunt precese de o introducere. Introducerea cuprinde noțiunile generale juridice, fântânele, legislațiunea și istoria dreptului românilor. Partea I cuprinde *dreptul public intern* și tractează de conceptul națiunii române, de elementele republicei române, de majestatea po-p[orului] rom[ân] cu drepturile și marginile sale, de constit. republ. rom., unde atinge pe larg cestiunea Domnului străin ereditar și argumentele contra lui (pag. 155–180). Partea II

avea să cuprindă *dreptul belului și al păcii*, însă a rămas neterminată și se mărginește la 11 paragrafuri"[1].

Maiorescu procedează și aici ca-n alte ocazii că nu reproduce din *Convorbiri literare* textul integral și în *Critice.*

Studiul lui Maiorescu este apreciat de exegeții operei sale în felurite chipuri. E. Lovinescu îl considera „primul model al polemicii maioresciene[2], iar T. Vianu se oprea la raporturile tulburi și nu tocmai cordiale cu „fracțiunea liberă și independentă" ieșeană, condusă de N. Ionescu, și apreciază importanța lui prin denunțarea bazei ideologice a ei reprezentată de „bărnuțiști"[3]. Exegeții mai noi ai operei lui Maiorescu fac remarci importante, însă nu de natură să modifice locul pe care îl ocupă studiul în ansamblul operei maioresciene[4].

Polemica lui Maiorescu nu este determinată de ideologia lui Bărnuțiu, care îi putea fi, în sine, indiferentă, cum i-au fost și alte probleme, dacă criticul nu se întâlnea, ca om politic, cu reprezentanții școlii lui Bărnuțiu, activi și agresivi în lupta lor politică. Alexandru Gheorghiu și Petre Suciu, fracționiști, ocupau poziții importante și în instituțiile ieșene. Demetriu Tacu și Teodor Lateș (Teodor Lateș-Boldur) desfășoară și activitate publicistică, în care se sprijină pe ideile bărnuțiene. T. Boldur-Lateș și D. Tacu fac împreună și o *Dare de seamă la alegătorii Municipiului Iași,* tipărită în 1866. Se arată aici că o făceau ca foști deputați[5]. T. Lateș participă împreună cu N. Rosnovanu și N. Ceuar-Aslan, cărora li se alătură și

[1] *Convorbiri literare*, I, nr. 20, 15 decembrie 1868.

[2] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, p. 242–243.

[3] T. Vianu, *Studii de literatură română*, p. 179.

[4] Ovidiu Cotruș, *Titu Maiorescu și cultura română*, în *Familia*, III, nr. 2, februarie 1967–7 iulie 1967.

[5] *Dare de seamă la alegătorii Municipiului Iași,* din partea foștilor deputați Teodor Lateșu și Demetriu Tacu. Iași Imprimeria Adolf Bermann, 1866. Teodor Boldur-Lateșu editează, cu titlul *Scrierea Moldovei*, cunoscuta lucrare a lui D. Cantemir, tipărită în două volume, la Iași, în 1868.

Mitropolitul Calinic, la mișcarea separatistă din 3 aprilie 1866 de la Iași, împotriva Prințului Carol, abia adus în țară după detronarea lui A.I. Cuza[1]. Teodor Lateș este și acela care omagiază activitatea lui S. Bărnuțiu, cum vom arăta mai departe, în cuvântarea pe care o ține la moartea profesorului său în 1865[2].

Meritul lui Maiorescu constă în prezentarea, cu mare siguranță, a ideologiei lui Bărnuțiu. Aici se vede mai bine ca în altă parte pregătirea juridică a lui Maiorescu alături de cea filozofică, care fac ca studiul să-și păstreze actualitatea și dincolo de momentul de conjunctură. Studiul este important îndeosebi prin partea a doua, de altfel și cea mai extinsă, o demonstrație remarcabilă a aplicării dreptului roman la realitățile din țara noastră.

Maiorescu adaugă la tipărirea studiului în volum un *Post-scriptum*, în care arată că acesta nu mai avea „alt interes decât de a da un exemplu, de grabnică rectificare a unor erori."

Maiorescu putea susține acest lucru, însă rectificarea erorilor se înscrie ca o contribuție importantă aici și pretutindeni în critica sa.

(p. 503) DESPRE PROGRESUL ADEVĂRULUI ÎN JUDECAREA LUCRĂRILOR LITERARE

Publicat în *Almanahul Societății Academice Social-Literare „România Jună"*, Viena, Editura Societății „România Jună", 1883, p. 83–94; *Convorbiri literare*, XVII, nr. 3, 1 iunie 1883, p. 81–86.

[1] Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare cu priviri asupra dezvoltării politice a României sub Domnia lui Carol I.* Volumul I *(1866–1876).* București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1897, p. 13.

[2] *Funeraliile lui Simeon Bărnuțiu*, Iași, Tipografia „Buciumul român", 1865, p. 19–53.

În volum: *Critice*, II, 1892, p. 105–127; *Critice*, II, 1908, p. 243–256; *Critice*, II, 1915, p. 243–256; *Opere I. Critice II*, 1978, p. 477–487.

Societatea „România Jună" se constituie, în 8 aprilie st.n. 1871, prin dizolvarea Societății literarie-sociale „România", înființată în 1867, și a „Societății literaria științifică" a românilor din Viena, fondată în 1864 sau 1868 și trecerea membrilor celor două societăți în noua societate, ale cărei statute se aprobară prin *Rescriptul* Locotenenței Austriei de Jos, din 25 martie 1871. Comitetul de conducere al noii societăți se formă din Ioan Slavici, președinte, Emanoil conte de Logotheti, vicepreședinte, Ioniță Bumbac, apoi I. Luță, secretar general, D. Popovici-Barcianu, secretar de ședință, Steve N. Ciurcu, casier, Ioan Pop, controlor, M. Eminescu, bibliotecar[1]. Comitetul se formă, cu excepția lui Ioniță Bumbac, care va fi înlocuit, din adepți ai „direcției noi" din Iași.

Societatea „România Jună" din Viena, formată în majoritate din studenți transilvăneni și bucovineni, se orientează spre „Junimea" și *Convorbiri literare* și cea dintâi mărturie importantă în această privință o constitui hotărârea pe care o ia să-l proclame pe Maiorescu „membru de onoare". Pamfil Dan, președintele Societății, face propunerea în numele colegilor săi și Maiorescu se simte onorat, cum se vede din scrisoarea sa de răspuns din 2 ianuarie 1875.

„Domnilor,

Primesc cu bucurie a lua parte la Societatea D-voastră sub forma propusă prin adresa nr. 31/1874/5 și vă mulțumesc pentru onoarea ce mi-ați făcut-o.

Lucrările mele literare, la care binevoiți a Vă referi și despre care din parte-mi aș dori să fie mai însemnate, nu sunt născute dintr-un spirit de blândețe. Ele sunt o critică, adeseori amară, în contra unor

[1] I. Grămadă, *Societatea Academică Socială-Literară „România Jună" din Viena (1871–1911). Monografie istorică*, p. 32.

direcțiuni în literatura și știința română, pe care le-am crezut primejdioase pentru națiunea noastră. Căci misiunea cea mai mare a acestei națiuni este astăzi de a-și ocupa un loc în mijlocul popoarelor de cultură ale Europei. O asemenea sarcină însă cere de la oamenii publici o minte aspru disciplinată și o inimă pururea onestă. Unde aceste însușiri lipsesc și se înlocuiesc prin simulări, acolo este datoria criticei de a lovi răul pentru a pregăti binele. Astfel acele lucrări au intrat în luptă cu timpul prezent și prin urmare nu puteau avea speranță decât în viitor.

Viitorul începe cu D-voastră, domnilor. De aceea sunt fericit, când văd că tinerimea studioasă – deși împotrivindu-se poate la cutare sau cutare idee izolată – recunoaște în totalitatea acelor lucrări o luptă sinceră pentru ceea ce trebuie să fie obiectul celei mai înalte îngrijiri în viața publică a unui popor! pentru adevăr!

Titu Maiorescu

D-lor Membri ai Societății Academice «România Jună» la Viena."[1]

Scrisoarea lui Maiorescu este cea dintâi mărturie în care își definește orientarea în critica sa.

Societatea „România Jună" hotărăște să organizeze o manifestație publică în cinstea „Junimii" și a *Convorbirilor literare*. Ședința publică are loc în 17 iunie 1882. Cuvântarea festivă o ține I. Popasu, rudă cu Maiorescu, președintele Societății „România Jună", și prezentară disertații S. Halița, *T. Maiorescu și direcția nouă critică în cultura română*, I.T. Mera, *Scriitorii de la „Junimea"*, S. Albini, *T. Maiorescu în poezia română*, I. C. Panțu, *În contra direcției de astăzi în cultura română*. I. Pop recită poezia lui V. Alecsandri, *Înșiră-te mărgărite*, iar N. Popovici declamă poezia lui Eminescu, *Scrisoarea III*. I. C. Frunză (I.C. Panțu) întocmește o lungă dare de seamă, *Ședința festivă în onoarea „Junimii" din Iași și a organului său „Convorbiri literare"*, pe care o publică în *Gazeta Transilvaniei* în iunie 1882. Este reprodusă de Eminescu, redactor la *Timpul*, în cotidianul bucureștean. I. Negruzzi,

[1] *Ibidem*, p. 140–141.

redactorul *Convorbirilor literare*, apreciază această manifestare publică a studenților ca deosebit de importantă și reproduce darea de seamă a lui I. C. Panțu în iulie 1882[1].

Ședința festivă închinată „Junimii" și scriitorilor ei provoacă mari nemulțumiri între latiniști, însă ea marca desprinderea definitivă de „ciparism".

Societatea „România Jună" hotărăște la ședința din noiembrie 1881 să scoată un album și să editeze un *Almanah literar*. Se adresează lui Maiorescu să-i sprijine în acest sens. Criticul răspunde în scrisoarea din 17 noiembrie 1882, cu privire la demersurile pe care le întreprinse în pregătirea almanahului studenților din Viena și despre colaborarea sa.

„București, 17 noiembrie 1882

Domnilor,

D. V. Alecsandri a fost în București zilele aceste; i-am vorbit despre poesia, care fusese publicată în no 1 din *Familia*; mi-a promis să vă trimită pentru almanach una nepublicată. Ieri a plecat la Mircești și de acolo își va îndeplini îndată promisiunea.

Și d. Creangă din Iassi îmi scrie, că v-a și trimis partea sa.

D. Negruzzi mi-a citit la Iassi copia de pe natură ce v-o trimite. Este foarte viu scrisă și se intitulează *Un drum la Cahul*. În momentul acesta o aveți poate în Viena. D. Negruzzi avea de gând să o trimeată zețuită gata ca și d. Gane.

O mare ușurare sufletească mi-ați făcut cu scrisoarea Dom.-V. din 21 noemvrie (no 70), prin care îmi mai lăsați ceva timp pentru articolul meu. După întoarcerea de la Iassi am fost prins în vârtejul discuțiilor politice din Cameră la Adresa Tronului. Veți fi aflat o urmă prin ziarele din București, *România liberă* sau altele.

De-abia astăzi am capul liber să-l pun să se gândească la lucruri mai puțin trecătoare decât politica momentului, și vă rog să nu vă mirați, dacă «progresul adevărului» vine ceva mai târziu.

Cu deosebită stimă și salutări amicale

T. Maiorescu."[2]

[1] D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, 1968, p. 239. Toată informația despre această ședință și ecoul ei în presă.

[2] Ion Grămadă, *op.cit.*, p. 141–142.

În 26 noiembrie 1882, Maiorescu trimitea o nouă scrisoare cu poeziile lui V. Alecsandri:

(Pe o carte de vizită)

„26/8 Noemvrie 1882

T. Maiorescu își face o deosebită plăcere a trimite alăturatele doue poesii *noue și nepublicate încă,* ce le-a primit de la d. Alecsandri pentru *Almanachul „României-June.* Mai ales *Earna vine* este de o frumusețe fermecătoare."[1].

Preocuparea lui Maiorescu privind întocmirea Almanahului studenților români din Viena se reflectă și în însemnările sale. „O frumoasă nouă novelă a lui Gane – notează în 29 octombrie/9 noiembrie 1882 – pentru «Almanahul» studenților de la Viena, 4 poezii drăguțe de Nenițescu, scrisoare a lui Slavici din Italia, frumosul *Luceafăr* al lui Eminescu, șlefuit. Apoi Alecsandri povestit din viața sa și în special din Montpellier[2].

Maiorescu citește la Buftea în familia Știrbey, în 31 octombrie 1882, *Luceafărul* lui Eminescu și scrisoarea lui Slavici despre călătoria făcută de acesta în Italia. „Le-am citit «Luceafărul» lui Eminescu, scrisoarea despre Napoli a lui Slavici și Mark Twain. În general plăcut."[3]

Maiorescu termină articolul său la sfârșitul lui decembrie 1882. „Seară – notează în 13/25 decembrie 1882 – lectura articolului meu terminat. «Progresul adevărului»".[4]

Almanachul Societății Academice Social-Literare «România Jună», apare în aprilie 1883. Tipografia W. Stein. Viena Reproducem Sumarul acestui almanah:

[1] *Idem.*
[2] Maiorescu, *Însemnări zilnice,* II, p. 133.
[3] *Ibidem,* p. 134.
[4] *Ibidem,* p. 144.

TABLA DE MATERII

CARMEN SYLVA, *Vremea și iubirea* (Alegorie) 3
V. ALECSANDRI, *Earna vine* 9
Izvorul (Horă din Mircești) 12
P.S. AURELIAN, *Un sfat poporului român* 17
I. CREANGĂ, *Anecdotă* 29
M. EMINESCU, *Luceafărul* (Poesie) 39
N. GANE, *Ion Urdilă* (Novelă) 61
T. MAIORESCU, Despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare 83
I. NEGRUZZI, *Copii de pe natură (Un drum la Cahul)* 97
I. NENIȚESCU, *Blestemul meu* 117
Lui Amor 118
Neînțelegere 119
Moștenitorii mei 120
I. POPESCU (Sibiu), *Necesitatea studiului pedagogiei* 125
I. SBIERA, *Condițiunile necesarie pentru esistința, conservarea și prosperarea graiului național* 137
I. SLAVICI, *O scrisoare din Italia, mai ales despre Sta Cecilia și Neapoli* 165
N. TECLU, *Însemnătatea Chemiei* 193
I. VULCAN, *Iubirea* (Poesie) 201
A. D. XENOPOL, *Realism și idealism* 205

Textele sunt orânduite alfabetic, după numele autorului. Excepție face Carmen Sylva, trecută în frunte, din considerente politice, căreia redactorii îi adresează și o mulțumire, cu care deschid publicația:

„«România Jună» își simte de deosebită datorință a aduce Augustei scriitoare

CARMEN SYLVA

omagiile sale de profundă recunoștință pentru prea grațiosul sprijin și protectorul scut oferit acestei opere."

Prefața, semnată „România Jună" și datată: *Viena, aprilie 1883,* arată că *Almanahul* tipărea „multe petricele prețioase din mosaicul literaturii române..." și își punea speranța în sprijin

și pentru viitor. Mai menționa că lucrările se tipăreau cu ortografia autorilor.

Carmen Sylva semnează „alegoria" sa, tradusă de Maiorescu, iar versurile din text de Eminescu, fără să se facă mențiune despre numele traducătorilor.

Studenții români din Viena țin ca în publicația lor să fie reprezentate toate provinciile românești. Lipsește din *Almanah* Basarabia, atunci sub stăpânirea țaristă.

Tudor Vianu încadrează studiul lui Maiorescu la începutul celei de-a doua perioade din activitatea sa: „... Funcțiunea creatoare de cultură este reprezentată deci prin analogie cu funcțiunea particular estetică. Executând apoi acel gest de limitare, atât de caracteristic criticului, el declară a-și propune o sarcină mai *practică* și mai *modestă* (cuvinte semnificative și vrednice de a fi subliniate), înfățișând etapele progreselor adevărului universal, de la singurătatea în care rodește la început la neînțelegerea de care se izbește apoi, la suferința pe care i-o rezervă creatorului, până la îmbrățișarea lui de către o elită și până la victoria lui finală. Acest drum al adevărului este evocat în cuvinte patetice, care dau în scris o măsură a oratoriei criticului. Studiul reflectează atitudinea morală cea mai adâncă a lui Maiorescu, făcută dintre un optimism practic fundamental, care nu este însă ușuratic și jovial, deoarece el știe că forța de străbatere a ideii se afirmă în lupta cu singurătatea, cu neînțelegerea mediului, cu multele suferințe ale unui destin de creator."[1]

Almanachul Societății Academice Social-Literare „România Jună" din 1883 este opera lui Maiorescu atât prin pregătirile pentru apariția sa, cât și prin altceva, mult mai mult. Maiorescu îl determină pe Eminescu să pregătească *Luceafărul* pentru o apariție în presă și urmărește îndeaproape munca poetului în procesul de „șlefuire" a poemului său. Altfel, *Luceafărul*

[1] Tudor Vianu, *Studii de literatură română*, p. 189–190.

rămânea în manuscrisele poetului fără să-l elaboreze în forma definitivă, spre paguba literaturii române.

(p. 515) DIN EXPERIENȚĂ

Publicat în *Almanahul Societății Academice Social-Literare „România jună"*. II. Viena, Editura Societății „România jună", 1888, p. 49–67; *Convorbiri literare*, XXII, nr. 2, 1 mai 1888, p. 120–135. Cu erată în nr. 3, iunie 1888, p. 287.

În volum: *Critice*, II, 1892, p. 129–167; *Critice*, II, 1908, p. 257–278, *Critice*, II, 1915, p. 257–278; *Opere I. Critice II*, 1978, p. 489–506.

Maiorescu face în Jurnal bilanțul activității sale în 1880 și nu uită, firește, să consemneze veniturile pe care le realizează din avocatură și diurnele de la Camera Deputaților și Academia Română, ca în final să stabilească o *Regulă* cu privire la devenirea noastră ca personalități. „Un om este o sumă de stări sufletești – notează Maiorescu – înșirate una după alta pe firul timpului. Firește, cu trecerea vremii e hotărâtor elementul înnăscut cel mai tare. Numai că elementele sufletești sunt în fiecare foarte felurite și multe dintre ele ajung în mod succesiv la lumină în manifestarea de fiecare dată. La fiecare atare manifestare, trebuie să distingi ceea ce e slab și trecător de ceea ce e tare și revine mereu ca ceva esențial. Deci [omul e] produs al evoluției și din cauza aceasta necesitatea de a privi un spațiu de timp al vieții mai întins, sintetizându-l, spre a avea o imagine exactă despre ceva. Poate abia între 20 și 40 de ani poți ști ce devine și ce este cineva."[1]

I. A. Rădulescu-Pogoneanu însoțește fragmentul cu o notă, în care arată că „această notiță scrisă în fugă e germenul

[1] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I, p. 341–342.

clasicului său studiu de psihologie *Din experiență*, scris și publicat peste 8 ani".

Maiorescu se ocupă îndeaproape de întocmirea sumarului la acest al doilea almanah al Societății studenților români din Viena, cum făcuse și la pregătirea celui din 1883. „Mă apuc în fine – notează în 13/25 septembrie 1887 – să scriu ceva pentru *Almanahul* «României june» din Viena."[1] Pregătirea studiului îl preocupă îndeaproape și notează progresul realizat în elaborarea lui. „Am scris astăzi mult – notează din nou în 7/19 octombrie 1887 – la articolul psihologic pentru «România jună», aproape gata."[2] Câteva zile mai târziu, în 10/22 octombrie 1887, inaugura la Universitatea din București cursul de istoria filozofiei germane și nota că terminase elaborarea studiului pe care îl punea în legătură cu prelegerile sale: „Introducerea spre Kant făcută cu disertațiunea «Din experiență», pe care tocmai am terminat-o pentru *Almanachul* «României june» din Viena".[3] Maiorescu copiază „disertațiunea", cum numește studiul său în 13/25 octombrie 1887[4], iar în 15/27 octombrie 1887 o citește la reuniunea de sâmbăta a cercului său literar bucureștean. „Seara lectura articol[ului] meu pentru «România jună»."[5]

Concomitent cu elaborarea studiului, Maiorescu întreține și corespondență cu studenții români de la Universitatea din Viena tot în vederea întocmirii *Almanahului* lor. În scrisoarea pe care o adresează Societății „România jună" în 3/15 iunie 1887, confirmă că va colabora la noul almanah și face propuneri pentru lărgirea cercului colaboratorilor.

[1] *Ibidem*, p. 49.
[2] *Ibidem*, p. 53.
[3] *Idem*.
[4] *Ibidem*, p. 54.
[5] *Ibidem*, p. 55.

„Voi scrie cu plăcere ceva pentru noul *Almanach* – arată Maiorescu. Acum însă suntem în mijlocul examenelor, apoi vin vacanțele și pentru mulți din noi călătoriile în străinătate. Cred, dar, că nu puteți pune un termen mai scurt decât *sfârșitul [lui] octombrie* pentru trimiterea manuscriptelor.

Va scrie și d. Negruzzi ceva până atunci. Presupun că n-ați uitat să vă adresați la Alecsandri și d. Slavici. De la Eminescu s-ar cuveni poate să reproduceți ultimele 3 poezii, făcute după publicarea ediției a doua a volumului său de poezii, deși apărute în «Convorbiri» (două în trecut, a treia va apare în numărul «Conv.» din iulie). Eminescu tot mai trăiește, deși este intelectual pierdut; fiindcă trăiește, trebuie să figureze în *Almanach*.

Un nou scriitor, pe care îl cred de mare valoare filozofică și stilistică, este d. Velovan, directorul Institutului preparandal din Caransebeș. Aș fi de părere să vă adresați și la el pentru a-i cere colaborarea.

Asemenea cred că d. Onciul și d. Popovici din Bucovina s-ar cădea să fie reprezentați în publicarea D-Voastră. Trebuie să se arate progresul peste almanachul vechi. Poate și dd. Barbu Ștefănescu și Vlahuță din București. [Vă] (puteți adresa pentru acești doi la librăria Haimann, București, Calea Victoriei).

Cereți o lucrare și de la d. *A. Naum, profesor la Iași*, un scriitor de mare distincțiune.

Poate ar mai scrie și I. Creangă (Institutor la Iași) ceva, deși este bolnav. (A devenit epileptic; nu prea avem noroc cu oamenii noștri de talent.)

Eu însumi am de gând să mă folosesc de cel dintâi răgaz pentru a vă pune pe hârtie câteva observări asupra descrierilor poetice, un fel de *Psichologie estetică*, dragă Doamne!

Va fi poate vreo 8–10 pagine de tipar.

Al D-Voastre devotat

T. Maiorescu"[1]

Scrisoarea pune în discuție câteva probleme care reține atenția. Studenții români de la Universitatea din Viena țin seama de îndrumările lui Maiorescu și îi vedem colaboratori la

[1] I. Grămadă, *op. cit.*, p. 142–143.

Almanah, cum propunea el, pe V. Alecsandri, cu un fragment din *Ovidiu*, dramă în cinci acte, în versuri, I. Slavici cu schița *Bobocel*, I. Negruzzi cu *Epistolă I. Către A. Naum*, A. Naum cu poezia *Dona Serafina* și Ștefan Velovan, pentru care face recomandarea specială, cu studiul *Intelectualitatea ca notă esențială a plăcerii estetice*. Între colaboratorii la *Almanahul* din 1883, ne întâlnim și aici cu numele lui I. Nenițescu, cu două poezii, I. Vulcan cu o poezie, I. Popescu cu un studiu, *Educațiunea națională*, A. D. Xenopol cu un studiu de istorie, I. Sbiera cu un studiu de sociologie și N. Teclu cu un studiu privind unele aspecte din chimie. Almanahul se deschide, ca și cel anterior, cu o nuvelă de Carmen Sylva, *Scăpată de suferință*, în traducerea lui Maiorescu. Nu mai întâlnim, dintre colaboratorii de la *Almanahul* din 1883, pe I. Creangă, P. S. Aurelian, N. Gane, dar li se alătură alții: A. Mocsony, care se ocupă de *Conștiința națională*, D. C. Ollănescu cu două poezii și Matilda Cugler Poni cu o poezie. Nu figurează dintre scriitorii recomandați de Maiorescu, Barbu Ștefănescu-Delavrancea și Al. Vlahuță și ce este mai curios pentru Societatea „România jună", formată din sudenți, predominant bucovineni, nu figurează în *Almanah* D. Onciul și G. Popovici, personalități de seamă din provincia, atunci, sub stăpânirea habsburgică.

Opiniile lui Maiorescu despre Eminescu nu pot fi împărtășite decât în parte pentru motive bine întemeiate. Criticul propune trei poezii, două tipărite în ediția a treia, *La steaua* și *De ce nu-mi vii*, nu în ediția a doua, și *Kamadeva*, care apare în *Convorbiri literare*, în adevăr, în iulie 1887. Din aceste trei poezii apar în *Almanah* numai două, *De ce nu-mi vii* și *Kamadeva* și este omisă *La steaua*, considerată, probabil, o imitație după poezia lui Gottfried Keller, *Der Stern*.

Maiorescu își exprimă regretul că Eminescu era, „intelectual, pierdut". Nu face precizarea ce înțelegea prin această apreciere. Eminescu nu mai scrie poezii după revenirea din

boală, dar nu se poate împărtăși opinia criticului. Stă mărturie corespondența, ireproșabilă sub raportul discursului epistolar[1], articolele din *România liberă* și *Fântâna Blanduziei*[2] și, mai presus, traducerea lucrării lui Fr. Bopp, *Kritische Grammatik der Sanskrita-Sprache*, de amploare și de erudiție, cea dintâi transpunere a ei în limba română[3].

Maiorescu reia discuția în legătură cu *Almanahul* studenților români din Viena și în scrisoarea sa din 21 octombrie/2 noiembrie 1887, venind cu informații noi:

„Vă trimit în alăturare p[entru] *Almanach*

1) Articolul meu, cu alt cuprins decât cel anunțat, dar acesta e indiferent.

2) Contribuireea d-lui Alecsandri, care consista în actul cel *nou scris* și până acum nepublicat din *Ovidiu*. V-am scris eu pe copertă o notiță despre aceasta și cred că așa trebuie să fie introdusă și publicarea în *Almanach*.

Ortografia lui *Ovidiu* trebuie să o îndreptați D-Voastră la corectura tiparului, după ortografia *Convorbirilor* sau a mea. Alecsandri a pus pe un scriitor prost de la direcția Teatrului ca să-i scoată acea copie după manuscrisul actorilor. Așadar!...

Am cerut Reginei să vă trimită și de astă dată ceva pentru *Almanach*. Am și primit ieri două novelete încă nepublicate, dintre care mi-a lăsat Regina alegerea. Sunt scurte de numai de vr-o 6–8 pagine de tipar. Le voi citi astăzi, îi alege pe cea mai nemerită, o voi traduce în românește (Regina nu scrie nimic românește) și v-o voi trimite cel mult peste 8 zile.

Cred că astfel e înfiripat *Almanachul* și puteți începe cu tiparul.

Al D-voastră devotat

T. Maiorescu"[4]

---

[1] M. Eminescu, *Opere XVI. Corespondență. Documentar*, București, Editura Academiei, 1983, p. 197–198, 202, 216–218, 239–242, 249. Scrisori către T. Maiorescu, Al. Chibici-Revneanu, N. Gane, V. Burlă, P. Novleanu, Iacob Negruzzi, G. Panu, G. Morțun, A. C. Cuza ș.a.

[2] M. Eminescu, *Opere XII. Publicistica*, p. 325–334. Sunt 6 articole de perfectă acuratețe.

[3] M. Eminescu, *Opere XIV, Traduceri*, București, Editura Academiei, 1983, p. 509–896.

[4] I. Grămadă, *op. cit.*, p. 143–144.

Nuvela reginei Carmen Sylva, *Scăpată de suferință*, „noveleta", cum îi spune Maiorescu, se tipărește, în *Almanah*, cu numele reginei. Traducătorul este menționat de Ion Grămadă în monografia sa[1]. Se respecta însă indicația lui Maiorescu cu privire la *Ovidiu*, drama lui Alecsandri, cum se vede din precizarea redacției: „*Notă*. Drama d-lui Alecsandri «Ovidiu» a fost la început scrisă și reprezentată în 4 acte. Așa s-a și publicat în «Convorbiri literare», vol. XIX (aprilie–iunie 1885). Însă la noua reprezentare a lui «Ovidiu» în 25 septembrie 1887 pentru începerea actualei stagiuni a Teatrului Național din București, dl Alecsandri a scris un al cincilea act, care în dramă sub forma ei de acum figurează ca actul întâi. Acesta este actul, care pentru prima oară se publică în almanahul de față".

Maiorescu este bucuros să poată completa sumarul *Almanahului* cu colaborarea lui Duiliu Zamfirescu, cu care întreținea dialog epistolar. „Mi-a citit d. Duiliu Zamfirescu scrisoarea – îi informează Maiorescu pe studenții români de la Universitatea din Viena – prin care îi cereți o nuvelă. Avea una scrisă: i-am luat-o și cu învoirea D-sale v-o trimit pentru *Almanach*. N-a voit și n-a putut s-o copieze, fiind peste măsură de ocupat în acest moment la Ministerul de Externe. Corectura va trebui să fie foarte îngrijită, mai ales la paginile scrise cu plumb.

Al D-voastră

T. Maiorescu[2]

Deși se justifică față de Maiorescu că era foarte ocupat, în *Almanah* figurează cu o nuvelă, *Frica*, însă și cu o poezie, *Liniștea*, despre care Maiorescu nu amintește.

E. Lovinescu caracterizează *Din experiență* un eseu de „factură de filozofie populară și de esență literară cu aceleași calități de expunere și de plenitudine stilistică".[3]

[1] *Ibidem*, p. 148.
[2] *Ibidem*, p. 144.
[3] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, p. 220.

E. Lovinescu întocmește, la rândul său, un eseu privind orientarea lui Maiorescu spre psihologie, domeniu mai puțin abordat în activitatea sa critică[1].

T. Vianu considera că lucrarea reprezenta „singura mărturie scrisă a preocupărilor psihologice" ale lui Maiorescu, care se întâlnesc în toată activitatea sa[2]. Amintește și de preocuparea lui Maiorescu de a elabora un tratat de psihologie, proiect care nu se realizează. Aduce în discuție conferințele ținute de Maiorescu la Ateneul Român pe această temă în 1880 și 1883. Ține în 1880 două prelegeri, în care tratează despre *Interesul cercetărilor metafizice, Progresul științelor exacte, Unitatea forțelor în natură, Întrebări ce se impun, Utilitatea logicii* și, în a doua prelegere, despre *Aristotel, Retorica, Emoția, Argumentul, Logica, Metoda*. Prelegerile sunt prezentate de Eminescu, cu o viziune personală în *Timpul* din noiembrie 1880[3]. Maiorescu ține la Ateneul Român în 1883 patru prelegeri, *Ipnotismul, Darwinismul, Temperamentele* și *Originea limbajului* și ele sunt tipărite de Mihai C. Brăneanu într-o broșură în 1883[4].

Maiorescu ține să precizeze că problemele cu care se ocupa stăteau și în atenția lui I. Popescu și îndeosebi în *Psichologia empirică sau Știința despre suflet între marginile observațiunei*, pe care o prezintă, cum vom arăta mai departe, într-un articol publicat în *Convorbiri literare* la 1 octombrie 1881, iar ediția a doua o recomandă într-un raport, pentru un premiu al Academiei Române.

Maiorescu îi informa pe studenții români de la Universitatea din Viena în scrisoarea din 3/15 iunie 1887 că le va trimite „un fel de *Psichologie estetică*", ca în scrisoarea din

[1] *Ibidem*, p. 220–222.
[2] T. Vianu, *Studii de literatură română*, p. 190.
[3] M. Eminescu, *Opere XI. Publicistica*, p. 407–409, 414–416.
[4] Titu Maiorescu, *Patru conferințe*. Rezumate de Mihai C. Brăneanu. Cu un appendice de Angel Demetrescu (Hermes). București, Tipografia Ștef. Mihalescu, 1883.

21 octombrie/2 noiembrie 1887, când trimite studiul, să precizeze că el avea alt cuprins decât cel anunțat anterior. Suntem însă și aici în domeniul psihologiei, însă fără o limitare a ei la estetică.

Studiul se deschide în partea a patra cu o frază care definește o stare de lucruri, ce va constitui un domeniu de cercetare cu rezultate încă imprevizibile. „În fiecare om – arată Maiorescu – sunt cel puțin doi oameni: omul ideilor și omul simțurilor (minte și inimă)." Problema aceasta stă și în atenția lui Liviu Rusu, cu numele căruia ne întâlnim în comentariile noastre, care se ocupă în *Estetica poeziei lirice* de psihologia în acest domeniu, cum intenționa să realizeze și Maiorescu o „psihologie estetică". Liviu Rusu vorbește și el de „fondul originar" comun tuturor oamenilor și „forma originară", cu alte cuvinte a „ideilor"[1]. Problema aceasta stă și în atenția lui Nicolae Mărgineanu în monografia *Psihologia persoanei*, în care distinge „Sinele", comun tuturor oamenilor, și „Eul", organizatorul vieții sufletești, și „Supraeul", care se dezvoltă din „Eu".[2] Problema care rămâne deschisă privește explicația asupra căilor și împrejurărilor prin care o persoană își păstrează „fondul originar" (Liviu Rusu), „Sinele" (N. Mărgineanu) și devine, cum enunță Maiorescu, și „omul ideilor", adică al creației în diferite domenii de activitate.

(p. 533) CÂTEVA AFORISME

Publicate în *Convorbiri literare*, II, nr.17, 1 noiembrie 1868, p. 274–276; nr. 18, 15 noiembrie 1868, p. 289–292; nr. 20, 15 decembrie 1868, p. 332–324.

[1] Liviu Rusu, *Estetica poeziei lirice*, Cluj, Editura Institutului de Psihologie al Universității, 1937, p. 35–65.

[2] Nicolae Mărgineanu, *Psihologia persoanei*, Cluj–Sibiu, Editura Institutului de Psihologie al Universității din Cluj la Sibiu, 1941, p. 328–341.

În volum: *Critice*, II, 1892; *Critice*, II, 1908, p. 279–183, *Critice*, II, 1915; *Opere I. Critice II*, 1978, p. 507–514.

Maiorescu publica aforismele în *Convorbiri literare* în număr de 36, ca la tipărirea lor în *Critice* din 1892 să sporească numărul lor la 66, iar în edițiile definitive din 1908 și 1915 să le reducă la 43. Aceste schimbări pot fi urmărite într-o sinopsă a lor[1] și ele arată că Maiorescu se autocenzura cu mare severitate în aprecierea aforismelor sale.

[1] Titu Maiorescu, *Opere I. Critice*, București, Editura Minerva, 1978, p. 831–847.

CRITICE III

(p. 545)

LITERATURA ROMÂNĂ ȘI STRĂINĂTATEA

Publicat în *Convorbiri literare*, XV, nr. 10, 1 ianuarie 1882, p. 361–370, nr. 11, 1 februarie 1882, p. 401–402.

În volum: *Critice*, III, 1893, p. 1–59; *Critice*, II, 1908, p. 5–40; *Critice*, III, 1915, p. 5–40; *Opere II. Critice* III, Editura Minerva, București, 1984, p. 9–38.

Studiul este elaborat, cum arată Maiorescu în jurnalul său, în 1881. „Citit mult Fritz Reuter – notează în 26 septembrie 1881 – cu Annette și Burghele". Între cele trei articole scrise în românește pentru *Convorbiri literare,* nota, alături de cel despre *Psihologia* lui I. Popescu și *Neologismele,* și *Literat[ura] română și critica străină.*"[1] Maiorescu îi propunea lui I. Negruzzi în scrisoarea din 23 septembrie 1881 să înceapă tipărirea studiului la 1 ianuarie 1882, ceea ce va și face redactorul revistei ieșene.[2]

[1] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, II, p. 22.

[2] I.E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare I. „Junimea"*, p. 16.

Maiorescu își propune să informeze publicul asupra prezenței literaturii române și a lucrărilor din alte domenii în Germania.

Problema care se pune privește structura studiului și a comentariului critic, pe marginea sa. Este conceput ca o primă parte, consacrată literaturii române, cu ecou în presa germană, la care alătură o a doua parte, privind domeniile din afara literaturii.

Maiorescu prezintă în prima parte a studiului volumul tipărit de Carmen Sylva și Mite Kremnitz[1], alte două ale Mitei Kremnitz, *Rumänische Skizzen*[2] și *Neue rumänische Skizzen*[3] și trei aparținând lui Wilhelm von Kotzebue, o antologie, *Rumänische Volkspoesie*[4] și două lucrări originale, *Aus der Moldau, Bilder und Skizzen*[5] și *Laskar Viorescu*[6].

Trecând la partea a doua a studiului vom constata că tabloul, foarte instructiv, asupra vieții culturale și științifice din România nu are legătură cu străinătatea. Nici chiar dicționarul lui A. Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, deși tipărit

[1] Carmen Sylva, *Rumänische Dichtungen* deutsch von –. Herausgegeben und mit weiteren Beilagen Versehen Mite Kremnitz. Leipzig, Wilhelm Friedrich Verlag, 1881.

[2] Mite Kremnitz, *Rumänische Skizzen.* Eingeleitet und übersetze von –, Bukarest, Verlag von Gotschek & Comp., 1877. Cuprinde: Ioan Slavici, *La crucea din sat, Popa Tanda, Doi feți cu stea în frunte*, aceasta din urmă fără indicarea autorului; I. Negruzzi, *Popa Gavril* și *Cucoana Nastasiia*; Al. Odobescu, *Mihnea Vodă cel Rău*; N. Gane, *Șanta.*

[3] Mite Kremnitz, *Neue rumänische Skizzen.* Uebersetze von –, Leipzig, Wilhelm Friedrich, [1880]. Cuprinde: I. Slavici, *Gura satului* și *Budulea Taichii*; N. Gane, *Andrei Florea Curcanul* și I. Negruzzi, *Ioniță Cocovei.*

[4] W. v[on] Kotzebue, *Rumänische Volkspoesie.* Gesammet und geordnet von V. Alecsandri, Berlin, Verlag der Komglichen Geheimen Ober – Hofbuchdruckerei, 1857.

[5] W. von K[otzebue], *Aus der Moldau. Bilder und Skizzen.* Leipzig Verlagsbuchhandlung von Carl B. Lork, 1860.

[6] W. von K[otzebue], *Laskar Viorescu.* Ein moldawisches Genrebild, Leipzig, Voigt & Günther, 1863.

într-o limbă străină, nu pare să fi avut ecou în străinătate, cel puțin așa s-ar părea din absența referirilor critice.

Singura lucrare din această a doua parte a studiului lui Maiorescu, care se încadrează în problematica propusă în partea întâi a studiului, o reprezintă monografia lui Ioan Slavici, *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*, tipărită la Viena și Teschen în editura lui Karl Prochaska în 1881[1]. Monografia este a șasea din seria inițiată de Karl Prochaska privind popoarele din monarhia austro-ungară. Primele patru sunt consacrate germanilor din provinciile monarhiei, a cincea „maghiarilor", iar după cea a lui Slavici mai urmează trei – una consacrată „semiților" (evreilor), patru slavilor și ultima țiganilor. Slavici oferă în monografia sa o privire istorică asupra românilor din Transilvania, prezintă cele două biserici, ortodoxă și greco-catolică, înfățișează situația lor socială și politică, precum și *creația* populară sub toate aspectele, poezie, muzică, dansuri populare. Monografia este cea dintâi lucrare de sinteză într-o limbă de circulație universală privitoare la românii de sub stăpânirea dualismului austro-ungar.

Maiorescu avea și el păreri nu tocmai favorabile despre această a doua parte a studiului său, pe care o găsea prea lungă, o poliloghie care nu făcea corp cu prima parte. „Pe lângă aceasta am *gata de tipar* – îl previne pe I. Negruzzi în 23 septembrie 1881, când îi trimite articolul *Neologismele* – și al treilea articol, *Literatura română și critica străină* (Carmen Sylva), care însă a ajuns a fi o lungă polilogie asupra întregei noastre literaturi științifice (Hasdeu), pe lângă cea literară. Articolul are 90 de pagine, este de două ori mai lung decât *Neologismele* – poate prea lung."[2]

[1] Ioan Slavici, *Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und der Bukowina*, Wien und Teschen, Verlag von Karl Prochaska, 1881.

[2] I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare. I. „Junimea"*, p. 15.

Maiorescu ezită multă vreme să trimită, spre publicare, această a doua parte a studiului. „Dar și de altminteri – arată Maiorescu în aceeași scrisoare – este riscat în unele din părerile sale, și eu doresc să-l cetesc întâi «Junimii» în Iași, înainte de a-l publica. Poate se vor modifica în urma acestei cetiri câteva pasage, precum am schimbat altele după cetirea în cercul nostru din București." Este de mirare că Maiorescu, cu simțul său critic, nu a renunțat la această a doua parte a studiului său, din care putea reține în privința raporturilor culturii române cu străinătatea numai monografia lui Ioan Slavici. Constatarea noastră apare și mai surprinzătoare dacă ținem seama că la ediția din 1908 vine cu un *Adaos* în care aduce în discuție și alte lucruri din domenii care nu au legătură cu literatura și nici cu difuzarea valorilor noastre culturale prin mijlocirea unei limbi de circulație universală.

Maiorescu formulează în prima parte a studiului său teoria romanului popular, fără să aibă argumente și în situația literaturii române de la acea dată. *Amintirile din copilărie* ale lui Ion Creangă nu au nici o legătură cu romanul, ca gen literar, iar *Gura satului* a lui Ioan Slavici este o povestire sătească[1]. Maiorescu își ia măsurile de precauție și ține să precizeze că teoria sa asupra romanului popular „ca toate teoriile estetice nu vrea să fie o formulare absolută". Teoria romanului popular este întâmpinată cu mare rezerve. „Pretinsa teorie a «romanului popular» – arată Pompiliu Constantinescu – căreia Maiorescu îi dă o valabilitate universală, mi se pare astăzi numai o simplă observație, și încă aplicabilă la un moment al prozei noastre."[2] Lovinescu considera, la rândul său, că din această teorie nu se

[1] D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici. Opera literară*, București, Editura Academiei Române, 1970, p. 149–150.

[2] Pompiliu Constantinescu, *Titu Maiorescu față de noi*, în *Revista Fundațiilor Regale*, VII, nr. 3, martie 1940, p. 593–596; reluat în *Eseuri critice*, 1947, p. 7–45, 22–24.

putea reține nimic: „Ce este exact din această teorie privită în latura ei exclusivă și nu posibilă? Aproape nimic."[1] Vianu remarcă faptul că Maiorescu se orientează spre „realismul popular", care devenise general în Europa. „În 1882, ocupându-se de *Literatura română și străinătatea*, – remarcă T. Vianu –, stabilește faptul că ecoul trezit de scriitorii români, un I. Slavici, un N. Gane, un Iacob Negruzzi, prezenți în traducerea lui Mite Kremnitz, a fost favorabil numai în măsura în care operele lor posedă caracterul originalității naționale."[2]

Discuțiile purtate în jurul personalității lui Maiorescu în critica noastră prin anii '50 nu intră în cadrul comentariilor la studiul lui Maiorescu din 1882.

Maiorescu omite la tipărirea studiului în volum un singur pasaj, pe care îl reproducem aici:

„În fine, cetim în *Über Land und Meer* (no. 3), din 1879–1880: Ni se dă în *Rumänische Skizzen* (etc.) o carte care ne aduce un întreg șir de figuri populare de tot interesul, luate din viața românilor. Literatura nuvelistică română e încă foarte tânără, dar din alegerea ce traducătoarea ne oferă aici facem cunoștință cu producțiunile unor poeți care merită toată considerarea și ale căror opere, prin vioiciunea stilului lor, prin originalitatea concepțiunilor și prin plasticitatea figurilor, merită să fie puse alături cu multe producte ale națiunilor ajunse la o înaltă dezvoltare literară. Înainte de toate, ne prezintă Negruzzi și Slavici, în schițele lor de caracter, opere de adevărată perfecțiune. Schița despre *Popa Gavril*, îndreptarea lui Popa Tanda, descrierea celor două bătrâne din *Cucoana Nastasiia*, care încearcă în zadar a păzi o copilă tânără și frumoasă, ajung, în ce privește finețea desenului, pe Turgheniev. Traducerea trebuie să fie perfectă, deoarece schițele se citesc ca niște originale germane și păstrează cu toate acestea tot farmecul producerilor străine."[1]

Studiul lui Maiorescu rămâne o lucrare de referință prin caracterul său informativ privind publicațiile străine care se ocupă de literatura română, dar care, din păcate, nu se păstrează în bibliotecile noastre.

[1] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, 1940, p. 294.

[2] Tudor Vianu, *Studii de literatură română*, 1965, p. 187–188. Se reproduce capitolul redactat de T. Vianu în *Istoria Literaturii române moderne*, I, [București], Casa Școalelor, 1944, p. 203–204.

(p. 575) COMEDIILE D-LUI CARAGIALE

Publicat în *Convorbiri literare*, XIX, nr. 6, 1 septembrie 1885, p. 449–462.

În volum: I.L. Caragiale, *Teatru*. Cu o prefață de d. Titu Maiorescu. București, Editura Librăriei Socec & Co., [1889], p. V–XXIV; *Critice*, II, 1892, p. 169–197; *Critice*, III, 1908, p. 41–57; *Critice*, III, 1915; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 39–52.

Maiorescu arată în jurnalul său împrejurările în care termină elaborarea acestui articol: „*Duminecă 12/24 mai 1885* ... În lunea Rusaliilor, 13/25 mai, de dimineață, până către două noaptea, terminat de scris critica asupra comediilor lui Caragiale."[2]

Comediile lui I.L. Caragiale ofereau o privire critică asupra societății românești și se încadrau, independent de opțiunile dramaturgului, în orientarea Societății „Junimea", privind „formele fără fond". E. Lovinescu compară poziția lui Caragiale în cadrul „Junimii" cu acea a lui Eminescu, vizionar și mesianic. „Caragiale reprezintă mult mai exact critica socială a junimismului – arată E. Lovinescu – îndreptată împotriva defectelor pașoptismului și, mai ales, împotriva celui mai evident: al formelor fără fond, adevărată axă a criticei maioresciene."[3]

[1] *Convorbiri literare*, XV, nr. 10, 1 ianuarie 1882.

[2] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, II, p. 295.

[3] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, p. 245.

Maiorescu îl privea pe dramaturg ca pe una dintre cele mai importante „achiziții" prin care ținea să-și lărgească cercul literar. Caragiale știa, la rândul său, să folosească și acest prilej în favoarea activității sale literare. Frecventează cercul literar al „Junimii" bucureștene, împreună cu Eminescu și Slavici, și Maiorescu consemnează prezența sa în jurnal. Îl invită pe Caragiale, împreună cu Eminescu și Slavici, să participe, la Iași, în noiembrie 1878, la a XV-a aniversare a „Junimii". Slavici citește *Gura satului*, iar Caragiale „via lui comedie «*Noaptea furtunoasă de la No 9*»."[1] Merge mai departe, și caută să-l pună pe Caragiale în legătură cu civilizația și viața teatrală europeană. Petrece Paștele, în aprilie 1879, la Viena, împreună cu soția sa Clara și cu fiica lor Livia. Criticul, cu această ocazie, îl ia și pe Caragiale, pe cheltuiala sa, ca un membru al familiei, oferindu-i ocazia de a vedea Viena, „întâia privire asupra civilizației pentru el".[2] Călătoresc împreună pe la Cernăuți, Lemberg și Cracovia, ajungând la Viena în Vinerea Mare. Vizitează Galeria Lichtenstein, Muzeul Oriental și alte instituții de cultură din Viena. Mai importante sunt prezența la slujba Învierii, la Catedrala Sfântul Ștefan, și la spectacolul de la celebrul teatru vienez. „La Burgtheater [se reprezenta] – notează Maiorescu – «Visul unei nopți de vară», spre cea mai mare bucurie a lui Caragiale."[3]

Maiorescu are în vedere, în apărarea teatrului lui Caragiale, trei din piesele sale. Cea dintâi care stă în atenția sa este *O noapte furtunoasă*, reprezentată pe scena Teatrului Național din București în 18 ianuarie 1879 și publicată în *Convorbiri literare* în octombrie 1879[4]. Caragiale o citește la Iași, cum am arătat

[1] *Ibidem*, I, p. 318.
[2] *Ibidem*, p. 318.
[3] *Ibidem*, p. 322.
[4] *Convorbiri literare*, XIII, nr. 7, 1 octombrie 1879, p. 247–259, nr. 8, 1 noiembrie 1879, p. 285–294.

mai sus, la a XV-a aniversare a Societății „Junimea". Cea de-a doua piesă a lui Caragiale, care formează obiectul studiului lui Maiorescu, este *O scrisoare pierdută*, reprezentată pe scena Teatrului Național din București în 13/25 noiembrie 1884 și publicată în *Convorbiri literare* în februarie–martie 1885.[1] Caragiale nu are în cercul literar al lui Maiorescu întotdeauna o comportare tocmai civilizată. Maiorescu îi invită la ceai, în familia sa, pe Th. Rosetti, I. Negruzzi, Caudella și alte câteva persoane în 4/16 martie 1884, îndată după reprezentarea piesei lui I. Negruzzi, *Hatmanul Baltag*. Caragiale critică piesa sever. „Ceartă între Negruzzi și Caragiale – notează Maiorescu – pentru modificări necesare. Caragiale violent, grosolan și inutilizabil."[2] Maiorescu este profund afectat și de comportarea lui Caragiale față de V. Alecsandri la reuniunea „Junimii" bucureștene din 17/29 martie 1884. „Caragiale, lipsit de tact – notează Maiorescu – ca la mahala, în discuția cu Alecsandri."[3]

Câteva luni mai târziu, în 23 septembrie/5 octombrie 1884, de față fiind și V. Alecsandri, Theodor Rosetti și alte persoane, între care și Livia, fiica criticului, Caragiale face, la reuniunea „Junimii" bucureștene, lectura *Scrisorii pierdute*. „Caragiale ne-a citit – notează Maiorescu – excelenta lui nouă comedie în 4 acte."[4] Este cea dintâi apreciere privind piesa lui Caragiale. Maiorescu pleacă la Iași în 14 octombrie 1884, însoțit de Th. Rosetti, Barbu Ștefănescu Delavrancea, Alexandru Chibici-Revneanu, ca să participe la aniversarea „Junimii". Ține să facă parte și Caragiale din acest cerc. Participă la festivitate și Alecsandri și Eminescu, care se stabilise la Iași, după revenirea din boală. Caragiale citește comedia sa la

[1] *Convorbiri literare*, XVIII, nr. 11, 1 februarie 1885, p. 425–443, nr. 12, 1 martie 1885, p. 461–476.
[2] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, II, p. 234.
[3] *Ibidem*, p. 237.
[4] *Ibidem*, p. 264.

banchetul oficial din seara zilei de 25 octombrie 1884. „Mare efect lectura lui Caragiale – notează Maiorescu – «Scrisoarea pierdută»".[1] Criticul solicită o audiență la Palat și regina Elisabeta îl primește, însoțit de Caragiale, în ajunul reprezentării *Scrisorii pierdute* pe scena Teatrului Național din București. Audiența este destul de lungă. „De la 8-11 seara – ține să precizeze Maiorescu – la Regina, cu Caragiale, care ne-a cetit «Scris[oarea] pierdută»".[2] Maiorescu consemnează în jurnalul său – nu se putea altfel – impresia produsă de *O scrisoare pierdută* la prima repezentație din seara de 13/25 noiembrie 1884 și sărbătorirea lui Caragiale în cercul „Junimii" bucureștene. *„Marți 13/25 noiemvrie 84.* Prima reprezentație – cetim aici – a [comediei] «Scrisoare pierdută» de I.L. Caragiale în Teatrul Național. Succes mare, autorul de 2 ori chemat [la rampă], Regina prezentă. Lume, de nu mai încăpeau. După reprezentare, supé la noi cu Carag[iale], Slavici, Balș, Bianu, Th. Rosetti și Mandrea cu damele, Ollănescu, Chibici, Nica."[3]

Piesa *D-ale carnavalului* se reprezintă în premieră la Teatrul Național în 8/20 aprilie 1885 și se publică în *Convorbiri literare* în mai 1885.[4] Caragiale citește în cercul „Junimii" bucureștene și această comedie. „Caragiale a cetit – notează Maiorescu în 15/28 februarie 1885 – noua și hazlia sa farsă de concurs «D-ale carnavalului».„[5] Maiorescu face o deosebire între cele două piese, *O noapte furtunoasă* și *O scrisoare pierdută*, și această a treia piesă a dramaturgului, pe care o consideră o farsă. Criticul justifică, tot cu asemenea argumente, și căderea piesei încă de la prima reprezentație. „Ieri, la teatru – notează Maiorescu – premiera farsei în 3 acte a lui Caragiale

[1] *Ibidem*, p. 269.
[2] *Ibidem*, p. 274.
[3] *Idem*.
[4] *Convorbiri literare*, XIX, nr. 2, 1 mai 1885, p. 97–131.
[5] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I, p. 285.

«D-ale carnavalului». Pe jumătate căzută, dar din cauza unor pretenții injuste. Este, doară, numai o simplă farsă veselă și nu vrea să fie mai mult."[1]

Nu intră în cadrul discuției noastre celelalte piese ale lui Caragiale: *Conu' Leonida față cu reacțiunea*, publicată în *Convorbiri literare* din 1 februarie 1880[2], dar despre care nu se știe când s-a reprezentat prima dată, și drama *Năpasta*, a cărei primă reprezentare are loc în 3 februarie 1890 și se publică în *Convorbiri literare* în ianuarie 1890[3].

Presa publică numeroase informații privind pregătirile pentru reprezentarea celor trei piese ale lui Caragiale[4], însă nu reținem decât cronicile teatrale care stau, direct sau indirect, la baza demersului lui Maiorescu în apărarea dramaturgiei caragialiene.

O noapte furtunoasă este întâmpinată încă de la premieră cu mari rezerve. *Binele public* arată, în lunga sa cronică teatrală, că scenele principale nu aveau o motivație în desfășurarea acțiunii[5], iar Ioan Slavici, în două cronici dramatice publicate în *Timpul*, găsea că piesea se recomanda greșit „comedie", pe când în realitate nu era decât o farsă[6]. Problema principală pe care o puneau în discuție atât cronicarul anonim de la *Binele*

[1] *Ibidem*, p. 292–293.
[2] *Convorbiri literare*, XIII, nr. 11, 1 februarie 1880, p. 409–313.
[3] *Idem*, XXIII, nr. 10, 1 ianuarie 1890, p. 817–880.
[4] I.L. Caragiale, *Opere 1. Teatru*. Ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu, Liviu Călin, cu o introducere de Silvian Iosifescu, [București], E.S.P.L.A., 1959, p. 525–553, 580–631, 635–654. Istoricul celor trei piese, informații despre primele reprezentații, cronicile teatrale, cu extrase din ele.
[5] *O noapte furtunoasă*, în *Binele public*, I, nr. 24, 24 ianuarie 1879, p. 2–3.
[6] Ioan Slavici, *O noapte furtunoasă. Comedie în 4 acte*, în *Timpul*, IV, nr. 16, 31 ianuarie 1879, p. 3; *O noapte furtunoasă*, IV, nr. 17, 23 ianuarie 1879, p. 3.

public, cât și Slavici în cele două cronici ale sale privea moralitatea întâmplărilor prezentate pe scenă. Slavici conchidea că acestea puteau fi reprezentate chiar și într-o farsă, „însă numai cu multă băgare de seamă". Problema moralității întâmplărilor aduse pe scenă formează obiectul cronicii *Impresiuni teatrale*, semnată Nairolfus, nume care se citește invers: S.U. Florian, publicată în *Telegraful* din 30 ianuarie 1879.[1] *O noapte furtunoasă* reprezenta, în opinia cronicarului: „*in sumo gradu*", lumea „imoralității celei mai lascive" și a „viciilor celor mai abjecte ale societății". Avertismentul cel mai sever în această privință vine din partea lui Fr. Damé, care în cronica sa dramatică din *Românul* din 20 ianuarie 1879 arată că piesa era o „încercare imorală a unui tânăr", foarte primejdioasă pentru societate. „Dacă aveți de gând să mergeți la Teatru – îi avertizează cronicarul pe spectatori – când se va reprezenta *O noapte furtunoasă*, lăsați-vă acasă nevestele și fetele."[2]

Trecând la *O scrisoare pierdută*, constatăm că opiniile cronicarilor dramatici se situează la două extremități – de apreciere și de contestare. Cronicarul *Telegrafului* îl condamnă pe Caragiale că în piesa sa „glorifică coteriile" și face „politică veninoasă".[3]

Gion [G.I. Ionescu] scrie în cronica sa din *Românul* că prin această comedie se va întrece succesul lui *Hamlet*. „*O scrisoare pierdută* – începe pentru teatrul românesc – arată cronicarul de la ziarul liberal – un alt succes, care va întrece poate pe acela al lui *Hamlet*.[4] Aprecierea avea să se confirme pentru teatrul românesc. Frédéric Damé, colaboratorul lui Caragiale, într-o vreme, la unele publicații, pronunță condamnarea cea mai

[1] *Telegraful*, IX, nr. 2034, 30 ianuarie 1879, p. 2.

[2] Fr[édéric] D[amé], *O noapte furtunoasă No 9. Piesă în 4 acte de I. Caragiale*, în *Românul*, XXIII, 20 ianuarie 1879, p. 3 (*Revista teatrală*).

[3] *O scrisoare pierdută. Comedie originală în 4 acte de domnul I.L. Caragiale*, în *Telegraful*, XV, nr. 3745, 17 noiembrie 1884, p. 3.

[4] Gion [G.I. Ionescu], *Cronica teatrală*, în *Românul*, XXVIII, 15 noiembrie 1884, p. 3.

severă a comediei, tot pe considerente morale. „Or, ce genre de spectacle – arată Fr. Damé – où le vice s'étale triomphant, où la platitude s'épanouit, où tout ce qui est noble est traîné dans la boue, où l'on ne voit pas éclater un seul bon sentiment, où le scepticisme domine, n'est pas fait pour l'éveiller dans la coeur de ceux qui vont ou théâtre le culte des nobles idées, des grands enthusiasmes, des fortes croyances dont nous avons tant besoin."[1]

Opiniile se schimbă când vine vorba de piesa *D-ale carnavalului* și în corul opiniilor defavorabile numai o singură voce, a lui Cronos, care, în comentariul său din revista *Doina* din 15 aprilie 1885, arată că această comedie era superioară întregii producții dramatice a lui Caragiale, ceea ce se justifica prin „acțiunea bine condusă"[2]. Cineva care semna Ex. Strapontin, pseudonim pe care îl va folosi și Arghezi, arată, în *Națiunea*, că „piesa era mediocră", de mirare că fusese premiată de comitetul teatral înainte de reprezentare[3]. Ascanio [D.C. Ollănescu] consacră comediei în *Voința națională* o cronică în care arată că I.L. Caragiale prezintă o „piesă rea și farsă sarbădă"[4].

Dramaturgia lui I.L. Caragiale este, în general, rău privită la întâile reprezentări pe scenă fiind acuzată de imoralitate și criticată pentru lipsuri grave, îndeosebi la ultima piesă, în construcția scenică. Apărarea lui Caragiale o ia, înaintea lui Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea în articolul *Trei comedii ale lui Caragiale*, publicat în *Contemporanul* din 15 iunie

[1] Frédéric Damé, *La lettre perdue*, în *L'Indépendance roumaine*, VIII, nr. 2153, 5/17 decembrie 1884, p. 1.

[2] Cronos, *D-ale carnavalului*, în *Doina*, II, nr. 37, 15 martie 1885, p. 2; nr. 39, 15 aprilie 1885, p. 62.

[3] Ex. Strapontin, *D-ale carnavalului. Comedie în 3 acte de I.L. Caragiale*, în *Națiunea*, IV, nr. 818, 14 aprilie 1885, p. 3 (*Cronica teatrală*).

[4] Ascanio [D.C. Ollănescu-Ascanio], *Recensiuni dramatice*, în *Voința națională*, II, nr. 226, 18 aprilie 1885, p. 3.

1885[1] și în articolul *Caragiale fluierat*, publicat în *Drepturile omului* din 24 mai 1885. „Deși găsim multe defecte în *D-ale carnavalului* – arată Gherea – nu-i negăm însă cu totul meritul, nici acțiunea foarte vie, nici spiritul. În orice caz, piesa d-lui Caragiale este cu mult superioară enormei majorități a pieselor dramaturgilor noștri sentimentali."[2] Gherea răspundea broșurii lui Stemi și Niger, *Ion Luca Caragiale, autor dramatic*[3], însă și la acele propuneri care veneau din mai multe părți ca Guvernul și Parlamentul să steargă din buget subvenția ce o acorda Teatrului Național pentru punerea în scenă a unor piese ca acelea ale lui I.L. Caragiale, care ar fi propovăduit imoralitatea și ar fi dus la pervertirea spiritului public.

Maiorescu avea de răspuns în această campanie de presă împotriva comediilor lui Caragiale la trei probleme: moralitatea lor, arta construcției dramatice și jocul actorilor. Se oprește, pe bună dreptate, numai la moralitatea teatrului caragialian.

Maiorescu folosește și aici metoda sa de lucru potrivit căreia își plasează adversarii într-un context care să-i defavorizeze. Aduce în discuție primele traduceri din opera lui Shakespeare făcute de Toma Bagdat în 1848 și citează din comentariile sale[4].

Maiorescu invoca în apărarea teatrului lui Caragiale simfoniile lui Beethoven și statuia lui Apollo de la Belvedere și a

[1] C. Gherea. [Const. Dobrogeanu-Gherea], *Trei comedii ale lui I.L. Caragiale*, în *Contemporanul*, IV, nr. 10–12, 15 mai–15 iunie 1885, p. 403.

[2] *Drepturile omului*, I, nr. 89, 24 mai 1885, p. 2.

[3] Stemi și Niger, *Ion Luca Caragiale, autor dramatic* (1885). Broșura de la Biblioteca Academiei Române sub cota II. 505918 nu are prima copertă. Autorii sunt Ștefan C. Michailescu (Stemi) și N.G. Rădulescu-Niger (Niger).

[4] Toma Alexandru Bagdat, *Biografia lui Viliam G. Sekspir după L. Tourneur urmată de „Romeo cu Julietta" și „Otello". Tragedii în cinci acte*, București. Tipărit în Tipografia lui Iosif Kopainig, 1848.

Venus din Millo, pentru motive ușor de înțeles. „Singura moralitate ce se poate cere de la ele – susține Maiorescu în apărarea comediilor lui Caragiale – este înfățișarea unor tipuri, simțăminte și situații în adevăr omenești, care prin expunerea lor artistică să ne poată transporta în lumea închipuită de autor și să ne facă, prin deșteptarea unor emoții puternice, în cazul de față a unor veselii, să ne uităm pe noi înșine și interesele noastre personale și să ne înălțăm la o privire curat obiectivă a operei produse". Maiorescu găsea pentru concepția sa estetică și un limbaj în care evită termeni ca „înălțarea impersonală", „emoție impersonală" și alții de această natură, întâmpinați cu rezerve atunci și mai târziu.

E. Lovinescu aprecia, pe bună dreptate, că posteritatea critică a lui Maiorescu nu găsește „o formulare mai justă și mai lapidară a autenticității ca singura condiție a expresiei artistice[1].

(p. 588) POEȚI ȘI CRITICI

Publicat în *Convorbiri literare*, XX, nr. 1, 1 aprilie 1886, p. 3–9.

În volum: *Critice*, II, 1892, p. 199–216; *Critice*, III, 1908, p. 59–69; *Critice*, III, 1915, p. 59–69; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 52–60.

Maiorescu pregătește acest articol ca răspuns la atacurile lui Barbu Ștefănescu-Delavrancea și Al. Vlahuță împotriva lui V. Alecsandri, cel mai apropiat și statornic aliat al junimiștilor.

Barbu Ștefănescu-Delavrancea, în *Cronica teatrală*, semnată Fra Barbaro, publicată în *Epoca* din 11 ianuarie 1886[2],

[1] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, p. 257.

[2] Barbu Ștefănescu-Delavrancea, *Cronica teatrală*, în *Epoca*, I, nr. 43, 11 ianuarie 1886, p. 2–3. Semnat: Fra Barbaro. Tipărit în volum în Barbu Delavrancea, *Opere V*, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 151–154.

critică drama lui Alecsandri, *Despot-Vodă*, și extinde considerațiile critice la întreaga activitate dramatică a bardului de la Mircești: „Stihăria dramatică *à la Alecsandri* se poate turna cu cotul, cu metrul patrat, cu prăjina cubică".

Al. Vlahuță ține conferința sa la Ateneul Român în 28 februarie 1886, nepublicată, în care pune în discuție antiteza Eminescu–Alecsandri și se pronunță în favoarea celui dintâi.

Maiorescu concepe pledoaria sa în două părți, în prima precizează că rolul criticii se mărginește la o anume etapă din dezvoltarea literaturii. Aduce în discuție, ca exemplificare, studiul său *Direcția nouă în poezia și proza română* din 1872, prin care a stăvilit asaltul nechematilor ce căutau să-și facă intrarea în literatură. Odată cu dezvoltarea literaturii, locul criticii este luat de aceasta, care înlătură prin valoarea ei lipsa de talent și impostura.

Maiorescu consacră apărării lui Alecsandri a doua parte a pledoariei sale și evită să răspundă dacă Eminescu era un poet mai mare decât Alecsandri. Găsește întrebarea deplasată și „o confuzie de cuvinte". Comparația pe care o face între Léopardi și V. Hugo nu aduce nici ea mai multă lumină, dar îi îngăduie lui Maiorescu să conchidă că meritul lui Alecsandri constă în „totalitatea" activității sale literare.

Considerațiile privind rolul criticii și pledoaria în favoarea lui Alecsandri îl conduc pe Maiorescu la o separare tranșantă între critic și poet. „Esența criticului – arată Maiorescu – este de a fi flexibil la impresiile poeților; esența poetului este de a fi inflexibil în propria sa impresie".

(p. 598) „CONTRAZICERI?" Mic studiu de strategie literară

Publicat în *România liberă*, X, nr. 2775, 7/19 noiembrie 1886, p. 1–2.

În volum: *Critice*, II, 1892, p. 343–379; *Critice*, III, 1908, p. 73–91; *Critice*, III, 1915, p. 73–91; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 60–76.

Studiu de strategie literară, cum îl numește Maiorescu, trebuie pus în legătură cu viața politică din România din 1884–1886. Partidul Liberal se scindează în iulie 1884 și o parte din membrii săi se despart de I. C. Brătianu, C. A. Rosetti și ziarul *Românul*, fondează Partidul Național-Liberal și scot cotidianul *Voința națională*, cu începere din 10 iulie 1884[1]. Adepți lui I. C. Brătianu și C. A. Rosetti sunt numiți „colectiviști" și în urma scindării Partidului Liberal nu mai puteau revendica numirea de partid „național-liberal"[2].

Exista și în Partidul Conservator o situație asemănătoare, însă care nu conducea la o scindare ca în partidul de la conducerea țării. În Partidul Conservator o poziție aparte ocupa gruparea „junimistă", ținta atacurilor din *Voința națională*, prin care era vizat Maiorescu, personalitatea reprezentativă a acestei grupări. Publică un articol, *O socoteală politică*, în 4 octombrie 1886, în care caută să demonstreze că între gruparea „junimistă", pe care o reprezenta, și Partidul Conservator, în fruntea căruia se afla Al. Lahovari, nu existau bariere de netrecut[3].

Voința națională publică editorialul *Contrazicerile d-lui T. Maiorescu* în 19/31 octombrie 1886, pe care îl reproducem, întrucât stă la baza polemicii lui Maiorescu cu publicația liberală.

---

[1] Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare, cu privire asupra dezvoltării politice a României subt domnia lui Carol I*, volumul III *(1881–1888)*, București, Editura Librăriei Socec & Comp. 1889, p. 54–55.

[2] *Ibidem*, p. 56.

[3] *România liberă*, X, nr. 2745, 2/14 octombrie 1886, p. 1. Tipărim articolul, mai departe, în prezentarea de față.

„București, 18 (30) octombre

CONTRAZICERILE D-LUI T. MAIORESCU

Într-un articol publicat nu de mult sub pseudonimul străveziu *Un Craiovean*, d. *T.L. Maiorescu* amenință pe Partidul Liberal cu alipirea grupului junimist către acel al conservatorilor. D-sa spune: «Crede oare *Voința națională* că este mare deosebire între grupul de oameni citați mai sus și domnul G. Cantacuzen? Este oare convinsă că distanța care îi desparte de generalul Manu și Alexandru Lahovary este așa de greu de păsit? Au avut vreodată asemenea distanțe barierele închise?» (*România liberă* din 2/14 oct. a.c.)

Nu am crezut despre grupul junimist niciodată că are principii statornice și nestrămutate. Totdauna l-am văzut oscilând între partidele de la putere spre a se înfrupta și dânsul măcar cu niște fărâmături. Totdauna, mai ales în apropierea alegerilor generale, a făcut *patte de velours* pentru a fi susținut de un partid sau de altul spre a intra în Camerile legiuitoare, unde, odată ce a pus piciorul, începe a face opoziție, însă numai pe jumătate, așezându-se astfel încât la vreme de nevoie să poată sări din o tabără în alta fără a rămânea niciodată călare pe nevoie. De acest talent al grupului junimist nu ne-am îndoit niciodată și de aceea nu ne-ar mira deloc dacă l-am vedea trecând în rândul conservatorilor, în cazul când acest partid ar ieși triumfător – *quod Dii avertant* – după cum a intrat în Camera actuală sub scutul și cu ajutorul Partidului Liberal.

De aceea nici nu ne vom ocupa mai mult de această însușire *cameleonică* a grupului junimist. Ne-am propus de făcut astăzi un studiu mai interesant, nu asupra contrazicerei în purtarea grupului junimist, care este cunoscută de toată lumea, ci asupra acelei în părerile unuia din cei doi luceferi ai Junimei – *par nobile fratrum* – d. *T.L. Maiorescu*.

Aceste contraziceri au ajuns atât de caracteristice încât merită fără îndoială o cercetare patologico-psihologică.

Astfel același domn *Maiorescu* care scrie în *România liberă* rândurile de mai sus, cu prilejul explicării situației grupului junimist, în una din ședințele sesiunei trecute accentua deosebirile cari despart pe acest grup de conservatori, anume că domniile-lor recunosc legalitatea Camerelor și de aceea iau parte la lucrările lor, pe când conservatorii ar urma o cale rătăcită ieșind afară din legalitate și urmând o politică de abținere la alegeri și că în privirea tonului ziaristicei opoziționiste sunt de regretat atacurile îndreptate contra capului Statului și câte alte de aceste.

Observăm mai întâi că grupul junimist simte totdauna nevoia de a justifica situația ce o ia în Camerile legiuitoare. Așa a făcut-o în 1883 când cu revizuirea Constituției, așa în 1885, și încă în alte rânduri.

Pentru ce aceasta? Niște mandatari ai țării, niște reprezentanți ai voinței poporului nu au nevoie să arate *pentru ce ei sunt în Cameră*. Sunt acolo fiindcă sunt. Așa e când intri pe poarta cea mare a încrederei poporului; când însă te furișezi prin surprindere sau prin manopere, prin prefăcătorii de alianțe cu un partid, pentru a-l trage pe sfoară după ce te-ai văzut în cetate, atunci într-adevăr se simte mereu necesitatea de a explica ceea ce este neexplicabil.

Apoi d. Maiorescu care a studiat filosofia, nu înțelege d-sa ce contrazicere flagrantă există între cele spuse în Cameră și cele mărturisite în *România liberă*? Cum? nu este nici o distanță între oamenii cari vreau să combată pe calea legală și oamenii ce provoacă la revoluție, în timpurile din urmă chiar la asasinate, între oamenii ce recunosc de sfântă și inviolabilă persoana capului Statului și alții ce o insultă și o ponegresc în modul cel mai trivial? și crede d. *Maiorescu* că bariera poate fi sărită așa de ușor și anume de către cine? de către grupul junimist pentru a trece în lagărul conservatorilor, după cum singur o mărturisește? Înțelegem ca niște oameni fără principii să facă asemenea lucruri, căci nici o idee nu-i mai poate despărți de îndată ce interesul îi unește, dar pe un om ce a studiat filosofia și acum o predă de pe catedră, să facă astfel *tabula rasa* de orice principii, și să îndreptățească teoretic o împărechiare așa de monstruoasă, mărturisim că ne vine cam greu a-l pricepe.

Dar se va susținea poate că aici nu e vorba de filosofie, ci de politică și că chiar și filosofului e permis a face tranzacțiuni cu conștiința lui, de îndată ce este vorba de un interes politic.

Foarte bine! să vedem mai departe dacă d. *Maiorescu* se contrazice numai atunci când este vorba de politică sau și atunci când politica vine în luptă cu alte sfere ale cugetării?

Ne aducem aminte de un frumos discurs al d-lui *Maiorescu* ținut în Camerele de revizuire din 1883, în care d-sa vroia să dovedească că lărgirea colegiilor electorale, idee patronată de defunctul C. A. Rosetti, nu era cerută de un curent popular; d-sa susținea atunci, în aparență

cu multă convingere, că numai acele mișcări ale opiniei publice sunt reale cari pornesc spontaneu de la popor; că toate acele ce au drept izvor păreri individuale nu ar fi decât niște ecouri, glasuri moarte ce răspund fără conștiință chemării unui glas viu.

Ca exemplu a unei mișcări sănătoase în opinia publică, d-sa amintea acea provocată prin revizuirea art. 7; se formase atunci un curent puternic în opinia publică dinaintea căruia a trebuit să cedeze chiar guvernul; din contra, dacă privim la modul cum a fost adusă la lumină ideea lărgirii colegiilor electorale, găsim că ea este produsul unei singure inteligențe, aceea a d-lui Rosetti. «Cari sunt ideile cari hrănesc curentul popular, care părere formulată o aveți d-voastră? care părere este ieșită la ordinea zilei? Revizuirea art. 7 a fost susținută de opinia publică; dar acum, care este ideea opiniunei publice?» (*Dezbaterile Adunării*, No. 10, ședința de la 27 mai 1883, p. 57).

Cu alte cuvinte, d. Maiorescu susținea că *numai acele idei politice sunt adevărate, adică conforme cu cerințele și nevoile timpului, cari au de bază o mișcare a poporului și nu sunt productul unei păreri individuale.*

Nu voim să combatem noi această părere a d-lui *Maiorescu*, pentru care ar fi îndestul să amintim numai un singur nume, acel al principelui Bismarck, care întreprinse războiul Danemarcei *în contra opiniei publice a poporului german.* Știut este că în acest război era ascuns germenele unității germane.

Lăsăm pe d. Maiorescu să se combată singur cu același talent pe care l-a pus în susținerea tezei sale – asemenea vechilor sofiști, cari susțineau și combăteau pe rând aceeași părere, cu același *foc* și aceeași convingere – pentru că nu credeau nimic. Tot pe atunci pe când d. Maiorescu emitea în Cameră părerea că în politică este nesănătoasă și neadevărată orice idee care nu ar porni de la masele poporului, d-sa scria în cabinetul său liniștit de filosof, dinaintea bustului lui Schopenhauer, un articol *asupra progresului adevărului în judecarea lucrărilor literare*, care se publică în *Almanahul Societății academice «Românie june» din Viena*. D. Maiorescu se ocupă în această scriere despre modul cum adevărul ajunge a învinge eroarea și a-și întinde stăpânirea asupra conștiinței omenești, tratând în special despre adevărurile științifice și literare sau artistice (frumosul). Ce este o idee sau o formă nouă în mișcarea intelectuală a unui popor dat? Este o idee ale cărei premise au putut să existe în capul mai multor sau a tuturor, dar a cărei concluziune sau cel puțin a cărei formulare mai clară *se naște numai în capul*

unuia, care este și autorul ei (p. 850). Mai departe, adăoga d. Maiorescu pentru a-și limpezi și mai mult gândirea: «prima întâmpinare din partea publicului și totodată prima simptomă naturală a evoluțiunii spre progres este *combaterea violentă din partea celor mai mulți*; odată ideea ajunsă la cunoștința oamenilor eminenți, ea este așezată în domeniul ei predestinat și cu cât a fost mai violent atacată *a fost mai rău înțeleasă și mai cu intențiune denaturată, cu atâta renașterea ei în capetele cele noui este acum mai puternică*» (p. 52).

Așadar, d. *Maiorescu* pune pentru geneza adevărului științific sau artistic teoria cea exactă că acesta pornește de obicei *din capul unuia* și se lățește în acele multe. În privința adevărului social și politic d-sa răstoarnă teza și spune că ar trebui să *pornească de la cei mulți* către acel ce-l formulează. Așadar, ar urma că sunt două soiuri de adevăruri, ceea ce însuși d. Maiorescu care profesează logica va recunoaște că este în contra principiului celui mai elementar al acestei științe. Deși însă lucrul în sine e peste putință, se pot afla filosofi pe cari păcatele lor i-au împins în politică, spre a dezice acolo *sub îmboldirea interesului* ceea ce stabilise odată în spiritul lor rece și neinteresant.[1]

Contrazicerea aceasta a d-lui Maiorescu ar găsi deci și dânsa o explicare, deși cam *deziluzionantă* asupra caracterului d-sale, în faptul că ilustrul orator posedă două conștiințe, una filosofică pe care o îmbracă împreună cu halatul său de filosof și alta politică ce se ascunde în cozile fracului său politic. Noi credem însă că boala de care sufere d. Maiorescu este mai adâncă, că-i viciază chiar și gândirea rece.

Ne vom ocupa aici de unele teorii estetice ale d-lui *Maiorescu* și vom vedea cum d-sa ca și în politică își schimbă teoriile *după scopul ce-l urmărește, adică după interesul – fie și ideal – ce-l are în gând.*

Într-un articol publicat în 1885 în *Convorbirile literare* asupra *Comediilor lui Caragiali*, pe cari d. Maiorescu vroia să-l apere contra învinuirei de imoralitate ce se aducea pieselor lui, d-sa dezvoltă asupra artei următoarea teorie: arta are fără îndoială de scop moralizarea societății, însă nu în înțelesul obicinuit, ci într-un chip deosebit de morala propriu-zisă. Arta este menită a ne înălța din lumea realității în aceea impersonală a ficțiunei poetice și nimicind în noi rădăcina

[1] Să se vază în *Românul* din 17 iunie 1883 un articol mai amănunțit asupra acestei părți din studiul nostru, contrazicerea d-lui Maiorescu în cestiunea lărgirei colegiilor electorale.

egoismului să ne înnobileze ființa noastră. Îndată ce o operă de artă a ajuns această țintă *fie prin orice mijloc*, dânsa mulțămește cerințele estetice și devine moralizatoare.

În conformitate cu această condițiune a operei de artă, artistul trebuie să se înalțe și el deasupra lumei pasiunilor, «căci numai o puternică emoțiune *impersonală* poate face pe om să se uite pe sine și să aibă prin urmare o stare sufletească inaccesibilă egoismului, care este rădăcina oricărui rău». În rezumat *poetul trebuie să pună la o parte personalitatea lui când creează și publicul când se desfată* (*Convorbiri literare*, XIX p. 456–457).

Într-un alt articol publicat 8 luni după aceea, intitulat *Poeții și Criticii*, d. Maiorescu, care avea acuma alt scop, acela de a dovedi că criticele făcute de poeții Vlahuță și Barbu Ștefănescu poetului Alecsandri ar fi nedrepte căci cei mai răi critici ai lucrărilor de artă sunt artiștii; d-sa, pentru a îndreptăți această asertiune, analizează natura deosebită a criticului și poetului. «Poetul, zice d-sa, este mai întâi de toate o individualitate. De la același obiect chiar despre care noi toți avem o simțire obicinuită, el primește o simțire așa deosebit de puternică și așa de *personală* în gradul și felul ei încât în el nu numai se acumulează simțirea până a sparge limitele unei simple impresii și a se revărsa în forma estetică a manifestării, dar însăși această manifestare *reproduce caracterul personal fără de care nu poate exista un adevărat poet*. Din multe părți ale lumei primește poetul razele de lumină; dar prin mintea lui ele nu trec pentru a fi stinse sau pentru a ieși cum au intrat, ci se resfrâng în prizma cu care l-a înzestrat natura și iese *numai cu această resfrângere și culoare individuală*.» Deosebirea ce o face între poet și critic d. Maiorescu o rezumă în fraza caracteristică: «de aceea criticul nu poate fi decât nepărtinitor; artistul nu poate fi decât părtinitor». În rezumat, *artistul este expresia supremă a personalității*[1] (*Convorbiri literare*, XX, p. 6–7).

Apoi cari din două este adevărat? poetul *impersonal* sau cel *personal*, adevărul pornit de *sus în jos* sau de *jos în sus*, barierele *deschise* între conservatori și junimiști, sau cele *închise* prin nerespectarea dinastiei și lupta extra-legală?

[1] Vezi asupra acestei contraziceri un bun articol în *Contimporanul*, V, p. 43 și urm.

Înțelege credem și d. Maiorescu, oricât ar întinde coarda filosofiei, că asemenea contradicțiuni nu trebuie să fie permise în mintea unui om care vrea să pozeze în faclă intelectuală și că ar trebui înainte de a-și da aerul de a propovădui adevărul, să aibă pentru el mai mult respect și mai multă considerare[1]".

Editorialul din *Voința națională* este tipărit și în broșură, îndată după apariția în ziarul „național-liberal"[2].

Maiorescu răspunde la acest editorial, care punea în discuție probleme politice, și la scrisoarea lui Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Către d-nul Maiorescu*, publicată în *Contemporanul* din iulie 1886[3]. Sunt de făcut câteva observații. Maiorescu publică în *Convorbiri literare* o formă restrânsă a articolului *Contraziceri* din *România liberă* și introduce, la a treia contradicție, răspunsul la criticile lui C. Dobrogeanu-Gherea din *Contemporanul*. Maiorescu face trimitere, pe de altă parte, la editorialul din *Voința națională*, însă se folosește de broșură, pe care o numește cu „coperți roșii", cum nu era în realitate. Constată că în „broșura roșie" se foloseau cuvinte și expresii din articolele și studiile sale, un procedeu care se numește „sofistica argumentării". Trimite la un filozof, nu spune care, autor al unei *Euristici*, tratat despre sofisme. S-ar putea ca acest autor să fie William Gerard Hamilton (1729–1796), cu lucrarea *Parlamentary Logic*, tipărită la Londra în 1808. Maiorescu o putea cunoaște din traducerea germană *Parlamentarische Logik*, apărută la Tübingen în 1872. O ediție franceză se tipărește în 1882. Hamilton prezintă în carte 553 de sofisme, între care și cele la care se referă criticul în *Răspunsul* său privind prima contrazicere.

[1] *Voința națională*, III, nr. 660, 19/31 octombrie 1886, p. 1.

[2] *Contrazicerile Domnului Maiorescu*, București, Tipo-litografia Dor. S. Cucu, 1886 (Biblioteca „Voinței naționale").

[2] *Contemporanul*, V, nr. 1, iulie 1886, p. 41–75.

Maiorescu răspunde la a doua contrazicere cu argumente din activitatea sa și arată, pe bună dreptate, că schimbarea opiniilor în viața politică ține de schimbările din societate în cursul anilor.

Mai importantă este cea de-a treia contrazicere, care nu figurează în articolul din *România liberă*, însă este pusă în discuție de C. Dobrogeanu-Gherea în scrisoarea *Către d-nul Maiorescu*, publicată, cum am arătat mai sus, în *Contemporanul* din iulie 1886. Gherea are în vedere articolul lui Maiorescu *Comediile d-lui Caragiale*, publicat în *Convorbiri literare* în septembrie 1885[1]. Aici Maiorescu introduce în dezbaterile literare teoria sa cu privire la condiția principală în legătură cu arta. „Înălțarea impersonală – declară Maiorescu – este însă o condiție așa de absolută a oricărei impresii artistice, încât tot ce o împiedică și o abate este un dușman al artei". Pornind de aici, Maiorescu elimină poezia politică, deși în încercările sale literare din epoca studiilor vieneze o cultivă – și chiar cu insistență – și va fi pus în situația, mai târziu, să prezinte poeziile lui Oct. Goga, din primul său volum, din 1905, la un premiu academic. Gherea insistă asupra termenului folosit de Maiorescu și compune o listă de expresii echivalente: „ficțiuni ideale", „emoțiuni impersonale", „înălțare impersonală", „inspirare impersonală".

Maiorescu introduce în evaluarea actului creator o noțiune, nu neapărat, cum arată Gherea, din frazeologia nebuloasă a esteticii germane, însă, oricum, care lăsa drum deschis interpretărilor. Maiorescu dă și o caracterizare a artei lui Caragiale, cum am arătat în comentariile la articolul *Comediile d-lui Caragiale*, în care nu folosește această terminologie, caracterizare încă nedepășită în interpretarea artei caragialiene.

Explicațiile lui Maiorescu sunt întâmpinate de *Voința națională* în editorialul *Răspuns d-lui Maiorescu*, publicat în 18/30 noiembrie 1886, în care readuce în discuție declarațiile

[1] *Convorbiri literare*, XIX, nr. 6, 1 septembrie 1885, p. 449–462.

lui T. Maiorescu din Camera Deputaților, făcute în ședința din 27 mai 1883[1] și cele arfirmate în articolul *O socoteală politică* din 2/14 octombrie 1886[2]. Aspectul cel mai important din acest *Răspuns* privește demonstrația potrivit căreia Maiorescu relata în articolul său din 7 noiembrie 1886, cuvânt cu cuvânt, ce spusese în *Observări polemice* din 1869[3].

Reproducem articolul din *Voința națională*, fiind, de asemenea, un text de referință în această polemică:

„București, 17 (29) noembre 1886

RĂSPUNS D-LUI T. MAIORESCU

Acum câteva zile, d. Maiorescu, răspunzând unui articol al nostru privitor la «contrazicerile» d-sale, ne mulțumea pentru serviciul ce-i făceam de a-l ține, prin atacurile noastre, în evidență.

Dacă d. Maiorescu se mulțumește numai cu atât, adică de a fi ținut în evidență, oricare ar fi de altminteri aspectul sub care ar fi prezentat publicului, neapărat că ar fi curată răutate din partea noastră de-a nu-i aduce un nou serviciu.

Răspunsul d-lui Maiorescu – mai ales întru cât privește întâia contrazicere – a fost cu desăvârșire slab; în genere a căutat să facă spirit, să deplaseze discuția, să dea lecții de moralitate tinerimei care nu voiește să-i urmeze direcția și a sfârșit prin a ne întări în convingerea că s-a contrazis nu numai în cuvinte, dar și în acțiunea d-sale politică.

De altminteri, atitudinea d-lui Maiorescu, în timpul din urmă, față cu Opoziția-unită, merită o nouă cercetare patologico-psihologică.

Contrazicerea de căpetenie ce imputam d-lui Maiorescu e că în parlament a zis *una*, anume că:

«Între grupul junimist și conservatori e o mare deosebire; cel dântâi voiește să lupte pe căi legale și să respecte persoana Regelui, pe când ceilalți au adoptat o politică antilegală și nu mai respectă Capul Statului».

[1] Titu Maiorescu, *Discursuri parlametare*, III, p. 208–234.

[2] *România liberă*, X, nr. 2745, 2/14 octombrie, 1886, p. 1.

[3] T. Maiorescu, *Critice*, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1874, p. 302–303.

Și că în *România liberă*, sub semnătura *Un Craiovean* – mai bine zis *Un Brașovean* – a susținut *alta*, adică că:

«Distanța ce-i desparte pe junimiști de conservatori nu e greu de păsit *și că asemnea distanțe nu au avut niciodată barierele închise».*

Toată lumea vedea împreună cu noi o contrazicere între aceste două declarațiuni ale d-lui Maiorescu. De aceea spuneam:

«Crede d. Maiorescu că bariera poate fi sărită așa de ușor și anume de către cine? de către grupul junimist pentru a trece în lagărul conservatorilor, după cum singur o mărturisește? Înțelegem ca niște oameni fără principii să facă asemenea lucruri, dar pe un om ce a studiat filosofia, și acum o predă de pe catedră, să facă *tabula-rasa* de orice principii, mărturisim că ne vine cam greu a-l pricepe.»

Ce ne-a răspuns d. Maiorescu?

– A! d-le scriitor de la *Voința națională*, nu pricepi asemenea salturi-mortale în politică și ceri de la mine consecință și logică în atitudinea mea? Cu atât mai rău pentru d-ta!

Și, pentru ca d. Maiorescu să zdrobească cu desăvârșire pe scriitorul *Voinței*, îi adresează câteva rânduri în care voiește să facă spirit.

Știam că d. Maiorescu e cel puțin un scriitor îndemânatec în stare să presare pe ici pe colo câte un cuvânt de spirit original; nu-l credeam însă redus a-și reedita bucățile de duh pe care le-a scris acum zece sau cincisprezece ani și de frică de a se contrazice, a-și copia propriile lucrări.

Judece oricine:

România liberă, *9 noembre 1886*	*Critice, 1874* *pag. 302*
Îi vine cam greu domnului scriitor de la *Voința* a pricepe Dar ce rezultă de aci? D-sa nu și-a subscris articolul ca să știm cine este. Însă numai atunci când în fapt ar fi cineva de o inteli- gență și competen- ță recunoscută, s-ar	Vine un anonim și de- clară că nu le înțelege pe amândouă. Dar ce urmează de aci? Ne pare evident că ar trebui să fie cineva de o inte- ligență și compe- tență recunoscută

putea conchide de la neînțelegerea lui la contrazicerea sau confuziunea părerii- lor criticale. Căci de altmiteri o știm cu toții de mai nainte că un șir de păreri politice, fie chiar cele mai lă- murite, va găsi tot- dauna capete peste al căror grad de in- teligență trece. Prin urmare în faptul că un anonim vine și mărturisește că nu le-a înțeles, singu- rul lucru interesant este naivitatea a- cestei mărturisiri.	pentru a se putea conchide de la ne- înțelegerea lui la confuziunea altora. Aceasta o știm cu toții că o poezie sau un studiu, fie chiar din cele mai lămurite și populare, vor găsi totuși capete peste a căror grad de inteligență trece. Prin urmare în fap- tul că cineva vine și mărturisește că nu le-a înțeles, sin- gurul lucru intere- sant este publicarea acestei mărturisiri.

Și dacă ar fi fost măcar vorba de vreo contrazicere în vreo cestiune aridă, pe care numai un specialist ar fi fost în stare s-o descopere! nu, e vorba de niște contraziceri cu totul elementare într-o materie pe care și un copil poate să o înțeleagă.

De altminteri însuși d. Maiorescu recunoaște autorului articolului din *Voința națională* oarecari merite: «Se vede că a citit ceva, spune d-sa, că ar fi fost capabil, dacă se menținea într-o direcție mai bună, *să continue o lucrare intelectuală de oarecare merit*».

Când d. Maiorescu recunoaște, cu tot necazul ce a trebuit să îndure, că autorul ar fi fost capabil să continue «o lucrare intelectuală de oarecare merit», urmează neapărat că dânsul nu e tocmai un cap ordinar. Ce caută atunci moftul că «știm cu toții de mai înainte că un șir de păreri politice, *fie chiar cele mai lămurite*, va găsi totdeauna capete peste al căror grad de inteligență trece», aplicat aceluiași autor?

Se vede că d. Maiorescu sau a copiat pasagiul din *Critice* fără a-l mai reciti cu băgare de seamă, sau a căzut fără voie iarăși într-o nouă contrazicere.

Să discutăm însă mai departe. «Unde e contrazicere? întreabă d. Maiorescu. Nu am zis că *nu mai e nici o distanță* între junimiști și conservatori, am spus numai că distanța care ne desparte de dânșii *nu e așa greu de pășit*».

Dar oare discuția e numai asupra acestor chițibușuri bune pentru judecătoria de pace, dacă d. Maiorescu a zis că «*nu mai e nici o distanță*» sau dacă a zis că «*distanță e, dar că nu e greu de pășit*» – lucruri de altminteri identice?

Cestiunea este d-a se ști: Cum a sărit distanța?

Neapărat că dacă au sărit-o conservatorii și au adoptat ei politica d-lui Maiorescu, nu mai există nici o contrazicere în atitudinea acestui din urmă. Dar dacă distanța a fost sărită de d-sa?

Poate că d. Maiorescu să fi pierdut sărita d-sale din vedere; noi nu am pierdut-o însă și putem să i-o dovedim. Și mai întâi de toate a putut avea d. Maiorescu prezumțiunea că va face pe d-nii Manu, Lahovary, Vernescu, Catargiu, Pake și toți ceilalți înfocați cursieri ai opoziției să renunțe la atitudinea lor de până acum și să se înhame la *brașoveanca* d-sale?

Mai natural era să creadă toată lumea că nu-i va veni așa de greu d-lui Maiorescu, care a sărit multe distanțe, să sară și distanța ce-l desparte de d-nii Manu și Lahovary și să se arunce în lupta anti-legală.

Și dovadă că d. Maiorescu a pășit d-sa distanța ce-l despărțea de oamenii cari provoacă la scandaluri, la asasinate, la revolte și cari insultă mereu pe Rege, e că d-sa s-a înscris în rândurile lor, încurajând prin atitudinea sa pe turburătorii de meserie și pe insultătorii Coroanei, făcând vizite la prăvălia d-lui Staicovici, subscriind pentru bătăușii din Botoșani și mergând la alegerile din București mână în mână cu opoziția-unită.

Și iarăși dovadă că d. Mairoescu era în contrazicere cu atitudinea grupului din care face parte, comițând aceste năzdrăvănii, e că la Iași d. P. Carp sprijinea lista candidaților naționali-liberali, păstrând cu sfințenie distanța ce-l desparte de conservatorii-anarhiști.

Pe când d. Maiorescu la București vota *contra* Partidului Național-Liberal, la Iași junimiștii votau *pentru*.

Pe când la București d-sa mergea alături cu opoziția unită, la Iași d. Nicu Gane se exprima astfel la adresa acestei opoziții:

«Sunt o sumă de oameni, cunoscuți de toată lumea – noroc numai că sunt puțini la număr – cari îndată ce aud că se face vreun bocluc în Orient, sau vreo tulburare în Bulgaria, îndată ce cred că oștiri străine au să intre în mișcare, să pun la cotcăit împreună, constituie comitete ortodoxe, publică scrisori și proclamațiuni, insultă pe Rege, urzesc felurite planuri de răsturnări. Acești oameni poartă stigmatul lui 3 aprilie, au pătat cu sânge stradele Iașului, în scop de a desface Unirea, însă spre fericirea țării nu și-au ajuns scopul și nici astăzi nu-l vor ajunge. Conjur pe cetățeni să nu asculte pe acești Țancofi ai României și să nu le încredințeze mandatul de consilier».

Din toate acestea reiese clar atitudinea d-lui Maiorescu. Știm acum care este tăria convingerilor sale politice și ce temei putem pune pe declarațiunile d-sale.

Nu va mai putea susține că nu l-am priceput.[1]"

Maiorescu găsea că acest editorial aparținea unui istoric și se grăbește să întocmească un nou articol, *S-a prins*, pe care îl publică în *România liberă* din 23 noiembrie/5 decembrie 1886[2]. Aici istorisește pe larg investigațiile sale cu privire la identificarea autorului anonim din *Voința națională* și îl denunță, cu multă siguranță, pe istoricul A. D. Xenopol. Maiorescu săvârșea cea mai gravă eroare din întreaga sa activitate critică. Sancționarea ei nu întârzie să vină. *Voința națională* publică scrisoarea lui A. D. Xenopol, pe care o reproducem și care nu are nevoie de nici un comentariu:

„O SCRISOARE A D-LUI ALEXANDRU XENOPOL

Domnule director,

Se vede că articolul *Contraziceri*, publicat de *Voința națională*, a lovit unde-l doare pe d. Maiorescu, deoarece Domnia-sa a trebuit să-și aplice toată știința d-sale psicologică spre a descoperi pe autorul lui.

---

[1] *Voința națională*, III, nr. 684, 18/30 noiembrie 1886, p. 1.

[2] *România liberă*, X, nr. 2787, 23 noiembrie/5 decembrie 1886, p. 1. Tipărim articolul, mai departe, în prezentarea de față.

Cu părere de rău însă constat că mirosul d-sale psicologic s-a înșelat, căci, după cum vă este cunoscut, eu semnez totdeauna articolele mele, și această înșelare a d-sale l-a împins să caute a mă lovi pe mine, care nu aveam nimic personal de răfuit cu d-sa. Acum când văd ce gândește d. Maiorescu despre mine, drept să vă spun îmi pare rău că nu am fost eu autorul acelui articol, care l-a atins pe d. Maiorescu atât de grav, încât d-sa a crezut că trebuia să răspundă de două ori spre a-i paraliza zdrobitorul efect.

Dacă d. Maiorescu s-ar fi simțit numai calomniat, desigur că d-sa, care este deprins cu calomniile în viața sa trecută, nu s-ar fi ocupat a-i răspunde; simțind însă că lovitura-l atingea de-a dreptul, a făcut-o, și anume, nu ocupându-se de obiectul însuși, ci făcând din el o cestiune personală.

Cu acest prilej, d. Maiorescu afirmă că eu aș fi fost cândva «un tânăr de rară inteligență, care dam speranța unui viitor strălucit; dar că din nenorocire o modificare m-ar fi izbit la începutul carierei mele și de atunci...» Îi mulțumesc de buna opinie retrospectivă, conținută în aceste rânduri. Dacă am ținut cele ce promiteam, aceasta a spus-o în mai multe rânduri străinătatea prin organul unor oameni cel puțin tot atâta de talentați ca și d. Maiorescu, și nu aștept, fără îndoială, ca un personagiu din o tabără politică opusă acelei căreia aparțin să mă judece favorabil.

Tot d. Maiorescu afirmă în același articol că discursurile d-lui Brătianu nu ar avea absolut nici o valoare, nici ca idei, nici ca formă. Apoi poate oare un om cu judecată așa de puțin statornică ca d. Maiorescu să spună despre d. Brătianu că e lipsit de idei sau de mine că n-aș fi ținut cele ce făgăduiam? Întâi să explice d. Maiorescu contrazicerile d-sale, o cestiune care atinge foarte serios facultatea d-sale însăși de a judeca înainte de a-și permite să aplice judecata d-sale la facultățile altora.

Primiți, etc.

A.D. Xenopol[1]"

Maiorescu, surprinzător, nu se gândește la Nicu Xenopol, fratele istoricului, redactorul de la *Voința națională*, cunoscut

[1] *Voința națională*, III, nr. 691, 27 noiembre/9 decembrie 1886, p. 1.

prin criticile lui Eminescu la adresa sa în legătură cu Ioan Slavici, *Novele din popor*, din 1881[1].

Se vor scurge șase ani până ce Maiorescu se va mai angaja în această polemică. Există toate dovezile că nici acum nu ar fi făcut acest lucru dacă C. Dobrogeanu-Ghera nu retipărea în *Studii critice*, din 1891, scrisoarea pe care o adresa lui Maiorescu în 1886, acum și cu un titlu, *Personalitatea și morala în artă*, în care readucea în discuție teoria maioresciană cu privire la „impersonalitatea" în artă[2]. Maiorescu se vede pus în situația să reia discuția și întocmește articolul *Asupra personalității și impersonalității poetului*, pe care îl publică în *Convorbiri literare*, nr. 11–12, martie 1892[3]. Acest ultim articol care vine așa de târziu nu este, în realitate, decât o transcriere a celui din 1886, cu unele omisiuni și adaosuri. Maiorescu nu avea nimic pregătit pentru acest număr jubiliar al *Convorbirilor literare* și reia, cu titlu schimbat, pe cel publicat cu aproape un deceniu în urmă.

Maiorescu include în edițiile sale, fapt nu lipsit de semnificație, numai primul articol, *Contraziceri?* publicat în *Convorbiri literare* din 7/19 noiembrie 1886 și lasă îngropate în *România liberă: O socoteală politică*, din 2/14 octombrie 1886, *Contraziceri?* din 7 /19 noiembrie 1886, *S-a prins* din 23 noiembrie/5 decembrie 1886, și din *Convorbiri literare, Asupra personalității și impersonalității poetului* din 1 martie 1892. Criticul recunoștea, implicit, că în „micul studiu" de „strategie literară", anunțat la început, săvârșise erori grave, tocmai în privința strategiei literare.

[1] M. Eminescu, *Opere XIII. Publicistica*, p. 84–86, 95–97, 448–449.

[2] I. Gherea [C. Dobrogeanu-Gherea], *Studii critice*, volumul II. Ediținea 1-a, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1891, p. 51–96.

[3] *Convorbiri literare*, XXV, nr. 11–12, 1 martie 1892, p. 885–894. Tipărim articolul, mai departe, în prezentarea de față.

Tipărim aici aceste articole spre a avea o imagine cât mai completă asupra unui moment de răscruce din activitatea critică a lui Maiorescu, însă și pentru alte motive.[1]

„București, 1 octombrie

O SOCOTEALĂ POLITICĂ

De câtva timp citesc și eu *Voința națională.*

Este lucru vederat, că cineva nu citește *Voința națională* numai așa, pentru plăcerea de a citi.

Foile guvernamentale s-au distrus totdeauna prin privilegiul de a avea mai mulți abonați decât cititori.

Dar în timpul din urmă este de oarecare folos să se citească *Voința națională*, cu sau fără plăcere.

Folosul se întemeiază pe împrejurări atmosferice.

În aerul nostru politic de astăzi se simte un fel de pâclă, un fel de zăduf, și zăduful ca toate zădufurile, va trebui să dispară sau în urma unui vânt curățitor sau printr-o furtună cu descărcări electrice.

Și prin urmare este bine să se citească *Voința națională*; pe barometru se controlează presiunea aerului.

Mult prețuita noastră foaie guvernamentală în numărul său de la 23 septembrie se ocupă a cântări iarăși «opoziționea», precum a mai cântărit-o de atâtea ori. Rezultatul cântarului este totdeauna zero, adică constatarea că opoziționea nu are nici o greutate. Așa încât îți vine numai să te întrebi: pentru ce atâta muncă *pro nihilo*? (vorba răsposatului Arnim).

Cu acest prilej, după ce organul ministerial susține că:

«din nenorocire Partidul Conservator nu există azi în România», adaugă:

«E adevărat că dd. Carp și Maiorescu au rămas credincioși ideilor conservatoare și luptă în numele lor. Dar doi oameni, oricât de iluștri ar fi, niciodată n-au format un partid.»

[1] Colecția ziarului de la Biblioteca Academiei Române (cota P.IV.611) este, pentru anul 1886, într-o stare înaintată de uzură și degradare, încât nu se mai poate consulta.

Lăsând ilustritatea la o parte – căci în țara aceasta toți suntem iluștri – ne pare că socoteala cu cifre a *Voinței naționale* are trebuință de oarecare rectificare. În materie de cântar se cuvine preciziune.

Și adică cum «doi oameni?» Nu cumva vor fi mai mulți? Mai mulți chiar în manifestările parlamentare ale politicii zilnice? Și poate și mai mulți îndărătul acestor manifestări?

Dacă *Voința națională* înțelege a releva numele acelora care ei par mai marcanți într-un grup, nu avea dreptate să accentueze numai aici numărul «doi». Căci și când vorbește de liberali-conservatori, nu citează decât pe dd. Catargiu, Lahovari, Vernescu și se înțelege că nici acești *trei* oameni nu ar face un partid.

Totdeauna în asemenea relevări se subînțelege încă și numărul de oameni care sunt actual reprezentați prin câteva nume, și uneori este chiar prudent a se subînțelege și numărul de oameni, care este probabil că vor fi reprezentați la un moment dat.

Prin urmare chestia nu este despre cei «doi oameni», ci este despre ceea ce reprezintă ei sau ce pot reprezenta.

Chiar numai în Camerele actuale este știut și incontestabil că în același grup cu dd. Carp și Maiorescu mai sunt și alți deputați și senatori, desigur vreo 20; mic număr, ce e drept; dar nu pentru întâia oară opozițiunile sunt reprezentate în Camere printr-un număr mic, și nu este în deprinderile politice de a judeca despre existența valabilă a unui partid după simpla cifră momentană a reprezentărilor lui în Parlament.

Principiul conservator, după propriul înțeles al cuvântului, nu poate să nu existe cu deplină vitalitate într-un Stat Constituțional; și dacă, în adevăr, cum pretinde *Voința națioanlă*, ar fi în Cameră numai «doi oameni», care să-l reprezinte cu credință, acești doi ar reprezenta o parte esențială, oarecum o fază naturală, prin care *trebuie* să trăiască însăși viața politică a statului nostru.

Dacă s-ar mai cere o dovadă pentru aceasta, dovada ar fi convingerea existentă în mulți din cei ce se ocupă de afacerile publice, că poate chiar astăzi, dar desigur la un moment dat, între puținii reprezentanți ai ideilor mai moderate în Camerele actuale și între mulți aderenți ai acestor idei în țară este o apropiere și o contopire firească.

Crede oare *Voința națională* că este mare deosebire între grupul de oameni citați mai sus și d. G. Cantacuzin? Este oare convinsă că distanța care îi desparte de dd. general Manu și Alexandru Lahovari

este așa de greu de depășit? Au avut vreodată asemenea distanțe bariere închise? Sau poate *Voința națională* vede aceste bariere în expresiile violente ale câtorva ziare din opoziție nepotrivite cu credințele monarhiei?

Fără îndoială aceste expresii sunt din toate punctele de vedere condamnabile. Dar oare domnul ministru-prezident Ion Brătianu primește răspunderea personală pentru articolele din *Românul* de la 1870–1875, pe care le reproduce astăzi *L'Indépendance roumaine* și *Epoca?*

Și se va găsi un singur om nepărtinitor din țară, care să creadă pe dd. Sturdza și Câmpineanu (pentru a nu mai vorbi de dd. Orășanu, Stanian etc., etc., etc.) mai dinastici decât dd. Manu și A. Lahovari?

În materie de cântar este bine să nu ne facem iluzii, nici asupra noastră, nici asupra altora.

Dar, în fine, precum ziceam, este de oarecare folos să se citească *Voința națională* în timpul din urmă.

Un Craiovean[1]"

„CONTRAZICERI?

De *Contrazicerile* subscrisului se interesează așa de mult *Voința națională*, încât le consacră din nou un lung articol de fond în numărul său de la 19 octomvrie, după ce și la 3 octomvrie se ocupase de ele într-un articol mai scurt, dar mult mai politic.

La 29 octomvrie foaia oficioasă revine a treia oară asupra mea, atribuindu-mi pe nedrept paternitatea unor observări din *România liberă* în privința d-lui ministru de justiție. Ba chiar pe cel dintâi din aceste articole, *Voința națională* l-a găsit așa de important, încât l-a mai scos și în broșuri și-l vinde pe la gările din București.

Pentru un om politic, care se află în afară de sfera guvernamentală, cel mai periculos lucru este de a fi ignorat. Dar când este atacat și atacat cu atâta stăruință, i se aduce un mare serviciu în opinia publică, fiindcă prin aceasta este ținut în evidență.

Suntem dar mai întâi datori să dăm chitanță *Voinței naționale* pentru acest serviciu ce ni l-a făcut și ni-l face.

[1] *România liberă*, X, nr. 2745, 2/14 octombrie 1886, p. 1.

Mai îndoioasă este întrebarea dacă trebuie să răspundem la atacurile *Voinței naționale*.

Aici va fi bine să introducem o distingere.

De câte ori este vorba numai de persoana subscrisului, chestia nu merită o discuție publică. Mie personal opinia celor mai mulți din scriitorii guvernamentali asupra mea îmi este indiferentă, și publicului îi este probabil indiferentă opinia tuturor.

Dar de câte ori este vorba de un interes mai general, care se ascunde sub o formă personală, discuția poate fi folositoare.

În cazul de față sunt în drept a presupune că persoana mea a fost luată numai ca țintă aparentă de atac și că în realitate combaterea se face cu intenția de a se discredita întregul grup politic din care fac parte și întreaga direcție pe care o susținem.

Dacă este așa, atunci poate nu va fi tocmai pierdut timpul ce-l întrebuințăm pentru a răspunde chiar unui scriitor așa de ușor precum se va vedea că este autorul articolului *Voinței naționale* din 19 octomvrie.

*

Sunt patru «contrazicerile» cari au îndemnat pe *Voința națională* la acea *cercetare* «patologico-psihologică», cum o numește.

I

În *România liberă* (din 2 octomvrie) am scris:

«Oare distanța care ne desparte de d-nii Manu și Lahovari este așa greu de pășit? Au avut vreodată asemenea distanțe bariere închise?»

Iar în Cameră (la 27 mai 1883) am zis că deosebirea între grupul nostru și între vechii conservatori era aceasta că noi recunoaștem legalitatea Camerilor, pe când ei prin abstențiune nu o recunoșteau, pe lângă aceasta noi condamnam atacurile ziarelor opoziționiste îndreptate în contra capului statului.

Relevând *Voința națională* cele de mai sus, ne impută următoarele:

«Apoi d. Maiorescu, care a studiat filozofia, nu înțelege d-sa ce contrazicere flagrantă există între cele spuse în Cameră și cele mărturisite în *România liberă*? Cum? Nu este nici o distanță între oamenii care vreau să combată pe cale legală și oamenii ce provoacă la revoluție, în timpurile din urmă chiar la asasinate? Între oamenii ce recunosc de inviolabilă persoana capului statului și alții ce o insultă în modul cel mai trivial? Și crede d. Maiorescu că bariera poate fi sărită

așa de ușor, și anume de către cine? De către grupul junimist pentru a trece în lagărul conservatorilor, după cum singur o mărturisește? Înțelegem ca niște oameni fără principii să facă asemenea lucruri, dar pe un om ce a studiat filozofia și acum o predă de pe catedră, să facă astfel *tabula rasa* de orice principii, mărturisim că ne vine cam greu a-l pricepe.»

Îi vine cam greu domnului scriitor de la *Voința națională* a pricepe. Aceasta o credem fiindcă ne-o spune. Dar ce rezultă de aici? D-sa nu și-a subscris articolul, ca să știm cine este. Însă numai atunci când în fapt ar fi cineva de o inteligință și o competență recunoscută, s-ar putea conchide de la neînțelegerea lui la contrazicerea sau confuziunea părerilor criticate. Căci de altminteri o știm cu toții de mai nainte că un șir de păreri politice, fie chiar cele mai lămurite, va găsi totdauna capete peste al căror grad de inteligență trece. Prin urmare, în faptul că un anonim vine și mărturisește că nu le-a înțeles, singurul lucru interesant este naivitatea acestei mărturisiri.

Și în adevăr, se poate arăta îndată în a cui vină cade neînțelegerea.

Când în *România liberă* zic: «distanța ce ne desparte de d-nii Manu și Lahovari nu este așa greu de pășit», zic două lucruri: *întâi*, că există o distanță, și *al doilea*, că distanța existentă nu este greu de pășit.

Din aceste două lucruri, scriitorul *Voinței naționale* își escamotează singur pe cel dintâi, când în pasagiul citat mai sus întreabă: «Cum... Nu este nici o *distanță* între oamenii...» etc., etc.?

Și odată această scamatorie făcută, se înțelege că nu mai pricepe nimic.

Va să zică distanța există, atât în cuvintele mele de atunci din Cameră, cât și în cele scrise la 2 oct. în *România liberă*. Însă acum, ca și atunci, există și speranța că nu va fi așa greu de pășit.

Aici întreabă *Voința națională*: «de către cine»? Și răspunde însăși: «De către grupul junimist pentru a trece în lagărul conservatorilor, *după cum singur o mărturisește*».

Aceste din urmă cuvinte sunt un adaos al scriitorului guvernamental. În articolul nostru nu se află nimic despre o asemenea mărturisire. Și se înțelege iarăși că după ce guvernamentalul își inventează singur adaosul, iar nu mai pricepe nimic.

Așadar, în fapt cum rămâne cu distanța?

După cele citate se constată că o parte a distanței provine din abstențiunea vechilor conservatori de la alegeri. Cum se poate păși această parte a distanței? Prin participarea vechilor conservatori la alegeri. Căci este evident că nu noi am dat cuiva cel mai mic motiv de a crede că noi vom demisiona deodată din Camere pentru a ne asocia la o politică de abstențiune.

Și iată «contrazicerea» înlăturată, îndată ce se înlătură propria invențiune a *Voinței naționale*.

Ceailaltă parte a distanței în chestie, așa cel puțin cum o relevă *Voința națională*, sunt atacurile în contra regelui, pe care în acel discurs din Cameră le condamnam. Însă în privința acestora și în articolul din *România liberă* de la 2 octomvrie zic: «Fără îndoială asemenea atacuri sunt din toate punctele de vedere condamnabile». Și aici este evident că nu noi am dat cel mai mic motiv de a se crede că vom schimba acum această atitudine și vom începe a introduce în discuțiile noastre publice expresii violente în contra persoanei regelui.

Va să zică nici aici nu e contrazicere.

Însă scriitorul *Voinței naționale* iarăși escamotează acele cuvinte din *România liberă*, și atunci se înțelege că iar își plăsmuiește contraziceri și nu mai pricepe nimic.

Dar și această a doua parte a distanței nu este așa de greu de pășit, după câte dăm noi a înțelege în *România liberă*.

Și în adevăr, micul nostru articol, care a mișcat așa de mult penele guvernamentale, indica însuși modul cum s-ar putea păși, deși îl indica numai pe departe. Căci noi dam a înțelege că și d. ministru prezident Brătianu s-a aflat față cu capul statului într-o poziție analoagă cu a d-lor Manu și Lahovari, ba chiar mult mai grea, atunci când d. Orășanu nu era nici decorat, nici director al *Monitorului oficial*, și când d. Dimitrie Sturza se ascundea prin coloanele organului reacționarilor boemi *Politik* din Praga, sub pseudonimul Erdmann von Hahn.

II

Înaintea alegerilor generale am făcut «patte de velours» și «prefăcătorii de alianță» cu partidul de la guvern; odată însă «intrați în cetate, tragem partidul pe sfoară» – ne impută în al doilea rând foaia oficioasă.

Dacă am scrie în spiritul *Voinței naționale*, ne-am arăta măguliți de această imputare. Căci, de! În creștinismul transcendent e mai bine să fii tras pe sfoară decât trăgător pe sfoară. Dar în politica reală este adeseori din contra – chestie de superioritate.

Însă noi nu scriem în spiritul *Voinței naționale* și de aceea ne vom mărgini a dovedi că și aceasta a doua contrazicere și-o născocește iarăși numai scriitorul guvernamental.

Iată ce a zis d. Carp și ce am zis și eu *înainte* de ultimele alegeri generale și *în fața alegătorilor*. Nu facem parte din Partidul Național-Liberal și nu primim să fim aleși ca membri ai acestui partid; voim să fim și să rămânem independenți în Cameră (vezi și dezbaterile în *Monitorul* de la 9 decemvrie 1884). D. Carp a zis chiar în privința apropierelor de care se vorbea pe atunci: «nu eu m-am dus la d. Brătianu, ci d-sa a venit la mine» și d. Brătianu a *confirmat* aceasta în Parlament.

Dacă după asemenea declarări unii din colectiviști se așteptau a ne vedea pe noi părăsind principiile noastre pentru a trece în partidul d-lor, atunci nu au nici măcar meritul creștinesc de a fi fost trași pe sfoară, ci pot cel mult să fie părtași la împărăția cerului după făgăduiala uneia din cele 9 fericiri.

III

A treia «contrazicere» imputată de *Voința națională* este următoarea:

În combaterea reviziunii Constituțiunii (mai 1883) am susținut în Cameră, în contra d-lui C. A. Rosetti, că nu există curent popular pentru revizuire, că era numai un ecou fără viață și că ideea politică a revizuirii, nefiind împărtășită de majoritatea poporului, ci fiind numai produsul unei cugetări individuale, trebuia respinsă.

Tot pe atunci, în *Almanahul Societății Academice* din Viena, «*România jună*» (1883), am publicat o cercetare asupra progresului «adevărului» literar, după care adevărurile cele noi *în știință și în arte* sunt la început productul unei cugetări individuale și trebuiesc susținute în contra unei majorități de adversari.

Și aici adaogă *Voința națională*:

«Așadar, ar urma că sunt două soiuri de adevăruri. Deși însă lucrul în sine e peste putință, se pot afla filozofi pe cari păcatele lor i-au impus în politică, spre a deszice acolo *sub îmboldirea interesului* ceea ce stabilise odată în spiritul lor rece și neinteresat.»

Nu avem trebuință de multă explicare că nu a putut fi vorba în cazul de față de «deszicere sub îmboldirea unui interes», ci că la noi a fost o convingere statornică asupra celor două diferite curente ale progresului politic și literar: discuția se poate hotărî printr-o dovadă oarecum palpabilă.

Căci să nu confundăm! «Majoritățile sunt un fapt de cea mai mare însemnătate *în politică*, fiind termometrul sigur pentru a arăta până unde certe idei au intrat și s-au înrădăcinat într-o societate și când se pot, prin urmare, formula ca legi practice ale ei. Dar când e vorba de o lucrare în sferă *ideală*, fie operă de arte, fie teorie științifică, majoritățile nu însemnează nimic, fiindcă totdauna asemenea lucrări au fost primite la început de o minoritate și, dacă și-au câștigat tărâm, și l-au câștigat numai în viitorul poporului lor.»

Dar aici va zice scriitorul *Voinței naționale*, după obiceiurile polemicei de toate zilele, că explicarea aceasta asupra deosebirei între literatură și politică, am inventat-o acum pentru a scăpa de contrazicerea ce mi-ar fi descoperit-o Domnia-sa.

Nu este exact.

Acele rânduri din explicarea de mai sus stau textual la pag. 318 în volumul meu de *Critice*, publicat încă la 1874[1].

De unde rezultă, într-un mod palpabil, că atât articolul din *Almanahul «României june»*, cât și acel discurs din Cameră, în care *Voința națională* vede o «deszicere sub îmboldirea interesului» a acelor stabilite prin articol, nu sunt decât amplificări ale uneia și aceleiași idei, formulate sub aspectul a două diferite terenuri de evoluțiune și publicate cu vreo *zece ani mai nainte*, afară de orice actualitate politică.

*

Este foarte regretabil că în discuțiile publice de un interes mai general se amestecă și niște scriitori ca cel de la *Voința națională*, la cari o ușurință indiscretă a ajuns să ție locul cunoștinței de cauză și unei gândiri mai solide. Asemenea oameni își construiesc singuri cursa în care apoi îi poți prinde, într-un mod așa de primitiv, precum a fost în cazul de față cu simpla citare a unei pagine dintr-o carte.

Zicem că asemenea lucruri sunt foarte regretabile, și scriitorul guvernamental în chestie ne dă cea mai bună dovadă pentru aceasta. Omul se vede că a citit ceva, că a fost deprins a mânui unele forme

---

[1] Reproducem în foiletonul *României libere*, tot în numărul de astăzi, întreaga cercetare critică la care se referă d. Maiorescu, publicată pentru prima oară în *Convorbiri* la 1870 și retipărită în *Critice* la 1874 (*nota red.*). [Se publică: T. Maiorescu, Din *Critice*, paginile 311–319.]

ale gândirii logice, că ar fi fost capabil, dacă se menținea într-o direcție mai bună, să continue o lucrare intelectuală de oarecare merit.

Dar ce folos toate aceste, când ele se văd paralizate prin acea ușurință indiscretă de care am vorbit, prin goana după aprobarea ieftină a puternicilor zilei, adică prin dorința pripită de a parveni cu orice preț, dorință de care se vedea molipsită toată suflarea colectivistă și care a înăbușit, împreună cu orice scrupul, și orice simțimânt al rezervei ce se cuvine în unele sfere ale vieții publice.

Nu ne-am fi permis a vorbi astfel despre acest scriitor de la foaia oficioasă dacă exemplul lui ar fi izolat. Dar el este din contră o formă tipică pentru acea parte a tinerimii culte care a avut nefericirea de a fi atrasă în atmosfera partidului guvernamental de astăzi.

Este poate cea mai grea parte a răspunderii ce și-a atras-o guvernul de 10 ani al d-lui Brătianu, că nu a știut să dea generațiilor tinere nici un ideal de înălțare, nici măcar respectul de sine, ci le-a înjosit nivelul, deșteptând la unii interesele personale în locul interesului general și la alții îndrăzneala de a se crede capabili la toate, și silind, în fine, puținele capete mai bune care au rămas în partid să-și corupă inteligența pentru a falsifica vocabularul limbei române și a găsi vorbe frumoase la fapte urâte.

IV

Terminăm aici articolul nostru și lăsăm nediscutată a patra «contrazicere» ce ne-o relevă *Voința națională*. Ea privește o teorie estetică (!) și se raportă la deosebirea între impersonalitatea și totuși individualitatea poetului.

Descoperirea «contrazicerii» nu este făcută de *Voința națională*; o citisem cu vro 3 luni mai nainte în revista unor tineri din Iași, care se joacă de-a socialismul în țara românească.

Când vom mai avea răgaz pentru discuții curat literare, poate vom mai scrie ceva în privința acelei teorii estetice, acolo unde îi este locul, adică în *Convorbiri literare*.

Iar dacă și-a închipuit scriitorul *Voinței naționale* că aici în *România liberă*, în mijlocul luptei noastre politice cu partidul de la guvern, îi vom răspunde noi la greutățile d-sale în materie de poezie, nu avem decât a-i prezenta complimentele noastre cele mai vesele pentru vârsta fericită în care trebuie să se afle.

*
* *

Trecând la contrazicerile, în număr de patru, închipuite de broșura roșie, vom reduce îndată discuția la limitele în care poate să fie primită de *Convorbirile literare*. Căci trei din aceste contraziceri se țin de situația politică de pe atunci – lucrul se petrece în 1886 – și deoarece *Convorbirile* au păzit buna regulă de a nu se ocupa de politica zilei, am răspuns la acea politică în *România liberă* de la 7 noiemvrie 1886. Dar a patra din contrazicerile imputate se ține de sfera curat estetic-literară. Și în privința ei scrisesem la sfârșitul acelui articol din *România liberă* de la noiemvrie 1886: «Terminăm aci articolul nostru și lăsăm nediscutată a patra contrazicere ce ne-o relevă *Voința națională*. Ea privește o teorie estetică (!) și se rapoartă la deosebirea între impersonalitatea și totuși individualitatea poetului. Descoperirea contrazicerii nu este făcută de *Voința națională*, o citisem cu vreo trei luni mai înainte în revista unor tineri din Iași, care se joacă de-a socialismul în țara românească. Când vom mai avea răgaz pentru discuții curat literare, poate vom mai scrie ceva în privința acelei teorii estetice, acolo unde îi este locul, adică în *Convorbiri literare*.

Revista acestor tineri din Iași, care se joacă de-a socialismul în țara românească, este *Contemporanul* (acum dispărut), în al cărui vol. V se află descoperirea contrazicerii estetice, descoperire făcută și semnată de d. Gherea. De atunci încoace acea pretinsă contrazicere, publicată în *Contemporanul*, după ce a fost reprodusă în *Voința națională* și retipărită în broșura roșie, se vede astăzi republicată și în vol. II al *Studiilor critice* ale d-lui Gherea.

Să ne ocupăm în fine și de ea, fiindcă avem astăzi câteva momente de răgaz.»"[1]

„S-A PRINS

Pentru a nu știu câta oară *Voința națională* revine la *Contrazicerile*, de astă dată (18 noiembrie) sub rubrica «răspuns d-lui T. Maiorescu».

Însă prin acest «răspuns» situația s-a limpezit, și discuția se închide de la sine.

Iată pentru ce.

---

[1] *România liberă*, X, nr. 2775, 7 /19 noiembrie 1886, p. 1–2.

În orice luptă politică poate fi chestie de unele principii, pe care să le aperi, dar este și chestia unor persoane, în contra cărora nu te poți apăra, fiindcă față cu ele, nu încap discuții serioase.

Într-o Cameră legislativă diferența aceasta se stabilește de la sine. Sunt deputați cu care se discută și sunt deputați cu care nu se discută. În Camera actuală, de exemplu..., dar să lăsăm exemplele din Cameră la o parte; le știe toată lumea.

La discuțiile prin presă situația nu se limpezește așa de lesne: cele mai multe articole din ziare sunt anonime.

Aceasta ar fi indiferent, dacă ar avea toate valoarea lor proprie prin tăria argumentelor. În fapt însă trebuie să ai adeseori în vedere persoana scriitorului probabil, care s-a ascuns sub masca anonimului, fiindcă la multe articole (ca și la multe discursuri din Cameră) valoarea nu vine de la argumente, ci de la persoane sau de la împrejurări.

Este știut, d.e., că discursurile d-lui Ion Brătianu nu au nici o valoare ca idei, nici o frumusețe ca formă; cu toate aceste, au totdeauna valoarea politică, fiindcă vin de la d. Ion Brătianu.

Tot așa la ziare.

Un partid de opoziție nu poate să nu discute cu ziarele guvernamentale. Ce e drept, nu cu toate. Cu *Telegraful*, d.e., nu se discută. Cu *Voința națională* se discută.

Dar fiindcă și în *Voința națională* se pitulesc multe soiuri de oameni sub scutul anonimatului, trebuie să recurgi la un fel de simț literar, pentru a pipăi din articolul anonim dacă și până unde poate fi de folos dusă discuția.

Așa mi-a părut uneori a simți în articolele foaiei oficioase stilul d-lui Stătescu.

Cu dl Stătescu trebuie să discuți.

Mi-a părut alteori a întrevedea pe d. Dissescu.

Cu d. Dissescu poți discuta.

Mi-a părut odată a ghici pe d. Nicu Xenopolu.

Cu d. Nicu Xenopolu nu se discută.

Mai sunt și intermediari: de articolele acestora te poți folosi ca de un prilej pentru a spune unele lucruri care vreai să le spui: dar altă discuție nu începe cu dânșii.

Și acum să revenim la chestie.

Când am citit în *Voința națională* articolul *Contrazicerile d-lui T.M.* și când l-am văzut scos în broșură, m-am întrebat: Cine l-a scris? Ca să știu să răspund și cum să răspund.

De d. Stătescu nu putea să fie scris: era prea puțin politic.

De d. Dissescu nu era scris: era prea perdut în amănunte junimisto-literare.

Un amic al meu zicea că trebuie să fie de d. Dimitrie Ollănescu. Eu nu am crezut-o. Pe d. Ollănescu îl cunosc traducând de mult timp *Odele* lui Horațiu și traducându-le bine. Nu în atmosfera lui Horațiu a trăit scriitorul acelui articol.

După această metodă de eliminare, pentru mine, rămânea ca autor probabil o altă persoană, un anume, un fel de scriitor intermediar. M-am folosit dar de prilejul lui pentru a zice în *România liberă* de la 7 noiembrie, ceea ce aveam politicește de zis; dar am luat unele măsuri preventive, care să mă scutească de la a lungi vorba.

Măsurile preventive țînteau la un singur lucru: să-l fac pe anonimul guvernamental să-și dea singur masca jos, ca să se știe de toți cine este, odată știut cine este, discuția înceta de la sine, după regula stabilită mai sus.

Însă cum să faci pe un anonim să iese din ascuns?

Eu sunt pus în fața publicului, pe mine mă numește direct, mă atacă înaintea lumii, eu răspund sub numele meu pe drumul cel mare: el se vâră în tufiș, se acopere cu o foaie de jurnal, se ghemuiește sub scutul anonimului și dă în mine fără sfială. Un anonim, rogu-vă!

Da a fost leac și pentru aceasta.

O mică stratagemă stilistică, un fel de prevedere «psichologică», foarte simplă; căci anonimul în chestie este cam..., dar veți vedea îndată cum este.

Stratagema era aceasta; câteva săgeți mai subțirel cioplite ca să-l nemerească printre crengile din tufiș și alăturea o cursă literară, în care să cadă îndată ce ar face un pas mai departe și să țipe așa încât să-l poți arăta în vileag, și arătându-l în vileag, să zică toată lumea cu minte: ăsta a fost?! Apoi dacă a fost ăsta, închiderea discuției.

* * *

Printre tinerii de talent, încurajați (în multe feluri) de Societatea literară «Junimea», era și unul, care printr-o rară inteligență și prin o mare silință da speranța unui viitor strălucit. Cetea multe, studia

destul, vorbea uneori în public, scria din când în când, și noi îl susțineam pe această cale. L-am susținut îndeosebi și eu, fiindcă mi-a fost școlar.

Din nenorocire pentru el, o modificare l-a izbit la începutul carierei, și de atunci...

Despre el, cu privire anume la el am scris în articolul din *România liberă* de la 7 noiembrie: «Omul se vede că a citit ceva, că a fost deprins a mânui unele forme ale gândirii logice, că ar fi fost capabil, dacă se menținea într-o direcție mai bună, să continue o lucrare intelectuală de oarecare merit.»

Dacă «se menținea»; dar își pierduse putința de a se menține.

Însă în timpul înfloririi sale, când începuse a scrie, și scria lucruri de merit, a fost îndată atacat prin presă, ca toți oamenii de valoare.

Printre aceste atacuri era în anul 1869 și unul de la un anonim, care zicea că «nu-l înțelege» și din această neînțelegere lua un motiv ca să-l batjocorească.

Și atunci eu, pentru a-l apăra pe el, *anume* pe el și citindu-l pe el în această apărare, am scris în *Convorbirile* de la 1869 și am retipărit în *Critice* (la pag. 302) pasagiul: «Vine un anonim și declară că nu înțelege. Dar ce urmează de aici? etc.»

Și-atunci, la 1869, când am scris acest articol și l-am citit în «Junimea» de la Iași, rădeam împreună cu el de naivitatea anonimului.

Și acum, când același om se ascunde însuși sub masca anonimului și mă atacă pe mine cu aceleași cuvinte că «nu înțelege», l-am citat în *România liberă* textual (introducând numai cuvântul «naivitate» pentru mai mare haz) tocmai pasagiul, în care respingeam atunci în favoarea lui un asemenea atac greșit.

Căci calculul psichologic era ușor de făcut: celelalte scrieri ale mele le va fi uitat astăzi scriitorul *Voinței naționale*, dar acea pagină, în care am vorbit anume de el și care i-a măgulit amorul său propriu, aceea nu a putut-o uita. Și dacă este în adevăr el scriitorul guvernamental al articolului în contra mea, atunci poate se va prinde în această cursă, va țipa în public: «recunosc acest pasagiu! pe acesta nu l-am uitat! Iată-mă, sunt eu!»

Ei bine!

Guvernamentalul s-a prins în cursă, a țipat în public, și în *Voința națională* din urmă, de la 18 noiembrie, recunoscându-și faimosul pasagiu din *Critice*, are «naivitatea» de a-l reproduce textual alăturea cu cel identic din *România liberă*, pentru a-mi imputa această «reeditare» a proprielor mele lucrări și pentru a-mi zice că nu mai sunt «scriitor îndemânatec».

Fiindcă astfel anonimul guvernamental s-a dat singur pe față, nu mai rămâne nici un motiv de a-i ascunde noi numele, ci trebuie să i-l scoatem în public, așa cum se află deja tipărit la 1874 în pasagiul «identic» de la pagina 302 a *Criticelor*... este domnul Alexandru Xenopol.

*
* *

Țara noastră, nefiind mare, ne cunoaștem unii pe alții. Credem, dar, că oamenii cu minte mă vor aproba, dacă zic: acum s-a închis discuția.

T. Maiorescu[1]«

„ASUPRA PERSONALITĂȚII ȘI IMPERSONALITĂȚII POETULUI

În *Voința națională*, ziarul unui însemnat partid politic din România, s-au publicat multe articole de polemică violentă. Firește: un organ de luptă trebuie să atace pe adversari. Mai ales când propriele idei sunt puține, combaterea ideilor altora ajunge a fi îndeletnicirea de căpetenie și este atunci ademenită să fie și violentă: tăria cuvintelor caută să acopere slăbiciunea argumentelor.

Multe articole s-au publicat și în contra subscrisului, și pe unul din ele, unul mai lung, l-a crezut onorabila redacție așa de important, încât l-a scos și în broșură. Titlul *Contrazicerile d-lui T. Maiorescu*, coperta roșie (se înțelege roșie), tipografia Dorotea Cucu, prețul 10 bani (ieftin de tot).

Tema broșurei cu coperta roșie este următoarea:

Ne-am propus să facem astăzi un studiu mai interesant, nu asupra contrazicerii în purtarea grupului junimist,... ci asupra acelei în părerile unuia din cei doi luceferi ai Junimei – *par nobile fratrum*, – d. T. Maiorescu. Aceste contraziceri au ajuns așa de caracteristice, încât merită fără îndoială o cercetare patologico-psichologică.

---

[1] *România liberă*, X, nr. 2787, 23 noiembrie/5 decembrie 1886, p. 1.

Și acum se analizează cele trei contraziceri «patologice» ale noastre, două descoperite de broșura roșie, iar a treia împrumutată din revista socialistă *Contemporanul* și descoperită de d. Gherea.

Din capul locului ne permitem o mică observare asupra procederii literare. În rândurile citate se vede un fel de imitare a unor fraze, inversiuni și cuvinte, de care ne-am servit mai ales noi în criticele publicate. Și justificarea polemicei *au ajuns așa de caracteristice, încât merită fără îndoială* (*Conv.*, II, p. 301, III, p. 210 etc.), și ironica parenteză *par nobile fratrum* (*Conv.*, VI, p. 221) și mai ales cuvântul *cercetare patologico-psichologică* (*Conv.*, VII, p. 790) sunt arme din arsenalul nostru. – Se vede că autorul sau autorii broșurei (unul a fost demascat mai pe urmă) și-au făcut școala literară în cercul «Junimii» și acum vin să ne plătească, după vorba franceză, cu aceeași monetă.

A plăti cu aceeași monetă este o greșală de polemică literară. Moneta poartă semnul suveranității celui ce a introdus-o în circulație; cine o întrebuințează, pare a recunoaște această suveranitate și prin chiar aceasta devine inferior; cine o contrafface, are aerul de a se izbi de un articol din codul penal și prin chiar aceasta devine suspect. În orice caz imitarea este o dovadă de mediocritate.

Trecând la contrazicerile, în număr de patru, închipuite de broșura roșie, vom reduce îndată discuția la limitele, în care poate să fie primită de *Convorbirile literare*. Căci trei din aceste contraziceri se țin de situația politică de pe atunci – lucrul se petrece în 1886 –, și deoarece *Convorbirile* au păzit buna regulă de a nu se ocupa de politica zilei, am răspuns la acea parte politică în *România liberă* de la 7 noemvrie 1886. Dar a patra din contrazicerile imputate se ține de sfera curat estetic-literară. Și în privința ei scrisesem la sfârșitul acelui articol din *România liberă* de la noemvrie 1886: «Terminăm aci articolul nostru și lăsăm nediscutată a patra *contrazicere* ce ne-o relevă *Voința națională*. Ea privește o teorie estetică (!) și se rapoartă la deosebirea între impersonalitatea și totuș individualitatea poetului. Descoperirea *contrazicerii* nu este făcută de *Voința națională*, o citisem cu vreo trei luni mai nainte în *revista unor tineri din Iași, care se joacă de-a socialismul în Țara Românească*. Când vom mai avea răgaz pentru discuții curat literare, poate vom mai scrie ceva în privința acelei teorii estetice, acolo unde îi este locul, adecă în *Convorbiri literare*».

Revista acestor tineri din Iași, care se joacă de-a socialismul în Țara Românească, este *Contemporanul* (acum dispărut), în al cărui vol. V se află descoperirea contrazicerii estetice, descoperire făcută și semnată de d. Gherea. De atunci încoace acea pretinsă contrazicere, publicată în *Contemporanul*, după ce a fost reprodusă în *Voința națională* și retipărită în broșura roșie, se vede astăzi republicată și în vol. II al *Studiilor critice* ale d-lui Gherea.

Să ne ocupăm, în fine, și de ea, fiindcă avem astăzi câteva momente de răgaz.

Iacă de ce este vorba.

În două articole, scrise cu un interval de câteva luni în *Convorbirile* de la septembrie 1885 și de la aprilie 1886, am atins chestia personalității și impersonalității, sau mai bine a impersonalității și totuș individualității artistului, în special a poetului.

În cel dintâi articol, pentru a apăra comediile d-lui Caragiale în contra imputării de imoralitate, accentuam impersonalitatea ca o condiție etică a oricării lucrări de adevărată artă; în articolul al doilea, pentru a apăra pe Alecsandri în contra criticelor d-lor Vlahuță și Ștefănescu (de la Vrancea), accentuam personalitatea sau individualitatea ca o condiție estetică a orcărui adevărat poet.

Tocmai aici vede broșura roșie după d. Gherea o contrazicere, și pentru ca să facem pe cititori să înțeleagă înșii ceea ce a înțeles d. Gherea și... ceea ce n-a înțeles, se cuvine să-i lăsăm mai întâi d-sale cuvântul, iar noi vom adăoga la început câteva întâmpinări secundare și la sfârșit întâmpinarea principală asupra închipuitei contrazicere.

D. Ghera scrie și ne citează așa:

> D. Maiorescu vrea să apere lucrările d-lui Caragiale împotriva învinuirii de nemoralitate și pentru atare sfârșit d-sa își pune întrebarea dacă arta are ori nu misiune moralizatoare, și răspunde: «da, arta a avut totdeauna o misiune moralizatoare și orce adevărată operă artistică o îndeplinește». Rămâne dar să înțelegem în ce stă moralitatea artei. La această întrebare ni se dă următorul răspuns: «Orice emoțiune estetică, fie deșteptată prin sculptură, poezie, fie prin celelalte arte, face pe omul stăpânit de ea, pe câtă vreme este stăpânit, să se uite pe sine ca persoană și să se înalțe în lumea ficțiunilor ideale.» . . . . . «Numai o puternică emoțiune impersonală poate face pe om să se uite pe sine și să aibă prin urmare o stare sufletească inaccesibilă egoismului, care este rădăcina oricărui rău».
>
> Am reprodus o frază întreagă din articolul d-lui M., pentru că ea caracterizează modul d-sale de a scrie; pe de altă parte atare împletire metafizică nici nu poate fi spusă cu cuvintele noastre și într-o limbă lămurită (*Studii*, pag. 53, 55).

Cum «cu cuvintele noastre?» Adecă cu cuvintele d-lui Gherea? Aceasta e probabil; rămâne numai să vedem ce rezultă de aici, și o vom vedea îndată. Căci d-nul Gherea continuă:

> Aceste expresii grele, metafizice, mai sunt și neexacte. Să luăm vorba «emoțiune impersonală». Emoțiunile sunt în general cât se poate de personale, fiindcă sunt urmarea unei atâțări nervoase, care se petrece într-un organism individual, într-o persoană (pag. 56).

Ce curioasă observare face aici d. Gherea! De ce adecă ar fi neexactă expresia «emoțiune impersonală?» Fiindcă toate emoțiunile se petrec într-o persoană și prin urmare nu pot fi decât personale? Dar după acest soi de vorbă, tot ce gândește un om, tot cuvântul ce-l rostește, ar trebui numaidecât să fie numit personal, fiindcă se petrece «în organismul lui individual». Și prin urmare nu s-ar mai putea zice în bună și lămurită limbă românească, d.e.: opinia ce o arată domnul X nu este personală a lui, ci a luat-o orbește din cutare carte sau de la cutare om? Căci ar avea cineva dreptul să întâmpine: nu este exact, fiindcă orce exprimare a unei opinii se petrece cu necesitate în organismul individual al celui ce o exprimă, și prin urmare este personală a lui?! Și de acum înainte nu s-ar mai putea zice despre Eminescu, cum s-a zis cu o așa de bună caracterizare etică a lui: Eminescu era omul cel mai impersonal, fiindcă ar veni numaidecât cineva care să întâmpine; nu e adevărat, Eminescu nu a putut fi impersonal, fiindcă a fost o persoană!

Dacă ar fi să răspundem d-lui Gherea «cu cuvintele» d-sale ar trebui să-i imputăm de ce întrebuințează și d-sa pe aceeași pagină expresia *altruism* în opoziție cu egoism, și să-i zicem după același calapod: tot ce simt eu este un act al egoismului meu, fiindcă se petrece în mine, prin urmare și când simt o curată compătimire pentru altul și când fac ceva numai pentru binele altuia, este o expresie neexactă să mi se atribuie un simțimânt altruist, fiindcă simțimântul este al meu, *ego, meus*, așadar egoist.

Ce mai ceartă de cuvinte!

Tot ce se poate cere de la cel ce introduce asemenea expresii, care trec peste nivelul conversațiilor de rând, este să le precizeze mai nainte înțelesul. Odată înțelesul bine precizat, întrebuințarea este îndreptățită, și tocmai partea cea mai importantă a discuțiilor științifice, etice, estetice ar fi de-a dreptul imposibilă, dacă limbagiul ar fi osândit să se restrângă în cercul «cuvintelor noastre» de rând. *Altruist* este o

expresie bine precizată în înțelesul ei încă de A. Comte și prin urmare legitimată, precum și este astăzi indispensabilă în discuțiile etice. *Impersonal* este o altă expresie bine precizată și indispensabilă în discuțiile estetice. De altminteri i s-a amintit înțelesul precis tocmai în pasagiul ce ni-l citează d. Gherea: «numai o emoțiune impersonală face pe om *să se uite pe sine*», de aceea se și numește impersonală.

Am insistat asupra acestei prime obiecțiuni a d-lui Gherea, fiindcă este din capul locului hotărâtoare și fiindcă de la confuzia ce și-o creează însuși prin neobservarea nuanțelor înțelesului din expresia *impersonal*, derivă și contrazicerea ce ne-o atribuie nouă.

Dar înainte de a veni la aceasta, să mai urmărim puțin felul întâmpinărilor d-lui Gherea.

Nu e adevărată nici fraza, că «egoismul e rădăcina oricărui rău»,

continuă d-sa în contra noastră la pag. 56.

Să relevăm mai întâi imprudenta întrebuințare a cuvântului *adevărat* în acest caz. Teoriile etice sunt încă astăzi și probabil pentru mult timp așa de controversate, așa de nesigure din punctul de vedere al evidenței științifice, așa de puțin «pozitivate», cum ar zice școala lui A. Comte, încât expresia *nu este adevărat* dovedește puțină familiarizare cu materia în chestie. Nu este dovedit, e contestabil, e exagerat, sunt expresiile întrebuințate în asemenea discuții din partea oamenilor competenți.

Și imprudența domnului Gherea se pedepsește îndată, fiindcă primul argument al d-sale pentru a stabili neadevărul acelei fraze devine un adevărat instrument de pedeapsă în contra d-sale. Iată-l:

> Dacă simțimentele și faptele altruiste sunt trebuitoare pentru păstrarea neamului omenesc, prin urmare și a individului, apoi sentimentele și faptele egoiste sunt trebuitoare pentru păstrarea individului și prin urmare și a speciei, care e formată din indivizi. Așadar, și unele și altele pot fi morale (pag. 56).

Dar ce are a face această obiecție (chiar dacă ar fi exactă, ceea ce nu credem) cu fraza în chestie? Este așa de puțin deprins d-nu Gherea cu operațiile argumentării, încât nu-și poate da îndată seamă de raportul extensiunii sau sferei de aplicare a noțiunilor?

Eu zic: egoismul e rădăcina orcărui rău. Generalitatea este aici în cuvintele «orcare rău», și propoziția redusă la paradigmele obicinuite

în manualele de școală (toți *s* sunt *p*) glăsuiește: tot răul este din egoism. Aceasta însemnează că întreaga sferă a noțiunii rău este legată de sfera egoism, dar nu însemnează că și întreaga sferă a noțiunii egoism este legată de rău, ci din contră numai o parte. Când zic: toți leii sunt animale, aceasta nu însemnează că și toate animalele sunt lei, ci numai că unele animale sunt lei; celelalte pot fi cum vor voi: vulpi, papagali sau alte animale mai puțin citabile. (Vezi: Maiorescu, *Logica*, pag. 47.)

A înțeles d. Gherea această mică explicare elementară? – Dacă-i este prea abstractă, să-i mai dăm un exemplu concret dintr-o știință materială. Cineva afirmă: microorganismele sunt cauza orcării boale infecțioase. Vine altul și vrea să-l combată zicând: nu este adevărat, căci microorganismele sunt și cauza multor fenomene folositoare, d. e.: a fermentațiunii.

Poate va zice acum și d. Gherea, în orce caz o vor zice cei deprinși cu argumentările juste: n-are a face una cu alta.

Prin urmare, când d. Gherea se încearcă să combată fraza noastră, că egoismul este rădăcina orcărui rău, prin arătarea că egoismul este și rădăcina multor lucruri bune, nu o combate întru nimic, și opinia ce o are, că afirmarea dintr-o parte a sferei unei noțiuni se poate dovedi neadevărată prin constatare din altă parte a sferei aceleiași noțiuni, este o eroare de logică.

Și în sfârșit tot la pag. 56 ne mai spune d. Gherea:

> De asemenea și «lume impersonală», «inspirare nepersonală a ficțiunilor» ar fi trebuit mai bine lăsate nemților, cărora le plac atât de mult vorbe și fraze nebuloase.

Cum «lăsate nemților, cărora le plac fraze nebuloase»? Dar teoria ficțiunii ideale, care idealitate dă obiectului tratat de artist caracterul *tipic* (prin chiar aceasta artistul se înalță în lumea impersonală), este teoria lui Platon; aceste sunt așa-numitele «idei platonice», foarte clar reproduse cu acel caracter al lor în *Estetica* lui Schopenhauer, care Schopenhauer, deși fără îndoială german, se întemeiază în partea citată a filozofiei lui tocmai și anume pe Platon.

Faptul este știut și trebuie să fie știut de cei ce se ocupă de Estetică în cunoștință de cauză, fie numai în lăuntrul micii noastre literaturi. Noi înșine am tradus în românește și am dat publicității toată această explicare a platonismului ca element fundamental de Estetică (vezi

Convorbiri, vol. 19, care cuprinde și articolul asupra d-lui Caragiale, pe care ni-l citează d. Gherea; vezi mai ales *România liberă* într-un șir consecutiv de numere de la 12 aprilie 1885 înainte).

Și d. Gherea este așa de inocent în materie, încât crede că ideile platonice sunt nemțești și vorbește de plăcerea nemților pentru fraze nebuloase? – Multe se vor fi zis despre arta și filozofia grecească; dar (cu excepția lui Heraclit) nimeni nu le-a tăgăduit până acum claritatea senină.

Însă totuși ideea platonică îi pare d-lui Gherea nebuloasă și confuză? – Se poate și se vede; dar a cui e vina?

Ne aducem aminte din vremea când eram student la Universitate, că un compatriot de-ai noștri discuta cu un alt compatriot despre valoarea lui Shakespeare, pe care o tăgăduia cu violență, și după vreo două ore de discuție se constată deodată că aprigul critic își închipuia că Shakespeare este un poet spaniol.

Ne aducem aminte că acum vro 8 ani, când am început prelegerile de Logică la Universitatea din București, un ziar din capitală ne imputa în citarea *Analiticelor* lui Aristotel, de ce am zis *pars prior* și nu *pars priora*, închipuindu-și acest ziarist erudit că singularul feminin de la *prior* este *priora*.

Ce poți să faci cu asemenea lucuri? Le constați, și treci mai departe.

Să trecem și noi mai departe și să ajungem la sfârșit, adecă la însăși contrazicerea descoperită de d. Gherea și reprodusă de broșura roșie.

> Tot d. Maiorescu bate pe d. Maiorescu,

continuă d. Gherea la pag. 67,

> un tablou curios, dar adevărat.

Și în contra pasagiului nostru citat mai sus din apărarea d-lui Caragiale cu esențiala impersonalitate a poetului, care îl înalță în lumea ideală, ne opune un alt pasagiu al nostru, scris după câteva luni în apărarea lui Alecsandri (chiar această scurtime de interval ar fi trebuit să facă pe d. Gherea mai prudent), și care zice:

> Poetul este mai întâi de toate o individualitate; de la aceleași obiecte chiar, despre care noi toți avem o simțire obicinuită, el primește o simțire așa deosebit de puternică și așa de personală în gradul și în felul ei, încât în el nu numai se acumulează simțirea până a sparge limitele unei simple impresii și a se revărsa în forma estetică a manifestării, dar însăși această manifestare reproduce caracterul personal, fără de care nu poate exista un adevărat poet. Din multe

părți ale lumii primește poetul razele de lumină, dar prin mintea lui ele nu trec pentru a fi stinse, sau pentru a ieși cum au intrat, ci se resfrâng în prisma, cu care l-a înzestrat natura, și ies numai cu această resfrângere și coloare individuală.

Apoi care din două este adevărat, întreabă broșura roșie: poetul impersonal sau cel personal?

Amândouă, răspundem noi.

Așadar, cuvântul personal, ca și contrarul său impersonal, are două înțelesuri?

Evident, și amândouă înțelesurile sunt clar expuse în pasagele citate, adecă clar pentru cine poate și vrea să înțeleagă. Tot așa are două înțelesuri cuvântul introductiv (aristotelic și baconian), cuvântul sintetic (*a priori* și *a posteriori*) etc.

Poetul adevărat este impersonal în perceperea lumii, întrucât în actul perceperii obiectului trebuie să se uite pe sine și să-și concentreze toată privirea în obiect, prin aceasta numai obiectul încetează acum de a fi individual mărginit și devine tip, se înfățișează *sub specie aeternitatis*, cum zice Spinoza, este o «idee platonică». – Shylock nu este un ovreu izolat, ci este ovreimea; Werther nu este un amorezat individual, ci este sentimentalitatea amorului. Aceasta constituie partea mai ales etică a artistului.

Dar odată perceperea obiectivă dobândită, manifestarea ei în o anume formă reproduce caracterul personal al poetului, și o asemenea resfrângere în prisma lui proprie exprimă individualitatea lui esențială. – Leiba Zibal din *Făclia de Paște* a d-lui Caragiale nu este nici el un ovreu izolat, ci este ovreimea, ca și Shylock, dar ce deosebire în forma exprimării, după deosebita individualitate a scriitorilor! Impersonal sau tipic văzute amândouă figurile, personal sau individual tratate de amândoi autorii. Și Luceafărul lui Eminescu nu este un individ amorezat, ci însăși sentimentalitatea amorului, ca și Werther. Dar aceeași deosebire a manifestării și în aceeași cauză. Aceasta constituie partea mai ales estetică a poetului.

Iacă teoria clară, de mult știută și de mult comentată a ideii platonice întrebuințate drept fundament de Estetică, și împăcarea ei cu formele foarte diverse de manifestare, în care se revelează diversele personalități ale poeților.

Se înțelege că sunt și teorii contrare. Zola, d.e., definește: opera de artă e un colț al naturei văzut printr-un temperament.

Noi credem, din contra, că opera de artă e un colț al naturei văzut cât se poate de impersonal și exprimat printr-un temperament cât se poate de individual.

Dar această luptă între teorii adverse este altă chestie. Chestia noastră era teoria platonico-estetică, combinată cu varietatea exprimării aceluiaș tip prin felurite forme artistice, teorie atinsă în treacăt de cele două articole ale noastre. Și aici am arătat că contrazicerea închipuită de d-nu Gherea nu există în acea teorie, ci există în capul d-sale.

Precum se vede, acele câteva fraze presărate în articolele noastre, scrise de altminteri în termini mai populari, erau numai niște semne de recunoaștere pentru o teorie estetică completă și sistemizată; sau, dacă nu ni se ia în nume de rău o comparare militară, niște soldați trimiși înainte – nu ca slaba putere a unor indivizi răzleți, ci ca avant-garda unei întregi armate, cu care stau în legătură bine disciplinată.

De unde putem scoate o altă observare de polemică literară: nu confunda avant-garda unei armate cu niște soldați răzleți, sau mai pe românește: las-o mai domol unde nu te pricepi.“[1]

Polemica lui Maiorescu cu presa din vremea sa are o importanță aparte în viața noastră literară. „C. Dobrogeanu-Gherea a luat din mâinile lui Maiorescu – arată Eugen Lovinescu – torța unei critice pe care o crezuse sfârșită odată cu dânsul. Dincolo de «critica generală», adică de critica culturală, el nu văzuse organizarea unei critice «speciale», care cercetează opera literară, ca un obiect de studiu cu multiple probleme de ordin estetic, psihologic, social, cu cercetări lingvistice, așa cum se practică în toate țările de cultură.“[2]

E. Lovinescu invocă pentru inaderența lui Maiorescu la „critica specială“ și faptul că deși păstrează manuscrisele lui Eminescu un număr mare de ani, nu întreprinde cercetări „speciale“, care aveau să se dovedească, mai târziu, de prim ordin, pentru cultura noastră națională.

---

[1] *Convorbiri literare*, XXV, nr. 11–12, 1 martie 1892, p. 885–894.

[2] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, p. 280.

(p. 613) ÎN LĂTURI!

Publicat în *Convorbiri literare*, XX, nr. 3, 1 iunie 1886, p. 193–207.

În volum: *Critice*, II, 1892, p. 217–241; *Critice*, III, 1908, p. 93–108; *Critice*, III, 1915, p. 93–98; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 77–90.

Aron Densușianu (1837–1900) cobora dintr-o familie nobilă română, Pop de Hațeg, între cele puține care nu fuseseră deznaționalizate de stăpânirea maghiară. Face studiile la Blaj, unde profesorii îi schimbă numele din Pop, în Densușianu, după Densuș, locul său de naștere. Studiază dreptul la Sibiu și practică avocatura în Făgăraș. Ajuns în conflict cu autoritățile maghiare locale, se mută la Brașov, intră în viața politică și scoate împreună cu Teofil Frâncu și I. A. Lapedatu ziarul *Orientul latin* (23 februarie 1874–30 septembrie 1875), „politic, literar, social și economic". I se intentează un proces de presă și este condamnat la închisoare. După ispășirea pedepsei trece în România și se stabilește la Iași. Este numit profesor de latină la Universitatea ieșeană și suplinește și catedra de literatura română. Publică volume de poezii: *Valea vieții* (1892), *Hore oțelite* (1892), o epopee în 12 cânturi *Negriada* (1879, 1884), de care ne ocupăm mai departe, o tragedie *Ostumu* (ed. a II-a 1887), studii privind literatura română: *Aventuri literare* (1881), ediția a II-a cu titlul schimbat, *Cestiuni de estetică și Mitologie clasică* (1887), *Istoria limbei și literaturei române* (1885), *Cercetări literare* (1887), studii de filologie: *Din vocalismul latin și român* (1882), articole politice: *Românii și maghiarii* (1875), *Principele Constituțiunii maghiare* (1886), în care apără drepturile românilor transilvăneni. Volumul din urmă îl semnează: *A. P. de Hațeg.*

Aron Densușianu se formează în climatul cultural al Școlii Ardelene și ocupă un loc important prin activitatea sa în contextul vieții culturale și literare din a doua parte a secolului al

XIX-lea. Întemeiază o publicație, *Revista critică-literară* (ianuarie 1893–iunie 1897), cu un program opus *Convorbirilor literare*, preocupându-se să formeze și o grupare antijunimistă.

Maiorescu avea toate motivele să vadă în Aron Densușianu – și pe bună dreptate – cel mai important adversar al „direcției noi". Aici stă explicația pentru acest titlu imperativ: *În lături!*

Maiorescu pornește în articolul său de la manualul lui Aron Densușianu, *Istoria limbei și literaturei române*, tipărit la Iași în 1885, în care îi prezintă pe scriitorii români într-o optică partizană, adversară „direcției noi", promovată de „Junimea". Bolintineanu și Andrei Mureșanu sunt trecuți, astfel, înaintea lui Vasile Alecsandri și Grigore Alexandrescu. Maiorescu invocă mărturii din biografia lui Andrei Mureșanu și întocmește o antologie din poezia sa, prin care să ilustreze nivelul scăzut sub raport artistic, chestiune pe care o mai pusese în discuție și în *O cercetare critică asupra poeziei române* din 1867. Este o mare deosebire între titlul imperativ *În lături!*, prin care viza un mare obstacol de trecut, și argumentele nu suficient de convingătoare, prin care spera să-l înlăture din calea sa.

Exegeții și îndeosebi E. Lovinescu lasă să se înțeleagă că Maiorescu îl înmormântează pe Aron Densușianu în privința locului pe care îl ocupa în viața culturală și științifică. „În plăpânda noastră conștiință – scrie E. Lovinescu – omul era mort."[1] Aron Densușianu nu fu scos din viața culturală și artistică prin articolul lui Maiorescu și tipărește *Cercetări literare* (1887)[2] și retipărește *Istoria limbei și literaturei române* în ediția a II-a în 1894[3]. Era și membru corespondent al Academiei Române (13 septembrie 1877). Ovid A. Densusianu, fiul său,

[1] E. Lovinescu, *Titu Maiorescu*, II, p. 212.

[2] Aron Densușianu, *Cercetări literare*, Iași, Librăria Școalelor, Frații Șaraga, 1887.

[3] Aron Densușianu, *Istoria limbei și literaturei române*. Ediția II, Iași, Tipo-Lit. H. Goldner, 1894.

își începe, acum, la sfârșit de secol, activitatea științifică și se va impune foarte repede ca una din marile personalități ale filologiei române.

Maiorescu nu credea că izbutise să-l nimicească pe Aron Densușianu, cu toate că activitatea sa științifică era destul de vulnerabilă. Stă mărturie faptul că doi ani mai târziu se va angaja să prezinte la Academia Română *Negriada*, epopeea lui Aron Densușianu, pentru un premiu academic, ca o acceptare a realității că în chestiuni de critică există, ca pretutindeni, o diversitate în receptarea și interpretarea operelor literare.

Densusienii sunt o familie cu rol important în viața culturală și științifică. Nicolae (1846–1911), fratele lui Aron Densușianu, și Ovid Densusianu (1873–1938), fiul lui Aron Densușianu, desfășoară o activitate bogată în istorie, istorie literară, filologie și folclor.[1]

(p. 627) EMINESCU ȘI POEZIILE LUI

Publicat în *Convorbiri literare*, XXIII, nr. 8, 1 noiembrie 1889, p. 625–645.

În volum: Mihail Eminescu, *Poezii*, ediția a patra. Cu o notiță biografică de T. Maiorescu. București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1889, p. V–XIV. Reproduce numai prima parte.

Retipărit în *Critice*, III, 1915, p. 109–133; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 91–110.

Maiorescu elaborează articolul într-un timp relativ scurt, cum se desprinde din însemnările din jurnalul său. Cea dintâi mențiune este din 15/27 octombrie 1889: „*Sâmbătă și duminică* 15/27 oct. dictat Anicuței și apoi poleit singur articolul

[1] *Bibliografia română modernă*, vol. II *(D–K)*, p. 69–72.

lui Eminescu".[1] O săptămână mai târziu notează că terminase elaborarea articolelor despre Eminescu: „*Marți 17/29 oct. 89.* Am terminat articolul sau articolele Eminescu, le-am citit aseară lui Caragiale și Jacques Negruzzi și astăzi lui Zizin Cantacuzino, care a mâncat la noi".[2] Peste trei zile trimite articolul , în două părți, la *Convorbiri literare: „Joi 19/31 oct.* De-abia ieri am dat la tipar art. *Eminescu* pentru *Convorbiri* și noua (a patra) ediție Eminescu, 6 zile de muncă absorbantă".[3]

Maiorescu vorbește în însemnarea de marți 17/29 oct. 89 de „articolul sau articolele Eminescu", referindu-se, evident, la articolul în cele două părți, trimis *Convorbirilor literare* din care reproduce în fruntea volumului din această ediție numai prima parte. Nu este vorba de o *prescurtare*, cum arată editorii, ci de o reproducere parțială.

Problema principală care se pune privește un alt aspect. Maiorescu reproduce și în această ediție, cum procedează în cele 11 pe care le tipărește până în 1915, *[Prefața]* de la prima ediție din 1883, pe copertă 1884. Nimic nu demonstrează mai evident că aprecia acel text ca fiind de bază în definirea personalității lui Eminescu decât includerea lui în fruntea tuturor edițiilor din poeziile lui Eminescu, pe care le tipărește pe întinderea a trei decenii. Edițiile lui Maiorescu din poeziile lui Eminescu le prezentăm mai departe cu toate completările făcute pe parcursul publicării.

Eminescu este în prezentarea lui Maiorescu o personalitate atemporală și care trăiește în lumea preocupărilor sale intelectuale, cu precădere schopenhaueriene. Eminescu „a fost întotdeauna – arată Maiorescu în *[Prefața]* la prima ediție – prea impersonal și prea nepăsător de soarta lucrărilor sale, pentru a fi înduplecat să se îngrijească însuși de-o asemenea culegere,

[1] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, III, p. 178.
[2] *Ibidem*, p. 179.
[3] *Idem*.

cu toată stăruința amicilor săi". Teza aceasta este reluată și în articolul de față, mai pe larg și cu o exemplificare mai bogată. Problema care se pune este de a ști, în lumina manuscriselor și a corespondenței lui Eminescu, dacă poetul era, în adevăr, dezinteresat, până dincolo de orice limită, de scrierile sale. Eminescu arată, în manuscrisul **2277**, *f. 123*, că intenționa să tipărească poeziile într-un volum și avea și un titlu potrivit, în opinia sa, *Lumină de lună*[1]. Ion Scurtu, unul dintre editorii săi, aduce la îndeplinire dorința poetului și îi tipărește poeziile cu acest titlu[2]. O altă însemnare din manuscrise arată că se gândea să-și tipărească din articolele sale. „Articolele mele de ziar – notează Eminescu în manuscrisul **2257**, *f. 429* – revăzute și publicate în volum c-o prefață istorică.[3] Eminescu pregătește pentru tipar unul din studiile sale, *Creditul mobiliar*, pe care îl publică în *Timpul*, în iulie–august 1881[4]. Mai important este faptul că poetul își confecționează un caiet, în care își transcrie poeziile dinainte de 1871, un caiet ca pentru tipar. Își recitește poeziile, să le facă unele corecturi, însă acestea conduc, în mai multe situații, la refacerea poeziilor respective, refaceri prin care ia naștere, sub condeiul poetului, o nouă poezie.

Eminescu era preocupat de soarta manuscriselor sale și cel dintâi lucru pe care îl face după revenirea din boală privește recuperarea manuscriselor sale. „Te rog dar – îi scrie Eminescu lui Alexandru Chibici-Revneanu în 20 octombrie 1884 – să iei tu lada [cu manuscrisele sale] de la Simtion, dacă nu mai

[1] M. Eminescu, *Opere. Poezii tipărite în timpul vieții*, III, București, 1944, p. 79. Și facsimil, p. 81.

[2] M. Eminescu, *Lumină de lună*. Poezii. Ediție îngrijită după manuscrise de Ion Scurtu. București, „Minerva", Institutul de Arte Grafice și Editură, 1910.

[3] D. Vatamaniuc, *Eminescu. Contribuții documentare*, Galați, Editura Porto-Franco [și] Muzeul Literaturii Române, 1993, p. 25.

[4] M. Eminescu, *Opere XII, Publicistica*, p. 248–260, 174–276, 577–579.

e cu putință să stea acolo, până ce starea mea se va îndrepta."[1] Aceasta, din nefericire, nu se va întâmpla și drumul manuscriselor lui Eminescu de la Simtion sau din altă parte – până la Maiorescu – nu este cunoscut.

Maiorescu este învinuit, pe nedrept, că a întocmit ediția poeziilor lui Eminescu fără să-l consulte pe poet și, ce este și mai rău, fără știrea sa. Corespondența lui Eminescu cu Veronica Micle, publicată în anii din urmă, vine să infirme asemenea aprecieri. „Titus [Maiorescu] îmi propune să-mi editez versurile – îi scrie Eminescu Veronicăi Micle în 8 februarie 1882 – și am luat de la el volumul 1870–1871 din *Convorbiri*, unde stau *Venere și Madonă* și *Epigonii*. Vai, Muți, ce greșeli de ritm, ce nonsensuri, ce cuvinte stranii! E oare cu putință a le mai corija, a face ceva din ele? Mai nu cred, da, în sfârșit, să cercăm!" Eminescu nu dă curs acestui demers al lui Maiorescu de a-și tipări poeziile în volum pe motiv că se găsea în 1882 în cu totul altă situație decât cea dinainte de 1870. „Eu versuri nu mai scriu deloc – o informează Eminescu pe Veronica Micle în iulie 1882. Dar, în adevăr, este peste putință de a scrie zilnic câte un articol de fond și pe niște călduri, drăguța mea, care produc dureri de cap și te scot din fire."[2]

Manuscrisele și corespondența lui Eminescu arată că poetul s-a preocupat de tipărirea scrierilor sale și chiar de recuperarea „lăzii" în care își păstra averea sa spirituală, însă nu și-a dus la îndeplinire proiectele sale pentru faptul că nu-și găsea dispoziția necesară pentru travaliul artistic. Acest travaliu era

[1] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare IV. „Junimea"*, p. 160; M. Eminescu, *Opere XVI. Corespondența*, p. 202.

[2] *Dulcea mea Doamnă. Eminul meu iubit.* Corespondența inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle. Scrisori din arhiva familiei Graziella și Vasile Grigorcea. Ediție îngrijită, transcriere, note și prefață de Christina Zarifopol-Illias. [Iași], Polirom, 2000, p. 188.

expresia, cum se vede din manuscrisele sale, a unei înalte conștiințe în munca literară.

Maiorescu introduce în articolul de față și o altă teză de asemenea infirmată de cercetările din ultimii ani. Avem în vedere drama lui Eminescu, pusă în seama eredității. Poetul cade pradă alienației mintale, se susține, ca urmare a unei boli incurabile la vremea aceea, moștenită pe linia mamei sale. Asemenea argumente nu sunt concludente. Matei, fratele mai mare, atinge vârsta venerabilă de 73 de ani.

Eminescu este, asemenea fraților săi, victima depresiei determinată de înlăturarea abuzivă din redacția *Timpului* și de climatul politic ostil și amenințător în însăși existența sa. Diagnosticul de alienație mintală, pus de prima soție a lui Slavici, femeie fără cultură, în general, necum una medicală, este preluat de Maiorescu și transmis cu o solicitudine de neînțeles. După cum este însușit de medici, fără o bază științifică, fapt pentru care posteritatea nu-i poate ierta. Depresia, una din bolile grave și ale societății noastre, nu se poate vindeca prin claustrare, cum s-a procedat cu Eminescu și nici printr-un regim medical cu injecții cu mercur.

Nota din finalul studiului invocă și un document cu privire la locul și ziua de naștere a poetului. Ținând seama de modul cum se făceau aceste înregistrări la parohii, se ridică destule semne de întrebare. Practica științifică ne obligă să trecem peste constatări de orice natură și să acordăm prioritate documentului.

Maiorescu se ocupă în partea a doua a articolului său de arta literară a lui Eminescu și relevă faptul că la baza ei stătea creația populară, învestirea unor cuvinte prozaice cu noi valențe poetice, rimele noi și neașteptate și deplina stăpânire a limbii române. Nici una din aceste teze nu este infirmată de posteritate.

(p. 648) ÎNTRU AMINTIREA LUI WILHELM DE KOTZEBUE

Publicat în *Convorbiri literare*, XXI, nr. 9, 1 decembrie 1887, p. 811–815.

În volum: *Critice*, III, 1893, p. 61–69; *Critice*, III, 1908, p. 135–140; *Critice*, III, 1915, p. 135–140; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 111–114.

Wilhelm von Kotzebue (1813–1887), scriitor și diplomat, consul al Prusiei la Iași. Se căsătorește aici cu o descendentă din familia Cantacuzino și cunoaște viața societății românești. Ministru plenipotențiar al Imperiului țarist la Karlsruhe, Dresda și Berna. Încetează din viață la Reval, orașul natal, în 24 octombrie/5 noiembrie 1887.

Wilhelm von Kotzebue se bucura de prețuirea lui Maiorescu pentru cele trei cărți ale sale privitoare la poporul român: *Rumänische Volkspoesie, Aus der Moldau* și *Laskar Viorescu*, pe care le prezintă, cum am văzut, și în *Literatura română și străinătatea*.

Maiorescu urmează aceeași tactică pe care o folosește și față de Alarcón și îndată ce apare studiul său *Literatura română și străinătatea* îi trimite lui Kotzebue numerele din *Convorbiri literare* însoțite de o scrisoare datată: „*Vineri, 26 fevr. 82*", în care se recomandă scriitorului german. Scrisoarea, în germană, tipărită de I. A. Rădulescu-Pogoneanu[2], o dăm în traducere:

„Excelenței-sale W. v. Kotzebue
ambasador al Imperiului rus
în retragere
Dresda
Ambasada Imperiului rus
București, 26 februarie/10 martie 1882

---

[1] *Biografia românească modernă*, vol. II *(D–K)*, p. 883–884.
[2] Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, II, p. 3, 6, 25, 43.

Mult stimate domn,

Acum câteva zile am avut onoarea a vă trimite două numere din revista românească *Convorbiri literare*, în care un articol al meu caută să dea expresie recunoștinței tardive, dar cu atât mai fierbinți, pe care v-o datorează România intelectuală. Ceea ce exprim eu acolo este reflectarea convingerii tuturor românilor mai tineri care au posibilitatea de a se ocupa de mișcarea literară româno-germană.

Traducerea schițelor dumneavoastră moldovenești și a lui *Laskar Viorescu*, propusă de mine în acel articol, a fost întreprinsă de mai mulți. Tălmăcirea va fi verificată cât se poate de riguros de mine și de cercul nostru literar. Firește, ce înseamnă «de mine». După toate probabilitățile, vă sunt cu desăvârșire necunoscut. În prefața [volumului] Mite Kremnitz, *Rumänische Skizzen* (București, 1877), se află o notă cu privire la mine, în *Dicționarul enciclopedic Brockhaus*, ediția a 12-a, de asemenea ș.a.m.d. Și mai liniștit veți fi aflând că amintitului cerc îi aparține Alecsandri însuși ca și Zizin Cantacuzino (în ultima vreme harnic traducător al lui Schopenhauer), Slavici, Eminescu, Negruzzi, spirituala doamnă Mite Kremnitz, precum și cei mai mulți dintre scriitorii români mai tineri. Ceea ce se lucrează aici se citește împreună de toți și se discută amănunțit.

Și Alecsandri este în momentul de față la București, pentru sesiunea anuală a «Academiei noastre de științe», al cărei vicepreședinte sunt (multă academie și puțină știință).

Fiți deci liniștit, atât cât poate fi, în general, liniștit cineva care știe o parte din cea mai bună viață spirituală a sa pe mâinile traducătorilor.

Așa stând lucrurile, pot presupune că nu aveți nimic de obiectat împotriva proiectului nostru cu privire la operele dumneavoastră?

În orice caz, mult stimate domn, vă rog să-mi iertați cutezanța acestei scrisori – doar și pe înălțimile muncii spirituale și pe culmi de munte trebuie să-și afle sălașul așa-zisa cutezanță și să primiți încă o dată expresia recunoștinței și respectului

prea devotatului dumneavoastră

T. Maiorescu"[1]

[1] Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 655–656.

Scrisoarea este redactată ceremonios, în spiritul corespondenței oficiale din cancelariile austriece, cu trimiteri la Alecsandri, ale cărui poezii populare le tradusese Kotzebue, acum venind și cu preciziunea că era al Societății „Junimea", ceea ce nu era adevărat. Nu era adevărat nici faptul că toți „scriitorii români mai tineri" făceau parte din Societatea „Junimea". Maiorescu îi oferă lui Kotzebue și informații despre persoana sa și poziția de mentor pe care o avea în societatea ieșeană.

Kotzebue răspunde la scrisoarea lui Maiorescu și criticul notează în jurnalul său la 5/17 martie 1882: „Primit scrisoare de la W. v. Kotzebue, din Dresda. Caldă și frumoasă."[1]

Maiorescu îl evocă pe Kotzebue și din considerente personale. Opera sa îi servește „domnișoarei Ana Rosetti" să intre, prin lecturi în comun, în familia sa. Jurnalul oferă suficiente informații în această privință. Criticul face lecturi din Kotzebue în compania Anei Rosetti, pe care o numește când Annette, când Anicuța, în 29 martie 1882, 31 martie 1882, 5 aprilie 1882, 22 aprilie 1882, 24 aprilie 1882.[2] „Seara revăzut traducerea – citim în însemnarea din 5 aprilie 1882 – Kotzebue de d-ra Rosetti, cu dânsa." Alături de lecturile în comun, o vedem pe Annette, Anicuța, în familia criticului la reuniuni și în vizite protocolare[3] și în excursiile prin țară[4]. După excursia la Brașov, Bran, Rucăr, Pitești, Curtea de Argeș, Maiorescu notează în jurnalul său la 20 mai/1 iunie 1882: „încântătoare ca totdeauna în călătorie Annette"[5].

Vizitele protocolare și excursiile prin țară nu împiedică isprăvirea traducerii cărții lui Kotzebue *Aus der Moldau* și criticul

[1] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, II, p. 46.
[2] *Ibidem*, p. 54, 55, 56, 60, 61.
[3] *Ibidem*, p. 63, 111, 120.
[4] *Ibidem*, p. 122.
[5] *Ibidem*, p. 67.

consemnează în jurnalul său la 21 septembire/2 octombrie 1882: „«Schițe din Moldova»", în traducerea Annettei, gata"[1].

Maiorescu îi trimite volumul lui Kotzebue, îndată după apariție, și îl însoțește, cum procedase și mai înainte, cu o scrisoare.

„Son Excellence Monsieur W. de Kotzebue
Ancien Ministre-résident
Orrenhof (Ehstland)
Chemin de fer Baltique
(Russie) Station Rasick
par la poste de Riste

București,
23 decembrie 1883/4 ianuarie 1884

Prea onorate domn,

În sfârșit e vorba ca d. de Giers să se înapoieze la Petersburg, înainte de asta să fie la Viena la 3/15 ianuarie.

Aștept anume de 2 săptămâni știrea asta, ca să trimet la adresa din Petersburg a Excelenței sale, pentru stimatul autor, volumașul acum apărut, frumos tipărit «W. de Kotzebue, *Schițe din Moldova*».

Mai demult vă trimisesem la aceeași adresă două numere din *Convorbiri literare*, cu traducerea întâielor două schițe. Oare le veți fi primit? Căci în răstimp domnul de Giers devenise ministru de externe efectiv și cu ocupația sa, probabil supraîncărcată...

În orice caz, acum e ca atare întregul volum tipărit și dacă nu primesc contra-ordin, trimit 4 exemplare la Petersburg, îndată ce întoarcerea ministrului D-voastră va fi telegrafiată ziarelor.

Schițele devenite acum accesibile compatrioților mei găsesc un cald răsunet. Sunt cerute și citite în toate părțile și toți se bucură cetindu-le.

Traducerea, care e într-adevăr reușită, a apărut anonim. Autorului însă nu se cuvine să i se ascundă că este făcută de d-ra Anna Rosetti, o fiică a fostului prefect de poliție din București, Radu Rosetti, și nepoată a mai cunoscutului președinte al Camerei, Const. A. Rosetti.

[1] *Ibidem*, p. 123.

Inteligenta domnișoară, în vârstă de 29 de ani, a știut să redea cu finețe stilistică naturală, încă „nefrânțuzită", limba românească a timpului *Schițelor* și în genere a îmbrățișat și a împlinit ce-și luase.

Acum vine rândul lui *Laskar Viorescu*.

Și astfel, fie ca acum la venirea unui nou an, sunetul unor vremi dispărute, deșteptat din nou, să nu pătrundă neplăcut la urechea D-voastră și să vă aducă încă o dată veste despre recunoștința noastră pentru amabila înfățișare a poporului nostru.

Cu deosebită înaltă stimă,

Al D-voastră cu totul devotat

T. Maiorescu"[1]

Maiorescu îi trimite lui W. von Kotzebue *Convorbirile literare*, în care se publică primele două schițe, *Monastirea tomnatică* și *O vânătoare în Moldova*, care apar cu semnătură: *A.*[2] Îi face viitoarei sale soții o caracterizare extrem de elogioasă. Este surprinzător că la tipărirea schițelor în volum numele traducătoarei nu mai apare. Ediția se deschide, în schimb, cu *Prefața traducătorului*, prin care Maiorescu trece în seamă și traducerea schițelor scriitorului german.[3]

Laskar Vioresku, romanul lui W. von Kotzebue, începe să se publice în *Convorbiri literare* din 1 mai 1887 și ocupă șaisprezece numere din revistă până în 1 august 1888.[4] Sunt

[1] *Ibidem*, p. 217–219.

[2] *Convobiri literare*, XVI, nr. 4, iulie 1882, p. 124–132 și nr. 8, 1 noiembrie 1882, p. 319. Celelalte schițe se publică și ele la mari distanțe: *Băile de la Slănic*. 1856, nr. 4, 1 iulie 1883, p. 142–155; *Iarmarocul Sfântului Ilie din Folticeni*, nr. 8, 1 noiembrie 1883, p. 300–317; *O istorie țărănească*, nr. 10, 1 ianuarie 1884, p. 384–397, nr. 11, 1 februarie 1884, p. 425–437.

[3] W. de Kotzebue, *Din Moldova. Descrieri și schițe*. (Traducere din limba germană), București, Ig. Haimann, Librar-Editor, 1884.

[4] Wilhelm de Kotzebue, *Lascar Viorescu. O icoană a Moldovei*, în *Convorbiri literare*, XXI, nr. 2, 1 mai 1887 – XXII, nr. 5, 1 august 1888, p. 1066–1077.

semnate *M.* Se tipărește în volum în 1892.[1] Semnătura traducătoarei apare aici, pentru prima dată: *A. M.*

Maiorescu își încheie evocarea lui Wilhelm de Kotzebue cu un fragment din scrisoarea scriitorului german adresată – precizează criticul – „doamnei A. M." De la Ana, Annetta, Anicuța Rosetti, criticul ajunge, după divorț și prin noua căsătorie, la A. M. [Ana Maiorescu].

(p. 652) LEON C. NEGRUZZI ȘI „JUNIMEA"

Publicat în *Convorbiri literare*, XXIV, nr. 7, 1 octombrie 1890, p. 590–592.

În volum: *Critice*, II, 1892, p. 329–341; *Critice*, III, 1908, p. 141–148; *Critice*, III, 1915, p. 141–148; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 115–119.

Leon C. Negruzzi (1840–1890) își începe studiile la Academia Mihăileană din Iași și le termină la Berlin. Se înscrie la medicină, însă disecțiile nu-i plac și trece la filozofie și drept. Audiază cursuri la Berlin și Viena, fără să le termine. Ocupă funcții administrative și este primar al Iașului și membru al Societății „Junimea", cu începere din 1865.

Leon C. Negruzzi, fiul lui Costache Negruzzi, fratele mai mare al lui Iacob Negruzzi, este autorul unui volum, *Serghie Pavlovici și alte nuvele*, tipărit postum în 1912.[2]

[1] Wilhelm de Kotzebue, *Lascăr Viorescu. O icoană a Moldovei din 1851*. Tradus din limba germană de A. M. București, Editura Ig. Haimann, Librar-Editor, 1892.

[2] Leon Negruzzi, *Serghie Pavlovici și alte nuvele*, cu o prefață de Titu Maiorescu, București, Librăria Leon Alcalay [1912], (Biblioteca pentru toți, 703). Cuprinde: *Serghie Pavlovici, Osândiții* și *Țiganca*. Prefața lui Maiorescu, *Leon Negruzzi și „Junimea"* (p. V–XII), se reproduce din *Critice*.

Vasile Alecsandri îl prețuia pentru scrisul său și îi trimite o scrisoare de la Mircești.

„Mircești, 8 iunie 1881

Iubite Leon,

Am citit în numărul din 1 iuniu al *Covorbirilor* nuvela ce ai publicat sub titlul de *Serghie Pavlovici*. Am simțit o nespusă mulțumire cetind-o și găsesc de cuviință a-ți adresa complimentele mele cele mai sincere. Crezusem că ocupările administrative te depărtaseră pentru totdeauna de câmpul înflorit al literaturei, însă ai probat și de astă dată adevărul proverbului francez:

Bon sang ne peut mentir.

Încă o dată te felicit și te îmbrățișez,

V. Alecsandri"

Scrisoarea se redă în facsimil în fruntea volumului de nuvele publicat în 1912.

Nuvela *Serghie Pavlovici* este reprodusă în *Orientul român* în mai multe numere din 1885[1].

Leon C. Negruzzi încetează din viață în iunie 1890 și este înmormântat la Trifești (jud. Iași).

(p. 657) IOAN POPOVICI-BĂNĂȚEANUL

Publicat în *Convorbiri literare*, XXIX, nr. 10, 1 octombrie 1895, p. 879–898. Cu o notă a redacției: „Noul volum din Biblioteca pentru toți, editată de Carol Müller, cuprinde *novelele* lui Ioan Popovici și va apărea peste câteva zile. Ca introducere d. Maiorescu a scris următoarea notiță biografică pe care *Convorbirile literare* se grăbesc a o publica în memoria regretatului colaborator. *Red.*" (p. 879).

[1] *Orientul român*, I, nr. 79, 20 octombrie 1885, p. 1–3; nr. 81, 31 octombrie 1885, p. 1; nr. 82, 3 noiembrie 1885, p. 1–3; nr. 83, 7 noiembrie 1885, p. 1–2; nr. 84, 10 noiembrie 1885, p. 1–3.

În volum: Ioan Popovici-Bănățeanu, *Din viața meseriașilor.* Nuvele. Cu o biografie de d. Titu Maiorescu și un portret al autorului. București, Editura Librăriei Carol Müller, p. 5–32 (Biblioteca pentru toți, 23–24). Mențiune: „Din *Convorbiri literare*, No. 10, oct. 1895".

Retipărit în: *Critice*, III, 1908, p. 149–167; *Critice* III, 1915, p. 149–167; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 120–136.

Ioan Popovici (17 aprilie 1869–9 septembrie 1893), numit de Maiorescu și: Bănățeanul, spre a-l deosebi de alți Popovici, era fiul unor meseriași din Lugoj. Face liceul în orașul natal, la Brașov și Beiuș, studii teologice la Institutul Pedagogic-Teologic din Caransebeș. Este contabil pentru scurtă vreme la Liga Culturală pentru unitatea tuturor românilor. Stabilit în București, tot pentru scurtă vreme, frecventează cercul „Junimii" bucureștene, se va bucura de prețuirea lui Maiorescu cu care corespondează și care îl va sprijini în activitatea literară și, material, în căutarea sănătății.[1] Desfășoară activitate literară și publicistică numai șapte ani, însă remarcabilă prin diversitate și prin realizări în poezie și proză.

Maiorescu este supus, pentru prețuirea lui Ioan Popovici-Bănățeanul, la critici severe din partea lui Eugen Lovinescu[2] și a lui Duiliu Zamfirescu, reproșându-i-se supraevaluarea unei opere minore, scrisă, pe deasupra, și în dialect. „Scriitorii bănățeni stau față de noi – îi scrie Duiliu Zamfirescu lui Maiorescu în 13/25 iunie 1898 – cam cum stă Bret Harte față de Dickens și Théophile Gautier față de Balzac, cu această deosebire în plus că scriitorii de dincolo sunt, toți, dialectali. Eu înțeleg foarte bine farmecul sentimental al limbei lor, mlădierea artistică a unui grai aproape nou și, totuși, românesc, care, cum spuneți d-voastră, te trezește parcă din vis. Dar, serios, domnule

[1] D. Vatamaniuc, *I. Popovici-Bănățeanul*, 1959, p. 7–145.
[2] E. Lovinescu, *Titu Maiorescu*, I, p. 301.

Maiorescu, credeți d-voastră că se poate *turna* o acțiune întinsă în tiparul acestei limbi? Credeți că se poate scrie magistrala D-voastre introducere a discursurilor în limba lui Popovici-Bănățeanul? Credeți că *Războiul* meu s-ar putea încerca în dialectul bănățean?"[1]

Problema care se pune privește limba dialectală, și nici Slavici, nici Ioan Popovici-Bănățeanul nu sunt scriitori dialectali. Ioan Slavici scrie, totuși, în această limbă, categorisită regională, romanul *Mara*, superior tuturor prozelor lui Duiliu Zamfirescu. Regionalismele din proza lui Ioan Popovici-Bănățeanul aparțin, pe de altă parte, terminologiei meșteșugărești.

Maiorescu își punea mari speranțe în cariera literară a lui Ioan Popovici-Bănățeanul și în situația din acel moment ea era îndreptățită. Este suficient să parcurgem *Convorbirile literare* pe mai mulți ani să vedem care erau colaboratorii revistei. Dăm peste câteva poeme ale lui G. Coșbuc, în parte și acestea reproduse de aiurea. Se întâlnesc mai des, pe lângă numele lui Duiliu Zamfirescu, cel al lui Artur Stavri, Ciru Oeconomu, Mihai Gregoriadi de Bonachi, ori al mai necunoscuților, I.I. Bâcu, N. S. Roman, George Vasiliu. Ioan Popovici avea, în raport cu aceștia, incontestabil, mai mult talent.

Editorii propun textul de mai jos, greșit, ca variantă la articolul lui Maiorescu:

„I. Popovici a părăsit Institutul Teologic din propriul său îndemn, când se lățise vestea că dânsul întreține raporturi ilicite cu o familie cam destrăbălată din Caransebeș. Popovici prevăzuse urmările și s-a îndepărtat din vreme. Eu, din parte-mi, îl consider de victimă a ademenirilor acelei familii. Iată motivul pentru care cred că va fi admis să treacă examenul de absolvent ce mai are de făcut. Eu voi interveni, căci tânărul avusese până aici o purtare exemplară, student foarte bun, modest, silitor și, fără îndoială, talentat. Afară de aceasta gândesc că

[1] *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884–1913).* Cu un cuvânt de introducere și însemnări de Emanoil Bucuța, [București], Casa Școalelor, [1944], p. 231.

pățania lui a avut putere educatoare mai intensivă decât toate cele 6 semestre de povățuieli din Institut"[1].

Textul face parte din scrisoarea lui Ștefan Velovan către Maiorescu, din 20 martie 1893, în care îl informează asupra împrejurărilor în care Ioan Popovici părăsește Institutul Pedagogic-Teologic din Caransebeș. Scrisoarea lui Ștefan Velovan trimitea la familia lui Patriciu Drăgălina, profesor din Caransebeș, fără să-i pomenească numele, care însă îl amenință pe Maiorescu cu provocarea la duel. „Două scrisori de la prof. Drăgălina – notează Maiorescu în jurnalul său la 28 octombrie 1893 –, care vrea să mă provoace la duel pentru câteva rânduri publicate în biografia lui *Ioan Popovici-Bănățeanul* dintr-o scrisoare a lui Velovan. Consultații cu Zizin și Buicliu. Picanterie tragicomică."[2] Maiorescu ia totuși în serios provocarea lui Patriciu Drăgălina și la retipărirea studiului ca prefață la ediția din „Biblioteca pentru toți" înlătură pasajul. Se da, astfel, satisfacție profesorului caransebeșan.

Ioan Popovici-Bănățeanul se anunța un poet al resemnării și un evocator al unei lumi pe care nu o prezentase nimeni înaintea sa cu mai mult talent și artă narativă. Maiorescu nu putea să prevadă sfârșitul prematur al scriitorului la numai 24 de ani. Dar nici Duiliu Zamfirescu și nici Eugen Lovinescu nu se opresc asupra acestui aspect în rezervele lor cu privire la competența criticii maioresciene.

(p. 675) ÎN MEMORIA POETULUI DIALECTAL VICTOR VLAD (DELAMARINA)

Publicat în *Convorbiri literare,* XXXII, nr. 2, 15 februarie 1898, p. 113–114. Cu titlul: *În memoria unui poet bănățean: Victor Vlad (Delamarina).*

[1] D. Vatamaniuc, *Ioan Popovici-Bănățeanul,* 1959, p. 89–95.
[2] *Ibidem,* p. 90.

În volum: *Critice,* III, 1908, p. 169–181; *Critice,* III, 1915, p. 169–181; *Opere II. Critice III,* 1984, p. 137–147.

Victor Vlad (1870–1896), originar din Satul Mic, de lângă Lugoj, fiul lui Ion Vlad, jurist, și al soției sale, Sofia, care își publică lucrările sub numele Sofia Vlad-Rădulescu. Se înrudea cu familia Bredicenilor. Victor Vlad face liceul la Lugoj, de unde este eliminat de autoritățile maghiare, împreună cu Ioan Popovici-Bănățeanul și alți câțiva elevi.[1] Trece în România și termină liceul la București. Urmează școala militară din Craiova, Iași și București, obținând gradul de sublocotenent de marină. Își alătură la numele de familie și: Delamarina. Întreprinde două călătorii: prima cu Bricul „Mircea" în 1891, când pleacă din Constanța pe Marea Neagră și vizitează Bosforul, Constantinopolul, insulele Chios, Rodos, portul Pyreu, Salonic; a doua călătorie o întreprinde în 1894, cu Crucișătorul „Elisabeta", când pleacă de la Galați și vizitează Odessa, Sevastopol, Sinope, Constantinopol, Chios, Toronto, Ancona, Veneția, Triest, Pola.[2]

Scrierile lui Victor Vlad Delamarina se tipăresc postum. Cea dintâi ediție, *Poezii bănățenești,* o publică Valeriu Braniște la Lugoj, în 1902[3]. Urmează alte ediții: *Poezii* (București, 1922), *Poezii bănățenești* (Sibiu, 1928), *Poezii în grai bănățean* (Timișoara, 1936), *Ăl mai tare om din lume* (Timișoara, 1972). Cea dintâi ediție a scrierilor sale, cu o bună prezentare a vieții și operei, aparține lui Alexandru Bistrițeanu, *Doi scriitori*

[1] *Ibidem,* p. 28–86.
[2] Victor Vlad Delamarina, *Schițele mele de călătorie.* Cu o introducere de Dr. Aurel Cosma junior. Timișoara, Biblioteca Luceafărul, 5, 1936.
[3] Victor Vlad Delamarina, *Poezii bănățenești.* Adunate și aranjate din însărcinarea Departamentului Lugoj al Asociațiunii de Dr. Valeriu Braniște. Lugoj, Imprimeria Carol Traunfellner, 1902.

bănățeni: Victor Vlad Delamarina și Ioan Popovici-Bănățeanul, și ea cuprinde, alături de poezii, și fragmente din însemnările sale de călătorie.[1]

Maiorescu încheia articolul său, altfel bine informat, cu aprecierile lui E. Daianu din evocarea publicată în *Tribuna* în 1896.[2]

Victor Vlad Delamarina intră în literatura română prin poezia sa cu specific dialectal.

(p. 686) ORATORI, RETORI ȘI LIMBUȚI

Publicat în *Convorbiri literare*, XXXVI, nr. 12, 1 decembrie 1902, p. 1057–1072; XXXVII, nr. 2, 1 februarie 1903, p. 97–105; nr. 3, 1 martie 1903, p. 193–208.

În volum: *Critice*, III, 1908, p. 183–228; *Critice*, III, 1915, p. 183–228; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 148–186.

Maiorescu se ocupă de oratorii din Parlament, în vreme ce tipărea *Discursurile parlamentare*[3], în care facem cunoștință cu oameni politici evocați în acest articol și cu numele cărora ne întâlnim și în publicistica lui Eminescu de la *Timpul*. Criticul avea unele nelămuriri privind terminologia ce urma să o întrebuințeze în articolul său. Stau mărturie oscilațiile sale în fixarea titlului studiului. „Ieri am început redactarea definitivă – notează Maiorescu în 15/27 octombrie 1902 – a

[1] *Doi scriitori bănățeni: Victor Vlad Delamarina și Ioan Popovici-Bănățeanaul*. Îngrijire și prefață de Al. Bistrițeanu. Craiova, Scrisul Românesc, [f.a.].

[2] Dr. E. Daianu, *Victor Vlad Delamarina*. – Pro memoria, în *Tribuna*, XIII, nr. 1011, 11/23 mai 1896, p. 413.

[3] Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare cu privire asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I.* Volumul IV (*1888, 1895*), București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1904.

studiului *Oratori, retori și vorbitori* pentru *Revista română*."[1] Publicație de „politică și literatură", *Revista română* se înființează la 1 februarie 1902, sub conducerea unui comitet de direcție, format din Teohari Antonescu, Ioan Bogdan, M. B. Cantacuzino, M. Dragomirescu, S. Mehedinți, P. Missir, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru și M. Săulescu. Între colaboratori îi vedem și pe Ov. Densusianu și M. Dragomirescu. Maiorescu este în căutarea altui termen pentru ultimul cuvânt. „Reîncep a scrie la articolul – notează în 29 octombrie/14 noiembrie 1902 – *Oratori, retori și guralivi* pentru *Revista română*."[2] Acum nu vorbește de „studiu", ci de „articol" și înlocuiește cuvântul „vorbitor", cu „guraliv". Din altă însemnare de la 16/29 noiembrie 1902, aflăm că nu era vorba de un articol, ci de două articole și se părea că se hotărâse pentru cuvântul „limbuți".[3] Mai importantă este însemnarea din 19 noiembrie/2 decembrie 1902, în care se vorbește numai de „oratori". De aici luăm cunoștință de structura articolului și de împrejurările care îl determină să-l trimită la *Convorbiri literare*. „Hotărâsc să încetez [colaborarea la] *Revista română* din ianuarie 1903 – notează Maiorescu – și de a da articolul meu *Oratori* la *Convorbiri*. Am terminat partea I și acum 6 decembrie copiez sfârșitul (Nicolae Ionescu) pentru tipar."[4] *Revista română* își încetează apariția, în adevăr, cu numărul dublu pe noiembrie și decembrie 1902.

Maiorescu mai oscila și la sfârșitul lui noiembrie 1902 în privința titlului pe care urma să-l dea studiului său. Se adresează lui G. Ibrăileanu pentru lămuriri.

[1] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*. Biblioteca Academiei Române. Arhiva Titu Maiorescu. III, nr. 8, Plic I, p. 988. Însemnările sunt transcrise de Livia Dymza, fiica lui Maiorescu, și acoperă perioada 1900–1908 și 1913–1917.

[2] *Ibidem*, p. 989.

[3] *Ibidem*, p. 992.

[4] *Idem*.

„București, str. Mercur, 1
Sâmbătă, 23 noiembrie 1902

Stimate Domnule Ibrăileanu,

Fă bine, aruncă-mi din mijlocul trudirilor d-tale lexicale câteva rânduri scurte ca răspuns la următoarea întrebare:

Cunoști din cronicarii Ureche și Miron Costin sau din alte scrieri române, anterioare anului 1800, vreun cuvânt care să exprime aproape exact ceea ce înseamnă neologistul «orator» – adică vreun alt cuvânt decât «ritor», care, firește, că s-a introdus la noi odată cu domnii fanarioți, dacă nu și mai înainte. Neavând noi parlamentarism mai din vechime ca englezii, e firesc lucru să nu avem termen pentru «orator» decât de pe la 1830 încoace. *Lexicoul de la Buda* nu are *orator*, numai *ritor*.

Vorbele: *grăitor, vorbitor, cuvântător* nu cred să fi avut accepțiunea proprie lui «orator», ci sunt numai niște adjective, poate uneori substantivate la nevoie, dar nu ca termen obișnuit pentru ceea ce numim noi, d.e., un orator elocvent, cum ar fi zis Ureche sau Costin, dacă ar fi vorbit de Anglia și ar fi spus că au o adunare de oameni aleși, care se îndeletnicesc cu cele obștești și numără printre ei mulți *oratori elocvenți*?

Grăitori, cuvântători înzestrați cu darul vorbei?

Prea e curios disprețul ce-l are limba noastră veche pentru oratorie. Calificative rele, cu grămada, și nici măcar un termen pentru *orator*?

Guraliv, limbut, flecar, *Lexiconul de la Buda* are și guratec, mai încoace palavragiu, vorbă multă – sărăcia omului, mâncărime de limbă etc., dar nici o vorbă bună.

Te rog, un rând de răspuns ca să-mi confirmi sau să-mi infirmi cele de mai sus.

Cu deosebită stimă,

T. Maiorescu"[1]

Scrisoarea este prea aproape de începerea publicării articolului în *Convorbiri literare* să putem presupune că G. Ibrăileanu a dat răspunsul solicitat.

[1] *Scrisori către G. Ibrăileanu. III.* Ediție îngrijită de M. Bordeianu, Viorica Botez, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Al. Teodorescu. Prefață de N. I. Popa. *Studii și documente*, București, Editura Minerva, 1973, p. 131.

Maiorescu stabilește trei faze în prezentarea oratoriei din țara noastră: 1866–1884, 1884–1899 și după această dată. Nominalizează pe parlamentarii care o ilustrau prin discursurile lor: George Brătianu, N. Blarenberg (1837–1896), N. Ionescu (1820–1905), prima fază; C. C. Arion (1855–1923), C. Dissescu (1854–1932), Al. Djuvara (1858–1913), Take Ionescu (1858–1922), Al. Marghiloman (1854–1925), faza a doua; Ioan A. Brătescu (1846–1913), Barbu Ștefănescu Delavrancea (1858–1918), N. Fleva (1840–1914), P. Grădișteanu (1839–1921), faza a treia. Acest tablou își are importanța sa. Se desprinde de aici că din cei nominalizați pentru faza a doua, Maiorescu îl prezintă numai pe Al. Djuvara, iar pentru faza a treia numai pe Ioan A. Brătescu. În faza a treia, fapt vrednic de reținut, îl trece și pe Al. Djuvara, prezentat și în faza anterioară, pentru îndepărtarea de junimiști. Se cuvin reținute câteva caracterizări ale unor parlamentari, chiar dacă nu-i prezintă, cum face cu cei din prima fază. Barbu Ștefănescu Delavrancea este apreciat „cel mai strălucit orator al României contemporane", iar dintre ceilalți reprezentanți ai oratoriei liberale îi numește pe Nicolae Fleva, „tribunul", și pe Petre Grădișteanu, „naționalistul". Cel din urmă se remarcă prin „emfaza teatrală a vorbirii" devenit celebru prin discursul rostit la Iași în 6 iunie 1883. La acel banchet, în prezența regelui, Petre Grădișteanu declară că de pe coroana regală lipseau mai multe „pietre prețioase" și face trimitere la provinciile românești aflate atunci sub stăpâniri străine. Eminescu asistă la festivități ca reprezentant al ziarului *Timpul* și consacră discursului lui Petre Grădișteanu mai multe articole, în care insistă asupra complicațiilor internaționale, ca urmare a aluziei la provinciile românești de sub dominații străine.[1]

Maiorescu prezintă în pagini memorabile numai oratoria din prima fază. Caracterizarea lui G. Brătianu, cu discursurile

[1] M. Eminescu, *Opere XIII. Publicistica*, p. 316–325.

construite după regulile lui Quintilian, cu batista mare de mătase și cu privirea neliniștită „ca flacăra bătută de vânt", a lui Nicolae Blarenberg, „înalt la trup, cu spinarea încovoiată", care caută să-și recompenseze neajunsurile înfățișării fizice cu avalanșe de citate din autori străini, fără legătură cu problemele în discuție, și a lui N. Ionescu, înzestrat cu darul vorbirii, cu curajul de a se amesteca în toate și cu enigma înțelesului discursurilor sale, rămân pagini antologice. Maiorescu alătură portretului fizic și artei oratorice a acestor parlamentari și conduita lor morală. Gheorghe Brătianu, Giorgio, cum îi plăcea să se numească, apără în dezbaterile parlamentare ortodoxismul, se stabilește în Italia și trece la catolicism; Nicolae Blarenberg, antidinastic, devine dinastic și „vechiul antidinasticism catonian" îl preschimbă „într-un nou dinasticism mai bizantin", iar N. Ionescu, „sirenă a cuvântului", nu avea „nici o idee politică de valoare" și „nici o activitate publică de oarecare folos".

E. Lovinescu regretă că Maiorescu s-a oprit numai la câțiva parlamentari și a evitat să-i prezinte și pe alții, nu mai puțin reprezentativi pentru oratoria românească: „Nimeni n-ar fi fost mai capabil decât dânsul de a scrie o istorie a oratoriei noastre, din care n-ar fi lipsit nici Mihail Kogălniceanu, nici P. P. Carp, nici G. Costaforu, nici V. Boerescu, nici Vasile Conta, nici chiar G. Vernescu, nici Al. Lahovari, nici pleiada nouă a tinerilor oratori ca Take Ionescu, Al. Marghiloman, Barbu Delavrancea".[1]

E. Lovinescu susține că T. Maiorescu a salvat, prin articolul său, numele acestor parlamentari de la căderea în uitare. Opinia nu poate fi împărtășită. Meritul acesta îi aparține lui Eminescu, care prezintă în publicistica sa, înainte de Maiorescu, galeria parlamentarilor români din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

[1] E. Lovinescu, *Titu Maiorescu*, II, p. 227–228.

(p. 725) PENTRU JUBILEUL DE 40 DE ANI AL REVISTEI „FAMILIA"

Publicat în „Familia", XL, nr. 21–22, 27 iulie/9 iunie 1904, p. 243.

În volum: *Critice*, III, 1908, p. 229–232, cu titlul: *Pentru jubileul de 40 de ani al revistei „Familia"*; *Critice*, III, 1915, p. 229–232; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 187–188.

Scrisoarea se publică în *Familia* cu titlul: „Domnului Iosif Vulcan pentru Jubileul de 40 de ani al revistei *Familia*. București, 12 aprilie 1904, T. Maiorescu".

Familia, „Foaie enciclopedică cu ilustrațiuni", apare sub conducerea lui Iosif Vulcan la Pesta cu începere din 15 iunie 1865 și până în 20 aprilie 1880, iar de la 27 aprilie 1880 și până la 31 decembrie 1906, la Oradea.

Iosif Vulcan deschide acest număr jubiliar cu urarea reginei Elisabeta, pe care o dă în facsimil și în care se arată că pentru asemenea realizări, ca aceea a lui Iosif Vulcan, trebuie „inimă mare". Salutul Academiei Române este semnat de I. Kalinderu, președinte, și D. A. Sturdza, secretar general. I. Negruzzi, care era în străinătate, se considera apropiat de I. Vulcan prin activitatea îndelungată pe care o duceau amândoi, el în fruntea revistei *Convorbiri literare*, Iosif Vulcan în fruntea *Familiei*. I. Negruzzi își justifică retragerea de la conducerea *Convorbirilor literare* și găsea nimerit să-l felicite pe Iosif Vulcan pentru curajul de a merge înainte „cu aceeași stăruință și aceeași neobosеală".

Organizarea materialelor este întâmplătoare, probabil în ordinea primirii lor la redacție: poezii, saluturi, proze, articole, evocări. Consemnăm numele colaboratorilor în ordinea în care apar în revistă, după salutul Academiei Române, scrisoarea lui Maiorescu și evocarea lui Iacob Negruzzi, la care ne-am referit mai sus: A. Vlahuță (poezie), Al. Mocsonyi (articol), dr. I. Felix (articol), A. Naum (poezie), At. Marienescu, A. Porcius (articol),

I. Cav. de Pușcariu (articol), Matilda Poni (poezie), A. D. Xenopol (studiu), I.G. Sbiera (proză), V. Babeș (articol), I. Bianu (amintiri), N. Iorga (articol), Virgil Onițiu (salut), dr. C. I. Istrati (articol), Episcopul Demetru Radu (salut), T. G. Djuvara (articol), Ion Gorun (articol), Constanța Dunca-Schiau (salut), Il. Ruscanu (articol), C. Erbiceanu (articol), Augustin Bunea (articol), Maria Baiulescu (articol), V. E. Moldovan (poezie), Iosif Blaga (studiu), I. U. Soricu (poezie), Petre Dulfu (fragment dintr-o piesă de teatru), Dionisie Stoica (poezie), S. Florea Marian (salut), Emil Isac (poezie), A. Bârseanu (poezie), Maria Cunțan (poezie), Gavril Tripon (articol), Elena din Ardeal (poezie). Sumarul continuă cu articolul Aureliei Vulcan, elogiu adus soțului, și se încheie cu articolul lui Iosif Vulcan, care mulțumea colaboratorilor la acest număr.

Tabelul de mai sus, dacă nu are alt merit, îl are măcar pe acela că ilustrează participarea largă la un număr omagial, cum nu se întâmplase până atunci, a mesagerilor culturii naționale din întreg spațiul spiritual al poporului român.

Scrisoarea lui Maiorescu este o capodoperă prin invocarea destinului poporului nostru fără noroc „întotdeauna", fericit „niciodată".

Meritul lui Iosif Vulcan la conducerea revistei stă, mai presus de toate, că îl descoperă pe Eminescu și găzduiește în paginile publicației sale activitatea de început a poetului și cea de la sfârșitul activității sale poetice.

Academia Română a prețuit activitatea lui Iosif Vulcan, și îl alege membru corespondent în 1879 și titular în 30 martie 1881.[1] Maiorescu îl propune președinte al Secțiunii literare[2] și *Familia* stăruia asupra acestui eveniment[3]. Jubileul *Familiei* se sărbători cu mult fast la Oradea, și revista relata pe larg și despre aceste manifestări.[4]

Iosif Vulcan încetează din viață în 26 august 1907, după ce sistă apariția *Familiei* cu câteva luni mai înainte, în 31 decembrie 1906.

Recenziuni literare. Rapoarte la Academie. Discursuri ocazionale

(p. 727) QUINTUS HORATIUS FLACCUS, „ODE, EPODE, CARMEN SAECULARE"

Traducere în versuri de Dimitrie Constantin Ollănescu[1].

Publicat în *Convorbiri literare*, XXV, nr. 8, 1 noiembrie 1891, p. 698–704.

În volum: *Critice*, III, 1908, p. 235–241; *Critice*, III, 1915, p. 235–241; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 189–195.

Dumitru C. Ollănescu-Ascanio (1849–1908), originar din Focșani, face studii în țară, în Germania, Franța și Belgia, unde obține titlul de doctor în drept și în științele administrative. Primar al orașului Tecuci, secretar general al Ministerului de Externe, intră în diplomație și este ministru plenipotențiar la Atena. Colaborează la *Convorbiri literare* până în 1895 și scoate împreună cu N. Petrașcu revista *Literatură și artă română* în 1896. Publică un volum de versuri, *Poesii. 1878–1898* (1901), piese de teatru, *Pe malul gârlei* (1879). Este autorul unei monografii, *Teatrul la români*, I–II, București, 1897, 1898.

Maiorescu pune în discuție problema traducerilor din latină în română și exemplifică modalitățile care s-au adoptat de traducătorii români în acest domeniu. Apreciază că singurul poet care realizează o odă de excepție „în metru antic" rămâne Eminescu, motiv pentru care o și reproduce. Problema care se pune în fața traducătorului, cu neputință de rezolvat, constă în transpunerea în dispoziția sufletească a autorului din care traduce pentru fiecare poezie în parte. Exemplifică cu

---

[1] Horatius, *Ode, epode, Carmen seculare*, vol. I. Traducere în versuri de D. C. Ollănescu-Ascanio. București, Editura Socec, 1891.

realizările parțiale ale lui Schlegel pentru Shakespeare și ale lui Gildemeister pentru Byron și găsea că traducerea lui Homer în hexametru german întreprinsă de Voss era „înțepenită". Odele lui Klopstock și Platen în metru antic fură eclipsate de „lirismul rimat" al lui Heine și Lenau. Traducerea lui Ollănescu era apreciată în acest context, ca fiind, „în orice caz, foarte conștiincioasă". Propune, în final, ca și alți diplomați ai noștri să-și folosească timpul și pentru îndeletniciri literare.

Duiliu Zamfirescu, secretar de legație la Roma, proceda, în scrisoarea pe care i-o trimite lui Maiorescu în 21 noiembrie 1891, la o separare între traducerile lui Ollănescu, în care poezia lui Horațiu era „diluată", și Ollănescu, care rămânea „omul nostim și senin, bunul prieten"[1]. Duiliu Zamfirescu încheia astfel: „Părerea mea este că ați executat pe un vechi adept, care vă iubea și vă admira".

Maiorescu împărtășește în cea mai mare măsură constatările lui Duiliu Zamfirescu, cum se desprinde din scrisoarea pe care i-o trimite în 17/29 noiembrie 1891. „Am lăudat ce era de lăudat în conștiință, și am tăcut asupra restului. Și eu am tăcut, fiindcă nu aș fi spus lucrul verde cum îl cred – în materie literară nu încap tranzacțiuni, ci rămâne *magis amica veritas* –, ci fiindcă nu ar fi înțeles poate publicul – și ar fi interpretat în defavoarea lui Ollănescu ceea ce *în mare parte* nu e voia lui, ci a nivelului încă prea puțin urcat al limbii noastre *obicinuite*. Faptul e că în afară de traducerea *Ad amphoram*, pe care am reprodus-o întreagă, celelate sunt de o trivializare a impresiei totale, care nu respiră deloc eleganța lui Horațiu".[2]

Darea de seamă a lui Maiorescu, care nu atingea, decât în treacăt, valoarea traducerilor lui Ollănescu, îl va fi determinat să nu mai tipărească volumele anunțate: *Satirele* (II) și *Epistolele* (III).

[1] *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884–1913)*, Casa Școalelor, [1944], p. 109.

[2] *Ibidem*, p. 371.

D. C. Ollănescu-Ascanio este ales membru al Academiei Române în 31 martie 1892, va fi vicepreședinte al Academiei Române și președinte de mai multe ori al Secțiunii literare și al Comisiei de premieri, când colaborează cu Maiorescu, cum vom vedea, mai departe, la întocmirea rapoartelor academice.

(p. 734) POEZIILE D-LUI A. NAUM

Răspuns la discursul de recepțiune al d-lui A. Naum citit în ședința Academiei Române din 2 aprilie 1894, desfășurată sub președinția regelui[1]

Publicat în *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XVI. *1893–1894. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Lito-Tipografia „Carol Göbl", Strada Doamnei, 16, 1894, p. 224. Și extras.

Republicat în *Convorbiri literare*, XXVIII, nr. 1, 1 mai 1894, p. 1–11.

În volum: *Critice*, 1908, p. 243–254; *Critice*, III, 1915, p. 243–254; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 196–206.

Anton Naum (1829–1917), descendent dintr-o familie de români macedoneni, se naște la Iași, face școala primară aici, studiile universitare la Facultatea de Litere și la Collège de France. Predă limba franceză la mai multe școli din Iași și ocupă catedra de franceză de la Universitatea din Iași (1898). Este printre cei mai vechi membri ai Societății „Junimea", colaborează la *Convorbiri literare* cu traduceri. Poetul său preferat este André Chénier. Dintre lucrările sale personale mai cunoscută

[1] *Cuvânt de primire*. Rostit în ședința de la 2/14 aprilie 1894, sub președinția Regelui, de A. Naum, membru al Academiei Române, cu *Răspunsul* d-lui Titu Maiorescu, membru al Academiei Române. București, Tipo-Litografia Carol Göbl, 1894 (Academia Română). *Discursul* lui A. Naum, p. 3–23; *Răspunsul* lui Maiorescu, p. 24–35.

este *Povestea vulpei*, care are ca model lucrarea lui Goethe, *Reinische Fucs* și *Le roman de Renard*, romanul popular francez.

A. Naum își ține discursul de recepție la Academia Română în ediția solemnă din 2 aprilie 1894, prezidată de regele Carol I. Discursul de recepție, *[Cuvânt de primire]*, este un elogiu adus generației sale, M. Kogălniceanu și V. Alecsandri, însă și lui Eminescu, cu învinuirea, în direct, a Academiei Române, deoarece nu îl alesese între membrii săi. „Am perdut apoi, în afară de Academie și în floarea tinereții sale, pe nemuritorul Eminescu, poet byronian, adânc cugetător și adânc simțitor, a cărui influență, și ca fond și ca formă, a deschis poeziei noastre căi luminoase de înălțare. Plin de poezie lirică germană, admirator entuziast al lui Lenau, mai cu seamă, din care adesea se inspiră, cu talentul său independent și cu simțirea sa originală și tocmai ca Léopardi, cu care are mai multe asemănări în momentele sale de răzvrătire sufletească și de neagră melancolie, un singur volum de poezii a fost de ajuns să-l ridice la înălțimea unui întemeietor de școală. El a rămas nechemat de D-voastre, negreșit din cauza tinereții sale, el, cel mai merituos; dar pentru poezie și pentru public, pierderea sa a fost cu atât mai dureroasă".[1]

Maiorescu face, în *Răspunsul* său, întâia și cea mai cuprinzătoare prezentare a activității lui A. Naum ca poet și traducător.

(p.747) POEZIILE D-LUI OCTAVIAN GOGA
Raport cetit în Academia Română pentru acordarea unui premiu (1906)[2]

Publicat în *Analele Academiei Române*. Seria III. Tom. XXVIII. *1905–1906. Partea administrativă și dezbaterile*. București,

[1] *Ibidem*, p. 7.

[2] Octavian Goga, *Poezii*, Budapesta, Institutul Tipografic și Editura „Luceafărul", 1905. Pe copertă: 1906.

Inst. de Arte „Carol Göbl" S-or Ion St. Rasidescu, 1906, p. 272–282; *Convorbiri literare*, XL, nr. 3–5, martie–mai 1906, p. 205–216.

În volum: *Critice*, 1908, p. 255–266; *Critice*, III, 1915, p. 255–266; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 208–219.

Comisia pentru premiile Academiei Române pe 1906 ține ședință în 25 noiembrie 1905 și Titu Maiorescu este ales președinte, iar I. Bogdan secretar general. În ședința din 5 decembrie 1905, Comisia împarte lucrările pentru întocmirea de rapoarte. Se stabilește ca acestea să fie gata până în ultima vineri din ianuarie 1906.

Maiorescu se angajează să întocmească rapoarte pentru mai mulți candidați la premiile Academiei Române: Ana Conta-Kernbach, Octavian Goga, Mihail Sadoveanu, Vasile Bologa, Gr. I. Dianu (p. 257, 259, 260).

Octavian Goga candidează la Premiul „Năsturel-Herescu" alături de alți 22 de concurenți. Maiorescu citește raportul său special în ședința din 21 martie 1906. Nu ia nimeni cuvântul, se pune la vot propunerea de a se acorda lui Octavian Goga Premiul „Năsturel-Herescu". Poetul obține 26 de voturi și are și un vot împotrivă (p. 167).

I. Bogdan, secretarul general al Comisiei de premiere, citește raportul său în ședința din 17 decembrie 1906. Aici se arată că din cele 22 de cărți prezentate pentru Premiul „Năsturel-Herescu" s-a reținut numai *Poezii*, volumul lui Octavian Goga, iar celelalte au fost respinse, potrivit numărului de voturi. „O singură operă care a obținut cel mai mare număr de voturi favorabile: sunt *Poeziile* d-lui Octavian Goga, care în urma raportului elogios și amănunțit al d-lui Maiorescu a obținut unanimitatea voturilor prezente (opt). Raportul d-lui Maiorescu dă expresiune părerii generale că «evenimentul literar» al anului trecut sunt *Poeziile* d-lui Goga, care între toți poeții noștri a știut să dea cea mai înaltă și cea mai poetică

expresiune sentimentului patriotic, având în același timp și o puternică notă originală – dar populară românească, cu poeziile de dragoste, de veselie și de întristare" (p. 262).

Poezia lui Octavian Goga din acest prim volum se bucură de un succes, pe care nu-l vor mai înregistra cele care îi urmară. Ediția a II-a din 1907 poartă pe copertă precizarea că volumul fusese premiat de Academia Română. Să mai notăm că tot acest volum se mai retipărește în șase ediții până în 1917.

Maiorescu își începu activitatea literară în anii studiilor la *Theresianum* din Viena, când compune poezie patriotică și chiar politică, dar în critică exclude patriotismul ca materie de artă. Poezia lui Goga venea să demonstreze, strălucit, că și patriotismul putea fi materie pentru poezie.

Maiorescu iese, în prezentarea poeziilor lui Goga, din fixismul sistemului său estetic și convenea că și patriotismul putea fi „în certe împrejurări" operă de artă.

(p. 760) POVESTIRILE D-LUI SADOVEANU[1]

Publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXVIII. *1905–1906. Partea administrativă și dezbaterile*, p. 379–383; *Convorbiri literare*, XLI, nr. 3, iunie 1907, p. 254–260.

În volum: *Critice*, III, 1908, p. 267–273; *Critice*, III, 1915, p. 267–273; *Opere II. Critice III, 1984*, p. 220–225.

M. Sadoveanu evocă în *Anii de ucenicie* climatul literar din România de la începutul secolului al XX-lea și consacră pagini revelatoare, privind prima sa întâlnire cu Maiorescu:

[1] Mihail Sadoveanu, *Povestiri*. Ediția a doua revăzută, București, Editura Institutului de Arte „Minerva", 1906.

„M-a primit cu deosebită bunăvoință în strada Mercur, nr. 1, unde locuia de multă vreme; mi-a spus de la început că a citit într-un cerc select o povestire de-a mea de război, *Ceasuri de pace*, care-i place Domniei-sale în chip deosebit prin măsura tonului și sobrietatea expresiei. A citit și volumele mele publicate și n-are a-mi spune decât vorbe bune; nebăgările de seamă ici, repetițiile dincolo, descrierile prea copioase în altă parte pot fi cu ușurință înlăturate la o ediție nouă. Domnia-sa îmi poate pune la dispoziție, dacă vreau, textele și însemnările sale. I-am mulțămit cu recunoștință și am adaos că mă silesc să îmbunătățesc proza mea de câte ori o citesc. Sunt cel dintâi care-i cunosc imperfecțiile; sunt încă un umil ucenic.

Maiorescu a ascultat atent explicațiile mele. Apoi mi-a pus o întrebare:

– Aș putea afla ce face tatăl dumitale?

– Desigur. Tatăl meu e avocat.

– Și bunicul dumitale după tată?

– A fost cărbunar, am zâmbit eu. Nu pot spune același lucru despre părinții mamei.

– Răspunsul ce-mi dai îmi face plăcere, a zis cu gravitate Titu Maiorescu. Sunt încredințat că vei scrie și după vârsta când, în general, poeții și prozatorii noștri se opresc.

– A, desigur! am exclamat eu. Abia încep.

– Și totuși ai câteva volume. Văd că nu-ți vei semna ultima carte la treizeci de ani. Sporul de producție cu care debutezi vine de la ascendența dumitale. Intelectualii din prima generație obosesc curând și se istovesc. Mă uit și la «cheresteaua» dumitale. Se armonizează și ea cu prognosticul meu."[1]

În ședința din 2 decembrie 1905 de stabilire a referenților pentru lucrările prezentate la concursul din 1906, Maiorescu își asumă sarcina să prezinte mai multe lucrări ale lui Sadoveanu: *Povestiri*, *Povestiri din război* și *Floare ofilită*. Pentru cele trei

[1] Mihail Sadoveanu, *Anii de ucenicie*, București, Editura Cartea Românească, [1944], p. 271.

volume, face, cum vom arăta mai departe, rapoarte defavorabile și sunt respinse de la premiile academice.

Sadoveanu concurează cu acest volum la Premiul „Adamachi", la care se prezintă 48 de lucrări.

I. Bogdan, secretarul Comisiei pentru premiere, citește *Raportul general* în ședința din 17 decembrie 1906, din care aflăm că Sadoveanu obținuse 5 voturi pentru și 3 contra (p. 263).

Sadoveanu evocă în pagini interesante prima întâlnire cu Maiorescu. Ne îndoim însă că i-ar fi putut vorbi de „cherestea". Pronosticul cu privire la activitatea sa creatoare îndelungată, dacă nu cumva aparține tot lui Sadoveanu, se va adeveri, între puținele cazuri în literatura română.

(p. 766)

NUVELELE D-LUI I. A. BRĂTESCU-VOINEȘTI[1]
Raport citit în Academia Română pentru acordarea unui premiu (1907)

Publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXX, *1906–1907. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Institut. de Arte Grafice „Carol Göbol" S-sor Ion St. Rasidescu, 1907, p. 270–271; *Convorbiri literare*, XLI, nr. 5, mai 1907, p. 465–467.

În volum: *Critice*, III, 1908, p. 275–277; *Critice*, III, 1915, p. 275–277; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 226–228.

[1] Ioan Al. Brătescu-Voinești, *În lumea dreptății*. Cuprinde nuvelele: *În lumea dreptății, Vârcolacul, Puiul, Două surori, Din carnetul unui judecător, Un om, Microbul, Inspecție, Neamul Udreștilor, Cucoana Leonora, Magheranul, Sâmbăta, Pană Trăsnea Sfântul, Sminteala lui Radu Finulet, Moartea lui Castor, Întâmplări, Conu Alecu*. Iași, Editura Vieții Românești, 1907.

I. Al. Brătescu-Voinești (1868–1946) este un apropiat al „Junimii" și colaborează la *Convorbiri literare*, iar după 1895, când se retrage Iacob Negruzzi de la conducerea revistei, intră în comitetul de redacție. Duiliu Zamfirescu, stabilit la Roma, îmbrățișând cariera diplomatică, se interesa de I.A.R., colaborator la revista *Convorbiri literare*. „Cine e I.A.R. cu *Scrisorile* găsite? – îl întreabă D. Zamfirescu în scrisoarea pe care i-o trimite din Roma în 21 octombrie 1890 –. Autorul nu-i destul de naiv pentru cele ce spune Toni, dar are croială de scriitor și trebuie cultivat."[1] *Scrisorile* găsite la care se referea D. Zamfirescu se publică în *Convorbiri literare* în octombrie 1890[2]. Duiliu Zamfirescu este și un comentator atent al prozei lui I. A. Brătescu-Voinești de la primele nuvele, pe care le publică în *Convorbiri literare* în 1890–1893. Se bucură de o atenție deosebită nuvela *Pană Trăsnea Sfântul*, publicată în revistă la 1 octombrie 1893[3]. „Nuvela d-lui Brătescu e bună – îi scrie Duiliu Zamfirescu din Bruxelles lui Maiorescu în 11/23 octombrie 1893. Limba cântă, de armonică ce e. Impresia mea cea din urmă e că pare scrisă de un scriitor bătrân, sigur pe sine, care se păzește de exagerări, ține fraza într-o tonalitate simplă, sentimentală cu măsură." Aceste aprecieri, îndeosebi cu „limba care cântă", se reîntâlnesc în *Raportul* lui Maiorescu sub forma „căldurii de stil".

Secția literară ține ședința în 24 noiembrie 1906, sub președinția lui D. C. Ollănescu, și Maiorescu se angajează să facă rapoarte pentru I. A. Brătescu, G. Silvan, Ana Conta-Kernbach, Gh. N. Costescu, Al. Valeriu și M. Sadoveanu (p. 245–246). I. Al. Brătescu-Voinești candidează pentru Premiul „Năsturel-Herescu" și Maiorescu citește raportul său cu

[1] *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884–1913)*, Casa Școalelor, [1944], p. 80.

[2] *Convorbiri literare*, XXIV, nr. 7, 1 octombrie 1890, p. 572–589.

[3] *Convorbiri literare*, XXVII, nr. 6, 1 septembrie 1893, p. 449–480.

propunerea pentru premiere, care întrunește 7 voturi (p. 260). D. C. Ollănescu, președinte al Comisiei pentru premiile pe 1907, prezintă *Raportul general* în ședința din 2 aprilie 1907. Aici găsim și caracterizarea volumului prezentat de I. Al. Brătescu-Voinești pentru Premiul „Năsturel-Herescu" și concluzia raportului lui Maiorescu, citit în Secțiunea literară. *„În lumea dreptății* de Brătescu-Voinești (Ioan Al.), raportor dl T. Maiorescu.

Culegerea de *Nuvele și schițe* a d-lui Brătescu-Voinești este reproducerea cărții prezentate la concursul din anul 1903, cu adăogirea – ceea ce constituie o preînnoire a cărții – a schițelor, șapte la număr, pe lângă cele 10 de mai înainte. Astfel scrierea d-lui Brătescu-Voinești numără de astă dată 280 pagini, în loc de numai 147, ca la întâia ei prezentare (în 1903).

Dl raportor zice că Secțiunea literară are față de autorul *Nuvelelor și schițelor* o datorie de îndeplinit. D-sa se referă la aprețiarea favorabilă făcută de dl Ollănescu asupra cărții în anul 1903. În plină Academie însă s-a obiectat că scrierea are numai 147 de pagini și premiul s-a capitalizat.

Această împrejurare a provocat modificarea Regulamentului premiilor.

Acum putem să ne însușim judecata delegatului nostru de la 1903, adăogând și sancțiunea ei.

Dar nu toate bucățile culegerii par raportorului la același nivel. Una, *În lumea dreptății*, este tendențioasă. Dintre celelalte, cu deosebire *Puiul* dă la iveală toată măiestria scriitorului. Dl Brătescu-Voinești excelează prin înfățișarea naturală a păturii de mijloc a societății, precum Creangă a făcut același lucru pentru clasa poporului, iar Caragiale pentru tipurile din lumea mahalalelor. Meritul literar al d-lui Brătescu-Voinești este excepțional. Lui i se cuvine deci premiul, conchide d-l raportor" (p. 259).

Premierea lui I. Al. Brătescu-Voinești de Academia Română în 1907 nu-l va pune la adăpost față de criticile contemporanilor săi, pe primul loc situându-se T. Arghezi, care critică orientarea politică a scriitorului și își exprimă rezerve cu privire la arta sa literară.[1]

(p. 769) ÎN CHESTIA POEZIEI POPULARE
Răspuns la discursul de recepțiune al d-lui Duiliu Zamfirescu, în 16 mai 1909

Publicat în *Analele Academiei Române. Discursuri de recepțiune*, Tom. XXXIII, București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-sor Ion St. Rasidescu, 1909, p. 45–57. Și extras, p. 45–57; *Convorbiri literare*, XLIII, nr. 7, iulie 1909, p. 716–727.

În volum: *Critice III. 1866–1907*. Ediție completă. Volumul III. Ediția a II-a a Institutului „Minerva", cu un adaos. București, „Minerva", Institutul de Arte Grafice și Editură, 1915, p. 279–294; *Opere II. Critice III*, 1984, p. 229–241.

Dumitru C. Ollănescu-Ascanio, membru titular al Academiei Române, încetează din viață în 20 ianuarie 1908, și locul său la înaltul for de cultură este declarat vacant. Născut la Focșani în 21 martie 1849, Dumitru Ollănescu-Ascanio, membru corespondent din 31 martie 1892, devine membru titular în 19 martie 1893 și își rostește discursul de recepție, *Vasile Alecsandri*, în 25 martie 1894. Este vicepreședinte al Academiei Române în două rânduri (1 aprilie 1898–6 aprilie 1900 și 2 aprilie 1903–28 martie 1906) și desfășoară o bogată activitate și ca traducător din literatura antică.

---

[1] D. Vatamaniuc, *Tudor Arghezi (1880–1967). Biobibliografie. I. Opera*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2005, p. 208.

Secțiunea literară ține ședința în 28 martie 1908 pentru desemnarea candidaților la calitatea de membru al Academiei: Nicolae Gane, D. Zamfirescu și A. Bârseanu.[1]

I. Negruzzi îi prezintă pe cei trei candidați în ședința din 1 aprilie 1908. Duiliu Zamfirescu este poet, arată I. Negruzzi, desfășoară o bogată activitate în diplomație, însă se impune mai ales ca romancier. „Proza sa frumoasă se remarcă – arată I. Negruzzi – prin stilul său corect, limba sa curată, vioiciunea povestirii și a dialogurilor, situațiile interesante și caracterele limpede concepute și bine susținute ale personajelor".[2] Supusă la vot, cei 28 de membri ai Secțiunii literare se pronunță cu 24 voturi pentru și 4 contra. Sunt aleși și N. Gane cu 25 voturi pentru și 3 contra și Andrei Bârseanu cu 25 voturi pentru și 3 contra.

Maiorescu era personalitatea reprezentativă a Secțiunii de literatură și îi revenea, în mod firesc, îndatorirea să pregătească *Răspunsul* la primirea noului membru al Academiei Române. Duiliu Zamfirescu avea obligația, potrivit tradiției Academiei, să prezinte activitatea predecesorului său, al cărui fotoliu urma să-l ocupe. Duiliu Zamfirescu se abate de la ceremonialul tradițional al Academiei Române și nu se ocupă de activitatea predecesorului său. O explicație s-ar găsi în faptul că D. Zamfirescu nu prețuia activitatea de traducător a lui Ollănescu-Ascanio, prezentată de Maiorescu în raportul său ținut la Academia Română în 1891. „Pledați *din oficiu* – îi scrie Duiliu Zamfirescu lui Maiorescu în 21 noiembrie 1891 –, cum se zice la Tribunal, pentru traducerile «elegantului și *cu multă înțelepciune lumească înzestratului* poet latin». Foarte bine. Dar eu aș fi preferat o sfântă tăcere în locul acestei neîndurătoare bibliografii. Poate

[1] *Analele Academiei Române.* Seria II. Tom. XXX, *1907–1908. Partea administrativă și dezbaterile*, București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-sor Ion St. Rasidescu, 1908, p. 138.

[2] *Ibidem*, p. 144.

că traducerile nu vă plac mult; mie cea mai mare parte nu-mi plac deloc, fiindcă poezia e diluată în ele."[1] Explicația pentru abaterea de la tradiția Academiei Române trebuie căutată, în mai mare măsură în altă parte.

Duiliu Zamfirescu considera că se ivise cel mai nimerit prilej să atace de la tribuna Academiei Române orientarea „poporanistă" din literatura română. Il viza pe V. Alecsandri cu culegerea din literatura populară și pe scriitorii transilvăneni. Duiliu Zamfirescu candidează la un premiu academic în 1903, cu romanul *În război*, dar i se acordă lui Ioan Slavici pentru romanul *Din bătrâni*. „De câtva timp se petrec în literatura noastră – scrie D. Zamfirescu în articolul *Literatura românească și scriitorii transilvăneni* – o mulțime de nedreptăți, pe care eu nu mai pot să le îngăduiesc."[2] Zamfirescu denunță literatura lui Slavici, „novelistul Aradului", precum și poeziile lui G. Coșbuc, „poetul erou în timp de pace al cronicarilor".[3] Scriitorii transilvăneni mai fuseseră atacați de D. Zamfirescu și în alte rânduri. Într-un articol, *Romanul și limba română*, publicat în *Noua revistă română* în 1901, respinge proza lui I. Popovici-Bănățeanul, ca și pe cea a lui Ioan Slavici care i se părea „de un sentimentalism țărănesc fals"[4]. Slavici răspunde la aceste atacuri în articolul *Literatura românească și D-nul Duiliu Zamfirescu*, publicat în *Revista idealistă* din aprilie 1904: „Nu e România numai a moldovenilor și a muntenilor, ci a tuturor românilor, căci nu e numai funcție politică, ci centru de viață culturală al celui mai însemnat popor din Orientul Europei și minoritatea gălăgioasă, care țipă contra ardelenilor,

[1] *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori (1884–1913)*, Casa Școalelor, [1944], p. 109.

[2] *Revista idealistă*, I, nr. 7, 1/14 septembrie 1903, p. 3.

[3] *Ibidem*, p. 8.

[4] *Noua revistă română*, II, nr. 35, 1 iunie 1901, p. 484.

își degradează țara, socotindu-ne străini pe pământul ei. Străini suntem numai pentru cei înstrăinați de fiii ei."[1]

Maiorescu se găsea într-o situație foarte delicată și considera că era mai nimerit să treacă întocmirea *Răspunsului* la discursul de recepție lui D. Onciul și să mute discuția de pe tărâmul literaturii pe cel al istoriei, unde atacurile lui D. Zamfirescu nu mai puteau avea o audiență asemănătoare în opinia publică. Stăruie ca Duiliu Zamfirescu să elimine unele părți din discursul său, ceea ce acesta face, însă la o nouă lectură a textului, făcută cu o lună înaintea ședinței festive, constată că nici în noua formă nu putea întocmi *Răspunsul.* Situația i-o comunică lui Duiliu Zamfirescu, cu care întreținea un dialog epistolar încă din 1884. D. Zamfirescu îi trimite lui Maiorescu până în 1913 nu mai puțin de 197 de scrisori, însă de la Maiorescu cunoaștem numai 42, ultima, pe care o reproducem mai jos, privește discursul de recepție al lui Duiliu Zamfirescu.

„Sinaia, Hotel Ungarth
Luni, 6 aprilie 1909

Iubite Domnule Zamfirescu,

Aș trebui să încep prin a-mi cere scuze, dacă nu aș avea conștiința deplinei bunăvoințe cu care eram gata să răspund la discursul d-tale de recepțiune și deplinei păreri de rău cu care constat acum că nu o pot realiza.

Manuscriptul d-tale nu l-am recitit în agitarea politică din București. Dar miercuri 23 martie, îndată după închiderea Parlamentului, am venit cu el în traistă la Sinaia. Însă pe drum (în urma pâclei din ultima ședință a Senatului) mi s-a umflat obrazul, am avut o erupție de eczemă, doctorul Mamulea m-a ținut înfășurat în comprese și acid boric până alaltăieri. În sfârșit, alaltăieri am putut încerca prima

[1] *Revista idealistă*, II, nr. 2, 15/28 aprilie 1904, p. 227. Asupra acestor probleme, mai pe larg, în lucrarea noastră *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*, 1968, p. 420–422.

plimbare de o oră și ieri am citit cu îndoită luare-aminte cele 57 de pag. la care ai redus discursul d-tale.

Partea despre latinitatea noastră este admirabil concepută și admirabil scrisă. Am citit-o împreună cu nevastă-mea și am fost amândoi încântați, eu pentru a doua oară.

Dar partea cealaltă, toată teoria d-tale literară, afirmarea de la început că poezia populară «ca produs estetic nici nu există la națiunile civilizate», părerea filosofică despre timp și spațiu, împotrivirea în contra poeziilor lui Goga și nuvelelor lui Popovici-Bănățeanul etc. sunt diametral opuse nu numai convingerilor mele *in petto*, ci scrierilor mele de vreo 40 de ani încoace, începând cu lauda lui Alecsandri pentru adunarea poeziilor populare (1867), continuând cu aprobarea romanului popular de felul lui Slavici (1882), cu recunoașterea fără rezerve a lui Popovici-Bănățeanul (1895), cu relevarea poeziei populare ca rădăcina poeziei mai înalte (articolul despre poetul dialectal Victor Vlad [1898], toate aceste publicate în *Convorbiri literare*, și încheind cu propunerea de premiere a poeziilor lui Goga, publicată în *Analele Academiei.*

Dacă aș fi mai ales istoric, cum este d. e. d. Onciul, m-aș putea mărgini să răspund numai la partea latinității din discursul d-tale. Dar fiindcă, de bine de rău, în lumea noastră academică trec mai ales de critic literar, n-aș putea lăsa la o parte părerile D-tale literare, și astfel aș trebui să reeditez în contra lor toate cele zise deja de 40 de ani. Însă aceasta nu este cuviincios nici pentru D-ta, nici pentru mine.

Vineri seara 10 aprilie ne întoarcem acasă. Te rog vino a doua zi, sâmbătă 7½ seara sau 8 seara și prânzește cu noi (mă voi informa sâmbătă dimineața telefonic de acceptarea dumitale). Vom fi numai noi trei și ne vom consulta împreună asupra colegului care să mă înlocuiască. Eu propun pe d. Onciul; dacă-l primești, voi interveni și eu pe lângă istoriograful nostru național.

Mă bucur să ne revedem, mă bucur și de rediscutarea chestiilor între noi, fiind mare amator de controverse, mai ales când sunt susținute cu spirit.

Primește al D-tale
T. Maiorescu

P.S. Ce-ți scriu astăzi, de ce n-am simțit-o din seara când mi-ai citit discursul? Se vede că sub forma concentrată, sub care se prezintă

acum după eliminarea părții relativ la boierime, apare controversa dintre noi mult mai accentuată decât la prima lectură."[1]

Duiliu Zamfirescu primește scrisoarea lui Maiorescu din 6 aprilie 1909 în 7/29 aprilie 1909 și se arată surprins de refuzul criticului de a răspunde la discursul său de recepție. „Dacă partea întâia a discursului – îi scrie D. Zamfirescu lui Maiorescu – este riguros exactă, – partea a doua este consecuența ei logică. Dar, oricum ar fi, eu primesc ca D-Voastră să răsturnați toate afirmațiile mele și să dovediți că nu am dreptate, când cred că poezia poporană, ca produs estetic, nici nu există la națiunile civilizate. A face aceasta, nu ar fi de a reedita toate cele zise de 40 de ani, deoarece nimeni nu a pus chestiunea etnico-literară a românilor astfel cum am pus-o eu."[2]

Duiliu Zamfirescu îi cerea lui Maiorescu să șteargă finalul din răspunsul său, pe care îl considera ofensator. „Voiam să vă rog – îi scrie Duiliu Zamfirescu lui Maiorescu în 15/28 mai 1909 – să ștergeți sfârșitul din răspunsul D-Voastre, care nu mi se pare admisibil într-un discurs ce se adresează mie, personal, în public. Înțeleg să răspundeți punct cu punct și să spulberați părerile mele asupra literaturii noastre, dar nu înțeleg să-mi faceți lecție în fața a 100 de persoane. Este dreptul meu să vorbesc în Academie despre orice și este dreptul D-Voastre să nu împărtășiți părerile mele și să o spuneți, dar fără a mă mustra."[3] Maiorescu notează pe scrisoarea primită de la Duiliu Zamfirescu în 15/28 mai 1909, în ajunul ședinței solemne de la Academia Română: „N-am șters nimic, nu înțelesese el bine; după ce a citit sfârșitul, a recunoscut-o. T.M."[4]

[1] *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, p. 406–407.
[2] *Ibidem*, p. 335.
[3] *Ibidem*, p. 336.
[4] *Idem*,

Ședința solemnă a Academiei Române, în care Duiliu Zamfirescu își rostește discursul de recepție, se ține sub președinția lui A. Saligny, în 16 mai 1909.[1]

Ședința se declară solemnă prin natura sa, însă nu și prin discursul lui Duiliu Zamfirescu, care începe prin a motiva pentru ce anume nu se ocupă de predecesorul său, deși îi ocupa fotoliul academic. Prieten cu Dumitru C. Ollănescu-Ascanio, nu putea vorbi despre activitatea sa. „Era înzestrat cu așa de mari calități intelectuale – arată Duiliu Zamfirescu – încât ar fi putut să joace un rol însemnat în Stat, dacă aptitudinile sale ar fi fost puse la probă. Ele însă nu au fost." Vina o purtau vremurile în care a trăit, cu alte cuvinte viața literară din România.

Duiliu Zamfirescu consacră prima parte a discursului său literaturii populare. Întreprinde un viu studiu comparativ între *Miorița* din colecția lui Vasile Alecsandri, o *Moriță* publicată de G. Cătană, „plină de umpluturi nesăbuite", o versiune a ei *Oaia năzdrăvană*, din colecția lui G. Dem. Teodorescu, și *Miorița* din colecția lui Gr. Tocilescu, *Materialuri folclorice*. Conchide, însă, că Vasile Alecsandri era un rău culegător din creația populară și că *Miorița* sa, „ca născocire populară, este o imposibilitate".

În partea a doua a discursului său Duiliu Zamfirescu atacă literatura scriitorilor transilvăneni. Persiflează poezia lui G. Coșbuc, *Noi vrem pământ*, iar pe cea a lui Goga o considera a „unui arendaș de talent, pe care nu-l dijmuiește boierul la vreme". Goga este acuzat că poezia sa constituie o „vinovată provocare la lupta de clasă". Crescuți în școli germane, scriitorii transilvăneni aplicau romantismul, cu care se familiarizaseră în vremea studiilor, la eroii lor din lumea satului. Atacul cel mai violent este îndreptat împotriva lui Ioan Popovici-Bănățeanul, nu întâmplător, din proza căruia dă lungi extrase. Poetul și prozatorul bănățean fusese promovat de Maiorescu și criticul

[1] *Analele Academiei Române*. Seria II. Tomul XXXI, *1908–1909. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-sor Ion St. Rasidescu, 1909, p. 141.

este făcut vinovat de acest lucru și în dialogul lor epistolar. D. Zamfirescu pleda, în fond, pentru o literatură citadină, cu o viață complicată, pentru că „sufletele simple sunt ca neantul, fără evenimente".

Duiliu Zamfirescu denunță, în finalul discursului său, tirania literară „odioasă", pentru că „încătușează avântul cugetării, omoară originalitatea", precum și orientarea „depravată", prin care se răsplătește „platitudinea cu onoruri și bani".

Maiorescu răspunde la discursul lui Duiliu Zamfirescu. Argumentația sa este cea din scrisoarea pe care i-o adresase la 6 aprilie 1909, laudă partea privind latinitatea poporului român și îi ia apărarea lui V. Alecsandri care se va bucura, arată criticul, de toată prețuirea în Academia Română. După cum, susține că arta scriitorilor pe care îi numea „poporaniști" nu avea nici o legătură cu romantismul german.

În discursul de recepție, Duiliu Zamfirescu este arogant și agresiv, încredințat că venea cu un cuvânt greu de spus în privința vieții literare din România. În discursul de răspuns, Maiorescu își apără activitatea critică într-un limbaj măsurat și ceremonios. Mai este de notat că lui Duiliu Zamfirescu îi trebuiesc 38 de pagini, la tipărirea în *Analele Academiei Române*, în vreme ce lui Maiorescu îi sunt suficiente numai 12 pagini.

Maiorescu lasă câteva informații privind ținuta lui Duiliu Zamfirescu și atmosfera care domni în timpul rostirii celor două discursuri. „Când ne-am dus cu Anicuța, eu, A. G. Florescu, Didina și Yvona la două ore fără 10 minute – notează Maiorescu – am găsit locuri libere, dar pe la 2 ¼ tot era plin, la 2 ½ când a început Duiliu Zamfirescu discursul său (poeziile rău citite) de o oră (el în jacheta neagră, cu trei trandafiri la butonieră), era îmbulzeală, cum n-a mai fost în Academie." Și mai departe: „La sfârșitul arogantului discurs, aplauze destul de vii. Apoi 10 minute pauză, în care se simte că academicienii sunt indignați în contra atacurilor lui Duiliu contra poeziei populare, contra lui Alecsandri și Goga etc., iar publicul mirat că n-a vorbit de tema sa indicată: «figura literară» a lui Ollănescu-Ascanio, în locul căruia a fost ales.

Când am început să citesc era atmosferă încărcată, la un citat din Alecsandri (prefață la colecția poeziilor) aplauze, la citirea poeziei *Șoimul și fraga* salve de aplauze, care nu mai încetau, la fraza despre apărarea lui Alecsandri – idem, despre creșterea rădăcinii plantate de el – idem, la sfârșit – nesfârșite. Succesul în contra neghiobiei lui Duiliu Zamf[irescu] era aproape penibil de mare. La 4 ½ eram acasă, Anicuța încântată, eu mulțumit de încântarea ei, de faptul că am scăpat de sarcina academică" (*Opere*, II, p. 704).

Duiliu Zamfirescu promitea în ședința din 2 aprilie 1908, îndată după alegerea sa, că va avea o conduită colegială. „Cu sfială și recunoștință vin dar – declara el – să iau loc printre Domniile-Voastre. Deși ajuns dincolo de culmea vieții, vă aduc o inimă curată și o mare năzuință către idealitate. Cu aceste modeste însușiri, vă făgăduiesc să vă fiu un bun coleg."[1] Discursul său nu dovedi acest lucru prin atacurile la adresa lui Alecsandri, Octavian Goga, Ioan Slavici și prin contestarea activității critice desfășurate de Maiorescu o viață întreagă.

Comentatorii operei maioresciene apreciază cumpătarea cu care răspunsese Maiorescu la atacurile lui Duiliu Zamfirescu, iar comentatorii operei noului academician scot în lumină ideile sale novatoare în viața noastră literară.

Problema se pune însă și în alți termeni. Duiliu Zamfirescu condamnă, în baza principiilor sale estetice, activitatea literară a unor scriitori și se punea el însuși într-o situație critică prin propria activitate literară. Producția sa lirică, onorabilă altfel, nu putea intra în concurență cu poezia lui Coșbuc și Goga și nici proza sa, remarcabilă în parte, în concurență cu nuvelele lui Slavici și cu romanul său *Mara*, capodopere ale literaturii române. Marea creație artistică, se demonstra și de astă dată, nu se supune canoanelor teoriilor estetice.

---

[1] *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXX, *1907–1908. Partea administrativă și dezbaterile*, p. 152–153.

DIN BROȘURI ȘI PERIODICE

(p. 785) DIE ALTE FRANZÖSISCHE TRAGÖDIE UND DIE WAGNERSCHE MUSIK [VECHEA TRAGEDIE FRANCEZĂ ȘI MUZICA LUI WAGNER]

Publicat în *Analele Academiei Române*. Memoriile secțiunii literare. Seria III. *Memoriul 10*. București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1932–1934, p. 422–428 (textul german), p. 429–435 (traducerea în românește). Editat și tradus de T. Vianu.

Tipărit în volum: T. Vianu, *Influența lui Hegel în cultura română*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1933, p. 58–64 (textul german), p. 65–71 (traducerea românească de T. Vianu). Cu mențiunea: „Premiat de Academia Română cu Premiul «Năsturel» 1933").

T. Vianu tipărește conferința lui Maiorescu ca *Anexă* la studiul său despre influența lui Hegel în cultura română. Îi prezintă ca hegelieni, la noi, pe Radu Ionescu, I. Heliade Rădulescu, M. Kogălniceanu, Eminescu și între ei îl trece și pe Maiorescu cu această conferință despre vechea tragedie franceză și muzica lui Wagner.

În ediția Minerva, 1984, Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, p. 245–255 (textul german), p. 256–265 (trad. de T. Vianu).

Maiorescu ține conferința la Berlin în 10 martie 1861, la Paris în 12 aprilie 1861 și, din nou, la Berlin în cadrul Societății filozofice în 27 aprilie 1861. Asupra împrejurărilor în care pregătește și ține prima conferință de la Berlin, găsim informații în corespondența lui Maiorescu cu tatăl său. „Locuința din urmă în Berlin îmi fu de cea mai mare utilitate – îi scrie Maiorescu tatălui său în 19 martie 1861. Fui invitat de către Comitetul Lessingian a ține un discurs în favoarea monumentului din Kamenz. Îl ținui înaintea unui public de elită, profesorii filozofici ai Universității: Trendelenburg, Michelet,

Werder, chiar și bătrânul Bopp, asistară toți românii (afară de Petreanu și Antonescu) etc. Criticile, cum îți poți imagina, fură favorabile și numeroase în *National Zeitung*, *Speenersche Zeit[ung]*, ba chiar în *Kreuzzeit[ung]*, *Societatea filozofică din Berlin, organul central al hegelianilor, mă numi membru extraordinar*, până acum momentul cel mai fructifer al scurtei mele vieți publice"[1]. Maiorescu îi comunică, în continuare, tatălui său, poate să-l și măgulească, faptul că președintele acestei societăți se considera onorat să-l numească printre membrii Societății filozofice hegeliene germane și îi promitea să-și deschidă coloanele revistei *Gedanke* pentru colaborarea sa viitoare. Revista publică un rezumat după ultima conferință ținută la Berlin. Publicația nu se păstrează în colecțiile Academiei Române.

La conferința de la Berlin din 10 martie 1861 asistă și Ad. Stahl, care publică o „critică" în *National Zeitung*, în 25 martie 1861, reprodusă de G. Sion, în traducere, în *Revista Carpaților*, 15 iunie 1861[2].

Maiorescu publică lucrarea sa *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form* în 1861, herbartiană, și ține, în același an, conferința la Berlin și Paris, apreciată ca fiind hegeliană. Are loc în cultura noastră o dezbatere științifică pe tema hegelianismului lui Maiorescu, foarte importantă, ca studiu independent. Georgeta Rădulescu-Dulgheru în nota la conferința lui Maiorescu, din care preluăm și noi unele informații, acordă un spațiu larg acestei dezbateri (*Opere, II*, p. 711–754).

Am văzut că Maiorescu ținea să precizeze în scrisoarea către tatăl său din 19 martie 1861 că la conferința pe care a ținut-o la Berlin în 10 martie 1861 au asistat și unii profesori de la Universitatea berlineză, câțiva dintre ei ne interesează îndeaproape în legătură cu Maiorescu, dar și cu Eminescu.

---

[1] T. Maiorescu, *Jurnal și epistolar, III*, p. 166–167.

[2] G. Sion, *Relațiuni științifice (Un studinte român în Germania)*, în *Revista Carpaților*, II, 15 iunie 1861, p. 709–724. Este reprodusă în Titu Maiorescu, *Opere*, III, p. 720–724.

Friedrich Adolf Trendelenburg (1802–1872), la care trimite Maiorescu în scrisoarea sa, este autorul unui tratat de logică, *Logische Untersuchungen*, în două volume, tipărit la Berlin, în 1842. Eminescu trimite și el la acest tratat în polemica cu G. Zotu în apărarea *Logicii* lui Maiorescu în 1877[1].

Michelet, al doilea profesor numit de Maiorescu, este Karl Ludwig Michelet (1801–1891), autorul unui tratat de istorie a filozofiei germane, *Geschichte der Letzten System der Philosophie in Deutschland von Kant bis Hegel,* tipărit, tot în două volume, la Berlin în 1857–1858. Eminescu trimite și el la filozoful german într-o însemnare din *Manuscrisul* ***2291***[2].

Werder, al treilea profesor menționat de Maiorescu, este Karl Werder (1806–1896), profesorul lui Eminescu de estetică teatrală la Universitatea din Berlin[3]. Bătrânul Bopp, cum îi spune Maiorescu, este Franz Bopp (1791–1867), unul din marii indianiști europeni, al cărui tratat *Kritische Grammatik der Sanskrite-Sprache*, tipărit la Berlin în 1854, îl traduce Eminescu spre sfârșitul vieții[4].

Problema prezenței ideilor lui Hegel în cultura română este pusă în discuție de Ioan Lupaș în articolul *Influența lui Hegel în scrisul lui N. Bălcescu și M. Eminescu,* publicat în 1932[5]. T. Vianu preia concluziile lui Ioan Lupaș la care alătură unele considerații cu caracter general. G. Călinescu se situează pe altă poziție decât a susținătorilor hegelianismului lui Eminescu și constată că poetul reproduce, în raport cu Hegel, „vagi

[1] M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica,* p. 422–424.
[2] *Ibidem,* p 529.
[3] M. Eminescu, *Opere XVI. Corespondența,* p. 532–790.
[4] M. Eminescu, *Opere XIV. Traduceri,* p. 509–896.
[5] *Universul,* XLIX, nr. 36, 7 februarie 1932, p. 1–2. Tipărit în volum cu unele modificări în *Paralelism istoric,* București, [Universul, 1937), p. 195–211. Retipărit în *Scrieri alese* I. Introducere și ediție, note și comentarii de acad. Ștefan Pascu și Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977, p. 176–183.

generalități din manuale"[1]. Manuscrisele lui Eminescu aduc lumină în această chestiune controversată. Eminescu audiază la Berlin cursul de istoria filozofiei ținut de Eduard Zeller care se ocupă de Hegel și școala sa filozofică. Sunt prezentați J. F. Fries, Friedrich Wilhelm Joseph Schelling, Friedrich Krause, Friedrich Schlereimacher. Mai găsim și patru texte separate [*G.W. Fr. Hegel, Über die Prinzipien der hegelschen Philosophie, Über die hegelsche Philosophie* și *Hegel*], care se înscriu ca o mărturie că Eminescu cunoștea filozofia lui Hegel mai mult decât din manualele didactice[2].

Manuscrisele reprezintă și în situația de față textele de referință de la care trebuie să pornim în exegezele consacrate scrisului eminescian.

(p. 807) ANUARIUL GIMNAZIULUI ȘI INTERNATULUI DIN IAȘI PE ANUL SCOLASTIC 1862–1863[3]

Publicat, se precizează pe copertă, de: „Directorul T. L. Maiorescu. Doctor în filozofie și licențiat în drept, profesor la Universitatea din Iași și membru cor. al Societății filozofice din Berlin.

Precede o disertațiune: *Pentru ce limba latină este chiar în privința educațiunei morale studiul fundamental în gimnaziu?*

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice,* 1984, p. 269–372.

[1] G. Călinescu, *Opere 13. Opera lui Mihai Eminescu* (2). [București], Editura Minerva, 1970, p. 90.
[2] M. Eminescu, *Opere XV, Fragmentarium. Addenda ediției,* București, Academia Română, 1993.
[3] *Anuariul Gimnasiului și Internatului din Iași. Pe anul scolastic 1862–1863.* Publicat de ~. Iași, Tipografia Bermann–Pileski, Podul Vechi, 1864, 54 p.

Maiorescu este numit director al Colegiului Național și al Internatului din Iași prin *Decret* în 13 noiembrie 1862. Avem informații suficiente ca să urmărim drumul parcurs de critic de la întoarcerea din străinătate de la studii și până la stabilirea în Iași, precum și primele măsuri pe care le ia pentru bunul mers al instituțiilor ieșene de învățământ[1].

Anuarul... apare înainte de 31 iulie/12 august 1863 și Maiorescu îl expediază sub banderolă la peste o sută de adrese[2]. Lista se deschide cu instituții de învățământ din Berlin și din Viena, din București, Craiova, Brașov, Cernăuți. În listă figurează directorii și profesorii de la instituțiile de învățământ și oameni politici, viitori membri ai Partidului Liberal și ai Partidului Conservator, precum și viitori membri ai Societății „Junimea" și viitori adversari ai ei.

Maiorescu întocmește *Anuarul...* cu competență în privința problemelor școlii, uimitoare pentru un cadru didactic cu o activitate așa de scurtă în fruntea unei instituții de învățământ. Ilustrativă în această privință este a doua parte a *Anuarului...*, din care luăm cunoștință de concepția sa privind învățământul și de modalitățile cum o pune în practică. Aici se prezintă profesorii în activitate la gimnaziu la sfârșitul anului școlar, planul de învățământ pe clase, foarte amănunțit, cu profesorii și materia care se preda la fiecare obiect de învățământ. Concepția modernă a lui Maiorescu despre învățământ se vede și de acolo că acorda o atenție deosebită instituțiilor, cum spune el, care vin în sprijinul procesului de învățământ: cabinetele de fizică, de chimie, biblioteca. Informațiile cele mai importante și aparte în multe privințe se găsesc în prezentarea cabinetului de fizică și geodezie, condus de Ștefan Micle. Aici se expune „doctrina" privind proprietățile generale ale corpurilor, doctrina despre echilibrul corpurilor (statica), doctrina despre mișcarea corpurilor (dinamica). Mai departe se vorbește

[1] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, p. 104–114.
[2] Titu Maiorescu, *Jurnal și epistolar*, IV, p. 154–157.

de doctrina magnetismului, electricității, meteorologiei. Maiorescu introducea un concept filozofic pe care îl propunea pentru prezentarea fenomenelor din fizică și geodezie.

Exegeții lui Maiorescu acordă atenție disertației *Pentru ce limba latină este chiar în privința educațiunei morale studiul fundamental în gimnaziu?*, cu care se deschide *Anuarul...* Pentru E. Lovinescu, disertația era partea cea mai originală a *Anuarului...* prin pledoaria în favoarea clasicismului[1]. T. Vianu insistă asupra studiilor lui Maiorescu în Germania și orientarea spre Antichitate[2]. Todoran găsea că din disertație se desprindeau idei privind relația adevăr–bine–frumos[3]. Mai este de adăugat că și Eminescu acorda o atenție aparte studiului limbii latine în formarea intelectuală și ia atitudine împotriva scoaterii ei din programele de învățământ[4].

(p. 879) ANUARIUL INSTITUTULUI „VASILE LUPU" (ȘCOALA NORMALĂ DE LA TREI IERARHI) DIN IAȘI PE ANUL ȘCOLAR 1863–1864[5]

Publicat, se precizează pe copertă, de „directorul Titu Maiorescu, dr. în fil. și licenț. în legi, profes. la Univ. de Iași, președinte al Comitetului de insp. școl., membru onorariu al Asociaț. Transilv. pentru cultura poporului român și membru coresp. al Societății filozofice din Berlin.

[1] E. Lovinescu, *T. Maiorescu* I, p. 109–113.
[2] T. Vianu, *Studii de literatură română*, p. 168–169.
[3] E. Todoran, *Maiorescu*, [București], Editura Eminescu, [1977], p. 219.
[4] M. Eminescu, *Opere XIII. Publicistica*, p. 59–62, 65–68.
[5] *Anuariul Institutului Vasile Lupu (Școala Normală de la Trei Ierarhi).* Pe anul scolastic 1862–1863. Publicat de directorul Titu Maiorescu... Iași, Imprimeria Adolf Bermann, 1864, 68 p.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 331–372.

Maiorescu este numit director al Institutului „Vasile Lupu" din Iași în octombrie 1863 și activității sale în fruntea acestei instituții i s-a consacrat un studiu monografic[1].

Maiorescu împarte *Anuarul...* în trei părți, semnându-le pe fiecare separat: *Prefață*, pe care o datează *Iași. În septembrie 1864* (p. 1–4), *Regulele limbei române pentru începători* (p. 3–36), *Știri școlare* (p. 55–66). Din ultima parte este de reținut preocuparea lui Maiorescu privind constituirea unei biblioteci de specialitate pentru învățământul primar. Sunt lucrările unor autori cunoscuți la acea dată, în literatura didactică. În *Știrile școlare* îl vedem și pe Ion Creangă, „preparand", trecut pe primul loc între cei premiați la învățătură.

Regulele limbei române pentru începători[2] servește ca manual de gramatică în școlile primare până în 1879. Maiorescu tipărește această lucrare și în volum, tot în 1864. Lovinescu arată că lucrarea s-a tipărit și în 1866, însă nu se găsea la Biblioteca Academiei Române[3]. Informația este incompletă, de vreme ce lucrarea se găsește în fondurile acestei biblioteci. Lucrarea, fapt de asemenea important, este retipărită de Ion Creangă, cu învoirea lui Maiorescu, în 1879[4].

Maiorescu se deplasa în activitatea sa, cum se desprinde din acest al doilea *Anuar...* pe care-l întocmește, de la învățământul liceal la cel primar. Manualul constituie punctul de

[1] V. Petrovanu, *Istoricul Școlii Normale „Vasile Lupu" din Iași. II. Institutul „Vasile Lupu" sub conducerea lui Titu Maiorescu (1863–1868).* Iași, Viața Românească, 1928.

[2] Titu Maiorescu, *Regulele limbei române pentru începători.* Iași, Imprimeria Adolf Bermann, 1864 (II. 100 725, lipsă coperta).

[3] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, p. 441.

[4] Titu Maiorescu, *Regulele limbei române pentru începători.* Retipărită cu învoirea autorului de Ion Creangă, Iași, [Tipografia Națională], 1879. Pe copertă 1880.

plecare în dezbaterile ulterioare privind stabilirea ortografiei române. Implicarea în problemele învățământului primar demonstrează că Maiorescu avea experiență și autoritatea necesară să aprecieze și activitatea lui Eminescu ca revizor școlar. Criticul făcea bilanțul activității sale în 11/25 septembrie 1876 pentru perioada cât stătuse în fruntea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice și remarca extinderea relațiilor sale cu personalitățile de care putea dispune și într-o activitate viitoare. Sunt trecute în lista pe care o întocmește vreo 70 de persoane, în parte și cu scurte caracterizări. Eminescu figurează printre primii trecuți în această listă[1].

Maiorescu cunoștea bine activitatea lui Eminescu ca profesor de germană la Institutul Academic din Iași și ca revizor școlar peste județele Iași și Vaslui[2].

(p. 923) CUVÂNT DE INTRODUCERE LA SOLEMNITATEA FUNEBRĂ ÎN MEMORIA LUI S. BĂRNUȚIU

Ținut de T. Maiorescu în calitate de rector la 13/25 iunie 1864[3]

Tipărit în *Anuarul general al Instrucțiunei Publice din România...*, București, Imprimeria Statului, 1866, p. 208.

Inclus în Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 373–374.

[1] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I, p. 262. Lista persoanelor, p. 262–265.

[2] M. Eminescu, *Opere XVI. Corespondența*, p. 65–146.

[3] *Anuarul general al Instrucțiunei Publice din România pe anul școlar 1863–1864.* Dires de V. A. Urechia, directorul general al Instrucțiunei Publice și Cultelor. București, Imprimeria Statului, 1866.

Simion Bărnuțiu s-a născut la 21 iulie/2 august 1808, în Bocșa Română și cobora dintr-o veche familie românească transilvăneană. Face liceul la Șimleu, Carei și Blaj, Facultatea de Drept de la Sibiu, studii de drept și filosofie la Viena și Pavia, unde își trece doctoratul în Drept. Joacă rolul principal în revoluția din Transilvania de la 1848, când ține discursul strălucit de pe Câmpia Libertății de la Blaj. Urmărit de autoritățile maghiare pentru activitatea sa revoluționară, trece în România și se stabilește la Iași. Este numit la Facultatea de Drept a Universității din Iași și ține cursuri de Istoria Dreptului Roman, drept natural, privat și public, de Logică și Psihologie. Face din catedra sa o tribună, de pe care apără cu un devotament și o energie ieșite din comun drepturile românilor din Imperiul dualist austro-ungar. Bolnav, ține să se întoarcă la locul de baștină și moare înainte de a ajunge la Bocșa Română, în pădurea Almașului, la 16 mai 1864.

Maiorescu omagiază în personalitatea lui Simion Bărnuțiu luptătorul politic, exemplu de urmat de „toți românii cu simțăminte de naționalitate".

Solemnitatea funebră din iunie 1864 ia înfățișarea unei manifestații naționale, cum se desprinde și din cuvântarea lui G. Mârzescu, *Elogiul D-lui Bărnuțiu*, și din discursul lui Teodor Lateș, *Panegiricul nemuritorului român Simion Bărnuțiu.*

Maiorescu semnează în calitatea sa de rector și *Programul solemnității funebre instituite de Consiliul Academic al Universității din Iași în memoria răposatului Profesor Simeon Bărnuțiu*, care se încheie „prin depunerea cununelor pe Piedestalul bustului" fostului profesor al Universității ieșene[1].

[1] *Funerariele lui Simeon Bărnuțiu*, Iași, Tipografia „Buciumul român", 1865. Cuvântarea lui G. Mârzescu, T. Lateș, Ioan A. Dârzeu (p. 209–224), *Programul Solemnității*, (p. 208).

(p. 925) „CONVORBIRI LITERARE"

Publicat în *Convorbiri literare*, I, nr.1, 1 martie 1867, p. 1. Semnat: Iacob Negruzzi.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 375–376.

În editorialul numărului inaugural al revistei ieșene *Convorbiri literare* din 1 martie 1867, semnat de Iacob Negruzzi, se arată că situația politică agitată făcea ca arta și știința să-și ascundă „producerile lor liniștite".

Problema paternității editorialului programatic este clarificată de Iacob Negruzzi. „Cel dintâi număr al *Convorbirilor* a apărut cu data de 1 martie 1867 – ține să precizeze Iacob Negruzzi – și a fost expediat în toate părțile. El începe cu o introducere scrisă de Maiorescu, în prezența mea, la dânsul acasă; eu am adaus numai scurtul paragraf final, ș-apoi am hotărât să iscălesc eu întreaga prefață în calitate de redactor."[1] După prefața lui I. Negruzzi, urmează studiul lui Maiorescu, *Despre poezia română*, continuat și în numerele următoare.

Propusă cu o apariție bilunară, revista dispunea de un spațiu limitat. Primul număr cuprinde, alături de prefața semnată de I. Negruzzi și studiul lui Maiorescu, o prezentare a lui Iacob Negruzzi privind galeria de tablouri din Iași, o dare de seamă asupra *Prelecțiunilor populare, Apel la autorii români* pentru colaborare la revistă. I. Negruzzi trecu pe ultima pagină lucrările tipărite de Societatea „Junimea". Organizarea materialelor din acest număr va fi menținută și în cele următoare.

Activității desfășurate de *Convorbirile literare* i s-a consacrat o bibliografie în 1937[2], reluată și continuată în 1975[3] și un

[1] I. Negruzzi, *Amintiri din „Junimea"*, București, Editura „Viața Românească" S.A. Librăria Alcalay, [fără an], p. 93–94.

[2] M. Sânzianu, *Indice bibliografic, 1867–1937*, București, [Monitorul Oficial și Imprimeria Statului, Imprimeria Națională], 1937.

[3] C. Pompilian și H. Zalis, *Convorbiri literare. Bibliografie.* București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975 (Biblioteca Centrală Universitară București).

studiu în 1972[1]. S-a început și reproducerea revistei, cu textele din sumarele fiecărui număr, ceea ce nu ne scutește de cunoașterea nemijlocită a revistei, una din cele mai importante în viața noastră literară[2].

Convorbiri literare adoptă o practică nefirească în marcarea anilor editoriali între martie și martie din anul următor, pentru ca să renunțe la acest sistem mai târziu. Este de notat că schimbări importante în profilul revistei se vor produce după mutarea ei la București în 1885.

(p. 927) RAPORT DESPRE ȘCOALELE PUBLICE DE BĂIEȚI DIN IAȘI

Publicat în *Gazeta de Iași*, I, nr. 37, 9 iulie 1867, p. 1–2.

Tipărit în broșura *Raporturi despre starea Școalelor publice din Iași la finea a[nului] sc[olar] 1866–67 pronunțate înaintea M.S. Domnitorului Carol I, în 2/14 iulie 1867* de d. Titu Maiorescu, Rectorul Univesității, și de d. Nicolae Culianu, Decanu de Facultate, [Iași, Tipografia Societății „Junimea" din Iași], 1867, p. 2–5.

Retipărit în volum în ediția de față.

Prin călătoria la Iași în 1867, domnitorul Carol I, pe lângă motivele sale politice[3] care vizau întărirea României unite prin înlăturarea oricăror tendințe separatiste, arată că acorda atenție și vieții culturale din fosta capitală a Moldovei.

[1] Pompiliu Marcea, *„Convorbiri literare" și spiritul critic*, București, Editura Minerva, 1972.

[2] *Convorbiri literare. Redactor Iacob Negruzzi.* I, III. Ediție și prefață Pavel Florea, Iași, Editura „Junimea", 1978, 1980.

[3] Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare cu o privire asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I. Volumul I (1866–1876)*, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1897, p. 171; Titu Maiorescu, *Istoria politică a României (1866–1900)*, București, Editura Librăriei Socec & Co., S. A., 1925.

Maiorescu pune în discuție în *Raportul* către Carol I, cum arată E. Lovinescu, o situație „de o îndoită gravitate"[1]. Învățământul primar devenise obligatoriu, cum se prevedea în lege, însă statisticile arătau că numărul școlarilor scăzuse.

Broșura în care se tipărește *Raportul* lui Maiorescu cuprinde, în partea a II-a, Raportul lui Culianu, privind învățământul primar pentru fete din Iași, pe care îl reproducem:

„RAPORT DESPRE ȘCOALELE PUBLICE DE FETE DIN IASSI
Cetit de d. N. Culianu în sala Școalei Centrale cu ocasiunea distribuirei premiilor pentru școalele de fete

Prea Înălțate Doamne!

Investit cu onoarea de a deschide sărbătoarea scolară ce onorați cu prezența Alteței Voastre, vin respectuos a vă cere permisiunea de a espune în puține cuvinte starea în special a școalelor de fete din Iassi, astfel precum o constată rezultatele examenelor de finea acestui an școlariu și comparațiunea lor cu datele statisticei școlare din anii trecuți.

Începând cu școalele primarie acele rezultate sunt următoarele:

Școala din suburbiul Podul Lungu a fost frecventată în acest an la clasa I-a de 62 eleve, la clasa II de 22, la a III de 15, la a IV de 8; peste tot de 107 eleve. Școala din Păcurariu a avut în clasa I 63 de eleve, în a II 17, în a III 20, în a IV 10, peste tot 110. Școala din Beilicu: în clasa I 55, în a II 17, în a III 4, peste tot 76. Școala din Sărăriă: în clasa I 56, în a II 21, în a III 14, în a IV 12, peste tot 103. Școala din Tatarași: în clasa I 34, în a II 14, peste tot 48.

Trecând acum la școalele secundare de fete, găsim rezultatele următoare: La externatul secundar: în clasa I 26 eleve, în a II 17, în a III 9, peste tot 52. La școala centrală frecventațiunea a fost: în clasa I de 17 eleve, în a II de 30, în a III de 26, în a IV de 22, peste tot de 95.

In suma totală frecventarea școalelor de fete din Iassi în acest an se sue la cifra de 591 eleve, dintre care 370 sunt promovate până acum și câteva se vor mai promova la septemvrie după coregerea notelor. Dacă comparăm aceste cifre cu cifra respectivă a anului 1864, pentru

[1] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, p. 125.

care există date statistice sigure, cifră care este de 521 pentru frecventațiunea școalelor de fete, constatăm în adevăr un progres, dar un progres puțin simțit pentru intervalul care ne disparte de acel an. Această întârziere, Prea Înălțate Doamne, în marșa progresivă a școalelor de fete din Iassi s-ar putea explica în parte prin transformările introduse în învățământ cu noua lege de instrucțiune și prin măsurile administrative cari modificară condițiunile materiale ale școalelor primare; dar ceea ce trebue să ne reasigure în această privință, ceea ce garantează în mod puternic pe viitoriu progresul școalelor de fete din Iassi este, Prea Înălțate Doamne, viul interes ce le poartă Alteța Voastră[1].

(p. 932) W. PÜTZ: „GEOGRAFIA ȘI ISTORIA EVULUI VECHI[2]

Manual prelucrat pentru gimnaziele române
de dr. I.G. Meșotă, profesor în Brașov
(1 vol. in 8°, 356 pag. și XII. Prețul în România – 1 icosar:
Editura și Imprimeria Societății „Junimea", Iași)

Publicat în volum, în Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 377–378.

Wilhelm Pütz este autorul unui tratat de istorie universală, *Grundriss der Geographie und Geschichte der altern, mitelern und neuern Zeit...*, în trei volume, tipărit la Coblenz, între 1855 și 1857.

Maiorescu acorda atenție manualului lui Pütz pentru faptul că adopta o atitudine obiectivă față de evenimentele

[1] Raportul se publică, întâi, în *Gazeta de Iași*, I, nr. 37, 9 iulie 1867, p. 1.

[2] W. Pütz, *Geografia și istoria evului vechi, meziu și nou. Manual prelucrat pentru clasele superioare gimnaziale reale* de Dr. Ioan Meșotă. Profesor la Gimnaziul român din Brașov. Volumul prim *Evul vechi*, Iași, Edițiunea și Imprimeria Societății „Junimea", 1867.

istorice. Îi propune lui Ioan Meșotă să facă traducerea, ca să o tipărească în Editura „Junimea".

Iată scrisoarea ce i-o adresează Maiorescu la 15/27 septembrie 1866:

„Frate Meșotă,

Societatea «Junimea» din Iași, ale cărei publicații le vezi în dosul broșurii alăturate, are de scop a imprima, cu rizicul său, cărți importante românești și apoi din venitul lor, eventual substrăgându-și cheltuiala tiparului și 10% în profitul tot numai al publicațiunilor Societății, a lăsa tot restul în avantagiul autorului.

Între cărțile indespensabile pentru gimnaziile noastre este mai întâi o istorie universală. Pentru a împlini această lacună, dacă ai timp și voință, să-l prelucrezi pe Pütz, ediținea cea mare, să-l «prelucrezi», adică după trebuințele noastre, să omiți, d.e, în istoria veche toate citațiunile care se repetează între controversa între autorii germani și, din contra, să amplifici istoria lui Traian și a lui Aurelian, cu privire special la Dacia.

În vol. II să prescurtezi istoria germană și să amplifici istoria bizantină și a noastră, păstrând totuși proporțiunea și măsura unei istorii universale, ca nu să crează băieții că Dragoș-Vodă are importanța lui Carol [cel] M[are] etc.

Ești dispus a intreprinde această lucrare? Scrie-mi atunci îndată și fixează-mi și timpul până când crezi că vei termina volumul I și apoi opul întreg.

Manuscriptul tău se va imprima îndată ce-l vei trimite, fie și numai o parte din volum.

Asemenea sunt de trebuință ediținni de autorii clasici citiți în gimnaziu; ai (puține) note rumâne, mai ales lexicografice și caracterologice, nu atât gramaticale. Te poți însărcina tu sau altcineva de acolo, cu vreun autor? D.e., cu Horațiu, deocamdată *Odele* selecte și *Epistolele?* sau cu Vergilie? sau cu Sallustu? Munca nu este mare, considerând multele ediținni germane, ce trebuie numai traduse, dar importanța este mare.

Noi cei de aici suntem ocupați cu prelucrarea unui lexicon latino-rumân.

Te salut și te rog să spui complimentele mele d-lui Munteanu, Bariţiu și *tutti quanti.*

Maiorescu[1]

Ioan G. Meșotă (1837–1878), coleg de școală cu Maiorescu la Brașov, face studii în Germania, la Bonn, și în Austria, la Viena. Își trece doctoratul în istorie și se stabilește la Brașov, unde se impune ca profesor; este director al liceului brașovean și desfășoară activitate culturală. Membru al Academiei Române.

Profesorul brașovean prelucrează tratatul lui W. Pütz destul de repede și *Convorbirile literare* anunță, în 1 decembrie 1867, apariția lucrării: W. Pütz, *Geografia și istoria evului vechi*, manual prelucrat pentru gimnaziele române de dr. I.G. Meșotă, profesor în Brașov[2].

Maiorescu se adresează și lui Gavriil I. Munteanu (1812–1869), profesor la Brașov și director al Liceului român brașovean, autor cu o bogată activitate în literatura didactică, traducător din scriitorii antici, însă și din Goethe, tipărind *Suferințele junelui Wert[h]er* la București în 1842[3]. Membru fondator al Academiei Române.

La 7/19 noiembrie 1866 îi trimite următoarea scrisoare:

„Domnule Munteanu,

D. Meșotă îmi scrie că preparați o ediție română a lui Horațiu. Societatea «Junimea» din Iași este foarte dispusă a imprima această carte dacă îi faceți onoarea de a i-o concede. Imprimarea ei se face cu cheltuiala Societății care apoi se despăgubește din cărțile vândute computând 6 # pe coala de 1000 în favoarea autorului. Dacă aveți

[1] Biblioteca Academiei Române, *Arhiva Titu Maiorescu. Corespondența 4. Epistolarum.* Ciorne ale scrisorilor lui Maiorescu către Emilia, sora sa, V. Pogor, Th. Rosetti, Al. Papiu Ilarian, P.P. Carp, Elena Cuza, C. Hurmuzachi și alții. Texte în română, germană și franceză.

[2] *Convorbiri literare*, I, nr.19, 1 decembrie 1867, p. 272.

[3] *Bibliografia românească modernă. 1831–1918.* Vol. III *(L–Q)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică [și] Societatea de Științe Filologice, 1989, p. 501–502.

o parte din manuscript gata, binevoiți a o trămite sub adresa mea; noi o punem îndată la teasc. Terminând, vă rog să primiți felicitările mele pentru ziua dumneavoastră de nume și încredințarea sincerei considerațiuni, ce v-am păstrat-o totdeauna.

T. Maiorescu[1]

Convorbirile literare anunță tipărirea acestei cărți în 1 iulie 1868. „A ieșit de sub tipar și se află de vânzare în Iași, la Tipografia Societății „Junimea", în București și în districte la toate librăriile: *Odele* și *Epodele* lui Horațiu Flacu. Explicate în uzul școalelor de G. I. Munteanu, profesor și director la gimnaziul mare românesc gr.-oriental în Brașov (Ediținea Societății „Junimea"[2]).

Maiorescu acordă mare importanță literaturii didactice pentru ridicarea nivelului școlii românești, însă și din considerente materiale.

(p. 935) „COMPENDIU DE PEDAGOGIE" DE I. POPESCU

(1 vol. in 8°, X și 184 p. Sibiu, Tipogr. Archidiecezană, 1868)

Prezentare a cărții publicată în *Convorbiri literare*, II, nr. 9, iulie 1868, p. 145–147.

În volum, Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 379–383.

Ioan Popescu (1832–1892) studiază teologia la Sibiu și filozofia la Lipsca. Profesor la Institutul Pedagogic-Teologic din Sibiu, director al Școlii de fete din Sibiu a Asociațiunii Transilvane. Tipărește o carte de citire în 1886, care cunoaște optsprezece ediții până în 1911[3].

[1] Biblioteca Academiei Române, *Arhiva Titu Maiorescu. Corespondența 4. Epistolarum.*

[2] *Convorbiri literare*, II, nr. 9, 1 iulie 1868.

[3] *Bibliografia românească modernă*, vol. III *(L–Q)*, p. 960–961.

Pedagogul sibian îi trimite cartea lui Maiorescu și *Convorbirile literare* publică la *Poșta redacției* o notiță: – *D-lui I. Popescu, Sibiu.* Primiți mulțumirile noastre. Într-un număr viitor se va face o scurtă, dar lămurită dare de seamă asupra opului D-voastre. Red."[1].

Maiorescu îl prețuia pe Ioan Popescu pentru pregătirea sa în domeniul pedagogiei și pentru seriozitatea cu care trata problemele din acest domeniu.

(p. 940) [CONSTANTIN NEGRUZZI]

Publicat în *Convorbiri literare*, II, nr. 13, 1 septembrie 1868, p. 217.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 384.

Constantin (Costache) Negruzzi încetează din viață la 25 august 1868. În necrolog se sublinia că el a făcut parte din generația lui M. Kogălniceanu și V. Alecsandri și este autorul nuvelei *Alexandru Lăpușneanu,* capodoperă a literaturii române.

Maiorescu evoca personalitatea lui Constantin Negruzzi într-o prezentare mult prea sumară.

(p. 941) W. PÜTZ: „GEOGRAFIA ȘI ISTORIA EVULUI MEDIU"

Manual prelucrat pentru gimnaziele române de dr. I.G. Meșotă

(2 vol. in 8°, 216 p. și XII. Prețul în România, 3 lei. Ediținea și Imprimeria Societății „Junimea", Iași, 1869[2]

Recenzie publicată în *Convorbiri literare*, III, nr. 8, 15 iunie 1869, p. 136–138.

[1] *Convorbiri literare*, II, nr. 8, 15 iunie 1868, p. 128.

[2] W. Pütz, *Geografia și istoria evului vechi, meziu și nou. Manual prelucrat pentru clasele superioare gimnaziale* de dr. Ioan G. Meșotă.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 385–387.

Maiorescu continuă discuția din numărul anterior cu privire la manualele de istorie și insistă și aici asupra imparțialității în tratarea acestei materii. W. Pütz are marele merit că respectă acest principiu cum nu se întâmpla în tratatele franceze de istorie. Sunt aduse în discuție și patru nume: Hengstenberg, „zelosul profesor" de la Universitatea din Berlin, un pastor, Vatke, care nega în cursul său divinitatea lui Iisus, Droysen, „socialistul", și Michelet, „republicanul". Gustav Droysen (1808–1884) este profesorul de istoria filozofiei, ale cărei prelegeri le audiază Eminescu la Universitatea din Berlin în 1873[1].

Maiorescu aduce în discuție tratatul de istoria universală al lui I. A. Crețescu[2] și P. I. Cernătescu[3], despre care are păreri rele. Compilatorii români pornesc de la Victor Duruy (1811–1894), a cărui lucrare mai importantă rămâne *Histoire des Romains*[4].

Profesor la gimnaziul român din Brașov. Volumul al doilea *Evul meziu,* Iași, Ediținea și Imprimeria Societății „Junimea", 1869.

[1] M. Eminescu, *Opere XV. Fragmentarium*, p. 503–517.

[2] Victor Duruy, *Elemente de istorie generală*, lucrate în limba franceză, subt direcțiunea d-lui Victor Duruy după ultima programă a Universității din Paris pentru învățământul liceelor franceze. Traduse și adause pentru uzul claselor de istorie ale gimnaziului din Țara Românească de Al. I. Crețescu, profesor de istorie la Colegiul și Școala Militară din București, Tom. I. *Istoria timpilor vechi*, II. *Istoria timpurilor moderne*, București, Tipografia Colegiului Național 1856, 1857, 1858.

[3] *Manuale de istoria universale*, lucrate în limba franceză subt direcțiunea lui Victor Duruy, tradus și adaosă de P.I. Cernătescu, profesor de istorie universală la Colegiul Sântul Sava, București, Tipografia Statului St. Sava și Nifon, 1861.

[4] V. Duruy, *Histoire romaine jusqu'à l'invasion des barbares.* Troisième edition, Paris, Librairie de L. Hachette et C-ie, 1855.

Convorbirile literare tipăresc în acest număr al revistei și un *Anunț*, cu litere mari, care ocupă jumătate de pagină, spre a atrage atenția asupra acestui eveniment:

„*ANUNȚ*

A ieșit de sub presă și se află de vânzare la Iași, la Librăria «Junimea» și la București, la Librăria Socec & Comp. W. Pütz, *Geografia și istoria evului vechi, meziu și nou.* Manual prelucrat pentru clasele gimnaziale și reale de dr. Ioan Meșotă, profesor la Gimnaziul român în Brașov. Volumul al doilea, *Evul meziu.* (Op aprobat de Ministerul Instrucțiunei Publice și Cultelor. Editura și Imprimeria Societății «Junimea» din Iași)."[1]

Edițiile următoare se tipăresc la București sub îngrijirea lui Andrei Bârseanu și în altă împărțire a materiei[2].

(p. 944) ÎN CONTRA UNEI COPILĂRII

Publicat în *Convorbiri literare*, V, nr. 12, 15 august 1871, p. 199–200.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 388–391.

Poezia lui B. P. Hașdeu, *Eu și ea*, cu specificarea: *(Din Gablitz)* și semnată: *M.I. Elias*, lăsând să se înțeleagă că era o traducere, se publică în *Convorbiri literare*, în 15 iulie 1871[3]. Hasdeu trimite articolul, pe care îl reproduce Maiorescu în scrisoarea sa către redacție, la mai multe publicații: *Familia*,

[1] *Convorbiri literare*, III, nr. 8, 15 iunie 1869, p. 140.

[2] *Geografia și istoria evului vechi, mediu și nou. Evul vechi.* Vol. I. Ediția II, București, 1879, Ediția a III-a, București, 1884; Ediția a IV-a, București, 1889; Volumul II, *Evul mediu.* Ediția a II-a, București, 1879, Volumul III. *Evul modern.* Ediția a II-a București, 1893 (*Bibliografia românească modernă.* Vol. III *(I–Q)*, p. 1103.

[3] *Convorbiri literare*, V, nr.10, 15 iulie 1871, p. 168.

îl publică în 1 august 1871[1], *Telegraful* în 8 august 1871[2], iar *Trompeta Carpaților* în 12 august 1871[3].

Hasdeu găsi o cale personală, nu lipsită de originalitate, să-i discrediteze pe Maiorescu și Iacob Negruzzi, redactorul *Convorbirilor literare*, și să persifleze activitatea „Junimii", pe care o califica de înstrăinată de viața poporului român. Maiorescu, pus în fața acestei situații, își declină orice amestec în conducerea *Convorbirilor literare*, lăsând să cadă toată răspunderea în seama lui I. Negruzzi, care avea sarcina să supravegheze tot ce intra în paginile revistei ieșene. I. Negruzzi nu avea nici el ce răspunde și invocă faptul că nu se găsea la Iași la data publicării poeziei lui Hasdeu, iar redacția însoțește scrisoarea lui Maiorescu cu acea notă, în care arată că Negruzzi lipsea din Iași. Nota era rău formulată: „d. Negruzzi și d. Maiorescu lipseau din Iași, fiind la Cameră în București". Nota îl implica și pe Maiorescu, trecându-l alături de Negruzzi în conducerea revistei.

Poezia este semnată: *M.I. Iliașu*, însă în sumarul numărului se trece *D[omnul] M.I. Elias*. I. Negruzzi fu afectat de publicarea poeziei și nu o include în sumarul anual al revistei ieșene.

Maiorescu greșea când minimaliza atacul lui Hasdeu împotriva „Junimii" și îl trecea în rândul unei „copilării". Autorul dramei *Răzvan și Vidra* făcu peste câțiva ani o nouă demonstrație de această natură. Trimise *Convorbirilor literare* o altă poezie, *La noi*, care se publică în 1 februarie 1876[4]. B. P. Hasdeu face istoricul acestei noi farse la adresa lui Maiorescu, a lui I. Negruzzi și a *Convorbirilor literare* într-un articol, *Al doilea rămășag*, pe care îl publică ca editorial în fruntea *Revistei literare și științifice*, apărută în 15 februarie 1876. Transcriem acest

[1] *Familia*, VII, nr. 31, 1/13 august 1871, p. 368.

[2] *Telegraful*, I, nr. 104, 8/20 august 1871, p. 1–2.

[3] *Trompeta Carpaților*, IX, nr. 932, 12/24 august 1871, p. 3.

[4] *Convorbiri literare*, IX, nr.11, 1 februarie 1876, p. 441.

articol, o pagină remarcabilă, care ne relevă spiritul inventiv al lui Hasdeu și lipsa de prevedere a revistei ieșene:

„AL DOILEA RĂMĂȘAG
Dedicat d-lui V. Alecsandri

Când mai mulți amici îmi făcură onoarea de a-mi propune direcțiunea literară a *Revistei* de față, le-am adresat lor și mie însumi următoarea întrebare: o singură publicațiune de această natură nu este oare de ajuns pentru micul nostru cerc de lectori?

Mi s-a respuns că da.

Atunci – zisei eu – avem deja *Convorbiri literare*, și prin urmare orice altă revistă e de prisos.

– Dar *Convorbirile* nu sunt serioase! a exclamat unul din cei de față.

– Vă prea grăbiți cu sentința, răspunse cu gravitate un advocat. Pentru ca să puteți pronunța în conștiință o condamnațiune, trebuie mai întâi ca acuzatul să-și recunoască culpa.

Toți au început a râde.

– Cum vrei d-ta, domnule legist – observă unul – ca organul d-lui T. Maiorescu, fie cât de necopt, să-ți mărturisească el însuși lipsa de seriozitate? Ar fi prea naiv...

Auzind aceasta, îmi trecu prin minte o idee.

– Ei bine, domnilor – zisei eu – vă propun un rămășag...

– Un al doilea rămășag, căci pe cel întâi l-ai câștigat mai în-țerț prin *Eu și ea din Gablitz*:

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet...!

– Fie și al doilea! Pentru a împăca pe omul nostru de legi, eu pariez că voi reuși a face, ca așa-numita *nouă direcție* să-și recunoască nulitatea în modul cel mai solemn, s-o mărturisească în fața lumii întregi, și aceasta nu mai departe decât până la termenul de 15 februarie, pe care l-am fixat pentru apariția *Revistei* noastre.

(Vezi *Convorbiri literare* din 15 iulie 1871 și foile de publicitate din acel timp.)

Rămășagul a fost primit.

Și de astă dată am câștigat.

La 5/17 ianuarie, cu recepisa sub No. 936, am trămis la foaia din Iași următorul acrostich *La Convorbiri literare*:

LA NOI

«*L*a noi e putred mărul» a zis de mult poetul,
A zis cu disperare și a murit nebun[1],
*C*ăci îl zdrobi durerea când s-a convins cu-ncetul,
*O*ftând după scăpare, că nu mai este bun
*N*ici sâmburele însuși, speranța viitoare,
*V*estala timoroasă ascunsă de priviri!
O, da! un vierme sarbăd cu otrăvită boare
*R*ozând fără-ncetare nu lasă nicăiri
*B*ucată nemânjită, și în zadar să crează
*I*luzia din urmă ar vrea că tot mai poți
*R*edobândi scânteia din dispăruta rază!
I-am cântărit, piticii! i-am măsurat pe toți!
*L*ucesc prin neștiință, prin penile străine,
*I*nsecte cu o umbră mai mare decât ei;
*T*e-nșeală-n perspectivă, dar când te uiți mai bine
E trist și-ți vine milă de falnicii pigmei!
*R*ivali cu cine stie ce geniuri sublime,
*A*runcă vorbe-n aer ce curg ca un șiroi,
*R*epetă, dar de unde, din ei nu spune nime...
E putred, putred mărul din sâmbure la noi!

P.A. Calescu

«La noi e putred mărul», și la întrebarea: unde anume e putred? acrostichul răspunde: «La *Convorbiri literare*». Acolo sunt *falnicii pigmei*, acolo sunt *aruncători de vorbe în aer*, acolo sunt *insecte mici cu umbre mari*, acolo sunt *plagiatorii ce repetă fără a spune de unde*, acolo *se lucește prin neștiință* etc., etc., o vastă pleiadă *mânjită până la sâmbure de un vierme sarbăd cu otrăvită boare!*

Din exces de generozitate, eu am prevenit pe criticii de la *noua direcție* prin pseudonimul *P.A. Calescu*, adică *păcălescu* și chiar prin nota cu «Deșteaptă-te, Române!» Ei n-au voit totuși să vază, să audă, să știe nimic!

---

[1] Andrei Mureșanu în poesia *Deșteaptă-te, Române.*

Poezia a fost supusă dezbaterii faimoasei societăți *Junimea*, care a hotărât să se publice în cel dintâi număr al *Convorbirilor* mai pe sus de toate celelalte versuri, înlocuind însă, după o matură cugetare, pe «Vestala timoroasă» prin «Fecioara sfiicioasă», ceea ce avu drept rezultat de a face ca acrostichul să sune mai nemțește: *La Conforbiri literare*. O germanomanie instinctivă!

Galimatia de la mijloc:

> ... Bucată nemânjită, și în zadar să crează
> Iluzia din urmă ar vrea că tot mai poți
> Redobândi scânteia din dispăruta rază,

a rămas intactă și sacră pentru ilustra companie.

Noua direcție nici a visat măcar, că prin «un vierme sarbăd cu otrăvită boare», care «nu lasă nicăiri bucată nemânjită», se aruncă fără milă în fața d-lui T. Maiorescu un al treilea sau al patrulea vot de blam, mai energic decât verdictele Senatului și ale deputaților!

În aceste condițiuni a apărut acrostichul în *Conforbiri* de la 1 februarie pe pagina 441.

Mai mult decât atâta! Pe pagina 448, sub rubrica de «Corespondență», *noua direcție*, fericită de ocaziunea ce i-am dat de a-și face ea însăși portretul și foarte setoasă de altele asemenea pe viitor, mă încurajează cu entuziasm: «D-lui P.A.C. Mulțumiri și noroc bun!»

Așadară, neseriozitatea *Conforbirilor* fiind legalmente constatată prin propria lor mărturie, mă grăbesc a primi sarcina de a dirige în partea literară *Revista* de față, considerând-o a fi în adevăr necesară, de vreme ce nu există deocamdată în România nici o altă de această natură.

Va fi nu *o nouă direcție, ci o direcție sănătoasă*.

Hasdeu[1]

Ioan Slavici, redactor la ziarul *Timpul*, îi adresează lui Iacob Negruzzi o scrisoare în 4 februarie 1876, în care își manifestă uimirea că o asemenea poezie putea să apară în revista pentru care avea întreaga răspundere.

[1] *Revista literară și științifică*, I, nr.1, 15 februarie 1876, p. 1–5. Revista își încetează apariția după patru numere în 15 mai 1876.

„București, 4 Faur, 1876

Iubite, domnule Negruzzi,

Grăbesc a te înștiința că Hasdeu iarăși ne-a făcut o poznă proastă. Poezia «La noi», semnată «Călescu» e un caraghiozlâc, pe care l-a făcut el. Mă iartă, dar nu înțeleg ușurința «Junimii». Poezia aceasta este într-adevăr superlativul gogomăniei. Ei bine! Nu e nime în «Junimea», care să cunoască «Deșteaptă-te, Române!?»

În sfârșit – să ne gătim de luptă.

Al d-tale devotat

Ioan Slavici[1]

Maiorescu nu răspunde la acest nou atac al lui B. P. Hasdeu, iar Iacob Negruzzi evită să răspundă și invocă în *Amintiri din „Junimea"* mărturii ale lui I. L. Caragiale. „Caragiale mi-a mărturisit – se disculpă I. Negruzzi – că încă de pe băncile școalei urmărea cu un interes febril polemica dintre *Convorbiri* și celelalte foi și că a fost foarte nenorocit în ziua când a văzut că izbutise păcăleala lui Hasdeu cu poezia *La noi e putred mărul*"[2].

I. L. Caragiale nu mai era în viață când I. Negruzzi îl invocă să răspundă în locul său, fie și indirect, la campania de presă a lui Hasdeu împotriva „Junimii" și a revistei ieșene.

B. P. Hasdeu apela la mijloace personale în campania sa de presă și, ne place sau nu, trebuie să recunoaștem că atât Maiorescu, cât și I. Negruzzi evită dialogul, sub diferite pretexte, fapt ce îi defavoriza în fața temperamentului vulcanic și spiritului inventiv, rar întâlnit, al personalității hasdeene.

[1] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare II. „Junimea"*, București, Institutul de Arte Grafice și Editura Bucovina, 1932, p. 275.

[2] I. Negruzzi, *Amintiri din „Junimea"*, București, Editura „Viața Românească" S.A., Librăria Alcalay, [fără an], p. 93–93.

(p. 943) [SCRISOARE CĂTRE REDACȚIUNE]

Publicată în *Convorbiri literare*, VI, nr. 7, 1 octombrie 1872, p. 287–288.

În volum: *Critice*, 1874, p. 406–408. Notă de subsol la articolul *Direcția nouă în poezia și proza română*, reluată cu completări în edițiile din 1892, 1908 și 1915.

Retipărită, în ultima formă, în Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 392–394.

Familia reproduce textul din articolul lui Maiorescu, *Direcția nouă în poezia și proza română*, partea publicată în *Convorbiri literare* din 1 septembrie 1872[1]. Textul îl reproduce la rubrica *Ce e nou?*, fără semnătură.

Maiorescu ironizează, în spiritul său critic, teza intelectualilor transilvăneni, potrivit căreia importantă era, în primul rând, înălțarea edificiului Teatrului Național, care condiționa și formarea repertoriului teatral.

Problema înființării Teatrului Național pentru românii din Transilvania, aflată atunci sub stăpânirea austro-ungară se punea într-un context mai larg și în jurul ei are loc una dintre cele mai mari dezbateri publice. Ea este inițiată de Iosif Vulcan cu articolul *Să fondăm teatru național*, publicat în *Familia*, în iulie–august 1869[1], în care pledează pentru înființarea Teatrului Național pentru românii din Imperiul austro-ungar. Iosif Vulcan determină prin articolul său o campanie care se duce în presa transilvăneană mai multe luni, fiind orientată în două direcții: a repertoriului teatral și a înălțării unui edificiu pentru Teatrul Național. Eminescu participă și el la această campanie de presă cu articolul *Repertoriul nostru teatral*[2],

[1] *Familia*, V, nr. 29, 20 iulie/1 august 1869, p. 337–339 nr. 30, 27 iulie/8 august 1869, p. 349–351.

[2] M. Eminescu, *Opere IX. Publicistica*, p. 84–87, 515–517.

publicat tot în *Familia*, în ianuarie 1870, în care face cea dintâi evaluare a literaturii dramatice românești.

Societatea pentru Fond de Teatru Român, la care se referă Maiorescu, se constituie prin hotărârea adunării generale a Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA), ținută la Deva în 4–5 octombrie 1870. Înălțarea edificiului Teatrului Național se spera să favorizeze și dezvoltarea repertoriului național. Se avea în vedere înființarea unei instituții naționale, în condițiile de oprimare a populației românești majoritare în Transilvania.

Informațiile lui Maiorescu, cu privire la persoanele care intră în comitetul de conducere al Societății pentru Fond de Teatru Român, sunt incomplete. Comitetul de conducere se formă din Iosif Hodoș, președinte, I. Vulcan și A. Harșia, secretari, Vincențiu Babeș, casier, Al. Roman, P. Mihaly și I. Gall, membri. Comitetul de organizare își propunea să facă din „templul Thaliei romane" un centru pentru activitatea formațiilor de amatori și să determine o mișcare largă teatrală în Transilvania.

Societatea pentru Fond de Teatru Român nu izbuti să înalțe „templul Thaliei romane" nici după 16 ani de activitate. Maiorescu reproduce, ca o confirmare a atitudinii sale, o notiță din *Tribuna*, din 7 septembrie 1889.

Explicația pentru această situație nu stă în orientarea eronată a activității Societății pentru Fond de Teatru Român, cum arată Maiorescu, ci în politica de stat a guvernelor de la Budapesta, care vor zădărnici și de aici înainte înfăptuirea acestui deziderat de interes național.

Societatea pentru Fond de Teatru Român desfășoară, în continuare, o activitate culturală remarcabilă și va aduce o contribuție importantă la înfăptuirea actului Marei Uniri din 1918.

Maiorescu face critică partizană, până și în notele de subsol la studiile sale și ignoră realitățile social-politice din vremea sa.

(p. 951) DISCURS LA INSTITUTUL ACADEMIC DIN IAȘI ÎN 1873

Publicat pe o foaie volantă, *Discursul D-lui T. Maiorescu, rostit cu ocazia împărțirii premiilor la Institutul Academic în 26 iunie 1873*, Iași, Tipografia Națională, 1873.

Tipărit în volum, în I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare I. „Junimea"*, 1931, p. 35–38.

Foaia volantă a fost descoperită, cum ne informează, I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, la anticarii din București. Textul este tipărit pe trei coloane, cu indicația că broșura apare la „Iași – Tipografia Națională"[1].

Institutul Academic este înființat de Maiorescu, împreună cu profesorii I. M. Melnic, N. Culianu, P. Poni, Dr. L. Ciurea, P. Paicu și D. Quinezu la Iași, în 1866. Fuzionează în 1879 cu Liceul Nou, întemeiat în 1871, sub denumirea Institutele Unite, care vor activa până în 1907[2]. Institutele Unite s-au impus, cum arată E. Lovinescu, ca „una din gloriile învățământului particular al Moldovei"[3].

Maiorescu oferă o privire retrospectivă asupra învățământului românesc pentru perioada 1866–1873 și el constituie ultima manifestare publică a criticului în cadrul unei instituții din învățământul primar și secundar. Nu se desparte de învățământ, însă va profesa de aici înainte în cel universitar.

I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș insistă asupra importanței acestui discurs pentru cunoașterea progreselor în învățământul particular din România, însă remarcă și „forma frumoasă și stilul cizelat"[1].

[1] I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare I. „Junimea"*, p. 47.

[2] V. Petrovanu, *Istoricul Școalei normale „Vasile Lupu" din Iași. II, Institutul „Vasile Lupu" sub conducerea lui Titu Maiorescu. 1863–1868*, Iași, Viața Românească, 1928.

[3] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, I, p. 125.

(p. 953) O PSIHOLOGIE EMPIRICĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ

I. Popescu, „Psichologia empirică sau știința despre suflet între marginile observațiunei"

(1 vol. in 8°, XIV și 200 pag., Sibiu, 1881)[2]

Publicat în *Convorbiri literare*, XV, nr. 7, 1 noiembrie 1881, p. 241–252.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 395–411.

Maiorescu acorda o atenție deosebită lucrărilor pedagogului sibian, cum nu face în legătură cu alți autori, care se consacră literaturii didactice. Explicația stă în faptul că Ioan Popescu trata chestiunile de psihologie și pedagogie cu competență și cu o bună bază documentară. Maiorescu se oprește îndelung asupra ei, aducând și completări, nu toate de cea mai mare importanță. Ioan Popescu citează în lucrarea sa autori din diferite domenii: istoria filozofiei, psihologie, pedagogie, logică, medicină, fizică precum W. Wundt, G. A. Lindner, W. Volkmann, W. Drobisch, R. Zimmermann, J. H. Herbart, Paul Janet, Y. Hyrtl, Helmholz. Ioan Popescu îl citează și pe Maiorescu cu lucrarea din tinerețe *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form (Considerații filosofice pe înțelesul tuturor)*[3] și cu *Logica*, tipărită în 1876 și retipărită în șase

[1] I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 47.

[2] I. Popescu, *Psichologia empirică sau Știința despre suflet. Între marginile observațiunei*, Sibiu. În Tipografia lui S. Filtsch (W. Kraft), 1881.

[3] Titu Maiorescu, *Scrieri din tinerețe (1858–1862)*. Ediție îngrijită, prefață și note de Simion Ghiță. Traducerea textelor: Alex. Ionescu, Radu

ediții[1]. Nimic nu-l deranja mai mult pe Maiorescu decât citarea cu „juvenila încercare filozofică" și cu manualul de *Logică*, alături de marile personalități ale vremii[2].

Ioan Popescu era herbartian cum se vede și din lucrarea sa *Pedagogia lucrată* pe bazele psichologice și estetice ale realismului herbatian, care cunoaște mai multe ediții[3].

(p. 973) GEORGES BENGESCO: „VOLTAIRE". BIBLIOGRAPHIE DES SES OEUVRES

(Tome premier. Paris. Ed. Rouveyre et G. Blond, 1882, 1 vol., in 8°, de XX et 494 pagine)[4]

Publicat în *Convorbiri literare*, XVI, nr. 7, 1 octombrie 1882, p. 269–272.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 412–417.

Gheorghe Bengescu (1848–1922), descendent dintr-o veche familie boierească din Oltenia, studiază la Paris și în Belgia, unde urmează dreptul și științele administrative. Intră în diplomație și este secretar de legație la Londra și Paris și ministru plenipotențiar la Bruxelles și Haga. Desfășoară o bogată activitate literară și este editorul bibliografiei operei lui Voltaire în 10 volume, apărute între 1887 și 1892.

Stoichiță, Ion Herdan, Tudor Vianu, I.E. Torouțiu. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1981, p. 164–276. Lucrarea lui Maiorescu, *Einiges...* în traducerea lui Ion Herdan.

[1] Titu Maiorescu, *Logica. Partea I. Logica elementară*. București, Editura Socec & C-nie, 1876. Ediția a VI-a se tipărește în 1913.

[2] I. Popescu, *op. cit.*, p. 94, 96, 102, 103, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 150, 190.

[3] *Bibliografia românească modernă*, vol. III *(L–Q)*, p. 161.

Maiorescu se oprește în prezentarea sa asupra primului volum din *Bibliografia* operei lui Voltaire, pe care Bengescu o consacră teatrului scriitorului francez. Operă fundamentală de referință, Maiorescu îi relevă meritele, însă și neajunsurile. Volumele următoare, II–IV, apar în 1885, 1889 și 1890.

Maiorescu își încheie prezentarea cu o ironie la adresa lui Bengescu, privind lucrările sale de sub tipar. Ironia se dovedește fără obiect, de vreme ce Bengescu tipărește, în colaborare cu Lahovary, lucrarea *Voltaire, poète comique* (1882) și în colaborare cu Emile Picot, *Alexandre le Bon, Prince de Moldavie*, un capitol important din istoria Moldovei[1].

(p. 980) RAPORTUL ASUPRA CĂRȚIEI D-LUI FERICEANU[2]

Publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom II. 1882–1883. Partea administrativă și dezbaterile. București, Tipografia Academiei Române (Laboratorii români), 1884, p. 170–172.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 418–419.

Iosif Fericeanu (1834–1889), profesor la Gimnaziul român din Brașov, tipărește cartea sa *Logica* la Brașov, în 1881 și altă carte *Fericita nădejde a creștinului*, la Hamburg în 1916[3].

Raportul general privind cărțile intrate în concurs pentru Premiile Academiei Române este întocmit de Gr. Ștefănescu,

---

[1] *Bibliografia românească modernă*, vol. I (*A–C*), p. 335–336.

[2] Iosif Fericeanu, *Logica*. Editura autorului. Brașov, Tipografia Löw Gerula & Co, 1881. Se menționează: Profesor la Gimnaziul român din Brașov.

[3] Iosif Fericeanu, *Fericita nădejde a creștinului*. Hamburg, Tipografia și Editura Societății internaționale de tractate din Hamburg, 1916.

în calitatea sa de raportor general (p. 146–152). Aici se trece și concluzia raportului lui Maiorescu prezentat în ședința din 7 aprilie 1883, pe care o reproducem:

„*Logica* de dl Iosif Fericeanu: raportor T. Maiorescu. Confuziune de idei, limba încurcată, termeni puțin aleși, iată care este caracterul *Logicei* d-lui Fericeanu. După o asemenea caracteristică înțelegeți foarte bine că dl raportor a fost de părere că această lucrare nu merită să fie premiată. Comisiunea în unanimitate aprobă această părere" (p. 149).

Comisia îi încredințează lui Maiorescu să facă acest raport, întrucât era și el autorul unei lucrări de logică, tipărită în mai multe ediții[1].

(p. 982) RAPORTUL D-LUI T. MAIORESCU RELATIV LA SCRIERILE D-LUI G. SĂULESCU

Publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. V, *1882–1883*. Secțiunea II. *Discursuri. Memorii. Notițe*. București, Tipografia Academiei Române (Laboratorii români), 1884, p. 210–212.

În volum: *Mănunchi din manuscrisele lui G. Săulescu*. Raporturi despre ele de domnii S. Fl. Marian, N. Ionescu, T. Maiorescu și I. Negruzzi. Extras din *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom V. Secțiunea II. *Discursuri. Memorii. Notițe*. București, Tipografia Academiei Române (Laboratorii români), 1884, p. 58–60.

Inclus în Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 420–423.

Gheorghe Săulescu (1798–1864), descendent dintr-o familie de preoți din Rosiești, jud. Vaslui, cunoscut la vremea sa ca filolog, poet și publicist. Face studii la Huși, în Grecia și

[1] Titu Maiorescu, *Logica. Partea I. Logica elementară*, București, Editura Socec & C-nie, 1876. Se retipărește în șapte ediții până în 1919.

la Cernăuți, unde urmează cursuri de limba germană, latină, limbi romanice și filozofie germană. Funcționează ca profesor de limba română, istorie universală și logică la Școala Normală și Gimnaziul Vasilian din Iași. Participă și la viața politică și îl însoțește pe C. Negri la Conferința de la Viena a reprezentanților angajați în Războiul Crimeii (1853–1856) și participă la redactarea protocoalelor privind Moldova[1].

Gheorghe Săulescu, personalitate marcantă a școlii românești, tipărește la Iași un *Abețedariu românesc pentru tinerimea școlilor începătoare*, în 1832, retipărit în mai mult ediții, *Gramatica românească sau Observații gramaticești asupra limbei românești*, 1833, retipărită, de asemenea, în mai multe ediții, *Hronologia și Istoria universală*, 1837, *Descrierea istorico-geografică a cetății Capul Bovis (Capul Boului sau Chertina)*, localitate din apropierea Galațiului, lucrare de arheologie, 1837. Este și autorul unui volum de *Fabule în versuri sau Poezii alegorice*, 1835. Menționează pe lucrările sale că era: „Profesor filologiei românești" și „Profesor public de filologie și istorie"[2].

„Mănunchiul de manuscrise", cum se numește donația sa făcută Academiei Române, este examinat de S. Florea Marian pentru textele privind creația populară, N. Ionescu, pe cele de istorie, I. Negruzzi, articolele și T. Maiorescu lucrările în domeniul literaturii.

S. Fl. Marian se oprește la descântecele adunate de Săulescu, care prezentau interes, însă colecția nu se putea tipări putând fi „numai spre daună". N. Ionescu reține *Cronologia Moldovei*, o găsește importantă și o tipărește în continuarea prezentării sale (p. 177–206), I. Negruzzi analizează două articole, *Discurs asupra distincției în Stat și Societate* și *Un*

[1] *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979, p. 766–777.

[2] *Bibliografia românească modernă, 1831–1918*. Vol. IV (*R–Z*), București, Editura Academiei Române, 1996, p. 191–192.

răspuns. Primul articol era sărac în argumente, iar al doilea îndreptat împotriva lui B. P. Hasdeu nu contribuia cu nimic la promovarea „literaturii naționale". Maiorescu conchidea și el că „tratațiile" lui Săulescu în poezie erau lipsite de interes.

Academia Română lua cunoștință de manuscrisele lui Săulescu, însă nu acceptă tipărirea lor.

(p. 987) [PREFAȚA EDITORULUI]

Tipărită în volum, în *Poesii* de Mihail Eminescu, Editura Librăriei Socec & Comp., București, 1884, p. [I–II].

Inclusă în Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984. p. 424.

Ediția respectivă, prima din poeziile lui Eminescu, poartă pe copertă anul 1884, însă intră în librării în decembrie 1883. Maiorescu își datează *Prefața: București, Decemvrie 1883*. Ediția se tipărește în condiții grafice excelente, cu o copertă cu chenar aurit, titlul volumului cu litere aurite, numele poetului imprimat, cu litere aurite, străjuit de doi îngeri cu flori în mâini, și plasat într-un câmp cu flori, de asemenea, aurite. Ediția cuprinde 61 de poezii, numerotate de editor în *Cuprins: 1. Singurătate*, 2. *Lasă-ți lumea ta uitată*, 3. *Și dacă ramuri bat în geam*, 4. *Pajul Cupidon*, 5. *Ce te legeni, codrule*, 6. *Melancolie*, 7. *Rugăciunea unui Dac*, 8. *Pe aceeași ulicioară*, 9. *De câte ori, iubito*, 10. *O, rămâi*, 11. *Despărțire*, 12. *Crăiasa din povești*, 13. *Odă*, 14. *La mijloc de codru des*, 15. *Venere și Madonă*, 16. *Sonet* [Iubind în taină], 17. *Sonet* [Afară-i toamnă], 18. *Sonet* [Sunt ani la mijloc], 19. *Sonet* [Când însuși glasul], 20. *Sonet* [Trecut-au anii], 21. *Sonet* [S-a stins viața falnicei Veneții], 22. *Dorința*, 23. *Mortua est!*, 24. *Noaptea*, 25. *Egipetul*, 26. *Adio*, 27. *Ce e amorul*, 28. *Lacul*, 29. *Înger și demon*, 30. *Floare albastră*, 31. *Se bate miezul nopții*, 32. *Înger de pază*, 33. *Atât de fragedă*, 34. *O mamă, dulce mamă*, 35. *Făt Frumos din Tei*, 36. *Cu mâne zilele-ți adaugi*, 37. *Din valurile vremei*, 38. *Povestea codrului*, 39. *Împărat și proletar*, 40. *Pe lângă plopii fără soț*, 41. *Glossa*, 42. *S-a dus amorul*, 43. *Departe sunt de tine*, 44. *Freamăt de codru*, 45. *De-or trece anii*, 46. *Te duci*, 47. *Peste vârfuri*, 48. *Somnoroase păsărele*, 49. *Revedere*, 50. *Când amintirile*, 51. *Doina*, 52. *Mai am un singur dor, Variantă*, Altă variantă, Altă variantă, 53. *Epigonii*, 54. *Călin*, 55. *Strigoii*, 56. *Satira I*, 57. *Satira II*, 58. *Satira III*, 59. *Satira IV*, 60. *Luceafărul*, 61. *Criticilor mei*.

Maiorescu își face în jurnalul său notații privind pregătirea ediției pentru tipar: „Vineri 2/14 decembrie 1883. Corectând aproape zilnic, până pe la orele 2 și 3 noaptea, la repedea tipărire a poeziilor lui Eminescu, pe care le editez la Socec-Teclu"[1].

Câteva zile mai târziu în 6/18 decembrie 1883, îi scrie Emiliei, sora sa, în germană, despre pregătirile pentru apariția volumului și face și aprecieri asupra unor poezii. „Inzwischen habe ich heute dew, *letzten* correcturbogen (No 20) in die Drukerei Sotischek-Teclu geschickt, die in glänzender Ausstaltung Em[inescu]'s Gedichte heransgiebt; also in etwa 10 Tagen erscheint der Band, ich werde ihn der natürlich sofort zuschicken. Ich schreibe nur nich eine Kurze Vorrede dazu.

Die Gedichte wie sie nun gesammelt – vorliegen, sind das Herrlichste, vas je rumänisch geschrieben worden ist manches auch sonst. Einiges ganz Unbekannte ist darunter, namentlich ein schönstes Sonett über *Venedig* und eine *Glosse*".

Dăm și în traducere această relatare esențială dinaintea tipăririi ediției: „În răstimpul acesta am trimis astăzi corectura ultimei coli (nr. 20) tipografiei Socec-Teclu, care tipărește într-o admirabilă ediție poeziile lui Eminescu, așa că peste vreo zece zile apare volumul pe care, natural, ți-l voi trimite imediat. Îi mai scriu numai o scurtă prefață.

---

[1] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*. Publicate cu o introducere, note, facsimile și portrete de I. Rădulescu-Pogoneanu, II (*1881–1886*). București, Editura Librăriei Socec & Co S.A. [1939], p. 212.

Poeziile, așa cum sunt orânduite, sunt cele mai strălucite din câte s-au scris vreodată în românește și unele chiar în alte limbi. Unele absolut inedite, mai ales un foarte frumos sonet despre *Veneția* și o *Glossă*"[1].

Peste o săptămână, în 13/25 decembrie 1883, nota din nou în jurnalul său: „Eu [am] făcut aseară ultima corectură la poeziile lui Eminescu și la arătarea cuprinsului la volumul *Poeziilor* lui Eminescu"[2]. În aceeași zi îi trimitea și lui V. Alecsandri o lungă scrisoare cu privire la intenția poetului de a scrie o tragedie *Ovid* și adăuga în final: „Volumul poeziilor lui Eminescu apare peste 8 zile. Vi-l voi trimite îndată"[3]. În ultimele zile din decembrie 1883, nota numele a 12 persoane cărora urma să le trimită volumul de poezii[4].

Maiorescu introduce în această ediție, cum va face și în cele următoare, numai poeziile lui Eminescu tipărite în *Convorbiri literare* și nu face loc și celor din *Familia*, dinainte de 1870.

Ediția cunoaște 10 retipăriri între 1885 și 1913, cu completări începând cu ediția a III-a din 1888 cu noi poezii, până la ediția a VI-a din 1892, ca în ultimele cinci ediții: 1895, 1901, 1903, 1907 și 1913 să nu se mai producă schimbări în sumar[5].

Maiorescu completează sumarul la ediția a III-a din 1888, cu poeziile: *La steaua, De ce nu-mi vii* și *Kamadeva*, ediția a V-a din 1890, cuprinde în plus, față de ediția anterioară: *Diana, Sara pe deal, Sonet* [Oricâte stele] și *Dalila.* Ultima ediție în care completează sumarul este a șasea din 1892, în care include poeziile: *Nu mă-nțelegi, Pe un album, Între păsări, Fragment* [După ce atâta vreme] și *Rugăciune.*

[1] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare, V. „Junimea"*, București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1934, p. 13, 18.

[2] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, II, p. 213.

[3] *Ibidem*, p. 216.

[4] *Ibidem*, p. 219–220.

[5] Petru Creția, *Cele 11 ediții îngrijite de Titu Maiorescu*, în *Manuscriptum*, XIV, nr. 4, [octombrie–decembrie] 1983, p. 10–11; M. Eminescu, *Opere XVII. Bibliografie. Viața – Opera. Referințe. Partea I (1886–1938)*, București, Editura Academiei Române, 1999, p. 43–68.

Maiorescu nu mai poate fi învinuit, cum se desprinde din corespondența sa cu Veronica Micle, publicată în 2000, că nu l-ar fi consultat pe Eminescu la pregătirea ediției poeziilor sale[1]. Nu poate fi însă acceptată teza lui Maiorescu, cum am arătat în comentariile la articolul *Eminescu și poeziile sale*, că poetul era dezinteresat de soarta scrierilor sale.

(p. 988) AR. DENSUȘIANU, „NEGRIADA" Epopee națională, partea II, cu ultimele 6 cânturi

(București, 1884, 1 vol, in 8° de 244 p.)[2]

Publicat în *Analele Academiei Române*, Seria II. Tom VII, *1884–1885. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Tipografia Academiei Române (Lucrătorii asociați), 1885, p. 186–190.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, p. 425–428.

Comisia pentru acordarea premiilor pe 1885 își ține ședință sub președinția lui B. P. Hasdeu, când se împart lucrările pentru întocmirea rapoartelor. Maiorescu se oferă să facă raport pentru lucrarea lui Aron Densușianu, *Negriada*, tipărită în două volume, primul, cu șase cânturi, în 1879, al doilea, cu celelalte șase cânturi, în 1884. Aron Densușianu prezentă *Negriada*, primul volum pentru un premiu academic în 1881, când fu respinsă pe motiv că Academia Română nu premia lucrări parțiale. Maiorescu nu se folosi de această prevedere și ținu să întocmească raportul pentru volumul al doilea al *Negriadei*. Am fi înclinați să credem că se pregătea, încălcând această prevedere în acordarea premiilor, să pronunțe un nou

[1] *Dulcea mea Doamnă, Emilul meu iubit*, p. 188.

[2] A. Densușianu, *Negriada*. Epopee națională (În douăsprezece cânturi). Partea II. București, Tipografia Curții Regale. Propr. F. Göbl Fiii, 1884. Volumul I. *Negriada*. Epopee națională. (Partea întâia în șase cânturi), București, Tipografia Curții Regale. Proprietar F. Göbl, 1879.

În lături!, cum făcuse cu doi ani mai înainte. Acest lucru nu se întâmplă.

Aron Densușianu concurează la Premiul „Năsturel-Herescu", împreună cu alți candidați. Maiorescu întocmește acest raport în termeni, cum nu ne așteptam, foarte ponderați. Se mărginește să remarce câteva din neajunsurile ei, motiv pentru care nu o putea propune la premiile academice.

B. P. Hasdeu, președintele Comisiei pentru premiile pe 1885, întocmește, cum spune el, o prezentare sintetică, în care arată că s-a procedat la eliminarea unor lucrări din concurs. „Discutând apoi împreună asupra fiecărei dări de seamă – arată B. P. Hasdeu, după primirea rapoartelor – Comisiunea a început prin a elimina de la vot screierile d-lor Meitani, Ar. Densușianu, Ionescu Gion, Vasile Ionescu, Onciul și Rădoi, pentru care nu s-a găsit nici un susținător" (p. 164).

Maiorescu adoptă în raportul său altă atitudine decât cea din articolul *În lături!*, și declară, surprinzător, că se vedea silit să întocmească un raport defavorabil. Aron Densușianu nu fusese înlăturat din viața culturală, însă lucrul acesta se explica. „În materie de critică literară este greu – se justifică Maiorescu – dacă nu cu neputință, a aduce dovezi convingătoare pentru toți."

De la imperativul *În lături!*, Maiorescu trece la o atitudine conciliantă ca urmare a imposibilității pronunțării de judecăți, unanim acceptate, în materie de artă.

(p. 993) STATISTICA SINUCIDERILOR

Publicat în *Convorbiri literare*, XIX, nr. 4, iulie 1885, p. 317–328. Semnat: *T. M.*

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 429–440.

Enrico-Austino Morselli (1852–?), născut la Modena, antropolog și filozof italian, medic pentru maladiile mintale,

profesor la clinica din Florența, apoi psihiatru la Turin. Este autorul unei lucrări de referință, *Critica e reforma del metodo in antropologia*, tipărită la Roma în 1880[1].

Maiorescu trimite la lucrarea sa al cărui titlu îl dă în traducere, *Statistica morală*, tipărită în colecția de la Brockhaus în 1881. Volumul nu se află în fondurile Bibliotecii Academiei Române.

I. A. Rădulescu-Pogoneanu, editorul *Însemnărilor zilnice* ale lui Maiorescu, înclina să creadă că interesul criticului pentru asemenea probleme se explica prin crizele sale morale[2].

Problema sinuciderilor stătea, la acea dată, în atenția cercetătorilor, care vedeau în ele consecința schimbărilor din societatea europeană. Eminescu transcrie în manuscrisele sale, tot atunci, studiul lui A. Solbrig, *Die Geisteskrankheit im Zusammenhang mit der Jeweiligen Culturbewegung (Boala mentală în raport cu dinamica civilizației dintr-o epocă dată)*[3].

(p. 1006) SCHOPENHAUER TRADUS ÎN FRANȚUZEȘTE DE D. I. A. CANTACUZIN[4]

Recenzie publicată în *Convorbiri literare*, XX, nr. 3, 1 iunie 1886, p. 284–285.

---

[1] Enrico Morselli, *Critica e reforma del metodo in antropologia fondate sulle leggi statistische e biologische dei valori seriale e sull esperimenta*, Roma, Tipografia Eredi Bolta, 1880.

[2] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I, p. 244–245.

[3] M. Eminescu, *Opere XV. Fragmentarium. Addenda ediției*, 1993, p. 685–696.

[4] A. Schopenhauer *Le monde comme volonté et comme réprésentation.* Traduit en française par la première fois par I. A. Cantacuzène. I–II, Leipzig, [1885], Bucarest, 1885/1886.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 441–442.

Ioan A. Cantacuzino (Zizin) (1829–1898) face studiile gimnaziale în Elveția și studii superioare la Paris, unde se ocupă cu fizica și matematica. Deține funcții importante, fiind ministru de finanțe și agent diplomatic la Belgrad. Frecventează cercul literar al lui Maiorescu, cu care se întâlnește în preocuparea comună privind traducerea *Aforismelor* lui Schopenhauer.

Maiorescu reia în darea sa de seamă informațiile dintr-o prezentare anticipativă pe care o publicase în *România liberă* din martie 1886[1], reluată în *Epoca* din mai 1886[2]. O transcriem din primul ziar:

„SCHOPENHAUER FRANȚUZEȘTE

O lucrare mult așteptată de cei ce urmăresc mișcarea filozofică a timpului modern este, în fine, îndeplinită: evanghelia pesimismului, opera principală a lui Arthur Schopenhauer (*Lumea ca voință și ca reprezentare*) a apărut în traducere franceză. Și ceea ce este cu deosebire interesant pentru noi: traducerea este făcută de un român, cartea însăși, este tipărită și editată în capitala României.

D. J. A. (Zizin) Cantacuzin publicase mai nainte în colecția lui Germer Baillière (Alcan) *Bibliothèque de Philosophie Contemporaine*, la Paris, două alte traduceri din Schopenhauer: *Aphorismes sur la sagesse dans la vie* (1 vol. in 8°, 310 pag. 1880, ediția doua 1884) și *De la quadruple racine du principe de la raison suffisante* (1 vol. in 8°, 292 pag. 1882).

Afară de aceste, mai erau traduse în franțuzește (de Burdeau) cele două disertații ale lui Schopenhauer asupra Moralei și câteva *Essais et fragments*.

[1] *România liberă*, X, nr. 2628, 8/20 martie 1886, p. 2.
[2] *Epoca*, I, nr. 139, 9 mai 1886, p. 2.

Dar propria filozofie a marelui cugetător, cartea fundamentală, care cuprinde în toată dezvoltarea ei acea stranie dar genială concepțiune a unui Budhaism renăscut în mijlocul culturii secolului al 19-lea, lipsea până acum celor ce nu erau în stare a o citi în limba germană.

De vreo 7 ani editorii din Paris anunță o traducere a ei de Burdeau, ca fiind *sous presse*, dar traducerea nu mai apărea cu tot interesul extraordinar ce se deșteptase împrejurul ideilor lui Schopenhauer.

În acest timp, d. Cantacuzin întreprinse însuși această traducere și astăzi traducerea este terminată, tipărită și dată publicității în două mari volume, de împreună 1690 de pagini, în editura d-lui Socec din București, sub titlul *Le monde comme volonté et comme réprésentation.*

Traducerea d-lui Cantacuzin este eminentă. Rareori o așa de însemnată lucrare filozofică a avut favoarea de a fi interpretată într-o limbă străină de un traducător, a cărui ageră inteligență și întinsă cultură generală să-l fi pus în stare de a se identifica până la acest grad cu toate amănuntele concepțiunii autorului său și cu toată frumusețea și înălțimea stilului lui.

Nu putem termina această scurtă anunțare bibliografică fără a zice un cuvânt de laudă pentru d. Socec, care a avut curajul de a lua asupră-și această publicare în limba franceză și a executat-o în stabilimentul său grafic într-un mod așa de convenabil.

T.M.[1]

Maiorescu îl prețuia pe I. A. Cantacuzino drept cel mai important traducător al lui Schopenhauer nu numai din cultura română, ci și din cea europeană.

[1] *România liberă*, X, nr. 2628, 8/20 mai 1886, p. 2.

(p. 1008) GR. H. GRANDEA, „MIOSOTUL"
Poesii. A patra ediție
(București, 1885)[1]
GR. H. GRANDEA, „NOSTALGIA"
Poesii
(București, 1885)[2]
GR. H. GRANDEA, „FULGA SAU IDEAL ȘI REAL"
A opta ediție
(București, 1885)[3]

Publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. VIII, *1885–1886. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Tipografia Academiei Române (Laboratorii români), 1886, p. 214–220.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 443–448.

Grigore Haralamb Grandea (1843–1897), descendent dintr-o familie macedo-română, face studii în țară și la Liège în Belgia. Este redactor la *Reforma*, înființează Cercul literar „Orientul", din care face parte și Eminescu, fondează revista *Albina Pindului* și desfășoară o bogată activitate literară[4]. Este profesor și la Școala de medicină și îl are elev pe Ilie, fratele lui Eminescu[5].

---

[1] Grigore H. Grandea, *Miosotul*. Poesii. A patra ediție București, Editura Tipografiei „Govora", 1885.

[2] Grigore H. Grandea, *Nostalgia*. Poesii. București, Editura Tipografiei „Govora", 1885.

[3] Grigore H. Grandea, *Fulga sau Ideal și real*. Novelă. A opta ediție, București, Edit.Tip. „Govora".

[4] Pavel Țugui, *Grigore H. Grandea (Omul și opera)*, Craiova, Scrisul Românesc, 1977. Și ediția Grigore H. Grandea, *Scrieri*. Prefață, text ales și stabilit, note de Pavel Țugui. București, Editura Minerva, 1975.

[5] D. Vatamaniuc, *Eminescu și Transilvania*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1995, p. 204–210, 229–233.

Grigore H. Grandea concurează cu aceste volume la Premiul „Năsturel-Herescu". Maiorescu citește raportul său în ședința ținută sub președinția lui Ion Ghica la 2 aprilie 1886 (p. 202). Comisiunea pentru premierea lucrărilor admite raportul lui Maiorescu de respingere a lucrărilor, cu unanimitate de voturi (p. 196). Grandea găsește însă în comisie un apărător. „Comisiunea a admis prin vot conclusiunea raportului d-lui *Maiorescu*. Subscrisul singur n-a împărtășit și nu împărtășește acest mod de a vedea. Nu mă sfiesc a susține că lucrarea d-lui Grandea, fiind mai bună decât toate câte s-au prezentat astă dată la concurs, urmează a fi premiată, după litera și spiritul testamentului. «Dl Grandea – zicea la 1861 în *Revista română* George Crețeanu – are o imaginație fină, naivă; poesia curge cu profusie [profunzime] din pana sa și se traduce în cele mai grațioase comparații și imagini...» Tot atunci zicea Bolintineanu despre Grandea: «Poesiile sale când ne încântă prin delicatețea cugetărilor și eleganța expresiilor, când au darul să miște inima și să lăcrimeze ochii cei mai secați...» În fine, iată cum se rostea colegul nostru dl Sion: «Ar fi lucru de prisos ca să fac un elogiu mai întins acestor versuri: ele se recomandă de sine-le. Corecția lor, naturalitatea stilului, noblețea expresiilor, suavitatea concepției, arta versificației, originalitatea ideilor și a subiectelor, – toate aceste însușiri esențiale ale artei poetice – caracterisă un talent adevărat pentru junele Grandea și o aquisiție meritoasă pentru literatura română».

Acum, decideți Domnilorŭ... (p. 219–220).

Comisia decide să primească raportul lui Maiorescu cu concluziile sale. Maiorescu întocmește multe rapoarte în vederea primirii lor la Academia Română. Acesta este singurul caz când concluziile raportului său sunt întâmpinate cu rezerve.

(p. 1015) [RAPORT ASUPRA COLECȚIUNII DE ARII POPULARE PREZENTATE LA CONCURS DE D. VULPIAN]

Ședința din 5 aprilie [1886][1]

Publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. VIII, *1885–1886*, București, Tipografia Academiei Române (Laboratorii români), 1886, p. 139–140. Semnat: Maiorescu, B. P. Hasdeu, V. A. Urechia.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984 p. 449–450.

Dimitrie Vulpian (1848–1922), originar din comuna Românii-Neamț, face studii la Iași și în Italia. Flautist și concertist, se remarcă și prin culegerile din creația populară. A fost și membru corespondent al Societății Le Félibrige latin din Montpellier[2].

Maiorescu citește *Raportul* în ședința din 5 aprilie 1886, desfășurată sub președinția lui Ion Ghica (p. 139).

Vasile Maniu obiectează că această colecție de arii populare nu îndeplinea condițiile pentru a fi premiată de Academia Română, din mai multe puncte de vedere. Îi răspunde B. P. Hasdeu la cele trei puncte puse în discuție: 1. ariile din muzica populară erau bine aranjate, 2. indicațiile privind publicarea de arii populare ar putea fi mai complete, 3. pentru toate ariile se indică persoana și localitatea de unde au fost

[1] D. Vulpian, *Poezia populară pusă în muzică*. Culegere din toate țările române. Banat, Bucovina, Macedonia, Moldova, România și Transilvania. București, Tipografia Ștefan Mihălescu, 1886. Cunoaștem un volum, în continuare: *Poesia populară pusă în muzică. Romanțe*. Voce și pană. Vol. III, București, Tipografia–Litografia „Universala", 1897.

[2] Viorel Cosma, *Muzicieni români. Compozitori și muzicologi*. Lexicon. București, Editura Muzicală a compozitorilor români, 1970, p. 461.

culese. V. Maniu declară, în final, că explicațiile date de B. P. Hasdeu îl liniștiră și susține și el raportul (p. 140–141).

Surprinde faptul că nu Maiorescu răspunde la observațiile critice, cum ne-am aștepta, ci B. P. Hasdeu, ca unul care își asuma răspunderea pentru el.

(p. 1017) TIMOTEU CIPRARIU

Publicat în *Convorbiri literare*, XXI, nr. 7, 1 octombrie 1887, p. 646–647.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 451–452.

Timotei Cipariu (1805–1887), membru fondator al Societății Academice Române (22 aprilie 1866) și vicepreședinte al Societății Academice Române (31 august 1867–18 august 1872), desfășoară o bogată activitate științifică în domeniul filologiei[1].

Maiorescu va critica sistemul său filologic, dar în acest necrolog arată multă înțelegere pentru învățatul de la Blaj.

(p. 1019) ALEXANDRU CIHAC

Publicat în *Convorbiri literare*, XXI, nr.7, 1 octombrie 1887, p. 647–648.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 452–453.

Alexandru Cihac (1825–1887) se face cunoscut prin *Dictionnaire d'étimologie daco-romane,* din care primul volum se

[1] *Bibliografia românească modernă. 1831–1918*. Vol. I *(A–C)*. Prefață de Gabriel Strempel. București, Editura Științifică și Enciclopedică [și] Societatea de Științe Filologice, 1984, p. 706–708.

ocupă de elementele latine, iar al doilea îl dedică elementelor slave, maghiare, turcești, grecești moderne și albaneze, tipărite amândouă la Frankfurt în 1870 și, respectiv, în 1879[2]. Lucrarea lui Cihac este întâmpinată de critică în termeni nu tocmai favorabili. Maiorescu găsea că era importantă pentru pregătirea dicționarului lui B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, a cărui realizare avea să se prelungească aproape un secol.

(p. 1021)

I. POPESCU „PSICHOLOGIA EMPIRICĂ" (Ed. II, Sibiu, 1887)[2]

Publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. X. *1887–1888. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Tipografia Academiei Române (Lucrătorii români), 1889, p. 146–147.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II, Critice*, 1984, p. 454–455.

I. Popescu candidează cu această carte la Premiul „Năsturel-Herescu", pe care Maiorescu o prezintă, în prima ediție, în *Convorbiri literare* din 1 octombrie 1881.

Lucrarea lui I. Popescu „se încredințează spre apreciere d-lui Maiorescu" (p. 144). Comisiunea pentru acordarea Premiului „Năsturel-Herescu" ține ședința sub președinția lui G. Barițiu și N. Quintescu, secretarul ei, în 26 martie 1888, când Maiorescu citește raportul său. Comisiunea de premiere întocmește *Procesul-verbal nr. 2*, în care se arată: „Cartea este

[1] *Ibidem*, p. 693–694.

[2] I. Popescu, *Psichologia empirică sau Știința despre suflet. Între marginile observațiunei*. Ediținea a doua, Sibiu, Librăria W. Krafft [și] București, Librăria Socec & Comp., 1887. Ediția I se tipărește la Sibiu în 1881, iar ediția a III-a, tot la Sibiu, în 1903.

considerată în condițiune de a putea fi premiată, după ce însuși autorul referatului se pronunță în acest sens" (p. 144).

Maiorescu anunță apariția acestei a doua ediții a lucrării lui I. Popescu într-o „notiță bibliografică" publicată în *Convorbiri literare* în noiembrie 1887. O reproducem:

„I. POPESCU, *PSICHOLOGIA EMPIRICĂ*
Notiță bibliografică

Eminenta carte de școală a domnului I. Popescu din Sibiu, *Psichologia empirică sau Știința despre suflet. Între marginile observațiunei* a apărut anul acesta în a doua ediție (XVI și 320 pag., Sibiu, Librăria W. Krafft, București, Librăria Socec et Comp., 1887).

Despre prima ediție am publicat în *Convorbirile* de la 1 octombrie 1881 o mai lungă dare de seamă. De astă dată ne mărginim a atrage din nou luarea-aminte a cetitorilor asupra cărții domnului Popescu, care, după părerea noastră, a ajuns a fi cea mai bună carte de materie filozofică în limba română. Ediția cea nouă este cu îngrijire revăzută și sporită; literatura psicologică și fiziologică este consultată și citită cu sobrietatea necesară, dar cu bună alegere; stilul e pretutindeni corect și adaptat scopului; observările critice ce ne crezusem datori a face în citata dare de seamă în contra unor amănunte din ediția de la 1881 nu-și mai au locul pentru noua ediție din 1887.

Și execuția tipografică este din cele mai bune: claritatea, literele, hârtia nu lasă nimic de dorit. În asemenea condiții, manualul domnului Popescu, menit la început a pune «fundamentul cunoștințelor filozofice în capetele școlarilor români» își va îndeplini bine acest scop și va rămâne pentru mult timp o podoabă a literaturei noastre didactice".

D.F."[1]

Cartea constituia, în opinia lui Maiorescu, o contribuție importantă în elaborarea unor lucrări din literatura didactică, cu o bună documentare științifică.

[1] *Convorbiri literare*, XXI, nr. 8, 1 noiembrie 1887, p. 742.

(p. 1023) DOUĂ POEZII POSTUME ALE LUI MIHAIL EMINESCU

Publicată în *Convorbiri literare*, XXIII, nr. 11, 1 februarie 1880, p. 913. Semnat: *M.*

Poeziile sunt incluse de T. Maiorescu în Mihail Eminescu, *Poezii*. Ediția a cincea. Cu o notă biografică de T. Maiorescu. București, Editura Librăriei „Socec" & Comp. 1890, p. 319.

Maiorescu însoțește cu această notiță poeziile *Sonet* [Oricâte stele ard în înălțime] și *Dalila*, pe care le publică după manuscrise de vreme ce erau scrise „în prima aruncătură a condeiului".

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 456–459.

Poeziile nu sunt de pe la 1880, cum arată Maiorescu. Prima poezie este din 1878 și figurează în mai multe manuscrise[1], iar a doua reprezintă prima versiune a *Scrisorii V*, din 1879–1880[2].

(p. 1028) C. DIMITRESCU: „QUATUORS POUR 2 VIOLONS ALTO ET VIOLONCELL" No 1–5 Leipzig

Proces-verbal încheiat de d-nii T. Maiorescu și Ed. Wachmann

Publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom XII. *1889–1890. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Tipografia Carol Göbl., Strada Doamnei, No 16, 1890, p. 180–181.

[1] M. Eminescu, *Opere V. Poezii postume*. București, Editura Academiei, 1958, p. 328–330.

[2] M. Eminescu, *Opere II. Poezii tipărite în timpul vieții*. București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, p. 346–366.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 460.

Procesul-verbal este datat 13/25: martie 1890.

Constantin Dimitrescu (1847–1928), originar din Blejoi (jud. Prahova), face studii la București cu Alexandru Flechtenmacher, de violoncel la Viena și la Paris. Este violoncelist și dirijor la Teatrul Național și desfășoară o bogată activitate concertistică în țară și peste hotare[1].

Maiorescu citește *Procesul-verbal* în ședința din 22 martie 1890 (p. 172–176).

Examinarea acestei lucrări reclamă pregătire de specialitate și în *Analele Academiei Române* se dau explicații. „Fiindcă dintre membrii Comisiunei numai dl T. Maiorescu – se arată în procesul-verbal – avea competența în judecata unor producțiuni muzicale, pe de altă parte colegul nostru nu voia să ia singur răspunderea aprecierei lor, comisiunea d-voastră, în puterea unui precedent creat în Academie, tot cu prilejul unei producțiuni de muzică, a rugat, după propunerea d-lui Maiorescu, pe două persoane cunoscătoare de arta în chestiune, pe d-nii I.A. Cantacuzino, E. Wachmann, ca să formeze împreună cu Domnia-sa o extracomisiune cu însărcinarea de a se pronunța asupra quartetelor d-lui C. Dimitrescu.

Raportul d-lor Wachmann și Maiorescu – fără dl Cantacuzino, împiedicat din cauză de boală – a adus la cunoștința Comisiunei că «s-a ascultat executarea quartetelor» și, în considerațiune că ele constituiesc compoziții meritoase și că «sunt primele quartete ale unui compozitor român», își dă părerea că producțiunile d-lui Dimitrescu întrunesc condițiunile de a fi premiate" (p. 175).

Comisiunea își însușește raportul și îl votează „prin cinci bile albe contra două bile negre".

Constantin Dimitrescu primește premiul.

[1] Viorel Cosma, *op. cit.*, p. 163–165.

(p. 1029) IOAN POPOVICI

Publicat în *Convorbiri literare*, XXVII, nr. 6, 1 octombrie 1893, p. 520–521.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 461–462.

Ioan Popovici-Bănățeanul încetează din viață la 9 septembrie 1893. Maiorescu deschide necrologul său cu înștiințarea primită de la George Dobrin, unchiul poetului. Înmormântarea se face, cum îl informează G. Dobrin pe Maiorescu, „pe spesele comunei și în numele românilor din Lugoj"[1].

Încetarea din viață a poetului bănățean, numai la 24 de ani, este deplânsă și de *Familia*[2] și *Tribuna*, la care colaborează. „Cu durere în inimă – anunță ziarul din urmă – moartea prietenului și colaboratorului nostru... Pierderea iubitului nostru prieten o simțim și o deplângem în față cu prigonirile nesfârșite ce avem de îndurat"[3].

Românii din Lugoj deplângeau un scriitor și un luptător pentru cauza lor de eliberare de sub stăpânirea austro-ungară.

(p. 1031) ANUARUL UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI PE ANUL ȘCOLAR 1892–1893[4]

Publicat de T. Maiorescu, [*Cuvânt înainte*] și *Date istorice*[5].

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 463–479.

---

[1] Scrisoarea lui George Dobrin către Maiorescu, datată: *Lugoj IX/12.1893*. Biblioteca Academiei Române, Fond Manuscrise, cota $S_{XVIII}^{2(1)}$.

[2] *Familia*, XXX, nr. 37, 12/24 septembrie 1893, p. 447.

[3] *Tribuna*, X, nr. 194, 14 septembrie 1893, p. 765.

[4] *Anuarul Universității din București pe anul școlar 1892–1893. Cu date istorice și statistice asupra anilor anteriori*, de Titu Maiorescu, rectorul Universității, București, Tipografia Gutenberg, Joseph Göbl, 1893.

[5] [*Cuvânt înainte*], p. [3], *Date istorice*, p. 7–25.

Maiorescu este destituit din învățământ în 1870 și este reintegrat în 1884. „Ieri eu am primit adresa Ministerului Cultelor No 11866 din 10 octombrie 1884 – notează Maiorescu în jurnalul său în 12/24 octombrie 1884 – pentru reintegrarea mea ca profesor definitiv, și anume la Facultatea din București, pentru *Logică* și Istoria filozofiei secolului al 19-lea"[1].

Maiorescu este ales rector al Universității din București în 1 noiembrie 1892, calitate în care întocmește *Anuarul*, cu informații foarte importante privind Universitatea din București.

(p. 1051) ANUARUL UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI PE ANUL ȘCOLAR 1894–1895[2]

Cronică publicată în *Anuarul Universității din București pe anul școlar 1894–1895*, București, 1895, p. 3–8[2].

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 483–487.

Cronica anului școlar 1894–1895 nu este semnată, însă Maiorescu include în ea cuvântarea pe care o ține la înmormântarea lui Alexandru Orăscu, predecesorul său în fruntea Universității din București, ceea ce dovedește că textul îi aparține. Din *Cronica anului școlar 1894–1895* luăm cunoștință de mișcarea personalului în acest an, cu informații utile.

Din partea administrativă a *Anuarului*... prezintă interes lista licențiaților și a celor care și-au trecut doctoratul la Universitatea din București în anii 1865–1895, precum și numărul studenților care au frecventat cursul între 1864 și

---

[1] T. Maiorescu, *Însemnări zilnice*, II, p. 267.

[2] *Anuarul Universității din București pe anul școlar 1894–1895*. Publicat de Titu Maiorescu, rectorul Universității București, Tipografia Gutenberg, Joseph Göbl, 1895, p. 3–8.

1895. Se poate reține și prezentarea numărului studenților pe naționalități între 1864 și 1895.

(p. 1058) D. ALEXANDRESCO: „ESPLICAȚIUNEA TEORETICĂ ȘI PRACTICĂ A DREPTULUI CIVIL ÎN COMPARAȚIUNE CU LEGILE VECHI ȘI CU PRINCIPALELE LEGISLAȚIUNI STRĂINE[1]

(Tom. IV, Iași, 1894)

Raport publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XVII, *1894–1895. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Lito-Tipografia Carol Göbl, strada Doamnei, 16, 1895, p. 363.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 489.

Maiorescu prezintă în ședința din 18 martie 1895 un raport verbal și i se cere să întocmească unul în scris. Îl prezintă în ședința din 25 martie 1895, ținută sub președinția lui V. A. Urechia, după-amiază.

Dimitrie Alexandresco (1850–1925) publică mai multe lucrări de drept civil[2]. Lucrarea prezentată de Maiorescu, *Explicațiune teoretică și practică a Dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine*. Tomul IV se tipărește la Iași în 1892, dar pe copertă este scris anul 1894. Este o lucrare de erudiție, cu trimitere la dreptul civil francez, austriac, italian, neerlandez. Tratatul va însuma 9 volume (1886–1905).

[1] Dimitrie Alexandrescu, *Explicațiune teoretică și practică a Dreptului civil român în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine*. Tomul al patrulea (Art. 800–941 din Codul civil), Iași, Tipografia Națională, 1892.

[2] *Bibliografia românească modernă*, vol. I (*A–C*), p. 62–64.

Maiorescu apreciază că lucrarea este o compilație, dar prezintă interes juridic și lasă aprecierea ei în seama unor „autorități speciale".

Lucrarea este respinsă cu 6 bile negre și obține numai o bilă albă.

(p. 1059) „REFORMA METOADELOR ÎN ȘTIINȚĂ ȘI PRACTICĂ ȘI TEORIA COSECUTIZMULUI UNIVERSAL" DE IOAN POP-FLORANTIN

(172 pagine în 8°, București, 1895)[1]

Raport publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XVII. *1894–1895. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Lito-Tipografia Carol Göbl, Strada Doamnei, 16, 1895, p. 374–376.

Republicat în *Convorbiri literare*, XIX, nr. 5, 1 iunie 1895, p. 515–517.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 490–491.

Ioan Pop-Florantin (1843–1936), originar din Transilvania, studiază filozofia la Viena, Paris și Londra. Student la Viena, citește la ședințele Societății literare „România Jună" lucrări poetice și prezintă un studiu amplu, *Momentul psihic în schimbarea sunetelor în limba română*[2], care trebuie considerat

[1] Ioan Pop-Florantin, *Reforma metoadelor în știință și practică și teoria consecutizmului universal*, București, Editura Librăriei Socec & Comp., 1895. După numele autorului se specifică pe copertă: „Profesor de filosofie. Premiat la Expoziținea universală din Paris, 1889, pentru cărți didactice".

[2] I. Grămadă, *Societatea Academică Socială-Literară „România Jună" din Viena (1871–1911)*, p. 149, 151.

punctul de plecare privind considerațiile sale în materie de limbă, de mai târziu. Profesor de filozofie la Botoșani, Bârlad, Liceul Național din Iași și la alte școli, desfășoară o bogată activitate în domeniul literaturii didactice, al creației literare și în estetică[1]. Îl suplinește pe Maiorescu la catedra de filozofie de la Universitatea din Iași. Membru al „Junimii" ieșene, la începutul activității ei și ulterior adversar al ei. Aceasta explică, în bună măsură, critica lui Maiorescu, de mare severitate cu privire la lucrarea sa.

Maiorescu prezintă raportul său în ședința din 18 martie 1895 și lucrarea este respinsă de la premiu cu „8 bile negre" (p. 350).

(p. 1061) „POPA CEL DE TREABĂ" DE TH. D. SPERANȚIA

(256 pagini in 8°, București, 1895)[2]

Raport publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XVII. *1894–1895. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Lito-Tipografia Carol Göbl, Strada Doamnei, 16, 1895, p. 406–408.

Republicat în *Convorbiri literare*, XIX, nr. 5, 1 iunie 1895, p. 503–505.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 492–494.

Theodor D. Speranția (1856–1929) face studii secundare și universitare la Iași și obține titlul de doctor în filozofie și litere la Universitatea din Liège. Este profesor la mai multe

[1] *Bibliografia românească modernă*, vol. III (*L–Q*), p. 931–934.

[2] Th. D. Speranția, *Popa cel de treabă, Negreșit*. Volumul II (*Proza*). Ediția I. București, Editura Librăriei L. Alcalay, 1894. Cuprinde 16 proze.

școli din București și desfășoară o bogată activitate în literatura didactică[1]. Se face cunoscut prin culegerile de anecdote cărora le dă titluri șocante: *Anecdote afumate* (1898), *Anecdote botezate* (1903), *Anecdote de post* (1904), *Anecdote marinate* (1911), *Anecdote cu minuni* și *Anecdote cu noroc* (1918).

Maiorescu citește raportul său în ședința din 25 martie 1895, sub președinția lui V. A. Urechia, și lucrarea este respinsă cu „unanimitatea de 8 bile negre" (p. 350).

(p. 1065) „MAMA SOACRĂ" ETC. „TEATRU", VOLUMUL I, DE TH. D. SPERANTIA

(418 pagini in 8°, București, 1895)[2]

Raport publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XVII. *1894–1895. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Lito-Tipografia Carol Göbl, Strada Doamnei, nr. 16, 1895, p. 403–405.

Republicat în *Convorbiri literare*, XIX, nr. 5, 1 iunie 1895, p. 506–508.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 496–498.

Th. D. Speranția se ocupă cu teatrul sătesc și tipărește mai multe volume: *Ce face dracu* (1900), *De necaz* (1900), *Mana vacilor* (1904). Întocmește și drame: *Lângă pământ* (1901), *Mireasa* (1904).

Volumul reunește mai multe piese, însă Maiorescu își scoate exemplele numai din primele două, pe care le găsea mai importante.

[1] *Bibliografia românească modernă*. Vol. IV (*R–Z*), p. 320–324.

[2] Th. D. Speranția, *Mama socară. Pe neașteptate. La Moși, D-ale căsniciei*. Vol. I. *Teatru*, București, Editura Librăriei L. Alcalay, 1894.

Maiorescu citește raportul în ședința din 18 noiembrie 1895, sub președinția lui V. A. Urechia; lucrarea este respinsă cu 6 bile negre, obținând doar două albe (p. 350).

(p. 1068) I. MANLIU: „GRAMATICA ISTORICĂ ȘI COMPARATIVĂ A LIMBEI ROMÂNE PENTRU CURSUL SUPERIOR"

(București, 1894)[1]

Raport publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XVII. *1894–1895. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Lito-Tipografia Carol Göbl, Strada Doamnei, nr. 16, 1895, p. 468.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 499–501.

Ioan Manliu (1841–1916/1917?), originar din Transilvania, face studii la Universitatea din București și funcționează ca profesor de istorie și latină la Pitești, Giurgiu și în București. Vizitează școlile pedagogice din Austria, Saxonia, Bavaria, Elveția. Se consacră literaturii didactice și tipărește lucrări de literatură, gramatică și stilistică, care au cunoscut mai multe ediții[2]. Mai notăm că lucrarea *Curs practic și gradat de gramatică* o tipărește în colaborare cu Ioan Slavici în ediția a VII-a la București, în 1900.

Maiorescu nu pune la îndoială meritele lui Ioan Manliu pe terenul literaturii didactice, însă propune respingerea

[1] I. Manliu, *Gramatica istorică și comparativă a limbii române pentru cursul superior*. București, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1894. Pe copertă după numele lui Manliu, menționea: „Profesor de limba română la Școala Normală de Institutoare București".

[2] *Bibliografia românească modernă*, vol. III (*L–Q*), p. 170–183.

lucrării, întrucât nu se încadra în prevederile concursurilor academice pentru premiere.

Maiorescu face inițial un raport oral și este solicitat să-l întocmească în scris. Raportul scris îl prezintă în ședința din 21 martie 1895, sub președinția lui V. A. Urechia, și este votat cu „5 bile negre și 2 albe" (p. 349).

(p. 1070) „POESII" DE IOAN N. ROMAN

(230 pagini, in 8°, București, 1894)[1]

Raport tipărit în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XVII. *1894–1895. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Lito-Tipografia Carol Göbl, Strada Doamnei, 16, 1895, p. 494–501.

Republicat în *Convorbiri literare*, XIX, nr. 5, iunie 1895, p. 508–515.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 501–508.

Ioan N. Roman (1866–1931), originar din Botoșani, descendent al unei familii transilvănene, face studii secundare la Iași și își trece doctoratul la Bruxelles în 1897. Practică avocatura și este primar al orașului Constanța. Tipărește mai multe studii despre Dobrogea[2] și polemizează cu C. Dobrogeanu-Gherea. Contesta pretenția *Contemporanului* că inaugura: „1 o nouă direcție în critică, 2. o nouă direcție în produceri. a. romane, b. nuvele, c. teatru, d. poezie"[3]. Polemizează cu Gherea

[1] Ioan N. Roman, *Poezii*, București, Editura Librăriei Carol Müller, 1894.

[2] *Bibliografia românească modernă, 1831–1918*, vol. IV (*R–Z*), p. 103–104.

[3] Ioan N. Roman, *În contra direcțiunii literare de la „Contemporanul"*, Iași, Lito-Tipografia H. Goldner, 1887, p. 9.

și mai târziu caracterizează *Contemporanul* ca fiind „confuz, slab, vicios chiar"[1].

Ioan N. Roman concurează pentru Premiul „Heliade Rădulescu" și comisia de premiere își însușește raportul lui Maiorescu. Se pune la vot în ședința din 18 martie 1895, ținută sub președinția lui V. A. Urechia. Volumul este respins cu 7 bile negre, având o singură bilă albă (p. 350).

Convorbirile literare republică cele patru rapoarte ale lui Maiorescu: *Reforma metoadelor...* de Ioan Pop-Florantin, *Popa cel de treabă* de Th. D. Speranția, *Mama soacră*, teatru, de Th. D. Speranția și *Poezii* de Ioan N. Roman, însoțindu-le de o notă semnată: *Red.* „În sesiunea sa generală în luna lui martie a acestui an Academia Română a avut să acorde, între altele, două premii literare și științifice de 5 000 și de 4 000 lei (premiile Heliade Rădulescu și Năsturel-Herescu), pentru cele mai bune cărți românești apărute în decursul anului 1894. Mulți autori (vreo 27, între care și d. Kernbach sau Gheorghe din Moldova și d. Artur Stavri și d. Rădulescu-Niger, antidinasticul pocăit) și-au prezentat cartea lor la acest concurs lucrativ, cu pretenția că ar fi cea mai bună, și asupra fiecăruia s-au făcut raporturi de unii membri ai Academiei, aleși de colegii lor pentru asemenea lucrare adeseori neplăcută. Toate raporturile s-au citit și s-au dezbătut mai întâi într-o comisiune specială, iar cele favorabile s-au supus deciziunii Academiei în ședință plenară. În definitiv, majoritatea Academiei a premiat «epopeea poporală» a d-lui P. Dulfu: *Isprăvile lui Păcală* și *Fauna malacologică* a d-lui P. Licherdopol.

Nu știm dacă Academia a făcut bine să premieze lucrarea d-lui Dulfu (24 de cânturi, rogu-vă!) și a d-lui Licherdopol (melcii sau culbecii din județul Prahova); dar știm că a făcut

[1] Ioan N. Roman, *Un răspuns Domnului Ioan Gherea*, Iași, Tipografia Dimitrie Gheorghiu, Lucrătorii asociați, 1889, p. 5. Extras din ziarul *Drapelul*.

foarte bine că n-a premiat pe celelalte, și dacă ne grăbim a publica în paginile următoare raporturile d-lui Maiorescu asupra câtorva din cărțile respinse este pentru a aduce la cunoștință cititorilor noștri ce fel de lucrări au uneori curajul să se prezinte pentru premiile Academiei Române."

(p. 1079)

CONST. HAMANGIU: „SCRIITORI ȘI ARTIȘTI" Studiu asupra drepturilor lor

(București, 1897)[1]

Raport de Dl Titu Maiorescu

Publicat în *Analele Academiei Române*, Seria II, Tom. XX, *1897–1898. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1898, p. 320–321.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 509.

Constantin Hamangiu (1869–1932) face studii de drept și este consilier la Curtea de Casație, ministru al Justiției, membru al Academiei Române, desfășoară o activitate bogată în domeniul legislației[2].

Comisia premiilor anuale îl însărcinează pe Maiorescu în ședința din 14 noiembrie 1897 să întocmească raportul despre cartea lui Hamangiu (p. 243). Raportul general pentru premiile pe anul 1898 este susținut de D. C. Ollănescu, care sintetizează raportul lui Maiorescu, prezentat în ședința din 29 martie 1898: „Dl Titu Maiorescu, asupra cărții d-lui Const. Hamangiu, *Scriitori și artiști. Studiu asupra drepturilor lor*, București, Müller, 1897, arată că ea este reeditarea unei lucrări

[1] Const. Hamangiu, *Codul civil român – conform textului original*, București, Editura Librăriei Carol Müller, 1897, Biblioteca pentru toți. Secția juridică. Pe coperta exterioară: nr. 128–137.

[2] *Bibliografia românească modernă*, vol. II (*D–K*), p. 575–578.

înfățișată de autor Facultății de Drept din Capitală, în 1893, ca teză de licență; că, în principiu, D-sa e de părere că o asemenea lucrare de școală, după ce a servit odată la dobândirea unui titlu universitar, nu se poate prezenta pentru a mai servi la dobândirea unui premiu academic.

Comisiunea, însușindu-și această concluziune, a *respins* cu unanimitate *premierea* cărții" (p. 251).

C. Hamangiu nu pare să fi fost afectat de hotărârea Academiei Române și ține, în calitatea sa de procuror la Curtea de Apel din Iași, un discurs pe această temă, la deschiderea anului judecătoresc 1906–1907.

(p. 1080) M. STRAJANU: „PRINCIPIE DE ESTETICĂ ȘI POETICĂ" Partea II. POETICA (Craiova, 1896)[1]

Raport publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXI, *1898–1899. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl", 1899, p. 459–460.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 510–511.

Mihail Strajanu (1841–1917), originar de lângă Blaj, face studii aici, de drept, la Sibiu și la Universitatea din București, unde își ia licența în litere și filozofie. Își continuă studiile în Franța și în Germania, unde își trece doctoratul în filozofie. Profesor de liceu în mai multe orașe din țară, se stabilește la Craiova și ocupă aici și funcții administrative în învățământ. Face traduceri, tipărește manuale și elaborează studii de estetică.

[1] M. Strajanu, *Principie de estetică și poetică*. Partea II. *Poetica*, Craiova, Librăria și Tipografia David J. Benvenisti, 1896.

Principie de estetică și poetică, partea I, se tipărește la Craiova în 1893, iar partea a II-a, cum se arată în raportul lui Maiorescu, tot la Craiova, în 1896.

M. Strajanu concurează la premiul Asociațiunii craiovene și raportul general al premiilor acestei comisii îl întocmește Iacob Negruzzi, care își însușește concluzia raportului. „4. M. Strajanu, *Principie de estetică și poetică, partea II, Poetica.* În privința acestei scrieri, dl Maiorescu, raportorul special, se exprimă în modul următor: «Scrierea de față explică obiectul și originea poeziei, raportul ei cu celelalte arte și cu știința, mecanismul ei de manifestațiune (metru, ritm, cesură, hiatus, strofă), apoi trece la genurile poeziei (lirice, epice, dramatice), care cu drept cuvânt sunt precedate de un lung capitol asupra literaturii poporale... Terminând îmi permit a atrage deosebită luare-aminte a onor. Academie, asupra paginilor 54–114 și 240–273, care cuprind mai întâi destule exemple și apoi explicările teoretice relative la literatura populară română, legende, snoave, colinde, descântece, doine, hore, chiote, bocete. Este partea cea mai interesantă, partea specific românească din scrierea autorului și această parte justifică mai ales părerea mea că opera d-ui M. Strajanu merită să fie premiată»" (p. 415–416).

Maiorescu nu pierde nici un prilej să atragă atenția asupra creației noastre populare.

(p. 1082) O RECTIFICARE LITERARĂ

Publicat în *Convorbiri literare,* XXXVII, nr. 6, 1 iunie 1903, p. 548–550.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 512–514.

Maiorescu atrage atenția că cele două poezii cu care Ilarie Chendi deschidea ediția sa din poeziile lui Eminescu aparțineau lui Goethe și nu erau creație originală a poetului român.

Ilarie Chendi ține seama de observația lui Maiorescu și modifică textul: „Eminescu, *imitând pe Goethe*, face astfel apologia personalității“[1].

(p. 1085) N. RĂDULESCU-NIGER: „PATRIOTISM – TRIBUNUL POPORULUI“ Roman social (București, 1903)[2]

Raport publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXVI, *1903–1904. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Lito-Tipografia Carol Göbl, Strada Doamnei, nr. 16, 1904, p. 395–398.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 515–519.

Nicolae G. Rădulescu-Niger (1861–1944) face studii liceale la Brăila și Bârlad și intră funcționar la Ministerul Cultelor și Artelor. Activ în presă, tipărește și un mare număr de romane: *Fiii ucigașului* (1879), *Străin în țara lui* (1901) *Măria sa ogorul* (1907); piese de teatru: *De pe urma beției* (1906), *Poștașul dragostei* (1913), *Unirea Mare* (1919); versuri: *Rustice* (1893), *Glasul apelor* (1915)[3].

N. Rădulescu-Niger concurează cu romanul *Patriotism. Tribunul poporului* la Premiul „Năstur el-Herescu“. Maiorescu citește raportul său în ședința din 24 februarie 1904. Comisia

[1] M. Eminescu, *Opere complete, I. Literatura populară*, București, Editura Institutului de Arte Grafice „Minerva“, 1902, p. III.

[2] Ilarie Ghendi, *Preludii*, București, „Minerva“ Institut de Arte Grafice și Editura, 1903, p. 7.

[3] N. Rădulescu-Niger, *Patriotism. Tribunul poporului*. Roman social, București, Editura Biroului Universal și Tipografia „Grivița“, 1903.

împărtășește concluzia raportorului și respinge lucrarea cu unanimitatea de voturi (p. 371).

Nicolae G. Rădulescu-Niger obține un premiu al Academiei Române cu volumul de versuri *Rustice*, în 1901.

(p. 1090) DIMITRIE S. NENIȚESCU, „STUDIU ASUPRA FLUVIILOR CONVENȚIONALE. DUNĂREA ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL PUBLIC“ București, 1903[1] Raport de T. Maiorescu

Publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXVII. *1903–1904. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Lito-Tipografia Carol Göbl. Strada Doamnei, nr. 16, 1904, p. 487–429.

Se tipărește în volum, prima dată, în ediția de față.

Dimitrie S. Nenițescu (1861–1930), ofițer topografic, demisionează din armată și își trece doctoratul la Bruxelles, în drept și științele politice. Ocupă funcții politice importante, fiind și ministru al Industriei și Comerțului.

Dimitrie S. Nenițescu candidează la Premiul „Adamachi“, împreună cu alți 21 de concurenți (p. 368). Comisia de premiere se ocupa și de această carte în ședințele din 22 și 28 februarie 1903, în care se făcu propunerea de premiere. Maiorescu citește raportul în Secțiunea literară la 14 noiembrie 1903. Prezentă un raport defavorabil pe motiv că lucrarea nu era decât o compilație de documente cu invocarea unor nume ca acel al lui Molière sau Petre Grădișteanu într-un tratat

[1] Dimitrie I. Nenițescu, *Studiu asupra fluviilor convenționale. Dunărea în Dreptul internațional public*, București, Tipografia Lucrărilor Asociate, Marinescu & Șerban, 1903.

științific. Argumentele sale pentru respingerea lucrării de la premiere nu erau suficient de convingătoare. I. Kalinderu prezentă un raport deosebit, în care stăruie pentru premiere. Opiniile divergente se reflectă și în *Raportul general*, precum și în rezultatul final. „În ce privește cartea d-lui Nenițescu asupra *Dunărei în dreptul internațional public* – se arată aici – raportorul special, dl Maiorescu, i-a recunoscut meritul de a fi, așa-zicând, primul manual mai complet asupra cestiunii atât de importante a Dunărei, scris în limba română. Autorul merită toată lauda pentru această încercare. Întrucât însă publicațiunea sa nu este decât o compilare de acte, ce nu sunt nici rare, nici greu de găsit, și întrucât compilarea sa nu corespunde pe deplin cerințelor de erudițiune și de exactitate obicinuită în lucrări de asemenea natură, întrucât citarea izvoarelor nu este totdeauna exactă și completă – unele i-au rămas chiar necunoscute autorului, – raportul conchide la nepremierea cărții. Opinia separată a d-lui Kalinderu, expusă de D-sa într-un raport deosebit, recunoscând defectele semnalate de dl Maiorescu, conchide totuși pentru premiere, întrucât cartea d-lui Nenițescu este până acum unică în felul ei în literatura noastră. Trebuie să adaug că paritatea de voturi, cu care s-a respins de Comisiune cartea d-lui Nenițescu, a fost rezultatul unui vot cerut de dl Kalinderu în ședința de la 28 februarie, după ce în ședința anterioară a Comisiunii, premiarea fusese respinsă cu 5 voturi, contra 4" (p. 377).

Maiorescu aduce în discuție poziția lui Bismarck și a diplomației germane în chestiunea dunăreană, în dezbaterea publică din 1883. La această dezbatere participă și Eminescu și publică numeroase articole în *Timpul*, în 1882 și 1883. Aducerea lor în discuție oferea argumente mai importante în privința Dunării în dreptul internațional decât trimiterea la Molière și Petre Grădișteanu.

(p. 1094) H. SANIELEVICI: „ÎNCERCĂRI CRITICE" (București, 1903)[1]

Raport publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXVI. *1903–1904. Partea administrativă și dezbaterile*, București, Lito-Tipografia „Carol Göbl", Strada Doamnei 16, 1904, p. 444–445.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 520–521.

Henric Sanielevici (1875–1951), originar din Botoșani, face liceul aici și universitatea la București, unde își ia licența în litere. Fondează la Galați, împreună cu Const. Graur și Mihai Pastia, revista *Curentul nou* (noiembrie 1905), care are între colaboratori și pe G. Ibrăileanu, trecut apoi la *Viața Românească*, înființată în martie 1906.

H. Sanielevici concurează cu acest volum, în care prezenta mai mulți scriitori, la Premiul „Adamachi", la care mai concurau alte șapte persoane.

Maiorescu prezentă raportul său în ședința din 24 februarie 1904. I. Bogdan arată în *Raportul general asupra lucrărilor prezentate la concursul premiilor anuale* că au fost eliminate șapte lucrări, între care și aceea a lui H. Sanielevici, pentru că a obținut 7 voturi împotrivă și numai două pentru (p. 376).

Maiorescu trece lucrarea în rândul „încercărilor prea juvenile" și îl prezentă pe Ion Creangă, format în Societatea „Junimea", pe când, în realitate, scriitorul s-a mărginit să citească din lucrările sale în cercul literar ieșean.

---

[1] H. Sanielevici, *Încercări critice*. C. Dobrogeanu-Gherea – I. Al. Brătescu-Voinești. – St. O. Iosif. Ronetti Roman. – Jean Bart. N. Leonescu. – N. Lecca. – etc. București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-or Ion St. Rasidescu, 1903.

(p. 1096) RAPORT CU PRIVIRE LA „STUDII PEDAGOGICE ȘI DISCURSURI" DE DR. VASILE BOLOGA[1]

Publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXVIII. *1905–1906. Partea administrativă și dezbaterile.* București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-or Ion St. Rasidescu, 1906, p. 337–339.

Republicat în *Convorbiri literare*, XLI, nr. 2, februarie 1907, p. 142–144.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984 p. 552–523.

Vasile Bologa (1859–1944), originar din Geoagiul de Sus (jud. Alba), studiază la Aiud, Alba Iulia, Sibiu, Budapesta și Viena. Profesor, cu preocupări în domeniul literaturii didactice și culegător de cântece și povești populare. Tipărește un manual: *Noțiuni de Poetică și Literatură* pentru Școala civilă de fete a Asociațiunii Transilvane pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) la Sibiu în 1914.

Comisia pentru premiile Academiei Române pe 1906 ține ședința în 3 decembrie 1905 (p. 259). Atunci se hotărăște ca Maiorescu să întocmească raportul pentru lucrarea lui Vasile Bologa, întrucât ținea de preocupările criticului.

Vasile Bologa candidează la Premiul „Adamachi", împreună cu 47 de candidați.

Maiorescu întocmește un raport defavorabil și lucrarea este trecută între cele respinse de la premiu (p. 262).

Vasile Bologa funcționează ca director al Școlii civile de fete din Sibiu, la care predau și Ioan Slavici și soția sa[2]. Vasile

[1] Vasile Bologa, *Studii de pedagogie și Discursuri*, Sibiu, Tiparul Tip. Archidiecesane, Sibiu, 1905.

[2] D. Vatamaniuc, *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut.*

Bologa întocmește *Monografia școalei civile de fete cu drept de publicitate a Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român pe 25 de ani de la înființare*, tipărită la Sibiu în 1911.

Ioan Slavici învinuiește conducerea școlii din anii 1886–1888 de „fumuri aristocratice" în educarea fetelor.

(p. 1098) ANA CONTA-KERNBACH: „ELEMENTE DE METODICĂ" (Iași, 1905)[1]

Raport publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXVIII. *1905–1906. Partea administrativă și dezbaterile.* București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl", S-or Ion St. Rasidescu, 1906, p. 272.

Publicat în volum, pentru prima dată, în ediția de față.

Ana Conta-Kernbach (1865–1922), sora filozofului Vasile Conta (1845–1882), soția poetului Gheorghe din Moldova (George I. Kernbach, 1859–1909), funcționează ca profesoară de pedagogie la Școala Normală de institutoare din Iași. Publică mai multe lucrări în franceză: *L'Education Manuelle* (1913), *L'effort volontaire dans L'Education Intelectuelle* (1913), cu versiuni în germană și engleză. Lucrările le tipărește în Belgia, la Bruxelles, unde apar și câteva lucrări ale fratelui său.

Ședința pentru repartizarea lucrărilor intrate în concurs în vederea întocmirii rapoartelor se ține în 3 decembrie 1905 și Maiorescu se angajează să facă raport pentru lucrarea Anei Conta-Kernbach (p. 257) și pentru alte lucrări, cum vom vedea mai departe.

[1] Ana Conta-Kernbach, *Elemente de metodică*. Iași, Tipografia Națională, 1905. Pe copertă, după nume, mențiunea: Licențiată în Filozofie.

Ana Conta-Kernbach concurează la Premiul „Năsturel-Herescu", la care se înscriu 22 de candidați. Maiorescu invocă în propunerea de respingere de la premiu aspecte de conjunctură și nu de fond. Va concura cu această carte și în anul următor.

Ana Conta-Kernbach întocmește *Biografia lui Vasile Conta* (Iași, 1916), cu informații importante privind viața și activitatea filozofului român.

(p. 1099) GR. I. DIANU,
„CRIMINALITATEA ȘI CAUZELE EI ÎN ROMÂNIA"
Studiu social și de moravuri
(București, 1905)[1]

Raport publicat în *Analele Academiei Române,* Seria II. Tom. XXVIII. *1905–1906. Partea administrativă și dezbaterile.* București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-or Ion St. Rasidescu, 1906, p. 346–348.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 524–525.

Gr. I. Dianu funcționează ca director al Bibliotecii Centrale din București și întocmește mai multe cataloage privind publicațiile care se păstrau în fondurile ei. Face și o lucrare, *Istoria închisorilor din România*, tipărită în 1900 și retipărită în 1900 și 1901[2].

[1] Gr. I. Dianu, *Criminalitatea și cauzele ei în România.* Criminalitatea. Criminalitatea în România. Pedeapsa cu moartea. Statistica criminalității. Condamnații minori și copii moralmente abandonați. Juriații. Starea instrucțiunii poporului și lipsa de educațiune. Alcoolismul. O influență nefastă. Pildele rele și lipsa de solicitudine pentru popor. Neîndeplinirea misiunii ce au învățătorii și preoții, ce avem de făcut. București, Tipografia Curții Regale. Propr. F. Göbl Fiii, 1905.

[2] *Bibliografia modernă românească*, vol. II (*D–K*), p. 85–86.

Comisia pentru premiile Academiei Române pe 1906 ține ședința în 5 decembrie 1905. Atunci se hotărăște ca Maiorescu să țină raportul pentru această lucrare.

Gr. I. Dianu concurează la Premiul „Adamachi" împreună cu 47 de concurenți. Maiorescu se oferă să întocmească raportul în ședința din 3 decembrie 1905. Îl interesau problemele puse în discuție, însă rezultatele nu erau cele așteptate. Raportul său negativ este însușit de Secțiunea literară și Comisia pentru premiere respinge cartea, fără alte comentarii (p. 262).

Gr. I. Dianu continuă lucrarea sa cu *Criminalitatea și cauzele ei în România. Închisorile*, tipărită în anul răscoalelor țărănești din 1907[1].

(p. 1102) MIHAIL SADOVEANU,
„POVESTIRI DIN RĂZBOI"
(București, 1905)[2]

Raport publicat în *Analele Academiei Române.* Seria II. Tom. XXVIII, *1905–1906. Partea administrativă și dezbaterile.* București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-or Ion Șt. Rasidescu, 1906, p. 301–302.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984 p. 527.

Mihail Sadoveanu se prezintă cu această carte la Premiul „Adamachi", împreună cu alți 47 de concurenți. Maiorescu se oferă să întocmească raportul în ședința din 3 decembrie 1905 (p. 257). Cum Mihail Sadoveanu prezintă mai multe lucrări la concurs, Maiorescu propune să nu fie luată în

[1] Gr. I. Dianu, *Criminalitatea și cauzele ei în România. Închisorile.* Represiunea crimelor și penalitățile. Sistemele penitenciare. Moralizarea condamnatelor. Studiu social și moral. București, Tipografia Curții Regale F. Göbl. Fiii, 1907.

[2] Mihail Sadoveanu, *Povestiri din război.* București, „Minerva", Institut de Arte Grafice și Editura, 1905.

discuție. Comisia împărtășește concluzia raportorului și o trece în rândul celor eliminate de la concurs (p. 262).

(p. 1103) MIHAIL SADOVEANU,
„FLOARE OFILITĂ"
ROMAN
(București, 1905)[1]

Publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXVIII. *1905–1906. Partea administrativă și dezbaterile.* București, Inst. de Arte „Carol Göbl S-or Ion St. Rasidescu, 1908, p. 378–379.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II, Critice*, 1984, p. 528.

Mihail Sadoveanu concurează la Premiul „Adamachi" și Maiorescu întocmește un raport defavorabil pe motiv că povestitorul prezentă mai multe lucrări, inegale ca importanță. Comisia pentru premierea lucrărilor împărtășește concluzia raportorului și trece lucrarea între cele respinse de la acest premiu (p. 262).

(p. 1104) G. SILVAN:
„PENTRU NEATÂRNARE"[2]
Roman războinic
(Ploiești, 1906)

Raport publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXIX. *1906–1907. Partea administrativă și dezbaterile.*

[1] Mihail Sadoveanu, *Floare ofilită*, roman, București, „Minerva" Institut de Arte Grafice și Editura, 1906.

[2] G. Silvan, *Pentru neatârnare. 1877–78.* Roman războinic. Institutul de Arte Grafice „Progresul", 1905. Pe copertă: *Pentru neatârnare 1877–78. Roman jubilar. Valea lacrimilor.*

București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl" S-sor Ion St. Rasidescu, 1907, p. 340–342.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 529–531.

Gh. Silvan (Gh. Becescu-Silvan) (1875–1924) face studii de drept la München și Bruxelles, unde își ia doctoratul în drept. Practică avocatura la Ploiești.

Gh. Silvan concurează cu lucrarea sa la Premiul Statului „Eliade Rădulescu" și Maiorescu se angajează în ședința Secției literare din 24 noiembrie 1906, ținută sub președinția lui D. C. Ollănescu, să întocmească raportul asupra lucrării (p. 246). Pe baza raportului său ținut la Secțiunea literară, D. C. Ollănescu prezintă un *Raport general* cu privire la premiile Academiei Române pe 1907, în ședința din 27 martie 1907. „Romanul pretins războinic al d-lui Silvan – arată D. C. Ollănescu în *Raportul general* – nu este în realitate «tocmai roman» ca unul ce precizează evenimentele istorice de la 1877–1878. El nu e nici războinic, căci e în contra războiului, pe care îl declară ca cea mai nenorocită dintre manifestările vieții, ceea ce, după cum se exprima dl referent, «poate alcătui un roman despre război, în contra războiului»».

Dar pretinsul roman nu e nici jubilar, cum îl mai dă autorul, pentru că, cu ocazia jubileului din 1906, s-a celebrat cu deosebire gloria armatei române în războiul din 1877–78.

Cu o descriere ca cea a ofițerilor noștri dintr-un cort al armatei nu se poate pretinde la premiere. Această opiniune a d-lui referent este încuviințată de Secțiune" (p. 254–255).

(p. 1107) ANA CONTA-KERNBACH: „ELEMENTE DE METODICĂ" (Iași, 1905)

Raport publicat în *Analele Academiei Române.* Seria II. Tom. XXIX. *1906–1907. Partea administrativă și dezbaterile.* București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-or Ion St. Rasidescu, 1907, p. 343–344.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 532–534.

Ana Conta-Kernbach concurează la Premiul Asociațiunii craiovene, împreună cu G. N. Costescu și Al. Valeriu (p. 247).

Ana Conta-Kernbach se prezintă cu această carte a doua oară la un premiu academic, după ce fusese respinsă la Premiul „Năsturel-Herescu", tot pe baza raportului lui Maiorescu, în anul precedent. Ia hotărârea să se prezinte din nou la un premiu academic, însă mai puțin prestigios, la propunerea probabil a Emiliei Humpel, sora criticului, directoare a unei instituții de învățământ ieșene.

Maiorescu acceptă să facă raportul pentru premiere și îl prezentă în ședința Secțiunii literare din 24 noiembrie 1906. D. C. Ollănescu include aprecierile lui Maiorescu cu privire la această carte în *Raportul general pentru premiere*, pe care îl citește în ședința din 5 aprilie 1907. „Dl raportor consideră această carte – se arată aici – ca un bun manual de școală. Autoarea a știut să redea, ceea ce este un merit, nu neînsemnat, în puține pagini, întreaga materie a metodicei. Față cu valoarea care rezultă din fiecare pagină a acestei scrieri, dl referent propune a i se decerne premiul craiovean" (p. 262).

Lucrarea nu primește decât un singur vot (p. 263) și este respinsă pentru a doua oară.

Maiorescu o aprecia pe Ana Conta-Kernbach pentru pregătirea profesională, cum se desprinde din referatele întocmite, însă manualul, chiar bine întocmit, nu era decât o carte de literatură didactică.

Ana Conta-Kernbach retipărește această carte în ediția a III-a cu titlul *Noțiuni de metodică*, în 1919. Importantă ca manual școlar este și cartea *Elemente de pedagogie*, tipărită la Iași, în 1910 și în 1918.

(p. 1110) GH. N. COSTESCU: „EDUCAȚIUNE ȘI ÎNVĂȚĂMÂNT" Vol. I. Metodica limbii române (București, 1906)[1]

Raport publicat în *Analele Academiei Române.* Seria II, Tom. XXIX, *1906–1907. Partea administrativă și dezbaterile.* București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-or Ion St. Rasidescu, 1907, p. 345–347.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 535–538.

Gheorghe N. Costescu (1872–1944), autor de abecedare, manuale de matematică și geografie, întocmite în cea mai mare parte în colaborare cu T. Grigorescu, profesor de științe, C. S. Popescu, profesor de matematică, I. Ciorănescu, Ion Ghiață, învățători[2].

Secția literară împarte lucrările intrate în concurs în ședința din 24 noiembrie 1906 și Maiorescu se angajează să prezinte raportul (p. 246). Maiorescu citește raportul în ședința

[1] Gheorghe N. Costescu, *Metodica limbii române*, ediția I, București, Editura Librăriei H. Steinberg, 1905 (Pe copertă: 1906) (*Educație și învățământ*. Volumul I).

[2] *Bibliografia românească modernă*, vol. I (*A–C*), p. 839–841.

Secției de literatură și este transmis Comisiei pentru acordarea premiilor. D. C. Ollănescu, președintele Comisiei, prezintă raportul său din 27 martie 1907, în care se ocupă și de raportul lui Maiorescu privitor la lucrarea *Educațiune și învățământ.* Vol. I. *Metodica limbii române* de Costescu (Gh.):

„Volumul d-lui Costescu cuprinde două părți, una teoretică și alta practică. Este o lucrare de răbdare. Materia tratată este astăzi din cele mai cunoscute, așa încât meritul unei asemenea compilații ar sta mai mult în alegerea materiei decât în îngrămădirea ei.

În ce privește stilul cărții, el este încărcat de banalități. Ca o curiozitate menționăm numele de *șef al culturii*, pe care îl dă lui Jules Simon.

Autorul își face iluzii despre menirea institutorului primar (Calitatea cu care este învestit de d-sa). Dânsul crede că învățământul trebuie să fie în curent cu tot și apoi să desfășoare și o activitate în afară.

– Secțiunea o admite ca atare" (p. 255).

Propunerea Secțiunii literare, formulată în acești termeni, face ca lucrarea să nu fie premiată.

Gh. N. Costescu tipărește cartea într-o nouă ediție în 1920.

(p. 1113) AL. VALERIU: „LECȚIUNI DE LOGICĂ"[1] (Iași, 1905)

Raport publicat în *Analele Academiei Române.* Seria II. Tom. XXIX. *1906–1907. Partea administrativă și dezbaterile.* București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-or Ion St. Rasidescu, 1907, p. 351–352.

[1] Al. Valeriu, *Lecțiuni de logică. Însoțite de numeroase aplicații practice.* În conformitate cu programa analitică pentru cursul secundar cu o prefață de I. Găvănescul. Ediția I, Iași, Editura Librăriei Iliescu, Grossu & Comp., 1905.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 538–539.

Al. Valeriu (1879–1957) prezentă lucrarea sa la Premiul Asociațiunii craiovene împreună cu Ana Conta-Kernbach și Gh. I. Costescu (p. 247).

Ședința Secției de literatură pentru stabilirea raportorilor asupra cărților primite pentru premiere se ține în 24 noiembrie 1906 și Maiorescu preferă să întocmească acest raport, întrucât era autorul unui manual de logică, care se tipărește în mai multe ediții[1].

Criticul întocmește un raport defavorabil pe care Secția de literatură îl aprobă. Constatările sale sunt incluse de D. C. Ollănescu în *Raportul general* de premiere pe anul 1906, pe care îl prezintă în ședința din 5 aprilie 1907.

„*Lecțiuni de logică* – se arată aici – autor Valeriu (Al.). Același raportor.

Aceste lecțiuni sunt scrise în conformitate cu programa pentru cursul secundar. Metoda e nimerită pentru începători, iar exemplele sunt luate în parte din literatura română.

Însă în Metodologie vorbind de împărțirea științelor, pe lângă sistema lui Bacon Ampère și a altor filozofi, se citează și cea a d-lui Xenopol.

Dl raportor găsește că aceasta nu se cuvenea, precum nu se cădea a se reproduce drept prefață scrisoarea d-lui I. Găvănescul, în care autorul este lăudat.

Secțiunea literară va preferi să nu premieze o lucrare expusă la mai puține rezerve" (p. 254).

Manualul lui Al. Valeriu se folosi în învățământul liceal și se retipări într-o nouă, ediție a III-a, tot la Iași și tot în 1905, fiind urmată de altele în 1913 și 1916[2].

[1] T. Maiorescu, *Logica. Partea I: Logica elementară*, Iași, Tipo-Lit. H. Goldner, 1876. Ediția a VI-a, București, 1913.

[2] *Bibliografia românească modernă*, vol. IV (*R–Z*), p. 686.

(p. 1115) M. SADOVEANU,
„MORMÂNTUL UNUI COPIL"
(București, 1906)[1]

Publicat în *Analele Academiei Române.* Seria II. Tom. XXIX. *1906–1907. Partea administrativă și dezbaterile.* București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl", S-or Ion St. Rasidescu, 1907, p. 304.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 540.

M. Sadoveanu candidează cu acest volum la Premiul „Năsturel-Herescu". Maiorescu convine să întocmească referatul în ședința Secției literare din 24 noiembrie 1906 (p. 246). Întocmește raportul său, nefavorabil, și Secția literară îl acceptă.

D. C. Ollănescu citește *Raportul general* al Comisiei de premiere în ședința din 24 martie 1907 și se pronunță pentru eliminarea din concurs a lucrării *Mormântul unui copil* de dl Sadoveanu M., raportor dl Maiorescu.

Dl Sadoveanu a prezentat cartea sa nu cu ortografia Academiei, ci cu cea veche a D-sale, ceea ce este interzis scrierilor care intră în premii. Ca atare ea nu se poate admite la concurs" (p. 254).

(p. 1116) RAPORTUL
D-LUI TITU MAIORESCU
DESPRE „POEZII POPULARE" DE AL. VASILIU[2]
Aprobat de secțiune la 25 martie 1908

Publicat în *Analele Academiei Române.* Seria II. Tom. XXX. *1907–1908. Partea administrativă și dezbaterile.* București,

[1] Mihail Sadoveanu, *Mormântul unui copil,* [București], „Minerva", Institutul de Arte Grafice și Editura, 1906.

[2] Al. Vasiliu, *Cântece, urături și bocete de-ale poporului*, 1909.

Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-or St. Rasidescu, 1908, p. 218–220.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 541–543.

Alexandru Gh. Vasiliu (1876 – ?), învățător în Tătărași (lângă Pașcani) prezintă Academiei Române colecția sa, *Cântece, urături și bocete de-ale poporului*, prin mijlocirea lui Gh. Th. Kirileanu, cu solicitarea să-i fie tipărită de înaltul for de cultură.

Maiorescu citește raportul său în ședința din 25 martie 1908 și propunerea sa este admisă.

Colecția se tipărește în 1909 și Alexandru Gh. Vasiliu va mai alcătui o antologie din creația populară, *Povești și legende*, publicată în 1927[1].

(p. 1119) ION BOTENI,
„CASA DIN MUSCEL"
Nuvele și schițe
(1 vol., in 8° de 136 pagini. Câmpulung,
Tipografia G. N. Vlădescu, 1907)[2]

Raport publicat în *Analele Academiei Române.* Seria II. Tom. XXX. *1907–1908. Partea administrativă și dezbaterile.* București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-or Ion St. Rasidescu, 1908, p. 316–317.

Republicat în *Convorbiri literare,* XLII, nr.4, aprilie 1908, p. 377–379.

[1] Ovidiu Bârlea, *Istoria folcloristicii românești,* București, Editura Enciclopedică Română, 1974, p. 408–410.

[2] Ion Ionescu-Boteni, *Casa din Muscel.* Nuvele și schițe. Câmpulung, Tipografia, Librăria și Legătoria de cărți G.N. Vlădescu, 1907. Pe copertă: Ion Boteni.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984 p. 544–545.

Ion Boteni (Ion Ionescu-Boteni) (1881–1949) face studii de drept la București, este profesor de franceză în București și practică și avocatura.

Ion Boteni candidează la Premiul „Năsturel-Herescu" (p. 275) și Maiorescu citește raportul său în ședința din 20 martie 1908. „Concluzia de nepremiere – se arată aici – se primește cu 7 voturi pentru și un vot contra" (p. 279).

Ion Ionescu-Boteni tipărește și alte lucrări: *Din satul nostru.* Nuvele și schițe (1908), *Drumuri* (1910), *În zile de vacanță* (1910).

(p. 1121) HERZ (DINU RAMURĂ):
„DOMNIȚA RUXANDA"
Dramă istorică în 3 acte[1]
(broșura in 8° de 90 pag. București, Socec)

Publicat în *Analele Academiei Române.* Seria II. Tom. XXX. *1907–1908. Partea administrativă și dezbaterile.* București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-sor Ion St. Rasidescu, 1908, p. 316–317.

Republicat în *Convorbiri literare*, XLII, nr. 4, aprilie 1908, p. 379–381.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 546–548.

A. de Herz (Dinu Ramură) (1887–1936) face studii de litere și filosofie la București și este secretar al Teatrului Național.

Concurează cu această dramă la Premiul „Năsturel-Herescu".

[1] A. de Herz, *Domnița Ruxandra.* Dramă istorică în 3 acte în versuri. București, Atelierele Grafice Socec & Co., 1907.

Maiorescu citește raportul său în ședința din 20 martie 1908. Concluzia de nepremiere se primește cu 6 voturi pentru, 2 contra (p. 279).

A. de Herz publică și alte drame: *Floare de nalbă* (1908), *Noaptea Învierii* (1909); mai multe comedii: *Paianjenul* (1913), *Bunicul* (1913), *Cuceritorul* (1914). Unele din piesele sale se joacă la Teatrul Național din București.

(p. 1124) ION DRAGOSLAV,
POVESTEA „COPILĂRIEI. AMINTIRI"
(o broșură de 93 pag. in sedez, no. 41, din Biblioteca românească enciclopedică, Socec, București, 1909)[1]

Raport publicat în *Analele Academiei Române.* Seria II. Tom. XXXII, *1909–1910. Partea administrativă și dezbaterile.* București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-sor Ion St. Rasidescu, 1910, p. 382–383.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 549.

Ion Dragoslav (1875–1928), originar din Fălticeni, descendent dintr-o familie de bucovineni, colaborează la *Sămănătorul* și la alte reviste și publică mai multe volume de schițe, nuvele și povestiri, din care reținem: *Facerea lumii* (1908), *La han la trei ulcele* (1908), *Novele* (1910), *Flori și povești.*

Comisia pentru repartizarea lucrărilor la membrii Academiei Române se ține în 19 februarie 1910. Nicolae Gane, fiind bolnav, lucrările pentru care urma să întocmească rapoarte se repartizează lui I. Bogdan și lui T. Maiorescu, cele despre I. Dragoslav și G. Rotică.

[1] Ion Dragoslav, *Povestea copilăriei*, București, Editura Librăriei Socec & Co. Societate Anonimă, 1909 (Biblioteca românească. Enciclopedia „Socec", No 41). Cuprinde: *Notiță critică, Însemnări despre mine însumi, Povestea copilăriei.*

Ion Dragoslav concurează la Premiul „Năsturel-Herescu". Maiorescu citește raportul său în ședința din 3 mai 1910, când se pronunță și hotărârea comisiei: „Se citește raportul asupra lucrării d-lui Ioan Dragoslav, *Povestea copilăriei*, prin care dl Maiorescu conchide la nepremiere" (p. 357).

Comisia reține din raportul lui Maiorescu și faptul că lucrarea nu era scrisă cu ortografia Academiei Române.

(p. 1125) ION DRAGOSLAV: „FATA POPEI"

(o broșură de 108 pag., format mic sedez, din Biblioteca populară Socec, București, 1909)[1]

Raport publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXXII. *1909–1910. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-or Ioan St. Rasidescu, 1910, p. 382–383.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 549–550.

Ion Dragoslav concurează și cu această carte la Premiul „Năsturel-Herescu" și Maiorescu citește raportul asupra ei în ședința din 3 mai 1910 și tot atunci se hotărăște respingerea ei. „Se citește raportul d-lui Maiorescu asupra lucrării d-lui Dragoslav, *Fata popei*, prin care se conchide la nepremiere" (p. 357).

Maiorescu preia lucrarea lui Ion Dragoslav să facă referatul pentru concursul de premiere în ședința din 15 ianuarie 1910. Tot atunci figurează și pentru lucrarea lui B. Ștefănescu Delavrancea (p. 354). Lucrarea este trecută lui A. D. Xenopol,

[1] Ion Dragoslav, *Fata popei*, București, Editura Librăriei Socec & Co. Societate Anonimă, 1909 (Biblioteca populară „Socec"). Cuprinde: *În loc de precuvântare, Fata popei, Sfântului Andrei, Imperiul morții, Volintirii.*

care refuză să facă referatul, pentru ca, în final, acesta să fie întocmit de I. Bogdan (p. 356).

Maiorescu ar fi urmat să se pronunțe din nou, cum făcuse în raportul de premiere a poeziei lui Octavian Goga, asupra literaturii patriotice, acum în teatru. Ar fi o explicație pentru trecerea întocmirii referatului în seama lui A. D. Xenopol, un istoric, pentru ca, în cele din urmă, să-l facă Ion Bogdan, tot un istoric.

(p. 1127) G. ROTICĂ, „POEZII"

(1 vol. de 110 pag., in 4° mic. Editura Tipografiei „Neamul Românesc") (1909)[1]

Raport publicat în *Analele Academiei Române*. Seria II. Tom. XXXII. *1909–1910. Partea administrativă și dezbaterile*. București, Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl" S-or St. Rasidescu, 1910, p. 551–552.

În volum: Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 551–552.

Gavril Rotică (1881–1952), fiu de agricultori din comuna Udești (Bucovina), face studii la Suceava și este învățător la Câmpulung Moldovenesc, Cernăuți și București. Participă la culegerea de folclor bucovinean pentru colecția îngrijită de Matthias Friedwagner, din care primul volum *Rumänische Volkslieder aus der Bukowina* se tipărește la Würzburg în 1940. Volumul său *Poezii*, tipărit la Vălenii de Munte, în 1909, cunoaște și ediția a doua, apărută la Câmpulung Moldovenesc în 1911.

Gavril Rotică concurează cu volumul *Poezii* la Premiul „Năsturel-Herescu". Maiorescu prezintă raportul său în

[1] G.Rotică, *Poezii*. Vălenii de Munte, Editor Tipografic „Neamul Românesc", 1909.

ședința din 3 mai 1910 și tot atunci se pronunță și hotărârea comisiei. „Se citește raportul asupra lucrării d-lui G. Rotică, *Poezii*, prin care se conchide la nepremiere" (p. 357).

Maiorescu este deranjat, de exemplu, de introducerea în poezie a cuvântului „sudoare", cuvânt din familia celor pe care le vom întâlni mai târziu în poezia argheziană.

Gavril Rotică mai publică alte două culegeri de versuri: *Cântarea suferinței* (1920), poezii din anii 1916–1917, și *Paharul blestemat* (1924).

G. Călinescu îi reproduce în tratatul său poezia *Rochiile tale*[1], pe care o aprecia ca remarcabilă în evocarea iubitei prin rochiile sale[2].

(p. 1129) RĂSPUNSUL D-LUI TITU MAIORESCU

Publicat în broșura *Sărbătorirea profesoului Titu Maiorescu la Universitatea din București în ziua de 22 noiembrie 1909*, București, Socec, 1910, p. XXII–XXIV.

Retipărit în Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 553–556.

Maiorescu își înaintă demisia din învățământul universitar pentru limită de vârstă în 31 octombrie 1909, deși mai avea trei luni și jumătate până la împlinirea vârstei de 70 de ani. Conducerea Universității din București hotărî să-l sărbătorească în 13 noiembrie 1909 și lucrul cel mai important din Cuvântul de răspuns îl constituia, cum arată E. Lovinescu, dragostea „pentru ramura [din știință] pe care o îmbrățișează fiecare"[3].

[1] G.Rotică, *Paharul blestemat*. Poezii. București, Editura Casei Școalelor, 1924, p. 47–48.

[2] G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, 1941, p. 763.

[3] E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, II, p. 336.

Activitatea lui Maiorescu este elogiată la această sărbătorire a sa de C. Dimitrescu-Iași, I. Bogdan, C. Dissescu, G. C. Dragu, G. Lazăr. Asistă profesori de la Universitatea bucureșteană, studenți și public[1].

Maiorescu este sărbătorit și la împlinirea vârstei de 70 de ani în februarie 1910 și *Convorbirile literare*[2] îi dedică un număr special cu studii semnate de I. Mehedinți, D. Onciul, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, D. Evolceanu, N. Filipescu, E. A. Pangrati, S. I. Floru, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, Al. Tzigara-Samurcaș. Se alătură vechii colaboratori ai revistei, precum și reprezentanți ai noilor generații.

(p. 1133) AFORISME
(Compuse într-un cerc literar din București)

Publicate în *Convorbiri literare*, XVI, nr. 1, 1 aprilie 1880, p. 21–22; nr. 2, 1 mai 1880, p. 60–62; nr. 4, 1 iunie 1880, p. 134–136; nr. 5, 1 august 1880, p. 178–180.

În volum: *Critice* II, 1892; *Opere II. Critice*, 1984.

Maiorescu tipărește aforismele din *Convorbiri literare* semnate de el cu inițiale.

Ședințele „Junimii" bucureștene se bucurau, cum se vede din aceste aforisme, de prezența lui Eminescu, Caragiale și Slavici.

[1] Discursurile festive se republică în Titu Maiorescu, *Opere II. Critice*, 1984, p. 819–836.

[2] *Convorbiri literare*, XLIV, vol. I, 15 februarie 1910, p. I–CLVI.

(p. 1153) *ADDENDA*

ESEMPLE DE POESII RUMĂNE

Tipărite în volum: *Poesia rumână. Cercetare critică* de Titu Maiorescu – urmată de o alegere de poesii. Iași, Ediținea și Imprimeria Societății „Junimea", p. 119–206.

Incluse în Titu Maiorescu, *Opere I. Critice I–II*, 1978, *Addenda*, p. 845–895.

Maiorescu tipărește aceste poezii ca material documentar la studiul său, pentru ca în edițiile următoare să nu le mai reproducă.

Societatea „Junimea" își programa, la propunerea lui Vasile Pogor, să întocmească o antologie din poezia românească. În *Procesul-verbal* de la ședința „Junimii" din 26 octombrie 1865, se arată că V. Pogor citește poezii din Grigore Alexandrescu, Maiorescu din Bolintineanu și I. Negruzzi din Alecsandri[1]. Se dau și titlurile poeziilor lui V. Alecsandri, Gr. Alexandrescu și D. Bolintineanu, la care se alătură și C.A. Rosetti, N. Nicoleanu și G. Crețeanu cu selecții din poeziile lor.

[1] I.E. Torouțiu. *Studii și documente literare. IV. „Junimea"*. București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1933, p. 431–432.

CUPRINSUL

Studiu introductiv V
Cronologie LIII
Notă asupra ediției LXXXIX

CRITICE I (1866–1907)

Prefața autorului la ediție de la 1874 3
O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867
Prefața la ediția dintâi 7
Prefața la ediția de la 1892 8
Poezia română (Cercetare critică)
I. Condițiunea materilă a poeziei 11
II. Condițiunea ideală a poeziei 33
Asupra poeziei noastre populare. *Poezii populare române* (adunare de d. Vasile Alecsandri) 79
Limba română în jurnalele din Austria (1868) ... 89
Observări polemice (1869) 127
În contra direcției de astăzi în cultura română (1868) 155
Direcția nouă în poezia și proza română (1872)
I. Poezia 169
II. Proza 196

Beția de cuvinte în „Revista contimporană". Studiu de patologie literară (1873) 231
Răspunsurile „Revistei contimporane". Al doilea studiu de patologie literară (1873) 247

CRITICE II (1866–1907)

Despre scrierea limbei române (1866)
Prefața la ediția dintâi de la 1866 291
La ediția a doua 292
La ediția a 3-a 293
La ediția de față 293
Scrierea limbei române.
Partea întâia. Despre literele latine primite de noi fără schimbare 295
Partea a doua. Despre scrierea lui Ч, ц, Ш, Щ, Ъ, Î .. 318
Partea a treia. Despre pricipiul scrierii și o critică a sistemului fonetic" 334
Partea a patra. Cercetări limbistice și critica sistemului etimologic 374
Două rapoarte cetite în Academia Română asupra ortografiei (1880 și 1904)
I. Raport cetit în Academia Română (sesiunea generală de la 1880) asupra unui nou proiect de ortografie 403
II. Revizuirea ortografiei. Raport înfățișat Academiei Române în numele Secțiunii literare în sesiunea generală de la 1904 418
Neologismele (1881) 425
Contra școalei Barnuțiu (1868)
Introducere la ediția de la 1868 451
Post-scriptum la o nouă ediție de la 1893 452
I. Ideile școalei Barnuțiu 453

II. Valoarea demonstrațiunilor 463
III. Modul pertractării 485
Despre progresul adevărului în judecarea lucrărilor literare (1883) 503
Din experiență (1888) 515
Anexă. Câteva aforisme 535

CRITICE III (1866–1907)

Literatura română și străinătatea (1882) 545
Comediile d-lui I. L. Caragiale (1885) 575
Poeți și critici (1886) 588
Contraziceri? Mic studiu de strategie literară (1892) ... 596
În lături! (1886) 613
Eminescu și poeziile lui (1889) 627
Întru amintirea lui Wilhelm de Kotzebue (1887) 648
Leon C. Negruzzi și „Junimea" (1890) 652
Ioan Popovici-Bănățeanul (1895) 657
În memoria poetului dialectal Victor Vlad (Delamarina) (1898) 675
Oratori, retori și limbuți (1902) 686
Pentru jubileul de 40 de ani al revistei „Familia" (27 mai 1904) 725

RECENZIUNI LITERARE. RAPOARTE LA ACADEMIE. DISCURSURI OCAZIONALE

I. Quintus Horatius Flaccus: „Ode, epode, Carmen saeculare" (1891) 727
II. *Poeziile* d-lui A. Naum (1894) 734
III. *Poeziile* d-lui Octavian Goga (1906) 747
IV. *Povestirile* d-lui M. Sadoveanu (1906) 760
V. *Nuvelele* d-lui I. A. Brătescu-Voinești (1907) 766
VI. În chestia poeziei populare (1909) 769

DIN BROȘURI ȘI PERIODICE

Die alte französische Tragödie und die Wagnersche Musik 785
Vechea tragedie franceză și muzica lui Wagner 796

ANUARIUL GIMNAZIULUI ȘI INTERNATULUI DIN IAȘI PE ANUL SCOLASTIC 1862–1863

Prefață 809
A. Pentru ce limba latină este chiar în privința educațiunei morale studiul fundamental în gimnaziu?
§ 1. Introducere 811
§ 2. Argumentele adversarilor 812
§ 3. Contraargumentele amicilor neadevărați 813
§ 4. Respingerea contraargumentelor 815
§ 5. Rezumat și tranzițiune 822
§ 6. Afirmare 823
§ 7. Scopul educațiunei 824
§ 8. Importanța studiului pentru educațiune 827
§ 9. Importanța limbei latine pentru studiu 830
§ 10. Rezumat și concluziune 836
B. Știri scolastice.
I. Corpul profesoral 837
II. Planul învățământului precum s-a pus în lucrare în acest an scolastic 838
III. Instituțiuni pentru înlesnirea învățământului .. 848
V. Regulări oficiale mai importante 863
VI. Cronica de la 24 septemvrie 1862 până la 7 iulie 1863 867

ANUARIUL INSTITUTULUI VASILIE LUPU (ȘCOALA NORMALĂ DE LA TREI IERARHI) DIN IAȘI PE ANUL ȘCOLAR 1863–1864

Prefață 881
Regulele limbei române pentru începători 885
Observațiuni *la regulele precedente* 898
Știri școlare *de la 1 septemvrie 1863 până la 31 august 1864* 913
Cuvânt de introducere la solemnitatea funebră în memoria lui S. Barnuțiu 923
„Convorbiri literare" 925
Raport despre Școlele publice de băieți din Iași 927
W. Pütz: *Geografia și istoria evului vechi* 932
Compendiu de pedagogie de I. Popescu 935
[Constantin Negruzzi] 940
W. Pütz: *Geografia și istoria evului meziu.* Manual prelucrat pentru gimnaziele române de dr. I. G. Meșotă 941
În contra unei copilării 944
[Scrisoare către redacțiune] 948
Discurs la Institutul Academic, în 26 iunie 1873 951
O psihologie empirică în limba română 955
Georges Bengesco: *Voltaire". Bibliographie de ses oeuvres* 973
Raportul asupra cărței d-lui Fericeanu 980
Raportul d-lui T. Maiorescu relativ la scrierile d-lui G. Săulescu 982
[Prefața editorului] 987
Ar. Densușianu: *Negriada.* Epopee națională, partea II, cu ultimele 6 cânturi 988
Statistica sinuciderilor 993

Schopenhauer tradus în franțuzește de d. I. A. Cantacuzin 1006
Gr. H. Grandea: *Miosotul.* Poesii (București, 1885). Gr. H. Grandea: *Nostalgia.* Poesii (București, 1885). Gr. H. Grandea: *Fulga sau ideal și real* (București, 1885). Raport de dl T. Maiorescu 1008
[Raport asupra colecțiunii de arii populare prezentate la concurs de d. Vulpian] 1015
Timoteu Cipariu 1017
Alexandru Cihac 1018
I. Popescu: *Psichologia empirică* 1021
Două poezii postume ale lui Mihail Eminescu 1023
C. Dimitrescu: *Quatuors pour 2 violons, alto et violoncell* 1028
Ioan Popovici 1029

ANUARUL UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI PE ANUL ȘCOLAR 1892–1893

[Cuvânt înainte] 1033
Date istorice și statistice de la înființarea universității până la octomvrie 1892 1034

ANUARUL UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI PE ANUL ȘCOLAR 1894–1895

Cronica anului școlar 1894–1895 1053

D. Alexandresco: *Esplicațiunea teoretică și practică a dreptului civil în comparațiune cu legile vechi și cu principalele legislațiuni străine* 1058
Reforma metoadelor în știință și practică și teoria consecutizmului universal de Ioan Pop-Florantin 1059

Popa cel de treabă de Th. D. Speranția 1061
Mama soacră etc. *Teatru*, volumul I de Th. D. Speranția 1065
I. Manliu: *Gramatica istorică și comparativă a limbei române pentru cursul superior* 1068
Poesii de Ioan N. Roman 1070
Const. Hamangiu: *Scriitori și artiști* 1079
M. Strajanu: *Principie de estetică și poetică* 1080
O rectificare literară 1082
M. Rădulescu-Niger: *Patriotism. – Tribunul poporului* 1085
Dimitrie S. Nenițescu: *Studiu asupra fluviilor convenționale. Dunărea în dreptul internațional* 1090
H. Sanielevici: *Încercări critice* 1094
Raport cu privire la *Studii pedagogice și discursuri* de dr. Vasile Bologa 1096
Ana Conta-Kernbach: *Elemente de metodică* 1098
Gr. I. Dianu: *Criminalitatea și cauzele ei în România* 1099
Mihail Sadoveanu: *Povestiri din război* 1102
Mihail Sadoveanu: *Floare ofilită* 1103
G. Silvan: *Pentru neatârnare.* Roman războinic 1104
Ana Conta-Kernbach: *Elemente de metodică* 1107
Gh. N. Costescu: *Educațiune și învățământ* 1110
Al. Valeriu: *Lecțiuni de logică* 1113
M. Sadoveanu: *Mormântul unui copil* 1115
Raportul d-lui T. Maiorescu despre *Poezii populare* de Al. Vasiliu 1116
Ion Boteni: *Casa din Muscel* 1119
Herz (Dinu Ramură): *Domnița Ruxanda* 1121
Ion Dragoslav: *Povestea copilăriei. Amintiri* 1124

Ion Dragoslav: *Fata popei* 1125
G. Rotică: *Poezii* 1127
Răspunsul d-lui Titu Maiorescu [1910] 1129
Aforisme (compuse într-un cerc literar
din București) 1133

ADDENDA

Esemple de poesii rumâne

I. Poesii lirice
Dedicație 1155
Sonet 1156
Privesc 1157
Unei doamne 1158
Nu vezi tu 1159
Cinel-cinel 1160
Dor 1161
Senin și furtună 1161
Vecina noastră 1162
O victimă 1162
Nepăsare 1164
II. Fabule și epigrame
Toporul și pădurea 1167
Momița și două mâțe 1168
Epigram 1170
Țiganul și purcelul 1170
Racul, broasca și știuca 1171
Epigram 1171
Cânele și cățelul 1172
Lupul și cucul 1173
Epigram 1174
Măgarul răsfățat 1174

III. Balade
Mihai scăpând stindardul 1178
Făt-logăfăt 1179
Umbra lui Mircea la Cozia 1181
Mircea la bătaie 1183
Barcarola 1184
Capul avarilor 1185
Ceasul rău 1187
Ucigașul fără voie 1190
Mărioara 1193
Banul Mărăcină 1194
Daniil Sihastru 1197
Gondola 1199
Groza 1201

NOTE. COMENTARII. VARIANTE

Critice I 1205
Critice II 1246
Critice III 1278
Addenda 1456

ACADEMIA ROMÂNĂ
BIBLIOTECA